

K. MARX - F. ENGELS

DELA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels
Dela
Trideset deveti tom

Prevodioci:

Mara Fran,
Marija Dordević,
Ljubica Bauer-Protić,
Miljan Mojašević

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačka radna organizacija

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 39

BEOGRAD 1979

Predgovor

Trideset deveti tom djela sadrži prepisku između Marxa i Engelsa i njihova pisma trećim licima od siječnja 1868. do polovine srpnja 1870.

Porast ekonomskih i socijalnih protivurječnosti u Evropi i SAD krajem šezdesetih godina 19. stoljeća je povezan s razvojem međunarodnog radničkog pokreta. Prema protivurječnostima građanskoga društva radnički pokret istupa kao predstavnik mira i istinskih nacionalnih interesa u borbi naroda za politička prava i slobodu. Borba zahvaća sve šire slojeve proletarijata, koji stiče praktična iskustva u njoj i svijest o uzrocima postojećeg stanja.

Vladajuća klasa Francuske počinje rat sa Prusijom, u Španjolskoj izbija građanska revolucija, Irska vodi borbu protiv nacionalnog ugnjetavanja, narodne mase u Francuskoj poduzimaju akcije protiv apsolutističke vlade Napoleona III. Ova zbivanja kao i revolucionarna zbivanja u ostalim evropskim zemljama objektivno zaoštavaju protivurječnosti u međunarodnim odnosima i u svakoj od tih zemalja stvaraju uvjete za buđenje i jačanje klasne svijesti proletarijata, pri čemu nemalu ulogu ima i Međunarodno udruženje radnika, koje krajem šezdesetih godina ulazi u novu fazu. U visoko razvijenim kapitalističkim zemljama nastaju pretpostavke za utemeljenje samostalnih proleterskih partija.

Osnivanje socijaldemokratske partije Njemačke 1869. u Ajzenahu ima za međunarodni radnički pokret posebno značenje. Osnovana na marksističkim principima ona je prva počela da stiče iskustva u povezivanju ekonomske i teorijske borbe kako u samoj Njemačkoj tako i u međunarodnim razmjerama.

U to je vrijeme borba sa prudonizmom okončana, a kao glavni neprijatelj Internacionale nastupaju anarhističke struje pod jakim utjecajem i vodstvom Bakunjinina.

U povezivanju teorijskog rada sa problemima borbe radničke klase u nacionalnim okvirima, u povezivanju teorije s politikom radničke partije, s njenom taktikom i strategijom u pojedinačnim zemljama i u međunarodnim odnosima ogleda se osnovna metoda u radu i borbi Marxa i Engelsa – dijalektička metoda. Ona je prisutna u gledanju na znanost, posebno na ekonomiju i kao dijalektička, povijesna metoda superiorna je nad nepovijesnošću buržoaske znanosti i vulgarne ekonomije. Stoga nam prepiska i u ovom razdoblju ukazuje na spoznajne

probleme znanosti, ali i na konkretne protivrječnosti ekonomske i političke situacije posebno u Njemačkoj, Engleskoj, Francuskoj, pa i u mladom revolucionarnom pokretu u Rusiji.

Iskustva teorijske i praktične revolucionarne borbe proletarijata i u ovom kratkom razdoblju od godine i po dopisivanja ukazuju na potrebu vraćanja Hegelu, ali i distanciranja od njega. U svom pismu Engelsu od 11. siječnja 1868. Marx povodom Dühringovog napada na Hegelovu »neprirodnu dijalektiku« piše: »Misle da je Hegelova dijalektika ‚mrtav pas‘. Feuerbach u tom pogledu ima mnogo toga na duši.« Za »mrtvog psa« smatrali su Hegela i Büchner, Fechner, Lange, Lange ipak priznaje da se Marx, primjenjujući Hegelovu metodu, slobodno kreće u empirijskoj građi, ali on i ne sluti da »ovo slobodno kretanje u građi« nije ništa drugo do parafraza za *metodu* kojom se obrađuje materijal, naime za *dijalektičku metodu* (pismo Kugelmannu od 27. lipnja 1870). Dühring optužuje Marxa za hegelovsku metodu iako – kako kaže Marx – »vrlo dobro zna da moj metod istraživanja *nije* hegelovski, jer ja sam materijalist, a Hegel – idealist. Hegelova dijalektika je osnovni oblik svake dijalektike, ali tek *pošto* se s nje skine njen mistični oblik, a ovim se baš ona razlikuje od *mog* metoda« (pismo Kugelmannu od 6. ožujka 1868).

Neprijmijevanje dijalektike kao metoda istraživanja dovodi do nepovijesnosti i neznanstvenosti. Nepovijesnost znanosti određuje i njezinu konzervativnost. Znanost bez povijesne metode nužno proglašava ekonomske zakone prirodnima, jer ne može u njima prepoznati samo način ispoljavanja društvenih odnosa. »U buržoaskom društvu cela stvar i jeste u tome što a priori ne postoji svesno, društveno regulisanje proizvodnje. Sve razumno i prirodno nužno se ispoljava samo kao prosek koji slepo deluje« (pismo Kugelmannu 11. lipnja 1868). Tako dolazi i do Marxovog pojma »kapitalistički komunizam«, »naime da *masa kapitala koja pripada svakoj oblasti proizvodnje* ugrabi alikvotni deo ukupnog viška vrednosti u srazmeri u kojoj ona sačinjava deo ukupnog društvenog kapitala« (pismo Engelsu od 30. travnja 1868). Za razliku od građanske, nepovijesne, nedijalektičke znanosti, koja ne može proniknuti u društvenu uvjetovanost »prirodnih« ekonomskih zakona, povijesna znanost u povijesnom vremenu vidi mogućnost nastajanja i samih prirodnih vrsta. Agrikultura je, primjerice, korisna, ali na kraju izaziva pustoš. U pismu od 25. ožujka 1868. Marx piše Engelsu o Fraasovoj knjizi (objavljenoj 1847) *Klima und Pflanzenwelt in der Zeit, eine Geschichte beider* i ukazuje kako je Fraas kao agronom i filolog došao do zaključka da se kulturom zemlje gubi »vlažnost« i da se biljke sele s juga na sjever. Tako je došlo do pustinja u Perziji, Mezopotamiji, Grčkoj. Fraas, dakako, nije uočio, jer je buržuj da se to događa ako kultura nije *asmjeravana* svjesno, ali je ipak i nehotično došao do otkrivanja socijalističkih tendencija. U ovom pismu pažnju zaslužuje i Marxovo razumijevanje za potrebu jezičnog istraživanja. Marxov smisao za filologijsku metodu u izučavanju društvenih pojava

dolazi do izražaja i u istraživanju zemljišne rente. Prilikom proučavanja kodeksa običajnog prava bavarskih seljaka iz 8. stoljeća *Lex Baiuvariorum* on u pismu Engelsu 18. ožujka 1868. poručuje neka istraži šta znače riječi higid, hid, hiwi (jer se hida zove na engleskom zemlja koja se može obraditi jednim plugom). U daljnjem istraživanju karakteristika germanskog zemljišnog vlasništva u Njemačkoj on ukazuje na zablude koje su nastale u pravnoj znanosti i ekonomiji zato što su neka mjesta u zborniku *Leges Barbarorum* i u Tacitovoj *Germaniji* pogrešno prevedena. U pismu Engelsu 25. ožujka 1868. on kaže: »Nego, šta bi rekao stari Hegel kad bi na drugom svetu doznao da *opšte* (*das Allgemeine*) na nemačkom i nordijskom ne znači ništa drugo do zajednička zemlja, a posebno (*Sunder, Besondre*) ništa nego iz zajedničke zemlje izdvojena posebna svojina? Prokletstvo – pa tu logičke kategorije proizlaze pravo iz „naših odnosa“.

Dijalektička, povijesna metoda prisutna je u cjelom opusu poslije objavljivanja prvog toma *Kapitala* u rujnu 1867. Ometan bolešću Marx je ipak i dalje uporno radio na cirkulaciji kapitala (pisma Engelsu od 7. i 10. svibnja 1868.). Dio pisma o problemima trećeg toma *Kapitala* olakšava razumijevanje mnogih teorijskih pitanja. U pismu od 30. travnja 1868. piše da je utvrdio sadržaj treće knjige svojeg kapitalnog djela.

Godine 1868. u spomenutom istraživanju zemljišne rente Marx analizira zemljišne odnose raznih zemalja. Ovdje je i opet evidentna dijalektička metoda, koja u ovom slučaju polazi ne samo od ekonomskih već i od prirodnoznanstvenih spoznaja.

Od posebnog znanstvenog interesa su Marxova i Engelsova istraživanja o položaju Rusije. U pismu Engelsu 7. studenog 1868. Marx kritizira poglede Šedo-Ferotija na nastajanje ruske općine. Nasuprot njegovom mišljenju Marx smatra da je nastajanje ruske seoske zajednice identično s nastajanjem prvobitne germanske zajednice. Naprotiv, za knjigu Flerovskog *Položaj radničke klase*, koja je izašla u jesen 1868, on 10. veljače 1870. kaže da je to »prva knjiga u kojoj je rečena istina o ekonomskim prilikama u Rusiji. Taj čovek je odlučan protivnik onoga što sam naziva „ruskim optimizmom“«. I dalje, u istom pismu piše Engelsu: »U svakom slučaju to je najvažnija knjiga koja je izašla posle tvoje knjige o *Položaju radničke klase*«. U toku studiranja ovoga rada Marx je znatno dopunio svoju teoriju o zemljišnoj renti izvještajima o poljoprivredi i o zemljišnim odnosima u Rusiji. Kasnije, u predgovoru trećem tomu *Kapitala*, Engels piše da je po Marxovoj namjeni »imala Rusija u odeljku o zemljišnoj renti istu ulogu koju Engleska igra u industrijskom najamnom radu u I knjizi (v. u 23. tomu ovog izdanja, str. 13).

U ovim godinama Marx i Engels su nastojali na širenju prvog toma *Kapitala*, na njegovom prevođenju na druge jezike i na njegovom populariziranju. Proširenjem ekonomskih znanja htjeli su radnički pokret oboružati revolucionarnom teorijom. U pismu od 16. rujna

1868. Engels piše Marxu da bi *Kapital* trebalo popularizirati kratkim izlaganjem njegovog sadržaja za radnike.

U listopadu – studenom 1868. izdali su Marx i Engels Dietzgenov rukopis *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit* i razmjenjivali mišljenje o njemu. Marx piše Sigfridu Meyeru Augustu Vogtu da je Dietzgen jedan od najgenijalnijih radnika koga poznaje i da je i bez dovoljnog poznavanja dijalektike došao do ispravnih zaključaka o materijalističkoj spoznajnoj teoriji.

Pisma pokazuju već prije navedeni interes Marxa i Engelsa za prirodne znanosti (za najvažnija otkrića na području fizike, kemije i biologije) i njihov kritički odnos prema njihovom idealističkom i metafizičkom tumačenju.

Uz znanstveno-teorijski rad Marx i Engels su razvili veliku praktičku djelatnost kao vođe Prve internacionale 1867/68. Internacionala snažno djeluje u ekonomskoj i političkoj borbi radničke klase. Generalno vijeće Internacionalne pomagalo je pokrete štrajkova u Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Švicarskoj i ostalim zemljama. Iz prepiske se također vidi koliko su važnost Marx i Engels pridavali Briselskom i kasnije, Bazelskom kongresu Internacionalne. Značaj ovog posljednjeg je u tome što su Marx i Engels dali podsticaj za povezivanje pokreta sitnih seljaka sa radničkim pokretom (pismo Engelsu od 30. listopada 1869), pri čemu treba voditi računa o različitim slojevima seljaštva: »1. seljak zakupac, kome je sasvim svejedno da li zemlja pripada državi ili krupnom posjedniku; 2. vlasnik – prvo, krupni seljak, protiv čijeg reakcionarnog bića treba podbosti nadničare i sluge, drugo, srednji seljak, koji će takođe biti reakcionaran i koji nije jak po broju, i treće, zaduženi sitni seljak, koga treba privući hipotekom. Uz to se još može reći da proletarijat za sada nema interesa u tome da *sitni* zemljišni posed dovede u pitanje« (pismo Engelsu od 1. studenog 1869). Ovo je mišljenje koristio Engels koncem veljače 1870. u uvodnim napomenama uz drugo izdanje *Njemačkog seljačkog rata*.

Prepiska Marxa i Engelsa 1868 - 1870. u velikoj je mjeri zaokupljena borbom protiv Bakunjinova i bakunjinista. Bakunjinova »Alijansa socijalističke demokracije«, osnovana u Ženevi 1868, svojim anarhističkim programom se oštro suprotstavljala marksizmu. U pismu Marxu od 18. prosinca 1868. Engels se odlučno izjašnjava protiv primanja Alijanse u Internacionalu. »To bi bila država u državi. Postojala bi dva Generalna veća, pa čak i dva kongresa«. Marx je gotovo doslovno unio ovo Engelsovo mišljenje u svoj odgovor Generalnom vijeću o tom pitanju.

Bakunjinov uticaj krajem šezdesetih godina širio se u zemljama na nižem stupnju razvitka, zatim u Švicarskoj, Italiji i Španjolskoj. Zbog sektaštva u Internacionali, zbog razilaženja u teoriji i praksi klasne borbe proletarijata Marx je okarakterizirao Bakunjinovo djelovanje kao pseudorevolucionarno, a sa njegovim demagoškim, anarhističkim frazama u biti i kontrarevolucionarno (vidi pisma H. Jungu

od 28. prosinca 1868, Paulu i Lauri Lafargue od 15. prosinca 1869 i Cesaru de Paepe od 24. siječnja 1870.

Prepiska znatnim dijelom ukazuje i na borbu za oblikovanje revolucionarne radničke partije u Njemačkoj. Pobjedom Prusije nad Austrijom i osnivanjem Sjevernonjemačkog Saveza 1867. položen je temelj za njemačko ujedinjenje nedemokratskim putem i pod vladavinom Prusije. Marx i Engels su u ujedinjenju radničke klase u nacionalnom okviru i u jačanju borbe protiv reakcionarnog prusizma vidjeli nove zadaće proletarijata.

Koncem šezdesetih godina ideje Internacionale dobivaju šire razmjere u Njemačkoj. Djelovanjem Wilhelma Liebknechta, Augusta Bebela i drugih jača marksistički utjecaj u samoosvješćavanju samosvojne partije radničke klase. Marx i Engels pomagali su Liebknechtu i Bebelu da se pravilno orijentiraju u teorijskim i praktičnim pitanjima pri stvaranju radničke partije, koja se morala oštro odijeliti kako od malograđansko-demokratskog tako i lasalovskog utjecaja. Uz upućivanje i suradnju izrekli su i mnoge kritike na vulgarno-ekonomistička shvaćanja Liebknechta. U 1868. godini sekcija i članovi Internacionale imaju sve jači utjecaj na Njemačko radničko udruženje, na opći njemački radnički savez i na sindikalne organizacije. Marx i Engels su naglašavali da više polažu na napredne radnike u praksi nego na nestabilne Lassale-ove dogme.

Voda Općeg njemačkog radničkog saveza Schweitzer, koji se uporno držao lasalovskih pozicija priključio se Internacionali. Iako Marx smatra da je on od svih tadašnjih radničkih vođa bio najinteligentniji i najenergičniji, bilo mu je isto tako jasno da Schweitzer još nije bio odustao od svoje fiksne ideje da ima »svoj sopstveni radnički pokret«.

Daljna faza u razvoju njemačkog radničkog pokreta je Kongres saveza njemačkih radničkih udruženja u rujnu 1868. u Nirnbegu, na kojem je J. G. Eccarius postao zvanični predstavnik Generalnog vijeća. U Nirnbegu su stvorene pretpostavke da napredne snage u Njemačkoj postanu revolucionarna partija.

Proleterske snage stvaraju se u suprotstavljanju liberalima i malograđanskim demokratima i nakon kongresa u Nirnbegu. Argumentacija o toj socijalno-političkoj djelatnosti data je u brošuri *Međunarodno udruženje radnika. Njegovo osnivanje, organizacija i širenje*, koju je izdao Wilhelm Eichhof u kolovozu 1868. u Berlinu, a Marx je sudjelovao na sređivanju materijala za nju i redigirao ga.

Marx i Engels podupirali su vođe radničkog pokreta i pri razvitku revolucionarne sindikalne politike. Schweitzer je ometao tu politiku, rukovođenu Liebknechtom i Bebelom, a za njegovo istupanje Marx je pisao da je štetno i sektaško spram klasnog pokreta radničke klase (pismo Schweitzeru od 13. listopada 1868).

Vodeći sindikalni funkcioneri obraćali su se i nadalje sekretaru-korespondentu Generalnog vijeća Međunarodnog udruženja radnika, autoru *Kapitala*, za savjet i pomoć.

Bebel i Liebknecht uspješno su koristili pravo glasa, borbom izvojevano od Bismarcka, koji se nadao da će njime moći da prikrije svoju diktaturu nad njemačkim narodom. Oni su bili prvi predstavnici Internacionale koji su mogli djelovati u parlamentu. Marx i Engels pomagali su im pri razvijanju revolucionarne parlamentarne politike. Marx je često izvještavao Generalno vijeće o njihovom uspješnom radu u sjevernonjemačkom Rajhstagu.

Socijaldemokratska radnička partija, oformljena na kongresu u Ajzenahu 1869, stajala je odlučno u teorijskim, praktičnim i organizacionim pitanjima u svijesnoj suprotnosti spram lasalovske teorije i prakse. Njezini članovi, koji su se opredijelili za marksizam i internacionalizam i ostali vjerni tradicijama Saveza komunista, položili su na kongresu u Ajzenahu temelj nacionalne, revolucionarne partije njemačke radničke klase. Ideologijsko jačanje mlade njemačke partije radničke klase, opterećeno još lasalovskim i vulgarnoekonomističkim ostacima bilo je osnaženo Bazelskim kongresom Internacionale. Engels je u predgovoru za drugo izdanje *Njemačkog seljačkog rata* (1870) napisao da su zaključci Bazelskog kongresa o odnosu prema seljačkom pitanju »upravo za Njemačku vrlo aktuelni«. Smatrao je neodložnom zadaćom uvođenje proletarijata u njemački radnički pokret. Njemačka je radnička partija shvatila da se mora ograditi od svih neproleterskih grupacija i ideologija da bi postigla svoj konačni cilj. Na svojem II kongresu u lipnju 1870. u Štutgartu odijelila se od malograđanske demokracije i potom je postala najznačajnija snaga u političkom životu zemlje.

U svojem pismu od 28. travnja 1870. Engels piše W. Brackeu: »Bonhorst se žali na ravnodušnost radnika – ja, naprotiv, nalazim da stvar u Nemačkoj neočekivano brzo napreduje. Pojedinačni uspjesi moraju se, naravno, s mukom izboriti, a onima koji to treba da urade, uvijek se čini da stvari idu suviše sporo. Ali uporedite 1860. i 1870. godinu i uporedite sadašnje stanje stvari u Nemačkoj sa onim u Francuskoj i Engleskoj – pored prednosti koje su obje te zemlje imale ispred nas«. Bracke i Bonhorst smatrali su da je ovaj odgovor od velikog interesa i objavili su ga 14. svibnja 1870. u »Volksstaat-u.«

Prepiska ovog razdoblja pokazuje veliki interes Marxa i Engelsa i za razvitak radničkog pokreta u Francuskoj. Članovi Internacionale nalaze u političkoj krizi carstva, u štrajkovima i političkim akcijama snagu za revolucioniranje radničkog pokreta. Marx i Engels ulažu mnogo truda za ideologijsko i organizaciono jačanje francuske sekcije Internacionale. Bili su u stalnoj vezi sa sekretarom-korespondentom Generalnog vijeća za Francusku Eugène-om Dupont-om i Paulom Lafargue-om i davali im savjete. Paul Lafargue je u jesen 1868. prešao iz Londona u Pariz i igrao je značajnu ulogu u širenju marksizma i organizacionom učvršćivanju sekcija Internacionale. Članovi Internacionale, prvenstveno Lafargue, Dupont i Varlin nastojali su na ujedinjenju svih revolucionarnih partija u jednu socijalističku partiju Fran-

cuske. U travnju 1870. osnovana je Pariska federacija Internacionale. Marx je potpomagao borbu protiv utjecaja Proudhona i Bakunjinina. Svoje mišljenje o sektaštvu unutar komunističkog pokreta kao i o stremljenju radničke klase koje proističe iz *stvarnih uvjeta* izrazio je u znamenitom pismu Paulu i Lauri Lafargue od 18. travnja 1870. povodom opunomoćenja Verlet-a za korespondenta Internacionale u Francuskoj: »Neka novoj sekciji, koju se sprema da osnuje ne daje nikakvo *sektaško 'ime'*, ni *'komunističko'* ni neko drugo. Treba izbjegavati sektaške *'etikete'* u Međunarodnom udruženju. Zajedničke težnje i stremljenja radničke klase proističu iz stvarnih uslova u kojoj se ona nalazi. Zbog toga su svojstveni celoj klasi, mada se u svijesti radnika pokret održava u najraznovrsnijim oblicima, više-manje fantastičnim, više-manje odgovarajućim. Oni koji najbolje tumače skriveni smisao stvorene klasne borbe što se odvija pred našim očima – komunisti, poslednji su koji smeju pasti u grešku da upražnjavaju ili podstiču sektaštvo.« U pismu od 19. travnja 1870. Paulu i Lauri Lafargue izvještava ih o Bakunjinovoj podrivačkoj ulozi spram Internacionale i o njegovom teorijskom razmimoilaženju sa programom Internacionale, u kojem je najapsurdniji Bakunjinov stav: »Radnička se klasa ne smije baviti politikom!«

Vlada Napoleona III nastojala je podjarmiti revolucionarno kretanje i provocirati pučističke akcije narodnih masa. Marx i Engels prozreli su te namjere kao i namjere policije (pisma od 7. i 8. svibnja 1870). Smatrali su da je rušenje Napoleona III moguće ako armija pređe na stranu naroda. Marx je bio uznemiren zbog avanture malo-građanskih elemenata Francuske sekcije u Londonu. S njihovim pozivom na terorističke akcije protiv Napoleona III dali su francuskoj i belgijskoj policiji povode da nastupe protiv članova Internacionale u tim zemljama. Na Marxov prijedlog Generalno je vijeće tražilo odstupnicu Felixa Pyat-a i distanciralo se od tzv. Francuske sekcije u Londonu. Hapšenje i progon vodećih članova Internacionale u Francuskoj u svibnju 1870. bio je težak udarac radničkoj klasi u njezinom nastojanju da se organizira.

Veliku pažnju posvetili su Marx i Engels problemima i uspjesima engleskog radničkog pokreta. U pismima se vidi procjena reformističke politike engleskih tredjuniona. Buržoasko-reformistički utjecaji čiji su nosioci bili slojevi radničke aristokracije nakon 1867. naglo su rasli, a to nisu mogle suzbiti lijeve snage koje su djelovale na stvaranju samosvojne radničke partije. Uzrok reformizma bio je u tome, što je značajan dio liberalne buržoazije poslije izborne reforme 1867. iz straha pred vlastitim radničkim pokretom uspio da direktno ili indirektno korumpira najutjecajnije radnike. Poslije izbornog poraza nekolicina vođa londonskih tredjuniona članovi Generalnog vijeća priznali su Marxu ispravnost njegove kritike Lige za reformu (pismo od

18. studenog 1868). Time je i po njihovom mišljenju točno da proletarijat može imati uspjeha samo ako je politički samosvojan, a ne da nastupa kao privjesak liberalne buržoazije.

Više pisama pokazuje kako je došlo do raskida između Internacionalne i lista »The Bee-Hive«. »The Bee-Hive«, tredjunionistički časopis, bio je od 22. studenog 1864, sa prekidom od 1865 - 67, službeni organ Generalnog vijeća. Godine 1868. ignorirao je i izopačio službene dokumente Internacionalne. U raskidanju odnosa sa listom »The Bee-Hive« i u osnivanju Lige zemlje i rada, čiji je program polazio od nacionaliziranja zemlje, vidio je Marx znak da se napredni engleski proletarijat počeo odvajati od liberalne buržoazije (pismo od 30. listopada 1869).

Sudbina revolucije u Engleskoj nedjeljiva je od oslobođenja irskog naroda. Drugom polovicom šezdesetih godina pokret nacionalnog oslobođenja Irske dobio je nov zamah. Irsko pitanje imalo je znatnog utjecaja na engleski politički život. Marxova pisma daju uvid u diskusiju o irskom pitanju, koja je na njegovu inicijativu obnovljeno vođena u Generalnom vijeću u jesen 1869. U pismu od 10. prosinca 1869. on naglašava da je rješavanje irskog pitanja nužnost internacionalne pozicije engleske radničke klase. Marx je ukazao na značenje koje oslobađanje Irske ima za sudbinu demokratskog i radničkog pokreta u svijetu. Engleska kao kapitalistička zemlja imala je najrazvijenije uvjete za revoluciju. Glavni zadatak Internacionalne bio je stoga pospješene socijalne revolucije. Za tu je revoluciju snažan argumenat bila neovisnost Irske. U pismu Sigfridu Meyeru i Augustu Vogtu 9. travnja 1870. Marx piše: »I ono što je najvažnije! Svi industrijski i trgovački centri Engleske imaju sada radničku klasu podijelenu na dva neprijateljska tabora, engleski proletarijat i irski proletarijat. Običan engleski radnik mrzi irskog radnika kao konkurenta koji snižava životni standard. On se u odnosu na njega oseća kao član *vladajuće nacije* i baš usled toga pretvara sebe u oruđe svojih aristokrata i kapitalista *protiv Irske*, učvršćuje time njihovu vlast *nad samim sobom*. On prema njemu gaji religiozne, socijalne i nacionalne predrasude.« Bit irskog pitanja formulirao je Marx u pismu Paulu i Lauri Lafargue od 5. ožujka 1870: »Da bi se ubrzao društveni razvoj u Evropi, mora se što pre izazvati slom zvanične Engleske. A da bi se to postiglo, ona se mora napasti u Irskoj. To je njezina najslabija tačka.«

Na temelju iskustva borbe irskog naroda za svoju nezavisnost razvijali su Marx i Engels teoriju i taktiku proleterske partije za pokret nacionalnog oslobođenja. Potlačeni narodi moraju imati pravo na samoodređenje. Pri tom su Marx i Engels analizirali slabe i jake strane irskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta. U pismu od 9. prosinca 1869. Engels piše Marxu o slabostima irskog pokreta, čiji građanski vođe žele zadržati vlast nad seljacima. »Stvar s listom »The Irishman« gotovo sam i očekivao. Irska je još uvek sveto ostrvo, čije se aspiracije nizaboga ne smeju trpati u isti koš s profanim klasnim borbama

ostalog grešnog sveta. Nema sumnje da je to jednim delom kod ljudi iskrena ludost, a jednim delom, pak, što je isto tako nesumnjivo, računica njihovih vođa, da bi zadržali vlast nad seljacima. Ovamo dolazi još i to da jedna seljačka nacija svoje literarne predstavnike uvek mora uzimati iz redova gradske buržoazije i njihovih ideologa, a u tom pogledu je Dablin za Irsku otprilike ono što je Kopenhagen za Dansku (mislim *katolički* Dablin). A ovoj gospodi, pak, ceo radnički pokret je čista jeres i ne daj bože da irski seljak dozna da su socijalistički radnici njegovi jedini saveznici u Evropi.«

Da bi zasnovali mišljenje Internacionale o irskom pitanju, proučavali su Marx i Engels povijest irskog naroda. Engels je htio napisati posebnu knjigu povijesti Irske od najstarijih vremena do dotadašnjih događaja. Iz prepiske se vidi kako je bio ometan izbijanjem francusko-pruskog rata 1870. i revolucionarnim događajima u Parizu, pa je rad ostao fragmentaran. Marx piše Kugelmannu (pismo od 29. studenog 1869). da je »u stvari, engleska republika pod Cromwellom propala na pitanju – Irske! Neka se to ne dogodi drugi put!« A da se to ne bi dogodilo, engleski proletarijat, koji je važan činilac revolucije, mora ukinuti Uniju od 1801, koja je zasnovana na nasilju, i zasnovati je na slobodnom federativnom odnosu.

Marx je kao sekretar-korespondent Generalnog vijeća bio povezan sa predstavnicima njemačkih radnika u SAD. Dao im je u zadatak da u ime internacionalnog jedinstva radničkog pokreta nastoje oko uspostavljanja bratskih odnosa irskih, njemačkih i engleskih radnika. Cijenio je W. Syliusu, predsjednika Nacionalne unije radnika u SAD, koji se dosljedno borio protiv nacionalnih i lokalnih ograničenosti američkog radničkog pokreta (pismo Engelsu od 18. kolovoza 1869).

Pažnji Marxa i Engelsa nije izmakla ni pojava novih momenata u razvitku revolucionarnog pokreta u Rusiji. Od pisma Nikolaju Danijeljsonu (7. listopada 1868) povodom prevoda prvog toma *Kapitala* na ruski oni su bili u dopisivanju sa predstavnicima ruskog revolucionarno-demokratskog pokreta. Uspostavljena je veza sa ruskom revolucionarnom omladinom, odgojenom u duhu revolucionara Černiševskog i Dobroljubova.

U ožujku 1870. Marx je bio saglasan da ruska sekcija uđe u Generalno vijeće. Uvijek su bili svijesni važnosti njihove borbe protiv Bakunjinina i panslavizma. Značajna je i dalekosežna Marxova izjava poslije proučavanja Flerovskog u pismu Paulu i Lauri Lafargue od 5. ožujka 1870: »Pošto se prouči njegov rad, dolazi se do dubokog ubedenja da je najstravičnija socijalna revolucija u Rusiji nezadrživa i bliska – naravno, u onim nižim oblicima koji odgovaraju sadašnjem stanju razvoja Moskovijske.«

Nakon dvadeset godina razdvojenosti Engels se preseljava u London. Tek se tada oslobodio svojih svakodnevnih obaveza u trgovini obiteljske tvrtke i našao se u položaju da sebi i obitelji Marx priušti udobno izdržavanje.

Prepiska u ovom tomu ocrta i karaktere drugova u borbi i predstavnika naprednog radničkog pokreta Charlesa Jonesa, Friedricha Lessnera, Wilhelma Liebknechta, Karla Schappera i drugih, uz njih je stasala nova generacija revolucionara: njemački radnički vođa August Bebel, francuski etnograf Gustave Flourens, liječnik i publicist Paul Lafargue, Marxov zet, ruski prirodoslovac Lopatin. Sa simpatijama i poštovanjem govore Marx i Engels o geologu Johnu R. Dakynsu, ginekologu Ludwigu Kugelmannu, pravniku Samuelu Mooru i kemičaru Carlu Schorlemmeru.

Prepiska iz ovog kratkog razdoblja od početka 1868. do polovine 1870. svjedočanstvo je burnih ekonomskih i političkih zbivanja, objektivnih protivurječnosti šezdesetih godina 19. stoljeća i oblikovanja samosvijesti proletarijata, rukovođenog Marxom i Engelsom u još jednom koraku povijesti ka »ozbiljenju filozofije«.

BLAŽENKA DESPOT

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

PISMA

JANUAR 1868 — JUL 1870

Prvi deo

Prepiska između Marxa i Engelsa

januar 1868 - sredina jula 1870.

1868.

1

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. januara 1868.

Dear¹ Fred,
Srećna Nova godina!

Tek je tri dana kako opet mogu da sedim, toliko vremena sam ležao savijen. Napad je bio vrlo zloćudan. To možeš videti po tome što već tri nedelje – ne pušim. U glavi mi je još mutno. Nadam se da ću za nekoliko dana opet biti sposoban za rad.^[1]

Apsolutno sam protiv arsenika.

Prilažem list »Der Beobachter«^[2] (Leßner ga je digao za mene u Udruženju radnika^[3].)

Od Siebela nemam više nikakvog pisma osim ovog priloženoga, koje je upućeno meni.²

S listom »Barmer«³ može Meißner uvek da pokuša. Ne može nauditi. Ako Meißneru pošalješ isečke, onda o njima govori samo tako kao da su Ti slučajno došli do ruku, ne objašnjavajući mu da je to »naše« delo.^[4] Skreni mu pažnju i na poslednje stvari u listu »Die Zukunft«.^[5]

Od Schorlemmera bih želeo da doznam koja je najnovija i najbolja knjiga (nemačka) o agrikulturnoj hemiji? Zatim, kako sad stoji spor između pobornika mineralnog đubriva i pobornika azotnog đubriva? (Otkako sam se poslednji put time bavio, pojavilo se mnogo čega novog u Nemačkoj.) Da li on nešto zna o ovim Nemcima koji su pisali protiv Liebigove teorije o iscrpenosti tla? Da li mu je poznata aluvijalna teorija minhenskog agronoma Fraasa (profesora Minhenskog univerziteta)?^[6] Za glavu o zemljišnoj renti^[7] moram biti upoznat barem to some extent⁴ s najnovijim stanjem pitanja. Pošto je Schorlemmer stručnjak, moći će mi dati ova obaveštenja. Priloženo 2 Urquharta⁵ i 1 »Le Courier« (zbog Gluseret-ovog članka).^[8]

¹ Dragi – ² Vidi u ovom tomu, pismo 1, Drugi deo – ³ »Barmer Zeitung« – ⁴ do izvesne mere – ⁵ verovatno 2 broja časopisa »The Diplomatic Review« koji je uređivao D. Urquhart

The compliments of the season to Mrs, Burns, Moore and Schorlemmer.⁶

Tvoj
Mohr

[*Dodatak Eleanore Marx*]

You bad boy, why have n't you answered my letters? – I suppose you and the hedgehog have been on the spree again.⁷

Alberich,
Der grimme gezwerg.⁸

Happy New Year.⁹

⁶ Novogodišnje čestitke gospodi Burns, Moore-u i Schorlemmeru – ⁷ Nevaljalko, zašto mi nisi odgovorio na moja pisma? – Pretpostavljam da ste Ti i jež opet bili u skitnji – ⁸ ljuti patuljak – ⁹ Srećna Nova godina.

2

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. januara 1868.

Dragi Mohr,

Ako nećeš arsenik, onda uzimaj nešto drugo, *ovako* dalje više ne može. Da li si u poslednje vreme konsultovao Allena ili nekog drugog lekara? Gumperta nisam našao kod kuće, ali ću prvom prilikom s njim razgovarati.

»Der Beobachter«, kao i 2 Urquharta¹ nisi poslao. Za to mi je Kugelman danas poslao »Der Beobachter« i virtemberški »Staats-Anzeiger« (poslednji Ti šaljem, a kad ga vratiš, poslaću ga Meißneru, ukoliko ga Ti ne pošalješ direktno). Što su ova dva lista zagrizla, vrlo je dobro. Ja ću K[ugelmannu] pripremiti nešto i za »Schwäbischer Merkur«.^[9]

Schorlemmer će Ti sastaviti obaveštenje iz poslednjih godišnjih izveštaja. Fraasova knjiga nije mu bila poznata.^[6]

U Parizu se pojavio jedan prirodnjak po imenu *Chmoulevitch* (Schmulsohn!). Taj će tući Ephraima Premudrog².

U prvoj svesci zvaničnog izveštaja austrijskog generalštaba o ratu 1866,^[10] posle dokaza da austrijska vojna organizacija nije bila podešena za istovremeni rat s Pruskom i Italijom, dolazi sledeće naivno mesto: Pod ovim okolnostima bi svakako bila dužnost spoljne politike države da ovu sačuva od jednog takvog rata.

Iz *pruske* druge sveske^[11] izlazi sasvim jasno da je Benedek 28, a pogotovu 29.³ uveče bio u stanju da nadmoćno napadne pojedinačne kolone prestolonaslednika⁴ i da je bilo *gotovo apsolutno sigurno* da će ga potisnuti u brda i oduzeti mu topove. Taj magarac to nije učinio i izgubio je bitku.

Salut.

Tvoj
F. E.

¹ Verovatno 2 broja časopisa »The Diplomatic Review« – ² Ferdinanda Lassalle-a – ³ juna 1866 – ⁴ Friedricha Wilhelma

3

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. januara 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam *Dühringa*^[12] i »Der Beobachter«. Prvi je vrlo zabavan. Čitav članak smetenost i funk¹. Vidi se da je čestiti vulgarni ekonomist frappé au vif² i ne zna ništa da kaže osim da se o prvom tomu može suditi tek kad izide treći, da određivanje vrednosti radnim vremenom nije neosporno i da ima ljudi koji donekle sumnjaju u određivanje vrednosti radom i njegovim troškovima proizvodnje. Kako vidiš, za ovaj genus³ Ti još nisi dovoljno učen i velikoga Macleoda u odlučujućoj tački nisi pobio. Pri tom strah u svakom retku da ne bude izložen tretmanu à la Roscher.^[13] Bio je srećan kad je stvar završio, ali ju je sigurno teška srca odneo na poštu.

Kugelmanna i Wilhelmića vraćam sutra. Ako u prepisanom pismu potpukovnika Seuberta stoji nešto što bi mi moglo poslužiti za naredni švapski članak, pošalji mi ga.^[19]

Za Beč bih takođe mogao nešto da učinim, Richtera⁴ bi, možda, trebalo pitati u pogledu časopisa »Internationale Revue«; on bi morao poznavati tamošnje prilike.

Wilhelmićev list^[14] je zbilja lep – sve je gotovo, samo nema kaučije i zato ne može da izide! Uostalom, kad bi W[ilhelm] otišao u Beč^[15], povika na austrijskog agenta bi tek onda nastala.

Kako stoji stvar sa Beeslyjem, Lewesom et Co. i listom »The Fortnightly Review«?^[16]

Mnogo pozdrava damama i zaljubljenom doktoru⁵

Tvoj.
F. E.

¹ strah – ² dirnut u živac – ³ vrstu – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 5, Prvi deo
– ⁵ Paulu Lafargue-u

4

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 8. januara 1868.

Dear Fred,

»Staats-Anzeiger« i »Der Beobachter« i ja sam dobio od Kugelmanna. Tvoj »St[aa]ts-Anzeiger« vraćam Ti danas. Isto tako od K[ugelmanna] primljenu kopiju pisma pukovnika^[9] koji je u celoj toj stvari posredovao. Virtemberg je sad dovoljno snabdeven. Po mome mišljenju – s naročitim obzirom na prodaju – *Austrija* je sad najvažnija. Notabene, ako imaš strpljenja da pišeš još više recepata,¹ Jenny, znalac u toj struci, tvrdi da si razvio veliki dramski, odnosno komični talent u ovoj akciji, istupajući s »različitih« gledišta i s raznim karakternim maskama.

Wilhelmića ću ovih dana – još uvek sam nešto slab i ne baš sposoban za pisanje – izribati čim se budem dobro osećao. Naročito zbog njegove identifikacije moga shvatanja sa specifično Wilhelmićevim.

Dühringova stvar^[12] (on je privatni docent na Berlinskom univerzitetu) vrlo je pristojna, utoliko više što sam oštro napao njegovog majstora »Careya«. ^[17] D[ühring] je mnogo šta, očigledno, pogrešno razumeo. No najsmušnije je to što me upoređuje sa Steinom zato što se ja bavim dijalektikom a Stein u cepidlačenju, koje je obavio nekim hegelovskim kategorijama, nepovezano niže najtrivijalnije stvari.^[18]

Da li si već dobio Borkheimov »biser«?^[19]

Reklo bi se da je profesionalna poezija samo maska za najsuvo-
parniji prozaizam. Na primer, porodica našeg Freiligratha. Kate² putuje (na bračno putovanje) s mladim zelenošom Krökerom u Pariz. Pošto ovaj blagorodni čovek mora istovremeno praviti »poslove«, on imenovanu ostavlja dva-tri dana *samu* u jednom od najvećih pariskih hotela, Kate i cela family³ nalaze da je to sasvim u redu. Štaviše, K[ate] piše ushićeno da je u hotelu oslovljavaju sa »Mademoiselle«⁴ (pošto je tu s Krökerom zajedno noćila) i da je svi kelneri, pa čak i portir, ljubazno pozdravljaju. Još više. Kröker se vraća iz Pariza (pošto je obavio poslovni izlet u provinciju) direktno sa K[ate] u London i cela porodica je ushićena zbog toga što je »honeymoon«⁵ odložen za šest meseci, jer posao, »pre svega«. Za jednog poetu je medeni mesec samo metafora i može se »slaviti« pre ili posle porođaja (ove činjenice su

¹ Recenzija za prvi tom *Kapitala* – ² Käthe Freiligrath – ³ porodica – ⁴ »gospodica« – ⁵ »medeni mesec«

Freiligrathovi dečaci pričali u mojoj kući), bilo kad. Čini se da je Kate čak čitala Claurena jer opisuje sebe – iz Pariza – kao »belu udovicu«.

Jenki će odsvirati Johnnu Bullu lepu pesmu. Šta kažeš o poslednjim razmetanjima Rusa?

Radnička biblioteka

Patuljak Alberich⁶ bio je mnogo ushićen Tvojim pismom. Upravo je otišao u gimnastičku školu, gde je veliki majstor.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁶ Eleanor Marx

5

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 8. januara 1868.

Dear Fred,

*Ad vocem*¹ *Dühring*.^[12] Mnogo je od njega što odeljak o *Prvobitnoj akumulaciji*^[20] gotovo apsolutno usvaja. On je još mlad. Kao Careyev pristalica u direktnoj je suprotnosti prema fritrejderima. Osim toga, *privatni docent*, dakle, nije nesrećan zbog toga što je *profesor Roscher*, koji im je svima zatvorio put, dobio svoje.^[13] Meni je jedno iz njegove karakteristike naročito palo u oči. Naime, dokle god je samo određivanje vrednosti radnim vremenom još »neodređeno« kao kod Ricarda, ti ljudi se ne kolebaju. Ali čim se ono egzaktno dovede u vezu s radnim danom i njegovim varijacijama, njima se stvar pojavljuje u vrlo neprijatnom svetlu. Mislim da je Dühring uopšte recenzirao knjigu iz pakosti prema Roscheru. Njegov strah da će biti tretiran kao Roscher svakako je veoma primetan. Čudno je što on ne oseća tri u suštini nova elementa knjige, 1. da nasuprot *svoj* ranijoj ekonomiji, koja posebne fragmente viška vrednosti s njihovim fiksnim oblicima rente, profita, kamata *od samog početka* tretira kao date, ja izučavam najpre opšti oblik viška vrednosti, gde je sve to još nerazlučeno, tako reći nalazi se u difuznom stanju;

2. da je pažnji ekonomista, bez izuzetka, izmakla ona prosta stvar, da ako je roba dvojnost upotrebne i razmenske vrednosti, onda i rad predstavljen u robi mora da ima dvojaki karakter, dok sama analiza rada sans phrase,² kao kod Smitha, Ricarda itd., svuda mora naići na neobjašnjive pojave. To je, u stvari, sva tajna kritičkog poimanja pitanja;

3. da je najamnina prvi put predstavljena kao iracionalni javni oblik jednog odnosa koji se iza toga krije, i to tačno na obema oblicima najmnine: najmnini od vremena i najmnini od komada. (Pomoglo mi je što se u višoj matematici ovakve formule češće nalaze.)

Što se, pak, tiče skromnih prigovora koje je učinio gospodin Dühring protiv određivanja vrednosti, on će se u drugom tomu čuditi kako mali značaj ima određivanje vrednosti »neposredno« u buržoaskom društvu. U stvari, *nijedan društveni oblik* ne može sprečiti da one way or another³ raspoloživo radno vreme društva reguliše proizvodnju. Ali, dokle god se ovo regulisanje ne vrši putem direktne svesne kontrole društva nad njegovim radnim vremenom – što je moguće

¹ Što se tiče Dühringa – ² uopšte – ³ ovako ili onako

samo pri zajedničkoj svojini – nego kretanjem cena robe, ostaje pri onome što si Ti sasvim tačno rekao već u »Nemačko-francuskim godišnjacima«. ⁴

Ad vocem Wien. ⁵ Šaljem Ti razne bečke listove (od kojih mi »Das Neue Wiener Tageblatt«, koji pripada Borkheimu, moraš vratiti, a druge sačuvati), iz kojih ćeš videti dvoje: prvo, koliko je Beč u ovom trenutku važan kao mesto prodaje, pošto je tamo nastao novi život, ⁽²¹⁾ drugo, kako stvar treba tamo tretirati. Adresu profesora Richtera ne mogu naći. Možda Ti imaš Liebknechtovo ⁽²²⁾ pismo u kome je navedena. Ako nemaš, piši mu neka Ti je pošalje, i dostavi onda članak *direktno Richteru*, ali ne preko Liebknechta.

Čini mi se, naime, da Wilhelmić nije nipošto altogether bona fide. ⁶ On (za koga sam morao naći onoliko vremena da jih popravio njegove gluposti u augsburškom »Allgemeine« itd. ⁽²³⁾) nije do sada našao vremena da javno *navede* ni naziv moje knjige ili moje ime. On neće da vidi aferu u listu »Die Zukunft« samo da ne dođe u nepriliku da izgubi sopstvenu veličinu. A nije imao vremena ni da kaže neku reč u radničkom listu (»Deutsche Arbeiterhalle«, Manhajm) koji izlazi pod neposrednom kontrolom njegovog prijatelja Bebela. Ukratko, ako se preko moje knjige nije prešlo potpuno ćutke, to, zacemento, nije Wilhelmova zasluga. Prvo, nije je čitao (iako u pismu Jenny ismejava Richtera, koji misli da mora razumeti knjigu da bi joj mogao praviti reklamu), a drugo, pošto ju je pročitao, ili kaže da ju je pročitao, on nema vremena, iako ima vremena, otkako sam mu pribavio Borkheimovu subvenciju, da B[orkheimu] piše dvaput nedeljno; iako on, umesto da za Strohnov novac koji sam mu ja poslao ⁽²⁴⁾ i koji je mojim posredovanjem pribavljen pošalje akcije, traži Strohnovu adresu da bi se i s njime direktno, iza mojih leđa, mogao da domundava, te da i njega, kao i B[orkheima], zasipa pismima. Ukratko, Wilhelmić hoće da se pravi važnim, i naročito da pažnja javnosti ne bude skrenuta s njegove ličnosti. Čovek se mora donekle činiti kao da to ne zapaža, ali prema njemu ipak treba biti oprezan. Što se tiče njegovog poziva u Austriju, ne može mu se ništa verovati dok se to ne ispuni. I drugo, nećemo ga odgovarati ako do toga dođe, nego ćemo mu *if necessary* ⁷ samo reći ono što sam mu ja rekao kad je ušao u Braasov list »Norddeutsche« ⁽²⁵⁾, da ćemo ga, ako se bude opet kompromitovao, morati *javno dezavuisati*. To sam mu rekao u prisustvu svedoka, kad je onda išao u Berlin.

Mislim da Ti možeš i *direktno* slati članke na priloženi list »Neue Freie Presse« (Beč). Sadašnji suvlasnik, dr Max Friedländer (Lassalle-ov rođak i krvni neprijatelj), bio je taj za koga sam duže vremena pisao u starom bečkom listu »Die Presse« i u listu »Oder-Zeitung«.

Što se, najzad, tiče mesečnika »Internationale Revue«, pre neko-

⁴ Friedrich Engels, *Skice za kritiku političke ekonomije* – ⁵ Što se tiče Beča

– ⁶ sasvim pošten – ⁷ ako je potrebno

liko dana je Fox (koga je jedan engleski list poslao u Beč u posetu i radi uspostavljanja veza) iz Beča zamolio da mu napišem preporuku za Arnolda Hilberga. Ja sam mu to poslao i ujedno u tome pismu rekao poštovanom Hilbergu da su nas okolnosti sprečile da pišemo, da bismo ove godine to mogli učiniti itd.

»*The Fortnightly Review*«. Profesor Beesly, jedan od trijumvira koji ovim listom u tajnosti upravljaju, rekao je svome prisnom prijatelju Lafargue-u (koga on stalno poziva k sebi na ručkove) da je moralno siguran (to zavisi sasvim od njega!) da će primiti kritiku!^[16] Lafargue bi mu to sam uručio.

*Ad vocem Pyat.*⁸ U današnjem broju lista »*The Times*« videćeš Address of French democrats⁹ o fenijanstvu¹⁰, koju je poslao Pyat (izišla pre četiri nedelje).^[26] Stvar stoji ovako. Francuska vlada je povelala istragu (u prvom redu *visites domiciliaires*¹¹ kod naših dopisnika u Parizu) protiv Međunarodnog udruženja kao *société illicite*¹². Ditto, verovatno od našeg Dupont-a pisana pisma o fenijanstvu poslata engleskoj vladi.^[27] Gospodin Pyat, koji je uvek naše »udruženje« kudio kao nerevolucionarno, bonapartističko itd., boji se ovog obrta stvari i nastoji da brzo dâ sebi privid kao da *on* ima nešto sa tom stvari i da je »moving«¹³.

*Ad vocem Benedek*¹⁴: Mogu li dobiti svesku za a few days¹⁵. Ti si se sad dvaput pokazao kao prorok, prvo, kao taktički (u sevastopoljskoj aferi) i, drugo, kao strategijski (u prusko-austrijskoj).^[28] Ali glupost za koju su ljudi sposobni ne može nijedan razum razumnoga predvideti.

Ad vocem Karbunkeln:¹⁶ pitao lekare. Ništa novo. Sve što ta gospoda kažu izlazi na to da bi čovek morao biti *rentijer* da bi živeo prema njihovim propisima, a ne kao ja – siromašan kao crkveni miš. Ako vidiš Gumperta, možeš mu reći da me (do this moment¹⁷ dok pišem) u telu bocka, tj. osećam krv. Čini mi se da se za ovu godinu još nisam sasvim oslobodio ove stvari.

My compliments to Mrs. Burns.¹⁸

Salut.

Tvoj
Mohr

⁸ Što se tiče Pyat-a. – ⁹ Adresu francuskih demokrata – ¹⁰ fenijanstvo – pokret za oslobođenje Irske – ¹¹ pretres kuća – ¹² protivzakonitog društva – ¹³ »aktivan« – ¹⁴ Što se tiče Benedeka – ¹⁵ nekoliko dana – ¹⁶ Što se tiče čireva – ¹⁷ ovog trenutka – ¹⁸ Pozdrav gospodi Burns.

6

Engels Marxu

u London

[Mančester] 10. januara 1868.

Dragi Mohr,

Hteo sam Ti danas opširno pisati, ali poseta jednog Srbina i jednog Vlaha, koji su me nekoliko časova zadržali, osujetila je moje planove. Osim toga, juče me je posetio eksdiktator Amand Goegg, koji putuje u ime smešne Lige za mir^[29], i pokvario mi večer. Srećom je slučajno naišao Schorlemmer, koji se čudom čudio tom fosilu federalne republike; tako nešto nije smatrao mogućnim. Taj glupak je besmislenim ponavljanjem istih fraza postao deset puta gluplji i izgubio svaku dodirnu tačku sa svetom zdravog ljudskog razuma (da i ne govorimo o mišljenju u pravom smislu reči). Osim Švajcarske i kantona Baden, za tu sortu još uvek ne postoji ništa drugo na svetu. On se, međutim, ubrzo uverio u istinitost Tvog prvog odgovora na njegov poziv za podršku: ukoliko dalje budemo živeli jedan od drugoga i što manje budemo imali jedan s drugim posla, to ćemo se bolje slagati. On je priznao da se Blind u Vogtovoju stvari^[30] kukavički poneo, ali da je ipak čestit čovek, i čak je pretio da će Te izmiriti s Blindom! Vogt nije političar, ali je duša od čoveka, koji svašta piše ne razmišljajući – kad bismo nas dvojica proveli s njim jedan sat, mi bismo se pobratimili; – priznao je da je bonapartist, ali ne plaćeni. Na to ja: svi bonapartisti su plaćeni, nema neplaćenih, pa ako bi mi on mogao pokazati jednog neplaćenog, prihvatio bih mogućnost da Vogt nije plaćen, inače ne. To ga je zaprepastilo, ali najzad je otkrio jednoga – *Ludwiga Bambergera!* Uostalom, reče, Vogt je stalno vrlo loše živeo, njegova žena je seljančica iz Bernskog Oberlanda, kojom se oženio zbog vrline, pošto joj je napravio dete. Lisac Vogt izgleda da je ovome magarcu dobro podvalio. Ali kad smo mu Sch[orlemmer] i ja rekli da Vogt ni kao prirodnjak nije ništa uradio, onda je trebalo videti njegov bes: zar nije popularizovao nauku? Zar to nije zasluga?

Za Beč ću sada nešto uraditi čim mi to bude ikako moguće. Zatim za list »The Fortnightly«^[16], ali prethodno bi valjalo znati da li se iz toga može napraviti veći članak ili samo kratka beleška kakve stoje pozadi u listu »The Fortn[ightly]«. To bi trebalo saznati od Beeslyja.¹ Kratka beleška bila bi gotovo nekorisna, i B[eesly] sam ne bi odatle ništa doznao o knjizi.

Wilhelmića² ću ovih dana pozvati na odgovornost zbog neizvr-

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 5, Prvi deo – * Wilhelma Liebknechta

šenja obećanja koja mi je dao; naučićemo mi tog čovečuljka redu. Richterovu adresu imam.

U prilogu vraćam Liebknechta, Kugelmana i Siebela.
Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Marx Englesu

u Mančester

[London] 11. januara 1868.

Dear Fred,

»Geck«¹ se dugo vremena muvao ovde po Londonu. Bio je i kod Borkheima, gde je pričao isto što i kod Tebe, samo s većim uspehom, zato što je umeo da polaska sujeti našeg B[orkheima]. Međutim, pošto je ovome izvukao novac za 10. akcija, ditto iskapio razna njegova vina, nije se kod njega više pojavljivao. – Da bi se razumela njegova dalja delatnost u Londonu, za sada sledeće: *Craemer*² je, kao što znaš, već odavno smenjen sa položaja secretary of International Council³ i, iz besa zbog toga, već odavno je dao ostavku kao member of the Council,⁴ a poslednji kongres nije ga više kao takvog ni izabrao. Gospodin *Odger* je opet izabran. Ali na moj predlog ukinut je položaj predsednika (godišnji)⁵, zamenjen predsedavajućim, koji se bira za svaku sednicu. Ozlojeđen zbog toga, *Odger* se principijelno drži daleko od nas. *Well*⁶ Gospodin »Geck« prokrijumčario se via⁶ *Le Lubez* do *Odgera* (koji ga je uveo u londonski Trades Council⁷) i kod *Craemera*. Oni su naimenovali londonski komitet, *Beales* predsednik itd. Ukratko, stvar je protiv International Workingmen's Association!⁷ (Na osnivački miting doveo je *Geck* i blagorodnog *Blinda*.) Ti tipovi bili su toliko drski da su me last week⁸ pozvali na svoj drugi miting. *Ecarius* (u vrlo loše napisanom članku u nedeljniku »*The Bee-Hive*« prošle subote) raskrinkava *Gecka* i kompaniju.⁸

Pišem Ti sa otvorenim čirom i oblozima od alkohola. *Prekjuče* sam, naime, prvi put izišao, i to u Britanski muzej⁹, pošto još ne mogu da pišem. Ali juče se pojavio nov osip na levoj strani grudi. Lečenje alkoholom, što *Nélaton* u Parizu primenjuje i kod najvećih karbunkula, jeste, prema mome ličnom iskustvu (pored sečenja ili upotrebe lancete, zavisno od slučaja), najbrže i najprijatnije za pacijente. Nezgoda je samo u tome što se oblozi moraju stalno menjati zbog naglog isparavanja alkohola.

U Muzeju, gde sam samo prelistavao kataloge, video sam takode da je *Dühring* veliki filozof. On je, naime, napisao jednu »*Natürliche Dialektik*«¹⁰ protiv *Hegelove* »unnatürliche«.¹¹ Hinc illae lacrimae.¹²

¹ Amand Goegg – ² u orig. *Craemer* – ³ sekretara Međunarodnog veća – ⁴ član veća – ⁵ Pa lepo! – ⁶ preko – ⁷ Međunarodnog udruženja radnika – ⁸ prošle nedelje – ⁹ Biblioteku Britanskog muzeja – ¹⁰ »*Prirodnu dijalektiku*« – ¹¹ »neprirodne« – ¹² Otuda one suze.

Gospoda u Nemačkoj (s izuzetkom teoloških reakcionara) misle da je Hegelova dijalektika »mrtvi pas«^[33a]. Feuerbach u tom pogledu ima mnogo toga na duši.

Francuska vlada je počela da goni Pariski komitet Međunarodnog udruženja radnika (kao société illicite¹³). Ovo mi je veoma drago, pošto je to sprečilo te magarce da nastave diskusiju o svom programu već pripremljenom za kongres od 1868.^[34] Dupont je, svakako, svojim pariskim dopisnicima pisao nešto neoprezno o fenijancima^[35], što je Bonaparta, koji se sada skrušeno uvlači u zadnjicu engleskoj vladi, opet poslao u Downing Street^[36].

Karakteristično je što se odreda – pod direktnim ili indirektnim sadejstvom austrijske vlade – štampaju otkrića od Prokesch-Ostena, Gentza i grofa Münstera. Urquhart, sa svojim za njega sada običnim neznanjem, zna samo za prvo. A isto je tako karakteristično za njegovu »totalnost« da on ne zna za Moltkeovu knjigu o turskom ratu od 1828. itd., koja bi mu upravo pružila famozan materijal. Moltke je, uostalom, važio još za vreme kad sam ja bio u Berlinu (kod Lassalle-a)^[37] za zakletog neprijatelja Rusa, u kraljevsko-pruskim granicama, naravno.

Budeš li jednom pisao Borkheimu, zamoli ga da Ti pošalje na uvid *oba mala ruska pamfleta* o kojima sam Ti pričao. Poglavitito bih želeo da pogledaš onaj o oslobođenju kmetova i da mi saopštiš suštinu.

Iz priloženog lista »*Le Courrier français*« videćeš da francuska vlada stupa u direktnu polemiku s generalom Cluseretom.^[8]

Ako 16. ovoga možeš Tussy poslati klupče predenog pamuka, biće mi drago. Tad je, naime, njen rodendan i that little humbug¹⁴ voli sve kineske formalnosti.

Da engleska vlada progoni »*The Irishman*«, vrlo mi je drago. Naime, taj list u stvari, nije Fenian,¹⁵ nego hoće samo Repeal¹⁶.^[38] Kakvi volovi su ovi John Bulli.

My compliments to Mrs. Lizzy.¹⁷

Salut.

Tvoj
Mohr

Prilažem obrazac »nove lingvistike« iz *Hermann*a.

¹³ kao nezakonito društvo – ¹⁴ ova mala nevaljalica – ¹⁵ za fenijance – ¹⁶ ukidanje [unije Irske sa Engleskom] – ¹⁷ Pozdrav gospodi Lizzy.

Engels Marxu

u London

Mančester, 16. januara 1868.

Dragi Mohr,

Upravo vidim da sam sva Tvoja pisma ostavio kod kuće, u džepu drugog kaputa (uključujući poslednje Tvoga glavnog poštovanog sekretara,¹ za koje posebno zahvaljujem), i moram, dakle, da odgovorim napamet.

»Le Courrier français« dobio si juče, a i »Wiener Tagblatt«.

Pruski izveštaj⁽¹¹⁾ šaljem Ti sa specijalnim razjašnjenjem. Ili, bolje reći, potrebno je samo pogledati tamo nacrtanu skicu položaja 28. juna uveče i uveriti se da je Benedek na prostoru od 2 kvadratne milje sjedinio 6 korpusa (ne računajući konjicu), prema kojima su sa strane kronprinca² stajali samo 5. korpus i 1. brigada 6. korpusa. Da je B[enedek] 29. udario protiv Steinmetza (5. korpus), odbacio bi ovoga preko brda do 6. korpusa, a 30. je B[enedek] mirne duše mogao da napadne gardu i 1. korpus s najmanje 4 korpusa i odbaci ih natrag, après quoi³ bi se oprezni Fr[iedrich] Karl veoma čuvao da brzo nastupa. Fr[iedrich] Karl je imao 5 korpusa, a protiv sebe bi imao najmanje 6; zapovest da se povuče bila je sigurna čim bi prestolonaslednikove pojedinačne tri kolone bile razbijene, a time bi i kampanja dobila sasvim drugi karakter. Da bi Austrijanci s nešto opreznosti od strane Prusa, na kraju krajeva, ipak bili tučeni, proizlazi već i iz brojčanog odnosa snaga. Ali pruski zvekani bili bi primorani da odbace svoj tričavi sistem i ne bi pobedili reorganizacija i Bism[arck], nego narod.

Cluseret (koji je i u Londonu igrao fenijanca⁽³⁵¹⁾) sa svojim planom milicije još je luđi od Nemaca. Američki rat⁽³⁹⁾ – milicija na obe strane – dokazuje samo to da sistem milicije staje nečuvanih žrtava u novcu i ljudima, i to zato što organizacija postoji samo na papiru. Kako bi Jenki prošli da su umesto južne milicije imali stalnu vojsku od nekoliko stotina hiljada ljudi protiv sebe? Pre no što bi se Sever organizovao, ovi bi bili u Njujorku i Bostonu i pomoću demokrata diktirali mir, a onda bi Zapad mogao da glumi secesiju. Dopada mi se kad kaže da su glavna stvar dobri oficiri i poverenje ljudstva u oficire, što se ni jedno ni drugo u sistemu milicije ne može postići. Ono što ljudima svuda imponuje u sistemu milicije, to je velika masa ljudstva koja se odjednom dobija, i srazmerna lakoća u obuci ljudi, naro-

¹ Laure Marx – ² prestolonaslednika Friedricha Wilhelma – ³ podle čega

čito pred neprijateljem. No u ovome nema ničeg novog; stari Napoleon je mogao i tromesečne regrute da formira u pukove i izvede pred neprijatelja; ali za to su potrebni dobri kadrovi, a uz to opet i nešto drugo nego što je švajcarsko-američki sistem milicije. Jenki su još i krajem rata imali vrlo slabe kadrove. Posle uvođenja ostraguša pogotovu je čistoj miliciji došao kraj. Time nije rečeno da svaka racionalna vojna organizacija [ne] leži negde u sredini između pruske i švajcarske organizacije – ali gde? To zavisi od datih okolnosti. Tek jedno komunistički uređeno i *vaspitano* društvo može se mnogo približiti sistemu milicije, a i ono još asimptotički⁴.

Zbog bečkih listova sam donekle u neprilici⁵; doduše, s vremena na vreme vidim »N[eue] Fr[ei]e Presse«, ali čitav teren mi je sasvim tuđ. Šta Ti misliš o tome, i o listu »The Fortnightly«^[16]? Stvar vredí truda da se o njoj zrelo razmisli.

Nadam se da opet možeš da *sediš* i da nemaš nikakvih novih vulkanskih provala. Gumpert se smeje zbog Tvoje antipatije prema arseniku i kaže da Te baš on *okrepljuje*, i uveren je da za Tebe nema boljeg sredstva. Ako Ti, prosto-naprosto, nećeš, onda treba da uzimaš kiselíne, i to stalno, i zato Ti je ovde u prilogu još jednom prepisao već ranije prepisanu carsku vodu, koju ćeš, nadam se, uzimati.

Najlepši pozdravi Tvojoj ženi i devojkama, ditto Lafargue-u.

Tvoj
F. E.

Alberichu, snažnom patuljku,⁶ uz najveće uvažavanje čestitam njegov rođendan i trenutno pijem čašu piva u njegovo zdravlje. Cotton⁷ su mi negde u fabrici zaturili, tako da ću ga tek sutra moći poslati.

⁴ nikada ga neće sasvim dostići – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 3 i 5, Prvi deo. – ⁶ Eleanori Marx – ⁷ Pamuk

Engels Marxu

u London

Mančester, 23. januara 1868.

Dragi Mohr,

Iz priloženog^[40] vidiš šta Wilhelmić *nije* uradio. Ja ću mu ovih dana pošteno natrljati nos. A jolly idea,¹ mi treba da »iskoristimo« poziciju koju on u Saksonskoj lokalno ima, valjda da se za njega bodily² zauzmemo! Njegov listić^[14] stigao je danas, nisam još uspeo da ga pregledam.

Nadam se da si najzad svršio s tim upornim karbunkulom. Valjda si naposletku ipak uvideo da ovu stvar ne možeš ostaviti da ide svojim tokom, te da je potrebno da se bar svakodnevno duže krećeš na svežem vazduhu i da se redovno »odričeš« noćnog rada (čim prvo bude moguće), da bi uopšte opet bio sposoban za rad. Inače drugi tom^[41] neće nikada biti gotov.

U prilogu akcije za Strohna.

U pogledu bečkih članaka zbilja sam u neprilici. Osim listova »N[eue] F[reie] Presse« i »W[iener] Tagbl[att]« ne znam *poimence* nijedan list kojim Richter raspolaze, i, pri gotovo potpunom nepoznavanju publike, uopšte ne znam *odakle* da počnem, a to je najvažnije. Laura piše³ da ljude treba učiti, all very well,⁴ ali izvući ono pravo, u tome je baš teškoća. No ja ću još jednom proći čitavu knjigu, da bih to sebi objasnio, i Tvoje mišljenje bilo bi mi pri tom vrlo poželjno.

Takođe čudan zahtev Wilhelmića da njemu i njegovim čitaocima na jednoj stranici njegovog listića, i iz ove knjige, jednom zavisgda objasnim u čemu je, zapravo, razlika između Marxa i Lassalle-a. Ovaj čudni zahtev doveo me je na ideju da bi bilo dobro napisati za radnike jednu popularnu brošuricu od nekih šest tabaka: *Marx i Lassalle*; na *takvom* prostoru to bi se moglo uraditi i izložiti ono pozitivno što je radnicima potrebno. Brošura bi trebalo da bude veoma jevtina i ona bi naterala lasalovce da odmah zauzmu stav. Ali za to je potrebno vreme.^[42]

Da prostudiram ruske brošure od Borkheima⁵, to ne možeš zahtevati od mene – bar ne u ovom trenutku. Imam mnogo posla u uredu, dolazim kasno kući, tako da pre osam ne mogu ništa započeti, a pri tom moram vrlo uredno da živim, pošto od pre nekog vremena, što mi se u životu još nije desilo, loše spavam i usled toga sam često ujutro

¹ Vesela ideja – ² lično – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 2, Prilozi – ⁴ sve je to lepo i krasno – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 7, Prvi deo.

sasvim slomljen. Uz to još uvek me poneko zadrži, što se ne može izbeći, a tu je i *apsolutna* potreba za fizičkim kretanjem, da bih svoj san opet doveo u red. Svaka ruska brošura bi mi oduzela 8 do 15 dana zbog neophodnosti da uđem u stvar i zbog loših rečnika. Ne vaut pas la paine.⁶

O listu »The Fortnightly« drugi put.^[16] Još uvek mozgam o toj stvari. Pitanja o novcu – ma koliko ono bilo važno za Englesku – moći ću se u prvom članku samo površno dotaći; inače bi mi na to otišao ceo članak. Kad bi se zatim mogao objaviti još jedan, onda bih to izložio tamo. Šta misliš Ti o tome?

Najlepši pozdravi Tvojim ženi i devojkama, kao i Lafargue-u.

Tvoj
F. E.

⁶ Nije vredno truda.

10

Marx Engesu

u Mančester

[London] 25. januara 1868.

Dear Fred,

Juče sam prvi put izišao, i za dan-dva će zarasti ožiljak. Naravno, još uvek sam slab posle ovog napada.

Nadam se da je Tvoja nelagodnost samo trenutna posledica nelagodnog spree¹. U svakom slučaju, ne smeš meni za volju ili za volju any body or thing else² zanemarivati svoje zdravlje.

U »Saturday Review« od prošle nedelje izišla je jedna beleška o mojoj knjizi.^[43] Još je nisam video i ne znam od koga je. Borkheim mi je to saopštio.

Što se tiče *Liebknechta*, na njega ne treba više *navaljivati*. Taj mladić – kao što je jednom ranije u Londonu pokazivao – veoma voli da igra »zaštitnika«. To pokazuje i njegovo poslednje pismo Tebi.^[40] On se sebi čini vrlo važan i au cas de besoin nous ferons notre petit bonhomme de chemin sans lui et malgré lui.³ Kakva velikodušnost što je odštampao predgovor, koji su gotovo svi listovi pre više meseci objavili!^[44] A i to što je naredio da se 2 copies⁴ moje knjige pošalju Contzenu i uredniku lista »Volks-Zeitung«! Najbolje je to show him the cold shoulder⁵. Inače, ja mislim da on još nije pročitao ni petnaest stranica knjige. Svojevremeno, ni godinu dana po izlasku knjige nije pročitao *Gospodina Vogta*, a to bar nije bila preteška lektira. Njegovo geslo jeste: poučavati, ali ne učiti.

Što se tiče »lasalovaca«, ja tek u II tomu tretiram Trades-Unions, Cooperative societies⁶ itd. Stoga mislim da se u vezi sa »L[assalle-om]« sada već istupi samo u slučaju ako se za to pruži neposredni povod.

O načinu na koji treba obraditi Bečlije, pisaću Ti sledeći put, kad mi glava bude opet all right.⁷

Priložena pisma od Kugelmanna i Kertbényja izvoli mi vratiti.^[45] Još nisam na njih odgovorio. Veliki Coppel još nije ovde.

Za moje sadašnje stanje bilo bi korisno kad bi mi poslao svoga fullflavoured Claret⁸ (i some Hoch⁹ ili Mosel).

Poljak Card je pisao iz Ženeve, ponudio se za prevod na francuski, izgleda da ima knjižara u Ženevi. Njegovo pismo sam poslao preko moje žene Schilyju da se ovaj njime koristi u Parizu, kako bi tamo

¹ provoda – ² ma koga ili ma čega – ³ u slučaju nužde mi ćemo i bez njega i uprkos njemu ići našim putem – ⁴ primerka – ⁵ ignorisati ga – ⁶ sindikate, zadruge – ⁷ u redu – ⁸ mirisnog crnog vina – ⁹ nešto rajnskog vina

pogurao stvar. Card uopšte nije podesan, sem za to da se Moses zaplaši.^[46]

Dve do tri nedelje još apsolutno neću raditi (i. e.¹⁰ *pisati*), u najboljem slučaju, čitaću i čim rane sasvim zarastu (zasada se, I think only for one or two days,¹¹ bolesno mesto tare i iritira pri kretanju), mnogo ću hodati. Bilo bi fatalno kad bi izbilo još neko treće čudovište.

A sada salut my dear boy.¹²

Tvoj
K. Marx

¹⁰ to jest – ¹¹ mislim samo za dan-dva – ¹² pozdrav, dragi moj.

11

Marx Englesu
u Mančester

[London] 1. februara 1868.

Dragi Fred,

Nadam se da nisi i Ti bolestan, pošto mi ove nedelje nisi pisao a ni vratio Kugelmannovo i Kertbényjevo pismo (potrebna su mi radi odgovora).^[45] Prošlog utorka išao sam u Muzej i u šetnju. U sredu je izbio novi čir; manji je i ne smeta mi pri sedenju, pošto je na gornjoj strani leve butine. Ali hodati je opasno zbog trenja i mogućnosti zapaljenja. Nadam se da će ovo čudovište proći ove nedelje. Da se još nešto neće više pojaviti, ne smem ni da se nadam posle tolikih razočaranja. Đavo da nosi tu svinjariju.

U prilogu pismo od Schilyja. Po ovome, stvari u Parizu stoje slabo, kao i sve što je u vezi s Mosesom. A ni Reclus mi se ne čini pravi čovek za to.^[46] O Poljaku u Ženevi ne može, naravno, biti ni govora. Čim Tvoj članak bude at hand¹ za »The Fortnightly«,^[16] Lafargue će ga prevesti na francuski za »*Le Courrier français*«.

Iz priloženih isečaka iz Beča, koje mi je Fox poslao iz Beča, vidi se kako su Lassalle i Delitzsch uhvatili tamo maha. Ujedno, da se lump Bernhard Becker pojavio tamo kao veliki čovek. On je sada »velikonomac«, pošto je bio bizmarkovac.

Ako imaš još jednu kopiju Tvoga članka u listu »Frankfurter Börsenzeitung«, pošalji mi je.^[47]

Salut.

Tvoj
K. M.

Freiligrathovo^[48] prosjačenje napreduje; već je realizovao više od 32 000 talira.

¹ tu

12

Engels Marxu
u London

Mančester, 2. februara 1868.

Dragi Mohr,

Uzrok mome ćutanju bio je taj što sam hteo da Ti svojim pismom ujedno javim i odašiljanje vina. Ali momak koji mi pakuje vino imao je neku nezgodu i ostaće u postelji najmanje dve nedelje, i tako do sada nisam mogao da to obavim; gledaću da ga sutra sam zapakujem. Dobićeš vrlo dobar Claret¹ iz 1863. i Rajnsko iz 1857. godine. Mosela imam još samo nekoliko boca, a te su u Mornington Streetu, gde se ne mogu zapakovati.

Zatim sam jurio za »Sat[urday] Rev[jew]« i s mnogo muke našao sam belešku^[43]. Ako je nisi video, mogu Ti poslati kopiju – nije bogzna šta, ali ipak dobar znak.

Osim toga što sam veoma zauzet godišnjim bilansom i poslovima koji su opet oživeli, sada imam beskonačna trčkanja kao predsednik Schillerovog zavoda^[49], pošto se stvar sa fondom za gradnju mora odlučiti za dve nedelje, a dotle sav posao pada na mene. Medutim, ipak ću započeti stvar za list »The Fortnightly«.^[16] Ma koliko da je pitanje o novcu i za Englesku važno i interesantno, smatram ipak za umesno da ga ovog puta stavim u drugi plan; ono bi odvrtilo pažnju od glavne stvari i iziskivalo duge rasprave da bi Englez shvatio da je reč o *prostom novcu kao takvom*, koji je on navikao da zamišlja samo u njegovoj isprepletenosti s kreditnim novcem itd. Šta misliš Ti o tome?

Kertbényjeva ideja da Te u lajpciškom listu »Illustrierte Zeitung« portretira je *odlična*.^[50] Ova vrsta reklame prodire filistru u dubinu njegove duše. Daj mu, dakle, sve što mu je za to potrebno. Taj čovek može i inače zatrebati, vrlo je uslužan i ima potrebu da se svuda i u sve meša. Sujetan je, ali nije glup za jednog Madara. Tvoja ondašnja ocena austrijskih Nemaca bila je sasvim tačna.

Poljak Card postavio mi je u svome potpisu zbilja nerešivu zagonetku. Cwi . . . chiewicz, ni moje poznavanje rukopisa ni moja filologija nisu dovoljni da to reše. Of course, he would never do as a translator,² a što Schily piše³ vrlo je loše. Ako Reclus sam hoće da ima 3 - 4000 franaka, a Moses, koji hoće da izvrši glavni posao, takođe svoj deo, a Ti droits d'auteur,⁴ kako tu onda naći izdavača? A tim

¹ crno vino – ² On, naravno, nikad ne bi vredeo kao prevodilac – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 10 i 11, Prvi deo. – ⁴ autorsko pravo

ljudima prepustiti da »kondenzuju« i »pofrancuze?« Moses, koji bi pre bio kadar da glavu o stvaranju apsolutnog viška vrednosti razvodni u dvadeset tomova nego da jednu stranicu toga za jedan redak kondenzuje? Međutim, to imaš sam sebi da pripišeš; ako se za nemačku nauku piše strogo dijalektički, onda se posle, pri prevodenju, naročito na francuski, dospeva u rdave ruke.^[46]

»Frankfurter Börsenzeitung«^[47], kao i sve drugo, poslao sam Meissneru, i od tada nisam ništa dobio od njega. Pisao sam mu da iz tih raznih članaka sastavi oglas.

Liebknrechtov listić^[14] »missfällt mir imme höchsthe Grad.«⁵ Ništa do prikriiveni južnonemački federalizam. Članak o švajcarskoj i pruskoj vojsci je prerađen prema *Grünovom* (K.) u listu »Les États-Unis d' Europe«^[51], gotovo svaka reč netačna. Pri tom, u ovom listiću nema uopšte ničega, i dok je sa hanoverskim partikularistima i južnonemačkim geačinama u prisnom prijateljstvu, dotle napada ljude oko berlinskog lista »Die Zukunft«, koji su, u najmanju ruku, isto tako dobri kao i ta banda. Ja sam, uostalom, dobio samo tri broja.

Da Prusi malo veruju u zemaljski mir u novim provincijama^[52], vidi se iz nove dislokacije i organizacije vojske. Na primer, 3 hanoverska pešadijska i 2 konjička puka su stacionirani u Vestfalenu, odnosno Vezelu, dok su u Hanoveru stacionirani samo 2 pešadijska puka i 3 konjička, a, osim toga, u Vestfalenu 4 pešadijska i 2 konjička puka. U Šlezvig-Holštajnu stacionirani su, doduše, domaći pukovi sve do jednoga, ali, pored toga, 2 pešadijska i 2 konjička puka iz starih provincija. U Hesenu se nalaze, doduše, nominalno 3 hesenska pešadijska puka, ali od toga se 82 (2. hesenski) sastoji iz Vestfalaca! Pri tom su Nasauovci poslati u Hesen, a Hesenovci u Nasau, dok su delovi i jednih i drugih poslati sa staropruskim pukovima u Majnc. Najzad, u Frankfurtu održavaju red pomeranska pešadija i rajnska konjica.

Veliki Borchartd izgleda se bliži cilju svoga životnog puta. Ti znaš da već ima nekoliko godina kako je on svoju svešteničku naklonost preneo sa lepe gospođe Steinthal na lepšu gospođu Schwabe i da je ovu svake godine zbog njenog slabog zdravlja vodio u Nemačku u banju i opet išao po nju, dok je suprug, iz zdravstvenih obzira prema ženi, morao ostati kod kuće. Tako ju je B[orchardt] čak poveo, kao što je Schw[abe] jednog dana ispričao meni i Knowlesu, u »Kenigzberg na krunisanje« – na šta sam ja, naravno, zapitao: »*čije* krunisanje?« Iako sam se s ovim rogatim magarcem čitavih pola sata zbog krunisanja sprdao, a debeli Knowles se glasno smejavao, ta stoka ipak nije ništa shvatila. I sada, pošto je sveštenikov lekar godinama držao supruga odvojenog od bolesne žene, odjednom se pokazalo da je bolesna žena bremenita i da krajem aprila očekuje porođaj. Uz to, prvosveštenik mora da je, začudo, učinio neku neopreznost ili nepromišljenost; ukratko, roгатom magarcu odjednom pukne pred očima, on napušta

⁵ sve mi se manje dopada (u dijalektu)

svoju kuću i odlazi u Berlin, prodaje svoje hunters⁶ iako još celu sezonu lova ostaje tu, otkazuje svoje članstvo u klubu i sa prvosveštenikom se tako zakrvio da se, kad je ovaj organizovao ovde prikupljanje za Istočnu Prusku i 700 funti poslao listu »Die Zukunft«, rogati magarac bacio u naručje pruskom konzulu i zajedno sa njim prikupio 350 funti za zvanični komitet. O tome se sad mnogo naklapa među filistrima i, mada se o ovom događaju samo u tajnosti šapuće, ipak je položaj prvosveštenika vrlo uzdrman i mnogi se usuđuju da o njemu govore s nepoštovanjem. A ni on nije više tako raspoložen i elegantan. Radoznao sam šta će biti dalje. (Notabene. *Imena iz ove priče među nama.*)

Najsrdacnije pozdravi dame i Lafargue-a.

Tvoj
F. E.

⁶ lovačke pse

13

Marx Engesu

u Mančester

[London] 4. februara 1868.

Dear Fred,

Najlepša hvala za »Medizinbottles«.¹

Imam još pod levom rukom i na levoj butini dva ne sasvim precvetala pupoljka. Ali mi ne smetaju pri hodu. A i osećam se generally² bolje.

Sasvim sam Tvoga mišljenja da se Ti s početka podrobnije ne upuštaš u teoriju novca, nego samo da nagovestiš da se stvar tretira na nov način.³

Priloženo je iz Beča od Foxa (što mi izvoli vratiti). Videćeš kako Tvoj članak u listu »Börsenzeitung« deluje.⁽⁴⁷⁾ Možda je najbolje da se Beč prepusti samom sebi. Dovoljno je što je tamo skrenuta pažnja na moju knjigu. Cela stvar je još vrlo nezrela. Ako čovek pomisli kako u carevini en gros još preovlađuje zemljoradnja, onda ono prevrtanje preko glave izgleda smešno. Što u Beču vlada, to su finansije, a ne krupna industrija. Međutim, kao ferment ovaj spektakl ne šteti.

Kugelmann mi je poslao *Dühringov* »*Verkleinerer Careys*«.⁴ U pravu sam kad kažem da je prikazao knjigu da bi druge naljutio.⁵ Naročito pada u oči vulgarni ton ovoga narogušenog Berlinca protiv Milla, Roschera itd., dok sa mnom ipak postupa krajnje oprezno. Po njemu je, pored Careya, List najveći genije 19. veka. U jednoj drugoj brošuri, *Kapital i rad*, koju sam danas video u Muzeju, »*grdi*« Lassalle-a. Poslaću Ti ovih dana njegov spis da ga pogledaš.

Na kraju krajeva, ove godine ipak neće biti rata. Sva ta gospoda strahuju pred unutrašnjim prilikama. Međutim, Rusi neće propustiti a da ne huškaju. Oni su gotovi ako im ne pođe za rukom da Nemačku i Francusku dovedu do tuče.

Coppel je bio ovde u nedelju i dolazi opet u sredu. Ovde je da bi sredio novčana pitanja hanoverskog kralja. Zgodan mladić. Kugelmann je ovoga Rotschildovog rođaka naterao da studira moju knjigu.

U Schorlemmerovom pismu malo novoga za mene.⁶ Pa ipak my thanks. Salut.⁷

Tvoj
Moro

¹ boce s lekom – ² uopšte – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 9 i 12, Prvi deo. – ⁴ »*Umanjivači Careya*« – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 5, Prvi deo. – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 1 i 2, Prvi deo. – ⁷ hvala. Pozdrav

Isečke iz novina mogu poslati tek sutra, jer za bookpost⁸ određeni boxes⁹ više ne primaju.

⁸ poštu za prijem knjiga – ⁹ šalteri

14

Engels Marxu

u London

Manchester, 7. Southgate, 11. februara 1868.

Memorandum from Engels to Mr. Mohr!^[53]

Primio sam Tvoje pismo, kao i pismo Tvoga Honourable Secretary¹ i u prilogu vraćam bečke isečke i Meyerovo pismo. Pa to je strašna nesreća kod Weydemeyerovih!^[54] Smatram da treba poslati za debatu jedan članak (via² Richter) i da gvožđe treba kovati dok je vruće. Otići će još ove nedelje^[55]. »Stručna kritika« lista »Frankfurter Börsenzeitung« vrlo je zabavna! Karakteristično je da ovi bečki literati, sve sami Jevreji svim vodama oprani, koji dobro znaju te marifetluke, vanaustrijsku nemačku štampu smatraju bona fide.³

Dühring me je veoma zabavljao. Napadi na Roschera, Milla itd. došli su mu, naravno, kao poručeni – ali koliko se razlikuje zbunjeni ton recenzije od ovog drskog u brošuri!^[56]

Ne verujem da će doći do rata, već samim tim što ga Liga za mir^[29] smatra neminovnim; Sadova^[57] je svakako onemogućila Bonaparti da započne rat s Nemačkom bez velikih saveza. I pošto, u *najboljem slučaju*, on može dobiti samo Austriju (Engleska ne bi, kao i uvek, ili više nego ikada, vojnički ništa značila), a protiv sebe bi imao Prusku i Rusiju, to je situacija vrlo loša. Od Italije takođe nema ništa, i tu je on sam sebi pokvario položaj. He is flooded.⁴ Pa čak je i veliki Karl Schurz, exstudiosus general Furz, u tajnosti to poverio Bis-marcku.^[58]

Sad će 7 časova a ja još nisam obedovao. Moram još da idem kući, dakle, za danas dosta.

Tvoj
F. E.

¹ Poštovanog sekretara (Laure Marx) – ² preko Richtera – ³ poštenom –

⁴ On je poražen.

15

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 15. februara 1868..

Dear Fred,

Od juče sam opet prinuden da sedim kod kuće, pošto se mon-
strum¹ ispod leve plećke zloćudno razvija. Reklo bi se da ova svinja-
rija neće prestati.

Iz Bordoa primio sve papire za venčanje.^[59] Imam zbog toga
velikih briga. Treba da bude 1. aprila, a za Lauru nije još ništa spre-
mljeno. Ipak je ne možemo poslati u svet kao prosjakinju. Pisao sam u
Holandiju^[60] ali no answer.²

Pišem samo ovo nekoliko redaka pošto mi je sedeći položaj ne-
udoban.

Da li si dobio dalje papers³ važnog Wilhelmića^[14]? Nisam ni
čuo ni video ništa od toga posle the 2 first numbers.⁴

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ čudovište – ² nema odgovora – ³ listove – ⁴ prva dva broja

16

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 20. februara 1868.

Dear Fred,

Istovremeno Ti šaljem interesantan isečak iz lista »Wiener Blatt« koji sam dobio via¹ Foxa.

Borkheim mi je dao pismo koje mu je pisao Liebknecht, ali ga moram odmah vratiti. Odatle sledeći izvod:

»Reci Marxu da dr Contzen radi na opširnoj kritici i da je u jednom predavanju već pomenuo delo hvaleći ga sa *čisto naučnog* gledišta. I reci Marxu, dalje, neka kaže Engelsu da pošalje jedan članak o *Kapitalu* za naš list, koji je podjednako raširen po celoj Nemačkoj i izlazi u 1300 primeraka. Ja lično *nemam sada vremena* za takav posao.«

Ako smatraš da je vredno truda da tome listu^[14] šta pošalješ, bilo bi dobro da napišeš veći članak (sa citatima), pa makar izlazio i u nekoliko brojeva.^[61] Borkheim će Ti sigurno poslati otisak – ako nemaš taj list – svog tamo odštampanog članka o »ruskim emigrantima«.^[62]

Dr Contzen, by the by,² sam izdaje (ili je izdavao) ekonomski časopis patrone³ Roscher.

Što se tiče zdravlja, change⁴ iz dana u dan.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ preko – ² uzgred budi rečeno – ³ pod pokroviteljstvom – ⁴ menja se

17

Engels Marxu
u London^[63]

Mančester, 7, Southgate, 20. februara 1868.

Dragi Mohr,

Ove nedelje nemoj ni u kom slučaju računati na mene. Imam posla u kancelariji preko glave zbog iznenadnog poskupljenja pamuka da od jutra do 7 uveče ne izlazim otuda i ne ručam pre 8 uveče. Za šta je čovek onda još sposoban, to i sam znaš. Nadam se da je onaj đavolski čir prošao. Srdačne pozdrave Tvojoj ženi, devojkama i Lafargue-u.

Tvoj
F. E.

18

Engels Marxu

u London

[Mančester] 1. marta 1868.

Dragi Mohr,

Celu prošlu nedelju sam od jutra do mraka toliko dirinčio u trgovini da nisam bio ni za šta. To je sada, mislim, prošlo i ove nedelje ću opet ući u kolosek.

Priloženo je od Meißnera. Njegova skica se, naravno, uopšte ne može upotrebiti; videću da li mu ne bih mogao nešto bolje sklepati. Sad mi je žao što sam mu poslao članke,¹ mogao sam već odatle nešto sastaviti.

Za Wilhelmića ću nešto napraviti⁽⁶¹⁾, citate verbatim² teško, ali neka glavna pitanja za njegovu publiku nešto opširnije ću izložiti. I ja sam od tog listića⁽¹⁴⁾ video samo tri broja, a ove je i Gustav Struve mogao redigovati. Otkako je Wilhelmic prepusten sam sebi, njegov tričavi federativni republikanizam (ozbiljan je to čovek) opet je izbio u punom sjaju. On čak prešampava Karla Grūna.⁽⁵¹⁾

Kako stoji stvar s Tvojim karbunkulom? Nadajmo se da je to najzad poslednji.

Gospodin Goegg mi uporno šalje »Les États-Unis d'Europe« (hoće da mu pribavim jednu agenturu, otuda ta privrženost). Pošto list izlazi istovremeno i istog sadržaja na nemačkom i francuskom, ipak ne bi bilo z goreg oglasiti u njemu Tvoju knjigu, i G[oegg] mi je obećao da će doneti članke koje bi mu Ti ili ja poslali. Šta misliš Ti o tome?

Najlepši pozdravi Tvojim ženi, devojkama i Lafargue-u.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 12, Prvi deo. – ² doslovno

19

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 4. marta 1868.

Dragi Fred,

Iz priloženoga vidiš da ako do prekosutra ne platim 7 funti i 5 šilinga, my »chattels« shall be distrained.¹

Stanje karbunkula je sada svedeno na jedan residuum² ispod leve miške, koji će, nadam se, uskoro precvetati.

Što Ti danas pišem samo ovo nekoliko redaka to je zbog toga što imam strahovitu glavobolju.

Pazi samo da Meißner ne napiše neku glupost na svoju ruku. Da je taj magarac samo vratio isečke iz novina.

Prilažem pismo od S. Meyera, koje mi izvoli vratiti.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ moju »imovinu« će zapleniti – ² ostatak

20

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. marta 1868.

Dear Fred,
Best thanks for the £ 10.¹

Brojevi lista »Der Social-Demokrat« koje je Meissner obećao nisu stigli. To pokazuje da on uopšte nije tačan. Tako, na primer, ni primerci određeni za Pariz nisu otposlani. Tamo je poštovani Moses toliko oklevao^[64] dok »*Le Courrier français*« nije sad najzad objavio da će usled mnogih amendes² itd. uskoro sasvim iščeznuti s pozornice.

Eichhoffove elukubrationen³ nisam video, kao uopšte ni »Die Zukunft« toliko vremena.^[65] Pošto je Eichhoffov brat knjižar i naročito izdaje ekonomiju (on je izdavač nekoliko opera⁴ dra Dühninga), to je već dovoljan razlog za E[ichhoffa] da drži predavanja o tom predmetu.

U glavi mi nije dobro. No nadam se da će to by and by⁵ »iščeznuti«, čim nestane i poslednji trag karbunkula!

Juče sam opet pisao u Holandiju^[60] jer situacija postaje brulante.⁶ Stari Lafargue je u Bordo-u objavio venčanje i poslao sve papire ovamo. On sad očekuje da će početkom idućega meseca ovde biti venčanje i da će bračni par doći u Pariz, kuda će kasnije i on otići. Međutim, mi još nismo rizikovali da to ovde objavimo, pošto moja žena još nije bila u stanju da za Lauru nabavi najpotrebnije stvari. Valjani Freiligrath je postigao sve to mnogo lakše, ali zato je on i »blagorodni«.

Čim ova stvar bude najzad settled,⁷ za čitavo domaćinstvo nastaće veliko olakšanje, pošto Lafargue gotovo kod nas stanuje, što osetno uvećava expenses.⁸

Što se tiče »kritika«, to sam mišljenja, pošto si snabdeo Liebknechta^[61], da se okaniš Nemaca i baviš samo Englezima. Prvo, povratno dejstvo jedne engleske kritike je u Nemačkoj mnogo jače nego obrnuto, i, drugo, ovo je jedina zemlja gde se može, najzad, zaraditi novac na toj stvari.

Gospodina Macleod je ipak sa svojom tričavom i pedantski sholastičkom knjigom o bankama doterao do drugog izdanja. On je vrlo naduveni magarac, koji svaku banalnu tautologiju l. prenosi u al-

¹ Najlepša hvala za 10 f. st. – ² novčanih kazni – ³ proizvode – ⁴ dela – ⁵ postepeno – ⁶ goruća – ⁷ uređena – ⁸ izdatke

gebarski oblik i 2. geometrijski konstruiše. Ja sam već, u svesci koju je izdao Duncker, jednom prilikom udario po njemu.^[66] Njegovo »veliko« otkriće jeste: *Credit is capital.*⁹

Salut.

Tvoj
K. M.

⁹ Kredit jeste kapital.

21

Engels Marxu

u London

Mančester, 10. marta 1868.

Dragi Mohr,

Nemoj zaboraviti da mi vratiš stvari od Meissnera,¹ jer mu inače ne mogu odgovoriti.

Ako ti Holandani^[67] uskoro ne odgovore, videću šta mogu ja učiniti, nešto će se još uvek dati isterati.

Bura u trgovini počinje da se stišava, pa tako mogu opet večerom da radim. To što kažeš za »The Fortnightly«, sasvim je tačno; sve što tu stoji može se posle opet iskoristiti u Nemačkoj. S tim treba požuriti.^[16] Ali Ti shvataš da se uveče ne može mnogo napraviti ako čovek tek u sedam i po ili 8 ruča.

Eichhoffić u prilogu. – Videćeš da on pored svog brata², još ima drugih »Grind«³ da drži predavanje iz ekonomije.^[65]

Rusi su, dakle, stvar u Turskoj opet odložili.^[68] Ja uopšte ne verujem da bi oni mogli ozbiljno misliti o nekoj ozbiljnoj akciji dok nemaju železnica. Pri tom imaju strašnu glad u zemlji.

Troškovi Bismarckove slave etc. počinju da se pokazuju. Godine 1864 – stanovništvo Pruske 19 250 000, 1867 – 19 668 000 za stare pokrajine. Prema dosadašnjoj stopi – 250 000 godišnje, trebalo bi da bude 20 miliona. Stopa je, dakle, svedena na *polovinu*. U srezovima Minster, Minden i Koblenz (i ost.) stanovništvo je apsolutno opalo. Najveći je priraštaj u Berlinu i u vladinom srezu Diseldorf.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 18. Prvi deo. – ² Alberta Eichhoffa – ³ razloga [u dijalektu]

22

Engels Marxu

u London

Mančester, 13. marta 1868.

Dragi Mohr,

Za Meißnera mi nedostaje još pismo v. Eynerna. Hteo sam danas pripremiti jedan oglas,¹ ali su me omeli.

Priloženo je iz Beča.^[69] Pismo Wilhelmiću radi obaveštenja. Mišlim da ću, uopšte uzev, prihvatiti, ali ću reći da stvar mora da ostane tajna »kako ne bi smetalo mojim ostalim vezama u bečkoj štampi«.

Wilh[elmu] isto tako poslao dva članka o Tvojim knjizi^[61], sasvim popularno za radnike (tako da će ih i sam W[ilhelm] razumeti).

Istovremeno sam mu govorio i o tome da u rajhstagu treba da kritikuje novu Uredbu o industriji i zanatstvu (koja sadrži i fabričko zakonodavstvo). Ovo je odlična prilika da se knjiga populariše, i uveren sam da će se to uveliko i dogoditi, pošto i zvanični ekonomisti moraju da uzimaju materijal odatle.^[70]

Od jučer sam opet sposoban za rad – prvo, dolazim ranije večerom, a, drugo, otkrio sam da sam verovatno 14 dana pio pivo otrovano *cocculus indicus-om*², što me je uveče totalno narkotiziralo. I changed the tap yesterday³ – slučajno – osetio sam razliku i otkrio uzrok mojim smetnjama u probavi.

How about carbuncles?⁴

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 18, Prvi deo. – ² balukom – ³ Promenio sam juče pivnicu – ⁴ Kako stoji stvar s karbunkulima?

Marx Engesu
u Mančester

Biblioteka [London] 14. marta 1868.

Dear Fred,

Od početka nedelje imam karbunkul na desnoj butini (još nije quite extinct¹). Pa i pored toga – veoma teško hodam – posetio sam Muzej, jer bih inače od stalnog kućnog zatvora i *ležanja* (stvar traje već, s nekim intervalima, of course², više od četiri meseca) prosto poludeo. Pri svemu tome uveren sam da su to sada samo poslednji izdanci. U Muzeju – by the by³ – između ostalog, čitao sam najnovije spise old⁴ Maurera^[71] (starog bavarskog državnog savetnika, koji je već igrao ulogu kao jedan od regenata Grčke i koji je Ruse prvi ras-krinkao, kudikamo pre Urquharta) o *uređenju nemačke Marke, sela, itd.* On opširno dokazuje da je privatna svojina na zemlju nastala tek kasnije itd. Glupavo vestfalsko junkersko shvatanje (Möser itd.) da su se Nemci ponaosob nastanjivali i tek kasnije stvarali sela, župe itd. potpuno je opovrgnuto. Interesantno baš sada da se *ruski* način ponovne deobe zemlje o određenim rokovima (u Nemačkoj prvobitno godišnje) održao u Nemačkoj mestimice do 18, pa čak i 19. veka. Moje shvatanje da azijski, odnosno indijski oblici svojine čine početak svuda u Evropi^[72], dobija ovde (iako M[aurer] ništa o tome ne zna) nov dokaz. Rusi, međutim, definitivno gube pravo na originality⁵, čak i in this line.⁶ Što im preostaje jeste to da se još i danas nalaze u oblicima koje su njihovi susedi odavno odbacili. Knjige starog Maurera (od 1854. do 1856 itd.) napisane su s pravom nemačkom učenošću, no ujedno na prijatniji i čitkiji način, koji južne Nemce (Maurer je iz Hajdelberga – ali ovo važi još više za Bavarce i Tirolce, kao Fallme-ryera, Frassa itd.) odlikuje od severnih Nemaca. I starog Grimma (*Pravne starine* itd.) su tu i tamo poklopile, tj. re, non verbis.⁷ Osim toga, pogledao sam i stvari od Fraasa itd. o poljoprivredi.

By the by,³ moraš mi vratiti Dühringa^[73], a ujedno i korektur-
ne otiske moje knjige. Iz D[ühringa] si verovatno video koje je to veliko
Careyev otkriće, naime da je čovečanstvo u poljoprivredi prelazilo
od lošije na sve bolju zemlju. Delom zato što se kultura spuštala s
bezvodnih brežuljaka itd. u vlažnu dolinu. No poglavito zato što gos-
podin C[arey] pod plodnim tlom razume *močvare* i slično, što tek
treba da bude *prerađeno* u zemlju. Najzad, zato što je engleska kolo-

¹ sasvim prošao – ² naravno – ³ uzgred budi rečeno – ⁴ starog – ⁵ originalnost
– ⁶ u tom pogledu – ⁷ u suštini, ne rečima

nizacija u Americi započela sa tričavom Novom Engleskom, poglavito Masačusetsom, Careyjevom uzor-zemljom.

Thanks⁸ Ti za trud oko te đavolske knjige. Eynernovo pismo ne mogu da nađem, ali suffit⁹ da pišeš Meißneru da si ga meni poslao. S malom izmenom, primio sam istovetno pismo iz Beča.¹⁰ U prilogu šaljem isečke o Lassalle-u, koje mi ji poslao Fox. Osim arhilupića B. Beckera, u Beču je i Reusche; ova skitnica živi tamo od Hatzfeldovičinog novca (kako naš J. Ph. Becker piše Borkheimu) – od njega je priloženi članak o Lassalle-ovom životu – da bi Itziga veličao kao Boga Sina a tu staru ženetinu kao Majku Božiju.

Iz Holandije¹⁰⁷ još uvek ni glasa, a svadba treba da bude 8. aprila. (Muke me je stajalo dok je Lafargue pristao da se stvar dotle odloži.) Osim toga, 17. ovoga (idući utorak) imam da platim about¹⁰ 5 funti za vodu i plin (takode poslednja opomena). Što se tiče Holandana, izgleda mi da neću od njih ništa iscediti dok ih opet lično – bez prethodne obavesti – ne napadnem. Ali o tome just now¹¹ ne može još biti govora.

Da li si čitao (mene je o tome obavestio Borkheim) o skandalu između Dühringa i «tajnog savetnika» Wagenera. Prvi je tužio drugoga da mu je digao rukopis ili, šta ja znam, nešto o kooperaciji radnika.¹⁷⁴

Salut.

Tvoj
K. M.

Iz Maurera sam video da je preokret u shvatanju o istoriji i razvitku »germanske« svojine itd. došao do *Danaca*, koji se, kako izgleda, uopšte u svim oblastima bave arheologijom. Ali iako oni daju tako podstrek, kod njih još uvek nije somewhere or else¹² sve kako treba. Nedostaje pravi kritički instinkt a pre svega mera. Naročito mi pada u oči da Maurer, koji primerima često podseća na Afriku, Meksiko itd., o Keltima ne zna apsolutno ništa, te stoga i razvitak zajedničke svojine u Francuskoj potpuno pripisuje germanskim osvajačima. »Kao da«, rekao bi gospodin Bruno,¹³ »kao da« mi ne posedujemo još jednu potpuno komunističku keltsku (Wales) knjigu zakona iz 11. veka¹⁷⁵ i »kao da« nisu Francuzi baš poslednjih godina ponegde pronašli prvobitnu opštinu keltskog oblika. Kao da! Ali stvar je sasvim prosta. Old⁴ Maurer je osim nemačkih i starorimskih prilika studirao samo orijentalne (grčko-turske).

⁸ Hvala – ⁹ dovoljno je – ¹⁰ oko – ¹¹ upravo sada – ¹² ovde-onde – ¹³ Bruno Bauer

24

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. marta 1868.

Dear Fred,

U prilogu pismo jednog mladog bilefeldskog fabrikanta^[76], koje sam dobio od Kugelmanna. Naročito me je zabavljala njegova ideja da sam ja ranije morao biti employing manufacturer¹ šivaće mašine. Kad bi ti ljudi samo znali koliko malo ja o svemu tome znam.

Takođe neizbežno pitanje: šta sad? Svi bi oni hteli recepte za čudotvorno lečenje, a ne vide već prilično opipljivo nagovešteno lečenje vatrom i železom.

Čudno kako je Dollfus (Alzas) uspeo da stekne lažan renome. Taj šarlatan, koji stoji kudikamo ispod Engleza kao što su Briggs i dr., ima ugovore sa svojim radnicima – ugovore na koje je mogao pristati samo propali ološ – tako sastavljene da oni, u stvari, sačinjavaju njegovu koloniju kmetova, koje on, u stvari, »kao kmetove« dobro tretira i pri tom tako čestito eksploatiše kao ma ko drugi. Ta stoka je zbog toga predložila nedavno u Corps législatif² odvratni paragraf zakona o štampi odnosno »vie privée qui doit être murée«³.^[77] Ovim su, naime, ovde – onde osvetljene njegove filantropske obmane.

Način na koji Englezi sada u Irskoj postupaju s političkim zatvorenicima, ili naprosto sumnjivima ili, pak, sa osuđenima samo na običan zatvor (kao Pigott iz lista »The Irishman« i Sullivan iz lista »The News«)^[78] prevazilazi, u stvari, sve što se na Kontinentu – izuzev Rusije – može videti. Psine su to!

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ fabrikant koji primenjuje – ² zakonodavno telo – ³ »privatnog života koji treba da bude ograđen zidovima«

25

Engels Marxu
u London

Mančester, 17. marta 1868.

Dragi Mohr,

Sinoć je blagajnik otišao pre nego što sam mu mogao zatražiti 5 funti za Tvoj plin itd., a nisam mogao nigde ni pozajmiti jednu novčanicu; šaljem je sada u prilogu i nadam se da zbog ovog zakašnjenja nisi imao nikakvih ozbiljnih neugodnosti. Ostali deo novca poslaću ovih dana čim budem imao jasniju sliku o sopstvenim prilikama. Da li je L[afargue] uredio kuću itd.; pa on ne može dovesti ženu u svoju lodgings.¹

Tabake² i Dühringa⁽⁷³⁾ poslaću Ti; jutros sam zaboravio da ih poneseš. Žurim.

Tvoj
F. E.

¹ nameštenu sobu – ² prvog toma *Kapitala*

26

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. marta 1868.

Dear Fred,

5 funti primio sa zahvalnošću.

Laura i Laf[argue] oputovaće najpre u Pariz (posle venčanja), zatim će ovde (eventualno na Heathu,¹ ako se bude mogao naći) iznajmiti apartment² i posle poslednjeg Lafargue-ovog ispita (ostale je već položio u Bartholomews Hospital)⁽⁷⁹⁾ otići opet na izvesno vreme u Francusku, zatim u Ameriku, gde old³ Laf[argue] ima kuću i zemlju.

Odakle reč⁽⁸⁰⁾ higid, hid, hiwisc (hida autem Anglice vocature terra unius aratri culturae sufficiens⁴). Zatim nemačka reč: *wiffa*. (Qui signum, quod propter defensionem terrae⁵ (naime da bi se zemlja oglasila za inclosed,⁶ gde je, dakle, znak umesto stvarne ograde) ponitur, quod signum *wiffam* vocamus.⁷)

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Hampstead Heath – ² stan – ³ stari – ⁴ ali hida na engleskom znači zemlja koja se može obraditi jednim plugom – ⁵ Tu gde je znak koji se za obezbeđenje zemlje – ⁶ ograđenu – ⁷ postavlja, ovaj znak nazivamo *wiffa*

27

Engels Marxu
u London

Mančester, 19. marta 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu 40 funti sterlinga u dve novčanice od po 20, koje će, nadam se, biti dovoljne bar za najpotrebnije. Da Laura putuje na bračno putovanje u Ameriku, nisam očekivao. Dakle, 8. aprila je svadba, a to je sredi; kad bi to bio petak, ili subota, ili ponedjeljak, mogao bih lako doći tamo.

Stvari old¹ Maurera su vrlo zgodne;² zaista je čudnovato koliko materijala o tim pitanjima već postoji i koliko su malo gospoda profesori umeli da iz njega nešto naprave.

Anglosaksonsku reč³ pokušaću da otkrijem, no pošto nemam na raspolaganju nikakav anglosaksonski rečnik, moram se pomoći drugim izvorima, koji su vrlo dubiozni s obzirom na veliko specifično bogatstvo reči anglosaksonskog jezika. Pre svega, trebalo bi utvrditi tačnu ortografiju. Što se tiče reči wiffa, pitanje je: gde se ona javlja, da bi se znalo da li je to donjonemačko ili visokonemačko pomeranje glasova. Ako je visokonemačko, onda moraš uporediti Graffovo *Staro-visokonemačko jezično blago*, bavorski rečnik od Schmellera ili švajcarski od Staldera. Zar te reči nema u Grimmovim *Pravnim starinama*?

Ova davolska stvar sa ovdašnjim baksuznim Schillerovim zavodom⁽⁴⁹⁾, u koju me je Gumpert onda uvalio a posle nije ništa učinio, dolazi najzad u krizu i ona će se odlučiti do srede. Ovih dana moram – étant engagé⁴ – učiniti veliki effort⁵; stoga teško da će mi ostati vremena da u međuvremenu napišem engleski članak.^[16] Od sredine iduće nedelje imaću mira, i onda će to ići bez zadržavanja. Što se tiče ovdašnje stvari, postoje svi izgledi da ću je ja – a od mene sve zavisi – srećno privesti kraju, uprkos Borchardtu i raznim drugim nemačkim klikama. Pošto sam već četiri godine u tu stvar upleten i uspeh ili neuspeh pada na moju glavu, onda *moram*.

Kako ništa ne govoriš o karbunkulima, pretpostavljam da su svi prošli i da nema novih.

¹ starog – ² Vidi u ovom tomu, pismo 23, Prvi deo. – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 26, Prvi deo – ⁴ pošto sam zauzet – ⁵ napor

Najsavesniji čitalac Tvoje knjige⁶ je ovde Sam Moore; on je temeljito proradio više od 600 stranica i neumorno buba dalje.

Srdačan pozdrav.

Tvoj
F. E.

Dakle, Plon-Plon treba prema listu »The Times« da inauguriše rusko-prusko-francuski savez.^[81] Ovaj Bonaparta izgleda da stoji svakim danom sve gore. Budalasti Prusi neprestano hapse i vrše premetačine u anektiranim zemljama.^[52] Tabaci⁶ i Dühring^[73] odlaze danas ili sutra.

•

⁶ prvog toma *Kapitala*

28

Marx Engelsu
u Mančester

[London] Muzej, 23. marta 1868.
*In haste.*¹

Dear Fred,

Mislio sam da će Ti Laura potvrditi prijem 40 funti. Ona, opet, tvrdi da joj nisam naredio. Tako je došlo do malentendu.²

Cele prošle nedelje imao sam mnogo manjih čireva; naročito uporna i teško iskorenjiva bila je ta gnjavaža pod levim pazuhom. Alif ja se osećam generally³ mnogo bolje, u stvari kao rekonvalescent, i siguran sam da stvar ide kraju.

Istovremeno Ti šaljem Schweitzera⁸²], koga mi izvoli po upotrebi vratiti. Od Meißnera nekoliko redaka, u kojima mi saopštava glupost da je javio Schw[eitzeru] neka ne nastavi sa svojim extracts⁴ dok se *ja* o tome ne izjasnim. Quelle bêtise!⁵ Ja sam odmah pokušao da to popravim. Ma kakvi sporedni motivi S[chweitzerovi] bili (na primer da naljuti staru Hatzfeldtovicu itd.), jedno mu se mora priznati. Iako on ovde-onde počini mistake,⁶ on je stvar⁷ prostudirao i zna gde je težište. Ova »poročna svest« je još uvek upotrebljivija od »poštene svesti« jednog Heinzena ili »plemenite svesti« jednog Wilhelmića⁸! Hegel je zaboravio da *lenost* navede kao bitni element »plemenite svesti«.

Pobliže de diversis⁹ u sledećem pismu.
Salut.

Tvoj
K. M.

¹ U žurbi. - ² nesporazuma - ³ uopšte - ⁴ izvodima - ⁵ Kakva glupost! - ⁶ grešku - ⁷ prvi tom *Kapitala* - ⁸ Wilhelma Liebknechta - ⁹ o raznom

29

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 25. marta 1868.

Dear Fred,

Hteo sam juče da Ti pišem iz Muzeja, ali mi je najednom tako pozlilo da sam morao sklopiti veoma zanimljivu knjigu koju sam imao u rukama. Učinilo mi se kao da mi je crni veo pred očima. Pri tom strahovita glavobolja i stezanje u grudima. Uputio sam se, dakle, kući. Vazduh i svetlost činili su mi dobro i kod kuće sam spavao for some time.¹ Moje stanje je takvo da bih zapravo for some time¹ morao dići ruke od svakog posla i svake umne delatnosti; ali to bi mi *teško palo, čak i kad bih imao sredstava za besposličenje.*

*Ad vocem Maurer:*² Njegove su knjige od izvanrednog značaja. Ne samo prastaro doba nego celokupan kasniji razvitak slobodnih gradova, veleposednički imunitet, državna vlast, borba između slobodnih seljaka i kmetova, sve to dobija sasvim nov vid.

Sa istorijom čovečanstva je kao i sa paleontologijom. Stvari koje leže pred nosom, usled a certain judicial blindness,³ principijelno ne vide ni najznamenitije glave. Kasnije, kada dođe vreme, čudimo se da ono što nismo videli još svuda pokazuje svoje tragove. Prva reakcija protiv francuske revolucije i s njome povezanog prosvetiteljstva bila je, naravno, da se sve gleda u srednjovekovnom, romantičnom svetlu, pa čak ni ljudi kao Grimm nisu se mogli toga osloboditi. Druga reakcija – i ona odgovara socijalističkom pravcu, mada ti naučnici i ne slute o svojoj vezi s njime – jeste da preko srednjeg veka gledaju na prvobitno doba svakoga naroda. Tu su onda iznenađeni što u najstarijem nalaze najnovije, pa čak i egalitarci do stepena od koga bi Proudhona podišla groza.

Koliko smo svi mi bili u vlasti ovog »judicial blindness«: neposredno u *mom* kraju, na *Hunsrikenu*, staronemački sistem je trajao sve do *poslednjih* godina. Sada se sećam da mi je o tome moj otac gorgorio *kao advokat!* Drugi dokaz: kao što su geolozi, pa i najbolji, poput Cuvier-a, tumačili izvesna fakta sasvim naopako, tako su filolozi Grimmovog značaja pogrešno *prevodili* najjednostavnije latinske rečenice, jer su bili pod uticajem Mösera itd. (koji je, sećam se, bio oduševljen što kod Nemaca nije nikada postojala »sloboda«, ali zato »Vazduh čini zavisnim«). Na primer, poznato mesto kod Tacita⁽⁸³⁾: »*arva per annos mutant, et superest ager*«, što znači: oni menjaju (žre-

¹ neko vreme – ² Što se tiče Maurera – ³ izvesnog slepila u rasudivanju¹

bom, otuda kasnije i sortes⁴ u svima Leges Barbarorum⁽⁸⁴⁾, polja (arva), i preostaje zajednička zemlja (ager suprotno od arva kao ager publicus), prevodi Grimm i dr.: oni obrađuju svake godine nova polja, i još uvek preostaje (neobrađene) zemlje!

Isto tako mesto: »Colunt discreti ac diversi⁵ trebalo je da dokaže kako su Nemci odvajkada živeli na majurima kao vestfalski junkeri. Ali na tom istom mestu kaže se dalje: »Vicos locant non in nostrum morem connexis et cohaerentibus aedificiis: suum quisque locum spatio circumdat«,⁶ i takva germanska prvobitna sela opisanog oblika postoje još tu i tamo u Danskoj. Skandinavija je, naravno, morala da bude isto tako važna za nemačku jurisprudenciju i ekonomiju kao i za nemačku mitologiju. I tek polazeći odatle, mogli smo ponovo odgonetati našu prošlost. Uostalom, i sam Grimm i dr. nalaze kod Cezara⁽⁸⁵⁾ da su se Nemci uvek naseljavali kao porodična zajednica, a ne kao pojedinci: »gentibus cognationibusque, qui uno coearent«.⁷

Nego, šta bi rekao old⁸ Hegel kad bi na drugom svetu doznao da opšte (das *Allgemeine*) na nemačkom i nordijskom ne znači ništa drugo do zajednička zemlja, a posebno (*Sunder, Besondre*) ništa nego iz zajedničke zemlje izdvojena posebna svojina? Prokletstvo – pa tu logičke kategorije proizlaze pravo iz »naših odnosa«.

Veoma je zanimljiva Fraasova knjiga (1847): »Klima und Pflanzenwelt in der Zeit, eine Geschichte beider«,⁹ naime kao dokaz da se u istorijskom vremenu klima i flora menjaju. On je darvinist pre Darwina i dopušta nastajanje i samih vrsta u istorijskom vremenu. Ali ujedno i agronom. On tvrdi da se zajedno s kulturom – i odgovarajući njenom stepenu – gubi »vlažnost«, koju seljaci toliko vole (zato putuju biljke od juga na sever), i najzad se počinju stvarati stepe. Prvi uticaj kulture je koristan, na kraju ona izaziva pustoš usled obešumljavanja itd. Ovaj čovek je isto tako učen filolog (pisao je knjige na grčkom) kao što je i hemičar, agronom itd. Zaključak je taj, da kultura, ako se razvija stihijski a ne usmerava se svesno (do toga on, naravno, kao buržuj nije došao), ostavlja iza sebe pustinje: Persija, Mesopotamija itd., Grčka. Dakle, i opet nesvesna socijalistička tendencija!

I ovaj Fraas je interesantan za Nemce. Najpre doktor med., zatim inspektor i nastavnik hemije i tehnologije. Sada šef bavarskog veterinarstva, univerzitetski profesor, šef agronomskih državnih eksperimenata itd. U njegovim poslednjim stvarima vidi se duboka starost, ali još uvek je divan momak. Mnogo putovao po Grčkoj, Maloj Aziji i Egiptu! I njegova istorija poljoprivrede je važna. Fourier-a naziva »pobožnim i humanističkim socijalistom«. O Albancima itd. kaže: »svaka vrsta skandaloznog razvrata i silovanja«. [86]

⁴ žrebovi – ⁵ »oru pojedinačno i odvojeno« – ⁶ »Sela ne podižu kao mi sa zgradama koje su povezane i naslanjaju se jedna na drugu; kućište svakoga okruženo je slobodnim neobrađenim prostorom« – ⁷ »prema rodu i svojiti koji su se zajedno naseljavali« – ⁸ stari – ⁹ Klima i biljni svet u vremenu, njihova istorija

Potrebno je da se novo i najnovije o poljoprivredi tačno prostudira. *Fizička* škola stoji nasuprot *hemijskoj*.

Ne zaboravi da mi vratiš pismo Kugelmannovog fabrikanta.¹⁰ Ničemu se ne bih više obradovao nego da Te vidim ovde.

Tvoj
K. M.

À propos! Edgarov¹¹ plantažni šešir je pronađen i možeš ga ovoga puta poneti Mrs. Lizzy.

¹⁰ *Gustava Meyera* (Vidi u ovom tomu, pismo 24, Prvi deo.) – ¹¹ *Edgara von Westphalena*

30

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. marta 1868.

Dragi Mohr,

Članak za »The Forthnightly«^[16] neću, na žalost, moći završiti do utorka. S tim prokletim Schillerovim zavodom¹ imao sam čitavu nedelju dana jurnjave dok nisam juče, najzad, stvar izveo na čistinu. Da mi to nije pošlo za rukom – a neke gluposti moga glavnog adutanta sve su opet dovele u pitanje – grdno bih se blamirao, ispao bih smešan pred celim Mančesterom; to be »done« in business to get yourself »sold«² je ovde, naravno, najgore što se čoveku može desiti. Sad je to veliki trijumf i pruža mi željenu priliku da se časno povučem od zvaničnog učešća u toj stvari; sad će se ionako dosta njih gurati napred. Dvostruko me ljuti što mi je ova stvar onemogućila da završim članak; međutim, morao bih to svršiti nadvoje-natroje a ovde je ipak reč o kvalitetu.

Schorlemmer je napravio vrlo lepo otkriće: zakon tačaka ključanja ugljovodonikovog niza $C_n H_{2n+2}$, i to za tri od četiri izomerna niza, za četvrti je još premalo podataka.^[87]

Dolazim k Tebi u sredu uveče, u devet časova, po mogućstvu i ranije.

Otkuda, za ime sveta, može da se pojavi priloženi članak? I jedno Bismarckovo pismo za rasonodu.

Najsrdčajnji pozdravi.

Tvoj
F. E.

O reči wiffa ne mogu ništa da nadem. Dok u higid, hiwisc, hida brkaš dve, ako ne i tri različite reči.³

Anglosaksonski hiwisce, starosaksonski i starovisokonemački hiwiski, starofrizijski hiskthe, staronordijski hyski, novosevernofrizijski hiske = familia.

Higid može da bude particip od hegjan anglosaksonski, ovaj glagol glasi to fence in.⁴

Da li je hide, što se još uvek javlja lokalno kao mera zemlje, odatle kontrahirano ili stoji u vezi sa hide cutis, anglosaksonski hyde, ne mogu odrediti bez anglosaksonskog rečnika.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 12 i 27. Prvi deo. – ² biti poslovno prevaren –

³ Vidi u ovom tomu, pismo 26, Prvi deo. – ⁴ ograditi

31

Engels Marxu

u London

Mančester, 10. aprila 1868.

Dragi Mohr,

Prilažem pisma Wilhelmića i Siebela, prvo molim da mi vratiš. Jadnom Siebelu izgleda da je vrlo loše. Za jedno deset dana ću ga videti.

Zatim skicu jednog oglasa za Meißnera;¹ šta misliš Ti o tome. Do sada se nije žurilo pošto zbog uskršnjeg sajma on nije ni mogao da oglasi.

Wilhelmićev listić^[14] 4 - 14 poslao sam Ti juče. Stvar je užasno glupa. Čovek koji je toliko vremena bio u Engleskoj i ima Tvoju i moju knjigu,² zaista bi trebalo da iz materijala koji je dobio od radnika ume da napravi nešto drugo a ne prosto da ga u celini registruje. Smešno deluju neka antifederalistička mesta, namenjena nama, u odnosu prema čitavom federalističko-struvskom karakteru lista.

Po mom povratku našao sam^[88] toliku gomilu posla da sam tek juče mogao da vidim Gumperta. Prilažem recept; prvih četiri do pet dana treba da uzimaš samo dvaput dnevno, potom triput, svaki put jedan i po do dva časa posle obroka. Pri tom da se dobro hraniš i mnogo krećeš. Gumpert se smejaio Tvojim tvrdnji da Te arsenik zaglupljuje.

Glasanje o parlamentarnoj slobodi govora objašnjava se time što je Bismarck ranije već rekao da će on, u odnosu na Prusku, za ljubav mira popustiti u toj tački. Dakle, to čak i nije, kao što smo mislili, dokaz smelosti filistara.

To što Wilh[elm] kaže o američkom ugovoru, naravno, besmislica je od početka do kraja.^[89]

Na žalost, moram javiti Tussy jedan smrtni slučaj. Jadni jež progrizao je u svom pokrivaču okruglu rupu, gurnuo kroz nju glavu i tako se tu zapetljao da smo ga juče ujutro našli udavljenog. Mir njegovom pepelu i better luck to the next one.³

Za vreme moje trodnevne odsutnosti ona gospoda u Liverpulu podigli su pamuk za ne manje od 3 penija, od 10 na 13 penija. Zbog toga ovoliki posao. Srećom, doći će praznici, koje ću iskoristiti da bih dovršio izvode za članak za Beeslyja^[10]. Idem odmah da radim i stoga

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 12 i 18, Prvi deo. - ² prvi tom *Kapitala* i *Položaj radničke klase u Engleskoj* - ³ više sreće narednom

za danas zaključujem. Najlepši pozdravi Tvojoj ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

Svadbu smo ovde proslavili veoma svečano: kućici su imali zelene pantljike oko vrata, teaparty⁴ za šestoro dece, Lafargue-ov stakleni pehar služio je kao časa za punč, a jednog ježa napili smo poslednji put.

⁴ čajanka

Marx Engelsu
u Mančester

London, 11. april 1868.

Dear Fred,

D'abord¹ general condolences,² naročito od Tussy, zbog preminulog right honourable hedgehog.³

Dobro je što je recept za opijum stigao danas. Stvar pod pazuhom je posle Tvog odlaska postala vrlo neugodna.

Od mladog para, koji je sada u Parizu, veoma zadovoljavajuće vesti. Oni su očigledno srećni i presrećni. Lafargue mi je poslao Horna^[90] i još jedan pamflet o francuskim finansijama. Ovaj poslednji je slab, a prvi ću ti poslati ovih dana. Pisao sam Lafargue-u⁴ da to što on ima vremena »at such a critical juncture«⁵ da misli na mene i da mi šalje štampane stvari, dokazuje »that he must belong to a better than the European race«. We are always »chaffing« at each other⁶.

Histoire du Crédit mobilier^[91] pročitao. Što se tiče suštine stvari, ja sam doista još pre nekoliko godina u listu »Tribune« o tome bolje pisao.^[92] Pisac poznaje taj posao. On je inače pariski bankar. Ali on, u stvari, nema drugog materijala do *zvaničnog*, koji je liferovao Crédit u svojim Reports⁸, i fakata zabeleženih u berzanskom izveštaju. Tajni materijal mogao bi se dobiti samo *sudskim putem*. Što me pre svega začuđuje jeste: stvarne tricks⁹ svode se na aziotažu na berzi¹⁰ i u ovoj oblasti, au fond,¹¹ ma kako bilo zamaskirano, *ničeg novog od vremena Law-a*. Ni na ovoj, ni na onoj strani Kanala. Najinteresantnija u ovoj stvari je praksa a ne teorija.

Prilažem Ti Kugelmannovo pismo (à renvoyer¹²). Posle Tvog odlaska pisao sam mu.¹³ Ali pošto mi je sada teško da pišem zbog leve ruke, priložio sam Freiligrathovo pismo meni – da K[ugelmann] dobije sufficient quantum¹⁴ pisanog materijala. Takođe sam mu rekao, na ranije pitanje, da ću na a few days¹⁵ svakako doći k njemu. On, međutim, »greši« u datumu. To neće biti tako skoro.

Ne zaboravi da mi pošalješ *Schweitzera*^[82] by next post.¹⁶

U današnjem listu »The Times« (telegram) videćeš da smo u Že-

¹ Najpre – ² opšte saučešće – ³ velepoštovanog ježa – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 62, Drugi deo. – ⁵ »u ovako kritičnom momentu« – ⁶ »da pripada boljoj rasi nego što je evropska«. Mi se stalno »zadirujemo« – ⁷ »Istorija Crédit mobiliere« – ⁸ Izveštajima – ⁹ smicalice – ¹⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 33, Prvi deo. – ¹¹ u suštini – ¹² da mi vratiš – ¹³ Vidi u ovom tomu, pismo 6, Drugi deo. – ¹⁴ dovoljnu količinu – ¹⁵ nekoliko dana – ¹⁶ obratnom poštom

nevi izvojevali punu pobjedu.¹⁹) Radno vreme smanjeno sa 12 na 11 časova. Nadnica povišena za 10%. Stvar je ovako tekla. Tek što si Ti otišao, stigao je delegat Ženeve. Ova činjenica da su radnici poslali *poslanika* u London, strašnom tajnom sudu, *odlučila* je, kao i ranije u štrajku radnika s bronzom u Parizu.¹⁴) Masters¹⁷ veruju u londonsku moć i ratnu blagajnu. To treba da radnicima u Engleskoj i na Kontinentu pokaže kakvu bi moć oni imali u nama kad bi zbilja stavili na raspolaganje odgovarajuća sredstva itd.

U prilogu vraćam Wilhelma, Siebela. Tvoj koncept¹⁸ nije napisan u Tvome *easygoing*¹⁹ stilu. Danas imam naročito jake bolove na levoj ruci. Čim to prođe, vratiću Ti koncept s mojim verovatnim *Emendationen*.²⁰

Deca Te najlepše pozdravljaju. Doista, ja bih već njima za volju želeo da stanuješ u Londonu a ne u Mančesteru.

My compliments to Mrs. Burns.²¹

Tvoj
K. M.

¹⁷ Poslodavci – ¹⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 31, Prvi deo. – ¹⁹ tečnom –
²⁰ izmenama i dopunama – ²¹ Pozdravi gospođu Burns.

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. aprila 1868.

Dragi Mohr,

»Ostajem u očekivanju« Horna^[90], da se izrazim trgovačkim jezikom.

Da se o ažiotaži nema teorijski reći ništa interesantno i ništa novo – sigurno je. Sve se svodi na kaišarenje pomoću raznih smicalica, i tu se ne može ništa izmeniti do način.¹ Tajni materijal istorije Crédit mobilier-a može, uostalom, sam po sebi izići na videlo, a verovatno će i izići kad padne empire,² pa čak i bez intervencije sudova.

Slavnu pobedu u Ženevi već sam video u subotu ujutru iz novina. Stvar je utoliko lepša što su glupi filistri Međunarodno udruženje učinili stvarnom polugom i nosiocem događaja, pa sad njemu pripada sva slava. Da su posrednici u toj stvari bili gospodin prefekt policije Camperio i plemeniti ozbiljni *Amand Goegg*, mora da si video. Biće da je to gospodinu Amandu ulilo nov respekt pred našom moći. Uostalom, voleo bih da znam dokle će Međunarodno udruženje – posle ovih događaja – ostaviti na miru u *Nemačkoj*.

By the by,³ radnička stvar famozno napreduje. Prvo, Belgija^[95], zatim, Ženeva^[93], sada, Bolonja^[96] – samo se čudim što još i ovo nisu svalili na Internacionalu – nigde se više ne miruje.

Schweitzera si verovatno primio.^[92]

Sutra Ti šaljem – zaboravio sam u kancelariji – 1. novi broj Wilhelmovog listića^[14], 2. Eichhoffove dalje jeremijade^[65], 3. jedan primerak izjave uredništva iz lista »Die Zukunft« o kurioznom članku ad vocem Vogt,⁴ odakle ćeš videti kakvi su to govvari.

Pravljenje izvoda iz Tvoje knjige čini mi, pri mome ograničenom vremenu, više posla no što sam mislio, car enfin,⁵ ako čovek taj posao već jednom radi, mora ga i pošteno uraditi, a ne samo za ovu specijalnu svrhu.^[97] Sledeće nedelje mislim da ću imati više vremena; sada je u trgovini pauza, te ako večerom mogu između 4 i 5 da odem, onda celo veče ima drugi radni karakter.

U prilugu vraćam Kugelmanna.^[98] Ono kako je uklonio materični polip otvaranjem i istiskivanjem veoma me je interesovalo, on će mi to morati svojevremeno usmeno поближе ispričati. Ali pokušaj da pomoću toga polipa učini Virchowa komunistom veoma liči na

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 32, Prvi deo. – ² carstvo – ³ Uzgred rečeno – ⁴ što se tiče Vogta – ⁵ jer najzad

vanmateričnu trudnoću. Sve kad bi V[irchow] i imao znanja i teorijskog interesovanja za politiku, odnosno ekonomiju, taj čestiti građanin je ipak i suviše angažovan.

Pre no što otputuješ na Kontinent, doći ćeš ovamo, cela est entendu,⁶ i dovešćeš sa sobom Tussy, kao što si obećao.

Nadam se da se ruka sada opet smirila? To da Kugelman preporučuje arsenik, valjda Te je oslobodilo eventualnog strahovanja. Sch[orlemmer] ga je svojevremeno prilično uzimao i nije nikad osetio ni najmanje nelagodnosti.

Srdačan pozdrav damama.

Tvoj
F. E.

⁶ to se razume

34

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. aprila 1868.

Dear Fred,

Do danas ležao i nisam mogao iz kuće. Ruka je bila tako zapaljena, uz to tako silno gnojenje da nisam ništa mogao nositi oko ruke, a i kretanje mi je smetalo. Gnojenje je jutros prestalo. Inače rane zarašćuju brzo. Danas ću opet izići. Sad se nadam da ću pomoću arsenika učiniti kraj toj gadosti.

Priložene bečke stvari poslao Fox, on je i obeležio olovkom.

U *utorak* moram da platim 5 funti za školu i jednu funtu i 5 šilinga za gimnastičku školu za Tussy. Ako Ti je ikako moguće da mi to *odmah* pošalješ, bilo bi mi vrlo milo, deteta radi.

Putovati još neću tako skoro. Kugelmann je odveć brz u svojim zaključcima. Ja sam mu samo pisao da ću some time or other¹ doći.²

Iz Beckerovog poziva^[99], koji prilažem, opet proizlazi koliko nedostaje disciplina. Mi smo obustavili prikupljanje u londonskim unio-ns,³ to isto su učinili i Parižani, jer nam *tek sada* saopštavaju da je potrebno još novaca. Da su iz Ženeve depeširali istog dana, bilo bi all right.⁴

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ jednom – ² Vidi u ovom tomu, pismo 6, Drugi deo. – ³ sindikatima –
⁴ sve u redu

35

Engels Marxu
u London

Mančester, 20. aprila 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu dve novčanice po 5 funti za podmirenje školarine. Ženevski javašluk sasvirn liči na te ljude. A to je, uostalom, i vrlo naivno očekivanje da, pošto je štrajk završen, svet treba da pomogne Ženevljanima da plate i dugove koje su kontrahirali za vreme štrajka. Tako nešto još mi se u ovoj zemlji nije nikada desilo. Tu se traži samo pomoć dok štrajk traje.

Bečki list¹ izgleda da radi nekih industrijskih ciljeva namerno stvara konfuziju, koja je očigledno nakalemljena na prirodnu, naivno bespomoćnu konfuziju. Na kraju krajeva, uvek nabasaš na očitu buržoasku tendenciju – pa, taj list uopšte ne *izveštava* o radničkim zborovima, već *poučava*.

S najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

¹ Verovatno «Neues Wiener Tagblatt»

36

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 21. aprila 1868.

Dear Fred,

Best thanks for the £ 10.¹

I juče sam bio u šetnji, i sada, evo, dolazi Jenny da me opet istera pod izgovorom da si joj Ti poverio kontrolu nada mnom.

Ruka je opet u redu, samo još pomalo svrbi. Ja već godinama zapažam čudnovatu pojavu, da urin, koji u mome običnom stanju taloži kreč ili tako nešto, postaje sasvim čist kad imam karbunkule. Stvarno, sad se opet pojavljuje mineralni talog. O ovome možda Gumpert nešto zna.

À propos! Wilhelm sada šalje svoj listić i meni^[14]. Kako je lojalno od toga čoveka što moga *Gospodina Vogta* naziva »zaslužnom knjigom«, umesto da kaže da ima tamo mnogo loših viceva. Zatim: Prusi progone Hanoverance, koji su bili »verni svome kralju«! Zatim, povodom odgovora Edgaru Baueru o plaćanju južnonemačke štampe, da će se, ako se to tako nastavi, »svi« časnici ljudi (mali seoski junkeri, popovi, demokrati, kurfirst od Hesena itd.) povezati protiv Pruske.^[100] Poor² Wilhelm.

Blind je opet učinio jedan od svojih velikih poteza. Servilnim pismom iznudio je od Juáreza odgovor, koji je danas izišao i u listu »*Le Courier français*«. Vreme je da taj klovn jednom dobije po glavi za svoje lakrdije.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Najlepša hvala za 10 funti. — ² Jadni

Marx Engelsu u Mančester

London, 22. aprila 1868.

Dragi Fred,

Počeo sam opet da radim, i ide dobro. Samo moram ograničiti radno vreme, jer posle about¹ tri časa počinje u glavi da mi zuji i seva. Hoću da Ti sad ukratko saopštim jednu »sitnicu« koja mi je *pala na um* kad sam samo zavirio u deo moga rukopisa o profitnoj stopi.^[101] Time se jednostavno rešava jedno od najtežih pitanja. Reč je, naime, o tome kako to da s padajućom vrednošću novca, odnosno zlata, *profitna stopa* raste a da pada s rastućom vrednošću novca.

Uzmimo da vrednost novca padne za $\frac{1}{10}$. U tom slučaju cena roba raste, pri inače neizmenjenim uslovima, za $\frac{1}{10}$.

Ako, naprotiv, vrednost novca poraste za $\frac{1}{10}$, onda pada cena roba, pri inače neizmenjenim uslovima, za $\frac{1}{10}$.

Ako, pri padanju vrednosti novca, cena rada ne poraste u istoj srazmeri, onda ona *pada*; stopa viška vrednosti popela bi se, a zbog toga, all other things remaining the same,² i profitna stopa. To penjanje ove poslednje – dokle god traje descendant oscillation³ u vrednosti – duguje se samo padanju najamnine, a ovo padanje, pak, okolnosti što se promena u najamnini samo sporo prilagodava promeni u vrednosti novca. (Tako krajem 16. i tokom 17. veka.) Ako, obrnuto, s penjanjem vrednosti novca, najamnina ne padne u istoj srazmeri, onda pada stopa viška vrednosti, pa otuda caeteris paribus,⁴ i profitna stopa.

Oba ova kretanja, penjanje profitne stope s padajućom, i njeno padanje s rastućom vrednošću novca, nastaju, *pod ovim uslovima*, samo zahvaljujući činjenici što cena rada još nije izravnata s novom vrednošću novca. Ovi fenomeni (a njihovo objašnjenje je odavno poznato) prestaju posle izravnanja cene rada i vrednosti novca.

Ovde počinje teškoća. Takozvani teoretičari kažu: Čim cena rada odgovara novoj vrednosti novca, na primer, porasla je s padom vrednosti novca, oboje, i profit i najamnina izražavaju se u toliko više novca. *Njihova srazmera ostaje, dakle, ista*. U profitnoj stopi ne može, dakle, nastati promena. Na ovo specijalisti koji se bave istorijom cena odgovaraju činjenicama. Njihova objašnjenja su samo šuplje fraze. Cela teškoća počiva na brkanju *stope viška vrednosti i profitne stope*. Ako

¹ otprilike – ² pošto sve ostale okolnosti ostaju iste – ³ silazno kretanje –
⁴ pod inače jednakim okolnostima

pretpostavimo da stopa viška vrednosti ostane *ista*, na primer 100%, onda se pri padu vrednosti novca za $\frac{1}{10}$ najamnina od 100 funti (recimo za 100 ljudi) penje na 110, a višak vrednosti takode na 110. Ista ukupna količina rada, koja se ranije izražavala u 200, sad se izražava u 220 f. st. Ako se, dakle, cena rada izravnala s vrednošću novca, onda *stopa viška vrednosti* ne može ni da raste ni da pada usled neke promene u vrednosti novca. Ali uzmimo da bi elementima, ili nekim elementima *postojanog* dela kapitala pala vrednost usled uvećanja proizvodnosti rada, čiji su oni proizvod. Ako je pad njihove vrednosti veći od pada vrednosti novca, njihova će cena padati uprkos sniženoj vrednosti novca. Ako bi pad njihove vrednosti odgovarao samo padu vrednosti novca, njihova bi cena ostala nepromenjena. Pretpostavimo ovaj poslednji slučaj.

Dakle, neka je, na primer, kapital od 500 u nekoj posebnoj industrijskoj grani sastavljen kao 400 p + 100 pr (mislim da u II tomu pišem

umesto $\frac{P}{400}$ itd. 400 p itd. jer je manje zametno. Qu'en pensestu?⁵),

onda imamo pri *stopi viška vrednosti od 100%*: 400 pr + 100 pr || + + 100 v = $\frac{100}{500}$ = 20% *profitnu stopu*. Ako vrednost novca pad-

ne za $\frac{1}{10}$, i usled toga se najamnina popne na 110, onda ditto i višak vrednosti. Ostane li novčana cena *postojanog* kapitala ista zato što je vrednost njegovih sastavnih delova pala za $\frac{1}{10}$ usled povećane proizvodnosti rada, onda sada: 400 p = 110 pr || + 110 v ili $\frac{110}{510}$ =

= 21²⁹/₅₀% profitne stope, koja bi se, dakle, popela za about⁶ 1 $\frac{1}{2}$ %, dok je stopa viška vrednosti, $\frac{110 p}{110 pr}$, kao i ranije 100%.

Penjanje profitne stope bilo bi veće ako bi vrednost postojanog kapitala padala brže nego vrednost novca, a manje u slučaju sporijeg padanja. Međutim, ono će trajati sve dokle god vrednost postojanog kapitala bude ma za koliko padala, pa usled toga ista masa sredstava za proizvodnju ne staje 440 umesto ranije 400 f st.

A da, naročito u pravoj industriji, proizvodnost rada dobija podsticaj padanjem vrednosti novca, prostim »nadimanjem« novčanih cena i opštom, međunarodnom hajkom na uvećanu novčanu masu, istorijska je činjenica i naročito se može dokazati od 1850. do 1860.

Analogno izložiti i obrnuti slučaj.

Do koje će mere sad, u jednom slučaju penjanje profitne stope sa padajućom vrednošću novca, a u drugom padanje profitne stope sa penjanjem vrednosti novca delovati na *opštu profitnu stopu*, zavisice delimično od *relativnog opsega* posebnih grana proizvodnje u kojima je nastala promena, delimično od *trajanja* promene, jer penjanje i

⁵ Šta misliš Ti o tome? - ⁶ oko

padanje profitne stope u posebnim industrijskim granama zahteva vremena da bi zarazilo druge. Traje li oscilacija relativno samo kratko vreme, ona ostaje lokalna.

Šaljem Ti »*Le Courrier*«, i »*Le Nain Jaune*«, koji mi je poslao Lafargue.

Salut.

Tvoj
K. M.

Engels Marxu

u London

Mančester, 26. aprila 1868.

Dragi Mohr,

Stvar o profitnoj stopi i vrednosti novca vrlo je zgodna i vrlo jasna. Samo mi nije jasno kako možeš uzeti $\frac{v}{p + pr}$ kao profitnu stopu, pošto v ne odlazi jedino u džep industrijalca koji ga proizvodi, nego ga on mora deliti s trgovcem itd.; osim ako ne uzimaš ovde celu poslovnu granu ne obazirući se na to kako se v deli između fabrikanta, grosiste, detaljiste itd. Tvoje izlaganje o ovom pitanju uopšte me vrlo interesuje.

I Wilhelmic, kao što si verovatno video, slavi sada *blagorodnog Jakobusa Venedeya!* A oni i liče jedan na drugoga kao magarac na magarca. Meni je sad dosta toga, neću mu više pisati, nek se sam bruka.

Pisati 400 p + 100 pr + 100 v može se sasvim dobro, baš tako kao i 400 funti 3 šilinga i 4 penija.

Video si da srdačan odnos između čestitog Bismarcka i članova njegovog rajhstaga počinje da prestaje; ovi poslednji hoće da činovnike uprave dugova učine pravno odgovornim, a to Otto Veliki¹ ne može, naravno, da trpi. Za to on neće da im stvara flotu.

Da bi se dao pravi izraz mamurluku u kome se lepi Wilhelm² nalazi zato što je konfiskovao zemlju i imetak svoga bratučeda Georga,³ sastavljena je pruska komisija za upravljanje imetkom kralja Georga, u koju su ušli general *von Kotze* i vladin savetnik *Sauerhering* (doslovno).⁴

Vrlo je lepo od Jenny što smatra svojom dužnošću da Te izvuče u šetnju, i nadam se da je neće zastrašiti Tvoja telesna indolencija, koju kriješ pod izgovorom da moraš da radiš; pri ovako lepom vremenu bila bi sramota čučati u kući. Novi tragovi karbunkula nadam se da se nisu pojavili?

U carinskom parlamentu^[102] sedi olle⁵ Rothschild tik kraj Wilhelmica, a iza ovoga čitava četa magaraca nazvana »Volkspartei«.^[103]

Ne bi li mogao sakupiti nešto mineralnog taloga i poslati ovamo na analizu? Gumperta još nisam video.

Na nedavnom women's suffrage meeting⁶ bila je, naravno, cela Borchardtova porodica, muško i žensko (samo ne mama B[orchardt]).

¹ Otto von Bismarck - ² Wilhelm I - ³ Georg V - ⁴ prezime Kotze znači izbljuvak, a Sauerhering - ukiseljena haringa - ⁵ stari - ⁶ zboru za ženska prava

Gumpert se s B[orchardtom] nešto podžapao. Borchardt ga je okrivio zbog povrede not *only of medical* profesional etiquette, but of *all ethics*⁷ (zato što je G[umpert] kod neke prijateljske porodice, gde je B[orchardt] lekar, i gde je jedno dete umrlo od šarlaha, izrazio svoje čuđenje i nedoumicu što je B[orchardt] dozvolio drugoj deci i deci prijatelja da vide leš – B[orchardt] ima »Grind«⁸ da šarlaha ne smatra pilepčivim) – a G[umpert] je taj slučaj izneo pred ovdašnje medicinsko društvo, čime će malo dobiti, jer se komitet sastoji iz samih magaraca, o čemu je, dabome, trebalo ranije da razmisli.

Kada se vraća mladi bračni par i da li ste im našli stan?

Srdačni pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

⁷ ne samo lekarske profesionalne etiketije nego *svake etike* – ⁸ »razloga« [u dijalektu]

Marx Engelsu
u Mančester

London, 30. aprila 1868.

Dear Fred,

Za razmatrani slučaj je svejedno da li je v (višak vrednosti) *kvantitativno* veći ili manji od viška vrednosti proizvedenog u samoj grani proizvodnje. Na primer, ako je $\frac{100 v}{400 p + 100 pr} = 20\%$, i to će usled pada vrednosti novca za 10% biti $= \frac{110 v}{400 p + 110 pr}$ (pod pretpostavkom da vrednost postojanog kapitala pada), svejedno je da li kapitalistički proizvođač trpa u džep samo polovinu viška vrednosti koji je sam proizveo. Jer, profitna stopa je za njega tada $= \frac{55 v}{400 p + 110 pr}$, veća nego ranije $\frac{50 v}{400 p + 100 pr}$. Ovde se v uzima da bi se u samom izrazu *kvalitativno* pokazalo odakle dolazi profit.

Međutim, u redu je da se upoznaš s metodom izlaganja profitne stope. Zato Ti u *najopštijim* crtama navodim tok izlaganja. U *II knjizi*⁽⁴¹⁾, kao što znaš, prikazuje se *prometni proces* kapitala pod pretpostavkama izloženim u I knjizi. Dakle, nova određivanja oblika koja proizlaze iz prometnog procesa, kao stalni i optičajni kapital, obrt kapitala itd. Najzad, u I knjizi zadovoljavamo se pretpostavkom da kad u procesu oplodavanja vrednosti od 100 f. st. postane 110, ovaj novac *nalazi* na tržištu elemente u koje se ponovo preobraća. A sada ispitujemo uslove toga nalaženja, dakle, društvenu isprepletenost različitih kapitala, delova kapitala i dohotka (= v).

U III knjizi dolazimo onda na pretvaranje viška vrednosti u njegove različite oblike i međusobno odvojene delove.

I. *Profit* je za nas isprva samo *drugi naziv* ili druga kategorija za *višak vrednosti*. Pošto putem oblika najamnine sav rad izgleda kao plaćen, to neplaćeni deo rada nužno izgleda da ne proističe iz rada, nego iz kapitala, i ne iz njegovog promenljivog dela, nego iz celokupnog kapitala. Time *višak vrednosti* dobija oblik *profita*, bez *kvantitativne* razlike između jednog i drugog. On je samo njegov iluzorni po-javni oblik.

Dalje se sada onaj deo kapitala koji je utrošen u proizvodnji robe (kapital predujmljen za njenu proizvodnju, postojani i promenljivi, *minus*, doduše, primenjeni, ali ne utrošeni deo *stalnog* kapitala) javlja

kao *cena koštanja* robe, pošto za kapitalistu onaj deo robne vrednosti koji *njega* staje, predstavlja *njenu* cenu koštanja, a s njegovog stanovišta, naprotiv, u njoj sadržani neplaćeni rad ne ulazi u *njenu* cenu koštanja. Višak vrednosti = profit pokazuje se sada kao *višak njene prodajne cene kroz njenu cenu koštanja*. Ako, dakle, nazovemo vrednost robe V, a njenu cenu koštanja K, onda je $V = K + v$, dakle, $V - v = K$, dakle, V je veće od K. Nova kategorija cene koštanja je vrlo potrebna u detaljima kasnijeg izlaganja. Unapred izlazi da kapitalista može da proda robu s dobitkom *ispod njene vrednosti* (ako je samo proda *iznad njene cene koštanja*), a ovo je *osnovni zakon* za razumevanje izravnjanja koje postiže konkurencija.

Ako se profit, dakle, isprva *samo formalno* razlikuje od viška vrednosti, naprotiv, *profitna stopa* se odmah stvarno razlikuje od *stope viška vrednosti*, jer u jednom slučaju $\frac{v}{pr}$, u drugom $\frac{v}{p + pr}$, iz čega unapred proizlazi da je $\frac{v}{pr}$ veće od $\frac{v}{p + pr}$, da je profitna stopa manja od stope viška vrednosti, osim ako bi bilo $p = 0$.

Međutim, ako uzmemo u obzir izlaganja u II knjizi, izlazi da profitnu stopu nemamo da izračunavamo na neki bilo koji, recimo nedeljni robni proizvod, nego da $\frac{v}{p + pr}$ ovde znači višak vrednosti proizveden *u toku godine* u odnosu na kapital koji je u toku godine *predumljen* (za razliku od kapitala koji je *obrnut*). $\frac{v}{p + pr}$ znači ovde, dakle, *godišnju profitnu stopu*.

Zatim, mi najpre istražujemo kako različiti *obrt* kapitala (delimično zavisano od srazmere optičajnog dela kapitala prema stalnom delu, delimično od broja obrta optičajnog kapitala u godini itd. itd.) modifikuje *profitnu stopu pri nepromenjenoj stopi viška vrednosti*.

Ali kad je obrt pretpostavljen i kad je $\frac{v}{p + pr}$ dato kao godišnja profitna stopa, mi istražujemo kako [se] ova može menjati nezavisno od promena u stopi viška vrednosti, pa čak i od njene mase.

Pošto je v, masa viška vrednosti, = *stopi viška vrednosti pomnoženoj promenljivim kapitalom*, to je, ako stopu viška vrednosti nazovemo s, a profitnu stopu pf', $pf' = \frac{s \cdot pr}{p + pr}$. Ovde imamo 4 veličine, pf', s, pr, p, i možemo operisati sa po 3, stalno tražeći četvrtu veličinu kao nepoznatu. Ovo donosi u rezultatu sve moguće slučajeve u vezi sa kretanjima profitne stope, ukoliko se razlikuju od kretanja stope viška vrednosti i, to a certain extent,¹ čak i od mase viška vrednosti. Ovo je svima dosad, naravno, bilo *neobjašnjivo*.

¹ do izvesnog stepena

Ovako nađeni zakoni, koji su, na primer, vrlo važni da bi se razumeo uticaj cena sirovina na profitnu stopu, ostaju tačni *pa ma kako* se kasnije vršila podela viška vrednosti između proizvođača itd. Ovo može da promeni samo *pojavi oblik*. Pri tome oni ostaju *neposredno*

primenljivi kada se $\frac{v}{p + pr}$ tretira kao odnos društveno proizvedene viška vrednosti prema društvenom kapitalu.

II. Ono što je pod I. tretirano kao *kretanja*, bilo kapitala u nekoj određenoj grani proizvodnje, bilo društvenog kapitala – kretanja kojima se menja njegov sastav itd. – sada se uzima kao *razlike između masa kapitala koje su uložene u različite grane proizvodnje*.

Tada se pokazuje da je, ako se *stopa viška vrednosti*, tj. eksploatacija rada pretpostavi kao *jednaka*, proizvodnja vrednosti, pa otuda i proizvodnja viška vrednosti i, otud, *profitna stopa* u različitim granama proizvodnje *različita*. Ali iz ovih različitih profitnih stopa konkurencija pravi srednju ili opštu profitnu stopu. Ova, svedena na svoj apsolutni izraz, ne može da bude ništa drugo nego *višak vrednosti* koji *kapitalistička klasa* proizvodi (godišnje) u odnosu na predumljeni kapital u njegovom *društvenom* obimu. Na primer, ako je društveni kapital = 400 p + 100 pr, a njime godišnje proizvedeni višak vrednosti = 100 v, onda je sastav društvenog kapitala = 800 p + 20 pr, a sastav proizvoda (u procentima) = 80 p + 20 pr || + 20 v = 20% profitna stopa. Ovo je *opšta profitna stopa*.

Ono za čim teži konkurencija između masa kapitala koje obitavaju različite oblasti proizvodnje i koje imaju različiti sastav, jeste *kapitalistički komunizam*, naime da *masa kapitala koja pripada svakoj oblasti proizvodnje* ugrabi alikvotni deo ukupnog viška vrednosti u srazmeri u kojoj ona sačinjava deo ukupnog društvenog kapitala.

Ovo se postiže samo ako se u svakoj oblasti proizvodnje (pod navedenom pretpostavkom da je ukupni kapital = 80 p + 20 pr, a društ-

vena profitna stopa = $\frac{20}{80 p + 20 pr}$) godišnji proizvod roba proda po *ceni koštanja* + 20% profita na predumljenu kapitalvrednost (svejedno koliko od predumljenog stalnog kapitala ulazi ili ne ulazi u godišnju cenu koštanja). A za ovo mora *određivanje cena* roba da *odstupa od njihovih vrednosti*. Samo u onim granama proizvodnje gde je procentualni sastav kapitala 80 p + 20 pr, poklapa se cena K (cena koštanja) + 20% na predumljeni kapital s njihovom vrednošću. Gde je sastav viši (npr. 90 p + 10 pr), ta je cena *iznad* njihove vrednosti, a gde je sastav niži (npr. 70 p + 30 pr), ona je *ispod* njihove vrednosti.

Ovako izravnata cena, koja društveni višak vrednosti jednako razdeljuje među mase kapitala srazmerno njihovoj veličini, jeste *cena proizvodnje* roba, centar oko koga se kreće kolebanje tržišnih cena.

Grane proizvodnje u kojima postoji prirodni *monopol*, izuzete su iz ovog procesa izravnanja i onda kad je njihova profitna stopa viša

od društvene. Ovo je kasnije važno za izlaganje *zemljišne rente*.^[104]

U ovoj glavi^[105] imaju se sad dalje izložiti različiti *osnovi izravnjanja* među različitim plasmanima kapitala, koji se vulgarnom ekonomisti čine kao osnovi *za postanak profita*.

Dalje: *izmenjeni pojavni oblik* koji dalje važeći a ranije izloženi zakoni o vrednosti i višku vrednosti dobijaju sada, *posle pretvaranja vrednosti u cene proizvodnje*.

III. *Tendencija koju profitna stopa ima da pada s napretkom društva*. Ovo rezultira već iz onoga što je u I knjizi izloženo o *promeni u sastavu kapitala s razvitkom društvene proizvodne snage*.^[106] Ovo je jedan od najvećih trijumfa nad pons asini² celokupne dosadašnje ekonomije.

IV. Dosad je govoreno samo o *proizvodnom kapitalu*.^[107] Sad nastupa modifikacija usled *trgovačkog kapitala*.

Prema dosadašnjoj pretpostavci *proizvodni kapital* društva = 500 (miliona ili milijardi, n'importe³). I to: 400 p + 100 pr || + 100 v . pf', opšta profitna stopa = 20%. Uzmimo sada da je trgovački kapital = = 100.

Znači da treba 100 v računati na 600 umesto na 500. Zbog toga je opšta profitna stopa svedena od 20% na $16\frac{2}{3}\%$. *Cena proizvodnje* (uprošćenja radi, uzećemo ovde da cela 400 p, dakle, uračunavajući celi stalni kapital, ulazi u *cenu koštanja* godišnje proizvedene robne mase) sada je = $583\frac{1}{3}$. Trgovac prodaje za 600, i ako apstrahujemo stalni sastavni deo njegovog kapitala, on onda na svojih 100 ostvaruje $16\frac{2}{3}\%$, isto onoliko koliko i proizvodni kapitalisti ili, drukčije rečeno, prisvaja sebi $\frac{1}{6}$ društvenog viška vrednosti. Robe su – en masse i u društvenom razmeru – prodate po *svojoj vrednosti*. Njegovih 100 f. st. (ne uzimajući u obzir stalni sastavni deo) služe mu samo kao optičajni novčani kapital. Ono što trgovac proguta iznad toga ili je prosta prevara ili špekulacija na kolebanje robnih cena, ili, kod pravog detaljiste, najamnina, ma i za tričavi neproizvodni rad u obliku profita.

V. Sad imamo profit sveden na oblik u kome se u praksi pojavljuje, po našoj pretpostavci na $16\frac{2}{3}\%$. *A sad cepanje ovog profita na preduzimačku dobit i kamatu. Kamatonosni kapital. Kreditni sistem*.

VI. *Pretvaranje ekstraprofita u zemljišnu rentu*.

VII. Naposljetku, stigli smo do *pojavnih oblika*, koji vulgarnom ekonomisti služe kao *polazna tačka*. Zemljišna renta potiče iz zemlje, profit (kamata) iz kapitala, najamnina iz rada. Ali, sa našeg stanovišta, sada stvar dobija drugi izgled. Prividno kretanje se objašnjava. Zatim se obara glupost A. Smitha, koja je postala *osnovni stub* cele dosadašnje ekonomije, da se cena roba sastoji iz ona tri dohotka, dakle, samo iz promenljivog kapitala (najamnine) i viška vrednosti (zemljišne rente, profita, kamate). Celokupno kretanje u ovom pojavnom obliku. Najzad, pošto ono troje (najamnina, zemljišna renta, profit

² magarećim mostom – ³ svejedno

(kamata) sačinjavaju izvore prihoda triju klasa, zemljoposjednika, kapitalista i najamnih radnika – *klasna borba* kao završetak, u kojoj nalaze razrešenje kretanje i čitava ta petljancija.

~~Radnička biblioteka~~

Naš mladi par se prošle nedelje vratio vrlo liebessick⁴. Stan za njih blizu Primrose Hilla^[108], gde su se večeras uselili.

U prilogu šaljem pisma od Kugelmanna itd. Schilyju sam poslao što je želeo^[109], ali ne na onaj dečji način kako je on tražio. Kroz nekoliko dana imaću pedeset. Ako je onaj pruski poručnik Tebi rekao: »Već dvadeset godina u službi a još uvek poručnik«, ja mogu da kažem: Pola veka grbačim a još uvek pauper! Moja majka, bila je u pravu! »Da je Karel napravio kapital umesto itd.«

Salut.

Tvoj
K. Marx

Sasvim mali trag čira na desnoj butini, no valjda će proći bez posledica.

Ernest Jones se obrukao svojim mlitavim i nisi prius⁵ načinom odbrane Burkea. Burke je izvojevao bar jedan trijumf time što je starog magarca Bramwella prisilio da se ostavi dvolične rezervisanosti i da da maha svojoj niskoj nevaljaljaj duši.

⁴ bolestan od ljubavi – ⁵ mlakim

40

Marx Engelsu
u Mančester

London, 4. maja 1868.

Dear Fred,

Jutros primio od Schweitzera priloženo pismo i isečak.⁽¹¹⁰⁾ Pošto se on obraća meni, kao radnički zastupnik jednog od industrijski najrazvijenijih okruga, moram, naravno, odgovoriti.

Moje je mišljenje da Nemci mogu podneti smanjenje zaštitne carine na sirovo železo i da su fabrikanti i u drugim artiklima nadali preteranu dreku. Ovo mišljenje zasniva se na poređenju engleskog i nemačkog izvoza na neutralna tržišta. U prilogu primerice beleška o izvozu u Belgiju.¹

Ali ujedno je, po mome mišljenju, sada reč i o tome da se to pitanje iskoristi u partijskom interesu a u isti mah ne učini Englezima nikakva nova olakšica bilo koje vrste.

Moj predlog bi, dakle, bio:

1. *Nikakvo smanjenje carine* pre parlamentarne ankete o stanju nemačke proizvodnje železa i ruda te manufakture. Ali ovu anketu ne ograničiti, kako žele gospoda buržuji, samo na trgovinske komore i »stručnjake«, nego istovremeno proširiti i na *radničke prilike* u dotičnim granama, utoliko pre što gospoda fabrikanti »zahtevaju« zaštitne carine samo »za zaštitu« radnika i što su, osim toga, otkrili da se »vrednost železa« sastoji samo »iz najamnine i podvoza«.

2. *Nikakvo smanjenje carine* pre ankete o načinu kako *železnice* zloupotrebljavaju svoj monopol i pre nego što njihove podvozne (i putničke) kvotacije² nisu regulisane zakonskim odredbama.

Sad bih želeo da *obratnom poštom* saopštiš svoje mišljenje, isto tako da *obratnom poštom* vratiš priloge.

Vrlo je zgodno što trgovinska komora Tvoga zavičaja kuka zbog toga što Međunarodno udruženje radnika biva sve moćnije i opasnije.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi faksimil na str. 72 a njegov prevod na str 73 – 2 tarife

Износ извоза (1865, 1866, 1867) по странам назначения

Категория	1865	1866	1867
Всего:			
Belgium	161,498,450	155,554,195	313,649,319
France	139,370,214	435,352,879	25,761,574
Italy	37,564,405	32,559,853	78,233,219
Spain	23,421,450	20,450,976	50,722,335
Portugal	1,255,576	1,479,929	2,134,652
Switzerland	669,140	578,281	1,084,674
Netherlands	212,954	227,241	403,465
Prussia	501,380	710,355	1,104,035
Austria	32,621	226,933	49,794
Denmark	442,167	448,265	350,084
Sweden	26,279	26,015	283,398
Other countries		7,720,420	2,484,240
Total		3,455,252	1,751,087
Belgium		587,205	905,153
France		1,257,071	974,633
Italy		701,224	368,296
Spain	940,713	979,551	4,000,000
Portugal	350,373	365,209	733,488
Switzerland	259,514	255,001	311,722
Netherlands	290,785	203,781	285,325
Austria	19,071	13,901	45,405
Denmark	37,653	45,274	57,924
Sweden	49,525	5,009	5,114,905
Other countries	2,031,947	3,816,591	2,679,219
Total	1,522,155	1,052,887	1,679,102
Total			3,428,989

Износ извоза (1865, 1866, 1867) по странам назначения

Marxova beleška o izvozu u Belgiju

Belgijski uvoz u 1865, 1866, 1867. godini (godina se računa do 31. decembra)

(u kilogramima)

		1865.	1866.	1867.
Gvožđe, rudača i gvozdeni opiljci	od Carinskog saveza iz Francuske	161 496 808 138 370 214	155 584 195 130 382 679	213 049 319 96 761 074
Sirovo gvožđe i staro gvožđe	ukupno iz Ujedinjenog Kraljevstva	24 864 110 23 421 806	32 508 242 28 450 976	56 233 219 50 722 330
Gvozdene šine, lim itd.	ukupno iz Ujedinjenog Kraljevstva iz Holandije	1 555 576 668 140 312 984	1 579 999 698 984 237 241	2 136 652 1 008 674 403 468
Gvozdena žica	ukupno od Carinskog saveza iz Ujedinjenog Kraljevstva iz Francuske	501 380 32 631 442 107 26 979	710 335 226 993 445 265 36 075	1 108 038 472 714+ 350 064— 284 348
Čelik, šipke, lim i žica	ukupno iz Ujedinjenog Kraljevstva od Carinskog saveza		4 320 429 3 468 280 697 295	2 484 240 1 453 007— 905 108+
Kovački čelik	ukupno iz Ujedinjenog Kraljevstva		1 257 973 761 234	914 633 548 396
Metalna roba od kovanog gvožđa	ukupno od Carinskog saveza iz Ujedinjenog Kraljevstva	940 763 256 138 283 164	994 581 305 909 285 001	1 307 407 385 148+ 331 732—
Metalna roba od livenog gvožđa	ukupno od Carinskog saveza iz Ujedinjenog Kraljevstva*	290 715 18 931 37 853	274 784 13 901 45 239	385 325 26 145 59 946
Mašine i mašinerija	ukupno iz Ujedinjenog Kraljevstva iz Francuske	4 908 078 3 081 942 1 322 155	5 437 599 3 888 891 1 052 857	5 114 905 2 859 729— 1 699 102+
		1865	1866	1867
* U rubrici Metalna roba od kovanog gvožđa za Francusku treba staviti:		238 905	205 264	247 527

Engels Marxu

u London

Manchester, 6. maja 1868.

Dragi Mohr,

Čestitam anyhow¹ polovinu veka, od koga, uostalom, i mene deli samo kratko vreme. Kakvi smo mladički entuzijasti bili pre 25 godina kad smo se hvalili da će nam do tog vremena već odavno biti skinute glave.

U prilogu šaljem Kugelmanna, Büchnera, Schilyja, Reclus-a^[109], Schweitzera^[110] i »Elberfelder Zeitung«, zatim još nešto o Tvojoj knjizi što mi je poslala Siebelova žena.^[111] On sam izgleda da ne može više da piše, u Barmenu je i ide u Godesberg.

Stvar s profitom je vrlo dobra,² no ja moram o tome još da razmišljam da bih portée³ mogao shvatiti sa svih strana.

Ad vocem Schweitzer.⁴ Ta hulja koristi tu stvar samo kao povod da bismo mi opet zagrizli. Naravno, ničeg nema u tome lošeg da mu Ti ovog puta daš obaveštenje, međutim, principiis obsta.⁵ Gledaj da taj tip, pošto je ščepao mali prst, ne izvrši atentat na celu ruku. Što se tiče same stvari, ja nimalo ne sumnjam da se nemačka železna industrija može lišiti zaštitne carine, a majore⁶, dakle, može podneti i smanjenje carine na sirovo železo od 7¹/₂ groša na 5 groša po centneru (od 15 na 10 šilinga po toni) a isto tako i druga smanjenja. Izvoz železa raste svake godine, i to ne samo u Belgiju. Što bi propalo, to su pojedine topionice nastale za vreme vrtoглаve špekulacije pedesetih godina, koje leže daleko od uglja i zavise od inače siromašnih i loših rudnika. No ove su većim delom sve već u bubnju i blizina železnice koristila bi im mnogo više od svih zaštitnih carina, ukoliko bi opet bile sposobne za život. (U Engelskirhenu stoji takva jedna topionica, petsto koraka ispod fabrike moje braće – ugalj se mora dopremati od Sieburga 2 i po nemačke milje kolima – nikakvo čudo što ne radi. *Takva* vrsta pogona vapije za zaštitnom carinom i navodi se kao dokaz da je ova potrebna.)

Elberfeldsko-barmerska trgovinska komora je najgrozniji institut zaštitne carine koji postoji i opšte je poznat po tome. Pri tom je glavna industrija toga kraja sračunata na izvoz! Ali tamo postoji mnoštvo industrija koje propadaju, otuda to jadikovanje.

Inače je Tvoj plan sasvim dobar što se tiče ankete, i veoma mi

¹ u svakom slučaju – ² Vidi u ovom tomu, pismo 39, Prvi deo. – ³ značaj – ⁴ Što se tiče Schweitzera. – ⁵ pruži otpor odmah na početku – ⁶ utoliko više

se dopada. Što se tiče železnica, podvozne tarife su u Nemačkoj *jevtinije* nego drugde, i pošto je robni saobraćaj u Nemačkoj *glavna stvar*, to ne može ni biti drukčije. One se još uvek mogu sniziti i vlade imaju za to moć, ali najpotrebnije su veća centralizacija i unifikacija u upravi i podvoznim tarifama, a to prema ustavu već spada u nadležnost rajhs-taga. Dreka vlasnika železara povodom visokog podvoza je, dakle, uopšte uzev, neosnovana.

Liebnecht mi je poslao »Gewerbeordnung«⁷, o čemu sam mu obećao nekoliko kritičkih primedaba. To je napredak u poređenju s nazatkom pod Fridrichom Wilhelmom IV, ali kakva birokratska zbrka. Poslaću Ti tu stvar šale radi.

Juče mi je došao neizbežni Leibel Choras i omeo me u pisanju. Pitao sam ga o progonu Jevreja u Moldaviji, on je nešto jadicovao, ali čini se da nije tako strašno: mir missen's halt dulden, mir Jiden haben nit die Macht;⁸ on bi rado bio ruski ili austrijski podanik, ali mu ne pada na pamet da ode. Hohenzoller je žutokljunac, a vlada je u rukama »pisara« (propali bojari koji se igraju birokratije), und die zwacke die Juden so.⁹

Mnogo pozdrava Tvojoj ženi, devojkama i gospodinu i gospođi Lafargue.

Tvoj
F. E.

⁷ »Uredbu o industriji i zanatstvu« – ⁸ mi moramo trpeti, mi Jevreji nemamo vlast [jevrejski nemački – tzv. jidiš] – ⁹ i ona tako kinji Jevreje [jevrejski nemački – tzv. jidiš]

42

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 7. maja 1868.

Dear Fred,

Best thanks¹ za Tvoje primedbe. Uneo sam ih u pismo S[chweitzeru] ukoliko je uopšte bilo potrebno. Pismo je napisano tako hladno da se on neće moći njime »razmetati«. ^[110]

Sad bih Te zamolio za drugo obaveštenje. Međutim, možeš ga odgoditi ukoliko bi morao da prekineš rad za »The Fortnightly«, koji je hitan. ^[16]

Naime, ja volim da primere u II tomu nadovežem na primere iz I toma.

Da bih podatke o Vašoj fabrici na str. 186^[112] – za ilustraciju stope viška vrednosti potpuno dovoljne – mogao koristiti za *profitnu stopu*, bili bi mi potrebni:

1. podaci koji nedostaju o kapitalu predujmljenom za *fabričku zgradu* i postotak of sinking fund.² Ditto Warehouse.³ Za obe navesti rent,⁴ ako je plaćena. I troškove ureda i troškove personala za Warehouse.³

Za *parnu mašinu* nije navedeno po kome postotku je obračunato nedeljno rabaćenje, dakle, nije vidljiv ni kapital predujmljen za parnu mašinu.

2. *Sada osnovno pitanje*. Kako računate *obrt opticajnog dela kapitala* (i. e.⁵ sirovine, pomoćni materijal, najamnine?). Koliki je, dakle, *predujmljeni opticajni kapital*? Bilo bi mi drago kad bi mi na ovo *iscrpno* odgovorio, odnosno kad bi mi ovo ilustrovao, naime proračun obrta predujmljenog opticajnog kapitala.

Šašavog Urquharta šaljem Ti šale radi sutra.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Najlepša hvala – ² za amortizacioni fond – ³ Isto za stovarište – ⁴ kiriju – ⁵ to jest

43

Engels Marxu

u London

Mančester, 10. maja 1868.

Dragi Mohr,

Obaveštenje o fabrici dobio si tada od Henryja Ermena direktno – to je G. Ermenova predionica koja se mene ništa ne tiče i o kojoj je mladim E[rmenima] naročito zabranjeno da mi išta kažu. Ako pišeš H[enryju] E[rmenu], Bridgewater Mill, Pendlebury (**privatno**), on će Ti sigurno saopštiti ono što tražiš, ali mu moraš reći da Ti da podatke kakvi su bili 1860, pošto je odonda mnogo građeno. Približno Ti mogu reći da jedna fabrička zgrada za 10 hiljada vretena, uključujući cenu zemljišta, staje 4 - 5000 funti sterlinga (ovde se, možda, može nešto jevtinije uzeti pošto je to samo jednospratna shed¹ i zemlja tamo gore, ukoliko ne sadrži ugalj, ne staje gotovo ništa). Stopa račaćenja za zgrade (500 - 600 funti odbiti kao cenu zemljišta) 7¹/₂% *uključivo kamata*. Pri 3600 funti, dakle, 18 funti zemljišne rente (po 3%) plus (7¹/₂% na 3000 =) 225 = 243 f. st. zakupnina zgrade.

*Warehouse*² ova fabrika nema, pošto G. E[rmen] prodaje samo posredstvom nas, odnosno nama ili posredstvom nekog agenta drugima i zato plaća 2% komisiona na promet. Ako se ovaj uzme kao 13 000 funti, dakle 260 funti kao naknada za troškove stovarišta.

Što se tiče proračuna obrta optičajnog kapitala, to baš ne znam šta Ti pod tim razumeš. Mi proračunavamo samo *celokupni obrt*, tj. sumu godišnjih prodaja. Ako Te tačno razumem, Ti hoćeš da znaš koliko se puta optičajni deo kapitala obrne godišnje, ili, drugim rečima, koliko je optičajnog kapitala u *poslu*. No to je gotovo u svakom slučaju drukčije. Jedan prosperitetni vlasnik predionice ima gotovo uvek (tj. izuzev vremena kad se proširuje, odnosno neposredno potom) nešto suvišnog kapitala, koji nekako plasira, a ponekad se njime koristi da bi se jevtino obezbedio pamukom itd. Ili on pribegava kreditu, ako može i ako se isplati. Može se pretpostaviti da jedan vlasnik predionice koji je uložio u mašine 10 000 funti (apstrahujući *zgrade* koje on može unajmiti, a većinom tako i čini) izlazi s optičajnim kapitalom od ¹/₅ do ¹/₄ stalnog kapitala, dakle da je za 10 000 stalnog, u mašine uloženog kapitala, 2000 - 2500 optičajnog kapitala dovoljno. To je ovdašnja *prosečna* cifra.

Pri tom ne uzimam u obzir parne mašine. Tu je H. E[rmen] očigledno napamet napisao sasvim apsurdnu stvar. Nedeljno rabaće-

¹ šupa – ² stovarište

nje parne mašine 20 funti, dakle, godišnje 1040 funti! a $12\frac{1}{2}\%$ stope koštanja parne mašine 8320 funti, ce qui est absurde.³ Cela mašina nije mogla stajati više od 1500 do 2000 funti, i što je G. E[rmene] hteo sve svoje mašine da otpiše za dve godine, to, doduše, liči na njega, ali to nije trgovački. I o tome ga možeš pitati. No ja se bojim da je Monsieur Gottfried⁴ te stare bilansne knjige već odavno sklonio kod sebe i onda Ti ni H[enry] E[rmene] ne može više pomoći.

Schorlemmer će Te, verovatno, posetiti u sredu ili u četvrtak. Royal Society⁵ ga je pozvalo da pročita svoj referat o tački ključanja C_nH_{2n+2} u četvrtak i da uzme učešća u debati.^[87] Pošto je glavni hemičar tamo Frankland, koga je Sch[orlemmer] u svim svojim radovima napadao, to je onda veliki trijumf, i još nekoliko takvih poziva will be the making of him.⁶ Drago mi je za njega, koji je svoju ovdašnjju, uopšte uzev, jednu poziciju zadržao samo zato što mu je stavljala na raspolaganje laboratoriju i time sredstva za teoretske radove. To je zbilja jedan od najboljih ljudi, kakvog nisam skoro upoznao. On je tako oslobođen predrasuda da to izgleda gotovo prirodno, ali ipak mora da se zasniva na dugom razmišljanju. Pri tom izvanredna skromnost. Uostalom, on je opet učinio važno otkriće. Na stranici 264. i 297. njegove knjige naći ćeš da su propylalkohol i isopropylalkohol dva izomerna spoja.^[113] Propilalkohol se dosad nije mogao dobiti čist, tako da su Rusi već tvrdili da on ne postoji, nego samo isopropylalkohol. Jesenas, na skupštini prirodnjaka, odgovorio im je Sch[orlemmer] na to: do iduće jeseni ja ću ga proizvesti, i on je to i učinio.

Ove nedelje najzad nemam nikakvih sednica i sličnih pripovesti, pa ću se moći latiti posla za »The Fortnightly«. No još uvek ne znam kako da započnem. Da ću početi sa pretvaranjem novca u kapital, to mi je jasno, ali kako, to mi još nije jasno. Šta misliš Ti o tome?^[16]

S najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

³ što je besmisleno – ⁴ Gottfried Ermen – ⁵ Kraljevsko društvo (za nauku) – ⁶ i on će postići uspeh.

44

Engels Marxu

u London

Mančester, 15. maja 1868.

Dragi Mohr,

Da je Siebel 9. ov. m. umro, to si, valjda, već čuo. Moja majka mi piše da je neposredno pre toga rekao svojoj ženi neka legne, što je ona i učinila, kad odjednom nije više čula njegov dah, skočila je i našla ga mrtvog. Šaljem Ti dva posmrtna oglasa od njegove žene i molim Te da jedan pošalješ Freiligrathu.

U prilogu šest otisaka Lupusove fotografije.

Zatim nešto o Kobesovoj^[114] sadašnjoj delatnosti.

Da li si čitao proces Ebergenyijeve^[115]? Pisma Chorinskoga su zaista besprimerna. Vidi se da Austrijanci još uvek stoje pred svojom 1789. Večeras ću Ti poslati odnosni broj lista »Die Zukunft«. Ebergenyijeva je, vele, u svome »teškom zatvoru« primala masovne posete s cigaretom u ustima i bila odlično raspoložena.

Najlepši pozdravi.

Tvoj

F. E.

À propos! Članci u listu »The Fortninghtly« su *svi potpisani*. Ako je to *pravilo*, onda bi bilo vrlo fatalno, jer se stvar može lako prozreti. U svakom slučaju, morao bih znati da li se članak *mora* potpisati, jer bi to mnogo izmenilo njegov sastav, i to odmah, jer ja sam sad tako daleko odmakao da mogu početi da pišem. Šta kažeš Ti na moja pitanja u tom pogledu?^[16]

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 16. maja 1868.

Dear Fred,

Moje čutanje od nedelju dana možda Ti je već Schorlemmer objasnio. Dva karbunkula na mošnici valjda bi i samoga Sulu oneraspoložila. Koliko je taj, uprkos svojoj neosetljivosti, većoj od Palmerstonove, bio svojom mitskom, no svakako gadnom bolešću obuzet, proizlazi već odatle što je još 10 dana pre svoje smrti naredio da se uhvati decurio¹ jednog susednog grada i dan pre nego što je krepao izdao zapovest da ga u njegovoj kući zadave.^[116] Osim toga, imam svakojakih briga. Na primer, 28. ovog meseca dospeva menica kod mesara na 15 funti itd. Na moje hitno pismo u Holandiju^[60] nema odgovora.

Najzad, zanosio sam se iluzijom da ću u ovo vreme već imati drugo izdanje,² dakle, dobiti novac za prvo. No ja sam računao bez krčmara – ne mislim »narodnog«,³ nego na Nemce uopšte.

Poor⁴ Siebel. On je donekle sam kriv za svoju preranu smrt. No, with all that⁵, bio je dobar mladić. Nismo srećne ruke – Daniels, Wolff, Schramm, Weydemeyer, Siebel, Weerth! A da i ne govorimo o živim mrtvacima.

Što se tiče časopisa »*The Fortnightly Review*«^[116], o tom pitanju sam već odavno razmišljao i s Lafargue-om (koji je, zapravo, pregovarao sa Beeslyjem) odavno rešio da se Ti pojaviš pod kojim bilo nom de guerre,⁶ koji ćeš nam morati saopštiti.⁷ Beesly neće doznati ko je taj čovek. A to mu je i sasvim svejedno. Apstrahujući ostalo, dejstvo u Nemačkoj bilo bi veoma oslabljeno kad bi se stvar pojavila pod Tvojim imenom.

U svome poslednjem pismu⁸ si se zabunio u jednoj tački. Upotrebljene beleške na stranici 186.^[112] Ti si sam jedne večeri kasno zapisao u moju knjigu beležaka, koja još postoji. Beleške Rusa Ermena,⁹ naprotiv, odnosile su se poglavito na tehničke stvari.

Uostalom, bilo mi je najvažnije da znam koliki je *predumljeni* opticajni kapital, i. e.¹⁰ predumljen u sirovini itd. i najamnini za raz-

¹ kapetan – ² prvog toma *Kapitala* – ³ u originalu igra reči: Aber ich hatte ohne den Wirt – ich meine nicht den »*Volkswirt*«... gerechnet. Wirt = krčmar, privrednik *Volkswirt* = narodni privrednik – ⁴ Jadni – ⁵ pri svemu tome – ⁶ pseudonimom – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 44, Prvi deo. – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 43, Prvi deo. – ⁹ Antona Ermena – ¹⁰ to jest

liku od *obrnuto*g optičajnog. Ja imam dovoljno statements¹¹ koje sam dobio delom od fabrikanta, ili od commissioners¹² ili od pojedinih ekonomista. Ali svuda samo godišnji račun. Đavo je u tome što se ono što je praktički interesantno i teorijski nužno u političkoj ekonomiji ne poklapaju, tako da se, za razliku od drugih nauka, čak ni potreban materijal ne može naći.

Od Eichoffa sam dobio isečke iz berlinskih novina, a za uzvrat njemu poslao ovdašnje. A razmenili smo i dva pisma. No sad iz priloženog proizlazi, što je Borkheim još za vreme svoje poslednje posete u Berlinu upola nanjušio, da je Eichhoff pristao na koncesije quoad¹³ Stiebera. Verovatno iz čiste gluposti. Zbog toga se bacio na političku ekonomiju kao na neutralno područje. Inače njemu je, kako se čini, neprijatno i rekao je B[orkheimu] da će, pošto temeljito prostudira ekonomiju, in about 6 months¹⁴, zameniti Berlin za Beč.

U listu »Essener Zeitung« visokoparna denuncijacija Medunarodnog udruženja radnika.

Da li si čitao ratoborni speech¹⁵ Failyja pri preuzimanju komande Châlons-a? Ja sam ponovo studirao finansije carstva. I tu meni izgleda jasno samo to da Badinguet¹¹⁷ mora da zagazi u rat.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ podataka – ¹² članova parlamentarne komisije – ¹³ što se tiče – ¹⁴ kroz otprilike 6 meseci – ¹⁵ govor

Engels Marxu

u London

Mančester, 22. maja 1868.

Dragi Mohr,

Sch[orlemmer] mi je pričao o *jednom* karbunkulu, ali dva a tempo¹, i još uz to na dotičnom mestu, gde, dabome, sve postoji parno, c'est vraiment trop.² Nadam se da su prošli i da će arsenik sprečiti pojavljivanje drugih.

Novac za menicu ću Ti poslati.

Da li si šta dobio od Meißnera? Ako nisi, bilo bi vreme da se upita kako je išlo sa prodajom; kao ortak u poslu, on je posle uskršnjeg sajma dužan da položi račun. Tada bi mogao da se osvrneš i na oglas koji je M[eißner] tražio, jer on još uvek čeka odgovor od mene.³

Članak za »The Fortnightly« treba, dakle, da bude takav kao da ga je pisao *Englez* – tako ja Tebe shvatam. Uostalom, ja još uvek ne mogu dalje od početka. Vraški je teško razjasniti dijalektički metod Englezima koji čitaju časopise, a sa jednacina R—N—R itd. ja ne mogu prići tome svetu.^[16]

Imaš li sada u mome poslednjem pismu sve podatke koji su Ti potrebni? Ako nemaš, formuliši Tvoja pitanja i videću šta se može učiniti.

Schor[emmer] kaže da si govorio o tome da ćeš uskoro ovamo, što bi bilo veoma poželjno. Promena vazduha koristila bi Ti više od svega ostalog. Ove i početkom iduće nedelje je naša kuća u revoluciji zbog cleaning and whitewashing,⁴ ali ako možeš doći krajem iduće nedelje, to bi bilo vrlo lepo; Ti znaš da o Duhovima uvek imam naročito mnogo vremena. Ne zaboravi da si obećao da ćeš i Tussy povesti.

Eichhoff je najzad završio svoja predavanja o krizama.^[65] Kao što je i trebalo očekivati, kriza hipoteka u Berlinu bila je suština i kruna svega. Međutim, čini se da je taj grešnik naposljetku i reportera lista »Die Zukunft« tako ugnjavio da ovaj samo kratko i nerazumljivo o tome izveštava.

Libknecht je ovog puta učinio veliku glupost. Najpre se sa južno-nemačkim federalistima, ultramontancima itd. potpisivanjem njihovog protesta potpuno identifikovao i glasa uvek s njima, a onda je u svome govoru već u toj meri izgubio svaku plodnost da mu je uobraženi Lasker mogao reći – i s pravom – da je taj isti govor koji već nedeljama

¹ u isto vreme – ² to je zbilja previše – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 1, Prvi deo. – ⁴ zbog čišćenja i krećenja

drži na svima narodnim zborovima još jednom održao.^[118] Lukavi Schweitzer, koji se ograničava na čisto zastupanje radnika, sasvim ga je bacio u zasenak.

A i listić^[14], kao što si verovatno video, postiže nemoguće: što dalje – postaje sve gluplji.

U prilogu vraćam Borkh[eima].

Tvoj
F. E.

47

Marx Engelsu
u Mančester

London, 23. maja 1868.

Dear Fred,

Čini mi se da si na pogrešnom putu kad se plašiš da pred engleske filistre izneseš tako jednostavne formule kao što su N—R—N. Obrnuto, da si Ti bio prinuden, kao što sam ja bio, da čitaš ekonomske članke gospode Lalora, Spencera Herberta, Macleoda itd. u časopisu »The Westminster Review« itd., video bi da su svi toliko siti ekonomskih trivijaliteta – i znaju da su i njihovi čitaoci siti – da gledaju da tu pisaniju začine pseudofilozofskim ili pseudonaučnim slangom.¹ Pseudokarakter nipošto ne čini stvar (koja je po sebi = 0) lakše razumljivom. Obrnuto. Veština se sastoji u tome da se čitalac tako mistificira i da mu zada toliko glavobolje da on najzad, za svoje umirenje, otkriva da su ove hard words² samo maskerade loci communes.³ Osim toga, čitaoci listova »The Fortnightly«, kao i »The Westminster Review«, uobražavaju da su longest heads of England⁴ (i ostalog sveta, razume se po sebi). Uostalom, da si video šta se Mr. James Hutchinson Stirling, ne samo u knjigama nego i u reviews,⁵ usuduje da servira publici kao »The Secret of Hegel«⁶ – Hegel sam to ne bi razumeo – uvideo bi – gospodin J. H. Stirling važi za velikog mislioca – da se Ti zbilja odviše ustručavaš. Traži se *novo*, novo po obliku i po sadržini.

Po mome mišljenju, pošto hoćeš da započneš s II glavom⁽¹¹⁹⁾ (međutim, ne smeš zaboraviti da negde u toku skreneš čitaocu pažnju na to da će u I glavi naći izloženo *novo* učenje o vrednosti i o novcu⁽¹²⁰⁾), sledeće bi trebalo upotrebiti na početku, naravno u obliku koji Tebi odgovara.

Th. Tooke ističe u svome istraživanju o currency⁷ da novac u svojoj funkciji kao kapital refluiira svojoj polaznoj tački (reflux of money to its point of issue),⁸ dok u svojoj funkciji prostog opticajnog sredstva ne refluiira.⁽¹²¹⁾ Ova razlika, koju je, između ostalih, ser James Steuart⁽¹²²⁾ utvrdio davno pre Tooke-a, služi ovom poslednjem samo za polemiku protiv tobožnjeg uticaja koji izdvajanje kreditnog novca (banknote itd.), prema tezi propovednika currency principle⁽¹²³⁾, treba da vrši na robne cene. Naš pisac, naprotiv, čini ovaj specifični opticajni oblik novca, koji funkcioniše kao kapital (»serve in the function

¹ žargonom – ² teške reči – ³ opštih mesta – ⁴ najmudrije glave Engleske –
– ⁵ časopisima ⁶ »tajnu Hegela« – ⁷ opticajnom sredstvu – ⁸ vraća se . . . (vraćanje novca svojoj polaznoj tački)

of capital»,⁹ A. Smith)⁽¹²⁴⁾, polaznom tačkom za svoje istraživanje o prirodi samog kapitala i, pre svega, za odgovor na pitanje: kako se novac, ovaj samostalni oblik vrednosti, pretvara u kapital? («Conversion into capital»¹⁰ zvanični izraz.)

Sve vrste poslovnih ljudi, veli Turgot⁽¹²⁵⁾, »ont cela de commun qu'ils achètent pour vendre . . . leurs achats sont une avance qui leur rentre».¹¹ Kupiti da bi se prodalo, to je, u stvari, transakcija u kojoj novac funkcioniše kao kapital i koja uslovljava njegovo vraćanje svojoj point of issue,¹² nasuprot *prodati da bi se kupilo*, gde treba da funkcioniše samo kao currency.⁷ Različiti nizovi činova of selling i buying¹³ udaraju novcu pečat dva razna optičajna kretanja. Ono što je iza toga skriveno, jeste različit odnos same vrednosti predstavljene u novčanom obliku. Da bi se to učinilo očiglednim, pisac daje za ova dva različita kretanja optičajna sledeće formule itd. itd.

Mislim da ćeš i samom sebi i čitaocu olakšati stvar ako upotrebiš te formule.

O ostalim tačkama Tvoga pisma odgovoriću kasnije. KARBUNKUL je samo još jedan, a i on je uskoro pri kraju. Prošle srede držao sam predavanje (about¹⁴ 5/4 časa) o najamnini (posebno o njenom obliku) pred otprilike 100 nemačkih picked¹⁵ radnika.⁽¹²⁶⁾ Toga dana sam se slabo osećao i savetovali su mi da telegrafišem da ne mogu doći. Međutim, to nije bilo moguće pošto su ljudi došli delom iz vrlo udaljenih krajeva Londona. Stoga sam otišao. Stvar je vrlo dobro prošla, i ja sam se posle predavanja bolje osećao nego pre toga.

Svome kućnom lekaru Lafargue-u učinio sam utoliko koncesije što još ne odlazim u Muzej. Ali sam, svakako, proteklih nedelja možda nešto previše mozgao at home.¹⁶

Ja ću, il possible,¹⁷ krajem iduće nedelje (say Saturday¹⁸) doći s Tussy u Mančester. No Ti mi moraš poslati nešto novaca za put i some shillings,¹⁹ koje ću ostaviti svojoj ženi.

Tussy me je, of course,²⁰ gotovo svakog dana podsećala na tu stvar.

U prilogu novo Liebnechtovo pismo.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁹ »služi u funkciji kapitala« – ¹⁰ »Pretvaranje u kapital« – ¹¹ »imaju zajedničko to da kupuju da bi prodali . . . njihove kupovine su predujam koji im se opet vraća« – ¹² polaznoj tački – ¹³ prodaje i kupovine – ¹⁴ oko – ¹⁵ izabranih – ¹⁶ kod kuće – ¹⁷ ako je moguće – ¹⁸ recimo u subotu – ¹⁹ nekoliko šilinga – ²⁰ naravno

48

Engels Marxu
u London

Mančester, 25. maja 1868.

Dragi Mohr,

Treba da dođeš u *petak* jer sam u subotu po podne slobodan, a u kući ćemo dotle sve poslove obaviti.

U prilogu šaljem polovinu 20 f. st. i polovinu 5 f. st., obe druge polovine sleduju u drugom kovertu. Dakle, do petka me izvesti kojim vozom dolazite. Možete se voziti od Kings Crossa novom prugom (Midland), koja vodi kroz najlepší deo Darbišira.

9.30 iz Londona 2.15 u Mančesteru

11.30 iz Londona 5.45 u Mančesteru

3 iz Londona 8.05 u Mančesteru

Tvoj
F. E.

49

Marx Engelsu
u Mančester

London, 27. maja 1868.

Dear Fred,
Thanks for £ 25.¹
Odlazak: petak sa Kings Crossa 11.30.
Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Hvala za 25 funti.

50

Marx Englesu
u Mančester

[London] 20. juna 1868.

Dear Fred,

Odmah po mome povratku u London^[127] – naš put je bio divan – našao sam ceo svežanj opomena i pretećih pisama. Sve su odbijali pod izgovorom da sam »na putu«. Ali čini se da je električni telegraf izvestio ovaj svet o mome povratku. Si licet parva componere magnis,¹ kako priča old² Niebuhr (otac istoričara), takvom brzinom su prenošene facts of Silesian war³ usmenom telegrafijom naroda in no time⁴ iz Evrope u Aziju. A među poveriocima kao da ova iskonska telegrafija deluje još akutnije. Među opomenama ima nekoliko koje se mogu jedva za nedelju dana odgoditi; no najgori je priložen račun, plativ u utorak, jer public⁵ zatvaranje gasa ne bi se uopšte više moglo zadržati.

Prošlog utorka sednica Internacionale. U međuvremenu, došli su mi do ruku papiri na osnovu kojih je bilo neizbežno poništenje odluka as to the Congress.⁶ D'abord⁷ izjava ministra pravde Bara da se kongres ne može održati u Briselu. Drugo: Štampani manifest Briselskog i Vervijeskog komiteta u kome je ministru bačena rukavica. Treće: Pisma de Paepe-a i Vandenhoutena da ćemo upropastiti organizaciju u Belgiji ako premestimo kongres. To će se protumačiti kao koncesija vladi itd.

Da uopšte ne govorim o bednim intrigama Vésinier-a, koji se sad nalazi ovde, zatim Pyat-a itd. Oni su, naravno, proširili vest da mi radimo po Bonapartinom diktatu.

Računali su s velikim skandalom na ovoj poslednjoj sednici, pa su nam stoga poslali hospitante. Bili su veoma disappointed⁸ kad sam ja, pročitavši akta, i u vezi s njima, povukao svoje Resolutions.⁹ Stvar sam okrenuo ovako: zakon protiv foreigners¹⁰ nipošto nije bila neka posebna pretnja Internacionali. On je bio opšti. Ali Internacionala bi učinila belgijskoj vladi koncesiju kad bi pod takvim zakonodavstvom izabrala Brisel za meetingplace.¹¹ Sad je stvar obrnuta. Mi bismo sada, pošto nam belgijska vlada direktno pretilo i provocira nas, učinili njoj koncesiju kad bismo kongres premestili iz Brisela itd.^[128] Istovremeno sam učinio nekoliko vrlo ironičnih viceva povodom herojskog tona

¹ Ako se malo sme uporediti s velikim – ² stari – ³ činjenice šleskog rata – ⁴ za tren oka – ⁵ službeno – ⁶ odnosno kongresa – ⁷ Najpre – ⁸ razočarani – ⁹ odluke – ¹⁰ stranaca – ¹¹ mesto sastanka

napadača mojih Resolutions¹² (Odger itd.) pre nego što im je bilo poznato changed state of circumstances.¹³ The only danger that could have been incurred, was that of cheap martyrdom and ridicule.¹⁴ Mrs. Law dovikivala mi je razne »hear hear«¹⁵ i izjavljivala svoje odobravanje udarajući po stolu. U svakom slučaju, doveo sam dotle da su oni koji su se smejali činili to na račun Odgera itd., i da rescinding of resolutions¹⁶ nije izgledalo kao njihova pobeda.

Vrućinu veoma teško podnosim. Poručiću da mi se napravi Gumpertov lek, pošto sam nekoliko dana uzastopce »bljuvao« (stil gospođe Blind), i pored primernog uzdržavanja od jela i pića.

Salut.

Tvoj
K. M.

À propos! Tussy je skoro stvorila zlu krv ovde u kući sa svojim ditirambima Manchester home-u¹⁷ i sa otvoreno izjavljenom željom da se što pre vrati onamo.

¹² odlukâ – ¹³ izmenjeno stanje stvari – ¹⁴ Jedina opasnost koja je mogla da pripreti bilo je jevtino mučeništvo i izlaganje podsmehu – ¹⁵ »čujmo, čujmo« – ¹⁶ poništenje odluka – ¹⁷ kući u Mančesteru

51

Engels Marxu
u London

Mančester, 22. juna 1868.

Dragi Mohr,

U velikoj žurbi u prilogu šaljem 10 funti u jednoj novčanici. Sutra ću Ti poslati još 10 funti i nadam se da ćeš time moći namiriti što je najnužnije.

Članak dobro napreduje i biće ove nedelje sigurno gotov.^[16] No ja sam s kvantitativnom stranom zadovoljniji nego s kvalitativnom. Drugim člankom bih celu stvar zaključio. Šta misliš da ga Lafargue potpiše?

Sutra više.

Tvoj
F. E.

52

Marx Engelsu
u Mančester

London, 23. juna 1868.

Dear Fred,

Best thanks for the £ 10.¹

Tussy i Jenny su, na žalost, vrlo slabo – zapaljenje grla i povraćanje. Ako to-day² ne bude bolja, moraću pozvati lekara. Našeg Allena je pre nedelju dana iznenada pogodila paraliza, tako da ne može da izađe iz kuće.

Vésinier intrigira u French branch^[129] protiv Dupont-a i Junga, koje je izvikao »za bonapartiste«. Za vreme moje odsutnosti bio je na jednoj sednici Central Councila³ (što nema pravo) i napisao je izmišljen izveštaj u briselskom listu »La Cigale.«^[130] Upravo se vodila diskusija o mestu kongresa.

Lafargue ne može nipošto potpisati⁴ pošto je Frenchman,⁵ osim toga moj son-in-law.⁶ Potpiši A. Williams ili something of the sort.⁷ Najbolje bi bilo kad bi potpisao Sam Moore.

Salut.

Tvoj
K. M.

Juče mi je by accident⁸ došlo pod ruku jedno lepo mesto kod A. Smitha.^[131] Pošto je izjavio da je labour prime cost⁹ etc., te *približno*, iako sa stalnim protivrečnostima, rekao ono tačno; pošto je ditto izjavio: »The profits of stock, it may perhaps be thought, are only a different name for the wages of a particular sort of labour, the labour of inspection and direction. They are, however, altogether different, are regulated by quite different principles, and bear no proportion to the quantity, the hardship, or the ingenuity of this supposed labour of inspection and direction«;¹⁰ odjednom preokreće i wages, profit, rent¹¹ izlaže kao »component parts of natural price«¹²

¹ Najlepša hvala za 10 funti. – ² danas – ³ Centralnog veća – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 51, Prvi deo. – ⁵ Francuz – ⁶ zet – ⁷ ili tako nešto – ⁸ slučajno – ⁹ rad cena koštanja – ¹⁰ »Možda bi se moglo pretpostaviti da su profiti na kapital samo drugi naziv za plaćanje neke posebne vrste rada, rada nadzora i rukovođenja. Oni su, međutim, nešto sasvim drugo, regulišu se po sasvim drugim principima i ne stoje ni u kakvom odnosu prema količini, tegobi ili duhovnoj visini ovog pretpostavljenog rada, nadzora i rukovođenja.« – ¹¹ najamninu, profit, rentu – ¹² »sastavne delove prirodne cene«

(kod njega = value¹³). Tu se, između ostalog, nalazi i ovo lepo mesto;

»When the price of any commodity is neither more nor less than what is sufficient to pay the rent of the land, the wages of the labour, and the profits of the stock employed in raising, preparing and bringing it to market, according to their natural rates, the commodity is then sold for what may be called its natural price. The commodity is then sold *precisely for what it is worth, or for what it really costs the person who brings it to market; for though in common language the prime cost of any commodity does not comprehend the profit of the person who is to sell it again, yet, if he sells it at a price which does not allow him the ordinary rate of profit in his neighbourhood, he is evidently a loser by the trade; since, by employing his stock in some other way, he might have made that profit.*»¹⁴ (Postojanje profita u »susedstvu« kao njegov razlog!) »His profit, besides, is his revenue, the proper fund of his subsistence. As, while he is preparing and bringing the goods to market, he advances to his workmen their wages, or their subsistence; so he advances to himself, in the same manner, his own subsistence; which is generally suitable to the profit which he may reasonably expect from the sale of his goods. Unless they yield him this profit, therefore, they do not repay him what they may very properly be said to have cost him.«¹⁵ Ovaj drugi način, utisnuti profit u prime cost – zato što je već pojeden – zbilja je lep.

Taj isti čovek, u koga se organ za mokrenje i oplodnju i duhovno poklapaju, pre toga je rekao:

»As soon as stock has accumulated in the hands of particular persons . . . the value which the workmen add to the materials . . . resolves itself into two parts, of which the one pays their wages, the

¹³ vrednosti – ¹⁴ »Ako cena koje mu drago robe nije ni viša ni niža na što je dovoljno da bi se u odgovarajućim prirodnim stopama platila zemljišna renta, najamnina i profit na kapital koji je upotrebljen za njenu proizvodnju i preradu i dopremanje na tržište, roba će se prodati po ceni koju mi nazivamo njenom prirodnom cenom. Roba se tada prodaje tačno za onoliko koliko vredi ili koliko stvarno staje onoga ko je iznese na tržište; jer iako u običnom jeziku cena koštanja neke robe ne uključuje profit onoga ko je dalje prodaje, to će on ipak, ako je proda po ceni koja mu ne daje profitnu stopu uobičajenu u njegovom susedstvu, očigledno izgubiti u tom poslu; pošto je pri drukčijoj upotrebi svoga kapitala taj profit mogao ostvariti« – ¹⁵ »Njegov profit je uz to njegov prihod, istinski fond za njegovo izdržavanje. Isto tako kao što on, dok robu izrađuje i iznosi na tržište, predumišlja svojim radnicima njihove nadnice ili njihovo izdržavanje na isti način predumišlja on sam sebi vlastito izdržavanje, koje, po pravilu, odgovara profitu koji on opravdano može očekivati od prodaje svojih roba. Prema tome, ako mu one ne donesu taj profit, one mu ne vraćaju to što se s pravom može označiti kao ono što su one njega stajale.«

other the *profits of their employer* upon the whole stock of materials and wages which he advanced.«¹⁶

¹⁶ Čim se kapital nagomila u rukama pojedinaca . . . *vrednost koju radnici dodaju sirovinama . . . raspada se u dva sastavna dela*, od kojih jedan plaća njihove najamnine a drugi *profite njihovog poslodavca* na celi kapital sirovina i najamnina koji je on predujmio.«

53

Engels Marxu

u London

Mančester, 24. juna 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu S/K 60 115 i 60 116 – 2 novčanice po 5 funti. Juče sam imao takvu zbrku zbog gradnje u Schillerovom zavodu^[49] da sam otišao iz skladišta a da Ti ih nisam poslao, a došao sam k sebi tek kad je već bilo prekasno. I danas ima koječega što me sprečava da Ti opširnije pišem, ako neću da žrtvujem vreme koje sam večeras odredio za članak.^[16] Juče ionako nisam na tome ništa radio.

Sa zapaljenjem grla budite oprezni. Doduše, ono je sad epidemično i većinom bezazleno, ali otkako je difterija ovde postala epidemična, uvek je bolje brzo pozvati lekara, da čovek zna na čemu je.

Tvoj

F. E.

54

Marx Engelsu
u Mančester

London, 24. juna [1868]

Dragi Fred,
Na žalost, kod obeju devojaka pokazalo se da je bolest scarlatina,¹
kod Tussy naročito u vrlo zloćudnoj formi.
Salut.

Tvoj
K. M.

¹ šarlah

55

Engels Marxu

u London

Mančester, 25. juna 1868.

Dragi Mohr,

Mi se ovde još nikad nismo tako uplašili kao jutros kad je stigla Tvoja vest da Tvoje devojkje imaju šarlah. To mi čitav dan ne izlazi iz glave, nadam se da će sve dobro proći, *ovde* su, kao što vidimo iz jednog lekarskog izveštaja, svi slučajevi te vrste ove godine, začudo, dobro prošli. Kakvog imaš lekara, jer u takvim slučajevima nema šale; *raspolaži mojim sredstvima*, piši ili telegrafiši kad Ti nešto treba i dobićeš smesta, ako je ikako moguće.

Juče sam Ti poslao 2 novčanice po 5 funti S/K 60 115 i 60 116 *nepreporučeno*.

Obaveštavaj me što češće kako je. Lizzie je bila van sebe kad sam joj to pročitao. Ona je neobično naklonjena Tussy i ceo dan priča o njoj. I sad mora još i naša dobra Jenny da dobije tu bolest. Tebe zbilja prati nesreća.

U ovakvim uslovima ne mogu da pišem o drugim stvarima, one Te neće ni interesovati dok traje takvo stanje. Prilažem nekoliko re-daka za Tussy da se rasonodi i na zapovest Lizzie. Nemoj nas ostaviti bez vesti.

Tvoj
F. E.

56

Marx Engelsu
u Mančester

London, 26. juna 1868.

Dear Fred,

Best thanks for £ 10.¹

Stvar sa decom stoji relativno *dobro*. (Tussy se veoma veselila Tvome pismu.) Naš lekar je naš sused, Irac dr Korklow, koji je ovde u okolini poznat naročito kao lekar za šarlah (i u školi gde su bila moja deca). U slučaju nužde, to jest čim nastupi i najmanji sumnjivi obrt, Lafargue će dovesti lekara iz bolnice. Dosad nije bilo potrebno.

Bilo bi mi drago kad bi mi poslao još nešto novaca pošto je veći deo od 20 funti neophodan za delimične otplate najhitnijih sitnih dugova.

Lafargue je rekao Beeslyju da je 1 članak u izgledu.^[16] B[eesly] kaže da mora stići na vreme da bi se našlo mesta u *avgustovskom* broju.

U glavi mi se, naravno, uskomešalo. Pošto ne mogu da radim ništa ozbiljno, napisaću stvar za Eichhoffa.^[132] Sutra će otići.

Salut.

Tvoj
Mohr

Jenny je rekla Tussy da je ona od višeg kineskog bića, kakvo je bila ranije, sada postala one localised (Irish) being,² te da stoga više ne pokazuje odgovarajuće poštovanje caru. Na to Tussy: Formerly I clung to a man, now I cling to a nation.³

¹ Najlepša hvala za 10 funti – ² mesno (irsko) biće – ³ Ranije sam bila privržena jednom čoveku, a sad sam privržena jednoj naciji

57

Engels Marxu

u London

Mančester, 26. juna 1868.

Dragi Mohr,

Sinoć, pošto sam Ti pisao, otišao sam još Gumpertu da ga pitam za scarlatinu,¹ ali sam njegovu kuću našao tako punu pacijenata i Salomona da nisam mogao pravo do njega, video sam ga, dakle, danas još jednom i pitao, s obzirom na to da je Allen bolestan, da li bi mogao preporučiti nekog lekara. On je mišljenja da je u takvom slučaju glavno imati čoveka koji, iako nije mnogo clever,² ipak stanuje u blizini, da bi u kritičnim trenucima mogao doći 3 - 4 puta dnevno i svakog časa biti pozvan. On misli da bi Lafargue ovaj casus³ mogao sasvim dobro lečiti, a ako bi hteo još nekoga, onda bi Ti Allen najbolje mogao preporučiti jednoga od lekara iz Tvoga susedstva. Inače je *svež vazduh*, i to plenty of it⁴ glavna stvar; on obično propisuje pranje sirćetom i vodom i dezinfekciju kuće hlornim krečom; ali sve to se ne može propisivati iz daljine. Lekovi u tako akutnim bolestima ne vrede mnogo.

Drugih 10 funti u dve novčanice po 5 funti, koje sam Ti prekjuče poslao, verovatno si primio. U prilogu još 5 funti S/K 46 795, a sledeće nedelje ću Ti opet nešto poslati.

Gumpert me je, uostalom, veoma umirio i potvrdio da ove godine šarlah nastupa izuzetno blago.

Lizzie strahuje da biste mogli pomisliti da je Tussy klicu bolesti ponela odavde i stavila mi je na dušu da Ti pišem da su ovde svi zdravi.

Srdačno pozdravi svoju ženu, obe bolesnice, Lauru i Lafargue-a.

Tvoj
F. E.

¹ šarlah - ² vešt - ³ slučaj - ⁴ mnogo

58

Marx Engelsu
u Mančester

London, 27. juna 1868.

Dear Fred,

£ 5 sa zahvalnošću primio.

Deca se *vrlo dobro* oporavljaju. Gnojenje i otekline u grlu tako su se poboljšali da je danas lekar naredio pošten dinner¹ (do sada su imale samo porto i Liebig [mesni ekstrakt]). Ručale su s apetitom. *Vazduh* je Korklow od samog početka naredio. Umesto chloride of lime² drugo (novije) sredstvo za dezinfekciju, pošto prvo smatra štetnim za pluća. Srećom je naša kuća tako građena, a naročito dečje sobe leže tako da vazduha imaju u izobilju i s raznih strana.

Reci gospođi Lizzy (to whom Tussy sends her love³) da se ovde nijednog trenutka nije smatralo da je Mančester odgovoran. Scarlatina⁴ i measles⁵ sada su epidemični u Londonu. Verovatno se Tussy caught the infection from the daughter of Professor Frankland.⁶

Pozdravi Lizzy najsrdačnije.

Tvoj
Mohr

Danas sam primio neobičan dokument. Pozvan sam za sledeću sredu pred vestry St. Pancras to show cause why my goods and chattels should not be distrained.⁷ Naime: prokleti vestry izabrao me je bon gré mal gré⁸ za »constable of the vestry of St. Pancras«,⁹ a ja sam, umesto da preuzmem dužnost i da položim odnosnu zakletvu, otišao u Mančester. Dr Korklow, kome sam pokazao taj summons,¹⁰ reče mi da je to an honour much valued by the philistines of St. Pancras. I should tell them that I was a foreigner and that they should kiss me in the ars.¹¹

¹ ručak – ² hlora – ³ kojoj Tussy šalje svoje pozdrave – ⁴ šarlah – ⁵ boginje – ⁶ zarazila kod kćeri profesora Franklanda – ⁷ opštinsko veće Sv. Pankracija [deo Londona] da podnesem dokaze zašto moja imovina ne može biti zaplenjena – ⁸ hteo ja ili ne hteo – ⁹ »konstabla [izbornog sudiju] opštine Sv. Pankracija« – ¹⁰ poziv – ¹¹ čast koju filistri Sv. Pankracija veoma cene. Ja treba njima da kažem da sam stranac i neka me oni poljube u stražnjicu.

59

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. juna 1868.

Dragi Mohr,

Svojim jučerašnjim pismom svima si nam svalio teški kamen sa srca. Prekjuče, pa čak i juče, svi smo ovde u kući bili potišteni, danas su svi opet veseli, a i meni je sasvim drukčije pri duši.

Članak je gotov.^[16] Ti si u pravu, Sam¹ je čovek koji treba da ga potpiše. Reći ću mu to danas i ujedno mu dati članak da ga pregleda i ispravi eventualne germanizme. Izvesti me odmah da li ga mogu zadržati još nekoliko dana, eventualno do srede uveče, ako ne, mogu ga poslati u ponedeljak. Drugi i završni članak (prvi ide do kraja *apsolutnog* viška vrednosti) može onda do kraja ovog meseca da bude gotov, pošto teško da ću ranije odavde otići, tako da će oba članka slediti jedan za drugim. Najpre ću poslati listu »Die Zukunft« članak o pruskoj vojnoj nomenklaturi.^[133]

Salut, ô connétable de Saint Pancrace!² Nabavi samo dostojanstvenu opremu, crvenu kućnu haljinu, belu noćnu kapicu, pozadi izgažene papučice, bele gaće, dugu zemljanu lulu i pot of porter.³ Lafargue, kao Tvoj esquire,⁴ može sam da izmisli svoju uniformu. Vidiš da pankratski filistar insistira na tome da Ti treba da se žrtvuješ za zajednicu. I ovoj dugogodišnjoj, dirljivoj privrženosti, koja se ne da ničim zaplašiti, Ti neprekidno suprotstavljaš hladnu negaciju kiss my in...⁻⁵. Ali »takvi su komunisti«.

Pozdravi Jenny srdačno i reci joj da bih je, pošto je sad imala groznicu, rado čuo kako fantazira; u tome je svakako bilo više smisla i poezije nego što debeli Freiligrath može ikada da razvije. Ditto srdačni pozdravi Tvojoj ženi i Lafargue-ovima.

Tvoj
F. E.

¹ Samuel Moore – ² Pozdrav, o čuvaru Sv. Pankracija! – ³ vrč portera –
⁴ štitonoša – ⁵ poljubi me u...

60

Marx Engelsu
u Mančester

London, 29. juna 1868.

Dear Fred,

Best compliments from¹ Tussy i Jenny. Lekar je veoma zadovoljan, iako poor² Jenny trpi od sleeplessness³ a, pored toga, i kašlje. Danas je rekao: čim deca ozdrave, moraju odmah otići iz Londona i otputovati na more. (Možda bi mogle ići zajedno sa Lizzy?)

U prilogu brojevi lista »*Elberfelder Zeitung*«, koje sam danas dobio iz Nemačke. Na kovertu je naveden kao autor i pošiljalac *dr Fr. Schmacke*, čijeg se imena sećam iz 1848, a da ga lično nisam poznavao. There is much muddling in his articles.⁴

Ako mi članak pošalješ do kraja ove nedelje, još će stići na vreme.^[16]

Vrlo sam tired,⁵ pošto su mi uzrujavanja u ovo poslednje vreme potpuno poremetila san.

Salut.

Tvoj
K. M.

Danas dobio pismo od Kugelmanna.^[134] Četiri stranice o lečenju šarlaha. Dietzgen iz Petrograda posetio ga je o Duhovima na putu za Rajnu.

¹ Najlepši pozdravi od – ² jedna – ³ nesаницe – ⁴ Ima mnogo zbrke u njegovim člancima – ⁵ umoran

61

Marx Engelsu
u Mančester

London, 2. jula [1868]

Dear Fred,

D'abord¹, najlepša hvala za članak.^[16]

A, drugo, za dve polovine petofuntki. Istovremeno sam dobio opomenu od landlorda,² kome ću sutra (po prispeću druge polovine) najpre platiti zaostatak za tromesečje koje je isteklo 25. marta.

U prilogu pismo od Eichhoffa. Meißner je trebalo da mi pošalje Faucherov napis.^[135] Dobro je što su ta gospoda počela da daju oduške svojoj srdžbi.

Deca se oporavljaju. Naravno, velika slabost. Kod Tussy još malo gnोजenje u grlu. Lekar je, uopšte uzev, vrlo zadovoljan. Tek kroz nekoliko dana moći će da kaže da li su se toliko oporavile da mogu izaći.

Na olovci koju sam juče kupio video sam ruska slova zlatopisom Русский Графитъ. Ali iza Rusa izgleda da stoji Nemas po imenu Theodor Stal (Schtal), naime: Теодоръ Шталъ. To je prvi put da tako nešto nalazim ovde u maloprodaji. Borkheim će tu videti izdaju.

Najlepše pozdrave Lizzy i malo³ šalje.

Tvoj
K. M.

¹ Najpre – ² kućevlasnika – ³ Mary Ellen Burns

62

Engels Marxu
u London

[Mančester] 2. jula 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu druge dve polovine novčanica po 5 funti S/K 11 185 Mančester, 14. jan. 1867, S/K 79 542 Mančester, 12. jan. 1867.

Borkheimu sam pisao da nabavi novu rusku knjigu: »Земля и воля«, zemlja i sloboda, gde neki ruski Nemaц, zemljoposедnik^[136] dokazuje da posle oslobođenja seljaka ruski seljak *propada zbog opštinske svojine* i rusko ratarstvo – veliko i malo – ditto. Knjiga treba da sadrži mnogo statističkog materijala. Prometna vrednost je već i suviše duboko prodrla u tu prvobitnu opštinu da bi se ta stvar, posle ukidanja kmetstva, još mogla držati.

Sutra se nadam da ću opet dobiti dobre vesti od Tebe. U međuvremenu šaljem najlepše pozdrave bolesnicama, Tvojоj ženi i Lafargue-ovima.

Tvoj
F. E.

63

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 4. jula 1868.

Dear Fred,

Potvrđujem Ti prijem (juče) obe druge polovine.

Thanks, ditto, for the two¹ knjižice od Schorlemmera.^[137]

Deca su dobro. Juče su bila deo dana na nogama, a Jenny čak dole u sobi za primanje. Lekar sada dolazi svakog drugog dana. Juče, dakle, nije bio, a danas ga tek očekujem.

U današnjem broju lista »Hermann« izveštaj o dočeku Freiligratha u Kelnu. Becher itd. Ništa bolje od quidproquo² da je F[reiligrath] devet puta promenio mesto boravka s ukazivanjem na to da je menjanje mesta bilo politički motivisano!

Orsinijev brat³ opet ovde. Fenijanci, čiji je agent bio, optužuju ga da ih je izdao. Njegov tužitelj je colonel⁴ Nagle i gazdarica Francuskinja kod koje je tada (za vreme fenijanskih rovarjenja i pre svoga puta u United States) ovde stanovao. Način na koji on pokušava da se opere podseća na Bangyu, i on će morati da se što pre čisti iz Londona.

Beustova⁵ akcija sa Česima ne izgleda jasna.

Salut.

Tvoj
Mohr

¹ Isto tako, hvala za dve – ² nesporazuma – ³ Cesare Orsini – ⁴ pukovnik –
⁵ Friedricha Ferdinanda grofa von Beusta

64

Marx Engelsu
u Mančester

London, 7. jula 1868..

Dear Fred,

Deca su dobro. Juče su bila prvi put pola sata napolju. Perutanje je još vrlo jako. Tek kad to bude gotovo, moći će da se kreću.

Poslednjih dana silno su navaljivali pekar, cheesemonger, assessed taxes,¹ bog i davo.

Sećaš se da ovdašnje nemačko Udruženje za obrazovanje radnika^[3] već about² osamnaest godina slavi junski ustanak. Tek poslednjih godina su Francuzi (njihovo ovdašnje društvo postoji sada kao French branch Internacionale^[129]) uzimali u tome udela. I stari meneurs³ uvek su se držali po strani, mislim petits grands hommes⁴.

A ove godine, in public meetings⁵, došao je gospodin Pyat i čitao tobožnju adresu Pariske komune^[138] (to je *eufemizam* za tog identical⁶ Pyat-a, koji u tom pogledu ne zaostaje za Blindom), adresu u kojoj se propoveda ubistvo Bonaparte, kao pre mnogo godina u njegovom »Lettre aux étudiants«⁷. French branch⁸, pojačana drugim bukačima, aklamirala je ovo. Vésinier je to štampao u belgijskim listovima »La Cigale« i »L'Espigle«, govorio o Pyat-u da on daje pravac Internacionali.

Na to smo dobili pismo od Briselskog komiteta, koji upravo sada, pod otežavajućim okolnostima (događaj u Charleroy)^[95], pravi veliku propagandu. Sadržaj: ova demonstracija preti da će čitavo društvo na Kontinentu upropastiti. Zar se French branch⁸ neće nikada osloboditi starih demagoških fraza? itd. itd. Treba pomisliti da u isto vreme naši ljudi sede u Parizu.^[139] Mi smo juče dali izjavu (štampačese u Briselu), u kojoj se svaka veza velepoštovanog Pyat-a sa Internacionalom dezavuiše.^[140]

U stvari, ja smatram čitavu aferu (koja se, naravno, oslanja na ogromnu glupost French branch) kao intrigu starih partija, republikanskih magaraca iz 1848, naročito petits grands hommes⁴, koji ih u Londonu reprezentuju. Naše društvo je njima trn u oku. Pošto su uzalud pokušali da protiv njega rade, naravno, the next best thing⁹ je da se ono kompromituje. Pyat je pravi čovek koji će to de bonne foi¹⁰ učiniti. Zato ga mudriji guraju napred.

¹ trgovac sirom, neposredni porez - ² oko - ³ vodi - ⁴ male veličine - ⁵ na javnim skupovima - ⁶ istog - ⁷ »Pismu studentima« - ⁸ Francuska sekcija - ⁹ najprikladnije - ¹⁰ iz sveg srca

Zar ima nečeg smešnijeg od toga zrikavog spisatelja melodrama i saradnika lista »Le Charivari« pre 1848, toga toastmastera¹¹ iz 1848, koji sad igra Bruta, ali na sigurnoj udaljenosti!

Ovdašnju French branch, ako ne prestane sa svojim glupostima, moraćemo izbaciti iz Internacionale. Ne može se pedesetorici zvekana, oko kojih se pri takvim javnim prilikama grupišu bukači svih nacionalnosti, dozvoliti da ugrožavaju Međunarodno udruženje u momentu kad ono usled prilika na Kontinentu počinje da biva ozbiljna sila.¹²

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ nazdravičara – ¹² Vidi u ovom tomu, pismo 29, Drugi deo.

65

Engels Marxu

u London

Mančester, 10. jula 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu dve novčanice po 5 funti. S/K 93 518 i 19, Mančester, 14. januara 1867, za umirenje cheesemonger-a¹ i drugih Manihejaca.

Tvoje dobre vesti o bolesnicama izazvale su ovde kod svih veliku radost.

French branch^[129] nadam se da ćete doterati u red. Izgleda da u toj naciji opet ima dovoljno konfuzije da bi eventualnu revoluciju sa sigurnošću opet upropastili. Na koga god od tih tipova pogledaš, svuda glupost.

Ad vocem Pyat,² ne sme se Blind zaboraviti. Mislim da sam Ti pričao da se bredfordsko Schillerovo udruženje (i. e.³ dr Bronner) obratilo ovdašnjem Schillerovom zavodu^[49] s predlogom da se tamo, ovde i u Liverpulu organizuju »predavanja znamenitih Nemaca koji žive u Engleskoj«. Odmah sam rekao ljudima da se čitava stvar vrti oko Karla Blinda, da oni, što se mene tiče, mogu sous reserve⁴ pristati na taj plan da bi se sami uverili. Prošle nedelje dođe, dakle, pismo iz Bredforda sa daljim saopštenjima. Oni su se obratili profesoru Goldstückeru, Maxu Mülleru, *K. Blindu* i *A. Rugeu!* Prva dvojica su prihvatila samo sous reserve,⁴ ako im dopusti vreme i zdravlje, poslednja dvojica odmah i bezuslovno, i Ruge je smesta zapitao da li se pretpostavlja istorijska ili filozofska tema. Ukratko, bomba je prasnula i gospoda su dobila odgovor, Goldst[ücker] i M[ax] M[üller] bili bi ovde dobrodošli, a o Blindu i Rugeu ne može biti ni govora. Tako je taj pokušaj propao.

Beust⁵ mi se u poslednje vreme opet čini sumnjiv. Ozbiljan pokušaj Rusa da ovog proleća otpočnu na Istoku, i pored toga što njihova železnica još nije gotova, može se samo tako objasniti da hoće da iskoriste vreme dok se na položaju predsednika austrijske vlade nalazi jedan Palmerston. Jedna verzija tvrdi da je on rekao Česima da raspolaže planovima koji su sastavljeni po dogovoru između Pruske i Rusije za slučaj raspada Austrije, a prema kojima Češka neće biti ruska, nego će je Rusi žrtvovati.

Kraj pruskog rata 1866 (Majnski pohod) čitao sam.^[141] Prema ovome, južni Nemci bili su još gluplji nego što se to mislilo i znalo;

¹ trgovca sirom – ² Što se tiče Pyat-a. – ³ to jest – ⁴ s rezervom – ⁵ Friedrich Ferdinand grof von Beust

krivica se, uostalom, ravnomerno raspodeljuje, tako da je Karlo Veliki od Bavarske⁶, u najmanju ruku, isti toliki magarac kao i Aleksandar Veliki od Hesena.⁷

Najlepši pozdravi Tvojim ženi, devojkama i Lafargue-ovima.

Tvoj
F. E.

⁶ Karl Theodor Maximilian August – ⁷ Alexander Ludwig Georg.

Marx Engelsu u Mančester

London, 11. jula 1868.

Dear Fred,

£ 10 primio sa best thanks.¹ Odmah sam platio porez 3 funte 5 šil., 3 funte trgovcu sirom (kome, uostalom, već nedeljama plaćam u gotovom pošto ni on kao ni teegrocer² ne daje više ništa na veresiju), 1 funtu 10 šil. apotekaru. Pekarar dugujem oko 17 funti, a taj se čovek, koji se prema nama uvek odnosi prijateljski, nalazi u velikom škripcu. Strašno mi je što na Tebe vršim takav pritisak. Kad bih samo mogao naći neki *neposredni* izlaz!

Deca se, uopšte uzevši, oporavljaju, iako je Jenny još vrlo slaba. Raspoloženje koje vlada ovde u kući nije baš podesno za rekonvalescente. Pri tom ni moja žena nije baš najbolje i stoga je bez potrebe irritable.³

U prilogu:

1. *Kugelmann*: odmah sam mu odgovorio da, zaboga, ne piše Mannequin Pisse Faucheru pismo koje je nameravao.^[142]

2. Kritika poštovanog Fauchera^[135]; još jedna u nedeljniku »Literarisches Zentralblatt«^[143]. Obe mi vrati.

3. Pismo od Dietzgena, koji mi je takođe napisao članak o mojoj knjizi.^[144]

Ti ne možeš shvatiti u čemu je vic farse Mannequin Pisse Fauchera da me učini učenikom Bastiat-a. Bastiat, naime, kaže u svojoj knjizi *Harmonije*^[145]: »Ako mu neko pomoću određivanja vrednosti radnim vremenom objasni zašto vazduh nema *nikakve* vrednosti a *dijamant ima visoku* vrednost, on će baciti svoju knjigu u vatru.« Pošto sam ja tu strahovitu veštinu sada izveo, mora Faucher dokazati da ja, u stvari, usvajam Bastiat-a, koji je rekao da »ne postoji mera« vrednosti.

Način na koji gospodin Bastiat izvodi vrednost dijamanta je sledeći tipično trgovačko-putnički razgovor:

»Monsieur, cédez-moi votre travail de toute une année.«⁴ Umesto da sad poslovni prijatelj odgovori: »Mon cher, si j'étais condamné à travailler, vous comprenez bien que j'aurai autre chose à acheter que des diamants«,⁵ on kaže: »Mais, monsieur, vous n'avez pas sacrifié

¹ najvećom zahvalnošću – ² trgovac čajem – ³ razdražljiva – ⁴ »Gospodine, ustupite mi svoj dijamant. Vrlo rado, gospodine; ustupite vi meni za to svoj rad od godinu dana.« – ⁵ »Dragi moj, kad bih ja bio prinuđen da radim, razumećete da bih imao da kupujem nešto drugo a ne dijamante.«

à votre acquisition une minute. – Eh bien, monsieur, tâchez de rencontrer une minute semblable. – Mais, en bonne justice, nous devrions échanger à *travail égal*. – Non, en bonne justice, vous appréciez vos services et moi les miens. Je ne vous force pas; pourquoi me forceriez-vous? Donnez-moi un an tout entier, ou cherchez vous même un diamant. – Mais cela m'en entraînerait à dix ans de pénibles recherches, sans compter une déception probable au bont. Je trouve plus sage, plus profitable d'employer ces dix ans d'une autre manière. – C'est justement pour cela que je crois vous rendre encore *service* en ne vous demandant qu'un an. Je vous en épargne neuf, et voilà pour quoi j'attache beaucoup de *valeur* à ce *service*.⁶

Nije li to pravi pravcati trgovački putnik koji prodaje vino?

Uostalom – ono što nemački bastijanci ne znaju – taj nesrećni način izražavanja da je vrednost robe određena radom ne koji ona staje, nego koji ona kupcu *ušteđuje* (dečja fraza, samo da se nešto kaže o vezi razmene i podele rada) isto tako nije pronalazak Bastiat-ov kao ni neka druga njegova kategorija stila trgovačkog putnika koji prodaje vino.

Stari magarac Schmalz, pruski gonilac demagoga, kaže (nemačko izdanje 1818, *francusko* 1826)^[146]: »Le travail d'autrui en général ne produit jamais pour nous qu'une *économie de temps*, et cette économie de temps est tout ce qui constitue sa *valeur* et son *prix*. Le menuisier, par exemple, qui me fait une table, et le domestique qui porte mes lettres à la poste, qui bat mes habits, ou qui cherche pour moi les choses qui me sont nécessaires, me rendent l'un et l'autre un *service* absolument de même nature: l'un et l'autre *m'épargne* et le temps que je serais obligé d'employer moi-même à mes [ces] occupations, et celui qu'il m'aurait fallu consacrer à m'acquérir l'aptitude et les talents qu'elles exigent.»⁷

Stari Schmalz je bio epigon fiziokrata. On to kaže u polemici sa

⁶ »Ali, gospodine, vi niste žrtvovali ni minut da biste ih stekli. – Lepo, gospodine, pokušajte vi da naidete na takav minut. – Ali po principu pravednosti mi bismo morali razmeniti jednaki rad. – Ne, shodno tome principu, ocenite vi svoje usluge, a ja ću svoje. Ja vas ne silim: zašto biste vi mene silili? Dajte mi godinu dana ili sami tražite dijamant. – Ali to bi me nateralo da deset godina s mukom tražim, ne uzimajući u obzir verovatno razočaranje na kraju. Nalazim da je pametnije, probitačnije da tih deset godina drukčije upotrebim. – E baš to je ono zašto ja mislim da vam još činim *uslugu* kad tražim od vas samo jednu godinu. Ja vam ušteđujem devet, i to je upravo razlog zašto ja *toj usluzi* pripisujem *takvu vrednost*.« – ⁷ »Rad drugih, uopšte govoreći, ne proizvodi za nas nikada ništa drugo do *uštedu u vremenu* i ta ušteta u vremenu jedino sačinjava njegovu *vrednost* i njegovu *cenu*. Stolar, na primer, koji mi pravi sto, i sluga, koji nosi moja pisma na poštu, koji čisti moja odela ili mi pribavlja potrebne stvari čine mi, kako jedan tako i drugi, *uslugu* potpuno iste vrste: jedan kao i drugi *ušteđuju* mi kako vreme koje bih ja sam morao upotrebiti da te poslove obavim, kao i vreme koje bih morao žrtvovati da steknem sposobnost i talente koje oni iziskuju.«

A. Smithovim^[147] travail productif und improductif⁸ i polazi od njihove postavke da samo poljoprivreda proizvodi stvarnu vrednost. On je tu stvar našao kod *Garnier-a*.^[148] Slično, s druge strane, kod epigona merkantilista *Ganilh-a*.^[149] Ditto u polemici sa onim razlikovanjem kod A. Smitha. Dakle, polemiku epigona dva gledišta koji još nemaju ni najmanju predstavu o vrednosti – prepisuje Bastiat! I to je najnovije otkriće u Nemačkoj! Šteta što ne postoji nikakav list gde bi čovek mogao da otkrije to B[astiatovo] plagiranje.^[150]

Salut.

Tvoj
K. M.

⁸ proizvodnim i neproizvodnim radom

67

Engels Marxu
u London

Mančester, 14. jula 1868.

Dragi Mohr,

Prilažem opet dve petofuntke.

S/K 92 566 i 93 517. Mančester, 14. januar 1867.

Da li ću moći završiti članak, to ne znam. U nedelju za vreme jela prsnuo mi je jedan mali krvni sud u konjunktivi levog oka i od tada mi je oko vrlo osetljivo, tako da mi je sasvim nemogućno pisati pri svetlosti; no ja mislim da će se to uskoro opet popraviti.

Ne zaboravi da od članka u listu »The Fortnightly«⁽¹⁶⁾ poručiš 40 - 50 *separata*, da bismo ih mogli rasturiti.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

68

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. jula 1868.

Dragi Mohr,

Primitak 10 funti zaključujem iz Tussynog pisma, kao i to da su obe bolesnice sad već tako daleko da mogu da se pošalju na seaside¹, i to što pre to bolje. Da se to ne bi odugovlačilo, šaljem Ti u prilogu 25 funti (1 novčanicu od 20 i 1 od 5). Kad ću ja moći odavde, još je neizvesno, pa će stoga biti bolje da se od pokušaja jedne kombinovane seaside operation² za sada odustane, da zdravlje devojaka ne bi trpelo usled toga.

Mislim da si Ti onomad rekao da bi Borkheim bio sklon da predujmi 150 funti kad trenutno ne bi i sam oskudevao u novcu. Da li bi on sada, možda, bio u mogućnosti za to, ili bar 100 funti? Bila bi prava ludost bacati u čeljust tom mizernom društvu 20% kamate per annum³ uz najpouzdanije obezbeđenje. Ako nam B[orkheim] može pribaviti bar 100 funti, od kojih bi se moglo vratiti 50 funti u slučaju nužde već u januaru ili februaru, a ostatak između 10. i 20. jula 1869 (najbolje bi, dabome, bilo *čitavu sumu* vratiti tek u julu iduće godine), onda bi se sve moglo lako urediti. Naime, trebalo bi da on samo preuzme obavezu da u septembru isplati kao pozajmicu 100 funti, tako da bih ja imao samo *ostatak* da mu pošaljem. Tíme bih oslobodio 100 funti, koje bih Ti već sada mogao poslati. Ako tako nešto nije moguće, onda ćeš shvatiti da sam vrlo vezan dokle god mi nad glavom visi 175 funti, a naročito dok ne znam kako će ispasti bilans, što svakako još može potrajati 3 - 4 nedelje.

Razmotri tu stvar s B[orkheimom], da li se tu može nešto učiniti, tada bismo, bar za sada, prebrinuli brigu i opet dobili u vremenu.

Brošure i časopise vratio sam Ti juče. Ko je taj uspaljeni dr Borrttau^[151] koji obelodanjuje tako osetljiv organ za polnu ljubav?

Johns je u najvećoj muci, da li da se kandiduje za Mančester ili Dijusberi.^[152] Dijusberijevci su mu poslali requisition⁴ s potpisima 2000 birača; on traži 1000 više pošto će biti 6000 birača. Sad, međutim, navaljuju na njega *ovde* u Mančesteru, da li hoće da se primi ili ne.

S najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

¹ more - ² poduhvata na more - ³ godišnje - ⁴ poziv

69

Marx Englesu
u Mančester

London, 23. jula 1868.

Dear Fred,

Best thanks¹ za 25 funti sterlinga. Deca će verovatno iduće nedelje na more s gospodinom i gospodom Lafargue. Lafargue je od juče »member of the royal college of surgeons«² i dobio je patent za killing of men and beasts.³ Zatim će, za 4 - 5 nedelja, u Pariz. Mi smo usled toga u velikoj neprilici, jer moja žena mora za Lauru da nabavi rublja bar još za 20 funti.

S Borkheimom ne izgleda da bi se mogao napraviti posao. On mi je juče govorio o »oskudici u novcu« koja kod njega vlada itd. Holanđani, od kojih mi je, zapravo, potreban samo August Philips, na putu su. No ja ću malo razmišljati o tome gde i kako bi se moglo doći do pozajmice, pošto je *neophodno*. Način da se pozajmljuje po 20%, može, u stvari, da bude samo od društava poput onih kojima se koristio Borkheim, gde ljudi gube predujmljeni kapital ako neko crkne pre dospeća.

O dru Boruttauu, uspaljenom, ne znam ništa više osim to da »radi« među lasalovcima (frakcija Schweitzer). Najsmješnija je njegova »francuska« posveta jednoj saosečajnoj duši u Moskvi.^[151]

Verovatno si video da moja knjiga^[153] sačinjava tačku za diskusiju u programu Opšteg nemačkog radničkog saveza^[154].

Poslao sam Ti neku Dühringovu pisaniju, koju i pored vrućine možeš da pročitaš, odnosno da mi saopštiš svoje utiske o njoj, pošto to sigurno nije ništa naporno. No zato je svakako utoliko dosadnije.

Profesora Beeslyja video sam prošle nedelje kod Lafargue-a. B[esly] je bio odsutan kad je stigao Tvoj članak. Čim se vratio, dobio ga je i poslao Henryju⁴ Morleyu (chiefeditor⁵ časopisa »The Fortnightly Review«) u Škotsku, odakle još nismo dobili nikakve dalje news.⁶^[16]

Kako živite po ovakvoj vrućini? Ja sam izgubio svaku sposobnost mišljenja, i bez Gumpertovog leka I could not stand it at all.⁷

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Najlepša hvala - ² »član kraljevskog kolegijuma hirurga« - ³ ubijanje ljudi i životinja - ⁴ treba: John - ⁵ glavnom uredniku - ⁶ vesti - ⁷ ne bih je uopšte mogao podneti.

70

Engels Marxu
u London

Mančester, 29. jula 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Liebknichta.^[155] Kakva je to sakata stvar sa Schweitzerom. On treba da prizna 1. Tebe, 2. Međunarodno udruženje radnika. Wilhelmic, izgleda, svoju sklonost ka glupostima opet nije mogao da suzbije. Uostalom, vidiš da se Schw[eitzer] ipak hvalisao Tvojim pismima.¹

Što se tiče L[iebknichtovih] obećanja u pogledu Nirnberga i Schweitzerovih radnika, I shall wait for performance before giving an opinion.²

U prilogu jedno Kugelmannovo pismo.^[156] Stvar sa Keilom je odlična, ako, naime, Kertbény nešto ne preteruje. U svakom slučaju, sam seo i u najvećoj žurbi sklepaio priloženo u što je moguće više stilu Bete, kako to i odgovara ovom bulevarskom listu i o čemu Te molim da mi odmah saopštiš svoje primedbe, da bismo stvar bez daljega mogli otposlati i kovati gvožđe dok je vruće. Ne smemo prezreti ovo malo humbuga,³ kao što nismo ni one smicalice posredstvom Siebela. O kako će se Kinkeli, Freiligrathi i Blindi itd. sekirati; ali filistar, kao što znaš, veruje svojoj »Die Gartenlaube«, a Meißneru će to veoma imponovati. Tvojim ženi će se takođe dopasti – mislim da je za sada najbolje da to kriješ od nje, da se eventualno ne razočara, i da je iznenadiš gotovim listom.

Dobro je što usled zakašnjenja članka zbog Beeslyjeve odsutnosti dobijam nešto u vremenu za drugi članak.^[16] Kad radim noću, oko mi se nešto zapali i boli ceo dan posle toga.

Srdačni pozdravi Tvojim ženi, devojkama i Lafargue-u sa suprugom. Žurim.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 42, Prvi deo. – ² pričeću predstavu pre nego kažem svoje mišljenje – ³ marifetluka

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. jula 1868.

Dear Fred,

Nadam se da stvar s Tvojim okom nije ozbiljna. Prskanje krvnih sudova dešava se ponekad bez ikakvih naročitih posledica. Da li si Gumperta konsultovao o tome?

Na žalost, moji odlaze tek iduće nedelje na more. I to je krivica porodice Lafargue, koja je htela da ide s njima i da uzmu zajednički stan itd. Zbog Lafargue-ovih odnosa prema njegovoj bolnici (gde on već nedeljama operiše kao haussurgeon¹), odlazak se uprkos mojim grdnjama, protestima i vikanju odgađa iz dana u dan do početka iduće nedelje, kad će i moja žena poći zajedno sa ostalima, naravno pozivajući se na okolnost da bude sa Laurom, koja će uskoro da se potpuno odvoji od family² itd. Tussy (veoma oduševljena Tvojim pismom, mislim da ona Tvojih šest pisama zna par coeur³) opet je vrlo krepka. Jenny nije, što pričinja svakoake brige itd. Kad bih had made up my mind⁴ gde bih na Kontinentu upravo sada sa sigurnošću mogao doći do jednog loan⁵ (naročito kad bih u slučaju potrebe imao Tvoje jemstvo), otišao bih onamo i poveo Jenny. Ali to je, možda, najbolje vreme u godini da čovek nikoga ne nađe kod kuće.

Ovde je bilo svakojakih skandala relating to⁶ Pyat-a, French branch^[129] i General Council.⁷ O tome sutra. Sada samo ovo. Schweitzer ima u svome 2. programu za kongres *Opšteg nemačkog radničkog saveza* u Hamburgu jednu tačku o *Medunarodnom udruženju radnika*, a jednu o *mojoj knjizi*. Program je objavljen, između ostalog, i u listu »Die Zukunft«. ^[154] S druge strane, A. Bebel je kao predsednik Radničkog udruženja, koje zaseda u Nirnbergu, poslao poziv Generalnom veću. ^[157] Da im pošaljemo izaslanika (Eccarius će ići). Priključivanje Medunarodnom udruženju radnika i usvajanje našeg programa već je, kaže, *obezbedeno*. Najzad, dobili smo poziv iz Beča, gde će se slaviti svečanost bratimljenja austrijskih radnika, takođe početkom septembra. Foxu, koji je u Beču, poslali smo punomoć da nas tamo predstavlja. – O privatnim pregovorima između Wilhelmića i Schw[eitzera] ne znam ništa više od onoga što piše prvi. Međutim, znam iz drugog izvora da je u istoj meri u kojoj se Wilhelmić diskreditovao kod radnika svojom odveć srdačnom alijansom sa južnonemačkim par-

¹ hirurg koji stanuje u bolnici – ² porodice – ³ napamet – ⁴ mogao smisliti
– ⁵ zajma – ⁶ koji se tiču – ⁷ Francuske sekcije i Generalnog veća.

tikularistima, rastao uticaj Schw[eitzera], koji je prepredeni džukac. *Otuda se W[ilhelm] našao prinuđen da sa S[chweitzerom] zaključi neku vrstu kartela; Schweitzer je trenutno u bajboku i, osim toga, bio je tako vešt da navede pruski sud da mu oduzme plemićku titulu »zbog uvrede veličanstva«. Što se sad mene tiče – mislim kao člana of the General Council⁸ – moram se držati nepristrasno između raznih *organizovanih* grupa radnika. Njihova je stvar a ne moja koga će imati za vođu. Kao secretary for Germany⁹ ja moram odgovoriti svakome ko se u svom zvaničnom položaju predsednika itd. radničke grupe meni obrati. U tom smislu pisao sam i S[chweitzeru] (uvek with an eye¹⁰ mogućnost da se cela prepiska pojavi u štampi).¹⁵⁸ S obzirom na intrige stare demokratije od 1848, ovde je, ipak, bilo krajnje vreme da se, može pokazati uticaj među nemačkim radnicima u Nemačkoj.*

Što Ti, jadniče, s Tvojim bolesnim okom treba čak i »Die Gartenlaube« da orošavaš – pri tom još na ovakvoj žezi – to je stvarno strašno.

Moje primedbe ograničavaju se na

Stranicu 2, gde sam stavio 1 x). Fact¹¹ je, naime, ovaj!¹⁵⁹ Umesto gradskog cenzora vlada je za nas poslala nekog naročitog tipa iz Berlina (gospodina von St. Paula itd.). Kad ni to nije pomoglo, na njegovu cenzuru došla je u drugoj instanci još cenzura kelnskog predsednika vlade. Najzad, razjaren, berlinski kabinet objavio je neku vrstu manifesta protiv nas, u kome je sve naše prestupe predočio svetu, zaključujući nagoveštaje da će nam krajem tromesečja zatvoriti dućan. Ja sam odstupio, pošto su akcionari – iako uzaludno, kao što se kasnije pokazalo – bili još jednom pokušali da se izmire s pruskom vladom.

Stranicu 3 (2 x). Možda bi za ovdašnje filistre bilo dobro dodati da me je privremena vlada pismeno pozvala da se vratim u Francusku.

Ditto stranicu 3 (x 3). Za demokratske filistre dobro bi bilo dodati da su me Prusi proterali par ordre du Muphti¹², pošto su uzalud pokušali sudskim putem.

Na kraju, ne bi li bilo bolje umesto naslova. »Jedan nemački ekonomist«, staviti »Jedan nemački socijalist«? I jedno i drugo je nezgodno, ali je prvo ipak nezgodnije.

Sutra dalje o ovdašnjim stvarima.

Salut.

Tvoj
Mohr

⁸ Generalnog veća – ⁹ sekretar za Nemačku – ¹⁰ imajući u vidu – ¹¹ Činjenica – ¹² na zapovest muftije (tj. po najvišem naređenju)

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. avgusta 1868.

Dear Fred,

Kako je sa okom?

Nadam se da si primio brošuru od Eichhoffa.^[160] U listu »Die Zukunft« objavljena su *Ekonomska pisma*, u kojima se mojoj knjizi¹ pevaju slavopojke. U stvari, ta pisma su većim delom odatle prepisana. U listu »Der Social-Demokrat« predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza poziva prezidijum da meni pošalje počasan poziv za kongres u Hamburgu krajem avgusta.^[161]

Pre nekoliko dana pisao² sam Meißneru da najzad čujem gde i kako.

Kugelmann mi je ukratko pisao da su Trgovinska komora i Politehnička škola u Hanoveru poručili nekoliko primeraka moga spisa.

Za to vreme ja sam se, u stvari, više bavio private economy³, ili, kako to Englez naziva, domestic economy, negoli političkom ekonomijom. Moj landlord⁴ traži da mu plati; što je neprijatno, on for some time živi at London.⁵ Takođe sam bio primoran da potpišem razne manje menice itd.

Mizerna Francuska sekcija^[129] napravila nam je lep skandal. Pijatisti su u listu »La Cigale« objavili ukor Generalnom veću. Njihov kanal – ozloglašeni Vésinier. Mi smo prosto prešli à l'ordre du jour⁶ preko tog vote of censure.⁷ Potom sastanak Francuske sekcije, gde je došlo do tuče. Dupont, Jung, Lafargue, Johannard, Lassassie i razni drugi istupili su iz ove lupeške bande. Sve u svemu sad broje 15 ljudi, iako nasuprot nama predstavljaju »souveraineté du peuple«.⁸ Mi smo »des endormeurs« »des ambitieux«⁹ itd. Apstrahujući to malo skandala što ove mustre prave u belgijskom palanačkom listu, oni, naravno, nisu nowhere.¹⁰ Ničeg grotesknijeg od toga kako ovaj šljam izigrava klub jakobinaca.

À propos! Mosesov se članak^[64] najzad ipak pojavio, naime kod Massola, koji će ga uskoro štampati u svome nedeljniku »La Morale Indépendante«, pošto se ovaj pretvorio u politički časopis. Reclus će

¹ prvom tomu *Kapitala* – ² Vidi u ovom tomu, pismo 46, Prvi deo. – ³ privatnom ekonomijom – ⁴ kućevlasnik – ⁵ za neko vreme . . . u Londonu – ⁶ na dnevni red – ⁷ prekora – ⁸ suverenost naroda – ⁹ »stišavaoci«, »pohlepni za čašću« – ¹⁰ bogzna šta

isto doneti u svome listu »*La Coopération*«, pošto se i ovaj ditto preobrazu u politički list.

Moja žena je u ponedjeljak otišla u Ramsgejt da traži stan. Družina polazi sutra.

Lafargue je tek sutra slobodan. U međuvremenu je kao asistent of home surgeon¹¹ Sv. Bartholomeja naveliko operisao. Juče, na primer, od 9 sati izjutra do 11 uveče. Jao corpus vile,¹² muškog ili ženskog roda, na kome se on uči.

Tussy najlepše pozdravlja Tebe i Lizzy. Ona izjavljuje svakom ko hoće da čuje da je ready¹³ da se preseli u Mančester. Meanwhile¹⁴ je ovde zadirkuju nadimkom »The poor neglected nation«.¹⁵

Salut.

Tvoj
K. M.

Kako Ti prevodiš gravel¹⁶ za razliku od sand i flint?¹⁷ Kako peat¹⁸ za razliku od bog.¹⁹ Inače, osim toga, ima možda još šest različitih naziva za veće ili manje nijanse tresetnog zemljišta u »poor neglected country«.²⁰

Najzad, kako možeš živeti na ovakvoj vrućini? Ja bih najradije visio na nekom drvetu u vazduhu.

P. S. Sada, kad se Nemci budu en masse²¹ priključili International Workingmen's Association²², dakle, zasad društvo obuhvata bar svoje glavno područje – iako svuda još vrlo slabo – moj je plan da *General Council*²³ prebacimo u Ženevu za narednu godinu, a mi ovde da funkcionišemo samo kao Britannian Council.²⁴ Čini mi se da bi to bila pametna mera kad bismo to mi predložili. Ujedno bi pokazalo magarcima u Parizu itd. da nam nipošto nije stalo da ove prijatne diktature. Qu'en penses tu?²⁵

¹¹ hirurga koji stanuje u bolnici – ¹² smrtnom telu – ¹³ spremna – ¹⁴ U međuvremenu – ¹⁵ »siromašna zanemarena nacija« (vidi u ovom tomu, pismo 56, Prvi deo) – ¹⁶ šljunak – ¹⁷ pesak i kremen – ¹⁸ tresetište – ¹⁹ baruštine – ²⁰ »siromašnoj zanemarenoj zemlji« [Irskoj] – ²¹ masovno – ²² »Međunarodnom udruženju radnika« – ²³ *Generalno veće* – ²⁴ Britansko veće – ²⁵ Šta misliš Ti o tome?

73

Engels Marxu

u London

[Mančester] 6. avgusta 1868.

Dragi Mohr,

Šta radim na ovoj vrućini? Skapavam i pijem. Danas je padala kiša, vazduh je sparan i zasićen vlagom, stoga dvostruko gadno. Znoj se ne isparava, pa sam skroz vlažan.

Lizzie i M. Ellen¹ odveo sam prošlog petka u Bridlington Ki i vratio se u ponedeljak; sutra idem s Moore-om opet tamo, uzeo bih svoj odmor i ostao tamo nedelju dana, ali Charles² ima giht, pa je slab i ja moram pored svoga posla da obavljam i njegov, tako da o odlasku nema ni govora.

Eichhoffova brošura^[160] dokazuje, što nisam od njega očekivao, da je u stanju da činjenice iznese objektivno. Ti si mu, dabome, olakšao posao. Stvar će vrlo dobro delovati. Što se, pak, tiče premeštanja u Ženevu, to me podseća na premeštanje centralnog odbora u Keln.^[162] Ja bih o tom potezu **dobro** razmislio. Prvo, da li je to nekoliko magaraca vredno da vi taj korak činite njima za volju i stvar predate ljudima koji, doduše, imaju mnogo dobre volje, a verovatno i instinkta, ali ipak nemaju sposobnosti da vode takav jedan pokret? Drugo, ako to seljenje jednom otpočne i ako se sveti respekt prema Londonu, koji je još uvek Medina emigracije, zameni vrlo sumnjivim respektom prema Ženevi, ko jemči da neće prudonisti, već kao pitanje internacionalne kurtoazije, postići to da stvar jednom premeste u Brisel ili u Pariz? Najzad, za takve centre nikada ne bi trebalo birati tačke odakle se može biti *proteran* dok god se raspolaže mestom gde ta opasnost ne pretili.

Što je stvar značajnija, to je važnije da je *Ti* zadržiš u rukama, i kako ona počinje sada i u Nemačkoj da se širi, ne verujem da Becker³ ima te sposobnosti da je vodi.

Biografske podatke poslao Kugelmannu u petak iz Jorka.^[156] Vrlo je dobro što se sada istovremeno i u francuskim listovima pojavljuje nešto o Tvojim knjizi.⁴ Notabene, daj da *Ti* se od moga članka u listu »The Fortnightly«^[16] odštampa najmanje 20 - 30 separata (koje ćemo, naravno, platiti, s'il le faut⁵), oni se mogu dobro upotrebiti. Anyhow⁶ sa ćutanjem je sada svršeno, i stvar, iako sporo, sada ipak sigurno probija sebi put.

¹ Lydia (Lizzi) i Mary Ellen Burns - ² Charles Roegen - ³ Johann Philipp Becker - ⁴ prvom tomu *Kapitala* - ⁵ ako je potrebno - ⁶ Na svaki način

Gravel je *šljunak*. Za irske nijanse tresetnog zemljišta ne znam izraze, to moraš pitati nekoga iz istočne Frizije.

Borkheim me je već podsetio na »dan dospeća«.

Najlepši pozdravi kupačima.

Tvoj
F. E.

74

Marx Engelsu
u Mančester

London, 10. avgusta 1868.

Dear Fred,

U prilogu pismo od J. Morleyja, glavnog urednika lista »The Fortnightly«. Beesly je učinio sve što je mogao, ali gospodin Morley je našao da stvar nije podesna.^[16] Never mind!¹

Porodica je srećno stigla na more, koje im je svima veoma potrebno.

Što kažeš o premeštanju Central Council² u Ženevu, sasvim je tačno. Ostaje mogućnost da neko u Briselu, malgré nous et contre nous,³ predloži change⁴ da bi dokumentovao svoj herojski otpor protiv principe autoritaire.⁵ U tom slučaju, bar naši delegati moraju glasati za Ženevu kao pis aller.⁶

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Ne mari. – ² Centralnog veća – ³ uprkos nama i protiv nas – ⁴ promenu
– ⁵ principa autoriteta – ⁶ manje zlo

75

Engels Marxu

u London

[Mančester] 12. avgusta 1868.

Dragi Mohr,

Vredelo bi truda da se temeljitije ispituju motivi gospodina Morleyja, pa bilo samo zato da se konstatuje da sitničavo i bedno klikaštvo, za koje smo bili navikli da pretpostavljamo da postoji samo u Nemačkoj, cveta i ovde. Ako M[orley], uprkos Beeslyjevom uticaju stvar refizira,¹ onda on ima *razloga*. Oni su au fond bourgeois,² i Mr. Morley ima sve razloge da spreči da nešto kao stvar koju Ti izlažeš dođe u javnost. To nisu nikakvi *izmi*; that knocks him on the head³ i otuda oskudica u prostoru.^[16] Ipak, zato se ja ne bojim da mi knjigu⁴ nećemo izneti pred englesku publiku, ali najlakši i najjednostavniji put je odsečen i moraćemo tražiti dok nademo novi put. U međuvremenu će francuski članci ipak učiniti svoje,⁵ i bilo bi dobro pokazati ih gospodi iz lista »The Fortnightly«; bilo bi divno kad bi se gospodin Morley naterao da stvar ipak uzme.

Prekosutra idem, verovatno na deset dana, u Bridlington Ki (adresa: Mr. Burns, 3 Burlington Place, Bridlington Quay, Yorkshire), pošto će Charles⁶ moći da dođe na posao; ali može se dogoditi da me još nešto spreči, u kom slučaju ću Ti pisati. Bio sam tamo sa Moore-om od petka do ponedeljka; izvršili smo sasvim interesantna geološka istraživanja.

Najlepši pozdravi od Lizzie.

Tvoj
F. E.

¹ odbije – ² u osnovi buržujski – ³ to mu ne ide u račun – ⁴ prvi tom *Kapitala*
– ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 72, Prvi deo – ⁶ Roesgen

76

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. avgusta 1868.

Dear Fred,

Nadam se da će Te ove reči zateći još pre no što otputuješ, jer je periculum in mora.¹

Prvo, moram poslati novaca u Ramsgejt da moji mogu ostati još nedelju dana. Pošto se odlazak još nedeljama odugovlačio posle Tvoje poslednje pošiljke, plaćeni su sitniji kućni dugovi, a, s druge strane, moja žena je morala da podigne iz zalagaonice satove i druge stvari, kako bi se mogla dostojno pojaviti u kupalištu.

Drugo, jednom od épiciers,² koji ima da dobije 6 funti i nekoliko šilinga, moram još ove nedelje platiti pošto zatvara svoju radnju.

Treće, dobio sam već dva summons³ za Queen's taxes⁴ (na 8 funti). Local taxes,⁵ kao što znaš, platio sam. Ove izdatke apsolutno ne mogu odgoditi.

Za dva druga važna izdatka, za landlord,⁶ koji je, na nesreću, sada u Londonu, i za jednu menicu od 12 funti plativu 25. ovog meseca, dobiću možda još novac na vreme iz Nemačke.

Mojim rođacima Augustu i Karlu Philipsu pisao sam u Amsterdam i Ahen kako bih doznao da li su se vratili. Značilo bi novac baciti u vodu kad bi čovek radi pozajmice išao na Kontinent pre nego što je siguran da su ti ljudi tamo.

Već ima osam dana kako nisam sklopio oči i l'illustre Gaudissart⁷ Borkheim, koji me je prekjuče posetio da se oprosti, reče mi da žuticu treba ipak da skinem s vrata. Za rasonodu me je zabavljao pričom o 1000 funti koje nastoji da iznudi Oppenheimu.

Žurim.

Tvoj
K. M.

¹ opasnost u odlaganju – ² bakala – ³ opomene – ⁴ državni porez – ⁵ opštinski porez – ⁶ kućevlasnika – ⁷ presvetli Gaudissart (lice u Balzakovom romanu istog naslova).

77

Engels Marxu

u London

[Mančester, oko 14. avgusta 1868]

Dragi Mohr,

Novac ću Ti poslati sutra, naš blagajnik danas po podne nema više novčanica. Nemoj se ženirati zbog »traženja«, voleo bih samo kad bi se moglo više naći, ali pomisli i to da za šest nedelja imamo da platimo 150 funti s kamatama, a B[orkheim] kaže da će kamate povećati iznos na 165 funti! Mislím da ćeš se morati odlučiti da putuješ u Holandiju, jer pozajmljivati pod *takvim* kamatama »nismo u stanju«.

Faucher me je nasmejao.^[135] Sasvim blagorodna drskost tog mladića. Uvod u pokroviteljskom tonu, a zatim kritika (i kakva!) jedne sasvim elementarne stvari u kojoj Ti izlažeš shvatanje *ekonomista*, dakle samo rezimiráš – Tvoje vlastite stvari je mudro prečutao. Vrlo je dobro njegovo priznanje da sadašnja generacija, uključujući Fauchera, ne zna ništa ni o Marku ni o Janku, dakle, potvrđuje Tvoj sud da ona »zbilja i nije ništa naučila«. Drskost tog tipa je inače komična. On, prosto-naprosto, pretpostavlja da njegova publika ništa ne zna, ništa neće da uči, pa čak ništa ni da čita osim takve Faucherove gluposti. I taj čovek je pri tom u pravu.

Srdačni pozdravi.

Tvoj
F. E.

78

Marx Engelsu
u Bridlington Ki

London, 21. avgusta 1868.

Dear Fred,

Moja žena se juče vratila iz Ramsgejta, dok su deca još tamo. Pošto već oko nedelju dana povraćam žuč, a, osim toga, ovde se širi kolera, moja žena insistira na tome da bar na 2 - 3 dana odem u Rams-gate na more, te tako danas odlazim.^[163]

25 funti sa zahvalnošću primio; menica od 12 funti, kao što sam danas utvrdio, dospeva 28. avgusta. Do sada još nisam ništa primio sa Kontinenta.

Novac za life insurance¹ najbolje pošalji meni na dan dospeća, pa ću onda ja tim ljudima platiti, jer mi oni moraju uručiti priznanicu koju sam potpisao. Plaćanje via² Schyler bi me, u stvari, kompromi-tovalo.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ osiguranje života - ² preko

79

Engels Marxu

u London

Bridlington Quay, 22. avgusta 1868.

Dragi Mohr,

Najlepša hvala za časopis »La Lanterne« i za B. Beckera.^[164] Što se više ima uvid u detalje Lasalle-ove tragikomedije, utoliko se više izdvaja komična strana. Taj čovek je propao zbog toga što nije mogao obuzdati razmišljanje kroz samog sebe, zbog stalnog samoposmatranja. »Kako ja izgledam?« to je večiti refren. Jadni baron Itzig! Komičan u uzvišenom momentu, kada svome alter ego¹ Rüstowu daje nalog da lepu Jelenu,² ako ustreba, per procura³ obljubi – on je, dabome, znao koliko je pri tom bilo malo opasnosti – kao i u trenutku kad mu je Vlah⁴ prostrelio genitalije. Jadni Itzig! Von einem Wallachen zum »Wallach« geschossen zu werden!⁵ Tebi je i tako uvek bilo smešno što su mu zapušili *usta*, a sada još i *to*.

Seiler! To je otisak čitave istorije. Sebastian Seiler, jedini, dostojni historiograf ove tragikomedije – on će se obesiti što mu je ta bur-gija promakla. En attendant⁶ sasvim je zabavno da »testamentarni naslednik L[asalle-a]«^[165] ovoga proglašava aristokratom, izdajicom i lumpom i mora da usvoji sve stvari koje smo mi u svoje vreme štampali *protiv njega samoga* i Schweitzera.^[166] Govnari.

U sredu ili četvrtak vraćam se u Mančester, a zatim odlazim na osam dana svojoj majci – verovatno u Ostende. Čekam još pismo od nje, dotle ne znam na čemu sam.

Odnosni novac za zajam od Osiguravajućeg društva ja bih, razumljivo, poslao *samo Tebi* da Ti od samog početka nisi celu stvar sa sebe skinuo i preneo na Borkheima, tako da sam se najpre morao njemu obratiti da bih uopšte doznao koliko ima da se plati. Mogao sam *to*, naravno, samo tako što sam ujedno napomenuo da ću svotu poslati njemu koji je bio i jemac za novac. Poslati novac magarcu Schyleru nikad mi ne bi palo na pamet, kao što sam Ti to već i pisao. Međutim, mislim da ću Te još pre toga vremena, krajem iduće nedelje, videti u Londonu.

Tvoj
F. E.

¹ drugom ja – ² Helene von Dönniges – ³ kao zastupnik – ⁴ Janko von Radowitz – ⁵ Da ga metak Vlah napravi uskokljenikom [u nemačkom igra reči Wallach – Vlah, Wallach – uštrojeni konj] – ⁶ Pri svem tom

80

Marx Engelsu
u Mančester

London, 26. avgusta 1868.

Dear Fred,

Još uvek nikakve »supplies«¹ iz Nemačke. Ludost je, naravno, da čovek računa na polovična obećanja. Ali utopljenik se i za slamku hvata. U petak dospeva menica od 12 funti, o kojoj sam Ti pisao. Pošto do danas nije ništa stiglo, bio sam, da ne bi došlo do protesta, upravo kod moga pekara, koji mi reče da bi »možda« mogao, ali samo za nekoliko dana, pribaviti novac do sutra uveče. Istovremeno primio pismo, koje prilazem, od svoga landlorda.² Sve mi se odjednom sručilo na glavu. Da čovek poludi.

Donesi ili mi pošalji Beckerovo pisanije^[164]. Njegovi teorijsko-političko-ekonomski prigovori protiv L[assalle-a] prepisani su iz Tvoga pamfleta o vojnom pitanju.

Ovaj B[ecker] nam je učinio veliku uslugu svojim »Seileriana«³. Zaslužuje da bude L[assalle-ov] »testamentarni naslednik«.

Poziv koji sam dobio za kongres Opšteg nemačkog radničkog saveza (od 22. do 25. avgusta u Hamburgu)^[167] potpisao je Schweitzer kao predsednik i više od 20 radnika iz raznih župa Nemačke (članovi *Predsedništva*). U svome odgovoru morao sam ove poslednje uzeti u obzir. Objasnio sam da ne mogu doći zbog posla u Centralnom veću Međunarodnog udruženja radnika i da se radujem što u njihovom programu za kongres vidim da su istaknute polazne tačke svakog »ozbiljnog« radničkog pokreta – agitacija za potpunu političku slobodu, regulisanje radnog dana i međunarodna saradnja radničke klase. To jest, drugim rečima, čestitam im što su napustili Lassalle-ov program. Da li će shvatiti smisao, ostaje da se vidi. Schweitzer, jedina glava u čitavoj Lass[alle-ovoj] bandi, sigurno će osetiti u čemu je stvar. Da li će smatrati za shodno da to pokaže ili će se praviti lud, nous verrons.⁴

Tvoj
K. M.

¹ »novčane potpore« – ² kućevlasnika – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 79, Prv deo. – ⁴ videćemo

81

Engels Marxu
u London

Mančester, 28. avgusta 1868.

Dragi Mohr,

Tvoje pismo od 25. zatekao sam ovde, i, kao što sam juče obećao, prilažem dve novčanice po 5 funti i jednu od 10. Time će se, valjda, gospodin kućevlasnik morati do daljega zadovoljiti.

Svakodnevno očekujem pismo od moje majke da je stigla u Ostende, i onda odmah putujem tamo. U Londonu ću Te svakako videti, ali sumnjam da ću na povratku moći ostati tamo jedan dan.

Žurim.

Tvoj
F. E.

82

Marx Engelsu
u Mančester

London, 29. avgusta 1868.

Dear Fred,

20 funti primio i srdačna hvala.

Tussy se danas strahovito uplašila. Dickyja je našla mrtvog u kavezu, iako je još juče veselo pevao. Sahranjen je sa svima počastima.

Dupont je dobio mandat iz Napulja da zastupa tamošnju sekciju.^[168] Posle mentanske afere^[169], tamo je nastupila, kao što vidimo iz italijanskih izveštaja^[170], opšta reakcija u zemlji, i naročito je gotovo ukinuto pravo zbora i udruživanja radnika.

U Parizu naši stari ljudi, srećom, *sede*. Tamošnji komitet poslaće jednog delegata u Brisel; ali zato različita corps de métier¹ 8-9.^[171] Naši ljudi su nam pisali iz zatvora da ove corps de métier men² »politički kompromitujemo«, tako da ne mogu više natrag. Kakvim sredstvima pribegava pariska policija, možeš videti iz toga što se kod nekih žena zatvorenika pojavio iznenada neki gospodin kao »Eugène Dupont« iz Londona, da bi ih ispitivao. Bio je to neki policijski agent, kome, međutim, komedija nigde nije pošla za rukom. Eccarius je otputovao danas u Nirnberg kao naš delegat.^[172] Odatle ide u Brisel. On je dopisnik lista »The Times« za oba slučaja.

Takozvana *branche française*³,^[129] pod vodstvom gospode Pyat-a i Vésinier-a, šalje delegata u Brisel da bi – *horribile dictu*⁴ – nas optužio!

À propos! Ako je Moore još tu, onda mu reci da bi bilo dobro kad bi svoj usual contribution⁵ za International Workingmen's Association⁶ mogao još *do utorka* da pošalje na mene. Mi smo slabo zastupljeni u Briselu i svaki šiling koji možemo dobiti upotrebljava se sada za to da bismo jednog member more⁷ poslali onamo. Tuesday next is our last sitting⁸ u ovoj godini pre kongresa.^[173]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ strukovna udruženja – ² ljude strukovnih udruženja – ³ francuska sekcija – ⁴ strašno – ⁵ uobičajeni doprinos – ⁶ Međunarodno udruženje radnika – ⁷ člana više – ⁸ Idućeg utorka je naša poslednja sednica

83

Engels Marxu
u London

Mančester, 1. septembra 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu 5 funti za Moore-ov subscription¹ Internacionali i molim Te da mi za njega pošalješ priznanicu.

S nestrpljenjem očekujem pismo od moje majke u kome treba da mi javi svoj dolazak u Ostende i adresu, da bih na nekoliko dana otišao onamo⁽¹⁷⁴⁾, ali još ništa. Ako do prekosutra ne stigne vest, od tog puta teško da će šta biti, pošto valjani Gottfried² hoće da otputuje iduće nedelje. Čim dobijem obavest, telegrafisaću Ti kada dolazim u London.

Lass[alle-ovu] lagariju⁽¹⁶⁴⁾ doneću sa sobom ili će Ti je Schorlemmer, kod koga se nalazi, poslati čim pročita.

Jones drži ovde open air meetings³ za radnike, ali nastupa takopitomo da mu je to već prigovorio njegov rival Henry. On je u subotu uveče nazvao Gladstone-a »that great leader of the **working classes**«⁴ Lično sam to čuo. On je opet *odveć* lukav.

Tvoj
F. E.

¹ doprinos – ² Gottfried Ermen – ³ zborove na otvorenom polju – ⁴ »taj veliki vođa *radničke* klase«

84

Marx Engelsu

u Mančester

London, 9. septembra 1868.

Dear Fred,

167 funti platio 8. septembra, receipt¹ dobio i bond² vratili.

U prilogu Ti šaljem »*The Times*« i 2 broja lista »*The Daily News*« o *International Workingmen's Congress*³.^[175] Dva broja lista »*The Daily News*« vrati mi obratnom poštom.

Iz First leader⁴ lista »*The Times*« videćeš kako je bila dobra politika što smo samo njemu, s nekoliko reči to that effect,⁵ poslali naš report.⁶^[176]

Žurim.

Salut.

Tvoj
K. Marx

¹ potvrdu – ² obveznicu – ³ *Međunarodnom radničkom kongresu* – ⁴ prvog
uvodnika – ⁵ u tu svrhu – ⁶ izveštaj

85

Marx Engelsu
u Mančester

London, 12. septembra 1868.

Dear Fred,

Srećom, kongres⁽¹⁷⁵⁾ se završava danas, a do četvrtka se – dotle smo primili vesti – relativno podnošljivo kompromitovao. No još uvek strahujem od blamaže, pošto Belgijanci sačinjavaju ogromnu većinu. Gospodin Tolain i drugi Parižani hoće da General Council¹ premeste u Brisel. Oni su vrlo jealous of² London. Veliki je napredak što su prudonistički »braves Belges«³ i Francuzi, koji su u Ženevi (1866)⁽¹⁷⁷⁾ i Lozani (1867)⁽¹⁷⁸⁾ dogmatički deklamovali protiv Trades Unions⁴ itd., sada najfanatičnije za njih. »Braves Belges« sa svim svojim hvallisanjem nisu bili ništa predvideli. Dopisnik lista »The Daily News«, na primer, tri dana je uzalud tražio lokal gde bi se mogle održavati sednice, dok nije slučajno sreo Junga i Stepneyja. Lokali, u stvari, nisu bili unapred iznajmljeni, i »braves Belges« su hteli londonskom General Councilu, kome oni i Francuzi duguju oko 3000 franaka, da natovare troškove. (Za njihovih 250 prisutnih, između ostaloga.) Za troškove se sad prikuplja novac među delegatima.

U velikoj sam neprilici. Posle Tvoga odlaska⁽¹⁷⁴⁾ Laura se razbolela i moja žena je bila prinuđena da od nje pozajmi 10 funti, pošto smo bez marjaša, da bi podmirila samo posebne izdatke.

Iz Holandije⁽⁶⁷⁾ ne čujem ništa i ćutanje moram smatrati za namerno. Zbilja ne znam šta da počnem.

Å propos! Bila je sreća što smo reč convicts pretvorili u victims.⁵

Po povratku Shaw-a – koji je poslat na račun Moore-a⁶ – poslednji će dobiti svoju receipt.⁷

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Generalno veće – ² ljubomorni na – ³ »čestiti Belgijanci« – ⁴ sindikata –
⁵ osuđenike u žrtve – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 82, Prvi deo. – ⁷ priznanicu

Engels Marxu

u London

Mančester, 16. septembra 1868.

Dragi Mohr,

Mogu da pišem samo kratko i loše; imam reumatizam u desnoj ruci, a već sam pisao celo popodne.

U prilogu novčanica od 10 funti. Kad se Borkh[eim] vrati, moraš ga, prosto-naprosto, prisiliti na neki potez ako se inače ne može ništa učiniti. Ti shvataš da se i sam nalazim u prilično kritičnoj situaciji. Jesi li pisao *Meissneru* radi obračuna? Zahvaljujući tome što radnici sada bombarduju sa svih strana, ćutanje o knjizi će uskoro prestati, i na drugo izdanje neće se više morati dugo čekati. **Sad je vreme** da se knjiga¹ ponovo oglasi. Razmisli o tekstu, ja ću ga poslati *Meißneru*, kome sam ionako dužan odgovor. Ali nemoj odugovlačiti. Zatim bi trebalo *M[eißneru]* poslati »The Times« s rezolucijom Nemaca u Briselu, »Demokratisches Wochenblatt« od juče itd.^[179]; moramo podgrejavati njegovo interesovanje za knjigu. Ako nisi to učinio, onda učini sada (taj broj lista »The Times« ne mogu više ovde dobiti). Tada će postepeno stizati do Tebe i razmenska vrednost.

Ovde će Ti mnogo koristiti stvari iz *Ecc[ariusovog]* izveštaja koje je doneo »The Times«, i Mr. Morley će se začuditi.² Ovdasnji listovi takođe donose prilično potpune izvode iz izveštaja (no najviše »The Daily News«).

Kongres je još dobro protekao. Metod da se obično stvari svršavaju javno a *business*³ u tišini, pokazao se kao odličan. Council⁴ ostaje, dakle, ipak u Londonu i prudonisti imaju opet samo satisfakciju što su zaključili da su *oni* prudonisti, a osim njih niko.

A i »Die Zukunft« o Lloydju itd., gde Tebe dvaput spominju, trebalo bi poslati *Meißneru*. Ja mogu sve to nabaviti ako hoćeš.

Moses Hess me je veoma zabavljao.^[180]

No postavlja se pitanje: zar popularno kraće izlaganje sadržine Tvoje knjige *za radnike* nije preka potreba? Ako se to ne učini, doći će neki Moses i uradiće to i pokvariti. Šta misliš Ti o tome?

U prilogu vraćam i *Eichhoffa*.^[180]

Čovek se ne može ni maknuti a da se ne dogode gluposti. Za vreme moje odsutnosti gospoda u komitetu *Schillerovog* zavoda^[49] pozvala su na predlog onih iz *Bradforda* svinju *Vogta* da održi ovde

¹ prvi tom *Kapitala* – ² Vidi u ovom tomu, pismo 74 i 75, Prvi deo. – ³ posao – ⁴ Veće

jedno predavanje. Ja sam, naravno, odmah rekao da istupam iz direktorijuma »da ne bih inače indirektno dao glas poverenja čoveku za koga smatram da je dokazano da je 1859. bio plaćeni bonapartistički agent«. Ta svinja dolazi sutra.

Tvoj
F. E.

Marx Engelsu
u Mančester

London, 16. septembra 1868.

Dragi Engels,

Thanks for the £ 10.¹ Na kraju pisma govoriću pobliže o novčanim stvarima. Najpre o »opštim«.

Politika da se samo listu »The Times« pošalje report^{2[176]} bila je dobra. To je prinudilo sve londonske listove da progovore, s izuzetkom duboko razgnevljenog Levyja.³ »The Times« nije uzeo Eccariusove izveštaje iz Nirnberga. Zagrizao je tek kad je dobio izveštaj od mene. »The Morning Advertiser« od juče (da najedi Blinda) donosi a first leader⁴ za Internacionalu protiv lista »The Times«. »The Star« je rekao da je kongres^[175] »success«. ⁵ »The Standard«, koji nas je najpre napao, sneaks⁶ u jednom jučerašnjem uvodniku pred working class.⁷ U dara po kapitalistima, a sad će sam da pravi grimase zbog agrarnog pitanja. *Journal des Débats* žali što Englezi, Nemci i Belgijanci, kao što pokazuje odluka o agrarnom pitanju^[181], pripadaju »secte communiste«⁸ i što Francuzi, s druge strane, stalno ponavljaju »les déclamations ridicules de Proudhon«.⁹

Sa Eccariusom smo vrlo nezadovoljni i idućeg utorka će bomba da eksplodira, što će mu dobro činiti.^[182] Tačke optužbe su ove:

On gotovo uopšte nije učestvovao na kongresu a potom je u listu »The Times« predstavio sebe kao leading mind.¹⁰ U svojim izveštajima predloge Generalnog veća prisvojio je kao lično svoje a takođe i aplauz koji su dobili pripisao sebi. On je govore drugih što je moguće više prećutkivao i, da bi polaskao listu »The Times«, iskrivio je Dupont-ov završni govor. Lessner se, osim toga, žalio da je, kad je on (Lessner) citirao iz moje knjige, Eccarius to prećutao u listu »The Times«^[183], ditto da je rezoluciju o knjizi^[179] samo pod high pressure¹¹ dodao svome dopisu, najzad je nemačku rezoluciju o ratu^[184] izvitoperio. On kaže da bi, evropski rat bio građanski rat, umesto da kaže, kao u nemačkoj rezoluciji, that »war between France and Germany was a civil war for the profit of Russia«. ¹² Ovo poslednje je sasvim izostavio. Nasuprot tome, Nemcima i Englezima podmeće belgijsku glupost, to strike against war.¹³

¹ Hvala za 10 funti. – ² izveštaj – ³ iz lista »Daily Telegraph« – ⁴ prvi uvodnik – ⁵ »uspeh« – ⁶ puzi – ⁷ radničkom klasom – ⁸ »komunističkoj sekti« – ⁹ »smešne Proudhonove deklamacije« – ¹⁰ vodeći um – ¹¹ jakim pritiskom – ¹² da bi »rat između Francuske i Engleske bio građanski rat u korist Rusije« – ¹³ da »strajkuju protiv rata«

S druge strane, njegove izveštaje treba mu pripisati u zaslugu. Ukratko, stvar je u tome što će mu se reći da će ubuduće figurirati samo kao *reporter*, s tim što će mu Council¹⁴ plaćati putne troškove a »The Times« članke. Ali on neće *nikada više* biti određen za *delegata*. Da se na taj način sačuvamo od konflikta of fractions.¹⁵

Lessner kaže da, ako smo toliko sproveli, mada tako slabo zaslupljeni na kongresu, koji se sastojao gotovo od samih Belgijanaca (s dodatkom Francuza), to treba zahvaliti okolnosti što su belgijski radnici u svim odlučujućim tačkama glasali sa Londonom uprkos svojim briselskim *leaders*.¹⁶ Moses je, kažu, održao najbolji govor protiv prudonista.^[180] Tolain je bio tako besan da se nije ni pojavio na banketu. Ne samo što je Centralno veće opet ovde ostavljeno, nego je prihvaćena lista članova koju smo mi *purificirali*.¹⁷ Vésinier je obavezan da za četiri nedelje pošalje jednoj komisiji u Brisel^[185] dokaze za svoje sumnjičenje protiv Tolaina. Ako ti dokazi nisu *ništa* (a oni nisu ništa), kongres ga je gotovo kondicionalno¹⁸ *isključio* iz društva kao klevetnika. Zastupnik of French branch¹⁹^[129] podneo je tužbu protiv General Councila²⁰, u kojoj se, između ostalog, nalazi i skromni zahtev da Francuska sekcija imenuje francuskog člana Generalnog veća. Preko toga se prešlo na običan dnevni red (isto onako kao što smo postupili i mi u Generalnom veću sa žalbama te gospode).

Liebknecht je učinio sasvim beskorisnu (pa čak *statutu* protivnu) glupost u Nirnbergu^[172] time što je ljudima nametnuo konfuzno Beckerovo trabunjanje kao *program Međunarodnog udruženja radnika*.^[186] Sonnemann je bio u pravu kad je rekao da je to quid pro quo.²¹ Ali gospodin Wilhelm je hteo *demokratsko lupetanje* za »Narodnu partiju«!^[103]

Meißner je pisao nekoliko redaka pre nekoliko nedelja. On može da obračuna tek kroz nekoliko nedelja. Čini mu se da do sada *nije bilo zarade*. Danas mu šaljem »The Times« i Liebknechta²² i »Die Zukunft«. *Oglas moraš Ti sastaviti*. Ja ne mogu vlastitu knjigu oglasavati. A i bilo bi vrlo dobro kad bi Ti sam napisao jednu malu popularnu brošuru. Nadam se da za stvar sada postoji interesovanje.

Što se tiče novčanih prilika, svakako da se ovako dalje ne može. Svaki rad mi je onemogućen. Najbolje bi bilo, čini mi se, kad bi Ti pisao Borkheimu i pitao ga da li se ne bi nekako moglo nabaviti novaca za mene, pošto sam *posle otplate Kreditnom društvu* i drugih nagemilanih dugova sad u velikom škripcu zbog posebnih izdataka, između ostalog za opremu Laure koja uskoro odlazi u Pariz. (A to je stvarno *otežavajuća* okolnost!) Ja sam B[orkheima] dovoljno studirao da znam da on mora verovati kako ja imam within certain limits a settled income,²³ ali da sam zbog toga što još nisu stigli prihodi od

14 Veće – 15 frakcija – 16 vodama – 17 pročistili – 18 uslovno – 19 Francuske sekcije – 20 Generalnog veća – 21 brkanje – 22 Vidi u ovom tomu, pismo 86, Prvi deo. – 23 u izvesnim granicama redovan prihod

knjige itd. u naročitim teškoćama. On mora verovati da mu Ti pišeš iza mojih leđa. Naravno, Ti mu moraš dati svoju garanciju ili je obećati.

Vrlo je dobro što je *Vogt* baš u Engleskoj dok Internacionala privlači takvu pažnju. Zna on odakle vetar duva.

Salut.

Tvoj
K. M.

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. septembra 1868.

Dragi Mohr,

Mislim da nećete moći sprovesti nameravano isključenje Eccariusa iz Kongresa, on će biti neophodan i kao delegat. Inače je vrlo dobro što mu to nije prošlo tek onako i što ima mnogih who will wash his head¹ kako kaže L[afargue].

Što se tiče oglasa o Tvojoj knjizi², apsurdno je što tvrdiš da ga ne možeš sam napisati. Pa Ti si ga hteo sam sastaviti kad sam Ti poslao jedan koji Ti se nije dopao.³ Izvoli se, dakle, vratiti na ovaj predmet i pošalji mi oglas koji si tada obećao. Ja ću ga onda već uputiti M[eißneru]. Ali mi moramo toga čoveka nešto potpomoci, da ga ne bi prošla dobra volja.

In puncto-novca, rado ću pisati B[orkheimu] čim mi javiš da se vratio. No, à propos ovoga, moraš mi saopštiti kako je tada tekla stvar sa zajmom. Na koliko si osigurao svoj život, po kojoj premiji i da li polisa još važi. Bilo bi, naime, još uvek moguće ili preko tog istog društva dobiti nov zajam ili, pak, predujam na samu polisu. Ali kako da ja tražim novac za Tebe kad me Ti o svim tim stvarima uopšte nisi obavestavao? Ako se budem mogao složiti s G[ottfriedom] E[rmenom], koji teško da će se vratiti pre kraja oktobra, odmah bih mogao nešto likvidirati, ali od toga sve zavisi. Ako se ja s njime ne složim, to će moj vlastiti položaj biti vrlo neizvestan. Ali to se može vući sve do kraja ove godine pre no što se odluči, a dotle ima još tri i po meseca.

Lepi Wilhelm postaje obestan otkako ga je napustio njegov Bismarck.^[187] Teranje u rat je sve jasnije. Pa i pored toga mislim da je za ovu godinu prekasno. Kupovina konja i stvarna mobilizacija iziskuju u Francuskoj još uvek više vremena nego u Pruskoj, i, uprkos svim pripremama i hvalisanju, ne verujem da bi Francuzima za to bilo potrebno manje od šest nedelja. Nemogućnost da svoje potrebe u konjima podmire u zemlji primorava ih na to da početak stvarne mobilizacije, to jest sada određene odluke za napad, obeleže velikom kupovinom konja u inostranstvu, što bi odmah postalo poznato. *Potpuni* broj konja potreban za rat ne mogu sada još dugo imati. Dakle, za 5 - 6 nedelja Louis-čić⁴ mora da otkrije svoje namere, i to će nas dovesti do kraja oktobra, a zimska kampanja preduzima se, pogotovu

¹ koji će mu natrljati nos -- ² prvom tomu *Kapitala* -- ³ Vidi u ovom tomu, pismo 32, Prvi deo. -- ⁴ Napoleon III

sa sadašnjim ogromnim masama, svakako samo u slučaju krajnje nužde. Dakle, ako ne iskrсну sasvim naročiti razlozi, to smo prilično sigurni do marta - aprila, a dotle se može štošta dogoditi.

Osim toga, Louis ni izdaleka *nema* toliko ljudi koliko mu je potrebno. Njegove linijske trupe teško da broje više od 650 000 ljudi (žandarmerija, garde municipale,⁵ i mnoštvo drugih policijskih trupa figuriraju takođe u spisku vojske), a mobilna garda većim delom ne postoji čak ni na papiru. Da bi se izmenjeni vojni sistem potpuno sproveo u život, potrebno je 6 - 7 godina, a njegov ima tek godinu dana. Ne verujem da Louis već sada želi rat, ako ga može izbeći, pošto svaki mesec odgađanja donosi veći prirast *njegovim* ubojnim snagama nego pruskim.

Nadam se da je Laura opet dobro? Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

⁵ gradska garda

Marx Engelsu
u Mančester

London, 19. septembra 1868.

Dear Fred,

U prilogu jedno pismo od Schweitzera^[188], ditto jedno iz Esena i 6 brojeva lista »Der Social-Demokrat«. Sve te stvari moram opet imati do *utorka*. Šta da odgovorim lukavom Schweitzeru? Videćeš iz debata (u listu »Der Social-Demokrat«) na Kongresu *Opšteg nemačkog radničkog saveza*^[154] da su »pravi« lasalovci nanjušili da njihov gospodin predsednik sa eventualnim kongresom^[189] za osnivanje tredjuniona i regulisanje štrajkova napušta Lassalle-ove vode. Tek pošto je pripremio da će dati ostavku na dužnost, dobio je dozvolu da preduzme ovu agitaciju nezavisno od Nemačkog radničkog udruženja. Njegov cilj je, naravno, da preduhitri Liebknechta itd. Osim toga, uvideo je da s razvitkom *istinske* radničke organizacije u Nemačkoj, koja se temelji na tredjunionima, njegovo veštačko sektaško udruženje would soon be nowhere.¹ Ono što on sada u jednom uvodniku (broj 104) označava kao suštinu Lassalle-ovog otkrića: »državni kredit za osnivanje proizvodnih asocijacija«, doslovna je kopija iz programa francuskog *katoličkog* socijalizma, duce² Buchez-a, u listu *L'Atelier* za vreme Lous-Philippe-a. Ja moram diplomatski odgovoriti i želim da imam Tvoje mišljenje.

Ovde više nema nijednog primerka *Vogta*. No juče sam pisao Liebknechtu^[190] i zatražio kategorički izveštaj o primercima (možda 150) koji su mu dostavljeni.

Sledećeg utorka, kad se održava prva sednica Generalnog veća, biće burno. Dupont je takođe vrlo besan na Eccariusu, jer on gotovo i nije uzimao učešća u radu Kongresa. Ja ću nastojati da Eccariusu zaštitim od »pozitivnih« koraka,³ no ovog puta ne mogu nastupiti za njega tako pristrasno kao što sam to činio prošle godine protiv Foxa, Cartera itd.^[191]

Jedan trgovac iz Bordoa, Lafargue-ov prijatelj, govori engleski, prošao je ovuda pri povratku iz Švedske i Danske. Rekao je Laf[argue-u] da se tamo u višim krugovima mnogo govori o mojoj knjizi,⁴ što mi ne zvuči mnogo verovatno.

Laura je nešto bolje. Njene sufferings⁵ u vezi su sa izvesnim prirodnim razvojnim procesom. Oni hoće početkom oktobra da otputuju, a to je baš nezgodno jer rublje za njenu opremu još uvek nije spremno.

¹ otići će uskoro dodavola – ² pod vodstvom – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 87, Prvi deo. – ⁴ prvom tomu *Kapitala* – ⁵ tegobe

L'illustre Gaudissart⁶ se danas vratio.

Zajam je bio ovakav: pozajmiš novac for a certain term.⁷ Umreš li pre dospeća, onda sumu *ne treba* vratiti. U obrnutom slučaju, o dospelom roku je vraćaš sa određenim kamatama. Time je transakcija *završena*. To, dakle, nije osiguranje života. I ne dobija se nikakva polisa, već novac, za koji izdaješ bond.⁸ Ovaj mi je, naravno, vraćen. Osobni oblik čini da stvar poskupljuje toliko. To je sigurno najgori i najskuplji način posuđivanja novca.

Jedina okolnost koja je, po mome mišljenju, za Bonapartu povoljna za odocnelu kampanju jeste ta što bi Rusija bila tad više paralizovana, bar za vojnu akciju. Jedno je pouzdano. Cela Francuska veruje u an imminent⁹ rat.

Sa oglasom ču d'abord¹⁰ videti šta će odgovoriti Meißner, koga sam pitao o tome.

Kako se svršilo s debelim Vogtom?

Salut.

Tvoj
K. M.

U izveštaju lista »L' Opinion Nationale« o Briselskom kongresu kaže se, između ostalog:

»Je dois mentionner ici le rapport général de l'Association, rédigé par le conseil de Londres. Mentionner, c'est bien le seul mot que je puisse employer, car, je ne suis point assez fort légiste pour trier et élaguer les phrases incriminables par les lois de France, et il s'en pourrait trouver quelques-unes de ce genre.«¹¹ Zatim govori o mestima koja se odnose na »le gouvernement français«¹² »La critique y est verte parfois, et souvent ironique. Je le répète, je ne puis m'en faire juge; mais je dois avouer que le public a été moins timide que votre correspondant; il a couvert d'applaudissements frénétiques tous les passages que je m'abstiens de citer.«¹³

Bilo je 12 reportera iz Francuske.

»L'Emancipation« i »Journal de Bruxelles« napali su kongres na sasvim isti način kao i nas pre 20 godina.

Bio je i jedan Rus u svojstvu novinara. On je rekao da će ruske listove koji su pisali o kongresu poslati Generalnom veću.

⁶ Presvetli Gaudissart (S. Borkheim) – ⁷ za izvestan rok – ⁸ obveznicu – ⁹ predstojeći – ¹⁰ najpre – ¹¹ »Moram ovde pomenuti opšti izveštaj koji je redigovalo Generalno veće u Londonu. Pomenuti, to je, u stvari, jedina reč koju mogu upotrebiti, jer nisam dovoljno pravno potkovan da bih ulovio mesta koja su kažnjiva po francuskom zakonu i odstranio ih, a moglo bi ih takvih biti nekoliko.« – ¹² »francusku vladu« – ¹³ »Kritika je ponekada gruba a često ironična. Ponašavam, ne mogu o tome suditi; ali moram priznati da je publika bila manje bojažljiva od vašeg dopisnika; ona je sva mesta koja se uzdržavam da citiram prihvatila sa frenetičnim aplauzom.«

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. septembra 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Schweitzerovo pismo.^[188] Pa taj čovek je stoka ako misli da će Tebe moći jednim takvim pismom podmititi. Čineći Te šefom »Evrope« uopšte, on Ti delikatno nagoveštava da se Tvoje carstvo baš zato ne odnosi posebno na neku određenu zemlju, dakle, zapravo, nije od ovoga sveta. On Te naziva papom, da bi Ti njega miropomazao za cara Nemačke i zato dao Wilhelmu¹ nogom u tur. U svakom slučaju, veoma je važno da Ti imaš *to* pismo u ruci.

Mislim da tome čiftici, pre svega, treba skrenuti pažnju na to da njegov radnički kongres^[189] ima samo onda smisla ako je *istinski* radnički kongres, a ne samo bleđa slika njegovog Hamburškog kongresa^[184]; ako se, dakle, Schw[eitzer] za to pobrine da i drugi budu zastupljeni a ne samo lasalovski elementi. Dosad kao da tako čega nema i čini se da Schw[eitzer] nije za to učinio nikakve korake. Da li se on sa Wilhelmom i drugima »može sprijateljiti« ili ne može, sasvim je svejedno, u takvoj stvari on mora da ide zajedno s njima. Zatim, što se tiče statuta, mogao bi mu pisati da nije toliko reč o tome šta u njima stoji nego kako se oni sprovede.

Taj gospodin očigledno hoće da Wilhelma, Bebela i kompaniju istisne i da se pri tom može pozivati na nešto napismeno od Tebe. Mora da mu je mnogo stalo do toga, inače to pismo koje je Tebi zauvek dao u ruke, ne bi nikada napisao. Ti si u pravu kad kažeš da on vidi da se nekoliko Lassalle-ovih fraza više ne ide i da mora biti opširniji.

Ako se ne varam, Ti si dao Wilhelmiću i primerke Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte. Bilo bi dobro nabaviti još nekoliko, nemam više nijednog primerka.

Gaudissart-u² ću pisati.

Događaji u Španiji^[192] mogli bi čitavoj ratnoj dreci učiniti kraj. La innocente³ Isabella⁴ bila je jedini siguran saveznik koji je Louis imao, a ako u Španiji pobjedi revolucija, čitava konstelacija će dobiti drugi karakter. Stvar će se svakako vrlo brzo odlučiti: mislim da je nevinna foutue.⁵

Tvoj
F. E.

¹ Wilhelmu Liebknechtu – ² Sigismundu Borkheimu – ³ Nevina – ⁴ Isabella II – ⁵ gotova

91

Marx Engelsu
u Mančester

London, 23. septembra 1868.

Dear Fred,

Iz priloženog vidiš da Liebknecht takođe hoće da pomoću mene odstrani Schweitzera, kao i Schweitzer Liebknechta.^[193] Wilhelmu sam odgovorio: samo bez pre nagljivanja! Bude li on delao s taktom, S[chweitzer] će sam po sebi settle down to more moderate »proportions«¹ ili će se sam upropastiti. Raspuštanje Opšteg nemačkog radničkog saveza biće za lasalovstvo kao takvo težak svršetak, iako some time može da vodi a lingering sectlife².^[194]

Schw[eitzerov] izveštaj u listu »Der Social-Demokrat« o toj katastrofi prilažem.^[195]

Sasvim sam Tvoga mišljenja da će španska revolucija (ona ima isti značaj kao i napuljska 1848^[196]) dati nov obrt evropskoj istoriji i specijalno kao neki Deus ex machina³ preseći Gordijev čvor odvratnog nemačko-francuskog rata.

Upravo dolazi Strohn sa Kontinenta. Dakle, drugi put.

Tvoj
Mohr

»The Times« je platio Eccariusu⁴ 2 i po gvineje po stupcu. Uveliko ga hvalio i učinio mu veoma dobre ponude. Vrati mi Wilhelmovo pismo.

¹ pristati na skromnije »razmere« – ² neko vreme... potajni sektaški život
– ³ bog iz mašine – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 87, Prvi deo.

Engels Marxu u London

Mančester, 24. septembra 1868.

Dragi Mohr,

Dakle, *zato* Schweitzer piše to ponizno pismo.¹ On je očigledno znao šta mu predstoji kad Ti je pisao. S jedne strane, možda mu nije sasvim neprijatno što će smeti da se otarasi strogog pridržavanja Lassalle-a, ali, u suštini, gubitak čvrste organizacije i mogućnosti izigravanja diktatora sigurno je za njega koban. Razmetanju Lassalle-ove sekte da je *ona* »partija« u Nemačkoj došao je, naravno, kraj i sekta će postepeno odumreti; u berkskoj oblasti, prvoj domovini sekte, ona će najduže pokazivati znake života.

Uostalom, to će, kao što Wilh[elm] tačno naslućuje, pogoditi i njegova udruženja.^[197] Utoliko bolje. Ni sitnoburžoasko-narodnpartijsko-federalistička ćud ovih ljudi ne vredi ništa. I dobro je što vlada huška radnike kad vidi da radnici ne daju da ih ona upotrebi protiv buržoazije. Neki oblik će se već naći.

Ali i to mi je neki drug, taj Wilh[elm]! Nisu prošla ni četiri meseca otkako je sklopio sa Schw[eitzerom] »neku vrstu saveza«^[155] a danas su već zavađeni i on je njemu odveć slippery.² Pa to je on znao i ranije – ali famozni su ti momci koje mu je on »pridodao za nadzor«!

Kakva je to proklamacija koju Ti partout³ treba da izdaš?^[193] I u njoj lepe fraze o »osobama« koje Wilh[elm] može da tumači da su protiv Baptista a Baptist da su protiv Wilhelma! Kome je jednom južnonemački demokrat ušao u krv, taj ga se više neće nikada osloboditi. Čovek bi mislio W[ilhelm] piše Struveu.

Schlöffel (stari) se opet pojavio u Šleziji. Neke kuriozitetze iz lista »Die Zukunft« umećem u brojeve lista »Der Social-Demokrat« koje vraćam.

Da si Ti samo otišao u Nirnberg! Tu bi bio obeštećen i mogao bi posle toga opet da počneš od početka sa *sufferings*⁴. On Tebe još uvek ne može razlikovati od Struvea, ja Ti kažem.

Wilh[elm] bi mogao sada u trenutku raspuštanja Opšteg nemačkog radničkog saveza^[194] preštampati odnosna mesta iz moje brošure⁵, gde je gospodi lasalovcima to sve unapred rečeno. Šta misliš Ti o

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 89 i 90, Prvi deo. – ² ljjigav – ³ bezuslovno – ⁴ mukama – ⁵ Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija

tome? Ja bih mu to mogao pripremiti, pošto imam još nekoliko primeraka kod sebe.^[198]

Tvoj
F. E.

93

Marx Engelsu
u Mančester

London, 25. septembra 1868.

Dragi Fred,

Možeš li mi do subote ujutro poslati 5 funti? Jedan od trgovaca bio je upravo kod mene i kaže da je pred bankrotstvom i da će imati velike troškove ako do subote ne pribavi a certain sum od his creditors.¹

Tvoj
K. M.

¹ Izvesnu sumu od svojih dužnika.

Marx Engelsu
u Mančester

London, 25. septembra 1868.

Dear Fred,

By all means¹ spremi stvar za Liebknechta^[198] što brže možeš. Inače će on to sam uraditi i, možeš biti siguran, loše. Čini mi se da bi bilo dobro kad bi ukazao na ono što je Bernhard Becker^[164] (koji nas je tako strašno grdio dok je još bio »predsednik čovečanstva«)^[199] u svom tričavom pamfletu ukrao iz Tvoga pamfleta² i posle gorkog iskustva priznao. Pamflet možeš odmah dobiti ako smesta pišeš Strohnju, koji ga je poneo sa sobom u Bradford.

Nastalo je vreme da se počne udarati po tome »lasalovstvu«, i preko B. Beckerovog pakosnog pamfleta se apsolutno ne sme preći ćutke.^[200]

»Proglas« o kome govori vatreni Wilhelmic^[193] je ovaj: ja (i. e.³ u ime Međunarodnog udruženja, kao njegov secretary for Germany⁴) moram, naravno, some general lines⁵ da uputim nemačkim radnicima otkako se njihov odnos prema nama usled njihovih raznih kongresnih zaključaka izmenio. Ali pri tom nije potrebna nikakva pre nagljenost. U svim tim stvarima držati se pravila »ko polako ide, brže stigne«, a naš Wilhelmic, kao što je poznato, nije za 6 - 7 godina nipošto žurio sa tom stvari.

Quant à Schweitzer,⁶ imao sam neku slutnju da se izvesna prekretnica looming somewhere.⁷ Zato, iako je moj odgovor⁸ njemu već nekoliko dana ležao gotov - (gde sam ga sa mentorskom uzdržljivošću poučavao naročito razlici između uslova jednog sektaškog pokreta i istinskog klasnog pokreta) - ipak sam stvar zadržao. I tek sada ću mu odgovoriti, pošto je taj novi pokušaj njegovog Trades-Unions-Bildungs-Kongresses⁹ u Berlinu^[189] pokazao svoj rezultat. U svakom slučaju je Schw[eitzer] stekao kod mene iskustvo da vreme za odgovor na njegova pisma stoji uvek u obrnutom odnosu prema njihovoj »toplini«.

Wilhelm ima samo još jedan primerak *Osammaestog brimera Louis-a Bonaparte*.

¹ Po svaku cenu - ² Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija - ³ to jest - ⁴ sekretar za Nemačku - ⁵ nekoliko opštih redaka - ⁶ Što se tiče Schweitzera - ⁷ odnekud pojavljivala - ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 22, Drugi deo. - ⁹ kongresa sindikata i prosvetnih društava

Kako su prošla *Vogtova lectures*¹⁰ u Schillerovom zavodu?

Tvoj
K. M.

Blanqui je bio za vreme Briselskog kongresa stalno prisutan.

U jednoj plavoj knjizi o krizi od 1857.^[201] pita *Cardwell*, Chairman¹¹ istražnog komiteta, najodvratnija ženturača među Peelovom klikom starih baba, *Dixona* (managing director¹² jedne banke iz Liverpula koja je bankrotirala), da li su shareholders¹³ banke većim delom bile žene, popovi i druga lica koja se ne razumeju u bankovne poslove? By no means,¹⁴ odgovara Dixon, bili su to većinom »mercantile men«,¹⁵ ali dodaje vrlo knowingly¹⁶.

»The majority of them are people in business, mercantile men; but how far mercantile men can be considered competent to form an opinion on any other business than their own, is rather a question.«¹⁷ Zar to nije lepo?

A propos! Neka mi Moore iz svoje pozajmne biblioteke pošalje Fosterovu knjigu *On Exchange*,¹⁸ pošto je nema ovde u biblioteci. Odmah ću je vratiti.

¹⁰ predavanja – ¹¹ predsednik – ¹² glavnog direktora – ¹³ akcionari – ¹⁴ Nipošto – ¹⁵ »trgovci« – ¹⁶ znalački – ¹⁷ »Većina njih su poslovni ljudi, trgovci; – ali ukoliko se trgovci mogu smatrati za kompetentne da imaju sud u drugim osim u svojim vlastitim poslovima, veliko je pitanje.« – ¹⁸ O razmeni

95

Engels Marxu

u London

Radnička biblioteka

Mančester, 25. septembra 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu traženih 5 funti u jednoj novčanici.

Stvar u Španiji^[192] mora da ide dobro pošto vlada javlja vrlo malo povoljnoga o svome položaju. Pa ipak začuđuje što telegrafi prema granici još nisu presečeni. To dokazuje da je Nevina¹ mogla vrlo lako doći do Madrida samo da je htela.

Tvoj

F. E.

¹ Isabella II

Marx Engelsu
u Mančester

London, 26. septembra 1868.

Dear Fred,

Best thanks for £ 5.¹ Ovi tričavi sitni shopkeepers² su kukavna klasa. Moja žena je smesta odnela novac u kuću dotičnog poverioca. On sam bio je u prvi mah »kidnuo« (a on je u svojoj vrsti sasvim pošten čovek); njegova žena je suznih očiju primila za njega novac. Veliki, najveći deo ovih shopkeepers² prolazi kroz svu bedu proletarijata, uz to »strah« i »robovanje ugledu« a bez compensating³ osećanja svoga dostojanstva, koje imaju bolji radnici.

À propos! Svada među autoritetima tredjuniona koja je već niz godina stvarno kočila njihovu delatnost, najzad je prestala. The London Trades' Council⁴ (Odger et Co.), London Workingmen's Association⁵ (Potter et Co.) i Amalgamated Trades Unions⁶ (mislim da je glavno sedište sada, ono se svake godine menja, Šefild) najzad su se sporazumeli o *zajedničkoj akciji*.^[202] Kampanja buržoazije protiv Trades Unions⁷ dala je ovaj rezultat.

Opet Ti šaljem poslednje brojeve Schweitzerovog lista, jer će Ti možda trebati za članak za Wilhelma^[198]. Drži ih u Mančesteru, ali tako da se u slučaju potrebe mogu opet naći. Ne verujem da je S[chweitzer] nešto naslućivao o predstojećem udaru. Da je to bio slučaj, teško da bi tako trijumfalno brbljao o »čvrstoj organizaciji«. Mislim da je »International Workingmen's Association«⁸ navela prusku vladu na ovaj odlučujući udarac. Što se, pak, tiče »toplog bratskog« S[chweitzerovog] pisma meni, ono se jednostavno objašnjava njegovom bojazni da bih ja sada, posle nirnberške odluke^[172], mogao otvoreno istupiti za Wilhelma, a protiv njega. A jedna takva polemika bi posle hamburške afere^[154] (le bon homme⁹ mi je pisao da izvolim doći sam u Hamburg »da bih primio zasluženi lovor«) bila nezgodna.

Za nemačku radničku klasu je najpreče da prestane agitovati po dozvoli visoke vlasti. Takva birokratski školovana rasa mora proći potpuni kurs »samopomoći«. S druge strane, oni imaju bezuslovno to preimućstvo zato što pokret počinju u mnogo razvijenijim prilikama nego Englezi, i što, kao Nemci, na ramenima imaju glave sposobne za uopštavanje. Eccarius veoma hvali parlamentarnu pristojnost i takt

¹ Najlepša hvala za 5 funti. – ² bakali – ³ izjednačujućeg – ⁴ Londonsko sindikalno veće – ⁵ Londonsko radničko udruženje – ⁶ Udruženi sindikati – ⁷ sindikata – ⁸ Međunarodno udruženje radnika – ⁹ taj poštenjaković

– naročito u poređenju s Francuzima u Briselu^[175] – koji su vladali na Nirnberškom kongresu.

Sa Španijom stoji još vrlo sumnjivo; no čini mi se da se pokret može obuzdati samo na kratko vreme.^[192] Jedno ne shvatam, naime da leaders¹⁰ nisu čekali dok »Nevina«¹¹ ne ode iz Španije i bude u poseti kod Bonaparte. Ukoliko ovaj sâm nije umešao prste u tu stvar? Salut.

Tvoj
K. M.

Jedna od najsmešnijih Schweitzerovih operacija – a na to su ga bezuslovno naterale predrasude njegove vojske i njegova dužnost predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza – jeste ta što se stalno zaklinje in verba magistri,¹² i što pri svakoj novoj koncesiji potrebama stvarnog radničkog pokreta bojažljivo argumentiše da to *ne* protivreči dogmama jedinospasonosnog Lassalle-ovog vjeruju. Hamburški kongres je osetio sasvim tačno, instinktivno, da je Opšti nemački radnički savez kao specifična organizacija Lassalle-ove sekte ugrožen stvarnim radničkim pokretom posredstvom sindikata itd., te da bi zvaničnim učešćem u tom pokretu izgubio svoju posebnost, koja sačinjava njegov point d'honneur i raison d'être.¹³

¹⁰ vodi – ¹¹ Isabella II – ¹² učiteljevim rečima – ¹³ ponos i razlog postojanja
– ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 22. Drugi deo.

97

Marx Engelsu

u Mančester

London, 29. septembra 1868..

Dragi Fred,

Prilažem pismo od Eichhoffa^[203] s dva broja listova »Der Social-Demokrat« i »Staatsbürger-Zeitung«.

Iz ovoga ćeš videti da je »pijanom« Schulze-Delitzschu pošlo za rukom da Schweitzerovom iznenadnom obrtu dâ trenutnu važnost, da se čitav S[schweitzerov] kongres sastoji *samo* (minus 12 ljudi) iz lasalovaca, te da S[schweitzer] misli da može na vrlo prost način svoju diktaturu nad Opštim nemačkim radničkim savezom zameniti diktaturom nad nemačkom radničkom klasom. To je vrlo naivno.

Jedino praktično pitanje za nas jeste: da li da *već sada* izdam proglas ili ne? Generalno veće mora prema svome položaju da igra ulogu nepristrasnoga. Ne bi li, dakle, bilo bolje još pričekati dok se 1. više ispolji ništavnost rezultata S[schweitzer]-ove igre i 2. dok Liebknecht i kompanija zbilja nešto ne organizuju?

Čini mi se da moć Generalnog veća veoma zavisi od toga da li će ono biti u stanju da sebi ne veže ruke u nevreme i nikada bez sigurnosti u uspeh, bolje reći, da se u svojim operacijama drži ruske diplomatije.

Ako si i Ti tog mišljenja (a Ti se moraš za 2 - 3 dana izjasniti), onda Wilhelmu i Eichhoffu mogu jednostavno pisati da se većina Generalnog veća izjasnila protiv svakog javnog proglašenja dok elementi koji su se priključili Međunarodnom udruženju radnika svojom organizacijom ne pruže potporu.

Tvoj
K. M.

U međuvremenu moglo bi se lasalovstvo, koje se već nalazi u stanju raspadanja, *underhand*¹ još više podriti, kao, na primer, Tvojom člankom.^[198]

¹ ispod ruke

Engels Marxu

u London

Mančester, 30. septembra 1868.

Dragi Mohr,

Pošto si već kao sekretar for Germany¹ stupio sa Schweitzerom u vezu, ne vidim kako možeš drukčije nego da sačuvaš potpunu neutralnost između njega i Wilhelmića – bar u oficijelnom nastupanju. Koliko ja znam, lasalovci su u Hamburgu prihvatili vaš program^[154], dakle više se ne može ni želeti. Treba, dakle, prepustiti Schw[eitzeru] da sam sebi slomi vrat; kad bismo mi bili u Nemačkoj, tad bi bilo nešto drugo.

Već iz prošlog broja lista »Der Social-Demokrat« video sam da on hoće da »čvrstu organizaciju« prenese na Trades Union;² sad ostaje da se vidi da li će mu to poći za rukom, u šta ne verujem³. Trades business⁴ je novčani posao i tu diktatura prestaje sama od sebe. A tako jednostavno ipak ne ide sa supstitucijom kao što taj bonhomme⁵ misli.

Council⁶ može i sme samo onda da stane na nečiju stranu kad je direktno ili indirektno samo napadnuto ili kad su principi Udruženja povređeni. Tako je onda učinilo i sa Parižanima.

Pri tom: šta je do sada Wilhelmićeva organizacija, šta su posledice nirnberške odluke^[172]? Da li su se udruženja zbilja priključila, plaćaju li doprinose itd.? Ja ništa o tome ne znam. I šta će Wilh[elm] da radi u odnosu na Schw[eitzerovu] Strike Organisation^[189]? Šta on hoće još da organizuje? To mi je sve još vrlo nejasno.

Zatim: Kakvo bi praktično dejstvo imalo kad bi Ti i Generalno veće izdali proklamaciju protiv lasalovaca? Mislím vrlo slabo, u najboljem slučaju, to što bi se sekta kao takva još čvršće povezala. I šta da im se prigovori? Da se nisu stavili W. Liebknechtu na raspolaganje? Dokle oni imaju poverenja u Schw[eitzera] i dokle se L[eibknecht] i Schw[eitzer] svađaju, svako pridikovanje o ujedinjenju je čista ludost.

Lassalle-ove tričarije napasti publikacijama, sasvim je nešto drugo. Ali na njega, tako reći, baciti anatemu – može samo opet učvrstiti sektu, koja se inače raspada.

Schw[eitzeru] bih ja jednom prilikom rekao štošta o njegovim dik-

¹ za Nemačku – ² sindikate – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 89, Prvi deo. – ⁴ Posao sindikata – ⁵ poštenjaković – ⁶ Veće – ⁷ štrajkačku organizaciju

tatorskim pretenzijama, ako mu uopšte pišeš. Pa on je najpre Tebi hteo da pošalje predloge.

À propos! *Eichoffovo pismo nije bilo priloženo.*

Vogt.^[204] O ovome Ti nisam mogao pisati, pošto je Schorlemmer bio na jezerima, a ja, naravno, nisam postavljao nikakva pitanja. Juče sam nešto saznao da predavanje nije pokrilo troškove, da je V[ogt], iako već godinu dana drži stalno isto predavanje, ipak govorio vrlo rogovatno, često se ponavljao itd. Posle predavanja je nekoliko ljudi selo s njim u trpezariju, gde su valjanog Vogta unitarijanski pop Steinthal (brat Weerthovog⁸), jedan stari dosadni lingvista Kalisch i još neki tip tako zasuli pitanjima o majmunskom procesu da mu se smrklo pred očima i on se ubrzo izgubio. On se ovde uopšte veoma ustručavao i nelagodno osećao, dok je u Bradfordu bio veoma slavljén i gospodar situacije. Davissonu je izneo neka zapažanja, koja su ovoga navela na opasku da je on, sudeći po tome, bednik koji je za sve sposoban. Poblíže ću još ćuti. U svakom slučaju, *taj* više neće doći ovamo.

Tvoj
F. E.

Od Borkheima ćeš verovatno uskoro ćuti, a ako ne, onda od mene in re nervi rerum.⁹

⁸ očigledno je Engels ovde izostavio jednu reč; radi se o bratu Weerthovog šefa

– ⁹ o novčanim pitanjima.

Engels Marxu

u London

Mančester, 2. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

Borkheim je izvrsno ispunio svoj zadatak. Krajem prošlog meseca dospeo je rok isplate iznosa od 72 funte za vino, koje smo Charles,¹ Gumpert i ja uzimali od njega. Ali tek početkom ovoga meseca mogao sam imati novac na raspolaganju. Poslao sam ga, dakle, juče i zapitao da li bi on mogao nabaviti za Tebe 100 funti ili, pak, odložiti plaćanje vina do februara. On je učinio ovo poslednje, i čak predujmio 28 funti koje nedostaju. Time smo, mislim, bar za prvo vreme, mirni.

A sad nastavi sa svojim drugim tomom^[41] i leči jetru.

Španski događaji^[192] su do sada briljantno tekli. »Dinastija« je bila već u vagini Nevine² upropašćena. Dakle, promena dinastije i izabrani kralj u najmanju ruku, uz to konstituenta. Sve su to sasvim zgodne stvari na granici g. Bonaparte. Može još i bolje da bude.

Schweitzerianu³ vraćam večeras, juče sam zabunom zaboravio. Odličan način da za sebe i Fritzschea stvori nekoliko zgodnih pozicija. Uz to čitava stvar nepraktična. U »savezu« tri nezavisne sile različitog porekla! 1. Odbor koji biraju *sindikati*, 2. prezidijum koji se bira opštim glasanjem, 3. kongres koji biraju mesne organizacije. Dakle, svuda kolizija, i to treba da doprinese »brzoj akciji«. Dabome, onaj koji je élu du suffrage universel⁴ kao opšti poverenik stoji pri tom najbolje. Smešno je kako je Lassalle mogao uzeti te gluposti iz francuskog ustava a Schw[eitzer] ih drži za večiti i svuda primenljivi šablon.⁵ Medutim, čitava stvar nema nikakvog značaja dok u tome učestvuju samo lasalovci, a čim počnu učestvovati i drugi, njoj je došao kraj.

Zatvoriće poštu.

Tvoj
F. E.

U prilogu svečana receipt,⁶ koju Ti je uzeo illustre G[audissart].⁷ da bi Ti dokazao kako je on ozbiljan poslovan čovek.

¹ Charles Roesgen – ² Isabelle II – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 97, Prvi deo.

– ⁴ izabran opštim izbornim pravom – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 22, Drugi deo

– ⁶ priznanica – ⁷ presvetli [Sigismund Borkheim].

100

Marx Englesu
u Mančester

London, 4. oktobra 1868.

Dear Fred,

U paketu koji ćeš istovremeno primiti nalazi se:

1. dva pisma od *Eichhoffa*, *zaboravljeno*^[203] i *danas prispelo*^[205];
2. pismo od *Liebknechta*^[206];
3. pismo od *Borkheima*^[207];
4. rukopis^[208] i pismo od J. Dietzgena;
5. pismo Rusa Danijelsona iz Petrograda^[209];
6. pismo od Leßnera.

No pošto većina ovih pisama (koje, izuzev rukopisa, moraš vratiti) tek što je stigla, u brzini sledeće:

Ad¹ broj 5. Naravno, vrlo mi je drago da čujem kako će moja knjiga izići u *ruskom* prevodu u Petrogradu. Ja ću im poslati ono što žele (ukoliko mogu) čim mi vratiš Danijelsonovo pismo.

Ad 4. Pročitaj rukopis. Moje je mišljenje da bi J. Dietzgen najbolje učinio kad bi sve svoje misli sažeo na *dva štampana tabaka* i objavio ih pod svojim imenom navodeći da je štavilac. Ako ih on objavi u obimu u kome namerava, obrukaće se zbog nedostatka dijalektičkog razvoja i obrtanja ukруг. Piši svoje mišljenje pošto pročitаш.

Ad. 3. Za razumevanje Gaudissart-ovog² pisma ukratko sledeće: On je hteo da piše o panslavističkom demokratskom pokretu; ja sam mu za to dao Tvoje članke iz lista »*Neue Rheinische Zeitung*« o Bakunjinu.³ Njegov plan da s *Tobom* izide pred javnost je fantastičan, ali to nije hitno pošto on svojih 25 tabaka još zadugo neće izmajstorisati.

Drugo, on je, uprkos mojim opomenama, stajao u izvesnoj pismenoj vezi s dr Scheisserom,⁴ alias Elardom Biscampom. Sada, pošto je ovaj poslednji mene i Internacionalu direktno napao u listovima »*Weser-Zeitung*« i *Augsburgerin*⁵, on, kao što vidiš, namerava da svoju poslednju izmenu pisama s Bisc[ampom] objavi kod Liebknechta. Ce brave⁶ Gaudissart! U ovim pismima on nastupa kao *moj* pokrovitelj i prima komplimente od Biscampa. Smesta sam mu pisao da i nogama i rukama moram protestovati protiv tako nečeg. Radi veće sigurnosti odmah sam pisao *Liebknechtu* da **ni u kom slučaju ne sme štampati** prepisku Borkheim - Biscamp.

¹ povodom - ² S. Borkheimovog - ³ »Demokratski panslavizam« - ⁴ govna-rom - ⁵ »Allgemeine Zeitung« - ⁶ Taj poštenjak

Ad 1. i 2. Liebknechtu sam za njegov politički pregled poslao jedan entrefilet⁷ o *M. Hirschu* (zbog »Internacionale«). Ujedno nekoliko udaraca protiv Bisc[ampa] kao dopisnika listova »*Weser-Zeitung*« i *Augsburger*.⁵

Ad 6. 100 funti (od toga about⁸ 35 za Lauru) izdao sam za najhitnije otplate i zadržao samo koliko da ne ostanem bez ijedne pare. Imam otprilike još 100 funti duga i idući put poslaću Ti spisak s po-jedinim stavkama, da vidiš da nema nikakvih nekorisnih izdataka s moje strane. A danas sam dobio priloženu cedulju od Lessnera. Njegova žena je smrtno bolesna i bilo bi mi drago kad bi mi omogućio da mu nešto otplatim.

In all haste.⁹

Tvoj
K. M.

⁷ člančić (*Veze Međunarodnog udruženja radnika sa engleskim radničkim organizacijama*) - ⁸ oko - ⁹ Strašno žurim

101

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. oktobra 1868..

Dragi Mohr,

U prilogu Leßnerovo pismo, račun i 5 funti. Gledaću da se bar *taj* račun postepeno otplati.

Druge stvari nisam mogao ni da pregledam, danas sam bio strašno zaposlen, Sutra ću Ti vratiti pisma.

Najlepši pozdravi Tvojoj ženi i devojkama, kao i Lafargue-u.

Tvoj
F. E.

102

Engels Marxu

u London

Mančester, 8. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

Ovih dana sam imao strahovito mnogo posla s trgovinom i zato tek danas mogu vratiti pisma.

Sa Schweitzerom stvar nije tako jednostavna. On je lukaviji i aktivniji od svih svojih protivnika, iako je ovog puta sigurno bio *odveć* lukav – prema listu »Kölnische Zeitung«, radnički skupovi, do kojih sada zbilja dolazi, svuda su odbili predsednike koje im je »kongres«^[189] oktroyisao, a ovi self elected,¹ sve gore do Schw[eitzera], smesta će uvideti da kada dođe do pravog delanja te smicalice i pokušaji da stvarnom pokretu oktroyišu svoju sektu kao vodstvo, ne pomažu više.

Kao sekretar za Nemačku, Ti ćeš, naravno, morati održavati veze sa savezima koji se budu eventualno obrazovali, dok se u pojedinim strukama ne obrazuju protivsavezi i onda treba birati između njih – ili se oba mogu priključiti? O tome ćete imati engleske precedents.² Važno je pri tom samo da se Schw[eitzer] i njegovi stalno podsećaju na to da se oni dopisuju sa *sekretarom za Nemačku*, a ne sa *K[arl] M[arxom]*, a o tome ćeš Ti već voditi brigu.

Prevod na ruski³ je veoma prijatna vest; čim stvar bude nešto dalje odmakla, to se mora izneti u novinama.

Dietzgenov rukopis^[208] nisam još mogao pregledati.

Gaudissart⁴ je sve zabavniji. Trideset tabaka nisu zasada još opasni; pošto treba da izidu istovremeno na četiri jezika, to će svakako trajati još jedan saeculum.⁵ Međutim, kao Jevrejin, on mora nešto da radi ispod žita; tako mu i treba što se opekao na Biscampu.

Wilhelmic⁶ je takođe dobar. Što se tiče Švaba, to izgleda da njega i njegove ljude za federaliste vežu samo *novčani* odnosi. To treba pobliže ispitati, jer će posle sve pasti na našu glavu. Ja sam mu skrenuo pažnju na to da je u trenutku kada se približava revolucionarna akcija apsolutno *protiv* interesa naše partije ako se naši ljudi ukopiste na samu po sebi besmisleni suprotnost između Velikopruske i austrijsko-federalističke Velikonemačke u korist jedne stranke. Taj nesrećni magarac još uvek ne može da uvidi kako je sav taj antagonizam sa svojim obema stranama gola ograničenost; mislio sam da mu je španska revolucija^[192] donekle otvorila oči, ali no go.⁷

¹ koji su sami sebe izabrali – ² prethodne slučajeve – ³ prvog toma *Kapitala* – ⁴ S. Borkheim – ⁵ vek – ⁶ Wilhelm Liebknecht – ⁷ ni pomena

O toku Schw[eitzerovog] kongresa i njegovim posledicama nisam još ništa detaljnije video, pošto »Die Zukunft« dobijam sa zakašnjenjem.

Srdačni pozdravi.

Tvoj
F. E.

103

Marx Englesu

u Mančester

London, 10. oktobra 1868.

Dear Fred,

Thanks for the £ 5.¹ Leßneru sam dao 8 funti. Uostalom, u njegovom računu postoji prilično velika greška, ali on ju je ispravio još pre intervencije moje žene.

U prilogu pismo od Schweitzera, uz to brojevi lista »Der Social-Demokrat«⁽²¹⁰⁾ koje mi je poslao u pismu. Pismo mi moraš vratiti do utorka zajedno s Tvojim advice.² Otežati se više ne može. Da bi tačno znao kako stvari stoje, sledeće:

Liebknechtu sam, međutim, pisao da I could take no action;³ da Schw[eitzer] do sada nije dao nikakav zvaničan povod za to; da bi moja intervencija mogla samo učvrstiti lasalovstvo itd.

As to Schweitzer,⁴ još mu nisam odgovorio na njegovo poslednje pismo,⁵ čije odašiljanje on sad verovatno proklinje. Pošto je trebalo da se njegov Trades Unions-Congres,⁽¹⁸⁹⁾ uskoro održi, smatrao sam da je bolje da sačekam »tok stvari« i to watch his operations.⁶ Sada, naravno, moram prekinuti ćutanje.

Što se tiče S[chweitzerovog] pisma, jasno je da se on ne oseća sasvim dobro u svojoj koži. Njegova pretnja »otvorenim ratom« je glupava, iako je fraza »ostensibly«⁷ uperena samo protiv Liebknechta i kompanije. Njegova tvrdnja da su drugi otpočeli nije nipošto korektna. Njegova tobožnja identifikacija s Međunarodnim udruženjem radnika je u izvesnoj protivrečnosti s njegovim hints⁸ u listu »Der Social-Demokrat« posle Nirnberga, da se njegovo udruženje »nije« priključilo Međunarodnom udruženju radnika. No pre svega iz tog celog pisma izlazi da se S[chweitzer] još ne može odreći fix-ideje da ima »svoj sopstveni radnički pokret«. S druge strane, on je bezuslovno od svih sadašnjih radničkih vođa u Nemačkoj najinteligentniji i naj-energičniji, dok je Liebknechta, in point fo fact,⁹ samo S[chweitzer] naterao da se podseti da postoji jedan radnički pokret nezavisno od sitnoburžoaskog demokratskog pokreta.

Moj je plan ne upuštati se ni u kakvu diplomatiju, već S[chweitzeru] reći голу istinu o tome šta ja mislim o njegovoj delatnosti, i objasniti mu da on mora da bira između »sekte« i »klase«. Ako s »nirnber-

¹ Hvala za 5 funti. – ² savetom – ³ nisam mogao preduzeti akciju – ⁴ Odnosno Schweitzera – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 90, Prvi deo. – ⁶ da posmatram njegovu delatnost – ⁷ »očigledno« – ⁸ nagoveštajima – ⁹ u stvari

škom većinom^[172] hoće *racionalni* sporazum, onda sam ja kao »sekretar za Nemačku« spreman da mu pod terms¹⁰ koji mi se budu činili razumni budem pri tom od pomoći. Ako, pak, to neće, onda mogu samo obećati da ću održati potrebnu objektivnu nepristrasnost prema njegovoj agitaciji. Ali ja ne mogu obećati da kao privatno lice neću javno napasti Lassalle-ovo praznoverje čim to budem smatrao za korisno.¹¹

Dobra je i prava je lasalovska predstava kod S[chweitzera] da »dve organizacije mogu samo štetiti«, te da su drugi, zbog toga što ih je on preduhitrio, iako ne pravno a ono u izvesnoj meri moralno, obavezni da se »pretupe« u njega.

Gospodin Odger se, kao što znaš, kandidovao u Čelsiju, mislim da nema izgleda na uspeh. O[dger] nam je cele prošle godine pokazivao cold shoulder¹² otkako je, na moj predlog, jednom zauvek ukinut »predsednik Medunarodnog udruženja radnika« a time i »predsednik« Odger.^[31] Sada zahvaljuje za svoj ponovni izbor na Briselskom kongresu i želi da njegov izbor podržimo pismom njegovom electioneering committee.¹³ Mi ćemo pristati na njegov zahtev samo zato što je to korak koji je koristan Internacionali i koji je diže u očima londonskih workmen.^{14[211]}

Kad si poslednji put bio ovde, video si Plavu knjigu^[212] o irskim zemljišnim odnosima 1844 - 1845. By accident¹⁵ u jednoj maloj antikvarnoj knjižari našao sam Report and Evidence o Irish tenant right¹⁶ 1867 (Gornji dom). To je bio pravi pronalazak. Dok gospoda ekonomisti tretiraju kao čisto dogmatski spor da li je zemljišna renta plaćanje za prirodnu razliku zemlje ili je to samo kamata za kapital uložen u zemlju, ovde imamo praktičku borbu na život i smrt između farmera i veleposednika oko toga za *koliko* renta *osim* plaćanja za razliku zemlje *treba* da sadrži i kamate za kapital, koji nije uložio u zemlju veleposednik nego zakupac. Samo tako ako se umesto conflicting dogmas¹⁷ stave conflicting facts¹⁸ i realne suprotnosti koje sačinjavaju njihovu skrivenu pozadinu, politička ekonomija može se pretvoriti u pozitivnu nauku.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁰ uslovima - ¹¹ Vidi u ovom tomu, pismo 22, Drugi deo. - ¹² nas je . . . ignorisao - ¹³ izbornom komitetu - ¹⁴ radnika - ¹⁵ slučajno - ¹⁶ »Izveštaj i iskaz o irskom pravu na zakup« - ¹⁷ protivrečnih dogmi - ¹⁸ protivrečne činjenice

104

Engels Marxu

u London

Mančester, 12. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Schweitzerovo pismo i zahvaljujem.^[210] Sasvim sam Tvoga mišljenja o terapiji u ovom slučaju. Ali teško da će se on hteti odvojiti od »svoga vlastitog radničkog pokreta«. Njegova ambicija prevazilazi njegove snage ili, kako to kažu Italijani, vuol petare più alto del culo¹, i na toj unutarnjoj protivrečnosti on će sebi slomiti vrat.

Statuti su, po mome mišljenju, za tu svrhu *apsurdni*, ali to je, na kraju krajeva, svejedno.

Nemoj izostaviti završnu rečenicu o napadima na Lassalle-ovo praznoverje; to će imati svoje dejstvo na njega, jer on zna da je sve to zajedno budalaština.

U gradu nisam imao kad da Ti pišem, a sad je uskoro 8 časova, kad se pošta ovde na periferiji zatvara; dakle, ne mogu ništa dodati.

Lizzie-na slika je strašna, ali ipak najmanje strašna od pet snimaka.

Tvoj
F. E.

¹ on hoće da pušta vetrove sa veće visine no što mu je zadnjica

105

Engels Marxu
u London

Mančester, 14. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

»Kölnische Zeitung« kažu danas^[213] da su se radnici (colliers¹) u Esenu, tek što su srećno završili štrajk^[214], digli protiv Schweitzera i njegovih pristalica, lokalnih veličina, i tražili *strogo polaganje računa o novcu za štrajk*. Ma koliko izvor bio sumnjiv, simptom je karakterističan. Na novčanom pitanju će cela ta agitacija propasti; las[alovski] glavari su u toj tački odveć veliki nevaljalci.

Zatim, da su u Gladbahu *fabrikanti pamučne robe* uvideli da je radno vreme predugo, pa su obrazovali udruženje radi toga da vreme od 13 časova najpre smanje na 12 (broj od 12. oktobra). Vidiš li kako Tvoja knjiga² deluje praktički i na buržoaziju.

Kakav je to, opet, glupi broj Wilh[elmovog] listića^[14] ove nedelje! Tvoje stvari o Hirschu³ on prekida da bi umetnuo jedan glupavi članak, koji izlazi na to da se građansko društvo ili, kako on kaže, »socijalno« određuje »političkim«, a ne obrnuto.^[215] Naturam si furca expellas etc.^[216] Gotovo svaki članak vrvi od besmislica.

Kandidatura lisca Ernesta⁴ ovde kao da je sada sigurna, ako se sme poverovati klicanju sa kojim je od tri liberalna kandidata prvenstveno on svuda primljen. Ako dobro prođe, izneće ga ne njegova lukavost, a ni njegova straightforwardness,⁵ već jedino instinkt masa. Torijevci ne mogu nikoga naći; kažu da su hteli da kandiduju ovde jednoga od Hoareovih (bankari u Londonu); ali taj će morati da baci mnogo novca nizašto ako se bude u to upustio.

U Berlinu su usled velike vrućine prošlog leta u mnogim višim školama sasvim prestali s popodnevnom nastavom, a jutarnje školske časove su produžili za jedan čas. Posledice su bile sasvim neočekivane; mladići su mnogo brže napredovali i stvar treba sada pokušati u većem obimu.

U Španiji izgleda da će se generalska vladavina brzo istrošiti.^[192] Na ukidanje jezuitskog reda i delom manastira trebalo je dugo čekati, i čini se da su ih na to tek delimično naterale finansijske teškoće; nasuprot ovome, plate gospode oficira i podoficira za prelaz na pobunjenu stranu uvedene su prilično brzo. A i razoružanje naroda kao da je samo još pitanje vremena. Međutim, u jednom pokretu kao što

¹ rudari - ² prvi tom *Kapitala* - ³ *Veze MUR sa engleskim radničkim organizacijama* - ⁴ Ernesta Jonesa - ⁵ ispravnost

je ovaj nisu dovoljne sitne majstoriije, pomoću kojih je jedan general
posle jednog puča mogao da se probije kao ministar Isabelle.

Sa najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

106

Marx Englesu
u Mančester

London, 15. oktobra 1868.

Sutra ili prekosutra putuje family¹ Lafargue u Pariz. To će naše household expenses² veoma smanjiti.

Pisao sam A. Franku & Co. u Pariz. Pošto znam da je on copies of my³ Anti-Proudhon⁽²¹⁷⁾ još *poslednjih nedelja* prodavao, tražio sam u pismu obračun cele stvari, reminding Mr. F[rank]⁴ da su on i Vogler bili samo moji agents de vente⁵ i da sam ja platio sve štamparske troškove. Pre nekoliko dana dobio sam na to sledeći odgovor⁽²¹⁸⁾: »J'ai l'honneur, Monsieur, de vous informer que j'ai racheté la Maison A. Frank le 21 Oct. 1865, sans actifs et passifs. – Il y avait à cette époque 92 exemplaires de votre brochure *Misère de la Philosophie* en magasin que je tiens à votre disposition. – Quant à ce qui pourrait vous revenir de solde, il faudra vous adresser soit à Mr. Vogler soit au curateur de la succession de mon prédécesseur, Mr. Bassot, 58 rue de Bondy, Paris, etc, per F. Vieweg, propriétaire actuel de la maison A. Frank.«⁶

Sada ću dati Lafargue-u punomoć da preuzme ta 92 primerka i on će ih prodati svojim prijateljima. Za ostatak (bilo je 1500 exemplaires⁷) daću punomoć Schilyju za vođenje spora. Ne znam gde je Vogler, ali njegov bivši associé⁸ Shee ima još jednu librairie⁹ u Briselu, gde mi stoji na raspolaganju nekoliko mladih advokata koji pripadaju našem Udruženju. Bilo bi dobro kad bih mogao dobiti još neku paru.

U prilogu svežanj brojeva lista »Der Social-Demokrat«, na koje (o Trades-Unions¹⁰) mi izvoli napisati nekoliko primedaba, pošto nisam imao vremena da stvar pročitam. Pismo Schw[eitzeru] je otišlo.¹¹ U prilogu i poslednji broj »La Lanterne« i brošura o Plon-Plonu⁽²¹⁹⁾, koju je, navodno, napisao Charras.

¹ porodica – ² kućevne troškove – ³ primerke moga – ⁴ podsećajući gospodina Franka – ⁵ komisionari – ⁶ »Čast mi je saopštiti Vam, gospodine, da sam kuću A. Frank kupio 21. oktobra 1865. bez aktive i pasive. U to vreme bilo je na stovarištu 92 primerka vaše brošure *Beda filozofije*, koji vam stoje na raspolaganju. – Što se tiče eventualnog salda koji vam pripada, morate se obratiti gospodinu Vogleru ili staratelju zaostavštine moga prethodnika, gospodinu Bassot-u, rue de Bondy br. 58, Pariz itd. F. Vieweg sadašnji posednik kuće A. Frank.« – ⁷ primeraka – ⁸ ortak – ⁹ knjižaru – ¹⁰ sindikatima – ¹¹ Vidi u ovom tomu, pismo 22, Drugi deo.

À propos! Imao sam sastanak sa B[eeslyjem]. Subeditor¹² Morleyja (editor of scientific department¹³) je izjavio da je izlaganje nepobitno ali članak¹⁶ je odveć »dry« za a magazine.¹⁴ Beesly me je zamolio da stvar populariše ne žrtvujući scientific points.¹⁵ To je rather difficult.¹⁶ No ja ću pokušati. Pre svega, on želi duži uvod, gde treba navesti lične podatke o my past¹⁷ i o uticaju knjige u Nemačkoj. To, of course,¹⁸ moraš Ti učiniti. Ali za to ima vremena, dok Ti ne pošaljem bulk¹⁹ članka. Cela ta burgija treba onda da ide u »The Westminster Review«.

Salut.

Tvoj
K. M.

Jesi li čitao od *A. Slade-a*: »Turkey and the Crimean Wars? Izgleda da je »bosh« turska reč, jer Slade kaže: »bosh lakerdeh« (empty words).²⁰

¹² pomoćnik urednika – ¹³ urednik naučne rubrike – ¹⁴ »suvoparan« za časopis – ¹⁵ naučne tačke – ¹⁶ prilično teško – ¹⁷ mojoj prošlosti – ¹⁸ naravno – ¹⁹ glavni deo – ²⁰ prazne reči

107

Engels Marxu

u London

Mančester, 22. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

Mali Rus Ermen,¹ sa čijom se sudbinom možeš upoznati iz priložene cedulje, bio se gotovo nedelju dana nastanio u našoj kancelariji pod izgovorom da sada mora postati ozbiljan čovek, i izlazio odatle samo da bi otišao svojoj verenici, i to nikada drukčije nego dobro cvrcnut. Pošto je čitavu kancelariju bio pretvorio u krčmu, nije se moglo misliti ni na kakav posao, te stoga tek sada stižem da Ti pišem.

U listu »Der Social-Demokrat« još nisam uspeo da pročitam izveštaj o kongresnim debatama, koje su i vrlo dosadne.^[220] Inače, Schw[eiter] pri svemu tome pokazuje da mu je mnogo stalo do njegove sekte. Ne samo što je Opšti nemački radnički savez nanovo osnovan^[194] sa sedištem u Berlinu i sa novim statutom, čije su izmene u odnosu na stari statut izvršene samo u skladu sa zakonom o udruživanju, nego i iz svake pojedinosti proizlazi da Opšti nemački radnički savez treba da igra u novim *Trades-Unions*² istu ulogu (samo javno) kao naš stari Tajni savez^[221] u javnim udruženjima. Tredjunioni treba da čine samo egzoteričnu³ partiju jedinospasonosne Lassalle-ove crkve, ali jedinospasonosna ostaje ova poslednja. Ako Eichhoff u Berlinu osnuje zasebno udruženje^[222], njemu će se milostivo obezbediti tolerancija pod pretpostavkom da se njegovo udruženje »ljubazno« odnosi prema Opštem nemačkom radničkom savezu. Ali Schw[eiter] i njegov savez ostaju »partija«, a drugi mogu doći i priključiti se ili, pak, ostaju jeretici i *dissenters*⁴.

Inače on mnogo jasnije shvata opšte političko stanje i odnos prema drugim partijama i u izlaganju je mnogo spretniji od svih drugih. On naziva »sve stare partije, u odnosu prema nama, jednom jedinom reakcionarnom masom, čije razlike za nas jedva imaju značaja«. On, dođuše, priznaje da 1866. i njene posledice ruše patuljasta kraljevstva, potkopavaju princip legitimnosti, potresaju reakciju i da su pokrenule narod, ali on se obara – sada – i protiv ostalih posledica, poreskog pritiska itd. i odnosi se prema Bismarcku mnogo »korektnije«, kako kažu Berlinci, nego, na primer, Liebknecht prema eksknezovima. Biće da si video da kurfirsta od Hesena citira kao istorijski autoritet – u davno poznatim stvarima – a u poslednjem broju daje mesta jednom vernom Hanoverancu koji je udario u gvelfsku kuknjavu.^[223] Bilo bi

¹ Anton Ermen – ² sindikatima – ³ narodsku – ⁴ otpadnici

dobro kad bi Ti o ovom poslednjem pitanju Wilhelmu jednom rekao pravu istinu; da je previše od nas tražiti da podupiremo jedan list u kome on sebi dopušta takve svinjarije.

Od Anti-Proudhona⁵ daj da se bar jedan deo pošalje u London, to malo poslednjih primeraka *su nezamenljivi*. Ja lično nemam nijednog. Od Viewega bi trebalo tražiti da položi račun o primercima prodanim posle 1865. Inače je sigurno dobro što Ti tragaš za tom stvari, iako tek sada. Uvek postoji mogućnost da se još nešto odatle izvuče.

Vrlo je dobra stvar sa časopisom »The Westminster Review«. Samo nemoj da propustiš rok, kako bi članak mogao ući još u januar-ski broj, i zato mi ga pošalji što pre da bih mogao učiniti svoje. Veoma je dobro što ta gospoda ne mogu prosto da prikažu jedno naučno izlaganje bez frazeologije svojih eseja, što čini stvar ne samo nejasnijom nego i još *suvoparnijom*. Ali ja bih gospodina Beeslyja zapitao i to koliko tabaka stoji na raspolaganju. Ono što sam Ti poslao, bilo bi u časopisu »The Fortnightly Review« jedan tabak, a u »The Westminster Review« otprilike tabak i po. Prema prostoru – i pošto je tu moguć samo jedan članak – trebalo bi razmisliti da li i koji delovi knjige da se sasvim isključe – ja, na primer, ne verujem da bi bilo moguće uneti glavu o akumulaciji^[224] a da se prostor za glavnu stvar odveć ne zbije.

Darwinov prvi tom domestication⁶ čitao sam.^[225] Novoga ima samo u detalju, a i tu ne mnogo važnoga.

S najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

⁵ Karl Marx, *Beda filozofije* – ⁶ pripitomljavanja

108

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 24. oktobra 1868.

Dragi Fred,

U prilogu

1. *Pismo od Kugelmanna*. Sadrži štošta interesantno.^[226] U svakom slučaju, pisaću mu da pour l'avenir¹ *zabranjujem* sve njegove ekscentrične veleštovane izlive of esteem.²

2. *Pismo od Liebknechta*.^[227] Taj magarac kao da je sasvim pošasavio. Pre nekoliko nedelja pisao mi je da će mi staviti na raspolaganje copies of³ *Vogta*. Kao i uvek, to kod Liebknechta znači da je stvar s tim svršena. O tome više ni reći. Ali zato čitava hrpa glupavih predloga. Ja treba pošto-poto da odgovorim Faucheru⁴ jer mu L[iebknecht] *ne* može odgovoriti, a F[oucher] ima admirers⁵ u nekim lajpciškim pivnicama. On će »za sada« i protiv volje odustati od napada na Schweitzera. Kao da nije obrnuto on mene zamolio da njemu za volju izvolim S[chweitzera] »za sada« napasti. Ja treba da mu stavim na raspolaganje »izbor« iz Miquelove *privatne prepiske* sa mnom zato što mu se M[iquel] čini »opasan«. Ja treba da mu pošaljem Freiligrathovu pesmu protiv Kinkela^[228] da bi on restaurirao F[reiligratha] na račun Kinkela. Najzad, ja treba da nekog izvesnog Stromejera – (misli Strohna) – u Bradfordu učinim agentom za firmu Ernst Stehfest & Co., Crimmitschau (predioničko-tkačka zadruga). What else?⁶ Srećom da mi ovog puta ne ukazuje opet čast da za navodno Konzumno društvo u Lajpcigu *kupim* ovde u Cityju English mustard specimens⁷ i *uspostavim »veze«* s tom firmom. The upshot⁸ čitavog posla bile su – in return of mustard⁹ i obaveštenja o poslu – reči: *mustard je odličan!* To je, u stvari, ono što engleski ekonomisti nazivaju »consumptive demand« par excellence.¹⁰

Borkheim, kod koga rusofobija (koju sam mu ja kao najblažu bolest radi diverzije njegove suvišne životnosti bio nakalemio) uzima opasne dimenzije, sad se posvadao sa old¹¹ Phil. Beckerom zato što je ovaj u dobrim odnosima s Bakunjinom i što je pisao Borkheimu neka ne napada Bak[unjina] u svojim pismima. B[orkheim] vidi u tome opasnu zaveru Rusa. On misli da njegove »majstorske invektive« u Wilhelmovom nedeljnom listu uteruju strah Vizantiji – stoga i Baku-

¹ za ubuduće – ² poštovanja – ³ primerke – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 66 i 77, Prvi deo – ⁵ obožavaoce – ⁶ Šta još? – ⁷ engleske vrste slačice – ⁸ Rezultat – ⁹ u naknadu za slačicu – ¹⁰ »potrošačka tražnja« prosto-naprosto – ¹¹ starim

njinu.^[62] On je u oštrom pismu Beckeru, sa svojom uobičajenom tananošću, izjavio da će i dalje gajiti prema njemu prijateljstvo i da će mu i dalje ukazivati (by the by¹² vrlo beznačajnu) novčanu potporu, ali – politika će od sada u njihovoj prepisci biti isključena!

Ovih 12 ragamuffins¹³ takozvane French Branch^[129] su prošlog utorka opet održali u Londonu public meeting¹⁴ pod Pyatovim predsedništvom, i on je pročitao jednu od svojih melodramskih revolutions-puffs¹⁵.^[229] U tom cilju veliki plakati na zidovima as follows!¹⁶

République Française.

*La Branche française de l'Association Internationale*¹⁷ itd. itd. Zatim Félix Pyat džinovskim slovima. Među tačkama za diskusiju stajalo je na francuskom između ostalog: 3. Vote d'adhésion au manifeste¹⁸ (manifestu na mesecu postojeće Commune de Paris¹⁹ koji treba Pyat da pročita i koji je on sam isfabrikovao) et protestation contre l'indifférence en matière politique professée à Bruxelles au dernier Congrès de l'Association Internationale.²⁰

A ispod toga je stajalo na engleskom (i delilo se kao handbill²¹): *Democrats of all Nations are invited etc.* »For the purpose of deciding whether the Workingmen's International Association is to be a Political Association.«²²

Prošlog utorka dali su mi punomoć da ukoliko u londonskim dnevnim listovima ovo bude tretirano ili pomenuto kao naša manifestacija, ove tipove odmah javno dezavuišem. Srećom, no notice was taken of them.²³

Večeras se sastaje subcommittee,²⁴ gde će se saslušati svedoci o tome da je jedan od te dvanaestorice ranije bio marchand d'hommes²⁵ i imao javnu kuću, drugi kockar, treći spy of masters²⁶ u ovdašnjem Tailors' Strike^[230] itd. itd. Oslanjajući se na »moralni paragraf« statuta, ta će gospoda verovatno biti izbačena. Naravno, dvostruko ih ljuti kad se nikakva politika u odnosu na takve tipove kao što su oni ne uzima u obzir.

Pozdrav Mrs. Burns, Jollymayeru²⁷ i King Cole-u.²⁸

Tvoj
K. M.

¹² uzgred rečeno – ¹³ mangupa – ¹⁴ javni zbor – ¹⁵ reklama za revoluciju – ¹⁶ kao što sledi – ¹⁷ Francuska Republika. Francuska sekcija Međunarodnog udruženja – ¹⁸ glasanje o pridruživanju manifestu – ¹⁹ Pariske komune – ²⁰ i protest protiv ravnodušnosti u političkim stvarima, koja se ispoljila u Briselu na prošlom kongresu Međunarodnog udruženja – ²¹ letak – ²² Demokrati svih nacija pozivaju se itd. »da odluče da li Međunarodno udruženje radnika treba da bude političko udruženje« – ²³ niko se nije na njih osvrnuo – ²⁴ potkomitet – ²⁵ trgovac belim pljem – ²⁶ špijun poslodavaca – ²⁷ Carlu Schorlemmeru – ²⁸ Samuelu Moore-u.

109

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. oktobra 1868.

Dragi Mohr,

U velikoj žurbi vraćam u prilogu Kugelmanna^[226] i Wilh[elma].^[227] Čestitam za profesuru. Wilh[elmovo] pismo je stvarno zabavno. Ta papazjanija od instrukcija Tebi, da bi i Ti imao šta da radiš. Strohnu takođe čestitam zastupništvo Stehfestove firme, u čiju komercijalnu vrednost nisam nimalo uveren.

Lizzie je sa svojom prijateljicom Mrs. Chorlton (debelom) otišla k svojim rođacima u Linkolnšir i vратиće se tek u petak ili subotu. Naravno, baš sad mi se morala razboleti devojka; no Ellen¹ nam pomaže.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

¹ Mary Ellen Burns

110

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 4. novembra 1868.

Dear Fred,

U petak moram da platim vodu, zatim upisninu za Tussy kod Winterbottoma (gimnastika) itd. Bilo bi mi, dakle, drago kad bi mi do prekosutra mogao poslati nekoliko fupti.

Kako stoji stvar s rukopisom Rusa¹?⁽²⁰⁸⁾ Pogledaj ga i napiši mi svoje mišljenje. Taj jadnik sigurno nestrpljivo iščekuje moj odgovor.

Pyat je najzad uspeo. On je našao *svoga* Nemca – gospodina Webera iz Pfalca.

Žurim.

Tvoj

K. M.

U prilogu pisma od Eichhoffa⁽²³¹⁾. On misli da ga je Schweitzer ovde optužio. Nothing of the sort.² Njegov denuncijant (što on ne treba da čuje) je *Borkheim*. Da bi ga se rešio on this point,³ i ujedno razjasnio sumnju koju je, u stvari, E[ichhoffova] aluzija na Bismarcka (u njegovom govoru koji je doneo Wilhelmov nedeljni list⁽¹⁴⁾) mogla pobuditi, pisao sam E[ichhoffu] da je ovde optužen kod Generalnog veća i neka mi pošalje svoju defence.⁴

¹ *Josepha Dietzgena* – ² Ništa slično. – ³ u vezi s tim – ⁴ odbranu

111

Engels Marxu

u London

Mančester, 4. novembra 1868.

Dragi Mohr,

Moraš me izviniti ako Ti sada ne budem mnogo pisao. Već duže vremena imam neki gadni reumatizam ne samo u desnoj mišici nego i u tri prva prsta desne ruke, tako da me pisanje vrlo brzo zamori, a večerom gotovo uopšte ne mogu da pišem. Nadam se da će ta gnjavaža proći, upotrebljavam protiv toga alkohol, tj. spolja.

Ako Španci sada posle Wilhelmićeve adrese⁽²³²⁾ ne znaju na čemu su, onda od njih nema ništa. Jedinstvo između buržuja i radnika – ali buržuj *treba* i da uvidi da radniku mora štošta ustupiti – samo nikakva junska bitka, jer posle toga dolazi 2. decembar – to je zbilja vrhunac konfuzije. No ako buržuj *neće* da »uvidi«, onda mora radnik da uvidi da *on* buržuju mora da popusti. To je jedini mogući smisao koji ta stvar može da ima. Pri tom je smešno da on španske prilike sa ogromnim duhovnim i svetovnim lumpenproletarijatom meri *saksonskim* merilom. O seljaku, naravno, ni reči.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

Moore mi kaže da su u Beču gotovo svi fabrički radnici iz Moravske i Češke većinom *Česi*. To mnogo šta objašnjava u tamošnjem pokretu. Pravi Bečlija neće da ide u fabriku, on je kočijaš, pokućar ili tako nešto.

112

Engels Marxu
u London

Mančester, 6. novembra 1868.

Dragi Mohr,

Vraćam Eichhoffa^[231] i Dietzgenov rukopis^[208] Ovaj poslednji sam zbog čistačica bio stavio na *sigurno* mesto, i tu sasvim na njega zaboravio.

Teško je dati sasvim određen sud o toj stvari; ovaj čovek nije rođeni filozof i pri tom je polusamouk. Njegovi izvori (na primer, Feuerbach, Tvoja knjiga¹ i razne popularne brošurice o prirodnim naukama) mogu se delimično odmah prepoznati po njegovoj terminologiji, ali teško je reći šta je inače još čitao. Terminologija je, naravno, još veoma konfuzna, otuda nedostatak jasnoće i česta ponavljanja u novim terminima. Dijalektike takođe ima, ali više u vidu iskri nego u povezanosti. Izlaganje stvari po sebi kao mislene stvari bilo bi veoma dobro, pa čak i genijalno, kad bi čovek bio *siguran* da je *on to sam* pronašao. Duha ima tu mnogo i, ne uzimajući u obzir gramatičke greške, oseća se znatan stilistički talent. No, u celosti, on ima vanredan instinkt kad dolazi do tako pravilnih zaključaka s tako oskudnim predznanjem.

Ponavljanja su, kao što rekoh, delom posledica oskudne terminologije, delom nenaviknutosti na logičku školu. Biće teško odstraniti ih sve. Ako on hoće da svoje stvari prosto-naprosto štampa, onda ne znam da li bi ograničenje na dva tabaka bilo za njega najbolje; to bi svakako bio ogroman posao za njega, pošto on nije svestan da se ponavlja, a zatim i ne znam da li bi dva tabaka naišla na neku pažnju. Svakako pre 6 - 8 tabaka. A u nekom časopisu on to neće moći da objavi.

Borkheim piše da li sam sporazuman da *on* u Liebkechtovom listu^[14] preštampa moj članak o Bakunjinu iz lista »Neue Rheinische Zeitung« i pri tom kaže da taj članak »odlično odgovara *njegovom* planu«. ^[233] Odgovorio sam mu da mi nameravamo da naše ranije članke itd. zajedno izdamo, te da smo već s jednim izdavačem u pregovorima, ali ne znam kako stvar sada stoji, pa sam stoga Tebi pisao. Uostalom, ne znam tačno na koji članak on misli, ima ih više, a on govori o jednom. Inače, ponavlja svoje burgije o Bakunjinu, Eichhoffu itd.

¹ prvi tom *Kapitala*

Eichhoffovej temeljnoj odbrani morao sam se smejati.
Najlepši pozdrav.

Tvoj
F. E.

113

Marx Englesu

u Mančester

London, 7. novembra 1868.

Dear Fred,

Thank for the £ 5.¹

U velikom sam strahu (kao i cela kuća ovde) zbog tifusa koji kod vas vlada. Stvar je tako prilepčiva. Izvesti nas opet uskoro o status rerum.²

Onog đavolskog Borkheima, koga ću danas videti, biće vrlo teško sprečiti da preštampa Tvoja dva članka. (To su ona o Bakunjinovom Manifestu Slovenima.) Samo ću mu reći da si Ti stari lični prijatelj Bak[unjinov], dakle, da stvar ni u kom slučaju ne sme da se upotrebi u uvredljivom smislu za Bakunjina. B[orkheim] uzima sebe sasvim au sérieux³ i, u stvari, misli da on treba da izvrši jednu političku misiju. On mi prevodi glavna mesta iz ruskog spisa o raspadu agrarnih odnosa^[136], a dao mi je o tome i spis Rusa Šedo-Ferotija na francuskom. Poslednji se veoma vara – on je uopšte sasvim površan subjekt – kad kaže da je ruska opština nastala tek kao posledica zabrane seljacija da odu sa zemlje. Čitava stvar je apsolutno, *sve do najmanjih crta*, identična sa *prvobitnom germanskom zajednicom*. Što je kod Rusa specifično (a to se nalazi i kod jednog dela indijskih opština, ne u Pendžabu, nego na jugu), to je 1. *ne demokratski*, nego *patrijarhalni* karakter opštinske uprave, i 2. *zajedničko jemstvo* za poreze državi itd. Iz tačke 2. proizlazi da ruskog seljaka država utoliko više eksploatiše ukoliko je marljiviji, ne samo za poreze nego i u pogledu dažbina u naturi, isporuke konja i t. sl. pri neprekidnom prolaženju trupa, za državne kurire itd. Cela ta stvar je na putu raspadanja.

Dietzgenovo izlaganje, osim mesta gde proviruje Feuerbach itd., ukratko njegovi izvori, smatram njegovim potpuno samostalnim radom.^[208] Inače sam saglasan sa svime što kažeš. O ponavljanju reći ću mu nekoliko reči. Šteta za njega što baš Hegela *nije* izučavao.

Veliki Weber⁴ – u ime »Nemačkog revolucionarnog, agitacionog itd. udruženja« – održao je zajedno sa francuskim Mayerima pod Pyat-ovim rukovodstvom i rukovodstvom drugih danguba miting na kome oni u jednoj adresi^[234] poučavaju Jenkije da intervenišu u korist španske republike.

Naš crnac, Paul Lafargue, ima nesreću da Francuzi uopšte ne priznaju njegovu englesku diplomu, nego traže da položi pet novih

¹ Hvala za 5 funti. – ² stanju stvari – ³ ozbiljno – ⁴ Wilhelm Weber

ispita, a ne, kao što je on očekivao, najviše jedan ili dva. Mrs. Laura sends you her compliments.⁵

Salut.

Tvoj
K. M.

⁵ Gospođa Laura Te pozdravlja.

114

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. novembra [1868]

Second Letter.¹

Postscriptum.

Upravo dolazim od Bork[heima]. Protiv očekivanja, uspeo sam da Tvoja dva članka² *ne* štampa pod svojim pokroviteljstvom.

Tvoj
K. M.

¹ Drugo pismo – ² *Demokratski panslavizam*

115

Engels Marxu
u London

Mančester, 10. novembra 1868.

Dragi Mohr,

Veliko hvala što si svršio stvar s Borkheimom. Kakav je on »pametnjaković« vidiš iz priloženog pisma koje mi piše.^[235]

Sarina¹ bolest je uzela vrlo povoljan tok, to je prosta tifoidna groznica, vulgo² nazvana gastrička groznica; Gumpert ne očekuje nikakve recidive, te će, valjda, do kraja ove nedelje biti izlečena. Protiv zaraze, koju G[umpert] takođe ne smatra opasnom, pomaže dezinfekcija.

Lizzie je bila u Linkolnširu kod neke patrijarhalne vrste agricultural labourers³, koji dobro stoje – imaju zemlje za baštu i krompir, pravo pabirčenja, što mnogo donosi, i pri tom passable wages.⁴ Pored toga, gangsystem⁵ uzima sve više maha; ona ga je opisala *doslovno* onako kao što ga i Ti prikazuješ u svojoj knjizi.^[236] Ovi patrijarhalni farm labourers⁶ sa okućnicom predstavljaju, naravno, ostatak koji se gubi i oni već sada šalju svoju decu u »gang«, dok oni, opet, osnivaju prihvatilišta za malu decu čije majke rade u susednim gangs.⁷

U španskim romansama Jakoba Grimma^[237] nailazimo na jednu gde sin Reinolt (Rinalda) iz roda Hejmonskog, Conde Claros Montalbanski, ima ljubavni odnos s infantkinjom, kćerkom Karla Velikog; pri tome je grof vodi u šiprag vrta i tu se spuštaju na zemlju.

de la cintura en arriba (nagore) muchos abrazos se dan,

de la cintura en abajo como hombre y mujer se han.⁸

Stari Jakob je birao sve same takve naivnosti.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

¹ Sarah Parker – ² obično – ³ zemljoradnika – ⁴ priličnu najamninu – ⁵ sistem družina – radnika koji putuju po zemlji tražeći posla – ⁶ radnici na poljskom dobru – ⁷ družinama – ⁸ od pojasa nagore mnogo su se celivali, a od pojasa nadole bili su kao muž i žena.

116

Engels Marxu
u London

Mančester, 13. novembra 1868.

Dragi Mohr,

Nedavno sam se, zapravo, stideo što sam Ti poslao onih tričavih 5. funti. Ali tada zbilja nisam mogao više otkinuti. Danas Ti šaljem još 5 funti; da Ti 5 funti ne može pomoći, bilo mi je i samom jasno.

Amicus¹ Ernest Jones ima još da izvuče svoje zato što se pretvorio u poslušnog Brightovog i Gladstone-ovog slugu i sasvim se identifikovao sa Bazleyjem i Jacobom Brightom. Danas po podne na svim zidovima kočopere se dva velika plakata, jedan crni, jedan crveni, na kojima je preštampano jedno, nedavno u listu »Democrat« (what is that?²) citirano mesto iz lista »The People's Paper«, gde on psovanje i huškanje na aristokratiju odbacuje kao buržoaski marifetluk, i proklamuje labour against capital,³ a mančesterske liberale grdi kao najgore neprijatelje radnika, ali, znaš, u svom *starom* stilu. Ta stvar uoči samih izbora može ga srušiti.

Imaš li knjigu: Ténot, *Paris en Décembre 1851*,⁴ i možeš li mi je poslati? Ako ne, poručiću je. Kod kuće se stvari razvijaju dobro. Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

¹ Prijatelj - ² Šta je to? - ³ rad protiv kapitala - ⁴ *Pariz u decembru 1851.*

117

Marx Englesu
u Mančester

London, 14. novembra 1868.

Dear Fred,

Best thanks for the £ 5.¹

Već ima nekoliko dana kako su mi se opet pojavili karbunkuli. Pošto ta svinjarija počinje uvek u ovo doba, odmah sam počeo da uzimam arsenik. Nadam se da će to preseći dalji razvoj.

U dodatku Ti šaljem (rather² *paralelno*) zabavne isečke iz pariske štampe, koje mi je poslao Lafargue. Moraš ih vratiti pošto Jenny skuplja ove stvari.

U prilogu i zgodan isečak iz lista »*Le Figaro*« o ekonomskom narodnom zasedanju^[238] pod leadership-om³ rabinera A. Einhorna, generally known by the name of⁴ *I. E. Horn*. Ova (uostalom za *ažiotazu*⁵ praktično spretna) stoka objavila je jednu knjigu, some time since,⁶ o bankama^[239], o kojoj je čak i »*The Economist*« rekao (iako je »*The Times*« stvar svečano prikazao) da je očigledno pisana samo za decu.

À propos časopisa »*The Economist*«, svakako ćeš se čuditi kad čuješ da je – po primeru Thorntona u časopisu »*The Fortnighly Review*« »*The Economist*« verbatim⁷ izjavio^[240]: »No, law⁸ of demand and supply, in any sense which has yet been assigned to these words, exists; neither in fact, nor in tendency, do market prices conform to the rule commonly supposed to govern them.«⁸

Veliki Büchner mi je poslao svojih »*Šest predavanja itd. o Darwinoj teoriji itd.*« Knjiga još nije bila izišla kad sam bio kod Kugelmanna.^[241] A On (B[üchner]) šalje mi sada već *drugo izdanje!* Način na koji se ove knjige prave je krasan. B[üchner], na primer, kaže (i svak ko je čitao Langeove koještarije^[242] ionako zna) da je *njegov chapter*⁹ o materijalističkoj filozofiji većim delom prepisan iz rečenog Langea. I taj isti Büchner gleda samilosno sa visine na *Aristotela*, koga on očigledno poznaje samo po čuvenju. No što me je naročito zabavljalo, to je sledeće mesto kad govori o delu *Cabanisa* (1798):

»Čovek gotovo misli da čuje Karla Vogta¹⁰ kad (kod Cabanisa)

¹ Najlepša hvala za 5 funti – ² zapravo – ³ vodstvom – ⁴ opšte poznatog pod imenom – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 33, Prvi deo. – ⁶ pre nekog vremena – ⁷ doslovno – ⁸ »Ne postoji nikakav zakon tražnje i ponude u bilo kome smislu koji se do sada pripisivao tim rečima; ni stvarno ni po tendenciji cene se ne potčinjavaju tome zakonu koji ih prema uobičajenoj pretpostavci reguliše.« – ⁹ glava – ¹⁰ [Marx podvukao]

čita izreke kao što je ova: „Mozak je određen za mišljenje, kao i želudac za varenje ili jetra za izlučivanje žuči iz krvi” itd.^[243]

Büchner očigledno misli da je Cabanis prepisivao od K. Vogta. Kritički talent velepoštovanog Büchnera prevazilazi čak i naslućivanje obrnutog procesa. Cabanisa izgleda da je upoznao tek iz Langea. *Ce sont des savants sérieux!*¹¹

U Parizu se zapaža neko komešanje. Baudinova afera ozbiljno podseća na pokret banketa pod Louis-Philippe-om.^[244] Samo sad nema Nacionalne garde, a Bugeaud (ukoliko dolazi u obzir brutalnost) sad je ready¹² prvog dana, dok je u februaru pozvan poslednjeg dana, i to u trenutku kad nije bilo *nikakvog* ministarstva, dakle pod tadašnjim uslovima nije postojala *nikakva vlada*. Osim toga, ništa se ne dobija podizanjem barikada. Apstrahujući Weber-Pyat-ove bule o isključenju, ne vidim kako bi jedna revolucija u Parizu mogla da bude successful¹³ osim ako u vojsci ne dođe do izdaje, prelaska na stranu pobunjenika ili do cepanja.

Ja sam (pošto me je *Collet* pozvao sa porodicom k sebi pretpošle nedelje; lično ga nisam već godinama video) urkartovcima stavio novu buvu u uvo, o kojoj se sada *ozbiljno* debatuje između Colleta i Urquharta, naime da *Peelov Bankact od 1844.*^[245] stavlja rusku vladu u mogućnost da pod certain conjunctures of the moneymarket¹⁴ natera Bank of England na bankrotstvo. I pored moje diplomatije u odnosu na Colleta, njegovo brbljanje o *Irskoj* ipak nisam mogao mirno da podnesem, pa sam mu sručio na glavu most decidedly¹⁵ moja views on this question.¹⁶ Tussy ide privatno u gimnastičku školu. Her compliments to Mrs. Burns.¹⁷

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ To su ozbiljni naučnici! – ¹² spreman – ¹³ uspešna – ¹⁴ izvesnim okolnostima novčanog tržišta – ¹⁵ veoma odlučno – ¹⁶ shvatanja o tome pitanju – ¹⁷ Ona pozdravlja gospodu Burns.

118

Marx Engelsu
u Mančester

London, 14. novembra 1868.

P. S.

*Second Letter.*¹

Dear Fred,

Pošto je praksa bolja od svake teorije, molim Te da mi *sasvim tačno* (na primerima) opišeš metod na koji vi vodite vaš business quant à banquier etc.²

Dakle 1. *metod pri kupovanju (pamuka itd.)*. S obzirom *only to the monetary way of doing the things; the bills; time for drawing them* etc.³

2. *Pri prodaji*. Menični odnos prema vašim kupcima i prema vašem londonskom korespondentu.

3. *Odnos i operations (current account etc.)*⁴ s vašim bankarom u Mančesteru.

Tvoj

K. M.

Pošto će 2nd volume⁵ biti većim delom odveć teoretičan, upotrebiću chapter⁶ o kreditu^[246] i za actual denunciation⁷ špekulacije i of commercial moral.⁸

¹ *Drugo pismo* – ² posao ukoliko se tiče bankara itd. – ³ *samo na novčani put svršavanja poslova*; – *menice*; njihovi rokovi itd. – ⁴ poslovni saobraćaj (tekući račun itd.) – ⁵ drugi tom – ⁶ glavu – ⁷ efikasno demaskiranje – ⁸ trgovačkog morala

119

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. novembra 1868.

Dear Fred,

Landlord¹ (na žalost pro tempore² stanuje u Londonu) napisao mi je pre nekog vremena ovo priloženo pismo. Juče se pojavio, ali ga, naravno, nisu pustili k meni zato što sam, tobole, izišao. Đavo je u tome što taj čovek usled Overendovog bankrotstva^[247] živi od kirije; osim toga, neće da prima menice, jer inače pressure³ zbog kuće nije nikada bilo tako immediate⁴ pošto mu dugujem samo 1 quarter.⁵ I Lessner traži the remainder of his debt;⁶ njegova žena je desperately sick.⁷ Generally,⁸ situacija je loša.

Sinoć, u Central Councilu,⁹ uvideli su Englezi too late, ali un-animously,¹⁰ da sam im doslovno predskazao highly amusing upshot¹¹ izbora, kritikujući pogrešnu politiku Lige za reformu.^[248] Sadašnji house¹² je najgori otkako se izbori vrše pod Pamovom komandom. Nikada nisu long purses¹³ imali tako isključivu prevagu. E. Jones je over and over¹⁴ zaslužio svoj pad. Što se tiče Bradlaugha, on se odveć lasalovski hvalisao. Na sednici njegove opštine u Klivlend-Holu od prošle nedelje bio je izlepljen placard to this efect: Farewell to the great Iconoclast, the People's Redeemer. Long Live to Mr. Bradlaugh, the Dread Naught of St. Stephens^{15!}^[249]

U Francuskoj stoje stvari, i prema Lafargue-ovom poslednjem pismu, vrlo ozbiljno. Vlada hoće da ljude izmamii na ulicu pa da onda Chassepot and Rifled cannon laisser «faire merveille»!¹⁶ Vidiš li Ti neku šansu za uspešan ulični sukob? Otkazivanje poslušnosti vojske bez prethodnog poraza izgleda mi jedva verovatno.

Büchnerova petljavina^[250] je za mene utoliko interesantna što je tu citirana većina nemačkih istraživanja na području darvinizma – profesor Jäger (Beč) i profesor Häckel. Po tome je ćelija kao praoblik napuštena, naprotiv, bezoblični ali kontraktilni grumenčić belančevine uzima se kao starting point¹⁷. Ova hipoteza je kasnije potvrđena

¹ kućevlasnik – ² za sada – ³ navaljivanje – ⁴ neposredno – ⁵ tromesečje – ⁶ ostatak svog duga – ⁷ teško bolesna – ⁸ Opšte uzev – ⁹ Centralnom veću – ¹⁰ prekasno, ali jednoglasno – ¹¹ vrlo zabavan ishod – ¹² dom (Donji dom engleskog parlamenta) – ¹³ duboki džepovi – ¹⁴ potpuno – ¹⁵ plakat sledeće sadržine: Zbogom velikom ikonoklastu, izbavitelju naroda. Neka živi gospodin Bradlaugh, neustrašivi vitez sv. Stevana! – ¹⁶ ostraguše i izolućeni topovi «učine čuda» – ¹⁷ polazna tačka

nalazima u Kanadi (kasnije i u Bavarskoj i u some other places).¹⁸ Praoblik se mora, naravno, pratiti do tačke gde se može hemijski fabrikovati. I tu izgleda da su na tragu.

Savesnost, sa kojom se Büchner upoznao sa engleskom literaturom, pokazuje se, između ostalog, i u tome što on Owena stavlja u Darwinove pristalice.

Borkheimovo pismo Tebi^[235] koje si mi poslao, imao sam zadovoljstvo a second time¹⁹ da čujem od njega lično. Taj Pametnjaković²⁰ se sada žali na Eichhoffa da je »busybody«²¹(!) i »da piše duga pisma«. Kakvo samopoznavanje!

Što se tiče irskih izbora, jedina interesantna point²² je *Dungarvan*, gde istupa *Burry* pod pokroviteljstvom renegata O'Donovana. (Ditto pod pokroviteljstvom popa.) General cry²³ protiv njega među Irish Nationalists,²⁴ pošto je taj lump kao državni tužilac u prvom procesu protiv fenijanaca u Dublinu izneo takve klevete (à la »*Le Constitutionnel*« protiv junskih ustanika^[251]) da su mu sami londonski listovi za to natrljali nos.

Salut.

Tvoj
K. M.

Mislim da je Pametnjaković²⁰ u Bordou! Takva poslovna putovanja su, u stvari, potrebna da bi mu rashladila usijanu glavu.

¹⁸ nekim drugim mestima -- ¹⁹ po drugi put -- ²⁰ L. S. Borkheim -- ²¹ »nametljiv« -- ²² tačka -- ²³ Opšta povika -- ²⁴ irskim nacionalistima

120

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. novembra 1868.

Dragi Mohr,

Šta kažeš za izbore u fabričkim okruzima? Proletarijat se opet jednom strahovito blamirao. Mančester i Salford šalju tri torijevca prema dva liberala, među kojima još milk and water-Bazley.¹ Bolton, Preston, Blekbern itd. izabrali gotovo same torijevce. U Aštonu izgleda kao da je M[ilner] Gibson propao. Ernest Jones nowhere,² uprkos Cheering.³ Svuda je proletarijat tag, rag and bobtail,⁴ zvaničnih stranaka, a gde je neka stranka dobila u snazi usled novih voters,⁵ to su torijevci. Mali gradovi, half rotten boroughs^[252] spasavaju građanski liberalizam, i uloge će se obrnuti: torijevci će biti za veći broj poslanika velikih gradova a liberali za neravnomerno zastupanje.

Ovde se broj birača povisio od 24 000 na nepunih 48 000 a voters⁵ torijevaca od 6000 na 14 000 - 15 000. Liberali su mnogo toga propustili, a Mr. Henry je mnogo naučio, ali se ne može poreći da su radnički glasovi dali torijevcima više od svoga prostog procenta, da su poboljšali njihov relativni položaj. Sve u svemu, to je dobro. Kako se sada čini, Gladstone dobija *malu* većinu i prinuđen je da ostavi kamen da se kotrlja, da reformira Reformbill;⁶ s velikom većinom on bi kao i obično ostavio neka ide kako ide.

Ali ipak ostaje da je engleski proletarijat dao time dokaz o svojoj velikoj nesposobnosti. *Pop* je imao neverovatnu moć, a isto tako i puženje pred respectability.⁷ Nijedan jedini radnički kandidat nije imao a ghost of a chance;⁸ ali neki zvekanski milord ili neki skorojevički snob dobija radničke glasove sa zadovoljstvom.

Dreka liberalne buržoazije veoma bi me zabavljala kad ne bi bilo ovog propratnog iskustva. Da bih se dobro raspoložio, juče sam namrtvo napio Borchardtovog zeta, koji je najrevnosnije radio za liberala.

Tvoj

F. E.

¹ Mlečno-vodeni Bazley - ² nigde - ³ klicanju - ⁴ prirepak i glasačka stoka - ⁵ glasači - ⁶ novi zakon o izborima za parlament - ⁷ vlašću - ⁸ ni najmanje izgleda

121

Engels Marxu
u London

Mančester, 20. novembra 1868.

Dragi Mohr,

U nedelju ću Ti poslati nešto novaca, tako da ćeš ih dobiti u ponedeljak ujutru. Što neće još danas prispeti, krivica je do gluposti našeg blagajnika. Poslaću ti 20 funti.

Militairement parlant¹, ona gospoda u Parizu nemaju not the ghost of a chance² ako sada udare. Iz ovog bonapartizma ne izlazi se tako jednostavno. Bez pobune u vojsci tu se ništa ne može. Tek kad bar garde mobile³ bude stajala između naroda i vojske, može se, po mome mišljenju, rizikovati jedan coup.⁴ Da Bonaparta *želi* jedan pokušaj, to je sigurno i očigledno, i revolucionari bi bili magarci kad bi mu učinili tu uslugu. Osim toga, nove puške se 1. mogu vrlo lako učiniti neupotrebljivim (izvadi se igla) i 2. sve da i dođu u upotrebljivom stanju u ruke ustanika, ne vrede ništa bez specifične municije, koju ne mogu *praviti* sami kao stare patrone. Ali zašto da baš sada udare? Produžavanje *ovoga* stanja šteti Bonaparti svakim danom sve više, a, osim toga, nema nikakvog naročitog povoda da se udari. B[onaparta] će se, takođe, čuvati da *dâ takav* povod kakav bi revolucionarima jedino mogao trebati.

Tajna izbora u Lankaširu je mržnja protiv *Iraca* među engleskim radnicima. Prokleti Murphy je utro put torijevcima. Međutim, sa irskom državnom crkvom ipak je svršeno. Inače se dogodilo upravo onako kako sam rekao. »The Manchester Herald« je već izjavio da ako bi torijevci i *prividno* dobili manjinu, oni bi uistinu ipak dobili većinu zato što zastupaju većinu naroda.

Ako u ponedeljak ujutro ne dobiješ 20 funti, odmah depeširaj. U nedelju ne mogu slati preporučeno, a i ne smatram da je preporučeno pismo od subote uveče do ponedeljka ujutru sigurno u rukama pošte.

Mnogo pozdrava.

Tvoj
F. E.

Vrati mi Pametnjakovićevo⁵ pismo^[235] jer mu moram pokazati njegove jezičke greške.

¹ Rečeno vojničkim jezikom – ² ni najmanje izgleda – ³ mobilna garda – ⁴ prekrat – ⁵ S. *Borkheimovo*

122

Marx Engelsu

u Mančester

London, 23. novembra 1868.

Dear Fred,

The first half¹ jutros stigla.

U prilogu 2 pisma, one² od Colleta^[253], drugo od Jonesa.^[254] Što se Colleta tiče, ja sam se na tim prokletim urkartovcima opekao.³ Ti znaš – bar mislim da sam Ti o tome pisao – da sam im prosto zato što volim da mutim vodu tutnuo u glavu nešto o Peelovom zakonu od 1844.^[245] i njihovom korisnom dejstvu za Rusiju. (Uostalom, stvar je tačna within certain limits.⁴) Sad Urquhart hoće jedno od tih pisama da štampa *pod mojim imenom* u svome next »The Diplomatic Review«. ⁵ Ako bih odbio »svoje ime«, mogao bih izazvati podozrenje. Ja sam, dakle, in for it.⁶ Jedina sreća što ni davno ne čita »The Diplomatic Review« (except a small clique⁷). Uostalom, urkartovci će se sa svoje strane opeći. Da bi stvari dali veći značaj, oni očigledno hoće da me citiraju kao autora *Kapitala*, koji bi u njihovim očima bio an abomination⁸ kad bi ga poznavali.^[255]

Što se tiče Ernesta Jonesa, nalazim da je on exceedingly cool.⁹ Ja da nastupim kao njegov electioneering agent¹⁰ (za Grinič)! Odgovorio sam mu da ne vidim nikakvog ghost of a chance¹¹ za njega:

1. Baxter Langley je lokalni kandidat, pa ni Mill ni Beales se ne mogu kandidovati *bez* njegove permission.¹²

2. General Council¹³ Internacionale ne meša se in electioneering.¹⁴ Ni u kom slučaju ne bismo mogli nastupiti *protiv* B. Langleya, pošto su – to je činjenica – B. Langley i njegova Sunday League^[256] posle Briselskog kongresa^[175] zaključili s nama prijateljski kartel. (Naše sednice se, u stvari, održavaju u *njihovom* lokalu.)

3. On (Jones) je sada *nepopularan* u Londonu (i to je stvarno tako). Članci u nedeljniku »Reynolds's Newspaper«: »Traitors in the Camp«¹⁵ itd. naudili su mu.

Upravo primih priloženo pismo od sekretara ovdašnjeg Radničkog prosvetnog udruženja.^[257] Iz njega proizlazi da su lasalovci, koji su uvezeni ovamo iz Pariza i Nemačke i stoje u potajnoj vezi sa Sch-

¹ prva polovina – ² jedno – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 117, Prvi deo. – ⁴ u izvesnim granicama – ⁵ narednom broju časopisa »The Diplomatic Review« – ⁶ u škripcu – ⁷ izuzev jedne male klike – ⁸ užas – ⁹ prekomerno drzak – ¹⁰ izborni agent – ¹¹ izgleda – ¹² dozvole – ¹³ Generalno veće – ¹⁴ u izbornu agitaciju – ¹⁵ Izdajice u taboru.

weiterom, iskoristili Lessnerovu odsutnost, prouzrokovanu bolešću njegove žene, da bi ovde na lukav način proturili izglasavanje poverenja *Schweitzeru* protiv Nirnberžana. Naravno da bih ja kao poznati član Udruženja morao za to biti odgovoran – i čini mi se da je to svrha čitave operacije. Stoga ću odmah pisati Speyeru i izložiti mu razloge zbog kojih bih u takvim okolnostima morao *istupiti* iz Udruženja.^[256]

Tvoj
K. M.

Prokleti Schweitzer je ipak još premlad da bi mene namagarčio.

123

Engels Marxu

u London

V/J 71 968 – Mančester, 7. januar, 1868. £ 10.

T/N 14 065 — London, 26. februar 1868. £ 10.

Druge polovine.

Prve poslao poslednjom poštom.

[Mančester] 23. novembra [1868]

Dragi Mohr,

Gornje sam mogao tek danas da Ti pošaljem, a pri tom da Ti saopštim prijatnu vest da, posle današnjeg razgovora s platnenim Gottfriedom¹, *verovatno će* mi poći za rukom da produžim ugovor s njim na nekoliko godina. Ja nameravam, ako bude dobro išlo, na tri godine, pri čemu treće bez obaveze da radim. Ako ta stvar uspe, što će se do kraja februara najkasnije morati više-manje odlučiti, onda smo na konju, i ja tada bez teškoća mogu isplatiti 100 funti dugova koje još imaš i, uopšte, na solidnoj osnovi, da se taj teret dugova bar za vreme trajanja ugovora ne ponovi.

Lizzie je juče odjednom bilo vrlo loše; najpre sam mislio da je nešto ozbiljno, ali ona je mnogo spavala i samim tim bilo joj je znatno bolje. Bila je to navala krvi u glavu. Tussyno pismo ju je veoma obradovalo i, čim joj bude bolje, odgovoriće.

Čudesna pramasa velepoštovanog Büchnera još mi je vrlo misteriozna. Ne bi li nam mogao poslati knjigu^[250]?

How about Ténot, »Paris le 2 décembre?»²

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ Gottfriedom Ermenom – ² Kako stoji stvar sa Ténot-ovom knjigom *Paris 2. decembra?*

124

Engels Marxu
u London

Mančester, 25. novembra 1868

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pisma. Jones je cool indeed¹ i, u svakom pogledu, napravio je račun bez krčmara.² Teško da će naći neko drugo mestašće koje bi ga biralo. Liberals of his calibre³ ima dosta i pre-dosta, otkako se poistovetio sa tom sortom. Čak mu je i veliki dr Borchardt rekao (ako se, naime, može verovati dru Borchardt) kako se mogao tako poistovetiti s Brightom i Gladstone-om, pošto će ih kroz pet godina svakako morati napasti.

Inače, ovde ništa novo. Lizzie sam najzad nagovorio da ode Gumpertu da je leči, ona to do sada nije htela i kaže da joj nije ništa. On je, valjda, danas bio tamo. Inače joj je danas bolje.

Tvoj
F. E.Büchnera^[250] primio, hvala.

¹ stvarno drzak – ² Vidi u ovom tomu, pismo 122, Prvi deo. – ³ Liberala njegovog kalibra

125

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. novembra 1868

Dragi Mohr,

Razmisli *dobro* o odgovoru na sledeća pitanja i odmah mi na njih odgovori, tako da bih Tvoj odgovor imao u utorak ujutru.

1. Koliko Ti je novaca potrebno da platiš *sve* svoje dugove, so as to have a clear start?¹

2. Možeš li izići nakraj sa 350 funti godišnje za *obične* redovne potrebe (pri čemu isključujem naročite troškove u slučaju bolesti i nepredviđenih događaja), tj. tako da pri tom ne moraš da se zadužuješ. Ako ne, onda mi navedi svotu koja je za to potrebna. Pod pretpostavkom da su svi stari dugovi prethodno otplaćeni. Ovo pitanje je, naravno, glavno pitanje.

Moji pregovori s G[ottfriedom] E[rmenom] uzimaju, naime, takav obrt da on hoće da me na kraju moga ugovora – 30 juna – *otkupi*, tj. on mi nudi jednu sumu novca ako se obavežem da za pet godina neću stupiti ni u kakav konkurentski posao i ako mu dozvolim da firmu dalje vodi. To je upravo ono što sam ja od njega hteo. No pošto su poslednjih godina bilansi bili loši, za mene se postavlja pitanje da li nam ta ponuda može omogućiti da niz godina živimo bez novčanih briga, pa čak ako se uzme u obzir verovatan slučaj da se usled svakojakih događaja moramo seliti na Kontinent, odnosno da ćemo biti izloženi vanrednim troškovima. Suma koju mi nudi G[ottfried] E[rmen] (za koju sam ja već odavno, pre nego što će mi je on ponuditi, odlučio da se eventualno upotrebi isključivo za pokriće Tebi nužne novčane pomoći) omogućila bi mi da Ti za pet do šest godina obezbedim godišnje 350 funti, a pri izvanrednim slučajevima i nešto više. Ali Ti shvataš da bi svi moji aranžmani bili poremećeni ako bi se s vremena na vreme opet nagomilali dugovi, koji bi se morali podmiriti iz daljeg kapitala. Baš zato što se moj račun mora zasnivati na tome da se troškovi našeg izdržavanja podmiruju ne samo iz *prihoda* nego i – od samog početka – delom iz *kapitala*, baš zbog toga je on nešto komplikovan i mi ga se moramo strogo pridržavati ili ćemo doći u nezgodan položaj.

Od Tvoga odgovora, u kome mi, molim Te, otvoreno izloži stvari kakve one *zbilja jesu*, zavisice moji dalji pregovori sa G[ottfreidom]

¹ tako da bi se počelo sasvim iz početka

E[rmenom]. Dakle, sam odredi svotu koja Ti je redovno godišnje potrebna, pa ćemo videti šta se može učiniti.

Šta će se dogoditi posle navedenih 5 - 6 godina, to, dabome, ni meni samome još nije jasno. Ako sve tako ostane kao što je sada, tada svakako ne bih više bio u stanju da Ti godišnje doznačujem 350 funti, ili čak i više, nego još uvek bar 150 funti. Ali do tada može se mnogo štošta izmeniti, a i Tvoja literarna delatnost bi će u stanju da Ti nešto donese.

Najlepši pozdravi Tvojim ženi i devojka. Od priloženih fotografija pošalji jednu Lauri.

Tvoj
F. E.

126

Marx Engelsu
u Mančester

London, 30. novembra 1868.

Dear Fred,

Sasvim sam knocked down¹ Tvojom prevelikom dobrotom.Zatražio sam od svoje žene da mi podnese celokupne bills², i suma dugova je mnogo veća nego što sam mislio, 210 funti (od kojih about³ 75 funti za zalagaonicu i kamate). Pri tom još nije uračunat bill⁴ lekara za lečenje šarlaha, koji još nije poslao.Poslednjih godina nama je bilo potrebno više od 350 funti, ali ta suma je potpuno dovoljna pošto je 1. poslednjih godina Lafargue živeo kod nas i troškovi usled njegovog prisustva u kući su se veoma povećali; 2. zbog uzimanja na kredit, sve se plaćalo mnogo skuplje. Ja bih tek posle potpunog clearance⁵ dugova bio u mogućnosti da sprovedem strict administration.⁶Koliko su prilike ovde u kući prošlih meseci postale neugodne, videćeš otuda što se Jenny – bez mog znanja – obavezala kod jedne engleske porodice da *daje časove*. Stvar počinje tek januara 1869. Ja sam se naknadno s tim saglasio pod uslovom (gospođa te kuće bila je zbog toga kod moje žene, njen muž je dr Monroe), da posao bude *obavezan samo za 1 mesec* i da svaka strana po isteku mesec dana *ima pravo da otkáže*. Ma koliko mi ta stvar bila fatalna (dete mora gotovo ceo dan da poučava malu decu) – to tek ne treba da Ti pričam – saglasio sam se uz ovu ogradu zato što sam, pre svega, mislio da je dobro da se Jenny nekim zaposlenjem rasonodi, a naročito da izide iz ova četiri zida. Moja je žena već godinama – što se može objasniti okolnostima, ali što zbog toga nije prijatnije – sasvim izgubila svoj temper⁷ i muči decu svojim jadicovanjem, svojom razdražljivošću i svojim bad humour,⁸ iako nema dece koja bi to podnosila in a more jolly way.⁹ Ali sunt certi denique fines.¹⁰ Meni je, naravno, unpleasant¹¹ da Ti to pišem. Lakše se može tako nešto ispričati. Ali je ipak potrebno, da bih Ti objasnio zašto nisam bio apsolutno protiv Jennynog koraka.Tvoj
K. M.

¹ poražen – ² račune – ³ oko – ⁴ račun – ⁵ izmirenja – ⁶ strogo gazdovanje – ⁷ svoju hladnokrvnost – ⁸ lošim raspoloženjem – ⁹ dobrodušnije – ¹⁰ ima izvesnih granica – ¹¹ neugodno.

127

Marx Engelsu
u Mančester

London, 5. decembra 1868.

Dear Fred,

U prilogu:

1. pismo od Schweitzera^[259],

2. rudara iz Lugaua^[260],

3. Rusa Serno-Solovjeviča (autora pamfleta protiv Goegga).^[261]

Schweitzer je, dakle, odlučio da postane kralj krojača Nemačke! Nek mu je srećno. U *jednoj* tački je u pravu – Wilhelmova¹ nesposobnost! Njegov zahtev da se Nirnberžani – pod kaznom veleizdaje – stave pod njegovo vođstvo – is very cool, indeed.²

Wilhelm je svakim danom sve glupiji. Kakav bedan list!^[14] Iz tog pisma iz Lugaua proizlazi da on do sada u stvari Internacionale nije *ništa* uradio. Pri tom nam priređuje lepe stvari. Na svoj »dobročudan« način on oglašava da *Medunarodno udruženje radnika ništa* ne staje, da svak, dakle, može da pristupi *bez plaćanja*. Becker³ se žali iz Švajcarske na ovu neukusnost.^[262]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Wilhelma Liebknechta – ² je stvarno vrlo drzak – ³ Yohann Philipp Becker

128

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 6. decembra 1868.

Dear Fred,

Možeš li mi do srede (prekosutra) poslati 3 funte, pošto dospeva plaćanje plina itd., a ja sam obećao da ću do tada platiti.

Salut.

Tvoj
K. M.

Dakle, Lowe i Brigt Co.!

Engels Marxu
u London

Manchester, 8. decembra 1868.

Dragi Mohr,

Prišazem 5 funti i vraćam pisma iz Lugana^[260] i od Schweit-
zera.^[259] Da će sa Schweitzerom dole doći, bilo mi je prilično jasno
iz ranije prakse. Taj filistar nije bio sklon da žrtvuje »strog« organi-
zaciju sa nominalnim kraljevim krajem na čelu, i za njega je bilo u
pitanju samo to da li će mu se valjani Wilhelm potčiniti ili ne. Sto ga
tačno ocenjuje, to mu baš ne uzimam za zlo, ali on zaboravlja da je
i sam, sa mnogo više pameti, na svoj način isti takav čitica kao i Wil-
helm. Neugodno zvuči i njegovo uveravanje da je redovno na odsustvu
iz zatvora; Tebi to nije smeo da piše, pošto je to tako često, i baš za
vreme svoga bizmarkovskog perioda tako uspešno upotrebljavao.
Pismo Luganovaca čini im svaku čast. Taj magarac Liebknecht
je u više od dvadeset članaka tretirao prilike tih radnika u svome lis-
ticu^[14] a tek *tu* se jasno vidi u čemu je podlost. Uostalom, kaže Moore,
slične – samo ne tako birokratski zapetljane – prilike vladaju i u engles-
kdm ugljenokopima.

Pismo Serno-Solovjeviča^[261] nije bilo priloženo.
Zurim.

Tvoj

F. E.

Danas od dvanaest i po do 5 neprekidno su me u uredu saletali.

130

Marx Engelsu

u Mančester^[263]

London 9. decembra 1868.

Dear Fred,

Best thanks for £ 5.¹

Bio sam zaboravio da priložim pismo Rusa.^[261] Šaljem ga sada. Osim toga, i *Sigfrida Meyera*.^[264] (Drury², o kome on govori, pravi je lenjivac koji je ranije bio u Londonu i hteo da se nametne u Central Council.³ On je S. Meyeru imponovao svojim javnim istupanjem u Njujorku. Meyer nam je pisao da imenujemo D[ruryja] našim zastupnikom, a ja sam mu odgovorio⁴ da se gospodin D[rury] u tom svojstvu nama već »preporučivao« preko Cremera, Huleka itd. Mi ga *nismo hteli*.)

Najzad saopštenje »Pametnjakovića« da se vraća.^[265] Ovo pismo je vrlo karakteristično za njega. Schilly ga je odveo Lafargue-u et Co. Ti znaš da se u Parizu može uzeti stan tek početkom tromesečja. Laf[argue] i Laura su, dakle, stanovali, do pre nekih 15 dana (dok nisu našli stan i dok im mi nismo poslali sanduke i ormare), u *chambre garnie*,⁵ visoko. Prvo što je B[orkheim] rekao kad je sa Schillyjem došao da ih poseti: No, ispade mi duša. Ne bih se želeo češće tako visoko penjati! A sad njegove primedbe koje šalje *meni*. Uostalom, on je održao reč u pogledu »nepenjanja«. Lafargue je, naime, kupio *Ténot-a*, no pošto je slanje poštom u London skupo, Borkheim je trebalo pri svome povratku iz Bordoa da donese knjigu. Ali više ga nisu videli.

Ovom prilikom pada mi na pamet jedna druga anegdota koja se odnosi na B[orkheima]. Kratko pre Lafargue-ovog odlaska, Borkheim je pozvao njega i svoju porodicu na večeru (Laura nije išla). Pošto su se »gospoda« povukla u Borkheimov study⁶ – ta gospoda su bila *Lafargue, Borkheim i ja* – pričao je Borkheim svakojaka rekla-kazala koja je ovaj ili onaj o meni rekao ili štampao. Ja sam ga pustio jedno vreme da govori, dok se Lafargue ljutito njihao na svojoj stolici. Najzad sam ga prekinuo i rekao mu: Uopšte je čudnovato šta se sve u svetu spletari. O tome bismo Engels i ja imali najviše da kažemo, pošto imamo pravi arhiv o emigrantima. Na primer, kad je on – Borkheim – došao iz Švajcarske u Englesku, mi smo dobili izveštaj da je on agent pruskog grofa X (just now⁷ se ne sećam imena), koji je i sam pruski špijun, i taj grof ga je poslao i u Švajcarsku itd. Borkheim

¹ Najlepša hvala za 5 funti. – ² [u originalu Duruy] – ³ Centralno veće – ⁴ Vid u ovom tomu, pismo 18, Drugi deo. – ⁵ nameštenoj sobi – ⁶ radnu sobu – ⁷ trenutno

je planuo kao bomba. »Nikada on ne bi pomislio da neko u Londonu nešto zna o toj priči itd.« Zatim je stao da celu istoriju nadugačko i naširoko pripoveda i u svom uzbuđenju sipao u sebe previše hot water⁸ a još više brandy.⁹ U ovakvom overworked¹⁰ stanju vratili smo se zatim damama na čaj, i Borkheim je smesta počeo da govori o tome da sam mu priredio the most otrange surprise¹¹ u njegovom životu. I sad je pričao tu istu istoriju triput uzastopce, na veliku srdžbu svoje žene, pošto su tu svakojake ženske igrale ulogu. Kasnije mi je još dvared pisao: ja sam se verovatno šalio, on je meni lično tu spletku protiv njega pričao itd. No ja sam ostao pri tome da je to ozbiljno. (Mi smo to doznali od Shillyja, koji nam je o tome pisao iz Pariza za vreme Vogtove afere.) Milo za drago!

A propos! Stvar koja mi je dugo ostala vrlo zagonetna bila je ova: odakle su Englezi tokom tri godine kad je postojala glad za pamukom dobijali sav taj pamuk, pa i za diminished scale of production¹²?^[266] Bilo je nemoguće to objasniti iz zvanične statistike. I pored sveg uvoza iz Indije itd. pokazivao se ogroman deficit ako se uračuna izvoz na Kontinent (mestimice čak i u Novu Englesku). Nije preostalo ništa ili gotovo ništa za home consumption.¹³ Stvar se rešava prosto. Sad je dokazano (Tebi možda već poznata činjenica, ali za mene nova), da su verbotenus¹⁴ Englezi pri izbijanju građanskog rata imali otprilike *za tri godine zaliha* (naravno za diminished scale of production¹²). Dakle, kakav divan rusvaj bi to izazvalo da *nije* izbio građanski rat!

The Exports of yarn and manufactured goods¹⁵ 1862, 1863. i 1864. iznosio je = 1 208 920 000 funti (reduced to yarn¹⁶) a supplies (Imports) (reduced to equivalent weight in yarn)¹⁷ = 1 187 369 000 funti.^[267] U prvoj brojki je surplus¹⁸ barita koji se nalazi u manufactured goods¹⁹ verovatno preveden. Pa ipak je rezultat otprilike takav da je sva homesupply²⁰ podmirena iz postojećih zaliha.

Salut

Tvoj
K. M.

⁸ vruće vode – ⁹ rakije – ¹⁰ razdraženom – ¹¹ najčudnije iznenađenje –
– ¹² smanjenu proizvodnju – ¹³ domaću potrošnju – ¹⁴ doslovno – ¹⁵ Izvoz
pređe i tkanina – ¹⁶ svedeno na pređu – ¹⁷ dovoz (uvoz) (sveden na odgovarajuću
težinu pređe) – ¹⁸ višak – ¹⁹ tkaninama – ²⁰ domaća tražnja

131

Marx Engesu

u Mančester

[London] 10. decembra 1868.

Dear Fred,

Priloženo pismo moraš mi odmah, čim pročitaš, poslati pošto ga ja moram vratiti Kugelmannu.

Kugelmann, u čijem pismu, inače, nema ničeg naročitog, i koje Ti ne šaljem jer hoću da mu odgovorim, piše o »autoru« pisma, dru Freundu⁽²⁶⁸⁾:

»U jednom vrlo inteligentnom kolegi, koji je privatni docent u Breslavi, zavrbovao sam Vam nedavno u Drezdenu jednog učenika koji mnogo obećava. Pričao mi je da je napisao jedan mali rad o radničkom pitanju. Preporučio sam mu da studira Vašu knjigu¹ pre nego što objavi svoj spis. On je sopstvenim razmišljanjem dospeo do Malthusovih ideja. – Priloženo pismo molim da mi *što skorije* vratite, pošto još moram na njega odgovoriti. – Freund je sada zauzet jednim *epohalnim radom*, koji se odnosi na razvitak normalne i patološke karlice posebno i na razvitak skeleta uopšte. On je u Drezdenu držao o tome predavanje, koje je izazvalo senzaciju. Gospoda profesori i tajni savetnici primili su njegova genijalna otkrića izigravajući dostojanstveno otmenost, i to me je ozlovoljilo. Na kraju sednice naše sekcije javio sam se ja za reč da bih istakao Freundov rad i pozvao one koji se sa mnom slažu da se dignu. Čitava sekcija se digla ali – što je bilo dovoljno perfidno, ova je ovacija izostavljena iz zapisnika sednice. Kad sam zatražio da se to unese u zapisnik, umešao se lično Freund i rekao da to ne želi. Kad se njegov rad pojavi, Engels će ga svakako morati prostudirati.« (Izgleda da Ti sve moraš prostudirati.)

Tvoj
K. M.

¹ prvi tom *Kapitala*

132

Engels Marxu
u London

[Mančester] 11. decembra 1868.

Dragi Mohr,

Hitno Ti vraćam dva pisma koliko može stati u koverat. Hteo sam Ti pisati u kancelariji, ali su me omeli, a sad je ovde na periferiji već vreme zatvaranja pošte.

Pametnjaković¹ je veoma ljubazan i pun takta. Ovaj filistar izgleda da mora svuda primenjivati snobovsko merilo. Kad ga vidiš, pitaj ga da li je u srodstvu sa gospodinom *Herschom Kriminandom* i gde taj stanuje. (Ovaj čovek *postoji* i piše se doslovno ovako; stanuje u Lembergu.) Tada ga možeš zapitati *šta znači* Lemberg. Poljski Lvov, maloruski i velikoruski ЛѢВОВЪ, tj. Ljvov ili Löwenstadt od lew² – Löwe. Jevrejin to prevodi Löwenberg, abbreviiert³ Lemberg.

Ovde vlada ogromna kriza, i to ovog puta *prava* (iako samo relativna) prekomerna proizvodnja. Sopstvenici predionica i fabrikanti konsignirali su robu koja se već gotovo dve godine ne može prodati u Indiju i Kinu na vlastiti račun te pretrpana tržišta tako dvostruko pretrpali. Sad se ovako više ne može, pa bankrotiraju i desno i levo. Kao jedan od prvih žrtava pao je naš debeli *Knowles*, manje zbog konsigniranja koliko zbog opšte telesne slabosti – četiri brata su, naime, novac *prosto požderali*.

Ovu prekomernu proizvodnju ja nazivam *relativnom* zato što će ona usled sve viših cena pamuku tek postati prekomerna proizvodnja. Dva penija razlike bila bi i biće dovoljna da se apsorbuje sva roba koja tu leži. Pamuk Middling Orleans je danas 11 penija, pre rata bio je 6¹/₂, 7, 8 penija, već prema dobu. Dakle, još uvek 60 - 80% iznad starih cena.

Što kažeš o pamuku 1860/61, nije sasvim loše.⁴ Berba od 1860. bila je najbolja od svih dosadašnjih, a Stock⁵ pri izbujanju rata veća no ikada. Od toga smo živeli 1861, pa još i 1862, a do najviših cena došlo je tek 1863. Ali to je zavisilo i od drugih stvari – od efikasne blokade južnih luka itd. itd. Ali o trogodišnjoj zalihi nije nikad bilo govora, to je u velikoj meri preterano. Ako hoćeš, mogu Ti te stvari sastaviti iz zvaničnog izveštaja (to jest iz izveštaja of Liverpool Broker

¹ Sigismund Borkheim – ² ruska reč «лев» (lav) napisana latinicom – ³ skraćeno
– ⁴ Vidi u ovom tomu, str. 201 – ⁵ zaliha

Association⁶) i svakako ću to učiniti pre nego što odem iz Commerce.⁷
Uostalom, mnogo toga ćeš naći kod *Watts*-a.

Svakog dana očekujem da ću dobiti skicu ugovora sa G[ottfriedom] E[rmenom].

Tvoj
F. E.

⁶ Udruženja liverpulskih senzala – ⁷ trgovine

133

Marx Engelsu
u MančesterLondon, 12. decembra 1868.¹

Dear Fred,

Verovatno si primetio da se estimate² u vezi sa pamukom oslanja na poređenje izvoza i uvoza za 1862, 1863. i 1864. godinu. *Zaključak* o postojećim *zalihama of raw cotton + cotton manufactures*³ u *Ujedinjenom Kraljevstvu na dan 1. januara 1862* (mislim da sam ovo poslednje zaboravio da pomenem u pismu Tebi⁴) zavisi, prema tome, potpuno od ispravnosti premisa. Podaci se zasnivaju na izveštaju firme gg. *Ellison i Haywood*. Tačne brojke su sledeće⁽²⁶⁷⁾:

*Statistika uvoza i izvoza pamuka u
Ujedinjenom Kraljevstvu za 1862, 1863, 1864.*

	1862.	1863.	1864.	Za 3 godine
	Uvoz			
	(u hiljadama engleskih funti ⁵)			
Uvezeni pamuk	533 176	691 847	896 770	
Ditto izvezeno	216 963	260 934	247 194	
Raspoloživ za potrošnju	316 213	430 913	649 576	
Otpaci pri predenju	53 756	64 637	90 940	
Proizvodnja pređe	262 457	366 276	558 636	
Ukupno				1 187 369
	Izvoz			
Pređa	88 554	70 678	71 951 ⁶	
Roba u komadu itd.	324 128	321 561	332 048	
Ukupno	412 682	392 239	403 997 ⁷	1 208 320 ⁸

Arsenik deluje izvrsno. Znaš da sam pre about⁹ 6 nedelja osetio nešto poput karbunkula, i od tada sam opet počeo da pijem arsenik, i još uvek ga pijem. U stvari, stalno su izbijali samo mali zameci, koji isto tako stalno opet iščezavaju. Godinama je ta stvar počinjala u oktobru a dostizala vrhunac u januaru. Međutim, čini se da će me to

¹ U rukopisu: 1866 - ² procena - ³ sirovog pamuka + pamučni proizvodi - ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 130, Prvi deo. - ⁵ 1 engleska funta = 453,6 grama - ⁶ u rukopisu 171 951 - ⁷ u rukopisu i u časopisu »The Economist« 403 399 - ⁸ u rukopisu i u časopisu »The Economist« 1 208 920 - ⁹ oko

ove godine mimoići, a *znaci* bolesti pojavljivali su se ponovo i pojavljuju se samo upravo onoliko koliko je potrebno da se odlučim da uzimam arsenik.

U svom posljednjem govoru u Edinburgu⁽²⁶⁹⁾, u kome je Huxley ponovo istupio još više materijalistički nego posljednjih godina, on je opet sebi ostavio nova vratanca otvorena. Dokle god zaista posmatramo i razmišljamo, ne možemo nikad izići iz materijalizma. Ali sve je to tako kad je reč o uzroku i dejstvu, a »Vaš veliki zemljak Hume« već je dokazao da ove kategorije nemaju nikakve veze sa stvarima po sebi. Dakle, Vama se prepušta da verujete šta želite. Q. e. d.¹⁰

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁰ Quod erat demonstrandum (šta je trebalo da se dokaže).

134

Engels Marxu
u London

Mančester, 13. decembra 1868.

Dragi Mohr,

Ako stanu u koverat, vratiću Ti Meyera^[264] i Serna^[261], inače, sutra iz kancelarije, gde imam veće koverte.

Kod Meyera me je zabavljalo poređenje Čeha i Kineza. Inače mi je njegov lažni Jacob-Grimm-stil nešto preteran; veština da se tajanstvenim obilaženjem kaže što manje, a i to malo da bude nejasno.

Serno, s obzirom na to da je Rus, začudo, piše loše francuski; na njegovoj brošuri mora da mu je neko dobro pomagao. Kad bi Pametnjaković¹ znao da se dopisuješ s jednim Rusom! Ti mu možeš onda odgovoriti 1. da ime Serno ne može biti muškog roda na velikoruskom jeziku, zato što je o završetak srednjeg roda, dok su na maloruskom muška imena vrlo česta na o, a taj čovek, dakle, nije Velikorus nego je Rusin – Malorus; 2. da je on pravi pravcati član *Schwefelbande* – Sumporne bande^[270]: сѣрнѣй на ruskom znači sumporni, od сѣра, sumpor; Solovjevič znači sin slavuja. Radoznao sam na listić² tih ljudi, naročito kakvu će on, Serno, nauku, izlagati, pošto toliko grdi neznanje Francuza. Međutim, takav francuski organ je uvek dobar, mnogo bolji od belgijskih produnističkih listova.

Istorija sa Pametnjakovićem¹ je vrlo zgodna.³

Sad tek razumem šta si mislio sa onim o pamuku; da se to odnosilo i na zalihe u pređi i tkanini, to si svakako izostavio. A zatim valja primetiti da Ti, da bi stvar racionalno objasnio, moraš uzeti 1861, kad je kolosalna berba od 4 miliona iz 1860. godine postepeno ovamo pridolazila. Kako Ellisson & H[aywood] mogu to da izostave, nepojmljivo mi je, ako u svojoj statistici nisu imali neki određeni poslovni cilj. Velika američka berba od 1860, koja je stigla u Englesku 1861, za vreme paper blockade^[271], osnova je čitave kasnije proizvodnje. Gledaču da Ti o tome, bar što se tiče sirovog pamuka, pošaljem što je potrebno. Naravno, ovo ništa ne menja stvar u tome da bi bez američkog rata 1861 - 62. moralo doći do kolosalnog rusvaja, i ovoga puta zbog gole, prave pravcate očigledne prekomerne proizvodnje.

Otežavanje pređe sa China Clay (ova China leži u Darbiširu i Stafordširu, to je fina glina, a china se ovde naziva porcelanom) uvedeno je tek posle 1863 - 64. Nekoliko godina je to bila tajna srazmerno

¹ Sigismund Borkheim – ² «L'Égalité» – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 130., Prvi deo.

malog broja fabrikanta. Nedavno je jedan zbog toga osuđen na 1060 funti damages,⁴ nadam se, čim ja istupim iz posla, da će pritesniti i Gottfrieda zbog talka koji prodaje za pamučnu pređu. Nikakvo čudo ako Tussy bude grdila konac, kad njegovih 25 - 30% čini kiseli kolač zaslađen talkom.

Milo mi je što je arsenik tako delovao i što još deluje.

Hteo bih da je svinjarija s G[ottfried] E[rmenom] već gotova.⁵ Ja ne mogu u toga džukca imati nikakvog poverenja i moram postupiti po svima pravilima opreznosti. Do sada nisam dobio ni skicu ugovora, što on svaljuje na advokata, a ja na to što on još mozga kakvu bi mi zakačku još mogao staviti u ugovor. Srećom, imam jedno pismo od njega u rukama u kome mi *on lično* čini dotični predlog, a memorandum koji je advokatu dat kao osnova, sâm sam sastavio. Ali ja već sada vidim da mu je stalo do toga da ja povučem novac iz posla *pre* nego što budem s njim sasvim načisto – time bi me imao u rukama i mogao bi me secati. Međutim, čim dobijem skicu i vidim da je fairly drawn up,⁶ poslaću Ti toliko da možeš platiti dugove i zadržati nešto cash in hand,⁷ a od Nove godine stupa na snagu novi sporazum. Po mogućnosti, doći ću na nekoliko dana k Tebi, ali Pametnjaković i kompanija to ne smeju znati.

Najlepši pozdravi Tvojoj ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

⁴ odštete – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo. – ⁶ pristojno sastavljena – ⁷ gotovine u rukama

135

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. decembra 1868.

Dear Fred,

U subotu uveče stigao je Ténot (*Paris* i *Provinces*) i izveštaji o Baudinovom procesu.^[272] Danas Ti šaljem Ténot-a (*Paris*) i Baudina. Ténot-a (*Provinces*) dobićeš kroz nekoliko dana. Sve te stvari možeš doneti sa sobom, pošto ih još niko osim mene nije u kući čitao.

U Ténot-u (*Paris*) – *Provinces* još nisam čitao – ne nalazim mnogo novog, osim nekoliko detalja. Ogromna senzacija koju je ta knjiga izazvala u Parizu i u Francuskoj uopšte dokazuje vrlo interesantan fact¹ – naime, da generacija koja je izrasla pod Badinguet-om^[17] nije apsolutno ništa znala o istoriji režima pod kojim živi. Oni sada trljaju oči i kao da su pali s neba. Ako se sme parva componore magnis,² nije li i nama na naš način isto tako bilo? U Nemačkoj se širi kao posebna novost da je Lassalle samo jedna od naših repatica i da on nije otkrio »klasnu borbu«.

U Gambettinom govoru, on je sada lav u Francuskoj, ne nalazim ništa naročito. Njegov način me neobično podseća na način Michela de Bourges-a. Taj Michel se takođe proćuo jednim političkim procesom. Nekoliko meseci pre februarske revolucije on je izjavio da je odustao od svoje vere u »demokratiju«, pošto se ona uvek pretvara u »demagogiju«. To mu, naravno, nije smetalo da *posle* Februara blista kao républicain de la veille³ i da Bonaparti, nolens ili volens,⁴ učini odličnu uslugu, naročito u pitanju kvestora. On je bio takođe more or less⁵ u vezi sa republikancem »Plon-Polon«-om.

Doista sam se zabavljao čitajući opet in full⁶ debate »républicains modérés«,⁷ tj. onih koji sede u législative⁸ u 10. Arrondissements-Mairie⁹.^[273] Ne verujem da se u čitavoj svetskoj istoriji može naći slična tragikomediya, bar ne tako čisto sprovedena. Frankfurtski, odnosno štutgartski parlament^[274] nije ništa prema ovome. Samo se Francuzi razumeju u to da stave na scenu bilo konvent bilo krnji parlament sastavljen od savršenih džukela.

Što se tiče pamuka, ja imam uvozne i izvozne liste od 1861. itd. u Returns des Board of Trade.^[275] Jedina činjenica koja me je zainteresovala bila je, u svakom slučaju, nečuvena stvar da se za vreme

¹ činjenicu – ² malo porediti s velikim – ³ kao stari republikanac – ⁴ hteo-ne hteo – ⁵ manje-više – ⁶ iscrpno – ⁷ umerenih republikanaca – ⁸ zakonodavnom telu – ⁹ većnici 10. okruga

od 3 godine ništa nije proizvodilo za domaće tržište (mislim od *sirovina* koje su *uvezene* za vreme te tri godine, ili, pak, u *zamenu za zalihe*).

Ovdašnji knjižari Asher (filijala knjižare u Berlinu, Unter den Linden) pisali su mi da im je za Berlin potrebno nekoliko *copies*¹⁰ *Gospodina Vogta*. A prokleti Wilhelm¹¹ na jedno vrlo hitno pismo pre nekoliko meseci nije mi, kao što znaš, ništa odgovorio, osim da je 300 primeraka koje je dobio rasturio, ali da postoji još nekoliko u Berlinu. Ja ću mu danas ponovo pisati.

Tussy je vrlo očarana izgledom što će Te videti ovde kod nas, a isto tako i the whole family.¹² Ali Tussy is a fanatical partisan of yours, Mrs. Lizzie, and the »convicted« nation.¹³ No Ti mi moraš pisati, kada?

Salut.

Tvoj
K. M.

U Balzacovom *Le Curé de Village* nalazi se sledeće:

»Si le produit industriel n'était pas *le double en valeur* de son *prix de revient en argent*, le commerce n'existerait pas.« Qu'en dis-tu?¹⁴

Pošto je Pametnjaković¹⁵ otkrio Serna, on ga ne tretira s tako velikom strogošću. Samo se začudio što se S[erno] obratio meni a ne njemu.

¹⁰ primeraka – ¹¹ Wilhelm Liebknecht – ¹² cela porodica – ¹³ je fanatični pristalica Tvoj, gospode Lizzie, i »osudene« nacije (irske) – ¹⁴ »Kad industrijski proizvod ne bi imao dvostruku vrednost svoje cene koštanja u novcu, trgovina ne bi mogla postojati.« Šta kažeš na to? – ¹⁵ S. Borkheim

136

Marx Engelsu

u Mančester

London, 15. decembra 1868. Uveče,
posle ponoći.

Dear Fred,

Priloženi dokument^[276] molim Te da – i pored njegove fadaise¹ – ozbiljno prostudiraš, da mi *svoje primedbe* napišeš na francuskom, a samu stvar **mi vratiš najkasnije Saturday next.**²

Gospodin Bakunjin – u pozadini ove istorije – tako je snishodljiv da hoće da uzme radnički pokret pod *rusko* vodstvo.

Ova svinjarija traje već dva meseca. Tek večeras ju je old³ Becker pismeno saopštio Generalnom veću. Ovoga puta je Pametnjaković⁴ u pravu. To društvo treba, kao što piše old Becker, da nadoknadi »idealizam«, koji nedostaje našem društvu. L'idealisme Russe!⁵

Večeras su u našem Conseil Général⁶ svi bili strahovito ljuti, naročito Francuzi, zbog tog dokumenta. Meni je ta stvar odavno poznata. Smatrao sam je za mrtvorodenče i, iz obzira prema old Beckeru, hteo sam je ostaviti da mirno umre.

Ali stvar je postala ozbiljnija nego što sam mislio. I obziri prema old Beckeru ne mogu se duže dopustiti. Council⁶ je večeras zaključio da *javno* – u Parizu, Njujorku, Nemačkoj i Švajcarskoj, odbije ovo interloping society.⁷ Meni je stavljeno u dužnost (za idući utorak) da sastavim dekret o nepriznavanju. Zbog old Beckera mi je žao što je do svega toga došlo. Mais⁸ naše društvo ne može zbog old Beckera da izvrši a suicide.⁹

Tvoj
K. M.

Strohn mi piše iz Diseldorfa da je njegov brat Eugen naprasno umro u Hamburgu.

Možeš li mi poslati »The Manchester Guardian« o Cotton bankrotstvima¹⁰ u Mančesteru itd.?

¹ bljutavosti – ² iduće subote – ³ stari – ⁴ S. Borkheim – ⁵ Ruski idealizam!
– ⁶ Generalnom veću – ⁷ nametljivo društvo – ⁸ Ali – ⁹ samoubistvo – ¹⁰ bankrotstvima u pamučnoj industriji

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. decembra 1868.

Dragi Mohr,

Najlepša hvala za Ténot-a i Baudinov proces.¹ Čim ovo poslednje pročitam, vratiću Ti jedno i drugo. *Province* možeš tamo zadržati, i jedno i drugo proučio sam kod knjižara, jer takvu stvar čovek mora da ima. Totalno zaboravljanje revolucionarne, odnosno kontrarevolucionarne uzročnosti je nužna posledica svake pobedonosne reakcije; u Nemačkoj mlada generacija ne zna apsolutno ništa o 1848. osim kuhnjave lista »Kreuzzeitung« za kojim su se 1849 - 1852. i svi ostali listovi povodili, istorija prestaje tamo odjednom krajem 1847. Debate u X većnici zbilja su krasne, nisam ih nikad tako u potpunosti čitao.^[273]

Posmrtni oglas E. Strohna slučajno sam pročitao u listu »Kölnische Zeitung«. Umro je od reumatizma zglobova.

Ženevski dokument^[276] je vrlo naivan. Stari Becker se nikad nije mogao okaniti klikaškog agitovanja; gde su dvojica ili trojica zajedno, on mora biti među njima; da si ga pravovremeno opomenuo, on bi se svakako ipak povukao. Sad će se naći u čudu kad vidi rdav utisak svojih dobronamernih težnji. Da se Internacionala ne može upustiti u tu rabotu, jasno je kao dan. Il y aurait deux conseils généraux et même deux congrès; c'est l'Etat dans l'Etat, et dès le premier moment le conflict éclaterait entre le conseil pratique à Londres et le conseil théorique, »idéaliste«, à Genève. Il ne peut y avoir deux corps internationaux (par profession) dans l'Internationale, pas plus que deux conseil généraux. Du reste, qui vous donne le droit de reconnaître un soi-disant bureau central sans mandataires dont les membres appartenant à la même nationalité se constituent (§ 3 du règlement on omet le »se« et pour cause!) en bureau national de leur pays! Ces messieurs, n'ayant pas de constituants, eux-mêmes exceptés, veulent que l'Internationale se constituât en mandataire pour eux. Si l'Internationale refuse de le faire, qui reconnaîtrait »le groupe initiateur« autrement dit le »bureau central« pour ses représentants? Le conseil central de l'Internationale au moins a passé par trois élections successives et tout le monde sait qu'il représente des myriades d'ouvriers; mais ces »initiateurs«?

Et puis si nous voulons bien faire abstraction de la formalité d'élection, que représentent les noms qui forment ce groupe initiateur? ce groupe qui prétend de se donner »pour mission spéciale d'étudier

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 135, Prvi deo.

les questions politiques et philosophiques etc. etc.?» Ce sera sans doute la science qu'il représenteront. Nous trouverons parmi eux des hommes dont il est notoire qu'ils ont passé leur vie entière à l'étude de ces questions? Au contraire. Pas un nom dont le porteur ait, jusqu'ici, même osé prétendre à passer pour un homme de science. S'ils sont sans mandats comme représentants de la démocratie sociale, ils le sont encore mille fois plus comme représentants de la science.²

Ostalo si već primetio u svojim beleškama. Ja smatram stvar, kao i Ti, za mrtvorodeni čisto ženevski lokalni izdanak. On bi samo onda bio sposoban za život kad biste vi odveć žestoko istupili protiv i njemu time pridavali važnost. Mislim da bi bilo najbolje te ljude s njihovom pretenzijom da se uvuku u Internacionalu mirno ali odlučno odbiti, a inače im reći da su odabrali specijalan teren i da treba sačekati šta će iz toga napraviti, i još im reći da za sada ništa ne stoji tome na putu da članovi jednog udruženja budu i članovi drugog udruženja. Pošto oni, prosto naprosto, nemaju drugog polja rada do *brbljanja*, to će prilično brzo jedan drugome smrtno dosaditi, i pošto treba očekivati da spolja neće biti priliva (pri *takvim* uslovima), to će se čitava stvar sigurno uskoro raspasti. A nastupiš li žestoko protiv ove ruske intrige, bez koristi ćeš razdražiti među radnicima (specijalno u Švajcarskoj) mnogobrojne idejne filistre i naudićeš Internacionali. Kad se ima posla s Rusom (a ovde su njih četvorica,³ ne računajući žene), nikad se ne sme izgubiti temper.⁴

² Postojala bi dva Generalna veća, pa čak i dva kongresa; to je država u državi. I od prvog momenta izbio bi sukob između praktičnog veća u Londonu i teorijskog «idealističkog», veća u Ženevi. U Internacionali ne mogu postojati dva (po zadacima) internacionalna tela, kao što ne mogu postojati ni dva generalna veća. Uostalom, ko vam daje pravo da priznate jedan takozvani centralni biro bez mandatora čiji članovi koji pripadaju istoj naciji sami sebe (u § 3 statuta je ovaj «sebe» izostavljen, i to sa jakim razlogom) konstituišu kao nacionalni biro svoje zemlje. Ova gospoda koja nemaju osnivačke članove osim samih sebe hoće da Internacionala pristane na to da bude njihov mandator. Bude li se Internacionala ustručavala da to uradi, ko će priznati «grupu inicijatora», drukčije izraženo «centralni biro», kao svoje zastupnike. Centralno veće Internacionale je, u najmanju ruku, triput uzastopce bilo podvrgnuto izboru i ceo svet zna da ono predstavlja hiljade i hiljade radnika; a koga predstavljaju ovi «inicijatori»?

Čak i da hoćemo da ostavimo po strani izborne formalnosti, šta predstavljaju imena koja sačinjavaju tu grupu inicijatora? Ovu grupu koja polaže pravo na to «da daje sebi specijalnu misiju da izučava politička i filozofska pitanja itd. itd.»? Oni će, bez sumnje, predstavljati nauku. Nalazimo li među njima ljude za koje se zna da su svoj život posvetili izučavanju ovih pitanja? Naprotiv. Tu nema nijednog imena čiji bi se nosilac do ovog časa makar samo i usudio da polaže pravo na ime jednog naučnika. Ako su oni kao zastupnici socijalne demokratije bez mandata, onda su to još hiljadu puta više kao zastupnici nauke. – ³ Bakunjin, Žukovski, Elpidin i Aleksejev – ⁴ hladnokrvnost

Nešto bednije od tog teorijskog programa još nisam čitao. Sibir, trbuh i mlada Poljakinja napravili su od Bakunjina savršenog vola.

Od moga puta neće pre Nove godine biti verovatno ništa, prokleta skica⁵ ugovora još uvek nije gotova.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo.

138

Marx Engelsu

u Mančester^[263]

London, 19. decembra 1868.

Dear Fred,

Thanks¹ za Tvoje primedbe!² Kad sam Ti ono večje pisao, bio sam uzbuđen. Ali već idućeg jutra reakcija i zaključak da stvar treba tretirati diplomatski, sasvim u smislu Tvoga saveta.

Ténot-ova Province je mnogo bolja. Sadrži za nas mnogo novih pojedinosti. Da su se Parižani držali jedan ili dva dana duže, empire bi bilo foutu.³ Pokret (republikanski) među seljaštvom mnogo veći nego što smo znali.

U prilogu »*Le Réveil*«, organ Ledru-Rollina. Delescluze – njegov *âme damnée, républicain de vieille roche*, asinus.⁴ On je komesar privremene vlade, koji je vodio Belgijance u guet-à-pens⁵ kod Riskon-Tua.^[277] Dakle, izdajica ili urass.⁶ Verovatno ovo poslednje.

Glupost radnika koji su R. Johnsonu hteli prirediti banket sprečena je s *naše strane*.^[278] Conningsby, od koga je potekla inicijativa, bednik je. Ovaj tip je išao na pleasure trip to United States⁷ i njemu je Seward platio da priredi takav doček R. J[ohnsonu] u Londonu. To je onaj isti workman⁸ koji je pre godinu dana pisao listu »*The Times*« da su radnici politički zadovoljni i did not want the suffrage.⁹

Možeš li mi poslati nekoliko funti za božićnu nedelju, vrlo dobro bi mi došlo.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Hvala – ² Vidi u ovom tomu, pismo 137, Prvi deo. – ³ carstvo . . . gotovo – ⁴ zao duh, republikanac starog kova, magarac. – ⁵ u klopu – ⁶ arhimagarac – ⁷ putovanje zabave radi u Sjedinjene Države – ⁸ radnik – ⁹ ne žele izborno pravo

139

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. decembra 1868.

Dear Fred,

Potvrđujem Ti – pošto moram odmah u grad – samo prijem Tvog sjajnog božićnog poklona. Možeš zamisliti to veselje u kući.

Salut.

Tvoj
K. M.

1869.

140

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 1. januara 1869.

Dear Fred,

Happy new year!¹

Iz priloženog Lafargue-ovog pisma videćeš da sam dobio naročiti New Years Gift² – the dignity of grandfather.³

Iz priložena 2 broja štampana u Parizu – »*La Cloche*« i »*Le Diable à quatre*« – vidiš kakav drski ton tamo vlada. Neka se s ovim uporedi jezik opozicije u Pruskoj! Ova petite presse⁴ – a u njene ljude ubraja se i Rochefort – bila je specifični proizvod Bonapartinog režima. Ona je sada najopasnije oružje protiv njega.

Iz priloženih brojeva mesečnika »*Der Vorbote*« vidiš skandal u Bazelu.^[279] Ovi đavolski momci – mislim naši vodi tamo preko – imaju poseban talent da *Međunarodno udruženje radnika* čine odgovornim za svaku lokalnu kavgu između master i men.⁵ Pri tom ne preduzimaju *nikakve mere* za slučaj rata, na primer stvaranje sindikata. Utoliko više viču. Kantonska vlada interveniše. Tako i najmanji događaj postaje važan. Zatim dolazi apel Međunarodnom udruženju radnika uopšte a londonskom Generalnom veću napose da plati švajcarske ratne troškove on the shortest notice.⁶ A onda piše »olle«⁷ Becker da se ovoga puta opet ne »kompromitujemo« kao u ženevskoj aferi itd. Ali o ovome i o rusko-međunarodnom intermecu drugi put.

Cela family⁸ šalje compliments of the season.⁹ Tussy kaže, poor Fred, he must feel rather seedy by this time of the year.¹⁰

Addio.¹¹

Tvoj
K. M.

¹ Srećna Nova godina! – ² novogodišnji poklon – ³ titulu dede – ⁴ mala štampa – ⁵ poslodavaca i radnika – ⁶ u najkraćem roku – ⁷ stari – ⁸ porodica – ⁹ novogodišnje pozdrave – ¹⁰ jadni Fred, mora da se oseća prilično jadno u ovo godišnje doba. – ¹¹ Zbogom.

141

Engels Marxu

u London

[Mančester] 3. januara 1869.

Caro Moro,¹

Srećna Nova godina i najbolje želje povodom pariskog poklona. Mislím da Ti i Tvoja žena ne smete uopšte ni da se pogledate a da se ne nasmejete zbog novog naziva.

Bazelska stvar nije mi iz časopisa »Der Vorbote« još sasvim jasna, stoga sam radoznao na obećana dopunska obaveštenja, isto tako na dalji tok bakunjinijade. Bakunjinovi govori u listu »Колоколъ« veoma su glupi.^[280] Čini se da on od »vo vremena ono« ništa nije naučio. Da on sa Hecrenom još uvek duva u istu tikvu, bilo mi je zanimljivo da saznam. Hecren se, dakle, sasvim srozaó, inače ne bi napustio »Колоколъ«. ^[281] Uostalom, taj sad piše un français à lui,² koji je strašan – a pri tom taj čovek živi u zemlji gde se govori francuski. Bakunjinov francuski je mnogo bolji.

Hvala za »La Cloche« i »Le Diable à 4«, ta drskost je stvarno velika. Nekoliko orleanističkih miliona baciti sada među generale bilo bi veoma poželjno.

Najlepše pozdrave i želje celoj family³.

Tvoj
F. E.

¹ Dragi Mohr, – ² specifični francuski – ³ porodici

142

Marx Engelsu

u Mančester

London, 13. januara 1869.

Dear Fred,

Thanks¹ za brojeve lista »Die Zukunft«. (Thesmar i Georgios Jung!)

Iz dana u dan odgadao sam da Ti pišem zbog suve kijavice, koja mi već about 2 weeks² drži u formalnom opsadnom stanju oči, uši, nos i celu glavu. Kako, međutim, u ovoj proklesoj magli još nema izgleda da ću se izbaviti od zla, neću duže da čekam. Da li je kod vas u Mančesteru isto tako lepo? Nikakvo čudo što su ovde suicides³ u punom jeku. Samo Irac, čak i u Seven Dials^[282] kaže that »he would rather commit suicide on any one than himself«. ⁴

Je li došao k Tebi mladić Th. von Gimborn iz Emeriha, fabrikant in nuce⁵? Nije mi sasvim jasno šta on hoće. Najpre mi je rekao da bi hteo da za izvesno vreme, say⁶ pola godine, stupi u neku fabriku kao tehničar, ili, pak, kao običan radnik, da bi studirao organizaciju itd. engleskog fabričkog rada. Sad je reč samo još o četrnaestodnevnom boravku u nekoj fabrici koja isporučuje poljoprivredne mašine. Neće li Gimborn, after all,⁷ samo da sazna engleske fabričke tajne? To mu neće tako lako poći za rukom.

A sada kratak izveštaj o »međunarodnim događajima«.

a. »Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste«^[283]: 22. decembra 1868. jednoglasan zaključak Generalnog veća, koji glasi: 1. »Tous les articles du Règlement de l'Alliance etc. statuans sur les relations avec l'Association Internationale des Travailleurs, sont déclarés nuls et de nul effet; 2. l'Alliance etc. n'est pas admise comme branche de l'Association Internationale des Travailleurs.«⁸ Motivacija (koju sam ja redigovao) presude je sasvim pravnog oblika, pokazuje protivrečnost između statuta nameravane Alijanse i naših statuta itd. Poslednji considérant,⁹ odakle će stari Becker morati da uvidi svoju glupost, glasi da je briselski kongres^[175] već pitanje prejudicirao u odnosu na *Ligue de la Paix et de la Liberté*.^[29] Ovoj, pak, koja je htela da je prizna Međunarodno udruženje, kongres je izjavio: Pošto Liga

¹ Hvala – ² oko dve nedelje – ³ samoubistva – ⁴ da »bi on radije izvršio samoubistvo na nekom drugom nego na sebi« – ⁵ u klici – ⁶ recimo – ⁷ na kraju krajeva – ⁸ Svi članovi statuta Alijanse itd. koji govore o njenim odnosima prema Međunarodnom udruženju radnika oglašavaju se za nevažeće; 2. Alijansa itd. neće biti priznata kao ogranak Međunarodnog udruženja radnika – ⁹ tačka motivacije

tvrdi da zastupa iste principe i da teži istom cilju kao i Međunarodno udruženje, ona nema nikakav »raison d'être«,¹⁰ i, u motivaciji se na kraju kaže: »plusieurs membres du groupe initiateur de Genève«¹¹ sami su glasali u ovom smislu u Briselu.

U međuvremenu smo dobili pisma iz Brisela, Ruana, Liona itd. u kojima se bezuslovno odobrava odluka Generalnog veća. Nijedan glas se nije digao za le groupe initiateur de Genève.¹² Da ova grupa nije postupila sasvim pošteno, jasno je već odatle što nas je ona o svome osnivanju i radu obavestila tek *pošto* je prethodno nastojala da pridobije Briselce itd. Smatram tu stvar za svršenu, iako još nema odgovora iz Ženeve na našu »presudu«. Pokušaj je u svakom slučaju propao.

b. *Ad vocem Bakunjin*:¹³

Da bi razumeo njegovo priloženo pismo,^[284] treba da znaš sledeće: D'abord¹⁴, ovo se pismo ukrstilo s našom »Message«¹⁵ odnosno »Alliance«. B[akunjin] se, dakle, još uvek zanosi prijatnom iluzijom da ćemo mu dozvoliti da čini šta hoće. Zatim: Rus Serno je u svojim ranijim pismima Borkheimu bio odlučno *protiv* Bakunjina. U *svome* odgovoru Sernu želeo sam da toga mladića iskoristim kao izvestioca o Bak[unjinu]. No pošto nijednom Rusu ne verujem, učinio sam to u ovom obliku: »Šta radi moj stari prijatelj (*ne znam da li je još to*) B[akunjin] itd. itd.« Rus Serno nije imao ništa preče osim da B[akunjinu] saopšti ovo pismo, i Bakunjin to koristi za svoj sentimentalni uvod!

c. *Ad vocem old Becker*:¹⁶

Ovaj se veoma upetljao. D'abord¹⁴, šalje nam, datirano iz Ženeve 21. decembra, pismo na četiri stranice o bazelskoj istoriji, ali *bez ijedne jedine fait précis*.¹⁷ Mi, pak, treba *odmah* da dejstvujemo. U isti mah piše Lessneru da smo se mi (Generalno veće) već »kompromitovali« u ženevskoj aferi i da to više ne sme da se dogodi. Ili, kaže on doslovno (u pismu Leßneru), »Generalno veće postoji, kao i bog, samo u veri glupaka?« U Ženevi se govori o nama samo sležući ramenima itd.

Na to je B[ecker] dobio odgovor od Junga, u kome mu ovaj piše da njegova poslanica dugačka četiri stranice ne sadrži *ništa*. Kako on može misliti da je na takav vacuum¹⁸ moguće dobiti novac u Londonu?

Becker je u svome pismu od 21. decembra najavio još jedan elaborat report.¹⁹ Umesto toga dobijemo list »Der Vorbote«. Sam si video da »Der Vorbote« u stvari izveštava samo o »završenom« lokautu of ribbon weavers,²⁰ ali uopšte ne objašnjava kako se dalji konflikt razvijao. Ukratko, to this very moment²¹ ne znamo ništa više od onoga

¹⁰ »razlog postojanja« – ¹¹ »više članova grupe ženevskih inicijatora« – ¹² grupu ženevskih inicijatora – ¹³ Što se tiče Bakunjina: – ¹⁴ Pre svega – ¹⁵ »porukom« – ¹⁶ Što se tiče starog Beckera: – ¹⁷ tačne činjenice – ¹⁸ prazno pričanje – ¹⁹ iscrpan izveštaj – ²⁰ tkača pantljika – ²¹ do ovog momenta

što stoji u listu »Der Vorbote«. Ne samo što se po tome ne može preduzeti nikakav korak kod *Trades Unions*²² nego je i nemoguće da se ma šta objavi u ime Generalnog veća o toj stvari. Pa mi se ne možemo izložiti tome da nam bazelski lihvari odgovore da smo podigli viku a da nismo poznavali stvari.

Summa summarum, Generalno veće je pre 8 dana zaključilo da kako Beckeru tako i Perrret-u (*francuskom* dopisniku za Ženevu) natrija nos što nam do sada nisu saopštili potreban materijal o bazelskim događajima. I na tome je zasad ostalo. Žao mi je old Beckera. Ali on treba da vidi da mi držimo uzde u rukama, iako se što je moguće duže uzdržavamo od svake direktne intervencije.

d. *Strikes*²³ u *Ruanu*, *Vjeni itd.*^[285] (*Cottonspinning*²⁴):

Oni about 6 - 7 weeks old.²⁵ Interesantno u toj stvari jeste to što su pre izvesnog vremena master manufacturers (i spinners²⁶) održali u Amijenu general congress²⁷ pod predsedništvom gradonačelnika Amijena. Tu zaključiše, na predlog nekog izvesnog faiseura²⁸ po imenu Vidal, koji je duže vremena boravio u Engleskoj – da Englezima u Engleskoj prave konkurenciju itd. Naime, podizanjem skladišta za francusku pređu itd. u Engleskoj, kako za prodaju tamo tako i prekomorskim trgovcima koji direktno trguju s Engleskom. I to treba da se ostvari *daljim snižavanjem nadnica*, pošto se već priznalo da se samo nižim nadnicama (relativno prema engleskim) može u samoj Francvaroj (pretpostavivši postojeće carine) doleteti engleskoj konkurenciji. Stvarno, *posle* toga kongresa u Amijenu počelo se sa smanjenjem nadnica u Ruanu, Vjeni itd. Hence²⁹ štrajkovi. Mi smo te ljude preko Dupont-a, naravno, obavestili o lošem stanju ovdašnjih poslova (naročito u cotton trade³⁰), a u vezi s tim i o teškoći da se u *ovo vreme* dode do novca. Meanwhile,³¹ kao što vidiš iz priloženog pisma (Vjena), štrajk u Vijeni je završen. Onima u Ruanu, gde konflikt još traje, mi smo zasad poslali uputnicu od 20 funti na pariske radnike u livnicama bronze, koji nam taj novac duguju još od svoga lokauta.^[94] Uostalom, ovi francuski radnici postupaju mnogo razumnije od švajcarskih i ujedno su mnogo skromniji u svojim zahtevima.

U nadi da Te kijavica nije tako totalno ošamutila kao mene, ostajem

Tvoj
K. Moro.

²² sindikata – ²³ Štrajkovi – ²⁴ (Predionice pamuka) – ²⁵ traju oko 6 - 7 nedelja – ²⁶ vlasnici ткаčnica (i predionica) – ²⁷ generalni kongres – ²⁸ mahera – ²⁹ Otu-da – ³⁰ poslovima s pamukom – ³¹ U međuvremenu

143

Engels Marxu

u London

Mančester, 19. januara 1869.

Dragi Mohr,

Izvini me što sa zadocnjenjem i tako kratko odgovaram, ali u poslednje vreme imamo samo nezgode u kući. Tek što je Sari¹ bilo bolje, Lizzie dobije žestoki hronični katar želuca, koji sam dugo lečio, i tek što je to prošlo, usled ozlede na nožnom palcu, dobije ona zapaljenje limfnih sudova u stopalu i nozi, što je moglo biti veoma gadno, ali sad je već prilično prošlo – i pre no što je mogla da ustane, Mary Ellen² se vrati bolesna od svojih roditelja, gde je bila nekoliko dana. Šta joj je, tek ću sutra saznati, pošto Gumpert tek tada dolazi; on se boji: šarlah; no do sada nema nikakvog traga ospama. Uz to još svakojaki glupi pozivi koji se ne mogu odbiti – mnogo posla u kancelariji, pa ćeš shvatiti da imam dosta briga.

S najlepšim pozdravima damama.

Tvoj
F. E.

Nadam se da si vino svojevremeno u redu primio, isto tako brojeve lista »Der Social-Demokrat« i Ténot-ovu knjigu itd.?

¹ Sarah Parker – ² Mary Ellen Burns

144

Marx Engelsu
u Mančester

London, 23. januara 1869.

Dear Fred,

Svi se nadamo da je u Mornington Streetu, br. 86, opet bolje. Šarlahna groznica besni, kako izgleda, u celoj Engleskoj. No možda se Gumpert prevario kod Mary Ellen. Tussy sends her best compliments to her and Mrs. Burns.¹

A u našoj kući vladaju kijavica i kašalj. Meni je bilo tako loše da sam gotovo dve nedelje stalno »bljuvao«, da se izrazim otmenim jezikom gospođe Blind. Juče sam bio prvi put napolju, a danas *pokušavam* da popušim a cigar.²

Priloženu fotografiju šalje Ti Jenny, koja takođe gadno kašlje. Ona moli da vratiš Büchnera, pošto je studirala Darwina, pa sad hoće da upozna i velikog B[üchnera]. Krst (na Jennynoj fotografiji) je krst poljskog ustanka od 1864.^[286]

Potvrdu prijema vina itd. preuzela je da izvrši Tussy i uverena je da je to stvarno izvršila.

U prilogu dva Borkheimova pisma.^[287] Da bi on ipak negde mogao da deponuje svoju veliku »duhovnu snagu« i da ne bi meni punio uši, preporučio sam mu da za »Die Zukunft« piše »ruska pisma«. Nous verrons.³

Iz nedeljnika »The Money Market Review« vidi se da Knowles plaća 7 šilinga i 6 penija za funtu.⁴ Kako stoji stvar s njim?

S najlepšim pozdravima celoj kući.

Tvoj
Mohr

¹ šalje njoj i gospođi Burns najlepše pozdrave – ² cigaru – ³ Videćemo. –
⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 132, Prvi deo.

145

Engels Marxu
u London⁽⁶³⁾

Mančester, 7 Southgate,
25. januara 1869.

Dragi Mohr,

Na brzinu Te izveštavam da smo najzad opet svi na nogama i da je Gumpert sa šarlahom, srećom, napravio lažnu uzbunu. Danas moram tačno da pregledam skicu ugovora sa G. E[rmenom], da bi se stvar što brže mogla završiti;¹ zato danas samo ovo nekoliko redaka. Čim budem jasno video svoj put i čim sve dođe dotle da se ne treba bojati neuspeha, doći ću na nekoliko dana u London.

Najlepše pozdrave svima Vama.

Tvoj
F. E.

Otkako je Jenny počela da kašlje, nadam se da si dogovor o poučavanju² odmah otkazao?

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo. – ² Vidi u ovom tomu, pismo 126, Prvi deo.

146

Engels Marxu
u London^[63]

Mančester, 7 Southgate,
26. januara 1869.

Dragi Mohr,
Danas u 2 sata po podne umro je Ernest Jones od zapaljenja pluća.
U četvrtak se razboleo a u petak su lekari digli ruke.
Još jedan od starih!

Tvoj
F. E.

147

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 28. januara 1869.

Dear Fred,

Vest o E. Jonesu izazvala je u našoj kući, naravno, duboko zaprepašćenje, jer on je jedan od malobrojnih starih prijatelja.

Šaljem Ti 1 primerak lista »Der Vorbote« i jednu malu brošuru koju sam danas dobio iz Berlina. Pisac, pošiljalac ove brošure, označava sebe na poštanskom kovertu kao docenta poljoprivrednih nauka.

Jenny je kašalj gotovo prošao. Ja sam poslednjih dana opet imao veliki napad, ali danas izgleda da se stvar pretvorila u tekuću kijavicu i da će s time biti kraj.

Liebknecht mi piše da u Švajcarskoj i Nemačkoj predstoji pobuna protiv Beckera (our old one¹) i javni scandalum² se može izbeći samo tako ako B[ecker] prekine s Bakunjinom i okani se svog diktatorskog ponašanja. Vrlo su nezadovoljni njegovim upravljanjem novcem i izveštajima o upotrebi novca. Liebknecht hoće da ja pišem Beckeru privatno pošto je on vrlo stubborn.³ Ali stvar je osetljiva. U maju Wilhelm ide u Beč. Od *Gospodina Vogta* preostalih 50 primeraka je po mome naređenju deponovano kod Kugelmanna.^[288]

Gurneyjeva afera ^[247] amuses⁴ me kraljevski. Ja sam taj *Sau-case*⁵ prostudirao u svim detaljima; nisam stoga našao ništa novo u proceedings⁶ u Mansion House, except great⁷ Edwardsa.

Javi mi nekoliko dana ranije kad ćeš doći, da mogu za *jedno* veče pozvati profesora Beeslyja.

Salut.

Tvoj
Karlo Moro

¹ našeg starog - ² skandal - ³ tvrdoglav - ⁴ zabavlja me - ⁵ svinjski slučaj
- ⁶ raspravama - ⁷ u londonskoj većnici izuzev velikog

148

Engels Marxu
u London

Mančester, 29. januara 1869.

Dragi Mohr,

Najzad sam u mogućnosti da Ti opširno pišem.

Velepoštovani Gimbom nije se pojavio. Po Tvome opisu, taj gospodin bi hteo, očigledno, samo da njuška u industriji.

Bakunjinova grupa muškog i ženskog roda (čiju razliku, tj. razliku polova, B[akunjin] takođe hoće da ukine), po svemu sudeći, upokojila se. Stvar je, doduše, bila po ruski lukavo, ali ipak glupo započeta, lijin rep je odveć jasno provirivao, a baš radnici se ne mogu na taj način uloviti. Stari Becker¹ se nikako ne može okaniti »organizovanja« i bio je kao stvoren za to da padne u zamku. Da on i inače pravi gluposti, to verujem, samo bih želeo da imamo o tome bolji izvor nego što je Wilhelm,² koji uopšte ne može da vidi činjenice onakve kakve jesu. A-propos, Wilh[elm] mi od Nove godine više ne šalje svoj listić⁽¹⁴⁾; ako on misli da ću ga kupovati, onda se ljuto vara. Veoma sam zadovoljan što svake nedelje ne moram podnositi da me neko žvakanjem poučava da ne smemo praviti nikakvu revoluciju pre nego što budu restaurirani Bundestag, slepi Welfe³ i valjani kurfirst od Hessena,⁴ i dok se ne bude izvršila nemilosrdna legitimna osveta na bezbožnom Bismarcku.

Bazelska istorija⁵ je vrlo zgodna. Uopšte, stvari u Švajcarskoj dobro napreduju. To je, dakako, samo zato važno što se tamo pokazuje u jasnom svetlu sve ono što se na ostalom kontinentu više ili manje obuzdava. Ali je i to već vrlo dobro. A i direktno narodno zakonodavstvo ima tamo taj smisao da se treba suprotstaviti direktnoj ili indirektnoj vladavini buržoazije u zakonodavnim većima.^[289] Pošto, naime, švajcarski radnici nisu do ženevskog štrajka^[93] gotovo ni postojali kao politička partija, nego su samo bili prirepak radikalne buržoazije, to su oni i birali samo radikalne buržuje u veća, dok su se, s druge strane, izabrani seljaci isto tako lako dali voditi od obrazovane buržoazije. Za male kantone može tako nešto da bude sasvim dobro, ali će, naravno, odmah postati suvišno i prepreka čim proletarijat u masi stupi u pokret i počne njime da dominira.

Dobro je i što su u bazelskom štrajku doprinosi dolazili iz Austrije sve do Temišvara. Neoprostivo je kako je stari Becker sa svojim zbrkanim deklamacijama tu stvar tako slabo iskoristio.

¹ Johann Philipp Becker – ² Wilhelm Liebknecht – ³ Georg V – ⁴ Ludwig III – ⁵ Vidi u ovom tomu, pisma 140 i 142, Prvi deo.

U Vogtovu brošuru sam samo zavirio i video da konji potiču od buva. Ako je tako, od koga onda potiče magarac koji je tu brošuru napisao?

Danas Ti vraćam brojeve lista »Der Social-Demokrat« i nekoliko brojeva »Die Zukunft«.

Vrlo je dobro što je kod Kugelmana još 50 primeraka *Gospodina Vogta*. Kada Vogt bude opet držao predavanja u Berlinu, K[ugelmann] mora jedan deo poslati onamo i *oglasiti u novinama*. Kladim se da će ga to oterati.

Sam Moore proučava sada revnosno Tvoju prvu svesku u izdanju Dunckera⁶ i sasvim je dobro razume. Dijalektičke stvari iz teorije novca itd. sasvim je savladao i kaže da je to najbolje u celoj knjizi, *theoretically speaking*.⁷

S mojim valjanim Gottfriedom⁸ stvar se još uvek mnogo odugovlači.⁹ Međutim, ako ikako budem mogao, doći ću idućeg četvrtka uveče u London i ostaću do nedelje uveče.

Fotografija se vrlo dopala.

Büchner je kod Gumperta, otići ću po njega ovih dana, ali plašim se njegove supruge, koja je sve filistarskija.

Lasalovcima se mora priznati da se u agitaciju razumeju bolje od našeg valjanog Wilhelma s njegovim volinama iz Narodne partije. Vrlo je to neugodno što su oni, kako se čini, Wilh[elma] i Bebela sasvim bacili u zasenak i što su mase tako strašno glupe a vode sve sami nevaljalci.

Sutra će uz ogromnu pogrebnu povorku Jones biti sahranjen na istom groblju gde leži i Lupus.¹⁰ Zbilja šteta za tog čoveka. Njegove buržoaske fraze su ipak bile samo pritivnost, i ovde u Mančesteru nema čoveka koji bi ga kod radnika mogao zameniti. Ljudi će se opet rasuti i tek se sada povoditi za buržoazijom. Osim toga on je ipak bio, među političarima, jedini *obrazovani* Englez koji je au fond¹¹ sasvim stajao na našoj strani.

À propos Beeslyja: kako stoji stvar s člankom za »The Westminster«? Kuj gvožđe dok je vruće.¹²

I ja sam nešto kijavičav. Sa ovakvim vremenom toga se čovek ne može lako osloboditi. Nadam se da si Ti sada bolje.

Najlepši pozdravi Tvojjoj ženi i devojčkama. How is Mrs. Lafargue and baby?¹³

Tvoj
F. E.

Da Rus¹⁴ odmah oglasava »Marx K., *Dela*, I tom« – takođe je dobro.¹⁵

⁶ Prilog kritici političke ekonomije – ⁷ teoretski govoreći – ⁸ Gottfriedom Ermenom – ⁹ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo. – ¹⁰ Wilhelm Wolff – ¹¹ u osnovi – ¹² Vidi u ovom tomu, pismo 106 i 107, Prvi deo. – ¹³ Kako su gospoda Lafargue i beba? – ¹⁴ N. F. Danijelson – ¹⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 100, Prvi deo.

149

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. januara 1869.

Dear Fred,

Eichhoffov brat¹ je hteo da štampa moj »*Osannaesti brimer*« (i da plati za to).

Na to sam smatrao za potrebno da pišem Meißneru i da ga nekako zamolim za njegovu autorizaciju (on ne voli pamflete). On piše da niko osim njega ne sme da štampa tu stvar, pošto je on moj izdavač *ex officio*², i hoće to i da ostane. Da mu, dakle, stvar direktno pošaljem, posle manjih izmena.

Question:³ Možeš li mi pribaviti jedan primerak *Louis-a Bonaparte*?⁴ Zar u Lupusovoj zaostavštini nije bilo nijednog primerka?

Tvoj
K. M.

¹ Albert Eichhoff – ² zvanično – ³ Pitanje – ⁴ Karl Marx, *Osannaesti brimer Louis-a Bonaparte*

150

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 13. februara 1869.

Dear Fred,

Thanks¹ za brojeve lista »Die Zukunft«.

U prilogu pismo iz Lugaua i statuti itd. tih ljudi. Pošto sam u ovom trenutku vrlo zauzet svojom knjigom^[41], u stvari, posle nekoliko nedelja prekida zbog nazeba opet sam se latio posla, bilo bi vrlo dobro – u slučaju da Tvoje vreme isto tako nije ispunjeno – ako bi mi o priloženim dokumentima mogao podneti kratak izveštaj (po mogućstvu na engleskom, za saopštenje Generalnom veću).^[290] Ovi čestiti lugauovski rudari prvi su u Nemačkoj koji stupaju neposredno s nama u vezu i mi moramo javno za njih istupiti.

Salut.

Tvoj
K. M.

Stvari ćeš mi vratiti čim Ti više ne budu potrebne.

¹ Hvala

151

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 15. februara 1869.

Dear Fred,

U prilogu Ti šaljem istoriju sa Loans¹ pod Westburyjem itd. Knjižicu možeš zadržati, a priloženo englesko pismo moraš mi vratiti. Borkheimu sam rekao da mi je potrebno obaveštenje za jednog *znanca* u Holandiji.

Ne zaboravi da mi pošalješ as soon as possible² Fosterove *Foreign Exchanges*. Vraćiću odmah čim pročitam. Ovde se ta stvar ne može nabaviti.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ zajmovima – ² što pre

152

Engels Marxu

u London

[Mančester] 17. februara 1869.

Dragi Mohr,

Izveštaj ću Ti spremiti za sledeći utorak; iako ne znam šta Vas poglavito interesuje. Pismo iz Lugaua prilažem.^[290]

Za istoriju Westbury najlepša hvala. U prilogu vraćam pismo Borkheimu. Pitaću svoga sharebroker¹ za to.

U prilogu odlomak illustre Gaudissart-a² o Bakunjinu s primečbama. Kako vidiš, glavna mesta koja je on nama citirao na ruskom postoje samo u njegovoj uobrazilji. Međutim, s panslavizmom je nešto odveć preterao, a naročito su karakteristične pretnje Poljacima.^[291] A i raspadanje ruskog carstva predstavlja se tako kao da Velika Rusija stalno treba da bude centar slovenske konfederacije.

Tvoj

F. E.

¹ mešetara za akcije - ² slavnog Gaudissart-a (S. Borkheima)

153

Engels Marxu
u London

Mančester, 21. februara 1869.

Dragi Mohr,

Veliko hvala za lulu, koju ću odmah večeras isprobati.

U prilogu izveštaj.¹ Same stvari vratiću Ti sutra. Ova još iz srednjeg veka nasleđena rudarska udruženja – srednjovekovne besmislice ostale su još u »pravilima za odevanje i održavanje parada, rudničkim svečanostima i crkvenim praznicima« – postojala su u svim nemačkim rudnicima.^[290]

Pošto je Liebknechtov listić^[14] organ ovih Lugauovaca, to bi izveštaj, pošto ga pročitaš, mogao poslati Wilhelmu da prevede, ali mu izričito moraš postaviti uslov da ga podeli *samo na dva broja*. Inače to ne bi imalo nikakvog smisla. Ako Ti je još potreban, original Ti može vratiti.

Od Wehnera čujem da su pruske policijske svinjarije u Hanoveru sve gore, otvaranje pisama, naročito hanoverskih oficira koji su stupili u saksonsku službu, svakodnevna je pojava. Dabome, šta da Stieber i započne sa 400 000 talira tajnog fonda, koji mu je izglasala pruska skupština iz prihoda ekskneževa!

Tvoj
F. E.

¹ »Izveštaj o radničkim udruženjima rudara u ugljenim basenima Saksonske«

154

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. februara 1869.

Dear Fred,

Best thanks¹ za Report². On je kristalno jasan. Nisam ništa izmenio osim što sam brisao završnu rečenicu (ili, tačnije, nekoliko reči u njoj). Juče pročitao u Centralnom veću. Usvojeno. Poslaćemo najpre listu »The Times« (ili, tačnije, odneće Eccarius). Ako ga »The Times« ne uzme, onda listu »The Daily News«. Zatim će se isečak iz engleskih novina poslati listovima »Die Zukunft«, »Der Social-Demokrat« i »Wilhelm«³. Zadovoljstvo lujanovskih poor devils⁴ da figuriraju u engleskoj štampi biće veliko.

U prilogu Resolutions⁵ itd.^[175], 6 komada. U vezi s tim stvar stoji ovako: kongresnom (u Briselu) odlukom^[292] mi smo bili obavezni da šampamo briselske rezolucije. Pod izgovorom da ženevske odluke sačinjavaju deo platforme, mi smo deo rezolucija koje je londonsko Centralno veće predložilo Ženevskom kongresu^[177] a koje je Ženevski kongres usvojio istovremeno šampali, a amandmane itd. koje su Francuzi predložili u Ženevi i koji su isto tako usvojeni – budalaštine – izostavili. Taj deo sam, dakle, ja napisao. Međutim, nisam sudelovao u sastavljanju rezolucija od 1868. Jedina moja doslovna rečenica jeste first considering »on the effects of machinery«⁶.^[293]

Da Bakunjin vindicira⁷ »slovensku« braću u Kurlandiji i Livonskoj, to je već mnogo. A nije loše ni njegovo claims on⁸ Šleziju.

Kako stoji stvar sa Fosterovim Exchanges?

Meißner je sila. Nekoliko dana pre Tvoje posete u Londonu^[294] poslao sam mu Louis-a Bonapartu.⁹ Zamolio ga da mi odmah potvrdi. Ni reči još.

Wilhelm ostaje neizmenjeno isti. Od 50 ili 60 primeraka¹⁰ za koje mi je pisao da je poslao Kugelmannu^[288], Kugelmann je, u stvari, primio čitavih šest primeraka!^[295]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Najlepša hvala – ² izveštaj – ³ Wilhelmu Liebknechtu – ⁴ grešnika – ⁵ rezolucije – ⁶ prva tačka »o dejstvu mašine« – ⁷ polaže pravo na – ⁸ polaganje prava na – ⁹ K. Marx, Osammaesti brimer Louis-a Bonaparte – ¹⁰ Gospodina Vogta

155

Engels Marxu

u London

Mančester, 25. februara 1869.

Dragi Mohr,

Upravo sam poslao Borkheimu ček na 162,10 funti, od kojih 100 funti za otplatu njegovog predujma a 62,10 za Tebe, što sa 25 funti koje sam Ti doneo iznosi 87,10 funti = $\frac{1}{4}$ od 350 funti. Početkom marta ili čim uopšte budem mogao u martu dobićeš opet 87,10 funti, zatim početkom jula opet itd.

Nadam se da će engleska štampa doneti izveštaj¹, ali sam čvrsto uveren da to neće biti slučaj, te da će, u najbolju ruku, ostati samo »The Bee-Hive«. U najboljem slučaju, ta gospoda će to prilično skratiti.

Rezolucije^[292] još nisam pročitao. Samo se na prvi pogled čudim zašto nisu štampane i lozanske rezolucije od 1867.

N. B. povodom novca: imao sam samo izbor, ili *preko Borkheima* ili, pak, na način koji bi ovde u kancelariji dao povoda za prepričavanje; stoga sam se odlučio za manje zlo. Ubuduće to se, naravno, neće više dogoditi.

Završna rečenica u izveštaju imala je, razume se, u vidu samo Liebknichtov list^[14] i njegovu publiku.

Fosterove *Exchanges* poslao sam Ti danas preko Globe Parcel Express,² Bookpost³ nije dovoljno sigurna za knjigu koja se ne može nadoknaditi. Ako Ti *ne* stigne do subote ujutru, onda odmah reklamiraj kod Globe Parcel Express, 150 Cheapside ili 150 Leadenhall Street. Vratiti mi je možeš najbolje istim putem. Globe je čak per Mail Train⁴ najjevtiniji put za *veće* pošiljke knjiga.

Wilhelma bih zbog primeraka⁵ odmah uhvatio za jaku i kategorički tražio obaveštenje. Isto tako Meißnera. Ovaj se očigledno počeo dvoumiti, ali pošto je Eichhoff spreman da štampa,⁶ on se mora odlučiti oui ou non.⁷

Ovde kiša pada bez prestanka.

À propos, pisao sam B[orkheimu] zbog Bak[unjina], neka *on* pokrene pitanje, da li je nama zapadnjacima uopšte moguće da sa tim panslavističkim ološem ikako saradujemo dokle god ti tipovi propovedaju svoju slovensku dominaciju; on će Ti to sigurno sutra proči-

¹ F. Engels, »Izveštaj o radničkim udruženjima rudara u ugljenim basenima Saksonske« - ² kompanije za ekspresnu otpremu paketa - ³ pošta za otpremu knjiga - ⁴ uz otpremu poštanskim vozom - ⁵ *Gospodina Vogta* - ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 149 i 154, Prvi deo. - ⁷ da ili ne

tati kad dodeš po novac, a inače sam mu rekao neka se s Tobom o tom sporazume.

Najlepši pozdravi ukućanima. :

Tvoj
F. E.

156

Marx Engelsu

u Mančester

London, 1. marta 1869.

U prilogu 2 broja lista »La Lanterne« i 1 »Le Réveil«.

Dear Fred,

Thanks za money.¹ U subotu isplaćeno od Borkheima. Pročitao mi je Tvoje pismo a zatim svoj odgovor.^[296] Vrlo je ponosan što Ti je, tobože, pokazao da zamenjuješ rodove (što se kod Tebe često dešava).

Ditto u subotu uveče primio Fostera. Knjiga je svakako za svoje vreme značajna. Prvo, zato što je tu potpuno izložena Ricardova teorija, i to bolje nego kod Ricarda – o novcu, meničnim kursovima itd. Drugo, što se ovde vidi kako su se magarci, Bank of England, Committee of Inquiry,² i teoretičari mučili nad zadatkom: England debtor to Ireland³. I pored stalnog meničnog kursa na štetu Irske i izvoza novca iz Irske u Englesku. Foster im rešava zagonetku: naime, obezvređivanje irskog papirnog novca. Doduše, dve godine pre njega (1802) Blake je tu razliku između *nominalnog* i *realnog* kursa potpuno razjasnio, o čemu je, uostalom, Petty – samo što se ta stvar posle njega opet zaboravila – sve potrebno bio rekao.^[297]

Irska amnestija je nešto najtričavije što je od te vrste ikada ugedalo sveta. D'abord⁴, većina amnestiranih je već bila gotovo odsedela svoje vreme kad su svi Penal Servitude men⁵ otpušteni sa Tickets of Leave⁶. A drugo, glavne kolovođe su zadržane »jer« fenijanstvo^[35] je »američkog« porekla, dakle, utoliko veći zločin. Upravo zbog toga se puštaju Yankee-Irishmen⁷, kao Costello, a Anglo-Irish⁸ se zadržavaju s one strane brave.

Ako je ikada neko brdo rodilo miša, onda je to ovaj kabinet of all talents^[298], i to u svakom pogledu.

Ranije sam Ti poslao izveštaj Pollocka i Knoxa^[299] (to je onaj isti tričavi londonski policijski službenik, ranije saradnik lista »The Times«, koji se toliko istakao pri rusvaju u Hydeparku) o postupku sa Irish »convicts«⁹ u Engleskoj. Jedan od ovih »convicts« dokazuje u listu »The Irishman« nečuvenu gnusobu Johna Bulla i laži vola Knoxa.

Nameravao sam, pošto Laurino zdravstveno stanje nije tako dobro

¹ Hvala za novac. – ² Odbor za istraživanje – ³ Engleska dužnik Irske – ⁴ Najpre – ⁵ robijaši – ⁶ otpusnicom (uslovno) – ⁷ američki Irci – ⁸ Anglo-Irci – ⁹ irskim »osudenicima«

kao što smo mislili, da iduće nedelje odem na nekoliko dana u Pariz. Pisao sam to Lafargue-u.¹⁰ Povodom toga, neki nepoznati, i. e.¹¹ policijski agent, pitao ga je da li je Monsieur Marx već prispeo. On ima da mu »une communication à faire«¹². Kako se lepo čuva tajna pi-sama u Parizu – još uvek! Sad ne idem.

Od pet ispita (na francuskom) Lafargue-a su oslobodili od polaganja tri ispita, a dobio je dozvolu, ili, tačnije, nalog da dva preostala položi u Strazburu. Međutim, čini mi se da je suviše obuzet in Politics¹³, što bi moglo biti nezgodno, pošto su njegovi prijatelji sve sami blankisti. Skrenuću mu na to pažnju. Najpre treba da položi ispite.

Njegovu koteriju upoznaćeš iz priloženog prospekta.^[300] Njima upravo nedostaje 250 funti kaucije. Stvar ima jednu dobru stranu. Ona je Lafargue-a emancipovala od Moilina¹⁴, as follows¹⁵:

»J'avais parlé à Moilin¹⁴ pour le cautionnement; il avait promis de le donner, mais au dernier moment il a refusé, si on ne voulait le nommer rédacteur en chef. Il n'a pas dit la chose, mais il l'a laissé entrevoir. Tridon m'a dit: Moilin¹⁴ est un diplomate, il a d'ail-leur la tête de Fouché; ainsi il [ne] faut jamais se fâcher avec lui; il faut le sonder, savoir ce qu'il veut, pour se tenir toujours en garde envers lui.«¹⁶

U vezi sa mojom knjigom protiv Proudhona piše Lafargue:

»Blanqui en a un exemplaire et le prête à tous ses amis. Ainsi Tridon, l'a lu et a été heureux de voir de quelle façon il Moro a roulé Proudhon. Blanqui a la plus grande estime pour vous . . . Il a trouvé pour Proudhon le mot le plus joli que je connaisse, il l'appelle un hygromètre.«¹⁷

Pošto se John Bull tako krasno kompromitovao svojim koncesijama u alabamaskom ugovoru, Uncle Sam¹⁸ mu je naposletku dao nogom u tur.^[301] To je u potpunosti *delo Iraca* u Americi, kako sam se i sam uverio iz jenkijevskih listova. Možda će profesor Beesly uvideti da Irci in United States¹⁹ nisu = 0.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 36, Drugi deo. – ¹¹ to jest – ¹² »nešto saopšti« – ¹³ politikom – ¹⁴ u originalu Moylin – ¹⁵ kako sledi – ¹⁶ »Govorio sam sa Moilinom odnosno kaucije; obećao je da će je dati, ali je u poslednjem trenutku odbio ako ga ne imenujemo za glavnog urednika. On to nije rekao direktno, ali je dao nazreti. Tridon mi je rekao: Moilin je diplomat, on, uostalom, ima glavu Fouchéa; zato se s njime nikad ne treba svađati; mora se ispitati, saznati šta on hoće da bi se prema njemu uvek bilo na oprezu.« – ¹⁷ »Blanqui ima jedan primerak i on ga pozajmljuje svima svojim prijateljima. Tridon ga je pročitao i radovao se što je Mohr udesio Proudhona. Blanqui govori o Vama sa najvećim poštovanjem. On je za Proudhona našao najzgodniju reč za koju znam, on ga naziva higrometrom.« – ¹⁸ Ujka Sam [Sjedinjene Države] – ¹⁹ u Sjedinjenim Državama

Možda ćeš Ti kao lingvista naći neke za Tebe interesantne oblike u sledećem izvodu iz jedne škotske hronike iz početka 15. veka o smrti Duke of Rothesay (Sohn of King Robert III)²⁰:^[302]

»Be quhais deith, succedit gret displesair to hir son, David Duk of Rothesay: for, during hir life he was haldin in virtews and honest occupatioun: eftir hir deith (nämlich der Queen Annabella) he began to rage in all maner of insolence: and fulyeit virginis, matronis, and nunnis, be his unbridillit lust. At last, King Robert, informit of his young and insolent maneris, send letteris to his brothir, the Duk of Albany, to intertene his said son, the Duk of Rothesay, and to leir him honest and civill maneris. The Duk of Albany, glaid of thir writtingis, tuk the Duk of Rothesay betwix Dundee and Sanct Androis, and brocht him to Falkland, and inclusit him in the tour thair of, but ony meit or drink. It is said, ane woman, havand commiseratioun on this Duk, leit meill fall daun thraw the loftis od the toure: be quhil-kis, his life wes certane days savit. This woman, fra it wes knawin, wes put to deith. On the same maner, ane othir woman gaif him milk of hir paup, thraw ane lang reid; and wes slane with gret cruelte, fra it wes knawin. Than wes the Duk destitute of all mortall supplie; and brocht, finalie, to sa miserable and hungry appetite that he eit, nocht allanerlie the filth of the toure quhare he wes, bot his awin fingaris: to his gret marterdome. His body wes beryit in Lundonis, and kithit mirakles mony yeris eftir; quhil, at last, King James the First began to punis his slayaris: an fra that time furth, the miraklis ceissit.«²¹

»*The Times*«, kako izgleda, nije doneo izveštaj. Ali en dernière instance²² »*The Morning Advertiser*«, koji iz gluposti sve štampa.

²⁰ vojvode od Rothesaya (sina kralja Roberta III) – ²¹ Čija smrt je prouzrokovala veliko zlo njenom sinu Davidu, vojvodi od Rothesaya: jer, za vreme njenog života on je bio odgajan u vrlini i časnom zanimanju; posle njene (naime kraljice Annabelle) smrti počeo je da besni na najbesramniji način: skrnovio device, matrone i kaluderice svojom neobuzdanom pohotljivošću. Najzad je kralj Robert, obavešten o njegovom razuzdanom i besramnom životu, napisao pismo svome bratu, vojvodi od Albanyja, da tog njegovog imenovanog sina, vojvodu od Rothesaya zatvori i uči ga časnom i moralnom životu. Vojvoda od Albanyja, obradovan tim pismom, uhvati vojvodu od Rothesaya između Dundee-a i Sanct Andrew-a, dovede ga u Falkland, zatvori ga tamo u kulu, ali bez jela i pića. Kaže se da je jedna žena koja se smilovala na vojvodu puštala brašno kroz puškarnicu kule, što ga je održalo nekoliko dana u životu. Kad se za to saznalo, žena je bila pogubljena. Na isti način davala mu je neka druga žena mleko iz svojih grudi kroz dugačku cev, i nju su ubili na strahovito svirep način kad se za to saznalo. Tada je vojvoda bio lišen svake zemaljske pomoći i najzad ga je strahovita glad naterala na to da je ne samo jeo pogan u kuli gde je bio nego i svoje vlastite prste, na svoju veliku muku. Njegov leš pokopan je u Londonu, i događala su se čuda mnogo godina posle toga; dok najzad nije kralj James I počeo da kažnjava njegove ubice i od tog vremena čuda su prestala. – ²² u poslednjoj instanci

157

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. marta 1869.

Dear Fred,

Ili mi moraš poslati lugausku knjižicu – ili, još bolje, paragrafe statuta koje citiraš na *nemačkom*.¹

Ja ću sam tu stvar² prevesti, pošto Wilhelma³ ne smatram kompetentnim; a i neću da uručim tu stvar njemu lično.

Tvoj
K. M.

À propos. U jednom pamfletu, written by a Public Accountant addressed to Mr.⁴ Gladstone^[303], konstatovano je da je najmanje $\frac{1}{10}$ of Life Assurance Co's⁵ (celokupan business in Life Assurance⁶ ima nominalni kapital od 100 miliona f. st.) *bankrotirala* i nisu worth the paper upon which they print their advertisements⁷.

Šta će na to reći gospoda buržujki koji su se veoma, veoma tešili nadom u *prospective* (kroz 20 godina ili tako nešto) bankruptcy of Trades Unions⁸?

Čutaće.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 153 i 154, Prvi deo. – ² F. Engels, *Izveštaj o radničkim udruženjima rudara u ugljenim basenima Saksonske* – ³ W. Liebknechta – ⁴ napisao ga javni revizor knjiga i uputio gospodinu – ⁵ Društava za osiguranje života – ⁶ poslovanje svih društava za osiguranje života – ⁷ vredna papira na kome su štampani njihovi oglasi – ⁸ *budućem* bankrotstvu sindikata

158

Marx Engelsu
u Mančester

London, 3. marta 1869.

Dear Fred,
Iterum Crispinus!^[304]

Naš poštovani Wilhelm¹ ima svoje vlastite proceedings².

Najpre preštampava iz časopisa »Revue der N[eu]en Rh[einischen] Zeitung« Eccariusov članak o *Krojačkom zanatu u Londonu*, ne pitajući Eccariusu i ne navodeći časopis »Revue« kao svoj izvor. Zatim piše Eccariusu da bi hteo članak da štampa kao brošuru. Na to mu E[ccarius] odgovara da bi u tom slučaju bila potrebna 2. chapter³, što je Wilhelm u svojoj prepisivačkoj maniji prevideo, jer su se prilike za poslednjih 19 godina sasvim izmenile.

Ali drugi Wilhelmov potez:

On piše Eccariusu: neka mu pošalje broj časopisa »Revue« u kome je Tvoj članak o *Nemačkom seljačkom ratu*.

Dakle, Wilhelm je hteo *bez tvog prethodnog znanja* i opet *ne citirajući »Revue«* da preštampa Tvoj članak.

Srećom me je Ecc[arius] obavestio sinoć u Centralnom veću. Rekao sam mu da bih ja o tome pisao Tebi, a E[ccarius] neka mu za sada ništa ne šalje.

Što se, pak, tiče same stvari, ja još imam jedan spare copy⁴ koji bih mogao poslati Wilhelmu. A takođe mislim – pa i za slučaj da razne naše članke kasnije zajedno izdamo – da nam ne škodi preštampavanje u W[ilhelmovom] listiću^[14] i da bi neposredno dejstvo ponovnog štampanja bilo vrlo dobro.

Ali, under all circumstances,⁵ Wilhelmu se ne sme dopustiti da članak objavi kao originalni doprinos njemu, a ne kao članak preštampan iz časopisa »Revue«.

Piši mi odmah svoj arbitrium⁶.

Drugi kuriozum. Možda si u augzburškom listu »Allgemeine Zeitung« video da nas dvojica figuriramo kao saradnici u jednom radničkom listu⁷ koji izdaje Oberwinder u Beču.

Stvar stoji ovako:

Otprilike četiri nedelje pre Nove godine Oberwinder mi je preko Wilhelma pisao da bi želeo da izda jedan almanah i da mu je za to potrebna moja biografija. Potrebne podatke da pošaljem O[berwin-

¹ Wilhelm Liebknecht – ² metode – ³ glava – ⁴ preostali primerak – ⁵ na svaki način – ⁶ svoje mišljenje – ⁷ »Die Volksstimme«

deru]. Poslao sam mu *simplement die facts*⁸ i nekoliko dokumenata (Kelski proces⁹ itd.). Više nisam ništa čuo o toj stvari.

Sada, *some weeks since*,¹⁰ piše mi O[berwinder] da od almanaha nema ništa. Ali da će on tu stvar doneti u listu koji namerava da izdaje. Već je obezbeđeno 6 - 7000 pretplatnika. Zamolio me za saradnju. *Zaboravio sam da mu odgovorim*, učiniću to danas.¹¹

Inače smatram da je dobro da smo jednom nogom u Beču.
Salut.

Tvoj
K. M.

À propos. Šta razume nemačka trgovačka stoka:

1. pod *Primage*?
2. pod *Courtage* za *rembours*?¹²

⁸ prosto činjenice – ⁹ Karl Marx, *Otkrića o kelskom komunističkom procesu*
– ¹⁰ nekoliko nedelja potom – ¹¹ Vidi u ovom tomu, pismo 39, Drugi deo.
– ¹² Vidi u ovom tomu, pismo 162, Prvi deo.

159

Engels Marxu

u London

Mančester, 3. marta 1869.

Dragi Mohr,

Vidiš kako sam bio u pravu kad sam Te odgovarao da nipošto ne putuješ u Pariz. Poći u ruke tog ološa bila bi čista ludost, pogotovu što niko ne bi protestovao, a lois de sûreté⁽³⁰⁵⁾ još postoje. Lafargue neka što pre krene za Strazbur i položi svoje ispite; kad to bude gotovo, onda već može štošta sebi dopustiti. Što se oslobodio Moilina, veoma je važno; taj jezuit bi ga sigurno uvukao u nepriliku. To što L[afargue] piše o Blanquiju, vrlo je simpatično.

Beesly je, kako mi reče Moore, u novom broju lista »The Fortn[ightly]« objavio jedan članak o socijalnom pitanju, koji je vrhunac konfuzije.⁽³⁰⁶⁾

U staroškotskom pasusu¹ je jezički za mene nov samo participium praesentis havand, imajući – što dokazuje da je taj oblik početkom 15. veka, kad je u Engleskoj već davno nestao, u Škotskoj još uvek postojao.

Greške u ruskom zbilja sam napravio. Rusku deklinaciju sam prilično zaboravio.

Lugauske materijale⁽²⁹⁰⁾ vraćam danas per Book Post². Pošto ni sam više ne znam koja sam mesta citirao, ne mogu Ti ih ni navesti, ali uz brošure je priložena neka vrsta indeksa, koji sam sebi napravio i odakle ćeš, možda, moći da vidiš gde bi se ta mesta mogla naći.

Kako se zove pamflet o Life Assurance Co³?⁽³⁰³⁾ To se mora nabaviti.

Wilhemić⁴ je, dakle, na vas apelovao protiv Schw[eitzera].⁽³⁰⁷⁾ Biće to lepa parada, jer se Schw[eitzer] ne da tako lako uloviti. Imaćemo, uostalom, divnu kavgu, zar »Der Social-Demokrat« ne dobijaš više? Eichhoff bi nas baš sada morao držati au courant⁵ stvari. Nekoliko članaka koje je on (zacelo niko drugi) pisao u listu »Die Zukunft« poslaću Ti ovih dana.

U međuvremenu je u Esenu izabran socijaldemokrat Hasenclever, koga je i Liebknecht podupirao, sa 900 glasova više nego što su zemaljski savetnik i nacional-liberalni kandidat zajedno dobili.⁽³⁰⁸⁾ A u Hanoveru (mislim u Celeu) takođe ima izgleda da jedan prođe.

Inače kao da se Wilh[elm] sad malo pokrenuo i da ima uspeha

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 156, Prvi deo. – ² poštom za otpremu knjiga – ³ Društvu za osiguranje života – ⁴ Wilhelm Liebknecht – ⁵ u toku

u Saksonskoj. Kad bi se taj magarac okanio svojih glupih južno-nemačko-federalističkih i gvelfskih priča, on bi, pored nepoverenja koje vlada među lasalovskim vođama prema Schw[eitzeru], mogao nešto da učini čak i pored svoje ograničenosti, jer će Schw[eitzerova] nečista savest razoružati i njega samog kad dođe do gustog. Ali sa svojom Narodnom partijom^[103] i svojom žarkom željom za restauracijom on neće kod severnonemačkih radnika ništa postići.

Smešno je što on sad odjednom hoće da ide u Berlin, dakle, priznaje da za njega tamo *nema* opasnosti!

Uostalom, ne shvatam kako vi kao General Council⁶ možete da se proglasite za kompetentne u tom pitanju – pa čak da i oba učesnika pristanu – osim da obojica izjave da su spremni da se pokore i odluci izbornog sudije, odnosno organizacije i vođstva Trades Unions etc.⁷

Tvoj
F. E.

⁶ Generalno veće – ⁷ sindikata itd.

160

Engels Marxu
u London

Mančester, 4. marta 1869.

Dragi Mohr,

Moram sasvim Tebi prepustiti da u pogledu članka¹ učiniš što Ti misliš da je dobro.² No ja lično *ne* mislim da će taj članak u Liebknechtovom listiću^[14], u delovima od jednog do dva stupca, imati nekog efekta pošto bi se raspodelio na *dva godišta*. Naprotiv, ako bi ga štampao kao *jevtinu* brošuru za radnike, to bi bilo nešto drugo i moglo bi imati dejstva. Ja bih mu predložio, pošto je već sa Schw[eitzerom] u zavadi, da u svome listu donese poslednji odeljak iz moje brošure o vojnim pitanjima³ ili da se obrati Meißneru: po kojoj ceni bi mu on dozvolio da ostatak rasproda (on me je jednom o tome pitao preko Moore-a, ali pošto od tog vremena inače nisam imao prilike da mu pišem, to nisam ni na to odgovorio). Ali ako preštampa članak, on mora navesti i izvor. Ja lično nemam *nijedan* primerak, a ni Ti ne možeš dati svoj, jedan moramo zadržati!

Tvoj
F. E.

¹ F. Engels, *Nemački seljački rat* – ² Vidi u ovom tomu, pismo 158, Prvi deo.
– ³ *Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija*

161

Marx Englesu

u Mančester

[London] 5. marta 1869.

Dear Fred,

Priloženi dokumentić stigao juče (iako datiran 27. februara)^[309]. Vрати mi ga odmah, čim pročitaš, pošto ga Tuesday next¹ moram izneti pred Veće. Gospodi iz »Alijanse«^[283] trebalo je mnogo vremena dok su proizveli taj opus.²

Nama bi stvarno bilo milije kad bi oni svoje »nebrojene legije« u Francuskoj, Španiji i Italiji zadržali za sebe.

Bakunjin misli: ako odobrimo njegov »programme radical«³, onda on to može udariti na velika zvona i nas, tant soit peu⁴, kompromitovati. Ako se izjasnimo protiv, izvikaje nas kao kontrarevolucionare. Osim toga: ako ih primimo, on će se postarati za to da ga na kongresu u Bazelu podržava nekoliko bukača. Ja mislim da bi trebalo ovako odgovoriti:^[310]

Prema § 1 Statuta prima se svako radničko društvo »aiming at the same end, viz., the protection, advancement, and complete emancipation of the working classes«⁵.

Pošto je stepen razvitka raznih radničkih sekcija u istoj zemlji i radničke klase u raznim zemljama nužno veoma različit, i stvarni pokret se nužno izražava u veoma različitim teorijskim oblicima.

Zajedničke akcije koju Međunarodno udruženje radnika ostvaruje, izmena misli preko raznih organa sekcija u svim zemljama, najzad, neposredna debata na opštim kongresima stvorije postepeno za opšti radnički pokret i zajednički teoretski program.

Stoga, što se tiče programa »Alijanse«, Generalno veće nema potrebe da ga podvrgne examen critique⁶. Ono nema potrebe da istražuje da li je on adekvatni naučni izraz radničkog pokreta. Ono ima samo da pita da li njegova opšta tendencija ne protivreči opštoj tendenciji Međunarodnog udruženja radnika – complete emancipation of the working classes?⁷

Ovaj prigovor može se odnositi samo na jednu frazu programa, § 2: »elle veut avant tout l'égalisation politique, économique et sociale des classes«. »L'égalisation des classes«,⁸ bukvalno tumačeno, nije ništa

¹ idućeg utorka – ² delo – ³ »radikalni program« – ⁴ iako samo malo – ⁵ »koje teži istom cilju, naime zaštititi, napretku i potpunom oslobođenju radnih klasa« – ⁶ kritičkom ispitivanju – ⁷ potpunom oslobođenju radnih klasa – ⁸ »ona pre svega hoće političku, ekonomsku i socijalnu jednakost klasa«. »Jednakost klasa«

drugo do opisno izražena »Harmonie du capital et du travail«⁹ koju propovedaju buržoaski socijalisti. Ne logički nemoguća, »égalité des classes«¹⁰, nego istorijski nužno »abolition des classes«¹¹ sačinjava konačni cilj Međunarodnog udruženja radnika. No iz konteksta ove fraze u programu proizlazi da je to samo a slip of the pen¹². Stoga Generalno veće utoliko manje sumnja da će ova fraza, koja bi mogla da dovede do ozbiljnog nesporazuma, biti uklonjena iz programa.¹³

Ako ovo pretpostavimo, saglasno je principu Međunarodnog udruženja radnika da svakoj sekciji prepusti odgovornost za njen vlastiti program. Prema tome, pretvaranju sekcija Alijanse u sekcije Međunarodnog udruženja radnika ne stoji ništa na putu.

Čim se to sprovede, Generalnom veću će se morati, prema statutu, poslati dénombrement¹³ novopridošlih sekcija prema zemlji, sedištu i broju.

Ova poslednja tačka – census njihovih legija – biće toj gospodi naročito škakljiva. Kad mi budeš vraćao pismo, napiši šta bi hteo da se izmeni u odgovoru kako sam ga skicirao.

Quoad Liebknecht¹⁴, ja sam o onoj stvari još nešto razmišljao.¹⁵ Štampati u tom šugavom listiću¹⁴ ne vredi. Štampati kao brošuru uz pomoć Wilhelma je delusion¹⁶. Šta misliš o tome kad bih pisao Eichhoffu, da li njegov brat¹⁷ hoće da stvar jevtino izda? U tom slučaju honorar bi mogao da ustupiš Generalnom veću, kome je novac vrlo potreban? Ja imam još jedan primerak 6. sveske, u kojoj je *Seljački rad* (osim mog povezanog kompleta časopisa »Revue« koji je potpun). Ovaj bih mogao poslati u Berlin. Piši o tome odmah.

Uostalom, neka Wilhelm štampa poslednji odeljak iz brošure o vojnim pitanjima.¹⁸ Transakcija s Meißnerom (gde bi Wilhelm morao pokazati gotovinu – osim toga, Meißner je vrlo ticklish upon such points¹⁹) nemoguća.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁹ »Harmonija kapitala i rada« – ¹⁰ »jednakost klasa« – ¹¹ »ukidanje klasa« – ¹² greška u pisanju – ¹³ popis – ¹⁴ Što se tiče Liebknechta. – ¹⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 153, Prvi deo. – ¹⁶ samoobmana – ¹⁷ Albert Eichhof – ¹⁸ Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija – ¹⁹ preosetljiv u takvim pitanjima

162

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. marta 1869.

Dragi Mohr,

Odgovor¹ Rusu² i njegovim sledbenicima sasvim je onakav kakav mora da bude. Oni se ne usuđuju ni u svom vlastitom sommation³ da od Vas traže usvajanje programa, oni samo hoće da Vas indirektno navedu na teoretsku kritiku. Glupa ruska zamka, u koju ovde sigurno niko neće upasti. Inače je povlačenje tih ljudi kompletno, i mi možemo biti sasvim zadovoljni. Veoma je zabavan jezički obrt pomoću koga ih prisiljavate da Vam sada pokažu svoje ubojne snage i delovaće kao vedro hladne vode na njihove šuplje glave.

Izdanje *Seljačkog rata* moralo bi se, po mome mišljenju, već pristojnosti radi, najpre ponuditi Meißneru, i ako on nema volje da ga štampa kao popularno-jeftini pamflet, sa Eichhoffom još uvek ima vremena. Pa Ti ćeš mu svakako morati pisati zbog *Osamnaestog brimera*, onda to možeš učiniti ujedno. Ako M[eißner] sa *Osamnestim brimerom* ništa ne preduzima, ili se boji, onda se nešto mora preduzeti i stvar dati Eichhoffu. Inače će se izgubiti vreme i propustiti prilika.

Kod Charlesa⁴ sam otkrio jedan primerak *Osamnaestog brimera* i odmah ga konfiskovao. Ponovo ga pročitao i odmah uvideo potrebu da se ta knjiga *bez odlaganja* pojavi na *francuskom* jeziku. To će imati sasvim drukčije dejstvo nego samo na nemačkom i odmah će Ti stvoriti ime kod Francuza, što će obezbediti i prevod Tvoje knjige⁵. Gledaj koga bi mogao za to pridobiti, ali, u svakom slučaju, preduzmi korake u ovom pravcu. Ako se štampa u Briselu, doći će u ogromnom broju u Francusku.

Pre nego što otpremiš *Seljački rat*, pošalji mi taj primerak da ispravim štamparske greške i vidim da li je potreban još jedan predgovor itd., odnosno neke napomene za neupućene čitaoce. Nisam sasvim siguran da li je španski Bergenroth, Bergenroth gospode Jung. Čini mi se da sam čuo da je ovaj poslednji otišao u Ameriku.

Ad vocem⁶ Oberwinder: Da li si ikada pisao Angersteinu, koji se ranije nama obraćao?^[69] On još uvek ima neki list⁷ u Beču. Bilo bi dobro da se otkloni mogućnost nepotrebnog nesporazuma sa O[berwinderom]; Wilh[elm] bi nas morao obavestiti kakav je odnos između

¹ Karl Marx, *Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije* – ² Mihailu Bakunjinu – ³ zahtevu – ⁴ Roesgena – ⁵ prvog toma *Kapitala* – ⁶ Povodom – ⁷ «Allgemeine Volkszeitung»

te dvojice i šta sada radi A[ngerstein], koga je on takođe preporučio.

Primage kod meničnih kurseva ili u meničnoj praksi nije mi poznat. U vozarini to je dodatak na običnu vozarinu, na primer, plaća se 36 šilinga po toni vozarine a 10% primage, dakle, u stvari, 39 šilinga i 6 penija. – Ako mi navedeš to mesto, ja ću već videti šta je.

Courtage za rembours je takođe vrlo loše napravljen izraz i bilo bi i ovde potrebno da vidim celo mesto. Verovatno bi trebalo da znači courtage, tj. brokerage⁹ za naplatu iznosa jedne protestirane menice od izdavača.¹⁰

»Augsburger«¹¹ je opet pun o Internacionali u Ženevi. Clossmann izgleda da se okomio na Beckera¹². Sasvim korisno.

Kako stoji stvar s Bazelom? Becker piše 3 - 4 brošure o svim tim stvarima, ali izgleda da nikada nijednu ne pošalje ovamo.^[312]

Schorlemmer je, promene radi, opet oprljio lice, jedna boca sa bromovim fosforom, koju je preparirao, eksplodirala mu je pred nosom. Dobro izgleda, a inače nema nikakvih ozleda.

Tvoj
F. E.

⁸ Liebknecht – ⁹ senzalina, nagrada posredniku – ¹⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 158, Prvi deo. – ¹¹ »Allgemeine Zeitung« – ¹² Johanna Philippa Beckera

163

Marx Engelsu
u Mančester

Radnička biblioteka London, 14. marta 1869.

Dear Fred,

Iz priloženog pisma od Meißnera vidiš kako stoji stvar sa *L[ouis] Bonapartom*.^[313] Pošto mi je Meißner direktno (usmeno) rekao da brošure štampa samo još katkad *iz predusretljivosti*, što *Ti ne moraš da znaš*, to bi mi bilo milije da mu *Ti direktno pišeš* odnosno *Seljačkog rata*. Ako ne bude ništa, ja ću pisati Eichhoffu,¹ s kojim sam u »internacionalnoj« vezi.

Liebknrecht ima talenta da oko sebe okupi *najgluplje ljude* Nemačke. Exempli causa², pisca člana *Die demokratischen Ziele und die deutschen Arbeiter*.^[314] Čovek može da to u mislima pročita samo u južnonemačkom patois³. Ta stoka moli radnike da mu skinu s vrata Bismarcka i onda im obećava »*punu slobodu premeštanja*« i zadovoljenje *drugih* socijalističkih zahteva. Horreur!⁴

Autor iz lista »Die Zukunft« je mnogo lukaviji i severnonemački duhovitiji. Ali i kod njega upshot⁵ da radnici za gospodu demokrate izvole izvlačiti kestenje iz vatre i da se za sada ne upuštaju u takve rasonode kao što su Trades Unions⁶. Ako su ta gospoda tako vatreni prijatelji direktno *revolucionarne* akcije, zašto ne dadu *oni* primer umešto što pišu oprezne i predostrožno odmerene članke za »Die Zukunft«! I takva pisanija da izazove revolucionarne strasti! To ne pali!

Odgovor Ženevljanima⁷ je otišao. U francuskom tekstu je ton još ledeniji i passablement ironique⁸. Srećom, Englezi to nisu zapazili oni, naravno, poznaju samo moj engleski prevod.

Ta gospoda su osim zvaničnog pisma, koje *Ti* je saopšteno, uputili i Eccariusu *privatno pismo* na četiri stranice, prema kome je samo zahvaljujući efforts⁹ Beckera, Bakunjina i pisca pisma Perret-a otklonjen *direktan raskid*. Njihov »revolucionarni« program je za nekoliko nedelja imao u Italiji, Španiji itd. veće dejstvo nego program Međunarodnog udruženja radnika za čitave godine. Ako odbacimo njihov »revolucionarni program«, izazvaćemo *rascep* između zemalja »*revolucionarnog*« *radničkog pokreta* (ove su prema nabranjanju: *Francuska*, gde imaju cela dva dopisnika, *Švajcarska*(!), *Italija*, gde su radnici,

¹ Wilhelmu Eichhoffu - ² Na primer - ³ dijalektu - ⁴ Užas! - ⁵ zaključak - ⁶ sindikati - ⁷ Karl Marx, *Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije* - ⁸ prilično ironičan - ⁹ nastojanjima

s izuzetkom onih koji pripadaju nama, samo Mazzinijev prirepak, i Španija, gde ima više popova nego radnika) i zemalja *sporog razvitka* radničke klase (viz.¹⁰ Engleska, Nemačka, Sjedinjene Američke Države i Belgija). Dakle, rascap između vulkanskog i plutonskog radničkog pokreta, s jedne strane, i aqueous¹¹, s druge strane.

Da Švajcarci reprezentuju revolucionaran tip, zbilja je zabavno.

Koliko mora da je stari Becker oglupavio kad on zbilja misli da je Bakunjin pronašao »program«!

Tvoj
K. M.

¹⁰ naime – ¹¹ razvodnjenog

164

Engels Marxu
u London

[Mančester], 15. marta 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Meißnera.^[313] Za danas samo ovoliko:

Već ranije sam mislio da bi *Bonapartu*¹, zapravo, trebalo izdati zajedno s Tvoja tri članka iz časopisa »Revue« od februara 1848. i 1850^[315]; ali sam mislio da bi to bilo veliko gubljenje vremena. No pošto M[eißner] sam odugovlači, ja bih to još sada učinio. Cela stvar bi bila time obimnija – sa 10 - 12 tabaka – i kompletnija.

Ako smesta pišeš M[eißneru], zaceo bi bilo još dovoljno vremena. Sutra više.

Tvoj
F. E.

Lizzie leži, ima bronhitis i gadan nazeb, danas je nešto bolje.

¹ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*

165

Engels Marxu

u London

Manchester, 18. marta 1869.

Dragi Mohr,

O *Seljačkom ratu*¹ pisaću Meißneru.

Izgleda da je Wilhelm² – a i prema brojevima lista »Der Soc[ial]-Dem[okrat]« (koje ću Ti ovih dana vratiti) – u Saksonskoj zadržao prae³. No zato se lasalovcima mora priznati da razvijaju sasvim drukčiju delatnost i da umeju deset puta više da urade sa svojim ograničenim sredstvima nego »Narodna partija.«⁽¹⁰³⁾ Pa čak ni za vreme Schweitzerovog zatočenja nije u listu »Der Social-Demokrat« bilo takvih gluposti kakve Wilhelm⁽¹⁴⁾ sada donosi.

A šta Wilhelm može na to reći što su u Celeu *hanoverski partikularisti* bili na prvim izborima tučeni, a na drugima glasali za *nacional-liberalnog* Bismarckovog čoveka Plancka i tako ga *protiv* radnika Yorka doveli u rajsttag! Ali Wilh[elmu] to nije ništa.

Huxleyjev znameniti članak u časopisu »The Fortnightly«⁽²⁶⁹⁾ ne sadrži ama baš ništa do vic o kontizmu. Kontisti su, vele, veoma besni zbog toga i, kako piše jedan geolog, Moore-ov prijatelj iz Londona, nameravaju da objave fulminantni odgovor.

Ša misliš o mome predlogu da se članci iz lista »Neue Rheinische Zeitung«⁽³¹⁵⁾ štampaju ispred *Bonaparte*⁴? kao i o prevodu na francuski?

Za Castille-a najlepša hvala. Tek sam juče mogao početi da ga čitam. Očigledno kriptobonapartistički partijski spis. Ali ipak ogroman korak napred što se sada junski ustanak uopšte shvata onako kakav je bio.

Tony Moilin je divan. Ovaj homme de² 1869, koji bez okolišenja dekretira da niko ne sme zarađivati manje od 2.400 franaka! Ja sam se do suza nasmejao tome naivnom doktoru sa tim golemim pretenzijama. Ako bi Laf[argue] sada još nešto do njega držao, njegova bi ga žena ismejala.

Hteo sam da Ti pišem još o nekoj veoma dugoj priči, ali je se trenutno ne mogu setiti, a sada moram kući da čujem šta je Gumpert rekao za Lizzie, koja je od nedelje u postelji.

Tvoj
F. E.¹ F. Engels, *Nemački seljački rat* – ² Wilhelm Liebknecht – ³ prevagu –⁴ Karl Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* – ⁵ čovek iz

166

Marx Engelsu

u Mančester

[London], 20. marta 1869.

Dear Fred,

Svi se nadamo da ćeš nam u svom idućem pismu saopštiti bolje vesti o stanju zdravlja Mrs. Lizzy. Tussy Te posebno moli da joj isporučiš njeno najtoplije saosećanje. Kakvo grozno vreme. Jenny se takođe ne može nikako rešiti kijavice. A i mene je već od pre nekoliko dana opet stegla i strahovito kašljem.

Deca odlaze sledeće nedelje (u petak ili subotu) u Pariz Lafargue-ovima. Sa Laurom se dogodilo ovo: Ona je dve ili tri nedelje pre porođaja bila *pala*. Usled tog pada morala je da leži sve do pre jedno dve nedelje, i samo je s teškom mukom izbegla opasnost.

Nameravam da se *naturalizujem* u Engleskoj, i to zato da bih sa sigurnošću mogao da putujem u Pariz. Bez tog puta francusko izdanje moje knjige^[45] neće se nikada ostvariti. Moja prisutnost tamo je apsolutno neophodna. Po Palmerstonovom zakonu može se za šest meseci, ako se hoće, opet istupiti iz engleskog državljanstva. Ovaj zakon ne štiti naturalizovanog za protivzakonita dela koja je u zavičajju izvršio pre naturalizacije, ako se vrati u tu zemlju. No izuzev ovog slučaja, naturalizovani je ravan Englezu u odnosu na strane governments¹. Ja stvarno ne uviđam zašto ne bih *bez dozvole* gospodina Bonaparte mogao posetiti Pariz ako imam u rukama sredstvo za to.

Najlepša hvala Schorlemmeru za 2-nd edition² Hemije.^[113] Sutra ću, kao nedeljno zadovoljstvo, ponovo početi da čitam drugi deo organske hemije (a ja pretpostavljam da ovdje treba tražiti promene).

Što se tiče *L[ouis-a] Bonaparte*³, ne bih se složio da se ispred njega štampaju članci iz časopisa »Revue« napisani do 1850.^[315] S jedne strane, neću da Meißneru pružim novi izgovor za odgađanje. S druge strane, bilo bi vrlo lako, umetanjem fakata koji su kasnije izišli na videlo, ovaj deo razraditi, za šta, međutim, ima vremena. De Paepe je uzalud tražio u Briselu francuskog izdavača za *L[ouis-a] Bonap[artu]*. Za takvu operaciju ta gospoda zahtevaju *novac* od pisca.

Blanqui, koji je *sada u Parizu*, pravio je kod Lafargue-a vrlo dobre viceve o Moilinovom⁴ pravom quack-nostrumu⁵. Francuska, kaže on, uvek je bila nezahvalna prema svojim velikim ljudima. Ovaj Moilin, na primer, rešio je zagonetku ovog veka na nečuveno jedno-

¹ vlade – ² drugo izdanje – ³ K. Marx, *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*

– ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 165, Prvi deo. – ⁵ čudotvornom leku

stavan način – i Pariz ide i dalje za svojim poslom kao da se ništa nije dogodilo.

Castille je junski ustanik, kao takav transportovan u Kajenu, vratio se posle opšte amnestije. Prvo izdanje svoje knjige napisao je de bonne foi⁶. U međuvremenu vlada ga je potkupila i izdala ovo drugo izdanje nasuprot Ténot-ovim spisima. Izmene se tu sastoje 1. što je ton uopšte viši buržujski, ponekad prelazi na mudrovanje i poučavanje; 2. što su mesta protiv heroja decembra izostavljena; 3. što je umetnuto nekoliko neupadljivih apologetskih izraza za Bonapartu. Pa i pored svega, fonds⁷ je neizmenjen, ostaje, kao što si Ti rekao, veoma hvale vredan spis. Vrlo je dobro kad gospodin Bonaparta istoriografiju potiskuje do pre 2. decembra. Borba raznih stranaka, njihovo uzajamno: Et tu, Brute!⁸ doprineće tome da se stane na put »revolucionarstvu« tih starih džukela od 1848. i ranije. – Beeslyju sam poslao poštom Vermorelov pamflet na čitanje, kao i Tebi (sa pamfletom *Castille-a*), with a few random notes⁹ s moje strane. On mi je to vratio sa priloženim pisamcetom, koje je koliko glupo toliko magisterial¹⁰ uobraženo. Meni se čini: pozitivna filozofija je isto što i neznanje o svemu pozitivnome. – Drugu priloženu cedulju dobio sam od Borkheima za moje »Dutch relations«¹¹.

Izveštaj o »rudarskim udruženjima«¹² našao sam juče u potpunosti objavljen u listu »Der Social-Demokrat« od prošle srede. Da li ga je i »Die Zukunft« doneo, ne znam. Možda ovaj izveštaj ne stoji na visini i stepenu mudrosti koji jedino odgovaraju socijalnoj politici. Wilhelmov list za ovu nedelju još nisam primio.¹³

À propos! Kroz vrlo kratko vreme ovde će biti priredena demonstracija za E. Jonesa. Stvar će voditi klerkenvelska sekcija of quondam Reform League¹⁴(²⁴⁸). Njeni vodi Weston, Lucraft itd. članovi su našeg General Councila¹⁵. Od pet predsedničkih mesta na Trafalgar Square-u, odakle će se govoriti masama, komitet za organizovanje svečanosti ponudio je jedno meni. Ja sam to najučtivije odbio. No nisam mogao odbiti obećanje da ću on behalf of myself and friends¹⁶ priložiti manje doprinose za troškove demonstracije. Utorak next¹⁷ mora se poslati novac. Ako, dakle, Ti i Moore hoćete nešto priložiti, to mora da bude do tog datuma.

Addio.

Tvoj
Mohr

koji svakim danom sve više liči na »izbeljenog« Mavra.

⁶ u dobroj nameri – ⁷ osnov – ⁸ I ti, Brute! – ⁹ s nekoliko na brznu zabeleženih napomena – ¹⁰ profesorski – ¹¹ »holandske veze« – ¹² F. Engels, *Izveštaj o radničkim udruženjima rudara u ugljenim basenima Saksonske* – ¹³ »Demokratisches Wochenblatt« – ¹⁴ nekadašnje Lige za reformu – ¹⁵ Generalnog veća – ¹⁶ u svoje i svojih prijatelja ime – ¹⁷ idući

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. marta 1869.

Dragi Mohr,

Slučaj sa Lizzie bio je pleuritis koji je, začudo, vrlo brzo prošao – tek prošlog utorka mogao se utvrditi eksudat na desnom krilu pluća, a danas je već sasvim iščezao. Ona danas prvi put ustaje. Nekom čudnom divinacijom¹, već u nedelju rekao sam Gumpertu da je pleuritis, on ju je pregledao, ništa nije našao i izjavio da je bronhitis (koji je takode bio) sa plućnim katarom, i bilo mu je, naravno, potom malo nezgodno kad se ipak pokazalo da je pleuritis. Ja, naravno, ne tvrdim da je bio onda kad ga on nije mogao naći.

Poor Löhrrchen must have had a hard time of it!² Deset nedelja porodijske postelje zaista nije šala; dobro je da je prošlo. Tussy i Jenny neka je srdačno pozdrave od mene, isto tako i Lafargue-a, kad stignu tamo.

Razjašnjenja o Castille-u vrlo su mi korisna. Mudrost Salomona Beeslyja^[306] vraćam. To je trućanje višeg ranga. Ovaj kontizam će postepeno u višoj potenciji potvrditi izreku onoga Bonca o hegelovcima, da je njima potrebno da znaju ponešto o nečemu da bi o svemu mogli da pišu.

U Nemačkoj je pretvaranje prirodnih sila, naročito pretvaranje toplote u mehaničku silu itd., dalo povoda za jednu krajnje neukusnu teoriju, koja, uostalom, u izvesnoj meri nužno proističe već iz stare Laplace-ove hipoteze; sad se, međutim, demonstrira s, tako reći, matematičkim dokazima: da svet biva sve hladniji, da se temperatura u univerzumu sve više izjednačuje i time najzad dolazi trenutak kada nikakav život neće biti moguć i kada će se čitav svet sastojati iz zamrznutih lopti koje će se kretati jedna oko druge. Samo čekam da se popovi dočepaju ove teorije kao poslednje reči materijalizma. Ništa gluplje ne može se ni zamisliti. Pošto po ovoj teoriji, u postojećem svetu količina toplote koja se mora pretvoriti u drugu silu sve više nadmašuje količinu druge sile koja se može pretvoriti u toplotu, to je prirodno da je prvobitno *vruće stanje*, iz kojega počinje hlađenje, apsolutno neobjašnjivo, štaviše besmisleno, dakle, pretpostavlja boga. Prvi Newtonov udar pretvara se u prvo zagrevavanje. Pa ipak ova teorija važi za najtananije i najveće usavršavanje materijalizma, i ta gospoda radije konstruišu sebi jedan svet koji počinje u besmislici i u besmis-

¹ slutnjom – ² Sirota Laura mora da je imala teške trenutke!

lici se završava nego što pristaju da u tim besmislenim konzekvencama vide dokaz da im je njihov takozvani prirodni zakon dosad samo upola poznat. No ova teorija je strahovito uzela maha u Nemačkoj.

»Die Zukunft« još nisam video.

Sutra ću Ti poslati stamps³ za 1 funtu za demonstraciju u spomen E. Jonesa.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

³ poštanske marke

168

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. marta 1869.

Dragi Mohr,

Mora da imaš gadnu kijavicu kad danas nije stiglo uobičajeno nedeljno pismo. U prilogu nalog za Union Bank of London na 87,10 funti za mart - juni¹, kao i 1 funtu in stamps², koju sam zaboravio poslati u ponedjeljak za troškove mitinga.

Ove sedmice sam prilično ušao u holandsko-frizijski jezik i tu našao sasvim zgodne filološke stvari. Možeš li pogoditi šta znači: snieuntojowns? Smešno je da zapadni Frižani sada u mnogo slučajeva upravo tako *govore* kako Englezi *pišu*, na primer, great, hearre (čuti) itd. No to je u većini slučajeva slučajno i novijeg datuma; starofrizijski baš iz istih krajeva je većinom drukčiji.

Lizzie je opet dobro.

Najlepši pozdravi – da li su devojke otišle u Pariz i šta pišu o Lauri? I da li si Ti već Briton never shall be slaves?⁽³¹⁶⁾

Tvoj

F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo. – ² u poštanskim markama

169

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. marta 1869.

Dear Fred,

Najlepša hvala za ček i za stamps.¹ Lucraftu sam platio prošlog utorka. Da li si video kratki izveštaj^[317] u listu »The Times« of Saturday last² o demonstraciji. Tu stoji da je jedna nemačka banda (»naši ljudi«) nosila crvenu zastavu s natpisom: »Proleter i svih zemalja, ujedinite se!« što bi engleski značilo: »Ragamuffins of all regions, befoul yourselves!«³

Kao što tačno naslućuješ, od kijavice sam sasvim ošamućen.

Deca su u petak uveče (na zaprepašćenje Engleza na good Friday⁴) otputovala. Danas smo dobili od njih pismo. Srećno su stigli u Pariz, ali su imali buru.

Freeborn Briton⁵ još nisam. Čovek se otima od takve stvari dokle god ide.

Ništa zgodnije od načina kako se poštovani Wilhelm izvlači iz afere s primercima Vogta.⁶ Na moj instigation⁷ Kugelmann mu je o tome pisao. Na prvo pismo nije odgovorio, na ponovno pismo dobio je ovde priloženo parče hartije, čiji smisao, ukratko rečeno, izlazi na ovo: Ako sam ja (Liebknecht) izvestio o 60 primeraka dok je stiglo samo 6, onda morate znati da ja *uvek lažem* i da je stvar s tim svršena. No ako je K. Hirsch iz Berlina Vama javio taj broj (on, naravno, ne zna da sam ja bio obavestio Kugelmanna),⁸ onda je to nešto drugo i stvar valja ispitati.

Kakve gluposti taj čovek pravi, proizlazi i iz jednog Hirschovog pisma Kugelmannu. Hirsch, naime, piše K[ugelmannu]^[318]: »Liebknecht ne želi verovatno ništa drugo nego da Vi quest⁹ knjige pustite u Hanoveru u promet, da bi tamošnju demokratsku stranku obavestili o mahinacijama gospodina Vogta itd.« Dakle, Wilhelm je prečutao Hirschu da sam ja tražio obaveštenje o stanju stvari i sigurno sklonište za još raspoložive primerke.

Kugelmann piše: »Predstojeća disputacija između Liebknechta i Schweitzera manje me podseća na Luthera i Ecka koliko na patera

¹ poštanske marke – ² od prošle subote – ³ »Odrpanci svih zemalja, bacajte blato jedan na drugoga!« – ⁴ Veliki petak – ⁵ Britanac rođen u slobodi – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 147, Prvi deo. – ⁷ podsticaj – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 38, Drugi deo. – ⁹ knjige o kojima je reč

Joséa i Rabbi Judu . . . »Prosto mi se čini da rabiner i monah, da oni obojica smrde.«^[319]

U vezi s tom disputacijom primio sam (danas) priloženo pismo od *Bebela*.^[320] Wilhelm se ne usuđuje – dok ne proteče više vode zemljom – da mi piše posle pisma o 60 primeraka.

Smešni su to ljudi. Najpre su svojevotjno doveli sebe u situaciju u kojoj su batine za njih neminovne. Zatim treba ja da se umešam kao deus ex machina i da otmemo odbijem rezoluciju koju je podneo Schweitzer za prihvatanje programa Internacionale, ako je Schweitzerova generalna skupština usvoji.^[321] I to još odozgo pošto Wilhelm & Co. nisu od kongresa u *Nirnbergu*^[172] učinili nijedan jedini korak u korist Internacionale, do te mere nisu apsolutno ništa uradili da su oni grešnici iz Lugaua smatrali za potrebno da se obrate direktno u London.^[260] Držim da je Bebel upotrebljiv i vredan. On je samo imao neobičnu nesreću što je u gospodinu Wilhelmu našao svoga »teoretičara«.

I u tome se vidi nemarnost i javašluk tog tipa: do danas mi nisu saopštili ni jedan jedini fakat da bi dokazali tužbe protiv Schweitzera zbog veleizdaje itd. I to su mi poslovni ljudi!

»*Lloyd's Paper*«, u nedeljnom broju od pre 8 dana, veoma pohvalno govori o našoj rezoluciji i o Međunarodnom udruženju uopšte.

Dobio sam pismo od Dietzgena, pravcatog štavljaja u Siburgu.^[322] Poslaću Ti ga čim odgovorim. Dietzgenova razmišljanja izići će kod Meissnera, kome je zagarantovao štamparske troškove, pod naslovom: *Die Kopfarbeit, dargestellt von einem Handarbeiter*, usw.

Salut. Pozdrav Mrs. Lizzy i obojici drugara¹⁰.

Tvoj
K. M.

¹⁰ Samuelu Moore-u i Carlu Schorlemmeru

170

Engels Marxu
u London

Manchester, 2. aprila 1869.

Dragi Mohr,

Danas Ti ne mogu mnogo pisati jer već neko vreme imam hronično zapaljenje oka (blago) i mogu da obavljam samo najpotrebniji posao.

L'homme propose et la femme dispose.¹ Sinoć sam pripremio hrpu brojeva lista »Die Zukunft« za Tebe kao i B. Beckera o Lassalle-u, ali jutros je soba spremna i tako sam zaboravio. »Die Zukunft« je, uostalom, lugausku stvar² doneo u feljtonu.

Wilh[elm]ove gluposti prevazilaze sve. Bebelovo zvonjenje na uzbunu zbilja je dirljivo.^[320] Kako ćeš videti iz pisanja lista »Die Zukunft«, njegovi prijatelji u Hanoveru, partikularisti, glasali su na lineburškim izborima *protiv* Yorcka (lasalovca) a *za* nacional-liberala. Sva je ta banda jedinstvena protiv radnika, ali to Liebknechtu ne smeta. Na tu strašnu debatu vrlo sam radoznao.

Što se tiče *Vogta*,³ ja bih na Tvome mestu pisao direktno Berlincu Hirschu. Tu ćeš najzad ipak doći na pravi izvor.

Lizzie je bolje, ali još ne sme da izlazi i mora dobro da jede. Kako je gospođi Lafargue?

Srdačni pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ Čovek snuje, žena određuje – ² F. Engels, *Izveštaj o radničkim udruženjima rudara u ugljenim basenima Saksonske* – ³ K. Marx, *Gospođin Vogt*

171

Engels Marxu
u London

Mančester, 4. aprila 1869.

Dragi Mohr,

Kako dolaze Applegarth i Odger do toga da se Lloyd Jonesu izdaju za suvlasnike i direktore projektovanog lista »Citizen Newspaper«^[323] I kako Lloyd Jones dolazi do toga da iznenada sebi dodeli takvo vodeće mesto? Jer, on treba da bude urednik toga »učenog« malograđansko-radničkog lista. Izveštaj o ovome bio bi mi utoliko prijatniji ukoliko bih ga dobio pre jer magarac Kyllmann torbari ovde sa prospektom.

Juče je, najzad, izvršeno odavno nameravano preseljenje iz mog zvaničnog glavnog stana iz Dover Streeta u 86 M[ornington] Street, na veliko zadovoljstvo Lizzie, koja je juče prvi put izišla.

Ništa ne pišeš šta čuješ o zdravlju Laure.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Pošto Ti, očigledno, nisi mogao da odgonetneš šta znači snieun-tojown, reći ću Ti: subota več. Ali kako? To je sad pitanje.

172

Marx Engelsu u Mančester

London, 5. aprila 1869.

Dear Fred,

Iz Tvoga snieunt (slovo koje sad dolazi ne mogu da pročitam) jown nisam pametan. Samo po etimologiji lucus a non lucendo^[324] mogu Ti reći da na danskom snoe znači okretati se a joen ravan, gladak.

Čestitam na energiji kojom si presekao pupčanu vrpcu sa Dover Streetom.

Laura je opet sasvim dobro. Jenny se vraća sutra ili prekosutra »zbog posla«. Tussy ostaje najmanje dva meseca u Parizu. Ona je, kao što vidiš iz priloženog pisma, veoma očarana Fouschtroum, youngster of family¹ Lafargue.

Disputacija Wilhelm - Bebel - Schweitzer ipak nije tako loše progleda; jer da se od 11 000 glasova 4500 uzdržalo od glasanja za Schweitzera, nije baš bio trijumf tog gospodina.^[325]

Što se tiče lista »Citizen«^[323], među čijim saradnicima se ističu i dr Engel iz Berlina i dr Brentano takođe iz Berlina, čini se da je to mrtvorodenče ili, kako bi rekao old Werner, »mrtvac«. Lloyd Jones je po profesiji stari krojač koji se isticao već u jednom štrajku od 1824. Već odavno propoveda zadrugarstvo i slaže salo. Odger i Applegarth su obuzeti posredovanjem i težnjom za ugledom. Gospodina Applegartha smo čestito ubrisali u Central Councilu². Što se posebno tiče Odgerove *saradnje*, ona nikada nije išla dalje od rada na prospektu, i ovde se samo smeju takvim Promissory Bills³ s njegove strane.

Bonapartistički »Le Peuple« (koji se uređuje *uz* neposredno učešće Boustrape^[326]) okrivljuje u drugom broju našu Internacionalu zbog nedavno izvršenog terorizma u Ženevi (prilikom štrajka tipografa)^[327] i ujedno se podsmeva našoj nemoći. Bilo bi, naravno, vrlo dobro da se podržava vulkanska eksplozija na jednoj, u isto vreme tako upadljivoj i uskoj pozornici *kad bi bilo sredstava*. Ali Internacionalu uvek dovesti u tako nezgodan položaj kao što čine Becker⁴ & Co., bez pripreme, bez brige za ratnu blagajnu, bez obzira na dobru ili lošu konjunkturu u Evropi, to ipak kompromituje. Poslaću Ti odgovarajuće brojeve lista »Le Peuple« pošto ih danas budem pokazao Veću.

Oberwinder je poslao prospekt svoga lista⁵ zbog pretplate. Izlazi dvaput mesečno i staje 45 krajcara za tromesečje. Ako, dakle, vratim

¹ najmlađim članom porodice - ² Centralnom veću - ³ praznim obećanjima - ⁴ Johann Philipp Becker - ⁵ »Die Volksstimme«

formular sa izjavom da se pretplaćujem na jedan primerak za Tebe, jedan za Moore-a, jedan za Borkheima i jedan za mene, onda treba da pošaljemo ukupno iznos od 3 guldena. Pojedinačno se novac ne može uopšte slati, mislim za jedan primerak.

U prilogu »*La Lanterne*«, »*La Cloche*« i »*De Werkers*«.

Pošalji mi sve brojeve lista »*Die Zukünftler*« da vidim nešto o rajhstagu.

Takođe, ako je moguće, mančesterske listove, u kojima se raspravlja o ceni pamuka. Gospodin liberalni poslanik Mančestera⁶ je, kažu, u Stokportu itd. sam ili preko drugih agitovao među radnicima da direktno od vlade traže *proizvodnju pamuka u Indiji*, dakle, *protection in another form*.⁷

Compliments an Mrs. Lizzy on restauration of health.⁸

Salut.

Tvoj
Mohr

Nadam se da je zapaljenje očiju prošlo.

⁶ Thomas Bazley – ⁷ zaštitna carina u drugom obliku – ⁸ Najbolje želje gospodi Lizzy za njeno ozdravljenje.

173

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. aprila 1869.

Dragi Mohr,

Liebkn[echt] je opet imao više sreće nego pameti. Rezultat glasanja 6500 prema 4500 bio je ogroman poraz za Schw[eitzera]^[325], mada nije neposredna pobjeda za Wilhelma. »Kölner Zeitung« kaže da je Schw[eitzer] bio strahovito zapanjen, te iako je pre toga rekao da će odstupiti ako neka znatnija manjina bude glasala protiv njega, ipak se veoma čuvao da to učini.

U svakom slučaju, Schw[eitzerova] kampanja da ostane kralj krojača osujećena je i njegov položaj u njegovom vlastitom savezu teško poljuljan. N'est pas dictateur qui veut.¹ Proces raspadanja specifičnog lasalovstva je ovim otpočeo i mora brzo napredovati. Sa 6500 : 4500 doći će ili do rasepa ili napuštanja »stroge« organizacije i ličnog vodstva Schw[eitzerovog]. I utoliko je Liebkn[echtova] glupava smelost dobro delovala. Što on u *ovim* okolnostima pristaje na novo primirje^[328], neću da mu uzmem za zlo, iako je ovo sad već treći primer između njih dvojice da se fukara tuče pa se odmah miri.

Brojeve lista »Die Zukunft« prilažem. Debata u rajhstagu o Uredbi o industriji i zanatstvu je tu, na žalost, vrlo loše izložena. Ničeg smešnijeg od Schw[eitzerovog] predavanja o socijalističkim zahtevima koje završava izjavom da je on za slobodu zanatske radinosti, završavajući Wagenerom, Miquelom & Co. itd. Same budalaštine. Nesravnjeno je najbolji *Bebel*.^[329]

B. Beckera^[184] šaljem danas *Leßneru*. Najnoviji broj časopisa »The Fortnightly« sadrži, kako čujem, jedan članak o tome.^[330]

Brojeve lista »Die Zukunft« o Schw[eitzeru] i L[iebknechtu] pošlaću Ti, i to odmah, ako bude nešto više o tome; pretpostavljam da mu je L[iebknecht] smesta poslao izveštaj.

Tvoj
F. E.

¹ Još nije diktator onaj koji bi to htelo da bude.

174

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 7. aprila 1869.

Dear Fred,

U prilogu pismo od Wilhelmića.^[331] Vрати ga pošto ga pročitaš.
Šta da mu pišem o *Seljačkom ratu*?
Upravo dolazi Strohn. Dakle, zbogom.

Tvoj
K. M.

175

Engels Marxu
u London

Mančester, 7. aprila 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pisma od Tussy i Wilhelmića.^[331] Poslednji ostaje veran svome principu: ispoljavati najveće prezrenje prema činjenicama. Ko činjenice uopšte drži za nešto važno, o njima »vodi računa«, taj je poklonik uspeha, bizmarkovac. Dakle, i kad bi Schweitzerove »svinjarije« bile tako jevtine kao kupine, on nam ipak ne bi saopštio nikakve činjenice o tome, jer prema načelima Narodne partije^[103] u svim tim činjenicama je važno samo to da ih Wilhelm oglasava za »svinjarije«. Otuda i rezultat da ukoliko su Schw[eitzerove] svinjarije veće utoliko i trvenja sa njim bivaju slabija. Njegova logika je isto tako zabavna kao i njegova nada, kojom se još uvek teši da ćeš Ti njega oglasiti anđelom svetlosti, a Schweitzera – satanom.

Isto je tako dobro da on jednu brošuru od *najmanje 4 - 5 tabaka*¹ hoće da proda za $1\frac{1}{2}$ *groš* i pri tom izričito uverava: bez profita. »Le représentant a dit: avec du fer et du pain on va jusqu'en Chine. Il n'a pas parlé de chaussures.«² I Wilhelm nije rekao ko treba da snosi štetu ako se stvari prodaju po $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{4}$ cene koštanja.

Meißneru još nisam pisao, a od njega i ne mogu očekivati da čini čuda kakvih se Liebknecht poduhvatio. Ako se Wilh[elm] bude najpre posavetovao s nekim *stručnjakom* o troškovima štampanja, ako bude utvrdio racionalnu cenu i uverio se da može da istera troškove štampanja, onda neću biti protivan da te stvari preštampa; reci mu, dakle, čim bude mogao da ispuni ove uslove, neka mi piše i onda ćemo ostalo već urediti.

Snieuntojown jeste sun-jown-to-jown Sonn-abend-zu-Abend.³

Reč mi je zadavala mnogo glavobolje; uopšte u zapadnofrizijskom jeziku ima vrlo teških stvari.

Bazleyjeva agitacija za državnu pomoć za kulturu pamuka još se nije ovde tako javno ispoljila da bi o tome bilo nešto u novinama što bi privuklo pažnju. No, ovih dana ću Ti poslati nekoliko izvoda o štrajku u Prestonu^[332], koji su masters⁴ direktno isprovocirali da bi tamo izazvali opštu obustavu rada u fabrikama. Pošto se između sebe

¹ F. Engels, *Nemački seljački rat* - ² »Narodni predstavnik (član Konventa) je rekao: sa železom i hlebom dođe se do Kine. O cipelama nije govorio.« [Anegdota iz francuskog revolucionarnog rata.] - ³ subota uveče (Vidi u ovom tomu, pismo 168, Prvi deo.) - ⁴ poslodavci

nisu mogli sporazumeti o short time⁵ ili o potpunoj obustavi, budući da bi neki ipak i dalje radili a drugi se zbog toga ljutili, to je *štrajk* jedini oblik da uspostave zajedničku akciju između sebe, jer protiv predloga o smanjenju najamnine *nije nijedan fabrikant*. Najbolje je to da ta gospoda, koja su po priznanju dve godine gubila 1 - 2 penija po funti pređe ili taknine pa ipak nisu htela da obustave rad ili da rade short time,⁶ kažu sada da je smanjenje najamnine od 10%, tj. ušteda od $\frac{1}{10} - \frac{1}{6}$ penija po funti, životno pitanje!

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

176

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. aprila 1869.

Dear Fred,

Pisao sam odmah danas Wilhemiću u smislu Tvoga pisma. Dodao sam da bi bilo dobro da se cena, iako samo za minimum, utvrdi *iznad* troškova, da bi se suvišak upotrebio za plaćanje individual cards of membership¹ (1 peni po komadu). Saglasno odlukama donetim u Lozani^[178] i Briselu^[175], predstavnici ne mogu prisustvovati na kongresu^[333] ako njihovi commettants² ne budu plaćali doprinos.

U listu »Die Zukunft« mi se najviše dopala odluka *Vrhovnog suda* o slobodi zbora pruskih podanika. To će francuskim sudovima zadati udarac. A i taj ništavni Kirchmann sa svojim tričavim recenzentima je nenadmašan. Taj isti Kirchmann je pre nekoliko godina dokazivao besmrtnost duše.^[334] U svakom slučaju, njegova dela nisu besmrtna.

Priloženo pismo^[335] pokazuje raspoloženje prema zasedanju u Barmen-Elberfeldu među radnicima Rajnske pokrajine. Schweitzer je smetnuo s uma da Robespierre samo onda nije odgovarao na tužbe kad je bio siguran u svoju stvar ili kad je mogao odgovoriti giljotinom. Ali jedan Corruptible³ ne bi uopšte trebalo da uzme za uzor jednog Incorruptible.⁴

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ članskih karata pojedinaca – ² davaoci mandata – ³ Podmitljivi – ⁴ Nepodmitljivog

Engels Marxu
u London

Mančester, 14. aprila 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pismo iz Solingena⁽³³⁵⁾, koje je i po tome karakteristično što objašnjava Liebknechtovo razmetanje sa »osnivanjem udruženja u Solingenu i Buršajdu«. Solingensko udruženje je već postojalo⁽³³⁶⁾, a u Buršajdu su ga osnovali Solingenci.

Članak o ustanku na Kritu u časopisu »The Dipl[omatic Review]« je najbolje od svega što je tu već mnogo vremena unazad objavljeno, ditto Urquhartovo pismo Fuad-paši. Ali, kao i uvek, ne navodi se izvor o Brunovljevoj izjavi u grčkoj depeši, tj. da li ta depeša stoji u jednoj od zvaničnih knjiga, što je teško poverovati (onda bi trebalo da bude grčka), ili je privatnim putem dospela u Urquhartove ruke. Bilo bi to interesantno znati, u slučaju da se kasnije citira. Ta izjava se potpuno slaže sa onim što sam ja uvek tvrdio – da Rusija neće započeti rat dok ne budu gotove dve železnice do Crnog mora i Pruta. Oni sada grade kao ludi i pozajmljuju kao sumanuti – za poslednje tri godine, otprilike, 47 miliona funti! To su većim delom budući ratni troškovi.

Svakako, sudeći po ovim pregovorima, izgleda da je Beust¹ austrijski Palmerston, i to je takođe okolnost koja bi mogla ubrzati akciju.

Zar Ti Eichhoff više ne šalje »Der Soc[ial]-Dem[okrat]«? Bilo bi vrlo važno da se vidi kako se Schw[eitzer] sada drži u svom vlastitom listu.

Članak o Lassalle-u u časopisu »The Fortnightly«⁽³³⁰⁾ verovatno si čitao i video da Tebe smatraju stvarnim papom Lassalle-ovog i ostalog socijalizma. Ko je taj Ludlow? Kad bi ga čovek mogao pridobiti za to da u časopisu »The Fortnightly« napiše jedan članak o Tvojoj knjizi,² to bi ipak bilo bolje nego ništa. – Congreve-ov odgovor Huxleyju⁽³³⁷⁾ je nešto najdosadnije, najglupavije i najsmetenije što sam ikada video; ako je to najviša mudrost kontista, onda mirne duše mogu da puste da ih pokopaju.

Oko još uvek ne smem preterano da naprežem i danas opet nešto osećam jer sam sinoć previše čitao pri svetlosti; stoga završavam. Od Tussy smo u subotu dobili vrlo veselo pismo.

Najlepše pozdravi svoju ženu i Jenny.

Tvoj
F. E.

¹ Friedrich Ferdinand grof von Beust – ² prvom tomu *Kapitala*

Marx Engelsu
u Mančester

London, 15. aprila 1869.

Dear Fred,

Jenny je u sredu stigla zdrava i čitava. Na povratku su imali takvu maglu na moru da brod umalo što nije stradao.

Od Wilhelma¹ priložena cedulja. D'abord² vidiš njegov odgovor na moje pitanje o »svinjarijama«, koje prebacuje Schweitzeru. »Politički« o tome samo dve priložene electioneering³ stvari. Moraš mi ih vratiti, pošto ih Wilhelm traži, i to, reklo bi se, sačinjava sav njegov politički »optužni materijal«.

Lafargue mi je poslao svoj francuski prevod *Komunističkog manifest*, koji treba da pregledamo. Šaljem Ti danas rukopis poštom. Prvo, stvar nije hitna. Ja nipošto ne želim da se Lafargue prerano opeče. No, ako bi stvar ranije ili kasnije bila štampana u Francuskoj, pojedini delovi, kao onaj o nemačkom ili istinskom socijalizmu, trebalo bi svesti na nekoliko redaka, pošto tamo nisu od značaja.

Da se vratim na Wilhelmovu trgovinu. Ja sam mu pisao pod kojim uslovima hoćeš da mu daš *Seljački rat*.⁴ On piše Tebi da mu je *Eccarius* (koji o tome nije ništa znao) saopštio da Ti hoćeš da stvar pošalješ i da on *ne* ispunjava uslove koje si Ti postavio.^[338] Meni, zatim, piše da duguje *Eccariusu* 30 talira za dva kvartala i da mu ih ja pozajmim a on će »na časnu reč« za neko – neodređeno – vreme vratiti. Nisam nipošto sklon takvoj operaciji, pošto sam nešto više od navedene svote već pozajmio svome prijatelju Dupont-u.

Ludlow je barrister at law,⁵ glavni saradnik nedeljnog lista »*The Spectator*«, bavi se zadržugarstvom, pobožan je i izraziti neprijatelj kontista. Zbog saradnje Beeslyja, Harrisona itd. on je javno istupio iz našeg nedeljnika »*The Commonwealth*«. Još mi je ranije poslao nekoliko svojih malih brošura, prijatelj je Jonesa Lloyda ili Lloyda Jonesa, kako se već taj krojač zove. Pre nekoliko dana, pošto sam video odnosni broj lista »*The Fortnightly*«^[330], poslao sam mu my last available copy⁶ *Kapitala*. (Potvrda prijema u prilogu pod br. I.) Naravno, znao sam da čita nemački. Ujedno sam mu poslao pismo,⁷ u kome sam napravio nekoliko jokes⁸ o njegovom članku, gde najpre kaže da je Lassalle propagirao *moje principe u Nemačkoj*, a zatim da sam ja *propagirao Lassalle-ove principe u Engleskoj*. (Odgovor pod

¹ Wilhelma Liebknechta – ² Najpre – ³ koje se odnose na izbornu agitaciju –
⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 175, Prvi deo. – ⁵ advokat – ⁶ moj poslednji raspoloživi primerak – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 42, Drugi deo. – ⁸ viceva

br. II.) Nadam se da će ovim posredstvom ipak jedan engleski list doneti prikaz moje knjige. Ludlow je ditto veliki poštovalac Ricarda, što je u današnje vreme, kad je Mill sve zasvinjio, već nešto izuzetno.

Danas našao by accident⁹ da u kući imamo dva primerka *Neveu de Rameau*¹⁰[339], stoga Ti jedan šaljem. Ovo jedinstveno remek-delo iznova će Ti pružiti zadovoljstvo. »Pocepanost svesti koja je same sebe svesna i sebe iskazuje«, kaže old¹¹ Hegel o tome, »jeste podrugljiv smeh nad postojanjem kao i nad pometenošću celine i nad samim sobom; to je istovremeno odjek cele ove pometenosti koji sebe još opaža . . . To je priroda svih odnosa koja samu sebe cepa i svesno cepanje istih . . . U toj strani povratka u ja, *taština* svih stvari jeste njegova *vlastita taština*, ili ono je tašto . . . ali kao pobunjena samosvest ono zna svoju vlastitu pocepanost i u ovom znanju iste neposredno se iznad nje uzdiglo . . . Svaki deo ovoga sveta postiže to da se iskazuje njegov duh ili da se o njemu govori s duhom i da se o njemu kaže što on jeste. *Poštena svest* (uloga koju Diderot daje samom sebi u dijalogu) smatra svaki trenutak kao suštinu koja ostaje i pokazuje se kao neobrazovana besmislaonost kada ne zna da ona takođe postupa naopako. Ali pocepna svest jeste svest o izopačenju, i to o apsolutnom izopačenju; vladajuće u njoj jeste pojam koji zajedno povezuje misli koje za poštenje leže daleko jedna izvan druge i čiji je jezik stoga pun duha. Sadržaj govora duha o sebi samom jeste, dakle, izopačavanje svih pojmova i realiteta, opšta prevara samog sebe i ostalih, a bestidnost da se ova prevara kaže jeste upravo stoga najveća istina . . . Spokojnoj svesti koja pošteno stavlja melodiju dobrog i istinitog u jednake tonove, to jest u jednu notu, izgleda ovaj govor kao ,bulaženje pomešano od mudrosti i ludosti' itd.« (Sledi citat iz Diderot-a.)^[340]

Zabavniji od Hegelovog komentara je komentar gospodina Jules-a Janina, što ćeš u dodatku sveščice naći u izvodima. Ovaj »cardinal de la mer«¹² ne nalazi u Diderot-ovom »Rameau-u« moralnu poentu, te je stoga stvar doveo u red otkrićem da sva izopačenost Rameau-a potiče od njegovog nezadovoljstva što nije »rođeni gentilhomme«.¹³ To Kotzebueovsko smeće koje je on postavio na taj temelj, izvodi se u Londonu melodramski. Put od Diderot-a do Jules-a Janina je svakako ono što fiziolozi nazivaju regresivnom metamorfozom. Francuski duh *do* francuske revolucije i *pod* Louis-Philippe-om!

Pitaću Colleta odakle je uzeo sentencu Brunova. Ne bih se čudio da se nalazi u engleskoj Plavoj knjizi u nekom pismu engleskog poslanstva iz Atine. Slične Brunovljeve izjave našao sam u jednoj Plavoj knjizi od 1839. o Syrian-Egyptian Affairs¹⁴.^[341]

Eichhoff mi šalje Schweitzera¹⁵ uvek u velikoj količini. Verovatno će uskoro doći.

⁹ slučajno – ¹⁰ *Rameauovog nećaka* – ¹¹ stari – ¹² »kardinal mora« – ¹³ plemić – ¹⁴ Sirijsko-egipatskim poslovima – ¹⁵ »Der Social-Demokrat«

Gospodin Thornton je objavio debelu knjigu o »Capital and Labour«. ¹⁶ Još je nisam video, samo izvode u listu »*The Daily News*« da on u delakoj budućnosti naslućuje iščezavanje kapitala kao sile odvojene od rada.

Pazi na svoje oko.

Salut!

Tvoj
K. M.

¹⁶ *Kapitalu i radu*

179

Engels Marxu
u London

Mančester, 16. aprila 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam dve stvari od Ludlowa⁽³³⁰⁾ i dve »svinjarije«. ¹ Od Wilh[elma]² si mi poslao samo nekoliko redaka upućenih meni, a ne i Tebi, na koje se Ti pozivaš. Ako Wilh[elm] ne može ništa više nego to, onda je još čudo da u Barmenu⁽³²⁵⁾ nije gore prošao. Kroz nekoliko dana poslaću Ti izveštaje lista »Die Zukunft« o generalnoj skupštini, koji su objavljeni s velikim zakašnjenjem i odakle proizlazi da je tlo u Schw[eitzer]ovom udruženju već bilo dobro pripremljeno i da bi pobuna izbila i bez Wilh[elma].

Korespondencija Ludlowa vrlo korisna.

Najlepše hvala za »Rameaua«⁽³³⁹⁾, koji će mi pričiniti veliko uživanje. Sad gotovo ništa ne čitam, da bi se oko već jednom popravilo, smanjio sam i posao u kancelariji.

Wilh[elm] se ljuto vara ako misli da bih mu ja *Seljački rat* poslao na tako neodređene fraze, da bi potom odjednom došao i stao da viče: ako ne pošaljem toliko i toliko novaca, poslednji tabaci se neće moći štampati. Njegovo pismo je naprosto budalasto, a njegov zahtev da Ti plaćaš njegove honorare bezobrazan.

Ovdašnji Stipendiary Magistrate³ Fowler, koji je u svoje vreme naredio da se fenijanci dovedu u sud u lancima, napustio je svoj položaj. To jest, on je, ostavivši svoju ženu s dvoje dece, pobjegao sa ženom of the chairman of quarter sessions⁴ Milne-a (kćerkom pokojnog bogatog bankara Brooksa, worth £ 80 000 in her own right⁵), koja je, opet, sa svoje strane, svome dragom suprugu ostavila petoro dece. Veliko zaprepašćenje kod filistara.

Salut.

Tvoj
F. E.

Ova poslednja priča može se samo etimološki objasniti: fowler of fowl = Pticolovac od ptica.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 178, Prvi deo. – ² Wilhelma Liebknechta – ³ plaćeni policijski sudija – ⁴ predsednika suda – ⁵ sa 80 000 funti vrednosti kojima je mogla raspolagati

180

Marx Engelsu
u Mančester

[London, 16. aprila 1869]

E. = Eichhoff - B. = Borkheim.^[342] Pisao sam Wilhelmu¹ da treba da prekine sa svojim zlonamernim brbljanjem i piskaranjem protiv Eich[hoffa], sad kad je B[orkheim] sam priznao svoju zabludu. Wilhelm, naravno, ne zna da su meni od Kugelmanna i old Beckera² poznata *njegova sopstvena* podozrenja prema E[ichhoffu].

Verovatno si dobio Lafargue-ov rukopis?³ O njemu ne izveštavaš u Tvom današnjem pismu.

A propos: »Hermann« je sada zvanični Stieberov organ. Juch je bio prinuden da ga proda pod pritiskom raznih poverilaca. U današnjem broju Stieber već na prvoj stranici počinje da štampa poternice, npr. protiv neke itd. Jaeger zbog neovlašćenog vršenja pobačaja. Stiebera ovde, naravno, predstavlja jedna nacionalliberalna prišipetlja. Ja ću doznati brižljivo »pokriveno« ime.⁴

Probaj jednom da ispiriš oko alkoholom. Meni je to pomoglo. U početku pomalo boli. Pri first⁵ pokušaju razblaži alkohol sa nešto vode. Tada ćeš videti koliko možeš da izdržiš. Sem toga, ako i pokušaš, ne izlažeš se nikakvoj opasnosti.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Wilhelmu Liebknechtu - ² starog Johanna Philippa Beckera - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 178, Prvi deo. - ⁴ Heinemann - ⁵ prvom

181

Engels Marxu

u London

Mančester, 19. aprila 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Liebk[nechta].^[338] Što se tiče *Seljačkog rata*¹, pisao sam mu strogo businesslike² i očekujem objašnjenje o tome kako dovodi u saglasnost deficit novina^[14] sa izdašnošću fonda za štampanje brošure.

Lafargue-ov rukopis³ je ovde, još nisam mogao da ga pregledam, ali i ja mislim da on, avant tout⁴, treba da položi svoj ispit.

Veliki Thesmar iz Kelna sada je ovde, i Gumpertu i Borchardu predstavio se pod imenom Themar, ali je već priznao da je Thesmar. Možeš li mi poslati »Die Zukunft« u kome je objavljena poternica za njim zbog pronevere, učini to, inače moram pisati Schneideru.

Tvoj
F. E.

Povodom jednog drugog čudnog tipa⁵, koji pozdravlja Borchardta kao »urednika lista ‚N[eue] Rh[einische] Z[eitung]‘«, pišaće Ti on lično.

¹ Friedrich Engels, *Nemački seljački rat* – ² poslovno – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 178, Prvi deo. – ⁴ pre svega – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 188, Prvi deo.

182

Marx Engelsu
u Mančester

London, 24. aprila 1869.

Dear Fred,

Od pre about¹ 12 dana strašno me muči stara bolest jetre. Pijem lek koji mi je ranije dao Gumpert, ali dosad bez uspeha. Usled toga sam duhovno potpuno paralizovan. Ovo stanje javlja se svakog proleća. Ako s njim ne izidem nakraj, posle dolaze karbunkuli. Pitaj, dakle, Gumperta, da li zna nešto novo za mene? Već ima 8 dana kako nisam pušio. Ča suffit² da Ti bude jasno moje stanje.

Obaveštenje za Borchardta mogu dobiti tek kroz nekoliko dana od Dupont-a. One brojeve lista »Die Zukunft« ne mogu da nađem.

À propos! Nova Stieberova prišipetlja, koji sad uređuje nedeljnik »Hermann«, zove se ili naziva sebe »dr« Heinemann, on tvrdi da dolazi iz Mančestera. Znaš li nešto o njemu?

Prečasni »Hillmann« iz Elberfelda mi je pisao.^[343] Njegovo pismo ću Ti poslati u ponedeljak. On se žali na Liebknechta zbog njegovog ponovnog primirja sa Schweitzerom, usled čega su plodovi pobeđe izgubljeni. Poštovani Hillmann bio je 1867. protivkandidat radničkom kandidatu Schweitzerove partije.^[344] Hinc illae lacrimae.³

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ oko - ² to je dovoljno - ³ Otuda one suze.

183

Engels Marxu
u London

Mančester, 25. aprila 1869.

Dragi Mohr,

Za Tvoju jetru je pre svega ostalog korisna promena vazduha i promena dosadašnjeg načina života. Stoga čini smesta ono što je potrebno, naime: sedni odmah na voz i dođi na 8 - 14 dana ovamo. Ja sad imam prilično slobodnog vremena, i možemo ga dobro iskoristiti za zajedničke šetnje. Zatim Te Gumpert može pregledati i lečiti, a s obzirom na Tvoje »stanje«, pozive na »čaj« možeš odbiti. Tako ćeš za kratko vreme biti opet svež i sposoban za rad i za nekoliko nedelja možeš uraditi više nego u takvom stanju za čitave mesece. Dakle, depeširaj mi sutra u Warehouse¹ kojim vozom dolaziš i budi uveče ovde. To je najjednostavnije i *sigurno* će Te izlečiti.

Tvoj
F. E.

¹ stovarište

184

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. aprila 1869.

Dear Fred,

Best thanks for the invitation.¹ Ali apsolutno mi je nemoguće to leave at this moment.² Moja žena jako kašlje i čekam dok to prođe; čim bude sposobna za put, ide u Pariz to fetch Tussy.³ Možda bih došao sa Tussy.

Ove nedelje, osim toga, ima da se uredе stvari u Internacionali, koje se bez mene ne mogu svršiti.

Najzad, moram, ma kako to teško išlo, certain slips of paper⁴ završiti, pošto je uvek teško nastaviti ne sa a new subject⁵ nego usred jedne određene teme.

With all that,⁶ ako mi ne bude bolje, moraću, naravno, ipak krenuti.

Sutra više.

Tvoj
K. M.

¹ Najlepše hvala za poziv. – ² putovati u ovom trenutku – ³ po Tussy – ⁴ izvestan broj listova rukopisa – ⁵ novim predmetom – ⁶ i pored svega toga

185

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 1. maja 1869.

Dear Fred,

Priloženo pismo našem belgijskom sekretaru¹ biće Ti razumljivo iz priloženog lista »La Cigale«, organa French Branch⁽¹²⁹⁾, od koje se jedna analogna obrazovala u Briselu a druga (Comité de l'avenir²) u Ženevi, all together³, nekoliko desetina ljudi pod Pyat-ovim vođstvom.

Moja žena je još vrlo slaba, ali mislim da će u utorak moći na put u Pariz.

Opet pišem pred samo zatvaranje pošte. Mislim da ću sutra najzad imati vremena za opširnije pismo.

Salut!

Tvoj
K. M.

¹ Marie Bernard - ² Komitet budućnosti - ³ sve u svemu

186

Engels Marxu
u London

Mančester, 2. maja 1869.

Dragi Mohr,

Već odavno bih Ti pisao da nisam očekivao ono »sutra više«.

Nadam se da se Tvoja žena, zahvaljujući lepom vremenu, popravlja; put joj, zacelo, neće škoditi, promena vazduha deluje većinom vrlo povoljno na kašalj koji dolazi od nadražaja u grlu.

Možeš zamisliti kakvo je oduševljenje izazvala vest da ćeš dovesti Tussy, you are now in for it,¹ i na svaki način moraš je dovesti. Ali ako bi ona, možda, mogla doći tek nekoliko dana *posle* Tvoga odlaska, to ništa ne znači, mi ćemo je sačekati na stanici. Jer, može se dogoditi da Ti iz zdravstvenih razloga dođeš nešto ranije. Ne pišeš kako Ti je; ja bih na Tvome mestu sve drugo ostavio na stranu i došao, što pre, to bolje; zašto hoćeš da stvar postane hronična i da se s tim tamo dugo mučiš ako možeš da imaš svakodnevno lečenje.

Tvoj
F. E.

Najlepši pozdravi Tvojoi ženi i Jenny.

»La Cigale« nije stigao.

¹ sad si obećao

187

Engels Marxu

u London

Mančester, 7. maja 1869.

Dragi Mohr,

Mora da Te jetra gadno boli kad Te niti čujemo niti vidimo. Kako stoje stvari i kada dolazite? I da li je Tvoja žena opet dobro?

Od Wilh[elma]¹ nema odgovora. Pisao sam mu sasvim business-slike,² tako da se više nije mogao izgovarati. Ako uskoro ne odgovori, moraćemo gledati da stvar³ štampa Eichhoff.⁴ I ovaj, tj. W[ilhelm],⁵ kao da ne daje glasa od sebe.

Nekoliko brojeva lista »Die Zukunft« šaljem danas poštom, a u prilogu vraćam belgijsko pismo i zahvaljujem. Čudnovato je kako se ti ljudi svuda na Kontinentu upuštaju u štrajkove oslanjajući se na Internacionalu, dok, čini se, ni najmanje ne misle na to da opštu ratnu blagajnu valja popuniti.

Sutra će, nadam se, najzad doći ono obećano »sutra«, kad ćeš »najzad« stići da nešto поблиže pišeš o sebi.

U debati o industriji i zanatstvu Wilhelm je igrao sasvim bednu ulogu. Sve predloge podnosio je ili Schweitzer ili Bebel, a Wilh[elm] je mudro ćutao, budući da je ovde bilo potrebno pozitivno znanje. A i Schweitzer je bio dobar kad je dokazivao da je zabrana nedeljnog rada = povećanoj potrošnji radnika = povišenju najamnine.^[329]

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ Wilhelma Liebknechta – ² poslovno – ³ F. Engels, *Nemački seljački rat* –

⁴ Albert Eichhoff – ⁵ *Wilhelm Eichhoff*

188

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. maja 1869.

Dear Fred,

Uglavnom si moje uporno ćutanje tačno objasnio, naime *jetrom*. Međutim, pridošli su još i razni drugi incidents¹. D'abord², moja žena se osećala vrlo loše. Čim se stvar nešto poboljšala, prošlog utorka, otputovala je u Pariz i stigla tamo sasvim gluva. Pariz je uveo ružan običaj da se sasvim ravna po londonskom vremenu. Ako ovde pada kiša, onda i tamo itd. Drugo, došao je Eichhoff³, i još je ovde. I to je došao s jednim triom, jednim berlinskim inženjerom, ditto trgovcem i ditto bankarom. Reč je o tome da se nađu imena za otvaranje jedne banke u Istočnoj Pruskoj za koju je već dobijena koncesija, što izgleda da će i uspeti. Na kraju je došlo do massacres belges.^[345] Pošto su adrese, kao što ćeš videti iz priloženih listova, pristizale sa svih strana, bilo je, na kraju, potrebno da i *Central Council*⁴ progovori o ovoj zbilja važnoj stvari. Mene su imenovali za redaktora adrese.⁵ Da sam odbio, stvar bi pala u ruke Eccariusu, koji za takva demonstrativna dokumenta pristaje ko so u oči. Prihvatio sam, dakle. No ako je već pri sadašnjem stanju moje jetre bilo veoma mučno napisati to na engleskom – pošto je za takav slučaj potreban izvestan retorički stil – sada još odozgo i muka da zatim napišem isto i in French!⁶ Ali nužda zakon menja, i I did it in French.⁷ Hteo sam najpre da stvar pošaljem Belgijancima na engleskom originalu, ali naš belgijski sekretar Bernard (poreklom Francuz) rekao je pred sakupljenim patres conscripti⁸ (prošlog utorka), ako se bude prepustilo Belgijancima, koji znaju samo upola engleski i uopšte ne znaju francuski, da oni prevedu, onda bi bilo bolje dići ruke od te stvari. Tako I had to give way.⁹ Ti ćeš u toj stvari moći da uživaš na oba jezika. Međutim, gospodinu Eccariusu, koji je, osim toga, novčano zainteresovan u tome, prepustio sam nemački prevod, do koga mi nije stalo.

U svakom slučaju, pisanje na francuskom, sa jetrom ili bez nje, dečja je igračka, ako se publici servira takav francuski kao što je jezik gospodina Urquharta u časopisu »The Diplomatic Review«, koji ćeš

¹ događaji – ² Pre svega – ³ Wilhelm Eichhoff – ⁴ *Centralno veće* – ⁵ Karl Marx, *Belgijski pokolji* – ⁶ na francuskom – ⁷ ja sam to napisao na francuskom – ⁸ članovima Generalnog veća (patres conscripti, oci upisani – titula rimskih senatora) – ⁹ sam morao popustiti

danas dobiti. Takav loš jezik – čak ni originalna proba grand illustre Gaudissart-a¹⁰ nije bila ništa prema tome!

Kad je moja žena otputovala, trebalo je da sam odmah došao k Tebi, i sigurno bih za to našao vremena, pošto bih ovu prokletu vreću mesa pre doveo ponovo u red. Ali Jenny se obradovala što ću za vreme kratkog boravka moje žene u Parizu biti potpuno njoj na raspolaganju i što može da pusti sebi na volju. Zbog toga sam ostao ovde! A-propos Jenny, ona tvrdi da Ti sve znaš i želi stoga da sazna od Tebe: Why did Mr. »Excelsior«, of the Alpine Club, not marry »Lady Clara Vere de Vere«?¹¹[346]

O Frenchju¹² – Borchartd se raspitivao kod mene preko svoje kćeri II¹³ – doznao sam tek sada, posle toliko izgubljenog vremena, da je on lumpacius vagabundus, koji je, doduše, imao jedno subordinate¹⁴ mesto u jednom vrlo subordinate bulevarskom listu »The Glowworm«. Saopšti to lekarskom svešteniku ili sveštenučkom lekaru.

Ne zaboravi da me izvestiš o dru Heinemannu of Manchester – prišipetlji Stiebera u »Hermannu«.

As to Wilhelm:¹⁵ Eichhoff je doneo Eccariusu honorar od 10 funti (mislim da je Eichhoff to platio iz *svog* privatnog džepa) za »mog Milla«, ali mi je u poverenju saopštio da je »moj Mill«^[347] odštampan no da ga je zadržao lajpciški štampar,¹⁶ koji za štamparske troškove traži upravo *dva puta* više nego što je gospodin Wilhelm utvrdio. Dakle, Ti si, sluteći to, pravilno postupio. Meißner mi je pre više od 14 dana pisao da će početi^[348], ali nothing of the sort!¹⁷ To je ipak malo previše.

Prema Eichhoffovom izveštaju, u Nemačkoj sada vlada kreditna špekulacija i financing¹⁸ groznica, tako da je sve drugo time apsorbovano, ukoliko se imaju u vidu više klase. Što se tiče radnika u Berlinu, on kaže da su oni najmizerniji u celoj Nemačkoj. I one koji su tamo dovedeni, uskoro će uticaj grada i »jevtina« sitna zadovoljstva sasvim korumpirati. Bismarck, Duncker, Schulze-Delitzsch i dr Max Hirsch takmiče se oko prvenstva u toj oblasti.

Tričavi Mende stare Hatzfeldtovice bio je ranije putujući improvizator i deklamator, stoka koja skroz-naskroz pripada lumpenproletarijatu.

Hasenclever je dopustio da ga ulovi Schweitzer. Eichhoff veoma hvali Bebelu.

Harney iz Bostona – sada podsekretar ili something of the sort u Home department of Commonwealth of Massachusetts¹⁹ (ovi zva-

¹⁰ velikog slavnog Gaudissart-a-Sigismunda Borkheima – ¹¹ Zašto gospodin »Excelsior« iz Alpijskog kluba nije uzeo za ženu »Lady Claru Vere de Vere«? – ¹² Francuzu – ¹³ Vidi u ovom tomu, pismo 181, Prvi deo. – ¹⁴ nevažno – ¹⁵ Što se tiče Wilhelma (Liebknechta) – ¹⁶ Otto Wigand – ¹⁷ ništa slično – ¹⁸ finansijska – ¹⁹ nešto slično u Ministarstvu unutrašnjih poslova državne zajednice Massachusetts

nično još uvek govore »Commonwealth«, a ne »Republic«) – poslao je jednu funtu na ime članarine Međunarodnom veću, ditto pismo u kome se vrlo usrdno raspituje o Tebi. On kaže ditto da mu pošaljem a copy²⁰ *Kapitala*. Nada se da će u Njujorku naći prevodioca i izdavača.

Jedan Francuz, koji je preveo nekoliko tomova Hegela i Kanta, pisao je Lafargue-u da bi hteo da knjigu prevede na francuski ali – kakva fantastična misao – za 60 funti honorara za koji bi, osim toga, našao izdavača.

Ovdašnji list »L'International«, bonapartistički organ, imao je drskost da štampa da General Council²¹ Internationale ne zaseda više u Londonu, da je vođstvo prešlo u ruke »d'un personnage très haut placé«²² u Parizu.

Bilo bi vrlo dobro kad biste i vi iz Mančestera mogli takođe da *something*²³ priložite za Belgijance, i to uskoro.

À propos! U izveštaju o employment of Agricultural Children²⁴ (izišla tek dva toma, Report I i Evidence²⁵) donose Commissioners²⁶, u svom prethodno poslatom rezimeu, razno o uklanjanju radnika sa opštinske zemlje, sasvim u mom smislu.

Moji najlepši pozdravi Mrs. Lizzy, King Cole ili Coal²⁷ i Jolly-mayery.²⁸

Tvoj
Mohr

²⁰ jedan primerak – ²¹ Generalno veće – ²² »ličnosti vrlo visokog položaja« – ²³ nešto – ²⁴ zaposlenju dece u poljoprivredi – ²⁵ izveštaj I i iskazi svedoka – ²⁶ članovi parlamentarne istražne komisije – ²⁷ kralju uglja (Samu Moore-u) – ²⁸ Carlu Schorlemmeru

189

Engels Marxu

u London

[Mančester, 10. maja 1869]

Dragi Mohr,

Pismo i dve pošiljke primio. Najlepša hvala; u prilogu, na brzinu za sutrašnju sednicu 1 funtu in stamps¹ od nas ovde za vašu belgijsku pretplatu. Irski pamflet je ovde izazvao veliku senzaciju. Pitaj Eichhoffa da li se *Seljački rat*² može štampati kod njegovog brata³. Meißner se očigledno boji.

Mi smo ovde u najlepšoj industrijskoj krizi i uprkos short time⁴ još se uvek previše proizvodi. Jedino sredstvo koje imaju fabrikanti da bi se složili u pitanju short time⁴ i obustavljanja rada jeste – *štrajk* radnika. U tom pravcu se sad već dva meseca planski radi. Štrajk u Prestonu^[332] bio je prvi pokušaj, sad sleduje smanjenje nadnica za 5% u istočnom Lankaširu. Ako se radnici sa ovim saglase, doći će do novog smanjenja i tako dalje sve *dok ne počnu da štrajkuju* jer se jedino na to ide. Ovakvu vrstu štrajka valjani Watts nije u svom pamfletu^[349] ni spomenuo, et pour cause.⁵

Kada dolazite?

Tvoj
F. E.

¹ u poštanskim markama – ² Friedrich Engels, *Nemački seljački rat* – ³ Alberta Eichhoffa – ⁴ skraćenom vremenu – ⁵ i to iz jakog razloga

190

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 14. maja 1869.

Dear Fred,

Moja se žena vraća tek iduće nedelje, tako da ja at the opportune time¹ ne mogu biti u Mančesteru.

Eichhoff je juče otputovao. Quant à² *Seljačkog rata*, on predlaže da njegov brat stvar štampa i da o idućem sajmu knjiga, po odbitku svoje provizije i svojih troškova, ostatak plati on behalf³ Internacionale. On kaže, ukoliko njegov brat dolazi u obzir, ovaj predlog možeš smatrati *definitivnim*.

Što se tiče *Gospodina Vogta*: Liebknecht je, kad je bio uhapšen u Berlinu, ostavio sve u neredu, nije ditto ništa uradio ni pre no što je proteran. Tako se on »ne seća« šta se dogodilo sa *Vogtom*. Eichhoff je najzad otkrio da jedan antikvar već dve godine oglašava knjigu u svome katalogu. Otišao je do antikvara, čije je ime Kampfmeyer. Ovaj je sve prodao i »takođe se ne seća« kako su knjige dospele u njegove ruke. Dakle, sve što je Liebknecht *nama* govorio, sve je to blago rečeno – poezija.

Svinjska je to štampa, ova ovdašnja! Ne samo što, kao po dogovoru, neće da objavi nijednu reč naše *belgijske* Missive⁴ (dok je prošle nedelje namerno objavila nekoliko idiotskih redova napisanih u Chervalovom smislu, koje je verovatno sastavio »član policije« briselskog Posebnog komiteta⁵) – već je ditto kao po dogovoru prećutala i našu adresu⁶ (koju sam ja sastavio i koja je prošlog utorka usvojena) upućenu American Labor Union^[350], iako je ona *protiv* rata između U[nited] States i Engleske. Ali to su stvari koje ovi bednici ne vole.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ u pravo vreme – ² što se tiče – ³ u korist – ⁴ Marxove adrese, *Belgijski pokolji* – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 185, Prvi deo. – ⁶ Karl Marx, *Adresa Nacionalnoj radničkoj uniji Sjedinjenih Američkih Država*

191

Engels Marxu
u London

Mančester, 19. maja 1869.

Dragi Mohr,

U svakom slučaju, čestitam Ti što po ovakvom gadnom vremenu nisi došao još prošle nedelje. Ali ovoga puta valjda ćeš ipak doći.

O *Seljačkom ratu* usmeno.

Adresa zbog Belgije vrlo dobra, a ona upućena Amerikancima još bolja.¹ Video sam ih u listu »The Bee-Hive«.

Donesi, molim Te, i obe sveske Izveštaja pruskog generalštaba od 1866⁽¹¹⁾, moram ih uporediti sa austrijskim⁽¹⁰⁾, pri čemu se ispostavlja da su Prusi prilično preterali.

Dakle, javi mi što pre kada dolazite. Nadam se da se jetra u međuvremenu ipak nešto poboljšala.

Vreme je za poštu.

Tvoj
F. E.

¹ Karl Marx, *Belgijski pokolji i Adresa Nacionalnoj radničkoj uniji Sjedinjenih Američkih Država*

192

Marx Engelsu u Mančester

[London], 21. maja 1869.

Dear Fred,

Tussy i moja žena su se vratile u sredu iz Pariza i nameravao sam da pođem sutra sa Tussy za Mančester. Međutim, usled jedne ekono-
nomske zapreke to je bilo onemogućeno.

Razna putovanja u Pariz Jenny, Tussy i Madame, te za to potrebne nabavke, prouzrokovali su mi, naravno, posebne izdatke. Zatim pozajmice u iznosu od 14 funti, koje apsolutno nisam mogao izbeći, by an unhappy¹ sticajem okolnosti. Dupont, najbolji od ovdašnjih ljudi, ne samo što je bio bez posla već mu je i žena bila teško bolesna. On je tako obazriv čovek da ni od koga neće da traži, osim u krajnjoj nuždi, i tako je savestan da to uvek vraća. Dakle, pozajmio sam mu 6 funti. Onda je došao Lessner, koji je zapao u veliku nevolju usled duge bolesti svoje žene, koja se završila smrću. Utoliko manje sam ga mogao odbiti što sam i sam dugo vremena bio njegov dužnik. Dakle, 5 funti. Najzad, poštovani Liebknecht piše samom Eccariusu (pošto je meni o tome *uzalud* pisao) da se obrati meni za predujam. Rekao sam E[ccariusu] da sam Wilhelmu to već odbio. Ali E[ccarius] kuka – i tačno je – da će ga izbaciti iz kuće ako mu ne predujim bar 2 funte za dužnu kiriju. Dao sam mu, dakle, i u isto vreme pisao Wilhelmu da mi to mora vratiti. Tako je 14 funti otišlo out of pocket.² Pored toga, imao sam još 15 funti in petto.³ No juče dođe a certain⁴ Drenkler (nomen omen⁵) iz Sitija s pismom gospodina Hitschkea iz Njujorka, od koga sam *pre 13 godina* pozajmio 15 funti, ali odjednom nestao iz Londona zbog utaje novca (on je otpremao iseljenike u Njujork). Turns now up again⁶ sa starim novčanim potraživanjem, koje sam usled njegovih manjkova u kasi smatrao likvidiranim. Morao sam izvršiti ovaj zahtev utoliko pre što se on u međuvremenu sprijateljio s gospodinom Heinzenom, koji bi u slučaju da sam uskratio isplatu bio u stanju da me iznese u listu »Der Pioner«.^[351] I tako sam ostao na suvom.

Fox je umro u Beču posle petodnevne plućne bolesti. Svoju porodicu ostavio u bedi. Pisma o tome stigla su mi iz Beča. Foxova mati (Peter Fox nom de plume,⁷ stvarno se zvao Peter Fox André), bogata žena, ali ga je ostavila na cedilu delom zbog toga što se oženio njenom

¹ nesrećnim – ² iz džepa – ³ u pripravnosti – ⁴ izvesni – ⁵ ime kazuje sve [pošto na nemačkom »drängen« znači goniti] – ⁶ Ponovo se pojavio – ⁷ književno ime

(sada starom) sobaricom, delom zbog njegovog ateizma. Ja sam se sada obratio njoj s *pretnjom* da ćemo, ako ništa ne bude dala, u Londonu organizovati javno prikupljanje priloga za njenog sina.

Meißner mi je pre nedelju dana poslao 1. tabak *Osammaestog brimera* . . . i pisao da će to sad »brzo« ići. Ali 2. tabak još nije stigao. Kako se čini, on zadržava stvar dokle god može.

Salut.

Tvoj
K. M.

193

Engels Marxu

u London

Mančester, 23. maja 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu obećane prve polovine od 3 petofuntke, druge polovine slede u pismu koje ću predati posle zatvaranja pošte, te će, dakle, stići narednom poštom. Budi sad dobar pa mi piši kojim vozom dolazite u subotu, da bih vas mogao sačekati.^[352]

Sa stanice Euston Sq[uare]	odlazak u 9,	dolazak u 2	časa
	” 10	” 3	”
	” 12	” 5,35	”
” ” Kings Cross Great North	” 10	” 3,10	”
	” 12	” 6	”
” ” St. Pancras, Midland	” 9	” 2,40	”
	” 10	” 3	”

Nadam se da ćete doći najkasnije oko 3 da možemo još zajedno da ručamo. Vreme se, takođe, već promenilo, pa je lepo i toplo i, umesto kraj vatre, danas prvi put sedim kraj otvorenog prozora.

Najlepše pozdrave Tvojim ženi i devojkama.

Tvoj
F. E.

194

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. juna 1869.

Dear Fred,

Prekjuče srećno stigao posle petočasnog truckanja u vozu. Iz Mančestera (na liniji kojom sam se ja vozio) ticket¹ se mora uzeti za *Kentish Town Station*. Tako sam odmah kod svog stana. St. Pancras je jedna stanica dalje, više u gradu.

Sinoć bio u Internacionali. Pismo iz Pariza. Trojica ili četvorica naših ljudi (Murat, Varlin itd.) uhapšeni. Oni nam pišu da su gamineries, devastation² kioska etc. bili delo *policijskih agenata*, koje su mirno pustili da vršljaju da bi zatim napali ljude koji u tome nisu imali nikakvog udela. Išlo se za tim da se izazove »krvavi sukob«.

Vaš kofer vraćam danas. U njemu ćeš naći svoju torbu, koja je putovala sa mnom, dok je moj notes ostao u Mančesteru.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
Mohr

¹ vozna karta - ² manguparije, razbijanje

195

Engels Marxu

u London

Mančester, 22. juna 1869.

Dragi Mohr,

Ne znam da li i vi tamo imate tako lepo vreme kao mi ovde, ali dnevna svetlost se toliko smanjuje da smo najdužeg dana morali zapaliti plin u četiri po podne. Pri tom neka davo čita ili piše kad čovek ne zna je li dan ili noć.

Tussy je vrlo raspoložena. Jutros je cela porodica išla u shopping,¹ sutra uveče idu u pozorište. *Hermana i Doroteju*^[353] je pročitala, ne bez muke, zbog trabunjanja idiličnih filistara. Sad sam joj dao noviju *Edu*, gde ima nekoliko zgodnih skaski; posle toga može iz starije *Ede* da čita pesme o Sigurdu i Gudruni.^[354] Na klaviru, takođe, marljivo svira. A čitao sam s njom i danske kjämpeviser².

To je, dakle, čitav Wilhelmow uspeh što su se muško-ženska i potpuno ženska linija lassalovaca sjedinile!^[355] Krasan rezultat njegovog rada. Naravno da će Schw[eitzer] biti opet izabran – pri pretnagljenosti kojom se ta stvar tera – a onda je on opet izabranik opšteg prava glasa. Wilh[elm] uporno čuti o tom događaju.

Pa to je sasvim zanimljiv »Urning«³ koji si mi tu poslao.^[356] Pa to su krajnje protivprirodna otkrića. Pederasti su počeli da se prebrojavaju i smatraju da sačinjavaju silu u državi. Samo je nedostajala organizacija, ali prema ovome čini se da je u tajnosti već i ona postojala. I pošto ona u svima starim, pa čak i u novim partijama, od Rösinga do Schweitzera, broji tako značajne ljude, pobeda im ne može izostati. »Guerre aux cons, paix aux trous-de-cul«⁴, reći će se sada. Samo je sreća što smo mi lično prestari da bismo se pri pobedi ove partije još morali bojati da ćemo danak pobednicima morati telesno platiti. Ali to mlado pokolenje! Uostalom, samo je u Nemačkoj moguće da se takav tip pojavi, da svinjarije pretvori u teoriju i pozove: introite⁵ itd. Na žalost, još nije imao smelosti da javno prizna da je »takav«, te coram publico⁶ još uvek mora operisati »spreda«, iako ne »otprve«, kao što je to jednom nehotice rekao. Ali čekaj samo dok novi severnonemački kazneni zakon bude priznao droits du cul,⁷ onda će sasvim drukčije ići. Mi grešnici od spreda, sa našom detinjastom sklonošću za žene, proći ćemo prilično loše. Ako bi se Schweitzer za nešto mogao upotrebiti, onda bi to bilo za to da od tog čudnog filistra iz-

¹ kupovinu – ² junačke pesme – ³ »Pederast« – ⁴ »Rat prednjim, mir stražnjim telesnim otvorima« – ⁵ udite – ⁶ pred javnošću – ⁷ prava zadnjice

mami personalije o visokim i najvišim pederastima, što njemu kao duhovnom srodniku, zacelo, ne bi bilo teško.

Schorlemmer putuje krajem nedelje preko Grimsbija i Roterdama na četiri nedelje u Nemačku.

Štrajkovi ovde u fabrikama pamučne robe obustavljeni su jutros kad su oldhemci stupili na posao. Prekomerna proizvodnja nema, dakle, više granica.

Vreme je pošte. Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

196

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. juna 1869.

Dear Fred,

Sa thanks¹ izveštavam o primitku prve polovine novčanica od 90 funti.

U prilogu 2 letters² za Tussy. Ona mora odgovoriti kratkorukom Colletu.

Iz priloženog Eichhoffovog pisma, na žalost, proizlazi da se njegov brat koleba.^[357] Piši mi, šta sad treba da se radi.

Poslednje korektorske tabake³ najzad primio i vratio, ditto poslao predgovor. Sad se pokazalo da je odugovlačenje nastalo iz dva razloga, 1. što je gospodin Wigand štampar u Lajpcigu i 2. što ga gospodin Meißner sa svoje strane nije nadgledao. On je stvarno mislio da sam ja još pre nekoliko nedelja primio poslednje tabake direktno iz Lajpciga. Nemački javašluk!

Blagorodni Wilhelm⁴ čuti kao zaliven.

Danas, najzad, turns⁵ vreme nabolje.

Od Society of Arts^[358] dobio sam poziv za Conversazione⁶ u Kensingtonskom muzeju za 1. jul. Ono se održava samo jednom godišnje i dolazi čitava londonska aristokratija od dvora pa naniže itd. Jenny će, dakle, imati prilike da vidi tu bandu.

Addio.

Tvoj
K. M.

Pri sredivanju svojih polica za knjige došlo mi je ponovo u ruke malo staro izdanje od Rochefoucauld-a »Réflexions etc«. Listajući, našao sam:

»La gravité est un mystère du corps, inventé pour cacher les défauts de l'esprit.«⁷ Dakle, Sterne ukrao od Rochef[oucauld-a]!^[359]

Dobro je još:

»Nous avons tous assez de force pour supporter les maux d'autrui.«⁸

¹ zahvalnošću – ² pisma – ³ *Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte* – ⁴ Wilhelm Liebknecht – ⁵ okreće se – ⁶ zabavno veče – ⁷ »Ozbiljnost je tajna tela, prodana da bi se pokrili nedostaci duha.« – ⁸ »Svi smo dovoljno jaki da podnesemo stradanja drugih.«

»Les vieillards aiment à donner de bons préceptes, pour se consoler de n'être plus en état de donner de mauvais exemples.«⁹

»Les rois font des hommes comme des pièces de monnaie; ils les font valoir ce qu'ils veulent; et l'on est forcé de les recevoir selon leur cours, et non pas selon leur véritable prix.«¹⁰

»Quand les vices nous quittent, nous nous flattons de la créance que c'est nous qui les quittons.«¹¹

»La modération est la langueur et la paresse de l'âme, comme l'ambition en est l'activité et l'ardeur.«¹²

»Nous pardonnons souvent à ceux qui nous ennuyent, mais nous ne pouvons pardonner à ceux que nous ennuyons.«¹³

»Ce qui fait que les amants et les maîtresses ne s'ennuyent point d'être ensemble, c'est qu'ils parlent toujours d'eux-mêmes.«¹⁴

Last Wednesday¹⁵ bio sam na mitingu tredjuniona u Exeter Hallu.^[360] Beesly je održao zbilja famozan, veoma drzak speech,¹⁶ podsećao na junske dane (bio je 24. jun) itd. Novine, naravno, nisu donele, tj. prećutale. Pri tom je učinio zločin što je vrlo prezrivo govorio o engleskim novinarima.

⁹ »Starci vole da daju dobre pouke da bi se tešili što više ne mogu davati loše primere.« – ¹⁰ »Kraljevi prave ljude kao monete; oni određuju njihovu vrednost po svojoj volji; i čovek je prinuđen da ih prima po njihovom kursu, a ne po njihovoj istinskoj ceni.« – ¹¹ »Kada nas ostave poroci, mi sebi laskamo verovanjem da smo mi njih ostavili.« – ¹² »Usmerenost je ravnodušnost i lenjost duše, kao što je častoljublje njena delatnost i njena revnost.« – ¹³ »Često praštamo onima koji su nama dosadni, ali ne možemo oprostiti onima kojima smo mi dosadni.« – ¹⁴ »Što ljubavnicima nije dosadno da budu zajedno, to je zato što oni uvek govore o sebi.« – ¹⁵ prošle srede – ¹⁶ govor

197

Engels Marxu
u London

Mančester, 27. juna 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu druge polovine novčanica, na brzinu. Zahvaljujem Jenny u svoje i Tussyno ime za oba njena pisma. Tebi ću, sutra ili u utorak pisati više. Vraćam i Eichhoffa.^[357] Ali jeste svinjarija da se kod nemačkih radnika, pošto su našli jednog izdavača, ovaj ne može čak ni održati.

Najlepši pozdravi od svih nas svima vama. Sam Moore je osuđen da ga Tussy večeras na čaju hrani; namerava da mu dâ hleb s maslacem i melasom a sirupom da mu namaže bradu. To je najnovije.

Tvoj
F. E.

198

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. jula 1869.

Dragi Mohr,

Ura! Danas će biti svršeno sa *doux commerce*,¹ i ja sam slobodan čovek.^[361] Uz to sam s dragim Gottfriedom² juče okončao sva glavna pitanja; u svemu je popustio. Tussy i ja smo slavili jutros moj prvi slobodni dan dugom šetnjom u polja. Pri tom je moje oko znatno bolje i biće, verujem, uskoro sasvim dobro ako ga budem malo više čuvao.

Bilans i advokati još će me nekoliko nedelja apsorbovati, ali to ipak neće biti toliko gubljenije vremena kao do sada.

Bessly se izgleda zbilja veoma popravio.³ Kad pomisliš s koliko je respekta govorio o engleskoj štampi još one večeri kad sam bio kod Tebe.

U prilogu vraćam Eichhoffa.^[357] Izgleda da se Wilh[elm]⁴ sada krije iza njega da bi dobio oprostaj. U međuvremenu je opet objavljen rat između Schw[eitzera] i Wilh[elma], a u Opštem nemačkom radničkom savezu pobuna. Ali uvek neki dobar zahtev: neka se *mi* zauzmemo za Wilhelma i Narodnu partiju.^[103] Wilh[elmu] bi trebalo preporučiti da u *Manifestu* pročita ono mesto o stavu radničke partije, ako čitanje ili uopšte nešto pomaže. Vrlo sam radoznao na tok ove kavgе, koja će, u svakom slučaju, pružiti i nešto veselog reklama-kazala. Schw[eitzer]ovo očekivanje da će se njegova banda dati prodati kao stado ovaca bilo je zbilja kolosalno.^[355]

Pretpostavljam da si druge polovine novčanica primio u ponedeljak.

Irski members⁵ su se opet bedno poneli prilikom Moore-ovog predloga i gospodin Bruce se opet dobro obrukao.^[362]

Posle Eichhoffovog saopštenja počeo sam se dvoumiti da li bi Meißneru uopšte trebalo pisati radi popularizacije iz Tvoje knjige.⁶ Šta misliš Ti o tome? Na svaki način, ako za knjige od 5 srebrnih groša nema interesovanja, onda se još manje mogu rasturiti knjige od 8 - 10 srebrnih groša. Tu bi mogla pomoći samo brošurica od 1 - 2 tabaka po 2¹/₂ srebrna groša, a to zahteva mnogo posla i ne bi bilo za Meißnera. Šta misliš Ti o tome? Ili ćeš, ostaviti da se njim lično dogovoriš, pošto ćeš svakako posetiti Meißnera u Nemačkoj?

¹ slatkom trgovinom - ² Gottfriedom Ermenom - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 196, Prvi deo. - ⁴ Wilhelm Liebknecht - ⁵ poslanici - ⁶ prvog toma *Kapitala*

Jenny je verovatno otišla na more sa svojim blagorodnim Monroe-ima?

Najlepši pozdravi od svih svima.

Tvoj
F. E.

199

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. jula 1869.

Dear Fred,

Najsrdčajnije Ti čestitam izbavljenje iz ropstva misirskog!¹

U čast tog događaja popio sam »časiću više«, ali kasno uveče, a ne pre izlaska sunca kao pruski žandarmi.

U prilogu Wilhelmovo pismo bogato sadržinom.^[363] Iz njega ćeš videti da se on odjednom postavio za mog *tutora*, pa mi propisuje šta ja sve »**moram**« da radim.Ja *moram* doći na njihov avgustovski kongres^[364], *moram* se pokazati nemačkim radnicima; *moram smesta* poslati članske karte Internacionale (pošto *oni* na dva upita o tome čitava tri meseca *nisu* odgovarali), *moram* preraditi *Komunistički manifest!* *moram* doći u Lajpcig!Zar nije krajnje naivno što on u istom pismu u kome kuka da *ne može* da vrati 2 funte (koje sam za njegov račun dao Eccariusu) nudi *meni putni trošak* za Nemačku! *Toujours le même!*²Na Tebe je, čini se, moralno ljut. Već sam mu odgovorio da je Tvoje pismo pogrešno tumačio. Taj čovek nikako ne može da shvati da udedenje i vođenje poslova apsolutno ne stoje u polarnoj suprotnosti, kao što on pretpostavlja pri rukovođenju svojim novinama, a što treba da i drugi pretpostavljaju ako neće da budu suspects.³Naš Wilhelm je sangviničar i lažov. Dakle, opet silno preterivane u opisivanju pobeđe nad Schweitzerom. No, u svakom slučaju, nešto je ipak na stvari. Schweitzer se ne bi vratio u hacfeldovsku crkvu kad njegov položaj ne bi bio poljuljan u njegovom vlastitom savezu. S druge strane, on je ubrzao opšte raspadanje nezgrapno inscenacijom svog poslednjeg državnog udara.^[355] Nadam se da će posle ovog događaja nemački radnički pokret najzad izići iz stadijuma lasalovskih dečjih bolesti, a da će se njihov ostatak iziveti prostom izolacijom sektaša.Što se, pak, tiče raznih Wilhelmovih »apsolutnih zapovesti«, odgovorio sam mu to this effect:⁴Ne osećam apsolutno nikakvu potrebu da se pokazujem nemačkim radnicima, i *neću* doći na njihov kongres. Tek kad zbilja pristupe Internacionali i kad budu stvorili čestitu partijsku organizaciju – a Nirnberški kongres^[172] je pokazao koliko se malo može verovati pukim

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 198, Prvi deo. – ² Uvek isti! – ³ podozrivi –
⁴ na sledeći način

obecanjima, stremljenjima itd. – pružice se by and by⁵ prilika. Pri tom treba clearly⁶ razumeti da nova organizacija isto toliko sme za nas da bude Narodna partija⁽¹⁰³⁾ kao i Lassalle-ova crkva. Kad bismo sada došli, morali bismo govoriti *protiv Narodne partije*, što Wilhelmu i Bebelu ipak ne bi bilo pravo! Ako bi oni – mirabile dictu⁷ – to i sami priznali, mi bismo tad morali neposredno upotrebiti *naš uticaj* protiv Schweitzera i komp., umesto da takav preokret bude rezultat slobodnog istupanja samih radnika.

Što se tiče prerade *Manifesta*, o tome ćemo razmisliti čim dobjemo odluke njihovog kongresa itd.

Svoje 2 funte neka zadrži i neka se ne brine za moj putni trošak. Njihovo istupanje protiv Beckera⁸ za pohvalu je.

Toliko o tome.

U vezi s Meißnerom, svakako je najbolje da ja s njim razgovaram. Uostalom, ako imaš vremena (naročito ako Ti ne smeta oku), da nešto napišeš, onda je lakše pregovarati *sa* rukopisom nego *bez* rukopisa. Toliko znam da je Meißneru milije da ima pet tabaka nego dva. Što je brošura manja, utoliko se teže rastura, kao što mi je on sam rekao.

Šta kažeš na postupak kreposnog Gladstone-a i puritanca Brighta u aferi Overend, Gurney et Co.⁽²⁴⁷⁾

A dobra je i Bruce-ova izjava povodom pucnjave u Moldu,⁽³⁶⁵⁾ koja nije bila tako innocent⁹ kao što to saopštavaju mančesterski listovi. Dakle, Riot Act⁽³⁶⁶⁾ *ne treba* da se čita. Dovoljno je da neki ambiciozni unpaid magistrate¹⁰ prišapne oficiru na uho neka raspali. A i to nije potrebno. Vojnici mogu upotrebiti svoje rifles in selfdefence¹¹ (čiju nužnost sami ocenjuju). A onda treba da budu ukinuti i arms acts⁽³⁶⁷⁾, pa da svak može da upotrebi svoju vlastitu rifle¹² protiv vojnika radi selfdefence.¹³

Gurneyjeva afera, odnosno držanje vlade u toj aferi, ditto u aferi Mold, najzad ministarske mahinacije s Lamudom i drugim skotovima protiv Trades-Unions-Bill⁽³⁶⁸⁾ – đavolski su pomračili čar imena Gladstone-Bright među londonskim radnicima.

Laura je bila 14 dana bolesna i ležala je, sad je, kažu, opet dobro. Oni su otkazali svoj stan i u oktobru će se preseliti u kraj gde je bolji vazduh (Montmartre ili tako nešto).

Best compliments to all.

El
Moro¹⁵

⁵ postepeno – ⁶ jasno – ⁷ za divno čudo – ⁸ Johanna Philippa Beckera (Vidi u ovom tomu, pismo 208, Prvi deo.) – ⁹ nedužna – ¹⁰ neplaćeni činovnik – ¹¹ puške u samoodbrani – ¹² pušku – ¹³ samoodbrane – ¹⁴ predloga zakona o sindikatima – ¹⁵ Najlepši pozdravi svima. Mohr.

200

Engels Marxu

u London

Mančester, 6. jula 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Wilhelma.^[363] Zaista je ludo što on Tebi sve *moraš* – te *moraš* ovo, te *moraš* ono. Ali uvek stara priča. Kad se zavadi sa Schw[eitzerom], uvek *moraš* Ti biti na pomoći. Biće toga još i više.

U vezi sa kongresom u Bazelu^[333], nadam se, otvoreno si mu rekao kako stoji stvar: da će moći da učestvuju samo predstavnici organizacija koje su *zbilja pristupile*. Bilo bi kobno ako bi on i Bebel zbog formalnih grešaka morali biti isključeni.

Što se tiče moga pisma, to je njegovo kukanje o »prekorima umesto novca« tačna kopija Bismarckovog jadanja: Moja gospodo, mi tražimo hleba, a vi nam dajete kamen, kad su bili odbačeni njegovi porezi. Tačka koja je gospodina W[ilhelma] tako »naljutila«, bilo je pitanje: kako može u istom pismu da mi kaže da ima novaca za štampanje *Seljačkog rata*, a odmah potom da nema novaca za list.^[14] Zatim, kako to da je pre godinu i po dana list već bio »bezbeden«, a sad se ipak ne isplaćuje. O tome Monsieur W[ilhelm] čuti i moralno se ljuti samo baš zbog toga što sam ga podsetio na akcije za koje mi je tada *svojevoljno obećao* da će ih *odmah* poslati, koje ja, razume se, ni sada neću videti baš zbog toga što W[ilhelm] kaže da ću ih »naravno dobiti«. Spominjanje akcija imalo je samo tu svrhu da Wilh[elmu] pružim povod da se izjasni o statusu lista; meni je, naime, prilično jasno da su W[ilhelm] i kompanija stvar tako nezgrapno uredili da štampar, ili inače neki poverilac, može list uzaptiti i njih izbaciti napolje *čim se on bude isplaćivao*. U tom slučaju moglo bi gospodinu W[ilhelmu] biti vrlo prijatno kad bi ovde imao nekoliko akcionara koji bi svoje pravo mogli istaći u njegovu korist. Da mi je taj ludak odgovorio na zadovoljavajući način (što, međutim, nije bilo tako lako moguće), onda bi dobio i novac; ali na prosto traženje, koje pri tom samo sebi protivreči, a uz to se zbog svoga ranijeg javašluka nije ni izvinio niti je, pak, i reč rekao o prilikama lista, ne pada mi na pamet. Na to W[ilhelma] nećemo naviknuti.

Koliko je njegova pobedonosna dreka bila preuranjena, pokazuju četiri broja lista »Der Social-Demokrat«, koja si mi danas poslao. Da i Schwe[itzer] veoma laže, to je sigurno, ali čini se da je on *trenutno* spasao mnoštvo rank and file.¹ Ipak se njegov položaj naglo pogoršava,

¹ običnih članova

i kad bi imao drugog protivnika a ne Wilh[elma], to bi proces veoma ubrzalo. Ali, dabome, one grдне gluposti koje W[ilhelm] sada štampa kao svoj »govor«^[369] neće mnogo pomoći. Bebel sad direktno napada Schw[eitzera] i iznosi neke za njega kobne stvari, iz čega bi se ipak moglo zaključiti da je Schw[eitzer] dobio svoj deo od gvelfskih fondova koji su predati Stieberu.

U svakom slučaju, s Wilh[elma] se ne može ništa započeti dokle god on odlučno ne odvoji svoju organizaciju od Narodne partije^[103] i ne stavi se prema tim ljudima, u najmanju ruku, u položaj nezavisnog saveznika. A dobro mu je i to što Internacionalu hoće da stavi na naslovnu stranu svoga listića, koji bi onda bio *ujedno* organ Narodne partije i Međunarodnog udruženja radnika! Organ nemačkih čifra i evropskih radnika!

Takođe je lepo Wilh[elmovu] gledište da se koncesije radnicima od »sadašnje države« ne smeju ni primati ni *iznudavati*. Time će on davolski mnogo postići kod radnika.

Nemogućno je da Ti za Meissnera nešto pravovremeno svršim. Dok bilans ne bude gotov, ja moram nedeljno najmanje 2 - 3 puta da idem u grad, a narednih nedelja verovatno i više, pošto tu stvar moram tačno kontrolisati. Oko je, doduše, mnogo bolje, ali ga još uvek moram čuvati, ako neću da se opet pogorša. Uz to još mnoštvo drugih novčanih stvari, moje privatno računovodstvo itd., sada moram jednom zasnagda dovesti u red, pa mi i to oduzima mnogo vremena. A zatim bih, takođe, želeo da baš u ovom specijalnom slučaju prethodno čujem M[eisnerovo] mišljenje, pošto Ti kažeš da je on u tim stvarima nešto tugaljiv.

Reci Jenny da ću joj odgovoriti čim ono pivo bude ovde, što do sada nije slučaj.

Tussy kaže da će pisati sutra. Ona sad čita srpske narodne pesme u nemačkom prevodu, koje joj se, kako izgleda, veoma dopadaju, i zamenila me je u podučavanju klavira kod Mary Ellen,² na veliku korist ove poslednje. Kad je vreme lepo i ja ne moram u grad, svako jutro idemo na nekoliko časova u šetnju, inače, weather permitting³, uveče.

Tridonova brošura^[370] bila mi je interesantna poglavito zbog drugog dela, pošto ne poznajem novije stvari o prvoj revoluciji. U prvom delu preovlađuje, razume se, velika konfuzija, naročito o centralizaciji i decentralizaciji; dobro je još što je »La Renaissance« zasad odgođena^[300], inače bi se ti ljudi uskoro i sami počerupali. Komična je predstava da se diktatura Pariza nad Francuskom, zbog koje je propala prva revolucija, danas tako bez okolišenja može još jednom odigrati, i to s drugim ishodom.

Bruce-ova izjava povodom Molda^[365] je, u svakom slučaju, dokazala da su dosadašnje predstave o engleskom zakonodavstvu bile

² Mary Ellen Burns - ³ ako vreme dopušta

u tom pogledu potpuno pogrešne i da se tu stoji sasvim na pruskom stanovištu. Dobro je takođe da to radnici znaju.

Nadam se da ćeš mi uskoro moći saopštiti bolje vesti o Laurinom zdravlju. To što će se seliti, svakako je veoma pametno.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

201

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. jula 1869.

Dear Fred,

Prošlog utorka uveče prispeo u Pariz, u ponedeljak (12. jula) opet oputovao.^[371] Pošlo mi je za rukom da se držim potpuno *incognito*; pri iskrcavanju u Dijepu prošao sam najpre douaniers¹ i policiju bez njihove intervencije. Dok su, začudo, od nekoliko bezazlenih ljudi (između ostaloga, jednog Jenkija s jakom crnom kosom, koga su smatrali za Italijana) tražili pasoš, a gospoda Francuzi moraju po najnovijem pravilniku da kažu svoje ime. U Parizu stanovao u Rue St. Placide, Maison meublée² (susedna ulica od Lafargue-a), pod imenom A. Williams.

Laura je prebolela zbilja vrlo opasnu bolest. Sada se oporavlja, sutra ide s Paulom etc. u Dijep, gde će se mesec dana kupati u moru, a kasnije, možda, doći ovamo u Englesku. Moj business³ u Parizu je bio da povodom jednog pisma starog Lafargue-a izvidim status rerum⁴ i onda (iz Pariza), posle razgovora s mladim, pišem starome.⁵ Pošto je Laura bila bolesna, Lafargue je, naravno, bio sasvim apsorbovan domaćim poslovima, međutim, svečano je obećao da će učiniti nužne korake čim Laura bude opet sasvim dobro. Stari je takođe pravio greške u svojim pismima u Pariz. Videću šta će mi sada odgovoriti.

Le petit⁶ je iz Pariza (gde je *incognito* prisustvovao svim gužvama) otišao u Brisel i pod ovim okolnostima njegova odsutnost nije nipošto bila neprijatna. Usled toga je i list »odgođen«.^[300]

Nisam video ni Schilyja niti anybody else,⁷ nego sam se ograničio samo na family,⁸ s kojom sam švrljao manje-više po celom Parizu. Kraj u kome oni stanuju (Faubourg St. Germain itd.) nije se mnogo izmenio i nije osmaniziran.^[372] Kao i ranije, tesne i smrdljive ulice. Zato na drugoj strani Sene izgleda sasvim drukčije, gde change⁹ počinje sa fasadom Luvra.

Žene su, čini mi se, veoma poružnele.

Vrućina je bila nesnosna, naročito u vozu.

Najveću pažnju privukao je, na veliku srdžbu demokratske opozicije (uračunavajući *irréconciliables*¹⁰), *Raspailov kratki* speech¹¹ u kome traži da se njegov izborni komitet pusti na slobodu.^[373] Govorio

¹ carinike – ² mebliranoj kući – ³ posao – ⁴ stanje stvari – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 51, Drugi deo. – ⁶ Mali (ima se u vidu Blanqui) – ⁷ ikog drugog – ⁸ porodicu – ⁹ promene – ¹⁰ nepomirljive – ¹¹ govor

je o injustice de la justice.¹² No to interruptions.¹³ Nastavlja: *Niez-vous les injustices commises contre moi par la Restauration? Par ce ridicule Louis-Philippe?* etc.¹⁴ On neće nikakve peines,¹⁵ pripravan je à brûler le code civil i le code pénal;¹⁶ za prvi mah da se kazne činovnika pretvore u *novčane kazne* (tj. u *obustave od plate*) i da počnu sa M. le préfet de la police¹⁷, naimе zbog »orgies infernales de casse-tête«¹⁸. Jezik starca je u vapijućoj suprotnosti sa roundabout¹⁹ brbljanjem faux jeunes hommes²⁰. I vlada je sledećg dana njegov komitet pustila na slobodu.

Sednice u Corps législatif²¹ bile su relativno vrlo burne. Bonaparta je zbog toga odložio zasedanje.

Tussy mi mora pisati i o tome dokle misli ostati u Mančesteru. Schnaps,²² zlatni mali, najlepše je pozdravlja.

Adio, old boy.²³

II
Moro.²⁴

My compliments to Mrs. Burns.²⁵

¹² nepravdi pravde – ¹³ prekid – ¹⁴ poričete li nepravde koje su prema meni učinjene od strane restauracije? Od strane tog smešnog Louis-Philippe-a itd.? – ¹⁵ kazne – ¹⁶ da spali građanski zakonik i krivični zakonik – ¹⁷ gospodinom prefektom policije – ¹⁸ »paklenih orgija ubica« – ¹⁹ rasplnutim – ²⁰ dvoličnih mladih ljudi – ²¹ zakonodavnom telu – ²² Charles Etienne Lafargue – ²³ Zbogom, stari družo – ²⁴ Mohr. – ²⁵ Pozdravi gospođu Burns.

202

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 17. jula 1869.

Dear Fred,

Ovde je ubitačna vrućina. Je li i kod vas?

U prilogu hrpa stvari od Eichhoffa, *Wilhelma*,¹ *Fritzschea*.^[374]

Valjani *Wilhelm* – uvek ljubazno raspoložuci tudim – upućuje *F[ritzschea]*, naravno, na mene da kod ovdašnjih tredjuniona pozajmim 300 funti! a *on* jamči za povraćaj! I dovodi me bez potrebe u nepriliku da *F[ritzschea]* moram odbiti.

Osim toga, *on*, čini se, čak i ne pročita tačno pisma koja mu se pišu. Poslao sam mu 900 karata i rekao da l peni po karti sačinjava godišnji doprinos. Od tih 900 stavio sam mu 500 gratis na raspolaganje, da bismo uopšte imali pravo predstavnštva na kongresu.^[333] A sad me pita da li treba platiti utvrđene godišnje doprinose?

Što je *Schweitzer* prinuđen da pusti *Mendea* da u listu »Der Social-Demokrat« započne svađu sa Internacionalom, najubedljivije pokazuje pod kako teškim uslovima se *on* vratio u *Hatzfeldtovičino* krilo. Jer, *on* najbolje zna koliko je ta operacija po njega opasna!

Uostalom, starom magarcu *Beckeru*² nije bilo potrebno da Internacionalu zvanično umeša u taj proces raspadanja *Lassalle-ove* crkve^[375], umesto da se, kao što bi trebalo, drži rezervisano. Ta stara stoka čini mnogo štete svojom radnom užurbanošću.

Idilični poeta *Freiligrath* vrlo me je zabavljao *Razbojnikom* i *Gusarom* – bečki čovečuljak.^[376]

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
Mohr

¹ *Wilhelma Liebkechta* – ² *Johannu Philippu Beckeru*

203

Engels Marxu

u London

Mančester, 18. jula 1869.

Dragi Mohr,

Drago mi je što je putovanje tako dobro proteklo.

Najlepša hvala za poslate stvari. Pisma vraćam sutra.^[374]

Ako Schw[eitzer] napadne Internacionalu, onda svakako treba razmisliti o tome da li ga ne bi trebalo poklopiti.

Pri raspadanju te lasalovštine razvija se strašan smrad. Dakle, Fritzsche je tražio od Schw[eitzera] 1800 talira, i pošto mu ih ovaj nije dao, treba Ti da mu nabaviš 3000 talira! Taj subjekt je očigledno isti toliki nevaljalac kao i Schw[eitzer]. Lassalle je već od samog početka uveo kupovanje ljudi, i to je bivalo sve gore. Ali odakle Schw[eitzeru] novac, ako ne od Prusa?

Taj čudni zahtev da engleski radnici pribave Fritzscheu 450 funti još pre nego što su on i kompanija pristupili Međunarodnom udruženju radnika, zbilja je dobar. Siguran sam u to da je Wilh[elm]¹ Fr[itzschea] namerno poslao Tebi na vrat.

Znamenito pismo meni od pre dve godine Ti si već odavno pročitao.^[22] Dokazivanje da on nije mogao i nije smeo drukčije da radi sastojalo se u otvorenoj tvrdnji. Isto je tako dobro što on kaže da on i kompanija nemaju sa Narodnom partijom^[108] ničeg zajedničkog osim imena! Njemu nema pomoći!

Vrućina? Strahovita. Juče sam pola noći preležao na podu, jer je zbog vrućine bilo apsolutno nemoguće leći u krevet. Vrućina je takva da se zbog ovo nekoliko redaka kupam u znoju.

U prilogu Kugelmann.^[377] Šta misliš o njegovim planovima? Karlsbad bi za Tebe bio *izvanredan*, ali da Jenny za to vreme bude u Hanoveru? Šta to znači?

Tvoj
F. E.

¹ Wilhelm Liebknecht

204

Engels Marxu
u London

Manchester, 21. jula 1869.

Dragi Mohr,

Cela family¹ zaključno sa Tussy otišla je da vidi Prince of Wales.² Na zdravlje im pri ovakvoj vrućini!

Kako Wilh[elm]³ dolazi do toga da javno uverava Schw[eitera] da Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika misli o pomenutom Schw[eiteru] baš tako kao i on, Wilh[elm]³?^[378] To je ipak malo odviše, ako je to, kao što pretpostavljam, učinio bez Tvoje dozvole.

Da je Schw[eiter] i u masama izgubio mnogo pristalica, vidi se iz toga što se nije usudio da objavi broj glasova.^[379] Inače je on – kao *debater*⁴ – jači od svih svojih protivnika. Vic sa »crvenom«⁵ republikom bio je vrlo dobar, kao i iskorišćavanje Wilhelmove Narodne partije za dokaz da Wilh[elm] izdaje radnike buržoaskim demokratima; Wilh[elm] se čuva da ne odgovori ni na jedno ni na drugo; on uopšte izgleda u ovoj polemici još nesposobniji nego inače. Koliko je besmisleno, na primer, *upravo sada* preštampavati iz nedeljnika »Demokratische Correspondenz«⁶ švapskog Mayera⁵ veličanje američke buržoaske republike zbog pacifičke železnice!^[380]

I kako Wilh[elm] može nagoveštavati Schw[eiteru] da bi mu se na kongresu u Bazelu^[333] mogla pokazati vrata.

Čini se da je Monsieur Bonaparta sasvim izgubio pamet. Greška za greškom. Najpre poslanica s njenim prividnim koncesijama, zatim iznenadno odlaganje zasedanja, a sad ova smešna vlada.^[373] Da se odlučio da i najglupljem Francuzu objasni kako hoće da pred celim svetom Francusku izvrgne ruglu, ne bi to mogao bolje učiniti. To je upravo metod da njegova većina, njegovi ministri i prefekti, njegove sudije i njegovi oficiri izgube veru u njega. I pošto je ta čitava privrženost ovih ljudi kupljena i uslovljena dosadašnjim uspehom, to će oni još nesavrtnjeno pre otpasti nego senat i Corps législatif⁶ starog Napoleona 1814. i 1815. godine.^[381] Jer, zaista nije potrebno mnogo da bi se prema Monsieur Louis-u izgubio respekt!

Šta je sa *Osannaestim brimerom*? O njemu se ništa ne čuje.⁷ A-propos! Moraš mi poslati i jedan primerak za Charlesa,⁸ od koga sam uzeo njegov (staro izdanje) pod tim uslovom.

¹ porodica – ² princa od Velsa (Albert Edward) – ³ Wilhelm Liebknecht – ⁴ polemikar – ⁵ Karla Mayera – ⁶ zakonodavno telo – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 196, Prvi deo. – ⁸ Charlesa Roesgena

Kako, dakle, stoji s Tvojim putnim planovima? Jenny piše da će se vratiti u subotu, i onda će, valjda, biti odlučeno kada Ti putuješ. Kod mene se sa bilansom još uvek oteže. Juče je rečeno, najmanje 14 dana, što po mome znači: najmanje 3 nedelje. Bojim se da ću do oko 20. avgusta morati ostati ovde.

Biografiju⁹ koju mi je Kugelman vratio doteraću za feljton lista »Die Zukunft« i poslati mu. Ako hoćeš da je pre toga još jednom vidiš, onda reci.

Završavam pre vrućine s najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

⁹ Friedrich Engels, *Karl Marx*

205

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. jula 1869.

Dear Fred,

Wilhelmov bezobrazluk¹ da u ime Međunarodnog Generalnog veća izdaje bule o isključenju zbilja je kolosalan. Pisao sam mu da se ja lično ne želim mešati u taj skandal (ona stara ženturača Hatzfeldtovica ništa ne želi tako žarko no da mene uvuče), utoliko više što sam ja decidiert² i protiv Lassalle-ove klike i protiv Narodne partije.^[103] Dodao sam da Wilhelm može objaviti (ovo protiv Schweitzera) da će u Bazelu moći da učestvuju samo zastupnici *stvarnih* članova^[333] (prema odlukama Briselskog kongresa). A to je on u jednom paragrafu *pretposljednjeg* broja i učinio.^[382]

Pošto je uzalud nastojao da me navede na zvanične korake protiv S[chweitzera], ima bezočnosti da me na silu uvuče u taj skandal! Odmah, po prijemu poslednjeg broja lista »Demokratisches Wochenblatt«, pisao sam mu vrlo grubo pismo, u kome sam ga podsetio na to koliko me je puta kompromitovao, te mu otvoreno rekao da ću ga *javno dezavuisati* ako opet učini takvu drskost. (Drskost koja pri tom direktno laže, pošto Generalno veće nikad nije uzelo u diskusiju slučaj Schweitzer itd., dakle, još manje donelo odluku.)

Sad zavisi od toga kako će istupiti S[chweitzer], koga su *grdno isprovocirali*. Gospodina Wilhelma ću »izbrusiti« ako me još po treći put uplete u kakvu svinjariju. Njemu se to ne može oprostiti čak ni zbog toga što ide s nama i kroz vatru i kroz vodu. On čini gluposti na svoju ruku, izdaje nas kad mu se to svidi i identifikuje nas sa sobom čim ne zna kako da se izvuče iz nevolje.

Već je otprilike šest dana kako imam veliki karbunkul na levoju ruci, što po »ovoj vrućini« nije prijatno.

Imao sam još jednu »porodičnu« neprijatnost. Opazio sam, naime, od pre izvesnog vremena da moja žena s novcem koji joj nedeljno dajem ne može da sastavi kraj s krajem iako se izdaci ni u kom slučaju nisu povećali. Pošto apsolutno neću da se opet zadužujem i pošto je novac koji sam joj dao prošlog ponedeljka juče već bio potrošen, zamolio sam za objašnjenje. I tu se pokazala ženska ludost. U spisku dugova koji mi je sastavila za Tebe,³ prećutala je about⁴ 75 funti, koje je htela by and by⁵ da otplati iz novca za domaćinstvo. Zapitao sam, zašto to?

¹ Wilhelma Liebknehta – ² odlučno – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo. – ⁴ oko – ⁵ postepeno

Odgovor: Bojala se da izide s velikom svotom! Ženama je, očigledno, uvek potreban tutor!

Jenny se juče vratila. Iako je sad prošlo pola godine, gospođa Monroe joj još nije platila. Škotlandani ne daju lako pare iz ruku!

S putovanjem ne znam šta da radim. Ti znaš da je svrha moga puta samo ta da se Jenny rasonodi, što joj je gotovo preko potrebno. Ali Kugelmannova bolest je sve izmenila. Da idem u Karlsbad da mu budem drug u bolesti, to ne bih hteo ni kad bih putovao sebe radi. A tek da dete ostavim kod gospođe Kugelmann da ono njoj pravi društvo. Od toga ne može biti apsolutno ništa. Piši mi svoje mišljenje, šta da se radi.

Otkriće gospodina Schweitzera da se ženevski komitet uglavnom sastoji od radnika, dobro je!^[375] Bakunjin i Schweitzer državni savetnici!

Bonapartina kolebljivost će uskoro dovesti do toga da će generali početi da ga napuštaju.

Između Pruske i Rusije čini se da postoji ne sasvim »odigrana« zavada.

Meißneru sam u ponedeljak pisao ubedljivo grubo.⁶

Laura, Lafargue i sin su se sad smestili u Dijepu. Moje pismo starom Lafargue-u iz Pariza imalo je željeni efekt.⁷

Salut.

Tvoj
Mohr

Kako iz Liebknechtovog pisma tako i iz Fritzscheovog^[374] jasno proizlazi da je dragi Wilhelm ovog uputio na mene radi novca.

Kakve predstave imaju Nemci uopšte o našim novčanim sredstvima, videćeš i iz priloženog Kugelmannovog pisma, voće⁸ Bracke.^[383] Oni nikad nisu ni pare poslali ovamo. Generalno veće duguje za pet nedelja kiriju i duguje svome sekretaru. Čudnovate predstave!

Biografiju⁹ ne treba da vidim. Izgleda da je to kod Kugelmanna neka vrsta manije.

⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 196, Prvi deo. – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 51, Drugi deo. – ⁸ koje se tiče – ⁹ Friedrich Engels, *Karl Marx*

206

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 24. jula 1869.

Dear Fred,

Danas Ti mogu pisati samo nekoliko redaka. Karbunkul se zagnojio, stoga je vrlo bolno, no nadam se da će uskoro proći. Moram opet početi s arsenikom.

Jutros sam primio priloženu pisaniju od Liebknechta.^[384] Šta je čudnovatije, glupi bezobrazluk ili bezobrazna glupost? Dakle, ovaj filistar smatra da su *oficijelne laži*, kao ona o nepostojećim odlukama Generalnog veća, dozvoljene u njegovim ustima, ali su u velikoj meri za osudu u ustima Schweitzerovim? Pa zašto se *on* u Lozani *pomirio* sa čudovištem Schweitzerom? A njegova teorija o akciji! Ona se sastoji u tome što gospodin Wilhelm ima pravo da se »samovlasno« posluži mojim imenom i imenom Generalnog veća kad god mu se to čini zgodno. Uz to, smelost toga filistra! On tvrdi da je protiv Lassalle-a, te se stoga stavlja na stranu »istinskih« protiv »neistinskih« lasalovaca! Njegov Bracke prigovara Schweitzeru da je Lassalle-ovu teoriju o državnom kreditu proglasio za puko agitaciono sredstvo i da ne veruje u tu panaceu.¹ On je mene upleo »u borbe«! A ja sam mu napisao – u »skandal«.

Salut.

Tvoj
K. M.

Žao mi je što nisam poznavao spis »*Die Werkzeuge und Waffen, ihre Entstehung und Ausbildung, von Dr. Gustava Klemma, 1858*« pre izdanja moga prvog toma. Ono što ja u rubrici »Proces rada«, i kasnije »Podela rada« nagoveštavam^[385], ovde je dokazano bogatim materijalom.

¹ lek za sve

207

Engels Marxu

u London

Mančester, 25. jula 1869.

Dragi Mohr,

Zbog 75 funti neka Te ne boli glava; čim mi G[ottfried]¹ plati moju narednu instalment,² tj. čim bude gotov bilans i ugovori potpisani, poslaću Ti ih. Gledaj samo da se tako šta ubuduće opet ne dogodi, Ti znaš da je naš proračun načinjen u granicama krajnjih mogućnosti i da ne ostavlja apsolutno nikakav prostor za preterivanja. I ja ću od 1. jula voditi knjigu o svim izdacima, da bih video šta me sve skupa košta i da bih znao gde se, u slučaju potrebe, može nešto otkinuti.

Novi karbunkul dokazuje da neodložno moraš opet početi sa arsenikom. Ne odgađaj više ni jedan dan. Već onaj pod miškom, kad si bio ovde, mogao je da Ti posluži kao opomena i da te natera da počneš s tim. Arsenik Ti apsolutno ne smeta s obzirom na Tvoj način života. Uzimaj ga, dakle, mirne duše 3 - 4 meseca, pa ćeš se najzad rešiti te bede.

Što se, pak, tiče puta, ja bih na Tvome mestu krenuo čim Jenny bude slobodna a Ti izlečiš svoj karbunkul. Putni plan možeš sastaviti sasvim po svojoj volji a takođe posetiti i poštovanog Kugelmanna. Na taj način ćeš - ako urediš tako da se vreme Tvoga putovanja i vreme njegove banje ne podudaraju ili da se samo delimično podudaraju - najlakše izbeći pitanje Karlsbada. Amicus³ Kugelmann je u odnosu na svoje zdravstveno stanje, u svakom slučaju, veliki hipohondar i svakako bi bio nešto sumoran banjiski kolega u Karlsbadu. Kako ja pre 15 - 20. avgusta ionako neću biti slobodan, bila bi ludost računati na neku zajedničku kombinaciju. Ako budem ranije slobodan, onda se još uvek može videti šta da uradimo.

Gospodi Monroe ja bih, molim lepo, nešto ozbiljnije pristupio. Jenny bi trebalo da ode k njoj i da joj otvoreno kaže da joj je potreban cash.⁴ Možda gđa M[onroe] očekuje da joj pošalješ formalan račun: Mrs. M[onroe] to Miss Marx. To one halfyear's tuition etc.⁵ Ali ako Jennyna poseta ne pomogne, ja bih na Tvome mestu napisao učtivo, ali strogo pismo. Tim Škotlandanima čovek mora pokazati da zna šta je business,⁶ oni ga onda utoliko više uvažavaju.

Bezobrazluk valjanog Wilhelma zbilja prevazilazi svaku meru.^[384]

¹ Gottfried Ermen - ² otplatu - ³ Prijatelj - ⁴ novac - ⁵ Gospoda Monroe gospodici Marx za pola godine poučavanja itd. - ⁶ posao

Tebi još hoće da dokaže da se on u svojim lažima držao »u granicama Tvoга pisma«. Kako je njegova savest pri tom nečista, vidi se iz toga što on uz to upotrebljava njemu inače tako mrski izraz »voditi računa« i, na kraju, apeluje na Tvoje dobro srce. Taj slaboumnik bi želeo da mi i cela Internacionala sa njim prolazimo kroz sve njegove metamorfoze in re⁷ Schweitzera, zaključiti mir kad on zaključi mir, okomiti se na S[chweitzera] kad on to učini, i njemu pri tom dozvoliti da u ime Internationale laže uzduž i popreko kad god to smatra za »potrebno«. Uz to hoće da propisuje kongresu^[333] ko treba da ima pristupa a ko ne.

Isto je tako dobro što je u stvari Vogta^[386] on Tebi »prepustio« odbranu i »iz partijskih obzira«. On se zbilja sebi čini u neku ruku ozbiljan.

I kako je grozna ona priča s fabričkim inspektorima! Vlada je, prosto naprosto, htela da neke uvede, ali Liebknecht ju je u tome sprečio, u pravilno shvaćenom interesu radnika, da ovi ne bi time bili podmićeni! Liebknecht je sprečio Bismarcka! Šta kažeš? O lukavosti ove politike da se i ne govori.

Osamnaesti brimer juče primio i hvala. Knjiga se čita mnogo bolje u pristojnoj opremi i bez štamparskih grešaka. Predgovor je vrlo dobar. Ni ovaj, kao ni sama knjiga, neće mnogo obradovati Wilh[elma]. Način na koji se tretira demokratija, a tek socijaldemokratija, apsolutno ne navodi vodu na njegovu vodenicu, nego svakako na njegovu glavu. Uostalom, sad ne može reći da nema nikakvog agitacionog spisa. Viđemo šta će s tim započeti.

Sada čitam »Journals, Conversations i Essays on Ireland« gospodina Seniora (1843 - 58).^[387] Dosta facts⁸ i nekoliko zgodnih priznanja, ali u celini samo od posebnog značaja, jer ih izriče jedan tako »dostojan poštovanja« čovek. U tome je njihova vrednost za mene. Dva toma, 1868. Ne verujem da bi Ti tu našao išta novo.

Kad Schw[eitzer] ne bi imao tako nečistu savest i da nije počinio glupost da tu nedavno *pripreti* Internacionali, on bi se sigurno upustio u Liebknechtovu bulu o isključenju i interpelirao bi General Council⁹ zbog te stvari, i vi biste onda Monsieur Wilh[elma] ipak *moralni* dezavuisati.^[378] Međutim, zašto umesto da Schw[eitzera] ekskomunicira u ime Međunarodnog udruženja radnika, zašto Wilh[elma] ne napadne Schw[eitzera] zbog one pretnje i pomoću toga ne pokuša da Generalno veće dovede u položaj da ono mora reći nešto protiv Schw[eitzerove] pretnje. Odveć je neumešan taj čovek.

Istorija sa Brackeom je takođe dobra.^[383] Ove Lassalle-ove sluge uvek vapiju za novcem i samo za novcem. Po mome mišljenju, bilo bi vrlo nerazborito od M[eđunarodnog] u[druženja] r[adnika] da Nemcima pošalje *ma i jednu paru* pre nego što oni sami ne budu izvesno vreme plaćali stalne doprinose. Demoralizaciji koja je od Lassalle-a

⁷ u stvari - ⁸ činjenica - ⁹ Generalno veće

i zahvaljujući Lassalle-u uzela maha, mora se, prosto naprosto, učiniti kraj.

U prilogu vraćam Kugelmanna i Wilh[elma]. K[ugelmannu] ćeš sam pisati u pogledu svoga puta. K[ugelmannovo] mi pismo vrati, da bih mu mogao odgovoriti; on me neće pustiti bez kakvog medicinskog lupetanja.

Tussy čita *Götz von Berlichingen*, potom ću joj dati *Egmonta*. Šetnje po ovoj vrućini gotovo da su prestale, danas je nešto svežije. Najlepsi pozdravi svima od svih.

Tvoj
F. E.

208

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 27. jula 1869.

Dear Fred,

Od priloženih papers¹ pročitaj »*Der Vorbote*«, naročito ono što sam obeležio na str. 105, 106.

Videćeš da se old² Becker ne može okaniti toga da se pravi va-
žan.^[388] On ceo naš statut i duh statuta obara svojim *sistemom jezič-*
nih grupa a naš prirodni sistem pretvara u veštačku tvorevinu *proiz-*
voljnih jezičnih veza, umesto *stvarnih državnih i nacionalnih veza*. Arhi-
reakcionarna rabota dostojna panslavista! I to sve zato što smo mu *pro-*
vizorno dozvolili, pre nego što je *Internacionala ojačala* u Nemačkoj,
da ostane središte svojih ranijih dopisnika.

Njegov pokušaj da se na kongresu u Ajzenachu^[364] nametne za
središte Nemačke ja sam smesta osujetio.

Bebel mi je poslao 25 talira za Belgijance od njegovog Prosvet-
nog udruženja radnika. Danas sam acknowledged³ prijem pošiljke i
iskoristio priliku da mu pišem o Beckerovim fantastičnim planovima.

Skrenuo sam mu pažnju na *član 6. Statuta*^[389], koji priznaje
samo *nacionalne centralne komitete*, koji su u *direktnoj vezi* sa Gene-
ralnim većem, a gde to nije policijski moguće, obavezuje *lokalne grupe*
u svakoj zemlji da se dopisuju direktno sa Generalnim većem. Raz-
ložio sam mu besmisao Beckerove pretenzije i na kraju rekao da ako
bi kongres u Ajzenahu – quoad the *International*⁴ – usvojio Beckerov
predlog, *mi* bismo ga smesta kao *protivan statutima* oglasili *nevažecim*.

Bebel i Liebknecht su mi, uostalom, *pre toga* pisali spontaneously⁵
da su *oni* pisali B[eckeru] da *ne* priznaju njega, nego da se dopisuju
direktno s Londonom.

Sam Becker nije opasan. Ali njegov sekretar Remy, kako nam
saopštavaju iz Švajcarske, nametnut mu je od gospodina Bakunjinu
i on je Bakunjinov tool.⁶ Ovaj Rus očigledno hoće da postane dik-
tator evropskog radničkog pokreta. Neka se pazi, inače će biti zva-
nično ekskomuniciran.

Tvoj
Mohr

Čim dobijem primerke⁷ od Meißnera, poslaću ih prijateljima u
Mančester i Charlesu Roesgenu.

¹ novina – ² stari Johann Philipp Becker – ³ potvrdio – ⁴ što se tiče *Inter-*
nacionale – ⁵ iz vlastite pobude – ⁶ oruđe – ⁷ *Osammaestog brimera Louis-a Bonaparte*

209

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 29. jula 1869.

Dear Fred,

U prilogu pismo od Kugelmanna.^[377]

Ruka mi je bolje. Otpočeo sam sa arsenikom.

»The Bee-Hive« sada je pod kontrolom Samuela Morleyja, i od toga vremena briše se sve antiburžoasko u Reports¹ o našim sednicama. Tako, čitavo moje izlaganje o rimskom i nemačkom pravu nasleđa po testamentu i pravu nasleđa bez testamenta na poslednjoj sednici Generalnog veća.^[390]

Za vreme mog boravka u Londonu^{2[371]} momci su počinili gluposti, tj. primili su u članstvo petoricu iz Bronterre O'Brienovog društva^[391], tipove koji su isto toliko glupi i neznalice koliko bukači i uobraženi na svoju sektašku tajnu mudrost.

Salut.

Tvoj
K. M.

Jenny je dobila svoje »parice«. ³ Drago dete, oseća se srećnom zbog svoje »samostalne zarade«.

¹ Izveštajima – ² Pogrešno. Treba: u Parizu – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 205 i 207, Prvi deo.

210

Engels Marxu

u London

Mančester, 30. jula 1869.

Dragi Mohr,

Stari Becker¹ mora da je sasvim pošasavio. Kako on može dekretirati da Trades Union² *ima* da bude istinsko radničko udruženje i osnova svih organizacija, da druga udruženja *ima* da postoje samo provizorno pored njih itd. Sve to u jednoj zemlji gde pravi tredjunioni još uopšte ne postoje. I kakva zapletena »organizacija«. S jedne strane, svaki trade³ se centralizuje u jednom nacionalnom vrhu, s druge strane, centralizuju se razni trades svakog lokaliteta, opet u jednom lokalnom vrhu. Ovakav oblik organizacije je najbolje sredstvo da se večite svade učine permanentnima. Ali to au fond⁴ nije ništa drugo do stari nemački kalfa koji hoće da sebi spase »konačište« u svakom gradu, i to konačište uzima kao jedinicu radničke organizacije. Ako bude izneseno još više takvih predloga, onda će vreme na kongresu u Ajzenahu^[364] biti stračeno na raspravljanje.

Internacionalni planovi imaju, naravno, samo tu svrhu da Beckeru obezbede vodstvo dokle god odzvanja nemački jezik. (Miluz u Alzasu on je već anketirao, vidi »Der Vorbote« str. 109, pod Bazel.) U samoj stvari, ova lepa organizacija sa centrom u Ženevi, razbiće se o nemačke zakone, pošto je B[ecker], kao i obično, pravio račun bez krčmara. Što on tu stvar sa jezičkim centralnim komitetima uopštava, dakle, želi da stavi ženevske radnike pod Pariz, a antverpenske pod Amsterdam (ukoliko Ženeva neće da upravlja čitavom Francuskom i valonskom Belgijom, što su u slobodnoj Ženevi, vrlo verovatno, i uverteli sebi u glavu), imaće, verovatno, samo tu svrhu da potkrepi njegovo polaganje prava na regentstvo nad nemačkim jezikom. No vrlo je dobro što takve stvari treba da reši kongres u Ajzenahu, a ne internacionalni Bazelski kongres^[333],⁵

Uostalom, neću da tvrdim da sam Beckerov plan tačno razumeo. Njegov nemački jezik i njegova logika takvi su da tu zdrava pamet ne pomaže.

Sasvim je jasno da iza toga stoji debeli Bakunjin. Ako taj prokleti Rus zaista misli da se pomoću intriga popne na vrh radničkog pokreta, onda je vreme da mu se jednom kaže šta mu sleduje i da mu se postavi pitanje može li jedan panslavist uopšte da bude član jednog među-

¹ Johann Philipp Becker – ² Sindikat – ³ svaka grana – ⁴ u suštini – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 208, Prvi deo.

narodnog radničkog udruženja. On se može lako priterati uza zid. On ne sme da uobražava kako pred radnicima može igrati kosmopolitskog komunistu, a pred Rusima vatreno-nacionalnog panslavistu. Nekoliko migova Borkh[eimu], koji se baš sada s njim petlja, bilo bi sasvim na mestu; B[orkheim] će mig dobro shvatiti.

Biće da si video kako valjani Švajcarci hoće da na kongresu debatuju i o »neposrednom donošenju zakona od strane naroda«. To će biti veselo.^[392]

Ipak je sramota da posle skoro 40 godina političkog radničkog pokreta u Engleskoj jedini radnički list⁶ koji postoji može da kupi jedan buržuju kao što je S. Morley.⁷ Ali, na žalost, izgleda da je to zakon proleterskog pokreta, da se svuda deo radničkih vođa neminovno demoralizuje, iako ta pojava nigde nema tako opšti karakter kao u Nemačkoj, zahvaljujući Lassalle-u.

Tussy sada čita Firdusija u vrlo dobroj Schackovoj obradi; do sada joj se veoma dopao, ali da li će moći sasvim da savlada taj ogromni tom, to je nešto drugo.

Krajem iduće nedelje mislim da ću najzad sa čestitim Gotfriedom⁸ biti gotov i onda imam ca. 14 dana slobode pred sobom. Ako, dakle, hoćeš da napraviš neki putni plan, onda ga napravi i saopšti mi ga, i mi se tada možemo sresti negde u Nemačkoj ili, pak, u Holandiji, ako hoćeš, ili, pak, da zajedno otputujemo iz Londona. Krajem avgusta moram da se nadem sa svojom majkom u Ostendeu oko 20. ili 25. Tussy bi mogla za to vreme ostati ovde i praviti Lizzie društvo? Šta Ti misliš?

Tvoj
F. E.

Novac ćeš dobiti čim bude sve u redu s G[ottfriedom] E[rmenom], po mogućstvu i ranije, id est if he forks out before.⁹ Pošalji priloženo na Tussyu adresu izmenjenim rukopisom; ona će se čuditi, odakle je to?

⁶ »The Bee-Hive« - ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 209, Prvi deo. - ⁸ Gottfriedom Ermenom - ⁹ tj. ako on pre ne odreši kesu

211

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 2. avgusta 1869.

Dear Fred,

Zbog Kugelmanna^[383] je propao čitav moj putni plan. Ako odem k njemu *pre* nego što otputuje u Karlsbad, on će sve pokrenuti da me povede u to dosadno i skupo mesto – *ili* bih mu, pak, ja smetao u izvođenju njegovog ličnog plana, koji on zdravlja radi mora da izvede.

Stoga sam mu pisao¹ da *moram krajem avgusta* zbog porodičnih stvari u Holandiju i da bih otuda, možda, još imao prilike da ga vidim *posle* njegovog povratka u Hanover. Zbilja nisam znao kako da se drukčije izvučem. Za odgađanje puta govorilo je još i ovo:

Prvo: family² Lafargue dolazi, možda, ovih dana u London.

Drugo: Ako sada otputujem, Generalno veće apsolutno neće biti u stanju da obavi sve potrebne poslove za kongres u Bazelu.^[393]

Tussy, kako se čini, namerava da ostane u Mančesteru. Tvoja dvonedeljna odsutnost pruža za to i pogodan izgovor. Crtež će joj prispeti iz jednog ovdšnjeg (engleskog) kupališta.³

U prilogu pisma Bebela i Wilhelma.^[394]

Nadam se da ćeš na Tvome putu doći i u London.

Tvoj
Mohr

Dosad nisam video da je Meißner oglasio *18. brimer*. Njegov moto je: Chi va piano va sano.⁴

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 55, Drugi deo. – ² porodica – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 210, Prvi deo. – ⁴ Ko ide polako, stići će sigurno.

212

Engels Marxu

u London

Mančester, 3. avgusta 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Wilh[elma] i Bebela^[394], i osim toga šaljem nalog Union Banque of London na 100 funti, čime će dugovi, nadam se znanek iščeznuti.

Kako Jenny, kao što mi kaže Tussy, ima slobodan i septembar, onda svakako možeš odgoditi svoj put do tog meseca. Uvek sam mislio da si Ti ograničen na četiri nedelje zbog Jenny, za koje vreme bi *morao* da putuješ.

Skandal između Schw[eitzera] i Lajpcižana biće dobar. Optuživanje Bebela da je primio mito od gvelfa i pretnja Schweitzerovih pristalica da će pomoću batina izvojevati pobeđu na kongresu, ostavljaju nas u očekivanju lepih stvari.

Kakva glupost od Wilh[elma] da Goegg potpiše njegov kongresni poziv i da se tako izloži napadu lista »Der Social-Demokrat«.^[395] Ali Wilh[elm] nikako ne može bez svojih malograđanskih republikanaca.

Moja dokumenta treba da budu potpisana za 8 dana, ukoliko su advokati gotovi. Pre srede, 11. courant,¹ neću nipošto moći otići odavde. Na proputovanju tamo i natrag svakako ću Te videti u Londonu.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

I ja sam dosad uzalud tražio oglas o 18. b[rimeru].

¹ tekućeg meseca

213

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 3. avgusta 1869.

Dear Fred,

100 funti primio i best thanks. I shall now watch the proceedings so closely that similar mistakes etc.¹

Nikako nisam baš najbolje. Stvar s rukom je u posljednjem stadijumu zarašćivanja. Što se inače ne osećam dobro, to objašnjavam vremenom i pijem protiv toga Gumpertov lek za jetru.

Juče je bila tragikomična sednica Generalnog veća. Opomene za štampanje članskih karata, stanarina, zaostala plata sekretaru itd. U-kratko international bankruptcy,² tako da još ne vidimo kako ćemo poslati jednog izaslanika. *S druge strane*, pismo iz Ženeve, French side,³ u kome se Generalno veće učtivo umoljava da izda cirkular na tri jezika i pozove sve članove (i to odmah) da skupljaju novac za kupovinu jedne zgrade u Ženevi (za mitinge), koja bi stajala samo 5000 funti i bila svojina Internacionale. Nije li to skroman zahtev ljudi koji još nisu platili ni svoj jedan peni po glavi?

Becker, vođ nemačkog jezika,⁴ šalje 280 penija za svoje »mirijade«.

Sve u svemu, stvar je u ovome: mesni komiteti (računajući i centralne komitete) izdaju previše novaca i odveć oporezuju svoje ljude za svoje nacionalne ili lokalne potrebe, kako bi nešto preostalo za Generalno veće. Uvek ima novaca da bi se štampale *glupave* adrese Španjolcima³⁹⁶ itd. kao i za ostale follies.⁵ Mi ćemo biti prinuđeni, pismeno ili usmeno, da izjavimo narednom kongresu da Generalno veće ne možemo tako dalje voditi; no pre nego što nam daju naslednike, neka izvole platiti *naše dugove*, koji bi iznosili mnogo više kad većina naših sekretara ne bi lično snosila *troškove dopisivanja*.

Kad bih samo negde video ljude koji nas ne bi uvukli u gluposti, s najvećim zadovoljstvom bih se složio s tim da se Centralno veće udalji odavde. Stvar postaje ennuyant.⁶

Salut.

El
Moro

Beesly se oženio 24. jula.

¹ Najlepša hvala. Sada ću tok stvari tako pažljivo pratiti da slične greške itd. – ² internacionalno bankrotstvo – ³ od francuske strane – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 210, Prvi deo. – ⁵ budalaštine – ⁶ dosadna

214

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 10. avgusta 1869.

Dear Freddy,

U velikoj sam neprilici sa Tussy. Lafargue-ovi su, naime, pisali da stižu ovamo idućeg utorka ili srede. Ako Tussy *ne* saopštim da njen fanatično voljeni Fuštra¹ dolazi ovamo, ona će mi kasnije prigovarati. Ako joj saopštim, doći će u tragičnu koliziju između želje da ostane kod Mrs. Lizzy, kako je dogovoreno, i želje za Fuštrom. Prepuštam Tebi da postupiš po svome nahodenju.

U francuskom policijskom listu – »*L'International*« – članak »*La Dictature Universelle*«² protiv International Workingmen's Association,³ izazvan je štrajkovima u Francuskoj, koji izbijaju jedan za drugim. Ovaj članak od Jerusalema završava se ovako: »Quoi qu'il en soit, on sait maintenant qu'il dépend de la Ligue de faire cesser la vie sociale là où il entrera dans ses vues de tout arrêter d'un seul mot. S'il se trouvait un ministre ambitieux qui sût gagner ses bonnes grâces, on comprend ce qu'il pourrait contre des rivaux qui le gêneraient. Nous sommes parfaitement convaincus que ce même ministre, une fois arrivé à son but, n'aurait rien de plus pressé que de détruire la Ligue par des procédés radicaux; nous ne savons pas s'il y réussirait; mais, pour l'instant, nous déclarons que la Ligue internationale est véritablement la Dictature universelle. Attendons le moment où ses [caisses]⁴ seront pl[eines].«⁵ Bude li dotle čekao, može dugo da čeka.

Štampani deo Wilhelmovog govora⁶ (održanog u *Berlinu*), koji prilažem, pokazuje u svojoj gluposti i neosporno lukavstvo da se stvar okrene po svome.^[369] Inače je to veoma lepo! *Jer se rajstgag sme koristiti samo kao agitaciono sredstvo*, tamo se ne sme *nikada agitovati* za nešto razumno i za nešto što se neposredno tiče radničkih interesa!

¹ Charles-Étienne Lafargue – ² »Univerzalna diktatura« – ³ Međunarodnog udruženja radnika – ⁴ na ovom mestu oštećen rukopis – ⁵ »Bilo kako bilo, sad znamo da je ta Liga u stanju da jednom jedinom rečju zaustavi socijalni život kad god to odgovara njenim nazorima. Kad bi se našao neki ambiciozni ministar koji bi umeo zadobiti njenu naklonost, možemo pojmiti šta bi on bio kadar da uradi protiv svojih nezgodnih suparnika. Potpuno smo uvereni da taj isti ministar, kad bi došao do svoga cilja, ne bi imao ništa preče nego da Ligu uništi radikalnim merama. Ne znamo da li bi uspeo; ali za ovaj moment izjavljujemo da je Internacionalna liga uistinu univerzalna diktatura. Pričekajmo dok ne napuni svoje blagajne.« – ⁶ Wilhelma Liebknechta

Iluzija valjanog Wilhelma da se Bismarck, zato što »voli« govore blagonaklone prema radnicima, neće protiviti *stvarnim merama u korist radnika*, ist really charming.⁷ »Kao da« se – kako bi rekao Bruno Bauer – gospodin Wagener u rajhstagu ne izjašnjava teoretski za fabričke zakone, a *praktično* je protiv njih, »jer su u pruskim prilikama nekorisni!« »Kao da« gospodin Bismarck, kad bi zbilja nešto hteo ili *mogao* da učini za radnike, ne bi postigao *sprovođenje* postojećeg zakonodavstva u *samoj Pruskoj!* Samim tim što bi se to dogodilo u Pruskoj, na nju bi se *morala* ugledati i liberalna »Saksonska« itd. Wilhelm ne shvata da sadašnje vlade, doduše, koketiraju s radnicima, ali da vrlo dobro znaju da je njihova jedina podrška buržoazija, da one stoga ovu plaše frazama blagonaklonim prema radnicima, ali da nikada realiter⁸ *ne mogu* ići protiv nje.

Taj magarac veruje u buduću »*državu demokratije!*« Pod tim misli čas na konstitucionalnu Englesku, čas na buržoaske Sjedinjene Države, čas na bednu Švajcarsku. O revolucionarnoj politici »*ona*« nema ni pojma. Za dokaz demokratske delotvorne snage navodi on – prema švapskom Mayeru:⁹ kalifornijske železnice. Ali ove su sagrađene tako što je buržoazija putem kongresa sebi poklonila ogromne površine »narodne zemlje«, dakle *eksproprierala* ih od radnika; što je, da bi obojila nadnice, uvezla kineske kulije, i, najzad, što je stvorila nov izdanak – »*finansijsku aristokratiju*«.

Uostalom, nalazim da je drsko od Wilhelma što Tvoje i moje ime upliće ad vocem¹⁰ Brassi.^[397] Ja sam se *direktno* izjasnio protiv njegove veze s Brassom i ujedno mu – viva voce¹¹ – rekao: ako to dovede do skandala, *mi ćemo ga javno dezavuisati*.

Sledeća mesta iz »*Memoirs of a Cavalier*«^[398] Daniela Defoe-a možda će te interesovati.

1. Govoreći o smotri trupa koju je izvršio kardinal Richelieu u Lionu, on kaže:

»The *French foot*, compared to the infantry I have since seen in the German and Swedish armies, were not fit to be called soldiers. On the other hand, considering the Savoyards and Italian troops, they were good troops.«¹²

2. Govoreći o početku mešanja Gustava Adolfa u nemačka govna:

»First, they« (the German Protestant princes) »were willing to join him, at least they could not find in their hearts to join with the emperor, of whose powers they had such just apprehensions; they wished the Swedes success and would *have been very glad to have had the work done at another man's charge; but like true Germans they were*

⁷ uistinu je divna – ⁸ stvarno – ⁹ Karlu Mayeru – ¹⁰ u stvar – ¹¹ glasno – ¹² »*Francuska pešadija*, ako se uporedi s pešadijom koju sam posle toga video u nemačkoj i švedskoj vojsci, nije zaslužila da se nazove vojskom. S druge strane, ako se uporedi sa savojskim i italijanskim trupama, bile su to dobre trupe.«

*more willing to be saved, than to save themselves, and therefore hung back and stood on terms.*¹³

Nadam se da ću Te videti idućeg ponedeljka.
Salut.

II
Moro

Ne zaboravi malu beležnicu koju sam ostavio kod vas. Ima nekoliko zabeležaka u njoj. Ditto uvaženog Dühringa.

¹³ «U početku su oni» (nemački protestantski vladari) «bili voljni da mu se priključe, na kraju nisu imali hrabrosti da se uhvate ukoštac sa carem pred čijom su moći osećali tako opravdane strepnje da su želeli uspeh Švedanima, i bili bi *veoma zadovoljni da neko drugi obavi taj posao*; ali kao pravi Nemci, oni su bili spremniji da budu spaseni nego da sami sebe spasavaju i stoga su oklevali i pregovarali.»

215

Engels Marxu

u London

Mančester, 12. avgusta 1869.

Dragi Mohr,

Gordijev čvor zbog Schnapsa¹ presekao sam tako što sam Tussy jednostavno saopštio fact²; da li će to izazvati unutarnju podvojenost, to ne znam, ali ona sad, na žalost, ima druga posla, naime, od prošlog petka neprekidno je strahovito boli zub, onaj isti koji ju je već ranije grdno mučio. Do sada je podnosila sa zapanjujućim heroizmom, ali nedovoljan san i duga napregnutost živaca ipak čine svoje i ona danas izgleda nešto iznureno. Rekla je da vi ne želite da se zub izvadi; međutim, ja sam je danas, pošto to ne može da se tako nastavi, poslao sa Lizzie jednom od prvih ovdašnjih zubnih lekara i kazao joj neka se podvrgne njegovom sudu. Ovaj joj je rekao, posle dužeg pregleda, da se nada da će zub spasti, ali ako bol do subote ujutru ne prestane, on mora napolje. U svakom slučaju, dete ne može svakih šest meseci da podnosi taj bol koji joj razara živce. Njeno opšte zdravstveno stanje trpi više nego što vredi ceo zub. Međutim, mislim da ću moći da javim uskoro poboljšanje.

Moram odmah u Schillerov zavod⁽⁴⁹⁾ da vidim šta se dogodilo u Ajzenahu.⁽³⁶⁴⁾ U subotu su se, izgleda, obe stranke razišle u miru, te je bar *opšta* tuča tako izbegnuta.³

Koliko su urkartovci glupi i bezobrazni vidi se iz toga što nikada ne spominju:

A Residence in Bulgaria, by St. Clair, late Capt. 28. Regt., and Ch. Brophy,⁴ 1869.

Ovu knjigu napisala su dvojica, od kojih je St. C[lair], bivši krimski oficir, koji zna turski, poljski, ruski i bugarski, živio tri godine, a drugi godinu i po dana u toj zemlji, i još se nalaze tamo. Stvar je napisana neobično živo i slikovito i vredi više od ma koje druge knjige koju znam o tom predmetu. Oni su za Engleze, začudo, bez predrasuda, iako in economicis a i in politicis⁵ imaju svojih slabosti. Ali oni umeju da *vide*. Došli su – bar Brophy – kao prijatelji hrišćana i promenili su svoje shvatanje potpuno u korist Turaka. Ali pošto nalaze *slabosti* i u turskom upravnom sistemu (mada i tu imaju mnogo čega zajedničkog sa Urquhartom), urkartovci ne smeju spomenuti knjigu,

¹ Charles-Étienne-a Lafargue-a – ² činjenicu – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 212, Prvi deo. – ⁴ *Boravak u Bugarskoj* od St. Claira bivšeg kapet. 28. puka i Ch. Brophy-a – ⁵ u ekonomskim i političkim pitanjima

koja vredi više od čitave njihove »The Free Press«, pa čak i s njihovog vlastitog gledišta. Činjenice tu navedene vrede mi više od sveg brbljanja urkartovaca, a short-armed⁶ Collet može pozavideti obojici na opisivanju ruske i francuske politike u Carigradu. Stvar je tako napisana da se može čitati, i to čitati sa interesovanjem, i koristiće ovde više nego »The Free Press« u toku deset godina sa svojim proročanskim frazama.

Prekjuče svršio sa G[ottfriedom] E[rmenom]. Sve potpisano. Najzad sam se *potpuno* oslobodio toga filistra.

Najlepše pozdrave svima.

Tvoj
F. E.

⁶ kratkoruki

216

Engels Marxu
u London

Mančester, 16. avgusta 1869.

Dragi Mohr,

Sinoć primih telegram da moja majka dolazi u Ostende tek u sredu uveče. Pošto sad moram sačekati još jedno pismo od kuće sa bližim obaveštenjima, i pošto me još jedan razlog primorava da budem sutra još ovde, to sam Ti danas telegrafisao da dolazim tek u sredu. A i bojim se, ako u međuvremenu stignu Lafargue-ovi, da neću moći prenoćiti kod Tebe jer će vas ionako biti dosta, te ako je tako, hteo bih znati da li se mogu smestiti negde u Tvojoj blizini.

Tussy je izvadila zub; zubni lekar je našao da je jedan od tri korena bio zapaljen i stoga mu nije bilo spasa. Bolovi su sada prestali.

Mislim da pođem midlenskim vozom u 3,30, koji stiže u London u 8,50.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

217

Engels Marxu
u London

Mančester, 16. avgusta 1869.

Dragi Mohr,

Confusion worse confounded!^[399] Novi Telegram od kuće da majka zbog neke manje slabosti ni sutra neće biti u Ostendeu i da ću tek u četvrtak doznati podrobnosti. Pošto je prema ovome stvar sa Ostendeom postala neizvesna, rešio sam da u četvrtak uveče, ako ništa ne iskrсне, putujem sa Tussy i Lizzie u Irsku i tamo provedem 10 - 14 dana. Ovo bi se moglo izmeniti samo pismom od moje majke, koje bi moralo stići najkasnije u četvrtak, ali kako stvari stoje, smatram da to nije nimalo verovatno.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Poblize u četvrtak.

Umalo što ne zaboravih glavno: u prilogu novčanica od 10 funti, od kojih 5 od Moore-a a 5 od mene kao doprinos za Internacionalu. Receipt¹ pošalji Moore-u direktno, S. M[oore], 25 Dover Street, Oxford Road, Manchester.

Y/D 69 237, Mančester, 30. januara 1868.

¹ Priznanicu

218

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 17. avgusta 1869.

Dear Fred,

Sve je ready¹ ovde za Tvoj dolazak.

Ne zaboravi da ticket² uzmeš samo od *Kentish Town Station* (odmah blizu nas), ili, ako uzmeš do St. Pancras Station, da bar sideš na Kentish Town Station.

Gospodin Lafargue u principu nikada ne saopštava dan svoga dolaska, pod izgovorom da se tako ne strahuje ako slučajno dode do zakašnjenja. I to mi je princip!

Nadam se da je poor³ Tussy sada opet all right.⁴

U prilogu Ti šaljem švajcerijanu⁴⁰⁰, u kojoj možeš putem da uživaš.

Tvoj
K. M.

U prilogu copies⁵ (Bonap[arte]) za 1. Charlesa,⁶ 2. Schorlemmera, 3. Moore-a, 4. Gumperta.

¹ Spremnno - ² voznu kartu - ³ sirota - ⁴ dobro - ⁵ primerci (*Osannaestog brimera Louis-a Bonaparte*) - ⁶ Charlesa Rocsgena

219

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. avgusta 1869.

Dear Fred,

Donekle smo razočarani Tvojem pismom, pošto smo se svi nadali da ćemo Te večeras videti. Plan sa Irskom je vrlo lep (Lizzie i Tussy mogu da se in natura dive »convicted«¹), ako ništa novo ne iskrсне. Večeras stiže family² Lafargue, polaze danas u 10 časova iz Dijepa.

10 funti primio. No receipt³ ne mogu poslati *pre subote*, kad je sednica potkomiteta. Novac je izvanredno dobro došao u poslednjem času.⁴

Juče je Dupont saopštio da su francuski (odnosno pariski) sindikalisti (radnici u industriji bronze) vratili 45 funti, tj. poslali njemu da vrati.^[401] Ovaj novac im je pre godinu dana našim posredstvom delom bio pozajmljen, delom poklonjen od ovdašnjih tredjuniona. (Još ranije 20 funti po našem nalogu poslato iz Pariza u Rouen.) Postigao sam da se ovdašnjim unions⁵ upute députés⁶ koji bi pri plaćanju te svote pokušali delovati na njih. Uostalom, pariski sindikalisti su se vrlo pristojno poneli. Isto tako juče je stiglo pismo od Ludwiga Neumayra, datirano iz Ajzenaha, sledeće sadržine^[402]:

»Na kongresu u Ajzenahu bilo je zaključeno da se radnici Nemačke pozovu da se priključe Međunarodnom udruženju radnika tako što će uzeti karte kao članovi Centrale. Pošto je mene Joh. Ph. Becker u Ženevi imenovao za predstavnika Sekcijske grupe nemačkog jezika Međunarodnog udruženja radnika za Viner-Nojštāt i okolinu, molim za tačno uputstvo kako sada treba da postupam. Sa Socijalrepublikanskim bratskim pozdravom itd. Adresa⁶ L[wudwig] N[eumayr], urednik lista *Wiener Neustädter Wochenblatt* u Viner-Nojštatu, Austrija.«

To je udarac za old⁷ Beckera, a naročito za »blagajnu jezičke grupe«. Ali, zbog ličnog prijateljstva mi ipak ne možemo samu stvar upropastiti.

Ti se sećaš lajpciškog *Wernera* (knjigovesca), kome sam pisao iz Mančestera. On je od tog vremena svesrdno radio za nas.

Juče je stigao i izveštaj o priključenju jedne (italijanske) grupe iz Trsta. Ditto iz *Barcelone*; prilažem copy⁸ organa ove nove grupe.⁹

U Poznanju, kao što javlja Zabicki, *poljski* radnici (drvodjelje itd.)

¹ »Osuđenoj« [naciji] – ² porodica – ³ priznanicu – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 213 i 217, Prvi deo. – ⁵ sindikatima – ⁶ izaslanici – ⁷ starog – ⁸ primerak – ⁹ »Federation«

su pobedonosno završili jedan štrajk, zahvaljujući pomoći svojih berlinskih kolega.^[403] Borba protiv Monsieur le Capital¹⁰ – pa čak i u najnižem obliku štrajka – drukčije će završiti s nacionalnim predrasudama nego mirovne deklamacije gospode buržuja.

I hope to receive some lines from Tussy as to her state of health. My best compliments to Mrs. Lizzie.¹¹

El

Moro

Veoma je za žaljenje iznenadna smrt Sylvisa (41 godina), predsednika američkog Labour Union^[404], baš *pred* sastanak Labour-Union-Congressa,¹² radi čega je on skoro godinu dana putovao po United States¹³ uzduž i popreko i agitovao. Deo njegovog rada je na taj način izgubljen.

¹⁰ gospodina kapitala – ¹¹ Nadam se da ću od Tussy dobiti nekoliko ređaka o stanju njenog zdravlja. Najlepši pozdravi gospodi Lizzie. – ¹² Kongresa Radničke unije – ¹³ Sjedinjenim Američkim Državama

220

Engels Marxu

u London

Mančester, 5. septembra 1869.

Dragi Mohr,

Juče u podne vratio se kući iz Ostendea. Došao u London u 6 i četvrt izjutra, u 7 i po imao voz za ovamo i nastavio put, pošto gotovo celu noć nisam ništa spavao i nisam bio ni za šta drugo sposoban. A i mislio sam da si otputovao sa Jenny¹, tek sam ovde čuo suprotno. Ovo odlaganje tvoga puta čini mi se čudnovato, ne mogu verovati da je krivica samo do Bazelskog kongresa⁽³³³⁾, i moram se pitati da li, možda, nije reč o novcu. Kad si tražio 75 funti, poslao sam Ti 100, misleći da ostatak možeš upotrebiti za put, ali pošto to nisam izričito rekao, možda se našla neka druga primena za to, pa ako je tako, onda mi *telegrafiši sutra ujutro* (pre 10 sati), *koliko Ti je potrebno*. Mi ćemo, naime, sutra uveče za Dablin, ja ću oko 11 - 12 časova ići u grad da uredim novčana pitanja, a onda mogu još i to svršiti.

Nekoliko dana sam bio u Engleskirhenu.⁽⁴⁰⁵⁾ U Nemačkoj su ljudi sve gluplji. Radnički pokret im se, doduše, preteći približava i oni svi s njime koketiraju i imaju nostrums² svake vrste, ali njihov razum nije stoga postao oštrij, naprotiv. Moj gospodin brat³, na primer, hoće socijalno pitanje da reši na taj način što će »amortizovati rad«, kao što se amortizuju fabrička postrojenja, zgrade, mašinerije itd., i to tako što će, na primer, na svaku funtu pređe dodati jedan groš *na cenu* i time platiti otpremninu starim, bolesnim i invalidnim radnicima! Taj abonhomme⁴ se zaprepastio kad sam mu razložio kako je beskraino naivna i besmislena ta zamisao, pa je na kraju obećao da će pročitati Tvoju knjigu.⁵ O pruskim rudarskim blagajnama dao mi je jedan članak iz Engelovog statističkog časopisa, po kome se najveće bestidnosti saksonskih statuta tamo *ne* pojavljuju, ali inače sve isto.⁽⁴⁰⁶⁾

Najveći čovek u Nemačkoj je bezuslovno Strousberg. Taj će u skoroj budućnosti postati nemački car. Svuda, kud god dođeš, svi govore samo o Strousbergu. Uostalom, i nije tako loš. Moj brat, koji je s njime pregovarao, vrlo mi ga je živo opisao. Vrlo je duhovit i ima nekih genijalnih crta, i svakako je mnogo sposobniji od railwaykinga⁶ Hudsona. Sad kupuje sva moguća industrijska preduzeća i svuda skraćuje radno vreme na 10 časova, ne smanjujući nadnice. Pri tom je sasvim svestan toga da će završiti kao bednik. Njegov glavni princip

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 221, Prvi deo. - ² tajne lekove - ³ verovatno Rudolf Engels - ⁴ dobričina - ⁵ prvi tom *Kapitala* - ⁶ kralja železnica

jeste: podvaliti samo akcionarima, ali prema liferantima i drugim industrijalcima biti predusretljiv. U Kelnu sam video izložen njegov portret. Nije ružan, veseljak. Njegova prošlost je sasvim mračna, po nekima je studirao prava, a po drugima je ovde u Londonu držao javnu kuću.

Wilhelmic se sada tako srozao da čak ne sme više ni da kaže da je Lassalle prepisivao od Tebe, i to pogrešno. Time je čitava biografija uškopljena, i zašto je on sad još štampa, zna samo on.^[407]

A za radnički organ u Švajcarskoj imenovao je bedni »Felleisen«, čak ne ni »Der Vorbote«!^[408] Lepo društvo! Uporedi debate o socijaldemokratskoj, demokratsosocijalnoj ili socijaldemokratskoj + demokratsosocijalnoj radničkoj partiji na kongresu u Ajzenahu. A Rittinghausen njihov prorok!^[409]

O 18. brimeru Wilh[elm] još uvek ne spominje ništa. On bi i tu morao mnogo šta da »izostavi« što bi njega i druge »moglo povrediti«.

S najlepšim pozdravima od svih nas svima vama.

Tvoj
F. E.

U prilogu slika za dalje ekspedovanje zoologu Vogtu. Liebknecht je može poslati preko svoga prijatelja Goegga. Ona je spreda demokratska a pozadi socijalistička, dakle, sasvim ortodoksna i demokratski-socijalistička.

Marx Engelsu
u Mančester

Hanover, 25. septembra 1869.

Dragi Fred,

Danas sam dobio dve neprijatne vesti od kuće. Mali Schnappi¹ se oseća vrlo rđavo i za vreme naše kratke odsutnosti izgubio je 1¹/₂ funtu u težini. Kugelmann insistira na tome – i piše danas u tom smislu u London – da se konsultuje dr West u Londonu, čuveni dečji lekar, i kako on misli, profesor u Lafargue-ovoj bolnici (St. Bartholomews). Drugo, Laura je opet in interesting circumstances,² što je i za nju i za Lafargue-a podjednako nezgodno.

Mi smo već osam dana ovde. Nekoliko dana smo se zadržali u Belgiji (Briž i Lijež), zatim pošli u Keln. Odatle u posetu misliocu Dietzgenu u Zigburg. Odatle u Bon, a iz Bona parobrodom u Majnc. Ovo putovanje je oduševilo Jenny. Na žalost, pomučeno nametljivim gostom. U Bonu sam uveče posetio Hagena. Nije ga bilo. Dođe idućeg jutra u trenutku našeg polaska. Pod izgovorom da će nas pratiti do Rolandseka, ostao nam je na vratu do Majнца. U Majncu proveli jedan dan kod Stumpfa, koji ima vrlo simpatičnu porodicu (kćer i sestru). Tom prilikom skoknuli do Visbadena. Ems izostavili. Jedan dan u Ahenu kod Karla Philipsa.

Na ovom putovanju po Belgiji, za vreme boravka u Ahenu i vožnje Rajnom uzvodno, uverio sam se da se mora energično udariti na popove, naročito u katoličkim krajevima. Ja ću u tom smislu da poradim preko Internacionale. Ti džukci koketiraju (na primer, biskup Ketteler u Jancu, popovi na kongresu u Diseldorfu itd.), gde im izgleda zgodno, s radničkim pitanjem.^[410] Mi smo zaista 1848. radili za njih, samo su oni uživali plodove revolucije za vreme reakcije.

Nigde, gde god sam bio, nije niko ništa znao o mome *Louis-u Bonaparti*. Meissneru sam zbog toga poslao nimalo učtivo pismo. Do sada nije odgovorio.^[411]

Liebknecht mi je opet pisao u vezi s Tvojim *Seljačkim ratom*, koji treba da se štampa kao propagandni spis. Pošto ovog puta stvar treba da izide pod pokroviteljstvom ajzenaškog centralnog odbora, savetujem Ti da izvršiš potrebne korekture i da *stvar bez odlaganja pošalješ*. Pošto ću kroz nekoliko dana svakako imati sastanak sa Wilhelmom,³ to mi *obratnom poštom* piši o svojim intentions.⁴

¹ Charles-Étienne Lafargue – ² u drugom stanju – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 223, Prvi deo. – ⁴ namerama

Feuerbach je pisao u sličnom smislu – mitatis mutandis⁵ – kao i Ruge,⁶ o mojoj knjizi⁷ Kapu u Njujork, koji je, opet, stvar saopštio našem Meyeru⁸ u St. Luisu.

Jenny još nije dobila ordre de retour⁹ od svojih employers¹⁰. Stvar je neprijatna. S jedne strane, teško je tako brzo otići odavde, s druge strane, promena čini ovom dragom detetu vrlo dobro. Ona sjajno izgleda.

Najsrdčajniji pozdravi Mrs. Burns i Tussy.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁵ uz odgovarajuće razlike – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 4, Prilozi – ⁷ prvom tomu »Kapitala« – ⁸ Siegfriedu Meyeru – ⁹ naredbu da se vrati – ¹⁰ poslodavaca

Engels Marxu

u London

Mančester, 27. septembra 1869.

Dragi Mohr,

Pošto s Eichhoffom nema ništa,¹ onda je svakako bolje da Wilh[elm]² štampa *Seljački rat* nego da se on uopšte ne štampa. Ja ću, dakle, stvar odmah pregledati. Uostalom, Wilh[elm] mi može i sam o tome pisati, još uvek mi nije odgovorio na moje poslednje pismo, i ne vidim zašto treba ja njemu uvek da pišem prvi.

Lafargue je sa svojim lekarstvom gori ludak nego što sam očekivao. Ti moraš zaista sa svom svojom energijom intervenisati, inače tu može zbilja doći do nesreće.³

Mi smo se prošlog četvrtka srećno vratili iz Irske; bili smo u Dublinu, u viklauskim brdima, Kilarniju i Korcu. Vrlo smo se dobro bavljali, samo su se obe dame vratile još hiberniores⁴ nego što su onamo otišle. Vreme, opšte uzevši, dobro. Prema novinama, vi imate tamo sada lošije vreme nego mi ovde.

Trenchova njiga *Realities of Irish Life* otkriva tajnu irske »prenaseljenosti«. Taj filistar dokazuje na primerima da su irski seljaci zemlju prosečno u tolikoj meri obradili da izdatak od 10 - 15 funti po jutru, koji se *potpuno isplaćuje* za 1 - 4 godine, *povišava* vrednost zakupnine sa 1 šil. na 20 šil. i sa 4 šil. po jutru na 25 - 30 šil. *Ovaj* profit treba da ode u džep zemljoposjednika.

Gospodina Trencha, opet, lepo kontrolišu njegove vlastite izjave Senioru, koje je ovaj objavio.^[412] Liberalnom Senioru kaže Tr[ench] da bi i on, kad bi bio irski seljak, bio ribbonman!^[413]

Dietzgen a bih i ja posetio iz Engelskirhena^[405] ali je glavni put za Zigburg upravo bio poplavljen i veza gotovo prekinuta.

Zar ne može Jenny pisati Monroe-ima, mislim da bi se stvar mogla urediti.

Irska trgovina se ogromno povećala za poslednjih 14 godina. Dablinsku luku nisam mogao više prepoznati. Na kvinstaunskom keju sam čuo vrlo mnogo italijanski, zatim srpski, francuski i danski, odnosno norveški. There are indeed a good many »Italians« in Cork,⁵ kako se to kaže u komediji. No sama zemlja izgleda sasvim pusta i čoveku odmah padne na pamet misao da tu ima premalo ljudi. Ratno

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 190 i 196, Prvi deo. - ² Wilhelm Liebknecht -

³ Vidi u ovom tomu, pismo 221, Prvi deo. - ⁴ više Ircima naklonjene - ⁵ Doista ima vrlo mnogo »Italijana« u Korcu

stanje srećeš na svakom koraku. Royal Irish⁶ svuda se kreću u četama sa tesacima, a ponekad s revolverima za pojasom i pendrecima u rukama. U Dublinu je jedna zaprežna baterija prolazila kroz centar grada, što u Engleskoj nisam nikada video, a vojnici kud god se okreneš.

Najgore je kod Iraca to što su podložni korupciji čim prestanu da budu seljaci i postanu građani. To je, dakako, slučaj kod većine seljačkih nacija. Ali u Irskoj naročito gadno. Otuda je i štampa tako strahovito slaba.

Moore je u Tirolu, valjda će sledeće nedelje doći.

Ti ćeš svakako otići do Hamburga i videti Meißnera?^[414] If so,⁷ možeš mu pomenuti da radim nešto o Irskoj i da ću mu to u svoje vreme ponuditi.^[415]

Pozdravi Jenny i Kugelmanna srdačno.

Tussy i Lizzie takođe pozdravljaju.

Tvoj
F. E.

[*Na unutrašnjoj strani pisma*]

Gospodinu dr Marxu

⁶ Kraljevske irske trupe – ⁷ Ako budeš

223

Marx Engelsu
u Mančester

Hanover, 30. septembra 1869.

Dear Fred,

Tvoje pismo sinoć stiglo.

Danas bolje vesti iz Londona o Schnappyjevom zdravlju.¹ Laura i Lafargue napustiće London čim dozvoli zdravstveno stanje maloga. Pod takvim okolnostima, čini mi se, Tussyn *immediate return*² u London neophodan. Laura bi joj veoma zamerila ako bi oni otputovali u Pariz a da Tussy nije ni pokušala da pre toga još vidi porodicu Lafargue.

Upravo sam proveo jedan sat u razgovoru s jednom deputacijom od četiri lasalovca, koje mi je poslala ovdašnja sekcija Opšteg nemačkog radničkog saveza.^[153] Naravno, držao sam se vrlo rezervisano i diplomatski, ali sam im ipak sub rosa³ rekao što je potrebno.^[416] Ras-tali smo se kao dobri prijatelji. Njihov poziv u ime Saveza da kod njih održim predavanje, naravno, odbio sam.

U nedelju dolazi druga deputacija iz Braunšvajga: Bracke, Bonhorst, Spier.^[417] Ova mi je manje ugodna.

Liebknecht piše da zbog Prusa ne može da dođe.^[418]

Ali 1. Ovim putem putovanje u Hamburg bi trajalo 2 dana umesto 4 časa. 2. Samo za putne troškove vanredni izdaci od about⁴ 40 talira. I neither like nor am able to afford.⁵

Moram završiti jer je pošta otvorena samo do 1 i četvrt (prva) a sad je već 10 minutes past one.⁶

S Meißnerom ću razgovarati o Tvojoj knjizi.^[415]

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 221, Prvi deo. – ² neodložan povratak – ³ uvi-jeno – ⁴ oko – ⁵ Niti mi se hoće, niti mogu sebi dozvoliti (vidi u ovom tomu, pismo 57, Drugi deo) – ⁶ 1 i 10 minuta.

224

Engels Marxu
u London

Mančester, petak, 22. oktobra 1869.

Dragi Mohr,

Na brzinu u prilogu fotografije, od kojih neka Jenny izabere jednu. Imam gadan grip usled nagle promene temperature, no već ide nabolje.

Wakefieldovu knjigu^[419] citira Butt^[420] kao »A View of Ireland« i isto tako kao »An Account of Irel[and]«, 2 toma, 1812. ili 1813.

Youngova knjiga nosi naslov: »A Tour in Ireland«, 2 toma, godina nije navedena.

Rancov roman je vrlo dobar.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

225

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 23. oktobra 1869.

Dear Fred,

Najlepša hvala za fotograme.

Ja ditto imam teški grip.

A. Younga sam već poručio, pisaću ovom istom čoveku (Adamsu) i radi Wakefielda.¹

Prema Lafargue-ovom pismu, u Parizu vlada veliko uzbuđenje.

Iz Petrograda su mi poslali 500 stranica debeli tom o položaju ruskih radnika i seljaka, od Flerovskog. Na žalost, *na ruskom*. Taj čovek je 15 godina radio na toj knjizi.^[421]

Veliki Bakunjin mora u Napulj kao delegat na kongres ateista, koji će se tamo inscenirati protiv ekumenskog koncila.^[422]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 224, Prvi deo.

226

Engels Marxu
u London

Mančester, 24. oktobra 1869.

Dragi Mohr,

Grip sam – uglavnom – srećno prebrodilo, ograničavajući pivo, ostajući večerom kod kuće i pijujući čaj od lanenog semena s limunom i medom.

Wakefielda sam srećno otkrio ovde u mojoj Subscription Library¹ – tj. u katalogu, a u stvari nisam ga mogao naći. Sad nastoje da mu uđu u trag, i ja ću Ti opet o tome pisati. To su *dva debela toma u četvrtini*. Uopšte nalazim da je mnoštvo stvari koje imamo ovde, naročito za period 1500 - 1800, vrlo upotrebljivo, i da su neke vrlo važne, tako da će mi, ako dobijem W[akefielda]^[419] i uspem naći Younga, biti potrebni samo još sasvim novi radovi. Sadler takođe postoji ovde.

Za Flerovskog^[421] – ime nije slovensko, naročito ne rusko, nijedna jedina ruska reč ne počinje sa fl, osim flangovij, flot i flankirovat itd. – biće Ti svakako potreban Gaud[issart]²; jer, mada se za tri meseca može naučiti toliko ruski da se takva knjiga može čitati, Ti ipak sada nemaš vremena za to. Neka Gaud[issart] to pregleda, pa ako je nešto vredno, možda bih se ja mogao naleto time pozabaviti, osvežavajući svoje ranije znanje ruskog jezika, čim budem gotov sa Irskom. Od Irske do Rusije il n'y a qu'un pas.³

U prilogu koverat Tvoga drugog pisma iz Hanovera,⁴ koji pokazuje tragove pruske pažnje, iako mi je nepojmljivo kako su mogli naći za to vremena, pošto si pismo predao tek 10 minuta pre zatvaranja pošte. Doduše, do odlaska voza mogli su imati vremena za takve prijetnosti.

Po irskoj istoriji može se videti kakva je to nezgoda za jedan narod kad podjarmi neki drugi narod. Sve engleske svinjarije imaju svoje poreklo u irskom Pale.^[423] Cromwellovo vreme moram još da izučavam, ali toliko mi se čini pouzdano da bi stvari i u Engleskoj uzele drugi obrt da nije bilo nužno da se u Irskoj vlada vojnički i tu stvara nova aristokratija.

Tvoj
F. E.

¹ Pozajmnoj biblioteci – ² Sigismund Borkheim – ³ ima samo jedan korak –

⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 223, Prvi deo.

Marx Engelsu
u Mančester

London, 30. oktobra 1869.

Dear Fred,

Priložena pisma od Bonhorsta i Goeggianu izvoli mi vratiti pošto ih pročitaš.^[424]

Da je Serno sam sebi oduzeo život, to je prirodno, ali da Bakunjin, s kojim je on do kraja loše stajao, odmah uzapti njegove papire, to je protivprirodno otkriće.^[425] A-propos. Sekretar našeg francuskog ženevskog komiteta¹ kaže da je sit B[akunjin] i žali se da ovaj svojom »tiranijom« sve dezorganizuje. U listu »L'Égalite« nagoveštava gospodin B[akunjin] da nemački i engleski radnici nemaju potrebe za individualnošću i zato usvajaju naš *communisme autoritaire*². Bakunjin, naprotiv, zastupa *le collectivisme anarchique*³.^[426] Anarhija je svakako u njegovoj glavi, u kojoj ima mesta samo za jednu jasnu ideju: da B[akunjin] mora da svira prvu violinu.

Da bi potpuno razumeo Goeggova i Banhorstova pisma, treba da znaš da su lasalovski raspoloženi radnici (ili, bolje rečeno, njihovi predstavnici) delom u Švajcarskoj, Austriji i Nemačkoj nadali dreku zbog odluke Bazelskog kongresa o *propriété foncière*.⁴

Od glupavosti i slabosti (koje iskorišćava pametniji Schweitzer) kojima Wilhelm⁵ i kompanija odgovaraju na urlikanje švapskog Mayera⁶ i ostalih prema Narodnoj partiji neprijateljski raspoloženih elemenatai kosa se diže na glavi.^[427] Ni jednom od tih magaraca nije dosad nj na um palo da zapitaju liberalne drekavce da li možda u Nemačkopored sitne seljačke svojine ne postoji i veleposed, koji sačinjava osnovicu preživelog feudalizma, da li za vreme revolucije ne treba s tim prečistiti, već i zbog toga da bi se svršilo sa sadašnjom državnom privredom, i da li se to može uraditi na zastareli način iz 1789?^[428] Quod non.⁷ Ti magarci veruju švapskom Mayeru da je agrarno pitanje od neposredno praktičnog interesa samo za Englesku!

Jednom od posledica Bazelskog kongresa valja smatrati organizovanje *Land and Labour League*^[429] (koju je, uostalom, i stvorilo Generalno veće direktno), čime se radnička partija potpuno odvaja od buržoazije, dok je nationalisation of land the starting point.⁸ Eccarius je imenovan za aktivnog sekretara (pored Boona kao honorary one⁹), i biće za to plaćen.

¹ Henri Perret – ² autoritarni komunizam – ³ anarhistički kolektivizam –
⁴ zemljišnoj svojini – ⁵ Wilhelm Liebknecht – ⁶ Karla Mayera – ⁷ To ni u kom slu-
čaju. – ⁸ nacionalizacija zemlje polazna tačka – ⁹ počasnog

General Council¹⁰ stavilo mi je u dužnost da napišem nekoliko reči to English working class¹¹ povodom Irish prisoners' demonstration last Sunday¹². Zbog moje sadašnje zauzetosti nisam nipošto za to raspoložen, but must be done¹³. Demonstracija je u londonskim listovima netačno opisana. Bila je famozna.^[430]

Najlepši pozdravi gospođi Lizzy i nedeljnim gostima.

Tvoj
K. M.

Moje pismo Tebi iz Hanovera Prusi su tako loše zatvorili delom zbog nemanja vremena, delom zbog ljutnje što nisu u njemu ništa našli.¹⁴

¹⁰ Generalno veće – ¹¹ engleskoj radničkoj klasi – ¹² demonstracije prošle nedelje u korist irskih zatvorenika – ¹³ no mora se uraditi – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 223, Prvi deo.

Engels Marxu

u London

Mančester, 1. novembra 1869.

Dragi Mohr,

Rezolucija o zemljišnoj svojini^[424] počinila je prava čuda. Prvi put otkako je Lassalle započeo svoju agitaciju ona primorava te ljude u Nemačkoj da misle, što je do sada važno kao sasvim suvišno. To se jasno vidi iz Bonhorstovog pisma.^[431] Pismo mi se ni inače ne čini loše, pored nameštenosti i poluobrazovanosti ima u njemu i nekog zdravog narodnog humora, a sa hipotekom je odmah pogodio pravo mesto. Ti ljudi, uostalom zaboravljaju da osim glavne stvari s veleposedom ima i različitih vrsta seljaka: 1. seljak-zakupac, kome je sasvim svejedno da li zemlja pripada državi ili krupnom posedniku! 2. vlasnik – prvo, krupni seljak, protiv čijeg reakcionarnog bića treba podbosti nadničare i sluge, drugo, srednji seljak, koji će takođe biti reakcionaran i koji nije jak po broju, i, treće, zaduženi sitni seljak, koga treba privući hipotekom. Uz to se još može reći da proletarijat za sada nema interesa u tome da *sitni* zemljišni posed dovede u pitanje.

Divno je što su našeg filistra Goegega sada izbacili njegovi vlastiti ljudi kao odveć komunistički nastrojenog! Iza toga se krije valjani Ladendorff. Beust¹ je, doduše, komunist na papiru, ali bi se pri tom dao lako uhvatiti da mu se kaže kako novac nije dat za takve svrhe, nego samo da bi se Nemačka, uopšte uzev, revolucionisala. Sad, valjda, treba da *mi* održimo u životu taj nesrećni »Felleisen«, o kome se samo može reći: što pre bude otišao do đavola, utoliko bolje.

Od nemačkih stvari mogao bi mi poslati nekoliko važnijih, da bih ipak bio malo au courant.²

Prusi su opet napravili divan pruski podvig razaranjem u Celeu spomenika palima u bici kod Langensalca. Tako nečeg podlog, kao što je interpelacija gospodina Miquela povodom toga, još nije bilo. Roon je iskoristio priliku da konstatuje kako je u Pruskoj zvanična zapovest pretpostavljenog dovoljna da bi jedno vojno lice moglo zgaziti svaku sudsku presudu.^[432]

Žao mi je Serna. Čini se da je zbilja bio pristojan Rus.^[425] No još mi je žalije Goegega s njegovim mišljenjem o Sernovom klasičnom francuskom jeziku, čije smo obrasce videli.³

Prava je sreća što »The Bee-Hive« sada i drsko i glupo pokazuje

¹ Friedrich von Beust – ² u toku – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 134, Prvi deo.

svuju buržujsku boju. Takav svinjski broj kao što je jučerašnji nisam još nikada video.^[433] To puženje pred Gladstone-om i taj čitav buržoasko-pokroviteljsko-filantropski ton mora uskoro slomiti vrat tom listu i stvoriti potrebu za stvarnim radničkim listom. Vrlo je dobro što se baš u ovom trenutku, kad se radnici bude iz svoga liberalnog zanosa, jedini njihov list sve više i više poburžuazuje. Ali ipak, Sam Morley ne bi trebalo da bude tako glup da postavlja tamo takve glupane, da tako debelo i upadljivo nabacuju buržoasku boju.

Fenijanska demonstracija u Londonu⁴ dokazuje opet samo šta vredi zvanična javnost štampe. Tu se sakupi nekoliko stotina hiljada ljudi i napravi takvu impozantnu demonstraciju kakvu London godinama nije video, ali pošto je to u interesu of respectability,⁵ može čitava londonska štampa, bez izuzetka, da stvar nazove tričavim failure.⁶

Prilikom sadašnjeg štrajka predilaca u Boltonu^[434] jedan Master Sp[inner]⁷ je otvoreno rekao Samu Moore-u: We don't care at all about the 5% reduction of wages, what we want and intend to have is a reduced production⁸ (dakle, *štrajk*).

Wakefield^[419] još uvek nije ovde pronaden. Međutim, pre nego mi bude potreban, moram najpre tačnije da ispitam osnovu, naime istoriju od 1600 - 1700.

Da bi u mojim irskim izvorima bilo i komike, našao sam ovde u Foreign library⁹ *Irsku* od Jacobusa Venedeyja!

Najlepši pozdravi. Strahovito vreme ovde.

Tvoj
F. E.

⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 227, Prvi deo. – ⁵ uvaženih – ⁶ neuspehom – ⁷ vlasnik predionice – ⁸ Nama uopšte nije stalo do 5% smanjenja nadnica; što mi hoćemo i što nameravamo postići jeste ograničenje proizvodnje – ⁹ biblioteci strane literature

229

Marx Englesu

u Mančester

London, 6. novembra 1869.

Dear Fred,

Šaljem Ti 1 broj lista »Der Pionir«, 1 broj lista »Der Volksstaat« i razne brojeve lista »Der Social-Demokrat«.

Iz lista »Der Pionir« češ videti da Heinzen misli da sam *Kapital* napisao samo zato da ga *on* ne bi razumeo.^[435]

Schweitzer – koristeći se Liebknechtovom snebivljivošću prema njegovim demokratskim prijateljima¹ – pravi se kao da je polemika protiv zemljišne svojine sačinjavala prvu reč u Lassalle-ovom »Vjeruju! Quelle impudence!² Uostalom, Bonhorst ga je za to dobro poklopio u jednom broju lista »Der Volksstaat«, koji ne mogu pronaći.^[436] Ne znam da li dobijaš »Der Volksstaate«.

Što je Bonhorst uhapšen, dobro je.^[437]

Ničeg smešnijeg od straha dostojanstvenika povodom današnje svečane kraljičine povorke.^[438] Kud god pogledaš – policija, kao u Francuskoj. Čitava uzbuna usled jedne hoax.³ Naime, nekakva se buškarala našalila i već nekoliko nedelja šire handbills⁴ u kojima se gladni radnici iz East-Enda pozivaju da en masse⁵ izidu pred kraljicu i da ne pas laisser passer la reine.⁶

Moja porodica se upravo vratila sa tog spektakla. Publika led ledeni. Madame je, kažu, gledala preda se ukočeno i ultrakiselo.

Ovih dana ću Ti poslati jedan tom koji sam slučajno pronašao i gde ima svakojakih pamfleta o Irskoj. U onima od Ensora (koga sam i u *Kapitalu* citirao^[439]) mnogo pikantnih stvari. Ensor je bio ekonomist engleskog porekla (njegov otac je još živeo u Engleskoj kad se Ensor rodio), protestant, i uza sve to jedan od najodlučnijih repealer⁷ pre 1830.^[38] Pošto je sam ravnodušan u religioznim stvarima, on ume duhovito da brani katolicizam od protestanata. Prvi pamflet u knjizi je od Arthura O'Connora. Od toga sam očekivao više, pošto je taj O'Connor 1798. igrao značajnu ulogu^[440] i nalazio sam dobre članke od njega o Castlereagh-ovoj privredi kod Cobbeta u nedeljniku »Political Register«. Tussy mora jednom pregledati Cobbeta da vidi šta tu ima o Irskoj.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 227, Prvi deo. – ² Kakav bezobrazluk! – ³ šege – ⁴ letke – ⁵ u masi – ⁶ ne propuste kraljicu – ⁷ pristalica ukidanja unije Irske sa Engleskom

Ove nedelje smo Tussy i ja izgubili tri dana dovodeći u red moju radnu sobu. Već je bila do nemogućnosti zakrčena.

Salut.

Tvoj
K. M.

Tussy sends her best compliments to the family.⁸

⁸ Tussy šalje porodici najlepše pozdrave.

230

Engels Marxu

u London

Mančester, 9. novembra 1869.

Dragi Mohr,

Vodvilj o Régence^[441] je veoma drzak. Ne bih očekivao da bi Empire¹ dopustilo prema sebi tako šta. No vidi se šta se može postići kad se ima srčanost, na šta se naši Guido i Wilhelmi,² dabome, neće ugledati.

»La Réforme« je, kao i »Le Réveil« i »Le Rappel«, slabih snaga, međutim, nešto deklamovanja sada treba izviniti. Ali konfuzni su ti ljudi. Naročito Raspail. Ideja da se jedna provizorna vlada već sad izabere je kao vic protiv Bonaparte dobra, inače, naravno, besmislica. Bonap[arta] je, kažu, opet bolestan; zbilja se čini da on i fizički ide svome kraju.

Schweitzerov obrt da bazelsku rezoluciju o zemljišnoj svojini odmah prihvati i da se pravi kao da su on i Lassalle to uvek propovedali je krajnje bezobrazan^[436], ali ipak vrlo spretan nasuprot filistrima à la Wilh[elm]. Ali šta da rade ovi s tim nevaljalcem koji ima dovoljno pameti da se teoretski uvek drži korektno i koji zna da su oni propali čim se pojavi neko teoretsko pitanje. »Der Volksstaat«, međutim, nisam ovde video.

Nisam mislio da je Monsieur Carey tako zabavna lektira. Nalazim da se njegove fantastične priče iz oblasti prirodnih nauka vrlo lako čitaju i da imaju mnogo humora. Ali da je tako glup i takva neznalica, ipak nisam mislio. On je, između ostaloga, rastavio ugljenik, naime, ovaj se sastoji iz ugljene kiseline i cinders!³ Ditto voda se rastavlja u paru. Geologija dokazuje da su biljke, pa čak i paprat, postojale mnogo pre no što je postojala ikakva životinja! Rastavljanje metala za njega je sitnica – s Voltinom baterijom se, naime, kalaj i bakar, od kojih se ona sastoji, »rastavljaju«. I još stotine drugih stvari. Ditto njegovi istorijski podvizi. On uobražava da je renta u južnom Lankaširu i, pored ostalog, u Forest of⁴ Rossendale (gusto naseljeni industrijski srez) samo zato tako visoka što je zemlja ovde izvanredno žitodna! Ja ću Ti napraviti mnoštvo opaski na marginama i čim pročitam teoriju rente, saopštiću Ti svoje mišljenje o tome i knjigu vratiti. On je, naravno, postanak rente objasnio isto tako besmislenom pričom kao i Ricardo, a i njegova predstava *kako je to teklo* isto je tako neukusna

¹ Carstvo – ² aluzija na Guida Weissa i Wilhelma Liebknechta – ³ šljake –

⁴ šumi

kao i pokušaji svih ekonomista da tako nešto zamisle. Ali same teorije rente to se ne tiče. Šta Carey naziva »najboljom zemljom« vidiš otuda što se prema njegovim sopstvenim rečima *samo izuzetno rentira*, pa čak i sad u severnim državama, obrađivanje takozvane najbolje zemlje! Vreme je za poštu. Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

Vodvilj vraćam sutra.

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 12. novembra 1869.

Dear Fred,

Ove nedelje se nešto sumnjivo pokazalo pod levim pazuhom (kao u Mančesteru) a i na nozi. Smesta opet arsenik. A, osim toga, Tussy me tera da sad svaki dan posle 1 ili 2 idem s njom na duže šetnje. Najzad sam danas *prvi put* počeo da nosim flanelski prsluk, jer nazeb u ovom stanju nije prijatan.

Ti se čudiš smelosti Francuza¹ i govoriš somewhat sneeringly² o nama čestitim Nemcima. Šta mi rizikujemo, videćeš iz priloženih ekstravagancija.

Freiligrath se, po svome običaju, u Štutgartu opet fotografisao u nekoliko desetina poza, namestio se kao statua itd. Najuspelija sveta slika ovog klasen-kapelmanskog junaka^[442] jeste – verbotenus³ – skica na kojoj on *kao lav* jaše na *devi*. To je, valjda, prekora Heineovoj *devi* koja pobeđuje lava.

Liebknicht će iduće nedelje odšetati na tri meseca u zatvor i Borkheimu je napisao očajničko pismo radi novca.

Što me kod Francuza plaši to je ta davolska konfuzija u glavama. Ledru-Rollinova poslanica je u punom smislu poslanica jednog pretendenta.^[443] Čini se da on zbilja uzima au sérieux⁴ diktaturu nad Francuskom, koju mu je predložio Heinzen. S druge strane, »Die Zukunft« je tako ljubazan da gospodinu Accollas-u, koga niko živ u Parizu ne zna, ponudi mesto u privremenoj vladi zato što je on, naime, pozvao Francuze da usvoje program gospodina dr J. Jacobyja, a ne zastarela prava čoveka i građanina od 1793. Ruka ruku mije. No ja nalazim da old⁵ Jacoby slabo igra ulogu koju je sam sebi dodelio. Zar prilikom hanoverskog incidenta^[432] nije morao pozvati prusku naredničku vladu – pa Pruska je »vojna država« – da ukloni i nekorisne a ujedno i skupe dekoracije, ka što su skupštinski domovi, civilni sudovi i slično? Čutanjem i poniranjem u dubinu vlastitog moralnog negodovanja ne može se ništa učiniti.

Gospoda Rusi su pre nekog vremena – kako je Borkheim našao u jednom moskovskom listu – zabave radi pucali na jedno ostrvo kod Koreje.^[444] U engleskim listovima nema o tome ni reči. Ako se to tako nastavi, ova će gospoda uskoro zauzeti Japan.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 230, Prvi deo. – ² nešto prezrivo – ³ doslovno – ⁴ ozbiljno – ⁵ stari

Vrlo dobri su bili poslednji mitinzi u Irskoj, kad su uhvatili popove za šiju i udaljili ih s govorničke tribine. Umesto programa o Irskoj, za šta nema pravog povoda,⁶ ja sam (da bi se donele rezolucije) za sledeći utorak⁷ stavio na dnevni red:

1. Postupak engleskog ministarstva u pitanju irske amnestije!
 2. Stav engleske radničke klase prema irskom pitanju.
- Salut.

Tvoj
K. M.

⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 227, Prvi deo. – ⁷ 16. novembra 1869.

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. novembra 1869.

Dragi Mohr,

Nadam se da će arsenik i kretanje onom »sumnjivom« znanцу doviknuti brzo »natrag«. Ali se isto tako nadam da ćeš iz ovih stalno ponavljanih recidiva najzad doći do zaključka da moraš početi racionalnije da živiš. Ti sam truješ svoju krv time što ne omogućavaš redovnu probavu. A zacelo pri tom ne uradiš isti kvantum (i quale¹), što bi inače uradio pod normalnim prilikama.

Idilična drama »Porodična sreća coram Philistaco«² je zbilja očaravajuća.³ Čovek doista ne zna čemu više da se divi – budalaštini govora i stihova (prekidanoj samo nedotupavim besmislicama pijanog Karla Becka) ili nametljivosti porodice koja daje tako šta štampati kao »rukopis za prijatelje« (dakle, *public*⁴ za neprijatelje). Međutim, kako blagorodni Freiligrath može da štampa smele reči jednog osećajnog Walesrode-a: da je pesnik Freiligrath i u dobrima ovoga sveta do nečega doterao (prosjachenjem⁴⁸¹), to mi nije baš sasvim jasno. Voleo bih da sam mogao videti ta lica u porodici kad su pale ove reči.

Monsieur Ledru-[Rollin] zacelo računa samo na diktaturu. E pa i Louis Blanić, se opet pojavio kao da se nije ništa dogodilo – zašto ne bi i drugi? Iz buržoaske štampe se u trenutku kao što je ovaj sada ne može videti šta se zbilja događa, pa čak ni revolucionarna štampa nije dovoljna da bi razjasnila stvari. Sigurno je konfuzija velika, ali je isto tako sigurno da ni kriza još nije tako blizu. Pa ipak je jedan general u Parizu rekao: Nous avons encore un Empereur, mais l'empire n'existe plus.⁵

Rusi dobro napreduju u Aziji. Sad su već srećno zaratili i s kašgarskim kanom,⁶ koji je ranije bio potčinjen Kinezima, sada se proglašio nezavisnim. Ako ovoga potčine, oni će udariti neposredno na zemlje koje stoje već pod engleskom vlašću (Ladak, Kašmir), i biće oko 200 milja daleko od engleske granice. Saopštenje Vamberyja (iz auzgurburškog lista »A[llgemeine] Z[eitung]« prešlo u engleske listove) o mahinacijama u Buhari (gde, prema ugovoru, ruska roba plaća 3%, a engleska 40% carine!), Avganistanu itd. biće da si video. Glupost Johna Bulla je usled njegove nadmenosti sve veća.

¹ kvalitet – ² pred filistrom – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 231, Prvi deo. –

⁴ javno – ⁵ Mi još imamo cara, ali carevina više ne postoji – ⁶ Mohamedom Jakub-begom

Najbolji vic Iraca je što su O'Donovana Rossu istakli kao kandidata za Tipereri. Ako to uspe, Gladstone će biti u lepom škripcu.^[445] A sada opet amnestija u Italiji!

O debatama itd. u Internacionali⁷ nadam se da ću iduće nedelje opširno čitati u Listu »The Bee-Hive«. Eventualna dokumenta molim Te da mi pošalješ. Prošle nedelje »The Bee-Hive« nije ništa doneo o Internacionali, ali je zato pisao o svadbi kćeri vojvode od Abercorna.

»Cromwellian Sett[lement]« od Prendergasta – *out of print*.⁸ Mnogo ćeš me obavezati ako mi knjigu odmah *poručiš antikvarno*. Buttov »The Irish people«: none⁹ u Londonu. Druge irske pamflete, na primer pamflete od lorda Rossea i Lifforda: Cannot find.¹⁰ To je odgovor koji je moj knjižar dobio od svoga londonskog posrednika i pri tom mi rekao da se engleska trgovina knjigama uopšte ne može time baviti da nabavlja stvari koje su objavljene u Irskoj, pošto nije uobičajeno imati korespondenta u Dublinu, nego samo u Londonu. Ja ću sad direktno pisati Duffyju u Dublin.

Ovde sam našao još ponešto vrlo korisno o Irskoj. »Memoirs« Wolfe-a Tone-a itd., tj. u *katalogu*. Čim zatražim ove stvari u biblioteci, one se, kao Wakefield^[419], ne mogu naći. Neki čičica mora da je jednom imao sve te stvari te ih en masse¹¹ vratio, tako da čitava gomila leži negde zaturena. Svakako se mora pronaći.

Mudar je to buržoaski mislilac, taj Goldwin Smith u svom delu »Irish History and Irish Character«. Irsku je providenje odredilo da bude grazing land,¹² prorok Léonce de Lavergne^[446] je to predskazao, ergo pereat¹³, irski narode!

O Careyju hteo sam danas da pišem, ali su me prekinuli. U najskorije vreme.

Najlepši pozdravi svim ladies.¹⁴

Tvoj
F. E.

⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ⁸ *rasprodato* – ⁹ nijednog primerka – ¹⁰ Ne mogu naći – ¹¹ najedanput – ¹² pašnjak – ¹³ dakle, propadni – ¹⁴ da-mama

233

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 18. novembra 1869.

Dear Fred,

Dans Ti šaljem paket per bookpost¹, koji sadži: 1. tom irskih pamfleta² (naročito *Ensor of some value*³⁽⁴³⁹⁾), 2. listove »Der Social-Demokrat« i »Der Volksstaat«, 3. tri copies⁴ za Tebe, Moore-a i Schorlemmera »*Report's on the Basel Congress*«. ^[447] Ne znam da li sam to već jednom poslao. U tom slučaju mogu se primerci dati drugim ljudima.

Tvoje naloge ću izvršiti.

»*The Bee-Hive*« nije uopšte doneo Eccariusov izveštaj o poslednjoj sednici pod *izgovorom* da ga je prekasno dobio. Stvarni razlog je u tome što

1. nije hteo da objavi da će General Council⁵ na narednim sednicama otvoriti diskusiju o irskom pitanju;

2. zato što je u izveštaju bilo nešto za njega (i. e.⁶ gospodina Pottera) neprijatno o Land – and Labour-League.^[429] Gospodin Potter je, naime, sjajno propao kao kandidat za komitet ove lige.

Prošlog utorka otvorio sam diskusiju o tački br. 1, o *držanju britanskog kabineta prema Irish Amnesty Question*.⁷ Držao govor od about⁸ sat i četvrt^[448], much cheered,⁹ i zatim predložio o toj tački sledeću rezoluciju:

Resolved,

that in his reply to the Irish demands for the release of the imprisoned Irish patriots – a reply contained in his letter to Mr. O'Shea etc. etc. – Mr. Gladstone deliberately insults the Irish Nation;

that he clogs political amnesty with conditions alike degrading to the victims of misgovernment and the people they belong to;

that having, in the teeth of his responsible position, publicly and enthusiastically cheered on the American slaveholders' Rebellion^[449], he now steps in to preach to the Irish people the doctrine of passive obedience;

that this whole proceedings with reference to the Irish Amnesty question are the true and genuine offspring of that »*policy of conquest*«,

¹ poštom za slanje knjiga – ² Vidi u ovom tomu, pismo 229, Prvi deo. – ³ od neke vrednosti – ⁴ primerka – ⁵ Generalno veće – ⁶ to jest – ⁷ pitanju irske amnestije – ⁸ oko – ⁹ dobio mnogo aplauza

by the fiery denunciation of which Mr. Gladstone ousted his Tory rivals from office^[450];

that the *General Council* of the »*Int[ernational] W[orkingmen's] Ass[ociation]*« express their admiration of the spirited, firm and high-souled manner in which the Irish people carry on their Amnesty movement;

that these resolutions be communicated to all branches of, and workingmen's bodies connected with, the »*I[n]ternational] W[orkingmen's] Ass[ociation]*« in Europe and America.¹⁰

Harris (O'Brienov čovek) izjavio je *to second*.¹¹ Predsednik (Lucraft) je, međutim, pokazao na časovnik (možemo ostati samo do 11); hence¹² je odgođeno do idućeg utorka. Međutim, Lucraft, Weston, Hales itd., in fact¹³ ceo Council¹⁴, izjavili su provizorno svoju saglasnost in informal way.¹⁵

Jedan drugi O'Brienovac – Milner – izjavio je da je jezik rezolucije preslab (tj. nije dovoljno deklamatorski); osim toga, traži da sve što sam rekao u obrazloženju, uđe i u rezoluciju. (Lepo bi to bilo!)

Dakle, pošto je u utorak dalja debata, now the time for you¹⁶ da mi kažeš, odnosno pišeš šta bi hteo da se u rezoluciji eventualno *izmeni* ili *doda*. U poslednjem slučaju, ako bi hteo da tu bude još jedan § o amnestiji u celoj Evropi, Italy f. e.¹⁷, napiši to odmah u vidu rezolucije!

Incident of last Council's sitting.¹⁸ Gospodin Holyoake – be every man his own Cromwell¹⁹ – pojavljuje se i posle svog iščezavanja

¹⁰ Zaključeno je

da je u svome odgovoru na irske zahteve da se oslobode zatvoreni irski rodoljubi – odgovor sadržan u njegovom pismu gospodinu O'Shea-u itd. itd. – gospodin Gladstone svesno uvredio irsku naciju;

da političku amnestiju vezuje za uslove koji su podjednako ponižavajući za žrtve rdave uprave, kao i za narod kome oni pripadaju;

da se on koji je uprkos svom odgovornom položaju javno i oduševljeno pozdravljao pobunu američkih robovlasnika, sada upušta u to da irskom narodu propoveda doktrinu slepe poslušnosti;

da je celo njegovo držanje u vezi sa pitanjem irske amnestije istinski i pravi proizvod one »*osvajачke politike*« koju je gospodin Gladstone tako žestoko žigosao i time svoje torijevske rivale istisnuo s položaja;

da *Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika* daje izraz svoga divljenja hrabrom, odlučnom i velikodušnom načinu na koji irski narod vodi svoj pokret za amnestiju;

da ovu rezoluciju treba dostaviti svim sekcijama *Međunarodnog udruženja radnika* i svim radničkim organizacijama u Evropi i Americi koje s njim stoje u vezi.

¹¹ da će podržati – ¹² stoga – ¹³ u stvari – ¹⁴ veće – ¹⁵ neformalno – ¹⁶ sad imaš vremena – ¹⁷ Italiji na primer – ¹⁸ Incident na prošloj sednici Veća – ¹⁹ neka je svako svoj vlastiti Cromwell

predlaže sebe preko Westona. Za sada je rečeno da on treba tek da uzme svoju člansku kartu of I[n]ternational W[orkingmen's] A[ssociation]²⁰, pošto inače ne može da bude *predložen*. Njegov je cilj simply²¹ da se pravi važan i – da može kao delegat figurirati na narednom General Congress²²! Debata o njegovom admission²³ biće burna, pošto on ima mnogo prijatelja među nama, a i kao offendierter²⁴ intrigant može da nam štošta podvali. Šta Ti misliš, kakvu taktiku da uzmemo?

U prilogu pisanija od Liebknechta^[451], koji se i u pismu Borkheimu gorko žali na to da ga mi ni duhovno ni materijalno ne pomažemo. Return²⁵ drugo priloženo Wilhelmovo pismo koje je upućeno Borkheimu.

U Dandiju osnovana Branch establishment²⁶ Internacionale, ditto nova branche²⁶ u Bostonu (Nova Engleska).

Karbunkuloza još nije sasvim prošla.

Salut.

Tvoj
K. M.

À propos L. Blanc: Kad je Reclus bio ovde^[452], bio je i kod L. B[lanc-a] i rekao mi posle svoje posete: Mali je napunio tur od straha pri samoj pomisli da se mora vratiti u Francusku. On se ovde oseća davolski dobro kao »petit grand homme«²⁷, oslobođen svake opasnosti i – kako je direktno Reclus-u rekao, izgubio je apsolutno svako poverenje u Francuze.

²⁰ Međunarodnog udruženja radnika – ²¹ jednostavno – ²² generalnom kongresu – ²³ pristupu – ²⁴ uvređeni – ²⁵ Vрати – ²⁶ sekcija – ²⁷ »mali velikan«

234

Engels Marxu

u London

Mančester, 19. novembra 1869.

Dragi Mohr,

Nadam se da će Eccarius naterati Pottera da stvar još naknadno objavi,¹ baš zbog Land and Labour League.^[429]

Mislim da bi dodatak o amnestiji u ostaloj Evropi samo oslabio rezoluciju², pošto bismo osim Rusije (kad bi se *samo o njoj* govorilo, bilo bi vrlo dobro) morali pomenuti i Prusku, zbog osuđenih u vezi s gvelfskom zaverom.^[453] Ali za to bih je jezički još nešto doterao: Alinea³ 2, ja bih ispred reči victims⁴ još dodao: imprisoned⁵ ili tako nešto, da bi odmah na prvi pogled bilo sasvim jasno na koga se misli.

Alinea 3. Pitanje je da li se može reći the teeth of a position⁶ i u mesto steps in⁷ rekao bih turns round.⁸

Alinea 4. With regard to⁹ umesto with reference to¹⁰ izgleda mi neposrednije.

Lizzie Ti je odmah izrazila vote of thanks¹¹ za rezoluciju i jedi se što u utorak ne može da bude prisutna.

Stvar s Holyoake-om je fatalna.¹² Taj čovek je obični go-between¹³ između radikalnih buržuja i radnika. Pitanje je u ovome: da li je sastav Generalnog veća takav da se treba bojati da će takav ološ preplaviti, ili ne? Uzmete li H[olyoake-a], onda može još poneko doći, i doći će čim stvar postane važnija. A kad nastanu burnija vremena, ta će gospoda sigurno i na sednice dolaziti i nastojati da dobiju vođstvo u ruke. A koliko ja znam, za radničku klasu, kao takvu, gospodin H[olyoake] nije nikada ništa učinio. A priori svi razlozi govore protiv toga da se on primi, ali ako bi usled odbacivanja došlo do rascepa u Veću, dok bi njegovo primanje praktično možda samo malo izmenilo sastav Generalnog veća, eh bien!¹⁴ I pored toga ne mogu da zamislim jedno radničko veće s tim subjektom.

Wilh[elmu]¹⁵ sam još pre primitka Tvog jučerašnjeg pisma poslao 5 funti s nekoliko hladnih redaka. Taj čovek je zbilja odveć bezobrazan. Najpre me vredi na sve moguće načine, a onda treba da ga ja još duhovno i materijalno pomažem, da mu šaljem članke za njegov listić^[454], koji mi je, ne rekavši ni reči, prestao da šalje. Kad mu budeš pisao,

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ² Vidi u ovom tomu, pismo 233-Prvi deo. – ³ pasus – ⁴ žrtve – ⁵ zatvorene – ⁶ uprkos položaju – ⁷ upušta se – ⁸ po, činje obrnuto – ⁹ s obzirom na – ¹⁰ u vezi sa – ¹¹ zahvalnost – ¹² Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ¹³ posrednik – ¹⁴ pa dobro – ¹⁵ Wilhelmu Liebknechtu

učinio bi mi veliku uslugu ako mu daš na znanje da ukoliko hoće od mene članke, neka se izvoli obratiti neposredno meni. Da budem potkuša gospodina Wilhelma, samo bi mi to još falilo! Pisma vraćam u prilogu.

Najlepša hvala za irske pamflete i za reports,¹⁶ primerke za M[oo-re-a] i Sch[orlemmera] predaću.

Kada je Reclus bio u Londonu?^[452] I kako stoji s francuskim prevodom Tvoje knjige?^[455] Otkako sam opet ovde, nisam više ni reći čuo o tome.

A sada o Careyju.^[456]

Meni se čini da se to sporno pitanje uopšte ne dotiče direktno ekonomije. Ric[ardo] kaže da je renta suviše prinos s plodnijih zemljišta nad prinosom sa zemljišta koja su najmanje plodna. Sasvim isto kaže i Carey.

Nastavak drugom poštom.

Tvoj
F. E.

Dakle, u tome šta je renta, oni se slažu. Spore se samo, u tome kako i usled čega nastaje renta. Ricardovo opisivanje nastajanja rente (Carey, stranica 104) isto je tako neistorijsko kao i sva slična istorijska prikazivanja ekonomista, i kao Careyjeva vlastita velika robinzonada o Adamu i Evi str. 96. i dalje. Starim ekonomistima, uključujući Ricarda, to se još donekle može oprostiti, pošto oni i ne idu za tim da upoznaju istorijski razvitak; oni su u celom svom shvatanju isto tako neistorijski kao i ostali prosvetitelji 18. veka, kod kojih su takva, tobože, istorijska odstupanja uvek samo façon de parler,¹⁷ da bi na racionalan način mogli zamisliti nastajanje ovoga ili onoga, i pri čemu kod njih praljudi uvek misle i deluju upravo tako kao da su prosvetitelji 18. veka. Ali kad nam Carey, koji hoće da razvija sopstvenu istorijsku teoriju, prikazuje Adama i Evu kao Jenkije iz prašume, onda ne može tražiti da mu se veruje, njemu se tako nešto ne može oprostiti.

Celo to sporno pitanje bilo bi ravno nuli kad Ric[ardo] u svojoj naivnosti ne bi rodnuju zemlju naprosto označio kao »fertil«¹⁸. Prema Ric[ardu], najpre se počinje obrađivati the most fertile and most favorably situated land¹⁹. Sasvim onako kao što sklon razmišljanju građanin jedne zemlje koja se već stotinama godina obrađuje mora tu stvar sebi predstavljati. Sad se Carey uhvatio za ovo »fertil« i podmeće Ric[ardu] da je on tvrdio da su se zemlje koje su po sebi najplodnije najpre počele obrađivati, pa veli: Ne, naprotiv, po sebi najplodnije (dolina Amazona, delta Ganga, tropska Afrika, Borneo i Nova

¹⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ¹⁷ način izražavanja –

¹⁸ »plodnu« – ¹⁹ zemlja najplodnija i najpovoljnijeg položaja

Gvineja itd.) čak ni sad još nisu obrađene, prvi naseljenici uvek kultiviraju najpre zemlje koje *se same dreniraju*, koje leže na vrhovima i obroncima, zato što oni drukčije ne mogu, ali ove zemlje su od prirode *siromašnije*. I kad Ric[ardo] kaže: *Fertile and the most favorably situated*,²⁰ onda on kaže to isto, ne primećujući da se loosely²¹ izrazio i da se u ove obe kvalifikacije povezane svezom *and*²² može uneti protivrečnost. Ali kad Carey na stranici 138. donosi crtež i tvrdi da Ric[ardo] svoje prve naseljenike postavlja u dolinu, dok ih Carey stavlja na bregove (u crtežu na gole vrhove litica i neupotrebljive obronke sa nagibom od 45°), onda na jednostavno govori laž o Ric[ardo].^[457]

Jedino što se u knjizi može upotrebiti to su Careyevi istorijski primeri koji se odnose na Ameriku. Kao Jenki, on je sam mogao doživeti i otpočetak pratiti proces settlements,²³ dakle, zna u čemu je stvar. Pa i pored toga ima sigurno i tu mnogo nekritičkoga, što bi najpre trebalo prečistiti. No čim on dođe u Evropu, započinju konstruisanje i blamaža. A da Carey nije ni u Americi bez predrasuda, na to upućuje živo nastojanje kojim pokušava da dokaže bezvrednost, pa i *negativni* vrednosni kvalitet (da zemlja vredi, u neku ruku, minus 10 dolara po jutru) neobrađenog tla i veliča požrtvovanost društava koja po cenu svoje vlastite sigurne propasti pustu zemlju pretvaraju u korisnu za čovečanstvo. Ako se to priča u zemlji tako ogromne špekulacije zemljom, to onda ostavlja smešan utisak. Uostalom, ovde se nigde ne pominje *prerija*, a i inače se olako prelazi preko toga. Celu stvar o negativnom vrednosnom kvalitetu puste zemlje i čitavo njegovo računsko dokazivanje najbolje pobija sama Amerika. Kad bi to bilo tako, onda bi Amerika morala biti ne samo najsiromašnija zemlja nego *relativno* svake godine sve siromašnija, jer bi se sve više rada zaludu trošilo na to bezvredno tlo.

Što se, pak, tiče njegove definicije rente: the amount received as rent is interest upon the value of labor expended, *minus* the difference between the productive power (the rent-paying land) and that of the newer soils which can be brought into activity by the application of the same labour that has been there given to the work²⁴ – str. 165, 166 – to ovde-ovde može u izvesnim granicama da bude tačno, naročito u Americi. Ali, u najboljem slučaju, renta je ipak tako komplikovana stvar, i u njenom nastajanju učestvuje toliko drugih okolnosti da to može da važi čak i u ovim slučajevima samo *ceteris paribus*,²⁵ tj. samo za 2 parcele koje *leže jedna pored druge*. Da renta obuhvata i interest for the value of labor expended,²⁶ to je Ricardo znao

²⁰ plodna i *najpovoljnijeg položaja* – ²¹ neodređeno – ²² i – ²³ naseljavanja –

²⁴ iznos dobijen kao renta je kamata na vrednost utrošenog rada s *odbitkom* razlike između proizvodne snage (zemlje koja plaća rentu) i proizvodne snage novije zemlje koja se može učiniti plodnom primenom istog rada koji je uložen u već obrađivanu zemlju – ²⁵ pod inače jednakim uslovima – ²⁶ kamatu za vrednost utrošenog rada

isto tako dobro kao i on. Ako Carey proglašava zemlju kao takvu više nego bezvrednom, onda renta *mora*, naravno, biti interest upon the value of labor expended,²⁷ ili, pak, krađa, kao što se kaže na str. 139. Kako se krađa pretvara u kamatu to nam C[arey], dabome, ne kaže.

Meni se čini da *nastajanje* rente u raznim zemljama, pa čak i u jednoj istoj zemlji, apsolutno nije tako jednostavan proces kakvim ga i Ric[ardo] i C[arey] zamišljaju. Kod Ric[arda] se to, kao što rekoh, može izvinuti; to je priča o ribaru i lovcu na području poljoprivrede. To nije čak nikakva ekonomska *dogma*, ali C[arey] hoće da iz svoje teorije o tome napravi dogmu i da je svetu dokaže kao takvu, za šta su, naravno, potrebna sasvim drukčija istorijska proučavanja nego što su ona gospodina Careyja. Štaviše, možda je bilo mesta gde je renta nastala na Ricardov način, i mesta gde je nastala na Careyjev način, i još drugih mesta gde je taj nastanak bio sasvim drukčiji. Careyju se može još i to premetiti da tamo gde dolazi u obzir groznica, i još uz to tropska groznica, da tamo ekonomija gotovo prestaje da dejstvuje. Osim ako on svoju teoriju populacije ne shvata ovako: sa priraštajem stanovništva suvišni su prinuđeni da obrađuju najplodnija, tj. najnezdravija područja. I pri tom ili uspeju ili propadnu; na taj način bi on onda srećno uspostavio harmoniju između sebe i Malthusa.

U Severnoj Evropi nije renta nastala ni na Ricardov ni na Careyjev način, nego prosto iz feudalnih dažbina, koje su kasnije slobodnom konkurencijom dovedene na svoj pravi ekonomski nivo. U Italiji, opet, drukčije, vide²⁸ Rim. Nemoguće je izračunati koliko je od rente u starim kulturnim zemljama bilo prave prvobitne rente, a koliko kamate za uloženi rad, pošto je to, u svakom slučaju, različito. Uostalom, to je sasvim svejedno, čim je dokazano da renta može rasti a da se rad ne ulaže u zemlju. Deda ser Humphreyja de Trafforda u Old Traffordu kod Mančestera imao je toliko dugova na grbači da nije znao šta da započne. Njegov unuk, po otplati svih dugova, ima dohodak od 40 000 funti godišnje. Ako od toga odbijemo oko 10 000 funti za zemljište pod zgradama, preostaje 30 000 funti godišnje vrednosti poljoprivrednog dobra, koje je pre 80 godina donosilo možda 2000 funti. Ako se, dalje, 3000 funti računa kao kamata na uloženi rad i kapital, što je mnogo, ostaje priraštaj od 25 000 ili petostruka ranija vrednost uključujući improvements.²⁹ I sve to ne zato što je u imanje uloženi rad nego zato što je rad uloženi u nešto drugo, pokraj njega, jer se imanje graniči sa gradom kao što je Mančester, a mleko, maslac, povrće tamo se dobro plaćaju. Isto je tako i u velikim razmerama. Od trenutka kad je Engleska postala zemlja koja uvozi žito i stoku, pa i ranije već, gustina stanovništva je bila faktor u određivanju, odnosno dizanju rente, sasvim nezavisno od rada koji je Engleska ukupno uložila u zemlju. Ricardo, s njegovom most favourably situated lands³⁰ uzima

²⁷ kamata na vrednost utrošenog rada – ²⁸ vidi – ²⁹ melioracije – ³⁰ zemljom najpovoljnijeg položaja

u obzir još i njenu vezu s tržištem, Carey je, pak, ignoriše. I kad bi on onda rekao: sama zemlja ima samo negativnu, dok njen položaj ima pozitivnu vrednost, on bi time ipak priznao, što poriče, da zemlja, baš zato što se može monopolizovati, ima ili može da ima vrednost nezavisnu od uloženog rada. Ali o toj tački C[arey] ćuti kao zaliven.

Isto je tako svejedno da li se u kulturnim zemljama rad uložen u zemlju redovno isplaćuje ili ne. Ja sam pre više od 20 godina jednom izneo postavku da u sadašnjem društvu nema nijednog sredstva za proizvodnju koje može da traje 60 - 100 godina, nijedne fabrike, nijedne zgrade itd. koje bi na kraju svoje egzistencije pokrile troškove proizvodnje.^[458] Još uvek mislim da je to, jedno na drugo, potpuno tačno. Iako smo i C[arey] i ja u pravu, to ne dokazuje ništa ni o profitnoj stopi ni o nastajanju rente, već samo da je buržoaska proizvodnja rdava, čak i njenim vlastitim merilom merena.

Ove primedbe date random⁹¹ o C[areyu] biće Ti, valjda, dovoljne. Sve je to veoma nesređeno, pošto nisam pravio izvode. Što se tiče istorijsko-materijalističko-prirodnoučnog okvira, cela njegova vrednost = vrednosti dva drveta, drveta života i drveta saznanja, koje on, doduše, u svoje rajsko delo nije zasadio za svoga Adama i svoju Evu, koji moraju argatovati u prašumama, ali je to ipak učinio za njihove potomke. Neznanje i nemarnost mogu se ovde uporediti samo sa bezobrazlukom koji mu dopušta da izlaže ovakve stvari.

Da čitam i ostala poglavlja, nadam se da to od mene nećeš tražiti. To je čisto trućanje, i grubih grešaka nema više tako mnogo. Poslaću Ti knjigu čim budem išao u grad. Ovde nema tako velikog poštanskog sandučeta da bi je mogao ubaciti. U ponedeljak ili utorak.

Wilh[elmov] list je zbilja strašan. O popovskom brbljanju o pitanju slobodnih opština neću još ni da govorim^[459], ali sve vesti o njihovim udruženjima itd. uvek su stare 8 - 14 dana pre nego što se štampaju. Schw[eitzer] drži *devetog* zbor u Lajpcigu i šalje trijumfalne telegrame, koji se *desetog* pojavljuju u listu »Der Social-Demokrat«. *Dvanaestog* javlja »Der Social-Demokrat« da je Liebknecht dobio od bankara Fränkela 1000 talira. Do 17. *nema odgovora!* I za takvu glupost i takav javašluk treba da mi preuzmemo odgovornost.

Tussy će ovih dana dobiti pismo.

S najlepšim pozdravima.

Tvoj
F. E.

⁹¹ nasumce

235

Marx Englesu
u Mančester

[London] 26. novembra 1869.

Dear Fred,

Ove nedelje nisam bio baš najbolje, a i ova stvar pod pazuhom još uvek mi dosaduje. Zbog toga se nisam ranije zahvalio na Tvojim primedbama o Careyju, čiju knjigu^[456] sam takode juče primio.

U svome spisu protiv Proudhona^[460], gde sam još potpuno usvajao *Ricardovu* teoriju rente, već sam objasnio šta je u njoj pogrešno i sa njegovog (R[icardovog]) gledišta.

»Ricardo, après avoir supposé la production bourgeoise comme nécessaire pour déterminer la rente l'applique néanmoins à la propriété foncière de toutes les époques et de tous les pays. Ce sont là les errements de tous les économistes, qui représentent les rapports de la production bourgeoise comme des catégories éternelles.«¹ Gospodin Proudhon je, naravno, R[icardovu] teoriju smesta pretvorio u moralni izraz jednakosti, pa je stoga našao u renti, kako ju je R[icardo] definisao, »un immense *cadastre*, exécuté contradictoirement par les propriétaires et les fermiers . . . dans un intérêt supérieur, et dont le résultat définitif doit être d'égaliser la possession de la terre etc.«²

Na ovo sam ja, između ostalog, primetio:

»Pour qu'un cadastre quelconque, formé par la rente, soit d'une valeur pratique, il faut toujours rester dans les conditions de la société actuelle. Or nous avons démontré, que le *fermage* payé par le fermier au propriétaire, n'exprime un peu exactement la *rente* que dans les pays les plus avancés dans l'industrie et dans le commerce. Encore ce fermage renferme-t-il souvent l'*intérêt* payé au propriétaire pour le capital incorporé à la terre. La situation des terrains, le voisinage des villes, et bien d'autres circonstances encore, influent sur le fermage et modifient la rente . . . D'un autre côté, la rente ne saurait être l'indice *constant du degré de fertilité d'un terrain* . . . l'application moderne de la chimie vient à chaque instant changer la nature du terrain, et les connaissances géologiques commencent précisément

¹ »Ricardo, koji buržoasku proizvodnju pretpostavlja kao neophodnu za određivanje rente, ipak primenjuje svoj pojam o renti na zemljišni posed svih vremena i svih zemalja. To je zabluda svih ekonomista koji odnose buržoaske proizvodnje uzimaju kao večite kategorije.« - ² »ogromni *katastar* koji su protivrečno izradili zemljoposjednici i zakupci u višem interesu, a čiji krajnji rezultat treba da bude izjednačenje zemljišnog poseda itd.« -

de nos jours à renverser toute l'ancienne estimation de la fertilité relative... la fertilité n'est pas une qualité aussi naturelle qu'on pourrait bien le croire: elle se rattache intimement aux rapports sociaux actuels.³

Što se tiče napretka agrikulturne u Sjedinjenim Državama, to gospodin Carey ignoriše najpoznatije činjenice. Na primer, engleski agrikulturni hemičar Johnston u svojim »Notes« o Sjedinjenim Državama⁴ kaže: Zemljoradnici koji su se selili iz Nove Engleske u državu Njujork ostavljali su lošiju zemlju za bolju (bolju ne u Careyjevom smislu, koju treba tek stvoriti, nego u hemijskom i ujedno ekonomskom smislu), zemljoradnici koji su se selili iz države Njujork i isprva se naselili s one strane Velikih jezera, recimo npr. u Mičigenu, ostavili su bolju zemlju za lošiju itd. Naseljenici Virdžinije eksploatisali su kako po položaju tako i po plodnosti povoljno tlo za svoj glavni proizvod, duvan, tako strahovito da su se morali pomeriti u Ohajo itd., gde je zemlja za ovaj proizvod lošija (ako ne za pšenicu itd.). Nacionalnost naseljenika došla je i u njihovom naseljavanju do izražaja. Ljudi iz Norveške i iz našeg Hohvalda izabrali su surovu severnu šumovitu zemlju Viskonsin, Jenki su se u toj istoj zemlji držali prerija itd.

Prerije, kako u Sjedinjenim Državama tako i u Australiji, stvarno su trn u Careyjevom oku. Po njegovom mišljenju, sva zemlja koja nije apsolutno obrasla šumom od prirode je neplodna, dakle, prirodna prerija.

Najlepše je to što su oba velika Careyjeva zaključka (u odnosu na United States⁵) u direktnoj protivrečnosti s njegovom dogmom. Prvo, usled davaljeg uticaja Engleske, ljudi su umesto da zajednički obrađuju uzornu zemlju Nove Engleske, disseminated⁶ po lošijoj (!) zemlji Zapada. Dakle, prelaz od bolje na lošiju zemlju. (Uostalom, by the by, Careyjeva dissemination⁷ nasuprot udruživanju u celosti je prepisana iz Wakefielda.) Drugo, na jugu United States nevolja je u tome što su robovlasnici (koje gospodin Carey inače kao harmoničar brani u svima svojim ranijim spisima) prerano počeli obrađivati bolju zemlju a preskočili lošiju. Dakle, počeli s boljom zemljom, što nije trebalo

³ »Da bi neki katastar, koji je stvorila renta, imao praktične vrednosti, trebalo bi svakako ostati u odnosima postojećeg društva. Mi smo već dokazali da zakupnina koju zakupac plaća vlasniku izražava rentu približno tačno samo u zemljama u kojima su trgovina i industrija najrazvijenije. Ova zakupnina sadrži često još i kamatu koja se vlasniku plaća na kapital uložen u zemljište. Položaj zemljišta, blizina gradova, i još mnoge druge okolnosti, utiču na zakupninu i modifikuju rentu... S druge strane, renta ne može služiti kao stalno merilo stepena plodnosti nekog zemljišta... moderna primena hemije svaki čas menja prirodu zemljišta i baš danas su geološka znanja počela da obaraju čitavu raniju procenu relativne plodnosti... plodnost nije samo prirodna osobina, kao što bi se moglo lako verovati: ona stoji u uskoj vezi s postojećim društvenim odnosima.« - ⁴ »Notes on North America« -

⁵ Sjedinjene Države - ⁶ rastureni - ⁷ uzgred rečeno, Careyeva rasturenost

da bude! Ako je Carey na tom primeru sam sebe uverio da se stvarni obrađivači, u ovom slučaju robovi, ne rukovode ni ekonomskim ni nekim drugim razlozima of their own,⁸ nego da rade pod *pritiskom spoljne prinude*, onda je bez velike muke mogao doći do zaključka da se ova okolnost javlja i u drugim zemljama.

Prema njegovoj teoriji, agrikultura u Evropi morala je poći od brdovitih predela Norveške, i odatle prema zemljama Sredozemnog mora, umesto što je išla obrnuto.

Neprijatnu ekonomsku okolnost, što, suprotno svim drugim usavršenim mašinama, po njegovom mišljenju, *sve bolja zemlja-mašina* svoje proizvode – bar periodično – *poskupljuje*, umesto da ih *pojevtinjuje* (to je bila jedna od okolnosti koja je imala uticaj na Ricarda; ni on svojim nosom nije video dalje od istorije žitnih cena od about⁹ 1780. do 1815. u Engleskoj), tu neprijatnu okolnost teži Carey da na volšeban način ukloni jednom krajnje besmislenom i fantastičnom teorijom novca.

Kao harmoničar on je najpre dokazivao da nema antagonizma između kapitaliste i najamnog radnika. Drugi korak mu je bio da dokaže postojanje harmonije između zemljoposjednika i kapitaliste, a to se dokazuje tako što se zemljišna svojina razmatra *kao normalna* tamo gde se *još nije* ni razvila. Velika odlučujuća razlika između kolonije i zemlje stare civilizacije leži u tome što su u ovoj drugoj narodne mase, usled postojanja *zemljišne svojine*, odvojene od zemlje, plodne ili neplodne, obrađene ili neobrađene, dok u kolonijama, relatively speaking,¹⁰ može zemlju prisvojiti onaj ko je obrađuje – ova se okolnost ne sme ni za živu glavu pomenuti. Ona apsolutno ne sme da igra neku ulogu u naglom razvitku kolonija. Neprijatno *»pitanje svojine*, i to u njenom najneprijatnijem obliku, pokvarilo bi harmoniju.

Što se tiče namernog izvrtanja da zato što je u jednoj zemlji s razvijenom proizvodnjom prirodna plodnost tla važna okolnost za proizvodnju viška vrednosti (ili, kako kaže Ricardo, utiče na profitnu stopu), sledi obrnut zaključak, da u predelima od prirode najplodnijim mora doći i do najbogatije i najrazvijenije proizvodnje, na primer, u Meksiku ona mora biti veća nego u Novoj Engleskoj, na to sam ja već odgovorio u *Kapitalu*, str. 502 i dalje.^[461]

Jedina Careyjeva zasluga je u tome što on isto tako jednostrano nastoji na prelazu od loše na bolju zemlju, kao i Ricardo na obrnutom, dok se u stvarnosti uvek istovremeno obrađuju zemlje različite plodnosti, i otuda kod Germana, Slovena, Kelta brižljiva deoba parcela različite vrste među članove opštine, što je kasnije toliko otežavalo deobu opštinskih zemalja. Što se, pak, tiče istorijskog razvitka agrikulture, to – prema prilikama – razvitak teče ili istovremeno u oba pravca, ili za duže vreme dominira jedan ili drugi pravac.

Ono što *kamatu* na kapital uložen u zemlju čini sastavnim delom

⁸ lične prirode – ⁹ oko – ¹⁰ relativno govoreći

diferencijalne rente, jeste upravo okolnost da zemljoposjednik dobija tu kamatu od kapitala koji nije u zemlju uložio *on* nego *zakupac*. Ova u celoj Evropi poznata činjenica ne treba ekonomski da postoji zato što u *United States* sistem zakupa još nije razvijen. Međutim, to se zbiva i tamo, samo u drugom obliku. Špekulantu zemljom a ne zakupcu plaća se, na kraju krajeva, u *ceni* zemlje kapital koji je zakupac utrošio. U stvari, istorija pionira i špekulanata zemljom u Sjedinjenim Državama^[462] podseća često na najveće grozote kakve se događaju, na primer, u Irskoj.

But now damn Carey! Vivat for O'Donovan Rossa!¹¹

Sednica prošlog utorka bila je žestoka, burna, uzbudljiva.^[463] Gospodin Muddlehead¹² ili kako se, davola, taj čovek zove – čartist – stari prijatelj Harneyev – doveo je, predostrožnosti radi, Odgera i Applegartha. S druge strane, nisu bili prisutni Weston i Lucraft, pošto su išli na neki irski bal. »Reynolds's« je u svom broju od subote doneo moju rezoluciju¹³ zajedno sa abstract¹⁴ iz moga govora (koliko je to Eccarius mogao dobro da uradi, jer nije stenograf) i »Reynolds's« je to štampao odmah na prvoj stranici lista, posle svog uvodnog članka. Ovo je, izgleda, zaplašilo one koji obleću oko Gladstone-a. Zato se pojavio Odger i otuda a long rambling speech of¹⁵ Mottershead, koga je Milner (i sam Irac) dobro poklopio. Applegarth je sedeo pored mene i zbog toga se nije usudio da govori *protiv*, štaviše, govorio je *za*, očigledno stegnuta srca. *Odger* je rekao, ako bi se glasanje forsiralo, on bi morao glasati za rezoluciju. Ali jednoglasnost bi se bolje postigla s nekim malim modifications¹⁶ itd. Na to sam ja izjavio – pošto hoću upravo *njega* da priteram uza zid – neka *on* na idućoj sednici predloži svoje izmene! Na poslednjoj sednici, iako mnogi naši pouzdani članovi nisu bili prisutni, rezolucija bi, dakle, prošla s *jednim jedinim* glasom protiv. U utorka ćemo biti in full force.¹⁷

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ Ali do davola s Careyjem! Da živi O'Donovan Rossa! – ¹² Thomas Mottershead (Marx se ovde koristi sazvučjem ovog prezimena sa engleskom reči »muddlehead« – smetenjak) – ¹³ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ¹⁴ izvodom – ¹⁵ dugački rasplinuti govor – ¹⁶ izmenama – ¹⁷ u punom broju

236

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. novembra 1869.

Dragi Mohr,

Vrlo je dobro što je Carey slab i u jedinoj oblasti o kojoj bi čovek *morao* pretpostaviti da on nešto zna, istoriji kolonizacije U[nited] S[tates].¹ Prema tome, au fond² ne ostaje od njega ništa.

Izbori u Tipereriju su događaj.^[445] Oni bacaju fenijance iz praznog konspirisanja i fabrikovanja malih udara na put akcije, koja je, iako prividno legalna, ipak mnogo revolucionarnija od onoga što su oni učinili posle svoga neuspelog ustanka^[464]. In fact,³ oni usvajaju postupak francuskih radnika, a to je ogroman napredak. Samo kad bi stvar, kao što nameravaju, i nastavili. Strah koji je ovaj novi obrt izazvao kod filistara i koji pada u oči u čitavoj liberalnoj štampi, najbolji je dokaz da je ovoga puta pogođeno ono pravo. Karakterističan je »The Solicitor's Journal«,⁴ koji sa zaprepaščenjem primećuje da za izbor jednog političkog zatvorenika u britanskoj imperiji nema *prese-dana!* Tant pis⁵ po njih, pošto *osim* Engleske nema zemlje gde ovakav slučaj nije na dnevnom redu. Valjani Gladstone mora da se užasno ljuti.

No, Ti bi sada ipak morao pregledati »The Times«. Za 8 dana *tri* uvodnika u kojima se vlada poziva ili samu sebe poziva da učini kraj ekscesima irske nacionalne štampe.

Na vašu debatu sutra uveče i na njen rezultat, koji ne izaziva nikakvu sumnju, vrlo sam radoznao.⁶ Navesti Odgera na tanak led bilo bi vrlo dobro. Nadam se da će osim njega kandidata za Sadverk biti i Bradlaugh, i bilo bi mnogo bolje da ovaj bude izabran. Uostalom, ako se engleski radnici ne ugledaju na seljake iz Tipererija, onda kod njih stvari loše stoje.

Ovde u Free Library⁷ i u Chetham Library^[465] (koju znaš) našao sam još mnoštvo vrlo vrednih izvora (osim knjiga sa second hand information⁸), ali, na žalost, ne ni Younga ni Prendergasta, kao ni englesko izdanje Brehon Law, koje je pripremila engleska vlada^[466]. Zato se Wakefield^[419] opet pojavio. Takođe razne stvari od old⁹ Pettyja. Prošle nedelje sam prostudirao tracts¹⁰ starog ser Johna Da-

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 235, Prvi deo. – ² u osnovi – ³ U stvari – ⁴ časopis advokata – ⁵ Utoliko gore – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 237, Prvi deo. – ⁷ javnoj biblioteci – ⁸ informacijama iz druge ruke – ⁹ starog – ¹⁰ traktate

viesa (Attorney General for Irel[and]¹¹ pod Jamesom I), ne znam da li si ih čitao, to je glavni izvor, na citate odatle si svakako sto puta nailazio.^[467] Prava je sramota što se ne mogu svuda dobiti originalni izvori, iz njih se vidi neizmerno više nego iz preradenih, gde je sve konfuzno i zapleteno što je tamo jasno i prosto. Iz toga jasno proizlazi da je zajednička svojina na zemlju u Irskoj *postojala* još *anno* 1600. in full force¹² i da ju je gospodin Davies u svojim pledoajeima o konfiskaciji zemalja u Ulsteru, na koje je vazal izgubio pravo, iznosio kao dokaz da zemlja ne pripada pojedinim posednicima (seljacima), nego, prema tome, ili lordu koji ju je izgubio ili, pak, od samog početka kruni. Nešto lepše od ovih pledoajea nisam nikada čitao. Deoba se obnavljala svake druge-treće godine. U drugom pamfletu on opisuje prihode itd. poglavice klana sasvim tačno. Ove stvari nisam *nikada* našao citirane, i ako bi Ti zatrebali, poslaću Ti ih sa svim podrobnostima. Pri tom sam gospodina Goldwin Smitha¹³ lepo uhvatio. Ovaj čovek, naime, nije Daviesa nikada čitao, i stoga postavlja najbesmislenije tvrdnje da bi ulepšao Engleze. Ali ja ću ga već udesiti.

Govoranciju blagorodnog Louis-a Napoleona nisam danas mogao naći, ali sam zato čitao slatke nade valjanog Prévost-Paradola, koji uobražava da je već opet pod Louis-Philippe-om, te da konstitucionalni milenijum danas nastaje.^[468] Incorrigible!¹⁴

Hteo sam dobrog Dida¹⁵ da pridobijem večeras da odgovori Tussy na njeno pismo, koje je tek danas stiglo; ali ta beštija je odjurio u kišu i sneg da bi se izvukao od dužnosti, a sad je vreme pošte, tako da se Tussy mora strpeti do sutra. Ali ona, zacelo, mnogo više misli na O'Donovana R[ossu] u Chatham Prison¹⁶ nego na svoga own old chap,¹⁷ koji je upravo ušao mokat i blatnjav te je isto tako kao convict¹⁸ zaključan u back cellar.¹⁹

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

¹¹ Glavni državni tužilac za Irsku – ¹² u punoj snazi – ¹³ Vidi u ovom tomu, pismo 232, Prvi deo. – ¹⁴ Nepopravljivi! – ¹⁵ Engelson pas – ¹⁶ u čatamskom zatvoru – ¹⁷ staroga pratioca – ¹⁸ osuđenik – ¹⁹ u podrum

237

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 4. decembra 1869.

Dear Fred,

The resolutions unanimously carried¹ uprkos Odgerovim stalnim *verbal* amendments.² Popustio sam mu samo u jednoj tački, da se reč »deliberate«³ ispred »insult«⁴ u 1. paragrafu izostavi⁵. Učinio sam to on pretence, that everything a Prime Minister publicly did, must be presumed *eo ipso to be deliberate*.⁶ Stvarni razlog je bio taj što sam znao da čim se usvoji u suštini prvi paragraf, svaki dalji otpor bi bio uzaludan. Šaljem Ti dva broja lista »The National Reformer«, u kojima je štampan izveštaj o dve prve sednice, još ne o poslednjoj. I ovaj je izveštaj loš i mnogo šta direktno pogrešno (usled nerazumevanja), no ipak bolji od Eccariusovog izveštaja u listu »Reinolds's«. [448] Napisao ih je Harris, koji je u poslednjem broju nedeljnika »The National Reformer« objavio i svoju currency panaceju.⁷

Sa izuzetkom Mottersheada, koji se ponašao kao John Bull, i Odgera, koji je, kao i uvek, istupio kao diplomat, engleski delegati su se odlično držali. U utorak počinje opšta debata o odnosu English Working Class⁸ prema Irish Question⁹. [469]

Čovek ima da se bori ne samo s predrasudama ovde nego i s glu-pošću i ništavnošću *irskih* vođa u Dablinu. »The Irishman« (Piggot) ne samo da je znao za debate i rezolucije iz lista »Reynolds's«, koji dobija i često citira. Jedan Irac mu ih je direktno poslao (rezolucije) već 17. novembra. Do danas *namerno ni reči*. Taj magarac je slično postupio i za vreme naše debate i peticije za tri Manchester men. [470] »Irish« question¹⁰ se mora tretirati sasvim posebno, isključujući ostali svet, a naročito se mora *prećutati* da *engleski* radnici gaje simpatije prema Ircima! Kakva glupa stoka! I to prema *Internacionali*, koja ima organe u čitavoj Evropi i Sjedinjenim Državama! A ove nedelje dobio je rezolucije zvanično s potpisima of Foreign Secretaries.¹¹ Stvar je poslata i listu »The People«¹². Nous verrons.¹³ Mottershead

¹ Rezolucije usvojene jednoglasno – ² *stilskim* primedbama – ³ »svesne« – ⁴ »uvrede« – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ⁶ pod izgovorom da sve što jedan ministar predsednik čini javno mora se smatrati *po sebi kao svesno* učinjeno – ⁷ opšti lek za novčani opticaj – ⁸ engleske radničke klase – ⁹ irskom pitanju – ¹⁰ »Irsko« pitanje – ¹¹ sekretara za inostranstvo – ¹² po svoj prilici listu »The New York Irish People« – ¹³ Videćemo

dobija »*The Irishman*« i neizostavno će iskoristiti ovu priliku to poke fun at the »*highsouled Irishmen*«. ¹⁴

Međutim, ja ću doskočiti Pigottu. Pisaću danas Eccariusu da rezolucije s potpisima itd. pošalje Isaacu Butt u dužnost by an eminent member of the House of Lords¹⁷ (Lord Leachfield!), da ga upita je li glasao za ukidanje of all private property¹⁸ u Bazelu?^[333] Njegov odgovor biće presudan za odnos Applegarthovih parlamentskih pokrovitelja prema njemu. On (A[pplegarth]) hoće da im sad odlučno odgovori, ja treba da mu kratko napišem »*vrazloge*«, i to sledećeg dana. Bio sam veoma zauzet, osim toga još uvek suffering¹⁹ od ruke, kija-vice pojačane usled strahovite magle posle sednice u utorak uveče. Pisao sam, dakle, A[pplegarthu] u sredu da sam sprečen, ali ready²⁰ kad dobije odgovor to support him.²¹ Sa engleskom tvrdoglavošću on nije pristao na to, napisao priloženo pismo. Ja sam tako, nillwill²², bio prinuden da mu juče napišem 8 zbijeno napisanih stranica, što će imati dugo da preživa, o landed property²³ i o necessity of its abolition.²⁴ Ovaj čovek je vrlo važan zato što je on the part of both Houses of Parliament²⁵ zvanično priznati predstavnik engleskih tredjuniona.

Da bih Ti objasnio priloženo pismo od Applegartha, dodajem sledeće:

Po završetku prošle sednice, na kojoj se vrlo dobro poneo, odveo me u stranu i saopštio sledeće: An eminent member of the House of Commons¹⁶ pisao mu je da mu je stavljeno u dužnost by an eminent member of the House of Lords¹⁷ (Lord Leachfield!), da ga upita je li glasao za ukidanje of all private property¹⁸ u Bazelu?^[333] Njegov odgovor biće presudan za odnos Applegarthovih parlamentskih pokrovitelja prema njemu. On (A[pplegarth]) hoće da im sad odlučno odgovori, ja treba da mu kratko napišem »*vrazloge*«, i to sledećeg dana. Bio sam veoma zauzet, osim toga još uvek suffering¹⁹ od ruke, kija-vice pojačane usled strahovite magle posle sednice u utorak uveče. Pisao sam, dakle, A[pplegarthu] u sredu da sam sprečen, ali ready²⁰ kad dobije odgovor to support him.²¹ Sa engleskom tvrdoglavošću on nije pristao na to, napisao priloženo pismo. Ja sam tako, nillwill²², bio prinuden da mu juče napišem 8 zbijeno napisanih stranica, što će imati dugo da preživa, o landed property²³ i o necessity of its abolition.²⁴ Ovaj čovek je vrlo važan zato što je on the part of both Houses of Parliament²⁵ zvanično priznati predstavnik engleskih tredjuniona.

U prilogu pismo od Brackea.^[471] Nemam ništa protiv Bonhorsta, samo sam rekao Kugelmannu da ga smatram donekle političkim avanturistom. Kugel[mann], sa svojim uobičajenim taktom, saopštio je to Brackeu naduvano.

Tussy najlepše zahvaljuje Didu²⁶ na njegovom pismu i šalje pozdrave svima.

Salut.

Tvoj
Mohr

¹⁴ da bi se narugao »*velikodušnim*« Ircima – ¹⁵ Irskog udruženja radnika – ¹⁶ Jedan istaknuti član Donjeg doma (verovatno A. J. Mundella) – ¹⁷ od strane jednog istaknutog člana Gornjeg doma – ¹⁸ svake privatne svojine – ¹⁹ patim – ²⁰ spreman – ²¹ da ga podržim – ²² hoćeš-nećeš – ²³ zemljišnoj svojini – ²⁴ nužnosti njenog ukidanja – ²⁵ od strane oba doma parlamenta – ²⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 236, Prvi deo.

Engels Marxu

u London

Mančester, 9. decembra 1869.

Dragi Mohr,

U izveštajima u listu »The N[ational] Ref[ormer]«¹ navode se i neke besmislice koje si, tobože, Ti rekao.^[448] Bez toga ne ide. »The Bee-Hive«, kako vidim, ignoriše čitavu debatu. To se zove publicitet, sasvim kao i stare »Pouke za duh, dušu i publicitet«.

Stvar s listom »The Irishman« gotovo sam i očekivao. Irska je još uvek sacra insula,² čije se aspiracije ni za boga ne smeju trpati u isti koš s profanim klasnim borbama ostalog grešnog sveta. Nema sumnje da je to jednim delom kod ljudi iskrena ludost, a jednim delom, pak, što je isto tako nesumnjivo, računica njihovih vođa, da bi zadržali vlast nad seljacima. Ovamo dolazi još i to da jedna seljačka nacija svoje literarne predstavnike uvek mora uzimati iz redova gradske buržoazije i njihovih ideologa, a u tom pogledu je Dablin za Irsku otprilike ono što je Kopenhagen za Dansku (mislim *katolički* Dablin). A ovoj gospodi, pak, ceo radnički pokret je čista jeres, i ne daj bože da irski seljak dozna da su socijalistički radnici njegovi jedini saveznici u Evropi.

A i inače je »The Irish[man]« vrlo slab ove nedelje. Ako se on pri prvoj pretnji suspenzijom³ Habeas Corpus Acta^[472] tako hteo povući, onda zveckanje oružjem pre toga pogotovu nije bilo umesno. A tek strah da bi mogli biti izabrani još i drugi politički zatvorenici! S jedne strane, Irce se opominju, i to je ispravno, da se ne daju namamiti ni u kakve nezakonitosti; s druge strane, oni treba da se uzdržavaju da čine samo ono što je zakonski moguće, što je umesno i ima revolucionarni karakter, i što jedino može sa uspehom slomiti dosadašnju praksu, da se biraju advokati koji jure za položajem, i impovnovati engleskim liberalima. Otuda, očigledno, Pigottov strah da bi ga neko mogao preteći.

Ti se, uostalom, sećaš kako je O'Connell takođe uvek huškao Irce protiv čartista iako su ili baš zbog toga što su i ovi ispisali repeal⁴ na svoju zastavu^[38].

Pitanje upućeno Applegarthu je odlično. Vidi se kako ti tričavi lordovi i M. P.⁵ uobražavaju da već imaju u džepu ceo radnički pokret zato što Odger i Potter s njima oćijukaju i što se »The Bee-Hive« pro-

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 237, Prvi deo. — ² sveto ostrvo — ³ ukidanjem — ⁴ ukidanje (unije Irske s Engleskom) — ⁵ članovi parlamenta

dao. Ta gospoda će se još čuditi. U međuvremenu je dobro što tako skoro neće – kako izgleda – biti nikakvih novih izbora, ta gospoda se najpre moraju obrukati. Applegartha i Brackea^[471] vraćam u prilogu.

Iz priloženog pitanja iz Solingena vidiš šta se sve od mene traži.^[473] Šta da se tu radi? Ako tim ljudima pošaljem 50 - 100 talira, to im ništa ne bi koristilo, a više ne mogu za to da rizikujem, pošto je to sigurno bačen novac. Kakvo je Tvoje mišljenje?

Valjana gospoda iz tiers parti⁶ misle da već sede u ministarskim stolicama i već su se sjajno obrukali. Pa oni bez predomišljanja glasaju za opravdanje prefekata gospodina de Forcade-Laroquette.^[474] Na taj način ne vidim čemu je uopšte potrebna promena ministara ako je sve all right⁷ što su sadašnji ministri učinili. S druge strane, Louis⁸ sigurno misli da je buržuje toliko zaplašio crvenim baukom da može da se izvuče frazama. Stvar se vrlo dobro zapliće.

Kakvi su vašljivci ti Prusi. Tek što je iz Pariza počeo da duva prividno konstitucionalni vetar, oni odmah prave sitne koncesije. Eulenburg preuzima na državni račun troškove zamenika poslanika, koji su činovnici. Zato Camphausen pljačka skupštinu za $8\frac{2}{3}$ miliona godišnje, koji su se po zakonu dosad *morali* upotrebljavati za otplatu dugova, a sada ukida amortizaciju, izuzev ako *vlada* i skupština zaključuje da je amortizacija potrebna. Glupavi liberali su ranije to sami tražili i sad moraju za to glasati.

Kina, sa svojim postepenim proširenjem tržišta, čini se da će, u najmanju ruku za neko vreme, opet spasti cotton trade.⁹ Izveštaji otuda su znatno bolji, i pored toga što je mnogo konsignirano, pa je od toga vremena ovde opet preokret i opet se uveliko radi. Naravno, to će cene pamuku opet oterati uvis i čitav profit će otići u džepove uvoznika. Ali oni rade ovde bar bez gubitka.

S Gottfriedom¹⁰ sam sada sasvim prečistio. Juče mi je isplatio poslednji ostatak moga novca, i mi ćemo sada, po svoj prilici, jedan drugom okretati leđa.

Najlepše pozdrave.

Tvoj
F. E.

Koliko se Bracke boji da dá svoje mišljenje o ljudima koje bi trebalo da tačno poznaje! On je, izgleda, više dobroćudan no odlučan.

⁶ treće stranke – ⁷ u redu – ⁸ Napoleon III – ⁹ trgovinu pamukom –
¹⁰ Gottfriedom Ermenom

239

Marx Engelsu
u Mančester

London, 10. decembra 1869.

Dear Fred,

D'abord¹ što se tiče solingenske stvari.^[473] (Je li potrebno poslati 2 f? Mislím da je dovoljno jedna.)

Ti ljudi su bothered² i mene, i *Central Council*,³ i *Kongres* u Bazelu^[333] itd. svojim appeals.⁴ Sami kažu da njihova proizvođačka zadruga ima samo *lokalni* značaj. Kako mogu očekivati da inostranstvo – s obzirom na žrtve koje štrajkovi itd. *internacionalno* staju, s obzirom na teškoće stotina francuskih i engleskih proizvođačkih zadruga – dá za njih i jedan *single farthing*?⁵ Videli su šta su *im koristili oduševljeni Beckerovi*⁶ *apeli*.^[475]

S druge strane: Ovi Solingenci su *Tvoj i moj* oslonac u Rajnskoj oblasti. Oni su pripadali (the leaders?) Savezu.^[221] Za vreme Lassalle-ove vladavine ovaj isti Carl Klein, u prisustvu markiza Itziga, kad je ovaj bio u Kelnu, nazdravio je nama, urednicima lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« i Itzig je bio prinuđen de faire bonne mine à mauvais jeu.^[476] Dalje: Njihova zadruga je bila solidna i držala se godinama. Usled gluposti pruskog zakonodavstva oni su bili prinuđeni da svoj kapital *fiksiraju* i stoga smanje svoj obrtni kapital. Zatim, kad su se rajnski buržuji razljutili, došla je njihova odluka da je razbiju delom *prodajom njenih obveznica*, delom *povlačenjem svih komercijalno* (ne na obveznicama) zasnovanih *advances*.⁹

Stvar, dakle, ipak ima opšti i za nas lični značaj.

Ja predlažem sledeće:

Ti im pošalji *50 talira za obveznice* i ujedno im reci da oni treba i sami da uvide da Ti među engleskom buržoazijom u Mančesteru ne možeš *ništa* za njih učiniti. Ujedno im reci – a to je *fact*¹⁰ – da sam ja u Londonu *na sve moguće načine nastojao* da *za njih* nešto uradim ali *uzalud*. Najzad im reci – i ja ću to *odmah* pokušati – da ću gledati da za njih nabavim nešto novaca kod *nemačkih buržuja*. Ja ću – to im, naravno, *nećeš* reći – *odmah* pisati Menkeu u Hamburg u tu svrhu. Mogućno je da će Menke (koji je milioner i »*Kapital*« je od početka do kraja nakitio »isprawkama«, koje mi je sam pokazao) nešto učiniti.

¹ Najpre – ² gnjavili – ³ *Centralno veće* – ⁴ zapomaganjem – ⁵ jednu jedinu paru – ⁶ Johanna Philippa Beckera – ⁷ vodi – ⁸ da se kiselo smeška – ⁹ *predujmova* – ¹⁰ činjenica

2000 talira nisu ništa za ove ljude. Oni će, naravno, d'abord send somebody to Solingen¹¹ da bi sagledali srž stvari. Ako posao nije *sposoban za život, onda ne treba i ne sme da se pomaže*. Ako je obrnuto, onda *sam siguran* da će ovi ljudi (Menke i kompanija) dati novaca.

*Ad vocem: Irish question.*¹² Prošlog utorka nisam išao u Central Council.¹³ Moja »family«¹⁴ mi nije dala – iako sam nameravao to open the debates¹⁵ – da idem po ovakvoj *magli* i pri mome present state of health.¹⁶

Što se tiče izveštaja u listu »The Nat[ional] Ref[ormer]«¹⁷, ne samo da mi je podmetnuta glupost nego je i ono što je ispravno doneto *netačno*. Ali ja nisam hteo da tražim ispravku. D'abord,¹⁸ time bih uvredio reportera (Harrisa). A drugo, dokle god se ja ne umešam, ti izveštaji nemaju ništa poluzvanično u sebi. Ako bih nešto ispravio, onda bih priznao da je ostalo tačno. A kako je reprodukovano, sve je netačno. Besides,¹⁹ *ja imam razloga da ove reports*²⁰ ne pretvaram u *pravne evidence*²¹ *protiv sebe*, a to bi se dogodilo onog trenutka kad bih počeo *ispravljati detalje*.

Sledećeg utorka izneću stvar ovako: potpuno nezavisno od svake »internacionalne« i »humane« fraze o *justice-for-Ireland*²² – što se u *internacional council*²³ samo po sebi razume – *neposredni apsolutni interesi English Working Class*²⁴ traži **to get rid of their present connexion with Ireland**²⁵. A to je moje najdublje uverenje, zasnovano na razlozima koje ja delimično ni samim engleskim radnicima *ne mogu da kažem*. Dugo sam verovao da je irski režim moguće srušiti pomoću English Working Class ascendancy²⁶. Stalno sam zastupao to mišljenje u listu »New-York Tribune«.^[477] Dublje izučavanje pitanja uverilo me je o protivnom. Engleska Working Class²⁷ *neće nikad ništa postići before it has got rid of Ireland*.²⁸ Poluga se mora postaviti u Irskoj. Zato je irsko pitanje od tolike važnosti za socijalni pokret uopšte.

Davies^[467] sam mnogo čitao u izvodima. Knjigu samo sam površno prelistao u Muzeju. Učinio bi mi zato veliku uslugu ako bi mi prepisao mesta koja se odnose na *common property*²⁹. *Treba svakako da nabaviš knjigu »Curran's Speeches«, edited by Davies (London: James Duffy, 22 Paternoster Row)*. Hteo sam Ti je dati onomad kad si bio u Londonu. Sad cirkuliše među engleskim members of the Central Council,³⁰ i bogzna kad ću je opet videti. Za period od 1779 - 1800 (Unija^[381]) ona je od presudne važnosti ne samo zbog *Curran's »Speeches«*³¹ (naročito *sudskih*; smatram *Curran* za jedin-

¹¹ najpre nekoga poslati u Solingen – ¹² što se tiče irskog pitanja – ¹³ Centralno veće – ¹⁴ »porodica« – ¹⁵ da otvorim debatu – ¹⁶ sadašnjem stanju zdravlja – ¹⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 237, Prvi deo. – ¹⁸ Prvo – ¹⁹ Osim toga – ²⁰ izveštaje – ²¹ dokaze – ²² pravdi za Irsku – ²³ međunarodnom veću – ²⁴ engleske radničke klase – ²⁵ raskid njene sadašnje veze sa Irskom – ²⁶ uzdizanje engleske radničke klase – ²⁷ radnička klasa – ²⁸ dok se ne reši Irske – ²⁹ zajedničku svojinu – ³⁰ članovima Centralnog veća – ³¹ *Karenovih govora*

stvenog velikog advokata (narodnog advokata) 18. veka, veoma plemeničke prirode, dok je *Grattan* parlamentarni nitkov), nego i zato što tu možeš naći navedene sve izvore o *United Irishmen*^[440]. Ovaj period je od najvećeg značaja, scientifically and dramatically.³² Prvo, 1788 - 89. ponavljaju se svinjarije Engleza (možda u još većoj meri) od 1588 - 89. Drugo, u samom irskom pokretu lako se može otkriti i klasni pokret. Treće, gnusna Pittova politika. Četvrto, što će gospodu Engleze veoma ljutiti, dokaz da je Irska pretrpela poraz zato što su, in fact, from a revolutionary standpoint,³³ Irci bili suviše napredni za *English King and Church mob*,³⁴ dok je, s druge strane, engleska reakcija u Engleskoj (kao i za Cromwellovo doba) imala svoj koren u porobljavanju Irske. Ovom periodu treba da bude posvećena bar jedna glava; stub sramote za Johna Bulla!^[478]

U prilogu nešto francuskog materijala – a kao suprotnost nešto o Freiligrathovim poslovima.

Bilo bi mi drago kad bi mi novac za idući kvartal poslao po mogućstvu što pre.

À propos! Tussy je preduzela a foolish work³⁵ da za vas za Božić naveze jedan jastuk za sofu. Ne verujem da će biti gotova pre Nove godine. Ne dopušta ni mami, ni Jenny, ni Lenchen³⁶ da načine i jedan bod, te stoga već nedeljama ne radi ništa drugo. To je, međutim, velika tajna i Ti, naravno, ne smeš ni izdaleka nagovestiti da si o tome obavešten. Tussy bi me pojela.

Compliments to Mrs. Lizzy.³⁷

Tvoj
K. Mohr

Od francuskog materijala koji Ti šaljem, »*Le Gaulois*« – pola bonapartistički pola opozicija – glup. »*Père Duchèsne*« će Te zaprepastiti svojom drskošću. I u takvom state of things³⁸ usudila se ona ženetina, Eugénie, da se isturi?^[479] Ona apsolutno hoće da bude obešena.

À propos! Prevod »*Kapitala*« goes on³⁹.^[455] Međutim, Keller ga je sada prekinuo. On hoće najpre da izda »*18. brimer*«, misli da je to u sadašnjim uslovima moguće i za Francusku važno.

Što se današnjeg irskog pokreta tiče, važna su tri momenta: 1. Opozicija prema advokatima i trading politicians i blarney⁴⁰; 2. Opozicija prema diktatu popova, koji su (ti ugledni) kako za O'Connellovo vreme, tako i od 1798 - 1800, traitors⁴¹; 3. Istupanje *agricultural labouring class*⁴² protiv farming class on the last meetings⁴³. (Slična pojava od 1795 - 1800.)

³² naučno i dramatično – ³³ u stvari, s revolucionarnog gledišta – ³⁴ engleski kraljevski i crkveni ološ – ³⁵ ljudi posao – ³⁶ Heleni Demuth – ³⁷ Pozdrav gospodi Lizzy – ³⁸ stanju stvari – ³⁹ napreduje – ⁴⁰ poslovnim političarima i ulaganju – ⁴¹ izdajnici – ⁴² klase poljoprivrednih radnika – ⁴³ farmerske klase na poslednjim zborovima

»*The Irishman*« se podigao samo zahvaljujući zabrani *Fenian press*⁴⁴. On je dugo stajao u opoziciji prema fenijanstvu.⁽³⁵⁾ Luby etc. iz lista »*The Irish Peoples*« etc. bili su obrazovani ljudi, koji religiji nisu pridavali važnost. Vlada ih je strpala u zatvor, i onda su se pojavili Figotti i komp. »*The Irishman*« će samo dotle igrati neku ulogu dok se ovi ljudi ne vrate iz zatvora. To on zna, iako sad pravi *political capital*⁴⁵ deklamacijama u korist »felon convicts«.⁴⁶

240

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 12. decembra 1869.

Dear Fred,

Pred samo zatvaranje pošte vidim na svom stolu pismo Solingenaca; dakle, zaboravio sam da Ti ga juče priložim, činim to sada.¹

Takođe jedan otisak koji mi je poslao Beesly, čiji nastavak, međutim, nedostaje. List sa portretima – *Pariz* – pripada Jenny, moraš joj ga, dakle, vratiti pošto ga pregledaš.

Salut.

Tvoj
Mohr

Odnosno lista »*The Bee-Hive*« doneće se razne odluke, d'abord² samo da bismo ih registrovali u našem zapisniku, a kasnije jednom *prilikom* objavili.³

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 238 i 239, Prvi deo. – ² najpre – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 275, Prvi deo.

241

Engels Marxu
u London

Mančester, 13. decembra 1869.

Dragi Moro,

Šaljem što sam našao kod Daviesa^[467] i drugih o irskoj zemljišnoj svojini oko 1600. godine. No odmah će se zatvoriti pošta, tako da danas moram biti kratak.

U pogledu Solingenaca all right.¹ Da smo *mi obojica* specijalno zainteresovani za te ljude, bilo je od samog početka i moje mišljenje.² Ja ću verovatno iduće nedelje u Barmen, pošto moja majka, prosto-naprosto, hoće da opet jednom provedem Božić kod kuće, i lako je moguće da odem u Solingen i lično vidim te ljude.

Ispravljanje netačnih izveštaja ne može, naravno, ništa pomoći.³ Pa to bi se moralo činiti svake nedelje.

Currana imam ovde u jednom verovatno mnogo potpunijem izdanju, no ja ću svakako nabaviti i novo izdanje. Zasad imam još prilično posla sa starom istorijom do 1660. Čim to završim, biće, naravno, period od 1782 - 1800. od glavnog značaja za mene. Ali hoću najpre da svršim stare stvari, naročito stoga što nalazim da su prvobitni odnosi od 1172. do 1600. svuda potpuno pogrešno prikazani, i ja tek postepeno dolazim na originalne izvore.

O Prendergastu još ništa čuo? Knjiga će mi uskoro biti neophodna i ako je ne dobijem, biće mi veoma gênant⁴.

Sutra više.

Tvoj
F. E.

¹ sve u redu - ² Vidi u ovom tomu, pismo 239, Prvi deo - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 239, Prvi deo. - ⁴ nezgodno

242

Engels Marxu

u London

Mančester, 16. decembra 1869.

Dragi Mohr,

U prilogu željena novčana pošiljka. Ovog puta sam mogao ispostaviti ček na 100 funti pošto se u posljednjem bilansu našla mala greška na moju štetu, koju mi je ser Godfrey¹ morao naknadno odobriti – it will come in for Christmas².

Prokleti Giraldus Cambrensis beži ispred mene kao varljiva svetlost. Ja ga moram imati, pošto je on prvi inostrani, dakle autentični izvor o stanju Irske prilikom dolaska Engleza, a citati koje sam video dozvoljavaju mi da pretpostavim da ću još nešto naći. Knjiga se nije nigde mogla otkriti; zove se »Hibernia expugnata«³, ali prvi deo, koji mene interesuje, nalazi se u *frankfurtskom* (!) izdanju Camdenovog dela »Britannia«, da li i u nekom drugom, to ne znam.^[480] Ovog izdanja ovde, naravno, *nema*, jedno englesko izdanje u Free Library⁴ nema Giraldusa, od drugog izdanja koje postoji u pozajmnoj biblioteci izgubljen je treći tom, gde bi to *moglo* da bude, i tako mi je jedina nada Chetham Library,^[465] kuda ću sutra ići. Uostalom, ovo jurenje za izvorima je sasvim drugo zadovoljstvo od jurenja za mušterijama na proklesoj berzi.

Jesu li Pettyjeva »Political Anatomy of Ireland« i »Political Survey of Ireland« dva različita dela ili samo razna izdanja? Ovo poslednje postoji, naime, *ovde*.

Od Kane-a imam ovde jedno kasnije izdanje, onim Tvojim, pošto je staro (1846), ne mogu se, na žalost, mnogo koristiti.^[481]

Ja svaki period odmah napišem čim sam manje-više završio njegovu proučavanje. Tako je opšta veza još jasnije u glavi i uopšte je predstava o predmetu preglednija i moguće su izmene. To je razlog zašto se uopšte u redosledu izučavanja izvora toliko upravljam prema istorijskim periodima. Do 1600. sam skoro gotov.

Uzged čitam Cannonov »Grant's Campaign against Richmond.«^[482] Grant je tvrdoglavi magarac, koji je imao tako malo poverenja u sebe i svoju vojsku da se nije usudio da preduzme ni najprostije bočne manevre protiv upola slabijeg Leeja, pre no što ga je višednevnim frontalnim napadima oslabio i zadržao na prvobitnom položaju. On se oslanjao na prost računski primer da će, ako je on izgubio

¹ Gottfried Ermen – ² dobro će doći za Božić – ³ Osvojena Irska – ⁴ javnoj biblioteci

tri čoveka dok Lee jednoga, Leeju pre ponestati ljudi nego njemu. Takvog brutalnog klanja kao tada nije inače nigde bilo. Danonoćna pucnjava u šumama je stajala toliko ljudi; šumski teren je veoma otežavao zaobilaženje, i to je Grantovo jedino izvinjenje.

Najlepši pozdravi damama.

Tvoj
F. E.

243

Marx Engelsu

u Mančester

London, 17. decembra 1869.

Dear Fred,

Best thanks for £ 100.¹ Juče nisam mogao potvrditi prijem zbog iznenadnog Strohnovog dolaska. Jadnik, u maju je opet imao krvoliptanje. Od tog vremena morao je, zdravlja radi, lutati po Švajcarskoj itd. Izgleda jadno i veoma je neraspoložen. Lekari mu savetuju da se ženi. Strohn se odavde vraća u Bradford i želi da mu pošalješ Urninge ili kako se ta knjiga o pederastima zove⁽³⁵⁶⁾.

Čim on ode (odlazi u ponedeljak), lično ću poći u grad da tražim *Prendergasta*. Prošle nedelje nisam mogao zbog ružnog vremena, a sa mojim još ne sasvim dobrim zdravljem nisam smeo da rizikujem. Sećam se kao kroz maglu da P[rendergast] u uvodu opisuje anglo-normanski period, i to, kako mi se učinilo, fantastično-nekritički-optimističkim ružičastim bojama. Njega, dakle, moramo nabaviti, da ga pogledaš još i za prvi period. Naše irske rezolucije² poslali smo svima tredjunionima koji stoje s nama u vezi. Samo je jedan protestovao, a small branch of the carriers³ – da su one političke te da ne spadaju u sferu delatnosti Veća. Poslaćemo deputaciju da im objasni. Gospodin Odger je sada video kako je bilo korisno za njega što je glasao za rezolucije uprkos svakojakim diplomatskim prigovorima. Usled toga mu je 3 - 4000 irskih birača u Sadverku obećalo svoje glasove.

Iz priloženog broja lista »*L'Égalité*«, koji mi moraš vratiti, videćeš kako drzak postaje il Signor⁴ Bakunjin.⁽⁴⁸³⁾ Taj delija sada raspolaže sa četiri organa *Internazionale* (*L'Égalité*, »*Le Progrès*« u Loklu, *La Federation*, Barcelona, i *L'Eguaglianza*, Napulj). On nastoji da se u Nemačkoj učvrsti pomoću saveza sa *Schweitzerom*, a u Parizu laskanjem listu »*Le Travail*«. On misli da je došao čas kad može da otpočne otvorenu borbu s nama. On izigrava čuvara istinskog proleterskog duha. Međutim, on će se iznenaditi. Mi ćemo iduće nedelje (srećom je Centralno veće odgođeno do utorka po Novoj godini, tako da ćemo mi u subcommittee⁵ moći slobodno delovati bez dobroćudne intervencije Engleza) poslati missive⁶ romanskom federalnom komitetu⁷ u Ženevu s pretnjama, a pošto ta gospoda (od kojih je, uostalom, znatan, možda najveći deo *protiv* Bakunjina) znaju da ih mi u slučaju potrebe, prema

¹ Najlepša hvala za 100 funti – ² Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. –

³ mala sekcija štavilaca kože – ⁴ gospodin – ⁵ potkomitetu – ⁶ poslanicu – ⁷ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske*

odlukama prošlog kongresa, možemo *suspendovati*^[484], oni će o toj stvari dvaput razmisliti.

Glavna tačka oko koje će se naša missive⁶ kretati jeste: jedino predstavništvo branches romandes en Suisse⁸ za nas je tamošnji *federalni komitet*. Taj ima da nam svoje demandes⁹ i reprimandes¹⁰ šalje *privately*¹¹ preko svog sekretara Perret-a. On apsolutno nema pravo da se odriče svih funkcija predajući ih u ruke listu »L'Égalité« (non-existence¹² za nas) i da od Centralnog veća očekuje da se sa tim Remplaçant¹³ upušta u javna objašnjenja i polemiku. Da li će ili neće *replike* Generalnog veća biti objavljene u organima internacionalnih sekcija, zavisi sasvim od odluke Generalnog veća, koje je odgovorno jedino *direktno* kongresu. Ovom će prilikom pasti udarci na izvesne intrigante, koji uzurpiraju autoritet koji im ne pripada i hoće da *Internacionalu* potčine svom ličnom rukovodstvu.

Što se tiče dreke kozaka¹⁴ povodom *biltena*, ta stvar stoji ovako:

Na kongresu u Briselu^[175] bilo je rešeno da mi objavljujemo biltene »in the several languages«¹⁵ o štrajkovima itd. »as often as its (the General Council) means permit«¹⁶[485]. Ali pod uslovom da mi s naše strane, dobijamo bar svaka tri meseca izveštaje, dokumente itd. od federalnih komiteta. Pošto mi nismo dobijali izveštaje niti means¹⁷ za štampanje izveštaja, ova je odluka ostala, naravno, mrtvo slovo na hartiji. U stvari je postala izlišna usled osnivanja mnogih međunarodnih listova, koji se međusobno razmenjuju (»The Bee-Hive« kao registar engleskih štrajkova itd.).

Na kongresu u Bazelu^[333] to pitanje bilo je ponovo potegnuto. Kongres je tretirao briselske odluke o biltenima kao *non-existent*. Inače je jednostavno mogao staviti u dužnost Centralnom veću da ih ispuni (što bi, opet, bez pribavljanja means ostalo lettre morte¹⁸). Reč je bila o biltenu u drugom smislu (ne kao ranije da bude rezime štrajkova itd., već pre da sadrži general reflexions on the movement¹⁹). Međutim, na kongresu se o tome *nije glasalo*. Prema tome, za sada ne postoji *nikakva* odluka in this question.²⁰ A pričati publici, putem javnih odgovora listu »L'Égalité«, da su ranije briselske odluke ostale *neispunjene*, 1. zato što members²¹ nisu platili svoje pence,²² i 2. zato što federalni komitet nije izvršavao svoje funkcije – bila bi lepa politika!

Što se tiče Schweitzera, gospodin B[akunjin], koji razume nemački, zna da Schw[eitzer] i njegova banda *ne* pripadaju Internacionalni. Njemu je poznato da je Schweitzer *javno odbio* Liebknechtov predlog da Generalno veće bude arbitar.^[307] Njegovo pitanje je zato

⁶ romanskih sekcija u Švajcarskoj – ⁹ želje – ¹⁰ pritužbe – ¹¹ lično – ¹² nepostojećem – ¹³ zamenikom – ¹⁴ Mihaila Bakunjina i njegovih pristalica – ¹⁵ »na nekoliko jezika« – ¹⁶ »koliko god puta njegova (Generalnog veća) sredstva dopuštaju« – ¹⁷ sredstva – ¹⁸ sredstava... mrtvo slovo – ¹⁹ opšta razmatranja o pokretu – ²⁰ o ovom pitanju – ²¹ članovi – ²² prinose

utoliko veća podlost što njegov prijatelj Ph. Becker, predsjednik grupe nemačkog jezika¹⁴⁸⁶, sedi u ženevskom *Federalnom veću* da bi im tamo mogao dati potrebno obaveštenje. Njegov cilj je samo to da u Schweitzeru nađe pomagača. Mais il verra!²³

Ja sam o toj aferi iscrpno pisao De Paepe-u (da iznese pred bri-selski Centralni komitet).

Gde se takav Rus ugnezdi, eto džumbusa.

Borkheim se sad bacio na izučavanje turskog jezika.

Ideš li u Nemačku?

Salut.

Tvoj
K. M.

²³ Ali videće on.

1870.

244

Engels Marxu

u London

Mančester, 9. januara 1870.

Dragi Mohr,
Srećna Nova godina!

U četvrtak u podne stigao sam ovamo pošto sam beskonačnim gošćenjem u Barmenu temeljito pokvario želudac.^[487] Ljudi su tamo presrećni, tj. filistri. Ratna opasnost je sada konačno otklonjena, Louis Nap[oléon] je opet sjajno pokazao superiornu mudrost svojim razboritim popuštanjem.^[488] Bismarck je opet sposoban za rad, poverenje se ponovo vratilo, trgovina se *mora* podići, i zato 1870. godina mora za nemačkog filistra biti u najvećoj meri blagoslovena. Kako ti ljudi još uvek uspevaju da svake godine sve više gube od svog razuma, nepojmljivo mi je.

Stari krojač i revolucionarni general Hühnerbein veoma se obrađovao kad me je video. A i ima još potpun komplet lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]« u crvenom povezu, što je dobro da se zna. Pozdravljaj Te, ima dve vrlo lepuškaste ćerke.

U Solingen nisam išao,¹ i to iz sledećih razloga:

1. za vreme praznika bilo bi mi vrlo teško odvojiti se ma i na jedan dan,

2. ne bih mogao tražiti tačniji uvid u posao a da sam ne učestvujem s nekom većom svotom, što nije bilo moguće, i

3. ja bih, kao partijski prijatelj, ipak morao mnogo šta poverovati na reč i ne bih mogao tako strogo insistirati na tome da mi iznesu sva dokumenta i securities² kao neko ko je *sasvim tud*; dok bi Menke, na *moj* izveštaj, možda odustao od toga da nekoga tamo pošalje i meni time natovario odgovornost, koju radije otklanjam.

Sad čekam na Tvoj odgovor, pa ću im onda pisati.³

Da nisam bio tako premoren i uz to zabrinut zbog Lizzie, koju sam ostavio bolesnu i o kojoj sve vreme nisam ništa čuo, na povratku bih još jednom svratio do Tebe.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 241, Prvi deo. – ² jemstva – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 63, Drugi deo.

Novine nisam celo ovo vreme gotovo uopšte čitao, no vidim da je Hatzfeldtovica preko Mendea opet anatemisala Schweitzera^[489]; pa to mora da će Schw[eitzeru] uskoro doći kraj. Poblizhe ću, nadam se, saznati preko Tebe iz listova.

U Kelnu sam na nekoliko trenutaka posetio Kleina.⁴ Bio je veoma hladan; ovi ljudi su postali takvi filistri da se čini da ih mi propisno ženiramo. Oni sad imaju jedno anti-ultramontansko udruženje, gde su, naravno, i Kreti i Pleti (što u Ewaldovom prevodu znači Krićani i Filistinci).⁵

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

⁴ Johanna Jacoba Kleina – ⁵ u Daničićevom prevodu Biblije (Druga knjiga Samuilova, 8,18) rečeno je: Hereteji i Feleteji (treba da znači mešavina plemena).

245

Engels Marxu
u London

Mančester, 19. januara 1870.

Dragi Mohr,

Nadam se da sada taj infamni karbunkul posle sečenja počinje da prolazi,¹ Ipak je to gadna stvar. Ali ostani pri arseniku dok ne iščeznu svi simptomi, i *onda još najmanje tri meseca*. Ovih dana ću otići Gumpertu i pitati ga za mišljenje, ali budi tako dobar pa me prethodno izvesti za koliko vremena si prekinuo sa arsenikom i kad si opet započeo, da mu mogu odgovoriti na pitanje koje će mi prvo postaviti.

Mislim da bi i Tebi posle ovoga moralo biti jasno da Ti je i u interesu Tvoga 2. toma^[41] potrebna promena načina života. S večitim ponavljanjem takvih prekida nećeš nikada biti gotov; a kad bi se više kretao na svežem vazduhu, koji Ti sprečava nastajanje karbunkula, onda bi pre ili kasnije ipak završio posao.

Na žalost, sada nemam one pogodnosti za slanje vina kao ranije kad sam imao na raspolaganju pakere u warehouse². Moram čekati, kao i s braunebergerom, dok ne nađem gotov zapakovani sanduk, ili ću inače zavisiti od slučaja. Zbog toga je i sandučić porta, koji Ti danas šaljem, ispao tako slabašan. To je stari sanduk za maslac od Renshawa, a više od 5 boca nisam mogao smestiti u taj mali prostor; tanke daščice ne bi ni izdržale veću težinu. Međutim, za neko vreme biće Ti dovoljno.

Istorija s Pierre-om Bonapartom je famozno inaugurisanje nove ere u Parizu.^[490] Louis³ ima *décidément*⁴ nesreću. Za buržuje je to vrlo surovo rušenje iluzija, kao da će čitav taj temelj korupcije i svišnjarija, postavljan lagano i s mukom već 18 godina, smesta iščeznuti čim samo viteški Ollivier preuzme vodstvo. Konstitucionalna vlada sa ovim Bonapartom, ovim generalima, prefektima, policajcima i decembristima! Strah te gospode, buržoazije naime, nigde nije tako jasno izrečen kao u pismu Prévost-Paradola u listu »The Times« od ponedeljka.^[491]

Loše u toj istoriji je samo to što Rochefort ovim dobija sasvim preterani oreol. Ali, naravno, i oficijelni republikanci su veliki bednici.

Johnu Brightu treba čestitati. Taj grešnik je još tako bespomoćan u svome novom uzvišenom položaju da on uprkos svoj uzdržanosti obećava Ircima *free land*⁵ i *opening of the prison doors*⁶.^[492] Ovo

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 8, Prilozi. – ² stovarištu – ³ Napoléon III – ⁴ nesumnjivo – ⁵ slobodnu zemlju – ⁶ otvaranje tamničkih vrata

poslednje je, naravno, samo zato da bi se sutradan opozvalo, čim bi bio učinjen i najmanji pokušaj da se on uhvati za reč. Što se tiče free land⁵ – u Brightovom smislu shvaćene à la free trade⁷ – to je već uveo Encumbered Estates Court.⁸

Od Prendergasta najzad sam otkrio jedan primerak u jednoj ovdajšnjoj biblioteci i nadam se da ću ga moći dobiti. Na moju sreću ili, pak, nesreću, moraju sad izići i stari irski zakoni⁽⁴⁶⁶⁾, te tako moram i to savladati. Što više produbljujem stvar, utoliko mi postaje jasnije da je engleska invazija upropastila Irskoj čitav njen razvitak i unazadila je za stotine godina. I to već počev od 12. veka; pri čemu, naravno, ne treba zaboraviti da su tristogodišnje invazije i pljačke Danaca već bile prilično unazadile zemlju; ali to je već bilo prestalo više od sto godina pre Engleza.

Poslednjih godina se istraživanjima o Irskoj prišlo s nešto više kritike, naročito Petrie u izučavanju starina; taj me je čovek naterao da čitam nešto i na keltsko-irskom (naravno uporedo s prevodom), stvar mi se ipak ne čini tako teška, ali dublje se neću u to upuštati, dosta mi je već tih filoloških besmislica. Kako se tretiraju stari zakoni, videću ovih dana kad dobijem knjigu.

Čestitam Ti na Tvojim uspesima u ruskom. Oduševičeš Borkheima, a i dobro je; moje je znanje gotovo celo opet izvetrilo a kad Tvoje opet izvetri, mogu ja opet da počnem.

Najlepši pozdravi Tvojoj ženi i devojkama. Lafargue-u se strahovito žuri.⁹

Tvoj
F. E.

⁷ kao slobodna trgovina – ⁸ sud za prezadužena imanja – ⁹ Vidi u ovom tomu, pismo 8, Prilozi.

246

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 22. januara 1870.

Dear Fred,

Danas Ti pišem samo these few lines¹ jer mi je leva ruka u zavoju i poultrices,² dakle, nije pod mojom komandom.

To je bio apsces povezan sa glands.³ Pored toga još neke sitnice koje su juče sečenjem dovedene u red. Danas sve in best progress,⁴ lekar je bio vrlo zadovoljan.

Vino, koje je juče stiglo, vrlo mi je dobro došlo.

Ti, valjda, ne misliš da sam ja in a few weeks⁵ naučio toliko ruski, neću reći toliko koliko si Ti zaboravio, nego toliko koliko bi Tebi ostalo da si triput više zaboravio. Ja sam tek početnik.

Dakle, Hercen je umro. Otprilike baš onda kad sam ja završio sa knjigom »Тюръма etc.«⁶,⁽⁴⁹³⁾ Svašta se zbilo u »Internacionali«, naročito u vezi sa Bakunjinovim intrigama.⁽⁴⁸³⁾ Ali bilo bi odveć dugo da o tome sada pišem.

Pariski movements⁷ su zabavni.⁸ Pošto je Ollivier takođe free-trader,⁹ naravno, čovek je po volji engleskom filistru, koji stalno zaboravlja da ono što njemu odgovara francuskim Francuzima prima facie¹⁰ mora biti disgusting.¹¹

My compliments to Mrs. Lizzie and all of them.¹²

Tvoj
Mohr

Šta kažeš na one mudrosti u listu »Die Zukunft« kojima list nastoji da se izvuče iz čisto političkog tabora!

A-propos! Imam još jedno pisamce od Liebknechta za Tebe⁽⁴⁹⁴⁾, koje je stiglo za vreme Tvoje odsutnosti iz Engleske. No sad ga ne mogu tražiti u ovoj hrpi papira. Sledeći put!

¹ ovih nekoliko redaka – ² i oblozima od kaše – ³ žlezdama – ⁴ dobro napreduje – ⁵ za nekoliko nedelja – ⁶ »Tamnica i progonstvo« – ⁷ pokreti – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 245, Prvi deo. – ⁹ pristalica slobodne trgovine – ¹⁰ očigledno – ¹¹ mrsko – ¹² Pozdrav gospodi Lizzie i svima ostalima

Engels Marxu
u London

Mančester, 25. januara 1870.

Dragi Mohr,

Sa velikim relief¹ čuo sam da je ovog puta bio samo apsces žlezda a ne karbunkul. Oboljenje žlezda (axillaris) biće da je kod Tvoga, nesumnjivo antilinfatičnog temperamenta bilo samo sekundarno i da nije od značaja. To se dovoljno objašnjava time što si tu stvar lećio kao karbunkul i zapustio.

Prendergasta najzad dobio – i kao što to uvek biva – dva primerka odjednom; naime W. H. Smith & Sons takođe su jednog nabavili. Večeras ću biti s tim gotov. Knjiga je važna zbog mnogih izvoda iz neobjavljenih akata. Da je out of print,² nije nikakvo čudo. Longman & Co. mora da su bili strahovito besni što su morali da stave svoje ime na *takvu knjigu*, i pošto je u Engleskoj sigurno imala vrlo slabu prođu (Mudies nemaju *nijednog primerka*), oni su izdanje, čim im se ukazala prilika, prodali za preradu, ili, pak, što je takođe moguće, konzorcijumu irskih veleposednika (u istu svrhu), te sigurno neće štampati drugo izdanje. Ono što ovaj čovek kaže o anglo-normanskom periodu, tačno je utoliko što se u ovom periodu za Irce i Anglo-Irce, koji su živeli u izvesnoj udaljenosti od Pale⁽⁴²³⁾, prilično nastavio stari javašluk od pre invazije, kao i utoliko što su i ratovi ovog perioda imali dobroćudniji karakter (s malim izuzecima), a ne izričiti karakter pustošenja, koji je nastao u 16. veku i odonda ostao kao pravilo. Ali njegova teorija da je velika ljubaznost Iraca, a naročito Irkinja, *smesta* razoružala svakog, čak i neprijateljski raspoloženog useljenika, jeste thoroughly irish,³ isto onako kao što irsko shvatanje ne zna za razlike u stepenu.

Od Giraldusa Cambrensisa izišlo je novo izdanje: Giraldi Cambrensis Opera, edidit J. S. Brewer, London, Longman & Co. 1863, *najmanje* tri toma; ne bi li mogao saznati cenu i da li bi se sve ili bar tom koji sadrži »Topografiju Hiberniae«⁴ i isto tako još »Hibernia expugnata«⁵ moglo jevtino dobiti second hand?^[495]

Da se s Cromwellom ne bih obrukao, moraću još da se dobro pozabavim engleskom istorijom tog perioda. To i inače ne škodi, ali mi oduzima vreme.

Francuske listove čitam sa zahvalnošću i interesovanjem i sutra

¹ olakšanje – ² rasprodata – ³ skroz irska – ⁴ Irske – ⁵ Osvojena Irska – ⁶ anti-kvarno

ih vraćam s nekim brojevima lista »Die Zukunft«. I čitaocima i piscima ovog lista biva sve mučnije i teže pri duši.

Pošta se zatvara, dakle, zbogom. Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

248

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 27. januara 1870.

Dear Fred,

Još sam uvek under treatment¹ i u kućnom pritvoru. Stvar je bila nešto komplikovana usled malih karbunkula u blizini apscesa, koji je bio skoro kao jaje velik. Ali in a few days all will be quite right².

Čudnovato kako lekari imaju različita mišljenja. Dr Maddison, koji je u Edinburgu radio u jednoj bolnici za kožne bolesti, a i sada se još, pored svoje prakse, bavi ovom granom u jednoj londonskoj bolnici, kaže da su oni u obe bolnice bili apsolutno *protiv uzimanja arsenika* za karbunkule, ali da su davali arsenik za ekceme. Dok sam pod njegovim nadzorom, što će trajati još ove nedelje, uzimam, naravno, *njegove* lekove. Čim to prestane, uzimaću arsenik redovno za tri meseca, jer il faut en finir³.

U prilogu Wilhelmovo pismo o kome sam Te izvestio.⁽⁴⁹⁴⁾ Kada mu budeš pisao, piši mu uzgred (u vezi sa ovim pismom što sam Ti priložio): 1. da ako svi časopisi toliko govore o »*Osamnaestom brimeru*« kao njegov⁽⁴⁵⁴⁾, naimе uopšte ništa, onda nije nikakvo čudo što niko o knjizi ništa ne čuje; 2. da ako se stvar (držim da je to koješta) ne može dobiti u Lajpcigu, ne treba zbog toga pisati meni, nego *direktno Meißneru*.

U prilogu pismo od dr J. Jacobyja Kugelmannu i cedulja od K[ugelmann].⁽⁴⁹⁶⁾ Stvar je u ovome: K[ugelmann] je video u dodatku lista »*Die Zukunft*« br. 18 (22. januar) Jacobyjeve speech⁴, u kome se ovaj izjašnjava za socijalizam, a u glavnom delu istog broja lista prikazuje se tok mitinga na kome se to zbilo, kad se Schweitzer dočepao predsedništva uz pomoć svoje batinaške garde i posle završetka J[acoby]jevog govora njemu, između ostaloga, prebacio da je svoja izlaganja uzeo od mene. Na to je Kugelmann, sa uobičajenom revnošću, smesta pisao Jacobyju, čestitao mu i odmah mu natrljao nos što citira svakojake ljude samo ne mene, koji mu je dao stvarno materijal. Hence J[acoby's] reply.⁵

Smešno je samo to što J[acoby] – za vreme mitinga, odgovarajući Schweitzeru – kaže da ja sâm »u svojim delima nebrojeno puta koristim radove svojih prethodnika«. Dakle, zato što ja savesno citiram svakoga koji je i slovice dodao razvitku – iz toga izlazi da J[acoby]

¹ pod lekarskim nadzorom – ² kroz nekoliko dana sve će biti u redu – ³ tome mora doći kraj – ⁴ govor – ⁵ Otuda Jacobyjeve odgovor

suštinu svoga novoga verovanja sme da uzme od mene ne citirajući me. Uostalom, ja nisam »prethodnik« 70-godišnjeg Jacobyja. Popularizator i vulgarizator nema »prethodnika«. No, pri svemu tome, vrlo je lepo što su se Jacoby, kao i Arnold Ruge preobratali u *komunizam*.⁶ Sa samom »slobodom« više ne ide!

Šaljem Ti poslednji broj nedeljnika »*Democratic News*«. List još ništa ne vredi, ali pripada našim ljudima i može da se učini *protiv-težom* listu »*The Bee-Hive*«, pogotovu što staje samo halfpenny.⁷ Ti i Moore morate se pretplatiti svaki na 12 primeraka, pošto je i članovima Centralnog veća nametnuta takva pretplata. Zatim, jedan od vas dvojice mogao bi nedeljno ili jedanput u dve nedelje preko mene slati za ovaj listić sasvim kratke izveštaje o Lankaširu itd.

Salut.

Tvoj
K. M.

⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 4, Prilozi. – ⁷ pola penija

249

Engels Marxu
u London

[Mančester] 1. februara 1870.

Dragi Mohr,

Tek sinoć sam dobio odnosni broj lista »Die Zukunft«, stoga ono što se odnosi na Jacobyja^[496] mogu tek danas vratiti. Zašto Te stari Jevrejin nije imenovao, sasvim je jasno, on se stideo kao mops, ali toliko je ipak morao znati da će mu Schw[eitzer], pošto je bio izabran za predsednika ili uopšte bio samo prisutan, plagijat, zacelo, nabiti na nos; ali takav stari lisac misli u svojoj gluposti da bi još sve moglo dobro proći. Ako se tako nastavi sa obraćanjem, onda ćemo uskoro još i starog gospodina boga istisnuti iz rajnske poslovice, po kojoj on »ima svakojakih u svom toru«.

Za »Democr[atic] News« nastojaću da nabavim sredstva. Dva-naestostruka pretplata ne vodi ničemu, pošto mi za tu masu makulature, prosto-naprosto, nemamo upotrebe. A i ne bih znao šta bismo mi odavde mogli izveštavati.

Wilh[elmu]¹ ću saopštiti sve što treba; pretpostavljam da on u svom listiću^[454] nije nikada govorio o »18 brimeru«. Da se u Lajpcigu ne može dobiti nijedan primerak, to je sigurno laž, osim ako je celo izdanje rasprodato. A-propos! Kako *stojе stvari s francuskim prevodom Brimera i Tvoje knjige?*^[497]

Wilh[elmu] ću poslati *Seljački rat*, ali uvod ću napisati tek kad rad bude u *celini* štampan. Za feljton, koji se može razvlačiti šest i više meseci, nema nikakvog smisla pisati uvod.^[494]

Prava je sreća što uprkos G. Flourensu *nije* na Noirovom pogrebu buknulo. Bes lista »Le Pays«² pokazuje grdno razočaranje bonapartista.³ Pa oni ništa toliko ne žele nego da celu revolucionarnu masu Pariza uhvate *van* Pariza, štaviše *van gradskih zidina*, koje imaju samo nekoliko prolaza, da je uhvate na otvorenom polju en flagrant délit⁴. Pola tuceta topova u prolazima zidina, puk pešadije u streljačkom stroju i jedna brigada konjice za napad i gonjenje – i u toku pola časa bilo bi celo nenaoružano mnoštvo – ono nekoliko revolvera koje bi neko licina mogla da nosi u džepu ne znače ništa – razbijeno, posečeno i pohvatano. No kako su imali 60 000 vojnika, mogli su čak masu pustiti i u gradske bedeme, onda ove zaposesti i masu pobiti iz pušaka i izgaziti konjima na slobodnom prostoru Jelisejskih polja i na Avenue

¹ Wilhelmu Liebknechtu – ² Misli se na list »Le Pays«, »Journal de l'Empire« – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 9, Prilozi. – ⁴ na delu

de Neuilly. Neverovatno! Da 200 hiljada nenaoružanih radnika sa otvorenog polja osvoje Pariz zaposednut sa 60 000 vojnika!

Francuske novine stigle jutros. Najlepša hvala.

Jesi li čitao potpuni prevod knjige »Земля и воля« (ruske stvari)?^[136] Sad imam jedan primerak, mogu Ti ga poslati.

Najlepši pozdravi Tvojoi ženi, Jenny i Tussy.

Tvoj
F. E.

250

Engels Marxu
u London

Mančester, 9. februara 1870.

Dragi Mohr,

Ili si opet bolestan ili radiš namrtvo, inače bi dao glasa od sebe.

Prokleti:

»Ancient Laws of Ireland. – Senchus Mor.« – Part I and II, Dublin, printed for Her Majesty, Stationery office^[466], od kojih je II deo izišao pre 3 - 4 nedelje, treba da su »re-printings¹ i sasvim su me okupirali. Query,² da li se tako šta može dobiti u Londonu second hand³?

Dakle, Rochefort-a mirno strpali u zatvor.^[498] Ollivier očigledno hoće sukob, pokušaji s barikadama ispostaviće se verovatno kao potezi »belih bluza«.^[499] A ako Ollivier neće sukob, hoće ge, iza njegovih leđa, Bonaparta.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ ponovo u štampi – ² Pitanje – ³ antikvarno

251

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 10. februara 1870.

Dragi Fred,

Prošle subote prvi put sam izišao, ali usled ove proklete magle odmah navukao neku vrstu zapaljenja vratnih žlezda. Organizam je, naravno, osetljiv posle nekoliko nedelja sequestration¹. U nas duva severoistočni vetar, koji pod ovim okolnostima produžava moj zatvor. Ali ja se nadam da će tokom ove nedelje grlo biti opet all right².

U nedelju je bio little³ Dakyns (geolog) kod mene. Pozvao sam ga za iduću nedelju. Škotska kapa bila je jedini memento⁴ na njegov kostim Felixa Holta, the Rascal.^[500] Bio je vedar kao i uvek, a Tussy delighted⁵ kad ga je videla.

Što se tiče novih stvari – kao što su irski zakoni^[466] itd. – second hand⁶ ih je ovde vrlo teško dobiti.

Laura nam danas, između ostaloga, piše da od prošlog juna uzbuđenje u Parizu stalno raste. Poglavitno je posle ubistva Victora Noira^[490] žene u radničkim slojevima uhvatio bes, a Ti znaš šta to u Parizu znači.

Crack-brained⁷ mladić Flourens je sinak of late⁸ Flourensa, sécrétaire perpétuel de l'Académie,⁹ koji je za celog svoga gotovo stogodišnjeg života uvek bio uz datu vladu i naizmenično bonapartist, legitimist, orelanist i opet bonapartist. Tokom poslednjih godina svoga života skrenuo je još na sebe pažnju svojim fanatizmom protiv Darwina.

A-propos Napoléona I. U jednom od brojeva lista »La Cloche«, koji Ti imaš, nalazio se, ne znam više iz kojih memoara, izvod o bednom ponašanju ovog junaka.^[501] Jenny bi htela da ima ovaj citat. Ona se o tome sporila u kući Monroe-ovih, gde su te činjenice hteli da poreknu.

Od knjige *Flerovskog*^[421] pročitao sam prvih 150 stranica (gde se govori o Sibiru, Severnoj Rusiji i Astrahanu). To je prva knjiga u kojoj je rečena istina o ekonomskim prilikama u Rusiji. Taj čovek je odlučan protivnik onoga što on sam naziva »ruskim optimizmom«. Ja nisam nikada imao ružičaste predstave o tom komunističkom Eldoradu, ali Flerovski prevazilazi svako očekivanje. Uistinu začuđuje, i svakako je znak nekog preokreta da se tako nešto može štampati u Petrogradu.

¹ zatvora [odnosno, sedenja kod kuće] – ² u redu – ³ mali – ⁴ sećanje – ⁵ oduševljena – ⁶ antikvarno – ⁷ Sašavi – ⁸ pokojnog – ⁹ stalnog sekretara Akademije –

У насъ пролетаріевъ мало, но зато масса нашего рабочаго класса состоитъ изъ работниковъ, которыхъ участь хуже чѣмъ участь всякаго пролетарія.¹⁰

Način izlaganja je sasvim originalan, ponekad najviše podseća na Monteila. Vidi se da je čovek svugde lično bio i posmatrao. Žestoka mržnja prema spahijama, kapitalistima i činovnicima. Nikakve socijalističke doktrine, nikakvog agrarnog misticizma (iako je pristalica opštinske svojine), nikakve nihilističke zanesenosti. Tu i tamo nešto dobronamernog trućanja, koje, međutim, odgovara razvojnom stepenu ljudi kojima je knjiga namenjena. U svakom slučaju, to je najznačajnija knjiga koja je izišla posle Tvoje knjige o *Položaju radničke klase*. Dobro je prikazan i porodični život ruskih seljaka sa onim groznim premlaćivanjem svojih žena, sa vatkom i suložnicama. Sad bi mi, dakle, vrlo zgodno došlo kad bi mi poslao fantastične laži građanina Hercena.¹¹

Ti se sećaš da je list »L'Égalité« na Bakunjinovu inspiraciju napao General Council¹², javno činio svakojake interpelacije i pretio da će ih nastaviti.¹³ Na to je poslat dopis – koji sam ja sastavio – Comité Romand¹⁴ u Ženevu¹⁵ i ditto svim ostalim komitetima francuskog jezika koji su s nama u prepisci. Rezultat: cela Bakunjinova banda je istupila iz lista »L'Égalité«. Sam Bak[unjin] je preneo svoju rezidenciju u Tesen i produžice svoje intrige u Švajcarskoj, Španiji, Italiji i Francuskoj. Između nas je sada s primirjem svršeno, pošto on zna da sam ga ja prilikom poslednjih ženevskih događaja živo napao i optužio. Ta stoka zaista uobražava da smo mi »odveć buržujski«, i stoga nesposobni da shvatimo i ocenimo njegove uzvišene koncepcije o »pravu nasleđivanja«, »jednakosti« i potiskivanju dosadašnjeg državnog sistema pomoću »l'Internationale«. Njegova »Alliance de la Démocratie Socialiste«⁽²⁸³⁾ formalno je ukinuta, u suštini ona postoji i dalje. Iz priložene kopije jednog pisma (koju mi moraš vratiti) H. Perret-a, secrétaire du Conseil Romand¹⁶, Jungu^[502] videćeš da je katastrofa u Ženevi nastupila pre nego što su primili naše pismo. Ali ono je učvrstilo novi status rerum¹⁷. Belgijski »Conseil« (Bruxelles)¹⁸ izjasnio se zvanično potpuno u korist našeg istupanja protiv lista »L'Égalité«, no secrétaire¹⁹ belgijskog veća Hins (šurak de Paeppe-a, ali s njime u zavadi) poslao je pismo Stepneyju^[503], u kome staje na stranu Bakunjinu a mene optužuje da podupirem reakcionarnu partiju među ženevskim radnicima itd. itd.

Da li si zapazio u jednom od brojeva lista »La Marseillaise«, koje sam Ti poslao, da je gospodin K. Blind u rečenom listu objavio rek-

¹⁰ Mi imamo malo proletera, ali se zato mnoštvo naše radničke klase sastoji iz radnika čija je sudbina gora od sudbine svakog proletera. – ¹¹Vidi u ovom tomu, pismo 252, Prvi deo. – ¹² Generalno veće – ¹³ Vidi u ovom tomu, pismo 243, Prvi deo. – ¹⁴ Romanskom komitetu – ¹⁵ Karl Marx, *Generalno veće Federacionom veću romanske Švajcarske* – ¹⁶ sekretara Romanskog veća – ¹⁷ stanje stvari – ¹⁸ »Veće« (Brisel) – ¹⁹ sekretar

lamu za gospodina K. Blinda, prema kojoj je rečeni Blind bio poslat kao »poslanik« u Pariz s generalom Schurzom (*Schütz* ne zvuči dovoljno dobro), iz Pariza od strane Bonaparte bio prognan⁽⁵⁰⁴⁾ i da je to još uvek! i ujedno da je ranije bio član nemačke Narodne skupštine⁽²⁷⁴⁾!

My compliments to Mrs. Lizzie and friends.²⁰

K. M.

[Dodatak Eleanore Marx]

My dear Engels,

I am *very* much obliged to you for sending me that advertisement. The situation is one that will suit me very well, so I shall lose no time in applying for it. You will I am sure give me a reference.

With thanks and best love to all.

Good bye.²¹

Tussy.

²⁰ Pozdrav gospodi Lizzie i prijateljima – ²¹ Moj dragi Engels, *Veoma* sam Ti zahvalna što si mi poslao ovaj oglas. Mesto mi izvanredno odgovara i neću gubiti ni trenutka da ga zatražim. Ti ćeš mi sigurno dati preporuku. Hvala i najtopliji pozdravi svima. Do viđenja.

252

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. februara 1870.

Dragi Mohr,

Stvar s Tvojim vratnim žlezdama posle otoka žleзда ispod ruke ne sviđa mi se naročito. U svakom slučaju, to pokazuje da s limfnim sistemom nije sve u redu. Ako to uskoro ne prođe, ja bih ipak zapitao Allena, koji je onda kad sam ja imao tegobe sa žlezdama tako tačno postavio dijagnozu. Tvoje su, očigledno hronične, dok je kod mene bilo vrlo akutno, ali bolje je što je bolje.

U prilogu Ti šaljem ono što sam napisao Liebknechtu kao uvod za »Seljački rat«. ^[494] Pošto se pri tom ne može mimoići 1866, čega smo se do sada klonili, to se moramo složiti šta tu treba da se kaže. Ostale primedbe su isto tako dobrodošle.

Zatim Wilhelmićev odgovor. ^[505] U tome je sav Wilhelm. On uopšte nije *znao* da je »18. brimer« izišao. Zato da mu *ja smesta* pošaljem svoju adresu. Pošto *on* meni nije više slao svoj list, mora da sam se *ja* radi njegovog izvinjenja iselio. I sad ova pokora, da mi čitav »Der Volksstaat« od 1. oktobra naknadno sruči na glavu!

Ova oba dokumenta molim da mi što skorije vratiš, da mogu Wilhelmiću poslati ono što ga se tiče, pa da imam mira od njega.

Danas sam Ti preko Globe Parcel Co. poslao svoje brojeve listova »La Cloche«, »La Lanterne«, »La Marseillaise«, »Le Figaro« itd. koje sam imao ovde. Potrebna sveska lista »La Cloche« je takode tu. Pošto Jenny skuplja ove stvari, onda je najbolje da ima sve zajedno. Ovde sam zadržao samo jedan broj lista »La Marseillaise« u kome se govori o piroksilinu ^[506], hteo bih da se još kod Chlormeiera¹ o tome raspitam.

Dakyns je hteo još pre Božića da dođe do Tebe i pisao je Moore-u radi Tvoje adrese. Ali ovaj, čije poznavanje ljudi i ocena okolnosti nisu uvek neosporljivi, toliko je govorio o Tvojim nepristupačnosti kod kuće da sam odmah rekao da će on jadnog D[akynsa] sasvim nepotrebno zaplašiti. Stoga sam Ti hteo već prošli put dati D[akynsovu] adresu, ali sam zaboravio, no odmah sam rekao M[ooore-u] neka D[akynsu] ne puni glavu takvim besmislicama.

Citirana rečenica od Flerowskog² je prva ruska rečenica koju *potpuno* razumem bez rečnika. Kako glasi ruski naslov knjige? Ja ću je nabaviti. Ono što sam Ti hteo poslati nije *Hercen*, nego nemački

¹ Carla Schorlemmera – ² Vidi u ovom tomu, pismo 251, Prvi deo

prevod knjige »Земля и воля«, »Zemlja i sloboda« od plemića *Lilien-thala*³, gde su opisane i loše posledice slobode za seljake i uz to propadanje poljoprivredne proizvodnje.^[136] Pisao sam Ti o tome još pre godinu dana⁴, a otada je i Borkheim to nabavio i, mislim, preveo Ti mesta odatle. Čim pročitam, poslaću Ti je.

Perret-ovo pismo^[502] isto tako vraćam u prilogu. Dobro je što je Bakunjin u Tesinu. Tamo neće napraviti mnogo zla, a ipak je to dokaz da je u Ženevi gotovo. A pošto u svakom pokretu ima ovakvih ambicioznih sujetnih nesposobnosti, to je au fond⁵ dobro da se one na svoj način sakupe i onda sa svojim bubicama, kojima žele pokrenuti svet, iziđu na svetlo dana. Tad će se uskoro pred celim svetom pokazati da je sve to vetar. I to je bolje nego da borba ostane na terenu ličnog ogovaranja, gde ljudi koji imaju nekog posla nisu dorasli onima koji mogu po čitav dan da spletkare. Ali na njih se mora pripaziti, da ne bi bez otpora zauzeli teren na nekom mestu. Španija i Italija moraće im se, dabome, prepustiti, bar za sada.

Bilo bi vrlo dobro kad bi poštovani Rochefort, ili kako Lizzie kaže Rushforth,⁶ izvesno vreme posedeo u zatvoru.^[498] La petite presse⁷ je već sasvim dobra, ali ako ona sve ostalo potisne, onda gubim volju za nju. U celoj toj sorti još uvek se oseća da potiče iz bas-empire-a.^[507] I kad Rochefort propoveda jedinstvo između buržuja i radnika, onda je veoma veseo. S druge strane su »seriozni« vodi pokreta doista vrlo ozbiljni. To je zbilja divno. Supply⁸ glava, koji je do 1848. dolazio proletarijatu iz drugih klasa, kao da je od tog vremena sasvim presušio, i to u svim zemljama. Čini se da će to radnici sve više sami morati da čine.

A šta radi l'illustre⁹ Gaudissart? Ne čujem ništa o njemu. Zar još nema nikakav posao?

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

³ Treba Lilienfelda – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 62, Prvi deo. – ⁵ u osnovi – ⁶ Igra reči: Rochefort – prezime; rush = juriti, forth = napred – ⁷ Mala štampa – ⁸ Priliv – ⁹ presvetli

253

Marx Englesu
u Mančester

[London] 12. februara 1870.

Dear Fred,

Allen me je juče posetio. Samo običan nazeb. Ali on mi savetuje da ne izlazim dok ne prestane ruski vetar »which blows no good to anybody«. ¹

Tvoj uvod² je vrlo dobar. Ne znam šta bih izmenio ili dodao. Sa tretiranjem 1866. slažem se verbotenus³. Vrlo je dobar dvostruki udarac po Wilhelmu iz Narodne partije¹⁰³ i po Schweitzeru s njegovom nitkovskom gardom!

Što se, pak, tiče Wilhelmovih excuses⁴,^[505] nikad se ne zna da li on namerno laže ili mu se zbog konfuzije u glavi okreće sve kao mlinski točak. Činjenica je da sam iz Hanovera pisao Meißneru da pošalje copies⁵ Wilhelmu, listu »Die Zukunft« i Schweitzeru i da je ovaj poslednji *odmah* doneo opširan oglas. Dalje: Wilhelmovi prijatelji – Bonhorst i Bracke prilikom svoje posete u Hanoveru⁶, *videli* su novo izdanje i pričali mi da su se sporazumeli s Meißnerom o izdavanju jednog jevtinijeg popularnog izdanja. Meißner mi je pisao o tome. Ja sam pristao da tiraž tog izdanja treba da bude 2000 primeraka, od kojih 1000 treba prepustiti Bonhorstu itd. po ceni koštanja. Oni su se obavezali da će se pobrinuti za rasturanje ovih 1000 primeraka. Od tog vremena ništa nisam čuo o tome. Sad ćemo Wilhelma staviti na probu. Piši mu neka piše Meißneru kako to da *Osannaesti brimer* nije oglosio ni u listu »Der Volksstaat« ni u listu »Die Zukunft« i ditto, uprkos mome nalogu koji sam mu dao iz Hanovera, niti je njemu niti Weissu iz lista »Die Zukunft« poslao copies⁵? M[eißnerov] odgovor pružio bi mi ujedno priliku da s njim ozbiljno porazgovaram povodom njegove nemarnosti.⁷

Potpuno se slažem s Tvojim primedbama⁸ o French radical press⁹. Proudhon nije uzalud bio socijalist carskog vremena. Moje je čvrsto ubedenje da je Nemačka, iako će prvi udarac poteći od Francuske, mnogo zrelija za jedan socijalni pokret i da će Francuze uveliko pre-

¹ »koji nikome ništa dobro ne donosi«. – ² »Prethodna napomena za drugo izdanje »Nemačkog seljačkog rata«. – ³ doslovno – ⁴ izvinjenja – ⁵ primerke (drugog izdanja *Osannaestog brimera Louis-a Bonaparte* – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 281, Prvi deo. – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 252, Prvi deo. – ⁹ francuskoj radikalnoj štampi

rasti. Velika je zabluda i samoobmana ako oni još uvek sebe smatraju za »izabrani narod«.

A propos! Jenny je juče čula kod Monroe-ovih da gospodin John Bull Bright nije na *imanju*, kao što to javljaju novine, nego u gradu pod nadzorom jednog *psihijatra*. Razmekšanje mozga has again set in¹⁰. Cobbett primećuje^[508] prilikom Castlereagh-ovog samoubistva: England during one of its most critical epochs, was governed by a madman¹¹. I sad opet isto, za vreme irske krize.

Divno je što Bouverie, this incarnation of pure Whiggism¹², nalazi da je postupak quoad¹³ O'Donovanu nezakonit.^[509] B[ouverie] je besan što su mu pri podeli položaja pokazali cold shoulder¹⁴.

Naslov knjige N. Flerovskoga:

»Положеніе рабочаго класса въ Россіи«. С — Петербургъ
Изданіе Н. П. Полякова. 1869.^[421]

Što me je kod Flerovskoga, između ostalog, zabavljalo jeste njegova polemika protiv *neposrednih poreza* seljaka. To je čista reprodukcija maršala Vaubana i Boisguillebert-a.^[510] On, takode, oseća da položaj seljaka ima svoj analogon u vremenu stare francuske monarhije (od L[ouis-a] XIV). Kao i Monteil, i on ima mnogo smisla za narodne osobenosti — »otvoreni Kalmik«, »i pored svoje prljavštine poetski Mordvin« (koga upoređuje s Ircima) »okretni epikurejski, živahni Tatarin«, »talentovani Malorus« itd. Kao dobar Rus, on poučava svoje zemljake šta bi trebalo da rade da bi *mržnju* koju sva ta plemena gaje prema njima, obratili u suprotno osećanje. Kao primer mržnje on, između ostaloga, navodi kako je jedna doista *ruska* kolonija preseljena iz Poljske u Sibir. Ovi ljudi znaju samo ruski, nijednu reč poljski, ali smatraju sebe Poljacima a Ruse mrze poljskom mržnjom itd.

Iz njegove knjige nepobitno proizlazi da se sadašnje prilike u Rusiji ne mogu duže održati, da je oslobođenje kmetova, of course,¹⁵ samo ubrzalo proces raspadanja i da predstoji strašna socijalna revolucija. Tu se, takode, vidi i realna osnovica dačkog nihilizma, koji je sad u modi među ruskim studentima. By the by¹⁶, u Ženevi je sad obrazovana nova kolonija prognanih ruskih studenata, koji u svom programu proklamuju borbu protiv panslavizma, a na njegovo mesto ističu Internacionalu.^[511]

Flerovski pokazuje u posebnom odeljku da je »rusifikacija« drugih plemena čista optimistička obmana, *čak i na Istoku*.

Lilienfelda¹⁷ mi ne moraš vratiti. Gaudissart¹⁸ ga ima na ruskom i na nemačkom. Prekjuče mi je nagovestio svoj povratak. Prema jednom ranijem saopštenju njegove žene mojoj ženi, on je našao novo mesto. No čudim se da to nije pomenuo u svojoj poslednjoj poslanici.

¹⁰ ponovo je nastupilo — ¹¹ Engleskom je za vreme jedne od njenih najkritičnijih epoha upravljao ludak — ¹² ovo otelovljenje čistog vigizma (liberalizma) — ¹³ prema — ¹⁴ što su ga ignorisali — ¹⁵ naravno — ¹⁶ Uzgred rečeno — ¹⁷ u rukopisu Lilienthal (vidi u ovom tomu, pismo 252, Prvi deo) — ¹⁸ Sigismund Borkheim

U prilogu *kopija pisma Hinsa Stepneyju*,¹⁹ koju mi moraš vratiti. U svome odgovoru propisno sam mu natrljao nos. Kako se on tačno obaveštava, pokazuju, između ostaloga, sledeće tačke. On kaže da smo mi u našem *izveštaju o kongresu u Bazelu*⁽⁴⁴⁷⁾ *prećurali* debatu o *pravu nasleđivanja*. To mu je verovatno Bakunjin sugerirao, i on to veruje, iako ima naš izveštaj u rukama i dovoljno zna engleski da bi ga čitao! On govori o *«mome»* pismu u Ženevu, kada nisam napisao nijednog retka! Moji prigovori zbog Bakunjinovog vršljanja nalaze se u mome pismu Briselu, kuda sam – osim saopštenja poslanice Generalnog veća Ženevi²⁰ – imao da podnesem opšti izveštaj i da saopštim imenovanje novog sekretara za Belgiju (Seraillier-a, ouvrier bottier²¹ iz Marselja). On nas optužuje da smo izazvali krizu u Ženevi, koja je – kao što pokazuje *«L'Égalité»* – bila *okončana* više od nedelju dana pre nego je naša *missive*²² stigla onamo itd. Belgijski Conseil Général²³ je izjavio da se potpuno slaže s nama uprkos Hinsu.

Čudnovato, i old Becker²⁴ izjavljuje s drugim bakunjinistima da istupa iz redakcionog komiteta lista *«L'Égalité»*.^[512] Istovremeno on u svome časopisu *«Der Vorbote»* konstatuje upravo obrnuto od onoga što je B[akunjin] učinio u listu *«L'Égalité»*. Stari smetenjak!

Salut.

Tvoj
K. M.

¹⁹ Vidi u ovom tomu, pismo 62, Drugi deo. – ²⁰ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske* – ²¹ obučarskog radnika – ²² poslanica – ²³ Federalno veće – ²⁴ stari Johann Philipp Becker

254

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. februara 1870.

Dragi Mohr,
 Wilh[elmu]¹ potrebno napisao.² Sad sam radoznao kako će se izvuci.

Ništa smešnije od Flourensovog pisma o njegovim podvizima u Belvilu, gde je »tri časa držao jedno celo predgrađe«, nisam davno čitao. Famozan je početak, kad poziva ljude da idu za njim, ali ih ide samo stotina, a i ovi se uskoro smanje na 60, pa onda i ti uhvate maglu, dok najzad njega »i jednog mladića« ne izdevetaju u teatru.

Istorija s Brihtom je vrlo čudna. On je već ranije jednom imao takav napad i morao je dve godine na selo da lovi ribu.

Priča o Rusima pretvorenim u Poljake sasvim je irska. Flerovskog^[421] moram imati; na žalost, sada neću imati vremena da ga proučim.

Hinsa vraćam u prilogu. Pismo je očigledno napisano samo za Tebe.^[503]

Juče sam bio na jednom svečanom ručku za dvanaest osoba među *sanim torijevcima*, trgovcima, fabrikantima, štamparima pamučnog platna itd. Oni su se složili u ovome:

1. Da već tri godine ovde u Lankaširu the hands had been always in the right and the masters always in the wrong (shorttime versus reduction of wages);³

2. da the Ballot was now necessary to protect the Conservative voters⁴ i

3. da će Engleska za 25 godina biti republika, a ako princ od Velsa ne bude *vrlo* popularan – još i ranije.

Komično je kako ovi ljudi steknu uvidavnost čim je njihova stranka *out of office*,⁵ i kako je odjednom izgube čim su in⁶.

A propos! Biće da znaš da je u Divorce Trial⁷ gospode Mordaunt ona »some other persons⁸ s kojom je lady imala criminal connection⁹ – princ od Velsa.

Dakle, brdo Gladstone srećno je akuširalo¹⁰ svoga irskog miša.

¹ Wilhelmu Liebknechtu – ² Vidi u ovom tomu, pismo 253, Prvi deo. – ³ radnici su uvek bili u pravu, a poslodavci nisu nikad (skraćeno vreme nasuprot smanjenju najamnine) – ⁴ da je sada nužno tajno glasanje da bi se zaštitili konzervativni birači – ⁵ nije na vlasti – ⁶ na vlasti – ⁷ brakorazvodnoj parnici – ⁸ *izvesna druga osoba* – ⁹ nedozvoljeni odnos – ¹⁰ rodilo

Ja zaista ne znam šta torijevci mogu imati protiv ovoga Billa^[513], koji se prema irskim veleposednicima ophodi tako blago i, naposljetku, njihove interese stavlja u oprobane ruke irskih pravnikâ. Pa i pored toga će čak i to slabo ograničenje slobode evikcije¹¹ imati za posledicu prestanak prekomernog iseljavanja i obustavu pretvaranja oranica u pašnjake. No ako valjani Gladstone misli da je s ovim novim izgledom na neprestane procese svršio i sa irskim pitanjem, onda je to vrlo zabavno.

Može li se dobiti jedan primerak tog Billa? To bi mi bilo vrlo važno, da bih mogao pratiti debate o pojedinim klauzulama.

Vi u Londonu nemate nikakve predstave o tome kako je telegraf počeo slabo da funkcioniše otkako ga je vlada preuzela. Od Gladstone-ovog govora pojavila se juče u ovdašnjim novinama samo prva trećina, a i to *sušta glupost*.^[514] The latest telegrams¹² su svaka 24 sata stariji no inače, tako da ako čovek hoće da nešto dozna, mora čekati dok ne stignu londonske novine. Jedan telegram odavde za Notingem je predat u četvrtak a stigao je tamo u ponedjeljak.

Ti znaš da se već 3 - 4 godine vodi veliki spor između pruskih i austrijskih istoričara zbog bazelskog mira^[515], zato što je Sybel tvrdio da ga je Pruska morala zaključiti jer ju je Austrija izdala u Poljskoj. Sad je Sybel u svome istorijskom časopisu opet objavio dug članak o toj temi na osnovu austrijskih arhiva. Dok svaki redak dokazuje da je Rusija podbadala kako Prusku tako i Austriju jednu protiv druge a ujedno i na rat protiv Francuske 1792. godine, da je obe eksploatisala, podvaljivala im, dominirala nad njima, to budalasti Sybel uopšte ne zapaža, nego u celom tom spletu podvala, kršenja ugovora i nitkovluka, u čemu su svi podjednako ogrezli, traži samo jedno: dokaze da je Austrija ipak podlija od Pruske. Ovakvih volova još nije bilo. Ne protiv Rusije, ne, samo protiv Austrije upravlja se njegova srdžba, pa čak i ovde sasvim otvorenu i kao dan jasnu politiku Rusije objašnjava on sebi detinjskim pobudama, kao, na primer, gnevom zbog dvoličnosti Austrije.

Iz knjige Flerovskog izgleda da u svakom slučaju proizlazi da za kratko vreme mora doći do sloma ruske moći. Urquhart će, dabome, reći da su Rusi naručili tu knjigu da bi svetu bacili pesak u oči.

Tussy najlepše zahvaljujem na poslatom mi pruskom ministru prosvete za dan Svetog Valentina.^[516]

Tvoj
F. E.

¹¹ proterivanja zakupaca - ¹² poslednji telegrami

255

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 19. februara 1870.

Dear Fred,

Iako mi još uvek nije zgodno da pri ovakvom vremenu uveče izlazim, ipak sam sinoć bio kod Gaudissart-a.¹ On mi je, naime, pisao⁽⁵¹⁷⁾ da ima nešto vrlo važno da mi saopšti, a nije zgodno da dokumenta vuče k meni. Šta je to bilo? Jedno ogromno pismo o ruskim stvarima, jedna neizreciva papazjanija od svega i svačega kojom je usrećio »Die Zukunft«⁽⁵¹⁸⁾, a koju ovaj list neće da štampa, a i ne odgovara na njegova pisma u kojima on hitno traži da mu se razjasni ovakav postupak. Zatim: pismo od izdavača ovdašnjeg nedeljnika »Hermann«², u kome ga ovaj poziva da za njegov list piše protiv Rusije. Sudeći po ovome, Bismarck se, izgleda, ipak veoma ljuti zbog napada Katkova.

Na kraju jedan članak u Katkovljevom listu, u kome ovaj Bakunjinina 1. sumnjiči zbog izvesnih novčanih pitanja, 2. naziva ga svojim sibirskim dopisnikom i 3. prebacuje mu da je iz Sibira ili kratko vreme pre svog progonstva tamo – ne sećam se tačno – napisao *vrlo ponizno pismo caru Nikolaju*.⁽⁵¹⁹⁾ Gaudissart će mi poslati copy³ o tome, koji ću Ti onda dostaviti.

Gaudissart ima opet posao, ali još nema novu kancelariju u Sitiju. Osim toga, mora ponovo da se uvede u taj business.

Večeras – iako mi sinoćni izlazak nije dobro činio – moram opet u grad. Ja sam summoned u subcommittee⁴. I stvar je doista važna pošto su Lionci izbacili Richard-a iz svoga društva, ali General Council⁵ ima da odluči. Richard, dosada leader⁶ u Lionu, sasvim mlad čovek, vrlo je aktivan. Osim njegove infeodation⁷ Bakunjinu i njegove premudrosti koja je s time povezana, ne znam šta bi mu se imalo prigovoriti. Čini se da je naše poslednje cirkularno pismo⁸ napravilo veliku senzaciju, te da je u Švajcarskoj, kao i u Francuskoj, nastupio lov na bakunjiniste. Ali est modus in rebus,⁹ i ja ću se pobrinuti za to da se nikome ne učini nepravda.⁽⁵²⁰⁾

Najbolje u Gladstone-ovom govoru⁽⁵¹⁴⁾ je dugi uvod, gde kaže da i »beneficent«¹⁰ zakoni Engleza postižu uvek svoju suprotnost u

¹ Sigismunda Borkheima – ² Heinemanna – ³ prepis – ⁴ pozvan da dodem na sednicu potkomiteta – ⁵ Generalno veće – ⁶ vod – ⁷ privrženosti – ⁸ Karl Marx, Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske – ⁹ sve ima meru – ¹⁰ »blagotvorni«

praksi. Treba li tom čoveku većeg dokaza da Engleska nije pozvana da bude zakonodavac i upravitelj Irske!

Njegove mere su prava krpež. Glavna stvar je u tome da se lawyers¹¹ namame izgledom na procese a veleposednici izgledom na »državnu pomoć«.

Odgerov izborni skandal ima dve dobre stvari: Tričavi vigovci su prvi put uvideli da moraju pustiti radnike u parlament ili će doći torijevci. A drugo, lekciju gospodinu Odgeru i komp. Uprkos Waterlow-u^[521] on bi prošao *da se jedan deo irskih radnika nije uzdržao od glasanja*, zato što se on prilikom debate u General Council¹² tako trimming¹³ poneo, o čemu su oni doznali iz lista »Reynolds's«¹⁴.

Irski Bill^[513] ćeš dobiti sledeće nedelje.

Salut.

Tvoj
K. M.

À propos! Gospodin Siebel ili Sybel¹⁵, kako se već taj tip zove, kao da zaboravlja da su Prusi Austrijance ostavili na cedilu kako bi bez njih učestvovali u *drugoj deobi* Poljske. Svinjski postupak Prusa tom prilikom već je otkriven u jednom poljskom spisu od 1794, koji sam čitao u nemačkom prevodu, a nezgrapnan način kako je Rusija u antijakobinskom ratu obe nemačke velesile učinila svojim tools¹⁶ i fools¹⁷ vrlo je dobro izložen u jednom na francuskom napisanom poljskom pamfletu od 1848.^[522] *Imena* oba navedena autora nisu mi na pameti, ali sam ih zabeležio u svojim sveskama.

¹¹ advokati – ¹² Generalnom veću – ¹³ kolebljivo – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 235 i 237, Prvi deo. – ¹⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 254, Prvi deo. – ¹⁶ oruđem – ¹⁷ budalama

256

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 21. februara 1870.

Dear Fred,

U prilogu Borkheimov izvod iz Katkovljevog članka. Ujedno ćeš videti iz Gaudissart-ovog pisma *na poledini*, kakve mi bezobrazne predloge čini povodom onoga što sam mu rekao – one večeri kad sam bio kod njega¹ – o Flerovskom.^[523] Šta da odgovorim na ovu žudnju za delanjem?

U prilogu i pismo od Imandta.^[524] Čini mi se da je pruski zahtev zastareo. Šta Ti misliš? Nije li stvar do oblika priznanice koju je on izdao univerzitetskim profesorima²?

Danas sam pisao De Paepe-u o svinjarijama engleske vlade prema fenijanskim priisoners³. Ove stvari apsolutno moraju doći u kontinentalnu štampu.^[525]

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 255, Prvi deo. – ² Vidi u ovom tomu, pismo 66, Drugi deo. – ³ zatvorenici

257

Engels Marxu

u London

Mančester, 22. februara 1870.

Dragi Mohr,

Da je Imandt otišao smesta, isto tako kao i severnonemački konzul, nekom solicatoru¹, onda bi vrlo verovatno čuo da dug načinjen u inostranstvu nije utuživ u Škotskoj – ili je Škotska izuzetak od svih drugih zemalja? Code civil kaže o zastarevanju, član 2262, da *sve tužbe* zastarevaju za 30 godina; član 2265: ako je nepokretnost stečena u *dobroj nameri*, tužba zastareva za 10, odnosno 20 godina^[526]; član 2271: tužba učitelja i nastavnika nauka i umetnosti za časove koje daju mesečno, zastareva za *6 meseci*. Pošto se ovaj poslednji član ne može primeniti, tužba je očigledno podignuta samo zato da bi se *prekinulo* zastarevanje u Rajnskoj Pruskoj, ili, pak, da bi se probalo neće li se Imandt zastrašiti, pa iz bojazni da ne bude blamiran platiti. Može biti da su njegove priznanice ispostavljene na časnu reč, i onda bi se svakako u takvom položaju mogao grdno blamirati. *Poziv na sud* prekida zastarevanje po članu 2244.

Katkovljeve izjave o Bakunjinu ne vrede mnogo.² Ne kaže se *kome* su ova pokajnička pisma trebalo da budu napisana. Uzajmljivanje novca je odveć obično rusko sredstvo za život, da bi jedan Rus drugome zbog toga činio prigovore. I da je B[akunjin] pozajmljenih mu 6000 rubalja upotrebio za bekstvo, a ne da bi platio otkupščika,³ upravo je smešno. A da se neko ko je prognan u Sibir jednom obrati Katkovu, iako inače za njega mnogo ne mari, iz toga se takođe ne može mnogo izvući. To će Bakunjina ljutiti, ali ja ne vidim da će Gaudissart⁴ steći veliki kapital od toga.

Zbog njegove namere u odnosu na Flerovskog možeš G[audissart-u] reći: ako neki engleski izdavač ima volju da se u to upusti, on će potražiti prevodioca koji će delo prevesti *at the market rate*⁵, što se bitno razlikuje od onoga što G[audissart] naziva »dobro plaćeno«, i koji će biti s time gotov za 2-3 meseca, a neće mu trebati čitava godina dana. Neka G[audissart] ne misli da je on jedini čovek koji zna ruski. Još uvek ima vremena vratiti se na druge tačke, kad on zbilja nađe izdavača. Uostalom, neće škoditi ako G[audissart] stvar izvidi među londonskim publishers.⁶ Ako nekoga nađe, u šta ja prilično sumnjam, onda bi se ta veza mogla kasnije iskoristiti. Predlog

¹ advokatu – ² Vidi u ovom tomu, pismo 255, Prvi deo. – ³ zakupca državnog poreza – ⁴ Sigismund Borkheim – ⁵ po tržišnoj ceni – ⁶ izdavačima

da napišeš predgovor, možeš sasvim mirno odbiti ako kažeš da bi s Tvoje strane bilo neskromno da neku stranu knjigu predstavljáš engleskoj čitalačkoj publici pre nego što joj sam budeš predstavljen engleskim izdanjem svoje vlastite knjige⁷.

À propos! Zašto ne nateráš Eccariusu da u listu »Der Volksstaat« piše o svinjarijama u zatvoru?

Da je do druge deobe Poljske došlo iza leđa Austrije, to Sybel, naravno, pominje⁸, ali isto tako gleda i da dokaže kako je Pruska imala na to pravo zbog nekakvog prethodnog austrijskog verolomstva. Čitavo njegovo rezonovanje je ovo: ako se P[ruska] udruži s R[usijom] protiv Austrije, onda je to u redu, ali ako Austrija nastoji da se udruži s Rusijom protiv Pruske, onda je to izdaja. Velikonemci i Austrijanci, Arneth, Vivenot i kompanija tvrde, opet, protivno; tako da se ove dve istorijske škole odnose prema Rusiji isto tako glupo kao onda ove dve nemačke sile.

Te proklete irske zakone^[466] još uvek nemam. Giraldua Cambrensis^[495] sam otkrio, kod Bohna se može dobiti u prevodu za 5 šilinga. Trenutno čitam Wakefielda^[419], koji ima o klimi, tlu itd. mnogo čega dobrog, sa svim i svačim pomešanog. On se sebi čini vrlo učen, s velikim zadovoljstvom citira nemački, holandski, danski itd. šund.

Već se odavna nisam tako smejao kao juče kad sam u listu »Der Volksstaat« čitao Mosesovo⁹ pismo iz Pariza o Flourensu i ostalim novim »snagama«, koje zamenjuju i potiskuju starog Blanquija itd. Ovaj stari magarac ostaje uvek isti. Wilhelm¹⁰ ditto: njegove najnovije vesti 19. februara jesu: Hanover, 13. januara, Lerah, 23. januara, Minhen, 25. januara, Ernstal, 17. januara!

Inače, u Francuskoj stvari idu brzo. Jules Favre nije mogao ništa bolje da učini nego da se tako žestoko izjasni protiv svakog nasilja a za, iako ograničeni, ipak mirni razvitak.^[527]

Moje preseljenje u London krajem ovog leta je rešena stvar. Lizzie mi je rekla kako bi htela da ode iz Mančestera što ranije to bolje; nešto se zavadila s rodacima, pa joj je ovde već svega dosta. Naš ugovor za kuću ističe u septembru, dakle, od jula do septembra stvar se mora svršiti.

Najlepše pozdrave.

Tvoj
F. E.

⁷ prvog toma *Kapitala* – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 254 i 255, Prvi deo. –

⁹ Mosesa HeBa – ¹⁰ Wilhelm Liebknecht

258

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. marta 1870.

Dear Fred,

Prošle nedelje dobili smo vest da je umrlo mlade dete Lafargue-ovih.^[528] Velika hladnoća u Parizu imala je u tome udela. Dete je bilo stunted from the beginning¹.

U Fenian affairs² se u međuvremenu svašta dogodilo. Pismo koje sam pisao listu »L'Internationale« u Brisel i u kome sam napao i French republicans³, zbog njihovog borniranog nacionalnog pravca, štampano je i redakcija saopštava da će ove nedelje objaviti svoje refleksije.^[529] Moraš znati da sam u pismu Centralnog veća Ženevljanima⁴ – koje je bilo saopšteno Briselu⁵ i internacionalnim glavnim sedištima u Francuskoj – opširno izložio značaj irskog pitanja za pokret radničke klase uopšte (povratnim dejstvom na Englesku).

Uskoro potom Jenny se uzбудila zbog onog svinjskog članka lista »The Daily News«, privatnog glasila Gladstone-ovog ministarstva, u kome se ovaj podli list obraća »liberalnoj« braći u Francuskoj i opominje ih da ne brkaju cases⁶ Rochefort-a i O'Donovana Rosse. »La Marseillaise« je zbilja pala u klopku, dala je listu »The Daily News« za pravo i objavila, osim toga, jedan bedni članak brbljivca Talandier-a, u kome ovaj exprocureur de la République⁷, sada nastavnik francuskog jezika u vojnoj školi u Vulviču (ditto bivši domaći učitelj kod Hercena, kome je napisao plameni nekrolog), napada Irce zbog njihovog katolicizma i okrivljuje ih da su prouzrokovali Odgerov pad zbog njegovog učešća u Garibaldijevom komitetu.^[530] Osim toga je dodao da se drže Mitchela uprkos tome što je pristalica slaveholders⁸, kao da se Odger ne drži Gladstone-a uprkos tome što je ovaj mnogo važniji pristalica slaveholders!^[449]

Jenny – ira facit poetam⁹ – napisala je, pored privatnog pisma, jedan članak za list »La Marseillaise« koji je štampan.^[531] Osim toga, dobila je pismo, čiju kopiju prilažem, od rédacteur de la rédaction¹⁰. Danas opet šalje jedno pismo listu »La Marseillaise«, u kome, u vezi s Gladstone-ovim odgovorom (ove nedelje) na interpelaciju zbog pos-

¹ slabunjavo od početka – ² stvarima fenijanaca – ³ francuske republikance –

⁴ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske* – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 252, Prvi deo, 61 i 62, Drugi deo – ⁶ slučajeve – ⁷ bivši državni tužilac Republike (pri prvostepenom sudu) – ⁸ robovlasnika – ⁹ gnev čini pesnika –

¹⁰ urednika redakcije

tupka sa zatvorenicima, stoje izvodi iz jednog (vidi »*The Irishman*«, 5. februar 1870) pisma O'Donovana Rosse. Gladstone je ovde predstavljen Francuzima ne samo Rossinim pismom (ukoliko je Gl[adstone] in fact¹¹ odgovoran za ceo postupak sa zatvorenicima, i pod torijevcima) kao strašilo, nego i u svojstvu autora napisa »Prayers« »*The Propagation of the Gospel*«, »*The Functions of Laymen in the Church*«¹² i »*Ecce Homo*«, kao smešni hipokrit.

Sa ova dva lista – »*L'Internationale*« i »*La Marseillaise*« – mi ćemo sada pred Kontinentom zderati obrazinu sa Engleza. Ako slučajno nešto nađeš, one day or the other,¹³ što bi bilo podesno za jedan od ovih listova, onda moraš učestvovati u našem dobrom delu.

Moje zdravstveno stanje nije mi do sada dopuštalo da učestvujem na sednicama Central Council¹⁴. No idućeg utorka ću ići ako ne bude kiše. Debate u američkom House of Representatives¹⁵ o Fenian prisoners^[532] je engleska štampa, koliko sam video, najbrižljivije prečutala.

Gospodin W. Liebknecht se pokazuje ovog puta u svom punom sjaju. Najpre mu je hitno da dobije Tvoj *Seljački rat*. Sada odugovlači i umesto toga u broju 17. lista »*Der Volksstaat*« štampa sa datumom iz *Hamburga* jedan članak koji potiče od *Heinzenove* propagandističke klike protiv shvatanja »klasne« razlike.

Quant à Meißner¹⁶ i 18. brimera, il observe un silence significatif¹⁷.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹¹ u stvari – ¹² »Molitve«, »Širenje evanđelja«, »Zadaci laika u crkvi« – ¹³ danas-sutra – ¹⁴ Centralnog veća – ¹⁵ Predstavničkom domu – ¹⁶ Što se tiče Meißnera – ¹⁷ on značajno ćuti

Engels Marxu
u London

Mančester, 7. marta 1870.

Dragi Mohr,

Tvoje pismo stiglo je juče u vrlo sumnjivom stanju, a što je još sumnjivije, *čitav sat posle uobičajenog vremena*. Pošto je nedeljom ovde samo jedno post-delivery¹, to izgleda vrlo čudno. Da se, možda, vrlo poštovani gospodin Bruce ne interesuje za našu prepisku?

Kad sam u subotu po podne u rubrici »The Irishman in Paris« čitao istoriju sa listom »La Marseillaise«, odmah sam znao na kome kraju sveta treba tražiti Mr Williamsa. No nisam mogao sebi objasniti ime, ma koliko to bilo od mene glupo.^[533] Stvar je vrlo zgodna, i naivno pismo s naivnim Rochefort-ovim predlogom da se O'D[onovan] R[ossa] zamoli za dopis za list »La Mars[eillaise] pruža J[enny] najbolju priliku da s tim poveže postupak sa zatvorenicima i na taj način ovim bons hommes² otvori oči.

Zašto nećeš da objaviš pismo Generalnog veća Ženevljanima³? Centralne sekcije u Ženevi, Briselu itd. čitaju te stvari, ali dok se one ne objave, neće prodrati u mase. Isto tako bi trebalo da izidu na nemačkom jeziku u dotičnim organima. *Vi ni izdaleka ne objavljujete dovoljno*.

Pošalji mi, molim Te, odnosno brojeve listova »La Marseillaise« i »L'Internationale« na nekoliko dana.⁴ Jennyn uspeh u ovome izazvao je ovde opšte ura i u g. J. Williamsovo zdravlje pilo se ovde sa all due honors⁵. Vrlo sam radoznao kakav će biti dalji tok stvari. Onaj glupi dopisnik rubrike »The Irish[man] in Paris« neka jednom pokuša da li može takve stvari izneti u listovima svoga prijatelja Ollivier-a.

Pre nekoliko dana iznenada mi je moj knjižar poslao *Senchus Mora*, stare irske zakone^[466], i to ne u novom izdanju, nego u *prvom*. Upornim traženjem *to* sam, dakle, srećno pronašao. I takve teškoće sa knjigom koja na naslovnoj stranici nosi naziv londonske firme *Longman* itd. i koju je izdala vlada! Nisam još mogao da je pregledam, pošto sam u međuvremenu uzeo u rad razne moderne stvari (o 19. veku) i najpre moram ove završiti.

S Meißnerom sam ugovorio podelu dobiti.^[534]

Upravo sam dobio jedan upola razumljiv telegram iz Barmena, bez datuma, iz koga samo proizlazi da je moja majka ozbiljno bo-

¹ raznošenje pošte – ² naivčinama – ³ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske* – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 258, Prvi deo. – ⁵ sa svim dužnim počastima

lesna. Da li je na putu pismo, ili je neki raniji telegram izgubljen, ne znam.^[685] Ni danas nisam primio Liebknechtov listić.^[454] Sad je vrlo lako moguće da ću za nekoliko dana morati u Nemačku, if so⁶, videću Te na putu tamo. No nadam se da će još sve biti dobro.

Tvoj
F. E.

1870. 03. 07.

1870. 03. 07.

⁶ ako to bude slučaj

260

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 9. marta 1870.

Dear Fred,

U prilogu dva broja lista »*L'Internationale*«. Ne moraš ih vratiti pošto su mi poslali 5 copies of each number.¹

U broju II nema ničeg moga osim prevoda činjenica iz lista »*The Irishman*«. ⁽⁵³⁶⁾

As to No. I², ja sam to napisao de Paepe-u na brzinu kao privatno pismo, što je trebalo da upotrebi u jednom članku. Umesto toga on je to doslovno odštampao i gluposti dodao u zagradama, p. e.³, da pod bodily⁴ kažnjavanjem O'Donovana treba razumeti – udarce bičem!

Da li si pročitao onu Huxleyjevu stvar o nepostojanju razlike između Anglo Saxon (vulgo Englishmen) i Celt^{5?}⁽⁵³⁷⁾ On drži svoje drugo predavanje o tome sledeće nedelje. Little⁶ Dakyns poslao nam je za njega tickets⁷.

Ovde smo much disturbed⁸ zbog ćutanja Parižana⁹ otkako su nam javili smrt deteta.¹⁰ Nadajmo se da se nije dogodila nova nesreća. Strohn je bio prekuče ovde, na Kontinent otputovao istoga dana. Salut.

Tvoj
K. M.

¹ primeraka svakog broja – ² Što se tiče broja I – ³ na primer – ⁴ telesnim – ⁵ Anglosaksonaca (u običnom govoru Engleza) i Kelta – ⁶ Mali – ⁷ ulaznice – ⁸ vrlo nespokojni – ⁹ Paula i Laure Lafargue – ¹⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 258, Prvi deo.

261

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 9. februara 1870.¹

Dear Fred,

Pošto znam da Te ova stvar zabavlja, pišem sledeće na brzinu (skoro je vreme pošte): Jenny je poslala listu »La Marseillaise«, zajedno s nekoliko uvodnih napomena o Gladstone-ovoj poslednjoj izjavi u Donjem domu u vezi s prisoners,² izvod iz ranijeg pisma O'Donovana Rosse, štampanog u listu »The Irishman«, 5. februara (mislim da je toga datuma). »La Mars[eillaise]« (na čisto francuskom jeziku uredništvo navodi da to pismo dolazi iz »Njugejtskog zatvora«) to objavljuje u posebnom izdanju od utorka uveče u jednom broju koji sadrži samo članke od »prisonniers politiques«^{3[538]} i staje 50 santima. Zatim je sada usledilo ponovno preštampavanje (vraćanje na engleski) večeras u listu »L'Echo« itd. I Levyjev »Telegraph« govori u svome pariskom dopisu o tome. »The Irishman« može da se žali što nije citiran kao izvor. Ali Jenny će to iskoristiti da bi pokazala kako engleska štampa prećutkuje facts⁴ koje stoje u irskim listovima i tek ih onda kao takve objavljuje ako na vanredan način dolaze iz Pariza. Engleska štampa će uskoro zapaziti da su prošli idilični dani sistematskog laganja i prećutkivanja činjenica.

»Le Pays« primećuje da je povišenje prodajne cene lista »La Mars[eillaise]« na 50 santima protiv svakog pravila, pošto se »zatvorenička roba uvek prodaje jevtinije od ostale«.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Datum kod Marxa pogrešan; Engels ispravio na 10. mart. – ² zatvorenicima – ³ »političkih zatvorenika« – ⁴ činjenice

262

Engels Marxu

u London

Mančester, 13. marta 1870.

Dragi Mohr,

G. J. Williams¹ je svakako postigao veliki i zasluženi uspeh. Lukavost lista »La Marseillaise« da pismo štampa kao original², nasamarila je svu englesku štampu i najzad naterala i »The Irishman« da prizna svoju krivicu prema listovima »La Marseillaise« i »L'Internationale«. S prečutkivanjem je svršeno, i g. Bruce – iako u bednom listu »The Daily News« predstavlja O'D[onovan] R[ossu] još jedared kao »ordinary convict and nothing else«³ – u svom odgovoru na predstojeću interpelaciju verovatno će ipak udariti u druge žice. Bravo Jenny! Lizzie je Tebi još posebno zahvalna za članke u listu »L'Internationale«⁴, koji su joj se neobično svideli.

Oba priložena pisma primio sam iz Solingena. Ja sam se poštovanom Mollu⁵, držeći ga za Juppovog⁶ brata i starog člana Saveza⁷, obraćao sa Ti, otuda ova intimnost. Takođe ćeš videti da se o nama već počeo stvarati mit. Niti ja šta znam o istoriji sa Schapperom, koja veoma liči na kafansku priču, niti o istoriji s mojim starim. Moj stari bi se dobro čuvao da meni poveri da isplaćujem nadnice ili štogod drugo, uz to, ja mu ni izdaleka ne bih umeo dovoljno tačno računati.^[539] Pošto tim ljudima moram uskoro odgovoriti, možeš li mi reći da li si u međuvremenu nešto čuo u vezi s Menkeom.

Cele ove nedelje sam očekivao da ću morati otputovati zbog moje majke, no srećom, ide nabolje.⁸

Sledeće mesto je dovoljno da se čitav dugački landbill⁹ blagog Gladstone-a^[513] označi kao obična koještarija:

»The leases in question¹⁰ (kao što ih, naime, sada u Irskoj veleposednici tu i tamo daju zakupcima) are quite as precarious as tenancies at will. They have no efficacy whatever in removing the sense of insecurity. A lease to be of any avail for that purpose, should, save in the particulars of subdividing and subletting, be free and unfettered – above all, it should put no obstacle to the sale of the tenant's interest. But modern leases are the reverse of this – they are encumbered with clauses and covenants prescribing the mode of cultivation and the

¹ Marxova kći Jenny – ² Vidi u ovom tomu, pismo 261, Prvi deo. – ³ »običnog osuđenika i ništa drugo« – ⁴ Karl Marx, *Engleska vlada i zatočeni fenijanci* – ⁵ Friedrichu Mollu – ⁶ Josepha Molla – ⁷ Saveza komunista – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 68, Drugi deo. – ⁹ predlog zakona o zemlji – ¹⁰ Zakupi u pitanju

disposal of the produce, negatively and affirmatively regulating the action of the tenant and entirely forbidding the essential power of free alienation. Every line in these documents may without much exaggeration be said to contain a legal pitfall for the unwary and there are few, indeed, if any, who can escape the effect of the last clause with which they wind up, *making void the lease in case of the breach of any of the foregoing covenants. Such leases afford no security. They are quite as precarious and more dangerous than tenancies at will.*¹¹

I ko to kaže: Mr. Gallwey, *Agent* (!) of the Kenmare Estate, at the Killarney Board of guardians, November 4, 1869.¹² Kenmare Estate¹³ pripada, međutim, markizu Landsdowne-u, čiji je generalni upravnik za sva njegova irska estates¹⁴ poštovani – »Reality« *Trench*!¹⁵ Dakle, bolji se autoritet ne može poželeti. A ovi leases su ugovori by which, after the passing of this bill, every Irish tenant is to be held bound¹⁶, po rečima blagorodnog Gladstone-a.

Imate li vesti od Lafargue-ovih?

Najlepši pozdravi svima vama.

Tvoj
F. E.

¹¹ isto su tako nesigurni kao i zakupi koji se po volji mogu otkazati. Oni ni-pošto ne deluju tako da otklanjaju osećaj nesigurnosti. Zakup koji u tom pogledu treba da ima neku vrednost, morao bi, ne uzimajući u obzir pojedinosti ponovne deobe i pazakupa, biti slobodan i neograničen – pre svega ne bi smeo postavljati prepreku prodaji udela zakupca. Ali moderni zakupi su suprotno od ovoga – oni su preopterećeni klauzulama i sporazumima koji propisuju način obrade i upotrebu proizvoda, regulišu zakupčevu delatnost u pozitivnom kao i u negativnom smislu, te potpuno zabranjuju suštinsko pravo slobodnog otuđivanja. O svakom retku u ovim dokumentima može se bez velikog preterivanja reći da on za nesmotrene sadrži pravnu klopku i stvarno ima samo malo njih, ako uopšte ikoga ima, koji bi mogli izbeći dejstvo njegovih zaključnih klauzula, usled čega se zakup u slučaju povrede jednog jedinog od prethodnih sporazuma proglašava nevažećim. Ovakvi zakupi ne pružaju nikakvu sigurnost. Oni su isto tako nesigurni i još opasniji od zakupa koji se mogu po volji otkazati. – ¹² Gospodin Gallwey, upravnik (!) zemljišnog dobra Kenmare pri Sirotninjskom odeljenju Killarneyja, 4. novembra 1869. – ¹³ Zemljišno dobro Kenmare – ¹⁴ imanja – ¹⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 222, Prvi deo. – ¹⁶ po kojima će se posle usvajanja ovog zakonskog predloga, svaki irski zakupac smatrati vezanim

263

Marx Englesu

u Mančester^[504]

London, 19. marta 1870.

Dear Fred,

U prilogu »*La Marseillaise*«, koju mi moraš vratiti s ranijim brojem. Još je ni ja nisam pročitao. Članak smo napisali Jenny i ja zajedno^[531], jer ona nema sufficient time¹ na raspolaganju. To je i razlog zašto nije odgovorila na Tvoje pismo i zašto gđi Lizzy zahvaljuje za shamrock^[541] preko mene provisionally².

Iz priloženog Pigottovog pisma upućenog Jenny videćeš da gđa O'Donovan, kojoj je Jenny poslala privatno pismo s jednim brojem lista »*La Mars[e]illaise*«, drži ovu za muškarca iako se potpisala kao Jenny Marx. Po Jennynom nalogu, ja sam danas odgovorio Pigottu i tom prilikom mu kratko razložio my views of the Irish Question³.

Tvoj hint⁴ u pogledu Bruce-ovog izvrtanja⁵ J[enny] je već juče iskoristila u pismu poslatom listu »*La Mars[e]illaise*«. Mi imamo Knox' et Pollock's Report^[299] (no nismo ga pregledali) i ditto »Things not generally known«⁶. No zato ćeš me obavezati ako mi obratnom poštom pošalješ: 1. *Lassale-ov* spis protiv Schulze-Delitzscha i 2. knjigu šašavog Frižanina »Clement-a«.

Senzacija koju je izazvalo drugo J[ennynom] pismo (ono je sadržavalo condensed translation⁷ O'Donovanovog pisma) u Parizu i Londonu nije odvratnom i nametljivom (ali very fluent⁸ na jeziku i peru) Talandier-u davala mira. On je Irce u listu »*La Marseillaise*« proglasio za catholic idiots⁹. On se sada, isto tako, fullmouthed¹⁰ zauzima za njih, dajući pregled onoga što su »*The Times*«, »*Daily Telegraph*« i »*The Daily News*« rekli o O'Donovanovom pismu.^[542] Pošto Jenny drugo pismo nije potpisala (by accident^[11]), on očigledno uobražava da će njega smatrati za tajnog pošiljaoca toga pisma. To mu je u trećem J[ennynom] pismu osujećeno. Taj tip je du reste, teacher of French at the military school of Sandhurst¹².

Prošlog utorka bio sam prvi put opet na sednici Generalnog veća.^[543] Sa mnom Felix Holt, the Rascal.¹³ On se veoma zabavljao, jer je, u stvari, izuzetno, bilo nešto interesantno. *Prolétaires* »positivis-

¹ dovoljno vremena – ² za prvi mah – ³ svoja gledišta o irskom pitanju – ⁴ ukazivanje – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 262, Prvi deo. – ⁶ takode »Ne opšte poznate stvari« – ⁷ sažet prevod – ⁸ vrlo veštom – ⁹ katoličke idiote – ¹⁰ na sav glas – ¹¹ slučajno – ¹² uostalom, nastavnik francuskog jezika u vojnoj školi u Sandherstu – ¹³ hulja (Dakyns, vidi u ovom tomu, pismo 251, Prvi deo.)

tes¹⁴ iz Pariza poslali su, kao što je poznato, izaslanika¹⁵ već na Bazel-ski kongres. Raspravljalo se o tome da li mu se može dopustiti pristup zato što je zastupao jedno filozofsko a ne radničko društvo (iako on i njegovi drugovi svi »lično« pripadaju to working class¹⁶). Najzad su ga pustili kao delegata ličnih members¹⁷ »Internationale«. Oni su se sada u Parizu konstituisali kao branche¹⁸ Internationale – događaj zbog kojega su londonski i pariski kontisti napravili veliku graju. Oni misle da su zabili the thin wedge¹⁹. Generalno veće, na prijavu »prolétaires positivistes« o svome pristupanju, učtivo ih je podsetilo na to da Veće može dopustiti njihov pristup samo po uvidu u njihov program. Poslali su, dakle, program – čisto kontističko-ortodoksni – o kome se prošlog utorka diskutovalo. Predsedavao je Mottershead²⁰, vrlo inteligentan (iako Ircima nenaklonjen) stari čartist i lični neprijatelj i poznavalac kontizma. Posle duže debate: Pošto su oni radnici, mogu pristupiti kao prosta sekcija. Ali ne kao »Branche positivistes«²¹, pošto principi kontizma⁵⁴⁴ direktno protivreče principima našeg statuta. Uostalom, njihova je stvar kako će svoja lična filozofska shvatanja dovesti u sklad sa shvatanjima našeg statuta.

O piskaranju iz Solingena sledeći put.

Salut.

Tvoj
Moro

¹⁴ »Pozitivistički proletari – ¹⁵ Gabriela Mollina – ¹⁶ radničkoj klasi – ¹⁷ članova – ¹⁸ sekcija – ¹⁹ početak klina – ²⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 235, Prvi deo. – ²¹ »pozitivistička sekcija«

264

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. marta 1870.

Dragi Mohr,

Tvoje pismo od prekjuče *tek* mi je *danas* isporučeno i stanje koverta (u prilogu) ne ostavlja više nikakvu sumnju da je ona svinja Bruce bacio oko na našu prepisku. Ove retke stoga *ne* šaljem poštom, dok će istovremeno nekoliko redaka za Tebe otići poštom, sa kojima vraćam Pigottovo pismo.

Zatvaraj svoje koverta pažljivo i *preko* lepljenja zapečati ih pečatnim voskom tako da otisak na pečatu zahvati sva *četiri krila* koverta. Za to Tvoji sadašnji koverti nisu zgodni, jer se ta 4 krila moraju sasvim sastaviti da bi to bilo moguće. Ovo otežava stvar, tako da pri kratkom vremenu koje ti tipovi imaju, oni moraju ostaviti očigledne dokaze i onda ih možemo javno optužiti. U međuvremenu *važne stvari* piši mi na adresu Schorlemmer, Owens College, Mančester, ili 172 Brunswick Street, Mančester, ili S. Moore, 25 Dover Street, Oxford Street, Mančester, i nemoj sam pisati adrese. Pri *sasvim poverljivim* stvarima najbolje je neki paket preko Globe Parcel Co.¹, kao što je ovaj ovde. Ovim putem mogao bi mi poslati i drugu adresu, na Tvoj stan *ne* bi smela da bude. Dobro je što uskoro dolazim u London, tada će to prestati. Upravo sam napisao otkaz za moju kuću. Ova pasja vlada ne može, svakako, poželeti bolji izvor za obaveštavanje o delovanju čitave proleterske partije od naše prepiske; onda bi štošta našla što bi mogla iskoristiti kod svojih kontinentalnih koleginica. Već zbog toga moramo biti vrlo oprezni. Ne smemo se dopisivati za Stiebera.

A Jenny može uskliknuti: victoire sur toute la ligne!² Da nije bilo nje, poštovani Gladstone ne bi nikada odobrio novu istragu. Kako je pri tome Moore³ dozvolio da ga Gl[adstone] opet nasamari, pokazuje poređenje beleške u listu »The Irishman« na str. 608, koja je puna nade i koju je, očigledno, napisao Moore, s Gl[adstone-ovim] govorom od četvrtka, u kome ovaj zadržava pravo sastava i modaliteta itd.^[545]

Pismo iz Solingena⁴ upućeno meni takođe su pokušali otvoriti,

¹ Pošte za otpremu paketa – ² pobjeda na čitavoj liniji! – ³ George Henry Moore – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 262, Prvi deo.

verovatno u Kelnu, ali im nije pošlo za rukom zbog pravilno upotrebljenog voska za pečačenje.

Srdačni pozdravi.

Tvoj
F. E.

U brzini *nisu dobro* sastavili krila koverta, dokaz je, dakle, potpun.

265

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 24. marta 1870.

Dear Fred,

U prilogu dva broja lista »La Marseillaise« (u jednom je J. W[illiams]^[531]) i »Het Volk«, o čemu više u toku ovog pisma.

Ovi tipovi ovde neka se paze sa otvaranjem pisama. Vremena poštovanog Grahama su prošla.^[546] Čim bih dobio neki sasvim siguran dokaz, direktno bih pisao generalnom upravniku pošte. Il ne faut pas se gêner.¹

Misleći da sam se već sasvim oporavio, opet sam dve nedelje intenzivno radio, ali sad sam usled ovog martovskog vetra d'abord² počeo da kašljem – i još se nisam toga rešio – a od prekjuče opet neprijatna pojava na desnom bedru, koja mi već dva dana smeta pri hodu i sedenju. A tous les diables!³

U prilogu pismo ruske kolonije u Ženevi. Mi smo ih primili, ja sam *prihvatio* njihov nalog da budem njihov zastupnik u Generalnom veću^[511] a njima isto tako ukratko odgovorio (zvanično, pored *privatnog* pisma) sa dozvolom da odgovor objave u svome listu⁴. Drôle de position⁵ za mene da funkcionišem kao predstavnik jeune Russie^{6!} Čovek nikad ne zna dokle može da dospe i kakvo strange fellowship⁷ mora da sklapa. U zvaničnom odgovoru^[547] hvalio sam Flerovskog^[421] i naglasio da glavni zadatak Ruske sekcije jeste da radi za Poljsku (to jest da oslobodi Evropu svog vlastitog susedstva). O Bakunjinu sam smatrao za sigurnije da ne kažem ni reč ni u zvaničnom ni u poverljivom pismu. Međutim, što im ja nikada neću zaboraviti, to je da me čine »vénérable«⁸. Očigledno misle da mi je između 80 i 100 godina.

Pismo izdavača lista »Het Volk« – ovde priloženo – bilo je adresirano na mene bez pobliže adrese na kovertu, a umesto toga: »den Her Karl Marx, *Algemeen Correspondent voor Nederland der Internationale Arbeiders Vereeniging, London*«. ⁹ Ovo zvanje jednog »Algemeen Correspondent voor Nederland« bilo mi je do sada sasvim nepoznato. Ali pre nego što se na neki način upustim sa »gospodinom Philippom von Roesgenom von Flossom« smatrao sam za sigurnije da d'abord¹⁰

¹ Ne treba se ustručavati – ² najpre – ³ Do đavola! – ⁴ »Народное дело« – ⁵ Smešan položaj – ⁶ mlade Rusije – ⁷ čudno drugarstvo – ⁸ »duboko uvaženim« – ⁹ »gospodin Karl Marx, opšti dopisnik Međunarodnog udruženja radnika za Nizozemsku, London« – ¹⁰ najpre

pišem našoj Flamanskoj sekciji u Antverpen i zamolim za obaveštenje o ovom dugačkom imenu.¹¹

Najlepši pozdravi gospođi Lizzy.

Tvoj
Mohr

À propos! Old¹² Becker je najzad pisao Jungu (i meni nekoliko redaka^[548], na koje ću sutra odgovoriti). Sve gluposti koje je počinio, on predstavlja kao duboki svesni makijavelizam. Le bon homme!¹³ Pri tom interesantan podatak da je Bakunjin, koji je dosad, kako kaže Becker, na svakoj raskrsnici dizao strahovitu graju protiv Hercena, posle njegove smrti smesta počeo da mu peva slavopojke.^[549] *On je time postigao što je želeo*, naime da je novac za propagandu, oko 25 000 franaka godišnje, koje je bogati Hercen dobijao od Rusije (svoje stranke tamo), sada prenesen na Bakunjina. B[akunjin] izgleda voli ovakvu vrstu *nasledstva*^[550], uprkos svojoj antipatiji contre l'héritage.¹⁴

Napoleonovska rasa se lepo srozala, kad ona à tort et à travers¹⁵ nastoji da *dokaže* da je čašćavaju *šamarima*.^[551]

¹¹ Vidi u ovom tomu, pismo 70, Drugi deo. – ¹² Stari – ¹³ Naivčina! – ¹⁴ protiv nasledstva – ¹⁵ tako nepromišljeno

266

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 26. marta 1870.

Dear Fred,

U prilogu vraćam pisma »lažnog« Molla¹. Menke se još nije javio. Kad im pišeš, reci im i ovo: 1. da im je Lessner u nekoliko navrata pisao da *Centralno veće* ne može u toj stvari ništa da uradi; 2. da i sami mogu na prste izračunati da njihovo kooperativno društvo nije za Engleze apsolutno ni od kakvog značaja; i 3. da se od Centralnog veća sa svih strana Evrope traži novac, a da ono ni sa koje strane Kontinenta ne prima novčane priloge.

Tvoje retke od jutros ne razumem. To, valjda, zato što mi glava usled telesne slabosti nije najlucidnija.

Bilo bi mi drago kad bi mi još sutra uveče (naime, ukoliko pošta polazi u nedelju, što ovde nije slučaj) mogao poslati 5 funti akonto idućeg tromesečja. Moja žena mi, naime, uvek prekasno saopštava, i. e. u momentu of exhausted exchequer², da u ponedeljak u 2 sata treba platiti račun za plin.

Mislim da sam u Mančesteru³ ostavio broj nedeljnika »*The Queen's Messenger*«, gde je biografija Clanricarde-a. Pošto se taj skot pravi vrlo važan pri pretresu irskog Coercionbilla⁴, bilo bi vreme za J. Williamsa⁵ da Francuzima odabere par za Pierre-a Bonapartu.

Da li si ikada video ovakvo vremište kakvo vlada ove zime i jeseni? Nije čudno što čovek ne može da dode k sebi.

Salut.

Tvoj
K. M.

¹ Friedricha Molla (vidi u ovom tomu, pismo 262, Prvi deo.) – ² kad je kasa ispražnjena

267

Engels Marxu

u London

Mančester, 27. marta¹ 1870.

Dragi Mohr,

Ako mojih nekoliko redova od prekuče nisi razumeo, onda mora da je nedostajao prilog. Pisao si 24. da bi preduzeo korake čim bi imao u rukama neki sasvim siguran dokaz da se naša pisma otvaraju. Koverat ovog pisma je najubedljiviji dokaz. Pečatni vosak bio je odlepljen vrućim železom a zatim tako aljkavo premazan preko koverta da je izbrisan svaki trag otiska, a rubovi otvaranih strana čak nisu ni zaklopljeni kako treba. Taj koverat sam Ti smesta poslao i hteo time da Ti omogućim da odmah preduzmeš korake. Ako nije bio u pismu, onda su ga izvadili. Ako je bio u istom stanju u kakvom si ga Ti poslao, onda, dabome, ne treba da stavljaš na pisma pečatni vosak i možeš ih, isto tako, slati sasvim otvorena. Pošto me ovaj kazus² interesuje, molim Te da mi kažeš kako s tim stoji.

Srećom, imam u kući novaca i šaljem Ti u prilogu novčanicu od 5 funti S/7, 29 808, Mančester, 16. jan. 1869, Bank-of-England-Note. Zbog toga što je nedelja, pismo, na žalost, ne mogu poslati preporučeno, te lopuže koje otvaraju pisma isto su tako u stanju da i novac ukradu. Već juče sam hteo da nabavim ostatak, ali banka se u subotu zatvara tako rano da ne bih na vreme došao u grad. Poslaću Ti sutra.

»The Queen's Messenger« sa Clanricarde-ovom biografijom³ ne sećam se da sam video. Koliko znam, sve brojeve lista »The Queen's Messenger« itd., koje nisi poneo, vratio sam u paketu s brojevima listova »La Cloche« i »La Lanterne«, ali još ću jednom pogledati.

Gospodin Philipp von R[oesgen] von Fl[oss] već se nekoliko puta i u listu »De Werker« razmetao; iz tipično holandskog precznog rukopisa moglo bi se zaključiti da je on propali beležnički pisar. U svakom slučaju, savetuje se opreznost pre nego što mu se dodeli personeel diploma⁴ kao lid⁵ Internacionale.⁶

Kad bi samo Tvoj prijatelj Collet znao da si Ti bona fide⁷ i otvoreno postao russian agent.⁸ No to je vrlo lepo od tih ljudi, koji su, reklo bi se, sasvim druga vrsta Rusa nego svi oni s kojima smo dosad imali posla. Pokušaj protektorata nad ostalim Slovenima može im se ostaviti dotle dok se ne učvrstimo u Austriji i Mađarskoj, a onda to

¹ U rukopisu: 29. marta - ² slučaj - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 266, Prvi deo. - ⁴ lična diploma - ⁵ članu - ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 265, Prvi deo i 70, Drugi deo. - ⁷ u dobroj nameri - ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 265, Prvi deo.

samo od sebe prestaje. O srpskoj Omladini takođe imaju dobru predstavu; to je neka vrsta udruženja studenata s tendencijama otprilike tako jasnim kao što je naš nekadašnji Burschenschaft.⁽⁵⁵³⁾

Obaveštenje o Bakunjinu vrlo dobro. No time je on i onemogućen, Rusi koji plaćaju neće mu dopustiti da ide dalje od Hercena.

Vi tamo mora da imate lošije vreme nego mi; ovde je, doduše, prilično hladno, i naizmenično duva severoistočni i istočni vetar, ali je inače većinom lepo, i mogu svaki dan prilično dugo da pešaćim. Samo pre 8 dana, kad je jednom bilo toplo, dobio sam gadan grip, koji sam za tri dana rasterao čajem od lanenog semena.

Holandska i ruska pisma vraćam Ti drugom poštom, tako da ćeš ih sutra po podne dobiti.

Jednom sam pregledao prepisku od prošle godine i našao da je otprilike od jula do avgusta Tvojim pismima, s početka pojedinima, zatim kasnije svima bez izuzetka, manipulirano, što je ostavilo više ili manje jasne tragove. Pismo koje sam primio jutros, ako je otvarano, bar je opet pristojno zatvoreno.

Najlepše pozdrave.

Tvoj
F. E.

268

Engels Marxu

u London

Mančester, 28. marta 1870.

Dragi Mohr,

Juče sam Ti poslao u pismu, koje zbog nedelje nisam mogao predati preporučeno, novčanicu od 5 funti, S/7, 29 808, Mančester, 16. jan. 1869, i nadam se da si je primio zajedno s pismom. U prilogu još £ 82.10. – draft on demand on Union Bank of London, drawn by Manchester and County Bank to order of F. E[ngels] and endorsed to you,¹ zatim razna holandska i ruska pisma. Ovdašnji Roesgen² tvrdi da nije nikakav rođak roterdamskog Roesgena³. Ovaj poslednji nije loš u svojoj konfuziji – božansko pravo *kralja* i naroda – protest protiv *hedendaagsche*⁴ komunizma, odbrana konstitucionalne monarhije protiv republike (iako u tome za *Holandiju* ima atom istorijske slutnje) i, najzad, zaštitna carina. Posle ovoga čovek se već može zvati Ph[ilipp] von R[oesgen] von Fl[oss]. Isto je tako dobro što on buržoaziji prebacuje da on hoće najpre hunne eigene beurs vullen⁵ a onda het door her uitgezogen land aan den daarop vlammdenden *Pruis* verkoopen⁶. To bi trebalo poslati Bismarcku.

Tvoj
F. E.

¹ menica po videnju na Union Banku u Londonu koju je vukla Banka Mančestera i grofovije za račun F. Engelsa i doznačila Tebi – ² Charles Roesgen – ³ Philippa von Roesgena von Flossa – ⁴ današnjeg – ⁵ da napuni vlastitu kesu – ⁶ da zemlju koju je isisala proda Prusima koji su je željni

269

Engels Marxu
u London

Mančester, 13. aprila 1870.

Dragi Mohr,

Najlepša hvala za parlamentaires.¹ Neki su preduhitрили moje želje, drugi su mi bili novi i dobrodošli. Šaljem Ti nekoliko brojeva lista »Die Zukunft« da bih Ti pružio priliku da se iznad svake mere možeš diviti niskom postupku nacional-liberala u debati o političkom zločinu (krivični zakonik). To prevazilazi sve. Ti plašljivi psi misle da su ukidanjem smrtne kazne za *obične* zločine – i uz to samo na papiru – načinili takav podvig da sada političke zločince smeju mirno da oteraju na robiju i tretiraju ih kao common convicts².^[554] Za *političke* zločine treba, dakako, da pomoću opsadnog stanja i dalje postoje barut i olovo.

U prilogu jedno zabavno pismo od Wilhelma^[555], koje mi, molim Te, vrati radi odgovora. Kako vidiš, on se drži kao da *ja od njega* pre-pisujem. Svoj lajpciški listić^[454] još nije stavio na sigurne noge a već hoće da u Berlinu osnuje dnevnik. Taj momak sve vidi u ružičastom svetlu.

Sa Wakefieldom^[419] – 16 - 1700 stranica kvarta – najzad sam posle raznih prekida gotov.

Knjiga je grozno napisana, još groznije štampana – gotovo svi brojevi i podaci pogrešni – ali što se tiče materijala, u mojoj praksi bez takmaca. Tako nešto potpuno o jednoj zemlji nisam još nikada video. Pri tom taj čovek ima oči i prilično je pošten. Zanimljiv je strah Engleza 1808 - 12. zbog Irske. Depeše poslate u Indiju hvatali su Francuzi i objavljivali; u njima lord W. Bentinck kaže da je Irska *izgubljena* za Englesku.

Otkucava 8 časova i moram požuriti da pismo stigne na poštu. Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ materijal iz parlamenta – ² obične kažnjениke

270

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 14. aprila 1870.

Dear Fred,

U prilogu vraćam Wilhelma.^[555] Iz priloženog pisma od Borkheima^[556] vidiš kakvu neuljudnost u odnosu na mene Wilhelm sebi dopušta. Ja ne volim ovu grubu sentimentalnost, a pošto je Wilhelm rođen u Darmštatu, dakle, nema čak ni izvinjenje da je rođeni Vestfalac; malo sam mu oštro odgovorio.

On je u Tvome članku¹ namerno prevideo da se »Narodna partija« i »nacional-liberali« tretiraju kao dva pola *jedne iste* ograničenosti.

U utorak sam prvi put posle bolesti bio u Centralnom veću i tom prilikom primio Pfändera, koji je opet postao član (ponovo izabran), ali se još nije bio predstavio.^[557] Saopštio mi je da je pre 8 dana bio pozvan Schapperu, koji je teško bolestan. Schapper želi da mene vidi; Pfänder mi to *nije* rekao *zato što* zbog čira na butini nisam mogao da hodam. Ali ja bih se odvezao da me je izvestio. Te iste večeri (u utorak) obavestio me Leßner da je Schapper in articulo mortis.² Nadam se da nije baš tako rdavo.

Pošto sam već na medicinskom području, to sledeće: smatram da je poslednji čir samo propratna pojava koja prilično redovno nastupa a onda s nastajanjem toplog vremena iščezava. Mislím, dakle, da sam za ovu godinu s time gotov. A sad su se s toplijim vremenom, kao i uvek, odmah javili bolovi u jetri (ili tu negde), pa uzimam Gumpertov lek protiv toga. Kugelmann tvrdi da je jedini način da opet dođem k sebi – da krajem leta idem u Karlsbad. Sve to dolazi od rdave ishrane, ova od rdave probave, a ona je u vezi s nepravilnom funkcijom jetre. Pitaj, molim Te, Gumperta šta on o tome misli. No radije mu reci da predlog za Karlsbad dolazi od moga engleskog lekara, jer bi ga, možda, samo ime »Kugelmann« navelo na to da slučaj i protiv volje i nesvesno ne oceni objektivno. Ja osećam da doista treba primeniti neko radikalno preventivno sredstvo, pošto je čovek svake godine godinu dana stariji, a ova vrsta slabosti nije od koristi ni za one self,³ ni za delatnost napolju.

... Znaš li da je Meyen umro?

Brojevi lista »Die Zukunft« svakako pružaju lepu sliku prusko-liberalne sadašnjice! Ali će se i sam »Die Zukunft« pretvoriti u »Ge-

¹ ² Prethodnoj napomeni za drugo izdanje *Nemačkog seljačkog rata* – ² na samrti – ³ za samog čoveka

genwart». ⁴ Kao »Budućnost« ovaj list je, naime, bankrot. U svom novom obliku on dolazi pod kontrolu (kao i ranije s Weissom kao rédacteur en chef⁵) Sonemanna u Frankfurtu. Čisto politički, on treba da u Berlinu zastupa *Narodnu partiju*⁽¹⁰³⁾. Quelle imbécilité!⁶ Ono nešto uticaja i čitalaca među radnicima sasvim će izgubiti kad prestane da koketira sa »socijalnim pitanjem«, a pruske, naročito berlinske »birgere« sigurno neće dobiti time što će biti jače južno-nemački obojen.

Prilažem Ti dva broja bečkog radničkog lista⁷ i 1 »*L'Égalité*« i molim Te da ih, pošto pročitaš, sva tri vratiš.

U listu »*Volkswille*« »scheen« die Gebeide⁸, koju podiže Jevrejić Leo Frankel (Schweitzerov pariski dopisnik, ne znam da li još?) na osnovu moga izlaganja o sastavnim delovima vrednosti. Par exemple⁹: (radna snaga + najamni rad — najamnina = nezavisni radnik).

Iz lista »*L'Égalité*« ćeš videti da je na kongresu Suisses Romands¹⁰ u La Šo-d-Fonu došlo do otvorenog rata između bakunjinista na čelu sa Guillaume-om (ta stoka naziva sebe profesorom a urednik je lista »*Le Progrès*« u Lokalu, Bakunjinovog ličnog glasila) i *Conseil Romand*¹¹ (Ženeva).^[558] Prikaz je vrlo konfuzan. U utorak uveče Jung je podneo zvanični izveštaj Ženevskog veća¹², koji je napisao Rus Utin, koji je na romanskom kongresu fungirao kao sekretar. Antibakunjinisti, koji su predstavljali 2000 ljudi, bili su nadjačani i stoga naterani na rasep od strane bakunjinista, koji su predstavljali 600 ljudi, no koji su per fas et nefas¹³, između ostalog, falsifikovanim mandatima, osigurali sebi veći broj delegata. Došlo je do žestokih izjava o Bakunjinovom vršljanju, koje je pored ostalih razobličio Utin. Council Romand sad traži, oslanjajući se na zaključke poslednjeg (Bazelskog) kongresa^[484], da odluku donese Centralno veće. Mi smo *odgovorili*: Sve činjenice sa *zapisnicima sa sednica* moraju se poslati ovamo. Ditto smo naredili Jungu da piše Guillaume-u da i on ditto predloži svoj playdoyer¹⁴.

Nedavno smo, isto tako, imali da presudimo jednu raspru u Lionu.^[520] Zatim je u Bazelu jedna klika (pod vođstvom državnog tužioca Bruhina) nama tužila drugu kliku (više proletersku). Poslednji slučaj smo, međutim, kao *sasvim lokalni*, uputili J. Ph. Beckeru na presudu.

Lafargue se u Parizu upoznao s jednom vrlo učenom Ruskinjom¹⁵ (prijateljicom njegovog prijatelja Jaclard-a, jednog izvanrednog mladog čoveka). Ona mu je saopštila: *Flerovski* — iako je njegova knjiga^[421] za vreme liberal fit¹⁶ prošla cenzuru — izvoleo je zbog nje biti proteran

⁴ ... sama »Budućnost« pretvoriti u »sadašnjicu«. — ⁵ glavnim urednikom — ⁶ Kakva glupost! — ⁷ »*Volkswille*« — ⁸ ovde u dijalektu, inače pravilno: schön = lepa, das Gebäude = građevina — ⁹ Na primer — ¹⁰ romanskih Švajcaraca — ¹¹ *Romanskog veća* — ¹² Federalnog veća romanske Švajcarske — ¹³ dozvoljenim i nedozvoljenim putevima — ¹⁴ odbranu — ¹⁵ A. V. Korvin — Krukovskom — ¹⁶ nastupa liberalizma

u Sibir. Prevod moje knjige je još pre izdanja konfiskovan i zabranjen.^[559]

Još u toku ove nedelje ili početkom iduće dobićeš: »*Landlord and tenant Right in Ireland. Reports by Poor Law Inspectors. 1870*«, ditto »*Agricultural Holdings in Ireland. Returns. 1870*«.

Izveštaji Poor Law Inspectors¹⁷ su interesantni. Između ostaloga pokazuju i to, kao i njihovi »*Reports on Agricultural Wages*«¹⁸, koji se već nalaze u Tvojim rukama, da je posle famine¹⁹ započeo konflikt između *labourers* on the one hand, *farmers and tenants*²⁰, s druge.^[560] Što se tiče »*Reports on Wages*«, – pod pretpostavkom da su sadašnji podaci o nadnicama tačni, a to je verovatno, sudeći prema drugim izvorima – *ranije nadnične stavke* su navedene ili *prenisko* ili su raniji Parliamentary Returns²¹ o njima, koje ću Ti pronaći među mojim Parliamentary papers²², dali podatke *previsoko*. No u svemu se potvrđuje ono što sam ja rekao u odeljku o Irskoj^[561], da je povišenje nadnica bilo više nego kompenzirano povećanjem cena životnim sredstvima, te da je, izuzev jesenjeg perioda itd., relativni surplus²³ poljoprivrednih radnika došao na raniji nivo i pored emigracije. Važna je takođe u »*Landlord and Tenant Right Reports*« činjenica da je razvitak of machinery²⁴ masu handloom weavers²⁵ pretvorio u paupere.

Obavezaćeš me ako mi sasvim kratko saopštiš nešto o bogs, peats etc.²⁶ u Irskoj. U svima plavim knjigama^[212] koje sam čitao »boga« se javlja čas na brdu, naročito na obroncima, a čas i u ravnici. Kako stoji stvar s time? Što podrazumevaju Irci pod townlands?²⁷

Vrlo jasno proizlazi iz ova dva Reports Poor Law Comissioners²⁸: 1. da je posle famine²⁹ započelo clearing of estates of labourers³⁰ stanova, kao i u *Engleskoj* (za razliku od suppression of 40-sh.-freeholders³¹ posle 1829^[562]).

2. da je Encumbered Estates proceeding³² masu *sitnih lihvara* stavio na mesto turned out flotten landlords³³. (Charge of landlords³⁴ $\frac{1}{6}$ prema istim izveštajima.)

Bilo bi mi veoma drago kad biste Ti i Moore poslali nekoliko funti za Dupont-a. Njegova žena je zbog sušice u bolnici. On je turned out³⁵ sa starog posla. *Izgovor*: njegov politički pravac; *stvarni uzrok*: Dupont je autor *svih pronalazaka* koje je njegov fabrikant prisvojio. Ovome je on već odavno (misli da ga je sasvim isisao) persona ingrata³⁶. Ali se gospodin fabrikant so far³⁷ prevario što je Dupont

¹⁷ sirotinjskih inspektora – ¹⁸ Izveštaji o poljoprivrednim nadnicama – ¹⁹ gladi – ²⁰ poljoprivrednih radnika, s jedne strane, *farmera i zakupaca* – ²¹ parlamentarni izveštaji – ²² parlamentarnim dokumentima – ²³ suvišak – ²⁴ mašinerije – ²⁵ ručnih ткача – ²⁶ močvarama, tresetištima itd. – ²⁷ gradskim područjem – ²⁸ Izveštaja opunomoćenika komisije za sirotinju – ²⁹ gladi – ³⁰ čišćenje dobara od radničkih – ³¹ podjarmljivanje slobodnjaka sa cenzusom od 40 šilinga – ³² postupak za prezaduženje imanja – ³³ izbačenih bankrotiranih veleposednika – ³⁴ Opterećenje veleposednika – ³⁵ izbačen – ³⁶ nepoželjna ličnost – ³⁷ utoliko

pronašao sasvim nov način na koji rešava do sada odavno postavljeni problem u fabrikaciji klavira. Ja sam Dupont-u već dao nekoliko funti, pošto se sa svoje tri devojčice već nedeljama hrani samo suvim hlebom. Trebalo bi ga samo za nekoliko nedelja pomoći dok ne nađe novo mesto. Ko može da piše istoriju of workingmen evicted³⁸ zbog *pro-nalazaka!*

Pri tom je taj nesrećnik imao još da podnosi zavist Parižana i klevetanja French Branch⁽¹²⁹⁾, koja je, naravno, Flourensa smesta akaparirala.³⁹

Salut.

Tvoj
K. M.

À propos! Stirling (Edinburgh) – prevodilac Hegelove *Logike*, na čelu britanske akcije za prikupljanje priloga za spomenik Hegelu – napisao je malu brošuru protiv *Huxleya* i njegove »*Protoplazme*«. Kao Škotlandanin, on je, naravno, usvojio lažnu religioznu i idejnu mistiku Hegelovu (i zbog toga Carlyle-a naveo da se otvoreno izjasni da prelazi u hegelijanstvo). Ali njegovo poznavanje Hegelove dijalektike osposobljava ga da dokaže Huxleyeve slabosti – gde se ovaj upušta u filozofiranje. Njegova stvar – u istom pamfletu – protiv Darwina izlazi na ono što je pre nekoliko godina na skupu prirodnjaka u Hanoveru rekao Berlinac (hegelovac of the old school⁴⁰) Blutschulze⁴¹.^[563]

³⁸ radnika koji su bili izbačeni – ³⁹ prisvojila – ⁴⁰ stare škole – ⁴¹ Franz Eilhard Schulze

271

Engels Marxu
u London

Mančester, 15. aprila 1870.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam Borkheima.^[556] Valjani Wilh[elm]¹ nije mislio da će njegova razmetanja Tobom biti Tebi saopštena ipsissimis verbis². Bio je i ostaje magarac.

Listove ću Ti vratiti u nedelju uveče. Gledaću da nadem sutra Gumperta, ali pošto je i sam zbog »preteranog rada« (kakve vrste?) već neko vreme slabo sa živcima, moguće je da je za praznike otputovao. U međuvremenu ja bih Ti predložio da pokušaš nekoliko dana uzastopce duže šetnje – 3 – 4 časa odjednom – i, weather permitting³, da pešačiš nikada manje od 1 – 2 časa, a onda svake nedelje da bar 1 – 2 puta ideš u dužu šetnju. Ja sad uopšte ne mogu čestito da radim ako nisam sat ili duže pešačio. To odlično deluje i sigurno će i Tvoju jetru opet donekle dovesti u red. Inače sam sasvim Kugelmannovog mišljenja.

Frenkeli⁴ je pravi čivac. Naučio u Parizu »la formule«⁵ i life-ruje dobru robu.⁶ Divno je što frais généraux⁷, u koje dolazi rabačene mašinerije, mazivo, ugalj (ukoliko ovaj nije sirovina), zemljišna renta itd. shvata kao deo viška vrednosti.

»Bogs«, to su prosto tresetišta ili močvare koje se javljaju uglavnom u mestima dva tipa: 1. u ravnici, u udolinama (na dnu bivših jezera) ili uvalama, gde se odvod zapušio; 2. na uzvišicama s ravnim ili blagotalasastim vrhom usled obešumljavanja, gde su se mahovina, trava, vres itd. uvaljali i voda sporije otiče nego što prosečno nadolazi. Kroz močvare u ravnicama može ponekad da protiče velika reka koja ih, međutim, ne isušuje (tako na nekoliko mesta na obalama Šenona, Dunavska močvara u Bavarskoj itd.). Vrlo često takve močvare čine rezervoare izvora reka (Alenska močvara, odakle su u svojoj prvobitnoj, sad vrlo smanjenoj veličini oticali Bojn, zatim Berou, razne pritoke ovih dveju reka i Šenona). Močvara Čet Mos, između Liverpula i Mančestera, koju poznaješ, jeste, kao što i Wakefield^[419] potvrđuje, pravi pravcati irski »bog«. Leži najmanje 30 – 40 stopa iznad Mersija i Irveta, koje teku u polukrugu tako da je isušivanje vrlo lako, pa i pored toga isušeno je tek otprilike $\frac{1}{3}$, a na tome se radi još od 1800.

¹ Wilhelm Liebknecht – ² njegovim vlastitim rečima – ³ ako dozvoli vreme – ⁴ Leo Frankel – ⁵ »formulu« – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 270, Prvi deo. – ⁷ opšte troškove

godine. Zavisi od zemljoposjednika, jer tako nešto može se, naravno, isušiti samo sistematski i na prisilan način. U Holandiji ih takođe ima – tresetišta su u celoj Evropi svuda ista. A Irci ih u *ravnici* nazivaju red bog⁸ a na brdima black bog⁹. Prokapljivanje vode može i na obroncima – čak vrlo strmim, 30 - 40° – stvoriti slična močvarna mesta, koja s vremenom proizvode treset. Na strmim obroncima on je, naravno, vrlo tanak, a na blagim može da bude sve deblji i deblji. Najdeblji je, naravno, na ravnim vrhovima.

Townlands su najniže administrativne jedinice u Irskoj, gde je stara irska klanska podela svuda propala, a na Severu i Zapadu se zadržala većinom još neizmenjena. Grofovije predstavljaju lokalne kneževine (Donegal, carstvo O'Donnellovih, koji je, opet, druge, na primer Mac Swine-ove i njihove ljude, imao pod sobom. Tyrone, carstvo O'Neillovih, Fermanagh Maguire-ovih itd.). Baronije predstavljaju pojedine klanove, a u njihovim granicama ballybetaghs (tako piše Davies) ili, prevedeno na engleski, townlands – pojedine seoske zajednice koje stanovnici drže zajednički. Ove su, na primer, u Ulsteru zadržane sasvim u starim granicama, u drugim delovima više ili manje. Parish,¹⁰ the poor law Union¹¹ i drugi engleski specijalni odeljci umetnuti su zatim kasnije između barony¹² i townland¹³.

Tvoji zaključci iz parliamentary reports¹⁴ slažu se i s mojim rezultatima. Samo ne treba zaboraviti da se proces of clearing 40-sh-freeholders¹⁵[⁵⁶²] naposljetku, od početka 1846, još ukrštava s procesom of clearing of labourers,¹⁶ i to zato što do 1829, da bi se neko uvrstio u freeholdere, morali su se zaključiti leases for 21 oder 31 years *and a life*¹⁷ (gde nije bilo duže), jer je čovek postojao samo onda freeholder ako za svoga života *nije mogao da bude oteran sa zemlje*. Ovi leases nisu gotovo nikad isključivali subdividing¹⁸. Ovi leases bili su 1846. delimično još na snazi, te su usled toga seljaci još uvek ostajali na Estate¹⁹. Ditto na zemljištima koja su se tada nalazila u rukama middlemen²⁰ (većina leases bili su zaključeni na rok od 64 godine and three lives²¹ ili čak 99 godina) i koja su se često vraćala u vlasništvo ranijeg sopstvenika tek između 1846. i 1860. Tako se ovi procesi više ili manje prepliću, i stoga irski veleposednik nije dolazio ili je retko kad dolazio u položaj da mu bude jasno da treba terati naročito labourers, više nego druge nasledene sitne tenants²². U suštini, i u Engleskoj i u Irskoj izlazi na isto: zemlju moraju obrađivati radnici koji stanuju u *drugim Poor Law Unions*²³, tako da su zemljoposjednik i njegovi zakupci oslobođeni poreza na sirotinju.^[564] Ovo kaže i Senior

⁸ crveni treset – ⁹ crni treset – ¹⁰ Parohije – ¹¹ opštinski savez za brigu o sirotinji – ¹² baronije – ¹³ gradskog područja – ¹⁴ parlamentarnih izveštaja (vidi u ovom tomu, pismo 270, Prvi deo.) – ¹⁵ čišćenja dobara od slobodnjaka sa cenzusom od 40 šilinga – ¹⁶ čišćenja dobara od poljoprivrednih radnika – ¹⁷ zakupi za 21 ili 31 godinu i jedan ljudski vek – ¹⁸ padeobu – ¹⁹ imanju – ²⁰ posrednika – ²¹ i tri ljudska veka – ²² zakupce – ²³ Opštinskim savezima za brigu o sirotinji

ili, tačnije, njegov brat Edward, Poor Law Commissioner²⁴ u Irskoj: *The great instrument which is clearing Ireland, is the Poor Law.*²⁵

Prodana zemlja, otkako je uveden Encumbered Estate Court²⁶, dostiže, prema mojim beleškama, čak $\frac{1}{5}$ ukupne površine; kupci su, u stvari, većim delom zelenaši, špekulanti itd., *najčešće irski katolici*. Delimično i obogaćeni *graziers*²⁷. I pored svega toga sad još ima u Irskoj *samo* oko 8000 - 9000 *zemljoposjednika*.

Šta kažeš na bruku čitave evropske buržoazije, koja se zaklinjala u empire libéral²⁸, a tu skoro Louis-u Bonaparti podarila lovorike za iskreni prelaz na konstitucionalizam. A sad izlazi na videlo da on tu stvar dovoljno iskreno zamišlja, da bi za pogodan mu trenutak izričito zadržao za sebe pravo državnog udara, vulgo plebiscita.⁽⁵⁶⁵⁾ Neka mu se po drugi put ne prigovara da je srušio konstituciju. Takođe jedan komentar na *«gouvernement direct par le peuple»*²⁹, koju sad uvode Švajcarci⁽⁵⁶⁶⁾ i koju Francuzi, prosto-naprosto, neće da imaju. Kako se zove plebiscit na švajcarskom, veto ili referendum? Ovo pitanje bi trebalo postaviti Wilh[elmu]. Ad vocem Wilhelm³⁰ - da li si video famozni oglas u broju 27 lista *«Der Volksstaat»*: *Ko je od mene pozajmio «Kolbovu Statistiku»?* W. Liebknecht. Ne samo što sve zaboravlja, on to mora i javno da oglasi.

«Die Zukunft» — vrlo lepo.³¹ Magarci!

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

²⁴ opunomoćenik komisije za sirotinju - ²⁵ Veliki instrument koji Irsku lišava stanovništva je *zakon o sirotinji* - ²⁶ sud za prezadužena imanja - ²⁷ stočari - ²⁸ liberalno carstvo - ²⁹ «vladavinu neposredno putem naroda» - ³⁰ Što se tiče Wilhelma - ³¹ Vidi u ovom tomü, pismo 270, Prvi deo.

272

Engels Marxu

u London

Mančester, 19. aprila 1870.

Dragi Mohr,

U petak¹ sam Ti zaboravio napisati da nisam imao novaca kod kuće i zato nisam mogao ništa priložiti za jadnog Dupont-a. U prilogu S/6 11 916, Lids, 15. jula 1869 – 5 funti za njega. Nadam se da će biti dovoljno dok opet ne nađe mesto.

I o Schapperu mi piši kako mu je.

Gumperta još nisam video. No ja sam čvrsto uveren da će Ti forsirano kretanje po ovakvom divnom vremenu vanredno dobro činiti i da će to biti odlična prethodna kura za Karlsbad. Ja sam juče sa Schorlemmerom pešadio oko 17 - 18 milja; učini i Ti tako, pa uskoro nećeš više ni znati da imaš jetru.

Danas Ti vraćam dva broja lista »La Marseillaise« i »L'Égalité« i bečki list², a prilažem i nekoliko isečaka iz lista »Ex[aminer] and Times« o Irskoj, značajnih naročito zbog toga što potiču od jednog metodiste, koji je zbog svojih izama (teetotalism³) itd. u vezi sa ovdašnjim *izmistima*, inače ga »Exam[iner]« zavelo ne bi objavio. Trebaće mi kasnije. Možeš mi ih, dakle, zgodnom prilikom vratiti.

À propos, šta radi Mr. Williams?⁴ Tussy piše da i dalje radi, ali ja ne vidim ništa od toga.

Pre izvesnog vremena poručio sam Flerovskog^[421], ali ništa dalje nisam čuo, te pretpostavljam da je konfiskovan i da se više ne može dobiti.

Najlepše pozdrave.

Tvoj
F. E.

¹ 15. aprila 1870. – ² »Volkswille« – ³ antialkoholizam – ⁴ Marxova kći Jenny

273

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 19. aprila 1870.

*In all haste.*¹

Dear Fred,

Šaljem Ti 2 parliamentaries on Ireland² i poslednji »L'Égalité«, ditto »La Solidarité«. Iz priloženog pisma od Perret-a⁽⁵⁶⁷⁾, Exsecretary des Fédéral Comité u Ženevi³ – što mi moraš vratiti *do petka* – videćeš kako ona moskovska stoka⁴ radi. On je sad, naravno, bio prinuđen – kao što se i dogodilo – da preko svoga secrétaire général⁵ Roberta apeluje i na Central Council⁶. Prilažem i ovo pismo.⁽⁵⁵⁸⁾ Šta misliš kako da se postupi s tim tipovima?

Mr. Williams sends you his compliments. One of his articles he had sent to »Reynolds's«. He went to town to find another copy for you, but it was not to be got.⁷ Dva dalja članka⁽⁵³¹⁾, pored ostalih brojeva lista »L'Marseillaise«, he shall forward you this week⁸.

Moja žena je jutros odnela Dupont-u 5 funti. Best thanks for it. His wife is dying in the Hospital.⁹

Bio sam kod Schappera. Teško zapaljenje pluća, veoma omršaveo, ali se, možda, još može spasti.

Salut.

Tvoj
K. M.

Bakunjinu ćemo stati na put u listu »La Marseillaise« pomoću Flourensa, koji je zaobišao »French Branch«⁽¹²⁹⁾ i pridružio se nama. He is a man of very great resolution. Learned. Too sanguine.¹⁰

¹ Na brzinu. – ² izveštaja u parlamentu o Irskoj – ³ bivšeg sekretara Federalnog komiteta – ⁴ Bakunjin – ⁵ generalnog sekretara – ⁶ Centralno veće – ⁷ Gospodin Williams Te pozdravlja. Jedan od svojih članaka poslao je nedeljniku »Reynolds's Newspaper«. Išao je u grad da nađe jedan primerak za Tebe, no nije mogao dobiti – ⁸ poslaće Ti ove nedelje – ⁹ Najlepša hvala. Njegova žena je u bolnici na samrti. – ¹⁰ To je čovek vrlo velike odlučnosti. Učen. Suviše temperamentan.

Engels Marxu

u London

Mančester, 21. aprila 1870.

Dragi Mohr,

U prilogu vraćam pisma iz Švajcarske. Ženevljani su, u svakom slučaju, bili nešto mlitavi, inače im se ne bi mogla desiti nezgoda da bakunjinisti u odnosu prema njima imaju formalno pravo na svojoj strani. To, naravno, ne može sprečiti da opet prevagnu Ženevljani, ali zasad Generalno veće nema nikakvog razloga da se umeša, pošto su Ženevljani tražili glasanje u *sekcijama* i vi morate pričekati s vašom odlukom, dok to ne bude na jedan ili na drugi način obavljeno. Bakunjinisti se verovatno neće upuštati u taj referendum, pošto njihov *réglement fédéral*^[568] verovatno ništa o tome ne kaže, a oni bi se time otkrili što bi praznom formalizmu hteli žrtvovati jedinstvo u Internacionalni a time i samu Internacionalu. To bi onda bio dovoljan razlog za intervenciju. S druge strane, Ženevljani se ovoga puta moraju pobrinuti da prilikom svog plebiscita dobiju većinu. Dotle bi Generalno veće moglo, u najbolju ruku, suspendovati *oba* centralna komiteta i na njihovo mesto staviti jedan privremeni neutralan (Becker¹ itd.)

U samoj stvari je jasno da Alijansi, makar je Generalno veće i trpelo, nema mesta u lokalnoj organizaciji kao što je Suisse Romande², pošto ona hoće da vodi prepisku sa svim zemljama i da tamo drži svoje podsekcije. Dakle, ili ona treba da istupi iz te organizacije, ili da napusti svoj internacionalni karakter. Međutim, ako se stvar u Švajcarskoj bude dalje razvijala, doći će svakako do toga da će Alijansa ili sasvim istupiti iz Internacionale, ili će se moći isključiti. Ali bi bilo sigurnije gospodi Ženevljanima skrenuti pažnju na to da im nema pomoći ako se sami ne pomognu. Ako Bakunjinu pođe za rukom da pridobije većinu radnika Suisse Romande², šta bi Generalno veće moglo da čini? Jedina tačka za koju bi se moglo uhvatiti jeste njihova apsolutna Teetotalabstinez³ od svake politike, ali i taj povod ne bi bio tako siguran.

A i gospoda Ženevljani su mogli svoga *boga* za sebe zadržati.^[569]

Tvoj

F. E.

¹ Johann Philipp Becker - ² Romanska Švajcarska - ³ apstinencija

275

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 28. aprila 1870.

Dear Fred,

Juče sam opet bio kod Schappera. I fear he is fast sinking¹. On je sam govorio o svojoj smrti kao o svršenoj stvari, čak mi je rekao da je naredio svojoj ženi da ga pokopa iduće nedelje. On ima tuberkulozu pluća. Schapper je govorio i ponašao se zbilja d'une manière distinguée.² Dok su njegova žena i najstariji sin bili u sobi, razgovarao je na francuskom (on vrlo teško govori). Je ferai bientôt la dernière grimace.³ Rugao se starom Oborskom koji se poslednjih meseci pokatoličio i predaje se molitvi, ditto Rugeu, koji, opet, veruje u besmrtnost duše. U tom slučaju, rekao je, duša Shapper će na onom svetu devetati dušu Ruge. Činilo mu je zadovoljstvo da zbija šale na račun ranijih događaja, susreta s L[ouis-om] Bonapartom, dr Conneauom, Persignyem, g[eneralom] Cavaignacom itd. kasnije Willichom i dr. Umirivalo ga je što mu je kći udata, njegov najstariji sin Karl samostalan (knjigovezac), dva mlada zarađuju svaki već 1 funtu per week⁴ (zlatari). Najmlađega će, nada se, njegov brat (Nassau) uzeti k sebi. Svojoj ženi je ostavio ono što ima i ona će živeti zajedno sa dva mlada sina. »Reci svima našim ljudima da sam ostao veran principima. Nisam nikakav teoretičar. Za vreme reakcije imao sam dosta posla s tim da podignem svoju porodicu. Živeo sam kao radnik hard working⁵ i umirem kao proleter.« Pozdravio sam ga od Tebe i rekao mu da si znao da je stvar opasna, došao bi ovamo da ga vidiš. To ga je očigledno obradovalo. Schapperu je 57 godina. Ono zbilja muško u njegovom karakteru sad se opet jasno i zadivljujući ispoljava.

Odlazeći od Schappera, imao sam da posetim još jednog bolesnika. Borkheim mi je prekjuche pisao, nekoliko redaka, da je već nedelju dana bolestan, da će verovatno morati još nedelju dana da leži, zatim da ide na selo itd. Po načinu na koji me je primila njegova žena, smesta sam video da je stvar sérieux⁶. Imao je tifusnu groznicu; izgleda da je sada na putu ozdravljenja. Pluća su mu bezuslovno zahvaćena. Engleski lekar – jedan od ovdašnjih bolničkih lekara – sve je predskazao i sada ponovio da se nada, da je čak siguran, da će se ovoga puta izvući, ali, ako Borkheim ne promeni svoj ljudi način života, da mu ne da više ni godinu dana.

¹ Bojim se da ide brzo svome kraju. – ² izvanredno – ³ »Uskoro ću napraviti poslednju grimasu« – ⁴ nedeljno – ⁵ koji je teško radio – ⁶ ozbiljna

Stvar je, naime, u tome što B[orkheim] od pola pet ili 5 ujutro do 9 ludački radi ruski itd., a od 7 sati uveče do 11 to ponavlja. Ti znaš kako on polemiše i s bogom i s đavolom i kako, otkad ima priličnu biblioteku, silom hoće da postane naučnik.

Lekar zahteva da bar dve godine *osim poslovnih stvari* sve ostalo obesi o klin i da u dokolici čita laku lektiru i da se *nečim razonodi*. Ako ne, on je izgubljen, i to *neminovno*. On nema tu telesnu snagu da može da radi za dvojicu.

Bio sam kod njega about 10 minutes⁷. Izgledao je veoma fatigué⁸ i tanak. Rekao sam mu da si se Ti, dok si bio vezan za posao, samo very moderately⁹ bavio drugim stvarima. Učinio sam to namerno, jer znam da on ima veliki respekt prema Tebi. Kad sam opet sišao u parlour¹⁰ njegovoj ženi, ispričao sam joj razgovor. Ona reče – i ja sam joj obećao da ću sa svoje strane preduzeti potrebno – da bi joj Ti učinio veliku uslugu kad bi pisao njenom mužu. Prvo, to bi ga naročito obrađovalo – takva pažnja s Tvoje strane – a drugo, svesrdno bi prihvatio tvoj savet da se ne upropašćuje preteranim radom.

Po mome mišljenju, Borkheim je trenutno hors de danger¹¹, ali se mora veoma paziti. À propos! Mnogo se ljutio na Liebknechta što ovaj najpre štampa Bakunjinovo pismo^[570] a onda njemu (B[orkheimu]) piše da on (B[orkheim]) mora sada da odgovori. Ovaj valjani Wilhelm svagda je ready¹² da pravi blunders¹³ da bi drugi morali da rade. C'est un imbécile.¹⁴

Flourens je već nekoliko puta dolazio u moju kuću. On je vrlo zgodan čovek. Što kod njega preovlađuje, jeste audacity¹⁵. Međutim, on ima veliko prirodnonaučno obrazovanje. Godinu dana je predavao na pariskom univerzitetu etnologiju^[571], bio je svuda po južnoj Evropi, u Turskoj, Asia minor etc.¹⁶ Pun je iluzija i revolucionarnog nestrpljenja, but a very jolly fellow with all that¹⁷. Nije iz škole «ozbiljnih» muškaraca. Predložen je za naš Council¹⁸, gde je dvaput prisustvovao kao gost. Bilo bi vrlo dobro kad bi duže ostao ovde. Vredno je truda da se na njega deluje. Međutim, ako Bonaparta posle plebis-cita da amnestiju, on se vraća u Pariz. Sinoć je njemu i Tibaldiju priredila banket French¹⁹ slobodno-zidarska loža, French branch^[120] itd. I L. Blanc, Talandier itd. hteli su da u tome učestvuju. Sav mu se francuski revolucionarni ološ ovde udvara, ali on je već pretty well²⁰ obavešten o toj gospodi.

Najlepša hvala za Tvoje obaveštenje o Irish bog.²¹ Šale radi nabavio sam Return²² o *Game Laws Convictions*²³ (*Engleska i Vels*) za godinu 1869. Ukupan broj Convictions²⁴: 10 345. To su, dakle,

⁷ oko 10 minuta – ⁸ umoran – ⁹ vrlo umereno – ¹⁰ u salon – ¹¹ van opasnosti – ¹² spreman – ¹³ gluposti – ¹⁴ To je budala. – ¹⁵ smelost – ¹⁶ Maloj Aziji itd. – ¹⁷ ali pri svemu tome vrlo veseo čovek – ¹⁸ Veće – ¹⁹ francuska – ²⁰ prilično dobro – ²¹ irskim tresetištima (vidi u ovom tomu, pismo 271, Prvi deo.) – ²² izveštaj – ²³ osuđenima na osnovu zakona o lovu – ²⁴ osuđenih

specijalni *agrarian crimes*²⁵ Engleza i Velšana. Zašto gospodin Gladstone i u Engleskoj ne ukine ustav?

Ti si s pravom nešto namirisao u Pigottovom pismu. Iz priloznog broja nedeljnika »*The Flag of Ireland*« (letter of Paris Correspondent²⁶ samog lista »*The Irishman*«) vidi se njegova mauvaise foi²⁷. P[igott] – jer zna da mi ovde držimo »*The Irishman*« – daje to dubre da se štampa u listu »*The Flag*«.

Sa listom »*The Flag*« šaljem 5 brojeva španskih organa Internacionale, viz.²⁸ 2 broja časopisa »*Le Federacion*«, 1 broj »*Obrero*« i 1 broj lista »*La Solidaridad*«.

Brojeve lista »*La Marseillaise*« poslaću tek u subotu. Pre toga moram iz njih da napravim nekoliko beležaka o aferi Krezo itd. za Central Council²⁹.^[572]

Prošlog utorka Centralno veće je jednoglasno usvojilo moj predlog (supported by³⁰ Mottershead): to sever our connexion with »*The Bee-Hive*« and to publish that resolution³¹. Gospodin Applegarth je sedeo naspram mene with a diminished head³² dok sam obrazlagao svoj predlog. On i Odger su u redakcionom komitetu nedeljnika »*The Bee-Hive*«. Rekao sam da se list prodao buržoaziji (S. Morley itd.), posebno sam spomenuo i njegov postupak s našim irskim rezolucijama i debatama itd.³³ Po odluci Veća, idućeg utorka treba da donesem *formulisanu* odluku.³⁴

Salut.

Tvoj
Mohr

²⁵ *agrarni prestupi* – ²⁶ pismo pariskog dopisnika – ²⁷ zla namera – ²⁸ naima – ²⁹ Centralno veće – ³⁰ koji je podržao – ³¹ da raskinemo vezu sa nedeljnikom »*The Bee-Hive*« i objavimo ovu odluku – ³² pognute glave – ³³ Karl Marx, *Zapis govora o listu »The Bee-Hive«* – ³⁴ »Odluka Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika u vezi sa listom »The Bee-Hive«.

276

Engels Marxu

u London

Mančester, 29. aprila 1870.

Dragi Mohr,

Borkheimu sam smesta pisao¹, i to sam adresirao 10 Brunswick Garden, Kensington W. Ako to nije tačno, onda budi tako dobar pa ga o tome obavesti.

Zaista bih vrlo rado došao da vidim Schappera i učinio bih to još i sada da me Tvoje pismo nije navelo na pretpostavku da je on možda već umro. U njemu je uvek bilo nečeg prarevolucionarnog, i kad je jadnik već morao da ide, bar mi je drago što se do poslednjeg trenutka tako sjajno držao. Ako je usled zapaljenja pluća dobio sušicu, onda se svakako nije moglo ništa učiniti, i to ide onda vrlo brzo.

Bakunjinovo pismo je zbilja vrlo naivno.⁽⁵⁷⁰⁾ Kakva nesreća za svet – kad to ne bi bila presna laž – što u Rusiji ima 40 000 revolucionarnih studenata, bez proletarijata ili bar samo revolucionarnog seljaštva za sobom i bez ikakve druge karijere pred sobom do dileme: Sibir ili emigriranje u Zapadnu Evropu. Ako bi išta moglo upropastiti zapadnoevropski pokret, onda bi to bio uvoz ovih 40 000 manje ili više obrazovanih, ambicioznih, gladnih ruskih nihilista; sve sami oficirski kandidati bez vojske, koju treba mi da im damo; krasan zahtev, da bi se u redovima evropskog proletarijata postiglo jedinstvo, mora mu se ruski komandovati! Pri svemu tome, ma koliko B[akunjin] preterivao, ipak je jasno kao dan da je opasnost tu. Святая Русь² će godišnje bljuvati izvestan broj ovih Rusa »bez karijere«, i pod izgovorom principe international³ oni će se svuda uvući kod radnika, domoći se vođstva, uneti u sekcije svoje, kod Rusa neizbežne, lične intrige, i onda će General Council⁴ imati pune ruke posla. Već odmah mi je palo u oči da je Utin vrlo brzo umeo da zasedne na jednu poziciju kod Ženevljana. A ti Rusi kukaju da su kod njih kod kuće sva mesta zaposeli Nemci!

Wilhelmu sam na sasvim prijateljski način razložio razne stvari, kako povodom njegovog ranijeg, tako i povodom njegovog sadašnjeg držanja u rajhstagu. Bonhorst je u Ešvajleru uhapšen zbog nemanja isprava pošto je zakon o ukidanju pasoša već bio prošao kroz rajhstag, a Monsieur Liebknecht propušta tu priliku da interpeliše vladu zbog flagrantne nezakonitosti i da je natera na priznanje da takvi zakoni

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 275, Prvi deo. – ² Sveta Rusija – ³ internacionalnog principa – ⁴ Generalno veće

za radnike ne važe. I pri tom ti magarci očekuju da će ih radnici opet birati. Uostalom, pisao sam i Brackeu, koji je opet tražio novac za »partiju«, koliko je to važno da svuda istaknu i sprovedu kandidaturu radnika.⁵ Wilh[elm] je u stanju da kaže kako to uopšte nije važno.

Španske listove i »The Flag« primio i hvala. Kad sam se u jesen 1849. vozio pored Majorke, nisam mogao ni u snu sanjati da bismo tamo posle 20 godina mogli imati list⁶. Tada je ta selendra važila kao korzikanska divljina.

Pigott ostaje isti dvoličnjak. U Irskoj moraju imati »republiku«, ali Francuzi treba da ostanu pod Bonapartom. Moju će knjigu⁷, ako izide, isto tako prećutati kao što to sada čine sa irskim člancima u listu »La Marseillaise«.^[531]

Staroirski zakoni^[466], po kojima sada preturam, gorak su zalogaj. Prvo, tekst sam po sebi nije mnogo jasan pošto pretpostavlja poznavanje *ukupnog* staroirskog prava, znanje koje sada uopšte više ne postoji; drugo, veoma je unakažen; treće, prevod je loš a mestimice sasvim pogrešan; ali toliko je odatle ipak jasno da agrarni odnosi nisu bili tako prosti kako ih pristrasno prikazuje – valjani – *Davies*. Zakoni, onoliko koliko su objavljeni, daju samo zamršenu, a ne jednostavnu stranu. Uostalom, to još nisam prošao, prinuden sam da ponekada pogledam i keltski tekst, a kako čak ni gramatike nemam, ne odmičem tako brzo. No toliko mi je jasno da ni izdavači sa svim svojim znanjem keltskog jezika ne razumeju sadržinu bolje od mene.

Ove stvari objavljuju o državnom trošku Commissioners for the publication of the Ancient Laws and Institutes of Ire[land]⁸. To je grdan job⁹, sasvim očigledno. U kome se *parliamentary paper*¹⁰ može videti koliko ovi ljudi staju godišnje? Oni sede od 1852, ne rade ništa nego postavljaju working understrappers¹¹, a ova dva toma su jedino što je do sada izišlo.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 76, Drugi deo. – ⁶ »El Obrero« – ⁷ »Istoriju Irske« – ⁸ članovi komisije za objavljivanje starih zakona i institucija Irske – ⁹ grdno traćenje državnog novca – ¹⁰ parlamentarnom dokumentu – ¹¹ pomoćnu radnu snagu

277

Marx Engesu

u Mančester

[London] 29. aprila 1870.

Dragi Fred,

Poor Schapper¹ je umro juče ujutru, u 9 časova.

U prilogu 3 broja lista »*La Marseillaise*« sa *élancima* J. Willi-amsa.^[531] Moraš ih *vratiti* (sa švajcarskim listovima »*L'Égalité*« i »*La Solidarité*«) zbog beležaka za General Council², za koje još nisam imao vremena. (*Španske listove ne treba vraćati.*) Ditto najnoviji »*Der Vorbote*«. Odatle ćeš videti da je Becker³ otvoreno prekinuo s Bakunji-nom. (Ne treba vratiti.)

Na kraju one copy⁴ *ruskog prevoda* našeg *Komunističkog mani-festa* za Tebe. U listu »*De Werker*« itd. video sam da izdavačko pre-duzeće lista »*Колоколъ*«, koje je nasledio Bakunjin, izdaje i *Manifest*, te sam stoga poručio iz Ženeve šest primeraka.^[573] To je uvek interesantno za nas.

Addio old boy. Compliments to Mrs. Lizzy, Jollymeyer and Moore.⁵

Old
Nick⁶

¹ Jadni Shapper – ² Generalno veće (vidi u ovom tomu, pismo 275, Prvi deo)
– ³ Johann Philipp Becker – ⁴ jedan primerak – ⁵ Zbogom, stari druže. Pozdrav
gospodi Lizzy, Jollymeyeru (Carl Schorlemmer) i Moore-u – ⁶ Stari Nick

278

Engels Marxu

u London

[Mančester] 1. maja 1870.

Dragi Moro,

Poor¹ Schapper! Redovi naših starih drugova jako se proreduju.² Weerth, Weydemeyer, Lupus, Schapper – ali šta da se radi, à la guerre comme à la guerre³. Ne bi li mi mogao nabaviti njegovu fotografiju. Ili, po mogućstvu, dve; znaš da solingenci takode žele jednu.

Hvala za listove. Sve što si želeo vraćam sutra. »L'Égal[ité]« i »La Solid[arité]« već bih odavno poslao, ali sam mislio da je General Council⁴ dobio *više* primeraka. U španskim stvarima, koje svakako još unekoliko odaju špansko stanovište, providi se Bakunjinova frazeologija.

Gumperta sam video juče. Kad me je upitao za Tebe i ja mu rekao da opet imaš tegobe s jetrom, on je, ne sačekavši da završim, odmah povikao: *Zašto ne ide u Karlsbad?* Eto Ti odgovora.⁵ On misli da bi bilo najbolje u rano leto, ili tek s jeseni, pošto je jula-avgusta tamo sve puno i strahovito vruće. Pruski prestolonaslednik⁶ je trenutno tamo, zar mu nećeš praviti društvo? Pa on je, »obrazovan« čovek.

Odluka o listu »The Bee-Hive«⁷ obradovaće Sama Moore-a, koji je »B[ee-Hive]« dosad uzimao i ljutio se na taj loši list. Reći ću mu neka uzima »Reynolds's«, ili znaš li Ti neki bolji? Postoji li još »Democr[atic] News«?

U prilogu najnovije od Wilh[elma]⁸. On je za to da je Pruska *jedini ozbiljni* protivnik revolucije u Nemačkoj, ali je protiv toga da je ona *ozbiljan* protivnik.^[574] Pauvre hère!⁹

Lizzie, kojoj sam odmah preveo 3 Williamsova članka^[531], oduševljena je i najlepše zahvaljuje Mr. Williamsu.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Od nekog vremena Tvoja pisma opet dolaze u unobjectionable¹⁰ stanju. U svakom slučaju, postali su oprezniji.

¹ Jadni – ² Vidi u ovom tomu, pismo 277, Prvi deo. – ³ rat je rat – ⁴ Generalno veće – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 270, Prvi deo. – ⁶ Friedrich Wilhelm – ⁷ Karl Marx, *Odluka Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika u vezi sa listom »The Bee-Hive«* – ⁸ Wilhelma Liebknechta – ⁹ Grešnik! – ¹⁰ besprekornom.

Da li se već neko pobrinuo za pristojan nekrolog Schapperu u štampi? Ne znam da li je Ecc[arius] pogodan za to da oda priznanje ovom najboljem predstavniku starih konspiratora.

279

Marx Englesu
u Mančester⁽⁵⁴⁰⁾

[London] 7. maja 1870.

Dear Fred,

Ove nedelje desile su se ovde razne interesantne stvari. No engleska pošta je u ovom trenutku odveć inquisitive¹, i ja ne osećam nikakvu potrebu da je indirektno snabdeвам vestima. Dakle, o tome kasnije usmeno.

»*La Marseillaise*« nije danas stigla. Može biti da je zabranjena. Prošle srede smo joj telegrafirali da će odluku Generalnog veća² dobiti u četvrtak u francuskom originalu, neka je ne prevodi sa engleskoga. Ovaj telegram je, naravno, odmah došao pred parisku policiju i Pietri možda ne želi našu objavu dan pre plebiscita.

Bljutavi Reuter-Havas-ovi telegrami pružili su nam najzad davno željenu priliku da u pariskim listovima izjavimo da ta so called London French Branch⁽¹²⁹⁾ ne pripada *Internacionali*.⁽⁵⁷⁵⁾

»*The Standard*« je publikovao juče i prekjuče dva svinjska članka protiv *Internacionale*, diktirane direktno iz francuskog poslanstva, kao i članke u londonskom francuskom listu »*L'Internationale*«.

Svi su londonski listovi dobili od *Bruce-a* nalog – i oni ga, naravno, kao rodeni džukci slušaju – da nijednu reč ne donesu u svojim stupcima o koracima koje je tokom prošle nedelje engleska policija sasvim u tišini preduzimala u vezi sa *Flourensom* i *International General Council*³ (iz ovo dvoje prave hodge – podge⁴).

*Deset hiljada copies*⁵ od upravo navedenih brojeva lista »*The Standard*« poslato je u Francusku. I to je način plaćanja, ili je Société du 10 Décembre⁽⁵⁷⁶⁾ odjednom naučilo engleski?

Prošlog utorka se u Londonu proneo glas da smo mi uhapšeni u našoj prostoriji za sednice. Zbog toga su se kod nas, izuzetno, pojavili press reporters⁶ željni vesti.

U Engleskoj u trenutku neke panike publika odmah zaboravlja svoje vlastite zakone i povodi se za štampom, koja je delom ignorantska a delom svesno laže.

Pretpostavimo za volju policije da je jevandelje sve što izveštavaju Grandperret, Reuter i »*Journal officiel*«. Pa ipak engleska vlada ne bi mogla ništa da učini osim da se, u najboljem slučaju, napravi smešnom.

¹ ljubopitljiv – ² Karl Marx, *Proglas Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika povodom progona članova francuskih sekcija* – ³ Generalnim većem *Internacionale* – ⁴ zbrku – ⁵ primeraka – ⁶ novinski reporteri

O izručenju Flourensa – »*Le Gaulois*« kaže da je traženo – ne može, d'abord⁷, biti ni govora.^[577] Postoji samo jedan ugovor o izručenju između Francuske i United Kingdom⁸, onaj od 1843. god. Godine 1865. je francuska vlada izjavila da će ga posle šest meseci otkazati, jer je praktično neizvodljiv usled engleskih laws of evidence⁹. Godine 1866. su stoga izmenjene neke formalnosti koje se odnose na dokaze bez ikakvih izmena u sadržini ugovora. Tu su vrlo tačno specifikovani zločini koji povlače izručenje, između ostalog, ubistvo (ocubistvo (parricide), infanticide¹⁰ i ubistvo trovanjem) i ubistvo atentatom, notabene¹¹, atentat u tom smislu q'il y avait un commencement d'exécution »the direct consequence of which would probably be the death of the individual whose life was attacked«¹².

Po ovom ugovoru, Beaury, na primer, da je pobegao u Englesku, ne bi mogao biti izručen, a utoliko manje Flourens.

Jedino je pitanje da li neki foreigner¹³ može da bude ovde osuđen od jednog engleskog suda zbog complicity in a conspiracy to commit the crime of murder abroad¹⁴? Radnička biblioteka

Do 1828. nije ovde mogao niko – Englez ili stranac – da bude gonjen zbog murder committed out of the United Kingdom¹⁵. Engleski duelisti su to iskorišćavali. Po sect. 7 of 9, Geo. IV.¹⁶ predviđa se »that if any of H. M's. Subjects' should be charged with murder or with any accessory to murder committed on land out of the United Kingdom he should be triable for such offences in the United Kingdom«¹⁷.

Zakon je doista bio namenjen engleskim duelistima i stoga se odnosi samo na »Her Majesty's Subjects«¹⁸.

Godine 1858. u procesu dr Bernarda ovaj se stoga branio »that the Court had no jurisdiction«¹⁹. Servilni court²⁰ je ostavio ovo pitanje bez odluke i naredio da se najpre a Plea of Not Guilty should be recorded²¹. Njegovo acquittal²² je sprečilo svaku dalju odluku o ovom legal point²³.

Odmah posle Orsini plot²⁴ od 1858, Palmerston je podneo conspiracy bill^[578] u House of Commons, »with the object of making conspiracy to commit murder either within the United Kingdom or

⁷ pre svega – ⁸ Ujedinjenog kraljevstva – ⁹ zakona o dokazima – ¹⁰ deteubistvo – ¹¹ za pamti – ¹² da je postojao pokušaj radnje »čija bi ne poslednja posledica verovatno bila smrt lica čiji je život napadnut« – ¹³ stranac – ¹⁴ saučesništva u nekoj zaveri za izvršenje zločina ubistva u inostranstvu – ¹⁵ ubistvo izvršeno van granica Ujedinjenog Kraljevstva – ¹⁶ odeljku 7 zakona donetog u 9. godini vladavine George-a IV. – ¹⁷ »ako jedan od podanika Njenog Veličanstva bude optužen zbog ubistva ili saučesništva u ubistvu izvršenom van granica Ujedinjenog Kraljevstva, njemu se za takve presteupe mora suditi u Ujedinjenom Kraljevstvu« – ¹⁸ »podanike Njenog Veličanstva« – ¹⁹ »sud nije nadležan« – ²⁰ sud – ²¹ unese u zapišnik prigovor o nekrivici – ²² oslobođenje – ²³ pravnom pitanju – ²⁴ Orsinijeve zaverе

within the territory of any Foreign State a *felony*²⁵. Ovaj bill²⁶ se pravdao time:

1. što se »conspiracy was only a *misdemeanour*²⁷ i što po engleskom pravu conspiracy to murder²⁸ nije ni više ni manje nego a conspiracy to blacken a man's character²⁹.

2. I to je vrlo temeljito dokazao Attorney General³⁰ – Sir R. Bethell – »that the 9 Geo. IV. Sect. 7 only applied to *national born British subjects*, and that *Foreigners resident in this United Kingdom could conspire to commit murder abroad with impunity*³¹.

Conspiracy-Bill je, kao što je poznato, propao, a sa njim je pao i Lord Palmerston for the time being³².

Čitava graja engleske i francuske štampe je, dakle, čista besmislica. U najgorem slučaju, Flourensa bi mogli goniti zbog *misdemeanour*³³, da bi najzad dobili definitive judicial decision³⁴ po zakonu 9 Geo. IV. Sect. 7. i sigurno bi s time naseli i bili prinuđeni da predlože Conspiracy-Bill. Đavola će Gladstone pokušati ono što Palmerstonu nije pošlo za rukom.

Ako ovaj plot³⁵ – za assassination³⁶ Badinguet-a^[117] – nije prosta policijska izmišljotina, onda je, u svakom slučaju, najveća budalaština. Srećom se empire³⁷ ne može spasti ni glupošću svojih neprijatelja.

Bakunjinov agent *Robin*, sada u Parizu i član Pariske federacije (*Internationale*)^[579] odmah je tu podneo predlog da se novi *Conseil Romana*³⁸ prizna kao pravi i da se javno objavi u listu »*La Marseillaise*« da su samo njegove pristalice stvarni members³⁹ *Internationale*. No mi smo naše ljude u Parizu prethodno upozorili.⁴⁰ Robin je stoga sa svojim predlogom sjajno propao. Bilo je zaključeno da *Fédération Parisienne*⁴¹ nema apsolutno nikakav autorité⁴² da se umeša, pitanje treba izneti pred Conseil Général⁴³ u Londonu. No stvar je karakteristična za metode gospodina⁴⁴ Bakunjina.

Pariska zavera je nanela strahovit udarac već potpuno sazrelom planu da se kongres održi u Parizu i da se tom prilikom i Generalno veće prenese tamo.

Od Bakunjina sam dobio prvih pet brojeva lista »Колоколъ« s francuskim supplément⁴⁵. Ruski program je isto tako veoma karakterističan.^[580] Ovaj list neće nipošto da bude izraz jedne *isključive*

²⁵ Donjem domu »sa ciljem da zaveru za ubistvo, bilo u granicama Ujedinjenog Kraljevstva ili u granicama neke druge države oglasi za zločin« – ²⁶ zakon – ²⁷ »zavera smatra samo kao prestupa« – ²⁸ zavera radi ubistva – ²⁹ zavera da bi se ocrnio nečiji karakter – ³⁰ državni tužilac – ³¹ »što se zakon iz 9. godine vladavine George-a IV, Odeljak 7 odnosi samo na rođene britanske podanike i što stranci koji žive u Ujedinjenom Kraljevstvu mogu nekažnjeno kovati zaveru radi ubistva u inostranstvu« – ³² za izvesno vreme – ³³ prestupa – ³⁴ konačnu pravnu odluku – ³⁵ ova zavera – ³⁶ ubistvo – ³⁷ carstvo – ³⁸ Romansko veće – ³⁹ članovi – ⁴⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 75, Drugi deo. – ⁴¹ Pariska federacija – ⁴² punomoć – ⁴³ Generalno veće – ⁴⁴ reč »gospodin« napisao je Marx ruski, latinicom – ⁴⁵ prilogom.

stranke (Выраженіе какой-либо исключительной партіи⁴⁶), nego svih valjanih ljudi (честныхъ людей) koji hoće »oslobodenje Rusije« i koji su »nezadovoljni sadašnjim stanjem«. Nikakvo jahanje na principima, pre svega *praksa!* Mi, s naše strane, Zapadna Evropa i United States⁴⁷, moramo se, naprotiv, *isključivo* ograničiti na propagandu *teorije* gospodina Bakunjina (tj. odsustvo svake teorije), i to tako kao da su sve nacije već ukinute. On nam stoga zabranjuje i svako uplitanje bilo u unutrašnju bilo u spoljnu politiku. Kakav lisac!

Borkheim se sporo oporavlja, ali je bolje. Prošlog četvrtka bio sam opet kod njega (idući tamo, navukao sam strašnu kijavicu, od koje sam sasvim ošamućen). Bio je veoma ushićen Tvojim pismom. Iz njegovog »priloženog« vidiš njegovu potrebu da se čini smešnim.^[581] Otmenost s kojom on – taj rođeni komičar – sudi o Leveru – bila je toliko snishodljiva da se tu i tamo čovek mora nasmejati, on to izvinjava svojom bolešću – i naivnost s kojom veruje da mu se knjige kao što je »Harry Lorrequer« mogu par douzaines⁴⁸ nabavljati, kao kupine⁴⁹. Posle toga sam mu poslao »Peter Simple«, koga smatra doista »mnogo boljim«.^[582]

Schapper je pokopan prošle srede. Biografske podatke o njemu koje imaš u glavi napiši mi. Moramo napisati kratak nekrolog.

Compliments to⁵⁰ Mrs. Lizzy, Moore, Jollymeyer⁵¹.

El Moro

(Brada je svakim danom belja.)

U prilogu ćeš dobiti: dva broja lista »L'Égalité«, a od pamphlets plébiscitaires⁵²:

»Aux Electeurs«, »Par Alceste« (tanano napisano),

»Le Plébiscite Impérial«, od Rogeard-a (vrlo loše),

»Le Plébiscite de Boquillon«, od A. Humbert-a (jednog od urednika lista »La Marseillaise«, famozna burleska) (u stilu Offenbachove muzike).

⁴⁶ reči u zagradi Marx je napisao na ruskom – ⁴⁷ Sjedinjene Američke Države – ⁴⁸ na tuceta – ⁴⁹ parafrazirane reči Falstafa (Shakespeare, *Henri IV*, Deo I, čin II, scena četvrta) – ⁵⁰ Pozdravi – ⁵¹ Carlu Schorlemmeru – ⁵² brošura o plébiscitu

280

Engels Marxu
u London

Mančester, 8. maja 1870.

Dragi Mohr,

S lakrdijom o komplotu čini mi se da je gospodin Pietri pucao daleko preko mete. U te stare budalaštine ne veruju, na kraju krajeva, ni sami policajci. Doista lepo. Taj bedni Bonaparta ima za svaku bolest gotov lek; prilikom plebiscita mora se populusu¹ dati doza atentata, kao što i svaki nadržilekar svaku veliku kuru počinje jakim sredstvom za čišćenje. Radoznao sam kakav će biti rezultat te kure, dosad mi je poznato samo parisko glasanje, koje je bilo toliko dobro da nikakvo činovničko falsifikovanje nije bilo u stanju da ga sasvim falsifikuje.^[565]

U listovima »The Daily-News« i »The Observer« bilo je otvoreno rečeno da je engleska policija pribavila francuskoj sve što joj je bilo potrebno i telegrafirala joj. Sa Fenian scare² engleska policija je sasvim otkrila karte i postala podlija od svake druge. NB. Uzmi za kovertu tanju hartiju, ove debele koverta mogu otvoriti i zatvoriti da ne ostane nikakvog traga.

O podvizima engleske policije u odnosu na Internacionalu i Fl[ourensa] morali biste ipak pisati u Francuskoj i Nemačkoj.³

10 000 copies⁴ = £ 40 je đavolski jevtino, mislio bih da bi se »The Standard« skuplje prodao. Ovaj način podmićivanja je, međutim, ovde već dugo uobičajen.

Flerovski^[421] izgleda da nije konfiskovan, bar ima primeraka u Lajpcigu. Moj knjižar, magarac, nije tražio ruski tekst, nego engleski prevod, koji ne postoji. Zato nije stigao.

I tako će »Колоколъ« pod Bakunjinom biti još lepši nego što je bio pod Hercenom.

S Monsieur Wilhelmom⁵ se više ne može izdržati. Ti si, valjda, video kako se »usled odsutnosti slugača« (koji je, znači, stvarni urednik) *Seljački rat* štampa tako ispremetano da ni Grandperret ne bi mogao gore, i pri tom se taj magarac usuđuje da mi bez navođenja pisca stavi napomene koje su čista glupost i koje *svako mora pripisati meni*. Ja sam već jednom zamolio da to ne čini, i on se naljutio, a sada je, pak, glupost tolika da se to više ne može trpeti. Ad vocem⁶ Hegel on primećuje: široj publici poznat kao otkrivalac (!) i apologet (!!i) kraljevske pruske državne ideje (!!!). Ja sam mu na ovo napisao svoje mišljenje

¹ narodu – ² Zastrasena fenijancima – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 279, Prvi deo. – ⁴ primeraka – ⁵ Wilhelmom Liebknechtom – ⁶ Odnosno

i poslao mu za date okolnosti vrlo blago objašnjenje za štampu. Ta budala, koja je godinama bespomoćno jašila na smešnoj suprotnosti prava i vlasti, kao neki pripadnik pešadije koga su posadili na koleričnog konja i zatvorili u jahalište – ovaj ignorant ima tu drskost da čoveka kao što je Hegel otpravi rečju⁶ »Prus« i pri tom navede publiku na pomisao da sam to ja rekao. Toga sam sada sit. Ako W[ilhelm] ne objavi moje objašnjenje, obratiću se njegovim pretpostavljenima, »odboru«, a ako i oni budu manevisali, zabraniću dalje štampanje. Radije da se uopšte ne štampa, nego da me Wilh[elm] time proglasi za magarca.^[583]

Borkheima vraćam u prilogu.^[581] Taj gospodin je svakako vrlo milostiv prema Leveru kad nalazi da je zabavan. »Boquillon«⁷ je vrlo zgodan,⁸ druge stvari još nisam čitao.

O Schapperu Ti ne mogu ništa reći što i sam ne znaš, ili što bi mnogo bolje saznao od *Pfändera*.⁹

»Kölnische Zeitung« daje se nasaditi da je dno Atlantskog okeana pokriveno protoplazmom, »sluzi koja se pokreće i sama sebe ishranjuje«.

Owen je u londonskoj clay¹⁰ našao lobanju jedne džinovske ptice, koja je slična novozelandskim velikim pticama bez krila.

Najbolje u staroirskom zakonu^[466] je porodično pravo. To mora da je bilo razuzdano vreme. Mnogoženstvo se, u najmanju ruku, *trpelo*, i pri tom su konkubine deljene u 6 - 7 klasa, između ovih, imris »whom he (the man) has with the consent of her husband«¹¹. Vrlo je naivna odredba o raspolaganju imovinom. Ako oboje imaju jednako, čovek i (prva ili glavna) žena, onda zajednički raspolaze. Ima li čovek sve, a žena ništa, onda raspolaze čovek. Ima li žena sve, a čovek ništa, onda »uzima žena mesto čoveka a čovek mesto žene«. Još uvek civilizovanije od modernih engleskih zakona.

I pravni odnosi *hommes entretenus*¹² su takođe regulisani.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Nemoj da mi govoriš o sedim vlasima. U mene ih je u bradi poprilično, ali odgovarajućeg dignitas¹³ još nema.

⁷ »Drvoseča« – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 279, Prvi deo. – ⁹ Vidi u ovom tomu, pismo 279, Prvi deo. – ¹⁰ ilovači – ¹¹ »koju on (čovek) ima s dozvolom njenog muža« – ¹² izdržanih muževa – ¹³ dostojanstva

281

Marx Engelsu

u Mančester^[540]

[London] 10. maja 1870.

Dear Fred,

Juče sam dobio priloženo pismo od Wilhelma.^[584] Nepopravljivi južnonemački geak.

Odatle d'abord¹ vidiš da taj magarac nije *nikada* pisao Meißneru² i da je na isti način izvršavao *sve moje naloge*. I zbog toga treba da mu ja sada »redovno« pišem, a Ti treba da dođeš u »Stuttgart« isto onako kao što je hteo da *Tebe* predloži za člana severnonemačkog rajhstaga.

Ja sam mu pisao ako o Hegelu zna samo da ponavlja stare gluposti Rotteck-Welckera, onda bolje nek drži jezik za zubima.³ To on naziva »svršiti s Hegelom bez velikih ceremonija«, a ako piše budalaštine u napomenama za Engelseve članke, onda »Engels baš može (!) to *isrpnije* (!! da kaže«. Taj čovek je zbilja glup.

U cirkularu⁴, koji je dospao do njega tako »*vromatičnim*« putem, kaže se da Generalno veće zadržava pravo za sebe da »*javno*« govori o Schweitzeru itd. *čim* to bude našlo za shodno. To Wilhelm tumači da se »nameravamo javno izjasniti« – za Wilhelma!

U odnosu na naredni kongres, šta misliš o Bebelovom predlogu u pogledu Majnca ili Manhajma?^[585] Pre Majnc. Stvar bi bila utoliko dobra što bi gospodin Bakunjin i kompanija bili u Nemačkoj sasvim nemoćni.

Taj bezobrazni Wilhelm, koji smatra da je moj *Bonaparta*⁵ jedva vredan jedne beleške u njegovom listiću^[454], traži od mene dozvolu da preštampa moje članke o francuskoj revoluciji!⁶

Iz lista »*La Marseillaise*« od prošle *nedelje* videćeš da je »*L'Opinion Nationale*«, Plon-Plonov list, otkrio da je *francuski original* naše izjave⁷, koju sam ja napisao, bezuslovno napisan u Parizu! Uostalom, drago mi je što ovaj list, najzad, napušta svoje pokroviteljstvo koje nam je dosad poklanjalo i koje nam je bilo veoma odvratno.

Staroirsko pravo žena je još uvek slabo u poređenju sa onim što su u tom pogledu imali Kelti u *Walesu*. To je bilo (sve do 11. i 12. veka) Fourier-ova fantazija potpuno mise en pratique⁸.

¹ najpre – ² Vidi u ovom tomu, pismo 253, Prvi deo. – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 280, Prvi deo. – ⁴ Karl Marx, *Poverljivo saopštenje* – ⁵ *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* – ⁶ *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850* – ⁷ *Proglas Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika povodom progona članova francuskih sekcija* – ⁸ pretvorena u praksu

Kugelman mi je za rođendan poslao dva komada tapeta iz Leibnizove radne sobe, što me je vrlo zabavljalo. Naime, L[eibnizova] kuća je srušena prošle zime i ti glupi Hanoveranci – koji su u Londonu mogli napraviti posao sa ovim relikvijama – sve su pobacali. Ova dva komada prikazuju mitološke scene: jedan Neptuna u njegovim talasima itd., a drugi Veneru, Amora itd. sasvim po lošem ukusu epohe Louis-a XIV. No zato pada u oči kakvoća (solidnost) tadašnje manufakturne izrade u poređenju s današnjom. Oba sam komada obesio u mojoj radnoj sobi. You know my admiration for⁹ L[eibniz].

Suva kijavica, koju sam dobio kad sam prošli put išao da posetim Borkheima, još me uvek toliko muči da su mi kćeri *zabranile* da večeras idem u General Council¹⁰ i prete mi da će u slučaju neposlušnosti podneti a savage denunciation of my conduct¹¹ Fredu Engelsu. Moje prisustvo tamo je sada stvarno vrlo potrebno. Enfin, nous verons!¹²

À propos! Nedavno sam nabavio izdanje *Swifta* (od 1760) u 14 tomova za cela 4¹/₂ šilinga. Dakle, čim Ti budu potrebne Swiftove stvari o Irskoj, odnosno materijal biće Ti poslat.

Nije li već vreme da potražimo ovde stan za Tebe i da nam in that line¹³ daš uputstva?

Salut.

Tvoj
K. M.

Izbori u Francuskoj – ukoliko imaju neki smisao – odlično su isпали. Republikanci su, kao i uvek, ponovili svoju veliku glupost, navodeći jadne vojnike da glasaju protiv. A quoi bon?¹⁴ Da vlada ponovi stari vic i upozna nepouzdanе elemente, te da može da ih ukloni. Kojom će brzinom 4000 vojničkih novoters¹⁵ nestati iz Pariza^[565] delom u Alžir, delom u udaljene provincijske kaznene garnizone!

⁹ Tebi je poznato moje divljenje prema – ¹⁰ Generalno veće – ¹¹ žestoku optužbu zbog mog vladanja – ¹² Najzad, videćemo! – ¹³ u tom pravcu – ¹⁴ Čemu? – ¹⁵ vojnika koji su glasali protiv

282

Engels Marxu

u London

Mančester, 11. maja 1870..

Dragi Mohr,

Dotičnog Liebknechtovog pisma nije bilo. Valjda će stići sutra.^[584]

Održavanje kongresa u Nemačkoj ima svojih teškoća, pošto se uopšte ne zna kakvi su tamo zakoni, ali se zna kakva je tamo policijska praksa. No toliko je ipak prilično sigurno da bi *rasturanje* kongresa od strane policije bilo ono najgore; ako izuzmemo 24-časovni zatvor, do čega bi moglo doći, ljudi bi inače bili sigurni, i samo bi se moralo *odmah* utvrditi gde se kongres u slučaju rasturanja ima ponovo sakupiti, u Belgiji ili u Švajcarskoj. Inače bi Majnc bio sasvim dobro mesto, Manhajm takođe, badensku vladu su toliko pritesnili Narodna partija i ultramontanci da bi teško nešto preduzela.

Ako je Wilh[elm] već moj *Seljački rat* tako udesio, šta bi tek učinio s Tvojim člancima¹.

Ne bi li mi mogao sastaviti materijal i navesti izvore o velškim bračnim pravima?² To bih baš sada mogao upotrebiti, kroz nekoliko dana počecu da pišem o tome.

Vandalizam buržuja s Leibnizovom kućom je prostački. U svakom slučaju, čestitam Ti na relikvijama.

Swift će mi jedva ustrebati pre dolaska u London.

Rezultati glasanja velikih gradova u Francuskoj su vrlo dobri. Ostatak je falsifikovan i ne važi. Što se tiče poziva republikanaca vojsci da glasa non³, to bi imalo smisla samo u slučaju ako bi neposredno došlo do udara, što, kao što se zna, *nije* bilo predviđeno. Međutim kako sada stoji stvar, vojnici će to morati da plate a u Pariz će biti poslati »pouzđani« pukovi.^[565]

Ako Ti i Tvoji hoćete da potražite u okolini neki stan za mene, to bi nama ovde bilo vrlo prijatno. Ovu kuću ovde imam do kraja septembra, ako, dakle, dođem tamo krajem avgusta, dovoljno je rano. Uz to, dotle imam i dosta materijala da prostudiram, a ovde mi je to zgodnije nego u Londonu. Kakva mi je kuća potrebna, to znaš: najmanje 4, a po mogućstvu 5 spavaćih soba (pošto Pumps⁴ raste) i pored radne sobe za mene, dve dnevne sobe, kuhinja itd. Po mogućnosti da preko puta ne bude neka mnogo visoka zgrada. Poželjno bi bilo da kuća ne bude mnogo viša od one u kojoj Ti stanuješ, pošto Lizzie

¹ *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850* - ² Vidi u ovom tomu, pismo 281 i 283, Prvi deo. - ³ protiv - ⁴ Mary Ellen Burns

ima astmatičku odvratnost prema penjanju. Ako nešto nađete, mogao bih da dođem. Ne treba da bude tako velika kao Tvoja kuća, a zadovoljio bih se i manjim prostorijama.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

Tvoje pismo kao da je opet bilo otvarano i loše zalepljeno s previše lepka, tako da se suvišak lepka prilepio za drugo pismo i od toga ostali tragovi.

Znaš li neku irsku gramatiku ili da li se neka može dobiti antikvarno? Strahovito bi me ljutilo kad bih netačno citirao neku keltsku reč, eventualno u genitivu ili nominativu plurala – umesto nominativu singulara.

283

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 11. maja 1870.

Dear Fred,

Tek sam danas iz Tvoga pisma video da sam zaboravio da priložim Wilhelmovo pismo^[584]. Prilažem ga ovome, ditto pismo Brackea itd., koje mi moraš vratiti pre utorka, kada mislim da ću biti opet sasvim dobro. Majnc, Darmštat, Manhajm? Ne bi li Manhajm bio najbolji? Majnc je pruska tvrdava.^[585]

Što se tiče Velšana, glavnu stvar *ne* mogu naći u svojim sveskama. Ali ipak ovoliko:

»Sa zajednicom dobara išlo je ukorak još u staro doba poznato keltsko labavljenje bračne veze, a ujedno i *pravo glasa* žena na plemenskom skupu.« (*W. Wachsmuth, »Europäische Sittengeschichte«, Zweiter Teil, Lajpcig, 1833.*)

Wachsmuth zasniva svoje izlaganje poglavito na zakonima kralja Dyonwala Moelmuda i Howela D dasa. »*Leges Molmutinae*. Preveo Will[iam] Probert: »*The ancient laws of Cambria*«, containing the institutional triads of D. Moelmu, the laws of Howel the good, triadical commentaries, code of education, and the hunting laws of Wales, London 1823«, i »*Edward Davies, »Celtic Researches*«, London 1804.«

Kao kuriozitet nalazim u mojim sveskama zabeleženo:

»Pravila za ispitivanje devičanstva. Svedočanstvo pojedinca je dovoljno, na primer devojke o sopstvenom devičanstvu.« »Muškarac koji je jednu suložnicu oterao za volju druge, kažnjava se sa toliko dinarija koliko je potrebno da se pokrije stražnjica tužiteljke. Žena koja tuži nekog muškarca zbog silovanja, uhvati se levom rukom za njegov ud, desnu stavi na relikvije i tako se zaklinje na iskaz.«

»*Bludničenje s kraljicom* staje dvostruki mult¹ u korist kralja.«

Prva glava knjige o zemaljskom pravu govori o ženama. »Ako je njegova žena spavala kod nekog drugog muškarca i *on je istuče*, onda on gubi svoje pravo na obeštećenje. . . Šta je žena smela *otuditi* – različito prema položaju – tačno je navedeno. Žena seljaka (taenigh) smela je otuditi samo svoju ogrlicu, a *dati na zajam* samo sito, i to ne dalje nego što bi se mogao čuti njen glas kad bi zvala da joj se sito vrati. Žena plemića (nihelms) smela je otuditi ogrtač, košulju, cipele itd. a *dati na zajam* sav alat domaćinstva. *Dovoljan razlog za razvod bio je za ženu* nemoć, šuga i *zadah* iz ustiju muža.«

¹ kaznu

Vrlo galantni mladići, ovi Kelti! A i rođeni dijalektičari, sve je napisano u *trijadama*. O bračnim pravima mogu da pogledam Wachsmutha u Muzeju kad budem opet mogao izići.

Ovom prilikom nalazim takođe u svojim sveskama citate nekih spisa o Irskoj, no koje si Ti, zacelo, video ili koji su suvišni pored boljih izvora. Jednu knjigu, čiji naslov ne mogu kako treba da pročitam, »Cgygia« ili »Ogygia«, R. O'Flahertyja, London, 1685.

Dr Charles O'Conor: »*Scriptores Rerum Hibernicarum*«. Buckingham (1814 - 1826, 4 toma).

»*The antiquities and history of Ireland*«, by Jam. Ware, London 1705; Ware, »*Two books of the writers of Ireland*«. Dublin, 1709.^[586]

S Bakunjinom ili se stvar pokvarila ili se tako udesilo pour sauver les apparences². Pri bližem razmatranju vidim, naime, da je Ogarjov urednik.³ B[akunjin] ima u prvom broju samo *jedno* pismo, u kome se pravi kao da stoji po strani, optužuje uredništvo zbog neprincipijelnosti itd., razmeće se kao socijalist i internacionalist itd.^[587] Medutim, with all that,⁴ njegovo pismo se svodi na to da se u teoriji svaka koalicija mora osuditi, ali u praksi Og[arjov] je, dabome, u pravu. Sad valja, pre svega, srušiti carsku moć, za šta je potrebno ujedinjenje svih neprijateljskih joj partija itd. itd. Kasnije se one mogu međusobno potući itd. Dakle, »politika« je dozvoljena socijalistima u Rusiji, ali ni za živu glavu nije u Zapadnoj Evropi!

Ruske stvari koje Ti danas šaljem možeš zadržati pošto imam dvostruke primerke.

Salut.

Tvoj
K. M.

Za irsku grammar⁵ raspitaću se čim opet budem mogao iz kuće. Stanje poslednjeg pisma *nije* krivica pošte.

² samo prividno - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 279, Prvi deo. - ⁴ pri svemu tome - ⁵ gramatiku

284

Engels Marxu

u London

Mančester, 15. maja 1870.

Dragi Mohr,

Majnc nije tako loš. Hesenska vlada je uvek u zavadi s pruskim guvernerom, i Prusi bi najpre morali da objave u gradu opsadno stanje pre nego što bi mogli nešto da učine. Darmštat ima premalo proletarijata, a uz to jedan *mali dvor*, tu prestaje svaki proračun. Manhajm, takode, nema toliko proletarijata koliko Majnc, i, uopšte, bi bilo, mislim, dobro da se kongres održi pred nosom pruskih vojnika. Bude li razjuren, onda svi odlaze u Brisel, kuda mogu čak i oni koji su u Pruskoj kompromitovani stići za 24 časa preko Strasbura, Meca ili Luksemburga, a ostali preko Kelna ili Sarbriken-Luksemburga.^[585] A propos, Internacionala treba da nastoji da se učvrsti u Luksemburgu, tamo ima mnogo rudara, štavljača kože itd. To bi se moralo uraditi iz Sarbrikena ili Ahena, komitetu¹ bi to trebalo poručiti.

Najlepša hvala za Celtic.² Upotrebiću nekoliko časova na to i pogledaću podrobnosti u Chetham Library, gde ću, verovatno, nešto naći.

»Ogygia« je užasno nekritična stvar; tu i tamo ima nekoliko opaski od vrednosti, jer su autoru stajali na raspolaganju stari, sada izgubljeni spisi, ali da bi se to utvrdilo, moralo bi se najmanje 3 godine kopati po irskim Codices³. »Scriptores« dr Ch. O'Conora su više-manje dobri izvori, ali većinom već kasniji; on je takode izdao »Letopise Alstera« s latinskim prevodom, a isto tako prvi tom »Letopisa 4 magistra«, i ja ne znam da li su ovi time obuhvaćeni. Ali »Letopise 4 magistra«, glavno delo, uredio je i 1856. preveo dr O'Donovan, i ja ih imam ovde, juče sam prešao prvi tom.^[588]

Ware je (ser Jam. Ware, mislim da je bio sudija ili tako nešto, pod Charlesom I.) od starijih najbolji, a i on je raspolagao sad izgubljenim rukopisima u prevodu; pisao je latinski (Waraeus), imam ga ovde na engleskom i latinskom.

Neprekidno čitanje irskih knjiga, tj. naporednog engleskog prevoda, nije se moglo izdržati a da se bar sasvim površno ne poznaju zakoni fonetike i fleksija tog jezika. Ovde sam otkrio neku strašnu irsku gramatiku od anno 1773^[589] i prekjuche prešao, nešto naučio, ali taj čovek nije ni sam imao nikakvog pojma o stvarnim zakonima irskog

¹ Socijaldemokratske radničke partije – ² keltske materijale (vidi u ovom tomu, pismo 283, Prvi deo) – ³ kodeksima

jezika. Jedina *dobra* gramatika jeste dra Johna O'Donovana, ranije pomenutog najboljeg irologa ovoga veka. Kad budeš išao u Muzej, mogao bi je jednom uzeti da vidiš šta bi otprilike stajala (O'D[onovan] obično štampa na debelom skupom kvartantu): O'D[onovan] »Irish grammar«⁴. Zatim bi mogao jednom pogledati:

»Genealogies, Tribes, and Customs of Hy-Fiachrak«, printed for the Irish Archaeological Society 1844 (verovatno O'Donovana), i

»Tribes and Customs of Hy-Many« (ditto), da li ima nešto tu o *socijalnim* odnosima, i da li su to debele i skupe knjige: ako nisu, a u njima nešto ima, ja ću ih sebi nabaviti.^[590]

Zatim, postoji jedno izdanje (O'Donovana) »Leabhar nag-Ceart« (Book of Rights⁵), i kad bi tom prilikom mogao i to da pogledaš pa da mi kažeš ima li nekog izgleda da se odatle nešto iskoristi – NB. *samo za socijalne* odnose, ostalo me ne interesuje – takode da li to nije neko skupo luksuzno izdanje, time bi me veoma obavezao. Sudeći po citatima koje imam, za ovu svrhu tu nema mnogo materijala.

No time bi, mislim, *stara* literatura iz te oblasti bila prilično iscrpena, ukoliko je publikovana.

Ogarjov je već bio urednik lista »Колоколъ« s Hergenom i sasvim je običan građanin i poeta. Ako je novac stvarno dobio B[akunjin] a ne Ogarjov, onda mu je Og[arjov] sigurno pridodan kao kontrolor.

Poslednjih dana mnogo sam sedeo na malom zatvorenom balkonu pred kvadratnim pultom, gde smo sedeli pre 24 godine; mnogo volim to mesto, zbog šarenog prozora tamo je uvek lepo vreme.^[465] Stari Jones, bibliotekar, još je živ, no već je veoma star i ništa ne radi, još ga nisam tamo video.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

Wilh[elmovo] pismo^[584] (koje sa pismom iz Braunšvajga u prilogu vraćam) zbilja je najglupavije što sam ikada čitao. Kakva volina! Sad sam radoznao šta će mi odgovoriti. Na kraju sam mu savetovao da razmisli ne bi li bilo celishodno da se prethodno nauči ono čemu neko želi da uči druge.

U kome se parliamentary paper⁶ može videti koliko se novca godišnje troši za Commissioners for the publication of the ancient Laws and Institutes of Ireland?⁷ To je kolosalan job⁸ (u malome). A bilo bi važno znati i to koliko se toga novca upotrebljava 1. kao remuneration⁹ za članove komisije koji ništa ne rade, 2. kao plata za understrappers¹⁰ koji zbilja rade, štamparske troškove itd. To ipak

⁴ Irska gramatika – ⁵ Knjiga prava – ⁶ parlamentarnom dokumentu – ⁷ članove komisije za objavljivanje starih zakona i institucija Irske – ⁸ traćenje državnog novca – ⁹ nagrada – ¹⁰ pomoćne snage

mora da bude negde u nekom parl[iamentary] paper. Ti ljudi dobijaju platu *od 1852*, a do sada su publikovana *dva toma!* 3 lorda, 3 sudije, 3 popa, 1 general i 1 irolog po profesiji, koji je već odavno mrtav.^[466]

285

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 16. maja 1870.

Dragi Fred,

U prilogu zabavna Wilhelmova pisanija!^[591]

Ovaj ludak počinje da bude strašan. U poslednjem pismu sam mu pisao da je Borkheim veoma bolestan, da mu je lekar zabranio da se, čak za duže vreme *posle* ozdravljenja, bavi književnim radom; da štampanje Bakunjinovog trućanja^[570], koje uopšte nije trebalo ni počinjati, stoga mora prestati itd.

Šta radi ta stoka? U broju lista »*Der Volksstaat*« koji je danas stigao on štampa lični napad probisveta Nečajeva na Borkheima!^[592] Doista se bojim da će se B[orkheim] zbog toga uzrujati toliko da bi to po njega moglo biti opasno. B[orkheim] mi je prekjuče pisao da želi da me vidi. Nisam mogao otići jer imam gadnu kijavicu i kašljem, ali je moja žena bila juče tamo. On je još vrlo slab i lekar mu je zabranio svako uzrujavanje. Prijem lista »*Der Volksstaat*« biće da je danas izazvao lepe scene!

Smesta sam pisao magarcu W[ilhelmu] i čestito mu natrljao nos. Ujedno sam mu rekao da je njegovo mišljenje o Tebi »odveć detinjasto« da bi na njega odgovorio. On se može osloniti na to da su Tebi njegova (Wilhelmova) »lična shvatanja o Hegelu ili anything else«¹ apsolutno indiferentna, ditto okolnost »koje studije« i »koliko vrsta studija« on (W[ilhelm]) »pomalo prezire«. Njegova tvrdnja da on »već 22 godine vodi nespokojan život koji isključuje svaku dokolicu«, divna je. Mi znamo da je on about² 15 godina od tih 22 proveo ne radeći ništa.

Šaljem Ti »*The Echo*«, moraš ga sačuvati zbog dezavuisanja *French Branch*^[129], koje je štampano i u listovima »*La Marseillaise*«, »*L'Internationale*« (Brisel) i drugim našim organima. Okolnosti su bile, najzad, tako povoljne da su nam pružile priliku da oficijelno udarimo po toj bandi.

Mayence! soit!³

Da Bracke iz Tvoga privatnog pisma njemu⁴ štampa odlomke u listu »*Der Volksstaat*« je un peu indiscret⁵. Ali namera je dobra, i čak mislim da je ova operacija bila politički pravilna. Oni su, očigledno, time hteli zadati udarac Schweitzeru.

Povodom tričave irske zakonodavne komisije stoji već svašta u

¹ nečem drugom - ² oko - ³ Majnc! neka bude! - ⁴ Vidi u ovom tomu pismo 76, Drugi deo. - ⁵ malo indiskretno

nedeljniku »*The Irishman*«. Gledaću da doznam o tome što je potrebno.

Ako se moje stanje *uskoro ne* izmeni, tako da bih mogao nesmetano dalje raditi, možda bih na nedelju-dve došao u Mančester. Jer ako ništa ne pomaže, možda će pomoći promena vazduha.

Tvoj
K. M.

286

Engels Marxu

u London

Mančester, 17. maja 1870.

Dragi Mohr,

Teško da će Ti Liebknecht poslati moje pismo, jer ono je baš suprotno onome što W[ilhelm] o njemu kaže. Posebno sam se čuvao da upotrebim neki uvredljiv izraz, ali celo pismo se vrti, naravno, oko gorke činjenice da W[ilhelm] pod *mojom* firmom piše o stvarima o kojima (kao što je sad priznao) ništa ne zna.¹ I to ga, dabome, mora »vredati«.

Čoveku ni sad još nije pojmljivo kako može da štampa ono svinjsko Neč[ajevljevo] pismo^[592] koje se sastoji iz samog psovanja i inače ne sadrži ništa do najgluplja ruska hercenovska opšta mesta. Tako nešto može objasniti samo kolosalnu lenjost, koja svom silom hoće da ispuni list^[454] bez vlastitog rada.

Da bi »stanje« okončao, najbolje ćeš učiniti da još tokom ove nedelje dođeš ovamo, i to sa Tussy. Promena vazduha uvek Ti je dobro činila, a i kretanja će ovde biti više nego tamo. A zatim, u najgorem slučaju, možeš i Gumperta konsultovati. Ali dovedi Tussy. Lizzie je već ispekla currant-bread² za njen dolazak, i čitava je kuća in jubilo³ otkako sam rekao da ću Te zamoliti da je povedeš. Ako možete doći sutra, tant mieux⁴, onda samo telegrafiraj; biće dovoljno vremena da se urede vaše sobe. Inače, u četvrtak. Obojici će nam dobro činiti da idemo u duže šetnje po poljima i pri tom se smejemo koječemu što se zbilo otkako sam poslednji put bio u Londonu.^[593] Lizzie je obećala da će svako veče – Sundays always excepted⁵ – bezuslovno sa Tussy u 1 sat ići na spavanje, tako da i ova tačka neće pričinjavati nikakve teškoće. Najzad, nalazim da je i moj Rüdeshheimer od 1857. baš sad u periodu kad treba da se pije, a za to mi je potrebna Tvoja pomoć.

Dakle, ili sutra telegram i »han selv«⁶, doduše ne sa 22 000 ljudi, kao što reče »han selv«, ali sa Tussy – ili, pak, prekosutra.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 280, Prvi deo. – ² kolač sa suvim groždem –
³ oduševljena – ⁴ utoliko bolje – ⁵ nedelje se uvek izuzimaju – ⁶ »on glavom«

Bracke je pitao odnosno preštampavanja pisma⁷ i postavio mi rok do kada mu to mogu uskratiti; ja sam ga propustio, pošto mi je bilo svejedno.

⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 285, Prvi deo i 76, Drugi deo.

287

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 18. maja 1870.

Dear Fred,

U ponedjeljak dolazimo k Tebi na 14 dana, ne duže, zato što Tussy prekida sve svoje časove. Ove nedelje ne možemo stoga što sveet¹ Jenny ima raspust do ponedjeljka, pa je za to vreme ne smemo insulieren².

Priložene tričarije od Heinzena pokazuju jasno – lažnu priču o mom odnosu prema Lassalle-u – ko je souffleur³ Heinekea, tog debelog sluga.^[594] To je old⁴ Hatzfeldt, i ona operiše verovatno preko Webera juniora, koji sada boravi u Njujorku. Uostalom, vara se Heineke ako misli da ću ga udostojiti jednom rečju odgovora. Na tome on već godinama radi – uzalud!

Naši francuski članovi demonstriraju francuskoj vladi ad oculos⁵ razliku između političkog tajnog društva i stvarnog radničkog udruženja. Tek što je zatvorila sve članove pariskog, lionskog, ruanskog, marseljskog itd. komiteta^[577] (neki su pobjegli u Švajcarsku i Belgiju), a u listovima se javljaju kao naslednici (još uz to sa svojim *privatnim adresama*) komiteta u *dvostrukom broju* sa najsmelijim, najprkosnijim izjavama. Francuska vlada je najzad učinila ono što smo tako dugo želeli: političko pitanje – carstvo ili republika – pretvorila je u pitanje de vie ou de mort⁶ za radničku klasu!

Uopšte, plebiscit zadaje carstvu poslednji udarac. Pošto se toliko njih izjasnilo sa »da« za empire avec la phrase constitutionnelle,⁷ Boustrapa^[326] misli da može bez ustručavanja restaurirati empire sans phrase, c'est à dire le régime du Décembre.⁸ U Parizu – prema svim privatnim vestima – la société du 10. Décembre^[576] potpuno je obnovljeno i energično radi.

Salut.

Tvoj
K. M.

Premeštanje kongresa u Majnc – juče unanimo voted⁹ – pogodiće Bakunjinu u živac!

¹ draga – ² ostaviti samu – ³ šaptač – ⁴ stara – ⁵ na njene oči – ⁶ života ili smrti – ⁷ carstvo s konstitucionalnim frazama – ⁸ carstvo bez fraza, to jest decembarski režim – ⁹ jednoglasno usvojeno

288

Engels Marxu
u London

Mančester, 19. maja 1870.

Dragi Mohr,

Dakle, u ponedjeljak. Da si juče došao, mogao si dovesti i Jenny, ona bi mogla tih nekoliko dana do nedelje spavati sa Tussy, a i ona mora jednom videti Mančester pre nego što ga napustimo.

Ovaj Bonaparta je zbilja nepopravljivi magarac. O nekom istorijskom kretanju ta stoka nema uopšte nikakvu predstavu, čitava istorija je jedan jumble¹ slučajnosti bez veze, u kome sitne smicalice starog podvaladžije imaju odlučujuću ulogu, i to kakve smicalice! Za svaki emergency² uvek jedan te isti recept. Da on opet organizuje svoju bandu do 10. decembra^[576], to je [...]^[595]

Old³ Heinzen je zaista zabavan. Dvadeset godina i duže uvek ista pesma, ali doslovno, to zbilja dira čoveka. Treba samo reći: komunisti, i Heinzen skoči kao žaba u strihnin-tetanusu kad se dotakne sto na kome leži. Ruka stare Hatzfeldtovice je tu očevidna, i stvar^[594] je sigurno napravljena u Americi, pošto u Nemačkoj niko ne zna Heinzenov ton, tj. ton koji se mora zviždati da bi old³ H[einzen] počeo da igra. Mitovi o Lassalle-ovim pokušajima revolucije, koji su zbog nas u Kelnu propali, odveć su glupi.

Francuski radnici se odlično drže. Sad su opet u akciji, i to je njihov element, tu su oni majstori.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ darmar - ² neočekivan događaj - ³ stari

289

Marx Engelsu

u Mančester

[London] 5. jula 1870.

Dear Fred,

Moraš me izviniti što nisam pisao otkako sam se vratio u London.^[596] There was so much international and other business pressing upon me.¹

Dupont, čije je jedno dete (beba) zasad kod njegovog šuraka, drugo kod Seraillier-a, treće kod njega² – sve male devojčice – u međuvremenu je dobio dve ponude za neku vrstu managera³ ili glavnog overlookera⁴ (u fabrici duvačkih instrumenata), jednu iz Pariza, drugu iz Mančestera. Odgovorio sam ga od broja I, jer bi tamo bio ne samo ubrzo uhapšen nego bi bio i uvučen in quarrels⁵ sa raznim tamošnjim klikama. Naprotiv, savetovao sam mu broj II, iako nije tome sklon. On je, dakle, pristao na posao kod J. Highama, 131 Strangeways, Mančester (Brass Musical Instruments⁶).

Teškoća je u tome što jedno dete, broj II, mora odmah povesti sa sobom, a drugo dvoje da za nekoliko nedelja dođu za njim. Njemu je stoga potrebna mala kućica u Mančesteru i neka pouzdana žena za čuvanje dece i za domestic management⁷. Njegov prihod u prvo vreme iznosi 3 £ weekly⁸. Ne bi li Lizzie za poslednje dete direktno ili indirektno mogla nešto učiniti?

Dupont je u političkom pogledu karakter, ali privatno strahovito slab. D'abord⁹, neka samo malo popije, odmah postaje veoma excited¹⁰. Secondly¹¹, lako potpada pod uticaj okoline i da se lako iskorišćavati.

On će, možda, još u toku ove nedelje doći u Mančester. U svakom slučaju, prethodno ću Ti javiti dan njegovog dolaska.

Iz priloženog Meißnerovog pisma videćeš kako stvar tamo stoji. Na Kugelmannova navaljivanja, koji 12. avgusta putuje u Karlsbad i čeka sa iznajmljivanjem kuće na moju izjavu, odgovorio sam Meißnerovim pismom. Podsetio sam ga da mi je Meißner u njegovom pristupu stavio u izgled drugo izdanje¹² i plaćanje o uskršnjem sajmu, i dodao sam da, under present circumstances¹³, ne bih mogao reći ni kada ni da li ću uopšte ići u Karlsbad. Hence¹⁴ njegovo priloženo

¹ Pritisnuli su me mnogi međunarodni i drugi poslovi – ² Vidi u ovom tomu, pismo 273, Prvi deo. – ³ poslovode – ⁴ nadzornika – ⁵ u rasprave – ⁶ Limeni duvački instrumenti – ⁷ vođenje domaćinstva – ⁸ nedeljno – ⁹ Prvo – ¹⁰ uzbuđen – ¹¹ Drugo – ¹² prvog toma *Kapitala* – ¹³ u sadašnjim okolnostima – ¹⁴ Otuda

pismo.^[597] Još nisam odgovorio, jer čekamo odgovor iz Dablina u vezi sa fotografijom O'D[onovan] Rosse.

Lafargue mi je javio da će jedan mladi Rus, Lopatin, doneti od njega pismo s preporukom. L[opatin] me je posetio u subotu, pozvao sam ga za nedelju (bio je kod nas od 10 časova do 12 uveče) i vratio se u ponedeljak u Brajton, gde stanuje.^[598]

On je još vrlo mlad, bio je dve godine u zatvoru, zatim 8 meseci u tvrđavi na Kavkazu, odakle je pobjegao. Sin je siromašnog plemića i svoj hleb je zarađivao na univerzitetu u Petrogradu davanjem časova. Živi sada vrlo oskudno od prevoda za Rusiju. Stanuje u Brajtonu jer tamo može 2 - 3 puta dnevno da se gratis - kupa u moru na izvesnoj udaljenosti od zvaničnog kupališta.

On je vrlo bistra, *kritička* glava, vedar karakter, trpeljiv kao ruski seljak, koji se zadovoljava onim što ima. Slaba tačka: *Poljska*. O njoj govori sasvim onako kao Englez - say an English Chartist of the old school¹⁵ - o Irskoj.

Pričao mi je da je cela istorija o N[ečajevu]¹⁶ (23 godine) čista izmišljotina. N[ečajev] nije *nikad* ležao u nekom ruskom zatvoru, ruska vlada nije nikad pokušala da ga ubije.

Stvar je u ovome. N[ečajev] (jedan od malobrojnih Bakunjinovih agenata u Rusiji) pripadao je jednom tajnom društvu. Neki drugi mladić X,¹⁷ bogataš i zanesenjak, pomagao je ovo društvo novcem via¹⁸ N[ečajeva]. One fine morning¹⁹ X je izjavio N[ečajevu] da više ne da ni kopejke pošto ne zna šta se s tim novcem događa. Gospodin N[ečajev] je na to (možda zato što nije mogao položiti računa o novcu) predložio svojim drugovima iz tajnog saveza da ubiju X-a jer bi on mogao u *budućnosti* promeniti svoje shvatanje i postati izdajnik. *On ga je zbilja ubio*. Vlada ga je, dakle, progonila prosto *kao ubicu vulgaris*²⁰.

Lopatin je u Ženevi d'abord²¹ lično pozvao N[ečajeva] na odgovornost (zbog njegovih laži), ovaj se pravdao političkom korišću takve senzacije za takozvanu stvar. Lop[atin] je zatim ispričao stvar Bakunjinu, koji mu je rekao da je kao «bon vieillard»²² sve verovao. B[akunjin] je zatim pozvao Lop[atina] da to ponovi u prisustvu N[ečajeva]. Lop[atin] je odmah otišao s B[akunjinom] N[ečajevu], gde se ova scena ponovila. N[ečajev] je ćutao. Dok je Lop[atin] bio u Ženevi, N[ečajev] se držao vrlo skromno, nije ni pisnuo. Tek što je Lop[atin] otputovao u Pariz, kad je majmunska komedija počela iz početka. Ubrzo posle toga dobije Lop[atini] uvredljivo pismo od Bakunjina o ovoj aferi. On mu je odgovorio još uvredljivije. Rezultat: Bakunjin je napisao jedno pater-peccavi²³, pismo (Lop[atin] ga ima *ovde*), ali - il est un bon vieillard crédule!²⁴ (En passant²⁵: L[opatin] kaže da su čitave

¹⁵ recimo, engleski čartist stare škole - ¹⁶ S. G. Nečajevu - ¹⁷ Ivan Ivanov - ¹⁸ preko - ¹⁹ Jednog lepog dana - ²⁰ običnog - ²¹ najpre - ²² «dobri starac» - ²³ pokajničko - ²⁴ on je dobri lakoverni starac - ²⁵ uzgred rečeno

Borkheimove rečenice apsolutno nerazumljive i apsolutna glupost na ruskom, ne samo gramatički pogrešne nego uopšte ne znače ništa! I taj ludak Borkheim je u međuvremenu, kako mi je saopštio pre moga susreta s Lop[atinom], poslao preko prijatelja Eichhoffa svoju majstoriju u Berlin jednom tamošnjem Nemcu, koji je ruski tumač u berlinskoj policiji, da bi od njega dobio zvanično uverenje kako *on* ume da piše ruski. Talent našeg Gaudissart-a za nesvesno komično je ipak unrivalled^{26!})

Kako saznajem od L[opatina], Černiševski je 1864. bio osuđen na 8 godina travaux forcés²⁷ u sibirskim rudnicima, dakle, ima da argatuje još dve godine. Prvi sud je bio toliko pristojan da izjavi da protiv njega nema apsolutno *ništa* i da su tobožnja zatvorenička konspirativna pisma očigledni *forgeries*²⁸ (što su i bila). Ali je *Senat*, po carskom naređenju, blagoizvoleo poništiti tu presudu i poslati lukavog čoveka, koji je bio tako »vešt«, kaže se u presudi, »da je svoje spise pisao u zakonski besprekornom obliku, a ipak je u njima otvoreno sejjao otrov« – u Sibir. Voilà la justice russe.²⁹

Flerovski je u boljem položaju. On je samo administrativno progнан u neko malo mesto između Moskve i Petrograda!

Ti si tačno namirisao da je *Flerovski pseudonim*. No Lopatin kaže da se to ime, iako nije izvorno rusko, često javlja među ruskim popovima (poglavito *monks*³⁰, koji smatraju da je to na ruski prevedeno Fleury, i koji imaju isto tako veliku strast za mirisavim imenima kao i nemački Jevreji). Lopatin je prirodnjak. Studirao je prirodne nauke. Ali se bavio i komercijalnim poslovima, i bila bi sreća kad bi mu se tako nešto moglo naći. Govoriću o tome s Borkheimom i Pohlom. O Parizu itd. sledeći put.

Tvoj
Mohr

À propos! Jenny hoće da zna da li treba Tebe da stavi kao pisca beleški³¹

Zatim – ona je vrlo tvrdoglava – neće da mi dozvoli bez Tvoje naročite dozvole da izmenim nekoliko reči u rukopisu.

My best compliments to Mrs. Lizzy.³²

[Dodatak Marxove kćeri Jenny]

5. jula 1870.

Dear Engels,

Thank you very much for your letter and the most interesting notes. I only hope Mr. Risse would interlard them with the Judenkirschen of which he seems to have a plentiful stock on hand. For O'D[onovan] Rossas portrait I have written

²⁶ nenadmašan – ²⁷ prinudnog rada – ²⁸ falsifikati – ²⁹ To ti je rusko pravosuđe. – ³⁰ monasima – ³¹ »Beleške za predgovor zbirci irskih pesama« – ³² Najlepši pozdrav gospodi Lizzy.

to Pigott. In case a good photograph is not to be had, of course, I can as you say, send Kugelmann the print which appeared in the Irishman.

With many thanks, I remain

Affectionately yours³³

Jenny

³³ Dragi Engels, Najlepša hvala na Tvome pismu i na vrlo interesantnim beleškama. Samo mislim da će ih gospodin Risse prošarati divljim paprikama kojima, izgleda, obilno raspolaže. Radi slike O'Donovana Rosse pisala sam Pigottu. Ako se ne bude mogla dobiti dobra fotografija, mogu, naravno, kao što kažeš, poslati Kugelmannu otisak objavljen u listu «The Irishman». Najlepša hvala i ostajem odana Tvoja

Engels Marxu
u London

Mančester, 6. jula 1870.

Dragi Mohr,

Tvoje instrukcije u pogledu Dupont-a tako su neodređene da ja ništa ne mogu uraditi. Da mu iznajmim neki cottage¹ – s nameštajem ili bez nameštaja? O tome ništa ne govoriš, a to je ipak glavna stvar. Zatim je takođe vrlo teško naći poverljivu devojkicu na brzinu, a, treće, Lizzie ne može iz kuće jer joj se koleno, zbog toga što ne miruje i što nema strpljenja, ne popravlja tako brzo kao što bi trebalo.

U ovim okolnostima meni se Dupont-ov plan da odmah dovede jedno dete ovamo čini sasvim nepraktičan. Mislim da njegov šurak ili Seraillier može uzeti i treće dete za nedelju-dve, i u tom slučaju bilo bi najbolje da on odmah dođe ovamo *sam*, pa bih ja onda odmah *s njim* išao i tražio kuću, dok bismo već sada mogli da se interesujemo za devojkicu. Pošto on ionako mora ići po decu, ili ih neko mora dovesti ovamo, to je svejedno ima li ih dvoje ili troje.

Ako se s tim slažeš, odmah mi piši, da bih mu mogao naći stan u blizini njegove radionice – lodgings² za nedelju dana sa hranom, ako on to želi – pretpostavljam da će on želiti samo bedroom³, da ne troši za sitting rooms⁴? – i kada dolazi. O tome, dakle, očekujem odgovor obratnom poštom, da znam šta da radim. Ali, kao što rekoh, da dete odmah povede bila bi najveća glupost, *ono bi ga koštalo mnogo više* i prvih dana bi mu svuda bilo na putu. A kako namah naći poslugu, ako neće da uzme prvu na koju naiđe?

Quoad⁵ Karlsbada ja sam, kao što rekoh, za to da ovog leta ideš tamo. Mogu Ti staviti na raspolaganje 40 funti za put. Lečenje Ti je bezuslovno potrebno, pa i onda ako ne bi mogao sasvim izbeći Kugelmanna i njegovu usrdnost. C. Roesgen je bio takođe tamo, juče sam ga video; on kaže da tamo nije skupo, naročito što pri lečenju »nema nikakve prilike da se troši novac«; ovo mu je lečenje vrlo dobro činilo za njegovu jetru (koja je prema Tvojim zdravim kao dren), on izgleda, doduše, nešto mršaviji, ali mnogo zdraviji. Dakle, odluči se, pa osim K[ugelmanna] vidićeš tamo, valjda, i druge zanimljive ljude koji pate od jetre, a na povratku putuj via⁶ Hamburg i pritesni Meissnera. Dakle, brzo se reši i zatvorenih očiju skoči u karlsbadsko vrelo i u isto tako toplo divljenje K[ugelmann]ovo. NB. Zbog eventualnih

¹ kućicu – ² mebliran stan – ³ spavaću sobu – ⁴ dnevnu sobu – ⁵ U pogledu – ⁶ preko

teškoća sa pasošem na austrijskoj granici, bilo bi, možda, dobro kad bi putovao u pratnji svog ličnog lekara.

Pričanje Lopatina o drugim ruskijā gđla⁷ vrlo je interesantno i naročito korisno da se zna. Dobro je što se pokazuje da je N[ečajev]⁸ najobičniji nitkov.

Jenny neka me ne imenuje kao pisca ove beleške⁹ pošto K[ugelman] vrlo dobro poznaje moj rukopis; no ona može s time raditi što joj je volja, a što se njenja tiče, to radi Ti šta je Tebi volja. Od divljih paprika koje ona stavlja u izgled, svakako se nećemo moći spasti.

À propos Dupont-a. Lizzie ima za njega u izgledu odgovarajuću osobu, samo ako je budemo mogli uhvatiti, no bojim se da pre nedelje ili ponedeljka nećemo moći dobiti obaveštenje o tome. To je njena kuzina Anna Kane, nije mlada, nije zgodna, ali vrlo poštena žena. Tussy je poznaje; ali teško da ćemo pre petka doznati gde se ona trenutno nalazi, te je, dakle, pre kraja ove ili početka druge nedelje nećemo moći videti.

Stare velške zakone našao sam ovde u zvaničnom izdanju komisije za izdavanje starih zakona i pregledao ih. Tu ima još sasvim zgodnih stvari.^[599] Ako muž u prvoj bračnoj noći nađe da njegova mlada nije devica i ostane kod nje do ujutro, onda ne dobija ništa od njene imovine *sed si, postquam illam vitiatam deprehenderit, surrexerit ad pronubos, pene erecto, et testaretur eis se illam vitiatam invenisse et non concubuerit cum illa ad crastinum nusque, illa nihil ab eo in crastinum habebit. Si mammae et crines et menses apparuerint, tunc lex pronuntiat neminem posse certe scire num virgo sit necne*¹⁰, stoga ona mora privesti 7 zakletih svedoka, među kojima svoje roditelje i braću i sestre. Ako li ona to neće ili ne može, *let her shift be cut off as high as her hip, and let a yearling steer be put in her hand, having his tail gteased with tallow, and if she can hold him by his tail, let her take him in lieu of her share of the argyvreu (paraphernalia), and if she cannot hold him, let her be without anything*¹¹.

U prozoru nam sad stoji »To be let«¹². Zar još niste ništa našli?

⁷ ruskim stvarima – ⁸ S. G. Nečajev – ⁹ Beležaka za predgovor zbirci irskih pesama – ¹⁰ no ako on, čim ju je našao oštećenu, ustane i sa stojećim udom ode deverima i oni posvedoče da ju je on našao oštećenu i da s njom neće čak ni da leži do jutra, ona sutradan neće moći postaviti nikakav (materijalni) zahtev. Ako se grudi, kosa i stidnica razotkriju pri svetlu, niko ne može sa sigurnošću reći da li je ona devica – ¹¹ neka joj se odseče košulja do kukova i neka joj se stavi u ruku jednogodišnje tele pošto mu se rep namaže lojem, pa ako ga može držati za rep, onda neka ga uzme kao svoj deo od agyoren (ličnog imanja, ne miraza), a ako ga ne može držati, neka ne dobije ništa – ¹² »Za izdavanje«

Kako stoji sa katalogom londonske library¹³; stvar je vrlo važna za mene, da bih znao šta mogu ovde ostaviti nepročitano.

Najlepši pozdravi svima.

Tvoj
F. E.

¹³ biblioteke

291

Engels Marxu
u London

Mančester, 7. jula 1870.

Dragi Mohr,

Juče sam Ti morao u vezi sa Dupont-om pisati na brzinu i nisam bio u mogućnosti da slučaj valjano razmotrim sa Lizzie; celog dana sam imao posla u gradu, a uveče ballot¹ u klubu, tako da sam tek kasnije mogao na miru da porazgovaram s Lizzie o toj stvari, i onda se pokazalo da nema nikakvog razloga uznemiravati zbog devojčice ni Seraillier-a ni D[upont]-ovog šuraka, kojima će ionako teško pasti da drugu decu zadrže kod sebe; dete može da spava sa Mary Ellen² i neće nam ništa smetati. Dupont može takođe prvih dana stanovati kod mene, dok ga donekle ne smestimo, i mnogo je bolje da ja to s njim svršim, nego bez njegovog prisustva. Lizzie kaže da ima dovoljno posteljine i osim one koju je Mary Ellen upotrebljavala za vreme šarlaha, što, naravno, ne bih dozvolio.

Juče ujutro, kad sam Ti pisao, nisam sve to još mogao da znam, ali da već danas s mojim jučerašnjim pismom dobiješ i druge vesti, ja sam Ti jutros telegrafirao.

Duponts little girl welcome to stay with us, direct them both to my home, advise time of arrival.³

Nadam se da si ovaj telegram primio *pre* razgovora sa D[upont-om]. Treba da mu kažeš neka se ne ustručava da prihvati moju ponudu (ako je to potrebno, tj. da mu to kažeš), on će olakšati stvar ne samo sebi nego i *meni* time što će s malom odmah k meni doći. Zamoli ga, dakle, u moje ime da tako uredi kako predlažem, i samo me izvesti kada dolazi, da bih ga mogao sačekati na stanici.

Najlepši pozdravi.

Tvoj
F. E.

¹ glasanje - ² Mary Ellen Burns - ³ Dupontova kćerčica dobro nam došla. pošalji ih oboje: k meni kući, saopšti vreme dolaska.

292

Marx Engelsu
u Mančester

[London] 8. jula 1870.
Jeziiva vrućina!

Dear Fred,

Po primitku Tvog telegrama saopštio sam potrebno Dupont-u. On polazi u ponedjeljak, u 11 časova, sa Justonske stanice.

Preporučujem da dete, za to kratko vreme dok bude kod vas, s njime spava. Posle bolesti i smrti majčine donekle je zapušteno, a moguće da je iz škole donelo i nešto živo na glavi. Bar tako se čini ženskom društvu ovde.

Sutra Ti šaljem french papers¹ sa izveštajima sa suđenja.^[600] Moraš mi ih *što skorije vratiti*. Čivac Frankel je stekao lovorike. Videćeš tendenciju kako kod *accusés*² tako i u novinama itd. da sebi (Parizu) pripišu pronalazak *Internacionale*.

Radi londonskog kataloga otići ću sutra Beeslyju.
Salut.

Tvoj
K. M.

(Okreni)

Jenny još nije dobila odgovor iz Irske osim priloženog Pigottovog pisma.³ Ovaj momak piše kao da odgovara na neki *advertisement*.⁴ Jenny je too *gentille*⁵ za njega. Il lui faut the *terocious Irish girl*.⁶ Ako *foreigners*⁷ ovde uopšte imaju predrasude prema Ircima, zar nisu tome krivi tako bornirani nacionalisti kao što je P[igott]?

¹ francuske listove - ² optuženih - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 12, Prilozi.
- ⁴ oglas - ⁵ preblaga - ⁶ Za njega je divlja irska devojka. - ⁷ stranci

Drugi deo

Pisma Marxa i Engelsa trećim licima

januar 1868 - jul 1870

1868.

1

Engels Jenny Marx
u London

Mančester, 3. januara 1868.

Draga gospođo Marx,

Moram Vas moliti za izvinjenje što sam Vaše pismo tako dugo ostavio bez odgovora. Ali Božić je jedino doba u celoj godini kada i izvan posla osećam da jednom nogom stojim u krugovima buržoazije, a to ovde u Mančesteru povlači za sobom mnogo jela i pića i pokvaren stomak, uz obaveznu mrzovolju i gubljenje vremena. To je sada u priličnoj meri prošlo, i počinjem ponovo da dolazim k sebi.

Žalim samo što trenutno nisam mogao naći veći sanduk, ali morao sam uzeti ono što se našlo na stovarištu – popraviću to prvom prilikom.

Prilažem najnovije vesti od Siebela. Ovo pismo, kao i jedno ranije, poslato Mohru, molim da mi što je moguće pre vratite; moram mu 8. pisati, pošta ide samo dvaput mesečno, a jadnik se veoma raduje kad vidi da se na njega misli. On valjano radi svoj posao uprkos bolesti. Članak iz lista »Barmer Z[eitun]g« je od njega^[601]. Mohr mi svakako može reći šta misli o predmetu u vezi sa listom »Kölnische Zeitung«^[602]; ako smatra da bi bilo bolje da ja o tome pišem M[eißner]u, mogu to učiniti i da mu istodobno pošaljem isečak iz lista »Barmer Zeitung«.

Hofstettenovo pater peccavi¹ je veoma zabavno^[5]. On, naravno, svuda oseća samo Liebknechta². U svakom slučaju, gospodi je sada osujećen pokušaj da knjigu³ prečute a da se u isto vreme njome koriste.

Wilhelmicu ću ovih dana pisati. Od Kugelmanna nisam ništa dalje čuo kako se rešila stvar sa švapskim člancima⁴.

Od članaka^[4] koji su dosad izašli, Meißner bi već mogao da sastavi sasvim zgodan oglas, koji bi sada, pošto je božićno vreme prošlo, došao u pravi čas. Naročito bi trebalo u njega uključiti mesta u kojima se ekonomisti pozivaju da se brane.

Nadam se da se Mohr oslobodio karbunkula. Ali sve to ne može

¹ priznanje krivice – ² Vidi u ovom tomu, pismo 3, Drugi deo. – ³ I tom *Kapitala* – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 3, Prvi deo.

ništa da pomogne, on mora nešto da učini da se najzad reši te gadosti. Drugi tom^[41] može samo time dobiti, takođe i u pogledu roka završavanja, ako se izvesno vreme sve snage posvete borbi protiv karbunkula. Kako bi bilo da opet uzima arsenik?

Najlepši pozdravi Mohru i celoj porodici i srdačne želje za Novu godinu od

Vašeg
F. E.

2

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover^[603]

London, 11. januara 1868.

Dragi Kugelmann,

D'abord¹ moje najsrdačnije happy new years² Vašoj dragoj ženi, Franzchen i Vama lično. A potom my best thanks³ za Jupitera^[604] i aktivnost i interesovanje s kojim vršite propagandu i vučete za nos nemačku štampu^[4]. Kao što je naš, na žalost, suviše rano preminuli prijatelj Weerth pevao:

»Na svetu ničeg lepšeg nema
Neg' dušmane svoje peckati,
Neg' na sve neotesane delije
Viceve grube sipati!«

Čast Vašem medicinskom autoritetu, ali Vi ipak odveć potce-
njujete *engleske, nemačke i francuske* lekare koje sam ovde naizмениčno
konsultovao i konsultujem, ako verujete da oni ne mogu da razlikuju
anthrax (karbunkul) of furunkula, naročito ovde u Engleskoj – zemlji
karbunkula, koji je, zapravo, bolest proletarijata! Ako ih ne bi raz-
likovali lekari, razlikovao bi ih bolesnik, koji, kao ja, poznaje obe vrste
nemani, pošto je subjektivni osećaj veoma različit, iako, koliko mi je
poznato, nijedan lekar nije dosad uspeo da *teoretski* tačno razluči ove
dve stvari. Tek je nekoliko godina otkako me taj đavo progoni. Ranije
nisam imao ni pojma o tome. U trenutku kad Vam pišem još se ni-
sam sasvim oporavio i još nisam sposoban za rad! Opet izgubljene
mnoge nedelje, čak ni pour le roi de Prusse^{4!}

Iz kritike gospodina Dühringa^[12] govori pre svega – strah. Bilo
bi mi drago ako biste mi mogli dobiti i poslati (*zajedno sa računom*)
Dühringovu knjigu »Gegen die Verkleinerer Carey's« a isto tako *von*
Thünenovu »Der isolirte Staat mit Bezug auf die Landwirtschaft« (ili
tako nešto). Takve porudžbine traju ovde suviše dugo.

Najzad, moram Vas zamoliti da mi pošaljete oko 12 kopija moje
fotografije (samo en face⁵). Otprilike tuce prijatelja gnjave me za njih.

Prilažem za gospodu Kugelmann fotografije moje najstarije kćeri
Jenny i Eleanor, koja najsrdačnije pozdravlja Franzchen.

Ad vocem⁶ Liebknechta: Pustite ga samo da za a little while igra

¹ Najpre – ² novogodišnje čestitke – ³ najlepša hvala – ⁴ Igra reči: za kralja
Pruske, tj. za lepe oči – ⁵ sa lica – ⁶ Što se tiče

le petit grand homme⁷. Tout s'arrangera pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles.⁸

Imao bih još da Vam ispričam svakojakih anegdota iz ličnog života. Ali to ću ostaviti za idući put, kad mi položaj u kome pišem ne bude više smetao.

Salut.

Vaš

K. Marx

Jedan moj ovdašnji prijatelj, koji se mnogo bavi frenologijom, izjavio je juče o fotografiji Vaše gospođe: Mnogo duha! Vidite, frenologija nije veština bez ikakve osnove, kao što je mislio Hegel.

⁷ kratko vreme igra malog velikana – ⁸ Sve će se urediti da bude najbolje u najboljem od mogućih svetova.

3

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 30. januara 1868.

Dragi Kugelmann,

Izrezan, izbušen lancetama, ukratko – u svakom pogledu sam lečen secundum legem artis¹. Ali uprkos tome ovaj đavo opet nanovo izbija, tako da – izuzev 2 - 3 dana – ležim osam nedelja ništa ne ra-deći. Prošle subote sam prvi put izašao iz kuće, a u ponedeljak se bolest povratila. Nadam se da će ove nedelje prestati, ali ko mi jamči da neće biti novih kratera? To je zlokobno. Uz to me ovaj đavo jako spopao po glavi. Moj prijatelj, dr Gumpert iz Mančestera, navaljuje da se lečim arsenikom. Šta mislite Vi o tome?

Vaš Coppel još nije stigao ovamo.^[605]

Kertbény je mađarski Namac, čije je pravo ime, entre nous², Benkert.^[606] Mađarski Nemci vole da mađarizuju svoja imena. Ne poznajem ga lično. Pošto je oko 1860. imao neki konflikt s Vogtom, obratio sam mu se za podatke, ali nisam dobio ništa što bi se moglo upotrebiti. (Moj mađarski materijal potiče delimice od Szemere-a, a delimice sam ja lično došao do njega u Londonu.) Kasnije se on obratio meni povodom nekog sukoba koji je imao s Kossuth-om. Ja – koliko sam se raspitivao – nisam doznao ništa politički sumnjivo o njemu. Izgleda da je to busybody³ koji mnogo piše. Njegovu jeres quant à⁴ Bonaparte naći ćete kod mnogih inače poštenih istočnih varvara. U svakom slučaju, watch him⁵. Takođe smatram da je više diplomatski ne pokazivati nikakvo nepoverenje prema njemu (zbog čega mu preko Vas i šaljem traženu biografsku belešku). »U međuvremenu« ču ipak, čim mi položaj potreban za pisanje ne bude više smetao, »poručiti« podatke o njemu s drugog mesta.

Što se tiče »plagijata«, tačno ste odgonetnuli. Namerno sam pisao grubo i rogobatno da bih Hofstetena naveo da posumnja na Liebknehta i sakrio izvor.^[6] Ovo entre nous.

Svakako znate da su Engels i Siebel napisali o mojoj knjizi⁶ no-vinske članke u listovima »Barmer Zeitung«, »Elberfelder Zeitung«, »Frankfurter Börsenzeitung«^[47] i – na nevolju Heinricha Bürgersa – u listu »Düsseldorfer Zeit[ung]«. Siebel je onaj čovek iz Barmena s kojim sam hteo da Vas upoznam. Ali on je sada iz zdravstvenih razloga na Maderi.

¹ po svim pravilima veštine – ² među nama – ³ navedljivac – ⁴ u pogledu –
⁵ motrite na njega – ⁶ I tomu *Kapitala*

U subotu, pre osam dana, nedeljnik »*The Saturday Review*« – »blood and culture« paper⁷ – u jednom pregledu novih nemačkih knjiga doneo je i belešku o mojoj knjizi. Relativno sam još vrlo dobro prošao, kao što vidite iz sledećeg pasusa: »The author's views may be as pernicious as we conceive them to be, but there can be no question as to the plausibility of his logic, the vigour of his rhetoric, and the charm with which he invests the driest problems of political economy.«⁸⁽⁶⁰⁷⁾ Uh!

Najsrdacnije pozdravite Vašu dragu gospodu i Fränzchen. Dobićete odavde druge fotografije, pošto smo sad otkrili da se njihove watercolours⁹, koje prvog dana dobro izgledaju, odmah zatim razlivalu u patches¹⁰.

Pišite mi kad god imate vremena. Kad je čovek bolestan i kad ima mnogo povoda za zlovolju, pisma od prijatelja su veoma poželjna. Salut.

Vaš
K. Marx

[Autobiografske beleške]

Karl Marx, Dr. phil.; rođen u Trijeru, 5. maja 1818.

1824 - 43, najpre saradnik, zatim glavni urednik lista »*Rheinische Zeitung*« (Keln). Dok je on bio urednik, vlada podvrgava list dvostrukoj cenzuri: posle cenzure pravoga cenzora i vrhovnoj cenzuri predsednika vlade. List je najzad vladinom naredbom zabranjen. Marx napušta Nemačku, odlazi u Pariz.

1844. izdaje u Parizu sa A. Rugeom »*Deutsch-Französische Jahrbücher*«, zabranjene u Nemačkoj.

Zatim: *Sveta porodica. Kritika kritičke kritike, protiv Bruna Bauera i drugova.* (Frankfurt na Majni. Literarische Anstalt.)

Januara 1845, pošto ga je na navaljivanje pruske vlade Guizot proterao iz Francuske, Marx odlazi u Brisel, osniva 1846. u Briselu Nemačko radničko udruženje, drži tamo predavanja o političkoj ekonomiji⁽⁶⁰⁸⁾ saraduje u francuskom listu »*La Réforme*« (Pariz) itd.

1847: *Beda filozofije. Odgovor na filozofiju bede g. Proudhona.*

Ditto: *Govor o slobodnoj trgovini* i druge brošure.

1848: sa F. Engelsom: *Manifest komunističke partije.* Uhapšen i proteran iz Belgije, pismeno pozvan natrag u Francusku od strane privremene vlade. Napušta Francusku aprila 1848, osniva u Kelnu:

»*Neue Rheinische Zeitung*« (jun. 1848. do maja 1849). M[arx] proteran iz Pruske, pošto ga je vlada bezuspešno progonila sudskim pu-

⁷ »aristokratski i kulturni« list – ⁸ »Mogu piščeva shvatanja biti štetna, što ona, po našem mišljenju, i jesu, ali ono što se ne može osporiti jeste na izgled prihvatljivost njegove logike, snaga njegove rečitosti i draž kojom on zaogrće najsuparnije probleme političke ekonomije.« – ⁹ vodene boje – ¹⁰ u mrlje.

tem. Dva puta oslobođen pred porotom (prvi put – proces po štamparskoj krivici, drugi put zbog pozivanja na ustanak). Marxovi odbrambeni govori su štampani u: *Dva politička procesa*, Keln.^[609]

1849. Poslednji, crveni broj lista »N[eue] Rh[einische] Z[eitung]«.

Marx odlazi u Pariz. *Septembra 1849.* proteruju ga otuda, treba da bude interniran u Bretanji (Morbihan), odbija da ide tamo, proteruju ga iz Francuske, preseljava se u London, gde i sad živi.

1850. izdaje: »*Neue Rhein[ische] Zeit[ung]*, *Pol[itisch]-ök[onomische] Revue*« (Hamburg).

1851 - 52: Saraduje u londonskom čartističkom listu: »*The People's Paper*«, »*Notes to the People*« Ernesta Jonesa itd.

1852: *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, Njujork. *Otkrića o kelnskom komunističkom procesu*, Bazel. Pošto je ovo izdanje konfiskovano na nemačkoj granici, novo izdanje u Bostonu 1853.

1853 - 54: *Lord Palmerston*.

1859: *Prilog kritici političke ekonomije*, Berlin.

1860: *Gospodin Vogt*.

1851 - 60: redovni saradnik englesko-američkog lista »*New-York Daily Tribune*« (Njujork). Prilozi za mesečnik »*Putnam's Review*« (Njujork) i novu »*Cyclopaedia Americana*« (Njujork).

1861. posle amnestije posećuje Berlin; pruska vlada odbija da mu vrati državljanstvo.

1865. po nalogu Centralnog veća Međunarodnog udruženja radnika objavljuje *Adresu radničkoj klasi Evrope*¹¹.

1867: *Kapital. Kritika političke ekonomije*. Tom I. Hamburg.

¹¹ Inauguralna adresa Međunarodnog udruženja radnika

4

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 6. marta 1868.

Dragi prijatelju,

Čim je Coppel otišao, moje stanje se opet pogoršalo. Ne verujem da je to usled njegovog odlaska. Post, ne propter¹. (Uostalom, on je na svoj način sasvim zgodan čovek. Ali taj način je i suviše zdrav da bih pri svom sadašnjem stanju mogao s njim »jako« da harmoniram.) Dakle, to je razlog mome ćutanju, tako da Vam nisam čak ni potvrdio prijem Thüvena². Ima kod Thüvena nečeg dirljivog. Meklenburški junker (uostalom, s *nemačkom* oštrinom mišljenja), koji svoje imanje Telov tretira kao *selo uopšte*, a Šverin u Meklenburgu kao *grad uopšte* i, polazeći od tih pretpostavki, pomoću posmatranja, diferencijalnog računa, praktičnog računovodstva itd. konstruiše samostalno Ricardovu teoriju zemljišne rente. To je vredno poštovanja i ujedno smešno.

Neobično zbudjeni ton gospodina Dühringa u njegovoj kritici^[12] sada mi je jasan. Naime, on je inače veoma neskroman, bezobrazan momak, koji se pravi da je revolucionar u političkoj ekonomiji. On je učinio dve stvari. Prvo (polazeći od Careya), objavio je *Kritische Grundlegung der Nationalökonomie* (about 500 pages³) i jednu novu *Natürliche Dialektik* (protiv Hegelove). Moja knjiga ga je sahranila na oba polja. Iz mržnje prema raznim Roscherima i dr., on je napisao prikaz. Uostalom, nešto namerno, a nešto usled nedostatka rasuđivanja, on sebi dopušta obmane. On vrlo dobro zna da moj metod istraživanja *nije* hegelovski, jer ja sam materijalist, a Hegel – idealist. Hegelova dijalektika je osnovni oblik svake dijalektike, ali tek *pošto* se s nje skine njen mistični oblik, a ovim se ona baš i razlikuje od *mog* metoda. Quant à⁴ Ricardo, gospodina Dühringa je upravo zbolelo to što u mom izlaganju *ne* postoje slabe tačke koje su Carey i stotina drugih pre njega isticali protiv R[icarda]. Stoga on nastoji da mi sa mauvaise foi⁵ natovari Ricardove ograničenosti. Ali never mind⁶. Ja moram tom čoveku da budem zahvalan, jer je on prvi stručnjak koji je uopšte progovorio.

U II tomu (koji verovatno neće nikad izaći^[41]) ako se moje zdravlje ne poboljša) analizira se, između ostalog, i pitanje zemljišne svojine,

¹ Posle, ne usled – ² Vidi u ovom tomu, pismo 2, Drugi deo. – ³ oko 500 stranica – ⁴ Što se tiče – ⁵ zlonamerno – ⁶ nije važno

a pitanje konkurencije samo utoliko ukoliko to zahteva obrada ostalih tema.

Za vreme bolesti (koja će, nadam se, uskoro sasvim prestati) nisam mogao da pišem, ali sam potamario ogromne količine statističkog i drugog »materijala«, koji bi i sam bio dovoljan da ljude čiji stomak nije naviknut na ovu vrstu hrane i na njeno brzo varenje učini sick⁷.

Moja situacija je veoma mučna, jer nisam mogao da radim nikakve druge poslove od kojih bih imao prihoda, a ipak, zbog dece, moram stalno da održavam i izvesni spoljašnji izgled. Kad ne bih imao da dam još ova dva prokleta toma (i da osim toga tražim *engleskog* izdavača), što se jedino može u Londonu, pošao bih u Ženevu, gde bih mogao da živim vrlo dobro od sredstava kojima raspolazem. Moja kćer br. II⁸ udaje se krajem ovog meseca.

Pozdravite Fränzchen.

Vaš
K. M.

⁷ bolesnima – ⁸ Laura Marx

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 17. marta 1868.

Dragi prijatelju,
Vaše pismo^[610] me je i neprijatno i prijatno uzbudilo (vidite, ja se uvek krećem u dijalektičkoj protivrečnosti).

Neprijatno, jer poznajem Vaše prilike i jer bi bilo bedno od mene ako bih *na račun Vaše porodice* hteo da primam takve poklone. Stoga ovih 15 £ smatram kao *pozajmicu*, koju ću u svoje vreme vratiti.

Prijatno, ne samo kao znak Vašeg velikog prijateljstva (a u ovoj svetskoj vrevi prijateljstvo je jedina stvar koja je od značaja u ličnom životu), nego i zato što ste me izbacili iz velike neprilike zbog predstojeće svadbe. Ja sam za poslednja 4 meseca – pored troškova na lekove i lekare – izdao toliko novca za Plave knjige^[212], ankete i Yankee Reports etc. on Banks¹, da mi, u stvari, za moju kćerku² nije ništa ostalo.

Razume se da sam o odlasku iz Londona u Ženevu razgovarao često ne samo sa samim sobom i svojom porodicom nego i sa Engelson. Ovdje moram godišnje da trošim 400 - 500 £. U Ženevi bih mogao da živim sa 200 £. Ali, considered all in all³, za sada je to *nemoguće*. Samo u Londonu mogu da dovršim svoje delo. I *samo ovdje* mogu se nadati da ću iz ovog dela izvući najzad i odgovarajući, u najmanju ruku pristojan novčani profit. Ali za to je potrebno da *ostanem ovdje*, bar za sada. Osim toga, kad bih ja u ovo kritično vreme otišao odavde, sav bi radnički pokret, na koji ja iza kulisa utičem, dospeo u veoma loše ruke i na stranputicu.

Sudbina me, dakle, zasad veže za London, all drawbacks notwithstanding⁴. Quant à⁵ Coppel, činite mu nepravdu. Da mi nije bilo rdavo, zabavljao bi me, a porodici nikad ne škodi takva rasonoda.

U Liebknechtovom listu^[14] Engels i ja nismo dosad pisali. (E[ngels] mu je sada poslao dva članka o mojoj knjizi^[611].) Redovni londonski dopisnik je Eccarius. Borkheim je napisao jedan članak protiv Hercena i komp.^[62]

M[eyer]ovom⁶ pismu sam se veoma obradovao. Međutim, on je u izvesnoj meri pogrešno shvatio moje izlaganje. Inače bi video da ja *krupnu industriju* prikazujem ne samo kao majku antagonizma nego i kao tvorca materijalnih i duhovnih uslova za rešenje tih antagoni-

¹ Američke izveštaje itd. o bankarstvu – ² Lauru Marx – ³ sve u svemu – ⁴ uprkos svim nezgodnim stranama – ⁵ Što se tiče – ⁶ Gustav Meyer (vidi u ovom tomu, pismo 24, Prvi deo)

zama, rešenje koje se, dakako, ne može postići *ugodnim putem*.

Što se tiče zakona o fabrikama – kao prvog uslova da radnička klasa dobije neki *ellbowroom*⁷ za razvitak i kretanje – ja ga zahtevam *od države*, kao *prinudni zakon*, ne samo protiv fabrikana nego i protiv samih radnika. (Na stranici 542, beleška br. 52, pominjem otpor radnica protiv ograničavanja radnog vremena.) Ako, uostalom, gospodin M[eyer] razvije istu energiju kao Owen, on će moći da slomi taj otpor. Da *pojedini fabrikant* (osim ukoliko nastoji da utiče na zakonodavstvo) ne može mnogo da učini u toj stvari, kažem ditto na stranici 243^[611]: »Ali, uglavnom, to i ne zavisi od dobre ili rdave volje pojedinog kapitaliste itd.« i *ibid.* napomena 114. Da, uprkos tome, pojedini fabrikant može da bude aktivan, obilato su dokazali fabrikanti kao što su Fielden, Owen itd. Njihova glavna delatnost mora, naravno, da bude javnog karaktera. Što se tiče Dollfusâ u Alzasu, to su *humbugs*⁸ koji umeju da na osnovu ugovorenih uslova uspostave sa svojim radnicima srdačan i ujedno za sebe veoma unosan *kmetski odnos*. Oni su temeljito raskrinkani u pariskim listovima, pa je upravo zbog toga jedan od tih Dollfusa pre kratkog vremena predložio i *carried in Corps législatif*⁹ jedan od najsravnijih paragrafa zakona o štampi^[77], naime, da »*vie privée doit être murée*«¹⁰.

Uz najsrdačniji pozdrav Vašoj dragoj gospođi

Vaš
K. M.

À propos: Jeste li videli da me je u 6. broju lista »Der Soc[ial]-Dem[okrat]« moj lični neprijatelj Schweitzer obasuo *pohvalama* zbog moje knjige?^[612] To mora da zadaje mnogo jada staroj drolji Hatzfeldt-ovici.

⁷ prostor – ⁸ prevaranti – ⁹ sproveo u zakonodavnom telu – ¹⁰ »privatan život treba da bude ograđen zidovima«

6

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 6. aprila 1868.

Dragi Kugelmann,

Mladi par¹ se prošlog četvrtka registrovao (pošto crkveno venčanje nije ovde po zakonu obavezno) i otputovao u Francusku da proslavi honeymoon². Vama i gospođi Gertrudi šalju svoje najlepše pozdrave.

Coppel je svraćao k meni. Na žalost, nisam ga mogao primiti pošto sam bio u oblogama. Engels je bio za svadbu ovde i juče je otputovao.^[88] Na njegovo navaljivanje odlučio sam se da preduzmem lečenje arsenikom, pošto ovo stanje ipak mora jednom da prestane. Jedan njegov prijatelj iz Mančestera sa tim lečenjem potpuno se oporavio za relativno kratko vreme. Ja sam protiv arsenika imao izvesnih predrasuda usled diskusije među francuskim lekarima, o čemu sam čitao u časopisu »Gazette médicale«.

Ovde je sad na dnevnom redu irsko pitanje. Njega su Gladstone i komp., naravno, samo iskoristili da opet stanu na kormilo i da pre svega dobiju *izbornu parolu* (electoral cry) prilikom sledećih izbora zasnovanih na household suffrage.^[613] Za prvi mah ovaj obrt stvari šteti radničkoj partiji. Naime, intriganti među radnicima, koji hoće da dođu u budući parlament, kao Odger, Potter itd., dobili su sada nov *izgovor* da se priključe buržoaskim liberalima.

Međutim, to je samo *kazna* koju Engleska – a time i engleska radnička klasa – plaća za veliki zločin koji je stolecima vršila nad Irskom. A, in the long run³, to će samoj engleskoj radničkoj klasi opet biti od koristi. Naime, *English established church in Ireland*⁴ – or what they use to call here the *Irish church*⁵ – jeste verski bedem *engleskog lendlordizma*⁶ u Irskoj i ujedno spoljni bedem državne crkve u samoj Engleskoj (ovde govorim o državnoj crkvi kao *vlasniku zemlje*). Pad državne crkve u Irskoj povlači pad državne crkve u Engleskoj, a njima će sledovati (u propasti) najpre lendlordizam u Irskoj, a zatim u Engleskoj. Ja sam, pak, oduvek bio uveren da socijalna revolucija mora *ozbiljno* početi od samog temelja, tj. od zemljišne svojine.

Osim toga, ova stvar će imati veoma korisnu posledicu što će se *protestantski* irski zakupci u provinciji Alster, čim irska crkva bude

¹ Paul i Laura Lafargue – ² medeni mesec – ³ u krajnjoj liniji – ⁴ Engleska državna crkva u Irskoj – ⁵ ili ono što se ovde obično naziva Irskom crkvom – ⁶ veleposedništva

mrtva, priključiti katoličkim zakupcima u tri druge irske provincije i njihovom pokretu, dok je dosad lendlordizam mogao da eksploatiše postojeći *verski* antagonizam.

Prekjuče sam dobio od Freiligratha jedno pismo (obavest o venčanju njemu je, naravno, poslata), u kome se nalazi sledeća neobična rečenica^[614]. – No ipak će Vas možda više zabavljati ako Vam priložim *samo pismo*, što ovim i činim. Ali morate mi ga *vratiti*. Da biste potpuno razumeli pismo, da Vam kažem i ovo: u Berlinu su, kratko vreme pre izlaska moje knjige⁷, izašli iz štampe *Zwölf Streiter der Revolution od G. Struvea i Gustava Rascha*. U tom spisu slavi se Freiligrath kao »jedan« od 12 apostola i u isto vreme se potanko dokazuje da on *nikad* nije bio komunist i da je, u stvari, samo usled too great a condescension⁸ došao u vezu s takvim čudovištima kao što su Marx, Engels, Wolff itd.^[615] Pošto se tu grdi i Wolff, zatražio sam pismom objašnjenje od Freiligratha, utoliko pre što sam znao da se G. Rasch (jedna propalica) nalazi na čelu njegovog prosjačkog komiteta^[48] u Berlinu. Odgovorio mi je vrlo suvo i, izvrđavajući, filistarski lukavo.^[616] Docije sam mu poslao svoju knjigu, ali ne s potpisom, kao što smo to ranije obojica činili. Izgleda da je shvatio aluziju.

Najlepše pozdravite Vašu dragu gospodu i Fränzchen. Ako ikako bude moguće, doći ću under all circumstances⁹, da Vas posetim.

Vaš

K. Marx

A propos. Borkheim će Vas in a few days¹⁰ posetiti. Ne zaboravite da sam ja prema njemu uvek *rezervisan*, uprkos svem drugarstvu s njim!

Liebknichtov list^[14] je i suviše »južnonemački« ograničen. (On dovoljno ne vlada dijalektikom da bi istovremeno zadavao udarce na dve strane.)

⁷ I toma *Kapitala* – ⁸ prevelike snishodljivosti – ⁹ na svaki način – ¹⁰ za koji dan

Marx Lauri i Paulu Lafargue-u u Pariz

London, 11. aprila 1868.

Dragi moj Cacadou,

Znaš da sam lenj na pisanju, ali ovog puta manljivost moje leve mišice je odgovorna za grehove moje desne ruke. Pod tim okolnostima još više mi je nedostajao moj sekretar koji bi mogao pisati sam sebi, u moje ime, najčarobnija pisma.

Milo mi je što vidim iz tvog »pisanija« i »pisanija« Tvog supruga (izvini zbog tog »izraza«, glava mi je puna Borkheimovog »scribaille«¹) da neobično uživete u svom Brautfahrt² i da vam pogoduju svi spoljni uslovi, proleće, i sunce, i vazduh i pariske razonode. Što se tiče pomenutog supruga, njegove pošiljke knjiga meni u tako kritičnim prilikama pružaju sjajan dokaz o urođenoj dobroti tog »mladog čoveka«. Ova jednostavna okolnost već svedoči da on mora pripadati boljoj rasi nego što je evropska³. Uzgred budi rečeno, pošto smo upravo dođirnuti poglavlje knjiga, ti bi mogla svratiti do Guillaumina (14, rue Richelieu) i nabaviti njegove (ekonomske) *bulletins de librairie*⁴ za period od 1866. do 1868. godine. Takođe bi mogla usmeriti svoje korake u *Librairie Internationale*⁵ (15, boulevard Montmartre) i tražiti njihove kataloge (1865 - 1868). Razume se, ako dobiješ sve ove željene i potrebne stvari, nećeš ih *slati*, nego ih donesi sa sobom kad se vratiš u ovo dosadno mesto.

Očekujem od Meißnera tri primerka moje knjige⁶. Po njihovom prispeću, dva ću poslati César-u de Paepe-u, jedan za njega a drugi za Altmeyera. Osim toga, ako nađeš vremena da se vidiš sa Schilyjem (to jest ako mu napišeš na adresu 4, rue St. Quentin da dođe da te poseti), budi tako dobra pa ga pitaj šta je sa ona tri primerka, jedan sam poslao Jaclard-u, jedan Taine-u, jedan Réclus-u. Ako se Jaclard nije mogao naći, njegov primerak daj Altmeyeru, pošto je Meißner *veoma spor* u isporuci knjiga. U tom slučaju, međutim, treba me izvestiti. Svakako ćeš pomisliti, drago moje dete, da veoma volim knjige kad te zbog njih uznemiravam u tako nepogodnom času. Ali bila bi na potpuno pogrešnom putu. Ja sam mašina osuđena da ih proždere a onda da ih, u promenjenom obliku, baci na bunjište istorije. Takođe prilično sumoran zadatak, no ipak bolji nego zadatak Gladstone-a,

¹ »piskaranja« (S. Borkheim »Moj biser pred Ženevskim kongresom«) - ² svadbenom putu - ³ aluzija na pesmu »Divljak« od nemačkog pesnika J. G. Seumea - ⁴ bibliografske bilten - ⁵ Međunarodnu knjižaru - ⁶ prvog toma *Kapitala*

koji je primoran da se za jedan dan uživi u »raspoloženja« nazvana »ozbiljnošću«.

Mi se ovde osećamo nekako prilično usamljeni. Najpre, iščezla si ti zajedno sa »čutljivim« južnjakom, a zatim nas je napustio Engels.⁽⁸⁸⁾ Umesto »uzbudenja«, sinoć smo imali Lormiers-ove. Odigrao sam sa Louis-om dve partije šaha i dopustio mu da dobije jednu. Šta misliš da mi je taj čudni Kaliban rekao, najsvetačnijim tonom, pri rastanku? »*Sans rancune, j'espère!*«⁷

A sada, mili moj Cacadou, adio.

Old Nick

Prevod s engleskog

Dragi Lafargue,

Zar ne nalazite da je boravak u Parizu sa mladom voljenom ženom mnogo prijatniji od politike? Kad Vaš otac stigne u Pariz, isporučite mu moje najlepše pozdrave, a naročito nemojte zaboraviti da mu Vi i Laura učinite boravak što je moguće ugodnijim. Pri njegovom stanju očiju potrebna mu je razonoda i ništa ga neće više razonoditi nego ako mu mladi par potpuno posveti ono kratko vreme koje će provesti zajedno sa starim gospodinom. Pišem Vam nemački da biste Vi, po svom nahodaњу, sadržinu ovih redova mogli saopštiti ili ne saopštiti tajnom sekretaru⁸. A sada, srdačno Vas pozdravlja

Vaš odani
K. M.

⁷ »Nadam se da nećete biti zlopamtilo!« – ⁸ Lauri

8

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 17. aprila 1868.

Dragi Kugelmann,

Mora da me smatrate velikim krivcem što tako kasno odgovaram na prijateljsko pismo Vaše drage gospode i Vaše lično^[98]. Stvar je prosto u ovome. Stare »krvave ruže« (da se pesnički izrazim) napale su me s takvom taktičkom veštinom da nisam mogao zauzeti položaj potreban za pisanje. Istina, mogao sam da diktiram. Ali u takvim prilikama, kao što znate, čovek se uvek nada da će mu sledećeg jutra biti dobro. Otuda odlaganje. Stoga i sada samo ovih nekoliko redaka.

Još je *sasvim neizvesno* kad ću na nekoliko dana u Nemačku, ali ni u kom slučaju neću tako skoro. Na svaki način ću doći onda kad budem znao da ste Vi tamo.

S Vašim pismom Virchowu učinili ste mi veliku uslugu, iako sumnjam da će on imati strpljenja i vremena da se udubljuje u temu koja je daleko od njegove struke. Znam da me je stalo mnogo živaca dok sam u Mančesteru pročitao njegovu »Die Cellularpathologie«, naročito zbog načina njegovog pisanja.

Dosad izašli brojevi lista »Der Social-Demokrat« u kojima se govori o mojoj knjizi: br. 10 (22. jan. 1868), br. 11 (24. jan), br. 12 (26. jan.), br. 14 (31. jan.), br. 15 (2. febr.), br. 24 (23. febr.), br. 25 (26. febr.), br. 30 (8. mart) i još jedan broj, koji nemam pred sobom, ali koji sadrži samo izvode.^[612]

Uz najsrdačniji pozdrav Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen.

Vaš
K. Marx

Meyer¹ me je posetio ovde.

¹ Gustav Meyer

9

Marx Josephu Dietzgenu
u Petrograd⁽⁶¹⁷⁾

[London, 9. maja 1868]

. . . Kad zbacim sa sebe ekonomsko breme, napisaću Dijalektiku. Pravi zakoni dijalektike sadržani su već u Hegelu; svakako u mističnom obliku. Treba odbaciti taj oblik . . .

Prema listu: »Der Volksstaat«
od 9. januara 1876.

10

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 24. juna 1868.

Dragi prijatelju,

Bilo je svakojakih nezgoda koje su me sprečile da Vam pišem.

I ovog puta samo nekoliko redaka.

I najstarija i najmlađa moja kćerka¹ imaju šarlah. Sećam se da ste mi u Hanoveru govorili o tome kakav je postupak lečenja kad prođe kriza i kad počinje proces ljuštenja. Hoćete li biti tako dobri da mi to objasnite u odgovoru.

Uz najlepši pozdrav Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen.

Vaš

K. Marx

Liebnecht se sve više zaglibljuje u južnonemačku glupost. On nije dovoljno dijalektičar da bi odjednom mogao da kritikuje dve strane.²

¹ Jenny i Eleanor Marx - ² Vidi u ovom tomu, pismo 6, Drugi deo.

11

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 2. jula 1868.

Dragi Kugelmann,

Najlepša hvala za Vaše pismo.^[618] Deca se oporavljaju, iako (danas je deveti dan) još ne smeju da izlaze.

Što se tiče moje knjige¹, prekjuche sam primio pet brojeva lista »Elberfelder Zeitung« i u njima našao veoma povoljnu kritiku dra Schnackea^[619]. (Sećam se imena iz 1848, ali ga ne poznajem lično.) Ima mnogo konfuzije u njegovom izlaganju predmeta. S druge strane, pišu mi iz Berlina da se lakrdijaš Faucher u junskoj svesci svoga časopisa podsmeva mojoj knjizi.^[135] Dobro je da ta gospoda najzad izliju svoj jed.

Kada ću i, da li ću doći u Nemačku, još ne znam. KARBUNKULÁ sam se najzad otarasio.

Engels sigurno dolazi ovamo avgusta ili septembra.

Pozdrav i poštovanje gđi Kugelmann and the little one².

Vaš
K. M.

¹ I tom *Kapitala* – ² i maloj

12

Marx Sigfridu Meyeru

u Njujork

4. jula 1868.

1. Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi prijatelju,

Vaše pismo od 20. maja stiglo je za vreme mog dužeg odsustvo-
vanja iz Londona.^[127] Otuda zadocneli odgovor.

Što se tiče Liebknechtovih veza s Njujorkom, o tome ništa ne
znam, ali ću mu u vezi s tim pisati.

Prilažem punomoćje za Sorgea. Neposredno smo povezani sa
Whaleyem, Sylvisom i Jessupom.

List »*The Commonwealth*« je odavno prestao da postoji. Nedeljni
izveštaji o sednicama Centralnog veća izlaze u nedeljniku »The Bee-
-Hive«. No taj list, isključivo organ tredjuniona, daleko je od toga da
predstavlja naša gledišta.

U nemačkoj štampi se o mojoj knjizi¹ do sada raspravljalo – i to
većinom blagonaklono – u listovima »Die Zukunft«, u štutgartskom
»Der Beobachter«, virtemberškom »Staats-Zeitung«, frankfurtskom »Bör-
senzeitung«^[620], takode i u »Hamburger Börsenzeitung«^[621], u ham-
burškom »Anzeiger« itd., zatim u raznim listovima u Hanoveru i Rajn-
skoj oblasti Vestfalskoj, a naročito opširno u nizu članaka u Schweit-
zerovom listu »Der Social-Demokrat« (Berlin)^[612] i u listu »*Elberfelder
Zeitung*«. ^[619] Poslednja dva lista, mada je ovaj drugi liberalan bur-
žujski list, direktno staju uz mene.

Veliki buržujski i reakcionarni listovi, kao što su »Kölnische
Zeitung«, augsburški list², »Neue Preussische Zeitung«, »Vossische Zei-
tung« itd. ćute kao zaliveni.

Sa zvanične ekonomske strane pojavio se do sada samo početkom
ove godine referat dr Dühringa^[121] (privatnog docenta na univerzitetu
u Berlinu, *pristalice Careya*) u hildburghauzerskom mesečniku »Er-
gänzungsblätter« (ovaj referat je pisan uzdržanim tonom, ali, sve u
svemu, s priznanjem) – i članak u junskoj svesci ekonomskog časopisa,
koji izdaju Faucher i Michaelis^[135]. Gospodin Faucher, naravno, pravi
samo primedbe, kakve se mogu očekivati od šaljivčine i plaćenog la-
krdijaša nemačkih bastijanaca.

Biće mi drago ako mi s vremena na vreme pošaljete nekoliko
novina. Ali bi za mene bilo veoma dragoceno kad biste uspeali da u

¹ prvom tomu *Kapitala* – ² »Allgemeine Zeitung«

Sjedinjenim Američkim Državama pronadete nešto antiburžoasko o zemljoposedničkim, odnosno poljoprivrednim prilikama. Pošto u II tomu obrađujem *zemljišnu rentu*^[41], naročito bi mi dobrodošao materijal protiv *H. Careyevih Harmonija*.

Salut.

Vaš

K. Marx

[*Punomoćje na engleskom jeziku za F. A. Sorge*]

London, 4. jula 1868.

Preporučujemo gospodina Sorgea svim prijateljima Međunarodnog udruženja radnika i opunomoćujemo ga istovremeno da dela u ime i u interesu toga udruženja.

Po nalogu Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika.

Karl Marx

sekretar za Nemačku

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

Londoni, 11. jula 1868.

Dragi prijatelju,

Deca se oporavljaju, iako su još uvek slaba.

Najlepša Vam hvala za Vaše pošiljke.^[622] Faucheru *nemojte* pisati. Inače će se ovaj Manneken-Pis suviše uobraziti.^[142] Sve što je postigao jeste to da ću, dođe li do drugog izdanja, na mestu gde se govori o *veličini vrednosti* obavezno lupiti po Bastiat-u^[623]. To nisam učinio zbog toga što će III tom sadržati zasebnu i iscrpnu glavu o gospodi pobornicima »vulgarne ekonomije».^[624] Uostalom, videćete da je prirodno što Faucher i kompanija »prometnu vrednost» svojih vlastitih škrobotina ne izvode iz *mase utrošene radne snage*, nego iz *odsustva ovog utroška*, naime, iz »*uštedenog rada*». A časnii Bastiat nije čak ni učinio ovo »otkriće», koje je onoj gospodi tako dobrodošlo, nego, po svom običaju, samo »prepisao» od mnogo starijih autora. Njegovi izvori su, naravno, Faucheru i komp. nepoznati.

Što se tiče časopisa »Centralblatt»^[143], pisac članka čini najveći mogući ustupak priznajući da se – ako se pod vrednošću uopšte nešto zamišlja – moraju prihvatiti moji zaključci. Nesrećnik ne vidi da bi, i kad u mojoj knjizi ne bi uopšte bilo nikakve glave o »vrednosti», analiza realnih odnosa koju ja dajem sadržala dokaz i potvrdu za stvarni odnos vrednosti. Brbljanje o neophodnosti dokazivanja pojma vrednosti zasniva se jedino na potpunom nepoznavanju i same stvari o kojoj je reč i naučnog metoda. Svako dete zna da bi skapala svaka nacija koja bi, neću da kažem za godinu dana, nego za nekoliko nedelja obustavila rad. Isto tako svako dete zna da mase proizvođača, koje odgovaraju različitim masama potreba, iziskuju različite i kvantitativno određene mase ukupnog društvenog rada. Da *određeni oblik* društvene proizvodnje ni u kom slučaju ne ukida ovu *neophodnost podele* društvenog rada u određenim proporcijama, nego da samo može izmeniti njen *način ispoljavanja* – očigledno je samo po sebi. Prirodni zakoni se uopšte ne mogu ukinuti. U različitim istorijskim prilikama može se jedino menjati *oblik* u kome se ti zakoni ispoljavaju. A oblik u kom se ova proporcionalna podela rada ispoljava u društvenom stanju u kome povezanost društvenog rada postoji u vidu *privatne razmene* individualnih proizvoda rada, i jeste *prometna vrednost* tih proizvoda.

Zadatak nauke se i sastoji u tome da izloži *kako* se ispoljava zakon vrednosti. Dakle, ako bi čovek hteo da odmah »objasni» sve fenomene koji izgleda da se ne slažu sa ovim zakonom, on bi morao da dâ nauku

pre nauke. Ricardova greška i jeste upravo u tome što on, u svome prvom poglavlju o vrednosti,^[625] sve moguće kategorije koje tek treba da nam se izlože pretpostavlja kao *date*, kako bi dokazao njihovu adekvatnost sa zakonom vrednosti.

S druge strane, *istorija teorije* pokazuje, naravno, kao što ste tačno primetili, da je shvatanje odnosa vrednosti bilo *uvek isto*, jasnije ili ne jasnije, iluzijama prošaranije ili naučno određenije. Pošto i sam proces mišljenja izrasta iz izvesnih odnosa, pošto je i sam jedan *prirodni proces*, mišljenje koje uistinu dokučuje može da bude samo jedno i isto i da se razlikuje samo po stepenu – prema zrelosti razvitka, dakle i razvitka organa kojim se misli. Sve ostalo je trabunjanje.

Vulgarni ekonomist nema ni pojma o tome da stvarni, svakodnevni odnosi razmene i veličine vrednosti *ne* mogu biti *neposredno identični*. U buržoaskom društvu cela stvar i jeste u tome što a priori ne postoji svesno, društveno regulisanje proizvodnje. Sve razumno i prirodno nužno se ispoljava samo kao prosek koji slepo deluje. A vulgarni ekonomist misli da čini veliko otkriće kad nasuprot otkrivanju unutrašnje povezanosti razmetljivo ističe da stvari u pojavi izgledaju drukčije. Faktički, on se ponosi time što se čvrsto drži prividnosti i što nju uzima kao poslednje. Pa čemu onda uopšte nauka?

Ali stvar ima ovde još i drugu pozadinu. Kad se shvati povezanost stvari, ruši se, pre praktičnog sloma, svako teoretsko verovanje u permanentnu neophodnost postojećih poredaka. Ovde je, dakle, apsolutni interes vladajućih klasa da ovu besmisleni konfuziju ovekoveče. A za šta se drugo i plaćaju ovi sikofantski brbljivci, koji nemaju nikakvog drugog naučnog aduta sem tog da se u političkoj ekonomiji uopšte ne sme misliti!

Ali satis superque¹. U svakom slučaju, to pokazuje koliko su nisko pali ovi popovi buržoazije kad su, eto, radnici, pa čak i fabrikanti i trgovci, razumeli moju knjigu i snašli se u njoj, a ovi »knjigoljupci« (!) žale se kako ja tražim preterano mnogo od njihovog razuma.

Ne bih savetovao da se preštapava Schweitzerov članak, mada je S[chweitzer] dao dobrih stvari za svoj list.^[626]

Zadužićete me ako mi pošaljete nekoliko brojeva lista »Staats-Anzeiger«.

Schnackeovu adresu doznaćete sigurno ako zapitate u listu »Elberfelder«.

Najlepši pozdravi Vašoj gospođi i Fränzchen.

Vaš
K. M.

A propos! Primio sam od Dietzgena jedan članak o mojoj knjizi^[144], poslaću ga Liebknechtu.

¹ dosta i predosta

14

Engels Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

Jork, 31. jula 1868.

Dragi Kugelmann,

Okolnost da se trenutno na nekoliko dana nalazim na putu, naime da bih dragu suprugu¹ otpratio u morsko kupalište Bridlington² (kladim se da nećete pogoditi kako se izgovara ime ovog mesta), a takođe i činjenica da žurim da Vam pošaljem priloženi člančić³, moraju da posluže kao izvinjenje za ovu pisaniju. Stvar je po sebi sjajna, naime ako se ostvari i ako K[ert]b[ény] sa nečim nije obmanuo.⁴ Priložena škrabotina sačinjena je što je moguće više u duhu tog listića⁵, ali bi trebalo da se još ovde-onde malo ublaži. M[arx] misli da bi bolji naslov bio »Jedan nemački *socijalist*«⁶, što bi bilo veoma lepo, ako Monsieur K[ert]b[ény] ne bi prigovorio; no to se *pre svega* mora sprečiti, i stoga Vaš predlog, kao »blaži«, smatram boljim.^[627]

M[arx] je Vaše pismo zasad zadržao tamo, i pošto je danas inače već kasno, a u hotelu svi žure u krevet, iduće nedelje moram na njega da odgovorim. Lupusovu fotografiju sam već odavno spremio za Vas, srećom je to još jedna od starih dobrih kopija; nedavno sam naručio da se kopiraju još 24 slike, ali negativ je u međuvremenu toliko izbledeo da su ispale vrlo rdavo. Što se mene tiče, pre 14 dana prsnuo mi je mali krvni sud na rožnjači levog oka i izazvao crvenu mrlju na očnoj jabučici (na jugozapadnoj strani), koja još nije prošla, a sa kojom se ne bih rado ovekovečio. Sa ovim, dakle, morate još malo pričekati.

NB. Budite dobri i umetnite na odgovarajuće mesto obe naknadno napisane korekture označene sa A i B. Bilo bi poželjno da K[ert]b[ény] ne poznaje autora članka niti da vidi originalan rukopis.

Dakle, do sledeće nedelje.

Vaš
F. E.

¹ Lydiju Burns – ² Lokalni izgovor: Belington – ³ Friedrich Engels, *Karl Marx* – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 70, Prvi deo. – ⁵ »Die Gartenlaube« – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 71, Prvi deo.

15

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 10. avgusta 1868.

Dragi prijatelju,

Po prijemu Vašeg pisma uzalud sam se obraćao na razne strane. U ovom trenutku nemoguće je da se od ovdašnjih tredjuniona pribavi novac za štrajkove u inostranstvu.^[628] Različiti podaci o fabrici u Londonu, štampani u hanoverskim listovima koje ste mi poslednji put poslali, veoma me interesuju.

Moja porodica se u ovom trenutku nalazi na moru. To je bilo utoliko potrebnije što su obe girls¹ rdavo izgledale posle bolesti. Lafargue će, pošto je ovde u Londonu položio Surgeonexamen², operisati još nekoliko nedelja u svojoj bolnici kao asistent, a onda će se preseliti u Pariz, gde će ipak ponovo morati da polaže francuski doktorski ispit.

Ja sam u ovom trenutku više zaposlen privatnom nego javnom ekonomijom. Naime, Engels se ponudio da mi bude žirant za jedan zajam od 100 - 150 £ sa 5% kamate, čija bi prva polovina dospevala u januaru, a druga u julu. Ali dosad nisam uspeo da nađem zajmodavca.

Nadam se »veoma« da će mi *stanje mojih radova* dozvoliti da iduće godine, krajem septembra, sasvim zamenim London Kontinentom. Krenuću čim budem mogao bez ovdašnjeg Muzeja. Skupoća ovdašnjeg života postaje sve nesnosnija. Dabome da čoveku neće mnogo prijati sitničave prilike tamo preko. Ali »mir je prva građanska dužnost«, a to je jedini način da se do njega dođe. Ovde je bilo svakojakih skandala s takozvanom French Branch of the International Workingmen's Association,^[129] o čemu ću Vam pisati u sledećem pismu.³

Sada sam solo i neobično mi je bez čitave one dečje galame.

Salut.

Vaš

K. Marx

¹ devojke (Jenny i Eleanor Marx) - ² hirurški ispit - ³ Vidi u ovom tomu, pismo 29, Drugi deo.

16

Marx Friedrichu Leßneru
u London^[629]

London, 11. avgusta 1868.

Dragi Leßner,
Zbog ortografskih grešaka prepisao sam ceo priloženi proglas.
Ti ga sad *svojom rukom* moraš prepisati.
Salut.

Tvoj
K. M.

Marx Georgu Eccariusu i Friedrichu Leßneru
u Brisel^[630]

London, 10. septembra 1868.

Dragi Eccarius i Leßner!

First my thanks to Leßner for his long and interesting letter¹.^[631]

Ne smete dozvoliti da kongres^[175] traje duže od ove nedelje. Do sada – as far as England is concerned² – nije se još desila nikakva bruka.

Ako Belgijanci i Francuzi opet unesu u dnevni red mnoštvo novih pitanja, dajte im na znanje da to ne ide, zato

1. što su Nemci sasvim slabo zastupljeni, jer se njihovi kongresi gotovo istodobno održavaju u Nemačkoj^[632]; —

2. što Engleska gotovo uopšte nije predstavljena zbog kampanje za izbornu pravu;

3. što nemački Švajcarci još nikako nisu predstavljani, jer su se tek sada priključili, a odavno postojeće sekcije su svoja sredstva iscrpile u ženevskom štrajku^[93];

4. što se diskusija sada jednostrano vodi na francuskom jeziku;

5. što se, stoga, mora izbeći *donošenje rezolucija po opšteteoretskim pitanjima*, jer to docnije samo može da izazove proteste sa nebelgijske i nefrancuske strane.

Pitanje rata, naravno, publiku najviše zanima. Duge deklamacije i naduvene fraze ovde neće škoditi. Rezolucija o tom pitanju, čini mi se, treba naprosto da glasi da radnička klasa još nije dovoljno organizovana da bi izvršila neki odlučujući uticaj na tok događaja, ali da kongres u ime radničke klase protestuje i da optužuje vinovnike rata; da je rat između Francuske i Nemačke građanski rat, ubitačan za obe zemlje, i uopšte ubitačan za Evropu. Primedbu da rat može da koristi samo ruskoj vladi, teško da će usvojiti gospoda Francuzi i Belgijanci.³

Pozdrav prijatelju Beckeru⁴.

K. Marx

Dođe li do pitanja o *crédit mutuel*⁵, Eccarius mora jednostavno izjaviti da radnici u Engleskoj, Nemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama nemaju nikakva posla sa prudonističkim dogmama i da pitanje kredita tretiraju kao sekundarno.

¹ Pre svega, hvala Leßneru na dugom i zanimljivom pismu. — ² ukoliko se tiče Engleske — ³ Vidi u ovom tomu, pismo 87, Prvi deo. — ⁴ Johannu Philippu Beckeru — ⁵ uzajamnom kreditu.

Rezolucije kongresa treba telegrafski saopštiti londonskim listovima. Dakle, samo ništa što bi moglo da nas obruka!

K. M.

18

Marx Sigfridu Meyeru

u Njujork

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill
London, 14. septembra 1868.

Dragi Meyer,

Prilažem broj lista »The Times« koji sadrži 4. Annual Report of the General Council¹ (koji sam ja napisao), kao i izvanredno interesantni *first leader*² lista »The Times« o ovom dokumentu. To je prvi put da »The Times« napušta podrugljivi ton prema radničkoj klasi i da je uzima »veoma« au sérieux³. Razglasite ovu činjenicu. Saopštiti je Jessupu.

Treba da odgovorim na oba Vaša pisma, na prvo upućeno meni i na drugo adresovano na Eccariusu, koje mi je predato u njegovom odsustvu (on se još nije vratio iz Brisela).

Što se tiče prvog pisma, Vaša je krivica što je Sorge (koji mi je *savršeno nepoznat*) dobio moje punomoćje⁴. Ako ste hteli da mu date samo preporuku za određeni cilj, morali ste to određeno da napišete. Po smislu Vašeg pisma poverovao sam da je Sorge *Vaš* i *A. Vogtov čovek*. Dakle, ubuduće više opreznosti! Zatim ste napravili drugu grešku što ste punomoćje *predali* S[orgeu] umesto da ste mi prethodno pisali o nesporazumu!

Omaška je učinjena, ali se opet može popraviti.

Briselski kongres⁽¹⁷⁵⁾ je Generalno veće ponovo premestio u London. Ali ono se sad mora smatrati kao *novo* veće, koje nanovo pregleda sva stara punomoćja. Pišite mi stoga da li Vi i A. Vogt želite punomoćja. Pišite mi dalje *na koji* način treba da oduzmemo S[orgeu] punomoćje ili da mu saopštimo da je novo Generalno veće izmenilo punomoćja.

Drury je neko vreme bio ovde. On je nedavno, upravo pred Briselski kongres, *predložen* za opunomoćenika I[nternational] W[orkingmen's] A[ssociation] pri American Labor Union⁵ i njegovom kongresu. Mi se *onda* s tim nismo složili, jer nam je bila *sumnjiva* strana sa koje je potekao predlog. Motrite najpre na tog čoveka sami ili preko prijatelja.

Primeraka lista »The Commonwealth« ovde više nema. *Agitaci-*

¹ Karl Marx, *Četvrti godišnji izveštaj Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika* – ² prvi uvodnik – ³ ozbiljno – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 12, Drugi deo. – ⁵ Američkom radničkom savezu

onih spisa, u našem smislu, baš posljednjih godina *nema* u Engleskoj. *Moja knjiga*⁶ još nije prevedena na engleski jezik. Eccarius, inače veoma sposoban, ali istodobno vrlo ambitious⁷, namerno nije u listu »The Commonwealth« i u drugim prilikama o tome govorio. On voli sebi da prisvaja moja izlaganja. Na kongresu u Briselu Leßner je u svom govoru o mašinama govorio o *mojoj knjizi*. Dopisnik lista »The Daily News« donosi izveštaj o tome. Eccarius, koji o radu kongresa izveštava u listu »The Times«, je to prečutao. Njegov postupak je utoliko gluplji što on meni duguje ne samo svoje znanje nego i svoje mesto generalnog sekretara u Generalnom veću. Jedino sam ga ja podržavao (i u listu »The Commonwealth«) protiv napada sa engleske i francuske strane.^[191] On zna iz sopstvenog iskustva da ja u vidu imam samo stvar i da prelazim preko ličnih gluposti! *Neću* mu dati Vaše pismo.

Što više engleskih izvoda iz moje knjige možete da smestite u američku štampu, to bolje. Šaljite mi ih!

Prilažem Vam ovu kartu. Poslali su nam je zajedno s pismom da bi s nama stupili u vezu. Adresa: G. W. Randall, Secret. Workingmen's Institute, 3 Tremont Row, Room 52, Boston N. E.

Moji poznanici u Americi su se izgubili već pre mnogo godina. Veze imam samo još sa Meferom⁸ u St. Luisu, prijateljem našeg J. Weydemeyer (umro prošle godine).

Pišite mi sve što možete saznati o odnosu železnica prema zemljišnom posedu. Vi ste, možda, zapazili da je Opšti nemački radnički savez na svom kongresu u Hamburgu sopstvenom rezolucijom izrazio priznanje *mojoj knjizi*.^[154]

Pišite Randallu po mom nalogu kao German Secretary of General Council [sekretara Generalnog veća za Nemačku].

Srdačan pozdrav A. Vogtu i Vama lično.

Vaš

K. Marx

Šaljem 2 broja lista »The Times«, jedan za Vas, drugi za Jessupa.

⁶ prvi tom *Kapitala* – ⁷ ambiciozan – ⁸ Hermannom Meyerom

19

Marx Hermannu Jungu

u London

London, 14. septembra 1868.

Dragi Jung,

»*The Times*« donosi danas Eccariusove izveštaje od 9. i 10.

Iznoseći tok diskusije o mašinama, on *pogoršava* Leßnerov speech¹, koji je u listu »*The Daily News*« bio mnogo bolje prenesen. Leßner je citirao moju knjigu², kao što ste videli iz lista »*The Daily News*«. Eccarius *izostavlja* citat.

Ali još lepše: U listu »*The Daily News*« je rezolucija o mašinama itd. označena kao *predlog Generalnog veća*³. U listu »*The Times*« pretvara ga gospodin Eccarius u svoj *lični predlog*.⁴ Ovo je stvar zbog koje mu morate pošteno očitati. Njegovoj sebičnosti je potreban puff to set him right again⁵.

Vaš

K. M.

¹ govor – ² prvi tom *Kapitala* – ³ Karl Marx, *Nacrtna rezolucija o posledicama primene mašina od strane kapitalista*, predložen od Generalnog veća Briselskom kongresu – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 87, Prvi deo. – ⁵ udarac koji bi ga opet naučio pameti

Marx Nikolaju Franceviću Danijeljsonu
u Petrograd

7. oktobra 1868.

1, Modena Villas, Maitland Park
London N. W.

Cenjeni gospodine,

U odgovor na Vaše cenjeno pismo^[209] sledeće:

1. Ne možete čekati drugi tom, čije će se pojavljivanje odužiti još šest meseci.^[41] Ne mogu ga dovršiti dok izvesne službene ankete, napravljene u toku prošle i 1866. godine u Francuskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i Engleskoj, ne budu okončane ili publikovane. Uostalom, prvi tom čini završenu celinu.

2. Prilažem svoju fotografiju.

3. Socijalistička literatura ne postoji u Sjedinjenim Američkim Državama. Postoje samo radničke novine.

4. Ni sam ne posedujem zbirku svojih spisa, koji su pisani na raznim jezicima i štampani na različitim mestima. Uglavnom ih više nema u prodaji.

Pošto, dakle, ne mogu da udovoljim Vašoj želji u odnosu na ovu tačku – la plus belle fille de France ne peut donner que ce qu'elle a¹ – moram se ograničiti na to da Vam dam kratku belešku o svojoj literarno-političkoj delatnosti, koju ćete, možda, moći da iskoristite u predgovoru Vašeg prevoda.^[633]

Dr. K. Marx, rođen 1818. u Trijeru (Rajnska Pruska).

1842 - 43: Rédacteur en chef² lista »Rheinische Zeitung« (Keln). Izlaženje ovog lista pruska vlada je nasilno obustavila. M[arx] odlazi u Pariz, izdaje tu zajedno sa Arnoldom Rugeom letopis »Deutsch-Französische Jahrbücher« (Pariz, 1844). Krajem 1844. Guizot proteruje M[arxa] iz Francuske i on odlazi u Brisel. Zajedno sa Friedrichom Engelsom izdaje spis *Sveta porodica, ili kritika kritičke kritike. Protiv Bruna Bauera i drugova* (Frankfurt na Majni, 1845). (Ovaj spis kao i M[arx]ovi članci u letopisu »Deutsch-Französische Jahrbücher« upravljen je protiv ideološkog mističizma hegelovske i uopšte spekulativne filozofije.) Zatim su iz Brisela objavljeni spisi: *Beda filozofije. Odgovor na filozofiju bede g. Proudhona* (Brisel i Pariz, 1847).

Govori o slobodnoj trgovini (Brisel, 1848³). Najzad, početkom 1848.

¹ ni najlepša devojka Francuske ne može dati više od onoga što ima – ² glavni urednik – ³ u rukopisu: 1847

zajedno sa *Friedrichom Engelsom*: *Manifest Komunističke partije* (London).

Kratko vreme posle izbijanja februarske revolucije M[arx] je proteran iz Belgije, dobija istodobno poziv od francuske privremene vlade da se vrati u Francusku, odlazi u Pariz, i aprila 1848. u *Keln* (Nemačka). Tu objavljuje:

List »*Neue Rheinische Zeitung*« (od juna 1848. do maja 1849). Takođe u Kelnu:

»*Dva politička procesa*« (Keln, 1849). (Ova brošura sadrži opis sudskih pretresa i M[arx]ove odbrambene govore⁴ pred porotom. U prvom slučaju Marx je optužen za uvredu procureur du roi⁵, u drugom, posle pruskog državnog udara (Manteuffel), zbog poziva na pobunu. Na oba pretresa porota je oslobodila M[arxa].

U toku maja 1849. pruska vlada zabranjuje izlaženje lista »*Neue Rh[einische] Z[eitung]*« i proteruje M[arxa] iz Pruske. On opet odlazi u Pariz. Ponovo prognan iz Francuske, odlazi krajem oktobra 1849. u London, gde i sad živi. Iz Londona objavljuje⁶

Časopis »*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*« (1850, Hamburg i Njujork).

Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte (Njujork, 1852).

Otkrića o kelnskom komunističkom procesu (1853. dva izdanja, jedno u Bazelu, drugo u Bostonu, Sjedinjene Američke Države).

Lord Palmerston (London, Birmingham, Glazgov, 1853 - 1854).

Prilog kritici političke ekonomije (Berlin, 1859).

Gospodin Vogt (London, 1860).

1851 - 1861. Stalni prilozi na engleskom jeziku u listu »*New-York Tribune*«, mesečniku »*Putnam's Review*« i u »*New American Cyclopoedia*«.

1864: Osnivački program Međunarodnog udruženja radnika, name: *Adresa radnim ljudima Evrope* i *statut*⁶ društva, docnije (1866) definitivno potvrđen na kongresu Međunarodnog udruženja radnika u Ženevi. M[arx] je neprekidno do sada member of the *General Council* of the International Workingmen's Association, and its secretary for Germany⁷.

1867: *Kapital* etc.

Vaš odani

Karl Marx

⁴ Karl Marx i Friedrich Engels, *Prvi proces po zakonu o štampi lista »Neue Rheinische Zeitung«* i *Proces protiv Rajnskog okružnog odbora demokrata* - ⁵ kraljevskog državnog tužioca - ⁶ Karl Marx, *Inauguralna adresa Međunarodnog udruženja radnika* i *Privremeni statut Međunarodnog udruženja radnika* - ⁷ član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i njegov sekretar za Nemačku

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

1, Modena Villas, Maitland Park
London, 12 oktobra 1868.

Dragi moj prijatelju,

Vaše uporno ćutanje mi je potpuno neshvatljivo. Da nisam, možda, svojim poslednjim pismom¹ dao povoda tome? Nadam se da nisam. U svakom slučaju, nije mi to bila namera. Vi znate da ste mi najprisniji prijatelj u Nemačkoj i ne treba da Vam tek sada to izričito izjavljujem, pa zaista ne vidim kako bi se inter amicos² smelo tako strogo pozivati na svaku sitnicu. Najmanje imate *to pravo* u odnosu na mene, jer znate koliko Vam dugujem. Vi ste – ako apstrahujemo sve lično – za moju knjigu učinili više nego sva Nemačka zajedno.^[4]

Ili možda ćutate tako uporno da biste mi dokazali kako niste od one bulumente takozvanih prijatelja koji ćute kad stvari stoje loše, a govore kad stvari stoje dobro. S Vaše strane nije potrebna takva demonstracija.

Kad govorim o »dobrom stanju stvari«, onda to činim, prvo, s obzirom na propagandu koju je izvršila moja knjiga i na priznanje na koje je ona naišla kod nemačkih radnika, since you wrote me last³. A drugo, s obzirom na izvanredne uspehe koje je postiglo Međunarodno udruženje radnika, naročito u Engleskoj.

Pre nekoliko dana iznenadio me jedan petrogradski knjižar⁴ vešću^[209] da se *Kapital* u ruskom prevodu nalazi sada u štampi. Tražio je moju fotografiju za vinjetu na naslovnoj strani toga prevoda, i ovu malenkost nisam mogao da odbijem »svojim dobrim prijateljima« Rusima. Ironija je sudbine da su Rusi, protiv kojih se već 25 godina stalno borim, i to ne samo na nemačkom nego i na francuskom i engleskom jeziku, uvek bili moji »prijatelji«. Godine 1843 - 1844. u Parizu su me tamošnji ruski aristokrati nosili na rukama. Moj spis protiv Proudhona (1847), kao i oni koje je izdao Duncker (1859)⁵, nisu nigde našli bolju prođu nego u Rusiji. I prva strana nacija koja prevodi *Kapital* je ruska nacija. Ali sve se to ne sme preceniti. Ruska aristokratija se u mladosti vaspitava na nemačkim univerzitetima i u Parizu. Ona uvek juri za najekstremnijim što Zapad daje. To je pravo gourmandise⁶, kakvo je vladalo u jednom delu francuske aristokratije u 18. veku.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 15, Drugi deo. – ² među prijateljima – ³ otkako ste mi poslednji put pisali – ⁴ N. P. Poljakov – ⁵ *Beda filozofije i Prilog kritici političke ekonomije* – ⁶ pravo sladokuštvo

Ce n'est pas pour les tailleurs et les bottiers⁷, rekao je tada Voltaire o svom vlastitom prosvetiteljstvu. To ne smeta tim istim Rusima da postanu hulje čim stupe u državnu službu.

Baš sada imam mnogo »bother«⁸ u Nemačkoj oko svađe vođa, kao što ćete videti iz priloženih pisama, koja molim da mi vratite.⁹ Na jednoj strani, Schweitzer, koji me imenuje za papu in partibus infidelium¹⁰, da bih ja njega proglasio za radničkog cara u Nemačkoj. Na drugoj strani, Liebknecht, koji zaboravlja da ga je, in point of fact¹⁰ baš Sch[weitzer] naterao na to da se seti da postoji pokret proletarijata koji se razlikuje od sitnoburžoaskog demokratskog pokreta.

Nadam se da ste Vi i Vaša porodica dobro. Verujem da nisam pao u nemilost kod Vaše drage gospode. À propos. Međunarodno udruženje žena, duce¹¹ mu je gospođa Gögg (čitaj Geck)¹², uputilo je Briselskom kongresu¹⁷⁵ poslanicu s pitanjem da li bi i žene mogle da nam se priključe? Učtivo je, razume se, odgovoreno potvrdno. Ako budete, dakle, i dalje ćutali, onda ću Vašoj gospođi poslati punomoćje kao korespondentu Generalnog veća.

Zbog jetre sam mnogo propatio od vrućine, ali zasad sam dobro. Salut.

Vaš

Karl Marx

P. s. I. Španska revolucija¹⁸² došla je kao deus ex machina da spreči inače neizbežni i disastrous¹³ prusko-francuski rat.

P. s. II. Pisali ste mi jednom prilikom da ću dobiti Büchnerovu knjigu¹⁸⁵. Kada i kako?

⁷ Ovo nije ni za krojače ni za čizmare – ⁸ »muke« – ⁹ Vidi u ovom tomu, pi-smo 103, Prvi deo. – ¹⁰ u stvari – ¹¹ vodilja – ¹² igra reči na osnovu sazvučja prezimena Gögg i reči »Geck« – luckast – ¹³ kobni

22

Marx Johannu Baptistu von Schweitzeru

u Berlin

(Koncept)

An von Schweitzeru

London, 13. oktobra 1868.

Cenjeni gospodine,

Što na Vaše pismo od 15. septembra niste dobili odgovor, krivo je nerazumevanje s moje strane. Shvatio sam Vaše pismo u tom smislu da ste hteli da mi svoje »predloge« pošaljete na uvid. Čekao sam ih. Onda je došao Vaš kongres^[189], a onda sam smatrao da odgovor – (being much overworked¹) – nije više hitan. Pre nego što je stiglo Vaše pismo od 8. oktobra, već sam u više navrata, u svojstvu sekretara Internacionale za Nemačku, opominjao da se očuva *mir*. Odgovarali su mi (i uz to slali dokaze iz lista »Der Soc[ial]-Demok[rat]«) da Vi sami izazivate *rat*. Ja sam izjavio da se moja uloga nužno mora ograničiti na ulogu »nepriistrasnog sudije« pri dvoboju.²

Mislim da veliko poverenje koje mi u svojim pismima izražavate ne mogu bolje uzvratiti nego time što ću Vam otvoreno, bez svih diplomatskih okolišenja, saopštiti svoje mišljenje o stanju stvari. Pri tom pretpostavljam da je Vama, kao i meni, stalo samo do činjenica.

Bezuslovno priznajem inteligenciju i energiju sa kojima Vi djelujete u radničkom pokretu. Ovo svoje mišljenje nisam krio ni pred jednim od svojih prijatelja. Tamo gde moram javno da se izjasnim – u Generalnom veću Međunarodnog udruženja radnika i u ovdašnjem nemačkom Komunističkom društvu^[3] – tretirao sam Vas uvek kao čoveka naše partije i nikad nisam izustio *nijedne reči o tačkama razilaženja*.

Pa ipak, takve tačke postoje.

D'abord³, što se tiče Lassalle-ovog udruženja^[153], ono je osnovano u doba reakcije. Posle petnaestogodišnje dremeži Lassalle je – i to ostaje njegova besmrtna zasluga – opet probudio radnički pokret u Nemačkoj. Ali pravio je velike greške. Suviše je dozvoljavao da njime vladaju neposredni uslovi života. On je malu polaznu tačku – svoje neslaganje s patuljkom kakav je Schulze-Delitzsch^[636] – učinio centralnom tačkom svoje agitacije: državna pomoć protiv samopomoći.

¹ pošto sam bio pretrpan poslom – ² Vidi u ovom tomu, pismo 103, Prvi deo.
– ³ Pre svega

Time je samo ponovo prihvatio parolu koju je Bucher, šef *katoličkog* socijalizma, 1843. i sqq⁴ istakao protiv pravog radničkog pokreta u Francuskoj. I suviše inteligentan da bi ovu parolu smatrao nečim drugim a ne prelaznim pis-aller⁵, mogao ju je pravdati samo njenom neposrednom (tobožnjom!) practicability⁶. U tu svrhu morao je da tvrdi da je ona ostvarljiva u *najbližoj* budućnosti. »Država« kao takva pretvorila se stoga u prusku državu. Na taj način bio je prinuđen da pravi ustupke pruskom kraljevstvu, pruskoj reakciji (feudalnoj partiji), pa čak i klerikalcima. Sa Buchez-ovom državnom pomoći udruženjima spojio je parolu čartista o opštem pravu glasa.^[637] Prevideo je da su uslovi u Nemačkoj i Engleskoj različiti. Prevideo je pouke bas-empire-a^[507] o francuskom opštem pravu glasa. On je, nadalje – kao svaki čovek koji tvrdi da ima u pripravnosti panaceu za nevolje masa – svojoj agitaciji unapred dao religiozni sektaški karakter. U stvari, svaka sekta je religiozna. On je, nadalje, baš zato što je bio osnivač sekte, osporavao svaku prirodnu vezu sa ranijim pokretom u Nemačkoj kao i u inostranstvu. Zapao je u Proudhonovu grešku da stvarnu bazu svoje agitacije ne traži u pravim elementima klasnog pokreta, nego je hteo da klasnom pokretu propiše tok po izvesnom doktrinarnom receptu.

To što ja ovde kažem post festum⁷, prorekao sam Lassalle-u velikim delom unapred, kada je 1862. došao u London i pozvao me da s njim stanem na čelo novog pokreta.

Vi ste i sami lično iskusili suprotnost između sektaškog i klasnog pokreta. Sekta svoj *raison d'être* i svoj *point d'honneur*⁸ ne traži u onom što joj je sa klasnim pokretom *zajedničko*, nego u *naročitoj gestu* koje ju *razlikuje* od njega. Otuda, kada ste Vi u Hamburgu^[154] predložili kongres radi osnivanja tredjuniona^[189], mogli ste sektaški otpor da slomite samo pretnjom da ćete dati ostavku na predsedničko dostojanstvo. Bili ste, osim toga, primorani da udvostručite svoju ličnost, da izjavite da u jednom slučaju dejstvujete kao glava sekte, a u drugom kao organ klasnog pokreta.

Raspuštanje Opšteg nemačkog radničkog saveza^[194] dalo Vam je povoda da učinite veliki napredak i da izjavite da ćete dokazati s'il le fallait⁹, da je sad nastupio novi stadijum razvitka i da je sektaški pokret sada zreo da se stopi s klasnim pokretom te da učini kraj svakom sektaštvu. Što se tiče istinskog sadržaja sekte, ona bi ga, kao i sve ranije radničke sekte, unela u opšti pokret kao obogaćujući element. Umesto toga Vi ste, u stvari, klasnom pokretu postavili zahtev da se podredi jednom naročitoj sektaškom pokretu. Vaši neprijatelji su zaključili iz toga da Vi po svaku cenu želite da sačuvate svoj »sopstveni radnički pokret«.

Što se tiče Berlinskog kongresa, nije se, d'abord, moralo žuriti,

⁴ (sequentes) sledećih godina – ⁵ sredstvom za pomoć u nevolji – ⁶ izvodljivošću – ⁷ naknadno – ⁸ razlog postojanja i svoju čast – ⁹ ako bi bilo potrebno

pošto zakon o udruživanju još nije izglasan.^[638] Morali ste, dakle, da se sporazumete sa vođama *izvan lasalovskog kruga*, da zajedno s njima izradite plan i da sazovete kongres. Umesto toga ostavili ste samo alternativu: ili se otvoreno priključiti *Vama* ili se okrenuti *protiv Vas*. Sam kongres izgledao je samo kao prošireno izdanje Hamburškog kongresa.

Što se tiče nacрта statuta^[210], smatram ga principijelno promašenim, a mislim da na području tredjuniona imam toliko iskustva kao ma koji savremenik. Ne ulazim ovde dalje u pojedinosti, primećujem samo da *centralistička* organizacija, ma koliko podesna za tajna društva i sektaške pokrete, protivreći suštini tredjuniona. Kada bi bila moguća – a ja je proglašavam, tout bonnement¹⁰, za nemoguću – ne bi bila poželjna, bar ne u Nemačkoj. Tu gde radnika od najranijeg detinjstva birokratski kinje, i gde on veruje u autoritet, u vlast, potrebno je pre svega *naučiti ga da samostalno hoda*.

Vaš plan je i inače nepraktičan. U »Savezu« postoje tri nezavisne vlasti različitog porekla: 1. *odbor* koji biraju *radnički* sindikati; 2. *predsednik* (jedno ovde potpuno suvišno lice) [U statutu Međunarodnog udruženja radnika takođe figurira predsednik udruženja. Ali on u stvarnosti nikada nije imao drugu funkciju nego da predsedava sednicama Generalnog veća. Na moj predlog ovo je zvanje, koje sam ja 1866. odbio, potpuno ukinuto 1867. godine, i zamenjeno zvanjem predsedavajućeg (chairman), koji se bira na svakoj sedmičnoj sednici Generalnog veća. *London Trades' Council*^[32] ima takođe samo chairmana. Njegov stalni službenik je samo *sekretar*, jer on obavlja kontinuiranu radnu funkciju.] NB. Ovaj pasus sledi u prepisu pisma Schw[eitzeru] posle završetka ove rečenice izabran opštim pravom glasa; 3. kongres, koji biraju *mesne organizacije*. Dakle, svuda kolizija, a to treba da unapredi »brzu akciju«! (Ovde sad umetak.) Lassalle je učinio veliki promašaj kada je iz francuskog ustava od 1852. pozajmio zvanje »p[résident] élu du suffrage universel«¹¹. Pogotovu za pokret tredjuniona! Ovaj se velikim delom kreće oko pitanja novca, i Vi ćete ubrzo otkriti da ovde svako diktatorstvo prestaje.

Međutim, ma kakve bile greške organizacije, one se racionalnom praksom, možda, više ili manje, mogu ukloniti. Ja sam spreman da u svojstvu sekretara Internacionale posređujem između Vas i nirnberške većine, koja se direktno priključila Internacionali^[172] – na racionalnoj osnovi, razume se. To isto pisao sam i u Lajpcig¹². Ne potcenjujem teškoće Vašeg položaja i nikad ne zaboravljam da svaki od nas više zavisi od okolnosti nego od svoje volje.

Obećavam Vam na svaki način nepristrasnost, što je moja dužnost. Ali, s druge strane, ne mogu obećati da jednog dana kao *privatni pisatelj* – kad to budem smatrao apsolutno diktiranim interesima

¹⁰ prosto-naprosto – ¹¹ »opštim pravom glasa izabranog predsednika« –

¹² Wilhelmu Liebknechtu

radničkog pokreta – neću otvoreno kritikovati Lassalle-ovo prazno-
verje, kao što sam to u svoje vreme činio u vezi sa Proudhonovim¹³.

Uveravajući Vas lično u svoja najbolja osećanja prema Vama,
ostajem

Vaš odani

K. M.

Prema rukopisnom konceptu.

¹³ Karl Marx, *Beda filozofije*

23

Marx Hermannu Jungu

u London .

[London], 19. oktobra 1868.

Dragi Jung,

Samo nikakav skandal koji bi mogao da baci lošu svetlost na Internacionalu. Vredati možete ako Vas srce na to nagoni. Ali bez gužve.^[639]

Najbolje bi bilo da se protiv tih mangupa (Bessona i Le Lubez-a) prividno podnese tužba zbog klevete. Ta šala bi se mogla udesiti pomoću Merrimana. Videćete kako će te cowards¹ saviti kičmu, svesni, sem toga, da će pred sudom biti izloženi opasnosti da budu javno saslušavani o svojoj prljavoj bandi.

Vaš

K. M.

¹ kukavice

24

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 26. oktobra 1868.

Dragi moj prijatelju,

Pošto u ovom trenutku, kad je stiglo Vaše pismo^[640], ne mogu da se rešim jedne posete, odgovaram Vam samo sa ovih nekoliko re-daka.

Kertbényjeva adresa: Nr. 11/III (šta znači ovo III ne znam, možda sprat), Behrenstraße.

A sada mi dozvolite da kažem nešto. Pošto ste Vi i Engels mislili da je stvar korisna, ja sam popustio u pogledu one reklame u listu »Die Gartenlaube«.¹ Moje ubedenje je bilo *odlučno protiv*. A sad Vas *usrdno* molim da *definitivno napustite* ovu šalu! To ne vodi ničemu drugom do tome da ova vrsta ljudi kao što su Keil i oni iz časopisa »Daheim« misle da sam jedan od literatske i ostale megalomanske bagaže i da mi treba njihova zaštita ili da je želim.

Smatram da su takve stvari pre štetne nego korisne. I da su *ispod* dostojanstva jednog čoveka od nauke. Na primer, za *Meyerovu Enciklopediju* su mi već poodavno pismeno tražili jednu biografiju. Ne samo da je nisam poslao nego nisam čak ni na pismo odgovorio. Svako mora biti blažen na svoj način.

Što se tiče Kertbényja, on je jedna uobražena, konfuzna, nametljiva literarna protuva, i što manje posla čovek ima s njime, utoliko bolje.

Salut.

Vaš
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 70, Prvi deo.

25

Marx Sigfridu Meyeru i Augustu Vogtu
u Njujork

London, 28. oktobra 1868.

Dragi Meyer i Vogt,

Iz priloženog punomoćja za Meyera (pridodao sam i jedno za Vas)^[641] vidite da je Vaša želja ispunjena već 13. oktobra. U nedeljniku »The Bee-Hive« od 13. oktobra¹ štampano je Meyerovo naimenovanje. Generalno veće je odlučilo da nemački dopisnici korespondiraju sa mnom, Pelletier (za Francuze) sa Dupont-om, a Eccarius sa Jessupom. Lično sam ovo predložio, pošto nemam vremena za obimnije dopisivanje. Priložene retke možete predati Jessupu² i ujedno mu pokazati svoje punomoćje.

Što se Eccariusu tiče, postoji izvestan nesporazum. *Ja se nikada nisam zavadio s njim, naprotiv, do dana današnjeg sam ga podržavao protiv napada Engleza itd.* Ali *on* – možda je njegov prekomerni, često ograničeni egoizam nastao usled njegovih prilika – pravi s vremena na vreme neprijatne gluposti. Uopšte uzev, ne obraćam pažnju na njih. U izuzetnim slučajevima gubim strpljenje. Ja mu onda natrljam nos, i *all is right again*³ za izvesno vreme. Jadnik je sada veoma bolestan, i on uvek koristi takve trenutke da očita svoje pater peccavi⁴. To na šta Liebk[necht] prema Vogtovom pismu, cilja, meni je potpuno nepoznato. *Ja bar nikada nikome nisam napisao ni reči protiv Ecc[ariusa] except*⁵ u mom pismu Meyeru, u trenutku kad sam pao u vatru zbog pisama drugih naših delegata za Briselski kongres^[175], u kojima optužuju Eccariusu⁶. Ali veoma je moguće da je E[ccarius] bez mog znanja pisao Liebk[nechtu] u smislu, koji je možda ovoga naveo da dá one izjave V[ogtu]. To bi bilo čudnovato, jer sam se baš u ono vreme kavžio sa Englezima zbog Eccariusu i za njega.

Što se *Sorgea* tiče, nije potrebna nikakva dalja akcija. Moje pismo Jessupu objašnjava *temporary*⁷ karakter punomoćja.

Članskih karata nema više, moraju se štampati nove. Liebknecht se suviše zanosi južnonemačkim patriotizmom, takođe ne bi trebalo da štampa takve gluposti o »*Državi i društvu*«, koje su direktno suprotne našim stavovima. Salut. U velikoj sam žurbi.

Vaš
Marx

¹ U rukopisu: 10. oktobra – ² Vidi u ovom tomu, pismo 26, Drugi deo. – ³ i sve je opet u redu – ⁴ oče, sagrešio sam – ⁵ izuzev – ⁶ Vidi u ovom tomu, pismo 18, Drugi deo. – ⁷ privremeni – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 105, Prvi deo.

À propos. Poznajete li Dietzgena? On se sada vratio iz Petrograda u Rajnsku oblast da bi tamo otvorio malu kožarsku radionicu. On je jedan od najgenijalnijih radnika koje poznajem, mislim iz pisma. Lično ga ne poznajem.

Ruski prevod moje knjige izlazi sada u Petrogradu.^[209] Ili sam Vam možda to već saopštio?

[*Prilog*]

256 High Holborn, W. C.

Gradanina A. Vogta imenovalo je, 13. oktobra 1868, Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika za dopisnog sekretara Međunarodnog udruženja radnika (Nemačka sekcija u Americi).

[London] 13. oktobra 1868.

Po nalogu Generalnog veća
Karl Marx
sekretar za Nemačku

26

Marx Williamu Jessupu

u Njujork^[642]

28. oktobra 1868.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Dragi gospodine,

Sadržinu Vašeg pisma g. Eccariusu od 3. o. m. ovaj je tačno preneo Generalnom veću Međunarodnog udruženja radnika. On je ponovo naimenovan za našeg dopisnog sekretara za Ameriku, ali je sada suviše bolestan da bi vršio svoju funkciju.

Generalno veće je naimenovalo g. S. Meyera i g. Augusta Vogta za svoje nemačko-američke dopisnike a g. Pelletier-a za svog francusko-američkog dopisnika. Preporučujem Vam ove građane.

Pošto se Generalno veće bira svake godine na opštem kongresu, po sebi se razume da sva njegova naimenovanja mogu važiti samo za tekuću godinu, ukoliko se ne obave.

Sa bratskim pozdravom Vaš

Karl Marx

W[illia]mu J. Jessupu, dopisnom predstavniku za državu Njujork,
Nacionalni radnički savez
11 Norfolk Street, Njujork Siti.

Prevod s engleskog

27

Marx Bassot-u

u Pariz

30. oktobra 1868.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Gospodine,

Pošto sam se obratio izdavačkoj firmi Frank radi regulisanja svog potraživanja, novi vlasnik g. Vieweg uputio me je na Vas kao naslednika g. Franka¹. Budite tako ljubazni i predajte g. *Paulu Lafargue-u*, donosiocu ovog pisma, svotu koju ste dobili od prodaje moje brošure: *Filozofija bede itd. protiv g. Proudhona* do trenutka prestanka rada g. Franka ili firme g. Franka.

Čast mi je pozdraviti Vas

Karl Marx

G. Bassot, 58, rue de Bondy, Paris

Prevod s francuskog

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 106, Prvi deo.

28

Marx Hermannu Jungu
u London

London, 14. novembra 1868.

Dragi Jung,

Pre nego što ste pošli u Brisel, dao sam Vam *tajni cirkular* (Stepneyev primerak) *Les États-Union de l'Europe*, u kome se govori o nužnosti zajedničkog delovanja sa »Medunarodnim udruženjem radnika«. [643] Pošto se Gustav Vogt – tj. njegov list – prema nama pravi važan, vratite mi, molim Vas, tu stvar. Upotrebiću je u Liebknechtovom listu [14] protiv G. Vogta.

Kako to da u poslednja 2 broja nedeljnika »The Bee-Hive« nije bilo ni reči o rezolucijama kongresa u Ženevi i Briselu? [292]

Salut Vama i porodici.

Vaš
K. Marx

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 5. decembra 1868

Dragi Kugelmann,

Imate li Dietzgenovu adresu? Pre prilično dugo vremena poslao mi je odlomak rukopisa o *Sposobnosti mišljenja*^[208], koji, uprkos izvesnoj konfuziji i odveć čestim ponavljanjima, sadrži mnogo izvrsnih i – kao proizvod samostalnog mišljenja jednog radnika – čak i zadivljujućih misli. Nisam odgovorio odmah pošto sam ga pročitao, jer sam hteo da čujem i Engelsovo mišljenje. Stoga sam mu poslao rukopis. Prošlo je dosta vremena dok mi ga je vratio.¹ A sad *ne mogu da nadem* Dietzgenovo pismo s njegovom novom adresom. Naime, on mi je u poslednjem pismu iz Petrograda pisao da će se vratiti na Rajnu i tamo se nastaniti. Da li ste možda dobili njegovu adresu? Ako jeste, molim Vas pošaljite mi je obratnom poštom. Moja savest – nikad se čovek toga sasvim ne otrese – muči me što sam D[ietzgena] ostavio tako dugo bez odgovora. I Vi ste mi bili obećali da ćete mi pisati nešto o njegovoj ličnosti.

Primio sam *Büchnerova* predavanja o darvinizmu. On je očigledno »knjigotvorac« i verovatno da se zbog toga i zove »Büchner«.² Površno brbljanje o istoriji materijalizma očigledno je prepisano od Langea. Način na koji jedna takva žgeba tretira, na primer, *Aristotela* – koji je prirodnjak drukčijeg kova nego što je B[üchner] – zaista je za divljenje. Takođe je vrlo naivno kad on za Cabanisa kaže: »Čovek gotovo veruje da sluša Karla Vogta.«^[243] Biće da je Cabanis prepisao Vogta!

Već poodavno sam obećao da ću Vam napisati nekoliko reči o French Branch^[129]. Polovina ili $\frac{2}{3}$ ovih ragamuffins³ su makroi i sličan ološ, a svi su – pošto su se naši ljudi povukli – junaci revolucionarne fraze, koji, from a safe distance, of course⁴, ubijaju kraljeve i careve, a naročito Louis-a Napoléona. Mi smo, naravno, u njihovim očima reaktionari, i oni su po svim propisima sastavili protiv nas jednu optužnicu, koja je stvarno – na tajnim sednicama – i podneta Briselskom kongresu. Bes ovih black legs⁵ bio je pojačan time što se njih domogao Félix Pyat, jedan propali francuski melodramatičar četvrtog ranga, koji je u revoluciji od 1848. iskorišćavan samo kao *toastmaster* (tako, naime, nazivaju Englezi *plaćene* ljude koji nazdravljaju prilikom

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 100 i 112, Prvi deo. – ² U originalu igra reči zbog sazvučja reči »Buchmacher« – »tvorac knjiga«, »kompilator« i prezimena Büchner – ³ vucibatina – ⁴ sa bezbedne udaljenosti, razume se – ⁵ varalica

svećanih ručkova, odnosno čija je dužnost da vode brigu o redu zdravica) – koji ima pravu monomaniju »to shout in a whisper«⁶ i da izigrava opasnog zaverenika. Pyat je hteo da preko ove bande pretvori *Medunarodno udruženje radnika* u svoj prirepak. Naime, njemu je trebalo da nas kompromituje. Na jednom javnom mitingu, koji je *French Branch* preko zidnih plakata objavila i rastrubila kao miting *Medunarodnog udruženja* – formalno je osuđen na smrt Louis Nap[oléon], alias Badinguet^[117], a izvršenje presude prepušteno je, naravno, nepoznatim pariskim Brutusima.⁷ Pošto se engleska štampa uopšte nije obazirala na ovu lakrdiju, i mi bismo ćutke prešli preko nje. Ali jedan iz te bande – neki Vésinier, kome je ucenjivačka literatura zanat – objavio je celu ovu budalaštinu, nadugo i naširoko, u belgijskom listu »*La Cigale*«, koji se izdaje za organ *Internationale*, a koji je neka vrsta »komičnog« list, sigurno bez premca u Evropi. Doduše, u njemu nema ničeg drugog komičnog do njegove ozbiljnosti. Iz lista »*La Cigale*« je stvar dospela u list »*Le Pays, Journal de l'Empire*«. To je, naravno, došlo kao poručeno Paulu de Cassagnacu. Na to smo mi – tj. *General Council*⁸ – u šest redaka zvanično izjavili u listu »*La Cigale*« da *F. Pyat* nema uopšte *nikakve* veze sa *Internacionalom* i da čak nije ni njen član.⁹ *Hinc illae irae!*¹⁰ Ovaj rat žaba i miševa¹¹ svršio se time što se *French Branch* s negodovanjem povukla od nas i sada posluje samostalno, pod *Pyat*-ovim okriljem. Oni su ovde u Londonu osnovali kao filijalu jedno tzv. *Nemačko udruženje za agitaciju*, koje broji tuce i po članova, na čelu s jednim starim falačkim emigrantom, polušašavim časovničarom *Weberom*. Eto, sad znate sve što treba da Vam se saopšti o ovom svečanom, bombastičnom i značajnom događaju. Samo još jedno. Imali smo to zadovoljstvo da je *Blanqui*, preko jednog od svojih prijatelja, takođe u listu »*La Cigale*«, strašno ismejao *Pyat*-a^[644] i ostavio mu samo alternativu: da je ili monomanijak¹² ili policijski agent!

Od *Schweitzera* sam sinoć dobio pismo^[259], u kome javlja da opet ide u zatvor i da je izbijanje jednog građanskog rata – naime rata između njega i *W. Liebknechta* – neizbežno. Moram reći da *Schweitzer* u jednoj tački ima pravo, naime što se tiče *Liebknecht*ove nesposobnosti. Njegov list^[14] je zaista jadan. Bilo bi neshvatljivo kako čovek koga sam 15 godina poučavao usmenom rečju (za čitanje je oduvek bio i suviše len) može da štampa stvari kao što je npr. »*Društvo i država*«, gde se »*društveno*« (i to mi je lepa kategorija!) tretira kao nešto sekundarno, a »*političko*« kao osnovno – kad *Liebknecht* ne bi bio *Nemac* s juga i kad me, kako izgleda, ne bi vazda mešao sa svojim starim pretpostavljenim, »plemenitim« *Gustavom Struveom*.

⁶ da više šapatom – ⁷ Vidi u ovom tomu, pismo 64, Prvi deo. – ⁸ Generalno veće – ⁹ Karl Marx, *Rezolucija Generalnog veća povodom istupanja Felixa Pyat-a* – ¹⁰ Otuda taj gnev! – ¹¹ »Rat miševa i žaba«, starogrčki komični spjev nepoznatog autora, parodija na Homerov ep – ¹² obuzet jednom fiksdejom

Lafargue je sa ženom već 2 meseca u Parizu. No tamo neće da mu priznaju medicinske stepene koje je stekao u Londonu i zahtevaju da polaže 5 novih »pariskih« ispita!

Moje »ekonomske« (ne političko-ekonomske) prilike dobiće, zahvaljujući jednom settlement¹³, počev od iduće godine, zadovoljavajući oblik.¹⁴

Uz najlepše pozdrave Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen

Vaš
K. Marx

Je li Vaša gospođa takođe aktivna u velikoj nemačkoj kampanji za emancipaciju žena? Mislim da bi nemačke žene morale da počnu od toga što bi terale svoje muževe da emancipuju sami sebe.

¹³ sporazumu – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo.

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 12. decembra 1868.

Dragi prijatelju,

Hteo sam da Vam pišem opširnije, ali su me u tome omeli neočekivani spoljni »poslovi«. No neka Vam to ne smeta da uskoro uzmete pero u ruke.

Freundovo pismo (sa zahvalnošću ga vraćam u prilogu) mnogo me je zainteresovalo.¹ Vreme je da se u Nemačkoj pojave i drugi ljudi osim današnjih »stubova« nauke.

Vraćam i Dietzgenov portret. Njegova biografija nije baš onakva kakvu sam zamišljao. Ipak, uvek mi se nekako činilo da on »nije radnik kao što je Eccarius«. U stvari, za onakav filozofski pogled na svet kakav je on sebi izgradio potrebni su izvestan mir i raspolaganje vremenom, što nema every day workman². Imam u Njujorku dva vrlo dobra radnika, obučara, A. Vogta i rudarskog inženjera Sigfrida Meyera, koji su obojica ranije živeli u Berlinu. Treći radnik koji bi mogao držati predavanje o mojoj knjizi³ je *Lochner*, stolar (common working man⁴), koji about⁵ 15 godina živi ovde u Londonu.

Recite Vašoj dragoj gospođi da je nikad nisam »sumnjičio« da stoji pod generalicom Geck⁶. Moje pitanje bilo je samo šala. Uostalom, dame se ne mogu požaliti na »Internacionalu«, jer je ona jednu damu, gospođu Law, naimenovala za člana *Generalnog veća*. Šalu na stranu, veoma veliki napredak poslednjeg kongresa američke *Labour Union*⁽³⁵⁰⁾ vidi se, između ostalog, i u tome što ona ženama-radnicama daje punu ravnopravnost, dok su u tom pogledu Englezi, a još više galantni Francuzi, opterećeni uskogрудоšću. Svako ko zna nešto iz istorije zna i to da su veliki društveni preokreti nemogući bez ženskog fermenta. Društveni napredak može se tačno meriti po društvenom položaju lepoga pola (uključujući i ružne žene).

Što se tiče »settlementa«⁷, kod mene nikad nije moglo biti reči o preuzimanju nekog posla pre nego što bude gotova moja knjiga. Inače bih se već odavno mogao izvući iz svih neugodnosti. Stvar je prosto u tome – ali ovo *među nama* – što smo, s jedne strane, ja sa svojom porodicom, i, s druge strane, Engels, bez moga znanja, u dogovoru sa svojim ortakom u pogledu vlastitih prihoda (pošto on u junu napušta

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 131, Prvi deo. – ² radnik koji svakodnevno radi
– ³ I tom *Kapitala* – ⁴ običan radnik – ⁵ oko – ⁶ Marie Gögg – ⁷ sporazuma

preduzeće), postigli settlement u moju korist, po kome ću od sledeće godine moći mirno da radim.⁸

Uz najbolji pozdrav

Vaš
K. M.

⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 125, Prvi deo.

31

Marx Asheru & Co.

u London

(Koncepti)^[645]

[London, posle 12. decembra 1868]

Jedino mesto gde se još može dobiti nekoliko primeraka *Gospodina Vogta* jeste Berlin. Bar se izvestan broj mogao naći tamo pre nekoliko nedelja.

Jedino mesto gde je pre nekoliko nedelja još bilo moguće dobiti nekoliko primeraka *Gospodina Vogta* jeste Berlin. Pisaću tamo i, ako se jedan primerak može nabaviti, poslaću ga na adresu 11, Unter den Linden.

Vaš odani

K. M.

Prevod s engleskog

32

Engels Hermannu Engelsu

u Barmen

Mančester, 18. decembra 1868.

Dragi Hermann,

F. Ris je u Mitledenu osnovao firmu pod imenom N. Dürst i sinovi (sinovi Kelnjanina), a otuda se preselio u Cirihi. Radio je, mislim, ranije kod Dürsta, i mladi Dürst, koji je onda bio ovde, izražavao se o njemu veoma povoljno. Prema obaveštenjima banke iz Glarusa Ris, navodno, ima 10 000 franaka kredita.

E. Burghardt je nećak i zet Burgh[ardt]a iz firme Burghardt, Krenels & komp. (ranije ortak firme Burgh[ardt], Aders & komp.), koga, po svoj prilici, poznaješ. On je ovde poslovao i sigurno je jedanput, ako ne i dvaput bankrotirao, od čega se nikako nije povratio. Sretao sam ga pre mnogo godina ponekad uveče u jednoj gostionici; otkad se oženio, nisam ga, tako reći, uopšte više video, a čime se otada bavio, apsolutno ne znam. Ali čemu Vam je potreban zastupnik u Minhenu?

Reći majci da od G. E[rmena] još uvek nemam nacrt ugovora, on krivicu za to svaljuje na advokata.¹ No glavna je stvar u tome što bi on hteo da me navede na to da već sada iz posla izvučem što više novca, tada bi me imao u šakama, ali nismo ni mi travu pasli.

Budi tako dobar, pošalji mi u toku januara moj tekući račun, pošto bih rado ono što još dugujem otplatio, čim konačno raščistim s G. E[rmenom]. Možeš mi, takođe, reći da li da novac pošaljem Funkeu ili tamo.

Da sam hteo da stvar s G. E[rmenom] teram do kraja, tj. da rizikujem da s njim prekinem, tako da bih onda morao početi nešto novo, mislim da bih zacelo *mogao* da dobijem oko 750 funti više. No nije mi nipošto bilo do toga da još jedanput desetak godina – jer na kraće vreme se ne bi isplatilo započinjati nov posao – budem vezan za slatku trgovinu.

Prilažem hrpu fotografija, od kojih dve možete poslati u Engelskirhen, a ostale podelite tamo. Za majku je od svakog snimka određena jedna slika.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 134 i 137, Prvi deo.

Srdačno pozdravi majku, svoju ženu, braću i sestre i lepo se provedite o praznicima.

Mnogo pozdrava

Tvoj
Friedrich

33

Marx Hermannu Jungu
u London

[London] 28. decembra 1868.

Dragi Jung,

Tek što ste otišli, dobio sam pismo od Bakunjina^[284], u kojem me uverava o svom naročitom prijateljstvu.

Iz njegovog pisma vidim da je opet opširno pisao De Paepe-u, da bi ga namamio u *Alliance Internationale*.^[283] Potrebno je, dakle, kako bi se sprečila docnija moguća mischiéf¹ ili žalba zbog neblagovremenog obaveštavanja, da što je moguće pre pošaljete De Paepe-u kopiju naše rezolucije o Alijansi². Morate mu, naravno, istodobno kazati da zbog sadašnjeg stanja stvari u Švajcarskoj, i da bismo izbegli svaki privid rascepa, nismo hteli da objavimo rezoluciju, nego se ograničavamo na to da je poverljivo saopštavamo odgovarajućim centralnim većima u raznim zemljama.

Ne zaboravite da blagovremeno pozovete *Applegartha* na sednicu u subotu.^[646] Bilo bi, zacelo, dobro da se pozove i *Odger*.

Vaš
K. M.

¹ nezgoda – ² Karl Marx, *Medunarodno udruženje radnika i Alijansa socijalističke demokratije*

1869.

34

Engels Emilu Blanku
u Engelskirhen

Mančester, 4. februara 1869.

Dragi Emil,

Upravo sam od majke dobio tužnu vest da je naša draga Marie Bartels u ponedjeljak uveče umrla od šarlaha. Ta vest me je prenerazila i duboko potresla. Gledao sam je odmalena kako raste, i to nju, kao uopšte i svu Tvoju decu, više nego decu svoje ostale braće i sestara, i shodno tome je i moja privrženost njoj bila življa i toplija; video sam je još poslednji put na njenoj svadbi, kada je bila tako izvanredno srećna, i kada je smela očekivati dugi niz srećnih godina, a sada je svemu tome učinjen kraj! Kako mora da je pri duši Tebi i Mariji¹, kako jadnom Robertu² sa njegova dva mala deteta! Tebi i Mariji je više od dvadeset godina sreća bila veoma naklonjena, imali ste tako malo prilike da iskusite život sa njegove tragične strane, te Vas takav udarac, kao grom iz vedra neba, mora pogađati dvostrukom silinom. U takvim slučajevima sve reči utehe ne pomažu ništa, čovek mora da se isplače kao dete dok vreme ne zaleči rane. Ja Ti i ne pišem da bih Te tešio, nego samo zato što znam da blagotvorno deluju dokazi saučešća od onih od kojih se oni mogu očekivati. I verujte mi da učestvujem u Vašem bolu i saosećam sa Vama svim srcem.

Toplo pozdravi Marie, jadnog Roberta i svu svoju decu. Svim srcem

Tvoj
Friedrich

¹ Marie Blank – ² Robertu Bartelsu

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 11. februara 1869.

Dragi prijatelju,

To što sam odugovlačio s ovim pismom krive su dve okolnosti. Prvo, ovdašnja prokleta magla – nothing but mist¹ – natovarila mi je gotovo četvoronedeljni i izvanredno teški grip. Drugo, priložene fotografije poručio sam pre bar 7 nedelja, ali zbog takvog vremena i tmurne atmosfere one su tek nedavno mogle da se prekopiraju s ploče.

Priloženo pismo A. Rugea² dobio je moj prijatelj Strohn u Bredfordu od nekog svog poslovnog prijatelja. Ruge očigledno nije mogao da odoli »negaciji negacije«. Morate mi odmah vratiti pismo, jer Strohn mora da ga vrati adresatu.

Ovdašnji treasurer³ našeg Generalnog veća – Cowell Stepney, vrlo bogat i ugledan čovek, ali sasvim, iako na malo šašav način, odan radničkoj stvari – pitao je jednog prijatelja u Bonu za literaturu (nemačku) o radničkom pitanju i socijalizmu. Ovaj mu je en réponse⁴ poslao spisak koji je sastavio dr Held, profesor političke ekonomije u Bonu. Njegove primedbe pokazuju strašnu ograničenost ovih učevnih mandarina. O meni i Engelsu on (Held) tu piše: »Engels, *Položaj radničke klase itd.*, najbolje delo nemačke socijalističko-komunističke literature.« »Sa Engelsom je u uskoj vezi Karl Marx. Od njega potiče najnaučnije, najučenije delo koje socijalizam uopšte može da pokaže, naime *Kapital itd.* Mada se pojavila tek u najnovije vreme, ova knjiga ipak predstavlja odjek (!) pokreta od pre 1848. Stoga je ovde pominjem zajedno sa Engelsom. Delo je takode (!) veoma interesantno i za današnjicu, jer (!) ovde može da se proučava odakle je Lassalle crpao svoje osnovne misli.« I to je divota!

Neki privatni docent političke ekonomije na jednom nemačkom univerzitetu piše mi da sam ga sasvim ubedio, ali – njegov položaj mu nalaže, »kao i ostalim kolegama«, da *ne izražava* svoje ubeđenje.

Ovaj kukavičluk tih stručnjaka-mandarina, s jedne strane, i zavera potpunog ćutanja buržoaske i reakcionarne štampe, s druge strane, nanose mi veliku štetu. Meißner piše da je račun na jesenjem sajmu rdavo ispao. On je još u *gubitku* za više od 200 talira. Dodaje: da je samo u nekoliko većih mesta, kao što su Berlin itd., učinjena polovina

¹ ništa drugo do magla – ² Vidi u ovom tomu, pismo 4, Prilozi. – ³ blagajnik – ⁴ u odgovor

od onoga što je Kugelmann učinio za Hanover, onda bismo imali već drugo izdanje.

Ja sam 1. januara postao deda; a little boy⁵ bio je poklon za Novu godinu. Lafargue je najzad uspeo da mu poklone 3 ispita i ima da polaže još samo dva ispita u Francuskoj.

Uz najlepše pozdrave Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen,

Vaš

Karl Marx

Krst koji na fotografiji ima moja najstarija kćerka Jenny je poljski ustanički krst iz 1864.^[286]

⁵ mali dečko (Charles-Étienne Lafargue)

36

Marx Lauri i Paulu Lafargue-u

u Pariz

London, 15. februara 1869.

Dragi Paul i voljena Cacadou,

Poznato vam je Falstafovo mišljenje o starcima. Svi su oni cinici. Zbog toga vas neće začuditi što prelazim preko te uporne činjenice – mog dugotrajnog ćutanja. Skačem odmah in medias res¹, okrećući leđa gresima prošlosti.

Na prvom mestu moram vam otvoreno reći da sam mnogo zabrinut za Laurino zdravlje. Ne znam kako da objasnim njenu dugotrajnu povučenost. Nevidljiva je za moje prijatelje, kao što je Dupont, i to podstiče moje slutnje. Čim sredim neke stvari, doći ću sa jedinim ciljem da obiđem svoje dete. Posle objavljivanja *Osammaestog brimera Louis-a Bonaparte* ne bih se osećao potpuno bezbednim u Parizu. U svojim pismima nemojte ničim nagoveštavati moj tajni plan.

Mnogo sam obavezan malom Fouchtri², koji se stara na sve moguće načine da svog dedu drži u toku savremene literature. Vermorelova knjiga me je veoma razonodila.³ Uopšte se slažem sa njegovom ocenom ljudi koji su 1848. godine igrali ulogu koju im prirodno odabiranje nije namenilo. Neke ljude on uzima suviše ozbiljno, npr. Odilona Barrot-a, la nullité grave⁴. Njemu upravo nedostaje poznavanje tananih nijansi klase koju, više-manje nesvesno, kao u slučaju Ledru-Rollina, predstavljaju ti privremeni ali ne providenjem određeni ljudi.⁵ Il y a quelque chose qui cloche⁶ – njegovi stalni pokušaji da opravda, i to veoma vešto, tu čudnu mešavinu pustolova, utopiste i kritičara. Imam u vidu *E. Girardina*. Što se tiče njegove kritike, ne ljudi nego postupaka, na svakom koraku se ispoljavaju l'ignorance et l'arrogance Proudhoniennes⁷.

U pogledu ouvrier artiste⁸, on nije po mom ukusu. Jedino što mi se dopada jeste portret Blanquija, koji sam poslao Beeslyu da ga izlečim od čudnih predubedenja kojima se zadio iz knjige one stare kokote – Daniela Sterna⁹. Kad je bio kod nas na večeri, naivno me je upitao da Blanqui nije jedan od onih *neuglednih* ljudi poput Brad-

¹ na suštinu stvari – ² Charles-Étienne-u Lafargue-u – ³ Au. Vermorel, *Političari 1848. godine* – ⁴ to nadmeno ništavilo – ⁵ Igra reči zasnovana na sazvučju reči «provisional» – «privremen» (aluzija na Ledru-Rollina i druge članove privremene vlade Francuske Republike 1848) i «providential». – «providenjem određen». – ⁶ Ima nešto što hramlje – ⁷ prudonističko neznanje i osionost – ⁸ radnika-umetnika – ⁹ D. Stern, *Istorija revolucije 1848. godine*

laugh-a. Nisam mogao a da se u sebi ne nasmejem ovoj oceni revolucionara potpuno u duhu Johna Bulla. Pitao sam ga da li je njegov heroj Katilina bio »ugledan« čovek.^[647]

U listu »Le Peuple« najviše me je zabavila okolnost – lep primer ironije u istoriji – što su ovi učeni prudonisti prinuđeni da istupaju kao *gens de lettre*¹⁰, uloga koju oni toliko preziru, a koja je ipak njihova jedina prava uloga, jedina stvar koja im priliči.

Što se tiče Paulove živopisne priče o njegovom doživljaju sa m-lle Royer,^[648] ona je razveselila Engelsa i moju malenkost. Nije me nimalo iznenadio njegov neuspeh. On će se setiti da sam, pročitavši njen predgovor za Darwina, odmah rekao ovome da je ona pripadnica buržoazije. Borba za opstanak u engleskom društvu – takmičarska borba svih protiv svakoga, bellum omnium contra omnes – navela je Darwina na otkriće da je takmičenje u mržnji osnovni zakon »životinjskog« i biljnog sveta. Darwinizam, pak, obrnuto, smatra ovo presudnim dokazom da se ljudsko društvo nikad neće osloboditi svog životinjizma.

Što se tiče *Bede filozofije*, stvarno ne vidim šta mogu dalje da učinim. Stvar je pokvarena od samog početka. Primerke knjige je trebalo sa zahvalnošću odmah primiti, a sada je suviše kasno da se stvar ispravlja. Pisao sam Meißneru da pripazi na Voglera, ali teško ćemo ma šta dobiti demaskirajući tu hulju. Najgore je što Vieweg ne samo zadržava knjigu nego što ju je povukao iz prodaje. Ako bude ponovo oglasio prodaju knjige, po 2 franka primerak, možda će je moći prodati. Lafargue treba da razgovara s njim u tom smislu.^[217]

Bojim se da ne mogu učiniti mnogo za novi list^[300] čije se pokretanje razmatra. U svakom slučaju, postaraću se da preduzmem sve što je u mojoj moći. Cowell Stepney neće nikad dati pozajmicu od 12 000 fr. On je dobronamerna budala koja traći svoja sredstva krajnje besmisleno. »The Social Economist« – najgluplja publikacija starog Holyoake-a, koji je sam sebi Cromwell¹¹ – živi na račun Stepneya. Nema nijedne vojne filantropske zamisli u koju on ne bi umešao svoje prste ili, bolje reći, svoj džep. Stoga, ako želite da razvije svoju delatnost u širim razmerama, on nema ni volje ni mogućnosti za to.

Naša Internacionala postiže velike uspehe u Nemačkoj. Naš novi plan, koji sam ja predložio – da se dozvoli samo individualno članstvo i da se po 1 peni prodaju članske karte na čijoj su poledini štampana naša načela na nemačkom, francuskom i engleskom jeziku – razvija se dobro. Jung svakim danom postaje sve više mali gazda. Sladunjavost, izveštačenost i uobraženost, sa kojima prosipa svoje umilne reči i raspređa svoje duge glagoljive priče, zaista su nepodnošljive. Tako mu je Dupont rekao, dodavši da on (Jung) ima čak naviku da za vreme

¹⁰ književnici – ¹¹ Prema engleskoj izreci koja otprilike znači »koji sam sebi kroji kapu«.

razgovora drži ruke u džepovima i zveckta novčanikom. Ali on, u stvari, i nije tako rdav.

Moj stari poznanik – Rus Bakunjin – pokrenuo je malu opreznu zaveru protiv Internacionale. Pošto se posvadao sa Ligmom za mir i slobodu na njenom poslednjem kongresu u Bernu^[649] i istupio iz nje, on je ušao u Romansku sekciju našeg Udruženja u Ženevi. Vrlo brzo je namamio odvažnog starog Beckera¹², uvek žudnog akcije, nekog pregalaštva, ali po prirodi ne mnogo kritičnog; lako se zaneo i entuzijast kao Garibaldi. Tako je Bakunjin skovao plan o »Medunarodnoj alijansi socijalističke demokratije«^[283], koja je istovremeno trebalo da bude i jedna sekcija naše Internacionale i novo nezavisno međunarodno udruženje »sa posebnom misijom da razradi više filozofske itd. principe« proleterskog pokreta, a koja bi, u stvari, pomoću veštog trika, dovela naše udruženje pod rukovodstvo i u zavisnost od vrhovne inicijative Rusa Bakunjina. Način na koji su oni pristupili poslu vrlo je karakterističan. Oni su poslali svoj novi program^[276] sa imenom starog Beckera na čelu potpisnika – a poslali su i svoje poklisare – iza naših leđa u Pariz, Brisel itd. Tek u poslednjem trenutku uputili su ova dokumenta londonskom Generalnom veću. Zvaničnom odlukom¹³ mi smo odbili i ugušili ovo moskovsko odojče. Sve naše sekcije su odobrile tu odluku. Razume se, stari Becker je sada kivan na mene (a tako isto i Schily sa svoje strane), ali pored svega mog ličnog prijateljstva prema Beckeru, nisam mogao dopustiti da uspe ovaj prvi pokušaj da se dezorganizuje naše udruženje.

Da li vam je Dupont pričao da je viteški Vésinier isteran iz slavne Francuske sekcije kao niski i podli klevetnik¹⁴ U naknadu je postao priznati heroj lista »La Cigale«, koji se otvoreno okrenuo protiv »l'équipe Conseil Général à Londres« et ses acolytes à Bruxelles.¹⁵

A sada, zbogom, draga moja deco, poljubite malog Fouchtru u moje ime i ne zaboravite

Old Nicka

Prevod s engleskog

¹² Johanna Philippa Beckera – ¹³ Karl Marx, *Medunarodno udruženje radnika i Alijansa socijalističke demokratije* – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 87, Prvi deo. – ¹⁵ »sumnjivog Generalnog veća u Londonu« i njegovih saučesnika u Briselu

37

Marx Hermannu Jungu
u London

[London] 17. februara 1869.

Dragi Jung,
Prilažem nemačko.¹

Lafargue-ovo pismo za Vas i pismo za Stepneya. Mislim da je bolje da se poslednje ne preda. Umesto njega pošaljite Stepneyu priloženi program.^[650] On će svakako upisati izvesnu svotu.

Salut.

Vaš
K. M.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 131, Prvi deo.

38

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 3. marta 1869.

Dragi Kugelmann,

Prokleti fotograf opet me je nedeljama vukao za nos, a još uvek mi nije poslao nikakve naknadne kopije. Ali neću više zbog toga da odlažem s odgovorom.

Što se tiče *Gospodina Vogta*, hteo sam da, za slučaj potrebe, sklonim na sigurno mesto primerke koji se još mogu spasti iz Liebknechtovih ruku (poslao sam mu iz Londona u Berlin 300 primeraka, tj. sve što sam tada još imao). Bio sam slobodan da ih smestim kod Vas. Ali, Erindur, razreši mi ovu zagonetku prirode!^[651]

Liebknecht Vam je poslao svega 6 primeraka, a meni je javio kako Vam je poslao 50. Hoćete li ga, molim Vas, zamoliti da odgonetne ovu zagonetku?

Quételet je sada suviše *star* da bi se s njim mogli vršiti ma kakvi eksperimenti. On ima veliku zaslugu u prošlosti što je pokazao kako čak prividne slučajnosti društvenog života imaju unutrašnju nužnost zahvaljujući svom periodičnom povratu i svojim periodičnim prosečnim brojevima. Ali on *nikad* nije uspeo da protumači tu nužnost. Takođe nije kročio ni koraka dalje, nego je samo proširivao gradnju svog posmatranja i izračunavanja. On danas nije dalje nego što je bio *pre* 1830.

Kad svršim II tom^[41], biće svakako već leto. Onda ću – s rukopisom – doći u Nemačku sa svojom kćerkom¹ i videti Vas. Ili, jasnije, posetiću Vas.

U Francuskoj se razvija vrlo interesantan pokret.

Parizani upravo opet izučavaju svoju nedavnu revolucionarnu prošlost, da bi se pripremili za predstojeću novu revolucionarnu borbu. Najpre *poreklo carstva* – zatim *decembarski coup d'état*². On je bio potpuno zaboravljen, kao što je i reakciji u Nemačkoj pošlo za rukom da potpuno uništi sećanje na 1848 - 49.

Zato su *Ténot-ove* knjige o *coup d'état* privukle u Parizu i u provincijama tako ogromnu pažnju da su za kratko vreme doživele 10 izdanja. Onda su na tuceta počele izlaziti druge knjige o istom periodu. *C'était la rage*³ i otuda je ubrzo nastala knjižarska špekulacija.

Ovi spisi su poticali iz redova *opozicije* – Ténot je, na primer,

¹ Jenny Marx – ² državni udar – ³ Bila je to prava groznica

homme du »Siècle«⁴ (mislim na liberalni buržoaski list, a ne na naš vek). Sve liberalne i neliberalne vucibatine koje pripadaju zvaničnoj opoziciji favorizuju taj pokret. Isto tako, i republikanska demokratija. Ljudi kao, na primer, *Delescluze*, koji je ranije bio Ledru-Rollinov adutant, a sada kao republikanski patrijarh uređuje u Parizu »*Le Réveil*«.

Dosad su se svi naslađivali ovim posmrtnim otkrićima ili, tačnije, reminiscencijama, svi osim bonapartista.

Ali onda je došla le revers de la médaille⁵.

Najpre je sama francuska vlada preko renegata Hippolyt-a Castille-a objavila »*Les Massacres de Juin 1848*«. To je bio udarac pesnicom za gospodu Thiers-a, Fallou-a, Marie-a, Jules-a Favre-a, Jules-a Simona, Pelletana itd., ukratko, za šefove onoga što se u Francuskoj naziva »*L'Union Libérale*«, koji su hteli da vešto lopovski iskoriste sledeće izbore, ti stari podli psi!^[652]

A zatim je došla socijalistička partija, koja je »razgoltila« opoziciju i republikanske demokrate staroga kova.

Između ostalog, *Vermorel*: »*Les Hommes de 1848*« i »*L'Opposition*«.

Vermorel je prudonovac.

Naposletku dolaze blankisti, na primer, *G. Tridon*: »*Gironde et Girondins*«.

I tako ključa ceo veštičin kotao istorije.

Kad će se *kod nas* dospeti dotle!

Da biste videli kako je francuska policija dobro obaveštavana:

Nameravao sam da početkom iduće nedelje pođem u Pariz da vidim svoju kćerku.

Prošle subote raspituje se jedan policijski agent kod Lafargue-a da li je već stigao gosp. Marx, jer, veli, ima nešto da mu preda. Foredwarned!⁶

Moje najsrdačnije pozdrave Vašoj dragoj gospođi i Fränzchen. Šta radi gospoda Tenge?

Vaš
K. M.

⁴ saradnik lista »*Le Siècle*«, a znači i »čovjek veka« – ⁵ druga strana medalje –

⁶ Upozoren sam!

39

Marx Heinrichu Oberwinderu

u Beč

(Koncept)

3. marta 1869.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill. London, W. C.

Veoma poštovani gospodine,

Moj zadocneli odgovor na Vaše pismo od 14. februara morate opravdati mojom bolešljivošću.

Nije potrebno da Vas uveravam da me radnički pokret u Beču¹ u najvećoj meri interesuje. Stoga, kada bih mogao da slobodno raspolažem svojim vremenom i snagama, moja saradnja u Vašem listu² stajala bi Vam smesta na raspolaganju. Ali moju radnu sposobnost neprestano remeti bolest. Ono malo slobodnog vremena koje mi ostavlja dovršavanje II toma mog dela *Kapital*⁽⁴¹⁾, gutaju poslovi oko Međunarodnog udruženja radnika.

Zato mi je nemoguće da Vam za *najskorije vreme* obećam saradnju kao verovatnu.

Sa osobitim poštovanjem³

Karl Marx

¹ U rukopisu precrtano: te stoga i Vaš list - ² «Die Volksstimme» - ³ u rukopisu precrtano: Stoga ne smete u najskorije vreme računati na moju saradnju, ali Vam je obećavam u budućnosti - Vaš potpuno odani

40

Engels Friedrichu Leßneru

u London

86, Mornington Street
Mančester, 4. aprila 1869.

Dragi Leßner,

Veoma sam se obradovao što sam dobio vesti od Tebe, i šaljem Ti fotografiju koju si želeo. Beckerovu knjigu^[164] sa još nekim drugim stvarima hitno sam spremio već pre osam dana, da bih je poslao Mohru, ali ženska čeljad mi je ujutru uvek sve stavljala na drugo mesto, te sam dan za danom na to zaboravljao. No sutra ću paket poneti u grad i poslaću Ti Beckera direktno.

Komplimenti, koje si mi tako nezasluzeno uputio, postideli su me utoliko više što poslednjih osamnaest godina, na žalost, tako reći, ništa *neposredno* nisam mogao da učinim za našu stvar i što sam celo svoje vreme morao da posvetim građanskoj delatnosti. Ali nadam se da će to uskoro biti drukčije, verujem da ću kroz nekoliko meseci opet postati gospodar svog vremena, i onda ću sigurno učiniti sve što do mene stoji da zaslužim Tvoje komplimente. Uvek će za mene predstavljati radost da se sa starim drugom kao što si Ti borim na istom bojištu i protiv istog neprijatelja. Imaš pravo, stvar ide bolje nego ikada ranije, i mi, Mohr i ja, bili smo u pravu kad smo već pre mnogo godina, kada se sva glupa demokratska bagra žalila na reakciju i ravnodušnost naroda prema njoj, u periodu te reakcije predvideli ogroman industrijski razvitak poslednjih 18 godina i izjavljivali da će pooštravanje suprotnosti između rada i kapitala imati za posledicu žešću klasnu borbu. Čovek bi pri tom mogao da umre od smeha kad vidi kako su se glupi demokrati sada potpuno nasukali, i kako se za njih ni u jednoj zemlji na svetu ne može više naći čestito mestašće. Napredna stranka u Nemačkoj, republikanci u Francuskoj, radikali u Engleskoj, svi se oni zajedno nalaze u nebranom grožđu. Nema ničeg smešnijeg od kiseloslatkih komplimenata, koje moraju da upućuju socijalnom pokretu, dok sasvim tačno znaju da će im taj socijalni pokret jednog lepog dana stati nogom za vrat.

Sa starim prijateljstvom

Tvoj
F. Engels

41

Marx Johanu Malcolmu Ludlow-u

u London

[London] 10. aprila 1869.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, N. W.

Dragi gospodine,

Obavešten sam o Vašim uslugama radničkoj klasi, ali bih i pre ovoga pričinio sebi zadovoljstvo šaljući Vam svoje poslednje delo *Das Kapital* (II i III tom još nisu objavljeni),^[41] da sam znao da čitate nemački.

U svom članku o Lassalle-u u časopisu »The Fortnightly«^[330] najpre kažete da Lassalle propagira moje principe u Nemačkoj, a onda kažete da ja propagiram »Lassalle-ove principe« u Engleskoj. Ovo bi zaista bilo ono što Francuzi nazivaju »un échange de bons procédés«¹.

U I tomu, koji Vam šaljem, naći ćete u predgovoru, na stranici 7, u napomeni 1, jasno izložene činjenice, naime da »Lassalle uzajmljuje iz mojih spisa skoro doslovno *sve svoje opšte teorijske postavke*«, ali da ja »nemam ništa s *njegovom primenom u praksi*«. ² Njegov praktički recept – vladina pomoć zadružnim društvima – nazivam iz učtivosti *njegovim*. On, u stvari, pripada gospodinu Buchez-u, koji ga je revnosno propovedao u doba Louis-a Philippe-a. Bivši sensimonista, autor dela *Histoire Parlementaire de la Révolution Française*, koji je slavio Robespierre-a i svetu inkviziciju, g. Buchez je iznosio svoja gledišta, na primer, u časopisu »L'Atelier«, *suprotstavljajući se* radikalnim gledištima francuskog komunizma toga vremena.

Pošto navodite moj odgovor Proudhonu – *Filozofiju bede* – ne možete a da ne znate iz poslednje glave ovog dela da sam ja 1847. godine, kad su svi politički ekonomisti i svi socijalisti bili saglasni u jednoj jedinoj tački – u osudi *redjuniona*, dokazivao njihovu istorijsku nužnost.

Iskreno Vaš

Karl Marx

J. M. Ludlow, Esq.

Prevod s engleskog

¹ »razmena dobrih usluga« – ² Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 13.

Marx svojoj kćeri Eleanori

u Pariz

[London], 26. aprila 1869.

Dragi moj mali Quoquo,^[653]

Zaista me moraš izviniti zbog dugog ćutanja. Imam posla preko glave.

Sada, prvo, o tvojim životinjama. Sambo se gotovo ne odvajava od mene, da bi na neki način nadoknadio odsustvo svog vrhovnog gospodara. Blacky se uvek ponaša kao džentlmen, ali veoma dosadan džentlmen, takode. Tommy je opet učinila sve što je u njenoj moći da dokaže istinitost Malthusove teorije. Mislim da će Helen¹ danas umoriti novo potomstvo te stare veštice. Whiskey, ta ogromna i dobra ličnost, najpre se, kao Kalipso, nije mogao utešiti, očajan zbog tvog odlaska. Odbijao je najbolje koske, nikako nije napuštao tvoju sobu i, uopšte, ispoljavao je sve simptome dubokih patnji jedne »schöne Seele«². Još uvek, čim se izgovori tvoje ime, on dobija napad. – Dicky je ispao vrlo dobar pevač, i mi obojica podstičemo naše muzičke talente zajedničkim »vežbama«. Ponekad, međutim, kad počnem da zviždim, Dicky postupa sa mnom kao Luther sa đavolom – okreće mi svoju . . . Jocko se ponovo pokazuje u javnosti, ali mu je raspoloženje ne može biti gore. Pošto se uverio da si odsutna, on daje oduške svakojakoj zlovolji i ometa sve Helenine pokušaje da ga pridobije ulagivanjem. Još jedan izvor ogorčenosti za Jockoa bilo je to što je baštovan uredio vrtić – a to je svet koji je Jocko s pravom smatrao svojim staništem i posedom. Jockou nedostaju njegovi brežuljci, rupe, jamice i sav onaj živopisni nered u kome je uživao.

Što se tiče ostalih »životinja« – pošto one ne pripadaju vrsti mutavih, nego su pre od najbrbljivije vrste³ i savršeno su sposobne da polažu računa o onome što rade – sada upravo neću gubiti na njih ni jedno slovo.

U petak sam večerao kod Beesleya. Pored mene, bili su Crompton, advokat, Jung i Dupont. Jung je pričao o svojim podvizima. Kazivao im je kakve je »srećne (doslovno) govore« održao na nekim mestima a kakve je »oštre žaoke« upućivao na drugim. U ovom svetu »Welt-schmerz«⁴, nezadovoljstva i nespokojstva, srce nam se ispunjava radošću kad se upoznamo sa čovekom koji je »srećan« i koji, pored toga, ima ne samo jednu košulju nego još odozgo i Saru i druge stvari.

»The Irishman« ću vam poslati sutra.

¹ Helene Demuth – ² »divne duše« – ³ Jenny Marx – ⁴ »svetskog bola«

Veliko hvala Cacadou⁵ na njenom pismu.

Mnogo poljubaca Fouchtri⁶.

I pozdravi Afrikanca.^[654] Biće mu veoma prijatno da čuje – ako već nije video iz francuskih novina, da je Grant naimenovao prvog »crnog«⁶ ambasadora Sjedinjenih Američkih Država. Zbogom, mali moj Quoquo.

Tvoj
Old Nick

Prevod s engleskog

⁵ Lauri Lafargue – ⁶ Charles-u Étienne-u Lafargue-u

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover Radnička biblioteka

London, 11. maja 1869.

Dragi Kugelmann,

Morate mi oprostiti za moje protracted silence¹. Prvo, više nedelja patio sam od *bolova u jetri*, koji me stalno spopadaju za vreme prolećnih meseci i utoliko mi više kvare raspoloženje ukoliko me čine gotovo sasvim nesposobnim za intelektualni rad. Drugo, iz dana u dan sam gledao da Vam pribavim fotografiju koju želite i koju gospodin Fahrenbach, jedan nemački gnjavator, ni do danas nije isporučio.

Moja žena i najmlađa kćerka² nalaze se trenutno u Parizu, u poseti Lafargue-ovima, tako da smo ovde veoma osamljeni.

Pamflete protiv Palmerstona³ (moje), i pored najbolje volje, nisam mogao da Vam pribavim. A Urquhartove publikacije protiv Rusije i Palmerstona⁴, mada u njima ima mnogo tačnih stvari, upropašćuju crotchets⁴ velikog »Davida«.

Vaš članak sam poslao Engesu.⁵ Pošto smo potpuno izolovani od respectable press⁶, biće nam teško da poradimo za Vas na ovom polju, but we shall try.⁷

Nameravam da Vas, otprilike krajem avgusta, pohodim sa svojom kćerkom⁸ i da do kraja septembra ostanem s Vama gde hoćete u Nemačkoj⁹, rizikujući čak da dovršenje mog rukopisa⁹ bude prekinuto. Duže od tog roka, razume se, ne mogu ostati.

Pročitao sam pismo koje ste uputili Borkheimu. Vi tačno primećujete da brbljanje o bartolomejskoj noći povodom Belgian massacres will not do¹⁰, ali previdate važnost i naročiti smisao ovih događaja. Belgija je, morate znati, jedina zemlja u kojoj sablja i puška redovno, iz godine u godinu, predstavljaju poslednju reč svakog štrajka. U jednoj adresi ovdašnjeg Generalnog veća, koju sam napisao na francuskom i engleskom jeziku, ta stvar je razjašnjena.¹¹ Adresa će svakako biti štampana do sutra (engleski tekst). Odmah ću Vam je poslati.

Upravo sam za ovdašnje Generalno veće Međunarodnog udruženja napisao, na engleskom, adresu za National Labour Union in the United States¹² o pitanju rata s Engleskom, koji tamošnji buržoaski republikanci hoće da otpočnu baš u ovom trenutku.

¹ dugo ćutanje – ² Eleanor Marx – ³ Karl Marx, *Lord Palmerston* – ⁴ nestrane ideje – ⁵ Vidi u ovom tomu, pismo 50, Drugi deo. – ⁶ pristojne štampe – ⁷ ali pokušaćemo – ⁸ Jenny Marx – ⁹ II toma *Kapitala* – ¹⁰ belgijskih pokolja ništa ne vredi – ¹¹ Karl Marx, *Belgijski pokolji* – ¹² *Adresa Nacionalnoj radničkoj uniji Sjedinjenih Američkih Država*

Gospodin Meißner drži (složen i korigovan) rukopis *Osamnaestog brimera* od kraja januara, ali je dosad stalno odugovlačio sa štampanjem. I to je prijatna stvar! Iz glupih knjižarskih razloga on čeka, a dotle će proći vreme kad bi izdanje moglo da ima efekta.

Uz najlepši pozdrav Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen.

Vaš
K. Marx

Engels Hermannu Engelsu
u Engelskirhen

Mančester, 13. maja 1869.

Dragi Hermann,

Najsrdalnije čestitke povodom povećanja porodice, koje me raduje utoliko više što su time najzad skršene čarolije koje su vam prozrokovale toliko briga. You will now have to make up for lost time.¹

Tekući račun je tačan, samo ne mogu da dokučim kako kamata od 5% od 27 924.29.4 talira treba da iznosi 1396.25.5 umesto 1396.7.6 talira. Ali pošto nije u pitanju svota veća nego što je cena boce mozelskog vina, ne vredi truda da se mnogo menja.

Ugovor sa Gottfr[iedom]² nije se pomerio ni za korak. Advokati užasno odugovlače tu stvar, moj mi savetuje da se nipošto ne žurim, pošto G[ottfried] ima više interesa da okonča stvar nego ja, što i ja mislim, pošto ja, čim budem imao svoj novac, u najgorem slučaju uvek mogu opet da počnem neki posao i da mu konkuriram; za to mi nije potrebno da prikupljam mnogo obrazaca i podataka, sve mi je to u glavi. U međuvremenu sam mu svoj novac iz radnje najvećim delom već oduzeo i uložio ga u akcije, i to tako da sad on sâm počinje da oseća oskudicu u novcu, te sam mu i ja otkupio akcija za oko 2400 funti; on me je najpre podsticao da izdašno povlačim novac, ali mu je ponestalo daha kada sam povukao oko 7500 funti sterlinga, te mi je tako sâm morao da proda ranije pomenute akcije, pošto je imao upravo takve kakve su meni bile potrebne.

Veoma mi je žao što sam se u slučaju vaše reforme sistema mera za težinu toliko prevario. Mislio sam da se takva stvar ne uvodi ako se ne sprovodi *apsolutno* i sa važnošću za *sve*. Međutim, time biste se potpuno isključili iz vannemačkog tržišta, i iz toga sam zaključio da vam nije mnogo stalo do vannemačkih poslova. Da nisam došao do tog zaključka, ja bih vas, kao što sam već pre dve godine pomenio Adolfu³ a još prošle godine majci, najpre pitao da li vam odgovara da stupite u vannemačke poslove, pa ako odgovara, pod kojim bismo uslovima mogli zaključiti sporazum. Ali u takvoj situaciji sam morao da pretpostavim suprotno, te sam stoga obavio svoje poslove sa G. E[rmenom], i sada, pošto je to uređeno, piše mi majka da ste vi tu reformu u sistemu mera pravili *samo* za Nemačku. No onda je ja na vašem mestu uopšte ne bih pravio, pošto se u Holandiji, Švajcarskoj,

¹ Moraćete sada da nadoknadite izgubljeno vreme. – ² Gottfriedom Ermenom
– ³ Adolf von Griesheimu

Austriji, Italiji itd. itd. traži sve, samo ne carinski sistem mera, i pošto ćete pri proširivanju svojih vannemačkih poslova imati isto toliko muke i petljavine kao i ranije.

Majka mi piše da mi je tamo 1. aprila uknjiženo u potraživanje 4000 talira. Tim bi se pasiva mog računa smanjila na oko 17 000 talira; osim toga, od te svote treba odbiti vrednost copsa⁴, koja je jeftino kupljena i uskoro će biti gotova. Ovu svotu doznačicu vam početkom jula u *talirima*, jer je vreme da i ja najzad nešto zaradim na kursu. Ali ako biste radije hteli funte, slažem se i s tim, pod pretpostavkom da onda pošteno podelimo svu zaradu od razlike kursa, koju ste dobili počev od 1860. godine od mojih novčanih pošiljki, a takođe i 35 - 38% diskonta, koje ste mi onda nametnuli - pola vama, pola meni.

Što se tiče copsa⁴, ne može biti ni govora o direktnoj porudžbini od predilaca, jer ti ljudi o ekspediciji i obaveštavanju ništa ne znaju i ništa neće da znaju. Moraćete platiti 1¹/₂% provizije nekoj komisionoj firmi, i oni će vam se dobro isplatiti, jer se ovde dešavaju izmene kvaliteta kod predilaca, o kojima vi ništa ne doznajete itd. Na primer, pređu broj 45 kupovao sam godinama od firme Samuel Taylor & sin u Oldemu, ali sada je najednom ista pređa, koju smo ranije vi i mi upotrebljavali, kod firme John Wagstaffe & komp. u Stejlibridžu mnogo pojeftinila, i stoga opet kupujem nju. Pređa broj 55 i sve finije pređe su od Johna Knowlesa iz Boltona (ranije J. & G. Knowles), te ćete i vi morati da ostanete pri toj pređi ili pri pređi firme njegovog brata G. Knowles & sin, Bolton. Hoćeš li ti da izabereš komisionara, ili treba da ti ja predložim jednog; čim izaberete jednog, mogu mu usmeno sve objasniti. Ja sam, uostalom, uvek tražio da se u fakture unose imena fabrikana pređe.

Među svojim papirima našao sam original ugovora sa P[eterom] Ermenom iz 1862. godine i hteo sam da vam ga pošaljem, ali vidim da je to ugovor koji se odnosi samo na ovdašnju radnju, da vama, dakle, ništa ne bi mogao koristiti. Zadržavam ga stoga ovde, no ako bi vam ikad bio potreban, znate sada gde se nalazi. Objašnjenje u vezi s *tamošnjim* poslom imate tamo.

G. E[rm]en je neki dan rekao svom nećaku Heinrichu⁵: »Sa Antonom⁶ se takođe ništa više ne može početi, potpuno je izlapeo.« Mislim da nam je taj momak ovde neposredno i posredno pravio godišnje 1000 do 2000 funte sterlinga štete.

Srdačno pozdravi Emmu i mališane, isto tako majku.

Tvoj
Friedrich

Cops staju $\frac{45}{16\frac{3}{4}}$, $\frac{55}{21\frac{3}{4}}$ p.

⁴ na kaleme namotane pređe - ⁵ Henry Ermen - ⁶ Anton Ermen

Marx Paulu Lafargue-u

u Pariz

Mančester, 2. juna 1869.

Dragi moj Paul,

Razume se, *mojim imenom možete raspolagati kako nalazite za shodno*. Ipak, ima izvesnih primedbi. Na prvom mestu, ono što Vi želite jeste rad koji, za sada, ja nisam u stanju da obavim, dok Engels još uvek boluje od zapaljenja očiju i to će ga za neko vreme sigurno sprečavati da piše. Naravno, ako iskrnsne kakvo vrlo hitno pitanje, mi bismo se sami obratili listu »La Ren[aissance]«, ali ovo bi se moglo učiniti i ako moje ime ne figurira među urednicima. Čisto nominalno kouredivanje teško da bi se pokazalo od koristi.^[300] Međutim, moja najozbiljnija primedba nosi isključivo lični karakter i ja ostavljam Vašem nahodjenju rešenje pitanja. Zamišljeni list će verovatno uvući Vas i Vaše prijatelje u sudske raspre sa vladom, i Vaš otac, koji će ranije ili kasnije doznati da se moje ime nalazi među urednicima toga lista, po svoj prilici bi izveo zaključak da sam Vas ja gurnuo na prevremenu političku delatnost i osujetio u preduzimanju potrebnih koraka (na šta Vas ja stalno podstičem¹) za polaganje ispita na medicini i dobijanje zaposlenja u struci. On bi s pravom smatrao takav pretpostavljivi uticaj s moje strane kao suprotan našoj izričitoj zajedničkoj obavezi.

Što se tiče slutnji Le Petit², one su potpuno neosnovane. Da bi se pripremila za invaziju Francuske, Pruskoj bi, *pod najpovoljnijim okolnostima*, trebalo umesto nedelju, najmanje mesec dana. Ali okolnosti su sada za nju sve samo ne povoljne. U stvari, ne postoji *nikakvo nemačko jedinstvo*. Ono bi se moglo stvoriti samo na bazi nemačke revolucije, zbacivanjem pruske dinastije, koja je bila, jeste i mora uvek biti sluga Rusije. Nemačka bi se stvarno mogla centralizovati jedino obaranjem »Pruske«.

Pruska se nije pretopila u Nemačku. Naprotiv, ona je osvojila deo Nemačke i postupa sa njim – sa neposredno anketiranim pokrajinama kao i onima koje su silom uključene u Severnonemačku konfederaciju – kao sa osvojenom zemljom. Otuda u njenim novostečenim teritorijama preovlađuje ogromno nezadovoljstvo. U slučaju *ofanzivnog (ne defanzivnog)* rata protiv Francuske, Pruska bi bila primorana da upotrebi veliki deo svoje armije da bi držala u pokornosti ove pokrajine, utoliko opasnije što kroz njih prolaze njena komunikaciona sred-

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 156 i 201, Prvi deo. – ² Malog (Louis-Auguste-a Blanquija)

stva sa Francuskom, kao što su železnice, telegraf itd., a takođe i pruske linije povlačenja sa Rajne. U pogledu vojnih kontingenata regrutovanih iz Hanovera, Šlezvig-Holštajna, Saksonske, izborne kneževine Hesena, Nasaua itd., na njih se ne bi moglo računati i oni bi se pokazali kao izvor slabosti umesto snage.

Sem ovih pokrajina, ili neposredno pripojenih ili silom uključenih u Severnonemačku konfederaciju, postoji *Južna Nemačka* (Baden, Virtemberg, Bavarska, Hesena-Darmštat) koja broji 9 miliona stanovnika. Ovdje su narodne mase antipruski raspoložene do srži. Zbog toga bi u slučaju rata protiv Francuske Pruska morala da pošalje drugi deo svoje armije tamo da bi obezbedila taj deo Južne Nemačke, koji se velikom dužinom graniči sa Francuskom.

I naposljetku, ali po značaju ne na posljednjem mestu, Pruska bi morala da koncentriše jaku osmatračku armiju protiv Austrije. Ne zaboravite da habsburška dinastija teško pati zbog nedavnih poniženja i gubitaka koje joj je naneo pruski skoroević. Čak i ako uzmemo *potpuno besmisleni hipotezu* da je habsburška dinastija spremna da oprostí prošlost, ona ipak neće biti u stanju da podržava Prusku. Austrijski car³ nema više nikakvu kontrolu nad međunarodnim poslovima. Sada mora da odlučuje mađarska skupština a ona bi se odlučila u korist Francuske protiv Pruske. Tako bi postupila i bečka skupština. Na taj način, ma koliko prijateljski izgledao stav bečke vlade, Pruska se ne bi mogla oslanjati i ne bi se oslanjala na njega, nego bi uvek bila prinuđena da izdvaja jaku osmatračku armiju protiv armije koju bi Austrija sigurno koncentrisala u Češkoj.

Tako de prime abord⁴ vidite da na izgled ogromna vojna sila Pruske vrlo velikim delom ne bi bila raspoloživa za upotrebu protiv Francuske nego bi, naprotiv, bila rasuta u raznim pravcima.

Pruska ne bi imala drugih saveznika osim Rusije, koja nije u stanju da raspolaze svojom armijom u slučaju nekog *iznenadnog neočekivanog događaja*. Pre nego što bi njeni kontingenti bili mobilisani i pre nego što bi ušli u Prusku, čitava kampanja bi bila odlučena.

Sama pomisao da bi se Pruska, pod takvim okolnostima, usudila *bez pomoći*, kao što mora činiti, na invaziju Francuske, i to revolucionarne Francuske – pogrešna je.

Do sada sam razmatrao samo strogo vojni i diplomatski vid pitanja, ali nema ni najmanje sumnje da bi, u slučaju revolucije u Francuskoj, Pruska postupila sada kao i 1848. godine. Umesto da baci svoje snage u inostranstvo, ona bi se našla prinuđena da ih uposli za *expeditions à l'intérieur*⁵.

Ako je 1848. godine pokret u Nemačkoj paralisao prusku vladu, kakva bi situacija bila sada kad su narodne mase u Pruskoj i drugim delovima Nemačke mnogo razvijenije, a istovremeno su pruska vlada,

³ Franz Joseph I – ⁴ na prvi pogled – ⁵ ekspedicije u unutrašnjosti zemlje

kao i ostale nemačke vlade prestale da budu apsolutističke i oslabljene su okovima tobožnjeg konstitucionalizma?

Što se tiče nemačke radničke klase, ona je, po mome mišljenju, bolje organizovana nego francuska. Njene ideje su *internacionalnije* nego u ma kojoj drugoj zemlji. Njen *ateizam* je izraženiji nego u ma kojoj drugoj zemlji. Njena naročita naklonost prema Francuskoj je opšta.

Pruska ne može učiniti ništa u slučaju francuske revolucije. (Jedan radnički predstavnik⁶ u *severnonemačkom rajhstagu* nedavno mu je *zapretio* približavanjem francuske revolucije.^[657]) Samo u slučaju *upada carske Francuske u »domovinu«*, Pruska bi mogla postati opasan protivnik Francuske.

Adio
Old Nick

Prevod s engleskog

⁶ Johann Baptist von Schweitzer

46

Marx svojoj kćeri Jenny
u London

[Mančester], 2. juna 1869.

Dragi moj care!

Pod miškom nisam imao karbunkul, nego neki drugi čir, koji me je mnogo zabrinuo ali je od juče počeo brzo da se zalećuje. Sreća što se nalazim u Mančesteru, inače bi moglo ispasti gadno. Sada sam potpuno zdrav.

Očekujem da ću biti s vama u toku iduće nedelje. Tussy će, verovatno, nešto produžiti svoj boravak u Mančesteru.^[352] Posle sputanosti u Parizu^[658], ona se ovde oseća potpuno slobodno kao poletarac.

Nadam se da Leßnerov odlazak u Brazil još nije konačno odlučan. Veoma mnogo žalim što nisam u stanju da učinim nešto za njega. Sa svojom uobičajenom dobrotom, izgleda da si se prošle nedelje žrtvovala u beskonačnom *tête-à-tête*¹. Što se tiče Lafargue-ovog lista^[300], osećam se prilično nelagodno. S jedne strane, voleo bih da učinim uslugu Blanquiju. S druge strane, moji ostali poslovi mi neće dozvoliti da učinim mnogo za njih, no, iznad svega, bojim se da me *stari* Lafargue ne osumnjiči da guram njegovog sina na preuranjenu političku delatnost i da ga navodim da zanemaruje svoje profesionalne obaveze. Kako stvari stoje, on nema mnogo razloga da se ushićuje svojom povezanošću sa porodicom Marx.²

A sada, draga By-Bye, do viđenja i pozdrav svima.

Tvoj obožavalac

Old Nick

Prevod s engleskog

¹ razgovoru u četiri oka – ² Vidi u ovom tomu, pismo 45, Drugi deo.

Marx svojoj kćeri Jenny

u London

Mančester, 10. juna 1869.

Drago moje dete,

Bejah čvrsto rešio da otputujem iz Mančestera juče. Ali, pod izgovorom da sam u toku prve nedelje svog boravka bio invalid, Engels je toliko navaljivao da ostanem ovde do idućeg ponedeljka da sam morao popustiti.^[352] On je zaista odveć ljubazan prema meni da bih mogao ozbiljno da se suprotstavim njegovoj čudi.

Prilikom našeg puta u Devonšir Arms, blizu boltonske opatije, upoznao sam se sa neobično čudnim momkom, g. Dakynsom, geologom, koji povremeno živi u tom delu Jorkšira da bi sastavio njegov geološki pregled. Uzgred budi rečeno, treba da ti je poznato da se po naređenju vlade a pod rukovodstvom profesora Ramsaya iz Ulice Jermin priprema geološka karta cele Engleske. I Moore je geolog. Preko njega su se Engels i Schorlemmer upoznali sa Dakynsom, koji živi u jednoj farmerskoj kući, usred jorkširske divljine. Ta farmerska kuća je takođe bila stara opatija i njen donji deo još uvek služi kao kapela. Da bismo se videli sa Dakynsom, krenuli smo u taj deo sveta. Dakyns mnogo liči na nemačkog seljaka onižeg rasta, sa licem uvek razvučenim u širok osmeh, sa nečim majmunskim u konstrukciji glave, bez ičeg britanskog u sebi osim isturenih gornjih zuba, koji me podsećaju na pokojnu gđu Seiler. Odeća mu je otprilike kao u aljkavog i nedovoljno obučenog farmerskog slugu, krajnje nemarna. Kravata i slična oprema koja spada u civilizaciju njemu su takođe strane. Prvi utisak koji ostavlja jeste utisak neotesanog prostaka čije dobro srce zrači iz njegovih očiju i usana razvučenih u osmeh, ali mu se ne bi pripisala inteligencija. Ipak je on visoko učen čovek, čak oduševljen za svoju nauku a njegovo ime već počinje da se probija kroz mnoštvo imena njegovih suparnika. Naivan je kao dete, bez ikakvih pretenzija, uvek spreman da saopšti svoja naučna otkrića prvom koji dođe u želji da ih izmami od njega. U stvari, oko njega uvek obleće nekoliko drugih geoloških zemljomera sa jasnom namerom da izvuku od njega novac ili slavu, prisvajajući njegova istraživanja. I doista, zatekli smo ga u društvu dvojice takvih momaka, od kojih je jedan, po imenu Ward, plašljiv mladić, a drugi, po imenu Green, samouveren, prodoran čovek. Ručali smo kod njega na farmi – prošle nedelje – u sobi koja se nalazi neposredno iznad kapele. Ta odaja je očigledno nekada služila za okupljanje monaha, jakih je zidova (*ich meine, mit dicken Mauern*

*umgeben*¹⁾ sa izgledom na veličanstveno drveće i amfiteatralnu skupinu planina, koje natkriljuju jedna drugu a obavijene su plavičastom izmaglicom što je toliko ushićavalo Currer Bell²⁾. Za vreme vrlo veselog i, uprkos svojoj seoskoj prostoti, ugodnog obeda, jednoliko pevanje mladeži u kapeli, koje je dolazilo iz dubine, prigušeno debelim zidovima, i koje kao da je zvučalo izdaleka, donekle me je podsećalo na hrišćansku pesmu iz »Fausta«.^[659]

E pa, naš prijatelj Dakyns je neka vrsta Felixa Holta^[500], bez njegovog prenemaganja i uz to sa znanjem (uostalom, torijevci ovde govore »Felix Holt, the rascal«³⁾ umesto »radikale«). Jednom nedeljno on poziva fabričke radnike, počasti ih pivom i duvanom, i časka sa njima o socijalnim pitanjima. On je »naturwüchsiger«⁴⁾ komunist. Nisam, razume se, mogao da se uzdržim da se malo ne našalim sa njim i da ga ne upozorim da treba da zazire od svakog susreta sa gđom Eliot, koja bi ga smesta zgrabila i pretvorila u svoje literarno vlasništvo. Već ranije je pisao Moore-u da želi da stupi u Internacionalu. Zato sam mu doneo člansku kartu, a on je dao prilog, kao svoju pristupnu članarinu, od 10 šilinga, što za njega predstavlja priličnu svotu. Ovi ljudi dobijaju samo 150 funti sterlinga godišnje a obavljaju vrlo težak posao, umno i fizički. Vlada ne bi mogla dobiti ove ljude po tu cenu da je posredi bilo samo pitanje konkurencije, nego su oni većinom puni »geološkog« žara i koriste se ovom prilikom da obavljaju istraživanja. Snabdeveni su ispravama koje obavezuju svakog zemljoposjednika, farmera i tome slično da im dopuste da se kreću preko njihovih imanja i farmi i ispituju sastav zemljišta. Dakyns, koji ima u sebi mnogo lakrdijaškog humora, često dolazi na neku farmu, vadi instrumente i pristupa poslu tek kad se farmer pojavi i kad zareži na drskog uljeza i naredi mu da se pokupi odatle ukoliko ne želi da se upozna sa zubima njegovog psa ili sa fijukom njegovog biča. Dakyns se pravi da ne obraća pažnju na njega, nastavlja posao i izaziva grubijana nekim gadnim šalama. Kad se komedija približi izvesnom vrhuncu, on vadi svoju ispravu i Kerber postaje mekši. Dok smo sedeli kod njega, dao mi je u zgodan čas da pročitam iz poslednjeg broja časopisa »The Fortnightly Review« članak od Huxleyja, gde ovaj zabavno rešeta starog Congreve-a.^[660] Dakyns je takođe otvoreni neprijatelj kantovaca ili pozitivista. On se slaže sa mojim mišljenjem da u njima nema ničeg pozitivnog sem njihove nadmenosti. Što se tiče mog prijatelja Beeslyja, on ga je spomenuo među »doktrinarima« koji pogrešno uzimaju svoje fantastične mušice za nauku. U istom broju časopisa »The Fortnightly« nalazi se drugi Milllov članak o Thorntonovom kapitalu i radu^[661]. Iz ove kritike video sam da su oni obojica podjednako beznačajni.

¹ mislim, debelim zidovima opasana – ² pseudonim Charlotte Bronte –

³ »hulja« (u tekstu zadržana engleska reč »the rascal« zbog sazvučja sa rečju »radikale«) – ⁴ po prirodni

Dakyns je naš sused. To jest, on stanuje u Kilbernu (kad je u Londonu) sa svojim ocem, advokatom.

Sinoć sam prisustvovao neizbežnom čaju kod Gumpertovih. Gđu Gumpert je mnogo nagrizaо zub vremena. Nikada se ranije nisam osvedočio u bržu promenu. Licemerstvo grčkog nosa je ustupilo mesto pravom jevrejskom tipu, sve kod nje izgleda prilično zbrčkano i sparušeno a glas joj ima onaj grleni zvuk koji je u izvesnom stepenu prokletstvo izabranog naroda. Govoreći o neprijatnostima vožnje omnibusom ili prisustva vatrometu ili pozorišnoj predstavi čak i blizu partera – sve ovo zbog ružnog zadaha prostačke gomile, ona je kazala: »Volim čiste milione, ali ne prljave milione.« Ja sam se pretvarao da sam razumeo čiste milione funti sterlinga i rekao sam da ljudi gaje opštu sklonost da više vole čist milion funti sterlinga nego ma kakav milion ljudi, opranih ili neopranih.

A sada, drago moje dete, adio. Predaj svima moje najlepše želje. U ponedeljak ću obavezno krenuti. Što se tiče Tussy, ona sija, i malo duži boravak u Mančesteru činiće joj dobro.

Tvoj
Old Nick

Prevod s engleskog

Engels Elisabethi Engels

u Engelskirhen

86, Mornington Street, Stockport Road,
Mančester, 1. jula 1869.

Draga majko,

Danas je prvi dan moje slobode, i ne mogu ga bolje iskoristiti nego da odmah tebi pišem. Juče sam se najzad u svim glavnim stvarima sporazumeo sa G[ottfriedom] E[rmenom]. Nacrt ugovora, kako ga je sačinio njegov advokat, bio je takav da ga ja *onakvog* nikada ne bih potpisao. Obavezao sam se da mu za vreme od pet godina neću konkurisati, tj. da neću proizvoditi niti prodavati beljenu, bojadisanu ili apretiranu pamučnu pređu. To je bilo u redu. Ali njegov advokat je to tako postavio da bih ja, kada bih narušio taj ili neki drugi sporazum, odmah morao da platim kaznu, koja bi se za pojedinačne slučajeve pela od 100 do 1000 funti. Na taj način bih g. E[rmenu] tim novčanim kaznama morao natrag isplatiti *više* od meni isplaćenih 1750 funti, a da i ne govorim o sudskim troškovima. Moj advokat mi je odlučno savetovao da na to nipošto ne pristanem, te smo tako izbrišali svu tu priču, gotovo polovinu celog nacrt. Zatim je postojala još jedna tačka, naime Gottfriedovo dalje vođenje firme E[rmen] & E[ngels]. Moj advokat mi reče da ako mu ja to izričito dozvolim, mogli bi me u slučaju bankrotstva još smatrati ortakom i učiniti odgovornim. Tražio sam, dakle, da se moj *izričiti* pristanak za ovo takođe ograniči na 5 godina, i to samo dotle dok on sam za to vreme bude aktivan ortak u poslu.

Moj Gottfr[ied], koji je u početku veoma žurio s pregovorima, uskoro je počeo odugovlačiti, čak je jedanput ostavio da nacrt leži tri nedelje kod kuće, ne govoreći ništa o njemu, tako da sam drugi nacrt ugovora (između G. E[rmena], Antona E[rmena] i mene, koji reguliše deobu prilikom mog istupanja) dobio tek pre otprilike tri nedelje i, zbog uobičajenih advokatskih formalnosti, tek pre 8 dana mogao početi da pregovaram. Uz to mi se, izgleda, poslednjih dana G. E[rmen] mnogo sklanjao s puta kao da je hteo da oteže stvar dok ne izadem iz firme, nadajući se da će tada sa mnom lakše ići na kraj. Tek juče ujutru pristupili smo pregovorima, i G[ottfried] je u *svim tačkama* popustio, dok sam ja popustio obavezujući se da u toku ovih 5 godina neću presti ni sukati vrste pređe ispod broja 40; ali ostalo mi je pravo *trgovine* sa takvom predom ako je ona u *neobrađenom stanju*. Ovaj ustupak je za mene bez ikakvog praktičnog značaja i stoga sam mu učinio to zadovoljstvo.

Time je sad ova stvar, osim nekih pravnih formalnih pitanja, izvršena, i mislim da kroz tri nedelje sve *može* da bude uređeno, ali sam pripravan na to da potraje do avgusta, pošto najpre mora da bude gotov bilans, a advokati uvek sa svim tako strašno otežu.

Juče posle podne sam sa Gottfr[iedom] otišao u fabriku i razgledao stovarište i inventarisanje robe, zatim smo otišli njegovoj kući, gde me je posluzio bocom vrlo dobrog šarchofberškog vina. On se raduje kao i ja što je s tim poslom gotov i što je sad jedini gospodar firme, a takođe i zato što sa mnom neće imati nikakvih razmirica, jer 1. da sam se uortačio sa svojom braćom, mogli smo, kako veli moj advokat, da firmu E[rmen] & E[ngels] vodimo *i ovde*, dok bismo to njemu mogli zabraniti, 2. on se uopšte veoma plaši konkurencije i 3. sada se ispostavlja da sam mu još za neko vreme veoma potreban ako ne želi da u poslu dođe do velikih promašaja. Stoga me je i pozvao da dolazim u preduzeće kad god mi se hoće i zamolio da s vremena na vreme ljudima dajem uputstva, što sam, naravno, obećao. On je uzeo u službu nekog mladog Štutgarca kao korespondenta, koji je tek 3 nedelje kod njega, i dabome, još je veoma neiskusna. Imaće dovoljno muke.

Sa Charlesom¹ G[ottfried] takođe još nije gotov. Njegov otkazni rok ističe kroz osam dana, radoznao sam da li će se oni složiti. On je Charlesu pre 5 godina obećao prokuru, ali je ovaj nikad nije dobio te sada traži 1000 funti sterlinga odštete, no G[ottfried] mu ih nikada neće dati.

Ni Antona, čini se, neće hteti da zadrži kao ortaka. Bar drugi nacrt ugovora raskida ortakluk s njim na potpuno isti način kao sa mnom, a G[ottfried] se s tim ne bi baktao da to stvarno ne namerava. G[ottfried] je, s druge strane, uvideo da Anton u praktičnom poslu, tj. za zarađivanje novca, ne vredi apsolutno ništa, a s druge strane, Anton iza G[ottfriedovih] leđa neprestano izvlači toliko novca i šalje ga svojoj Juliji², da se G[ottfried] ipak plaši da Anton jednog dana ne počne uzimati novac direktno iz banke dok god ima pravo potpisivanja. Kada je Anton stupio u firmu, G[ottfried] mu je dao predujam od 500 funti, koje su predstavljale Antonov kapital, ali Monsieur Anton, koji je trebalo da godišnje od svoje dobiti ostavi u poslu 250 funti, ne samo da to nije uradio nego je i onih 500 funti odavno proćukao.

Moja nova sloboda silno mi godi. Od juče sam sasvim drugi čovek i deset godina mladi. Umesto u mračni grad, išao sam jutros po prekrasnom vremenu na nekoliko časova u polja, a za mojim pisaćim stolom u udobno nameštenoj sobi, u kojoj se mogu otvoriti prozori a da dim ne pravi svuda crne mrlje, sa cvećem na prozoru i drvećem pred kućom, radi se sasvim drukčije nego u mračnoj sobi u warehouse³ sa izgledom na dvorište neke gostionice. Stanujem deset mi-

¹ Charlesom Roesgenom - ² docnije ženi Antona Ermena - ³ skladištu

nuta daleko od kluba, upravo dovoljno daleko od nemačke i obične chambregarnist četvrti⁴ da mogu biti siguran da me neće uznemiravati. Uveče u 5 ili 6 časova obedujem kod kuće, hrana je veoma dobra, a onda većinom odlazim na nekoliko časova u klub da čitam novine itd. No sve to moći ću da uredim kako treba tek kada zbog bilansa i sl. ne budem više morao da trčkaram u grad.

Ali sada zbogom, draga majko. Pozdravi sve srdačno, a ako budete imali planove za putovanje, javite mi ih, da bih se koliko je moguće mogao ravnati; prema onome kako još sada stojim, ne smete me uzimati u obzir.

Svim srcem te voli tvoj sin

Friedrich

⁴ četvrti zakupaca nameštenih soba

Marx François Lafargue-u
u Bordo

London, 7. jula 1869.

Dragi moj prijatelju,

Vaše pismo me je pobudilo da odmah otputujem u Pariz.^[371] Tamo ću moći da sudim o stanju stvari i da delam u pravcu koji ste mi ukazali. Potpuno delim Vaše gledište. Pisaću Vam iz Pariza¹, gde ću se zadržati dva-tri dana. Vesti o stanju Vašeg zdravlja duboko su me ožalostile, kao i celu moju porodicu, koja Vas iskreno voli.

Isporučite, molim Vas, moje pozdrave gospođi Lafargue.

Vaš odani

Karl Marx

Prevod s francuskog

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 51, Drugi deo.

50

Engels Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

86¹, Mornington Street, Stokport Road,
Mančester, 10. jula 1869.

Dragi Kugelmann,

Kako prilog dokazuje, ipak držim reč, i održao bih je već odavno da se nije desilo sledeće: 1. Imao sam, doduše, još ovde priloženu Lupusovu fotografiju, ali nisam imao svoju, i tek posle mnogih snimaka došao sam prošle zime do jedne podnošljive. 2. Onda sam primetio da je Lupusova zaturena i, pored sveg traženja, nisam mogao da je nadem. 3. Stoga sam poručio od fotografa, koji je imao negativ, da napravi još 24 Lupusove fotografije, ali su one ispale jadno i bedno, jer je negativ veoma izbledeo, te nisam hteo da ih pošaljem. 4. Najzad sam opet našao prvobitnu fotografiju, i les voici² obe.

Od Marxa sam sa žaljenjem doznao da ste se morali podvrgnuti operaciji i da sada preko leta morate da se posvetite svom zdravlju, što je svakako veoma korisno a delimično, zacemento, i prijatno. Nadam se da ćete se na taj način potpuno oporaviti, ali će to verovatno prouzrokovati da Vas naš prijatelj Schorlemmer, koji je već 14 dana u Nemačkoj i koji je hteo da kroz 10 - 12 dana uz put svrati u Hanover i da Vas poseti, neće tamo zateći. Marx će, po svojoj prilici, krajem ovog ili početkom sledećeg meseca sa kćerkom Jenny doći u Nemačku⁽⁶⁵⁶⁾; šta će biti sa mnom, još ne znam, i to iz sledećih razloga:

Tridesetog juna ove godine istekao je ugovor sa mojim dosadašnjim ortakom. Po mojoj prvobitnoj proceni, računao sam, još od početka ugovora, da ću po isteku njegovog roka toliko skuckati od plemenite komercije da ću od toga, iako po ovdašnjim pojmovima veoma skromno, moći da živim i, prema tome, da ću moći da se oprostim od trgovine. To se, istina, nije sasvim ispunilo, ali posle u više mahova vođenih pregovora sa mojim ortakom složili smo se najzad da mu dozvolim da 5 godina upotrebljava moje ime u firmi i da se obavežem da mu u toku tih 5 godina neću praviti konkurenciju, za šta mi on isplaćuje sasvim lepu okruglu sumu, tako da sam ipak postigao ono što sam hteo. Od 1. o. m. istupio sam, dakle, iz firme, i moje vreme najzad opet pripada meni - tj. za sada samo teoretski, jer dok ne bude izrađen bilans i dok advokati ne srede potrebna dokumenta, ne mogu da odem odavde, i moram da izgubim još mnogo vremena da te stvari dovedem u red. No mislim da ću u toku sledećeg meseca biti gotov, pa ako me izvestite gde ćete se u to doba nalaziti, bilo bi verovatno

¹ U rukopisu: 89 - ² dvo ih

moгуće da se svi nađemo negde u Nemačkoj. Koliko se radujem što sam se otrešao proklete trgovine i što mogu opet sam da radim, nije potrebno ni da Vam kažem. Pogotovu što je do toga došlo upravo sada kada događaji u Evropi dobijaju sve zaoštreniji vid i što bura jednog lepeg dana sasvim neočekivano može da se razbesni.

Lasaleovska sekta kao da, ne bez dijalektičke ironije, baš u svome nominalnom ponovnom ujedinjavanju želi da nađe svoje stvarno raspuštanje.^[355] Schw[eitzer] u ovom trenutku može još da drži na okupu većinu ljudi, ali nijedna partija ni sekta nije u stanju da podnosi izbacivanje voda, što se stalno ponavlja. Pri tom će se ovog puta obelodaniti razni kurioziteti iz prljavog rublja ove krajnje nečiste klike, koji Schw[eitzeru] mogu samo da štete. Raspuštanje lasalovske sekte i, s druge strane, oslobađanje saksonskih i južnonemačkih radnika od ulara Narodne partije^[103], to su dva osnovna uslova za novo obrazovanje istinske nemačke radničke partije. Lasalovci će sada već sami uraditi svoj deo i proždiraće se međusobno, ali mnogo je teže osloboditi se južnonemačko-republikansko-čiftinskih ograničenosti, koje Liebknecht sistematski uliva u glavu radnicima. Već sama glupost da na svom listu^[14] napiše: Organ Narodne partije, to jest južnonemačkih čifta! Kada bi Bebel imao samo malo teoretskog obrazovanja, tako nešto se ne bi moglo dogoditi. Čini mi se da je on veoma valjan momak, koji ima upravo samo taj nedostatak. I onda Liebk[necht] dolazi i traži da se direktno zauzmemo za njega i Narodnu partiju protiv Schw[eitzera]! A pri tom se samo po sebi razume 1. da mi sa Narodnom partijom kao građanskom partijom imamo još kudikamo manje zajedničkog nego sa Schw[eitzer]ovim lasalovcima, koji su ipak radnička sekta, i 2. da je Marx u svojstvu sekretara Međunarodnog udruženja radnika za Nemačku *obavezan* da pristojno postupa sa *svakim* vođom koga dovoljan broj radnika stavlja sebi na čelo i bira za parlament.

Molim Vas da mi pisma odsada upućujete na moj gore navedeni stan.

Nedavno mi je Marx poslao Vaš rad o lečenju bolesti praćenih ospom pomoću provetranja. Po mome mišljenju, Vi još i suviše umereno upražnjavate provetranje. Ovde bez ustručavanja držite prozor spavaće sobe otvoren čak 3 - 12 inči bez špankog zida i sl. a briga se vodi samo o tome da bolesnik ne leži *neposredno na promaji*. I to se čini leti i zimi. Uz to se daje extractum carnis³ i vino porto u velikim dozama, inače gotovo nikakvi lekovi. Moju služavku su još prošlog novembra tako lečili od tifusa, a Marxove obe neudate kćerke prošlog leta od šarlaha. Mislio sam da je ovaj način lečenja i u Nemačkoj odavno opšte prihvaćen, međutim, prema Vašem obaveštenju, kao da još preovlađuje stari metod utopljanja i ustajalog vazduha.

Javite se uskoro opet. Sa srdačnim pozdravima

Vaš
F. Engels

³ ekstrakt mesa

51

Marx François Lafargue-u
u Bordo

Pariz, 10. jula 1869.

Dragi moj prijatelju,

Stigao sam ovamo u četvrtak uveče i vratiću se u London u ponedjeljak.^[371]

U Vašem pismu, koje sam ponovo pročitao, kao da verujete da se gospođa Marx nalazi još ovde. To je zabluda.¹

Prvo što me je zapanjilo jeste da je Laura još veoma bolesna i da joj je zdravlje vrlo slabo.

Počinjem ovim zapažanjem pošto ono objašnjava očiglednu apatiju našeg Paula. On nije prekinuo studije, ali je propustio da preduzme neophodne mere za polaganje ispita.

Na zamerke koje sam povodom toga izneo on mi je odgovorio, i moram Vam reći da je imao pravo da mi odgovori ovako: »Pre nego što budem mislio o budućnosti, morao sam se pozabaviti sadašnjošću. Stanje Laurinog zdravlja zahtevalo je najbrži odnos s moje strane. Ono čak ne dozvoljava moju malo dužu odsutnost. Da ne bih zadavao brige Vama i mojoj porodici, hteo sam da Vam sakrijem stanje stvari. Laura i ja smo čak učinili sve da ne izazovemo sumnju kod gospođe Marx.«

Razgovarao sam sa jednim vrlo dobrim lekarom, koga je Paul doveo u svoju kuću. On mi je rekao da je bezuslovno potrebno za Lauru da ide na more da se kupa i predložio Dijep, jer bi malo duži put pogoršao stanje.

S druge strane, Paul mi je obećao da će po povratku iz Dijepa dati sve od sebe da u što kraćem roku položi doktorski ispit itd.

Moram Vam otvoreno reći da me stanje zdravlja moje kćeri ozbiljno zabrinjava.

Naš unuk² je divan dečak. Nikad nisam video skladniju dečju glavu.

Isporučite moje pozdrave gospođi Lafargue.

Primite, dragi moj prijatelju, izraze najiskrenijih osećanja

od Vašeg
Karla Marxa

Prevod s francuskog

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 192, Prvi deo. – ² Charles-Étienne Lafargue

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 15. jula 1869.

Dragi Kugelmann,

Vaše pismo od 2. juna stiglo je ovamo dok sam bio u Mančesteru.^[352] Zaboravili su da mi ga pošalju, a kasnije i sasvim zaboravili da postoji. *Tek sad* sam ga dobio u ruke, pošto ste mi Vašim pismom od 6. jula skrenuli pažnju na njega. I ovo poslednje pismo dobio sam tek juče, jer sam, zbog bolesti moje Laure, bio osam dana *inkognito* u Parizu^[371], gde je, uzgred budi rečeno, jačanje pokreta sasvim očigledno. Inače bih požurio da Vam pišem dok ste bili bolesni.

Što se tiče *Osamnaestog brimera*, Meißnerova uveravanja su čiste burgije.^[662] Tu stvar on drži od kraja januara. Nije dobio predgovor, naravno, zato što nije poslao 2 poslednja tabaka korekture. Njih sam najzad dobio 23. juna i istog dana sam mu ih vratio korigovane, zajedno sa predgovorom. Dakle, opet je prošlo više od tri nedelje, i taman smo dospeli u knjižarsku mrtvu sezonu!

U Nemačku ću doći tek u septembru.^[656] Idem na put uglavnom zbog kćerke¹. No ipak ću u svakom slučaju (putujem preko Hanovera) doći da Vas posetim u Helgolandu.

Što se tiče Engelsove biografije, molim Vas da mi je vratite. Mora da je preradi, jer je sad namenjena drugoj publici.^[663]

Uz srdačne pozdrave Vašoj dragoj gospođi i Fränzchen;

Vaš
K. Marx

¹ Jenny Marx

Engels Hermannu Engelsu
u Engelskirhen

Mančester, 15. jula 1869.

Dragi Hermann,

Lep si mi ti drugar. Da sam se o pitanju kursa dopisivao s tobom samo kao sa majčinim *poslovodom*, razume se samo po sebi.¹ Ali upravo zato što si ti njen poslovoda, ne možeš mi doći i kazati da se ja u vezi s tom stvari direktno obratim majci. Lepo bi to bilo kad bi ti napuštao vođenje poslova čim druga strana ne deli tvoje mišljenje ili ti ponestanu argumenti. Ne, dragi moj, u svakom slučaju moraš ostati na svome mestu.

Dakle, da predem na stvar: Šta je to značilo da smo se dogovorili da sve obračunamo po 6 talira i 20 srebrnih groša? Ništa drugo nego da se obe strane, majka kao i ja, na ovih 10 000 funti sterlinga odričemo profita na kursu. Ali pošto je na onih 7000 funti sterlinga, koje sam ja isplatio, majka ipak ostvarila znatan profit na kursu, smatrao sam da je, u najmanju ruku, u redu da i ja na tome malom ostatku ostvarim svoj profit. Ti si, naravno, stvar rešio mnogo jednostavnije tvrdeći, prosto-naprosto, da samo majka ima pravo na profit na kursu.

Ti, uostalom, ne pomišljaš koliko time što sasvim pravilno majku postavljajući kao, zapravo, jedino zainteresovanu stranu sebi u pitanju diskonta izmičeš tlo pod nogama. Ja isplaćujem majci 1000 funti sterlinga i na svoje traženje obaveštenja dobijam odgovor da tu sumu pošaljem firmi R. Funke & komp. u menicama sa ma kojim rokom isplate. To sam učinio, i time sam stekao pravo na to da ove menice posle tri dana od isteka roka plaćanja budu meni otpisane na pun iznos. Šta je posle ovoga F[unke] uradio sa menicama na osnovu nekog sporazuma, koji je meni nepoznat i koji se mene ništa ne tiče, među firmama R. F[unke] & komp. i E[rmen] & E[ngels] u Barmenu (2 firme, koje me se, kako Ti kažeš, ništa ne tiču), nije apsolutno više moja stvar, kao ni to šta je s njima uradila banka, kod koje ih je F[unke] diskontovao. Ovo će ti sada najzad, valjda, biti jasno.

O «kaišarenju» uopšte ne može biti govora. Ali profesionalni trgovci, sasvim kao i advokati po pozivu, lako se naviknu na to da stvar koju upravo zastupaju posmatraju samo sa njima korisne strane, dok je pri bavljenju naučnim stvarima, pre svega neophodno odvići se od te osobine. Pitanje diskonta navelo me je da posumnjam kako na ovu stvar gledaš sasvim nepristrasnim očima, i stoga otada držim da svojim interesima sâm moram poklanjati malo više pažnje.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 44, Drugi deo.

Uopšte se ne sećam da sam, navodno, *ja izrazio želju* da račun, tvoje udobnosti radi, treba voditi u talirima. Ti samo previđaš da celo tvoje dokazivanje, koje počiva jedino na činjenici da je onih 10 000 funti sterlinga u moju korist ostalo ovde u Mančesteru, takođe dokazuje da bih ja u slučaju da je kurs iznosio 6 talira i 12 srebrnih groša, bio obavezan da izmirim račun u *talirima* pošto se nije moglo tražiti da majka na tom gubi novac. Šta, dakle, znači argument, pomoću koga se dokazuje da ja pri visokom kursu moram da plaćam u funtama, a pri niskom u talirima, zacemento sâm vrlo dobro znaš.

Hteo bih te, uostalom, pitati da li ste *cops* i *sewings*² koje sam za vas kupio, uračunali majci po dnevnom kursu ili po 6 talira i 20 srebrnih groša, mađa pri revnosti koju pokazuješ za majčin profit na kursu ne sumnjam da ste učinili prvo.

Ali dosta o tome. Pošto se čini da ti je strpljenje pri kraju, a stvar uopšte ne vredi truda, učiniću ti uslugu i platiću u funtama. Prema mom sporazumu sa Gottfr[iedom]³ na dan 1. avgusta, a zatim svaka dva meseca, biće plativo po 1000 funti, od kojih ću prve rate, ukoliko je moguće, upotrebiti da isplatim majku. Verovatno je, doduše, da će G[ottfried] zadržati prvu ratu dok bilans ne bude gotov a ugovori potpisani, što može potrajati još 14 dana, zato te molim da na to ne računáš sa sigurnošću i tačno na dan. Budi, dakle, tako dobar i pošalji mi tekući račun zaključen sa 30. junom. Moj ovdašnji račun je usled toga što sam mnogo puta izuzimao novac tako zapetljan da se radije ne bih pouzdao u njega, tim pre što još nemam svoj izvod a u kancelariji bih mogao da ga pregledam samo površno. Ceo približan saldo dobićeš onda 1. u avgustu oko 800 - 900 f. st., 2. u oktobru 1000 f. st. i 3. u decembru ostatak; dakle, molim da mi blagovremeno kažeš gde i kako želiš rimese.

Upravo stiže tvoje pismo od 13. Potpisaću tu stvar čim budem u gradu i sretnem vicekonzula, verovatno sutra. Ali molim te učini mi uslugu i raspitaj se šta treba da radim da budem pošteđen svih daljih pošiljki Kraljevskog okružnog suda iz Bohuma po predmetima Ujedinjenog engelsburškog društva. S vremena na vreme stiže ovamo debeli cirkular na teškoj, rdavoj konceptnoj hartiji sa pečatom velikim poput dvotalirke adresovan na mene kao »službena akta oslobođena poštarine«. Za to onda engleska pošta, koja za Okružni sud iz Bohuma haje kao za lanjski sneg, računa 3 do 5 šilinga poštarine. Pre 8 dana dobio sam takav paket sa imenima svih akcionara Ujedinjenog engelsburškog društva i sa projektom ujedinjenja i pozivom da o njemu iznesem svoje mišljenje. Iz njega sam doznao da ću docnije možda jednom moći da imam zadovoljstvo da posedujem $3 \frac{601}{672}$ kuxa⁴ podeljenih sa 8, ali nalazim da je ovo saopštenje ipak malo suviše skupo

² namotanu pređu i svilu za šivenje - ³ Gottfriedom Ermenom - ⁴ akcije rudnika

plaćeno sa 4 šilinga i 8 penija poštarine. Kada bih samo mogao da pročitam ime čestitog okružnog sudije koje se nalazi pod tekstom, napisao bih mu veoma učtivo pismo s molbom da me izvoli ostaviti na miru sa Ujedinjenim engelsburškim društvom, ali pruski činovnici stoga i pišu svoja imena nečitko da bi bili pošteđeni svih odgovora. Učini mi, dakle, uslugu i obavesti tog nečitkog čoveka da se ovde ne priznaje oslobađanje od poštarine Okružnog suda iz Dortmunda i Bohuma i da ću mu biti zahvalan ako shodno punomoćju sva saopštenja bude upućivao majci.

Sa firmom stoji ovako: G[ottfriedu] je stalo da se ona održi dotle dok je *vi* držite, jer biste inače mogli zatražiti deo nasleđa firme E[rmen] & E[ngels] u Mančesteru. Morao sam smatrati ne samo izlišnim nego i štetnim da se zauz imam za vas, pošto imate: 1. obećanje Petera Ermena, koji *ovde* garantuje vaša prava, i 2. mišljenja pravnika, kojima potpuno verujem. Dokle god je Peter E[rmen] *živ*, budite sigurni od G. Ermena; da sam znao da vaše pravo nije tako jako kao grad, pogotovu bih se čuvao da G[ottfriedu] svojim predlozima na to skrenem pažnju; a na obavezu da vam i *posle* P. E[rmenove] smrti ne osporava pravo, G. E[rmen] ne bi pristao. Međutim, ipak ga imamo u rukama, pošto sam mu pravo na firmu dao samo na 5 godina, i mada sam mu obećao da mu ni *posle* neću praviti smetnje, ipak to, kao npr. i moja diskrecija o poslovnim tajnama itd., potpuno zavisi od njegovog ponašanja, naročito i prema vama, kao što sam mu bez uviđanja rekao.

Na 10 000 funti sterlinga, koje sam već uložio u akcije, zaradio sam 30. juna usled povišenja kursa, u najmanju ruku, čistih 170 f. st. One mi donose prosečno 5⁷/₈% uloženog kapitala. Većinom su to akcije društva za gas, zatim akcije waterworks⁶ i železničke akcije, sve engleska društva.

Moja sloboda mi se svakim danom sve više dopada. Na žalost, još imam suviše trčkanja da bih mogao temeljno započeti sa nekim određenim izučavanjem, ali i to će se uskoro urediti.

U vezi sa cops govorio sam sa Schunckovim kupcem i poslao mu spisak, čiju kopiju prilažem za vaše korišćenje. Što se tiče sewings, kvaliteti su se od mojih poslednjih kupovina tako izmenili da je najbolje da ih poručujete prema uzorcima, ako vam budu potrebni. Isto tako, što se tiče copsa, biće najbolje da *obavežete* Schuncksa da se drži vrsta zabeleženih u spisku; to su iste vrste koje ovde upotrebljavamo otpre 20 godina, i one su *za vas nezamenljive* dok god ne promene kvalitet.

Srdačne pozdrave Emmi, mališanima i svim sestrama i braći. Prilažem nekoliko redova za E. Blanka.

tvoj
Friedrich

⁶ vodovoda

Engels Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

Mančester, 28. jula 1869.

Dragi Kugelmann,

Prilažem biografiju doteranu za list »Die Zukunft«⁽⁶⁶³⁾ i sa ukazivanjem na »18. brim[er]«. Veoma mi je milo što će je tamo najpre prepisati, jer je bolje da Weiß *ne* zna da sam je ja napisao.

Odnosno puta Marx će Vam pisati ili Vam je već pisao. U Karlsbad Vam sigurno neće doći. Što se mene tiče, stvar sa zaključivanjem bilansa itd. toliko se odugovlači da uopšte ne znam *kada* ću moći da otputujem, gotovo sigurno *ne* pre 15 - 20. avgusta. To je vrlo odvratno; međutim, pošto je to poslednji put da me trgovina tako muči, ne smem suviše da gundam. Na taj način, zacemento, ove godine neću Vas videti, jer u Karlsbad teško da ću skrenuti.

Da bih biografiju još danas otpremio, moram ovim da završim – dakle, do sledećeg puta, i želim da Karlsbad povoljno dejstvuje na Vaš kamen u žuči. Jedna od mojih snaha u Barmenu takođe je imala nekoliko kamenčića u žuči, ali ih se srećno rešila i opet je debela, gojazna i vesela.

Vaš

F. E.

55

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London] 30. jula 1869.

Dragi prijatelju,

Imao sam (a još nije sasvim prošao) about¹ 12 dana apsces (nalik na karbunkul) na levoj ruci, isti kao što sam imao pod pazuhom leve ruke za vreme mog boravka kod Engelsa u Mančesteru.^[352] Ali to nije bio razlog što sam dosad odugovlačio s odgovorom na Vaše pismo od 17. o. m. Budući da nisam hteo da remetim Vaše planove, a i lično sam bio zainteresovan da budem u Vašem društvu, preduzimao sam sve da stvar uredim onako kako ste Vi želeli. Ali *to je stvarno nemoguće. Moram* krajem avgusta biti u *Holandiji* kod mojih rođaka², gde treba da se posvršavaju različite stvari koje me mnogo interesuju i koje su za mene vrlo važne. Moj predlog da taj randevu odložim za kasnije odlučno je odbačen, jer su ljudi s kojima treba da se sastanem svi vezani svojim poslovima i imaju samo određeno slobodno vreme za sastanak u [Zalt]-Bomelu.

Ja ću, dakle, krajem avgusta oputovati iz Londona.^[656] Morate mi pisati kad se vratite u Hanover. Videću kako ću prema tome moći da udesim svoje dalje putovanje.

Uz najlepši pozdrav Vašoj dragoj gospodi i Fränzchen

Vaš
K. M.

P. S. Da dodam još da u avgustu dolazi u London Lafargue sa ženom i sinčićem.

¹ nekih - ² porodice Philips

56

Marx Hermannu Jungu
u London

[London] 13. avgusta 1869.

Dragi Jung,

Upravo sam primio Vaše pismo (2 časa po podne).

Idite neizostavno.^[664] Slanje Applegartha od strane njegovog Saveza pokazaće članovima Internacionale na Kontinentu da engleski radnici nisu tako ravnodušni prema Internacionali kako kažu oni koji im žele zlo. Samo je šteta što Applegarth nije čak ni prisustvovao našim sadašnjim diskusijama, tako da neće moći da zastupa naša gledišta.

Ako se ne postaramo, magarci iz Denmark Streeta mogu napraviti neku glupost. Treba, takođe, napisati pismo našem Poljaku¹ – nemam njegovu adresu.

Vaš odani
K. M.

Prevod s engleskog

¹ A. Žabickom

57

Marx Lauri Lafargue

u London

Hanover, 25. septembra 1869.

Dragi moj Cacadou!

Žalim što ne mogu kod kuće proslaviti rođendan mog milog bistrog ptičijeg oka, ali misli Old Nicka su s tobom.

U mom srcu
ti si zaključana.^[665]

Veoma sam se obradovao kad sam saznao iz pisma od Möhmchen¹ (napisanog na njen uobičajeni zabavni način, ona je pravi virtuoz u pisanju pisama) da se tvoje zdravlje poboljšava. Nadam se da će se naš dragi mali Schnappy² uskoro oporaviti. U isto vreme, potpuno delim Kugelmannovo mišljenje da treba *odmah* konsultovati dr Westa (ili nekog drugog lekara ako je on odsutan). Verujem da ćete se ti i Lafargue u ovom slučaju potčiniti mom očinskom autoritetu, na koji, kao što vam je dobro poznato, nisam navikao da se pozivam. Nikoga nije teže lečiti od odojčeta. Ni u kom drugom slučaju nije potrebnije smesta preduzeti mere niti je ma kakvo odlaganje štetnije. Ni pod kakvim okolnostima ne smete ubrzavati svoj odlazak iz Londona. Bilo bi zaista opasno za dete, a ni vama ne bi donelo nikakve koristi. U tom pogledu svaki lekar će vam dati isti savet.

Milo mi je što je Bazelski kongres^[333] završen i što je, relativno govoreći, prošao tako dobro. Uvek osećam nespokoјstvo u takvim prilikama kad se partija izlaže javnosti »mit allen ihren Geschwüren«³. Niko od aktera se nije pokazao à la hauteur des principes⁴, ali greške radničke klase blede pred idiotizmom viših klasa. Nismo prošli ni kroz jedan manji nemački grad čiji Winkelblatt⁵ nije bio prepun opisa rada »tog užasnog kongresa«.

Mi smo ovde u izvesnom škripcu. Kugelmannovi neće ni da čuju o skorom odlasku. Pored toga, Jennyno zdravlje se mnogo popravlja zbog promene vazduha i okolnosti.

Sa Liebknechtom ću se, verovatno, sresti kroz nekoliko dana u Braunšvajgu. Odbijam da idem u Lajpcig, a on ne može da dođe u Hanover, pošto bi mu Prusi, po svoj prilici, pružili preimućstva besplatnog stana za vreme sadašnjeg prekida zasedanja rajhstaga.^[418]

Najlepše hvala Paulu na njegovom opširnom pismu.^[666] Najsr-

¹ Marxove supruge Jenny – ² Charles Étienne Lafargue, Marxov unuk –

³ »sa svim njenim čirevima« – ⁴ na visini principa – ⁵ palanački listić

dačniji pozdravi celom domu a hiljadu poljubaca tebi i mom dragom malom Schnappyju.

Adio, drago dete!

Uvek tvoj
Old Nick

Prevod s engleskog

58

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 12. oktobra 1869.

Dragi Kugelmann,

Pišem u najvećoj žurbi, jer su upravo stigli Tusy i Engels. Iz ovih redaka vidiš da smo srećno doputovali u Englesku u toku jučerašnjeg dana.^[656] Imali smo neke pustolovine na moru i inače, o čemu će Jenny opširnije pisati.

Zasad naše najsrdačnije pozdrave čitavoj porodici.

Tvoj
K. M.

Posebno pozdrav Madame la comtesse¹ i Sovici!² Takođe pozdravljaju Engels, Lafargue, gđa Marx itd. Malome³ je opet bolje.

¹ Gertrudi Kugelmann - ² Franziski Kugelmann - ³ Charles-Étienne-u Lafargue-u

59

Marx Paulu i Lauri Lafargue
u Pariz

London, 18. oktobra 1869.

Dragi moji Paul i Laura,

Šaljem Vam danas rukopis g. Kellera.^[667] Ne mogu da nadem njegovu adresu. Zato ćete morati da je saznate od M. Heßa preko Schilyja.

Recite g. Kelleru da treba da nastavi sa radom. Uopšte uzevši, zadovoljan sam njegovim prevodom, mada mu nedostaje skladnost i urađen je suviše nemarno.

On će najbolje učiniti da mi svaku glavu šalje *preko vas*. Što se tiče IV glave, ja ću u njoj izvršiti poddeobu.^[668]

Promene koje sam uneo u ovu, II glavu nije obavezno zadržati, ali one pokazuju pravac u kome je poželjno vršiti ispravke.

U pogledu reči »*Verwertung*«¹, vidite moju napomenu na stranici 12. ovog rukopisa. On mora dati napomenu o njoj za francuskog čitaoca.

Sumnjam da će često *štampanje reči sa razmacima* odgovarati francuskim sлагаčima.

U nemačkom upotrebljavamo reč »proces« (procès) za ekonomska kretanja, kao što vi kažete hemijski proces, si je ne me trompe pas². On je prevodi rečju »fenomeni«, što je besmislica. Ako ne može da nade drugi izraz, mora je uvek prevoditi sa »mouvement«³ ili nečim sličnim.

Poljubite dragog Schnappya⁴ u moje ime.

Vaš
Old Nick

Dobio sam pismo iz Petrograda. Jedan Rus mi šalje svoje delo (na ruskom⁵) o položaju seljaštva i radničke klase uopšte u toj mrakom obavijenoj zemlji.^[421]

Prevod s engleskog

¹ »Uvećanje vrednosti« – ² ako se ne varam – ³ »kretanje« – ⁴ Charles-Étienne-a – ⁵ u rukopisu: na nemačkom

[Zabeleška Lafargue-ovom rukom]

Faire remarquer à Keller que les mots pointillés sont maintenus dans le texte.⁶

⁶ Skrenuti pažnju Kelleru da se reči podvučene tačkastom linijom zadržavaju u tekstu.

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 29. novembra 1869.

Dragi Kugelmann,

Jenny Ti je pre about¹ 5 nedelja poslala jedno pismo² – u stvari dva, jedno Tebi, jedno gospođi Grofici³. U tom pismu se nalazio portret *G. Weertha* – a pošto do portreta nije lako doći i drugi ne bismo mogli da pošaljemo, Jenny želi da što pre dozna jeste li primili pošiljku ili ne.

Ovde je pobudilo izvesnu sumnju u nepovredivost i sigurnost poštanskih pošiljki to što je jedno pismo koje sam pisao Engeltu iz Hanovera⁴ očevidno otvarano, a zatim vrlo clumsily⁵ opet zatvoreno. Engels je sačuvaov koverat da se svojim očima uverim u to.

Moje duugo i u izvesnoj meri prestupničko ćutanje moraš objasniti time što sam imao da posvršavam mnoštvo zaostalih poslova ne samo oko mojih naučnih studija nego i onih koji se tiču *Internacionale*, što sam, pored toga, počeo da učim *ruski* zbog jedne knjige o položaju radničke klase (of course, peasants included⁶) u Rusiji⁽⁴²¹⁾, koju su mi poslali iz Petrograda i, najzad, time što moje zdravstveno stanje nije nimalo zadovoljavajuće.

Verovatno da si u listu »*Der Volksstaat*« video rezolucije koje sam predložio protiv Gladstone-a u pitanju irske amnestije⁷. Sad sam napao Gladstone-a – a to je ovde izazvalo pažnju – sasvim onako kao ranije Palmerstona⁸. Ovdašnji emigranti-demagozi vole da sa sigurne razdaljine napadaju despote na Kontinentu. Za mene to ima draži samo ako se dešava vultu instantis tyranni⁹.

Ali i moje istupanje o pitanju irske amnestije i moj dalji predlog – da se u Generalnom veću diskutuje o odnosu engleske radničke klase prema Irskoj i da se o tome donesu zaključci¹⁰ – imali su, naravno, i druge ciljeve, a ne samo da se glasno i odlučno uzmu u zaštitu oppressed Irish¹¹ protiv njihovih ugnjetača.

Ja sve više dolazim do uverenja – i sada to uverenje treba samo usaditi u glavu engleskoj radničkoj klasi – da ona nikad neće moći da učini nešto presudno ovde u Engleskoj, sve dok svoju politiku prema

¹ oko – ² Vidi u ovom tomu, pismo 6, Prilozi. – ³ Gertrudi Kugelmann – ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 223 i 226, Prvi deo. – ⁵ nevešto – ⁶ razume se, uključujući seljake – ⁷ Nacrtr rezolucije Generalnog veća o držanju britanske vlade prema pitanju irske amnestije – ⁸ u pamfletu *Lord Palmerston* – ⁹ pred licem pretećeg tiranina – ¹⁰ Vidi u ovom tomu, pismo 233, Prvi deo. – ¹¹ ugnjeteni Iraci

Irskoj potpuno ne odvoji od politike vladajućih klasa, sve dok ne samo ne počne sa Ircima zajednički da deluje nego i ne preuzme inicijativu da se unija^[38] koja je stvorena 1801. razbije i zameni slobodnim federativnim odnosom. A ovako se mora postupiti ne iz simpatija prema Irskoj, nego zato što je ovo osnovan zahtev u interesu engleskog proletarijata. Ako to ne bude učinjeno, onda će engleski narod ostati na povocu vladajućih klasa, jer on će morati da zajedno s njima obrazuje front protiv Irske. Razdor s Ircima, koji i u samoj Engleskoj čine znatan deo radničke klase, parališe svaki narodni pokret u Engleskoj. Prvi uslov za oslobođenje proletarijata ovde – svrgavanje engleske zemljišne oligarhije – ostaje neostvarljiv, jer na njene položaje ovde ne može da se izvrši juriš dokle god ona drži svoje jako utvrđene isturene položaje u Irskoj. A tamo, čim stvar bude u rukama samog irskog naroda, čim on postane svoj zakonodavac i upravljač, čim postane autonoman, uništenje zemljišne aristokratije (velikim delom *ista lica* kao i engleski lendlordovi) ostvariće se kudikamo lakše nego ovde, jer u Irskoj nije to samo prosto ekonomsko pitanje, nego ujedno i nacionalno pitanje, jer tamo lendlordovi nisu tradicionalni velikodostojnici i predstavnici kao u Engleskoj, nego smrtno omraženi ugnjetači nacionalnosti. I ne samo da sadašnji odnos prema Irskoj parališe unutrašnji društveni razvitak Engleske nego parališe i njenu spoljnu politiku, osobito politiku prema Rusiji i Sjedinjenim Američkim Državama.

Ali pošto engleska radnička klasa baca neosporno najpresudniji teg na terazije društvenog oslobođenja uopšte, polugu treba postaviti ovde. U stvari, engleska republika pod Cromwellom propala je na pitanju – Irske.^[669] Non bis in idem!¹² Irci su priredili izvršnu komediju engleskoj vladi izabravši za člana parlamenta »convict felon«¹³ O'Donovana Rossu.¹⁴ Vladini listovi već prete ponovnim ukidanjem Habeas Corpus Act-a^[472], novim sistemom terora! U stvari, Engleska nikada nije drukčije vladala Irskom i ne može drukčije da vlada – dokle god traje sadašnji odnos – nego putem najgnusnijeg terora i najodvratnije korupcije.

U Francuskoj stvari idu zasad dobro. S jedne strane, kompromituju se zastareli demagoški i demokratski bukači svih pravaca. S druge strane, Bonaparta je nateran na put koncesija, na kome će slomiti vrat.

U vezi s Eulenburgovim skandalom^[670] u pruskoj skupštini, jučerašnji »The Observer« (ovaj nedeljni list je *vladin*) primećuje da je Napoleon rekao: »Grattez le Russe, et vous trouverez le Tartare.«¹⁵ Što se tiče Pruske, nije čak ni potrebno da zagrebeš da bi našao Rusa.

Apropos. Reich, dr medicine, zove se Eduard i, sudeći po predgovoru njegove knjige, živi u Goti.^[671]

¹² Neka se to ne dogodi drugi put! – ¹³ »osuđenog zločinca« – ¹⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 232 i 236, Prvi deo. – ¹⁵ »Zagrebite Rusa i naći ćete Tatarina«.

Najlepše pozdrave gospođi Grofici i Fränzchen

Tvoj
K. Marx

Da li bismo mogli dobiti bilefeldsku »Brošuru posvećenu jubileju Freiligratha«?

1870.

61

Marx Hermannu Jungu

u London

[London], 8. januara 1870.

Dragi moj Jung,

Najpre »funéraires«¹ Shawa^[672] a zatim druge okolnosti sprečile su me da Vam ranije pošaljem »poslanicu« Ženevi².

Ima »des changements«³ u tekstu – neke sam rečenice precrtao, neke dodao, a vrlo često sam popravljao formulaciju.

Stoga morate sve ponovo prepisati (što je moguće brže) da bi tekst koji šaljem danas u Brisel bio usaglašen sa tekstom upućenim u Ženevu. Čim to učinite, predajte rukopis Dupont-u.

Sa pozdravima Vašoj porodici

Iskreno Vaš

Karl Marx

Pored kopije ženevske »poslanice«, napisao sam pun izveštaj za Briselski komitet^[673], »pour les encourager«⁴ et aussi un peu⁵ da bi im ukazao na teoretsku besmislicu koja se propoveda u Ženevi.

Prevod s engleskog

¹ Sahrana – ² K. Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske*
– ³ izmena – ⁴ da bi ih ohrabrio – ⁵ a takođe donekle

Marx Cesaru De Paepu-u
u Brisel

London, 24. januara 1870.

Dragi građanine de Paepu,

Pišem Vam with some difficulty¹. Stvar je u tome što mi je leva ruka u zavoju. Od kraja prošlog meseca počeo je da mi se stvara čir na žlezdi ispod miške. Nisam obraćao pažnju na to i sada sam kažnjen za svoje grehe. Nekoliko dana pošto sam poslao pismo u Brisel², bol je postao nepodnošljiv i dopao sam u ruke lekarima. Izdržao sam dve operacije. Stvar se razvija dobro, ali sam i dalje podvrgnut lečenju i ne smem da napuštam sobu.

Pišem Vam ovo pismo pre svega da Vas zamolim za jednu ličnu uslugu. Verovatno Vam je poznato da je deo engleske buržoazije osnovao neku vrstu *zemljišne lige*^[674] kao protivtežu radničkoj *Ligi zemlje i rada*^[429]. Njihov prividni cilj je da preobrate englesku krupnu zemljišnu svojinu u sitnu sopstvenost i tako stvore seljaštvo na najveće dobro naroda. Njihov stvarni cilj je napad protiv zemljišne aristokratije. Oni hoće da puste zemlju u slobodan promet da bi je tako prebacili iz ruku veleposednika u ruke kapitalista. U tu svrhu oni objavljuju niz popularnih traktata pod naslovom »*Cobdenovi traktati*«, gde se sitna sopstvenost prikazuje u ružičastoj svetlosti. Njihova najomiljenija tema je *Belgija* (naročito *Flamanci*). Čini se kao da se u toj zemlji seljaci nalaze u rajskim uslovima. Oni su uspostavili vezu sa g. Laveleye-om, koji ih snabdeva činjenicama za njihova nagvaždanja. E sada, pošto u II tomu *Kapitala* izučavam zemljišnu svojinu^[675], smatram da je korisno da se tu malo udubim u pojedinosti strukture zemljišne svojine u Belgiji i belgijske poljoprivrede. Da li biste bili tako dobri da mi javite *nazive glavnih knjiga* s kojima treba da se upoznam.^[676]

Prirodno da me je bolest sprečila da prisustvujem sednicama Generalnog veća poslednjih nedelja.³ Sinoć me je posetio potkomitet (izvršni komitet), čiji sam član. Pored ostalog, oni su mi saopštili sadržinu pisma koje je g. Hins uputio Stepneyju. Kako je Stepney verovao da ću biti u stanju da prisustvujem sednici Generalnog veća (25. januara), nije mi dostavio nijedan odlomak iz ovog pisma. Ja o njemu znam samo po onome što sam čuo.^[503]

Pre svega, u Briselu se verovatno smatra da su ženevsku kata-

¹ sa izvesnom teškoćom – ² Vidi u ovom tomu, pismo 61, Drugi deo. – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 73, Drugi deo.

strofu, promenu redakcije lista »L'Egalité«⁽⁵¹²⁾, izazvale odluke Generalnog veća⁴. To je zabluda. Jung je bio toliko zauzet svojim časovničarskim poslom da nije našao vremena da prepíše i pošalje u Ženevu ove odluke *pre 16. januara*. U *međuvremenu* je dobio dva pisma od H. Perret-a, sekretara Romanskog veća. Prvo pismo, od *4. januara*, ima zvaničan karakter. To je saopštenje Romanskog komiteta Generalnom veću, u kome se kaže da su se neki urednici lista »L'Egalité« dogovorili da povedu javnu kampanju protiv Generalnog veća i onih švajcarskih komiteta sa kojima se ne slažu, ali da su postupili *protiv* volje Romanskog komiteta.

Drugo pismo, docnijeg datuma, ali koje je takođe stiglo *pre* nego što je Jung otpremio odluke Generalnog veća, jeste poverljivo pismo Perret-a Jungu⁽⁶⁷⁷⁾. Dajem Vam doslovno nekoliko odlomaka iz njega da bih Vas uveo u tok stvari. Pošto je pismo privatno, ne treba ni da Vas upozoravam da ovi odlomci nisu za saopštavanje Belgijskom veću i da ime pisca mora ostati tajna.

«. . . Bakunjin je napustio Ženevu. Utoliko bolje. Ti ljudi izazivaju neslogu među nama. Oni su bili glava *Alijanse*.⁽²⁸³⁾ Ovi demokrati su autoritarni, oni ne trpe opoziciju, takvi su Bakunjin, Perron i Robin, sva trojica su stajala na čelu lista »L'Egalité'. Bakunjin nas je svojim ličnim napadima lišio 200 ili 300 pretplatnika u Ženevi. Robin je još autoritarniji od njega, on je imao pretenziju da kod nas sve promeni, neće mu poći za rukom, mi nećemo dopustiti da nam zagospodare ova gospoda, koja se smatraju neophodnim. Pokušali su da izvrše pritisak na Federalno veće, to nije uspelo, mi nećemo da se upuštamo u pustolovine sa njima i da dovedemo do rascepa u našim sekcijama. Verujte, *Alijansa* je opasna za nas, naročito danas. Njihov plan u odnosu na Ženevu – već odavno sam ga pogodio – sastoji se u tome da dovedu na čelo svih društava ljude iz *Alijanse*, da bi dominirali nad Federacijom. Kad biste samo znali njihov način postupanja – *ocrnjuju* u sekcijama ljude koji neće da im se potčine; sve su učinili da otklone moju kandidaturu u Bazelu, u Grosleuu ista stvar . . . Uvidate li manevar – poslati u Bazel samo članove *Alijanse*, Henga, Brosset-a, Bakunjina. To nije u potpunosti uspelo. Uostalom, on⁵ je isprosjačio punomoćja u Lionu, u Napulju; ta sredstva nisu baš moralna. Otputovali su pre nas da pripreme svoje intrige u Bazelu . . . Na kongresu⁽³³³⁾ se obelodanila činjenica koju sam naslućivao, ali nisam imao sigurne dokaze. Martinaud, delegat Nešatelske sekcije imao je mandat sa potpisom Guillaume-ovog⁽⁶⁷⁸⁾ brata, lažan, falsifikovan mandat, *dokazi su nam u rukama*. Nešatelska sekcija tada se još nije bila konačno konstituisala, a privremeni komitet nam je pisao da ne poznaje ni Guillaume-a ni Martinaud-a. Evo morala apostola *Alijanse*, jer Guillaume i nekoliko ljudi iz Lokla su njihovi prijatelji.

⁴ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske* –

⁵ Mihail Bakunjin

Pored toga, stvaranje lista »*Le Progrès*« oduzelo je pretplatnike listu »*L'Egalité*« a, međutim, naš list smo svi osnovali i moramo ga podržavati.

Poslednja novost: vratolomi iz *Alijanse* upravo su istupili iz lista »*L'Egalité*«: Perron, Robin i nekolicina drugih, više-manje sposobnih. Mali državni udar u stilu Bakunjinina i Robina. *Hteli su da prinude Federalni komitet da otpusti iz redakcije jednog člana koji se suprotstavlja i koji je osudio napade na razne komitete i na Generalno veće.* Mi ne želimo da se koristimo autoritetom u interesu ovih ljudi, predstoji nam još potajna borba sa njima, ali, čini se, Alijansa gubi mnogo svojih članova, ona se smanjuje, utoliko bolje.«

Ovo su odlomci iz P[erret]-ovog pisma.

Ako g. Hins još nije predao moja pisma (i odluke Generalnog veća) Belgijskom veću⁶, *biće dobro da se sasvim izostavi pasus u vezi sa Bakunjinom.* Nije mi ostala nikakva kopija, ali znam da sam pisao u stanju razdraženosti izazvanog fizičkim bolom. Zato i ne sumnjam da g. Hins s pravom osuđuje formu tog pasusa. Što se tiče njegove suštine i njegovih činjenica, one ne zavise ni od mog lošeg načina izlaganja ni od lepog mišljenja koje g. Hins ima o Bakunjinu. Činjenica je da *Alijansa*, čiji je tvorac Bakunjin i koja je raspuštena samo *nominalno*, predstavlja opasnost za *Međunarodno udruženje*, da znači element dezorganizacije.

Čuo sam da u pasusu koji se tiče Bakunjinina g. Hins još zamera zbog reči »le bonhomme Richard«⁷. To je *slip of the pen*⁸, koju žalim utoliko više što je Richard jedan od najaktivnijih članova Udruženja. Upotrebio sam tu reč prosto da bih rekao da on u navedenoj prepisci sa suviše bonhomie⁹ prihvata mišljenja čiju suštinu nije ispitao. Uostalom, u trenutku kad sam napisao tu reč, Richard je pružio nov dokaz svoje lakomislenosti. Poslao je Veću pismo, u kome se nalazi već gotova formulisana presuda, gde se proglašavaju *podlacima, izdajnicima, isključenim* iz Udruženja neki pripadnici jedne od takozvanih otpadničkih lionskih sekcija. Od nas se traži da prepíšemo tu presudu, da stavimo na nju svoj pečat i potpise i da je vratimo poštom. I sve to bez dokaza, bez dokumenata, ne dajući osuđenima pravo da se brane!

Meni je dalje rečeno da g. Hins zamera engleskom »Izveštaju o Bazelskom kongresu«⁽⁴⁴⁷⁾ da je izostavio sve što se odnosi na pitanje nasleđivanja. To je očigledan nesporazum. Na stranicama od 26. do 29. nalaze se i izveštaj Generalnog veća¹⁰ i izveštaj komiteta imenovanog u Bazelu i kratak pregled diskusije o ovom pitanju. Uostalom, engleski izveštaj o radu kongresa je napisao Eccarius. Veće je imenovalo komisiju da razmotri ovaj izveštaj. Iako sam imenovan za člana

⁶ Uporedi sa pismom 61, Drugi deo, u ovom tomu. – ⁷ »naivko Richard« (Albert Richard) – ⁸ omaška – ⁹ poverenje – ¹⁰ Karl Marx, *Izveštaj Generalnog veća o pravu nasleđivanja*

te komisije, odbio sam da učestvujem u njenom radu, jer nisam prisustvovao kongresu i zbog toga nisam merodavan da sudim o tačnosti izveštaja. Čitava moja saradnja se ograničila na čisto stilske ispravke.

Najzad, ako odluke koje je usvojilo Generalno veće nemaju sreće da zadovoljavaju g. Hinsu, one su očigledno zadovoljile Romansko veće, pošto je ono dve nedelje pre njihovog usvajanja rešilo da se oslobodi diktature Alijanse.

Vaš
K. M.

Prevod s francuskog

Engels Carlu Kleinu i Friedrichu Mollu

u Solingen

86, Mornington Street, Stockport Road,
Manchester, 8. februara 1870.

Dragi prijatelji,

Moram vas moliti da mi oprostite što na vaše pismo od 3. decembra nisam do danas odgovorio.^[473] Izvinjava me jedino činjenica što sam hteo da pišem nešto veoma prijatno i stoga sam, kao i u interesu zadruge morao najpre da se obavestim. Pa ako i sad nemam veoma radosne vesti, to nije, kao što ćete videti, moja krivica.

Solingen mi je još iz godine 48. i 49. u lepoj uspomeni. Ne samo zato što su radnici iz Solingena bili tada najrazvijeniji i najodlučniji u Rajnskoj oblasti, kako se to pokazalo i u elberfeldskim događajima^[679], nego im ja lično dugujem naročitu zahvalnost što me je solingenska kolona, sa kojom sam se uputio u Elberfeld, tamo podržala i zaštitila od kukavičkog i izdajničkog odbora bezbednosti »radikalne« buržoazije. Bez Solingenaca ti buržuji bi me strpali u zatvor, gde bih onda, verovatno, kao žrtva okajanja bio prepušten gospodi Prusima. Isto tako, dobro znam da se Solingenci za sve vreme Lassalle-ovih trijumfalnih pohoda nisu ponašali kao vaspitanici nove nauke, nego kao ljudi koji su već godinama pripadali socijalističkom pokretu, i koji su se, doduše, mogli priključiti novom Savezu^[153], ali od njega ništa nisu imali da uče. A, isto tako, dobro znam da je prijatelj Klein, upravo onda kada je Lassalle obožavan poput mesije, imao hrabrosti da njega i radnike podseti na to da su ljudi iz lista »Neue Rheinische Zeitung« takođe već ponešto doprineli osamostaljivanju radnika.^[476]

Nasuprot ovome, dvostruko me boli što mi sopstvena sredstva ne dozvoljavaju da zadruhu potpomognem na način koji bi joj mogao biti od posebne koristi. Ono malo novaca što imam tako je vezano da sigurno bar sledećih godina neću moći da raspolazem njim, čak ni u svoje lične svrhe. Mogu, dakle, odlučivati samo o svojim prihodima, a ni oni nisu sjajni za ovdašnje prilike. Ali da ipak dokažem bar svoju dobru volju, prilažem ovih 50 talira u jednoj pruskoj novčanici I. Lit. C. N. 108,126 i molim da mi na tu sumu pošaljete odgovarajuću priznanicu, ali kamate nemojte slati meni, nego ih knjižite u potraživanje rezervnog fonda zadruge.

Zajedno sa Marxom, s kojim sam tu stvar pretresao¹, razmišljao sam ne bi li se na neki drugi način moglo doći do novca za zadruhu.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 238 i 239, Prvi deo.

Marx poznaje ljude koji raspolažu sredstvima i kod kojih se sme postaviti dobra volja. Ali čovek pomoću koga bi morali udesiti ovu stvar nalazi se već nekoliko meseci na putu, i *za to vreme* se ništa ne može učiniti. Mi sada nameravamo sledeće: Ako nam uspe da te ljude zainteresujemo za tu stvar, da ih zamolimo da nekoga pošalju u Solingen da sam ispita stanje zadruge. Bilo bi onda potrebno da se dotičnom pokažu sve knjige i sva dokumenta, da mu se sa najvećom otvorenošću dadu sva potrebna objašnjenja. Jer drukčije se ne može tražiti da ljudi ulažu novac u jedan posao. I ja, kad bih bio u stanju da pružim veću sumu, došao bih prethodno u Solingen i postavio isti zahtev. U poslovnim stvarima svakome je dužnost da se sam brine, jer svako može da se prevvari, a naročito onaj ko je za neku stvar zainteresovan. Sem toga, takav čovek – koji će, razume se, u Solingenu biti potpuno stran – moraće dati časnu reč da nipošto neće zloupotребiti dobijena saopštenja. Pa ako se onda taj čovek uveri u solidnost posla i u pouzdanost onih koji ga vode, nadamo se da će se dobiti lepa svota na obveznicama.

Ja Vam to, naravno, dajem samo kao naš operativni plan i ne bih hteo da na osnovu toga već sada stvarate velike nade, jer jasno je da mi tuđim novcem apsolutno ne možemo raspolagati. Ni za šta na svetu ne bih hteo da se zadruga na osnovu izgleda, koji se mogu ostvariti najranije kroz nekoliko meseci, a možda se uopšte i ne ostvariti, upušta u poslove usled kojih bi se njena sredstva vezala a ona sama zapala u neprilike. Ja naprosto mogu samo da obećam da ćemo mi u vezi s tim učiniti sve što nam je moguće, i ostajem sa najboljim željama za napredak zadruge i dobrobit svih članova

sa srdačnim stiskom ruke

Friedrich Engels

Moja sadašnja adresa je kao gore.

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

London, 17. februara 1870.

Dragi Kugelmann,

Juče sam posle dugo vremena prvi put izašao na svež vazduh.

Najpre poslovne stvari: Budi tako dobar i *odmah* pošalji jedan primerak *Vogta* Asheru i komp., Unter den Linden 11, Berlin. Dobro bi bilo, kad budeš slao knjigu, da od pošte zatražiš potvrdu o predaji i da mi je pošalješ. Dalje, zadužićeš me ako budeš mogao da utvrdiš kad Ti je otprilike C. Hirsch pisao povodom *Vogta*.

Brošura koju si mi poslao jedan je od pledoaja kojima privilegovani staleži nemačko-rusko-baltičkih provincija nastoje u ovom trenutku da izazovu nemačke simpatije.¹ Ovi *nikovi*, koji su se oduvek odlikovali svojom revnosnom službom u ruskoj diplomatiji, vojsci i policiji i koji su, otkako su te provincije prešle iz poljskih ruku u ruske, sa zadovoljstvom prodavali svoju nacionalnost za zakonsko ovlašćenje da eksploatišu seljake, digli su sad dreku jer vide da je njihov privilegovani položaj ugrožen. Staro staleško uređenje, ortodoksno luteranstvo i isisavanje seljaka, to oni nazivaju *nemačkom kulturom*, u čiju odbranu treba sada da ustane Evropa. Otuda i poslednja reč ove brošure – *zemljišna svojina kao baza civilizacije*, i uz to zemljišna svojina koja se, prema priznanju ovog bednog pisca brošure, sastoji najvećim delom upravo iz vlastelinskih dobara ili iz seljačkih dobara koja su *dužna da plaćaju danak*.

U svojim citatima – ukoliko se odnose na rusku zajedničku zemljišnu svojinu – ovaj čovek pokazuje i svoje neznanje i svoje cloven foot². Schédo-Ferroti je jedan od onih koji tvrde (naravno, in the interests of the landlordism³) da je uzrok bednog stanja ruskih seljaka zajednička zemljišna svojina, baš kao što se ranije za uzrok pauperizma u Zapadnoj Evropi proglašavalo *ukidanje kmetstva*, a ne to što su kmetovi bili lišeni svoje zemlje. Istoga kalibra je ruska knjiga *Земля и воля*. Njen pisac je neki baltički mali seoski juncker *von Lilienfeld*⁴. Rusko seljaštvo bacaju u bedu isti uzroci koji su bacali u bedu i francusko seljaštvo pod Louis-em XIV itd. – *državni porezi i »obrok»⁵ koji plaća krupnim zemljoposjednicima*. Zajednička zemljišna svojina nije stvorila bedu, ona ju je, naprotiv, ublažila.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 113, Prvi deo. – ² rascepljeno (đavolje) kopito tj. rdav karakter – ³ u interesu krupnog zemljoposeda – ⁴ u rukopisu: Lilienthal – ⁵ u originalu ruska reč »obrok» – danak

Dalje, istorijska je laž da je *zajednička zemljišna svojina mongolskog porekla*. Kao što sam ukazivao na raznim mestima u mojim spisima^[72], ona je *indijskog* porekla, i zbog toga se sreća kod svih evropskih kulturnih naroda na početku njihovog razvitka. Njen specifično *slovenski* (ne mongolski) oblik u Rusiji (koji se susreće i kod *neruskih Južnih Slovena*) ima čak najviše sličnosti, *mutatis mutandis*⁶, sa *staronemačkom* modifikacijom indijske zajedničke zemljišne svojine.

Što je Poljak *Duchinski* izjavljivao u Parizu da velikorusko pleme *nije slovensko* nego *mongolsko*, i trudio se da to dokaže sa mnogo učestnosti, bilo je sa stanovišta jednog Poljaka u redu. Ali ipak je to pogrešno. Nije rusko seljaštvo, nego je rusko plemstvo, i samo ono, veoma izmešano s mongolsko-tatarskim elementima. Francuz *Henri Martin* je uzeo svoju teoriju od *Duchinskog*, a »oduševljeni Gottfried Kinkel« je preveo *Martina*^[680] i počeo se praviti oduševljenim pristalicom Poljske, kako bi mu Demokratska stranka zaboravila njegove servilne izraze odanosti Bismarcku.

Da ruska država u svojoj *politici* prema Evropi i Americi predstavlja *mongolstvo*, to je, naravno, istina koja je već postala banalna, dakle, pristupačna čak i ljudima kao Gottfried, i baltičkim malim seoskim junkerima, filistrima, popovima i profesorima. Skandal koji prave baltički Nemci svojim zapomaganjem treba da se, bez obzira na sve, iskoristi, jer on nemačku velesilu *Prusku* dovodi u »škakljivu« situaciju. Sve što na našoj strani izaziva antipatiju prema tim »predstavnicima nemačke kulture«, mora da ih u očima Pruske učini upravo vrednim zaštite!

Još jedan primer potpunog neznanja pisca brošure! Ustupanje ruskog dela Severne Amerike nije u njegovim očima ništa drugo do diplomatski trik ruske vlade, koja je, uzgred budi pomenuto, bila very hard pressed for costs^{7, [681]} Međutim, glavno je u ovome: američki Kongres je nedavno objavio dokumenta o toj transakciji. Među njima se, pored ostalog, nalazi i izveštaj američkog opunomoćenog predstavnika, u kome on izričito piše u Vašington: *sa ekonomskog* gledišta kupovina ne vredi zasad ni pare, ali – Jenki time odsecaju Englesku na jednoj strani od mora i ubrzavaju prelaženje cele britanske Severne Amerike u posed Sjedinjenih Američkih Država. U tom grmu leži zec!

Tvoju prepisku s *Jakobyjem*⁸ ja u suštini odobravam, samo me je apsolutno šokiralo preterano hvaljenje moje delatnosti. Est modus in rebus!⁹ ako već hoćeš da hvališ. Sam stari *Jakoby* je dostojan svake hvale. Koji je drugi stari radikal u Evropi imao toliko čestitosti i hrabrosti da ovako direktno stane na stranu proleterskog pokreta? Što njegove prelazne mere i detaljni predlozi ne vrede mnogo, sasvim je

⁶ sa odgovarajućim izmenama – ⁷ u vrlo velikim novčanim neprilikama –

⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 248, Prvi deo. – ⁹ Sve ima svoju meru (*Horacije, Satire*, knjiga I, satira prva)

sporedno. Među nama budi rečeno – take all in all¹⁰ – ja za socijalni pokret više očekujem od Nemačke nego od Francuske!

Imao sam veliku borbu s intrigantom Bakunjinom. Ali o tome u sledećem pismu.

Uz najlepše pozdrave à Madame la Comtesse¹¹ i Fränzchen.

Tvoj
K. M.

Marx Charlesu Dobsonu Colletu

u London^[682]

London, 19. februara 1870.

Dragi gospodine,

Kad sam primio Vaše poslednje pismo, bio sam opasno bolestan i stoga nisam mogao da odgovorim.

Tačan *minimum* ruskih železničkih zajmova iznosi 100 miliona funti sterlinga. Ova svota uglavnom je prikupljena u Holandiji, Frankfurtu-na-Majni, Londonu, Berlinu i Parizu.

Kako proizlazi iz moskovskih nezvaničnih listova, ruska vlada namerava da u toku sledeće dve godine prikupi, ako je moguće, *ne manje od 50 miliona funti sterlinga*.

Što se tiče *poslednjeg* železničkog zajma od 12 miliona funti tserlinga, njegova istorija se svodi na ovo:

Kao što će Vam biti poznato, ruska vlada je neprekidno ali uzalud pokušavala da dođe do novca, najpre od Thompsona i Bonara, zatim od Baringa. U krajnjoj novčanoj nuždi, najzad je uspela da dobije od *Rothschilda*, radeći preko njegovog predstavnika u Berlinu *Bleichrödera*, zajam od oko 2 miliona funti sterlinga.

Da bi dobio dopunsko jemstvo za vraćanje ovog zajma, *Rothschild* je uzeo na sebe emitovanje poslednjeg železničkog zajma.^[683]

Postavio je sledeće uslove:

1) 4% posredničke dobiti za sebe – što od 12 miliona funti sterlinga iznosi lepu okruglu svotu od 480 000 funti sterlinga;

2) da mu se godišnje plaća još 5000 funti sterlinga za staranje oko isplate kupona.

Rothschild je postupao veoma oprezno. Ograničio je *engleski* udeo u zajmu na samo 4 miliona funti sterlinga, čiji je deo upisao na sopstveni račun, dok je ostalo rasporedio isključivo na svoje saradnike berzanske špekulante i prijatelje iz Cityja. Na taj način, kad su obveznice zajma bačene na slobodno tržište, bilo je prosto igračka doterati im brzo cenu do 4% iznad nominale.

Međutim, *Rothschildova* očekivanja su potpuno prevaziđena. To-liko su ga preplavili potražnjom da je izrazio žaljenje što nije odmah emitovao zajam od 20 miliona funti sterlinga.

O sadašnjim finansijskim nevoljama ruske vlade može se zaključiti iz sledećih činjenica:

Otrprike pre godinu dana ruska vlada je emitovala »seriju« papirnih novčanica u iznosu od 15 miliona rubalja, koje će se povući iz optičaja posle izvesnog broja godina. Zvaničan izgovor za ovu novu

emisiju glasio je da će se ovom operacijom 15 miliona rubalja *starih papirnih asignacija* ukloniti sa tržišta i zameniti solidnijom monetom. Ali jedva je ova »serija« bila puštena u opticaj putem državnih isplata kad je *petrogradski zvanični list*¹ objavio u kratkoj suvoj belešci da se za sada neće povlačiti *nikakve* papirne asignacije.

Tokom *poslednjih nekoliko meseci* ruska vlada je ponovo emitovala ne manje od 12 novih »serija« te nove vrste papirnog novca, u ukupnom iznosu od 36 miliona rubalja.

Kurs ruske valute u Londonu sada je 28 - 29 penija za rublju, dok je *normalan kurs* 40 penija za rublju.

Jedan razlog za ovakvo stanje stvari *priznaje sama ruska štampa*, naime, da je usled nekoliko rđavih žetvi u severoistočnim pokrajinama, a još više zbog *oživljavanja američke konkurencije*, izvoz žita iz Rusije pao za jednu trećinu.

Vaš odani

Karl Marx

Prevod s engleskog

¹ «Санктъ Петербургскія Вѣдомости»

66

Marx Peteru Imandtu

u Dandi^[684]

[London], 23. februara 1870.

Dragi Imandt,

Koliko je meni poznato, u Škotskoj nisu utuživi dugovi načinjeni u inostranstvu. Mislim da će Ti to tamo ma koji sollicitar¹ potvrditi.

Code civil kaže o zastarevanju², čl. 2262, da *sve tužbe* zastarevaju za 30 godina; čl. 2265, ako je nepokretnost stečena savesno, tužba zastareva za 10, odnosno 20 godina; čl. 2271: tužba učitelja i nastavnika nauka i umetnosti za časove, koje daju *mesečno*, zastareva za 6 *meseći*.

Čitava nametljivost Prusa je očigledno prosto *pokušaj zastrašivanja*, i Ti možeš da se tim mangupima jednostavno nasmeješ u brk. Jedina neprijatna okolnost bila bi ako je priznanica izdata na *časnu reč*. Pravno to ne bi ništa menjalo, ali bi bilo kompromitujuće. Ali to verovatno nije slučaj?

Dronke je, kao što možda znaš, potpuno bankrotirao, a onda iščezao. Po jednim, on opet mučka po Liverpulu, međutim, po drugima, baza po Parizu ili Španiji. Najsigurnija i najpouzdanija obaveštenja o njemu dobićeš na svaki način *via Schily*³.

Nevaljalac Biscamp nastavlja da prosvetčuje *augsturški* list »*Allgemeine*» *Z[eitung]*» kao i »*Weser-Zeitung*«, a takođe i nedeljnik »*Die Deutsche Post*«, koji od Nove godine ovde izdaje Juch (nedeljnik »*Hermann*« je prešao u bizmarkovske ruke⁴). Ja od svega toga ne čitam ništa, a još mnogo manje postoji ma kakav lični odnos. Koliko ja znam, izbornokneževski Hesenc⁵ prebiva somewhere⁶ u okolini Londona i ponovo je »suprug«. Pošto se Ti...

¹ advokat – ² Vidi u ovom tomu, pismo 257, Prvi deo. – ³ preko Schilyja
– ⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 180, Prvi deo. – ⁵ Elard Biscamp – ⁶ negde

Marx Lauri i Paulu Lafargue-u u Pariz

London, 5. marta 1870.

Dragi Laura i Paul,

Svakako mnogo i s pravom negodujete zbog mog dugog ćutanja, ali treba da ga uvažite kao prirodnu posledicu, prvo, bolesti, a zatim, vanrednog rada da bi se nadoknadilo izgubljeno vreme.

Tužna vest koju nam je Paul saopštio nije nas iznenadila.¹ Uoči dolaska njegovog pisma govorio sam porodici da se ozbiljno plašim za mališana. I sam sam suviše mnogo patio zbog takvih gubitaka da ne bih duboko saosećao sa vama. Međutim, iz ličnog iskustva znam da sve mudre banalne i utešne prazne reči izrečene tom prilikom izazivaju istinski bol umesto da ga blaže.

Nadam se da ćete nam poslati dobre vesti o malom Schnappiju², mom najvećem ljubimcu. Jadni dragi deran mora da je teško patio od hladnoće tako oprečne »à la nature melaniennne«³.^[654] U vezi s tim. Nekakav g. de Gobineau je objavio il y a à peu près dix ans⁴ delo u četiri toma *O nejednakosti ljudskih rasa*, napisano radi toga da se u prvom redu dokaže da je »bela rasa« neka vrsta boga među ljudskim rasama i, razume se, da plemićke porodice iz »la race blanche«⁵ sa svoje strane sačinjavaju cvet izabranih. Ja u znatnoj meri podozrevam da g. de Gobineau, dans ce temps-là »premier secrétaire de la légation de France en Suisse«⁶, ne vodi poreklo od nekog drevnog franačkog ratnika nego pre od kakvog savremenog francuskog huissier⁷. Ma kako bilo, i bez obzira na svoju pizmu protiv »race noire«⁸ – (za takve ljude je uvek izvor zadovoljstva da imaju nekoga za koga smatraju da ga mogu s pravom mépriser⁹) – on proglašava »le nègre« ou »le sang noir« la source matérielle de l'art¹⁰, a sva umetnička dela belih nacija dovodi u zavisnost od njihovog mešanja sa »le sang noir«¹¹.

Mnogo sam se obradovao poslednjem pismu koje sam dobio od mog milog bivšeg sekretara¹², a veoma me je zabavio Paulov opis večernjeg skupa kod Moilina.^[685]

Cini mi se da je taj »grand inconnu«¹³ najzad pronašao tajnu kako da uhvati »gloire«¹⁴ koja mu je do sada uvek tako izdajnički izmicala iz ruku, i to u trenutku kad bi je već šćepao za rep. On je otkrio da za

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 258, Prvi deo. – ² Charles-Étienne-u Lafargue-u – ³ »stamnoputoj prirodi« – ⁴ pre desetak godina – ⁵ »bele rase« – ⁶ tada »prvi sekretar francuskog poslanstva u Švajcarskoj« – ⁷ sudskog izvršitelja – ⁸ crna rasa – ⁹ prezirati – ¹⁰ »crnca« ili »crnu krv« materijalnim izvorima umetnosti – ¹¹ »crnom krvi« – ¹² Laure Lafargue – ¹³ »veliki nepoznati« – ¹⁴ »slavu«

London. 5 March, 1870.

Dear Laura and Paul

You had certainly great and good intentions as my prolonged absence, but you ought to excuse it as the natural consequence of both of illness, then of retirement to make up for the time lost.

The said news Paul communicated to us did not take me by surprise. I was long before the arrival of his letter I had shared to the family my serious misgivings as to the little child. I have suffered myself too much often with losses to not ~~feel~~ ^{feel} sympathize with you Will, for the same personal experience I think that all more cordiality and consolatory phrase uttered on such occasion ~~is to be had~~ ^{is to be had} good instead of soothing it.

Hope you will send us specimens of little Schaeppi, my great pleasure. The poor dear little fellow must have suffered severely from the cold so adverse to the nature milanese. A Propos. Uncertain beside Jules has published il y a à peu près dix ans a work in 4 volumes "Les Origines de la race humaine", written for the purpose to prove the first existence that la race blanche is a sort of god amongst the other human races and of course, the noble families within the "race blanche" are axes le crime de la reine - I rather suspect that le de Joubert deux et temps la premier sévère de la légion de France en Indes to have sprung ^{himself} not from an ~~old~~ ^{ancient} Frank warrior but from a modern French Amisier. However that may be, and despite his spite against the "race noire" to such people it is always a source of satisfaction to have somebody they think themselves entitled to misprize. - In de la de la de la

uspjeh u svetu sve zavisi od omeđavanja sveta sa sopstvena četiri zida, gde je moguće imenovati sebe za predsednika i imati auditorijum koji će se kleti *in verba magistri*¹⁵.

Ovde, kod kuće, kako Vam je dobro poznato, vlast fenijanaca³⁵ je neograničena. Tussy je jedan od njihovih glavnih centara, Jenny piše u njihovo ime u dnevniku »La Marseillaise« pod pseudonimom J. Williams.^[531] Ja se nisam samo pozabavio istom temom u briselskom listu »L'Internationale«¹⁶, nego sam i postigao da Generalno veće donese rezolucije protiv njihovih tamničara⁴³⁰. U cirkularnom pismu¹⁷ Veća našim dopisnim komitetima objasnio sam glavna svojstva irskog pitanja¹⁸.

Bez sumnje shvatate da se nisam rukovodio samo osećanjima humanosti. Postoji nešto pored toga. Da bi se ubrzao društveni razvoj u Evropi, mora se što pre izazvati slom zvanične Engleske. A da bi se to postiglo, ona se mora napasti u Irskoj. To je njena najslabija tačka. Sa gubitkom Irske otići će i Britanska »Imperija«, a klasna borba u Engleskoj, do sada pospana i povremena, poprimiće oštre forme. No Engleska je metropola veleposedništva i kapitalizma celog sveta.

Šta je sa Blanquijem? Je li on u Parizu?

Svakako niste ništa čuli o mom prevodiocu, g. Kelleru.¹⁹ Ja sam u istoj neprilici.

Knjiga Flerovskog o »položaju radničke klase u Rusiji« je izvanredna, zaista mi je milo što sam sada u stanju da je čitam prilično lako uz pomoć rečnika. Ovo je prvi put da je objašnjeno čitavo ekonomsko stanje Rusije. To je savestan rad. U toku 15 godina autor je putovao sa zapadnih granica do granica Sibira, od Belog do Kaspijskog mora, sa jednim ciljem da prouči činjenice i raskrinka uobičajene laži. On, razume se, gaji neke iluzije o la perfectibilité perfectible de la Nation russe, et la principe providentiel de la *propriété communale* dans sa forme russe²⁰. Ali, manimo se toga. Pošto se prouči njegov rad, dolazi se do dubokog ubeđenja da je najstravičnija socijalna revolucija u Rusiji nezadrživa i bliska – naravno, u onim nižim oblicima koji odgovaraju sadašnjem stanju razvoja Moskovije. Ovo su dobre vesti. Rusija i Engleska su dva velika stuba sadašnjeg evropskog sistema. Sve ostale zemlje su od drugostepenog značaja, čak i la belle France et la savante Allemagne²¹.

Engels će napustiti Mančester i početkom avgusta ove godine konačno će se nastaniti u Londonu.²² Biće to za mene velika sreća.

¹⁵ rečima učitelja (Horacije, *Poslanice*, knj. I, poslanica prva) – ¹⁶ Karl Marx, *Engleska vlada i zatočeni fenijanci* – ¹⁷ Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske, tačka 5 – ¹⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 258, Prvi deo. – ¹⁹ Vidi u ovom tomu, pismo 59, Drugi deo. – ²⁰ neograničenoj sposobnosti ka savršavanju ruske nacije i providenjem određenim principom opštinske svojine u njenom ruskom vidu – ²¹ lepa Francuska i učena Nemačka – ²² Vidi u ovom tomu, pismo 257, Prvi deo.

A sada, zbogom, draga moja deco. Ne zaboravite da poljubite divnog malog Schnappyja²³ u ime njegovog

Old Nicka

Prevod s engleskog

²³ Charles-Étienne-a Lafargue-a

68

Engels Rudolfu Engesu
u Engelskirhen

Mančester, 8. marta 1870.

Dragi Rudolf,

Tvoj telegram primio sam danas nekoliko minuta pre 5, prema tome, trebalo mu je jedva 3 časa da stigne, pošto je datiran sa 1 čas 52 minuta. Zasad su tvoje vesti dobre, i nadam se da će tako ostati.

Hermannovo pismo od subote dobio sam tek jutros, biće da su oluje zadržale nedeljni brod iz Ostendea. U redovnim prilikama dobio bih ga juče posle podne, nekoliko časova *pre* Hermannovog telegrama i tada bi se vaše vesti podudarale.¹ Ipak mi se stanje stvari čini krajnje opreznim i, što je najgore, može veoma dugo da traje, a majka, s obzirom na njenu starost, da silno pati, čak i ako ovog puta sve dobro prođe. Da je lekar potpuno zadovoljan, shvatam u tom smislu što je zadovoljan upravo s obzirom na postojeće okolnosti; krvarenje, koje traje od srede do sledećeg utorka, čini mi se, u svakom slučaju, vrlo ozbiljne prirode. Ipak, nadajmo se najboljem, a naročito da se ovo, kad prođe, neće ponoviti.

Ja sam svakog trenutka spreman za put, pa ako moj dolazak tamo bude poželjan, mogu po prijemu vašeg telegrama da ili u podne otputujem odavde, te da sledećeg večera stignem tamo, ili da otputujem kasno uveče redovnom parobrodskom linijom za Ostende i još istog dana da odem u Keln, gde ću, verovatno, morati da prenoćim.

Nastojte da majku održite koliko god je moguće bodrom i raspoloženom.

Srdačno te pozdravlja

tvoj
Friedrich

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 259, Prvi deo.

Marx Wilhelmu Brackeu
u Braunšvajg^[686]

[London, 24. marta 1870.]

Dragi prijatelju,

Poslao sam Vam juče 3000 cards of membership¹ na *Bonhorstovu* adresu.^[687]

Moram da Vam dostavim interesantna saopštenja o unutrašnjim zbivanjima u Internacionali. Dobićete ih zaobilaznim putem.² Saglasno statutu, svi nacionalni komiteti, koji su u vezi sa Generalnim većem, moraju da mu šalju tromesečne izveštaje o stanju pokreta. Podsećajući Vas na ovo, molim Vas da pri sastavljanju takvog izveštaja imate na umu da se on ne piše za publiku, te da stoga činjenice treba izlagati bez ulepšavanja, potpuno saglasno sa stvarnošću.

Od Borkheima i iz poslednjeg pisma od Bonhorsta znam da finansije »ajzenahovaca« rđavo stoje.^[688] Za utehu vest da su finansije Generalnog veća ispod nulte tačke, stalno rastuće *negativne* veličine.

¹ Članskih karata - ² Vidi u ovom tomu, pismo 72, Drugi deo.

70

Marx Philippu Coenenu
u Antverpen^[689]

London, 24. marta 1870.

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, London

Gradanine,

Primio sam juče Proefblad¹ lista »*Het Volk*«, objavljen u Roterdamu, kao i *pismo* od njegovog izdavača Philippa von Roesgena von Flossa², u kome mi, pored ostalog, traži člansku kartu *Internationale*. Ne poznajem g. Ph. von Roesgena von Flossa niti mi je poznato stanje naših poslova u Roterdamu. Pretpostavljam da ste Vi bolje obavješteni i molim Vas da budete tako ljubazni da mi pišete o ova dva pitanja: 1) Kakvo je stanje *Internationale* u Roterdamu? 2) Da li Generalno veće može da uspostavi odnose sa g. Phil. von Roesgenom von Flossom?

Pozdrav i bratstvo

Karl Marx

Prevod sa francuskog

¹ Probni broj – ² Vidi u ovom tomu, pismo 265 i 267, Prvi deo.

71

Marx Ludwigu Kugelmannu

u Hanover

[London] 26. marta 1870.

Dragi Kugelmann,

Napisaću Ti danas samo nekoliko redaka, jer je jedan Francuz došao baš u trenutku kad sam se, posle toliko vremena, opet spremio da Ti pišem. Ovog čoveka neću moći da se oslobodim danas posle podne, a pošta se zatvara u 5¹/₂.

Ali sutra je nedelja, i jednom dobrom hrišćaninu, kao što sam ja, dozvoljeno je da prekine rad i da Ti opširnije piše, posebno o ruskom slučaju, koji se divno razvio.

Jenny, our illustrious¹ J. Williams^[531], ima jedno sasvim dobro izdanje starog Goethea.^[690] By the bye², nedavno je bila pozvana kod gospođe Vivanti, žene jednog bogatog italijanskog trgovca. Tamo je bilo veliko društvo, u kome i izvestan broj Engleza. Jenny je postigla ogroman uspeh recitacijama Shakespeare-a.

Je te prie de saluer Madame la comtesse de ma part et de la remercier des lignes aimables qu'elle a bien voulues m'adresser. Elle n'a pas la moindre raison de regretter d'avoir préféré le latin au français.^[691] Cela ne révèle pas seulement un goût classique et hautement développé, mais explique encore pourquoi Madame ne se trouve jamais au bout de son latin.³

Takođe najlepši pozdravi Fränzchen

Mohr

¹ naš slavni – ² Uzgred budi rečeno – ³ Molim Te da s moje strane pozdraviš gospođu Groficu i da joj zahvališ za ljubazne retke koje je bila dobra da mi uputi. Ona nema ni najmanjeg razloga da žali što je latinski pretpostavila francuskom. To pokazuje ne samo klasičan i visoko razvijen ukus nego i objašnjava zašto je gospođa neiscrpna u svom znanju latinskog. (Na završetku originala igra reči, tako da kraj rečenice takođe znači: *... zašto se gospođa nikad ne zbunjuje.*)

72

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 28. marta 1870.

Dragi Kugelmann,

Pošto mi je zbog čira na desnom boku nemoguće da dugo sedim, šaljem Ti, da ne bih prepisivao dvaput, priloženo *pismo, namenjeno braunšvajgskom komitetu, Brackeu i drugovima*. Najbolje da ovu stvar, pošto je pročitash, lično otpremiš i da još jedanput napomeneš da je ovo saopštenje poverljivo i da nije namenjeno javnosti.^[692]

Prema časopisu «Die Neue Zeit»,
br. 15, godina XX, sv. 2, 1901 - 1902.

Marx Sigfridu Meyeru i Augustu Vogtu
u Njujork

London, 9. aprila 1870.

Dragi Meyer i dragi Vogt,

Imate me ovde u svim mogućim pozama, jedanput sa mojom najstarijom kćerkom Jenny. Sve je to Kugelmann dao da se kopira sa ranijih fotografija. Je ne suis pas l'auteur responsable de ces folies.¹

Pre svega, objašnjenje što tako dugo nisam ispunio svoju obavezu da vam pišem pružiće vam priloženo Eccariusovo pismo: Generalno veće je, naime, donelo votum of condolence^[693] zbog mog zdravstvenog stanja. Kao što vidite, vežbam se u pensilvanskom nemačkom jeziku. Stvarno sam zbog stalnih recidiva od početka decembra samo dvaput bio sposoban da prisustvujem sednicama Generalnog veća, tako da se za sve njegove važnije poslove potkomitet sastajao *kod mene*. Pod takvim okolnostima moji slobodni trenuci (a ja se još uvek nisam sasvim oporavio) bili su doslovce ispunjeni radom, što je moje dopisivanje ograničavalo na najneophodnije.

Pre svega, ad vocem² Sorge: On je poslao dva pisma Eccariusu kao generalnom sekretaru. E[ccarius] ih je saopštio Generalnom veću. Ali ovaj je E[ccariusu] stavio u dužnost da pisma dostavi meni radi odgovora, pošto sam ja sekretar za nemačke sekcije u Sjedinjenim Američkim Državama. Ja sam namerno odugovlačio, pošto sam znao da je Meyer na putu za Zapadnu Indiju a Vogtovu privatnu adresu nisam mogao da nađem.

Sorgeova privatna pisma Eccariusu nisu mi poznata. Kreću se verovatno samo oko pitanja novca, oko plaćanja E[ccariusu] za njegove priloge u nedeljniku »Die Arbeiter-Union«. E[ccarius] shvata svoj položaj generalnog sekretara suviše kao sredstvo da *zaradi novac*, i to čini na način koji *nas Nemce* često kompromituje u očima Francuza i Engleza. Pogledaj, na primer, priloženu cedulju upućenu meni od Leßnera.^[694] To je takođe razlog što E[ccariusu] neću saopštiti Meyerovo pismo.^[695] U njemu se, naime, nalazi za E[ccariusu] nepobitna reč da Sorge poseduje »*movčana sredstva*«.

Što se tiče oba Sorgeova zvanična pisma, ona su pisana u ime Opšteg nemačkog radničkog saveza, »Labor Union«, br. 5, i potpisana su »Dopisni sekretar«.

Jedno pismo sadrži molbu da se šalju izveštaji Generalnog veća i drugo uobičajeno brbljanje.

¹ Ja nisam odgovorni vinovnik ovih gluposti. — ² odnosno

Drugo pismo ne sadrži ništa bitno, osim saopštenja da je to udruženje pristupilo Internacionali.

Pisaću danas gospodinu Sorgeu nekoliko redaka i poslaću mu traženih 15 copias³ poslednjeg izveštaja.^[447]

Neki *Robert William Hume (Astoria, Long Is[land] New York)* poslao nam je pre izvesnog vremena opširno pismo povodom zaključaka Generalnog veća o irskoj amnestiji⁴, bolje od svega što smo dosad dobili sa englesko-američke strane. Na moj predlog on je imenovan za američko-engleskog dopisnika i prihvatio je to. Molim Vas, stoga, da se upoznate s tim čovekom i prilažem u tu svrhu nekoliko redaka za njega.

Iz priloženog isečka iz lista »*La Marseillaise*« od 2. aprila vidite da su F. Carl i F. Jubitz – nama ovde nepoznata lica – poslali u Pariz adresu u ime nemačkih radnika.^[696] Želim da znam da li ti ljudi pripadaju vašima? Ovde – u Generalnom veću – ispala je sumnjiva okolnost što se u toj adresi *Internacionala* ne pominje ni jednom jedinom reči, štaviše adresa je napisana kao da ona ne postoji.

General *Chuseret* se iz Njujorka ponudio Generalnom veću za francuskog dopisnika. Da li je primljen, ne znam, ali čini mi se da sam čuo da jeste. On je vetropirast, površan, nametljiv, hvalisav. Na primer, u jednom od svojih poslednjih pisama listu »*La Marseillaise*« on sebe predstavlja kao priznatog predstavnika njujorških radnika! Ali taj čovek je za nas od izvesnog značaja baš zbog njegove veze sa listom »*La Marseillaise*«. Za slučaj da želite da se upoznate s tim »junakom«, pa bilo to samo zato da ga prozrete, prilažem Vam *credential*⁵, što Vam i inače može biti of use⁶.

Novac koji je Meyer uputio Stepneyju predat je Generalnom veću. Stepney je velika cepidlaka, ali čestit Englez. Poslao mi je M[e-yer]ovo pismo zajedno sa prilogom, tako da sam opet morao sve da vratim Generalnom veću.

Prekosutra (11. aprila) poslaću vam sve što mi je od internacionalnih stvari upravo pri ruci. (Danas je suviše kasno za poštu.) Poslaću takođe više materijala sa Bazelskog kongresa.^[333]

Među poslatim stvarima naći ćete takođe nekoliko rezolucija Generalnog veća od 30. novembra o irskoj amnestiji, koje sam ja napisao, a isto tako jedan irski pamflet o postupanju sa Fenian convicts⁷.

Imao sam nameru da unesem još neke rezolucije o nužnosti pretvaranja sadašnje unije^[38] (tj. irskog ropstva) in a free and equal federation with Great Britain⁸. Razvoj ovog pitanja je za sada, as far as public Resolutions go⁹, zaustavljen zbog mog prisilnog odsustvovanja u Generalnom veću. Nijedan njegov član nema potrebnog zna-

³ Kopija – ⁴ Karl Marx, *Nacrtna rezolucija Generalnog veća o držanju britanske vlade prema pitanju irske amnestije* – ⁵ Pismo s preporukom – ⁶ od koristi – ⁷ zatočenim fenijancima – ⁸ u slobodnu i ravnopravnu federaciju sa Velikom Britanijom – ⁹ ukoliko se tiče javnih rezolucija

nja o irskim pitanjima niti dovoljno autoriteta kod *engleskih* članova Generalnog veća da bi me u ovom mogao zameniti.

Međutim, vreme nije prošlo neiskorišćeno, i ja Vas molim da sledećem poklonite svoju izuzetnu pažnju:

Posle dugogodišnjeg bavljenja irskim pitanjem došao sam do zaključka da se odlučni udarac vladajućim klasama u Engleskoj (a on je odlučan za radnički pokret all over the world¹⁰) ne može naneti u Engleskoj, nego *samo u Irskoj*.

Prvog januara 1870.¹¹ Generalno veće izdalo je tajni cirkular¹², koji sam ja sačinio na francuskom jeziku – (za protivdejstvo na Englesku važni su samo francuski, a ne nemački listovi) – o vezi irske nacionalne borbe sa emancipacijom radničke klase i, prema tome, o stavu koji Međunarodno udruženje treba da zauzme prema irskom pitanju.

Dajem Vam ovde samo sasvim ukratko odlučujuće tačke. Irska je bulwark¹³ *engleske zemljišne aristokratije*. Eksploatacija te zemlje nije samo jedan od glavnih izvora njenog materijalnog bogatstva, to je njena najveća *moralna* snaga. Zemljišna aristokratija predstavlja, u stvari, *vlast Engleske nad Irskom*. Irska je stoga grand moyen¹⁴ po moću koga engleska aristokratija zadržava svoju *vlast u samoj Engleskoj*.

S druge strane: Napuste li sutra engleska vojska i policija Irsku, u Irskoj će se tog trenutka rasplamteti agrarian revolution¹⁵. Ali pad engleske aristokratije u Irskoj uslovljava i nužno ima za posledicu njen pad u Engleskoj. Time bi bio ispunjen preduslov proleterske revolucije u Engleskoj. Zato što je u Irskoj *zemljišno pitanje* do sada *isključivi oblik* socijalnog pitanja, zato što je ono pitanje egzistencije, *pitanje života i smrti* za ogromnu većinu irskog naroda, zato što je istodobno neodvojivo od *nacionalnog* pitanja, zato je uništavanje engleske zemljišne aristokratije u Irskoj beskraino lakša operacija nego u samoj Engleskoj, a da i ne govorimo o karakteru Iraca, koji je strasniji i mnogo revolucionarniji od karaktera Engleza.

Što se tiče engleske *buržoazije*, ona, d'abord¹⁶, sa engleskom aristokracijom ima zajednički interes da Irsku pretvori u običan pašnjak, koji će for the English market¹⁷ isporučivati meso i vunu po što je moguće jeftinijoj ceni. Ona ima isti interes da smanji irsko stanovništvo oduzimanjem poseda i prinudnom emigracijom, kako bi *engleski kapital* (arendni kapital) sa »security«¹⁸ mogao funkcionisati u ovoj zemlji. Ona ima isti interes in clearing the estate of Ireland¹⁹ kakav je imala in the clearing of the agricultural districts of England i Scotland²⁰. Treba, osim toga, uračunati i onih 6000 - 10 000 funti sterlinga prihoda zemljoposjednika koji ne žive na svojim posedima (absentees),

¹⁰ širom sveta – ¹¹ u rukopisu: 1. decembra 69. – ¹² Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske – ¹³ bedem – ¹⁴ veliko sredstvo – ¹⁵ agrarna revolucija – ¹⁶ pre svega – ¹⁷ za englesko tržište – ¹⁸ sa sigurnošću – ¹⁹ da očisti imanja u Irskoj – ²⁰ u čišćenju poljoprivrednih oblasti Engleske i Škotske

i drugih irskih prihoda, koji sada godišnje pritiču u London.^[697]

Ali engleska buržoazija ima još mnogo značajnije interese u sadašnjoj irskoj privredi. Irska, usled sve veće koncentracije zakupljenih parcela, daje svoj višak stanovništva engleskom Labour marketu²¹ i time snižava wages²² i materijalni i moralni položaj engleske working class²³.

I ono što je najvažnije! Svi industrijski i trgovački centri Engleske imaju sada radničku klasu podeljenu u dva *neprijateljska* tabora, engleski proletarijat i irski proletarijat. Običan engleski radnik mrzi irskog radnika kao konkurenta, koji snižava standard of life²⁴. On se u odnosu na njega oseća kao član *vladajuće nacije* i baš usled toga pretvara sebe u oruđe svojih aristokrata i kapitalista *protiv Irske*, učvršćuje time njihovu vlast *nad samim sobom*. On prema njemu gaji religiozne, socijalne i nacionalne predrasude. On se ponaša prema njemu otprilike kao poor whites²⁵ prema crncima u nekadašnjim robovlasničkim državama američke Unije. Irac pays him back with interest in his own money²⁶. On u engleskom radniku vidi istodobno sukrovca i tupoglavo oruđe *engleske vladavine u Irskoj*.

Ovaj antagonizam se veštački podržava i povećava pomoću štampe, propovedaonice, šaljivih listova, ukratko, svim sredstvima koja vladajućim klasama stoje na raspolaganju. *Ovaj antagonizam je tajna nemoci engleske radničke klase*, uprkos njenoj organizovanosti. On je tajna održavanja moći kapitalističke klase. Ova poslednja je toga potpuno svesna.

Zlo ovde ne prestaje. Ono se valja dalje preko okeana. Antagonizam između Engleza i Iraca je tajna osnova konflikta između Sjedinjenih Američkih Država i Engleske. On onemogućuje svaku ozbiljnu i iskrenu kooperaciju između radničke klase obeju zemalja. On dozvoljava vladama obeju zemalja da, kad god to smatraju potrebnim, socijalnom konfliktu otupe oštricu pomoću uzajamnog bullying²⁷ i, in case of need²⁸, ratom između obe zemlje.

Engleska kao metropola kapitala, kao sila, koja je do sada gospodarila svetskim tržištem, za sada je najvažnija zemlja za radničku revoluciju, uz to *jedina* zemlja u kojoj su materijalni uslovi ove revolucije razvijeni do izvesnog stepena zrelosti. Ubrzati socijalnu revoluciju u Engleskoj je, stoga, najvažnija stvar Međunarodnog udruženja radnika. Jedino sredstvo da se ona ubrza jeste ostvarenje irske nezavisnosti. Stoga je zadatak Internacionale da konflikt između Engleske i Irske svuda stavi u prvi plan, da svuda otvoreno stane na stranu Irske. Poseban zadatak Centralnog veća u Londonu jeste da kod engleske radničke klase probudi svest da *nacionalno oslobođenje Irske za*

²¹ tržište radu – ²² plate – ²³ radničke klase – ²⁴ životni standard – ²⁵ siromašni belci – ²⁶ mu obilno vraća svojom sopstvenom monetom – ²⁷ zlostavljanja – ²⁸ u slučaju potrebe

nju nije question of abstract justice or humanitarian sentiment²⁹, nego *the first condition of their own social emancipation*.³⁰

To su, otprilike, glavne tačke cirkulara, koji je time ujedno dao *raison d'être*³¹ rezolucijama Centralnog veća o irskoj amnestiji. Kratko vreme posle toga poslao sam listu »*L'Internationale*« (organu našeg belgijskog Centralnog komiteta u Briselu) anonimni žestok članak o postupanju Engleza s fenijancima itd., protiv Gladstone-a itd.³² U njemu sam istodobno optužio francuske republikance - (list »*La Marseillaise*« štampao je razne gluposti o Irskoj, koje je ovde napisao bedni Tallandier³³) - što u svojoj nacionalnoj sebičnosti svu svoju colère³⁴ štete za imperiju.

To je dejstvovalo. Moja kćerka Jenny napisala je pod imenom J. Williams (nazvala je sebe Jenny Williams u jednom privatnom pismu upućenom redakciji) niz članaka za list »*La Marseillaise*«⁽⁵³¹⁾ i objavila, među ostalim, pismo O'Donovana Rosse. Hence immense noise.³⁵ Gladstone je *time* posle dugogodišnjeg ciničnog odbijanja bio najzad prisiljen da dozvoli *parlamentarnu anketu* o postupanju sa fenian prisoners³⁶. Ona je sada regular correspondent on Irish affairs³⁷ lista »*La Marseillaise*«. (*Ovo je, naravno, tajna među nama*). Engleska vlada i štampa su krajnje srditi što je irsko pitanje sada u Francuskoj tako na ordre du jour³⁸ i što se ta nevaljalstva sada preko Pariza prate i razgolićuju na celom Kontinentu.

Istim udarcem ubijena je i druga muva. Mi smo na taj način irske vođe, novinare etc. u Dublinu prisilili da stupe s nama u vezu, što Generalnom veću do sada nije polazilo za rukom!

Vi u Americi imate široko polje da radite u istom smislu. *Koalicija nemačkih radnika sa irskim* (naravno i sa engleskim i sa američkim, koji na to pristaju) jeste najznačajnija stvar koju sada možete da pokrenete. To mora da se radi u ime Internationale. Mora se razjasniti socijalni značaj irskog pitanja.

Sledeći put nekoliko stvari posebno o engleskim radničkim prilikama.

Salut et fraternité!³⁹

Karl Marx

²⁹ pitanje apstraktne pravde ili čovekoljubivog osećanja - ³⁰ prvi uslov njenog sopstvenog socijalnog oslobođenja - ³¹ obrazloženje - ³² Engleska vlada i zatočeni fenijanci - ³³ Vidi u ovom tomu, pismo 258, Prvi deo. - ³⁴ jarost - ³⁵ Otuda ta ogromna galama - ³⁶ zatvorenim fenijancima - ³⁷ stalni dopisnik za irska pitanja - ³⁸ dnevnom redu - ³⁹ Pozdrav i bratstvo!

Marx Paulu i Lauri Lafargue
u Pariz

[London], 18. aprila 1870.

Dragi Paul-Laurent^[698],

Šaljem u prilogu punomoćje za g. H. Verlet-a^[699]. Neka novoj sekciji, koju se sprema da osnuje, ne daje nikakvo *sektaško* »ime«, ni »komunističko« ni neko drugo. Il faut éviter les »étiquettes« sectaires dans l'Association Internationale.¹ Zajedničke težnje i stremljenja radničke klase proističu iz stvarnih uslova u kojoj se ona nalazi. Zbog toga su svojstveni celoj klasi, mada se u svesti radnika pokret odražava u najraznovrsnijim oblicima, više-manje fantastičnim, više-manje odgovarajućim. Oni koji najbolje tumače skriveni smisao klasne borbe što se odvija pred našim očima – komunisti, poslednji su koji smeju pasti u grešku da upražnjavaju ili podstiču sektaštvo.

G. Verlet bi dobro učinio da stupi u vezu sa našim prijateljem Jules-om Johannard-om, 126, rue d'Aboukir.

Stvar koju treba obaviti što je moguće brže a koju bi mogao da obavi Paul-Laurent jeste objavljivanje u nedeljniku »*La Libre Pensée*« vernog i književnog prevoda *Statuta Internacionale*. Postojeći francuski prevod, koji potiče od našeg prvog pariskog komiteta, Tolaina i komp., pun je *namernih* grešaka. Oni su izostavili sve što im se ne dopada. Ako se uradi tačan prevod, bilo bi dobro da mi se pošalje pre objavljivanja.^[700]

U Nemačkoj bi se ljudi mnogo začudili Verlet-ovoj oceni Büchnera.^[701] U našoj zemlji on se smatra, i to s pravom, samo kao *vulgarizator*.

Znate koliko se divim »Romanu zavere«. Zato sam se istinski obradovao što ga je Paul-Laurent tako visoko ocenio.^[702]

Sada sam prinuđen da kažem nekoliko reči koje će malo naljutiti Paul-Laurent-a, ali ne mogu a da to ne učinim.

Vaš otac mi je napisao u Hanover pismo na koje još nisam odgovorio, jer ne znam šta da kažem.

Potpuno sam siguran da je Paul odbacio svaku nameru da završi svoje studije medicine ili da se pozabavi njima. Kad sam bio u Parizu, pisao sam njegovom ocu u drukčijem smislu, a Paulova obećanja² su mi pružila dovoljno razloga za to. Tako sam doveden u sasvim lažan položaj prema g. Lafargue-u aîné³. Ne mogu ostati u tom škripcu.

¹ Treba izbegavati sektaške »etikete« u Međunarodnom udruženju. – ² Vidu u ovom tomu, pismo 51, Drugi deo. – ³ starijem

Ne vidim druge mogućnosti da se izvučem iz njega nego da mu napišem da sam imao isto tako malo uticaja na njegovog voljenog sina kao i on sam. Ako vidite neki drugi spasonosni izlaz za mene, neki drugi način da raščistim svoj položaj, molim Vas, javite mi.

Po mome mišljenju, za koje ipak niti pretendujem niti se nadam da će biti prihvaćeno i da će se po njemu postupiti, Paul-Laurent cum figlio⁴ treba da poseti svoje roditelje u Bordou i pokuša da ih pridobije mnogobrojnim sredstvima koja omogućuje lični dodir.

Vaš odani⁵

Prevod s engleskog

⁴ sa sinom – ⁵ potpis otkinut

75

Marx Paulu i Lauri Lafargue

u Pariz

London, 19. aprila 1870.

Dragi Paul-Laurent,^[698]Urediću sa Dupont-om da Vas predloži sledećeg utorka.^[703]

U međuvremenu Vam skrećem pažnju na prisustvo u Vašem komitetu *Bakunjinovog agenta Robina*, koji je u Ženevi činio sve što je bilo u njegovoj moći da *diskredituje Generalno veće* (napadao ga je otvoreno u listu »L'Egalité«^[483]) i da pripremi la dictature de Bakou-nine sur l'Association internationale.¹ Naročito je poslan u Pariz da i tamo dela u istom smislu. Stoga se na ovog momka mora budno motriti ali tako da ne primeti da ima pratioca.^[704]

Da bih vous mettre au courant², moram Vam dati kratak pregled Bakunjinovih intriga.

Bakunjin pripada Internacionali tek oko godinu i po dana. C'est un nouveau venu³. Na Bernskom⁴ kongresu (septembar 1868) *Lige za mir i slobodu*^[29] (bio je jedan od članova izvršnog komiteta ove međunarodne buržoaske organizacije, osnovane nasuprot proleterskoj Internacionali) on je odigrao jednu od svojih omiljenih lakrdijaških uloga; podneo je niz predloga koji su sami po sebi besmisleni, ali koji su se prikazivali da im je cilj razmetljivi radikalizam sračunat na to da zaplaši les crétins bourgeois⁵.^[705] Pošto ga je iz tog razloga većina nadglasala, bučno je istupio iz Lige i ovaj veliki događaj pobedonosno objavio u evropskoj štampi. On se razume u reklamu gotovo isto tako kao Victor Hugo, qui – comme Heine dit^[706] – n'est pas simplement égoïste, mais Hugoïste⁶.

Zatim je stupio u naše udruženje – njegovu ženevsku Romansku sekciju. Njegov prvi korak je značio zaveru. Osnovao je *Alijansu socijalističke demokratije*. Program tog društva nije ništa drugo do niz rezolucija koje je Bakunjin predložio na Bernskom⁷ kongresu Lige za mir. Alijansa je imala karakter sekte sa glavnim centrom u Ženevi i konstituisala se kao *međunarodno* udruženje koje će imati sopstvene generalne kongrese, koje će postojati kao nezavisna međunarodna organizacija a u isto vreme biti sastavni deo naše *Internacionale*. Jednom reči, naše Udruženje je posredstvom ovog prokrijumčarenog tajnog

¹ Bakunjinovu diktaturu u Međunarodnom udruženju – ² vas uveo u tok stvari – ³ On je novajlija – ⁴ u rukopisu: Lozenskom – ⁵ buržoaske kretenne – ⁶ koji, po Heineovim rečima, nije prosto egoist nego Hugoïst – ⁷ u rukopisu: Lozanskom

društva trebalo postepeno da se pretvori u oruđe Rusa Bakunjin. Izgovor za osnivanje tog novog društva je njegova posebna namena – »à faire la propagande théorique«⁸. Zaista vrlo smešno, s obzirom na to da Bakunjin i njegovi sledbenici nemaju pojma o teoriji. No Bakunjinov program je bio »ova teorija«. On se, u stvari, sastojao iz 3 tačke.

1) Prvi zahtev socijalne revolucije je *ukidanje nasleđivanja*, *vieilleserie St.-Simoniste*⁽⁷⁰⁷⁾, dont le charlatan et l'ignoramus Bakounine se faisait l'éditeur responsable⁹. Stvar je jasna: kad bi postojala mogućnost da se za jedan jedini dan izvrši socijalna revolucija, par décret plébiscitaire¹⁰, odmah bi se ukinuli zemljišni posed i kapital i samim tim bi otpala potreba bavljenja s le droit d'héritage¹¹. S druge strane, ako se ne pruža takva mogućnost (i, razume se, bilo bi glupo pretpostavljati je), proklamovanje *ukidanja nasleđivanja* ne bi predstavljalo ozbiljan čin, nego glupu pretnju koja bi okupila celokupno seljaštvo i celokupnu sitnu buržoaziju oko reakcije. Zamislite, na primer, da Jenki nisu imali moći da ukinu ropstvo mačem. Kakav bi idiotizam bio proklamovati *ukidanje prava nasleđivanja nad robovima!* Čitava ta teorija počiva na zastarelom idealističkom gledištu, koje smatra postojeću jurisprudenciju bazom našeg ekonomskog stanja, umesto da u našem ekonomskom stanju vidi bazu i izvor naše jurisprudencije! Što se tiče Bakunjin, on je jedino želeo da na brzinu sastavi program sopstvene proizvodnje. Voilà tout. C'était un programme d'occasion.¹²

2) L'égalité⁽⁷⁰⁸⁾ des différentes classes.¹³ Pretpostavljati, s jedne strane, očuvanje postojećih klasa a, s druge strane, jednakost njihovih članova – ova zbrka odmah pokazuje bestidno neznanje i površnost tog čoveka, koji je odredio sebi »posebnu misiju« da nas posvećuje u »teoriji«.

3) Radnička klasa se ne sme baviti *politikom*. Ona se samo mora organizovati u sindikate. Jednog lepog dana, uz pomoć *Internationale* ona će zauzeti mesto svih postojećih država. Vi uvidate kakvu je karikaturu on načinio od mojih doktrina! Pošto je preobražaj postojećih država u asocijacije naš konačni cilj, moramo dozvoliti vladama, tim ogromnim sindikatima vladajućih klasa, da čine što im je volja, jer ako imamo s njima posla, znači da ih priznajemo. Eto! Upravo tako su govorili stari socijalisti: ne smete se baviti platama, jer želite da ukinete najamni rad, a boriti se sa kapitalistima za povećanje plata znači priznavati sistem najamnog rada! Taj magarac čak ne shvata da svaki klasni pokret *kao takav* neminovno jeste i uvek je bio *politički* pokret.

⁸ »vršenje teoretske propagande« – ⁹ otcana sensimonistička fraza, za čijeg se odgovornog pokretača izdavao šarlatan i neznalica Bakunjin – ¹⁰ plebiscitarnim dekretom – ¹¹ pravom nasleđivanja – ¹² To je sve. Bio je to prigodan program. – ¹³ »Izjednačenje različitih klasa«.

Ovo je, dakle, čitav teoretski prtljag Muhameda-Bakunjina, Muhameda bez Korana.

On je tajno nastavio svoju zavereničku delatnost. Imao je nekoliko pristalica u Španiji i Italiji, nekoliko budala u Parizu i Ženevi. Stara dobričina Becker¹⁴ pokazao se prilično glup što je dozvolio da ga Bakunjin istakne donekle kao vođu. On sada žali svoju grešku.

Generalno veće je obavešteno i pozvano da odobri statut *Alijanse* tek pošto je Bakunjin svoje planove smatrao svršenim činom. Međutim, on se prevario. U brižljivo razrađenom dokumentu Generalno veće je oglasilo Alijansu oruđem dezorganizacije i odbilo svaku vezu sa njom. (Poslaću Vam taj dokument¹⁵.)

Nekoliko meseci docnije Comité Directeur¹⁶ Alijanse uputio je Generalnom veću pismo u ovom smislu: veliki ljudi su voljni da raspuste svoju organizaciju i da je spoje sa *Internacionalom*, no, s druge strane, mi smo dužni da kategorički izjavimo – *Oui ou Non!*¹⁷, da li usvajamo njihova načela! Ako ne, oni će ići na otvoren rascep a na nas će pasti odgovornost zbog tako nesrećnog obrta!¹⁸

Odgovorili smo da Generalno veće nije papa, da mi ostavljamo svakoj sekciji da ima sopstvene teoretske poglede na stvarni pokret, polazeći uvek od pretpostavke da se u njima ne nalazi ništa što se neposredno protivi našem statutu. Brižljivo smo nagovestili da njihovu teoriju smatramo lažnom. Nastojali smo da se reči »l'égalité des classes«¹⁹ zamene rečima »l'abolition des classes«²⁰, što su oni i učinili.^[311] Zahtevali smo od njih da nam dostave dénombrement²¹ svojih članova, što nisu nikad učinili. (Dobićete takode i ovaj drugi dokument²².)

Na taj način, Alijansa je bila *nominalno* raspuštena. U stvari, ona je i dalje obrazovala *imperium in imperio*²³. Njene sekcije nisu uopšte održavale nikakve veze sa Generalnim većem već su samo rovarile protiv njega. Alijansa se potčinjavala diktaturi Bakunjina, a on je pripremio sve da frapper son grand coup au Congrès de Bâle²⁴. S jedne strane, naterao je Ženevski komitet²⁵ da pokrene la question d'héritage²⁶. Mi smo prihvatili izazov.^[709] S druge strane, svuda je spletario da bi nas diskreditovao i da bi postigao premeštanje sedišta Generalnog veća iz Londona u Ženevu. Na tom kongresu ce saltimbanque figurait comme »délégué de Naples et de Lyon«²⁷ (u tom drugom gradu njegov privrženik je *Albert Richard*, inače veoma aktivan i dobronameran mladić). Odakle ovaj čovek dobija novac za sve

¹⁴ Johann Philipp Becker – ¹⁵ K. Marx, *Međunarodno udruženje radnika i Alijansa socijalističke demokratije* – ¹⁶ Centralni biro – ¹⁷ Da ili Ne – ¹⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 161, Prvi deo. – ¹⁹ »izjednačenje klasa« – ²⁰ »ukidanje klasa« – ²¹ broj – ²² K. Marx, *Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije* – ²³ državu u državi – ²⁴ nanese odlučan udarac Bazelskom kongresu – ²⁵ Federalno veće romanske Švajcarske – ²⁶ pitanje nasleđivanja – ²⁷ ovaj šarlatan je figurirao kao »delegat Napulja i Liona«

svoje prikrivene mahinacije, putovanja, slanje zastupnika itd. ostaje za sada tajna. Siromah kao crkveni miš, nije nikad u životu stekao ni marjaša sopstvenim radom.

Na kongresu su njegovi planovi osujećeni. Posle kongresa počeo je otvoreno da nas napada preko svog privatnog glasila »*Le Progrès*« (iz Lokla), koji je uređivao njegov lakej James Guillaume, švajcarski učitelj, kao i preko lista »*L'Egalité*« (Ženeva)^[483]. Dozvolili smo da ovo potraje izvesno vreme, a onda smo uputili zvanično pismo ženevskom Federalnom veću.²⁸ (Ovaj dokument – njegova kopija – nalazi se u rukama *Varlina*.) No pre nego što je naše cirkularno pismo stiglo, ženevsko Federalno veće, koje nikad nije gajilo prijateljska osećanja prema Bakunjinu i *Alijansi*, raskinulo je s njim. Robin i komp. su isterani iz redakcije lista »*L'Egalité*«. Federalno veće sekcije romanske Švajcarske je izreklo svoju presudu protiv intriga Alijanse i njenog moskovskog diktatora.

U međuvremenu je Bakunjin napustio Ženevu da bi se nastanio u Tesinu. Njegove prilike su se izmenile. Hercen je iznenada umro. Bakunjin, koji ga je žestoko napadao u poslednje vreme (verovatno stoga što je ustanovio da je Hercenova kesa za njega zatvorena), najednom je postao njegov vatreni branilac u francuskoj itd. štampi.^[549] Zašto? Zato što je Hercen (iako milioner) primao godišnje za svoj »*Cloche*«²⁹ i »rusku propagandu« prilično zamašnu svotu od »demokrata-panslavista« u Rusiji.^[550] Mada neobuzdani neprijatelj »nasledivanja«, Bakunjin je želeo da nasledi Hercenovu poziciju i subvenciju. Svojim panegiricima umrlome on je postigao cilj. Preveo je na sebe »*Cloche*«, subvenciju itd.

S druge strane, u Ženevi je porasla kolonija ruskih emigranata^[511], Bakunjinovih neprijatelja, pošto im je poznata čisto lična ambicija ovog veoma osrednjeg čoveka (iako odličnog intriganta) i pošto su znali da u svojim »ruskim« napisima on širi doktrine sasvim suprotne principima *Internacionale*.

Bakunjin i njegovo stado ovaca iskoristili su nedavni *Kongres romanske Švajcarske* u La-Šo-d-Fonu (5. aprila ove godine) da izazovu otvoren rascep.^[558] Ovaj kongres se pocepao na dva kongresa: s jedne strane, kongres bakunjinista, koji je proklamovao uzdržavanje od svake politike i predstavljao oko 600 ljudi; s druge strane, kongres ženevskog Federalnog veća koji je predstavljao 2000 ljudi. Utin (*c'est un des jeunes Russes*) *dénonça publiquement les intrigues de Bakounine*.³⁰ Njegove (Bakunjinove) pristalice proglasile su sebe »Federalnim centralnim većem« pour la Suisse Romande³¹ i osnovale sopstveni organ »*La Solidarité*«, koji je uređivao Bakunjinov valet de chambre³² James

²⁸ Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske* – ²⁹ francuski naziv za ruski list »Колоколы« – ³⁰ (jedan od mladih Rusa) raskrinkao je Bakunjinove intrige – ³¹ za romansku Švajcarsku – ³² lakej

Guillaume. »Princip« tog lista je »Bakunjin«. Obe strane se pozivaju na Generalno veće.³³

Tako je ovom prokletom Rusu pošlo za rukom da izazove krupan javni skandal u našim redovima, da svoju ličnost načini lozinkom, da zarazi naše Udruženje radnika otrovom sektaštva i da tajnim rovanjem parališe našu akciju.

On se nada da će biti snažno zastupljen na našem idućem kongresu. Da bi skrenuo na sebe pažnju Pariza, stupio je u prepisku sa listom »La Marseillaise«. Ali razgovarali smo sa Flourensom, koji će ovome učiniti kraj.³⁴

Sada ste dovoljno obavešteni da biste neutralizovali Bakunjinovu delatnost u okviru naših pariskih sekcija.

Hvala Laurent-u^[710] na njenom pismu. Drugi put pokušajte da za svoje poslanice nadete koverat koji se ne otvara tako lako. À-propos. Pogledajte da li još imate članak o lordu Clanricarde-u iz lista »The Queen's Messenger«. Potreban nam je ovde, a nigde drugde ga ne možemo dobiti.

Vaš
Old Nick

Prevod s engleskog

³³ Vidi u ovom tomu, pismo 270, Prvi deo. – ³⁴ Vidi u ovom tomu, pismo 273, Prvi deo.

Engels Wilhelmu Brackeu

u Braunšvajg^[711]

[Mančester, 28. aprila 1870]

Veoma me je obradovao podroban i tačan izveštaj o blagajni^[712]. Ovde u Engleskoj je pred mojim očima propalo tako mnogo pokušaja da se stvore radnički pokreti i organizacije samo usled rdavog upravljanja blagajnom i lošeg računovodstva, kao i zbog okrivljavanja za proneveru, i sl., što bi zatim redovno usledilo, zasluženo ili nezasluzeno, tako da u ovom slučaju, zacelo, smem verovati da mogu kompetentno suditi o važnosti ovog pitanja. Radnici moraju svaku paru da otkidaju od usta, te stoga imaju i puno pravo da znaju kuda svaka para odlazi, dotle, naime, dok im tajni fondovi ne ustrebaju i dok ih ne stvore. A ja to smatram upravo u Nemačkoj od najvećeg značaja otkako je i tamo na dnevnom redu iskorišćavanje radnika od strane bezočnih agitatora. Prazan je izgovor da se objavljivanjem takvih blagajničkih izveštaja protivniku odaje slabost sopstvene partije. Ako protivnici hoće da o snazi neke radničke partije sude po njenoj specifično slaboj strani – po stanju njene blagajne – onda će se ionako prevariti u računuu. A šteta koju prikrivanje ovih stvari pričinjava *sopstvenim* redovima, neizmerno je veća od štete koja bi mogla da nastane od objavljivanja.

B[onhorst] se žali na ravnodušnost radnika^[713] – ja, naprotiv, nalazim da stvar u Nemačkoj neočekivano brzo napreduje. Pojedinačni uspesi moraju se, naravno, s mukom izboriti, a onima koji to treba da urade, uvek se čini da stvari idu suviše sporo. Ali uporedite 1860. i 1870. godinu i uporedite sadašnje stanje stvari u Nemačkoj sa onim u Francuskoj i Engleskoj – pored prednosti koje su obe te zemlje imale ispred nas! Nemački radnici su doveli više od pola tuceta ljudi u parlament, Francuzi i Englezi ni *jednog jedinog čoveka*. Smem li sebi pri tom dozvoliti primedbu da *mi svi ovde* smatramo krajnje važnim da se prilikom novih izbora istakne što je moguće više radničkih kandidata i da ih bude izabrano što je moguće više.¹

Prema listu »Der Volksstaat«
Br. 39 od 14. maja 1870.

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 276, Prvi deo.

77

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London, 8. maja 1870]

Dragi Kugelmann,
Pošto ovog trenutka ne mogu da Ti pišem od strašnog kašlja,
to zasad samo my best thanks for the fine birthday presents¹.

Yours truly²
Karl Marx

¹ najbolje zahvaljujem na divnim rodendanskim poklonima (vidi u ovom tomu, pismo 281, Prvi deo, i pismo 10, Prilozi) – ² Iskreno tvoj

Marx svojoj kćeri Jenny
u London

Mančester, 31. maja 1870.

Drago moje dete,

Već smo počeli pomalo da se brinemo zbog upornog ćutanja Londona, ali je tvoje pismo^[714] opet razvedrilo vidik. Mislim da nećemo ostati duže od početka iduće nedelje.

Nazeb mi još nije sasvim prošao, ali se opšte stanje zdravlja izvanredno poboljšalo zbog promene vazduha. Vidam Gumperta gotovo svakodnevno i njegovi saveti su utoliko dragoceniji ukoliko je manje plaćen za njih.

Ovde uglavnom ide po starom. Fred je sasvim veseo otkako se rešio »verfluchten¹ trgovine«. Njegova knjiga o Irskoj² – koja mu, uzgred rečeno, oduzima nešto više vremena nego što je prethodno računao – biće neobično interesantna. Slavna »Dabl ju«^[715], koja je tako jaka u najnovijoj irskoj istoriji i igra u njoj tako istaknutu ulogu, naći će tu gotov arheološki materijal.

Langeova knjiga se razlikuje od »irskog paprikaša« naročito po tome što se cela sastoji od umokca bez mesa.³ Ovaj smetenjak koji se pača u tuđe poslove očigledno namerava da iz mene izvuče nekoliko pohvala u zamenu za *svoje* »šećerleme«, ali jedno greši. Koliko je razumeo iz *Kapitala*, jasno pokazuje njegovo otkriće da moja teorija »vrednosti« nema ništa zajedničko sa mojim postavkama o »Arbeits-tag«⁴ i t. sl.

Naš prijatelj Gumpert se sve više pretvara u liberalnog brbljivca koji raznosi gradske spletke, u pravog prostaka. To nije nikakvo čudo s obzirom na njegovu porodicu, bilo onu koju je sam proizveo ili onu koju je stekao »nasledem«. Suviše je mnogo tog dobra.

Tussy sija od zdravlja i lepote i veoma je vesela. Na svoje zadovoljstvo, otkrila je da se životinjsko carstvo u palati Mornington^[716] povećalo novim okotom mačića itd. Ona je, naravno, podvrgla Freda unakrsnom ispitivanju u vezi sa »pretećim pismima«; on je smatrao da je opasno doticati se takvih stvari u pismima koja se šalju poštom i koja mogu doći na oči nekom Stieberu. Pravi Stieber, kako vidim, revnosno se trudi u Parizu da skuje novu zaveru, u kojoj Međunarodno udruženje radnika treba da igra glavnu ulogu i gde ja, kao Stieberov davnašnji štićenik i »wirklicher geheimer Oberhauptchef«⁵, moram, naravno, nastupiti.

¹ proklete – ² *Istorija Irške* – ³ Vidi u ovom tomu, pismo 80, Drugi deo. –
⁴ radnom danu – ⁵ »stvarni tajni vrhovni vođa«

Dok pišem ove redove, gnusni Fred mi ne da mira čitajući mi neprestano »odlomke« iz starih norveških saga. Kad pomenuh norveške sage, zar Möhmchen⁶ nije prošle nedelje prisustvovala pesničkom predavanju K. Blinda?

Mali Dakyns je doputovao u subotu uveče i proveo ovde nedelju. Ovu posetu je napravio Tussy i meni. Taj veseli patuljak se sve vreme grohotom smeja. Njegovo odelo bilo je aljkavije nego ikad – papierne Vatermörder ohne Krawatte⁷, prljav beli šešir umesto škotskog kačketa i eine Sorte weißer Schuhe⁸ kakve se nose na moru. Prilikom naše nedeljne šetnje – Schorlemmer i Moore su, razume se, učestvovali u njoj – njegov uspeh kod šire javnosti bio je veći od prosečnog. Izazvao je pravu senzaciju.

A sada, slavna »Dabl ju«, isporuči moje najtoplije pozdrave Möhmchen i Lenchen⁹. Ovde mi vrlo mnogo nedostaje »*La Marseillaise*« i sve vesti iz Pariza. U Schillerovom klubu^[49] drže »*Le Temps*«, možda najdosadniji od svih francuskih listova. Uz to je njegov glavni urednik nekakav Nefftzer, Alzašanin.

Adio, moja znamenitosti,
Old Nick

Prevod s engleskog

⁶ Mamica, Marxova supruga Jenny – ⁷ krut okovratnik od hartije bez krawate – ⁸ nekakve bele cipele – ⁹ Heleni Demuth

79

Marx Victoru Le Lubez-u

u London^[717]

(Koncept)

86, Mornington Street, Stockport Road,
Mančester, 14. juna 1870.

Gospodine,

Vaše pismo od 11. juna poslato mi je iz Londona.

Želeo bih sada da me izvestite ko Vam je dao to *besmisljeno* obaveštenje da sam ja londonski dopisnik lista »Der Volksstaat« i autor članka o Vašoj osobi. Dopustite mi da primetim da svoje vreme trošim na predmete od opštijeg značaja.

Primate, gospodine,

Vaš itd.

K. M.

G. Le Lubez-u

Prevod s engleskog

80

Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 27. juna 1870.

Dragi care Wencel,

Ove nedelje sam se vratio posle jednomesečnog boravka u Manchesteru i zatekao Tvoje poslednje pismo.^[718]

Ne mogu Ti stvarno odgovoriti na pitanje o datumu mog odlaska, pa čak ni na pitanje – koje nisi postavio – *da li ću uopšte putovati?*

Prošle godine sam računao s tim da ću posle uskršnjeg sajma imati drugo izdanje svoje knjige¹ i, prema tome, *honorar* od prvog izdanja. Ali iz priloženog Meißnerovog pisma², danas primljenog, videćeš da je sve to još daleko. (Molim Te, vrati mi pismo.)

Gospoda nemački profesori našli su se u poslednje vreme pobuđeni da se tu i tamo osvrnu na mene, iako na vrlo glup način, na primer, A. Wagner u jednoj brošuri o zemljišnoj svojini, Held (Bon) u jednoj brošuri o seoskim kreditnim kasama u Rajnskoj oblasti.

Gospodin Lange me (*O radničkom pitanju* itd., 2. izdanje) naveliko hvali, ali samo zato da bi sebe učinio važnim. Gospodin Lange je, naime, učinio veliko otkriće. Cela istorija može da se podvede pod jedan jedini veliki prirodni zakon. Taj prirodni zakon je fraza (– Darwinov izraz u ovakvoj upotrebi postaje gola fraza –) »struggle for life«, »borba za opstanak«, a sadržina te fraze je Malthusov zakon o naseljenosti ili, tačnije, prenaseljenosti. Dakle, umesto da se analizira ta »struggle for life«, kako se ona ispoljava istorijski u raznim određenim oblicima društva, ne ostaje ništa drugo nego da se svaka konkretna borba pretvara u frazu »struggle for life«, a ta fraza u Malthusovu »fantaziju o naseljenosti«. Mora se priznati da je to veoma ubedljiv metod – za naduveno, nazovinaučno, razmetljivo neznanje i lenost mišljenja.

Ono što taj isti Lange kaže o Hegelovom metodu i mojoj primeni tog metoda zaista je detinjasto. Prvo, on ne razume baš ništa o Hegelovom metodu, pa otud, drugo, još mnogo manje o mom kritičkom načinu njegove primene. U jednom pogledu on me podseća na Mosesa Mendelsohna. Naime, taj prototip tručala pisao je Lessingu kako mu može pasti na pamet da uzima au serieux³ »mrtvog psa Spinozu«^[33a]! Isto tako se gospodin Lange čudi što Engels, ja itd. uzi-

¹ I toma *Kapitala* – ² Vidi u ovom tomu, pismo 289, Prvi deo. – ³ ozbiljno

mamo au sérieux mrtvog psa Hegela, pošto su se Büchner, Lange, dr Dühring, Fechner itd. već odavno složili u tome da su ga – poor deer⁴ – još davno pokopali. Lange je tako naivan da kaže kako se ja u empirijskoj građi »krećem s retkom slobodom«. On i ne sluti da ovo »slobodno kretanje u građi« nije ama baš ništa drugo do parafraza za *metod* kojim se obrađuje materijal, naime za *dijalektički metod*.

Najlepša hvala à Madame la comtesse⁵ za njene ljubazne retke. Ovo je zaista blagotvorno u vreme »kad bolji sve više i više nestaju«. No sérieusement parlant⁶, uvek se radujem kad me koji redak Tvoje drage gospođe podseti na vedre dane koje sam proživio u Vašem krugu.

Što se tiče Meißnerovog navaljivanja za II tom⁽⁴¹⁾, nije me samo bolest u toku cele zime prekidala u radu. Našao sam za potrebno da bubam ruski, jer mi je prilikom obrade agrarnog pitanja postalo neopходно da ruske odnose zemljišne svojine izučavam po originalnim izvorima. K tome je došlo i to da je povodom irskog agrarnog pitanja engleska vlada izdala niz »plavih knjiga«^[212] (ubrzo prekinutih) o odnosima na selu in all countries⁷. Najzad – entre nous⁸ – želeo bih da najpre izade drugo izdanje I toma. Ako bi ovo palo u vreme ultimate⁹ pripreme II toma, moglo bi samo da smeta.

Best compliments on Jenny's part and my own to all the members of the Kugelmann family.¹⁰

Tvoj
K. M.

⁴ jadnu životinju – ⁵ Gertrudi Kugelmann – ⁶ ozbiljno govoreći – ⁷ u svim zemljama – ⁸ među nama – ⁹ konačne – ¹⁰ Jenny i ja šalјemo najlepše pozdrave svim članovima porodice Kugelmann.

Marx Hermannu Jungu
u London⁽⁷¹⁹⁾

[London,] 14. jula 1870

Dragi Jung,
Prilažem program. Pitanja su *razvrstana* u poretku koji će *olakšati rad* sledećeg kongresa. Razumećete šta hoću da kažem.

Iskreno Vaš
K. M.

I. O potrebi ukidanja državnog duga. Diskusija o pravu na obeštećenje.

II. Odnosi između političke akcije i socijalnog pokreta radničke klase.

III. Praktične mere za pretvaranje zemljišne svojine u društvenu svojину (*v. napomenu*).

IV. O pretvaranju emisionih banaka u nacionalne.

V. Uslovi zadružne proizvodnje u nacionalnim razmerama.

VI. O potrebi radničke klase da vodi *opštu statistiku rada* shodno rezolucijama Ženevskog kongresa od 1866. godine.

VII. Ponovno pretresanje pitanja na kongresu o sredstvima za sprečavanje rata.

Napomena uz tačku III: *Belgijsko Generalno veće* je predložilo sledeće pitanje: »Praktične mere za obrazovanje *poljoprivrednih sekcija* u okviru *Internacionale* i uspostavljanje solidarnosti između poljoprivrednih proletera i proletera drugih industrijskih grana.«

Generalno veće Međunarodnog udruženja smatra da je ovo pitanje nerazdvojno povezano sa tačkom III.

Sledeće *ne podleže objavljivanju* nego se samo pismeno saopštava različitim sekcijama:

Poverljivo saopštenje svim sekcijama

1) Generalno veće moli sve sekcije da svojim delegatima daju formalna ovlašćenja o pitanju celishodnosti promene sedišta Generalnog veća za 1870 - 71. god.

2) U slučaju da promena bude odlučena, Generalno veće bi preporučilo Brisel kao sedište Generalnog veća za pomenutu godinu.

Prevod s engleskog i francuskog

PRILOZI

1

Jenny Marx Johannu Philippu Beckeru
u Ženevu

1, Modena Villas, Maitland Park,
[London, posle 10. januara 1868]

Dragi moj gospodine Becker,

Nemojte se ljutiti na mene što Vam se već ranije nisam zahvalila za Vaše drago poslednje pismo. Na žalost, razlog moga ćutanja nije bio veseo. Naime, moj jadni muž već nedeljama opet leži nogama i rukama vezan za krevet zbog svoje stare, teške, bolne i usled stalnog vraćanja opasne bolesti. Ništa ga ne pritiska toliko kao što je stalno ponovo osuđen na nerad, upravo sada kad ima toliko toga da se uradi, kada se traži 2. deo^[41] i kada se, ukratko, u svetu opet rasplamsava požar, iako za sada još pomoću »grčke vatre« a ne pomoću »crvenog petla«. Lenjivci i besposličari imaju novaca u džepu i zdravlja u kostima, a ljudi koji pripadaju novom svetu, koji su se telom i životom već za njega zalagali, bolesni su, siromašni i dobro snabdeveni »handcuffs«¹. »Shame, shame«², kako Englezi uzvikuju na mitinzima. Nećete verovati koliko često i sa kakvim dubokim poštovanjem i divljenjem moj muž misli na Vas. On smatra Vaš maleni list³ nesumnjivo najboljim i najuspešnijim, i kad god dobijamo vesti iz našeg zavičajnog dečjeg vrtića ili, bolje reći, iz lista »Die Gartenlaube«,⁴ uvek uzvikuje: »Ah, kada bi Nemci imali više takvih ljudi kakav je stari Becker!« Upravo sam u svojstvu privremenog sekretara pisala Schilyju i poslala mu pismo čoveka koji se ponudio za prevođenje^[720]. Moses Heß se, naime, preko Schilyja takođe bio ponudio za prevodioca^[46] i hteo je da prethodno pusti nekoliko ballons d'essais⁵ u nedeljniku »Le Courrier français«. ^[64] Ali od oba ova gospodina već odavno nema ni traga ni glasa, i stvar će se sad privesti kraju upravo pomenutim pismom. Heßa bi zbog njegovog filozofskog obrazovanja i snalaženja u dijalektičkim veštinama skokova i održavanja ravnoteže trebalo pretpostaviti mnogim drugim, čisto literarnim prevodiocima, ali, s druge strane, naš mistični Rabbi Rabbuni često nije sasvim pouzdan (nije sasvim »pravoverane«), i često je nemaran, tako da bi ipak bilo pogrešno da se zbog njega odbiju druge ponude. Schily će sada istupiti u svojstvu chargé d'affaires⁶ i videti ko je odgovarajući čovek.

Vaš poslednji članak o dokoličarima iz Lige za mir^[721] bio je

¹ »Lisicama« - ² »Sramota, sramota« - ³ »Der Vorbote« - ⁴ Igra reči zasnovana na sazvučju reči »Kindergarten« - dečji vrtić i ime nemačkog malogradanskog nedeljnika »Die Gartenlaube« - senica. - ⁵ probnih balona - ⁶ otpravnik poslova

izvrstan i, tako mi boga (nolens volens⁷, stalno spominjemo dragoga boga ustima i perom, iako je već odavno izgubio svoje počasno mesto u srcu), najbolji na koji smo dosad naišli.

»Goegg« ovde još uvek tumara okolo po propagandnim klizalicama. Borkheim je mogao učiniti nešto pametnije nego što mu je dao 100 franaka za putni trošak. Ako ga novac u džepu toliko svrbi i peče, neka ga stavi na drugo mesto i zapali. Mislim da se mogu učiniti bolje stvari nego da se podupiru ovakvi apostoli. Sasvim drukčije je Amand odleteo od Engelsa u Mančesteru. Da biste se rasonodili, saopštavam Vam o tome jedno mesto iz Engelsovog pisma.⁸

»Osim toga juče me je posetio eksdiktator Amand Goegg, koji putuje u ime smešne Lige za mir⁽²⁹⁾, i pokvario mi večer. Srećom je slučajno naišao Schorlemmer« (veoma značajan hemičar, jedan od »naših ljudi«) »koji se čudom čudio tom fosilu federalne republike; tako nešto nije smatrao mogućim. Taj glupak je besmislenim ponavljanjem istih fraza postao deset puta gluplji i izgubio svaku dodirnu tačku sa svetom zdravog ljudskog razuma (da i ne govorimo o mišljenju u pravom smislu reči). Osim Švajcarske i kantona Baden, za tu sortu još uvek ne postoji ništa drugo na svetu. On se, međutim, ubrzo uverio u istinitost Tvog prvog odgovora na njegov poziv za podršku: ukoliko dalje budemo živeli jedan od drugoga i što manje budemo imali jedan s drugim posla, to ćemo se bolje slagati. – On je priznao da se Blind u Vogtovoј stvari *kukavički* poneo, ali da je ipak, čestit čovek, i čak je pretio da će Te izmiriti s Blindom! Vogt nije političar, ali je duša od čoveka, koji svašta piše ne razmišljajući – kad bismo nas dvojica proveli s njim jedan sat, mi bismo se pobratimili. Priznao je da je bonapartist, ali ne plaćeni. Na to ja: *svi* bonapartisti su plaćeni, nema neplaćenih, pa ako bi mi on mogao pokazati *jednog* neplaćenog, prihvatio bih *mogućnost* da Vogt nije plaćen, inače ne. To ga je zaprepastilo, ali najzad je otkrio jednog – *Ludwiga Bambergera*. Uostalom, reče, Vogt je stalno vrlo loše živio, njegova žena je seljančica iz Bernskog Oberlanda, kojom se oženio *zbog vrline*. Lisac Vogt izgleda da je ovom magarcu dobro podvalio. Ali kad smo mu Schorlemmer i ja rekli da Vogt ni kao prirodnjak nije ništa uradio, onda je trebalo videti njegov bes. Zar nije popularizovao nauku? Zar to nije zasluga!»

Toliko Engels. Od njega je Goegg otišao praznih šaka. Sad traži sreću u drugim gradovima. Da li ste nešto čuli o Bakunjinu? Moj muž mu je, kao starom hegelijancu, poslao svoju knjigu⁹ – ali od njega ni glasa ni slova. Da li ju je dobio? Svim tim Rusima ne može se potpuno verovati. Ako nisu za »bačušku« u Rusiji – onda su, za »rođenog oca«, što, na kraju krajeva, izlazi na isto¹⁰. Nije šija nego vrat.

⁷ hteli-ne hteli. – ⁸ Vidi u ovom tomu, pismo 6, Prvi deo. – ⁹ prvi tom *Kapitala* – ¹⁰ Pod »bačuškom« se podrazumeva car, a pod »rođenim ocem« Hercen zbog sazvučja reči »Herzens-Väterchen« (rođeni otac) sa prezimenom Hercena (aluzija na prijateljske veze Hercena i Bakunjina).

Ovde stvari idu dobro. Englezi beže iz straha od sopstvene senke, i kada neko negde čuje da je pukao čep, on misli da je grčka vatra; a vidi li nevino sumporno palidrvce, John Bull misli da je ono natopljeno glicerinom, parafinom, nikotinom i bogzna čime i počinje da beži, ukratko, svi beže, i najzad beže i pravi constables¹¹ od lažnih bobija, od takozvanih »specijalnih«, koji olovnim palicama održavaju red na ulicama. Irska je stupila na čelo celokupnog političkog programa, za Irsku već na mitinzima urlaju *Englezi*, već je gotovo postalo dobrim tonom da se jadikuje, da se urla zbog sedamstogodišnjih *lipa miloga Erina*¹², a sve to učinilo je jedno sumporno palidrvce i jedan konopac.^[722] Kako je lako saterati toj gospodi rogove u glavu!? Kratkotrajni strah od fizičkih sredstava učinio je više nego stoleća moralnih pretnji.

¹¹ policajci – ¹² drevni naziv Irske.

2

Laura Marx Engelsu
u Mančester

[London] 13. januara 1868.

Dragi Engels,

Pošto je Mohr opet postao žrtva svojih starih neprijatelja, karbunkula, a izbijanje poslednjeg učinio mu je sedeći stav veoma neudobnim, zamolio me je da Vam napišem ove redove umesto njega.

Što se tiče članka za »The Fortnightly Review«^[16], dužna sam da Vam kažem da se ne postavlja pitanje prosto o kratkoj belešci poput prikaza knjiga, koji se uglavnom nalaze na kraju tog časopisa, već o članku one dužine kakvu imaju članci koji se obično tamo štampaju.

Takođe treba da Vas zamolim da što pre vratite ranije brojeve časopisa »Le Courier francais«.¹

Sa najsrdačnijim pozdravima od svih nas i u nadi da nedavne mnogobrojne božićne zabave koje ste »izdržali« nisu poremetile Vaše zdravlje, ostajem, dragi Engels,

sa puno ljubavi Vaša

Laura Marx

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 1, 7 i 8, Prvi deo.

3

Friedrich Engels
Ispovesti^[723]

[London, početak aprila 1868]

Vaša omiljena vrлина	veselost
Vaša omiljena osobina kod muškarca	da se ne meša u tuđe poslove
...kod žene	da ne zatura stvari
Vaša glavna karakteristika	znanje svega napola
Pojam sreće	Château Margaux 1848 ¹ .
Pojam nesreće	poseta zubnom lekaru
Porok koji pravdate	preterivanje svake vrste
Porok koji mrzite	licemerstvo
Ono čega se gnušate	izveštačena nadmena žena
Karakteristi koje posebno ne volite	Spurgeon ²
Omiljeno zanimanje	zadirkiivati i biti predmet zadirkivanja
Omiljeni junak	niko
Omiljena junakinja	suviše ih je mnogo da bi se imenovala jedna
Omiljeni pesnik	Reineke de Vos ^[724] , Shakespeare, Ariosto itd.
Omiljeni prozni pisac	Goethe, Lessing, dr Samuelson ³
Omiljeni cvet	zvončić
Omiljena boja	svaka koja nije anilinska
Omiljeno jelo	hladno: salata, toplo: irski paprikaš
Omiljena максима	nemati nijedne
Omiljeno geslo	uzimati sve olako

F. Engels

Prevod s engleskog

¹ Marka vina; u datumu je sadržana aluzija na revolucionarne događaje od 1848. god. – ² popularni baptistički propovednik, fanatik – ³ nemački očni lekar u Mančesteru, član literarnog kluba (Engelsa su u to vreme bolele oči.)

Arnold Ruge Steinthalu

u Mančester^[725]

7, Park Crescent Brighton
25. januara 1869.

Veoma poštovani gospodine Steinthal,
Istovremeno sa ovim pismom šaljem Vam kao štampanu stvar
Marxovu knjigu o kapitalu.

Najlepša hvala! Sve ovo vreme bavio sam se neprekidno tom
knjigom iako sam pored toga morao da radim i štošta drugo.

To je *epohalno delo* i ono baca jarku, često oštru svetlost na raz-
vitak, na propadanje i porođajne muke i strašne dane stradanja u po-
jedinim društvenim periodima.

Dokaz o *višku vrednosti* stvorenom neplaćenim radom, o ekspro-
rijaciji radnika, koji su radili *za sebe*, kao i onaj o predstojećoj ekspro-
rijaciji eksproprijatora su klasični.

Poslednja str. 745: »Kapitalistički način proizvodnje i prisvajanja,
a otuda *kapitalistička* svojina je prva negacija *individualne privatne*
svojine zasnovane na sopstvenom radu. Negacija ove negacije onda opet
ustpostavlja individualnu svojinu, ali na osnovu tekovina kapitalističke
ere, naime na osnovu *kooperacije slobodnih radnika i njihove zajedničke*
svojine na zemlju i proizvodna sredstva, proizvedena samim radom!«^[726]

Marx poseduje široku učenost i sjajan dijalektički talent. Knjiga
premašuje horizont mnogih ljudi i žurnalista; ali ona će, sasvim si-
gurno, prodrati i uprkos širokoj koncepciji, štaviše, upravo pomoću
nje izvršiće snažan uticaj.

U vezi sa religijom pisac veoma tačno kaže: 608: »Kao što u reli-
giji čovekom vlada tvorevina njegove sopstvene glave, tako u kapita-
lističkoj proizvodnji njime vlada tvorevina njegove sopstvene ruke.«^[727]

I da bismo ga oslobodili, još nije dovoljno učinjeno time što se
ova zabluda razvejava; štaviše, ako ikad izgubi svoga gospodara, kao
Francuz ili Španac, onda ga sam sebi opet stavlja na vrat.

Pa ipak, mnogo sreće u 1869. godini! Neka bude takva kakva je
bila prethodna! Najlepši pozdravi gospodi Steinthal i gospodinu Hey-
demannu!

Potpuno Vaš
dr A. Ruge

5

Jenny Marx Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 15. septembra [1869]

Dragi gospodine Kugelmann!

Odavno bih Vam odgovorila na Vaše ljubazne redove iz Karlsbada da se nisam iz dana u dan nadala određenijim vestima od naših dragih putnika. Posle njihovog prvog i poslednjeg pisma iz Liježa potpuno smo im izgubili trag. Ali verujem da će sigurno sada, posle malo skitanja tamo-amo, ove nedelje stići k Vama^[656], te Vam šaljem kao zajedničku lektiru današnji broj lista »The Times« i jedan stariji broj lista »The Pall Mall Gazette«. U štampi je ovde vladalo grobno ćutanje o kongresu^[333] izuzev jednog potpuno smušenog glupog članka u listu »The Pall Mall Gazette«, koji prilažem. Danas je »The Times« prvi put probio led, i to vrlo povoljnim, objektivnim i sažetim člankom, koji će ovde, a naročito u Francuskoj zbog govora američkog delegata¹ izazvati opštu pažnju. Mislim da u nekim obrtima, izrazima i »eccariadama« naslućujem našeg »George-a«, ako mu se uopšte može pripisati toliko takta^[728].

Ovde se u međuvremenu nakupio čitav arsenal novina i pisama; i ja zaista ne znam da li вреди truda i troškova da se oni šalju na Kontinent. Njihov sadržaj je većinom već zastareo. Leßner je pisao tri veoma simpatična opširna pisma o kongresu, a Liebknecht dva nazoviučena pisma, koja je bolje ne čitati.^[729] Eccarius je javio čudnu činjenicu, koju mu je saopštio neki Amerikanac, a ovaj je, navodno, od gospodina Slacka, dopisnika lista »New-York Daily Tribune« u Londonu, čuo da je, naime, »Bright pisao svim londonskim novinskim redakcijama i molio ih da ne štampaju *nikakve* izveštaje o našim raspravama«. To bi donekle objasnilo ćutanje štampe. Ako »The Times« donese još nekoliko izveštaja, slediće ga ostali oinovni predvodnici i onda je uspeh kongresa osiguran. U svakom slučaju, imaće bolje posledice nego Ajzenaški kongres^[364], čiji se jedini uspeh, kako izgleda, sastoji u tome što je »našem velikom učitelju Ferdinandu«² pripomogao da pored svog zvaničnog glasila u listu »Der Social-Demokrat« dobije još i drugi poluzvanični u Liebknechtovom listiću^[14]. Čak su i u Bazelu nastojali da bedni skandal sa Schweitzerom opet proguraju u prvi plan, tako da bi trebalo poverovati da »internacionalci« nemaju drugu misiju sem da *internacionalizuju* principe »Železnog«³ bez njegove stroge organizacije^[730].

¹ Andrewa Camerona – ² Ferdinandu Lassalle-u – ³ Lassalle-a (aluzija na njegov »železni« zakon plate)

Nekoliko privatnih pisama od značaja poslaću u Hanover odmah čim čujem da su drage »skitnice« priskele Vama. Danas se upravo navršavaju 4 nedelje otkako su Laura, njen muž i divni sinčić⁴ kod nas, oni se spremaju za povratak kući u Pariz. Na žalost, mati i sin nisu tako zdravi kako bih želela. Mali dragi dečaćić pati zbog izbija-nja prvih zuba sa svim uobičajenim simptomima. Ljupko lišće je tako smršalo, tako se smanjilo, a blistave očice dvostruko veće i krupnije gledaju iz belog lišća. On je tako vedar, blag mališan, i nama će to malo majmunče veoma nedostajati.

Pozdravite najsrdačnije Vašu dragu ženu, poljubite malu Fränz-chen i primite iskreno prijateljski pozdrav od

Vaše

Jenny Marx

⁴ Charles-Etienne Lafargue.

6

Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London] 30. oktobra 1869

Dragi »doktore«!!!

Mnogo Vam hvala na pismu i kopiji portreta Vaše drage majke. Ona je izvanredna – bolja nego original. Veoma mi je milo što sam je dobila. – Sa velikim zadovoljstvom sam pročitala da se osećate bolje, neka Vas vreme postepeno pomiri sa teškim gubitkom koji ste podneli. Pomislite – »nakon grozničavog života, ona sad slatko spi – ništa joj više ne može naneti bol.«^[731] Zar nema utehe u toj misli?

Napisala sam pisamce gđi Menke. Vrlo sam Vam obavezna na blagovremenom podsećanju, mada mogu izneti sebi u prilog da sam pre prijema Vašeg pisma već mislila da pišem »Mariechen« – . . . ali ovako ili onako – pa – put u pakao, kažu, popločan je dobrim namerama. Mohr joj je takođe napisao nekoliko redaka. Njemu je mnogo bolje i gotovo mu je pošlo za rukom da se oslobodi dosadnog kašlja koji ga je toliko mučio u Hanoveru. On Vam šalje srdačne pozdrave i nada se da ćete ga izviniti zbog nepisanja, pošto je u ovom trenutku veoma zauzet čitanjem knjige (ona je upravo izašla na ruskom jeziku i njeno mu čitanje zadaje dosta teškoća) o položaju ruskog seljaštva^[421], koji je, čini se, tačno suprotan onome kako ga prikazuje maštoviti Carey – sve samo ne zavidan. »Sreća ne raste u Rusiji.« Ova knjiga se pojavila upravo kao poručena, ona je vrlo važna. Mohr treba u svom drugom tomu^[41] da objavi činjenice sadržane u njoj. U međuvremenu, francuski prevod prvog toma stalno napreduje.^[455] Kroz mesec dana treća glava će biti gotova za ispravljanje, bar tako piše Paul (Lafargue), koji je posetio prevodioca pre nekoliko dana. »Dans une chambre plus pouvre encore, ou ne se trouve[nt] que deux chaises, une table, un lit et quelques planches pour des livres«¹, piše nam Paul, zatekao je g. Kellera (prevodioca) zadubljenog u posao. On je mlad, pametan, pun oduševljenja. Paul je ushićen njime a naročito se divi njegovoj grand pouvoir travailleur et énergie«² – i zaista, ko bi mogao da ne deli to ushićenje? Zbog svojih studija (on se bavi mnogim naukama, ali prvenstveno društvenim) ovaj mladi čovek živi u relativnom siromaštvu. Njegov otac je bogat fabrikant, čijom je fabrikom on upravljao sedam godina, ali pošto je osećao odvratnost prema »métier de garde – chiourme«³, g. Keller je napustio svoj po-

¹ »U jednoj siromašnoj kući, u još siromašnjoj sobi, gde se nalaze samo dve stolice, sto, postelja i nekoliko polica za knjige« – ² »velikoj radnoj sposobnosti i energiji« – ³ »zanatu čuvara robijaša«

ložaj. Paul je susreo još dvojicu socijalista u kući g. Kellera. »Le parti socialiste«, il nous écrit, »se constitue à Paris et commence à tenir le haut du pavé, quoiqu'il n'ait pas de journal, il a les réunions publiques et l'agitation personnelle.«⁴ Nema sumnje, Socijalistička partija je iznikla na ruševinama Simona, Pelletana, Bancela, Gambetta. Francuzi su došli do saznanja da posude prave veću buku ukoliko su praznije – oni su posmatrali ta razmetljiva visokoparna tručala kako hvataju maglu i neće poverovati u njihove dobre namere, njihove nade »da oni koji beže mogu doživeti novu bitku«.

U Londonu je događaj nedelje bila fenijanska demonstracija, priređena u cilju da se zamoli vlada da oslobodi zatvorene Irce.^[430] Pošto je Tussy po povratku iz Irske nepokolebljivija Irkinja nego ikad^[732], nije se smirila dok nije ubedila Mohra, mamu i mene da idemo sa njom u Hajd-park, mesto određeno za miting. Ovaj park, najveći u Londonu, prekrililo je mnoštvo ljudi, žena i dece, čak je i drveće sve do najviših grana bilo prepuno. Broj prisutnih listovi su ocenili na oko 70 000, no pošto su ovi listovi engleski, ta brojka je, bez sumnje, suviše mala. Demonstranti su nosili crvene, zelene i bele zastave, sa raznim parolama, kao, na primer, »Neka vam barut bude suv! Nepokornost tiranima dužnost je prema bogu«. A iznad zastava letelo je u vazduh obilje crvenih jakobinskih kapa, čiji su nosioci pevali »Marseljezu« – prizori i zvuci koji su morali mnogo smetati posetiocima klubova pri naslađivanju vinom porto. – Sutradan, u ponedeljak, sve novine su pomamno napale vražije »strance« i proklinjale dan kad su se ovi iskricali u Engleskoj da pokvare trezvenog Johna Bulla svojim krvavo-crvenim zastavama, bučnim horovima i ostalim grototama . . .

Vreme je za čaj, a ja sam obećala da ću ispeći malo kestenja za Tussy, stoga zahvalite svojim srećnim zvezdama ili, bolje reći, kestenju što se ovo škrabanje ne nastavlja do beskonačnosti. (Sigurno ste pomislili da neću nikad prestati.) Sa najtoplijim pozdravima od svih ukućana, molim Vas, dragi »doktores*«, da verujete u duboku odanost Vaše

Jenny Marx

*) Izgleda da se čudite što Vas oslovljavam Vašom zvučnom titulom. Verujte mi, ja Vam ne zavidim na njoj. U »našem novom društvu« neće se osećati velika potreba za sveštenicima tela; oni će bankrotirati zajedno sa svojom sabraćom, lekarima duše; u međuvremenu, želim Vam da uživete u svom visokom činu – da ga do krajnosti iskoristite – sve dok on traje! Prilažem fotografiju Weertha.

Prevod s engleskog

⁴ »Socijalistička partija«, piše nam on, »obrazuje se u Parizu i počinje da se ističe na prvo mesto; iako nema lista, ona priređuje javne skupove i vrši ličnu agitaciju.«

Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

London, 27. decembra 1869.

Dragi moj doktore,

Nadam se da ne zamišljate da se ja, verna izvesnim moralnim pravilima svojih predaka, predajem duhu osveta. Jedini razlog zbog koga sam Vaše ljubazno pismo ostavila tako dugo bez odgovora jeste što nisam imala nijedan slobodan čas. Znete da sam svakodnevno zauzeta do dva sata¹, a onda, pošto se naša jadna Helen² ne oseća nimalo dobro, popodneve sam često provodila u domaćim poslovima, osim toga, pregledam nekoliko stotina listova, da bih za Mohra napravila iz njih izvode o finansijskim podvalama kompanija itd. – (Uzgred budi rečeno, Overend i Gurney upravo su oslobođeni.^[247] Buržoazija širom zemlje veseli se zbog oslobođenja ovih »mučenika«, za koje izjavljuje da se više prema njima grešilo nego što su sami grešili. Ne bih se uopšte iznenadila kad bi ovi lopovi u svečanom crnom odelu jednog lepog dana bili ponovo izabrani u parlament da donose zakone za svoje sunarodnike. Pristrasnost sudije u korist optuženih bila je tako upadljiva da je čak pala u oči i tupavoj poroti, a jednom prilikom i izazvala njen protest.) – Vidite da imam opravdanja za svoje ćutanje. Pa ipak ću priznati da, iako ste imali pravo da pretpostavljate da se ne klanjam bogu osvete, isto tako nisam mnogo sklona da obožavam ein sanfter Lämmerschwänzchen³; da bih Vam dokazala da nisam navikla da vraćam »dobro za zlo«, osudila sam Vas na kaznu da pojedete najnesvarljiviju smesu, pravi engleski puding sa suvim groždem, a za izvršenje tog podviga biće Vam dat oproštaj svih grehova.

Svi kod kuće Vam šalju najlepše želje za Novu godinu, kojima se ja najsrdačnije priključujem. Bilo nam je veoma žao kad smo čuli za Vašu bolest i verujemo da ste se do sada potpuno oporavili od njenih posledica. Mohr je u ovom trenutku prilično dobro sa zdravljem, to jest relativno govoreći. – Pre nekoliko dana Engels je proveo kod nas nekoliko časova. Svratio je na putu za Barmen, gde namerava da provede božićne praznike sa svojom majkom.^[733] Izgleda izvanredno dobro i vrlo je srećan što je uspeo da pobjegne iz poslovnice, u kojoj se oseća kao riba izvan vode. On vredno radi na knjizi o Irskoj⁴. Na Vaša pitanja o toj knjizi nisam kadra da odgovorim, pošto ništa neznam o njenoj sadržini. Pretpostavljam da će to biti nešto kao dopuna

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 126, Prvi deo. – ² Helen Demuth – ³ jagnjeću krotkost – ⁴ F. Engels, *Istorija Irske*

njegovom delu *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Pričinilo nam je veliko zadovoljstvo što smo videli da saosećate sa nama u pogledu irskog pitanja. Svi smo mi iskreni fenijanci. Onog dana kad smo primili vest o Donovanovom izboru, svi smo igrali od radosti – Tussy je bila izvan sebe.^[445] Možete misliti kakvo je zaprepašćenje izazvao u Engleskoj izveštaj o izboru jednog fenijanca. Najpre je štampa, sa izuzetkom listova »Reynolds's Newspaper« i »The National Reformer«, bila jedino u stanju da vapije u horu »Izabran osuđeni zlikovac – užas nad užasima!« Zatim, pošto je složno na sve moguće načine upotrebila te za nju magične reči, ova najamnička družina je stala među sobom da se svada: torijevski listovi su krivili Gladstone-a, izjavljujući da je ovaj izbor plod njegove politike a vigovski organi su se raspricali o nezahvalnosti i jadikovali nad sudbinom zemlje u kojoj poruke mira i dobre volje nailaze na takav odgovor u kojoj se izdaja javno šepuri usred bela dana a pohvale ubistvu pevaju na sav glas. Britanska vlada je smesta uputila hiljade vojnika na bratsko ostrvo.

Mora se priznati da su, kako kažu torijevci, Gladstoneove mere na odvajanju crkve od države već donele plodove. Verski fanatizam umire prirodnom smrću, neprijateljstvu katolika i protestanata dolazi kraj, postoji rascep u taboru oranžista^[734] i oranžisti, ribonisti^[413] i fenijanci^[35] se ujedinjuju protiv zajedničkog neprijatelja, britanske vlade. Usled toga uticaj sveštenika nestaje, irski pokret nije više u njihovim rukama, u stvari, izbor Donovana-Rosse je u neposrednoj oprečnosti sa stavom klerikalne stranke. Na primer, pošto se ti džentlmeni protive oslobođenju političkih zatvorenika, oni su sazivali zborove da bi se sklepao nekakav zakonski predlog o zemlji, ali narod je silom rasturao te zborove, izjavljujući da ne pristaje ni na kakav sporazum sa britanskom vladom dok se ne oslobode zatvorenici. Kako je vlada ostala gluva na zborove koji su zahtevali amnestiju itd., narod je izabrao Donovana-Rossu, fenijanca, uprkos britanskoj vladi i irskim profesionalnim agitatorima, svetovnim i duhovnim, čiju je neiskrenost najzad otkrio.

Međutim, najplemenitiji Irci trunu u britanskim tamnicama. Nemoguće je opisati patnje ovih ljudi. Donovana-Rossu su jedanput držali 35 dana u mračnoj ćeliji sa rukama okovanim iza leđa, noću i danju, i nisu mu skidali okove čak ni da uzima hranu – razvodnjenu čorbu – koju su mu ostavljali na pod ćelije. Sve u svemu, dragi moj doktore, Engleska je u ovom trenutku zemlja užasa. U londonskom Ist-endu izbila je groznica od gladi – po sirotištima beskućnici umiru masovno. Ne zadovoljavajući se više *leševima* siromaha, lekari vrše opite na *živima*, a u mom sećanju još je sveže vreme kad je engleska štampa izražavala najveće negodovanje zbog vivisekcije životinja u Francuskoj. Prošle nedelje u Velsu se dogodio slučaj od koga se kosa diže na glavi. Jedan velški farmer je proširio glas da njegova kćerka, *dvanaestogodišnja* devojčica, dve godine živi bez hrane. Iako je ovaj bedni Velšanin dobijao novac što je pokazivao svoje dete, moguće je

(u Velsu još postoji verovanje u veštice itd.) da je on polulud i da veruje u svoju priču. Ali da su u nju poverovali lekari najboljih londonskih bolnica – izgleda neverovatno. Ma kako bilo, oni su obrazovali komisiju i odredili negovateljice iz bolnice »Guy« da idu u Vels da bi dve nedelje pazile na ovu takozvanu devojčicu koja posti. Svakodneвно su ovi isti lekari izdavali biltene za javnost o stanju devojčice. Šest dana su je držali bez hrane a sedmi dan je nesrećno dete umrlo. Dan uoči detinje smrti doktor Davies je rekao ocu devojčice da nema opasnosti, a prilikom saslušanja taj džentlmen izjavljuje da nije predložio hranu zato što nije hteo da »uvredi« oca. Dakako, vrlo učtivo i obazrivo! – Nastojacu da Vam pribavim ceo slučaj. On, zacelo, ne uliva visoko mišljenje o lekarskom pozivu u Engleskoj. Ako bi nekome palo na um da objavi da može hodati po usijanim gvozdanim šipkama, ili da skoči kroz prozor a da pri tom ostane *nepovreden*, uverena sam da bi se našli lekari koji bi ispitivali slučaj. Ovih dana ćemo se vratiti na božji sud!

Sa najlepšim željama za Novu godinu

ostajem iskreno Vaša

Jenny Marx

Prevod s engleskog

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, oko 17. januara 1879]

Dragi gospodine Engels,

Retko je kad a hamper¹ stigla tako à propos² kao jučerašnja. Sanduk je upravo bio raspakovan, a svih 50 tankovitih delija stajalo je u stroju u kuhinji kad je došao doktor Allen sa svojim asistentom, mladim škotskim lekarom, da operiše jadnog Mohra, tako da su se odmah posle operacije Mohr i njegova dva Eskulapa mogli okrepiti izvrsnim »braunenbergerom«. Stvar je ovog puta opet bila vrlo loša. Osam dana primenjivali smo sva sredstva, obloge, basilicum itd. itd., koja su već toliko puta pomogla, ali sve uzaman. Čir je stalno rastao, bolovi su postali nepodnošljivi i nije bilo moguće izazvati neki otvor da bi iscurio gnoj. Moralo se pribeći sečenju i tako se, dakle, Mohr najzad odlučio na neizbežan korak da pozove lekara. Posle vrlo dubokog reza osetio je odmah veliko olakšanje i, mada jutros još nije sasvim bez bolova, ipak mu je, opšte uzevši, mnogo bolje i nadam se da će za nekoliko dana ozdraviti. Ali sada moram da Vam iznesem pravi pravcati spisak njegovih grehova. Otkako se vratio iz Nemačke, a naročito posle hanoverske kampanje⁽⁶⁵⁶⁾ nije se osećao dobro, stalno je kašljao i umesto da se čuva i neguje, počeo je, upinjući se iz petnih žila, da uči ruski, izlazio još sasvim malo, jeo neredovno i pokazao karabunkul pod miškom tek kad je već bio znatno natečen i otvrdnuo. Koliko sam puta, dragi gospodine Engels, već otpre mnogo godina, u sebi želela da ste ovde!! Mnogo šta bi bilo drukčije. Nadam se sada da će mu ovo poslednje iskustvo služiti kao opomena. Molim Vas, dragi gospodine Engels, nemojte mu sada u svojim pismima ništa govoriti o ovome. Trenutno je veoma razdražljiv i veoma bi se ljutio na mene. Ali za mene je značilo tako veliko olakšanje što sam mogla da se izjadam kod Vas, jer sam potpuno nemoćna da u njegovom načinu života ma šta izmenim. Možda bi se preko Gumperta moglo jednom ozbiljno porazgovarati s njim, kada opet dođe u Mančester. Gumpert je jedini lekar u koga ima poverenja. U našoj kući sada vlada opšti prezir prema celoj medicini i svim lekarima; pa ipak su još uvek nužno zlo koga se ne možemo lišiti.

Šta kažete o drugom novogodišnjem poklonu koji nam je učinila

¹ pošiljka – ² u pravi čas

Laura?³ Nadam se da će se taj brzi tempo zaustaviti; inače bi se uskoro moglo pevati

1, 2, 3, 4, 5 - 6 - - -

lo little nigger-boys!⁴

³ Vidi u ovom tomu, pismo 9, Prilozi. - ⁴ Deset malih crnčica!

Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London] 30. januara 1870.

Dragi doktore,

Pišem ove redove da Vam objasnim zašto Mohr nije odgovorio na Vaša pisma. Već oko tri nedelje on ima čir ispod miške, koji ga je toliko bolelo da jadni Mohr nije mogao ruku da pomeri. Lekar ga je dva puta prosekao.¹ Ova operacija je gotovo trenutno donela olakšanje. Danas sa radošću javljam da je naš dragi bolesnik opet skoro sasvim dobro, iako se, naravno, još uvek oseća veoma malaksao, neizbežna posledica velikih patnji koje je podneo. Sada kad je prošlo, mislim da je dobro što je bolest dospela do krize jer se Mohr mučio mesecima – sećate se da u Hanoveru uopšte nije bio zdrav, i to stanje je trajalo sve do danas – nekad malo bolje, nekad gore.

Vaša prepiska sa Jacobyjem ga je mnogo zabavljala.² Sudeći po nesredenom odgovoru toga uvaženog gospodina, Vaše pismo ga je moralo prilično teško pogoditi.

Takođe moram da potvrdim prijem Vašeg pisma upućenog meni – njegova sadržina me je dosta iznenadila i izazvala kod mene veliku želju da čujem konačnu odluku filistara iz »Künstler-Vereina«³. S obzirom na to da je ovaj savez sastavljen od krema hanoverskog društva, »obrazovanje« viših klasa, na osnovu čega one sebe smatraju toliko iznad radničke klase, zaista je nešto čime se treba silno ponositi! Šteta je samo što je tim klipanima pošlo za rukom da Vas naljute i da Vam oduzmu tako mnogo vremena.

Moram zamoliti Vas i dragu Trautchen⁴ da mi oprostite što Vas nisam ranije obavestila o dolasku male neznanke u porodicu Lafargue. Drugog januara Paul nam je javio da je stigla devojčica u Ulicu Cherche-Midi. Ona je tačno godinu dana mlađa od brata⁵, pošto su se oba deteta rodila istog datuma⁶. Pre nekoliko dana Laura nam je pisala da se oseća mnogo jačom. Uz njeno pismo je došao veliki svežanj najinteresantnijih francuskih listova – »La Marseillaise«, »La Cloche«, »La Réforme«, »Le Rappel« i »Le Pays«. Ovi listovi daju izvrsnu sliku o sadašnjem stanju Francuske. Metež i uzbuđenje koji su uzeli maha u prestonici su neverovatni. Sve stranke, štaviše, svi pojedinci se glože. Rochefort je na krv i nož sa svojim nekadašnjim prijateljima i prista-

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 8, Prilozi. – ² Vidi u ovom tomu, pismo 248, Prvi deo. – ³ »Saveza umetnika«. – ⁴ gospođu Gertrudu Kugelmann – ⁵ Charles-Étienne-a Lafargue-a – ⁶ 1. januara

licama Vermorelom, Vilemessantom itd. itd., koje otvoreno optužuje kao mouchards⁷, a oni mu, opet, u svom organu »Le Figaro« vraćaju milo za drago. Što se tiče raznih Bancela, Gambetta, Pellatana, Favre-a itd., taj soj brbljivih deklamatora zvučnih fraza potpuno je iščezao – potučeni su do nogu. Iskustvo je naučilo narod šta može da očekuje od samohvalisave »gauche«⁸. Ni jedan od njih se nije usudio da pomoli nos na pogrebu Victora Noira⁽⁴⁹⁰⁾ niti da digne glas u oba doma parlamenta. Rochefort, uz podršku hrabrog starog Raspaila, uništio ih je – osudio ih da vegetiraju kao živi leševi. Ma šta Liebknecht tvrdio suprotno, Rochefort ima najveći upliv u Parizu i mudrost njegovog držanja pri sprečavanju sukoba sa vojnicima na dan sahrane sada je svima očita.^[735] Kad bi Liebknecht čitao »Le Pays«, on bi uvideo da Cassagnac, pa prema tome i vlada ne skrivaju ljutnju zbog toga »que le peuple ne savait pas mourir pour ses convictions«, qu'ils n'ont pas élevé dans l'air le drapeau rouge.⁹ Ranije, vrišti razjereni klovn Cassagnac: »les révolutionnaires étaient des hommes de coeur, des hommes de principes qui se battaient pour des idées, et qui savaient bien que ni canons, ni fusils, ni bayonnettes ne tiendraient devant la poitrine nue du peuple qui réclame son droit«¹⁰.^[736] Ove »obnažene grudi« bi zaista bile gozba za topove i puške čoveka decembra¹¹, utoliko pre što su se nalazili razmešteni po predgradima Pariza, gde se barikade nisu mogle podići i gde se zbog toga 100 000 vojnika ne bi izložilo opasnosti od hvatanja ukoštac sa narodom, kao u uskim pariskim ulicama.

Dalje, »Der Volksstaat« takođe daje netačan izveštaj o štrajku u Krezou.^[737] Nije tačno da radnici traže veće plate i smanjenje radnog vremena. Oni su jednostavno zahtevali da se rukovanje njihovim bolesničkim fondom nalazi u njihovim rukama a ne u rukama gospodina Schneidera, zatim da se ne otpušta njihov drug-radnik Assi, već nadzornik koji s njima nečovečno postupa. Ovo su pravi uzroci štrajka. Francuska vlada i zvanična štampa izjavljuju da je štrajk posledica »l'excitation artificielle«¹². Gospodin Guérout iz lista »L'Opinion Nationale« montre les sociétés secrètes dominant donnant des mots d'ordre et des consignes¹³.^[738] Ova udruženja su, razume se, Internacionala, od koje je Assi, vođa štrajka, navodno, primio 55 000 franaka. »The Times« preštampana ove izjave i potvrđuje ih. Kad bi bar bile tačne! Ogromna je šteta što Internacionala u svojoj delatnosti ne može da ide ukorak sa blistavim izmišljotinama ovih velikana.

Značajna je činjenica što su se neki vojnici upućeni u Krezu od-

⁷ policijske doušnike – ⁸ levice – ⁹ »što narod nije umeo da umre za svoja ubedenja«, što nije istakao crvenu zastavu – ¹⁰ »revolucionari su bili srčani ljudi, ljudi od načela koji su se borili za ideje i koji su dobro znali da ni topovi, ni puške, ni bajoneti ne odolevaju pred obnaženim grudima naroda koji zahteva svoje pravo« – ¹¹ Napoleona III – ¹² »sveštačkog uzbuđenja« – ¹³ »ukazuje na svesmoć tajnih udruženja koja daju parole i direktive«

mah bratimili sa rudarima. Četvorica od ovih vojnika biće izvedena pred sud zbog pokušaja da svoje drugove privuku na stranu naroda.

U Jorkširu je takođe izbio štrajk, pošto radnici polažu pravo na upravljanje svojim bolesničkim fondom i protestuju protiv odbijanja poslodavaca da im dozvole udruživanje. S obzirom na to da je još od 1824. godine pravo na udruživanje ozakonjeno u Engleskoj, poslodavci, u stvari, postupaju potpuno protivno zakonima zemlje, a ipak im vlade na njihovu molbu stavljaju vojnike na raspolaganje.

Pojedinosti ovog štrajka su tačno onakve kao u Krezou – između slobodne ustavne Engleske i Francuske pod despotskom vlašću nema razlike: obe zemlje drže vojnike spremne da ubijaju ljude koji imaju hrabrosti da tvrde da se smatraju dovoljno pametnim da upravljaju sopstvenim novčanim sredstvima – svojim teško stečenim ušteđevinama.

Prema proceni dopisnika jednog od engleskih listova koji se nalazi u Krezou, radnici ovim štrajkom gube 8000 funti sterlinga dnevno (u platama), dok gubitak poslodavaca iznosi 40 000 funti sterlinga dnevno!!!

Isporučite, molim Vas, Trautchen moje najtoplije pozdrave i zahvalite joj na pismu. Pisaću joj uskoro. Molim Vas, takođe, da joj kažete da joj se obraćam sa molbom da preda izvesnu malu narukvicu »Käuzchen«¹⁴, kojoj je i bila namenjena. Pošto je ova zakleti neprijatelj komunista, umeće da ceni moje poštovanje za privatnu svojinu. No, šalu na stranu, zaista ne bih volela da vidim tu narukvicu na ruci Trautchen – nekako je suviše »primitivna«.

Mohr najsrdačnije pozdravlja »gospođu groficu«¹⁵, Käuzchen und an den Mann von der plastischen Bewegung¹⁶.

Ostajem duboko iskreno Vaša

Jenny Marx

Prevod s engleskog

¹⁴ »Sovici« – Franciski Kugelmann – ¹⁵ Gertrudu Kugelmann – ¹⁶ i majstora plastičnih pokreta – Ludwiga Kugelmanna (aluzija na kuru lečenja koju je Kugelmann predložio Marxu)

10

Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London] 8. maja 1870.

Mnogo, mnogo hvala, dragi moji gospodine i gospodo Kugelmann, na prekrasnim poklonima koje ste mi poslali. Ne znam šta me više zadivljuje, gravire ili pesme – oči i uši su mi podjednako ispunjene uživanjem. Dugmeta za manšetne pričiniła su Mohru veliko zadovoljstvo, a cveće je zaista visoke umetničke izrade. On je takođe oduševljen Leibnitzovim tapetom i već mu je našao mesto u svom kabinetu, gde smo ga prikucali na zid iznad kamina.¹ Na žalost, plava hartija tapeta je oštetila divnu graviru koja prikazuje Cezarovu smrt, pokrivši je plavom bojom. Uopšte, gravire su oštećene pakovanjem – Kaulbachova istorija je delimično pocepana. Ipak se nadam da će majstor moći da je iskrpi prilikom uramljivanja. Kutija je stigla u mesto opredeljenja tek juče posle podne (subota) – mora da je vrlo dugo putovala.

Takođe treba da Vam zahvalim – naposletku ali ne i najmanje – na Vašim ljubaznim pismima i lepim željama povodom mog rodenđana. Žao mi je što ćujem da Vam, dragi »doktores«, opet nije dobro i verujem da ću uskoro dobiti bolje vesti. Mohr je tako isto daleko od dobrog, pošto je navukao jak nazeb. Svi ostali ukućani Modena Ville, uključujući četiri mačke i psa, zdravi su ali u vidnom uzbuđenju, u kome se nalaze još od prošle nedelje kad je iz Pariza stigla vest da je otkrivena zavera protiv Bonaparte. Svakako ste videli iz nemačkih novina da je glupa francuska vlada najpre pokušala da uplete Internacionalu u tu stvar, i da je veliki broj njenih članova, koji sačinjavaju parisku i lionsku sekciju Internacionale, pohapšen.^[577] Izmećari engleske i francuske štampe, naravno, iskoristili su ovu priliku za besomućne napade protiv Internacionale i pozvali svoje vlade da zabrani ovo gnusno udruženje kao koren svih zala. Zbog svega ovoga, francuska vlada je ipak bila prinuđena da izjavi da Internacionala nema nikakve veze sa zaverom i da se njeni članovi progone jedino zbog zločina što pripadaju jednom »protivzakonitom društvu«. Mohr je napisao izjavu², koju je Generalno veće jednoglasno usvojilo, gde odbacuje svako saućesništvo Internacionale u ovom događaju.

Prema tvrđenju francuske vlade, gospodin Gustave Flourens je

¹ Vidi u ovom tomu, pismo 281, Prvi deo. – ² *Proglas Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o progonima članova francuskih sekcija*

duboko upleten u zaveru, a pošto se taj gospodin nalazi u Engleskoj, francuska vlada je tajno tražila od engleske vlade da ga izruči; ali gospodin Gladstone, koji dobro zna da bi ga to stajalo položaja premijera (kako se dogodilo sa Palmerstonom u slučaju Simona Bernard-a), izjavljuje da vlada ne može učiniti ništa o ovom pitanju bez daljih dokaza krivice gospodina Flourensa. U stvari, pak, francuska vlada nema nikakve dokaze protiv gospodina Flourensa, jer čak i ako se uzme da je utvrđeno da je slao novac u Pariz radi naoružavanja naroda bombama u slučaju izbijanja pobune, to ne znači da je imao ma kakve veze sa planiranim ubistvom carevim. Prošle nedelje (na moj rodendan), kad nam je stigla vest o otkrivenoj »zaveri«, gospodin Flourens je bio kod nas, tako da možete zamisliti da moj rodendan uopšte nije protekao ni mirno ni veselo. Tada nismo ni znali ne predstoji li gospodinu Flourensu, možda, neposredno hapšenje³. On je sin slavnog prirodnjaka Flourensa, a i sam je napisao knjigu iz oblasti etnografije i držao predavanja u Collège de France⁴. On je najneobičnija mešavina naučnika i čoveka od akcije.

Dobra strana zavere je to što je ona prinudila čoveka decembra⁵ da zbaci svoju liberalnu masku i da se pokaže u pravoj boji. U Parizu vlada režim »belog terora«. Juče su konfiskovani svi opozicioni listovi, narod je doveden do očajanja. Neizvesno je šta će se dogoditi danas.

I dalje pišem za dnevnik »La Marseillaise«, nekoliko mojih dopisa je navedeno u listu »The Irishman«, irskim nacionalnim novinama.^[739] Sada čekam vesti iz Irske o postupanju sa političkim zatvorenicima. Ako ubrzo ne dobijem odgovor, počecu da mislim da je pismo koje sam poslala suprugama zatvorenika uzaptila britanska vlada. Na žalost, potpisala sam se pravim imenom!

Vreme je da se preda pošta.

Umesto mene poljubite dragu Fränzchen i dobru Trautchen; primite moju veliku zahvalnost na Vašoj ljubaznosti i verujte u moja iskrena osećanja

Vaša
Jenny

Mama i Tussy šalju najtoplije pozdrave. – Zaboravila sam da Vam kažem da nas je dr Gunz posetio tri puta. Poslao nam je karte za nekoliko operskih predstava.

Prevod s engleskog

³ Vidi u ovom tomu, pismo 279, Prvi deo. – ⁴ Naučni institut u rangu univerziteta u Parizu, osnovan 1530. – ⁵ Napoleona III

11

Jenny Marx Engelsu

u Mančester

[London, 12. jula 1870]

Utorak uveče.

Dragi gospodine Engels,

Upravo sam se vratila kući sa jednog istraživačkog puta i žurim da Vam odmah podnesem izveštaj. Našla sam jednu kuću, koja nas je sve ushitila svojim prekrasnim položajem i izdvojenošću. Jenny i Tussy su bile sa mnom i obe nalaze da je izuzetno lepa. Ona je, naravno, zbog položaja i unutrašnjeg uređenja, nešto skuplja nego što je Shrewsbury Villa, za koju sopstvenik bezuslovno traži 55 funti sterlinga. Kuća koju sada imam u vidu staje 60 funti sterlinga. *Ona se nalazi tik do Primrose Hilla*, tako da sve sobe s lica imaju najdivniji, najslobodniji izgled i vazduh. Pri tom unaokolo, u sporednim ulicama, shops¹ svake vrste, tako da Vaša žena može sve sama da nabavlja. A sad unutrašnje uređenje. U suterenu velika lepa kuhinja sa velikim štednjakom. Pored nje prostrano kupatilo sa velikom kadom i cheminée, backkitchen², svakovrsni ormani, coalcellar³ i jedna *prostorija koja leži dublje*, i koja bi, mada zasad još nema pod od dasaka, mogla da se pretvori u vrlo dobar, hladan vinski podrum, zatim mala, veoma mala bašta, dovoljno velika da se veša rublje itd. Onda rez-de-chaussée⁴: dve vrlo zgodne sobe odvojene dvokrilnim vratima, zadnja umesto prozora ima naročito ljupku greenhouse⁵, ili, ako hoćete, dvostruke prozore, što sobu čini veoma svetlom i prijatnom. Bel étage⁶: spređa veoma lepa velika soba a pored nje manja, bez dvokrilnih vrata. Drugi sprat, 3 bedrooms⁷, 2 veoma prostrane, treća nešto manja, sve u dobrom repair⁸. Dve donje sobe upravo se oblažu tapetima. Mislim da jedva možete naći bolju kuću i uverena sam da će se Vašoj ženi veoma dopasti. Položaj kuće je izuzetno vedar i privlačan. Nije uopšte potrebno izaći iz kuće da bi se bilo na svežem vazduhu i videlo hiljade ljudi.

Od najveće je važnosti, naravno, da je Vi i Vaša žena sami vidite, i to što je moguće pre, pošto se tako dobro smeštena kuća brzo izdaje. Ali ako Vam ona ne odgovara, pronašla sam još dve druge u blizini, ali one nemaju tako prijatan položaj. Bilo bi najbolje kad bi Vaša žena odmah došla s Vama i sve sama pogledala. Vi znate da se

¹ trgovine – ² kamin, perionica – ³ podrum za ugalj – ⁴ prizemlje – ⁵ staklenu baštu – ⁶ prvi sprat – ⁷ spavaće sobe – ⁸ stanju

mi svi od srca radujemo da je vidimo kod nas. Pišite odmah o ovome kako bismo znali da li da i dalje tražimo ili ćete doći.

Htela bih da ovo pismo još večeras odnesem na poštu da biste odmah u toku dana mogli o svemu da razmislite.

Stoga jedno brzo doviđenja

Vaša

Jenny Marx

12

Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu
u Hanover

[London] 17. jula 1870.

Dragi doktore,

Nadam se da ne mislite da lenjost ili nemarnost imaju ma kakve veze sa mojim ćutanjem. Činjenica je da sam odmah po prijemu Vašeg pisma pisala gospodinu Pigottu, uredniku lista »The Irishman«, da bih se kod njega raspitala gde mogu dobiti fotografiju O'Donovana-Rosse. Gospodin Pigott mi je odgovorio da nije u stanju da mi da ma kakva obaveštenja o tome (britanska vlada ne dozvoljava prodaju portreta fenijanaca), ali da je moje pismo poslao gospodi Rossa, pošto bi ta gospođa, možda, mogla da mi nabavi fotografiju svog muža. Tako sam iz dana u dan čekala pismo od gospođe Rossa – ali uzlaud – i pošto mislim da više nema smisla čekati, pišem ove redove da bih Vas upitala da li će priloženi otisak^[740], koji je pre izvesnog vremena izašao u listu »The Irishman«, koristiti gospodinu Risséu? Slika je svakako vrlo loša – ali bolje je i to nego ništa. Bila bi ogromna šteta napustiti odličnu ideju o objavljivanju Rossinog portreta. Ono bi strahovito naljutilo Joha Bulla – jer se britanska vlada ničega toliko ne plaši kao mogućnosti da se na Kontinentu sazna za njeno sramno postupanje sa zatvorenim fenijancima. U stvari, istraga o stanju u zatvorima pokrenuta je jedino radi toga da se zataškaju neprijatne istine koje su procurile. Uoči istrage, čiji je tobožnji predmet rasvetljavanje zatvorskih prilika, zatvorenici se *čuvaju strože nego ikad*, da ne bi obavestili prijatelje o postupku kome su izloženi. Pre nekoliko dana gospođa Luby, supruga jednog od zatvorenika, posetila je svog muža da bi mu donela vest o smrti njegove majke (bol zbog sinovljevih patnji ubrzala je smrt gospođe Luby) i mada nesrećna žena nije videla muža *tri* godine, nisu im dozvolili da se sastanu u četiri oka bez nametnutog prisustva tamničara. Gospodu Luby su uveli u ogroman gvozdeni kavez sa debelom gvozdenom rešetkom, Lubyja su iz njegove ćelije doveli u drugi kavez, odvojen od kaveza u kome se nalazila njegova žena i takođe sa debelom gvozdenom rešetkom. Sasvim uz zatvorenika budno je motrio tamničar, spreman da se umeša ako bi zatvorenik izgovorio ma ijednu reč o postupku u zatvoru. Međutim, jadni Luby nije imao potrebe da se žali – njegovo bledo smežurano i izabrano lice suviše je rečito pričalo priču strave i užasa. Činjenica je da gospođa Luby nije čak ni prepoznala svog muža – toliko se promenio i ostareo. Pošto su prijatelji zatvorenika na taj način brižljivo odstranjeni a iskazi zatvorenika zabranjeni za javnost, nije teško po-

goditi da će se ispostaviti da je čitava ova komisija prava obmana od početka do kraja. Kako će u predstojećoj istrazi upravnici, tamničari, stražari prikazati stvar sa svog stanovišta, sve će se svesti na to da će podmitljiva novinska piskarala dobiti mogućnost da živim bojama naslikaju divote engleskog zatvorskog života i da žigošu tvrdjenja O'Donovana-Rosse kao sušte laži!

Odnosno napomena neophodnih za predgovor knjizi gospodina Risséa, obratila sam se Engelsu, koji mi je sa uobičajenom ljubaznošću i spremnošću odmah poslao priložene opaske, koje će, smatram, biti od značaja za nemačke čitaoce.^[741]

Što se tiče Karlsbada¹, moram sa žaljenjem reći da se zbog onog na sve spremnog kockara u Parizu² naš davno zamišljeni put neće ostvariti. Putovati bez pasoša, razume se, nije moguće pri sadašnjoj situaciji a o dobijanju pasoša takođe nema ni govora. Čak ni naturalizovanim Englezima britanska vlada ne daje pasoš. Ali Mohr će Vam sam pisati o tome. Recite Trautchen³ da ću i njoj pisati kroz nekoliko dana da bih dala oduške svom razočaranju i molim Vas da, isto tako, poručite toj dami da je, po mome mišljenju, postala prekomerno lenja. Već mesecima ni reči nisam primila od nje.

Šta Vi mislite o ratu? Još se nismo povratili od iznenađenja i negodovanja zbog obrta koji su događaji uzeli. Nije lako pomiriti se sa mišlju da se Francuzi, umesto da se bore za rušenje carstva, žrtvuju za njegovo uvećanje, da umesto da obese Bonapartu, oni pokazuju spremnost da stanu pod njegovu zastavu. Ko bi mogao sanjati takve stvari pre nekoliko meseci, kad je revolucija u Parizu izgledala svršena stvar. Ovo oživljavanje šovinizma u 19. stoleću zaista je gnusna farsa!^[742]

Vreme je da otpremim ovo dugo pismo – zato najtopliji pozdrav dragim Trautchen i Fränzchen.

Verujte, dragi »doktore«, u duboku odanost Vaše

Jenny Marx

Prevod s engleskog

¹ Karlovih Vari – ² Napoleona III – ³ Gertrudi Kugelmann

Napomene i registri

Napomene

1 U toku cele druge polovine decembra 1867. godine Marx je bio bolestan, ali je upkos tome nastavio rad na *Kapitalu*. 5

2 U listu »Der Beobachter«, od 27. decembra 1867, Engels je objavio recenziju prvog toma *Kapitala* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 185 - 186). 5

3 Misli se na Nemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu, koje su u februaru 1840. osnovali Karl Schapper, Joseph Moll i drugi članovi Saveza pravednih. Stvaranjem Saveza komunističke Saveza igrala su glavnu ulogu u Udruženju. Udruženje za obrazovanje radnika bilo je tesno povezano sa engleskim socijalistima i čaristima, s Fraternal Democrats (Brataskim demokratima) i francuskim socijaldemokratima. Marx i Engels su 1847. i 1849/50. aktivno učestvovali u njegovom radu. U septembru 1850. oni i više njihovih saboraca ispunili su iz Udruženja zato što je ono u sukobu između većine u centralnom organu Saveza komunističkih radnika, koju su predvodili Marx i Engels, i sitno-buržoaskih, avangardističkih radikalnih grupa (Willich-Schapper), stalo na stranu ove poslednje. Krajem pedesetih godina počeo je Marx, a kasnije i Engels, iznova da aktivno učestvuju u radu Udruženja.

Nakon osnivanja Međunarodnog udruženja radnika, Nemačko udruženje za obrazovanje radnika u Londonu pristupilo mu je kao jedna od prvih organizacija. Više njegovih članova, među kojima Eccarius, Leber, Kaub, Bolleter, Lochner i Pfänder, pripadali su Centralnom, odnosno Generalnom veću, u kome su podržavali Markovu liniju. 5 105 516

4 Engels je sastavio nekoliko recenzija prvog toma *Kapitala*, koje su doprinеле brzem širenju tog dela i popularisanju njegovih najznačajnijih ideja. (Vidi u 27. tomu ovog izdanja.) Za plasiranje ovih recenzija u nizu nemačkih histov naročito je zaslužan Ludwig Kugelmann. 5 483 514

5 Markov članak *Plagijazam*, koji je 12. decembra 1867. anonimno objavljen u dodatku lista »Die Zukunft« (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 180 - 184), predstavlja odgovor na govor lasalovca Johanna Baptista von Hofstetena, koji je ovaj održao na generalnoj skupštini Opšteg nemačkog radničkog saveza 24. novembra 1867. U svom govoru Hofsteten je pojedine delove doslovno uzео iz Markovog *Kapitala*, ne navodeći naslov dela niti njegovog autora. Osim toga on je višestruko izobličio smisao plagiranih delova iz Markovog dela. 5 481 485

6 Karl Fraas, *Die Natur der Landwirtschaft*, tom 1 - 2, München, 1857. 5 7

7 Videti: Karl Marx, *Kapital*, treći tom, šesti odeljak: *Preravanje ekstraprofitu u zemljinu rentu* (23. tom ovog izdanja, str. 520 - 676).

8 U septembru 1867. list »Le Courrier francaise« objavio je niz članaka američkog generala Chuseret-a o situaciji u Sjedinjenim Američkim Državama. Urednik lista Vermorel se još istog meseca kritički razračunao sa Chuseret-ovim glе-đistima. 5 17

- ⁹ Potpukovnik Seubert, u svom pismu od 28. novembra 1867, obećao je Ludwigu Kugelmannu pomoć u plasiranju Engelsovih recenzija prvog toma *Kapitala* u nemačke novine, pored ostalih i u list »Schwäbischer Merkur«. 7 8 9
- ¹⁰ *Österreichs Kämpfe im Jahre 1866. Nach Feldacten bearbeitet durch das k. k. Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte*, 5 tomova, Beč, 1867 - 1869. 7 288
- ¹¹ *Der Feldzug von 1866. in Deutschland. Redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des Großen Generalstabes*, Berlin, 1867. 7 18 288
- ¹² Reč je o Dühringovoj recenziji prvog toma Marxova *Kapitala*, koja je objavljena u »Ergänzungsblätter zur Kenntniß der Gegenwart«, tom 3, sv. 3, Hildburghausen, 1867, str. 182 - 186. 8 9 11 483 488 500
- ¹³ Marx je u prvom tomu *Kapitala* kritikovao Roscherova vulgarnoekonomsku shvatanja (vidi u 21. tomu ovog izdanja). 8 11
- ¹⁴ »*Demokratisches Wochenblatt*« izlazio je u Lajpcigu od januara 1868. u redakciji Wilhelma Liebknechta. Iako je kao organ Narodne stranke (vidi nap. 103) odražavao sitnoburžoaske uticaje, »*Demokratisches Wochenblatt*« je igrao pozitivnu ulogu u razvitku nemačkog radničkog pokreta. List se zalagao za demokratsko ujedinjenje Nemačke, borio se protiv Bismarckove politike i razračunavao se sa štetnom taktikom lasalovskih vođa. Uz Marxovu i Engelsovu podršku, Liebknecht je u listu propagirao ideje Međunarodnog udruženja radnika i objavljivao njegove najznačajnije dokumente. »*Demokratisches Wochenblatt*« bitno je doprineo priključenju Saveza nemačkih radničkih udruženja MUR i od decembra 1868. postao je istovremeno i glasilo Saveza. U pripremanju za osnivanje Socijaldemokratske radničke partije list je imao značajnog udela. Na kongresu u Ajzenahu (vidi nap. 364) odlučeno je da list promeni ime u »*Der Volksstaat*« i da bude proglašen za centralni organ partije (vidi nap. 454). 8 20 26 31 32 34 52 56 60 83 165 174 176 197 227 233 235 241 245 247 253 276 302 490 493 526 528 635
- ¹⁵ Iz pisma Wilhelma Liebknechta Marxovoj kćeri Jenny od 3. januara 1868. vidi se da se Liebknecht htelo savetovati s Marxom o eventualnom preseljavanju u Beč. 8
- ¹⁶ Marx i Engels su nameravali da u listu »*The Fortnightly Review*« objave recenziju prvog toma *Kapitala*. Engels ju je završio krajem juna 1868. (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 235 - 252), ali je redakcija odbila da je objavi. 8 13 14 19 21 24 25 38 45 51 52 76 78 79 80 82 90 94 97 100 101 102 112 114 115 123 168
- ¹⁷ Marx je u prvom tomu *Kapitala* kritikovao gledišta vulgarnog ekonomiste Careya (vidi u 21. tomu ovog izdanja). 9
- ¹⁸ Lorenz Stein, *System der Staatswissenschaft*, tom 1 - 2, Štuttgart i Augsburg, 1852 - 1856. i *Die Verwaltungslehre*, deo 1 - 7, Štuttgart, 1867 - 1868. 9
- ¹⁹ Govor Sigismunda Borkheima na kongresu Lige za mir i slobodu (vidi nap. 29) izašao je 1867. u Briselu kao brošura pod naslovom *Ma perle devant le Congrès de Genève* i 1868. u Cirihu u nemačkom prevodu kao *Meine Perle vor dem Genfer Congress*. 9
- ²⁰ Marx misli na odeljak *Takozvana prvobitna akumulacija* u šestoj glavi prvog izdanja prvog toma *Kapitala*. Ovom odeljku odgovara, počev od drugog izdanja, 24. glava (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 630 - 673). 11
- ²¹ Marx govori o širenju prvog toma *Kapitala* u Austriji. Vladajući reakcionarni krugovi Austrije zbog zaoštrene političke krize i narastanja nacionalnog oslobodilačkog pokreta nakon vojnog poraza 1866. bili su prinuđeni na ustupke. Oni su morali da pristanu na ugovor s Madarskom o

- stvaranju dvojne monarhije Austro-Ugarske i povrh toga da daju buržoaziji mnoge povlastice, što je našlo izraza i u ustavu od 1867. 12
- ²² Wilhelm Liebknecht saopštio je Friedrichu Engelsu adresu profesora Richtera u svom pismu od 11. decembra 1867. 12 308
- ²³ Wilhelm Liebknecht je bio od 1855. do svog preseljenja u Berlin 1862. londonski dopisnik augsburškog lista »Allgemeine Zeitung.« 12
- ²⁴ Reč je o akcijama lista »Demokratisches Wochenblatt.« 12
- ²⁵ Po povratku iz londonskog izgnanstva 1862. Liebknecht je radio kao urednik u berlinskom listu »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«. Pošto je ovaj list, koji je najpre zauzimao opozicioni stav, stupio u službu vlade po Bismarckovom dolasku na vlast, Liebknecht je istupio iz redakcije. 12
- ²⁶ Adresa Félix-a Pyat-a *The French democrats and the fenians* objavljena je u listu »The Times« od 8. januara 1868 (vidi i nap. 35). 13
- ²⁷ Krajem decembra 1867. izvršeni su kućni pretresi kod članova biroa Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika. Među dokumentima koje je zaplenila pariska policija našlo se i pismo sekretara-korespondenta za Francusku Eugène-a Dupont-a, od 23. novembra 1867, upućeno A. Murat-u, u kome se članovi MUR u Parizu obavestavaju o kampanji za odbranu zatočenih fenijanaca. Ovo pismo francuske vlasti su iskoristile da optuže MUR za pripremanje fenijanske zavere. U martu 1868. sud je doneo odluku o raspuštanju Sekcije MUR u Parizu i osudio 15 optuženih članova biroa Pariske sekcije na po 100 franaka novčane kazne, a u slučaju da ne mogu da je plate, na 30 dana zatvora. Optuženi su uložili prigovor. U aprilu 1868. drugostepeni sud je potvrdio presudu. (Vidi i u 27. tomu ovog izdanja, str. 261 - 263. i nap. 139.) 13
- ²⁸ U mnogobrojnim člancima o krimskom ratu 1853 - 1856 (vidi u 10. i 11. tomu ovog izdanja) Engels je razmatrao vojne operacije za vreme opsade i odbrane Sevastopolja. O prusko-austrijskom ratu 1866. on je napisao niz članaka *Beleške o ratu u Nemačkoj* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 135 - 153). 13
- ²⁹ *Liga za mir i slobodu* osnovana je 1867. na kongresu u Ženevi. Ona je bila buržoasko-pacifistička organizacija; zalagala se za očuvanje mira u Evropi, ukidanje stajače vojske i za druge demokratske zahteve. Ligu je stvorio niz sitnoburžoaskih i buržoaskih republikanaca i liberala uz odlučujuće sudelovanje Victora Hugoa, Garibaldija i drugih; 1867. i 1868. u njenom radu učestvovali su i Bakunjin.
- Osnivanje Lige odgovaralo je miroljubivosti širokih slojeva sitne buržoazije i buržoaske inteligencije nasuprot ratnoj politici vladajućih klasa u drugoj polovini šezdesetih godina 19. veka. Organizacioni komitet Lige, koji je nastojao da iskoristi uticaj Međunarodnog udruženja radnika za svoje ciljeve, obratio se odgovarajućim pozivom za kongres sekcijama MUR, ali i lično njenim rukovodiocima, među ostalima i Marxu. Istovremeno je doneta odluka da se otvaranje kongresa Lige za mir i slobodu pomeri od 5. na 9. septembar kako bi se delegatima Lozanskog kongresa MUR (vidi nap. 178) omogućilo da učestvuju na ovom kongresu. Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika odlučilo je 13. avgusta 1867, po Marxovom savetu, da zvanično ne učestvuje na kongresu Lige za mir i slobodu. Učestvovanje bi pod tadašnjim uslovima nanelo štetu samostalnom proleterskom karakteru MUR i učinilo bi ga odgovornim za pacifističke iluzije koje je širila Liga. Međudutim, zbog značaja borbe za mir, članovima MUR je ostavljeno na volju da kao privatna lica prisustvuju kongresu Lige. 14 30 219 613 630
- ³⁰ Karl Blind bio je autor anonimnog letka *Upozorenje*, koji je štampan juna 1859. u listovima »Allgemeine Zeitung« i »Das Volk«. Kako Blind, pak, nije htio otvoreno da istupi protiv Karla Vogta, prekao je da je autor. To Blindovo kukavičko držanje razotkrio je Marx u svom pamfletu *Gospodin Vogt* i u svom *Pismu ured-*

niku lista »Der Beobachter« u *Stuttgartu* (vidi u 17. tomu ovog izdanja, kao i u 27. tomu, str. 17 - 19). 14

- ³¹ Odluka o ukidanju položaja predsednika doneta je na sednici Generalnog veća od 24. septembra 1867, a potvrdio ju je Bazelski kongres Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 333). 16 163
- ³² *Council of all London Trades' Unions (London Trades Council)* - Londonsko sindikalno veće osnovano je u maju 1860. na konferenciji delegata londonskih tredjuniona. Londonsko veće, pod čijim rukovodstvom se ujedinilo više hiljada radnika glavnog grada, izvršilo je veliki uticaj na radničku klasu Engleske. U prvoj polovini šezdesetih godina ono je rukovodilo snažnim manifestacijama engleskih radnika protiv namere engleske vlade da oružjem interveniše u američkom građanskom ratu (1861 - 1865) u korist robovlasnika Juga. Ono je sprovelo manifestacije simpatija za italijanski oslobodilački pokret i za poljski ustanak. Kasnije je rukovodilo pokretom za legalizaciju tredjuniona. Glavnu ulogu u Londonskom sindikalnom veću igrali su rukovodioci najjačih tredjuniona - tesari (William R. Cremer i kasnije Robert Applegarth), obučari (George Odger), zidari (Edwin Coulson i George Howell), mehaničari (William Allan) i livci (Daniel Guile).
- Marx je težio da široke mase engleskih radnika uvuče u Međunarodno udruženje radnika. On se stoga zalagao za priključenje MUR kako nižih organizacija tredjuniona tako i Londonskog sindikalnog veća - s pravima Britanske sekcije MUR. Priključenje MUR bilo je na inicijativu engleskih članova Generalnog veća sugerisano na više sednica Londonskog sindikalnog veća. Ono je 14. januara 1867. usvojilo rezoluciju kojom se, istina, prihvataju principi MUR, ali se izjasnilo protiv svake organizacione povezanosti. Kontakt London Trades Councila sa MUR nastavio se potom preko članova Generalnog veća koji su radili u Veću. 518
- ³³ Misli se na članak Johanna Georg-a Eccariusa »*The Geneva peace congress* u listu »*The Bee-Hive Newspaper*« od 4. januara 1868. 16
- ³⁴ Ovaj izraz se susreće u predgovoru za drugo izdanje *Enciklopedije filozofskih nauka* od Hegela: »Lessing je rekao u svoje vreme da se sa Spinozom ophode kao sa mrtvim psom.« Hegel je imao u vidu razgovor između Lessinga i Jacobija, koji je vođen 7. juna 1780. U toku ovog razgovora Lessing je izjavio: »Pa, ljudi još uvek govore o Spinozi kao o mrtvom psu.« Vidi F. H. Jacobi, *Werke*, tom IV, od I, Lajpcig, 1819, str. 68. 17
- ³⁴ Iako je pripremanje godišnjih kongresa Međunarodnog udruženja radnika bilo u nadležnosti Generalnog veća, rukovodstvo Pariske sekcije objavilo je već 11. decembra 1867. u listu »*Le Courrier français*« program za Briselski kongres. On je bio izrazito prudonističkog karaktera i odvlačio je pažnju od pitanja značajnih za organizovanje radničke klase.
- Dvadeset prvog januara 1868. Generalno veće je na svojoj sednici utvrdilo provizorni dnevni red za Briselski kongres. Po odluci od 28. januara 1868, on je poslat svim sekcijama na diskusiju. Ispravno i blagovremeno orijentisanje Generalnog veća doprinelo je konsolidovanju proletersko-revolucionarnog jezgra u MUR i pobjedi nad prudonistima na Briselskom kongresu (vidi nap. 175). 17
- ³⁵ Pedesetih i šezdesetih godina u Irskoj došlo je do agrarnog preokreta. Ogroman broj sitnih zemljoradničkih gazdinstava bio je potisnut od krupnih stočarskih gazdinstava. Zbog zaostalosti zemlje - krupnije industrije uopšte nije bilo - stotine hiljada irskih seljaka-najamnika morale su se iseliti, najviše u Severnu Ameriku. Usled ovakvog razvoja, među Ircima u SAD, a kasnije i u Irskoj, obrazovana je 1857. godine tajna organizacija fenijanaca - Irsko republikansko bratstvo ili Bratstvo fenijanaca. Njen cilj bio je uspostavljanje nezavisne Republike Irske. Objektivno, fenijanci su zastupali interese irskog seljaštva, a po svome socijalnom sastavu oni su pripadali pretežno seljacima, gradskoj sitnoj buržoaziji i

demokratski nastrojenoj inteligenciji. Marx i Engels su ne jednom ukazivali na slabosti pokreta fenijanaca i kritikovali su ga zbog njegove zavereničke taktike i sektaških i buržoasko-nacionalističkih grešaka, ali su cenili revolucionarni karakter ovog pokreta i težili su da ga usmere na put masovne borbe i zajedničkih akcija s engleskom radničkom klasom. U septembru 1865, po nalogu engleske vlade, uhapšeni su mnogi rukovodioci fenijanaca (Luby, O'Leary, O'Donovan Rossa i drugi) i zabranjeni njihovi listovi. Zakon Habeas Corpus, prema kome je svaki nalog za hapšenje morao da bude motivisan, a uhapšeni da bude u kratkom roku izveden pred sud ili oslobođen, bio je prenebregnut, a zatočenici su strahovito zlostavljani. Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika javno je istupalo u odbranu uhapšenih i protestovalo protiv terora engleske vlade. U mnogim člancima i govorima Marx i Engels, kao i Marxova kći Jenny, raspravljali su brutalnu kolonijalnu politiku engleske vlade u Irskoj. (Vidi te članke u 27. tomu ovog izdanja) str. 329 - 332, 366 - 376, 455 - 456 471 - 474, 477 - 497. 17 18 237 377 599 640

³⁶ *Downing Street* - Ulica u centru Londona, u kojoj se nalazi službeno sedište vlade. 17

³⁷ Marx je od 17. marta do 12. aprila 1861. boravio u Berlinu. Tu je pregovarao sa Ferdinandom Lassalle-om o zajedničkom izdavanju lista u Nemačkoj i nastojao da ponovo dobije prusko državljanstvo. Njegovu molbu su pruske vlasti odbile (vidi u 18. tomu ovog izdanja, str. 459 - 471), iako je amnestijom od 12. januara 1861, povodom stupanja na presto Wilhelma I, svim političkim emigrantima bio dozvoljen nesmetani povratak na prusku teritoriju. 17

³⁸ Anglo-irsku uniju nametnula je engleska vlada Irskoj nakon ugušenja irskog ustanka 1798. Unija, koja je stupila na snagu 1. januara 1801, uništila je poslednje tragove autonomije Irske i raspustila irski parlament. Zahtev za ukidanjem Unije (Repeal of Union) postao je od dvadesetih godina 19. veka najpopularnija parola u Irskoj. Međutim, O'Connell i drugi buržoaski liberali, koji su bili na čelu nacionalnog pokreta, smatrali su agitaciju za ukidanje Unije samo sredstvom da od engleske vlade dobiju beznačajne ustupke za irsku buržoaziju. Godine 1835. O'Connell je sklopio sporazum s engleskim vigovcima i potpuno obustavio agitaciju. Ali pod uticajem masovnog pokreta irski liberali bili su prinuđeni da 1840. osnuju Repeal-Association (pristalice ukidanja Unije), koju su nastojali da usmere na put kompromisa sa vladajućim klasama Engleske. 17 348 375 581 607

³⁹ Reč je o građanskom ratu u SAD 1861 - 1865. 18

⁴⁰ U pismu od 20. januara 1868. pisao je Wilhelm Liebknecht Engelsu da deli njegovo mišljenje o predstavnicima južnonemačke Narodne partije (vidi nap. 103) i Lige za mir i slobodu (vidi nap. 29), ali da iz taktičkih razloga ne može otvoreno da raskine sa tim ljudima. Dalje je saopštavao šta je već učinio za popularisanje i širenje prvog toma *Kapitala*.

U postskriptumu Liebknecht je primetio: «Korite koliko Vam drago. Ja ću uvek slušati. Ali nemojte samo koriti. Ja sam ovde izvojevao položaj - njega da održim i učvrstim - jeste prevashodno moj zadatak; da se taj položaj *iskoristi* u našem partijskom interesu - to je Vaša stvar. Dakle, napred!» 20 22

⁴¹ U ovom periodu Marx radi na drugom tomu *Kapitala*, koji je trebalo da obuhvati prometni proces kapitala (II knjiga) i oblikovanje celokupnog procesa (III knjiga). (Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 13 - 18.) Posle Marxove smrti Engels je 1885. izdao II knjigu kao drugi tom (22. tom ovog izdanja) i 1894. III knjigu kao treći tom (23. tom ovog izdanja). 20 156 230 387 482 488 501 512 543 545 547 629 637

⁴² Engels nije mogao da ostvari svoju ideju da napiše brošuru *Marx i Lassalle*. 23

- ⁴³ Beleška o prvom tomu *Kapitala* izašla je u listu »Saturday Review« od 18. januara 1868. 22 25
- ⁴⁴ Deo predgovora prvom tomu *Kapitala*, koji je izdavač Otto Meißner stavio na raspolaganje nemačkoj štampi, objavljen je u listu »Die Zukunft« od 4. septembra 1867, u listu »Der Beobachter« od 7. septembra 1867, u listu »Der Vorbote«, br. 9 - 11, od septembra do novembra 1867, i u listu »Demokratisches Wochenblatt« od 4. i 11. januara 1868. Engleski prevod Meißnerovog odlomka, koji je uradio Johann Georg Eccarius, objavljen je u listu »The Bee-Hive Newspaper« od 7. septembra 1867, francuski prevod Paula i Laure Lafargue pojavio se u listu »Le Courrier français« od 1. oktobra 1867. i u listu »La Liberté« od 13. oktobra 1867. Dvadeset sedmog oktobra 1867. isti izvod izašao je u italijanskom listu »Libertà e Giustizia«. 22
- ⁴⁵ Reč je o pismu Ludwiga Kugelmanna od 17/18. januara 1868, uz koje je bilo priloženo pismo Karla Marie Kertbényja Marxu (vidi nap. 605. i 606). 22 24 254
- ⁴⁶ Marx je pridavao veliki značaj objavljivanju prvog toma *Kapitala* na francuskom jeziku. Smatrao je vrlo značajnim »osloboditi Francuze pogrešnih gledanja u koja ih je ukopao Proudhon svojom idealizovanom malograđanštinom». Još 1867, posredovanjem Victora Schilyja, došlo je do pregovora s Elisée-om Reclus-om, koji je započeo prevođenje zajedno sa Mosesom Heßom. Kako se vidi iz Schilyjevog pisma Jenny i Karlu Marxu, od 24. januara 1868, Reclus i Heß su hteli tekst *Kapitala* ne samo da prevedu već i da ga skrate i skrešu za francuskog čitaoca. Pregovori su se odužili tri godine i nisu doveli ni do kakvog rezultata. U oktobru 1869. počeo je Charles Keller, član Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, da prevodi prvi tom *Kapitala* na francuski, ali nije mogao da završi posao (vidi i nap. 455). Prvi tom *Kapitala* preveo je na francuski Joseph Roy, Marx ga je pregledao, te je u delovima, u periodu od 1872. do 1875. izdat u Parizu (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 26 - 27). 23 24 26
- ⁴⁷ Ovdje se misli na dosad nepronađenu recenziju prvog toma *Kapitala*, koju je Engels napisao verovatno za »Frankfurter Zeitung und Handelsblatt«. 24 26 28 485
- ⁴⁸ U proleće 1867. u raznim zemljama sakupljani su prilozi za Ferdinanda Freiligratha. Zbog ukidanja londonske filijale Banque Générale suisse pesnik je izgubio svoje mesto rukovodioca filijale i našao se u nevolji. Pre svega u Nemačkoj, ali i u Engleskoj i Americi, obrazovani su Freiligrathovi komiteti, koji su stali da prikupljaju priloge. U londonskom listu »Hermann« redovno su objavljivani izveštaji o rezultatima prikupljanja. 24 354 493
- ⁴⁹ *Schillerov zavod* osnovan je u Mančesteru novembra 1859. povodom proslave stotog rođendana Friedricha von Schillera. Zavod je sebi stavio u zadatak da postane centar kulturnog i društvenog života nemačke kolonije u Mančesteru. Engels je u početku izbegavao kontakt s ovom ustanovom zato što je njena delatnost još nosila jak pečat pruskog birokratizma. Tek 1864, kad su u statutima izvršene neke izmene, Engels je postao član direktorijuma i kasnije predsednik Schillerovog zavoda. Posvetio mu je mnogo vremena i izvršio značajan uticaj na njegovo delovanje. 1867/68. poslovi Schillerovog zavoda veoma su angažovali Engelsa, zato što je za ustanovu trebalo podići novu zgradu. U septembru 1868, u vreme Engelsove odsutnosti iz Mančestera, direktorijum je odlučio da pozove Karla Vogta da održi predavanje u Zavodu. To je navelo Engelsa da napiše pismo *Direktorijumu Schillerovog zavoda* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 266 - 267). Sekretar Zavoda A. N. Davisson zamolio je potom Engelsa, 2. oktobra 1868, u ime direktorijuma, da još jednom preispita svoju odluku. Engels je odbio.
- Aprila 1870. Engels je ponovo izabran za člana direktorijuma Schillerovog

- zavoda, ali više nije aktivno učestvovao u njegovom radu. 25 45 94 107 134 327 621
- ⁵⁰ Povodom izlaska iz štampe prvog toma *Kapitala* Karl Maria Kertbény hteo je da objavi kratku biografsku belešku i Marxovu sliku u lajpciškom listu »Illustrirte Zeitung»; kako se vidi iz Kertbényjevog pisma Marxu od 17. januara 1868. (vidi i nap. 45), Kertbény nije uspeo da ostvari svoju nameru. 25
- ⁵¹ Reč je o članku *Pruski i švajcarski sistem kopnene vojske* u listu »Demokratisches Wochenblatt» od 11. januara 1868. Napisan je na osnovi serije članaka *Armées permanentes ou milices* Karla Grüna, koja je bila objavljena početkom 1868. u časopisu »Les États-Unis d'Europe». 26 34
- ⁵² Pruska je posle svoje pobede nad Austrijom 1866. pripojila sledeće oblasti: Šlezvig-Holštajn, Kraljevinu Hanover, Kneževinu Hesens-Kasel, Veliko vojvodstvo Nasau, Slobodni grad Frankfurt na Majni. 26 46
- ⁵³ Kao papir za pisanje služio je poslovni formular sa sledećim zaglavljem: »Memorandum from Ermen & Engels to M.» Engels je precrtao reči Ermen i u zaglavlje stavio Mohr. 30
- ⁵⁴ Hermann Meyer iz Sent-Luisa obavestio je Marxa svojim pismom od 26. januara 1868. o tome da je umrla Louise Weydemeyer. 30
- ⁵⁵ Zasad nije poznato gde se nalazi ovaj članak. 30
- ⁵⁶ Marx upoređuje recenziju Eugena Dühringa *Marx. Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie*, objavljenu u »Ergänzungsblätter zur Kenntniß der Gegenwart», tom 3, sv. 3, Hildburgshauzen, 1867, str. 182 - 186, s brošuram istoga *Die Verkleinerer Carey's und die Krisis der Nationalökonomie*, Bratislava, 1867. 30
- ⁵⁷ Najvažnija bitka prusko-austrijskog rata odigrala se 3. jula 1866. kod Kenigreja u blizini sela Sadove. Završila se potpunim porazom austrijske armije i potvrdila uspon vojne i ekonomske moći Pruske. 30
- ⁵⁸ U januaru 1868. Karl Schurz je vodio u Berlinu razgovor s Bismarckom. Schurz je uveravao Bismarcka da Napoleon III ne uživa u Americi nikakvu popularnost i da ga SAD ne bi podržale u slučaju da između Nemačke i Francuske izbije rat.
O Karlu Schurzu vidi i u Marxovom i Engelsovom pamfletu *Velikani emigracije* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 191 - 276). 30
- ⁵⁹ Odnosi se na predstojeće venčanje Marxove kćeri Laure i Paula Lafargue-a, čiji su roditelji živeli u Bordou. 31
- ⁶⁰ Gde se nalaze pisma koja je spomenuo Marx - verovatno od početka februara i od 6. marta 1868 - upućena porodici Philips, Marxovim rođacima po majci, nije zasad poznato. 31 36
- ⁶¹ Početkom marta 1868. Engels je napisao za »Demokratisches Wochenblatt» recenziju prvog toma *Kapitala*. Ona je objavljena u dva nastavka, 21. i 28. marta 1868 (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 191 - 196). 32 34 36 39 490
- ⁶² Članak Sigismunda Borkheima *Russische politische Flüchtlinge in West-Europa* objavljen je u listu »Demokratisches Wochenblatt» od 1. i 8. februara, i u ostalim nastavcima 25. aprila i 16. maja 1868. 32 172 490
- ⁶³ Kao papir za pisanje služio je poslovni formular sa sledećim zaglavljem: »Memorandum from Ermen & Engels to M.» 33 224 249
- ⁶⁴ Moses Heß je već u novembru 1867. počeo članak o prvom tomu *Kapitala* za francusku štampu. Marx mu je preporučio da u njemu ukratko izloži teoriju vrednosti na osnovu *Kapitala*. Godine 1868. Heß je tokom više meseci pokušavao da objavi članak u raznim listovima, među kojima i u listovima »Le Courrier

- français» i «La Morale indépendante». Ne zna se šta je bilo s tim člankom. 118 36 629
- ⁶⁵ Od februara do maja 1868. Wilhelm Eichhoff je držao predavanja o *Uzrocima savremenih trgovinskih kriza*, u kojima je citirao *Kapital* i *Manifest Komunističke partije*; listovi «Die Zukunft» i «Norddeutsche Allgemeine Zeitung» izveštavali su o tome. Ovim predavanjima Eichhoff je doprineo propagiranju prvog toma *Kapitala*. 36 38 56 82
- ⁶⁶ Karl Marx, *Prilog kritici političke ekonomije* (vidi u 20. tomu ovog izdanja). 37
- ⁶⁷ Reč je o porodici Philips, Marxovim rođacima po majci (vidi u ovom tomu, str. 31. i 36). 38 41 133
- ⁶⁸ U listu «The Times» od 3. marta 1868, pojavilo se saopštenje u kome je caristička vlada dala uputstvo svojim predstavnicima u Turskoj i na Balkanu da ni u kom slučaju ne dozvole da dođe do nekog sukoba s Turskom. 38
- ⁶⁹ U pismu od 9. marta 1868. Wilhelm Angerstein je predložio Engelsu da saraduje u jednom novom radničkom listu. Marx je 11. marta 1868. dobio istu ponudu. Angerstein je tražio od Marxa da za bečki «Telegraph» i «Arbeiter Zeitung» redovno piše priloge. 39 41 248
- ⁷⁰ Wilhelm Liebknecht je dobio od Engelsa uputstva kako može prilikom debate o nacrtu zakona o fabrikama u severnonemačkom rajhstagu da propagira Marxov prvi tom *Kapitala*. On je 29. marta obavestio Engelsa da će postupiti po njegovim savetima (vidi nap. 329). 39
- ⁷¹ Georg Ludwig von Maurer, *Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland*, tom 1 - 4, Erlangen, 1862 - 1863, i «Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland», tom 1 - 2, Erlangen, 1865 - 1866. 40
- ⁷² Vidi u 20. i 21. tomu ovog izdanja. 40 591
- ⁷³ Eugen Dühring, *Die Verkünderer Carey's und die Krisis der Nationalökonomie*, Bratislava, 1867. 40 43 46
- ⁷⁴ Sigismund Borkheim obavestio je Marxa 13. marta 1868. o knjizi Eugena Dühringa *Schicksale meiner socialen Denkschrift für das Preussische Staatsministerium*. 41
- ⁷⁵ *Ancient Laws and Institutes of Wales*. Tom I - II, 1841. 41
- ⁷⁶ Reč je o pismu bilefeldskog fabrikanta rublja Gustawa Meyera Marxu, koje je Ludwig Kugelmann priložio svom pismu Marxu od 13. marta 1868 (vidi u ovom tomu, str. 491). 42
- ⁷⁷ Reč je o 11. članu francuskog Zakona o štampi, koji je 11. februara 1868. predložilo više poslanika, među kojima i Jean Dollfus, u Corps législatif i koji je 6. marta 1868. prihvaćen u sledećem obliku: «Sve što se objavi u štampi, a odnosi se na privatni život, predstavlja povredu zakona i kažnjava se kaznom od 500 franaka.» 42 491
- ⁷⁸ Izdavač lista «The Irishman» Richard Pigott i vlasnik lista «The Weekly News» Alexander Martin Sullivan osuđeni su 1867. i 1868. na kaznu zatvorom zato što su objavili članke u odbranu fenijanaca (vidi nap. 35). 42
- ⁷⁹ Marx misli na čuveni medicinski naučni zavod u bolnici St. Bartholomew u Londonu. 44
- ⁸⁰ Marx citira iz *Lex Baiuvariorum*, zakon X, odeljak 18.
Lex Baiuvariorum – kodeks običajnog prava Bavarske iz 8. veka. 44
- ⁸¹ Reč je o dopisu iz Pruske u listu «The Times» od 17. marta 1868. 46

- ⁸² Pod naslovom *Delo Carla Marxa* izveštavao je J. B. von Schweitzer u dvanaest nastavaka o prvom tomu *Kapitala* u listu »Der Social-Demokrat« od 22. januara do 6. maja 1868. Sa namerom da time ojača svoju poziciju u nemačkom radničkom pokretu, Schweitzer je na taj način nehotice doprineo da se među lasalovskim radnicima probudi interesovanje za marksizam i da se potkopa verovanje u lasalovske dogme. (Vidi i nap. 612). 47 54 56
- ⁸³ Publius Cornelius Tacitus, *Germania*, gl. 26. 48
- ⁸⁴ *Leges barbarorum* – varvarski zakoni. Zapisi običajnog prava raznih germanskih plemena iz razdoblja od 5. do 9. veka. 49
- ⁸⁵ Cäsar, G. Julius, *De bello Gallico*, lib. VI, 22. 49
- ⁸⁶ Karl Fraas, »*Geschichte der Landwirthschaft*«, Prag, 1852, str. 12, i »*Klima und Pflanzenwelt in der Zeit, ein Beitrag zur Geschichte beider*«, Landshut, 1847, str. XVI. 53 49
- ⁸⁷ Carl Schorlemmer, *Researches on the Hydrocarbons of the Series C_nH_{2n}+2*. U: »*Proceedings of the Royal Society*«, br. 94, 1867. i br. 102, 1868; održano u vidu predavanja 14. maja 1868. pred londonskim Royal Society (Kraljevsko naučno društvo). 51 78
- ⁸⁸ Od 1. do 5. aprila 1868. Engels je boravio u Londonu na svadbi Laure Marx i Paula Lafargue-a. 52 492 495
- ⁸⁹ Misli se na članak *Iseljavanje i građansko pravo* u listu »*Demokratisches Wochenblatt*« od 4. aprila 1868. U članku se govori o ugovoru između Severnonemačkog saveza i SAD o regulisanju državljanstva useljenika; o nacrtu ugovora vodena je u aprilu 1868. debata u severnonemačkom rajhstagu. 52
- ⁹⁰ I. E. Horn, *Frankreichs Finanzlage*, Pešta, Beč, Lajpcig, 1868. 54 56
- ⁹¹ M. Aycard, *Histoire du Crédit mobilier 1852 - 1867*. [Pariz] 1867. 54
- ⁹² Marx misli na svoj članak u listu »*New-York Daily Tribune*« od 1856 - 1857, *Francuski Crédit mobilier* i *Crédit mobilier* (vidi u 15. tomu ovog izdanja, str. 17 - 31, 164 - 170 i 235 - 237). 54
- ⁹³ U martu i aprilu 1868. u Ženevi je štrajkovalo 3000 građevinskih radnika. Oni su zahtevali skraćanje radnog vremena na 10 časova, povišenje nadnica, kao i uvođenje plaćanja na čas a ne na dan. Štrajkom su rukovodili nemački i romanski Centralni komitet Međunarodnog udruženja radnika u Ženevi. Završen je pobedom radnika.
- U izveštaju Generalnog veća na Briselskom kongresu 1868 (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 261 - 265) Marx je pisao da je u borbama ženevskih građevinskih radnika donekle bilo reči o opstanku MUR u Švajcarskoj. MUR je u više zemalja organizovalo akcije solidarnosti za podršku štrajkačima. U organizaciji članova i sekcija MUR u Nemačkoj razvila se prva veća akcija solidarnosti nemačkih radnika s njihovim klasnim drugovima u inostranstvu. 55 56 227 507
- ⁹⁴ Za vreme štrajka pariskih livaca bronze, u februaru - martu 1867, Generalno veće podstaklo je široku akciju solidarnosti među engleskim tredjunionima i time odlučno doprinelo uspehu štrajka. 55 221
- ⁹⁵ Reč je o događajima u reviru Šarlroa u proleće 1868. Ograničavanje proizvodnje na 4 dana u nedelji i smanjenje nadnice za 10 procenata od strane vlasnika rudnika bili su povod da radnici stupe u štrajk. Na dan 26. marta došlo je u Šarlroau do krvavog sukoba između štrajkača i žandarmerije. Uhapšeno je i izvedeno pred sud 22 radnika, među kojima 5 žena.
- Belgijska sekcija Međunarodnog udruženja radnika razvila je kampanju za podršku štrajkačima, koja se proširila daleko izvan granica zemlje. »*La Tribune*

du Peuple», «La Liberté» i drugi listovi posvetili su događajima u Šarlröu velikoj pažnju. Dvanaestog aprila 1868. objavljen je manifest Sekcije belgijskim radnicima i radnicima svih zemalja. S Generalnim većem održavana je stalna veza; Veće je uputilo okružnicu, u kojoj je zahtev rudara iz Šarlröa proglašen zajedničkom stvari celokupnog MUR (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 263) i organizovalo pomoć za štrajkače. Događaji u Šarlröu doveli su do znatnog povećanja broja članova MUR u Belgiji. 56 105

- ⁹⁶ U Bolonji je od 14. do 17. aprila 1868. održan generalni štrajk. Protiv štrajkača upotrebljena je vojska. Izvršena su mnogobrojna hapšenja. 56
- ⁹⁷ *Konspekt o «Kapitalu» Karla Marxa. Prvi tom*, koji je Engels sastavio u toku 1868. godine, očuvan je u rukopisu, ali obuhvata samo prve dve trećine knjige, uključujući glavu *Mašinertija i krupna industrija* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 197 - 234). 56
- ⁹⁸ U svom pismu Marxu od 8. aprila 1868. Ludwig i Gertruda Kugelman srdačnim rečima izrazili su svoju radost zbog Marxove namere da im učini posetu. U pismu je Ludwig Kugelman obavestio Marxa i o svom pokušaju da zainteresuje Rudolfa Virchow za Marxov prvi tom *Kapitala*. Ispričao je Virchou jedan zanimljiv medicinski slučaj. «PS. Onda sam mu skrenuo pažnju na Vaše delo, kažem mu kako Vi, polazeći od oblika robe kao od čelije, analizirate buržoasko društvo, da Vi u političkoj ekonomiji primenjujete istu metodu kao on u medicini; da bi se Vaš *Kapital* glatko nazvati celularnom patologijom buržoaskog društva itd. – Virchow mi je odgovorio vrlo ljubazno, zahvalio se na ,obaveštenju o Marxu' i obećao da će ,knjigu podrobnije pogledati.» 56 496
- ⁹⁹ Reč je o *Zuruf an alle Arbeiter deutscher Sprache*, kojim se pozivalo na solidarnost sa ženevskim građevinskim radnicima u štrajku; poziv je u ime ženevskog Centralnog komiteta Sekcijske grupe nemačkog jezika Međunarodnog udruženja radnika izdao Johann Philipp Becker 11. aprila 1868. 58
- ¹⁰⁰ Marxove opaske odnose se na «Politički pregled» u nedeljniku «Demokratisches Wochenblatt» od 11. i 18. aprila 1868. 60
- ¹⁰¹ Marx misli na prvi deo varijante trećeg toma *Kapitala*, koju je napisao 1864/65. Engels prikazuje ovaj deo rukopisa kasnije u predgovoru prvom izdanju trećeg toma *Kapitala* (vidi u 23. tomu ovog izdanja, str. 9 - 16). 61
- ¹⁰² *Carinski parlament* – 1867. osnovani vrhovni organ Carinskog saveza, koji je preobražen posle rata 1866. i ugovora od 8. jula 1867, sklopljenog između Pruske i južnonemačkih država. Carinski parlament bio je sastavljen od članova sevrnonemačkog rajhstaga i poslanika Bavarске, Virtemberga i Hesena. Trebalo je da se bavi isključivo pitanjima trgovinske i carinske politike. Nasuprot tome, Bismarck je išao za ciljem da nadležnosti ovog organa proširi na politička pitanja. Pri tom je naišao na odlučni otpor predstavnika južne Nemačke. 64
- ¹⁰³ *Nemačka narodna partija* (Die Deutsche Volkspartei), nastala je iz demokratskog pokreta okupljanja u godinama 1863 - 1866, koji je bio usmeren protiv pruske politike velike sile i pruski orijentisanog liberalizma. To je bila labavo organizovana partija demokratske sitne buržoazije jugozapadne i srednje Nemačke, koja je težila stvaranju federativne velikonemačko-demokratske nacionalne države putem inicijative naroda. Deo njenih, gotovo isključivo sitnoburžoaskih intelektualnih vodećih snaga prihvatio je put narodne revolucije. Snažne unutrasnje raspre oko socijalnog i nacionalnog pitanja sputale su snagu njene akcije. Ona je samo u Virtembergu stvorila masovnu bazu. Zasluge je stekla mobilisanjem masa protiv ujedinjenja Nemačke od strane reakcionarno-militarističke Pruske, međutim, pre svega posle 1866, nije ostala slobodna od partikularističkih i austrofilskih tendencija. Njen saksonski ogranak, 1866. osnovana *Saksonska narodna partija*, sastojala se pretežno od radnika i razvila se pod uticajem Wilhelma Liebknechta i Augusta Bebela u socijalističkom pravcu. Glavni deo

ove partije nakon odvajanja od sitnoburžoaskih demokrata priključio se avgusta 1869. Socijaldemokratskoj radničkoj partiji (ajzenaškoj). 64 137 244 253 267 298 301 303 308 311 402 432 566

- ¹⁰⁴ Marx misli na teoriju apsolutne zemljišne rente (vidi u 23. tomu ovog izdanja, str. 624 - 643). 69
- ¹⁰⁵ U rukopisu za treću knjigu *Kapitala* iz 1864/65. Marx je podelio tekst na sedam velikih glava. U trećem tomu *Kapitala*, koji je izdao Engels 1894, pomenutoj glavi odgovara drugi odeljak *Pretvaranje profita u prosečni profit* (vidi u 23. tomu ovog izdanja, str. 123 - 178). 69
- ¹⁰⁶ U prvom izdanju prvog toma *Kapitala* ovde pomenute izmene strukture kapitala obrađene su u šestoj glavi pod 1.c). U sledećim izdanjima ova istraživanja čine 23. glavu: *Opšti zakon kapitalističke akumulacije* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 541 - 629). 69
- ¹⁰⁷ Pod proizvodnim kapitalom Marx ovde podrazumeva industrijski kapital nasuprot trgovačkom ili trgovinskom kapitalu. Preciznu definiciju proizvodnog kapitala dao je Marx kasnije u prvom odeljku drugog toma *Kapitala* (vidi u 22. tomu ovog izdanja, str. 29 - 131). 69
- ¹⁰⁸ *Primrose Hill* - park u Londonu; nedaleko odatle uzeo je Engels stan kad se 1870. preselio iz Mančestera u London. 70
- ¹⁰⁹ Ludwig Kugelmann, u pismu od 27. aprila 1868, obnovio je svoj poziv Marxu da ga poseti u Hanoveru. On je predložio Marxu da kod njega uzme kuru kupki protiv čireva.
Ovom pismu bilo je priloženo pismo koje je Kugelmannu uputio Ludwig Büchner.
Kako se vidi iz pisma Victora Schilyja Marxu od 26. aprila 1868, uz koje se nalazilo i pismo Elisée-a Reclus-a, Reclus je tražio biografske podatke za jedan članak o Marxu. 70 74
- ¹¹⁰ J. B. von Schweitzer, u svom pismu od 29. aprila 1868. obratio se Marxu za savet u vezi sa sniženjem carina na železo, koje je nameravao da sprovede Carinski parlament. Uprkos svojoj rezervisanosti prema Schweitzeru, Marx je odgovorio. Nije poznato gde je to Marxovo pismo Schweitzeru. U članku *An die Mitglieder des Allgemeinen deutschen Arbeitervereins* (u vezi sa snižavanjem carina na železo) u listu »Der Social-Demokrat« od 13. maja 1868, Schweitzer se poziva na »sud najznačajnijeg naučnog autoriteta našeg pravca«. U pismu od 13. maja 1868, kome je priložio pomenuti članak, Schweitzer se zahvalio Marxu za njegov »dragoceni sud«. 71 74 76
- ¹¹¹ Reč je o prikazu prvog toma *Kapitala* u listu »Mannheimer Zeitung«. Taj članak, koji je napisao Engels, objavljen je bez imena autora i bio je publikovan očigledno uz pomoć Karla Siebela. 74
- ¹¹² Marx se poziva na podatke koji su dati na str. 186. prvog izdanja prvog toma *Kapitala*. U drugom nemačkom izdanju Marx je, na osnovu nekih Engelsovih sugestija, izvršio manje izmene (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 197). 76 80
- ¹¹³ H. E. Roscoe, *Kurzes Lehrbuch der Chemie nach den neuesten Ansichten der Wissenschaft*. Nemačko izdanje, uz saradnju autora obradio Carl Schorlemmer, Braunschweig, 1867. 78 254
- ¹¹⁴ *Kobes* - nadimak Jakoba Venedeya, po satiričnoj pesmi Heinricha Heineka *Kobes I*. U njoj Heine ismeva Jakoba Venedeya kao primer filistra. Kobes na kelnskom dijalektu odgovara imenu Jakob (Venedey je bio rođeni Keljanin). 79
- ¹¹⁵ Ovaj skandalozni proces u maju 1868. svedočio je o moralnom propadanju austrijske aristokratije. Baronessa Julie Ebergényi, ljubavnica grofa Chorinskog,

- optužena je za ubistvo njegove žene. Pisma Chorinskog baronici Ebergenyi, koja su pokazana na procesu, dokazala su grofovo saučesništvo. 79
- 116 Marx opisuje događaj koji je Plutarch pomenuo u svojim *Uporednim životopisima*. 80
- 117 *Badinguet* – Nadimak Napoleona III, koji je 1846. pobjegao iz zatvora u odelu zidara *Badinguet-a*. 81 209 451
- 118 Engels aludira na izjave Eduarda Laskera na sednici Carinskog parlamenta 18. maja 1868 (vidi nap. 102). 83
- 119 Marx misli na drugu glavu (*»Pretvaranje novca u kapital«*) u prvom izdanju prvog toma *Kapitala*. Od drugog izdanja ovoj glavi odgovara drugi odeljak (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 137 - 162). 84
- 120 Reč je o prvoj glavi (*»Roba i novac«*) prvog izdanja prvog toma *Kapitala*. U drugom izdanju i sledećim izdanjima ovoj glavi odgovara prvi odeljak (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 43 - 136). 84
- 121 Thomas Tooke, *An inquiry into the currency principle; the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking*. Drugo izdanje, London, 1844. 84
- 122 James Steuart, *An inquiry into the principles of political oeconomy*. U 2 toma, London, 1767. 84
- 123 *Currency Principle* (Princip novčanog opticaja) – u prvoj polovini 19. veka u Engleskoj je bila veoma raširena teorija o novcu, koja je polazila od teorije kvantiteta novca. Predstavnici kvantitativne teorije su tvrdili da su cene roba određene količinom novca u opticaju. Predstavnici Currency principle-a hteli su da podražavaju zakone kruženja metala. U *Currency* (sredstva opticaja) računali su pored metalnog i papirnog novca. Smatrali su da se stabilno kruženje novca može postići potpunim pokrivanjem papirnog novca zlatom; emisija je trebalo da bude regulisana u skladu sa uvozom i izvozom plemenitog metala. Pokušaji engleske vlade da se osloni na ovu teoriju (zakon o bankama iz 1844) nisu imali nikakvog uspeha i samo su potvrdili njenu naučnu neosnovanost i potpunu nepodobnost za praktične svrhe. 84
- 124 Adam Smith, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Aberdin, London, 1848, str. 223. 85
- 125 Turgot, *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses*. U: *Oeuvres de Turgot. Nouvelle édition par Eugène Daire*. T. 1, Pariz, 1844, str. 43. 85
- 126 Marx je 20. maja 1868. u Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu održao predavanje o nadnici (vidi nap. 3). 85
- 127 Od 29. maja do oko 15. juna 1868. Marx je sa svojom kćerkom Eleanor boravio kod Engelsa u Mančesteru. 88
- 128 Lozanski kongres Međunarodnog udruženja radnika, 1867, kao mesto održavanja sledećeg redovnog kongresa 1868. bio je odredio Brisel. Međutim, 16. maja 1868, belgijski ministar pravde Jules Bara izjavio je u skupštini da on neće trpeti održavanje kongresa u Briselu. Od poslanika je tražio da produže važenje zakona o strancima iz 1835, po kome je svaki stranac mogao biti proteran iz zemlje ako je politički sumnjiv. Marx je stoga u Generalnom veću postavio pitanje promene mesta održavanja kongresa.
- Istupanje Baraa i produžavanje zakona o strancima izazvali su u Belgiji veliko uznemirenje. Pošto su rukovodioci Briselske sekcije César De Paepe i Alphonse Vandenhouten predložili Generalnom veću da ne čini ustupke vladi jer bi time bio ugrožen dalji opstanak MUR u Belgiji, Generalno veće je na

- sednici od 16. juna povuklo odluku od 2. juna (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 253). Kao mesto održavanja kongresa ostao je Brisel. 88
- ¹²⁹ Francuska sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Londonu osnovana je u jesen 1865. Njoj su pripadali, pored predstavnika proletarijata – kao što su Eugène Dupont, Hermann Jung, Paul Lafargue i drugi – sitnoburžoaski emigranti, kao Pierre Vésinier, Victor-P. Le Lubez i kasnije Felix Pyat.
- U leto 1868, kad se Generalno veće moralo ograditi od avanturističkog i provokatorskog Pyat-ovog držanja (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 254), predstavnici proletarijata napustili su Sekciju. Grupa oko Pyat-a, koja više nije imala veze s MUR, i dalje je istupala u njegovo ime i ponovo podržavala antiproleterske grupacije, koje su se borile protiv linije Marxa i Generalnog veća. Generalno veće je 10. maja 1870. zvanično raskinulo sa ovom grupom (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 349). 91 105 107 116 118 130 137 172 280 434 439 442 449 464 505 527
- ¹³⁰ U jednom dopisu Pierre-a Vésinier-a iz Londona u briselskom listu «La Cigale» od 21. juna 1868. iskrivljeno je prikazana debata koja je 9. juna vođena u Generalnom veću o promeni mesta održavanja kongresa Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 128) i oklevetani su članovi Generalnog veća Eugène Dupont i Hermann Jung. Sekcija u Briselu je 22. juna zaključkom jednoglasno odbacila svaku odgovornost za Vésinier-ov članak i protestovala protiv njegovog mešanja. Protest Belgijske sekcije protiv Vésinier-ovih kleveta objavljen je u listu «La Cigale» od 28. juna 1868. 91
- ¹³¹ Adam Smith, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Aberdeen, London, 1848, str. 40 - 41. i 45. 91
- ¹³² Wilhelm Eichhoff se 6. juna 1868. obratio Marxu s molbom da mu pomogne u sastavljanju članka o istoriji Međunarodnog udruženja radnika, pomoću kojih je trebalo propagirati ideje Udruženja i njegovu praktičnu delatnost. Uprkos kućnim nedaćama, Marx je već 27. juna poslao u Berlin veliki paketić s materijalima-dokumentima Udruženja, isečcima iz novina, brošurama, svojeručnim izvodima i beleškama. Zbog obimnog materijala Eichhoffov rad je dobio oblik brošure. Marx je neposredno učestvovao u njenom sastavljanju. Iz Eichhoffovih pisama se vidi da su svi Marxovi materijali u rukopisu uključeni u brošuru, ali da je Marx, osim toga, odgovarao i na mnoga pitanja, davao savete, predloge i delimično lično sastavio tekst brošure. Brošura je završena 29. jula i izašla je u avgustu 1868. pod naslovom *Međunarodno udruženje radnika. Njegovo osnivanje, organizacija, političko-socijalna delatnost i širenje*. 97
- ¹³³ Članak koji ovde pominje Engels dosad još nije pronađen. 100
- ¹³⁴ Ludwig Kugelmann je 26. juna 1868. detaljno odgovorio na Marxovo pitanje o lečenju šarlaha (vidi u ovom tomu, str. 498). 101
- ¹³⁵ Reč je o recenziji *Kapitala. Kritika političke ekonomije od Karla Marxa. Provi tom, knjiga I. Proces proizvodnje kapitala*. Hamburg. Otto Meißner. 1867, objavljenoj bez potpisa u časopisu «Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte», tom XX, 5. godište, Berlin, 1868, koji je izdavao Julius Faucher (vidi i u 27. tomu ovog izdanja, str. 255 - 256). 102 109 125 499 500
- ¹³⁶ Pavel Lilienfeljd, «Земля и воля», Petrograd, 1868. Nemački prevod pojavio se pod naslovom *Land und Freiheit* u knjizi Juliusa Eckardta: *Rußlands ländliche Zustände seit Aufhebung der Leibeigenschaft*, Lajpcig, 1870. 103 178 395 401
- ¹³⁷ Reč je o dve sveske «Proceedings of the Royal Society», br. 94, iz 1867. i br. 102, iz 1868, u kojima su objavljena istraživanja Carla Schorlemmera o tačkama ključanja ugljovodoničnih materija niza C_nH_{2n+2} (vidi i nap. 87). 104
- ¹³⁸ Dvadeset devetog juna 1868. održan je skup u Klivend-holu u Londonu pove-

- dom 20-godišnjice juskog ustanka pariskog proletarijata, na kome je francuski sitnoburžoaski demokrat Félix Pyat pročitao poklič »Liberté, Égalité, Fraternité. République française. Commune révolutionnaire«. Sastavio ga je, navodno, po nalogu Pariske komune, koja, po Marxovim rečima, samo »na mesecu postoji« (vidi u ovom tomu, str. 172). U belgijskim novinama ovaj skup je deklarisan kao priredba Međunarodnog udruženja radnika i Pyat kao jedan od njegovih voda. 105
- ¹³⁹ Misli se na 9 članova biroa Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, koji su u martu 1868. izabrani umesto 15 uhapšenih članova prvog biroa (vidi nap. 27). U maju 1868, 9 optuženih osudio je disciplinsko-policijski sud na po 3 meseca zatvora i 100 franaka novčane kazne. 105
- ¹⁴⁰ *Resolution des Generalrats zum Auftreten Félix Pyats*, koju je Generalno veće sastavilo 7. jula 1868. na Marxov predlog (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 254), objavljena je, pored ostalih, u belgijskim listovima »La Liberté«, »La Cigale«, »La Tribune du Peuple«. 105
- ¹⁴¹ *Der Feldzug der preußischen Main-Armee im Sommer 1866*, Bielefeld i Lajpcig, 1867. 107
- ¹⁴² U ovom pismu od 9. jula 1868. Ludwig Kugelmann je saopštio Marxu svoju nameru da Juliusu Faucheru pošalje »Izjavu« zbog njegove recenzije prvog toma *Kapitala* (vidi nap. 135) i zamolio je Marxa za mišljenje o priloženom konceptu. Kugelmann je, pored ostalog, pisao: »Ako se ikako može, zamolio bih Vas da ne odgovarate lično na ove gluposti.« On je predložio da Johann Georg Eccarius kao krojački pomoćnik »u listu ‚Die Zukunft‘ otpočne polemiku protiv ovog bednog čeljadeta, koje zaista nije dostojno da bude umoreno Herkulovom batinom«. Marx ironično poistovećuje Fauchera s Manneken Pisom, figurom na jednoj fontani u Brislu. 109 502
- ¹⁴³ Misli se na recenziju, potpisanu sa »h.« *Marx, Karl, Kapital, Kritika političke ekonomije*. (U 3 toma.) Prvi tom. Knjiga I. Proces proizvodnje kapitala. Hamburg, 1867. O. Meißner. U: nedeljniku »Literarisches Centralblatt für Deutschland«, Lajpcig, 4. jula 1868, str. 754 - 756 (vidi i u 27. tomu ovog izdanja, str. 255). 109 502
- ¹⁴⁴ Joseph Dietzgen priložio je svom pismu od 22. maja (3. juna) 1868. Karlu Marxu prvi deo prikaza prvog toma *Kapitala*. Prvog, 22, 29. avgusta i 5. septembra 1868. izašla je cela recenzija u nedeljniku »Demokratisches Wochenblatt«. 109 503
- ¹⁴⁵ Frédéric Bastiat, *Harmonies économiques*, Pariz, 1851, str. 125 - 126. 109
- ¹⁴⁶ Ima se u vidu knjiga Theodora Antona Heinricha Schmalza: *Staatswirthschaftslehre in Briefen an einen deutschen Erbprinzen*, deo I, Berlin, 1818, str. 274 - 275 (vidi i u 27. tomu ovog izdanja, str. 256) i njen francuski prevod *Economie politique, ouvrage traduit de l'Allemand*, T. I, Pariz, 1826, str. 304. 110
- ¹⁴⁷ Adam Smith, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, Aberdin, London, 1848. 111
- ¹⁴⁸ [Germain Garnier], *Abrégé élémentaire des principes de l'économie politique*, Pariz, 1796. 111
- ¹⁴⁹ Ch[arles] Ganihl, *Des systèmes d'économie politique, de la valeur comparative de leurs doctrines, et de celle qui paraît la plus favorable aux progrès de la richesse*, Seconde édition, T. 1 - 2. Pariz, 1821. 111
- ¹⁵⁰ Marx je razotkrio plagijat Frédéric-a Bastiat-a u članku *Moje plagiranje F. Bastiat-a* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 255 - 256). 111

¹⁵¹ Dr Karl Boruttau posvetio je svoju knjigu *Gedanken über Gewissens-Freiheit*, Kenigsberg, 1867, nekoj »gospodici Otuliji Schurzel u Moskvi«. 113 114

¹⁵² Ernest Jones kandidovao se u izborima za parlament 1868. kao predstavnik radnika Mančestera, ali nije dobio dovoljan broj glasova (vidi u ovom tomu, str. 131, 165 i 186). 113

¹⁵³ Generalna skupština Opšteg nemačkog radničkog saveza održana je od 22. do 26. avgusta 1868. u Hamburgu. U to vreme počeo je progresivni deo Saveza usled iskustava u klasnoj borbi i delovanja Međunarodnog udruženja radnika i *Kapitala* da napušta lasalovske dogme. Pošto su vodi lasalovca strahovali da će izgubiti svoj uticaj među radnicima, pokušali su da manevrišu. Program za Hamburšku generalnu skupštinu, koji je objavljen u listu »Der Social-Demokrat«, od 21. avgusta 1868, i »Die Zukunft«, sadržavao je mnoga pitanja koja su bila u suprotnosti s Lassalle-ovim doktrinama: politička sloboda kao pretpostavka uspešnih socijalnih stremjenja radničke klase, normalan radni dan, obustave rada i tredjunioni, međunarodni karakter radničkog pokreta i delo Karla Marxa.

Većina referenata bila je pod uticajem MUR. Wilhelm Bracke, najistaknutiji predstavnik opozicije u ONRS, podneo je referat o *Kapitalu*.

J. B. von Schweitzer i Friedrich Wilhelm Fritzsche predložili su Generalnoj skupštini da se sazove kongres sindikata u Berlinu. Nakon žestokog suprotstavljanja Generalne skupštine, na kraju su dobili dozvolu da u svojstvu poslanika Rajstaga sazovu taj kongres (vidi nap. 189).

Na Hamburškoj generalnoj skupštini doneti su značajni zaključci: štrajkački pokret u principu je odobren; jednoglasno je priznato da je Marx svojim *Kapitalom* učinio neprocenjivu uslugu radničkoj klasi; najzad je ukazano na neophodnost zajedničkih akcija radnika svih zemalja. U praksi, međutim, predvodnici lasalovaca oko Schweitzera i dalje su sprečavali da se Savez priključi MUR i insistirali su na svojim starim pozicijama. 114 127 141 143 151 154 510 517

¹⁵⁴ Opšti nemački radnički savez osnovan je 23. maja 1863. u Lajpcigu i njime je rukovodio Lassalle kao predsednik sve do svoje smrti 31. avgusta 1864. Nastao je kao rezultat težnji najprogresivnijih nemačkih radnika da se oslobode buržoaskog uticaja i da stvore svenacionalnu samostalnu organizaciju, čiji su nosioci bili, pre svega, radnički savezi u kojima su nastajale da žive tradicije Saveza komunista i revolucije 1848/49.

Lassalle je stekao veliku istorijsku zaslugu time što je progresivne radnike doveo do stvaranja političke radničke organizacije, nezavisne od buržoazije. Međutim, on je istovremeno širio štetnu iluziju da se uz pomoć postojeće države može mirnim putem preći u socijalizam, te je šezdesetih godina radničku klasu pogrešno orijentisao u pogledu cilja i taktike proleterске klasne borbe. Lassalle je pregovarao sa Bismarckom, jednostrano se suprotstavljao buržoaskoj opoziciji, negirao je savez sa seljacima i u nacionalnom pitanju zastupao je stav Pruske. Slediti njegovu liniju značilo je stati na stranu Bismarcka i junkersko-kрупnoburžoaskog prusokog militarizma i time se opredeliti za ostvarivanje jedinstva Nemačke putem krvi i gvožđa. Raščišćavanje sa oportunističkim i sektaškim lasalovstvom bilo je otežano diktatorskim organizacionim principima koje je Lassalle nametnuo Savezu u njegovom statutu, kao i kultom ličnosti koji su gajili on i njegovi sledbenici; to je odgodilo stvaranje revolucionarne nemačke radničke partije.

Kako je ONRS u početku u Nemačkoj bio jedina politička radnička organizacija nezavisna od buržoazije, Marx, Engels i njihove pristalice u prvo vreme koncentrisali su na njega svoju glavnu pažnju prilikom svog delovanja za Međunarodno udruženje radnika među nemačkim radnicima. Oni su krajem 1864/početkom 1865. nastojali da Savez privuku u MUR i da ga preobrazu u revolucionarnu proleteršku partiju. 114 340 516 588

¹⁵⁵ Wilhelm Liebknecht je, u svom pismu Marxu od 17. jula 1868, pored ostalog,

izveštavao: »Pod pritiskom mnogih članova Opšteg nemačkog radničkog saveza, s obzirom na ispravniju politiku koju sledi ‚Der Social-Demokrat‘ poslednje pola godine otprilike, i s obzirom na činjenicu da je nekoliko *budnih* članova Saveza sprečavalo i sprečava Schweitzera da se proda, pa i s obzirom na Tvoja pisma Schweitzeru, koja mi je šepureći se pokazao, ja sam sklopio neku vrstu saveza sa Schweitzerom pod sledećim uslovima: prvo, Ti si vođa; drugo, Opšti nemački radnički savez ili stupa u Međunarodno udruženje radnika ili (ako je to nemoguće) priznaje ga. To će se dogoditi na sledećoj konferenciji ONRS. Grupu Hatzfeldt stavljamo između dve vatre.«

U nastavku je Liebknecht saopštavao: »Ti znaš da je moj plan bio da Udruženje za obrazovanje radnika privučem k nama. Sad sam blizu ostvarenja onoga što sam hteo. Na sledećoj skupštini Saveza u Nirnbegu (6. i 7. septembra) biće dat i *sproveden* predlog da se stupi u MUR. Ali mi nismo u stanju da platimo mnogo ili *jedva* nešto više od onoga što moramo da platimo. *Stoga bi bilo poželjno da možemo jednostavno da se konstituišemo kao nemačka sekcija MUR.* Onda ne bismo imali nikakvih dodatnih izdataka ili bismo imali samo vrlo neznačajne. Razume se da bi stalna saradnja sa drugim sekcijama bila neophodna. *Odmah me obavesti je li to moguće (moram na sledećoj skupštini Narodnog udruženja, u četvrtak, da odgovorim), i još mi reci da li uobičajene poslove moramo da regulišemo sa Ženevom ili neposredno s Londonom.* Mislim ovo poslednje.«

U ime Saveza nemačkih radničkih udruženja Wilhelm Liebknecht je pozvao Marxa ili Johanna Georga Eccariusia kao zvanične predstavnike MUR na skupštinu Saveza u Nirnberg (vidi nap. 172). »Nirnberg je za nas značajniji nego Brisel (vidi nap. 175); u Nirnbegu treba da pridobijemo 20 000 ljudi, a pomoću njih 2 miliona.« 115 145

¹⁵⁶ Ludwig Kugelmann obavestio je 26. jula 1868. Engelsa da se Ernst Keil iz Lajpciga, po rečima Karla Marie Kertbenyja, saglasio s tim da objavi Marxovu biografiju u listu »Die Gartenlaube«. Kratku biografiju, koju je napisao Engels, redakcija, međutim, nije objavila. U julu 1869. Engels je preradio biografiju za list »Die Zukunft«, u kome se pojavila 2. avgusta 1869. pod naslovom *Karl Marx*, (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 295 – 299). 115 120

¹⁵⁷ August Bebel, kao predsednik Saveza nemačkih radničkih udruženja (vidi nap. 197) uputio je 23. jula 1868. Generalnom veću Međunarodnog udruženja radnika poziv za nirnberšku skupštinu Saveza (vidi nap. 172). Ova pozivnica bila je priložena uz pismo Wilhelma Liebknechta Marxu od istog datuma. Na Marxov predlog, Generalno veće je 25. avgusta 1868. odlučilo da kao delegata u Nirnberg uputi Johanna Georga Eccariusia. 116

¹⁵⁸ Do danas nije poznato gde se nalazi Marxov odgovor. J. B. von Schweitzer je 28. juna 1868. u poverenju upitao Marxa da li je spreman da prihvati »počasni poziv« na generalnu skupštinu Opšteg nemačkog radničkog saveza u Hamburgu (vidi nap. 154). Schweitzer je zamolio Marxa za hitan odgovor zato što se nalazio neposredno pred odlaskom u zatvor na tri nedelje, a »počasni poziv« hoće da dâ na potpis dvadeset četvorici članova predsedništva, koji su rasuti po celoj Nemačkoj. Schweitzer je uveravao Marxa da će većina članova predsedništva sasvim sigurno biti saglasna. (Vidi i nap. 167). 117

¹⁵⁹ Marxove primedbe odnose se na njegovu biografiju, koju je napisao Engels (vidi nap. 156) i na »Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe«, dnevni list, koji je izlazio u Kelnu od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. Časopis su osnovali predstavnici rajnske buržoazije, koji su zauzimali opozicioni stav prema pruskom apsolutizmu. Od aprila 1842. Marx je bio saradnik lista »Rheinische Zeitung«, a od oktobra iste godine njegov glavni urednik. List je objavljivao članke Marxa i Engelsa. Pod Marxovim uredništvom list je počeo da poprma sve izrazitiji revolucionarno-demokratski karakter. 117

¹⁶⁰ Wilhelm Eichhoff, *Die Internationale Arbeiterassociation. Ihre Gründung, Orga-*

- nisation, politisch-soziale Tätigkeit und Ausbreitung*, Berlin, 1868 (vidi i nap. 132). 118 120 134
- ¹⁶¹ Poziv predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza *Članovima prezidijuma ONRS*, koji se pojavio 2. avgusta 1868. u listu »Der Social-Demokrat«. 118
- ¹⁶² Engels misli na zaključak centralnog organa Saveza komunista od 15. septembra 1850. u Londonu (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 499 - 502), prema kome su punomoćja centralnog organa preneti na kelnski okružni organ. 120
- ¹⁶³ Marx se oporavljao u Ramsgejtu od oko 21. do 24. avgusta 1868. 126
- ¹⁶⁴ Bernhard Becker, *Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle*, Šljac, 1868. 127 128 131 265 546
- ¹⁶⁵ Bernhard Becker, koga je Ferdinand Lassalle u testamentu preporučio za svog naslednika na položaju predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza. Na naslovnoj strani svoje knjige *Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalles* Becker sebe naziva »Lassalle-ovim testamentarnim naslednikom«. 127
- ¹⁶⁶ Imaju se u vidu razni radovi Marxa i Engelsa (izjave listovima »Der Social-Demokrat« i »Berliner Reform«, brošura *Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija*, članak »Predsednik lovečanstva«), u kojima se razotkrivaju političko držanje J. B. von Schweitzera i klevetničko istupanje Bernharda Beckera (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 127
- ¹⁶⁷ U pismu predsednika J. B. von Schweitzera od 13. avgusta 1868. Marx je dobio zvaničan poziv, datiran 6. julom, da kao počasni gost učestvuje u radu Hamburške generalne skupštine Opšteg nemačkog radničkog saveza. »Počasni poziv«, koji su potpisali predsednik i članovi predsedništva, objavljen je u listu »Der Social-Demokrat« od 14. avgusta 1868, i saopšten je na sednici Generalnog veća od 17. avgusta. Marxov odgovor (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 259) pročitao je 24. avgusta na zatvorenoj sednici Generalne skupštine ONRS u Hamburgu (vidi nap. 154) i primljen je s odobravanjem. 128
- ¹⁶⁸ Članovi Međunarodnog udruženja radnika u Napulju bili su 1868, preko Eugène-a Dupont-a, u vezi s Generalnim većem. Oni su njega kao svog delegata poslali na Briselski kongres MUR (vidi nap. 175). 130
- ¹⁶⁹ Kod Mentane (pokrajina Rim) francuske trupe i papska garda plaćenika potukle su 3. novembra 1867. Garibaldijeve odrede, koji su hteli da marširaju na Rim da bi grad oslobodili francuske okupacije i područje Papske države ujedinili s Italijom. 130
- ¹⁷⁰ Marx misli na izveštaje italijanskih članova Međunarodnog udruženja radnika o stanju u zemlji. Na sednici Generalnog veća od 18. avgusta 1868. pročitano je, na primer, pismo, u kome je stajalo: »U Bolonji i okolini zabranjeni su skupovi, funkcioneri radničkih udruženja sede u zatvoru.« 130
- ¹⁷¹ Pošto su članovi biroa Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika bili u zatvoru (vidi nap. 27 i 139), svoje predstavnike na Briselski kongres (vidi nap. 175) uputila su, pre svega, francuska strukovna udruženja, koja su se bila priključila MUR. Više od deset delegata strukovnih udruženja učestvovalo je na kongresu, među njima predstavnici mehaničara, limara, kolara, štampara pamučnog platna, knjigovezaca, proizvođača nameštaja, obradivača mermerske, zlatara, livaca bronze, poljoprivrednih radnika i drugih. 130
- ¹⁷² Kongres Saveza nemačkih radničkih udruženja (vidi nap. 197), na kome je programska diskusija završena »pridruživanjem težnjama Međunarodnog udruženja radnika«, održan je od 5. do 7. septembra 1868. u Nirnbergu. Sa 115 delegata iz 93 udruženja kongres je bio neobično dobro posećen. Osim delegata iz Nemačke, prisustvovali su predstavnici iz Austrije i Švajcarske. Generalno veće uputilo je Johanna Geoga Eccariusu kao zvaničnog delegata.

Za predjedavajućeg na kongresu izabran je August Bebel. Referat o pitanju programa preneli su Bebel i Wilhelm Liebknecht svom saborcu Robertu Schweichelu, jednom od urednika lista »Demokratisches Wochenblatt«. Prilikom poimeničnog glasanja o predlogu programa bilo je 69 glasova »za« (61 udruženje) i 46 »protiv« (32 udruženja). Manjina, sastavljena pretežno od predstavnika liberalne buržoazije, objavila je 7. septembra da napušta Savez nemačkih radničkih udruženja. Oni su obrazovali sopstvenu organizaciju, koja se nije pokazala sposobnom za opstanak.

U većini tačaka nirnberški program se zasnivao na programskoj preambuli Statuta Međunarodnog udruženja radnika, koji je sastavio Marx; ta preambula je predstavljala prvu opštu formulaciju programa MUR. Ovim proklamovanjem principa revolucionarna struja nemačkog radničkog pokreta, predvođena Bebelom i Liebknechtom, usvojila je najvažnija načela MUR, na njima su mogle da se ujedine sve revolucionarne snage nemačkog radničkog pokreta. Nirnberški kongres predstavljao je presudan korak u oslobađanju Saveza nemačkih radničkih udruženja od buržoaskih i sitnoburžoaskih snaga. Pri tom su, pored izjašnjavanja za MUR, zaključci o formiranju sindikata i protiv militarizma bili od naročitog značaja. 130 137 151 154 163 260 300 518

- ¹⁷³ Poslednja sednica Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika pred Briselski kongres održana je 1. septembra 1868. Pored ostalih pitanja, na sednici je saslušan i jednoglasno verifikovan izveštaj Generalnog veća za Briselski kongres, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 261 - 265). 130
- ¹⁷⁴ Početkom septembra 1868. Engels je sa svojom majkom proveo nekoliko dana u Ostendeu. Za vreme ovog putovanja susreo se u Londonu s Marxom. 131 133
- ¹⁷⁵ Treći kongres Međunarodnog udruženja radnika održan je od 6. do 13. septembra 1868. u Briselu. Na njemu je učestvovalo gotovo 100 delegata iz Engleske, Francuske, Nemačke, Belgije, Švajcarske, Italije i Španije. Marx je neposredno učestvovao u pripremanju kongresa, ali mu nije lično prisustvovao. Izveštaj Generalnog veća, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 261 - 265), pročitao je na sednici kongresa od 7. septembra 1868. Kongres je doneo zaključak o neophodnosti da se u vlasništvo društva prenesu krupna sredstva za proizvodnju, savremena saobraćajna postrojenja, zemljino blago, rudarske jame i rudnici, šume i obradiva zemlja. Ovaj zaključak predstavljao je pobedu proleterskog socijalizma u MUR nad sitnoburžoaskim reformizmom prudinista. Kongres je takođe usvojio rezolucije, koje je predložio Marx, o osmočasovnom radnom danu, o primeni mašina, o odnosu MUR prema kongresu Lige za mir i slobodu (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 167 i 437 - 438, i nap. 29), kao i rezoluciju, koju je u ime nemačke delegacije podneo Friedrich Leßner, a sadržavala je preporuku radnicima svih zemalja da proučavaju Marxov *Kapital* i da potpomognu prevodenje ovog dela s nemačkog na druge jezike. 132 133 136 152 190 219 234 269 383 509 515 522
- ¹⁷⁶ U listu »The Times« od 9. septembra 1868. izišli su *Četvrti godišnji izveštaj Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika*, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 261 - 265), i prvi anonimno objavljeni članak Johanna Georga Eccariusa pod naslovom *The International Working Men's congress*. Uvodni članak u ovom broju takođe je posvećen Briselskom kongresu. Ostale Eccariusove dopise objavio je »The Times« 11, 14, 15. i 17. septembra 1868. 132
- ¹⁷⁷ Kongres Međunarodnog udruženja radnika u Ženevi održan je od 3. do 8. septembra 1866. Na njemu je učestvovalo 60 delegata iz Engleske, Francuske, Nemačke i Švajcarske. Njegovi najvažniji zaključci zasnivali su se na Marxovim *Instrukcijama delegatima Privremenog centralnog veća za pojedina pitanja* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 154 - 161), koje su pročitane na kongresu kao zvanični izveštaj Centralnog veća. Kongres je, dalje, potvrdio Statut (vidi u

27. tomu ovog izdanja, str. 10 - 12), koje je sastavio Marx, usvojio je organizacionu shemu i izabrao Generalno veće u njegovom dotadašnjem sastavu. Kongres je zaključio period konstituisanja MUR kao međunarodne masovne organizacije proletarijata. 133 234
- ¹⁷⁸ Kongres Međunarodnog udruženja radnika u Lozani održan je od 2. do 8. septembra 1867. Na njemu je učestvovalo 64 delegata iz Engleske, Francuske, Nemačke, Švajcarske, Belgije i Italije.
- Izveštaj Generalnog veća, koji je pročitao na kongresu, i izveštaji pojedinih zemalja (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 438 - 453) potvrđivali su organizaciono učvršćenje MUR. Uprkos tome što je na zahtev brojno jačih francuskih i švajcarskih delegata probijen dnevni red, koji je utvrdilo Generalno veće, i što su u govorima tokom diskusije došle do izražaja prudonističke tendencije, prudonistima nije pošlo za rukom da se dokopaju rukovođenja u MUR. Generalno veće je ponovo izabrano u starom sastavu i London je ostao sedište Veća. 133 269
- ¹⁷⁹ Na Briselskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 175) nemački delegati su predložili sledeću rezoluciju: «Mi, nemački delegati na Međunarodnom radničkom kongresu u Briselu, preporučujemo radnicima svih zemalja delo Karla Marxa *Kapital*, koje je objavljeno prošle godine, i naročito im savetujemo da ulože napore da se ovo značajno delo prevede na onaj jezik na koji još nije prevedeno. Marx ima neprocenjivu zaslugu što je prvi politički ekonomist koji je kapital naučno analizirao i razlučio ga na njegove sastavne delove.» Ovu rezoluciju, koja je na kongresu jednoglasno prihvaćena, objavio je «The Times» 15. septembra 1868. u okviru dopisa Johanna Georga Eccariusa.
- «Demokratisches Wochenblatt» od 12. septembra 1868. objavio je u izveštaju o Nirnbenskoj skupštini Saveza nemačkih radničkih udruženja (vidi nap. 172) završni govor Wilhelma Liebknechta u diskusiji o programu u kome je isticao značaj prvog toma *Kapitala*. 136
- ¹⁸⁰ U svom govoru na sednici Briselskog kongresa od 11. septembra 1868. Moses Heß istupio je protiv prudonističke teorije «bespovratnog kredita» i «razmenske banke» i pri tom se pozvao na Marxovo delo *Beda filozofije. Odgovor na Proudhonovu «Filozofiju bede»*. 134 137
- ¹⁸¹ U zaključku Briselskog kongresa o vlasništvu nad zemljištem, rudnicima, železnicom itd, od 13. septembra 1868, prvi put su u razvijenijoj i konkretnijoj formi proklamovani socijalistički principi Međunarodnog udruženja radnika o pitanju svojine. U odnosu na poljoprivredni posed zaključak je naglasio gledište kongresa da će ekonomski razvoj modernog društva stvoriti socijalnu neophodnost da se obradiva zemlja pretvori u opštu svojinu i da se zemljište u ime države ustupi radničkim udruženjima radi privređivanja. 136
- ¹⁸² Pošto se Johann Georg Eccarius razboleo i bolovao duže vreme, u Generalnom veću nije se mogla održati rasprava o dopisima u listu «The Times» (vidi nap. 176). 136
- ¹⁸³ Friedrich Leßner, koji je gotovo svakodnevno obaveštavao Marxa o Briselskom kongresu, pisao je 11. septembra 1868, pored ostalog: «U sredi je na dnevnom redu bilo pitanje mašina; ja sam o tome govorio i istovremeno navodio Tvoju knjigu, te pročitao nekoliko mesta iz nje... Prijatelj Eccarius nije smatrao vrednim truda ili nije smatrao unosnim da pomene nešto o tome u listu 'The Times'; uopšte, sit sam prijatelja Eccariusa.» 136
- ¹⁸⁴ Puni tekst nemačke rezolucije o ratu, koja je predložena na Briselskom kongresu, unet je u zapisnik kongresa i objavljen u prilogu lista «Le Peuple belge» od 22. septembra 1868. i u listu «Der Vorbote», br. 10/1868. Nepotpuni i netačni tekst

rezolucije, o kome govori Marx, objavljen je u dopisu Johanna Geoga Eccariusu u listu »The Times« od 17. septembra 1868. 136

- 185 Briselski kongres Međunarodnog udruženja radnika izabrao je komisiju za ispitivanje optužbi koje je izneo Pierre Vésinier (vidi nap. 130) protiv nekih članova MUR. Na sednici Generalnog veća od 3. novembra 1868. pročitano je pismo iz Brisela, u kome je komisija saopštila da Vésinier nije mogao da iznese nikakve dokaze i da komisija nije mogla da utvrdi nikakav osnov za takve optužbe. Po mišljenju komisije, kongres je trebalo da isključi Vésinier-a iz MUR kao klevetnika. 137
- 186 *Konfuznim Beckerovim trabunjanjem* Marx označava članak Johanna Philippa Beckera »Was wir wollen und sollen«, koji je objavljen 1866. u br. 1 lista »Der Vorbote«. Pred Nirnberški kongres Saveza nemačkih radničkih udruženja ovaj članak je, zahvaljujući nesporazumu, objavljen kao program Međunarodnog udruženja radnika u listu »Deutsche Arbeiterhalle« od 27. jula i 12. avgusta 1868. i preštampan u listu »Demokratisches Wochenblatt« od 1, 8. i 15. avgusta 1868. Taj članak, u kome su ciljevi i zadaci međunarodnog, a naročito nemačkog i švajcarskog radničkog pokreta prikazani nejasno i zbrkano, ipak nije na Nirnberškom kongresu (vidi nap. 172) igrao nikakvu ulogu. Greška je ispravljena još pre održavanja kongresa. U listu »Demokratisches Wochenblatt« od 29. avgusta 1868. objavljena su programska načela MUR, koja je kongres usvojio bez izmena. Nekoliko delegata, među ostalima Leopold Sonnemann, izjavili su da je Beckerov program pogrešno označen kao program MUR. U vezi s tim Wilhelm Liebknecht je pisao u svom pismu Marxu od 20. septembra 1868: »Greška se dogodila kad sam bio na svom svadbenom putu, dakle odsutan. Dao sam uputstvo da se štampa *Tvoja*, 'adresa' [Inauguralna adresa Međunarodnog udruženja radnika]; Bebel, koji nije mogao da je pronade, pisao je Beckeru za 'program' i dobio nesrećni dokument, koji nam je u Nirnbergu doneo neugodnosti. Kad sam otkrio grešku, bilo je suviše kasno da je ispravim, posebno zbog toga što nismo bili u stanju da valjano *pobijemo* starog Beckera. Srećom, naš snažni napad tako je zbunio Pfeiffera i kompaniju da su potpuno zaboravili da *ispituju* gluposti pseudoprograma. Sad je stvar razjašnjena i naši ljudi znaju da je pod tim okolnostima greška mogla da se oprosti.« 137
- 187 Predsednik pruske vlade Otto von Bismarck, nakon teškog pada s konja 22. avgusta 1868, privremeno se povukao od vladinih poslova. U tom periodu pruski kralj Wilhelm I razvio je, kako se vidi iz novina, osobitu aktivnost; putovao je po zemlji, održavao parade, priređivao svečanosti, davao prijeme i tome slično. 139
- 188 U svom pismu Marxu od 15. septembra 1868. J. B. von Schweitzer je, pored ostalog, pisao: »Smatram Vas vodom evropskog radničkog pokreta – vodom ne samo zbog demokratskog izbora već božjom milošću. Možete, dakle, računati s tim da ću Vaše namere uvek u najvećoj meri podržavati. Doduše, nijedan autoritet ne može biti toliko velik da čovek u određenim slučajevima u odnosu na njega ne ostane čvrsto pri sopstvenom mišljenju. Ali mislim da neće lako doći do nekog sukoba. Do sada sam, bar, kad mi je nešto s Vaše strane izgledalo neispravno, daljim razmišljanjem uvek dolazio do toga da je greška bila na mojoj strani.
- Međutim, s Vašim pristalicama – to jest s pojedincima među njima – ne mogu se sprijateljiti.« 141 143
- 189 Takozvani Opšti nemački radnički kongres održan je od 26. do 29. septembra 1868. u Berlinu. Sazvali su ga uz prethodnu saglasnost Hamburške generalne skupštine Opšteg nemačkog radničkog saveza (vidi nap. 154) J. B. von Schweitzer i Wilhelm Fritsche radi dogovora o osnivanju sindikata. Predstavnicima Saveza nemačkih radničkih udruženja (vidi nap. 197) Schweitzer je otkazao učešće na kongresu. Time je osujetio zajedničko nastupanje u pitanju sindikata, čemu

- su težili August Bebel i Wilhelm Liebknecht, i uneo je rascjep u nemački sindikalni pokret. Kongres je doneo zaključak o obrazovanju Saveza nemačkog radništva. Predsednik Saveza postao je Schweitzer, a za predsednike pojedinih organizacija, koje je većinom tek trebalo osnovati, postavljeni su vodeći predstavnici ONRS. Statut, koji je za organizacije sastavio Schweitzer, bio je usmeren na to da se sindikalni pokret potčini njegovoj diktaturi i lasalovskoj sektaškoj politici. Marx je žestoko kritikovao taj statut. 141 143 148 154 160 162 516 517
- ¹⁹⁰ Nije poznato gde se nalazi to Marxovo pismo. Wilhelm Liebknecht je odgovorio na pitanje već 20. septembra 1868. On je saopštio Marxu da u Berlinu mora imati još nekoliko desetina primeraka *Gospodina Vogta*, koje je, međutim, bio prisiljen da ostavi tamo kada je bio proteran. Najveći broj primeraka te knjige on je razdelio politički interesantnim ličnostima, dok je samo mali broj bio prodat. 141
- ¹⁹¹ Još na sednici Generalnog veća o 18. oktobra 1867, Peter Fox, James Carter i Robert Shaw optužili su Johanna Georga Eccariusa da je u listu »The Times« od 6, 9, 10. i 11. septembra 1867. objavio iskrivljene izveštaje o Lozanskom kongresu (vidi i nap. 182 i u 38. tomu ovog izdanja str. 334). 141 510
- ¹⁹² Buržoaska revolucija u Španiji (1868 - 1874) počela je 18. septembra 1868. u Kadisu pobunom flote protiv reakcionarne monarhije Isabelle II. Narodne mase, kojima su se pridružile gotovo sve vladine trupe, aktivno su učestvovala u ustanku. Rezultat je bio prelazak vlasti u ruke buržoazije i poburžoženih zemljoposjednika. Oni su 3. oktobra obrazovali privremenu vladu na čelu sa generalom Serranom. Ustavotvorni kortesi, sazvani 1869, usvojili su buržoasko-monarhistički ustav, u kome je bilo potvrđeno opšte pravo glasa. Kad se klasna borba u Španiji zaostrila, osnovana je, 1873, buržoaskodemokratska federativna republika. Međutim, 1874. krupna buržoazija i zemljoposjednici obnovili su burbonsku dinastiju. 143 150 152 156 160 165
- ¹⁹³ Oko 16. septembra 1868. pisao je Wilhelm Liebknecht Marxu: »Opšti nemački radnički savez je raspušten; sad je došao trenutak da se svi udijedimo. Schweitzer je protiv toga, on se šepuri kao »voda partije«. *Zahtevaj* u Tvom govoru nemačkim radnicima *ujedinjavanje* socijaldemokratskih elemenata (uz najostriji program) i proglasi *izdajnikom* svakog ko zbog sektaštva, kulta ličnosti ili sujete, ako ne i iz gorih pobuda ili pod bilo kojim izgovorom pokušava da omete ujedinjavanje. Pronađi prikladnu formu; ali to mora da se kaže, i to Ti da kažeš, i neodložno.« 144 145 148
- ¹⁹⁴ Naredbom lajpciške policije, 16. septembra 1868, raspušten je Opšti nemački radnički savez (vidi nap. 153), koji je imao sedište u Lajpcigu. Već tri sedmice kasnije, 10. oktobra 1868, jedna grupa lasalovaca, na čelu sa J. B. Schweitzerom ponovo je osnovala savez u Berlinu pod istim imenom. Zbog toga je dospelo pod neposredni nadzor pruske policije. 144
- ¹⁹⁵ U listu »Der Social-Demokrat« od 20. septembra 1868. objavljena je naredba lajpciške policije o raspuštanju Opšteg nemačkog radničkog saveza, kao i stav J. B. Schweitzera o tome. 144
- ¹⁹⁶ Buržoaska revolucija u Napuljskoj Kraljevini počela je 12. januara 1848. narodnim ustankom u Palermu protiv feudalnoapsolutističke monarhije Ferdinanda II. Ovaj ustanak bio je znak za početak niza revolucionarnih pobuna u godinama 1848. i 1849. u evropskim državama. (O španskoj revoluciji vidi nap. 192). 144
- ¹⁹⁷ Kongres (kasnije Savez) nemačkih radničkih udruženja, osnovan 7. i 8. juna 1863. u Frankfurtu na Majni, labava organizacija, kojoj je pristupio veći deo radničkih udruženja, predstavljao je protivudarac osnivanju Opšteg nemačkog radničkog saveza, konstituisanog 23. maja 1863. u Lajpcigu (vidi nap. 153). U Savezu nemačkih radničkih udruženja dominirali su u početku još predvodnici liberalne buržoazije, ali su se radnici sve više oslobađali njihovih uzda.

To je, pre svega, bio slučaj u industrijski razvijenoj Saksonskoj, gde je postojala najgušće razgranata mreža radničkih udruženja. Pošto su August Bebel i Wilhelm Liebknecht zadobili odlučujući uticaj na Savez, on se 1868. priključio Medunarodnom udruženju radnika. Savez je predstavljao kamen temeljac Socijal-demokratske radničke partije, osnovane od 7. do 9. avgusta 1869. u Ajzenahu (vidi nap. 364). 145

¹⁹⁸ Krajem septembra 1868. Engels je napisao za list »Demokratisches Wochenblatt« članak *Povodom raspuštanja lasalovskog radničkog udruženja*, u kome je naveo izvode iz svoje brošure *Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 268 - 270). 146 148 151 153

¹⁹⁹ U govoru, održanom 22. marta 1865, na jednom skupu hamburških članova Opšteg nemačkog radničkog saveza, potpredsednik Bernhard Becker oklevetao je Medunarodno udruženje radnika i posebno Marxa, Engelsa i Wilhelma Liebknehta. Govor je objavljen u dodatku listu »Der Social-Demokrat« od 26. marta 1865. Marx je raskrinkao Beckerove klevete u svom članku »Predsednik čovečanstva« (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 75 - 78). 148

²⁰⁰ Po Marxovom savetu, Engels je početkom oktobra 1868. napisao dodatak svom članku *O raspuštanju lasalovskog radničkog saveza* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 271). Tu je demaskirao plagijat Bernharda Beckera u brošuri koju ovde pominje Marx *Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's*. 148

²⁰¹ »Report from the select committee on the bank acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index. Ordered, by the House of Commons, to be printed, 1 July 1858« (vidi i nap. 212). 149

²⁰² Reč je o udruživanju raznih grupacija sindikata radi ostvarivanja legalizacije tredjuniona. Kongres sindikata, koji je 1868. zasedao u Mančesteru, bio je prvi među kongresima tredjuniona, koji su se održavali jedanput godišnje. Godine 1871, kao organ kongresa stvoreni je parlamentarni komitet, koji je preuzeo rukovođenje u toj borbi.

O *London Trades Council-u* vidi nap. 32.

London Workingmen's Association nastala je 1866. na inicijativu George-a Pottera i njegovih pristalica. Ona je htela da organizuje pokret za zastupanje tredjuniona u engleskom parlamentu. Potterov program imao je reformistički karakter i očitovao je njegovu preteranu spremnost na ustupke buržoaziji. Delatnost Potterovog udruženja rasepkala je snage radničke klase i omela je pokret za opšte pravo glasa, na čijem je čelu stajala Liga za reformu (vidi nap. 248).

Pod *Amalgamated Trades Unions* Marx ovde podrazumeva Nacionalni savez tredjuniona (United Kingdom Alliance of organised Trades), koji je osnovan juna 1866. na konferenciji delegata tredjuniona u Šefildu. Savezu je pripadalo 53 tredjuniona, sa gotovo 60 000 članova. Postojao je do kraja 1870. 151

²⁰³ Wilhelm Eichhoff je 27. septembra 1868. obavestio Marxa o svojim utiscima sa Opšteg nemačkog radničkog kongresa, koji je održan od 26. do 29. septembra 1868. u Berlinu (vidi nap. 189). On je Marxu, pored ostalog, saopštio da je J. B. von Schweitzeru pošlo za rukom da pomoću provociranog sukoba sa Franzom Hermannom Schulze-Delitzschem, koji je pripadao nelasalovskoj manjini od 12 lica, »pribavi radničkom kongresu izvestan značaj«.

Eichhoff, koji je iz prigodnog saopštenja Wilhelma Liebknehta saznao da Generalno veće priprema apel nemačkim radnicima, takođe je izjavio kako veruje da »me da pretpostavi da taj apel upoznaje radnike i sa stavom Internacionalne kako prema sekcijama šulcovaca, koje se izdvajaju, tako i prema sekcijama lasalovaca«. 153 157

²⁰⁴ Reč je o predavanju, koje je Karl Vogt držao u septembru 1868. u Schillerovom

zavodu u Mančesteru. Vidi o tome Engelsovo pismo *Direktorijumu Schillerovog zavoda* (27. tom ovog izdanja, str. 266 - 267). 155

- ²⁰⁵ Wilhelm Eichhoff zahvalio se pismom od 2. oktobra 1868. Marxu za postavljene na dužnost opunomoćenika Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, koje mu je Marx saopštio pismom od 26. septembra 1868; nije poznato gde se nalazi to pismo. Eichhoff je Marxu, između ostalog, saopštavao da je, kao i Liebknecht, mišljenja »da je u partijskom interesu *onemogućiti* gospodina von Schweitzera. Inače bi čovek morao imati dosta strpljenja da bi sebi dopustio da mu se dopadne najbestidnija arogancija i da se saglasi sa čistačem cipela gospodina von Schweitzera à la Tölcke. Vi nemate pojma s kakvim pretenzijama nastupa Schweitzer.« Eichhoff je obavestio Marxa o svojim neposrednim namerama da u berlinskom Udruženju štamparskih pomoćnika održi tri predavanja o radničkom pokretu i da ih objavi kao poseban rad. »Svrha predavanja je da se objasni radnicima da je socijaldemokratski pokret nakon nasilnog ugušivanja 1849. i 1850. *morao* ponovo da oživi sa još većom snagom i energijom, da sam od sebe prirodno, bez ikakve veštačke agitacije à la Lassalle, prokrci sebi put, da je pokret Vašim *Kapitalom* dobio naučnu osnovu, sazero zahvaljujući ekonomskim neprilikama i izvršio prodor u okolnostima političke rasplnutosti partija.
- Hoću tom prilikom da analiziram Vaš *Kapital* i da izazovem Maxa Hirscha itd. da, umesto da udara na komuniste, opovrgne Vaše glavne teze.« Eichhoff je zamolio Marxa da mu preporuči odgovarajući materijal za proučavanje. 157
- ²⁰⁶ U pismu od 20. oktobra 1868. Wilhelm Liebknecht je obavestavao Marxa o toku borbe sa J. B. von Schweitzerom za uticaj među radnicima. On je okrivljavao Schweitzera da nije iskoristio mogućnosti za sporazumevanje i ujedinjenje, te da je umesto toga započeo javnu polemiku u listu »Der Social-Demokrat.« Tako mi nije ostao nikakav drugi izbor nego da prihvatim rat, i mi *već sada* imamo mnogo više radnika u *našoj* organizaciji, a naša organizacija je bar isto toliko široko rasprostranjena kao Opšti nemački radnički savez u svojim najboljim danima.« Liebknecht je molio Marxa da ovu borbu protiv Schweitzera pomogne prilozima za list »Demokratisches Wochenblatt« i ponovo je navaljivao na Marxa da sastavi proklamaciju nemačkim radnicima kako bi tako svojim autoritetom doprineo rešenju sukoba (vidi -i nap. 193). 157
- ²⁰⁷ U pismu Sigismunda Borkheima Marxu od 3. oktobra 1868. stoji, pored ostalog: »Još sinoć sam pročitao članke u listu »Neue Rheinische Zeitung«. Vrlo pažljivo od početka do kraja. Iskoristiću! Zaslužuju posebno štampanje. Mislim, kad budem napravio oko 20 do 30 tabaka, da dam da se zbirka objavi, nemački - francuski - engleski - ruski, pročitano je što spada u to. Onda ću pitati Engelsa da li smem dati da se *ti* članci preštampaju zajedno sa ovim.« 157
- ²⁰⁸ Reč je o rukopisu spisa *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit*, koji je Joseph Dietzgen, koji je od 1864. do 1869. živeo u Petrogradu, bio poslao Marxu da ovaj da svoje mišljenje. Delo se pojavilo prvi put 1869. u Hamburgu. 157 160 174 176 178 527
- ²⁰⁹ Nikolaj Francevič Danijeljson pisao je u svom pismu od 30. septembra 1868. Marxu: »Značaj Vašeg poslednjeg dela - *Kapital. Kritika pol. ekonomije* - podstakao je jednog ovdašnjeg izdavača (N. P. Poljakova) da prevede ovo delo na ruski. Razine spoljne okolnosti čine poželjnim da se zajedno s prvim izda i drugi tom. Zato Vas najlepše molim da mi, ako smatrate mogućnim, dostavljate tabake 2. toma kako budu štampani.«
- Danijeljson je još molio Marxa za portret, kao i za slanje, odnosno ukazivanje na mogućnosti nabavke njegovih ranijih dela, kako bi se, kroz referate, sa njima mogla upoznati ruska publika.
- O Istoriji ruskog izdanja prvog toma *Kapitala* vidi nap. 559. 157 512 514 523

- ²¹⁰ U svom pismu od 8. oktobra 1868. obratio se J. B. von Schweitzer Marxu da bi se požalio na polemiku koju su August Bebel i Wilhelm Liebknecht sa svojim pristalicama vodili protiv Schweitzerove politike u Opštem nemačkom radničkom savezu. S argumentom da se ONRS na Hamburškoj generalnoj skupštini (vidi nap. 154), «*koliko to zakon dopušta*», priključio Međunarodnom udruženju radnika, Schweitzer je zahtevao od Marxa podršku protiv Bebelovih i Liebknechtovih pristalica, da bi ovi obustavili svoju polemiku protiv njega. U suprotnom, pretio je Schweitzer, doći će do «otvorenog, izrazitog ratnog stanja».
- Schweitzer je svom pismu priložio «Der Social-Demokrat» od 4. oktobra 1868, u čijem je prilogu štampan Statut Saveza nemačkog radništva, usvojen na Opštem nemačkom radničkom kongresu (vidi nap. 189), i uzorni statuti za radništvo. 162 164 518
- ²¹¹ Koliko je poznato, taj spis, koji je sastavio Marx u ime Generalnog veća i koji je potvrđen na sednici Generalnog veća od 14. oktobra 1868, nije sačuvan. 163
- ²¹² *Plave knjige* (Blue Books) – opšti naziv publikacija engleskog parlamenta i diplomatskih dokumenata Ministarstva inostranih poslova. Plave knjige, nazvane tako po plavim koricama, izdavane su u Engleskoj od 17. veka i glavni su zvanični izvor za istoriju ekonomije i diplomatije ove zemlje. 163 433 490 624
- ²¹³ U listu «Kölnische Zeitung» od 12. oktobra 1868, u rubrici «Razne vesti», pojavila su se dva mala dopisa: «Esen, 8. okt.» i «Gladbah, 10. okt.» 165
- ²¹⁴ U Esenu je štrajkovalo 13 000 rudara od 14. do 22. septembra 1868. Oni su zahtevali vraćanje odbitka od nadnice i uvođenje osmočasovnog radnog vremena. Štrajk se završio uspehom radnika. 165
- ²¹⁵ Reč je o članku *Der Staat und sociale Frage*, koji je objavljen u listu «Demokratisches Wochenblatt» od 10. oktobra 1868. 165
- ²¹⁶ *Naturam expellat furca*, tamen usque recurret (Goni prirodu vilama, ona će se ipak vratiti). – Horacije *Pisma* (knj. I, pismo X). 165
- ²¹⁷ Misli se na Marxovo delo *Beda filozofije. Odgovor na filozofiju bede g. Proudhona* koje je napisano u Briselu 1846/47. Knjigu su 1847. istovremeno izdala dva izdavača u Briselu C. G. Vogler, član Saveza komunista, i u Parizu A. Frank, koji je 1865. proao svoje preduzeće izdavaču F. Viewegu. Usled pojačane borbe protiv prudonističkih elemenata u MUR porasla je, 1868, potražnja izuzetno retkih primeraka ove knjige. Zbog toga se Marx oktobra 1868. obratio pariskom izdavaču, koji je, kako se vidi iz pisma, obustavio prodaju knjige. Ishod pregovora, koje je vodio Lafargue, nije poznat. 167 540
- ²¹⁸ Marx navodi pismo F. Viewega od 12. oktobra 1868. 167
- ²¹⁹ *Brošura Monsieur Napoléon Bonaparta (Jérôme)* od Jean-Baptiste-Adolphe-a Charras-a, koja je izišla anonimno 1861. u Švajcarskoj. 167
- ²²⁰ Izveštaji o Opštem nemačkom radničkom kongresu, koji je održan u Berlinu od 26. do 29. septembra 1868 (vidi nap. 189), objavljeni su u listu «Der Social-Demokrat» od 30. septembra, 2, 4, 7. i 9. oktobra 1868. 169
- ²²¹ Misli se na Savez komunista, prvu međunarodnu i istovremeno prvu nemačku revolucionarnu radničku partiju, koja se zasnivala na naučnom komunizmu (vidi Engels: *Prilog istoriji Saveza komunista*, 32. tom ovog izdanja, str. 168 - 182). 169 374
- ²²² Početkom oktobra 1868. članovi Berlinske sekcije MUR osnovali su Demokratsko radničko udruženje, pošto je Berlinsko radničko udruženje, u kome je sekcija dotle delovala, sa 32 protiv 28 glasova odbilo da se priključi programu donetom u Nirnbergu. Šestog oktobra manjina je objavila svoje istupanje i pozvala na neodložno osnivanje novog udruženja. Među 26 potpisnika spadali su Wilhelm Eichhoff, Carl Hirsch, Ferdinand Jozewicz i drugi. O osnivanju udruženja,

- Marx je obavestio Generalno veće 3. novembra 1868. Demokratsko radničko udruženje propagiralo je težnje Međunarodnog udruženja radnika i uzelo aktivnog učesća u borbi protiv lasalovstva i u pripremama za osnivanje Socijal-demokratske radničke partije, kojoj se priključilo. 169
- ²²³ U listu »Demokratisches Wochenblatt« od 3. oktobra 1868, navedene su iz memorandumu izbornog kneza od Hesena Ludwiga III pojedine činjenice o Bismarckovoj politici za vreme prusko-austrijskog rata 1866.
- Pismo nepoznatog Hanoveranca, u kome se uzima u odbranu hanoverska dinastija, svrgnuta u prusko-austrijskom ratu, objavio je Wilhelm Liebknecht u prilogu lista »Demokratisches Wochenblatt« od 17. oktobra 1868. 169
- ²²⁴ Misli se na šestu glavu prvog izdanja prvog toma *Kapitala* (»Proces akumulacije kapitala«). U drugom i u sledećim izdanjima, ovoj glavi odgovara sedmi odeljak (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 499 - 682). 170
- ²²⁵ Charles Darwin, *The variation of animals and plants under domestication*. London, 1868. 170
- ²²⁶ U svom pismu od 15. oktobra 1868. saopštio je Ludwig Kugelmann, pored ostalog, da je berlinski profesor nacionalne ekonomije Hansen proglasio *Kapital* »najznačajnijom pojavom ovog veka«. Hansen se interesovao i za to da li bi se Marx prihvatio profesure, jer mu često postavljaju to pitanje, te bi Marxa rado preporučio. 171 173
- ²²⁷ Wilhelm Liebknecht Marxu 20. oktobra 1868. 171 173
- ²²⁸ Reč je o dvema poetskim poslanicama Ferdinanda Freiligratha, uperenim protiv Gottfrieda Kinkela. One su 1852. objavljene u drugom broju Weydemeyerovog časopisa »Die Revolution«, pod naslovom »Josephu Weydemeyeru«. 171
- ²²⁹ Francuska sekcija u Londonu (vidi nap. 129) sazvala je miting za 20. oktobar 1868. Time su sitnoburžoaski emigranti pod vodstvom Félix-a Pyat-a, koji više nisu imali nikakvu vezu sa Međunarodnim udruženjem radnika, delovali protiv zaključaka Briselskog kongresa MUR, od 12. septembra 1868, o buržoasko-pacifističkoj Ligi za mir i slobodu. U rezoluciji Briselskog kongresa stajalo je da je postojanje pacifističke lige, koja je istakla pretenziju na predvođenje međunarodnog radničkog pokreta, s obzirom na MUR, suvišno. Ligi je predloženo da se priključi Udruženju, a njenim članovima da pristupe MUR. Marx je 20. oktobra 1868. upoznao Generalno veće o predstojećem mitingu. Veće je prenelo ovo pitanje potkomitetu, svome izvršnom organu, i dalo mu posebna ovlašćenja da, u slučaju potrebe, raskrinka organizatore mitinga. 172
- ²³⁰ *Štrajk krojača* – štrajk oko 3000 londonskih krojača (od aprila do oktobra 1867) organizovan je radi dobijanja prava da engleski krojački sindikat može da utvrđuje jedinstvene tarife nadnica za celu Englesku. Ovaj zahtev nije uspeo. Štrajkom je rukovodio londonski sindikat krojača, koji je pripadao Međunarodnom udruženju radnika. Generalno veće je na molbu sindikata vodilo akcije solidarnosti sa krojačima u štrajku; akcija je donela brojne priloge, naročito iz Nemačke. 172
- ²³¹ U svojim pismima Marxu od 31. oktobra i 1. novembra 1868. Wilhelm Eichhoff je izneo stav prema optužbi da je povezan sa pruskom policijom. Povod za ovu sumnju bila je netačna interpretacija Eichhoffovog govora na prvoj sednici berlinskog Demokratskog radničkog udruženja (vidi nap. 222) od 15. oktobra 1868. u listovima »Die Zukunft« i »Demokratisches Wochenblatt« od 24. oktobra 1868. 174 176
- ²³² »Adresse an die Demokraten Spaniens«, koja je sastavljena u ime socijaldemokrata Saksonije oktobra 1868. povodom revolucije u Španiji (vidi nap. 192). Pojavila se kao dodatak listu »Demokratisches Wochenblatt« od 31. oktobra 1868. 175

- ²³³ Pismo Sigismunda Borkheima Engelsu od 4. novembra 1868. 176
- ²³⁴ Reč je o *Adresse au peuple et au Congrès des États-Unis d'Amérique*. Ova adresa pročitana je 2. novembra 1868. na mitingu u Londonu, koji su sazvali sitno-buržoaski demokrati Félix Pyat, Victor-P. Le Lubez, Wilhelm Weber i drugi. Objavljena je u listu «La Cigale» od 8. novembra 1868. i u listu «L'Espicgle» od 8. novembra 1868. 178
- ²³⁵ Sigismund Borkheim Engelsu 9. novembra 1868. 181 187 189
- ²³⁶ Ovde pomenuti «sistem gangova» opisao je Marx u prvom tomu *Kapitala* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 587 - 591). 181
- ²³⁷ Engels citira iz *Romance del conde Claros, hijo de Reynaldo de Montalvan*. Ova romansa pojavila se u knjizi *Silva de romances viejos*, zbirci starih španskih romansi, koju je izdao Jacob Grimm 1815. u Beču. 181
- ²³⁸ Desetog oktobra 1868. nekoliko francuskih ekonomista i novinara, među kojima i I. E. Horn, pozvali su u Parizu na učešće u javnoj diskusiji o temi «Le Capital et l'Intérêt, du point de vue du Travail». «Le Figaro» od 11. oktobra 1868. obavestio je o tome u rubrici «Chronique de Paris». 183
- ²³⁹ Ignác Eduara Horn, *Bankfreiheit*, Stuttgart i Lajpcig, 1867. 183
- ²⁴⁰ Misli se na članak Williama Thomasa Thorntona *A new theory of supply and demand* u časopisu «The Fortnightly Review» od 1. oktobra 1866. Marx citira iz članka *The 'law' of demand and supply*, koji je s potpisom «J. E. C.» objavljen u časopisu «The Economist» od 3. novembra 1866. 183
- ²⁴¹ Od 17. aprila do 15. maja 1867. Marx je boravio kao gost kod porodice Kugelmanna u Hanoveru. 183
- ²⁴² Friedrich Albert Lange, *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart*. Izerlon, 1866. 183
- ²⁴³ Ludwig Büchner, *Sechs Vorlesungen über die Darwin'sche Theorie von der Verwandlung der Arten*, Lajpcig, 1868, str. 374 - 375. 184 527
- ²⁴⁴ Lekar Jean-Baptist-Alphonse-Victor Baudin, poslanik Zakonodavne skupštine, pozvao je 3. decembra 1851. radnike pariskog predgrada Saint-Antoine na oružani otpor državnom udaru Louis-Napoléona. On je učestvovao u borbama na barikadama i poginuo. U znak sećanja na njega republikanci su na njegovom grobu organizovali skupove. Neki listovi su pozivali na prikupljanje novca za podizanje spomenika Baudinu. Zbog toga su 1868. izvedeni pred sud i optuženi da raspiruju mržnju prema vladi. Inicijatori sakupljanja novca su osuđeni. Tek 1872. otkriven je spomenik Baudinu.
- Pokretom banketa* nazvan je pokret za reformu izbornog prava u Francuskoj zato što su skupovi održavani u obliku banketa. U toku pokreta, koji je bio neposredna predigra buržoasko-demokratske februarske revolucije 1848, demokratski elementi su sve više sticali prevagu u sukobu sa buržoaskim liberalima.
- Engels je napisao više članaka o pokretu banketa (vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 325 - 331, 334 - 336, 346 - 347, 354 - 359, 435). 184
- ²⁴⁵ *Peels Bankact od 1844* (Peelov zakon o bankama od 1844) - Da bi savladala teškoće oko zamene novčanica za zlato, engleska vlada je na inicijativu Roberta Peela donela 1844. zakon o reformi Engleske banke. Ovaj zakon je predviđao podelu banke na dva potpuno nezavisna odeljenja sa odvojenim fondovima gotovine: Banking-Department, koji je vršio čisto bankarske operacije, i Issue-Department, koji je izdavao novčanice. Ove novčanice morale su da imaju solidno, stalno upotrebljivo pokriće u vidu posebnog fonda zlata. Za vreme privrednih kriza 1847, 1858. i u proleće 1866. engleska vlada je ipak morala da privremeno stavlja van snage zakon iz 1844. i da povećava količinu novčanica nepokrivenih zlatom. 184 190

- ²⁴⁶ Marx misli na glavu *Cepanje profita na kamatu i preduzetničku dobit. Kamatonosni kapital* u svom rukopisu III knjige *Kapitala*, koji je napisao 1864 - 65. U trećem tomu *Kapitala*, koji je izdao Engels, ovoj glavi odgovara peti odeljak (vidi u 23. tomu ovog izdanja). 185
- ²⁴⁷ Godine 1866. bankrotirala je jedna od najvećih engleskih banaka Overend, Gurney and Co., Limited. Mnogi koji su u njoj deponovali svoj novac propali su, u celoj zemlji vladalo je nezadovoljstvo. Došlo je do sudske istrage, koja je okončana u decembru 1869. oslobađanjem direktora. 186 226 301 639
- ²⁴⁸ *Reform League* (Liga za reformu izbornog sistema) osnovana je u proleće 1865. u Londonu. To se dogodilo na inicijativu i uz neposredno učešće Centralnog veća Međunarodnog udruženja radnika, koje je bilo politički centar za rukovođenje masovnim pokretom radnika za drugu reformu. Vodećim organima Lige - veću i izvršnom komitetu - pripadali su članovi Generalnog veća, pretežno rukovodioci sindikata. Program pokreta za reformu, kojim je rukovođila Liga, i njena taktika prema buržoaskim partijama izrađeni su pod direktnim uticajem Marxa, koji je težio samostalnoj, od ovih partija nezavisnoj politici engleske radničke klase. U suprotnosti sa zahtevom buržoazije da se pravo glasa proširi samo na kućevlasnike i zakupce kuća (household suffrage), Liga za reformu zahtevala je pravo glasa za celokupno punoletno muško stanovništvo (manhood suffrage). Ova prvobitno čartistička ideja, koju je ponovo oživelio Međunarodno udruženje radnika, naišla je na veliki odjek kod engleske radničke klase i obezbedila je Ligi podršku sindikata i mnogih neorganizovanih radnika. Ogranaka Lige bilo je u svim velikim industrijskim gradovima Engleske. Usled kolebanja buržoaskih radikala u predsedništvu Lige za reformu i najvećma oportunističkog držanja sindikalnih rukovodilaca, engleska buržoazija je mogla da privuče delove radničke klase na svoju stranu. Engleskoj buržoaziji je pošlo za rukom da pocepa pokret; godine 1867. usvojen je zakon o reformi, koji je dao pravo glasa samo sitnoj buržoaziji i bolje stojećim slojevima radničke klase. Veći deo radničke klase ostao je, međutim, kao i dotle bez prava glasa. 186 255
- ²⁴⁹ Aluzija na aktivnost Charles-a Bradlaugh-a u engleskom parlamentu. Sednice engleskog Donjeg doma održavane su od 1547. do požara 1834. u St. Stephen's Chapel. I kasnije se često govorilo o «St. Stephen's» kad se mislilo na Donji dom. 186
- ²⁵⁰ Ludwig Büchner, *Sechs Vorlesungen über die Darwin'sche Theorie von der Verwandlung der Arten* . . . , Lajpcig, 1868 (vidi i nap. 243). 186 192 193
- ²⁵¹ Klevetničke ispade buržoaskih novina «Le Constitutionnel» protiv junskog ustanka pariskih radnika 1848. raskrinkao je Marx u listu «Neue Rheinische Zeitung» (vidi u 8. tomu ovog izdanja, str. 123, 125. i 373). 187
- ²⁵² *half rotten boroughs* - pod polutrulim mestima Engels je mislio na one odnarođene opštine koje su na osnovu vekovima starih privilegija imale pravo da budu predstavljene u parlamentu. Poslanike iz rotten boroughs imenovala je, u stvari, seoska aristokratija, od koje je zavisilo mesno stanovništvo. Reformama 1832, 1867. i 1884. ukinute su te privilegije. 188
- ²⁵³ Pismo Charlesa Dobsona Colleta Marxu od 21. novembra 1868. 190
- ²⁵⁴ Pismo Ernesta Jonesa Marxu od 21. novembra 1868. 190
- ²⁵⁵ Marxovo pismo izdavaču spoljnopolitičkog časopisa «The Diplomatic Review», Charlesu Dobsonu Colletu, od 9. novembra 1868, pojavilo se kao članak pod naslovom *Kako je pismo gospodina Gladstone-a Engleskoj banci od 1866. pribavilo Rusiji zajam od šest miliona funti sterlinga* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 274 - 275). U belešci, koju je redakcija časopisa «The Diplomatic Review» štampala ispred članka, Marx je predstavljen kao autor *Kapitala* i mnogih članaka o spoljnoj politici. 190

²⁵⁶ *National Sunday League* (Nacionalna liga za [slobodnu] nedelju) – filantropska obrazovna organizacija, koja se zalagala za otvaranje kulturnih objekata – muzeja, koncertnih dvorana itd. – nedeljom, kako bi se i zaposlenom stanovništvu omogućilo da ih posećuje. Delatnost Lige naišla je na žestok otpor engleske crkve i verskih zajednica.

U sedištu Lige za nedelju (256, High Holborn, London, W. C.) zasedalo je Generalno veće od juna 1868. do februara 1872. 199

²⁵⁷ Carl Speyer je saopštio Marxu u pismu, verovatno napisanom 23. novembra 1868, da su lasalovci u londonskom Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika (vidi nap. 3) izdejstvovali da se uputi pismo nemačkim radnicima. «Da bih spasao što se spasti može, prihvatio sam ovlašćenje da to izvršim i smatram, osim toga, da je dobro da od Vas dobijem dobar savet . . . Molim Vas najljubaznije da mi naznačite nekoliko pitanja o kojima mogu da govorim u ovom pismu ili da mi u jednom manjem konceptu navedete glavne stvari koje bi se mogle ticati Vas i Međunarodnog udruženja. Upozorenja i savete, koji se obično daju u takvim prilikama, sigurno ne može niko bolje dati od Vas . . .» 190

²⁵⁸ Reč je o Marxovoj izjavi o istupanju iz Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, datu sekretaru Udruženja Carlu Speyeru 23. novembra 1868 (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 276 - 277). Nakon jednog objašnjenja sa Carlom Speyerom, Marx je izmenio adresu Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika tako da ona nije bila stilizovana kao glas poverenja politici potčinjavanja sindikalnog pokreta Opštem nemačkom radničkom savezu protiv pristalica Wilhelma Liebknechta, koju je vodio J. B. von Schweitzer; Marx je povukao i svoju izjavu o povlačenju. Adresa Nemačkog udruženja od 9. decembra 1868, koju je Marx izmenio objavljena je u listu «Der Botschafter» od 24. decembra 1868. 191

²⁵⁹ Drugog decembra 1868. J. B. von Schweitzer odgovorio je na Marxovo pismo od 13. oktobra 1868 (vidi u ovom tomu, str. 516 - 518). Tu je branio nedemokratski statut Opšteg nemačkog radničkog saveza, koji je on sastavio i koji je Marx kritikovao, i odbio posredovanje u sukobu s pristalicama Augusta Bebela i Wilhelma Liebknechta. Schweitzer je izjavio da je njegova sektaška politika kao predsednika Opšteg nemačkog radničkog saveza (vidi nap. 153) opravdana, otvoreni rat s Liebknechtom je neizbežan, ali da Međunarodno udruženje radnika ne treba da bude upleteno u sukob, «osim ako se zvanični organi Internacionale ne umešaju kao protivnici». Mir se opet može uspostaviti samo ličnom intervencijom Marxa protiv Liebknechta, zato što Marxa obe strane priznaju kao «duhovnu eminenciju». On, Schweitzer, u odnosu na Liebknechta bolji je vođa nemačkog radničkog pokreta, ali «dva vodstva predstavljaju zlo». 197 199 528

²⁶⁰ Misli se na pismo Adolpha Bachmanna, predsednika Kreditne i potrošačke zadruge u Lugauu, i pismo Karla Wilhelma Jungnickela, predsednika rudarske komisije Lugaua, Viršnica i Elsnica od 15. novembra 1868, upućeno Marxu, u kome su oni saopštavali da se Rudarska komisija na predlog Jungnickela jednoglasno izjasnila za priključenje Međunarodnom udruženju radnika i ovlastila potpisane da stupe u kontakt s Generalnim većem. Oni su molili da im se «saopšti kako i na koji način treba da se izvrši priključenje i šta im se posebno objasni da li treba priključenje da proglašim komitet, izabran od svih kopača uglja radi zastupanja njihovih interesa, ili treba svi kopači uglja da neposredno sude-luju u priključenju». Pismo dalje sadrži konkretne podatke o radničkom pokretu u reviru kamenog uglja Lugau-Cvikau. Pročitano je na sednici Generalnog veća od 24. novembra 1868. 197 199 260

²⁶¹ Dvadesetog novembra 1868. ruski revolucionar Aleksandar A. Serno-Solovjevič pisao je Marxu i izvestio ga o situaciji posle štrajka građevinskih radnika u Ženevi (proleće 1868), kao i o razvoju radničkog pokreta u Švajcarskoj. Kao član komi-

- sije koja je pripremala izdavanje jednog radničkog nedeljnog lista, molio je Marxa za stalnu saradnju u planiranom organu francuske sekcije Medunarodnog udruženja radnika listu »L'Égalité«. On je molio, pre svega, za »teorijske članke, potpuno svejedno na kom jeziku«. U svom iscrpnom pismu Serno je kritikovao, pored ostalog, držanje Armand-a Goegg-a, koji je u vreme kad se »moralo uložiti maksimum energije, dve nedelje vukao za nos radnike« i gurao se u prvi plan. Goegg je u listu »Journal de Genève« objavio pismo u kome je radnike i poslodavce pozvao na uzajamne ustupke i socijalni mir. Ovo pismo se pojavilo u trenutku kad je štrajk građevinskih radnika dostigao kulminaciju. U vezi s tim Serno-Solovjevič je i objavio svoj pamflet *À propos de la grève. Réponse à M. Goegg* pod pseudonimom A. Ébéniste. 197 199 200 207
- 262 August Bebel, predsednik Saveza nemačkih radničkih udruženja, propagirao je u jednoj okružnici odluku Nirnberškog kongresa (vidi nap. 172) o priključenju Medunarodnom udruženju radnika. U tom cirkularu plaćanje članarine nije naznačeno kao obavezno. Johann Philipp Becker je ustao protiv toga i o tome obavestio Generalno veće u svom pismu od 29. novembra 1868. Na svojoj sednici od 15. decembra 1868. Generalno veće je zauzelo stav u vezi s tim. Marx je saopštio da je zamolio Wilhelma Liebknechta da se ova izjava poništi. 197
- 263 Iznad početka ovog pisma nalazi se pečat Generalnog veća s natpisom International Working Men's Association. Central Council, London. 200 215
- 264 Sigfrid Meyer je 24. novembra 1868. odgovorio na Marxovo pismo od 28. oktobra 1868 (vidi u ovom tomu, str. 522). On je obavestavao o razvoju radničkog pokreta u Njujorku i saopštio Marxu da zajedno sa Augustom Vogtom priprema osnivanje sekcije Medunarodnog udruženja radnika. 200 207
- 265 Sigismund Borkheim je 8. decembra 1868. najavio Marxu svoj povratak iz Bordoa i saopštio mu da je u odlasku posetio porodicu Lafargue u Parizu. 200
- 266 *Glad za pamukom* – Kriza pamuka izazvana je obustavljanjem isporuka iz Amerike usled blokade, koju su zaveli države Severa nad državama Juga za vreme američkog građanskog rata (1861 - 1865). Vidi o tome i Marxov članak *Kriza u Engleskoj* (18. tom ovog izdanja, str. 225 - 227). 201
- 267 Navedene brojeke uzeo je Marx iz članka *A phase of the cotton trade during the civil war*, koji se s potpisom »J. E.« pojavio u listu »The Economist« od 14. aprila 1866. 201 205
- 268 Sedmog decembra 1868. poslao je Ludwig Kugelmann traženu adresu Josepha Dietzgena i podrobno opisao njegov lični razvitak. U nastavku Marx citira iz tog pisma, kome je bilo priloženo pismo Wilhelma Alexandra Freunda, kao i slika Josepha Dietzgena. 202
- 269 Thomas Henry Huxley održao je 8. novembra 1868. u Edinburgu predavanje, koje se pod naslovom *On the physical basis of life* pojavilo u listu »The Fortnightly Review« od 1. februara 1869. 206 253
- 270 *Schwefelbande* (nikogovići, družina palikuća) – prvobitno naziv studentskog udruženja na Jenskom univerzitetu sedamdesetih godina 18. veka, koje je zbog skandala svojih članova uživalo rdav glas. Godine 1848 - 1849. bio je u Ženevi poznat kružok sitnoburžoaskih nemačkih emigranata pod imenom »Schwefelbande«, kome je pripadao i Sigismund Borkheim. Godine 1859. bonapartistički agent Karl Vogt na klevetnički način doveo je u vezu delatnost ove »Schwefelbande« sa Marxom i njegovim pristalicama. Marx je opovrgao ove klevete u svom čuvenom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 207
- 271 Izrazom *paper blockade* (papirna blokada ili prividna blokada) označavalo se, za razliku od efektivne blokade, stanje blokade koje je uspostavljano samo proglašavanjem, bez stvarnog postavljanja zapreke.

Ovde se mislilo na blokadu luka država Juga, koju su proglasile Sjedinjene Države Severne Amerike u aprilu 1861. 207

- 272 *Affaire de la souscription Baudin. Appel*, Pariz, 1868. O aferi Baudin vidi nap. 244. 209
- 273 Deputati tzv. Partije reda narodne skupštine su održali 2. decembra 1851. u 10. okrugu u Parizu sednicu, na kojoj su jednoglasno odlučili da Louis-Napoleona Bonapartu uklone s položaja predsednika i da svu vlast prenesu na Narodnu skupštinu. Deputati su odbili da se obrate narodu za podršku. Ovaj pokušaj suprotstavljanja državnom udaru legalnim putem osujećen je pomoću policije i vojske; učesnici sednice su uhapšeni. Iscrpan izveštaj o sednici objavljen je u knjizi Eugène-a Ténout-a *Paris en décembre 1851. Étude historique sur le coup d'État*, Pariz, 1868, str. 142 - 164. 209 212
- 274 *Frankfurtski parlament* – svenemačka Narodna skupština, koja je obrazovana posle martovske revolucije 18. maja 1848. u Frankfurtu na Majni. Zbog kukavičluka i izdaje liberalne većine i neodlučnosti sitnoburžoaskog levog krila, skupština se nije usudila da proglasi suverenost naroda i da dovede do kraja buržoaskodemokratsku revoluciju. Ona je ostala pasivna prema kontrarevoluciji, snažno se suprotstavila demokratskom narodnom pokretu i izdala svog prirodnog saveznika – seljaštvo, kao i narodnooslobodilački pokret u susjednim zemljama. Kad su velike države opozvale svoje poslanike i gradska uprava zabranila preostalim poslanicima levog krila održavanje sednica u Frankfurtu, oni su sednice premestili u Štuttgart. Vojska ih je razjurila 18. juna 1849. 209 399
- 275 *Returns of the Board of Trade* – Izveštaji trgovinske komore »Annual statement of the trade and navigation of the United Kingdom with foreign countries and British possessions in the year 1861. Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty«, London, 1862. 209
- 276 Misli se na program i poslovnik Međunarodne alijanse socijalističke demokratije, koji je u oktobru 1868. osnovao Mihail Bakunjin u Ženevi (vidi i nap. 283). Johann Philipp Becker, koji se privremeno bio pridružio 29. novembra 1868. Bakunjinu, poslao je oba dokumenta Generalnom veću da ih potvrdi. Generalno veće izjasnilo se 15. decembra protiv prijema Alijanse u Međunarodno udruženje radnika. Marx je uzeo u obzir Engelsove primedbe na oba dokumenta (vidi u ovom tomu, str. 212 - 213) i skicirao je cirkularno pismo *Međunarodno udruženje radnika i Alijanse socijalističke demokratije* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 278 - 279), u kome je razotkrio razbijačku delatnost Alijanse. Cirkularno pismo je uz neznatne izmene usvojeno na sednici Generalnog veća od 22. decembra 1868. i poslato svim sekcijama MUR kao tajno saopštenje. 211 212 541
- 277 Belgijski radnici i demokrati okupili su se 1848. u Parizu da bi pokušali republikansku invaziju u svoju zemlju. Izdajom je legija, 29. marta, dovedena u zasedu jednog odeljenja belgijske armije kod seoceta Riskon-Tua, nedaleko od francuske granice, i potučena. (Vidi u 8. tomu ovog izdanja, str. 324). 215
- 278 U novembru 1868. reformistički rukovodioci tredjuniona Robert Applegarth i drugi učestvovali su u formiranju komiteta, koji je trebalo da u ime radnika organizuje banket u čast američkog ambasadora u Londonu Johansonu. Na sednici Generalnog veća od 1. decembra 1868. pročitano je Applegarthovo pismo Generalnom veću, u kome se Veću predlaže da pošalje predstavnika u komitet. Marx se izjasnio protiv učešća Veća i radnika u priređivanju takvog banketa. U svom govoru on je podvukao da Johnson nije predstavnik američke radničke klase i da radnici ne bi smeli dopustiti da ih povuku za sobom aristokratija i buržoazija. Po odluci Generalnog veća, na sednice komiteta upućeni su Robert Shaw i Hermann Jung da bi objašnjenjima delovali protiv takve de-

- monstracije. Zahvaljujući njihovoj delatnosti, pokušaj da se Johnsonu ukazuje počast u ime radnika ostao je bez uspeha. 215
- ²⁷⁹ Marx je poslao Engelsu »Der Vorbote« od decembra 1868. U njemu se izveštavalo o borbama radnika putem štrajkova u Bazelu (vidi u ovom tomu, str. 220/221). Marx je dao karakteristiku ekonomske borbe bazelskih radnika u *Izveštaju Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika na IV opštem kongresu u Bazelu* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 302). 217
- ²⁸⁰ Misli se na govore Mihaila Bakunjinina, koji su bili objavljeni u listu »Колоколь«, od 1. decembra 1868. U njima je on branio rezoluciju koju je predložio 23. septembra 1868. na kongresu buržoaske pacifističke Lige za mir i slobodu (vidi nap. 29) u Bernu u vezi sa nacrtom programa Lige i koja je, pored ostalog, sadržavala i zahteve za ekonomsko i socijalno izjednačavanje klasa i pojedinaca, totalno uklanjanje države, odbacivanje komunizma kao negacije slobode i uklanjanje nasleđivanja kao pretpostavke socijalne revolucije. 218
- ²⁸¹ U svom »Pismu N. Ogarjovu« – Aleksandar Hercen je saopštio da odbija da ubuduće sudeluje u izdavanju lista »Колоколь«. Pismo se pojavilo u listu »Колоколь« od 1. decembra 1868. 218
- ²⁸² *Seven Dials* – Sirotinjska četvrt u Londonu, između Charing Crossa i Oxford Streeta, tako nazvana zbog toga što se tamo ukršta sedam ulica, koje su nekada bile obeležene stubom sa sedam putokaza. 219
- ²⁸³ Sitnoburžoasko-anarhističku *Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste* (Međunarodnu alijansu socijalističke demokratije) osnovao je u oktobru 1868. Mihail Bakunjin u Ženevi kao međunarodnu organizaciju. Privremenom komitetu Alijanse pripadao je, pored Bakunjinina i drugih, takođe Johann Philipp Becker. Dvadeset devetog novembra 1868. Becker, koji je uskoro potom raskinuo sa Bakunjinom, poslao je program i poslovnik Alijanse Generalnom veću Međunarodnog udruženja radnika. Oba dokumenta pročitana su na sednici Generalnog veća od 15. decembra 1868. Još istog dana Marx ih je poslao Engelsu s molbom za kritičke primedbe na taj materijal. Engels je udovoljio ovoj molbi 18. decembra. (Vidi u ovom tomu, str. 211, 212 i 213.) Marx je uzeo u obzir Engelsove primedbe i u obliku cirkularnog pisma (vidi u 16. tomu ovog izdanja, str. 278 - 279) sastavio odgovor Alijansi, koji je bio poslat svim sekcijama MUR. 219 246 398 535 585
- ²⁸⁴ Mihail Bakunjin pisao je 22. decembra 1868. Marxu, pored ostalog: »Pitaš da li sam još uvek Tvoj prijatelj. – Da, više nego ikad, dragi Marx, jer bolje nego ikad razumem koliko si imao pravo što si nastavio i nas pozivao da koračamo napred velikom stazom ekonomske revolucije i što si prekovao one koji bi zalutali stranputicom nacionalne ili isključivo političke vrste. Ja sam sada ono što si Ti počeo da činiš pre 20 godina. Posle svečanog javnog zbogom, koje sam na Bernskom kongresu uputio buržoaziji, ne poznajem više nijedno društvo, nijednu drugu sredinu osim sveta radnika. Moja otadžbina je sada Internacionala, čijem osnivanju si najviše Ti doprineo. Vidiš, dakle, prijatelju, ja sam sada Tvoj učenik – i ponosan sam što sam to...»
- U svom pismu Sernou kažeš da smo u Bernu pogrešno postavili pitanje kada smo govorili o izjednačavanju klasa i pojedinaca. Potpuno si u pravu u pogledu termina, formulacija kojima smo se poslužili... Uostalom, iskreno priznajem da bismo bolje učinili da smo se tu drukčije izrazili, npr. ovako. Radikalno uklanjanje uzroka postojanju različitih klasa i ekonomsko, socijalno i političko izjednačavanje okoline, uslova egzistencije i razvoja za sve jedinke bez obzira na razlike u poreklu, naciji i klasi.« 220 535
- ²⁸⁵ U decembru 1868. u svim krajevima Francuske izbili su, kao odgovor na snižavanje nadnica, štrajkovi u pamučnoj industriji, među kojima je najznačajniji bio u Sotvil-le-Ruanu. Uz pomoć ruanske sekcije Međunarodnog udruženja

radnika štrajkači su dobili potporu od radnika drugih industrijskih grana iz Ruana i Pariza. Sekcija iz Ruana obratila se Generalnom veću za pomoć. Na svojoj sednici od 5. januara 1869. Generalno veće je raspravljalo o štrajku u Ruanu i Vjeni (Vienne). Na Marxov predlog donet je jednoglasan zaključak, u kome se protestuje protiv samovolje francuskih preduzimača. Generalno veće pozvalo je engleske radnike da podrže otpuštene radnike iz Ruana, i preduzelo je druge mere za materijalnu potporu štrajkačima.

Istoriju štrajka u Ruanu iscrpno obrađuje Marx u *Izveštaju Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika na IV kongresu u Bazelu* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 305 - 306). 221

²⁸⁶ Marxova kći Jenny dobila je za rođendan na poklon krst kakav su nosili učesnici narodnooslobodilačke borbe poljskog naroda 1864. Nakon pogubljenja fenijana, 23. novembra 1867, ona je u znak žalosti nosila ovaj krst na zelenoj traci (zeleno je nacionalna boja Irske). 223 538

²⁸⁷ Očigledno se mislilo na pisma Sigismunda Borkheima Marxu od 18. i 22. januara 1869. 223

²⁸⁸ Wilhelm Liebknecht je 22. januara 1869. saopštio Marxu da Johann Philipp Becker igra diktatora i da je počeo da saraduje sa Mihailom Bakunjinom. «Becker mora da se odvoji od njega, a i zbog diktatorskog ponašanja možeš se obratiti njegovoj savesti. Stvar s novcem moći će se urediti. Činjenica je da Nemačka sekcija u Ženevi ima samo još *šesti* deo članova od onoga što je imala pre dve godine. Ja stojim s Beckerom veoma dobro, i volim ga; Tebi se obraćam samo zbog toga što si *Ti jedini* koji može da nađe **mirno** rešenje. Ne dode li do raskida sa Bakunjinom (jer odnos sa ovim je glavna tačka optužbe), *onda će u Švajcarskoj biti otvorenog skandala.*»

Liebknecht je dalje obavestavao da je od preostalih primeraka brošure *Gospodin Vogt* «spasao, što se spasti moglo... Ako se ne varam – nisu mi napisali broj – Kugelmann je dobio 50 primeraka, koje sam bio deponovao kod knjižara Schlingmanna.»

U dodatnoj rečenici Liebknecht je primetio: «Krajem maja idem verovatno for good [zauvek] u Beč. Što sam ovde mogao da učinim, učinio sam, a tamo ću imati šire polje. I s novcem ću stajati bolje. Do današnjeg dana ostao sam potpuni proleter.» 226 234

²⁸⁹ Švajcarski ustav od 12. septembra 1848. dao je građanima pravo neposrednog donošenja zakona u obliku prava naroda na pokretanje pitanja i ispoljavanje inicijative na zakonodavnom polju. 227

²⁹⁰ Pošto se rudarski komitet Lugaua, Niderviršnica i Elsnica još 15. novembra 1868. obratio Marxu i zamolio za prijem u MUR (vidi nap. 260), Adolph Bachmann iz Lugaua uputio je 31. januara 1869. pismo sekretaru-korespondentu Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika Karlu Marxu, u kome su bile izjave o pristupanju rudara MUR, informacije o rudarskom pokretu u reviru kamenog uglja Cvikau-Elsnic, kao i statuti nekih udruženja rudarskih radnika.

Na Marxovu molbu, Engels je na osnovu tih materijala i opisa rudara iz Lugaua napisao *Izveštaj o udruženjima rudarskih radnika u ugljenim basenima Saksonije* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 280 - 284), koji je Marx 23. februara 1869. podneo Generalnom veću. 230 232 233 243

²⁹¹ Pismom od 10. februara 1869. Sigismund Borkheim je poslao Engelu na ocenu materijale za planirani članak o Mihailu Bakunjinu, koji je trebalo objaviti u listu «Die Zukunft». 232

²⁹² U oktobru 1868. Generalno veće je odlučilo da najvažnije rezolucije Ženevskog kongresa objavi zajedno sa rezolucijama Briselskog kongresa. Marx je bio zadužen da sastavi brošuru. Ona je objavljena u Londonu 1869. pod naslovom

- The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868*, London [1869]. 234 235 526
- ²⁹³ Vidi Karl Marx, *Nacr rezolucije o posledicama kapitalističke primene mašina, koji je Generalno veće predložilo Briselskom kongresu* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 258) i *The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868*, London [1869]. 234
- ²⁹⁴ Engels je boravio, otprilike, od 4. do 7. februara 1869. kod Marxa u Londonu 234
- ²⁹⁵ Ludwig Kugelmann je u svom pismu od 14. februara 1869. saopštio Marxu: »Pre nekoliko dana, po Liebknechtovom nalogu dobio sam, iz Berlina 6 primeraka *Gospodina Vogta*. Na moje pitanje, Liebknecht mi piše da je to učinjeno na Vaš zahtev. Želite li da se nešto učini s tim?» 234
- ²⁹⁶ Pismo Sigismunda Borkheima Engelsu od 26. februara 1869. 237
- ²⁹⁷ Rad Williama Blake-a *Observations on the principles which regulate the course of exchange; and on the present depreciated state of the currency*, u kome je izložena razlika između nominalnog i realnog meničnog kursa, objavljen je 1810. u Londonu. Godine 1802. objavljen je u Londonu rad Herny-a Thorntona *An inquiry into the nature and effects of the paper credit of Great Britain*. U odeljcima o realnom i nominalnom meničnom kursu Blake se stalno pozivao na Thorntonov rad. 237
- Radove Williama Pettyja o razlici između nominalnog i realnog meničnog kursa pominjao je Marx u svojim *Teorijama o višku vrednosti* (vidi u 24. tomu ovog izdanja, str. 273).
- ²⁹⁸ Marx upoređuje Gladstone-ov kabinet (1868 - 1874) s takozvanim *kabinetom sve samih talenata*. Pod ovim ironičnim nazivom bio je poznat koalicioni kabinet Aberdeena (decembar 1852. do januara 1855). Marx i Engels dali su karakteristike kabineta sve samih talenata u svom članku *Poslednja britanska vlada* (vidi u 14. tomu ovog izdanja, str. 21 - 26). 237
- ²⁹⁹ Misli se na *Report of commissioners on the treatment of the treason-felony convicts in the English convict prisons*. London, 1867. 237 420
- ³⁰⁰ Paul Lafargue je informisao Marxa o nameravanom izdavanju političkog nedeljnjog lista »La Renaissance«, koji je trebalo da izlazi od 1869. Kao saradnici bili su, među ostalima, predviđeni blankisti (Jaclard, Tridon i drugi) i republikanci (Ranc). Lafargue je aktivno učestvovao u pripremnim radovima. Napisao je dva članka; u jednom je kritikovao prudonizam, u drugom je prikazao glavne ideje *Manifesta Komunističke partije*. Lafargue je pokušao da pridobije Marxa za saradnju u tom časopisu (vidi u ovom tomu, str. 554). Izdavanje časopisa je, međutim, propalo. 238 303 305 540 554 557
- ³⁰¹ Nakon pregovora između SAD i Engleske o obeštećenju za gubitke koje su severnim državama SAD naneli u engleskim lukama brodovi opremljeni za južne države, među kojima i krstarica »Alabama«, predstavnici obeju država potpisali su ugovor 23. novembra 1868. Ali ovaj ugovor nije zadovoljio Amerikance i stoga su ga odbacili. Engleska je bila prinuđena da učini Amerikancima nove ustupke. 238
- ³⁰² Marx navodi odlomak iz škotske hronike pesnika i hroničara Hectora Boethiusa iz 16. veka. Škotski pisac John Bellenden preveo je na škotski dijalekat engleskog (Scotch). Taj prevod je naveden ovde. On je objavljen u Edinburgu 1536. pod naslovom *The history and chronicles of Scotland*, a u novom izdanju 1821. Inače, hroniku je Boethius napisao na latinskom i najpre je objavljena 1527. i s dopunama 1574. u Parizu pod naslovom *Scotorum historiae a prima gentis origine, cum aliarum et rerum et gentium illustratione non vulgari*. 239

- ³⁰³ Reč je o sledećoj brošuri: *An Actuary. Life assurance companies: their financial condition. Discussed, with reference to impending legislation, in a letter addressed to the Right Hon. W. E. Gladstone, M. P., first Lord of the treasury.* London, 1869, str. 6. 240
- ³⁰⁴ [*Ecce*] *iterum Crispinus* – tako počinje četvrta Juvenalova satira, u čijem se prvom delu udara na Crispinusa, dvoranina rimskog cara Domicijana. U prenosnom smislu ove reči znače: »opet ista osoba« ili »opet isto«. 241
- ³⁰⁵ Pod *lois de sûreté* (zakoni o bezbednosti) podrazumeva Engels *loi de suspects* (zakon o sumnjivima), koji je Corps législatif doneo 19. februara 1858. Zakon je imperatoru i njegovoj vladi davao neograničeno pravo da sve osobe koje su bile osumnjičene za neprijateljsko držanje prema Drugom carstvu, pohapse ili proteraju u razna mesta Francuske i Alžira ili prognaju iz Francuske. 243
- ³⁰⁶ Edward Spencer Beesly, *The social future of the working class* u časopisu »The Fortnightly Review« od 1. marta 1869. 243 256
- ³⁰⁷ Dvadesetog februara 1869. objavljena je izjava Wilhelma Liebknechta u listu »Demokratisches Wochenblatt«, u kojoj je on, pored ostalog, predlagao »da ,sukob' između mene i gospodina von Schweitzera presudi mirovni sud Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika«. »Der Social-Demokrat« od 24. februara 1869. saopštio je da se Opšti nemački radnički savez, kao njegov predsednik, neće upuštati u takvo presuđivanje. 243 383
- ³⁰⁸ Wilhelm Hasenclever, prilikom dopunskih izbora za severnonemački rajstag 25. januara 1869, nije bio biran u Esenu, već u izbornom okrugu Duizburg. Dobio je 6792 glasa, dok su nacionalliberal dr Hammacher (2665) i zemaljski savetnik Kessler (2142) zajedno dobili 4807 glasova. Hasenclever je, dakle, dobio 1985 glasova više nego oba njegova protivnika zajedno. Engels je svoju informaciju o rezultatima izbora očigledno uzeo iz lista »Der Sozial-Demokrat« od 28. februara 1869, u kome je pogrešno navedeno da je Hasenclever imao većinu od 992 glasa. 243
- ³⁰⁹ Misli se na pismo Centralnog biroa Alijanse socijalističke demokratije upućeno Generalnom veću 27. februara 1869. Centralni biro je u pismu izrazio svoju spremnost da raspusti Alijansu ukoliko Generalno veće odobri program Alijanse i primi njene lokalne sekcije u Međunarodno udruženje radnika. Pismo je primio Johann Georg Eccarius 4. marta 1869. i odmah ga prosledio Marxu. 246
- ³¹⁰ Nacrt odgovora Generalnog veća Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije, koji u ovom pismu izlaže Marx, jednoglasno je usvojen na sednici Generalnog veća od 9. marta 1869. Marx je ovaj dokument sastavio na engleskom i francuskom jeziku (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 285 - 286). 246
- ³¹¹ Na zahtev Generalnog veća, 2. § programa Alijanse socijalističke demokratije izmenjen je u aprilu 1869. na sledeći način: »Alijansa hoće pre svega potpuno i konačno ukidanje klasa i političko, ekonomsko i socijalno izjednačavanje jedinki oba pola.« 247 615
- ³¹² U Bazelu su 9. novembra 1868. stupile u štrajk bojadžije, u čemu su ih sledili tkачi vrpci. Štrajk se protegao do proleća 1869. i zaoštrio se u borbu za opstanak Međunarodnog udruženja radnika u Bazelu, gde je prema zaključku Briselskog kongresa trebalo da se održi sledeći kongres MUR. Odazivajući se pozivima Ženevskog centralnog komiteta sekcijske grupe nemačkog jezika i Generalnog veća, članovi MUR u mnogim zemljama organizovali su širok pokret solidarnosti sa radnicima u štrajku u Bazelu.
- Pored iscrpnog *Bericht über die Arbeiterbewegung in Basel* listu »Der Vorbote« od decembra 1868, u Ženevi je 1869. o ovim događajima izašla brošura

Johanna Philippa Beckera pod naslovom *Die Internationale Arbeiter-Association und die Arbeiterbewegung in Basel im Winter 1868 auf 1869*. 249

- ³¹³ U svom pismu Marxu od 8. marta 1869. saopštio je Otto Meißner da je iz komercijalnih razloga odložio štampanje *Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte*, jer je vreme između Nove godine i Uskrsa nepovoljno za izdavanje knjige, ali da Marx može «uskoro da računa na korekture». 250 252
- ³¹⁴ Nepotpisani članak *Die demokratischen Ziele und die deutschen Arbeiter* je u listu »Demokratisches Wochenblatt« od 22. avgusta, 5. septembra, 21. i 28. novembra 1868. i od 6. marta 1869. 250
- ³¹⁵ Reč je o tri Marxova članka: *Junski poraz 1848, 13. juni 1849* i *Posledice 13. juna 1849*, koji su 1850. objavljeni u prvim trima sveskama lista »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue« i koji su činili glavni deo njegovog rada; ovaj rad je pod naslovom *Klasne borbe u Francuskoj od 1848. do 1850.* ponovo izdao Engels 1895 (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 9 - 90). 252 253 254
- ³¹⁶ *Briton never shall be slaves* (Britanac nikad neće biti rob) – Reči iz engleske nacionalne pesme *Rule Britannia*. Aluzija na Marxovu nameru da postane naturalizovani Englez (vidi u ovom tomu, str. 254). 258
- ³¹⁷ Misli se na izveštaj koji je 27. marta 1869, pod naslovom *The Demonstration in Trafalgar-Square*, objavljen u listu »The Times«. 289
- ³¹⁸ U nastavku se citira pismo Carla Hirscha Ludwigu Kugelmanu od 8. februara 1869. i Kugelmanovo pismo Marxu od 22. marta 1869. 289
- ³¹⁹ Nadovezujući se na aluziju Ludwiga Kugelmanna na dva lika – fratra Joséa i rabija Judu – iz pesme Heinricha Heinea *Disputacija (Romancero, treća knjiga: »Jevrejske melodije«)*, Marx ovde citira kraj pesme. 260
- ³²⁰ Reč je o pismu Augusta Bebela Marxu od 27. marta 1869.
Opozicija protiv političke taktike i diktature J. B. von Schweitzera bila je u Opštem nemačkom radničkom savezu već toliko jaka da je Schweitzer morao da dozvoli Bebelu i Wilhelmu Liebknechtu da istupaju na generalnoj skupštini Saveza od 28. do 30. marta 1869. u Barmen-Elberfeldu (vidi nap. 325). Kako se Schweitzer bojao da ne izgubi uticaj u Savezu, hteo je da predloži skupštini da uspostavi tešnje veze sa Međunarodnim udruženjem radnika. Bebel, koji je s Liebknechtom na dan pre početka generalne skupštine putovao u Barmen-Elberfeld, upozorio je Marxa, u svom pismu od 27. marta 1869, na Schweitzerove demagoške poteze. On je pisao: »Mi smo ovde čuli toliku gomilu Schweitzerovih nitkovička da nam se diže kosa na glavi. Takođe se ispostavilo kao očigledno da Schweitzer predlaže program Internacionalne samo s ciljem da nam zada glavni udarac i da porazi dobar deo opozicionih elemenata, odnosno da ih privuče k sebi. Stoga Vas molim, istovremeno i u ime Liebknechta i svih ovdajšnjih prijatelja, da za sada ne uzmete u obzir eventualnu ratifikaciju odnosnog zaključka generalne skupštine koji predlaže Schweitzer ili da bar odgovorite vrlo oprezno...
O ishodu sutrašnje rasprave ne može se još ništa reći, mogu da saopštim samo jedno, a to je da Schweitzer svim sredstvima perfidnosti i intrige rovari protiv nas; trajnom uspehu ne nadamo se ni u kom slučaju. Organizovana akcija s ciljem da se uništi svaka opozicija iz redova njegovog sopstvenog Saveza sprovodi se ovde s velikom umešnošću već neđeljama. Sinoć je Schweitzer, na primer, prilikom svog dolaska napravio pravi trijumfalni pohod kroz Elberfeld-Barmen. (U kolima sa upregnutim belcima.)« 260 261
- ³²¹ J. B. von Schweitzer, koji je demagoškim laviranjem gledao da onemogući sve veću opoziciju u Opštem nemačkom radničkom savezu, podneo je na generalnoj skupštini u Elberfeld-Barmenu (vidi i nap. 320. i 325) predlog o priključenju

Međunarodnom udruženju radnika, koji je 3. februara 1869. objavljen u listu »Der Social-Demokrat«. Tu je stajalo:

a) Savez se priključuje programu i težnjama Međunarodnog udruženja radnika.

b) To što Savez ne stupa u MUR, predstavlja samo uzimanje u obzir zakonodavstva o udruživanju koje postoji u Nemačkoj.

c) Savez smatra svojom dužnošću da deluje u pravcu ukidanja tog zakonodavstva i uvođenja potpunog i neograničenog prava udruživanja i okupljanja, a naročito da širi uverenje da država nema prava da svojim zakonima sprečava slobodni razvitak miroljubivog radničkog pokreta.

d) Sve dok ne bude mogao da stupi u MUR, Savez će nastojati da neprekidno bude što više u stvarnoj saglasnosti i da ostvaruje stvarnu saradnju sa MUR.»

Predlog je na Generalnoj skupštini usvojen uz sledeći tekst, koji je uneo rukovodilac Magdeburške sekcije MUR Julius Bremer:

e) Svakom članu Opšteg nemačkog radničkog saveza dopušteno je da postane član MUR.»

Drugi Bremerov predlog za dopunu, kojim se zahtevala saradnja sa Savezom nemačkih radničkih udruženja, odbačen je pod Schweitzerovim pritiskom. Schweitzer je, dakle, stalno bio protiv bilo kakve saradnje sa Wilhelmom Liebknechtom i Augustom Bebelom na ujedinjavanju nemačkog radničkog pokreta na platformi MUR.

Posle juna 1869. Schweitzer je otvoreno ispoljio svoje neprijateljsko držanje prema Međunarodnom udruženju radnika. Opšti nemački radnički savez nije nikada postao član MUR. 260

³²² U svom pismu od 20. marta 1869. zahvalio se Joseph Dietzgen Marxu za njegov »priateljski pozitivan sud« o Dietzgenovom rukopisu *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit* i najavio da će se to delo uskoro pojaviti u prodaji. Dietzgen ga je još obavestio o svojim uspešnim naporima na osnivanju sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Sigburgu i okolini. 260

³²³ Lloyd Jones je planirao stvaranje zajedničkog organa zadruga i tredjuniona. Ta namera, međutim, nije ostvarena. 262 263

³²⁴ *Lucus a non lucendo* (šuma od neosvetljenosti) – podrugljivo upotrebljeno protiv filologa koji ulažu napore da dokažu podudarnost nepodudarnih etimologija. 263

³²⁵ Na generalnoj skupštini Opšteg nemačkog radničkog saveza od 28. do 30. marta 1869. u Elberfeld-Barmenu (vidi i nap. 320), došlo je do rasprave između Wilhelma Liebknechta, Augusta Bebela i J. B. von Schweitzera. Bebel i Liebknecht su optužili Schweitzera da stoji u vezi s Bismarckovom vladom i da pokušava da onemogući stvaranje jedinstvene radničke partije u Nemačkoj. Njihovo istupanje na Generalnoj skupštini ojačalo je opoziciju i doprinelo je tome da se Schweitzer izoluje od najboljih snaga Saveza. Kad je Schweitzer zatražio glasanje o poverenju, 14 delegata, koji su zastupali 4635 članova, uzdržalo se od glasanja, a 42 delegata sa 7400 glasova izrazilo mu je poverenje. Skupština je usvojila više zaključaka o ograničavanju Schweitzerovih diktatorskih ovlašćenja: tako je predsednik dobio uza se predsedništvo sastavljeno od 12 članova, koje je imalo sedište u Hamburgu. O odnosu prema Međunarodnom udruženju radnika vidi u nap. 321. 263 265 274

³²⁶ *Boustrapa* – Nadimak Louis-Napoleona Bonaparte, koji se sastoji od prvih slogova imena gradova Bulonja, Strasbura i Pariza. Ovaj nadimak podsećao je na njegove pokušaje 30. septembra 1836. u Strasburu, i 6. avgusta 1840. u Bulonju da izvede bonapartističke pučeve, kao i na državni udar u Parizu 2. decembra 1851, koji je doveo do uspostavljanja bonapartističke diktature u Francuskoj. 263 468

³²⁷ Štrajk slovoslagača u Ženevi izbio je u martu 1869. kad su vlasnici štamparija

dobili da usvoje desetogodišnji zahtev radnika za povećanjem nadnica. Međunarodno udruženje radnika organizovalo je u Švajcarskoj, u Francuskoj, Nemačkoj i Italiji prikupljanje materijalne pomoći za štrajkače. Švajcarska i inostrana buržoaska štampa, takođe bonapartistička, vodile su za vreme štrajka klevetničku kampanju protiv štrajkača i MUR. Marx ovde ukazuje na list »Le Peuple« od 29. i 30. marta 1869.

Prikaz štrajka vidi u *Izveštaju Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika na IV opštem kongresu u Bazelu*, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 303 - 304). 263

³²⁸ Trećeg aprila 1869. u listu »Demokratisches Wochenblatt«, u rubrici »Politički pregled«, izašla je sledeća beleška: »Pošto sada imamo zasnovane izgleda na ujedinjenje, ako ne na stapanje raznih frakcija socijaldemokratije, to od sada više nećemo, da ne bismo otežavali delo ujedinjenja, u listu »Demokratisches Wochenblatt« objavljivati nove napade na gospodina von Schweitzera, pri čemu, razume se, pretpostavljamo da će i sa druge strane biti obustavljeni napadi protiv nas.« 265

³²⁹ U generalnoj debati u severnonemačkom rajhstagu o nacrtu zakona o zanatima J. B. von Schweitzer je 17. marta 1869. uputio poslanike, koji su hteli ovim pitanjem da se pozabave s naučne strane, na Marxovo delo *Kapital*.

August Bebel je u generalnoj debati naglasio – oslanjajući se na Marxovu *Inauguralnu adresu* i na *Kapital* – nužnost i istorijsku opravdanost borbe radničke klase.

U nastavku razmatranja zakonskog nacrtu podneli su Bebel i Wilhelm Liebknecht (vidi i nap. 70) više predloga u kojima su zahtevali obavezne fabričke pravilnike za sva preduzeća sa više od deset radnika, desetočasovni normalni radni dan u tim preduzećima, zabranu rada u fabrikama za decu mladu od 14 godina, potpunu slobodu udruživanja strukovnim organizacijama i ukiđanje radničkih knjiga. Najveći broj ovih predloga je odbačen.

Kad je Marx u Generalnom veću 13. aprila 1869. obavestavao o debati, naročito je istakao Bebelovu izjavu o pripadnosti Međunarodnom udruženju radnika sa tribine Rajhstaga. 265 282

³³⁰ J. M. Ludlow, *Ferdinand Lassalle, the German Social-Democrat* U listu »The Fortnightly Review« od 1. aprila 1869. 265 270 271 274 547

³³¹ Wilhelm Liebknecht, u svom pismu od 3. aprila 1869, obavestavao je Marxa sa mnogo pouzdanja o uspesima u borbi protiv Schweitzerove diktature na Generalnoj skupštini Opšteg nemačkog radničkog saveza u Elberfeld-Barmenu (vidi nap. 325). J. B. von Schweitzer je potučen, njegova diktatura je slomljena, on uskoro mora da se povuče, rukovođenje je već u rukama Hamburškog odbora, čime su prestala međusobna trvenja. U zaključku Liebknecht je dao ocenu: »Opšti nemački radnički savez broji samo 11 000 ljudi koji su najvećma vrlo nebstri, u političkom pogledu velikim delom bizmarkovski orijentisani. Naše udruženje je brojnije i inteligentnije.«

Liebknecht je dalje saopštavao da ima nameru da uz Engelsovo dopuštenje objavi njegov rad *Nemački seljački rad* (vidi u 10. tomu ovog izdanja) u 2000 primeraka kao posebnu brošuru. 266 267

³³² Štrajk radnika u pamučnoj industriji u Prestonu (Lankašir) počeo je u martu 1869. nakon izazivačke odluke fabrikarata da smanje najamnine za 10%. Pošto su Generalno veće i tredjunioni organizovali materijalnu pomoć za štrajkače od strane radnika u drugim gradovima Engleske, štrajk je trajao do avgusta 1869. Izveštaji o toku štrajka redovno su izlazili u listu »The Bee-Hive«. 267 286

³³³ Od 6. do 11. septembra 1869. u Bazelu je održan redovni kongres Međunarodnog udruženja radnika. Prisustvovalo je 78 delegata iz Engleske, Francuske, Nemačke, Švajcarske, Belgije, Austrije, Italije, Španije i Severne Amerike. Wilhelm Lieb-

knecht je uzeo učešća na kongresu kao zvanični predstavnik Socijaldemokratske radničke partije.

Marx, koji nije prisustvovao kongresu, aktivno je učestvovao u njegovom pripremanju. Od njegovih govora u Generalnom veću o pojedinim pitanjima dnevnog reda kongresa u zapisnicima su sačuvani: Govori o zemljišnoj svojini, od 6. jula 1869, o pravu nasleđivanja, od 20. jula, i o opštem obrazovanju, od 10. i 17. avgusta (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 461 - 466).

Kongres, koji se ponovo bavio pitanjem zemljišnog poseda, doneo je zaključak većinom glasova o zahtevu za ukidanje privatne svojine na zemlju i pretvaranje zemlje u društvenu svojinu. Osim toga, doneti su zaključci o udruživanju sindikata u nacionalnim i međunarodnim okvirima.

Mihail Bakunjin je nametnuo kongresu diskusiju o pravu nasleđa, koja je trebalo da odvrti pažnju sa rešavanja najhitnijih zadataka evropskog proletarijata. Pri tom je došlo do prvog otvorenog sukoba između pristalica naučnog socijalizma Marxa i Engelsa i predstavnika Bakunjinove pseudorevolucionarne frazeologije. Bakunjinu nije pošlo za rukom da prigrabi sebi vodstvo u MUR. Bazelski kongres je ponovo odredio London za sedište Generalnog veća.

Radi čvršćeg organizovanja i jedinstvenijeg rukovođenja MUR, Generalno veće je dobilo ovlašćenje da iz udruženja isključi svaku sekciju koja deluje u suprotnosti sa programskim načelima MUR, s tim da se o tome konsultuju federalna veća i da kongres sankcioniše takvu odluku. 269 302 307 309 311 315 319 334 374 383 575 585 607 635

³³⁴ Reč je o spisu *Aesthetik auf realistisch Grundlage* J. H. v. Kirchmanna, Berlin, 1868, i anonimnoj recenziji koja je o tome objavljena u listu »Die Zukunft« od 25. i 26. marta 1869, pod naslovom »Estetika v. Kirchmanna«, kao i na Kirchmannovo, još 1865. objavljeno delo *Über die Unsterblichkeit. Ein philosophischer Versuch*. 269

³³⁵ U ime Solingenske sekcije Međunarodnog udruženja radnika pisao je Friedrich Wilhelm Moll, 6. aprila 1869, Marxu o nesuglasicama sa J. B. von Schweitzerom: »Generalna skupština Opšteg nemačkog radničkog saveza u Barmen-Elberfeldu je, kao što Ti je poznato, prilično razorila kult ličnosti dr v. Schweitzera i srušila zid jedino spasavajućeg zanosa, koji je vlastoljubivo diktatorstvo podiglo oko njega, izjasnivši se za priključenje Međunarodnom udruženju radnika, ukoliko to zakon dopusti itd.

Bebel i Liebknecht su se tada, takođe, najenergičnije založili za principe Internacionale i oni su, kao i mnogi delegati generalne skupštine, u svojim optužbama žestoko napali Schweitzera, koji se sam nije hteo braniti, kao što je pre toga izjavio. Po *samosvesnom* nastupanju delegata, mnogih, ako ne i svih, videlo se da u ovom Savezu ima još mnogo elemenata *sposobnih za život*; naša sekcija, kao i celo Međunarodno udruženje radnika će ojačati, jer šta drugo preostaje usamljenim i rascepanim radničkim partijama nego da se priključe Međunarodnom udruženju radnika.«

O generalnoj skupštini Opšteg nemačkog radničkog saveza vidi i nap. 325. 269 270

³³⁶ Solingenska sekcija Međunarodnog udruženja radnika osnovana je u februaru-martu 1866. Ona je stalno održavala vezu s Centralnim komitetom Sekcijske grupe nemačkog jezika u Ženevi i više puta se obraćala Generalnom veću i lično Marxu i Engelsu za savet i pomoć. Solingenska sekcija je 1867, na osnovu statuta koje je izradio Johann Philipp Becker, organizovala Zadrugu proizvođača čelične i željezne robe, koji je u delatnosti sekcije igrao značajnu ulogu. 270

³³⁷ Misi se na članak Richarda Congreve-a *Mr. Huxley on M. Comte* u listu »The Fortnightly Review« od 1. aprila 1869. 270

³³⁸ Uz pismo Wilhelma Liebknechta od 12. aprila 1869. Marxu bilo je priloženo i pismo Engelsu sa istim datumom. U njemu je Liebknecht saopštavao svoju

nameru da štampa 1500 primeraka Engelsovog spisa *Nemački seljački rat* i da ih proda uz mali profit, koji je namenjen MURu. »Da ćemo prodati 1500 primeraka, nesumnjivo je; verujem čak u skorajšnje drugo izdanje. *Da li bi hteo Ti da napišeš kratak predgovor? To bi mi bilo veoma drago* i bilo bi svakako vrlo korisno.«

Liebknecht je dalje pitao kada će se pojaviti novo izdanje Engelsovog dela *Položaj radničke klase u Engleskoj* i izrazio svoje ubeđenje da bi »jedno izdanje u velikom broju primeraka bilo vrlo brzo rasprodato«. Na kraju je zamolio Engelsa za pomoć listu »*Demokratisches Wochenblatt*« u novcu i člancima, jer je list u velikim dugovima. »Mi smo ovde bedni proleteri i zaista nam se mora malo pomoći.« 271 276

³³⁰ Denis Diderot, *Le neveu de Rameau, précédé d'une étude de Goethe sur Diderot, suivi de l'analyse de la fin d'un monde et du neveu de Rameau de M. Jules Janin par N. David*, Pariz, četvrto izdanje – 1865. 272 274

³⁴⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phänomenologie des Geistes*. U: *Werke*, zweiter Band, Berlin, 1832, str. 393 – 397. 272

³⁴¹ *Correspondence, 1839 – 1841, relative to the affairs of the East, and the conflict between Egypt and Turkey*. 4 parts (vidi i nap. 212). 272

³⁴² Ove redove napisao je Marx na neispisanom delu pisma koje mu je Wilhelm Liebknecht pisao 12. aprila 1869. (vidi i nap. 338). On ga je 16. aprila poslao Engelsu da ga pročita. Razjašnjenje skraćenih osobnih imena odnosi se na sledeće mesto u Liebknechtovom pismu: »Ja sam E. uvek branio od B.« 275

³⁴³ U svom pismu Marxu od 15. aprila 1869. zamerio je Hugo Hillmann Wilhelmu Liebknechtu i Augustu Bebelu što poraz J. B. von Schweitzera na generalnoj skupštini Opšteg nemačkog radničkog saveza u Elberfeld-Barmenu (vidi nap. 325) nisu iskoristili za njegovo potpunije izolovanje i što su se umesto toga upustili s njim u kompromis. Reč je o dogovoru koji su Bebel i Liebknecht sklopili sa Schweitzerom na njegovo navaljivanje posle generalne skupštine. Prema tom dogovoru, trebalo je da se ubuduće ne napadaju ni ličnosti ni organizacije u glasilima Saveza i na skupovima obeju strana. Odgovarajuće saopštenje objavljeno je u listu »*Demokratisches Wochenblatt*« od 3. aprila 1869. i u listu »*Der Social-Demokrat*« od 16. aprila 1869. Bebel i Liebknecht su striktno odbili Schweitzerov zahtev da članovi obeju partija ne smeju međusobno politički da saobraćaju ili da preduzimaju zajedničke akcije.

Na kraju je Hillmann pisao: »Mi partijski drugovi ovde čvrsto smo ubeđeni da radnički pokret ili, bolje rečeno, socijaldemokratski pokret u Nemačkoj tek onda može da krene svojim prirodnim tokom kada se na kompromise sa socijaldemokratima à la Schweitzer, Tölcke i kompanija čak više ne bude ni mislilo! – a kamoli da se oni mogu praviti.

Naša deviza je:

»Ujedinjenje pokreta, ruku pod ruku s Međunarodnim udruženjem radnika, ukoliko trenutno dopuštaju zakoni o udruživanju.« Neprestana borba protiv prljave zavere Schweitzera i kompanije.« 277

³⁴⁴ Hugo Hillmann je prilikom izbora za ustavotvorni severnonemački rajhstag, 12. februara 1867. u Elberfeld-Barmenu, nastupio kao socijaldemokratski protivkandidat J. B. von Schweitzeru. Ovu kampanju protiv Schweitzera organizovala je grofica Sophie von Hatzfeldt, pod čijim se uticajem 1867. jedna grupa ortodoksnih lasalovaca otcepila od Opšteg nemačkog radničkog saveza (vidi nap. 153) i obrazovala lasalovski Opšti nemački radnički savez. Hillmannovu kandidaturu radnici nisu podržali; dobio je samo 52 glasa. Schweitzer, koji je sakupio 4668 glasova, izgubio je od Bismarcka i Forckenbecka, svog konzervativnog i svog liberalnog protivkandidata. 277

³⁴⁵ U aprilu 1869. belgijske vlasti su naredile da se izvrši pokolj nad radnicima u

štrajku u Cockerillovim železarama u Serenu i nad rudarima u Framriju. Ovim događajima bavilo se Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika na svojim sednicama od 20. i 27. aprila i 4. maja 1869. Marx je bio zadužen da sastavi protestnu adresu protiv ovih grozota belgijskoj vladi. Na njegov predlog odlučeno je da se ne ostane samo na apelu, nego da se organizuje široka protestna akcija i materijalna pomoć za žrtve pokolja. Detaljnu karakteristiku događaja u Belgiji sadrži apel *Belgijski masakri*, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 287 - 290). 283

- ³⁴⁶ Excelsior – junak istoimene pesme Henryja Longfellowa.
Lady Clara Vere de Vere – pesma Alfreda lorda Tennysona. 284
- ³⁴⁷ »*moin Mill*« – Marx govori o pismu Johanna Georga Eccariusu od 29. aprila 1869, u kome ga je ovaj obavestio o objavljivanju svog rada *Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's*, Berlin, 1869. 284
- ³⁴⁸ Misli se na drugo izdanje Marxovog rada *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*, Hamburg, 1869. 284
- ³⁴⁹ John Watts, *Trade societies and strikes: their good and evil influences on the members of trades unions, and on society at large. Machinery; its influences on work and wages. And co-operative societie ties, productive and distributive, past, present, and future.* Mančester [1865]. 286
- ³⁵⁰ *National Labor Union* (Nacionalna radnička unija) SAD osnovana je u avgustu 1866. na kongresu u Baltimoru. Aktivno učešće u tome uzeo je William Sylvis, najznačajniji američki sindikalni vođ tih godina. Od svog postanka *National Labor Union* podržavala je Međunarodno udruženje radnika. Godine 1867. izabran je R. F. Trevellick za delegata na Lozanskom kongresu MUR, ali zbog finansijskih teškoća nije mogao da prisustvuje. Godine 1869. učestvovala je Andrew Cameron kao delegat na Bazelskom kongresu MUR. U avgustu 1870, na kongresu NLU u Sinsinatiju, u rezoluciji je izražena saglasnost sa principima MUR i ispoljena namera o priključenju MUR. Ovaj zaključak, međutim, nije ostvaren. 287
- ³⁵¹ Marx kaže »*izpioniriše*« (auszu »*pionieren*«) aludirajući ovde na eventualno objavljivanje u američkom listu na nemačkom jeziku »*Der Pionir*«, čiji je glavni urednik bio Karl Heinzen. 289
- ³⁵² Od 25. maja do 14. juna 1869. Marx je sa svojom najmlađom kćerkom Eleanor boravio kod Engelsa u Mančesteru. Eleanor je ostala duže, verovatno do početka oktobra kod Engelsa. 291 426 557 558 568 573
- ³⁵³ Johann Wolfgang von Goethe, *Hermann und Dorothea*. 293
- ³⁵⁴ »*Edda*« – zbirka pesama – saga o bogovima i junacima skandinavskih naroda održala se kao rukopis iz 13. veka, koji je 1643. otkrio islandski biskup Sveinsson (»*starija Edda*«), i kao rasprava o poeziji Skalda, koju je početkom 13. veka sastavio pesnik i hroničar Snorri Sturluson (»*mlada Edda*«). Pesme »*Ede*« slikaju skandinavsko društvo u periodu propadanja rodovskog uređenja i seobe naroda. U njima je obrađena grada germanskih saga. 293
- ³⁵⁵ J. B. von Schweitzer, predsednik Opšteg nemačkog radničkog saveza, (vidi nap. 153) i Fritz Mende, predsednik lasalovskog Opšteg nemačkog radničkog saveza, koje je bilo pod uticajem grofice Sophie von Hatzfeldt (vidi nap. 344), objavili su 18. juna 1869. proklamaciju u listu »*Der Social-Demokrat*«, u kojoj su proglasili spajanje oba dotle sukobljena saveza i u ultimativnoj formi zahtevali saglasnost članstva u roku od tri dana. Ovaj manevar označen je kao Schweitzerov »*državni udar*«.
- Schweitzer je očekivao da će raspuštanjem ortodoksne lasalovske otepe-ljene grupe u ONRS doći do slabljenja sve moćnije opozicije i u njegovom Savezu, koja se zalagala za ujedinjavanje ONRS sa Savezom nemačkih radničkih dru-

ženja (vidi nap. 197) na osnovama Međunarodnog udruženja radnika; osim toga, očekivao je jačanje svoje lične diktature, koja je bila veoma ograničena na generalnoj skupštini u Elberfeld-Barmenu u martu 1869 (vidi nap. 325).

Vodeće snage opozicije u ONRS, Wilhelm Bracke, Julius Bremer, Samuel Spier i Theodor Yorck, osudili su Schweitzerov »državni udar« i osujetili njegovu podmuku igru.

Posle savetovanja sa Wilhelmom Liebknechtom i Augustom Bebelom, 22. juna 1869. u Magdeburgu, oni su se obratili članovima ONRS apelom za održavanje kongresa ujedinjenja svih socijaldemokratskih radnika Nemačke. Na dan 27. juna 1869. Savez nemačkih radničkih udruženja zvanično se priključio apelu, koji je postao znak za početak neposrednih priprema Ajzenaškog kongresa (vidi nap. 364). 293 298 300 566

³⁵⁶ Karl Heinrich Ulrichs, »Argonauticus«. *Zastrow und die Urninge des pietistischen, ultramontanen und freidenkenden Lagers*. Lajpcig, 1869. 293 382

³⁵⁷ U svom pismu od 24. juna 1869. Wilhelm Eichhoff je obavestio Marxa o teškoćama prilikom prodaje njegove brošure *Međunarodno udruženje radnika* (vidi nap. 132) i saopštio mu je još da njegov brat iz finansijskih razloga nije u stanju da ponovo izda Engelson rad *Nemački seljaci rat* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 275 - 348).

Na drugom mestu svog pisma Eichhoff je upitao: »Ne bi li bilo vreme podržati Bebel i Liebknechta protiv neizmerne drskosti švajcerovsko-mendevske klike?« 295 297 298

³⁵⁸ *Society of Arts and Trades* (Društvo umetnosti i zanata) – Filantropsko društvo, osnovano 1754. u Londonu, koje je bilo blisko prosvetiteljstvu. 295

³⁵⁹ Laurence Sterne pisao je u svom romanu *Tristram Shandy*, u 11. poglavlju, da dostojanstvo nije bolje – već pre gore – »od onoga za što ga priznaje jedna francuska dosetka: »tajanstvena telesna dekoracija za prikrivanje nedostatka duha«. 295

³⁶⁰ Marx je 23. juna 1869. učestvovao na vrlo posećenom masovnom skupu tredjuniona u londonskom Exeter Hallu. Miting je organizovan radi davanja podrške nacrtu zakona o pravnom položaju tredjuniona, koji je podnet u Parlamentu.

Edward Spencer Beesly je u svom govoru podsetio na junski ustanak 1848. u Francuskoj. 296

³⁶¹ Engels je 30. juna 1869. raskinuo svoj ugovor kao partner firme Ermen i Engels u Mančesteru. 298

³⁶² George Henry Moore, irski član parlamenta, 29. juna 1869, u Donjem domu, žigosao je sramne metode koje su britanske vlasti primenjivale protiv zatočenih fenijanaca. Zahtevao je istragu i bolje zatvorske uslove. Britanski ministar unutrašnjih poslova Bruce pokušao je da opravda postupak britanske vlade. Ostali irski članovi Donjeg doma zahtevali su, doduše, da se sa zatočenicima postupa čovečno, ali i oni su bili za vladine mere. Zahtevi Moore-a su odbačeni. 298

³⁶³ U pismu Marxu od 29. juna 1869. Wilhelm Liebknecht se zbog svog dugog ćutanja izvinjavao porodičnim brigama i preopterećenošću partijskim radom, a zatim je pisao: »Došlo je do raskida sa Schweitzerom i *pobeda je već* izvojevana; ³/₄ Opšteg nemačkog radničkog saveza stoje već uz nas; naredne nedelje imamo konferenciju u Braunschvaju, a u avgustu će se održati kongres, na koji ćemo pozvati Tebe, Englsa i Eccariusu. *Ti moraš doći. Ako ustreba, stvorimo novac. Moraš*. Da Te pokažemo nemačkim radnicima. Piši mi odmah, da bih mogao Tvoje pismo da iznesem već u Braunschvaju. (O podzemnim borbama, od elberfeldskog puta pa do sadašnjih lupetanja – drugi put, nadam se usmeno. Da kažem samo toliko da je naše istupanje u Elberfeldu moralno uništilo Schweitzera i omogućilo naš sadašnji trijumf; da je »mir« uspostavljen jedino s dobro

proračunatim obzirom prema članovima Opšteg nemačkog radničkog saveza; i da je Hatzfeldtova od besa napola luda.)

Moraš odmah da pošalješ članske karte Internacionale. Mesecima s bolom čekam na to. *Sva nemačka socijaldemokratija postaje sada 'internacionalna'*; o najboljim oblicima priključenja dogovorimo se na našem eventualno Bazelском kongresu, koji ću posetiti s Bebelom.

Ti **moraš da preradiš 'Komunistički manifest' za upotrebu u agitaciji.** Prema neprijateljima nikada nisam imao obzira; ali prijatelji i oni koji to hoće da postanu zaslužuju obzir.

Becker apsolutno hoće da *mu se potčinimo*; kategorično sam mu izjavio da ćemo saobraćati *direktno* sa Generalnim većem.*

U drugom delu pisma, da bi obrazložio svoju molbu Engelsu za materijalnu pomoć, Liebknecht je pisao o ogromnim finansijskim teškoćama pri osnivanju lista «Demokratisches Wochenblatt». 300

³⁶⁴ Od 7. do 9. avgusta 1869. održan je u Ajzenahu opšti nemački socijaldemokratski radnički kongres. On je bio osnivački kongres Socijaldemokratske radničke partije. Na dnevnom redu bili su program i organizacija partije u osnivanju, odnos prema Međunarodnom udruženju radnika, partijski organ i pitanje sindikata. Referent za razna pitanja bio je August Bebel.

Na savetovanjima je učestvovalo 263 delegata, koji su imali mandate iz gotovo 200 mesta Nemačke, Austrije i Švajcarske. Oni su jednoglasno izabrali Augusta Geiba, Augusta Bebelu, Heinricha Oberwintera i Michaela Quicka za predsednike kongresa. Najpre su sa većanja isključeni predstavnici Opšteg nemačkog radničkog saveza, koji su po uputstvu J. B. von Schweitzera s veznim mandatom bili poslati u Ajzenah da bi ometali kongres i da bi sprečili osnivanje partije proletarijata.

Ajzenaški kongres doneo je program i statut Socijaldemokratske radničke partije. Kongres je proglasio «Demokratisches Wochenblatt», koji je od oktobra 1869. izlazio pod novim naslovom «Der Volksstaat», za partijsko glasilo, odredio Braunšvajg za sedište partijskog odbora, a Beč za sedište partijske kontrolne komisije. Za članove privremenog partijskog odbora izabrani su Wilhelm Bracke, Heinrich Ehlers, Friedrich Neidel i Samuel Spier.

Nacrtr programa i statuta, koji su poslužili Ajzenaškom kongresu kao podloga, sastavio je Bebel uz pomoć Wilhelma Liebknechta, Brackea, Geiba i drugih vođa nemačkog radničkog pokreta i oni su objavljeni u listu «Demokratisches Wochenblatt» od 31. jula 1869. Prilikom sastavljanja nacrtu programa Bebel se koristio glavnim programskim načelima preambule Statuta Međunarodnog udruženja radnika, koja je izradio Marx, a koja su već bila ušla u program Nirnberškog kongresa. Karakter ajzenaškog programa – uprkos lasalovskim i vulgarno demokratskim ostacima – bio je opredeljen principima MUR. U statutu je Bebel formulisao organizacione principe proleterke partije u Nemačkoj, koja je uz centralizovano rukovođenje garantovala najširu demokratsku saradnju svih članova partije na određivanju i sprovođenju politike. On je pri tom vešto uzeo u obzir složene pravne uslove udruživanja u Nemačkoj, koji su otežavali organizacionu izgradnju partije.

Bebelov predlog je naišao na odobravanje Ajzenaškog kongresa i usvojen je uz malo izmena. Socijaldemokratska partija je time dobila program i statut koji su odgovarali zahtevima klasne borbe u Nemačkoj i dali nemačkom radničkom pokretu revolucionarnu orijentaciju i organizaciju sposobnu za borbu. 300 317 319 327 635

³⁶⁵ Vidi o tome: Karl Marx, *Izveštaj Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika na IV opštem kongresu u Bazelu*, u 27. tomu ovog izdanja, str. 310 - 311. 301 303

³⁶⁶ *Riot Act* (Zakon o pobunama), koji je stupio na snagu 1715, zabranjivao je sve «pobunjeničke skupove» više od 12 lica; u takvim slučajevima predstavnici javne

387 Po *Arms Act*-u (Zakonu o nošenju oružja) nošenje oružja bez odobrenja pred-
stavljalo je povredu mira i kažnjavano je. Krajem 18. veka George III doneo
je zakon kojim je i obuka u upotrebi oružja bez prethodne dozvole bila zabra-
njena. 301

388 Pod snaznim pritiskom engleskih sindikata, početkom 1869. podnet je parlamentu
nacrt zakona o zakonskoj zaštiti tredjuniona. 301

389 «Demokratisches Wochenblatt» od 3. jula 1869. objavljeno je prvi deo govora Wil-
helma Liebknehta *Über die politische Stellung der Sozial-Demokratie*, koji je
održao na sednici berlinskog Demokratskog radničkog udruženja 31. maja 1869.
Drugi deo objavljen je tek 7. avgusta 1869.
Clanak Augusta Bebela *An Herrn Dr. Schweitzer in Berlin* doneo je «Demo-
kratisches Wochenblatt», takode 3. jula 1869. 303 324

390 Edme-Marie-Gustave Tridon, *Gironde et Girondins* [Pariz, 1869]. 303
391 Marx je pod imenom A. Williams boravio od 6. do 12. jula 1869. kod Laure
i Paula Lafargue-a u Parizu. 305 318 564 567 568
392 Aluzija na francuskog političara J. Hausmanna, koji je kao prefekt Sene ruko-
vodio rekonstrukcijom Pariza. 305

393 Prilikom izbora za Corps législatif, u maju-junu 1869, antibonapartistska opo-
zicija, uprkos represalijama vlade Napoleona III, postigla je znatajan uspeh.
U toku vanredne sednice, u julu 1869, 116 poslanika liberalne opozicije i levog
centra potpisali su deklaraciju o potrebi stvaranja odgovornog ministarstva i
proširivanja prava Corps législatif. Na sednicama 5. i 8. jula 1869. poslanik
François-Vincent Raspail otkrio je da su bonapartistski organi najranije
poverdili slobodu izbora, da je crkva sa oltara vratila aktivnu izbornu propagandu,
da je policija u vreme izbora prekoracila svoja prava i dovela do varvarskog
krvoprolića u Parizu (Marx u ovom pismu citira iz ovih govora). Napoleon III
obećao je u svojoj poslanici od 12. jula da će proširiti prava Corps législatif
i da će ministre birati iz redova poslanika. On je, međutim, zaobilao planje
odgovornosti ministarstva i samo podvukao nepokolebljivo svoje imperatorske
moći. Corps législatif je 13. jula odložio sednice na neodređeno vreme, 17. jula
obnovljena je polovina vlade. Napoleon III učinio je ustupak utoliko što je
sada pozvao u vidu ljudi koji nisu bili po volji krunoj buržoaziji i kleni, ali
koji nisu pripadali neposredno opoziciji. 305 309

394 U svom pismu od 11. jula 1869. zamolio je Friedrich Wilhelm Fritzsche Marxa
da pomogne štrafki lajpcickim radnika u proizvodnji cigara. *U Lajpcigu su cla-
novi Saveza obustavili rad, pa iako nam je nedeljno potrebno 1000 talira za
pomoć štrafkacima, mi smo ipak u stanju da to izdržimo, ali za pobedu, to je
nedovoljno... Dr Schweitzer kao predsednik Saveza radničkih udruženja tre-
nedovoljno. Bio je potreban samo njegov vateri apel i mi bismo ne-
deljno dobili 1000 talira od priloga drugova iz drugih fabrika. Na taj način
bismo bili dovoljno jaki da onemogućimo partnerce štrafkom pogodnih fabrika
da dovesti do njezgovog pada, pogotovu ako nam postepovanijem Medunarod-
nog udruženja radnika, protiv koga se on potajno bori, bude dodeljena pomoć
naše engleske braće. Naša molba ide za tim da se Vi u interesu *positive* social-
demokracije i Nemačkoj založite kod engleskih tredjuniona da nam oni na odre-
đeno vreme pozajme svoju od 3000 talira kako bismo mogli da nastupamo sa
odgovarajućom energijom.*
Kao i Fritzsche, i Wilhelm Liebknecht se obratio 7. i 12. jula 1869. Marxu
s molbom za novčanu pomoć lajpcickim radnicima u proizvodnji cigara. Kako

- je, međutim, u svim evropskim zemljama bilo značajnih štrajkačkih akcija, Generalno veće nije moglo da se odazove ovoj molbi.
- Wilhelm Eichhof, u svom pismu od 14. jula 1869, poslao je Marxu razne materijale o nemačkom radničkom pokretu i obavestio ga da će verovatno biti delegiran na Ajzenaški kongres (vidi nap. 364). 307 308 312
- ³⁷⁵ Ženevski Centralni komitet Sekcijske grupe nemačkog jezika Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 486) objavio je rezoluciju 1. jula 1869, publikovanu u listu »Der Vorbote« od jula 1869, u kojoj je osuđeno delovanje J. B. von Schweitzera i pozdravljen apel za sazivanje opšteg nemačkog socijaldemokratskog radničkog kongresa (vidi nap. 364). Potom se 14. jula 1869. u listu »Der Social-Demokrat« pojavio članak, autor je verovatno bio Fritz Mende, u kome su Johann Philipp Becker i MUR bili optuženi da se mešaju u poslove Opšteg nemačkog radničkog saveza. 307 312
- ³⁷⁶ Imaju se u vidu pesme Ferdinanda Freiligratha *Banditenbegräbnis i Piratenromanze*. 307
- ³⁷⁷ Ludwig Kugelmann je 13. jula 1869. informisao Engelsa, pored ostalog, o svom planu da zamoli Marxa da svoje nameravano putovanje u Hanover produži i na zajedničko lečenje u Karlsbadu. Marxova kći Jenny trebalo je da za to vreme ostane kod Gertrude Kugelmann u Hanoveru.
- Kugelmann je 17. jula 1869. odgovorio na Marxovo pismo od 15. jula 1869 (vidi u ovom tomu, str. 568) i ponovio svoju molbu da u avgustu putuje zajedno s njim u Karlsbad na lečenje. 308 318
- ³⁷⁸ U belešci lista »Demokratisches Wochenblatt« od 17. jula 1869. stajalo je: »Možemo, dalje, da tvrdimo da *Generalno veće* MUR o gospodinu Schweitzeru misli potpuno isto što i mi, ali da ne smatra svrsishodnim da se aktivno sada umeša, kako bi nemačkom radničkom pokretu ostavilo njegovu potpunu nezavisnost. U slučaju da gospodin von Schweitzer bude imao obraza, kao što je najavio, da se pojavi na sledećem radničkom kongresu Internacionale, onda će mu jedinstavno biti pokazana vrata.« 309 315
- ³⁷⁹ J. B. von Schweitzer je prilikom svog »državnog udara« (vidi nap. 355) postavio članovima Saveza drzak zahtev da se odmah glasa o predsedniku spojenih saveza. On se, međutim, nije usudio da objavi rezultat glasanja. U zvaničnom saopštenju u listu »Der Social-Demokrat« od 9. jula 1869. stajalo je samo da je Schweitzer izabran »apsolutnom većinom« i uz »jaku manjinu«. 309
- ³⁸⁰ Misli se na članak *Was Bürger drüben können und hiiben könnten*, koji je objavljen u prilogu lista »Demokratisches Wochenblatt« od 17. jula 1869. 309
- ³⁸¹ Nakon ulaska trupa antifrancuske koalicije, Talleyrand je početkom aprila 1814. sazvaio senat, koji je proglasio Napoleona I svrgnutim. Posle poraza Napoleona kod Vaterloa u junu 1815. većina u domovima zahtevala je od njega da se odrekne prestola. 309
- ³⁸² U listu »Demokratisches Wochenblatt« od 10. juna 1869. objavljena je beleška, u kojoj se saopštavalo da na kongresu Međunarodnog udruženja radnika u Bazelu (vidi nap. 333) mogu učestvovati samo stvarni članovi. 311
- ³⁸³ U svom pismu Marxu od 17. jula 1869. Ludwig Kugelmann je pisao: »Bracke u Braunšvajgu (dobrostojeći mladi trgovac) izmolio je nedavno od mene Vašu adresu da bi od Internacionale dobio podršku (novčanu, naime) za agitaciju protiv Schweitzera. – Dao sam mu adresu; nastojao sam, međutim, da što više ohladim njegove na izgled velike nade. –« 312 315 321
- ³⁸⁴ Wilhelm Liebknecht odgovorio je 22. jula 1869. na jedno Marxovo pismo, za koje se ne zna gde se nalazi. Liebknecht se trudio da objasni razloge svoga samovoljnog ponašanja u borbi protiv J. B. von Schweitzera. On je zastupao mišljenje da je izjava kakva je objavljena u listu »Demokratisches Wochenblatt« od 10.

jula 1869. (vidi nap. 382) bila hitno potrebna zato što se Schweitzer hvali tobožnjim prijateljstvom s Marxom i Johannom Georgom Eccariusom. »Ti ipak nećeš da u očima nemačkih radnika izgledaš kao zaštitnik ove krpe? Da sam ja samovlasno delovao, priznajem – kad je čovek u borbi, deluje uvek samovlasno ili ne deluje nikako. – Schweitzerovo eventualno udaljšavanje sa kongresa po sebi je neophodno. Statut Međunarodnog udruženja radnika isključuje, »nečasne' ljude – ako Schweitzer uprkos tome bude pušten na kongres, onda je nemačkim radnicima, i to svima, s izuzetkom 2 - 3000 fanatizovanih bukača, koje Schweitzer još ima, onemogućen dolazak na kongres. Tvoje ime nisam naveo – dakako, onaj ko je upućen u stvari dovešće belešku u vezu s Tobom.« 313 314

- ³⁸⁵ Marx misli na odeljke *Proces rada i proces oplodavanja vrednosti i Podela rada i manufaktura* u prvom izdanju prvog toma *Kapitala*. U drugom i sledećim izdanjima ovim odeljcima odgovaraju 5. i 12. glava (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 163 - 180 i 301 - 328). 313
- ³⁸⁶ Vidi o tome: Karl Marx, *Gospodin Vogt*, u 17. tomu ovog izdanja. 315
- ³⁸⁷ Marx je koristio ovde pomenuti rad Nassau Williama Seniora prilikom pripremanja drugog nemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*, koje je izašlo 1872 (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 629, 645). 315
- ³⁸⁸ U listu »Der Vorbote« od jula 1869. objavio je Johann Philipp Becker u ime Centralnog komiteta Sekcijske grupe nemačkog jezika (vidi nap. 486) predlog Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 364). Becker, koji je povremeno bio pod baka-njinstičkim uticajem, negirao je potrebu za političkom partijom proletarijata i njenim organizovanjem u nacionalnim okvirima. On je sindikate smatrao pravom organizacionom formom radničkog pokreta i težio je da u skladu s tim nemačku socijaldemokratiju potčini Centralnom komitetu Sekcijske grupe nemačkog jezika. 317
- ³⁸⁹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 431. 317
- ³⁹⁰ Na sednici Generalnog veća od 20. jula 1869. govorio je Marx u toku diskusije o pripremama za Bazelski kongres o pitanju ukidanja prava nasleđa. Govor je sačunvan u zapisniku Generalnog veća kao zabeleška Johanna Georga Eccarius-a (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 462 - 464).
U listu »The Bee-Hive Newspaper« od 24. jula 1869. objavljen je izveštaj sa te sednice Generalnog veća, u kome je dat samo kratak sadržaj ovog izlaganja. 318
- ³⁹¹ Reč je o *Nacionalnoj ligi za reformu*, koju su 1849. u Londonu osnovali James O'Brien (Bronterre) i drugi čartistički vodi. Liga se borila za opšte pravo glasa i za socijalne reforme. Godine 1866. ona je pristupila Međunarodnom udruženju radnika, nakon čega se priključila Ligi za reformu (vidi nap. 248). Njeni vodi Alfred Walton i George Milner bili su članovi Generalnog veća i učestvovali su na više kongresa MUR. 318
- ³⁹² U listu »Der Vorbote« od jula 1869. objavljeno je saopštenje o skupu delegata radničkih saveza Švajcarske 4. jula 1869. u Bazelu. Skup je razmatrao zadatke svojih delegata na Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 364). Pored ispravne odluke da se agituje za širenje Međunarodnog udruženja radnika i za osnivanje sindikata, delegati su dobili i zadatak da na kongresu diskutuju o »neposrednom donošenju zakona od strane naroda«. 320
- ³⁹³ Od jula do početka septembra 1869. Generalno veće je pod Marxovim rukovodstvom razvilo intenzivnu aktivnost za pripremu Bazelskog kongresa Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 333). Na sednicama Generalnog veća podrobno se diskutovalo o programu kongresa; Marx je više puta davao objašnjenja o dnevnom redu. Na sednici Generalnog veća, 3. avgusta, Marx je pročitao *Izveštaj Generalnog veća o pravu nasleđa*, koji je sam pripremio (vidi u

27. tomu ovog izdanja, str. 300 - 301). Izveštaj je usvojen i u ime Generalnog veća podnet Bazelskom kongresu. Od kraja avgusta do početka septembra Marx je po nalogu Generalnog veća pisao *Izveštaj Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika na IV opštem kongresu u Bazelu* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 302 - 312), kao i rezoluciju o obrazovanju i pravu nasleđa. 321

- ³⁹⁴ August Bebel, 30. jula 1869, i Wilhelm Liebknecht, krajem jula 1869, Marxu. Bebel i Liebknecht odgovorili su u svojim pismima na Marxovo pismo od 27. jula 1869 (vidi u ovom tomu, str. 317), za koje se ne zna gde se nalazi. Oni su izrazili svoju potpunu saglasnost sa Marxovim mišljenjem o predlogu Johanna Philippa Beckera na Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 388).

Bebel je, pored ostalog, pisao: »I ja sam čitao Beckerove predloge u listu 'Der Vorbote', i moram priznati da su mi oni zvučali malo neprijatno, jer mi se čini da sam iz njih uvideo da je kod Beckera reč o tome da uzme u ruke rukovođenje u Nemačkoj u odnosu na Internacionalu. Moja odluka je takođe bila da se na kongresu borim protiv tog nepraktičnog, čak neizvodljivog projekta, koji bi stajao vremena i novca. Sad se radujem što sam u samom Generalnom veću našao oslonac.« Liebknecht je o tome izjavio: »Tvoje mišljenje je i naše . . . Konstituisaćemo naše Udruženje, ukoliko to zakoni dopuštaju, kao deo Medunarodnog udruženja radnika i pozvati naše članove da direktno pristupaju Medunarodnom udruženju radnika . . .« 321 322

- ³⁹⁵ Poziv *Nemačkim socijaldemokratima* za sazivanje Ajzenaškog kongresa (vidi nap. 364) objavljen je u listu »Demokratisches Wochenblatt« od 17. jula 1869. Potpisali su ga predstavnici nemačkih radničkih organizacija u Nemačkoj, Austriji i Švajcarskoj. Pored potpisa članova Centralnog komiteta nemačkih radničkih udruženja u Švajcarskoj stajao je i potpis sitnoburžoaskog demokrate Amanda Goegga. U članku lista »Der Social-Demokrat« od 21. jula 1869. Wilhelm Liebknecht i njegovi saborci demagoški su identifikovani sa Goeggovim sitnoburžoaskim gledištima. 322

- ³⁹⁶ Misli se na pozdravnu poruku ženevskog Centralnog komiteta (vidi nap. 486), od 21. oktobra 1868, španskim revolucionarima. *Der Internationale Arbeiterbund von Gent an die Arbeiter Spaniens*. Poruka je objavljena kao letak na nemačkom i francuskom jeziku i u listu »Der Vorbote« od decembra 1868. 323

- ³⁹⁷ Wilhelm Liebknecht je u svom govoru na sednici berlinskog Demokratskog radničkog udruženja od 31. maja 1869 (vidi nap. 369), izjavio da je August Braß, urednik lista »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«, »stavljao svakodnevno Marxu, Engelsu i meni na raspolaganje dva stupca svoga lista s primedbom da možemo o socijalizmu i komunizmu da pišemo na najbezobzirniji način . . . Naravno, ja sam odbio; mi nismo mogli da pomažemo u tome da se radnički pokret prepusti božjoj milosti.«

O saradnji Wilhelma Liebknechta u listu »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« vidi nap. 25. 325

- ³⁹⁸ D. Defoe, *Memoirs of a cavalier or a military journal of the wars in Germany and the wars in England from the year 1632, to the year 1648*. London, 1720, str. 19, 36. 325

- ³⁹⁹ Confusion worse confounded: Konfuzija postaje još konfuznija. John Milton, *Izjubljeni raj*, 2. knjiga, str. 996. 330

- ⁴⁰⁰ Švajcerijana - Marx je verovatno poslao Engelsu brojeve lista »Der Social-Demokrat« od 10, 13. i 15. avgusta 1869, u kojima su bili članci o Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 364). 331

- ⁴⁰¹ Saopštenje o vraćanju novca dao je Eugène Dupont na sednici Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika od 17. avgusta 1869. 332

- ⁴⁰² Marx citira pismo Ludwiga Neumayra Generalnom veću Medunarodnog udruženja radnika od 14. avgusta 1869. 332

- ⁴⁰³ O štrajku poljskih drvodelja i ciglara 1869. u Poznanju izvestio je Anton Žabicki na sednici Generalnog veća od 17. avgusta 1869. Marx je učestvovao na ovoj sednici. 333
- ⁴⁰⁴ Johann Georg Eccarius dobio je 11. avgusta 1869. vest da je W. Sylvis iznenada umro 27. jula. On je objavio ovu vest 14. avgusta 1869. u listu »The Bee-Hive Newspaper«. Sedamnaestog avgusta Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika dalo je zadatak Eccariusu da uputi poruku saučešća članovima National Labor Union (vidi nap. 350), koja je objavljena u listu »The Bee-Hive Newspaper« od 21. avgusta 1869. U prilogu lista »Demokratisches Wochenblatt« od 21. avgusta 1869, takođe je preštampana beleška iz Londona od 16. avgusta povodom smrti značajnog američkog radničkog vođa, u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »On je upravo bio zauzet sastavljanjem godišnjeg izveštaja i priloga za kongres koji se danas sastaje u Filadelfiji kad ga je otrgla smrt.
Da američki radnički pokret ne zavisi od života pojedinca, razume se samo po sebi; no, isto tako, sigurno je da Sylvis predstavlja nenaknadivi gubitak za sadašnji kongres. Sve oči bile su uprte u Sylvisa, koji je kao general proleTERSKE armije pored svojih sposobnosti posedovao desetogodišnje iskustvo, a – Sylvis je mrtav!« 333
- ⁴⁰⁵ Engels je, otprilike, od 19. avgusta do početka septembra 1869. boravio u Nemačkoj, gde je nekoliko dana proveo kod svojih rodaka u Engelskirhenu. 334 338
- ⁴⁰⁶ Reč je o članku rudarskog inženjera Hiltropa *Über die Reorganisation der Knappschaftvereine* u časopisu »Zeitschrift des königlich preußischen statistischen Bureaus«, za april, maj i jun 1869, koji je uređivao dr Ernst Engel. Na statutima rudarskih udruženja u rudnicima uglja Saksonske radio je Engels na Marxovu molbu i u februaru 1869. sastavio izveštaj za Generalno veće (vidi nap. 290). 334
- ⁴⁰⁷ Biografiju *Karl Marx*, koju je sastavio Engels i koja je 11. avgusta bila objavljena u listu »Die Zukunft« (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 295 - 299), publikovao je Wilhelm Liebknecht 21. avgusta 1869. u prilogu lista »Demokratisches Wochenblatt«. Prilikom preštampanja naredne podvučene reči Liebknecht je izostavio: »*Celokupan sadržaj njegovih*« (Lassalle-ovih) »*radova bio je pozajmljen, čak pozajmljen ne bez nerazumevanja*, on je imao prethodnika i intelektualno pretpostavljenog, čije je postojanje on, naravno, prećutao, dok je vulgarizovao njegove radove, a taj intelektualno pretpostavljeni zove se Karl Marx.«
Liebknecht je 17. avgusta 1869. pisao Marxu: »Engelsov članak o Tebi objavljujem ove nedelje uz ispuštanje jednog mesta, koje bi suviše povredilo ‚lasalovce‘ (da je L[assalle] zlonamerno ćutao o Tebi).« 335
- ⁴⁰⁸ U listu »Demokratisches Wochenblatt« od 28. avgusta 1869. objavljena je sledeća beleška: »U Ajzenahu je određeno da će pored zajedničkog partijskog glasila (»Der Volksstaat«, sada još uvek »Demokratisches Wochenblatt«, »Die Volksstimme« za Austriju i »Felleisen« za Švajcarsku biti partijski organi.« 335
- ⁴⁰⁹ Na Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 364) došlo je do žestoke diskusije o imenu partije koja se osniva, u kojoj je učestvovao i sitnoburžoaski demokrata Moritz Rittinghausen. Konačno je usvojen naziv Socijaldemokratska radnička partija. Izveštaj o ovoj diskusiji objavljen je u prilogu lista »Demokratisches Wochenblatt« od 21. avgusta 1869. 335
- ⁴¹⁰ U pruskoj Rajnskoj pokrajini, u Badenu i u drugim nemačkim oblastima, katolički sveštenici, među kojima i biskup Majnca Ketteler, započeli su demagošku agitaciju za opšte pravo glasa, za radničko zakonodavstvo i sl. Katoličkom propagandom htelo se sprečiti širenje socijalističkih ideja među radničkom klasom. Šestog septembra 1869. u Diseldorfu je otvorena 20. generalna skupština katoličkih udruženja Nemačke, na kojoj je zahtevano da se od hrišćana svih slojeva traži da se brinu o radničkoj klasi. 336

- 411 Misli se na drugo izdanje Marxovog rada *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. Na Marxovo pismo, za koje se ne zna gde se nalazi, odgovorio je Otto Meißner, 28. septembra 1869, da je poslao sve primerke osim 25, koje je zadržao. 336
- 412 N. W. Senior, *Journals, conversations and essays relating to Ireland*, Vol. 2, London, 1868, str. 208. 338
- 413 *Ribbonman* (ribbon – traka) – Članovi tajnog udruženja irskih seljaka, koji su kao oznaku nosili zelenu traku. Pokret ribbonmena nastao je krajem 18. veka u severnoj Irskoj i predstavljao oblik narodnog protesta protiv samovolje engleskih zemljoposjednika i nasilnog proterivanja zakupaca. Ribbonmeni su vršili prepade na imanja i organizovali atentate na najomraženije zemljoposjednike i upravnike. Njihove akcije imale su čisto lokalni karakter, oni nisu imali opšti program. 338 640
- 414 Marx je 8. i 9. oktobra 1869. vodio pregovore sa Ottom Meißnerom u Hamburgu. 339
- 415 Još od leta 1869. Engels se nosio mišlju da napiše knjigu o istoriji Irske. Da bi bolje upoznao Irsku, preduzeo je u septembru 1869. putovanje kroz tu zemlju. Za svoju planiranu knjigu Engels je proučio obimnu literaturu i mnogobrojne istorijske izvore: dela antičkih i srednjovekovnih autora, letopise, zbirke zakona, zakonske akte, folklorne i literarne spomenike, putopise, mnogobrojne radove iz istorije, arheologije, ekonomije, geografije, geologije itd. Postojeći bibliografski spisak Engelsov o istoriji Irske sadrži više od 150 naslova. Najveći deo izvoda koje je on u to vreme napravio u 15 svezaka zauzimaju pripremni materijali za njegovu planiranu knjigu, ne računajući beleške i fragmente na pojedinačnim listovima i novinske isečke. Engels je učio staroirski jezik kako bi irske izvore proučavao u originalu. Marx je planiranom delu pridavao veliki značaj i stalno je podržavao Engelsa u proučavanju istorije Irske. Marx i Engels formirali su svoje mišljenje o najvažnijim problemima irske istorije u toku zajedničke diskusije.
- U maju 1870. Engels je počeo sa formulisanjem prikupljenog studijskog materijala. Na primeru irske istorije razobličavao je sistem i metode britanske kolonijalne vladavine i njene teške posledice ne samo za ugnjeteni nego i za ugnjetački narod. On je kritikovao radove engleskih buržoaskih istoričara, ekonomista i geografa, koji su istoriju Irske i irsku stvarnost prikazivali rasno-šovinistički izopačeno.
- Engels je smogao vremena da napiše samo prvo poglavlje *Prirodni uslovi* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 377 - 409), iako je u suštini bio završio prikupljanje materijala za sve delove svoga rada. 339 340
- 416 Reč je bila o članovima odbora Opšteg nemačkog udruženja metalskih radnika, jednom od najjačih sindikata švajcerovskog Saveza nemačkog radništva. Vođe ovog sindikata, koji su bili u opoziciji prema politici J. B. von Schweitzera, iskoristili su Marxov boravak u Hanoveru da ga upitaju za savet kao vođu Medunarodnog udruženja radnika. Marx im je u razgovoru, 30. septembra 1869, objasnio politički značaj sindikata kao škole socijalizma i kao samostalne organizacije revolucionarnog klasnog pokreta. On je preporučio rukovodiocima sindikata metalskih radnika da ne dozvole da budu zavedeni frazama, već da stalno drže pred očima stvar proletarijata kako bi sindikati obuhvatili masu radnika i mogli da postanu bastion protiv vlasti kapitala.
- Glavni blagajnik J. Hamann objavio je u cirkularu odbora Sindikata metalskih radnika izveštaj o razgovoru s Marxom, koji je preštampao list »Der Volksstaat« od 27. novembra 1869. 340
- 417 Razgovor članova partijskog odbora Socijaldemokratske radničke partije Braunšvajga – Wilhelma Brackea, Samuela Spiera i Leonharda von Bonhorsta s Marxom održan je 3. oktobra 1869. u Hanoveru. Kao što se vidi iz Bonhorstovog pisma

Marxu od 25. oktobra 1869, u razgovoru je bilo reći, pored ostalog, o primeni bazelske odluke o pitanju zemlje (vidi nap. 424) u Nemačkoj.

Razgovor je doveo do uspostavljanja tesnog odnosa poverenja i čvrstih veza između Marxa i ovih članova partijskog odbora. 340

- 418 Wilhelm Liebknecht je u julu 1865. proteran iz Pruske od strane vlade «iz opštih političkih razloga». Kao poslanik severnonemačkog rajhstaga on je, istina, imao imunitet, ali samo za vreme zasedanja rajhstaga. O nameri Marxovoj da se sretne s Liebknechtom vidi i u ovom tomu, str. 575. Do susreta između njega i Liebknechta nije došlo. 340 575
- 419 Edward Wakefield, *An account of Ireland, statistical and political. In two volumes.* London, 1812. 341 378 347 355 368 411 430 435
- 420 Isaac Butt, *The Irish people and the Irish land*, Dublin, 1867, str. 69. i 84. 341
- 421 Knjigu N. Flerovskog *Положеніе рабочаго класса въ Россіи*, Petrograd, 1869, u izdanju N. P. Poljakova, poslao je Marxu 30. septembra (12. oktobra) 1869. Nikolaj Francevič Danijeljon. Danijeljon je izrazio nadu da će ta knjiga pružiti Marxu potreban materijal za naredne delove njegovog klasičnog rada *Kapital*. Delo Flerovskog podstaklo je Marxa da se ozbiljno pozabavi proučavanjem ruskog jezika. 342 343 397 403 405 424 432 438 453 578 580 637
- 422 Kongres ateista sazvali su za 8. decembar 1869. predstavnici sitnoburžoaske demokratije, bliski Ligi za mir i slobodu (vidi nap. 29), u Napulju. Kongres je trebalo da bude protivteža *ekumenskom koncilu*, koji se održavao od 8. decembra 1869. do 20. oktobra 1870. u Vatikanu i koji je usvojio dogmu o nepogrešivosti pape u stvarima vere i morala. Vlasti su rasturile kongres ateista. 342
- 423 *The Pale* («branjevina») – naziv britanske feudalne kolonije u Irskoj, koja je osnovana pošto su istočni deo ostrva osvojili anglo-normanski feudalci u 12. veku. Osvajači su na granicama kolonije napravili utvrđenja (otuda ime) i koristili su ih kao ishodište za neprestane ratove protiv stanovništva neosvojenih delova ostrva, sve dok u 16 - 17. veku najzad nije pokorena cela zemlja. 343
- 424 Posle Bazelskog kongresa (vidi nap. 333) vode južnonemačke Narodne partije i list «Felleisen», glasilo nemačkih radničkih udruženja u Švajcarskoj, razvili su žučnu polemiku protiv zaključka Bazelskog kongresa o ukidanju privatne svojine na zemlju. Oni su težili da radnike koji su stajali pod njihovim uticajem izjašnjavanjem za privatnu svojinu okrenu protiv Socijaldemokratske radničke partije. Amand Goegg, glavni urednik lista «Felleisen», trudio se da sitnoburžoaske pristalice lista «Felleisen» pomiri s tom odlukom. U jednom članku, u listu «Der Volksstaat» od 9. oktobra 1869, pokušao je da obezbedi revolucionarni značaj te odluke. Očigledno je Marx poslao ovaj članak Engelsu i označio ga kao «goeggijanuu».

Wilhelm Liebknecht bio je u principu saglasan sa tom odlukom. Međutim, on je zastupao mišljenje da je zvanično izjašnjenje partije o tome preuranjeno i da može da dovede do otepljenja proleterskih pristalica južnonemačke Narodne partije od Socijaldemokratske radničke partije. On je 29. septembra 1869. izjavio u listu «Demokratisches Wochenblatt» da svaki član partije može i treba da zauzme stav prema toj odluci, ali da partija tom odlukom nije vezana ni za jednu stranu. Unutar partije ovakva Liebknechtova taktika naišla je na odbijanje. Liebknecht se ubrzo uverio u potrebu jasnog izjašnjavanja partije o bazelskom zaključku i počeo je aktivno da deluje u tom smislu.

Nasuprot Liebknechtu, partijski odbor bio je za otvoreno izjašnjenje za bazelski zaključak. Leonhard von Bonhorst, Wilhelm Bracke i Samuel Spier, kao predstavnici partijskog odbora, govorili su, prilikom svog susreta s Marxom 3. oktobra 1869, upravo o mogućnosti praktične primene bazelske odluke u Nemačkoj i o taktici Socijaldemokratske radničke partije prema seljaštvu.

Bonhorst se 25. oktobra 1869. obratio Marxu s molbom da pitanje izloži

tako razumljivo da može poslužiti kao »smernica za agitaciju kod nemačkog seljaka« (vidi nap. 431). Ovo Bonhorstovo pismo Marx je takođe poslao Engelsu. 344 346

- 425 A. A. Serno-Solovjevič izvršio je 16. avgusta 1869. samoubistvo. Saopštenje da se njegova literarna zaostavština prenosi na Mihaila Bakunjinu pročitao je Marx u listu »L'Égalité« od 1. oktobra 1869. U listu je objavljen i poziv svim licima koja poseduju rukopise, pisma i druga dokumenta preminulog da ih stave listu na raspolaganje radi objavljivanja i sastavljanja biografije. 344 346
- 426 Očigledno upućivanje na dopise iz Liona i Pariza, koje je Mihail Bakunjin pre-radio i koji su objavljeni u listu »L'Égalité« od 16. oktobra 1869, u rubrici »Nouvelles de l'étrangers«. 344
- 427 Hermann Greulich, *Die Heulmaierei gegen den Basler Kongress*, objavljeno u listu »Der Volksstaat« od 16. oktobra 1869. Vidi i nap. 424. 344
- 428 *Zastarelim načinom iz 1789.* naziva Marx parcelisanje feudalnog zemljišta koje je konfiskovano za vreme buržoaske revolucije u Francuskoj. Ono je dovelo do stvaranja brojnog jakog sitnoburžoaskog sloja u okviru klase seljaka, koja je bila osuđena na mučan proces osiromašenja, i stajalo je u suprotnosti sa ciljevima proleterske partije (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 209 - 210, kao i u 27. tomu str. 326 - 328). 344
- 429 *Land and Labour League* (Liga zemlje i rada) osnovana je u oktobru 1869. u Londonu pod direktnim uplivom Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. Izvršnom komitetu Lige pripadalo je više od deset članova Generalnog veća. Program je sastavio Johann Georg Eccarius po Marxovim uputstvima (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 466 - 470). U njemu se, pored ostalog, zahtevalo finansijska i poreska reforma i reforma prosvetavanja naroda, nacionalizacija zemlje, skraćivanje radnog dana i stvaranje poljoprivrednih kolonija.

Marx se nadao da će delatnost Lige doprineti revolucionisanju engleske radničke klase i ubrzati stvaranje samostalne proleterske partije u Engleskoj. Međutim, već u jesen 1870. pojačao se uticaj buržoaskih elemenata u Ligi i ona je postepeno izgubila vezu sa MUR. 344 356 359 584

- 430 U leto i jesen 1869. došlo je u Irskoj do širokog pokreta za pomilovanje zatočenih fenijanaca (vidi nap. 35). Na mnogobrojnim mitinzima usvajane su peticije engleskoj vladi, u kojima se zahtevalo oslobađanje irskih revolucionara. Međutim, predsednik vlade Gladstone je odbacio ove zahteve. Dvadeset četvrtog oktobra 1869. održane su masovne demonstracije u Londonu za fenijance (pod-roban prikaz tih demonstracija vidi u ovom tomu na str. 638). Posle ovih demonstracija Generalno veće je odlučilo da sastavi apel britanskom narodu u odbranu zatočenih Iraca. Za to je zadužena komisija, koju su sačinjavali Marx, Benjamin Lucraft, Hermann Jung i Johann Georg Eccarius. Na Marxov predlog, pitanje je postavljeno šire. U novembru 1869. Generalno veće vodilo je iscrpnu diskusiju o držanju britanske vlade prema zatočenim Ircima. Marx je dva puta uzimao reč u diskusiji (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 471 - 474) i sastavio *Nacrt rezolucije Generalnog veća o držanju britanske vlade o pitanju amnestiranja Iraca«* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 313, kao i u ovom tomu, str. 356 - 358). Ova) nacrt usvojilo je Generalno veće 30. novembra 1869. 345 599 638
- 431 Leonhard von Bonhorst pisao je 25. oktobra 1869. Marxu, pored ostalog: »Vi, koji ste već dugo i temeljno kopali po svim statistikama, morate najbolje znati gde nemačkog seljaka cipela najviše žulji. Obećajmo mu onda na tome mestu operaciju i onda će, mislim, on ići s nama i u vatra i u vodu.
- Tako mislim (oprostite eventualnom novajliji) da bi hipotekarstvo morao biti uspeo zahvat. Isto tako povećanje prinosa zemljišta. Osiguranje zasnovano

- na uzajamnosti. Sposobnost konkurencije krupnim posedima, školstvo. Sve bazirati na principu države.» 346
- ⁴³² Suprotno sudskoj odluci od 16. oktobra 1869, po naređenju pruskih vojnih vlasti, razoren je u Ceulu (Hanover) spomenik Hanoverancima palim u bici kod Langensalca 27. juna 1866. u prusko-austrijskom ratu. Ministar rata von Roon izjavio je povodom toga u severnonemačkom rajhstagu: »Pruska je vojna država, vojna uprava u Ceulu izvršila je samo svoje domaće pravo.« 346 352
- ⁴³³ Reč je o listu »The Bee-Hive Newspaper« od 30. oktobra 1869, sa uvodnim člankom *Ministers and the fenian prisoners*, u kome se davalo za pravo Gladstone-ovoj politici prema irskom narodnooslobodilačkom pokretu. 347
- ⁴³⁴ Štrajk predilaca u Boltonu trajao je od 19. oktobra do 4. novembra 1869. i završio se porazom radnika. 347
- ⁴³⁵ Očigledno se ukazuje na članak *Unser Redakteur* u bostonskom listu »Der Pionier« od 13. oktobra 1869, koji je sadržavao napade na Marxov *Kapital*. 348
- ⁴³⁶ J. B. von Schweitzer iskoristio je u početku nedosledno držanje Wilhelma Liebknechta prema zaključcima Bazelskog kongresa (vidi nap. 424). U jednoj provokatorskoj seriji članaka u listu »Der Social-Demokrat« u oktobru 1869. optužio je on ajzenahovce (vidi nap. 364) za izdaju radničke klase i prebacio im da su se odrekli socijalističkog programa i da se nalaze u vlasti Narodne partije (vidi nap. 103). Leonhard von Bonhorst odgovorio je na Schweitzerove optužbe člankom *Der famose Diktator und eine der Braunschweiger „Stroh puppen“ im Lichte der Baseler Beschlüsse* u listu »Der Volksstaat« od 27. i 30. oktobra 1869. U članku je pokazao da lasalovski Opšti nemački radnički savez samo deklarise socijalističke principe, ali da nikada ništa nije preduzeo za njihovo ostvarenje. Schweitzeru, tako je pisao Bonhorst, nikada neće poći za rukom da se predstavi kao zastupnik interesa sećskog proletarijata, jer on sam uživa podršku pruskih junkera. Napadi demokratske štampe na zaključke Bazelskog kongresa, primetio je on na završetku, pokazuju samo kuda prolazi granica između Socijaldemokratske radničke partije i njenih prišipetlja iz Narodne partije. 348 350
- ⁴³⁷ Leonhard von Bonhorst je uhapšen 27. oktobra 1869. u Magdeburgu. Optužen je da je na jednom skupu u Magdeburgu napadao pruski vojni sistem. Nakon 28-dnevnog istražnog zatvora osuđen je na četiri nedelje zatvora. 348
- ⁴³⁸ Šestog novembra 1869. u Londonu je u prisustvu kraljice Victorije obavljeno svečano otvaranje novog mosta na Temzi (Blackfriars-Bridge) i Holbornskog vijadukta. 348
- ⁴³⁹ Marx citira u prvom tomu *Kapitala* rad George-a Ensora *An inquiry concerning the population of nations: containing a refutation of Mr. Malthus's essay on population*. London, 1818 (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 644). 348 356
- ⁴⁴⁰ Arthur O'Connor bio je vođ revolucionarne tajne organizacije United Irishmen (Ujedinjeni Iraci), koja je sebi postavila za cilj stvaranje nezavisne irske republike. U maju-junu 1798. United Irishmen organizovali su ustanak protiv britanske vladavine. O'Connor je uhapšen u predvečerje ustanka; 1803. je emigrirao u Francusku. Ustanak je surovo ugušen i Irska je izgubila poslednje ostatke svoje nezavisnosti (vidi nap. 38). 348 376
- ⁴⁴¹ Očigledno je reč o vodvilju *La régence de Decembrostein*, Pariz, 1869. 350
- ⁴⁴² Marx upoređuje Ferdinanda Freiligratha sa fabrikantom Johannom Classen-Kappelmanom, članom Gradskog poglavarstva Kelna, koji je 1865. stekao tužnu slavu. Zajedno sa drugim članovima Naprednjačke stranke on je jula 1865. učestvovao u pripremi svečanosti u korist reforme. Pošto je ova zabranjena, Classen-Kappelman se uplašio da ne bude uhapšen i otputovao je u Belgiju.

- Prispeli gosti naišli su na zatvorena vrata i morali su da se okupe u zoološkom vrtu. Policija je rasturila skup. 352
- 443 Alexandre-Auguste Ledru-Rollin obratio se apelom biračima u Francuskoj. Ovaj apel, datiran 7. novembrom 1869, objavljen je u listu «Le Réveil» od 10. novembra 1869. pod naslovom *Aux électeurs*. Marx aludira na to što se Ledru-Rollin prilikom predsedničkih izbora 10. decembra 1848. pojavio kao kandidat sitnoburžoaskih demokrata. 352
- 444 Ova vest o događajima 17. aprila na korejskoj obali objavljena je u listu «Мокковскіе ведомости» od 23. septembra 1869. 352
- 445 Jeremiaha O'Donovana Rossu, jednog od zatočenih vođa irskog narodnooslobodilačkog pokreta, seljaci iz Tipererija izabrali su 25. novembra 1869. u engleski Donji dom. 355 368 640
- 446 Léonce de Lavergne, *The rural economy of England, Scotland, and Ireland*, Edinburg i London, 1855. 355
- 447 *Report of the fourth annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland*. London [1869]. 356 404 586 607
- 448 Marxove govore o politici britanske vlade prema irskim zatočenicima, koje je održao na sednicama Generalnog veća 16. i 23. novembra 1869, uneo je u zapisnik Johann Georg Eccarius, sekretar Generalnog veća (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 471 - 475).
O sednici Generalnog veća održanoj 16. novembra obavestili su «Reynolds's Newspaper» od 21. novembra 1869. i «The National Reformer» od 28. novembra 1869, o sednici održanoj 23. novembra izvestili su «Reynolds's Newspaper» od 28. novembra i «The National Reformer» od 5. decembra 1869. 356 372
- 449 Gladstone je u govoru, 7. oktobra 1862, u Njukasu pozdravio Jeffersona Davisa kao predsednika Konfederacije robovlasničkih država Juga, koje su bile započele američki građanski rat (1861 - 1865). Govor je objavljen u listu «The Times» od 9. oktobra 1869. 356 412
- 450 U decembru 1868. Gladstone-ova liberalna vlada smenila je torijevsku vladu Disraelija. Gladstone-ovo obećanje da će rešiti irsko pitanje bilo je jedna od demagoških parola koje su liberalima obezbedile pobedu na parlamentarnim izborima. U jeku izborne bitke opozicija je kritikovala u Donjem domu politiku torijevaca u Irskoj i upoređivala je sa politikom Williama Osvajača u 11. veku. 357
- 451 U svom pismu od 13. novembra 1869. Wilhelm Liebknecht je molio Marxa i Engelsa za nekoliko naučnih članaka. Izrazio je svoje žaljenje što nije došlo do susreta sa Marxom za vreme njegovog boravka u Nemačkoj (vidi nap. 656) i dodao: «Mnogo toga što Ti se sada čini da zaslužuje prekor, drukčije bi onda ocenjivao.» 358
- 452 Elisée Reclus boravio je u julu-avgustu 1869. u Londonu i učestvovao, 6. jula i 17. avgusta 1869, na sednicama Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 394 360
- 453 Ukaz o amnestiji u Rusiji potpisan je 25. maja (6. juna) 1868. Amnestija je obuhvatila lica koja su zbog političkih prestupa osuđena pre 1. januara 1866, kao i neke zatvorene strance koji su prema tom carevom ukazu proterani iz zemlje i nisu smeli da se vrate u Rusiju. Na osnovu te amnestije nekoliko Poljaka, koji su osuđeni na lišenje slobode ispod 20 godina, moglo je da se vrati u svoju zemlju.
Guelfska zavera – Posle prusko-austrijskog rata Hanover je izgubio svoju nezavisnost i pripojen je Pruskoj. Bivši kralj Hanovera George V hteo je ponovo da dovede na presto dinastiju Guelfa i u proleće 1867. osnovao je u Francuskoj od hanoverskih emigranata takozvanu Legiju Guelfa. Osmog aprila 1868. pruski

- sudovi osudili su nekoliko oficira, koji su učestvovali u osnivanju Legije, na 10 godina zatvora. Pruska vlada, koja je htela da učvrsti svoje pozicije u Hanoveru, dala je, međutim, početkom maja 1868, amnestiju za vojnike Legije Gueifa. 395
- 454 »Der Volksstaat« – organ Socijaldemokratske radničke partije, izlazio od 2. oktobra 1869. do 29. septembra 1876. u Lajpcigu. Na Ajzenškom kongresu (vidi nap. 364) ime lista »Demokratisches Wochenblatt« (vidi nap. 14) promenjeno je u »Der Volksstaat« i list je proglašen centralnim glasilom partije. List je odražavao gledišta revolucionarnog pravca nemačkog radničkog pokreta. Zbog svoga hrabrog, revolucionarnog držanja bio je izložen stalnim progonima policije i vlade. Sastav redakcije često se menjao zbog hapšenja urednika; opšte rukovođenje ostalo je, međutim, u rukama Wilhelma Liebknechta. Veliki uticaj na karakter lista imao je August Bebel, glavni urednik publikacija lista »Der Volksstaat«.
- Marx i Engels bili su saradnici lista od njegovog osnivanja. Pomagali su redakciji i svojim kritikama doprineli su da list dosledno ostane na svojoj revolucionarnoj liniji. Bez obzira na pojedinačne slabosti i greške, »Der Volksstaat« je bio jedan od najboljih radničkih listova sedamdesetih godina. 359 392 394 415 430 455 466
- 455 Francuski prevod prvog toma *Kapitala* započeo je oktobra 1869. Charles Keller, član Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika. On je poslao Marxu rukopis svog preвода, koji je tu uneo svoje ispravke (vidi u ovom tomu, str. 578). Keller je učestvovao u Pariskoj komuni i nakon njenog poraza emigrirao je u Švajcarsku. Prvi tom *Kapitala* preveo je do kraja na francuski Joseph Roy (vidi nap. 46). 360 376 637
- 456 H. C. Carey, *Principles of Social Science*, Filadelfija, 1868 - 1869. 360 364
- 457 David Ricardo, *On the principles of political economy, and taxation*. Third edition, London, 1821. 361
- 458 Uporedi sa Marxovim pismom od 14. avgusta 1851. Engelsu (vidi u 34. tomu ovog izdanja, str. 335 - 336). 363
- 459 U listu »Der Volksstaat« od 10 (prilog), 13, 17. i 20. novembra 1869. štampano je predavanje *Vom Rechte das mit uns geboren* G. S. Schäfera, propovednika ideje slobodnih verskih opština. 363
- 460 Karl Marx, *Misère de la philosophie*. Pariz, Brisel, 1847; delo je prvi put objavljeno na nemačkom u izdanju koje su priredili Karl Kautsky i Eduard Bernstein; pregledao ga je Engels i napisao predgovor (vidi u 7. tomu ovog izdanja). 364
- 461 Ovim brojevima stranica prvog izdanja prvog toma *Kapitala* odgovaraju stranica 451. i dalje u 21. tomu ovog izdanja. 366
- 462 Koloniziranje Severne Amerike je neraskidivo povezano sa procesom prvobitne akumulacije kapitala. Severnoamerička buržoazija čak je još i nadmašila evropsku u primeni svih mogućih, na gruboj sili zasnovanih metoda akumulacije. Masovno istrebljenje Indijanaca i pljačka njihovih zemljišta, proterivanje sitnih farmera i nemilosrdno izrabljivanje radnika, prinudni rad belaca i ropstvo Crnaca bile su propratne pojave stvaranja buržoaskog uređenja u kolonijama Severne Amerike i kasnije SAD. 367
- 463 Na sednici Generalnog veća od 23. novembra 1869. nastavljena je diskusija o politici britanske vlade prema irskim političkim zatvorenicima (vidi i nap. 430. i 448). 367
- 464 U februaru-martu 1867. fenijanci su pokušali da dignu oružani ustanak (vidi nap. 35). Engleske vlasti su saznale za to i uspele bez velikog napora da uguše izolovane pobune u pojedinim grofovijama. Mnogi vođi fenijanaca su uhapšeni i izvedeni pred sud. 368

- ⁴⁶⁵ *Chetham Library* – najstarija, u 17. veku osnovana biblioteka u Mančesteru. Marx je u njoj radio zajedno sa Engelsom za vreme svoga prvog boravka u Engleskoj 1845. 368 380 462
- ⁴⁶⁶ Podrobnije o tome vidi u Engelsovoj *Istoriji Irske*, u 27. tomu ovog izdanja, str. 396 – 399.
Brehon-Law bio je opšti naziv stare zbirke irskih zakona, nazvane tako po brehonima, irskim sudijama. Brehon-Law je važio u Irskoj do 1605, potom ga je britanska vlada stavila van snage. Jedna komisija, koju je britanska vlada formirala 1852. godine, počela je sa izdavanjem stare irske zbirke zakona. Prva tri toma *Ancient laws of Ireland* izašla su 1865, 1869. i 1873. Oni su sačinjavali zbirni tom *Senchus Mor* (Velika knjiga starih vremena). Izdavanje ovih zakona nastavljeno je sve do 1901. 368 388 396 397 411 414 445 454 463
- ⁴⁶⁷ John Davies, *Historical tracts*, Dublin, 1787. Engels citira iz oba traktata *A letter from Sir John Davies Knt., Attorney General of Ireland, to Robert Earl of Salisbury*, 1607, i *A letter from Sir John Davies to Robert Earl of Salisbury, concerning the state of Ireland*, 1610. 369 375 379
- ⁴⁶⁸ Ukazivanje na govor Napoleona III, 29. novembra 1869, prilikom otvaranja vanrednog zasedanja Corps législatif (objavljen 30. novembra 1869. u listu «Journal des Débats» i u drugim francuskim listovima), kao i na govore Prévost-Paradola u Edinburgu za vreme njegovog putovanja po Engleskoj u novembru 1869 (objavljenih u engleskoj štampi, kao i u većem broju francuskih listova, među kojima i u «Journal des Débats» od 16. i 18. novembra 1869). 369
- ⁴⁶⁹ Početkom novembra Marx je podneo Generalnom veću Međunarodnog udruženja radnika na razmatranje dva pitanja u vezi sa irskim problemom: 1. Postupak engleskog ministarstva u pitanju amnestije Iraca, 2. Stav engleske radničke klase prema irskom pitanju (vidi u ovom tomu, str. 353. O diskusiji o prvom pitanju vidi u ovom tomu, str. 356 – 358. i 366 – 367. Diskusija o drugom pitanju odložena je zbog Marxove bolesti, a kasnije se Generalno veće nije vraćalo na ovo pitanje, jer su zbog izbijanja nemačko-francuskog rata na dnevnom redu bili drugi zadaci. O odnosu engleske radničke klase prema irskom pitanju vidi u ovom tomu, str. 580 – 582, 283 – 285, 607 – 610. 370
- ⁴⁷⁰ Nakon poraza irskog ustanka 1867 (vidi nap. 464) mnogi fenijanci su uhapšeni i izvedeni pred sud. U septembru 1867. organizovano je bekstvo Kelleya i Deasyja, dvojice uhapšenih vođa fenijanaca. Smrtna presuda trojici Iraca, koji su okrivljeni da su organizovali prepad, izazvala je širok talas protesta u Engleskoj i Irskoj. Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika podržavalo je ovaj pokret. Marx, koji je težio stvaranju jedinstvene taktike proletarijata u nacionalnom pitanju i širenju ideja proleterskog internacionalizma među engleskim radnicima, insistirao je na tome da se u Generalnom veću održi javna diskusija o irskom pitanju. Na diskusiju su pozvani i predstavnici irske i engleske štampe. Diskusija je počela 19. novembra 1867. Dvadesetog novembra Generalno veće je na vanrednoj sednici potvrdilo memorandum, koji je sastavio Marx, *Zatvoreni fenijanci u Mančesteru i Međunarodno udruženje radnika* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 179). 370
- ⁴⁷¹ U svom pismu od 11. novembra 1869. Marxu, Wilhelm Bracke je primetio da je hapšenje Leonharda von Bonhorsta (vidi nap. 437) donelo odboru Socijal-demokratske radničke partije nove teškoće.
 Bonhorst je bio sekretar partijskog odbora u Braunšvajgu. 371 373
- ⁴⁷² *Habeas Corpus Act* doneo je engleski parlament 1679. godine. Po tom zakonu svaki nalog za hapšenje morao je da bude obrazložen, a uhapšeni je morao ili da u kratkom roku (3 – 20 dana) bude izveden pred sud ili da bude pušten. *Habeas Corpus Act* nije važio u slučajevima optužbe za izdaju države i mogao je odlukom parlamenta povremeno da bude stavljan van snage. 372

- ⁴⁷³ U svom pismu od 3. decembra 1869. Engelsu, Carlu Klein i Friedrich Wilhelm Moll prikazali su materijalne i finansijske teškoće solingenske Zadruge proizvođača čelične i željezne robe (vidi nap. 336) i zamolili za pomoć. Engels je zabeležio na ovom pismu: »Odgovoreno 8. 2. 70, poslato 50 talira, registrovano. Kamatu upisati u korist rezervnog fonda zadruga.« 373 374 588
- ⁴⁷⁴ Buržoaski republikanac Jules Favre postavio je 30. novembra 1869. na sednici Corps Législatif pitanje o većem broju protivzakonitih postupaka vlade: odlaganju sednica Corps-a, mešanju vlasti u izbore za Corps u maju-junu 1869. i drugim. Posebno senzacionalne činjenice izašle su na videlo na sednici od 7. decembra, na kojoj je trebalo da budu potvrđena punomoćja poslanika Durand-a. Ministar unutrašnjih poslova Forcade-Laroquette branio je i zalagao se za kandidaturu Durand-a. Favre je predložio da se provere rezultati glasanja prilikom kandidovanja Durand-a. Liberalni poslanici, koji su pripadali parlamentarnoj opoziciji francuske buržoazije, takozvanoj »tiers parti« (trećoj stranci), nisu podržali Favre-a i uzdržali su se od glasanja. Favre-ov predlog odbačen je sa 135 glasova protiv. 373
- ⁴⁷⁵ Apeli ženevskog Centralnog komiteta Sekcijske grupe nemačkog jezika (vidi nap. 486) za podršku solingenskoj proizvođačkoj zadrugi objavljeni su u listu »Der Vorbote«, br. 11/1868. i br. 10/1869. 374
- ⁴⁷⁶ Zdravicu Marxu i Engelsu, urednicima lista »Neue Rheinische Zeitung«, održao je Carl Klein u maju 1864. u Kelnu povodom proslave godišnjice osnivanja Opšteg nemačkog radničkog saveza u prisustvu Ferdinanda Lassalle-a. 374 588
- ⁴⁷⁷ Vidi naročito Marxov članak *Prisilna emigracija. Kossuth i Mazzini. Pitanje izbeglica. Izborna korupcija u Engleskoj. Gosp. Cobden*, objavljen u proleće 1835. u listu »New-York Daily Tribune« (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 449 - 454). 375
- ⁴⁷⁸ Marx je preporučio Engelsu da u svojoj knjizi o istoriji Irske (vidi nap. 415) posveti ovom periodu posebno poglavlje. Da bi pomogao Engelsu u njegovom radu, on je sakupljao izvode o istoriji Irske od 1776. do 1801; u ovom pismu iznete misli imaju za osnovu ove izvode. Engels je nameravao da u poglavlju *Engleska vladavina* obradi odeljak *Ustanak i Uniја. 1780 - 1801*. 376
- ⁴⁷⁹ Očigledno aluzija na to što je carica Eugénie 9. decembra 1869. prisustvovala sednici francuskog kabineta, što je kod opoziciono orijentisanih liberalnih i demokratskih krugova Pariza izazvalo veliko negodovanje. 376.
- ⁴⁸⁰ Delo Giraldua Cambrensisa *Topographia hibernica et expugnatio hibernica* (kod Engelsa »Hibernia expugnata«) objavljeno je 1867. u petom tomu *Giraldi Cambrensis Opera*. Camdenova knjiga *Britannia* izdata je 1590. u Frankfurtu na Majni; u njenom dodatku objavljen je drugi rad Giraldua Cambrensisa pod naslovom: *Hiberniae et insularum Britanniae adiacentium descriptio*. 380
- ⁴⁸¹ Prvo izdanje knjige *The industrial resources of Ireland* Roberta Kane-a objavljeno je 1844, drugo 1845. 380
- ⁴⁸² John Cannon, *History of Grant's campaign for the capture of Richmond (1864 - 1865)*, London, 1869. 380
- ⁴⁸³ Pošto je propao pokušaj Mihaila Bakunjinina da na Bazelskom kongresu (vidi nap. 333) prigrabi za sebe rukovođenje Međunarodnim udruženjem radnika, on je promenio svoju taktiku i prešao na otvorenu borbu protiv Generalnog veća. Bakunjinove pristalice dokopale su se većine u redakciji švajcarskog nedeljnog lista »L'Égalité«. Već 6. novembra 1869. u ovom listu je objavljen uvodni članak, u kome je Generalno veće optuženo da je povredilo 2. i 3. član poslovnika, koji su predviđali publikovanje informativnog biltena o položaju radnika u raznim zemljama. Trinaestog novembra objavljen je drugi članak, u kome je predloženo formiranje posebnog federalnog veća za Englesku, kako bi se, to-

bože, Generalnom veću olakšalo vršenje funkcije rukovođenja opštim poslovima MUR.

Dalje, objavljen je članak koji je propovedao uzdržavanje od politike. Najzad, list je 11. decembra 1869. u uvodnom članku pod naslovom *Réflexions* uputio žestoke napade protiv Generalnog veća zbog njegovog držanja u irskom pitanju. Članci sa sličnim napadima protiv Generalnog veća objavljivani su i u listu »Le Progrès».

O napadima listova »L'Égalité» i »Le Progrès» raspravljalo se u Generalnom veću prvi put na njegovoj sednici od 14. decembra 1869. Prvog januara 1870. Generalno veće na vanrednoj sednici usvojilo je tekst cirkularnog pisma *Federalnom veću romanske Švajcarske*, koji je sastavio Marx, i uputio ga sekcijama MUR (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 314 - 320). 382 389 613 616

- 484 Misli se na rezolucije koje je Bazelski kongres usvojio 9. septembra 1869. Rezolucije su objavljene u *Report of the fourth annual Congress of the International Working Men's Association*, London [1869], str. 21. Vidi o tome i u: Karl Marx-Friedrich Engels, *Tobožnji rascjepi u Internacionali*, 29. tom ovog izdanja, str. 31 - 32. 383 432
- 485 Ovaj zaključak sadržan je u *Statutu i poslovniku Međunarodnog udruženja radnika*, 27. tom ovog izdanja, str. 431 - 432. Vidi o tome i Karl Marx, *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske*, isto, str. 314 - 315. 383
- 486 U januaru 1865. Ženevska sekcija Međunarodnog udruženja radnika za Švajcarsku obrazovala je Centralni komitet, a u avgustu 1865. Sekcija i Centralni komitet u Ženevi razdvojeni su na francusko i nemačko odeljenje. Na čelu nemačkog dela Centralnog komiteta Sekcijske grupe nemačkog jezika stajao je Johann Philipp Becker. Na ovaj komitet Generalno veće prenelo je januara 1866. privremeno i rukovođenje sekcijama i članovima MUR u Nemačkoj. 384
- 487 Engels je krajem decembra 1869. otputovao svojoj majci u Barmen i vratio se 6. januara 1870. u Mančester. 385
- 488 Očigledno aluzija na to što je 2. januara 1870. na vlast došlo Ollivier-ovo liberalno ministarstvo. U Nemačkoj je ova mera Napoleona III smatrana korakom na putu ka regulisanju odnosa između Francuske i Severnonemačkog saveza. 385
- 489 U svojoj knjizi *Gospodin J. B. von Schweitzer i organizacija lasalovskog Opšteg nemačkog radničkog saveza*, Lajpcig, 1869, Fritz Mende je optužio Schweitzera da se ne drži uslova koji su utvrđeni prilikom ujedinjavanja dve lasalovske organizacije (vidi nap. 355). Mende je zahtevao isključenje Schweitzera iz ONRS i sazivanje generalne skupštine još u 1869. godini. 386
- 490 Desetog januara 1870. princ Pierre-Napoléon Bonaparta ubio je u svojoj kući novinara Victora Noira, saradnika republikanskog lista »La Marseillaise». Noir je došao kod Pierre-a-Napoléona kao sekundant blankiste Pascala Grousset-a, saradnika lista »La Marseillaise», koji je zbog uvrede izazvao princa na dvoboj. Ubistvo se dogodilo nekoliko dana posle dolaska na vlast liberalne vlade Ollivier-a, uz čiju pomoć se liberalna buržoazija nadala da će ostvariti niz reformi. Ubistvo je izazvalo veliko negodovanje u demokratskim krugovima i imalo je za posledicu porast republikanskog pokreta u Francuskoj. 387 397 645
- 491 Taj članak Lucien-Anatole-a Prévost-Paradola izašao je u ponedjeljak, 17. januara 1870. u listu »Journal des Débats». 387
- 492 Misli se na govor ministra trgovine u liberalnoj Gladstone-ovoj vladi Johna Brighta, održan 11. januara na jednom skupu u Birminghamu. Govor je objavljen u listu »The Times» od 12. januara 1870. 387
- 493 Reč je o delu Aleksandra Hercena »Тюрьма и ссылка, koje je prvi put objavljeno pod pseudonimom Iskander u Londonu i Parizu. Kasnije je taj rad predstavljao poglavlje u njegovoj knjizi *Prošlost i razmišljanja*. Engelsov primerak

sadrži rukom pisane primedbe na marginama, kao i nemačka značenja ruskih reči. Ovom knjigom koristimo se i Marx kad je učio ruski jezik. 389

- ⁴⁹⁴ U svom pismu od 20. decembra 1869. molio je Wilhelm Liebknecht Engelsa za dopuštenje da rad *Nemački seljački rat* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 275 - 348) štampa u listu »Der Volksstaat« i da ga ponovo izda kao separat. Kao što se vidi iz Liebknechtovog pisma Engelsu od 8. februara 1870, ovaj je bio saglasan sa štampanjem i izrazio je spremnost da napiše uvodnu napomenu. U Liebknechtovom pismu od 8. februara stajalo je: »Divno je što si već izrazio spremnost. Mnogo će nam koristiti. Budi tako dobar i napiši uvod ubrzo...« *Prethodna napomena* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 322 - 328) i pet poglavlja rada objavljeni su u listu »Der Volksstaat« od 2. aprila do 25. juna 1870; u oktobru 1870. objavljen je ceo rad kao brošura. 389 392 394
- ⁴⁹⁵ Godine 1863. objavljen je treći tom celokupnih dela Giraldua Cambrensisa *Giraldi Cambrensis Opera*. Prva četiri toma izdao je J. S. Brewer, poslednja tri James F. Dimock. Radovi Giraldua Cambrensisa *Expugnatio Hibernica* i *Topographia Hibernica* izašli su 1870. u petom tomu (vidi i u ovom tomu, str. 380). 390 411
- ⁴⁹⁶ Johann Jacoby, poslanik pruskog landtaga, održao je, 20. januara 1870. na jednom izbornom skupu u Berlinu govor o ciljevima radničkog pokreta. U njemu je izjavio: »Osnivanje najmanjeg radničkog udruženja biće za buduće istoričare kulture od veće vrednosti nego – dan bitke kod Sadove.«
Pošto je dobio izveštaj o ovom skupu, Ludwig Kugelmann je 23. januara pisao Jacobyju: »Zašto, dok citirate Aristotela, de Maistre-a, Owena, v. Gentza i Johna Stuarta Milla, prećutkujete ime *Karla Marxa*, istraživača, prema kome su svi pomenuti izuzev Aristotela pigmeji, mislioca, koga čovek s pravom može nazvati *sveštju 19. veka*, čija učenja niste Vi, dalje razvili?, nego su Vam njegovi epohalni radovi, naročito *Manifest Komunističke partije* i *Kapital*, uključujući istorijski razvoj i nomenklaturu, pružili *ono bitno* za Vaše izlaganje?« Jacoby je odgovorio 24. januara. On je priznao Marxove neosporne zasluge i svoje istupanje pravdao time da on Marxovo učenje izlaže u popularnom obliku i da bi pri tom »naučni aparat« bio neumestan. Ova pisma, Kugelmannovo i Jacobyjevo, Marx je poslao Engelsu. 392 394
- ⁴⁹⁷ Prvi pokušaj da Marxovu knjigu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* prevede na francuski napravio je Charles Keller 1869. On je zbog toga prekinuo svoj rad na prevodenju *Kapitala* na francuski (vidi nap. 455). Kellerov prevod ostao je nedovršen. Na francuskom jeziku *Osamnaesti brimer* objavljen je tek od januara do novembra 1891. u organu francuske radničke partije »Le Socialiste«, a kao knjiga iste godine u Lilu. 394
- ⁴⁹⁸ Glavni urednik lista »La Marseillaise« Henri Rochefort uhapšen je 8. februara 1870. na izbornom skupu u jednoj pariskoj radničkoj četvrti. Zbog svoga članka o ubistvu Victora Noira (vidi nap. 490) u komemorativnom broju lista »La Marseillaise« osuđen je već 22. januara na šest meseci zatvora. 396 401
- ⁴⁹⁹ »Belim bluzama« nazvani su u Francuskoj policijski agenti koji su nosili bele košulje i izdavali se za radnike. U junu 1869. policijska prefektura pokušala je da uz njihovu pomoć isprovocira pobunu pariskog proletarijata. 396
- ⁵⁰⁰ *Felix Holt* – glavni junak romana *Felix Holt, the Radical*, engleske spisateljice George Eliot.
O promeni reči »Radical« u »Rascal« (hulja) vidi u Marxovom pismu kćerki Jenny od 10. juna 1869, u ovom tomu, str. 559. 397 559
- ⁵⁰¹ List »La Cloche« objavio je početkom februara 1870. izvode iz 4. toma »Le Guet-apens de Bayonne« dela *Histoire de Napoléon I^{er}* od P. Lanfrey-a; delo je imalo četiri toma. 397

- 502 Reč je o poverljivom pismu Henri Perret-a Hermannu Jungu, od 4. januara 1870, koje Marx u izvodima navodi u svom pismu César-u Paepeu, od 24. januara 1870 (vidi u ovom tomu, str. 584 - 587). 398 401
- 503 Pismo Eugène-a Hins-a, od 21. januara 1870, Powellu Williamu Fredericku Stepneyu poslao je Marxu, 27. januara 1870, Johann Georg Eccarius. 398 405 584
- 504 U listu »La Marseillaise« od 2. februara 1870, na zahtev Karla Blinda, objavljena je beleška u kojoj se za njega kao navodnog člana bivše nemačke Narodne skupštine i diplomatskog predstavnika frankfurtskog parlamenta traži amnestija. U stvarnosti Karl Blind i Jakob Friedrich Schütz (Blind je pisao Schurz, jer je ovaj kao brigadni general država Severa i kasnije američki ministar unutrašnjih poslova imao zvučnije ime) nisu nikada bili članovi nemačke Narodne skupštine. Schütz je bio kao »otpravnik poslova« Pfalca upućen u Pariz da bi uspostavio diplomatske odnose sa Francuskom, vrbovao generale i nabavljao municiju. Blind mu je bio pridodat. 399
- 505 U vezi s drugim izdanjem Marxovog rada *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 87 - 168 i u tomu 27, str. 293 - 294) pisao je Liebknecht u svom pismu od 8. februara 1870 (vidi i nap. 494). Otto Meißner nije ni listu »Der Volksstaat« ni listu »Die Zukunft« poslao oglas o objavljivanju dela, tako da on »još pre 8 dana nije znao sigurno da li knjiga izlazi«.
Ne zna se gde se nalazi Engelsovo pismo Liebknechtu. 400 402
- 506 Reč je o članku Alfreda Naquet-a *La révolution et la science. De la fabrication du coton poudre et de son application, soit comme poudre de guerre, soit comme poudre de mine*, koji je objavljen u listu »La Marseillaise« od 30. januara 1870. 400
- 507 *Bas-empire* - u istorijskoj literaturi naziv Vizantijskog Carstva; postao je stalni pojma za državu koja se nalazi u propadanju. Marx i Engels su ga često upotrebljavali za Drugo carstvo. 401 517
- 508 William Cobbett, *To the Boroughmongers*. U časopisu »Cobbett's Weekly Register«, sv. 43. - br. 8. od 24. avgusta 1822. 403
- 509 Desetog februara 1870. govorio je Edward Pleydell Bouverie u Donjem domu povodom vladinog predloga da se oduzme mandat za Donji dom O'Donovanu Rossi (vidi nap. 445). Njegov govor objavljen je u listu »The Times« od 11. februara 1870, u izveštaju o sednici Donjeg doma. 403
- 510 Upućivanje na: Sébastien le Prêtre Vauban, *Projet d'une dime royale*, u »Economistes financiers du XVIII-e siècle«, Pariz, 1843, i Pierre Le Pesant Boisguillebert *Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs*, isto. 403
- 511 Rusku sekciju Medunarodnog udruženja radnika osnovala je u proleće 1870. u Švajcarskoj grupa ruskih emigranata, koja je poticala iz redova demokratske omladine, odgajene u duhu revolucionarnih demokrata N. G. Černiševskog i N. A. Dobroljubova. Veliki ideo u pripremnoj aktivnosti za osnivanje ove sekcije imao je A. A. Serno-Solovjevič, član MUR; umro je 1869. Dvanaestog marta 1870. komitet ove sekcije poslao je Generalnom veću program i statut, kao i pismo Marxu, u kome ga je zamolilo da zastupa sekciju u Generalnom veću MUR. U programu sekcije zadaci koji stoje pred njom formulisani su na sledeći način: »Širenje ideja i principa Medunarodnog udruženja svim sredstvima koja odgovaraju situaciji u Rusiji. 2. Osnivanje sekcija Internacionalne među ruskim radnicima. 3. Pomoć u stvaranju čvrste veze solidarnosti između radničke klase Rusije i Zapadne Evrope, uzajamno pomaganje radi što skorijeg postizanja zajedničkog cilja - oslobodenja« (»Народное дело« od 15. aprila 1870).
Na sednici Generalnog veća od 22. marta 1870. ruska sekcija je primljena u MUR, a Marx je preuzeo na sebe da je zastupa u Generalnom veću. Ruska sekcija je podržavala Marxa i Engelsa u njihovoj borbi protiv razbijačke delatnosti bakunjinista. Članovi ruske sekcije Nikolaj Utin, Anton Trusov, Jekaterina

Bartenjeva, G. Bartenjev, Jelisaveta Dmitrijeva-Tomanovskaja i Ana Korvin-Krukovskaja aktivno su učestvovali u švajcarskom i međunarodnom radničkom pokretu. Sekcija je pokušavala da sama uspostavi veze s revolucionarnim pokretom u Rusiji. Raspala se 1872. 403 424 616

- ⁵¹² Romansko Federalno veće uspjelo je, još pre nego što je dobilo cirkularno pismo Generalnog veća *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske*, da izvrši promene u sastavu redakcije lista «L'Égalité» (vidi nap. 483). Posle odlaska bakunjinista list je zastupao liniju Generalnog veća. Saopštenje «Aux sections romandes» o odlasku sedam članova redakcije objavljeno je u listu «L'Égalité» od 8. januara 1870. Petnaestog januara 1870. list je doneo izjavu samih urednika; među potpisanima bio je i Johann Philipp Becker. 404 585
- ⁵¹³ *Bill* o zemlji – nacrt zakona za Irsku, koji je engleski parlament razmatrao u prvoj polovini 1870. godine. Taj nacrt zakona, koji je u ime engleske vlade podneo Gladstone, trebalo je, navodno, da predstavlja pomoć irskim zakupcima; međutim, u njega su unete razne rezerve i ograničenja i on je ostavio u suštini netaknute osnove krupnog zemljišnog poseda engleskih veleposednika. Veleposednici su i dalje imali mogućnost da povećavaju rente i da oteraju zakupce sa zemlje. Oni su jedino morali da plate izvesno obeštećenje zakupcima za melioracione radove preduzete u međuvremenu i da se pri tom pridržavaju određenog pravnog postupka. Zakon je usvojen u avgustu 1870. Veleposednici su na sve moguće načine sabotirali sprovođenje tog zakona i kršili su ga pod raznim izgovorima. Taj zakon je bitno doprineo stvaranju i koncentrisanju krupnih zakupnih gazdinstava u Irskoj i propadanju sitnih irskih zakupaca. 406 408 418
- ⁵¹⁴ Ima se u vidu Gladstone-ov govor u Donjem domu 15. februara 1870. Govor je objavljen u skraćenoj verziji u listu «The Times» od 16. februara i u listu «Manchester Daily Examiner & Times» od 17. februara 1870. 406 407
- ⁵¹⁵ *Bazelski mir* – separatan mir, koji je 5. aprila 1795. sklopljen između Francuske i Pruske. Sklapanje ugovora o miru i istupanje Pruske iz prve antifrancuske koalicije bila je posledica ne samo pobeđe francuske armije već i nesuglasica između članova koalicije, pre svega između Pruske i Austrije. Mir s Pruskom bio je početak raspadanja prve koalicije. Na dan 22. jula 1795. i Španija je potpisala separatan mir s Francuskom. 406
- ⁵¹⁶ Četrnaesti februar je u Engleskoj dan svetog Valentina, kada, prema starom običaju, mladići i devojke pišu jedni drugima anonimna šaljiva pisma i dopisnice. 406
- ⁵¹⁷ Sigismund Borkheim Marxu, 17. februara 1870. 407
- ⁵¹⁸ U listu «Die Zukunft» izlazila je 1869 - 1870. serija članaka *Ruska pisma* Sigismunda Borkheima. Marx očigledno misli na XI pismo, koje je sa podnaslovom *Ein russischer Penny-a-liner* objavljeno u listu «Die Zukunft» od 22, 23, 25. februara (prilog) i 10. marta 1870. 407
- ⁵¹⁹ Reč je o «ispovesti» Mihaila Bakunjina Nikolaju I, koju je 1851. napisao iz Petro-pavlovske tvrđave. U pismu on govori caru o svom pokajanju zbog zabluda a svoju revolucionarnu delatnost naziva «političkom nepromišljenošću». Marx navodi članak koji je objavljen 6. januara 1870. u listu «Московскія водомсти». 407
- ⁵²⁰ Generalno veće, koje je imalo pravo da rešava sukobe između pojedinih sekcija Udruženja (vidi nap. 484), donelo je 8. marta 1870. na osnovu izveštaja potkomiteta odluku o sukobu u Lionu. Ovaj sukob je nastao između članova stare sekcije Liona (Schettel i drugi), koji su se priključili levim republikancima, i grupe bakunjiniste Albert-a Richard-a. Generalno veće je odbacilo sve iznete optužbe kao neodržive i potvrdilo je Richard-a kao sekretara-korespondenta Međunarodnog udruženja radnika. U izjavi Generalnog veća o tome stoji da se

- moraju »pažljivo izbegavati lična neprijateljstva«, jer vode rascepu, i da se svi napori moraju usredsrediti »na skoru pobedu principa Međunarodnog udruženja radnika«. 407 432
- 521 U februaru 1870. na izborima za parlament istaknuta su u Sadverku tri kandidata: William Carr Beresford od Konzervativne stranke, George Odger od radnika i Sydney Hudley Waterlow od Liberalne stranke. Beresford je dobio 4686, Odger 4382 i Waterlow 2966 glasova. 408
- 522 L. - L. Sawaszkiwicz, *Tableau de l'influence de la Pologne sur les destinées de la Révolution française et de l'Empire*. Pariz, 1848. 408
- 523 Ovo pismo napisao je Marx na otmotu pisma Sigismunda Borkheima, od 19. februara 1870. Borkheim je saopštio Marxu svoju nameru da prevede na engleski rad N. Flerovskog «Положение рабочего класса въ Россіи» i predložio je Marxu da napiše predgovor. 409
- 524 Peter Imandt pisao je 18. februara 1870. Marxu, pored ostalog: »Pruska vlada mi već godinama dosaduje sa opomenama zbog duga koji reklamira Bonski univerzitet. To je školarina za predavanja, koja sam slušao u Bonu uglavnom o bednoj teologiji. Na kraju sam odbio ove opomene. Ali sada Severnonemački savez ima ovde konzula i on me opominje vrlo ozbiljno. Nisam se uopšte obazirao na to, međutim generalni konzul u Londonu u ime saveznog kancelara gospodina von Bismarcka angažovao je jednog ovađšnjeg advokata, od koga očekujem sledeće nedelje summons [poziv] da izađem pred šerifa. Dug iznosi 50 šilinga – ali mogu da slede druge reklame iz šume hipogrifa. Bilo bi ipak odvratno posle 22 godine »gorkog hleba u progonstvu« morati ovim pruskim psima još i davati novac. Dug datira iz 1844 - 45. godine, dakle, 26 godina. Misliš li da moram da platim?« 409
- 525 Marx je 21. februara 1870. poslao César-u De Paepe-u, uredniku lista «L'Internationale», pismo s materijalima u kojima su raskrinkani surovi postupci engleske vlade prema predstavnicima irskog narodnooslobodilačkog pokreta. De Paepe je trebalo da ove materijale upotrebi za članak. On je, međutim, doslovce objavio u dva dela podatke koje mu je poslao Marx. Objavljeni su 27. februara i 6. marta 1870. pod naslovom *Engleska vlada i zatočeni fenijanci* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 329 - 333). 409
- 526 Engels ovde navodi član iz *Code civil* Napoleona I, koji je usvojen 1804. i uveden i u oblasti zapadne i jugozapadne Nemačke, koje su osvojili Francuzi. Ostao je u Rajnskoj oblasti na snazi i posle njenog priključenja Pruskoj. Član 2265, koji citira Engels, glasi: »Kad neko u uverenju o svom pravu (bona fides) i na osnovu zakonskog pravnog osnova stekne nepokretnu stvar, vlasništvo nad istom zastareva za 10 godina ako pravi vlasnik stanuje u sudskom okrugu apelacionog suda, na čijem se prostoru nalazi predmet; za dvadeset godina ako on stanuje izvan ovog okruga.« 410
- 527 Upućivanje na govor Jules-a Favre-a na sednici Corps Législatif od 21. februara 1870, koji je 22. februara objavljen u listu «Journal des Débats». 411
- 528 Lafargue-ova kći, koja se rodila 1. januara 1870, umrla je krajem februara. 412
- 529 Marxovo pismo, čiji je prvi deo pod naslovom *Engleska vlada i zatočeni fenijanci* izašao u listu «L'Internationale» od 27. februara 1870 (vidi nap. 525), završava se sledećim rečima redakcije: »U našem sledećem broju objavićemo rezultate istrage o ubistvu Michaela Terberta, kao i naše mišljenje o nadasve značajnoj stvari zatočenih fenijanaca. Razume se po sebi da se potpuno solidarišemo sa nezadovoljstvom našeg dopisnika, koje on oseća u vezi s ovako strašnim metodama postupanja.« 412
- 530 Članak Alfreda Talandier-a *L'Irlande et le catholicisme* protiv irskog narodnooslobodilačkog pokreta objavljen je u listu «La Marseillaise» od 18. februara

1870. Kratak sadržaj članka iz lista »The Daily News« objavljen je u tom listu 18. februara. Talandier-ov nekrolog za Aleksandra Hercena objavljen je u paris-kom listu »La Démocratie« i potom u briselskom listu »L'Internationale« od 6. februara 1870. 412
- ⁵³¹ Marxova kći Jenny objavila je pod pseudonimom J. Williams niz članaka o irskom pitanju, koji su izlazili u listu »La Marseillaise« od 1. marta do 24. aprila 1870. Treći članak napisao je Marx zajedno s njom. Ti članci su objavljeni u priložima 27. tomu ovog izdanja, str. 477 - 498. Sadržinski oni su tesno povezani s Marxovim člankom *Engleska vlada i zatočeni fenijanci* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 329 - 333). 412 420 426 439 445 446 447 599 604 610
- ⁵³² Predstavnički dom Kongresa SAD usvojio je 15. februara 1870. rezoluciju u kojoj su od predsednika zahtevana obaveštenja o američkim državljanima, zatočenim u britanskim zatvorima i optuženim da pripadaju fenijancima. 413
- ⁵³³ U listu »The Irishman« od 5. marta 1870. u rubrici »The Irishman in Paris«, izašao je dopis iz Pariza. U njemu je data dobra ocena prvom članku Marxove kćeri Jenny o irskom pitanju u listu »La Marseillaise« (vidi nap. 531). 414
- ⁵³⁴ Verovatno se misli na Engelson nedovršeni rad o istoriji Irske (vidi nap. 415). 414
- ⁵³⁵ Pismo od 5. marta 1870. koje govori o bolesti njegove majke Engels je dobio od svog brata Hermanna 8. marta 1870 (vidi u ovom tomu, str. 595). 415
- ⁵³⁶ Za svoje podatke o smrti Michaela Terbera Marx je koristio »The Irishman« od 19. februara 1870 (vidi i nap. 525. i 529). 416
- ⁵³⁷ Thomas Henry Huxley održao je 9. januara 1870. u Mančesteru svoje prvo javno predavanje na temu *The Forefathers and forerunners of the English people*. Iscrpan izveštaj o tome objavljen je pod naslovom *Professor Huxley on political ethnology* u listu »Manchester Daily Examiner & Times« od 12. januara 1870. 416
- ⁵³⁸ U specijalnom broju lista »La Marseillaise« od 9. marta 1870. izašla su pisma predstavnika republikanskih i nacionalnih oslobodilačkih pokreta Francuske, Španije i drugih zemalja, koja su bila napisana u zatvorima. Među ostalima, »La Marseillaise« je objavila pisma Henrija Rochefort-a, Raoula Rigault-a, Jeremiaha O'Donovana Rosse i Victora Noira (vidi nap. 490). O pismu O'Donovana Rosse je stajalo u podnaslovu: »Pismo građanina O'Donovana Rosse, fenijanca, poslanika britanskog parlamenta, osuđenog na prinudni rad, koji se nalazi u njugejtskom zatvoru«. 417
- ⁵³⁹ Engels je poslao Marxu pismo Friedricha Wilhelma Molla i Carla Kleina, od 28. februara 1870, u kome obojica zahvaljuju na 50 talira, dostavljenih za zadругu (vidi u ovom tomu, str. 588 - 589). Osvrćući se na proizvodnu zadругu, oni su pisali: »Pre 14 dana bio je ovde von Bonhorst iz Braunšvajga da se lično upozna sa stanjem naše proizvodne zadругe... Pošto se Bonhorst uverio u vitalnost naše zadругe i video da su njeni članovi u najvećem broju pravi komunisti, dao nam je predlog da po jednom zajedničkom operativnom planu zadругu vodimo čisto komunističkim stazama; ovakvim predlogom trebalo bi da se ovom, kao i novim zadrugama i potrošačkim udruženjima koje bismo osnovali, rukovodi iz jedne centrale i da se zajednički koriste.«
- O događaju s Karlom Schapperom pričao je Klein: Kad su Engels i Schapper 1849. boravili u Solingenu, Schapper je rekao Engelsu: »Dragi Engels, zašto se prepireš sa ovim psima u glase-rukavicama, izvuci mač, odrubi im glavu!« U nastavku je Klein opisivao kako je mladi Engels isplaćivao svakom radniku jednaku nadnicu »prema komunističkom principu« i na prekorsvog oca odgovorio »da bi poslovođe sa svojim lenčarenjem trebalo još da budu srećni što dobijaju istu platu kao *stvarni* radnici«. 418
- ⁵⁴⁰ Kao papir za pisanje poslužio je Marxu tabak sa ođstampanim zaglavljem:

General Council of the International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C.; na tabaku je još bio i pečat: International Working Men's Central Council London. 420 455

- 541 *Shamrock* (list deteline) – nacionalni znak Iraca, simbol trojstva hrišćanske crkve, koji su oni 17. marta nosili na šeširu u čast svoga sveca zaštitnika svetog Patriciusa. 420
- 542 Članak A. Talandier-a ‚*La Marseillaise*’ et la presse anglaise objavljen je 15. marta 1870. u listu ‚*La Marseillaise*’. Sadržavao je pregled članaka objavljenih 10. marta 1870. u listu ‚*The Times*’ i 11. marta u listu ‚*Daily Telegraph*’ i ‚*The Daily News*’. 420
- 543 Marx misli na sednicu Generalnog veća od 15. marta 1870; zbog bolesti, od 11. januara nije mogao da učestvuje na sednicama Generalnog veća. 420
- 544 Na sednici Generalnog veća od 15. marta 1870. pročitan je program pariskih pozitivista. Ta grupa je u programu proklamovala da teži socijalnoj obnovi bez boga i kralja i da se nada da će to postići propagiranjem pozitivističkog učenja. Kad se raspravljalo o njihovom prijemu u Međunarodno udruženje radnika, Marx je ustao protiv toga i obrazložio je to time što statut pariskih pozitivista predviđa prilično veliku izdvojenost, što je u suprotnosti sa Statutom MUR. Osim Marxa, protiv prijema su govorili Thomas Mottershead i drugi. Eugène Dupont je kao sekretar-korespondent za Francusku zadužen da grupi ukaže na njenu nedoslednost.
- Kontizam* (pozitivizam) – pravac buržoaske filozofije i sociologije koji je osnovao August Comte; uperen je bio kako protiv spekulativnog idealizma tako i protiv materijalizma, nauku, istina, priznaje u njenim praktičnim rezultatima, ali negira njene materijalističke konsekvence u shvatanju sveta. Kontizam kao ideologija buržoazije imao je za zadatak da učvrsti kapitalistički društveni poredak. 421
- 545 Pošto su u listu ‚*La Marseillaise*’ objavljena tri članka Marxove kćeri Jenny o postupanju prema irskim političkim zatvorenicima u engleskim zatvorima (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 477 - 486), irski poslanik u Donjem domu George Henry Moore zatražio je 17. marta 1870. od engleske vlade da se u vezi s tim povede ‚potpuna, slobodna i javna istraga’. Pod pritiskom javnog mnjenja Gladstone je morao da se saglasi sa takvom istragom. Izjavio je da ‚preuzima na sebe odgovornost za oblik istrage’. Time je dobio pravo da naimeuje kraljevsku (a ne parlamentarnu) komisiju, koja nije bila odgovorna parlamentu. Zahtev Moore-a i odgovor Gladstone-a objavljeni su u listu ‚*The Times*’ od 18. marta 1870. U listu ‚*The Irishman*’ od 19. marta, u rubrici ‚*Treatment of political prisoners*’, objavljena je beleška pod naslovom *Probable inquiry*, koju pominje Engels, u kojoj se, nasuprot Gladstone-ovoj izjavi, govorilo o parlamentarnoj komisiji. 422
- 546 James Robert George *Graham* – britanski ministar unutrašnjih poslova (1841 - 1846) – u interesu austrijske vlade, izdao je 1844. godine naredenje pošti da pisma italijanskih revolucionarnih emigranata dostavlja policiji radi kontrole. 424
- 547 *Zvanični Marxov odgovor članovima Ruske sekcije Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika članovima komiteta Ruske sekcije u Ženevi* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 334 - 335) objavljen je 15. aprila 1870. u listu ‚*Народное дело*’. 424
- 548 Misli se na pisma Johanna Philippa Beckera Hermannu Jungu od 12. marta i Marxu od 13. marta 1870. U pismu Jungu Becker je opravdavao svoje držanje u sukobu Generalnog veća sa listom ‚*L'Égalité*’ (vidi nap. 483. i 512). Njegova politika je, veli, bila usmerena na to da preko Bakunjinia osnuje u Italiji i Španiji sekcije Međunarodnog udruženja radnika. Tihom propagandom uspeo je da uz pomoć centralnih članova svoje sekcije, koji su velikim delom bili članovi

Opšteg nemačkog radničkog saveza, postepeno potkopa položaj J. B. von Schweitzera. Plodovi njegove aktivnosti pobrani su na kongresu u Nirnbergu (vidi nap. 172) i na Ajzenaškom kongresu (vidi nap. 364) Socijaldemokratske radničke partije. 425

- ⁵⁴⁹ Mihail Bakunjin je 2. i 3. marta 1870. objavio u listu »La Marseillaise« nekrolog u kome je Aleksandra Hercena nazvao svojim prijateljem i zemljakom, a njegovu smrt »velikim gubitkom za njegove prijatelje, za stvar ruskog pokreta i . . . za oslobodenje čitavog čovečanstva«. Pisao je kako je 30 godina bio povezan s Hercenom, »Hercen, Ogarjov i ja imali smi isti cilj«. Taj nekrolog doslovno je preštampan u listu »Le Progrès« od 5, 12. i 19. marta 1870. 425 616
- ⁵⁵⁰ Ruski zemljoposjednik P. A. Bahmetjev predao je Aleksandru Hercenu 1858. novac za propagandne svrhe (takozvani Bahmetjevljev fond). Pod pritiskom Mihaila Bakunjinina i Nikolaja Ogarjova, Hercenovog najbližeg prijatelja i saborca, ovaj se 1869. saglasio da se fond podeli. Deo tog novca Ogarjov je dao Sergeju Nečajevu, koji je 1869 - 1871. bio u tesnoj vezi sa Bakunjinom. Posle Hercenove smrti 1870. Nečajev je dobio od Ogarjova i drugu polovinu. 425 616
- ⁵⁵¹ Aluzija na iskaz princa Pierre-a Napoleona o ubistvu francuskog novinara Victora Noira (vidi nap. 490). Prilikom procesa, u martu 1870, on je izjavio da mu je Noir opalio šamar, te da je njegov pratilac Ulric de Fonvielle potegao svoj pištolj. 425
- ⁵⁵² *Coercion Bill* (Vanredni zakon) - podneo je Gladstone 17. marta 1870. Donjem domu, koji ga je usvojio. Zakon je predviđao privremeno ukidanje ustavnih garantija u Irskoj i zavođenje opsadnog stanja i neuobičajena ovlašćenja engleskim vlastima radi gušenja irskog nacionalnooslobodilačkog pokreta. Prilikom debate o tom nacrtu zakona u Gornjem domu Clanricarde je 21. marta 1870. održao govor. On je Gladstone-ovoj vladi prebacio da vodi popustljivu politiku prema Irskoj i zahtevao odlučnije mere radi uspostavljanja »socijalnog reda« u Irskoj. 426
- ⁵⁵³ *Omladina* - 1848. u Petrovaradinu je osnovano političko udruženje srpske inteligencije. Kao politička organizacija liberalne srpske buržoazije u Novom Sadu, koji je pripadao Austro-Ugarskoj, ona je 1866. doživela preobražaj. Zvanično, ona je zastupala kulturne i prosvetiteljske ciljeve i zahtevala je političko jedinstvo svih srpskih zemalja. Protiv preovladajuće liberalne struje, koja nije uzimala u obzir klasni karakter nacionalnog pitanja, ustalo je dosledno demokratsko krilo pod vodstvom revolucionarnog srpskog pisca Svetozara Markovića. On je učestvovao u radu Međunarodnog udruženja radnika i stekao je velike zasluge za organizovanje radničkog pokreta. *Udruženja studenata* (Bursenschaften) - nemačke studentske organizacije, koje su nastale pod uticajem oslobodilačkog rata protiv Napoleona; zalagale su se za ujedinjenje Nemačke. 428
- ⁵⁵⁴ Od 22. februara do 28. maja 1870. u severnonemačkom rajhstagu vođena je debata o nacrtu krivičnog zakonika Severnonemačkog saveza. U toku ove debate rajhstag je 1. marta izglasao ukidanje smrtno kazne; 15. marta liberali su predložili da se ponižavajuća kazna robije za političke zatvorenike pretvori u kaznu zatvorom, međutim, ako je politički delikt »proistekao iz nečasnih pobuda«, onda da se kazna robije zadrži. Ovaj predlog, koji je davao vladi mogućnost da baci političke zatvorenike na robiju, rajhstag je usvojio. Debata o krivičnom zakoniku završena je 25. maja 1870. pošto je, 23. maja, na zahtev vlade zadržana smrtna kazna. 430
- ⁵⁵⁵ U svom pismu Engelsu od 5. aprila 1870. Wilhelm Liebknecht je izrazio Engelsu priznanje i odobravanje za njegov predgovor drugom izdanju njegovog rada *Seljački rat u Nemačkoj*. Liebknecht je obavestio Engelsa da svoje predavanje o zaključku Bazelskog kongresa o pitanju zemlje (vidi nap. 341 i 353), koje je

od oktobra 1869. više puta držao, hoće da publikuje i da namerava da ode u Berlin i tamo pokrene jedan jeftin dnevni list. 430 431

⁵⁵⁶ Sigismund Borkheim pisao je u svom pismu od 8. aprila 1870. Marxu da je Wilhelm Liebknecht ljut na Marxa. Borkheim je citirao doslovce iz Liebknechtovog pisma: »Izbrusi Marxa što se nikako ne javlja. Svako mora biti blažen na svoj način, a to što ja o putevima do političkog ili komunističkog blaženstva ne mislim sasvim isto što i Marx, nije zaista nikakav razlog da me smatra vucibatinom ili kretenom. Učinio sam sve što sam mogao i sa tim basta!« 431 435

⁵⁵⁷ Karl Pfänder izabran je 1. novembra 1864. u Generalno veće i bio je u njemu do 1867. Ponovo je izabran 18. januara 1870. ali do 12. aprila 1870. nije učestvovao u radu Generalnog veća. 431

⁵⁵⁸ Nakon promene uredništva lista »L'Égalité« (vidi nap. 512) bakunjinisti, u nameri da ponovo zadobiju izgubljene pozicije, obezbedili su nominalnu većinu glasova na redovnom kongresu Romanske federacije u La Šo-d-Fonu, koji je trajao od 4. do 6. aprila 1870. Na dnevnom redu kongresa bilo je pitanje stava radničke klase prema političkoj borbi. U suprotnosti sa ženevskim sekcijama i pozivajući se na falsifikovani francuski tekst Statuta, propagali su tom prilikom potpuno uzdržavanje od političke borbe. Na navaljivanje Mihaila Bakunjinu kongres je počeo svoj rad prijemom novoformiranih sekcija u Romansku federaciju. Ogorčena bitka rasplamsala se oko prijema sekcije »Alijansa socijalističke demokratije. Centralna sekcija«, koju je u junu 1869. u Ženevi osnovao Bakunjin, a koja je u stvari predstavljala rukovodstvo tajne Međunarodne alijanse socijalističke demokratije, kao i oko prijema bakunjinističke sekcije u La Šo-d-Fonu. Razbijačku delatnost Bakunjinu razotkrio je Nikolaj Utin, jedan od vođa Ruske sekcije u Ženevi. Došlo je do rascepa: ženevski delegati i druge pristalice Generalnog veća nastavili su rad samostalno. Saopštenje o rascepu u La Šo-d-Fonu, koje pominje Marx, objavljeno je u listu »L'Égalité« od 9. aprila 1870.

Pristalice Alijanse uzurpirali su ime Romanskog kongresa, izabrali novi federalni komitet i premestili svoje sedište u La Šo-d-Fon. Time su u romanskoj Švajcarskoj nastala dva federalna komiteta: u Ženevi i u La Šo-d-Fonu. Bakunjinisti su počeli da izdaju sopstveni list sa nazivom »La Solidarité«, koji je pod uredništvom Jamesa Guillaume-a izlazio od 11. aprila 1870. do 12. maja 1871. najpre u Nešatelu, potom u Ženevi, i bio nastavak lista »Le Progrès«.

Predstavnici Romanskog federalnog komiteta i pristalice Alijanse poslali su, 7. aprila 1870. Generalnom veću pismo, koje je potpisao Fritz Robert, sekretar Federalnog komiteta u La Šo-d-Fonu, i zamolili Veće da donese odluku o rascepu. Generalno veće je 12. aprila zadužilo Hermanna Junga da prikupi dopunski materijal. Materijal je bio prezentiran Generalnom veću na više sednica u aprilu i maju. Generalno veće je 29. juna 1870. usvojilo rezoluciju koju je predložio Marx, a u kojoj se starom Federalnom komitetu ostavljaju njegove funkcije i preporučuje bakunjinističkom Federalnom komitetu u La Šo-d-Fonu da uzme drugi naziv (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 353). 432 439 616

⁵⁵⁹ Reč je o ruskom izdanju prvog toma Marxovog *Kapitala*, koje je hteo da pripremi petrogradski izdavač N. Poljakov. U njegovu ime Marxu se 18. septembra 1868. obratio N. F. Danijeljon. Krajem 1869. počeo je Mihail Bakunjin prevođenje, ali je posle velikih odugovlačenja odbacio ovaj rad. Početkom 1870. German Lopatin preveo je 2 - 5. glave nemačkog prvog izdanja prvog toma, kojima odgovaraju odeljci II - VI drugog izdanja. Ne završivši prevod, Lopatin je krajem 1870. otišao u Rusiju da organizuje bekstvo N. G. Černiševskog iz Sibira. Danijeljon je, otprilike u oktobru 1871, završio prevođenje prvog toma. Prvo rusko izdanje prvog toma *Kapitala*, koje je istovremeno bilo prvo izdanje u inostranstvu, izašlo je 27. marta (8. aprila) 1872. u Petrogradu.

Vest o konfiskaciji ruskog prevoda prvog toma *Kapitala*, koja je bila doprla do Marxa, nije odgovarala činjenicama. 433

- ⁵⁶⁰ Od 1845. do 1847. u Irskoj je vladala strahovita glad. Uzrok je bio slab rod krompira i veliki izvoz poljoprivrednih proizvoda. Prema podacima iz 1851, usled gladi i istovremenog nasilnog proterivanja sa zemlje sitnih zakupaca («krčene dobre») od 1841. do 1851. u Irskoj je umrlo više od milion ljudi, a oko milion je emigriralo. 433
- ⁵⁶¹ Vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 617 - 629. 433
- ⁵⁶² *Freeholders* (slobodnjaci) – nezavisni zemljoposednici, koji su sticali pravo na komad zemlje veleposednika najpre vršenjem vojne službe, kasnije plaćanjem rente u novcu. Za friholdera je bio ustanovljen nizak izborni cenzus. Oni su mogli da biraju, ako su imali potpuno nezavisno vlasništvo nad zemljištem, za koje je bio utvrđen izborni cenzus od 40 šilinga (2 funte sterlinga) godišnjeg čistog prihoda. Godine 1829. ovaj imovinski cenzus je povećan pet puta, te su friholderi koji su plaćali 40 šilinga izgubili pravo glasa. Tridesetih i četrdesetih godina friholderi su sve više propadali, a njihova zemlja je pala u ruke veleposednika. 433 436
- ⁵⁶³ Od 18. do 23. septembra 1865. u Hanoveru je održan kongres prirodnjaka, naučnika i lekara. Na jednoj sednici kongresa Franz Eilhard Schulze je istupio protiv teorije Charlesa Darwina. 434
- ⁵⁶⁴ Po zakonima o sirotinji, koji su postojali u Engleskoj od 16. veka, u svakoj parohiji ubiran je naročiti *porez za sirotinju*. Parohije su bile odgovorne za izdržavanje svojih siromašnih stanovnika, koji su se razlikovali na nesposobne za rad, koje je trebalo pomagati, i na sposobne za rad, koje je trebalo zaposliti. U Engleskoj je 14. avgusta 1834. donet novi zakon o sirotinji. Novo u njemu bilo je upućivanje u domove rada, u kojima je život bio kao na robiji. Ove radne domove narod je nazvao «sirotinjskim bastijama». 436
- ⁵⁶⁵ Engels ukazuje na pripremanje i sprovođenje plebiscita od 8. maja 1870. od strane vlade Drugog carstva. Time je Napoleon III hteo da učvrsti svoje nesigurne pozicije. Vlada je 20. aprila 1870. objavila tekst ustava, koji je bio kompromis između autoritarnog i parlamentarnog uređenja. Onda je 23. aprila izdat dekret, po kome je narod plebiscitom trebalo da odgovori na sledeće pitanje: «Odobrava li narod liberalne reforme, koje je od 1860. car u saradnji sa najvišim državnim organima uneo u ustav i potvrđuje li narod odluku senata od 20. aprila 1870?» Pitanje je bilo tako formulisano da je potvrđen odgovor značio potpuno odobravanje celokupnog političkog sistema Drugog carstva. Oko 3,5 miliona faktički se izjasnilo protiv carstva (približno 1,9 miliona uzdržalo se od glasanja, blizu 1,6 miliona glasalo je protiv). Veliki deo glasova protiv došao je od francuskih vojnika, samo u Parizu glasalo je 46 000 vojnika sa »ne«. 437 453 456 457
- ⁵⁶⁶ Misli se na takozvano direktno zakonodavstvo preko naroda i putem referendumu o pojedinim pitanjima unutrašnjeg života švajcarskih kantona (vidi nap. 289). 437
- ⁵⁶⁷ Pismo Henrija Perret-a, od 15. aprila 1870, Hermannu Jungu Marx je poslao Engelsu. U njemu je Perret iscrpno informisao o rascepu na kongresu u La Šo-d-Fonu (vidi nap. 558) i ilegalnoj delatnosti bakunjinista u švajcarskim sekcijama Međunarodnog udruženja radnika. 439
- ⁵⁶⁸ Statut Federacije romanskih sekcija, koji je usvojen na Romanskom kongresu 2. 3. i 4. januara 1869. u Ženevi. 440
- ⁵⁶⁹ Marxovo neraspoloženje upereno je protiv François Dupleix-a, koji je na kongresu u La Šo-d-Fonu (vidi nap. 558) polemisao protiv ateizma Bakunjinovih pristalica i izjavio da radnici ne žele da se dira u pitanje njihove vere. 440
- ⁵⁷⁰ Wilhelm Liebknecht objavio je u listu «Der Volksstaat» od 16. i 20. aprila 1870. prvi deo *Pisama o revolucionarnom pokretu u Rusiji* Mihaila Bakunjina. 442 444 464

- 571 Gustave Flourens, *Histoire de l'homme. Cours d'histoire naturelle des corps organisés au Collège de France*, Pariz, 1863. 442
- 572 Na svojoj sednici od 12. aprila 1870. Generalno veće je zadužilo Marxa i Eugène-a Dupont-a da sastave protestno pismo protiv osuđivanja učesnika u martovskom štrajku 1870. u Schneiderovoj fabrici čelika u Krezou. Kako su, međutim, krajem aprila u Francuskoj nastali masovni progoni članova Međunarodnog udruženja radnika, Generalno veće je odustalo od ovog protestnog pisma i umesto njega objavilo letak *Proklamacija Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o proganjanju članova francuskih sekcija* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 348). 443
- 573 Prvo izdanje *Manifesta Komunističke partije* na ruskom objavljeno je 1869. u Ženevi. Preveo ga je Mihail Bakunjin, pri čemu je na nekim mestima izopacio sadržinu *Manifesta*. Nedostatke ovog prvog izdanja na ruskom otklonio je G. V. Plehanov u novom prevodu. Taj prevod je izašao 1882, takođe u Ženevi. 446
- 574 U svom pismu od 27. aprila 1870. pisao je Wilhelm Liebknecht Engelsu, pored ostalog: »Da je Pruska jedini ozbiljan protivnik u Nemačkoj – pokazao sam još 1849. kad je Austrija bila nemoćna i Pruska morala da preuzme sav posao preko suda. Godine 1866. ona je pustila da se to samo nešto oštrije ispolji. Međutim, mi smo u tome saglasni: ja se samo utoliko razlikujem od Tebe što smatram gubitkom što su Pruskoj uspele aneksije, i to gubitkom zbog toga što, jedinog ozbiljnog protivnika* više volim da vidim slabog nego jakog. A protiv ove Pruske uvesti u borbu čak i hanoverski partikularizam nisam smatrao i ne smatram greškom – naprotiv.* 447
- 575 Trećeg maja 1870. Francuska sekcija u Londonu priredila je banket u čast Gustave-a Flourensa, koji je umakao hapšenju, koje mu je pretilo u Francuskoj. Novinske agencije Havas i Rojter proširile su vest o ovom banketu u Francuskoj, Nemačkoj i drugim zemljama i ona je 5. maja 1870. objavljena u listu »Journal des Débats«. U listu je pisalo da je banket održan pod predsedništvom »gospodina Le Lubez-a, predsednika Međunarodnog udruženja radnika«. Victor-P. Le Lubez bio je, međutim, još 1866. zbog svojih kleveta isključen iz MUR. Desetog maja 1870. Generalno veće je usvojilo *Nacrt rezolucije Generalnog veća o »Francuskoj federalnoj sekciji u Londonu*«, koji je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 349). U nacrtu se Generalno veće otvoreno ograđuje od provokatorske delatnosti Francuske sekcije. 449
- 576 Marx daje karakteristiku *Društva 10. decembra* u svom radu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 130 - 135). 449 468 469
- 577 Za vreme pripremanja i sprovođenja plebiscita u Francuskoj (vidi nap. 565) vršena su, krajem aprila, u celoj zemlji hapšenja socijalista. Oni su optuživani za pripadnost Međunarodnom udruženju radnika, kao i za »učestvovanje« u zaveri protiv Napoleona III, koju je inscenirao pariski policijski prefekt. Petog maja 1870. »Journal officiel« je objavio optužnicu Grandperret-a, vrhovnog javnog tužioca Drugog carstva. U njoj je optužio više lica, naročito Gustave-a Flourensa, za učestvovanje u ovoj tobožnjoj zaveri. Istog dana je list »Le Gaulois« izvestio da Flourensa, koji boravi u Engleskoj, navodno, progoni engleska policija i da mora da se skriva. 450 468 647
- 578 *Conspiracy bill* (zakon o zaverama) – Nakon atentata italijanskog revolucionara Felicea Orsinija na Napoleona III, u februaru 1858, Palmerston je, navodno pod pritiskom francuske vlade, koja je optuživala Englesku za davanje političkog azila političkim zločincima, podneo Donjem domu nacrt zakona o strancima (nazvan i zakonom o zaverama). Po ovom nacrtu morali su, bilo da su Englezi ili stranci, da budu izvedeni pred engleski sud i strogo osuđeni svi organizatori ili učesnici u zaverama protiv života bilo koje osobe u Engleskoj ili u

- nekoj drugoj zemlji. Pod pritiskom širokog protestnog pokreta Donji dom je odbacio taj nacrt; Palmerston je morao da dà ostavku. 450
- ⁵⁷⁹ *Pariska federacija* Međunarodnog udruženja radnika osnovana je 18. aprila 1870. na opštoj skupštini sekcija MUR u Parizu pod predsedništvom Louis-Eugène-a Varlina. Skupština, kojoj je prisustvovalo 1200 - 1300 ljudi, usvojila je statut Federacije. Pošto su, međutim, krajem aprila 1870, u vezi s plebiscitom (vidi nap. 565) u celoj Francuskoj vršeni progoni i hapšenja članova MUR, Federacija nije mogla dalje da radi. 451
- ⁵⁸⁰ Reč je o programskom članku nove redakcije lista «Колоколь» «К русской публике от редакции» («Руским čitaocima od redakcije»), koji je objavljen 2. aprila 1870. 451
- ⁵⁸¹ U pismu Marxu od 3. maja 1870. zahvalio se Sigismund Borkheim za roman *Harry Lorrequer* od Charlesa Levera i pisao da se morao smejeti nekim šalama. Zamolio je Marxa da mu pošalje «neku drugu sličnu knjigu». 452 454
- ⁵⁸² Reč je o romanu Fredericka Marryata *Peter Simple*. 452
- ⁵⁸³ Od 2. aprila 1870. «Der Volksstaat», čiji je odgovorni urednik bio Wilhelm Liebknecht, objavljivao je Engelsov rad *Nemački seljački rat*, koji je već bio štampan. Prilikom objavljivanja druge glave potkrala se redakciji ozbiljna greška: 4. maja objavljen je kraj ove glave, ali je ispuštena prethodna stranica i objavljena tek 7. maja. O tome je redakcija dala sledeće objašnjenje: «Deo iz današnjeg broja pripada početku dela štampanog u prošlom broju. Ovaj tako neprijatni previd nastao je usled odsutnosti (na putovanju radi agitacije) onog našeg slovoslagača koji je zadužen za slaganje raznih članaka i prelom lista.» Liebknechtova napomena o Hegelu, koju pominje Engels, objavljena je u listu «Der Volksstaat» od 30. aprila 1870. 454
- ⁵⁸⁴ U svom pismu Marxu od 7. maja 1870. zahvaljuje se Wilhelm Liebknecht na njegovom pismu, za koje se ne zna gde se nalazi. Za svoje nepisanje Ottu Meißneru Liebknecht se izvinjavao preopterećenošću radom na partijskim poslovima. Zamolio je Marxa da prenese Engelsu poziv za Štutgartski kongres Socijal-demokratske radničke partije od 4. do 7. juna 1870. 455 457 459 462
- ⁵⁸⁵ Na Bazelskom kongresu odlučeno je da se kongres Međunarodnog udruženja radnika 1870. održi u Parizu. Međutim, pooštreni progoni demokratskog pokreta i hapšenje mnogobrojnih članova Francuske sekcije MUR (vidi nap. 577) onemogućili su održavanje kongresa u Parizu. Na osnovu toga, Wilhelm Liebknecht je 7. maja 1870. pisao Marxu: «U Parizu se kongres ne može održati. Zajedno s Bebelom pozivam Generalno veće da ga održi u Nemačkoj, u Majncu ili Manhajmu.» Devetog maja 1870. poslao je Wilhelm Bracke u ime partijskog odbora zvaničan poziv. Generalno veće je 17. maja 1870. jednoglasno odlučilo da se kongres održi u Majncu. Izbijanje nemačko-francuskog rata sprečilo je održavanje kongresa. 455 459 461
- ⁵⁸⁶ Upućivanje na sledeća dela: Roderico O. Flaherty, *Ogygia: seu, rerum hibernicarum chronologia*, Londini, 1685; *Rerum Hibernicarum Scriptores* [veteres], Buckinghamiae, 1814 - 1826, Ed. C. O'Conor; J. Ware, *Inquiries concerning Ireland, and its antiquities*, Dublin, 1705; J. Ware, *Two books of the writers of Ireland*, Dublin, 1704. 460
- ⁵⁸⁷ Mihail Bakunjin, «Редакторамъ „Колокола“»; u listu «Колоколь» od 9. aprila 1870. 460
- ⁵⁸⁸ «*Letopisi Alstera*» («*Annales Ultonienses*») – pisali su ih razni hroničari od 15. do 17. veka i oni su sadržavali događaje od sredine 5. veka; Charles O'Conor objavio ih je u četvrtom tomu svoje zbirke *Rerum Hibernicarum Scriptores*. «*Letopise 4 magistra*» («*Annales IV Magistrorum*») – sastavili su četvorica

- kaludera od 1632. do 1636. u manastiru Donegal. Prvi deo *Letopisa* objavljen je u trećem tomu zbirke Charlesa O'Conora. Potpuno izdanje *Letopisa 4 magistra* objavio je 1856. John O'Donovan s engleskim prevodom (*Annala Rioghachta Eireann. Annals of the Kingdom of Ireland, by the Four Masters, from the earliest period to the year 1616*). Vidi i u 27. tomu ovog izdanja, str. 395. 461
- 588 Charles Vallancey, *A grammar of the iberno-celtic, or irish language*, the second edition, Dublin, 1782. 461
- 590 Ovdje se upućuje na *The genealogies, tribes, and customs of Hy-Fiachrach, commonly called O'Dowda's Country*. With a translation and notes . . . by John O'Donovan*, Dublin, 1844, i *The tribes and customs of Hy-Mary, commonly called O'Kelly's country* . . . With a translation and notes . . . by John O'Donovan*, Dublin, 1843. 462
- 591 U pismu Marxu, od 11. maja 1870, Wilhelm Liebknecht je dao objašnjenje o svojoj napomeni o Hegelu i o drugim greškama koje su se potkrale prilikom štampanja Engelsovog rada *Nemački seljački rat* u listu »Der Volksstaat« (vidi nap. 583). On je obećavao da će u jednoj napomeni objasniti i saopštiti da primedbe ne potiču od Engelsa već od redakcije. Objavljivanje posebnog Engelsovog objašnjenja nije smatrao potrebnim (vidi u ovom tomu, str. 453). 464
- 592 »Der Volksstaat« je 16. marta 1870. objavio članak Sigismunda Borkheima *Nečajevljevo pismo*. Taj članak nosio je potpis »Autor „Ruskih pisama“ u berlinskom listu „Die Zukunft“«. Pod ovim naslovom objavljena je 1869 - 70. u listu »Die Zukunft« Borkheimova serija članaka *Ruska pisma* (vidi nap. 518).
Redakcija lista »Der Volksstaat« je 14. maja objavila početak odgovora Sergeja Nečajeva, koji Marx pominje u svom pismu Engelsu. 464 466
- 593 Na putu za Nemačku Engels je krajem decembra 1869. posetio Marxa u Londonu. 466
- 594 Marx je poslao Engelsu anonimni članak *Smicalice nemačkih komunista* iz američkog lista »Der Pionier« od 27. aprila 1870. Ovaj list su izdavali nemački sitnoburžoasko-demokratski emigranti u Njujorku, glavni urednik bio je Karl Heinzen. Autor članka je očigledno bio uznemiren uspesima novoosnovane Socijaldemokratske radničke partije i njenog glasila »Der Volksstaat«. On je klevetao Marxa, Engelsa, Wilhelma Liebknechta i Johanna Georga Eccariusia i suprotstavio je komunistima »nemačku revolucionarnu demokratiju«. Da bi »spotkrepio« svoje stanovište, naveo je veliki broj »pouzdanih« činjenica o delatnosti Marxa, Engelsa, Wilhelma Wolffa i drugih članova Saveza komunista za vreme revolucije 1848 - 49. i u toku emigracije, koja joj je sledila. O Ferdinandu Lassalle-u stajalo je u članku da je 1849. u Kelnu sve pripremio za ustanak, ali da ga je Marx prevario, jer je obećao da će pripremiti slične ustanke u Diseldorfu i drugim gradovima, ali to nije učinio.
Heineckeom naziva Marx Karla Heinzena prema staroj donjonemačkoj narodnoj pesmi *Henneke sluga*, parodiji na takozvanu prostačku literaturu 16. veka. Ovo podrugljivo ime nadenuo je on Heinzenu prvi put 1847. u svom radu *Moralizirajuća kritika i kritizirajući moral* (vidi u 7. tomu ovog izdanja, str. 269 - 292). U njemu je Heinzenovu publicističku delatnost uporedio s likovima iz ove literature. 468 469
- 595 Od donje polovine pisma otrgnut je jedan deo, tako da se na prvoj stranici (desno) mogu razabrati još samo reči: »još uvek, kada je on 1850« i ispod toga »ali«. Na drugoj stranici nedostaje potpis. 469
- 596 Marx i njegova kći Eleanor boravili su od 23. maja do oko 22. juna kod Engelsa u Mančesteru. 470
- 597 U svom pismu od 29. juna 1870. Ludwig Kugelmann ponovo insistira da Marx ode s njim u Karlsbad. Energično je ukazivao na to da stanje Marxovog zdravlja bezuslovno zahteva lečenje. 471

⁵⁹⁸ Svoje utiske o poseti Marxu opisao je German Lopatin u pismu Lavrovu od 6. jula 1870, na ruskom jeziku: «Dakle, otputovao sam i posetio Marxa, zbog čega se sada nimalo ne kajem, jer je ovo poznanstvo jedno od najprijetnijih koja sam ikada sklopio.

Najpre sam se plašio da neću imati dovoljno predmeta za razgovor sa tom veličinom, a zatim sam se u sebi dvoumio na kom se jeziku, osim na jeziku znakova, mogu objasniti s njim? Sva ta strahovanja su se pokazala neosnovanim: prilikom obe moje posete (od kojih je poslednja trajala deset časova uzastopce) razgovor se nije prekidao ni za trenutak. Marx ne govori francuski bogzna kako, tj. izgovara loše i govori dosta lagano, usled čega ga odlično razumem . . .

Dalje, uvek se plašim odveć suvog prijema kod raznih znamenitih ljudi. Opet prijatno razočaranje! Ne mogu reći da sam kod Marxa naišao na ljubazan prijem, pošto bi to značilo reći suviše malo: njegovo držanje, na kraju, bilo je pre *srdačno* nego ljubazno. A žena njegova mi je izjavila da će se uvrediti ako mi, kad dođem u London, padne na um da odsednem u hotelu: da ću u njihovoj kući uvek naći za sebe zasebnu sobu; niko Vas neće ograničavati: možete da švrljate, ako Vam je volja, i po ceo dan i da se vraćate kući samo da prenoćite. – Zatim: „sve dok ne naučite engleski toliko da možete ekonomično voditi sopstveno domaćinstvo, morate znati da će za našom trepezom uvek biti postavljeno za Vas' i sl. Priznajte da je sve to veoma prijatno.

Danas sam dobio od njega novi broj lista „Народное дело' i vrlo simpatično pisamce povodom poslednjih vesti o suđenju pariskoj sabrači. – Na kraju me pita: da li želim da mi potraži mesto knjigovođe u nekom londonskom preduzeću?»

Lopatin citira potom na francuskom jeziku Marxovu preporuku: «Zanat prevodioca je užasan, trgovački zanat bi Vam dao mnogo više povoljnih prilika da slobodno vreme posvetite učenju i propagandi . . .»

Ne zna se gde se nalazi Marxovo pismo Lopatinu. 471

⁵⁹⁹ *Ancient laws and institutes of Wales; comprising laws supposed to be enacted by Howell the Good, and anomalous laws. With an English Translation of the Welsh Text. Volume the first. 1841. Str. 87 - 89. 475*

⁶⁰⁰ Od 22. juna do 5. jula 1870. održano je treće suđenje članovima Pariske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, koje je pariska policija pohapsila u predvečerje plebiscita (vidi nap. 565. i 577). Optužba zbog zavere je propala; optuženi nisu bili osuđeni zbog učestvovanja u tobožnjoj zaveri, već zbog svoje pripadnosti MUR. 478

⁶⁰¹ Carl Siebel je 13. decembra 1867. saopštio Engelsingu da je «lično napisao za Barmen belešku i poslao». Reč je o recenziji prvog toma *Kapitala*. Svom pismu od 20. decembra 1867. Engelsingu Siebel je priložio odgovarajući isečak iz lista «Barmer-Zeitung». 481

⁶⁰² U svom pismu Engelsingu od 13. decembra 1867. pita Carl Siebel da li Engels i Marx drže nešto do lista «Kölnische Zeitung» i da li da pokuša preko Otta Meißnera da u tom listu objavi kritiku prvog toma *Kapitala*. On je 20. decembra 1867. povodom toga pisao još jednom Engelsingu i kao autora recenzije, koji dolazi u obzir, naveo Ernsta von Eynerna, saradnika lista «Kölnische Zeitung». Siebel se ponudio da piše Meißneru i da mu kaže da treba da piše Eynernu. Pismu Engelsingu Siebel je priložio koncept Meißnerovog pisma Eynernu, u kome stoji: poželjna je «svaka kritika – i najoštrija neprijateljska». 481

⁶⁰³ Marx analizira pismo Ludwiga Kugelmana od 3. januara 1868. 483

⁶⁰⁴ Ludwig Kugelmann je poklonio porodici Marx za Božić jednu od bista antičkih bogova, kojima je bio ukrašen salon porodice Kugelmann (vidi i u 38. tomu ovog izdanja, str. 549). 483

⁶⁰⁵ U svom pismu od 17 - 18. januara 1868. Ludwig Kugelmann je Marxu najavio posetu Carla Coppela, mladog bankara iz Hanovera. 485

- 006 U svom pismu od 17 - 18. januara 1868. pisao je Ludwig Kugelmann Marxu da ga je posetio gospodin Kertbény, koji priča o svemu i svačemu. Kugelmann pita Marxa da li poznaje Kertbényja i kako da se ponaša prema njemu. (Vidi i nap. 45.) 485
- 007 Ocenu koju ovde navodi Marx iz lista »The Saturday Review« citirao je on u pogovoru drugom izdanju prvog toma *Kapitala*, koje je izašlo 1872 (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 22, fusnota 1). 486
- 008 Upućivanje na predavanja koja je Marx držao u drugoj polovini decembra 1847. u briselskom Nemačkom radničkom udruženju. Vidi o tome rukopis *Najamnina* (9. tom ovog izdanja, str. 441 - 458) i seriju članaka *Najamni rad i kapital*, objavljenu 1849. u listu »Neue Rheinische Zeitung« (vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 332 - 352). 486
- 009 Oba ova govora objavljena su u 9. tomu ovog izdanja, str. 185 - 194. i str. 199 - 212. 487
- 010 Pismo Ludwiga Kugelmanna Marxu od 13. marta 1868. 490
- 011 Ovdje i dalje gore Marx citira prvo izdanje prvog toma *Kapitala* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 487. i 242 - 243). 491
- 012 U listu »Der Social-Demokrat« izveštavao je J. B. von Schweitzer u dvanaest nastavaka, od 22. januara do 6. maja 1868, o prvom tomu *Kapitala* (vidi i nap. 82). 491 496 500
- 013 Predstojeći izbori za parlament u Engleskoj u novembru 1868. sprovedeni su na osnovu zakona o izbornoj reformi iz 1867. Ovim zakonom o reformi pravo glasa dobili su svi vlasnici kuća i zakupci koji su plaćali određeni iznos poreza (household suffrage). Broj birača se tačno udvostručio. Ipak je bez prava glasa ostalo oko dve trećine odraslih muškaraca (svi koji su plaćali manje od 10 funti sterlinga godišnje kirije, odnosno koji nisu imali vlastitog stana). Ni žene nisu dobile pravo glasa. Zakon nije važio za Škotsku i Irsku.
- Prilikom izbora Gladstone je nastupio sa izjavom punom obećanja da će srediti irsko pitanje, koje se od trenutka novog poleta revolucionarnog pokreta u Irskoj naročito zaoštrilo. Nekoliko engleskih radničkih vođa (George Odger, William R. Cremer, Howell i drugi) podlegli su uticaju buržoaske propagande i prilikom izbora podržali su stanovište liberala u irskom pitanju. 492
- 014 Pismo Ferdinanda Freiligratha od 3. aprila 1868. sadržavalo je, pored čestitki povodom venčanja Laure Marx i Paula Lafargue-a, kao i rečitog zahvaljivanja na primerku prvog toma *Kapitala*, i molbe da Marx jednom prilikom u njega upiše i svoje ime, takode sledeću izjavu o delu: »To je čak knjiga koju treba studirati, te stoga uspeh možda neće biti prebrz i preglasan, ali će dejstvo u tišini biti utoliko dublje trajnije. Znam da se na Rajni mnogi mladi trgovci i vlasnici fabrika oduševljavaju knjigom. U tim krugovima ona će postići svoj pravi cilj - za naučnika će ona, osim toga, biti neophodna kao izvorno delo.« 493
- 015 G. Struve i G. Rasch, *Zwölf Streiter der Revolution*, Berlin, 1867, str. 59 - 61. 493
- 016 Marx je 20. jula 1867. pisao Ferdinandu Freiligrathu u London (vidi u 38. tomu ovog izdanja, str. 510). Freiligrath je odgovorio kratkim pismom, sa istim datumom. 493
- 017 Joseph Dietzgen je, 20. ma'a 1868, u svom odgovoru potvrdio prijem Marxovog pisma, datiranog 9. majem 1868. U drugom pismu, od 22. maja (3. juna) 1868, pisao je Dietzgen Marxu: »... ,Dijalektika'... , koju Vi, prema Vašem ljubaznom saopštenju, posle toga« [to znači posle pisanja *Kapitala*] »nameravate da napišete...« Osam godina kasnije objavio je Dietzgen u listu »Der Volksstaat« od 9. januara 1876. članak *Socijaldemokratska filozofija*, u kome se interpretira citat, uzet verovatno iz Marxovog pisma od 9. maja 1868. 497

- ⁶¹⁸ Pismo Ludwiga Kugelmana od 26. juna 1868. Marxu (vidi i nap. 134). 499
- ⁶¹⁹ Obimna recenzija Friedricha Schnackea o prvom tomu *Kapitala* (potpisana sa E. F. S.) izašla je u listu »Elberfelder Zeitung« od 17, 20, 23, 25, 27. juna i 2. i 3. jula 1868. 499 500
- ⁶²⁰ Engelseve recenzije prvog toma *Kapitala* objavljene su anonimno, pored ostalog, i u listovima »Die Zukunft«, »Der Beobachter«, »Staatsanzeiger für Württemberg«, priloge: »Gewerbeblatt aus Württemberg« (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 168 - 170, 185 - 186. i 187 - 188) i u listu »Frankfurter Zeitung und Handelsblatt« (ova recenzija do danas nije pronađena). 500
- ⁶²¹ Recenzija prvog toma *Kapitala*, za koju je inicijativu dao Otto Meißner, objavljena je u hamburškom listu »Börsenhalle« od 14. februara 1868. 500
- ⁶²² Ludwig Kugelmann priložio je svom pismu Marxu od 9. jula 1868. nekoliko recenzija prvog toma *Kapitala*, objavljenih u nemačkoj štampi. 502
- ⁶²³ Marx je kritikovao vulgarna gledišta francuskog buržoaskog ekonomiste Frédéric Bastiat-a i njegovih nemačkih sledbenika u pogovoru drugom izdanju (1872) prvog toma *Kapitala*, kao i na više mesta u tom delu (vidi u 21. tomu ovog izdanja). 502
- ⁶²⁴ *O gospodi pobornicima »vulgarnе ekonomije«* vidi: Karl Marx *Teorije o višku vrednosti* (četvrti tom *Kapitala*). 3. deo, (26. tom ovog izdanja, str. 349 - 414); vidi i nap. 11. 502
- ⁶²⁵ Chap. I. On Value. U: David Ricardo, *On the principles of political economy, and taxation*, 3rd ed., London, 1821, str. 1 - 52. 503
- ⁶²⁶ U svom pismu od 9. jula 1868. Ludwig Kugelmann upitao je Marxa šta misli o tome da se recenzija prvog toma *Kapitala* od J. B. von Schweitzera iz lista »Der Social-Demokrat« (vidi nap. 612) štampa kao brošura.
Kugelmann je dalje saopštio da mu je najzad pošlo za rukom da članak iz lista »Staats-Anzeiger für Württemberg« (recenzija prvog toma *Kapitala*, koju je napisao Friedrich Engels) »ponovo da u štampu u list »Honnoverscher Courier« od 4. ovog meseca«. U svrhu širenja dao je da se odštampa 25 separata iste i pita Marxa da li želi da ima nekoliko primeraka.
Kugelmann je dalje pisao – očigledno u vezi s recenzijama prvog toma *Kapitala* Schnackea u listu »Elberfelder Zeitung« (vidi nap. 619) – kako se raduje što opet nešto čuje o Schnackeu, koga poznaje iz zajedničkog rada iz revolucionarne 1848. godine, te je upitao Marxa za njegovu adresu, jer želi s njim ponovo da stupi u vezu. 503
- ⁶²⁷ U svom pismu od 26. jula 1868. Engelsu pisao je Ludwig Kugelmann da mu je Karl Maria Kertbény saopštio kako je Ernst Keil u Lajpcigu spreman da »objavi Marxovu biografiju zajedno sa fotografijom u nedeljniku »Die Gartenlaube«. Kugelmann je upitao da li, možda, Engels zna nekoga ko bi mogao da napiše tu biografiju i predloži kao naslov »u stilu onog lista kao: Jedan nemački nacional-ekonomist ili slično«. (Vidi i nap. 156.) 504
- ⁶²⁸ U svom pismu od 2. avgusta 1868. Ludwig Kugelmann je zamolio Marxa za materijalnu pomoć tkачima u štrajku iz Lindena kod Hanovera. Pisao je: »Radnici ovdašnje mehaničke tkачnice, oko 1000 njih, počeli su pre nekoliko dana sasvim pravedan štrajk. Za oko četrnaestčasovno radno vreme 3 talira nedeljno. – To je ovde prvi slučaj obustave rada u većim razmerama i uspeh je važan. Opšti nemački radnički savez već se zauzima za tu stvar (1000 članova ovde), jer i on već pokazuje jaku tendenciju za priključenjem Međunarodnom udruženju, tako da bi bilo od *velike važnosti* za Nemačku kad bi se iz Engleske učinilo nešto za štrajkače mehaničke tkачnice. – *Moralni* utisak bio bi na obema stranama već zapanjujući.«

- Kugelmannova molba razmatrana je na sednici Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika od 4. avgusta 1868. 505
- 629 Ovom pismu bio je priložen *Proglas nemačkim radnicima Londona*, koji je Friedrich Leßner u ime Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu sastavio povodom predstojećeg kongresa Medunarodnog udruženja radnika u Briselu (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 459 - 460). 506
- 630 Nije poznato gde se nalazi rukopis ovog pisma. Friedrich Leßner citira to pismo u svojim sećanjima *Vor 1848 und nachher*, koja su objavljena u »Deutsche Worte«, Beč (1898), i ono je uzeto odatle. U Leßnerovoj publikaciji Marxovo pismo je pogrešno datirano 10. avgustom 1868. 507
- 631 Ovdje Marx upućuje na pismo Friedricha Leßnera Marxu od 8. septembra 1868, u kome Leßner iz Brisela iscrpno obaveštava o toku kongresa Medunarodnog udruženja radnika. 507
- 632 Kongres Saveza nemačkih radničkih udruženja zasedao je od 5. do 7. septembra 1868. u Nirnbergu (vidi nap. 172), a Opšti nemački radnički kongres, koji su sazvali lasalovci (vidi nap. 189), održan je od 26. do 29. septembra 1868. u Berlinu. 507
- 633 *Beleška o Marxovoj literarno-političkoj delatnosti* štampana je u predgovoru ruskom izdanju prvog toma *Kapitala* (vidi nap. 559). 512
- 634 *in partibus infidelium* (u krajevima nevernika) – samo po imenu, po tituli; prvobitno dodatak tituli katoličkih biskupa dijeceza u nehrišćanskim zemljama (titularni biskupi). 515
- 635 Ludwig Büchner, *Sechs Vorlesungen über die Darwin'sche Theorie von der Verwandelung der Arten . . .*, drugo izdanje, Lajpcig, 1868. 515
- 636 Agitacija Franza Hermannu Schulze-Delitzscha, jednog od vođa Progresističke partije, za stvaranje zadruga i kreditnih udruženja iz sopstvenih sredstava radnika predstavljala je želju da se proletarijat odvrati od revolucionarne klasne borbe. Schulze-Delitzsch je propovedao harmoniju interesa između kapitalista i radnika i tvrdio da stvaranje zadruga može da poboljša položaj radnika u okvirima kapitalizma i da spase zanatlije od propasti. 516
- 637 Čartistički zahtevi za pravo glasa izloženi su u *Narodnoj povelji* (People's charter). Zahtevi su bili: 1. opšte pravo glasa (za muškarce iznad 21 godine), 2. izbori za parlament svake godine, 3. tajno glasanje, 4. izjednačavanje izbornih okruga, 5. ukidanje imovinskog cenzusa za kandidate za parlamentarne izbore, 6. dnevnice za članove parlamenta. 517
- 638 *Zakon o udruživanju* – Marx aludira na novu Uredbu o zanatima, koja je radnicima davala pravo štrajka i udruživanja. Nju je 29. maja 1869. doneo severno-nemački rajhstag. 518
- 639 U pismu Hermannu Jungu protestovali su članovi Francuske sekcije Medunarodnog udruženja radnika u Londonu (vidi nap. 129) Alexandre Besson i Victor-P. Le Lubez, u oktobru 1868, protiv odluke Briselskog kongresa da se Pierre Vésinier isključi iz MUR zbog kleveta (vidi nap. 185). U ovom pismu lično su napadnuti članovi Generalnog veća Hermann Jung i Eugène Dupont. Kako se vidi iz Jungovog pisma Marxu, od 19. oktobra 1868, Jung je imao nameru da odbaci klevete koje su širene na skupštini Francuske sekcije protiv MUR. 520
- 640 Ludwig Kugelmann Marxu od 24. oktobra 1868. 521
- 641 Štampanje punomoćja za Augusta Vogta izvršeno je na osnovu prepisa koji je napravio Sigfrid Meyer. 522
- 642 Ovo pismo je prevedeno na osnovu prepisa Sigfrida Meyera.

- ⁶⁴³ Biro stalnog Centralnog komiteta Lige za mir i slobodu izdao je 22. septembra 1868. tajno saopštenje. Ono se pojavilo kao letak s potpisom Gustava Vogta, predsednika Biroa i urednika nedeljnog lista Lige za mir i slobodu »Ujedinjene države Evrope« (»Les États-Unis d'Europe«). U saopštenju se Liga poziva da postane »istinski politički borac za velike ekonomske i socijalne interese i principe, koje sada tako pobedonosno razvija i širi veliko Medunarodno udruženje radnika Evrope i Amerike«. 526
- ⁶⁴⁴ Marx ovde upućuje na članak »La Commune révolutionnaire de Paris«, blankiste G. Tridona, u listu »La Cigale« od 19. jula 1868. 528
- ⁶⁴⁵ U ovom tekstu reč je o konceptima odgovora firmi Asher & Co., kompaniji za prodaju i izdavanje stranih knjiga, koja je pismom od 12. decembra 1868. zamolila Marxa da joj kaže na mogućnosti nabavljanja dela *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja). Nije poznato gde se nalazi Marxov odgovor. 532
- ⁶⁴⁶ Na sednici Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika od 5. januara 1869. na dnevnom redu bili su štrajkovi pamučnih radnika u Ruanu i štrajk u Bazelu (vidi nap. 279. i 285). 535
- ⁶⁴⁷ Aluzija na članak Edwarda Spencera Beeslyja *Catiline as a party leader* u listu »The Fortnightly Review«, vol. I, od 15. maja - 1. avgusta 1865. Catilina je u ovom članku prikazan kao revolucionar. 540
- ⁶⁴⁸ Kako se vidi iz pisma Paula Lafargue-a gospođi Jenny Marx, od decembra 1868 Lafargue je počeo pregovore sa spisateljicom Clémence-Auguste Royer o prevodnju prvog toma *Kapitala* na francuski. Pregovori su protekli bez rezultata pošto je Marx morao da se distancira od Royer-ove kao prevodioca s obzirom na njene buržoaske poglede. O prevodu *Kapitala* na francuski vidi i nap. 46. i 455. 540
- ⁶⁴⁹ Kongres Lige za mir i slobodu (vidi nap. 29) održan je u Bernu 23. septembra 1868. 541
- ⁶⁵⁰ Ovde Marx upućuje na program izdavanja francuskog nedeljnog časopisa »La Renaissance« - »Pour paraître le 24 février 69. »La Renaissance«, Journal politique hebdomadaire« (vidi nap. 300. i ovom tomu, str. 539 - 540). 542
- ⁶⁵¹ Prema drami Adolpha Müllnera *Die Schuld*, 2. čin, 5. pojava: »... objasni mi, Oerindure, bit ovog sukoba u čemu je«. 543
- ⁶⁵² »L'Union Libérale« - koalicija buržoaskih republikanaca, orleanista i dela legitimista, čija je osnova bila zajednička opozicija za vreme izbora za Corps législatif 1863. U izbornoj kampanji 1869. trebalo je da se ponovo organizuje L'Union Libérale. Međutim, ovaj pokušaj je propao, jer su među strankama koje su 1863. pripadale ovoj koaliciji sada postojale razlike u mišljenjima. Umereni buržoaski republikanci (Jules Favre, Jules Simon) zalagali su se 1869. za savez sa monarhistima i podržali su kandidaturu orleaniste Jules-a Armand-a Dufaure-a, koji, pak, nije izabran. 544
- ⁶⁵³ Eleanoru Marx su u porodici u šali zvali Quoquo prema kineskom princu. 548
- ⁶⁵⁴ Aluzija na poreklo Paula Lafargue-a. On je rođen u gradu Santjago de Kuba. Njegova baba po ocu bila je mulatkinja, a baba po majci Indijanka. 549 596
- ⁶⁵⁵ Marx je ovim pismom odgovorio na pismo Ludwiga Kugelmana, od 4. marta 1869, u kome ga je ovaj zamolio da mu navede literaturu o uticaju Rusije na evropske države.
- Od tridesetih godina engleski političar i publicist David Urquhart objavljivao je različite diplomatske materijale i radove o spoljnoj politici. Ovi materijali objavljivani su u obliku knjiga i brošura, kao i u raznim periodičnim izdanjima, koja je on uređivao; tako u časopisu »The Portfolio«, u listovima »The

- Morning Advertiser», «The Free Press», koji je 1866. promenio ime u «The Diplomatic Review», i u drugim. 550
- 656 Marx je putovao sa svojom kćerkom Jenny oko 10. septembra 1869. u Nemačku da bi posetio Ludwiga Kugelmanna. (O ovom putovanju vidi u ovom tomu, str. 336.) U Hanoveru su ostali do 7. oktobra. Na povratku su 8. i 9. oktobra boravili u Hamburgu, gde se Marx sastao sa izdavačem Ottom Meißnerom. 550 565 568 573 577 635 642
- 657 Na sednici severnonemačkog rajhstaga od 17. marta 1869. J. B. von Schweitzer je rekao: «Trenutak kada se na Tiljerijama u Parizu istakne crvena zastava zapaliće ostalu Evropu, kao što su je zapalile revolucije francuske buržoazije.» 556
- 658 Eleanor Marx boravila je od 27. marta do 19. maja 1869. u Parizu kod Laure i Paula Lafargue-a i potom je s Marxom otputovala kod Engelsa u Mančester (vidi nap. 352). 557
- 659 Marx verovatno misli na hor anđela iz Geteovog *Fausta*, 1. deo, 1. slika. 559
- 660 T. H. Huxley, *The scientific aspects of positivism*, u listu «The Fortnightly Review» od 1. juna 1869. 559
- 661 Marx ovde upućuje na drugi deo iscrpne recenzije s naslovom *Thornton on labour and its claims* Johna Stuarda Milla na knjigu Williama Thomasa Thorntona *On labour, its wrongful claims and rightful dues, its actual and possible future*, London, 1869. 559
- 662 Ludwig Kugelmann pisao je 2. juna 1869. Marxu, pored ostalog: «Odmah po prijemu Vašeg pisma, razume se ne pominjući Vaše ime, pisao sam Meißneru da već mesecima agitujem za *Osannaesti brimer* i da upravo čeknem za tim da se pojavi. – On je odgovorio da Vam je već poslao prvi tabak na korigovanje, brošura će izaći za 14 dana.» 568
- 663 Posle razgovora sa Guidom Weißom, urednikom lista «Die Zukunft», Ludwig Kugelmann je 6. jula 1869. predložio Marxu da se biografija *Karl Marx* od Engelsa objavi u listu «Die Zukunft» (vidi i nap. 156). 568
- 664 Hermann Jung je saopštio Generalnom veću na sednici od 17. avgusta 1869. da Ujedinjeni savez tesara i stolara namerava da na Bazelski kongres (vidi nap. 333) uputi delegata. Marx je zamolio Junga da učestvuje na skupštini Saveza, na kojoj će se razmatrati ko će da predstavlja Savez na Kongresu. Za delegata je izabran Robert Applegarth, generalni sekretar Saveza i član Generalnog veća. 574
- 665 Iz nemačke narodne pesme, nastale oko 1200. godine. Citirani redovi napisani su u rukopisu na nemačkom jeziku. 575
- 666 Paul Lafargue, u svom pismu Marxu, napisanom posle 14. septembra 1869, obavestio je o sednici Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika od 14. septembra 1869. Bila je to prva sednica Generalnog veća posle Bazelskog kongresa. 575
- 667 Marx ovde upućuje na francuski prevod druge glave prvog toma *Kapitala*, koji je Charles Keller 16. oktobra 1869. poslao Marxu da ga pregleda (vidi i nap. 455). 578
- 668 Četvrta glava prvog toma *Kapitala* odgovara glavama IV, V i VI francuskog izdanja. Marx se pribojavao da ova glava u svojoj prvobitnoj formi neće biti interesantna francuskim čitaocima. 578
- 669 U oktobru 1641, u predvečerje engleske buržoaske revolucije, izbio je u Irskoj narodni ustanak, koji je gotovo doveo do toga da se veći deo ostrva otcepi od Engleske. Ovaj ustanak je od 1649. do 1652. ugušio Oliver Cromwell. «Smirivanje» Irske izvršeno je uz nečuvane strahote i okončano je masovnom ekspro-

- prijacijom u korist novih engleskih lendlordova. To je ojačalo poziciju buržoaskih veleposjednika u Engleskoj i pripremlilo teren za ponovno uspostavljanje monarhije 1660. 581
- ⁶⁷⁰ *Skandal Eulenburg* – Na sednici pruskog landtaga ministar unutrašnjih poslova grof von Eulenburg dao je izjavu kojom se stavio u odbranu povrede prava od strane pruske vojne uprave u Celeu (vidi nap. 432). 581
- ⁶⁷¹ U pismu od 21. oktobra 1869. Ludwig Kugelmann je zamolio Marxa za adresu Eduarda Reicha, jer je htio da mu pošalje prvi tom *Kapitala*. Reichovu knjigu *Über die Entartung des Menschen. Ihre Ursachen und ihre Verhütung*, Erlangen, 1868, Kugelmann je poklonio Marxu za vreme Marxovog boravka u Nemačkoj u septembru-oktobru 1869. Predgovor za nju bio je potpisan sa: Gota, 5. maja 1868. 581
- ⁶⁷² *Nekrolog*, koji je Marx sastavio u ime Generalnog veća, objavljen je u belgijskom listu «L'Internationale» od 16. januara 1870 (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 321).
Petog januara 1870. Marx je kao član delegacije Generalnog veća prisustvovao pogrebu člana Generalnog veća Roberta Shawa, koji je preminuo 31. decembra 1867. 583
- ⁶⁷³ Ovaj izveštaj Briselskom komitetu, koliko je poznato, nije do sada pronađen. 583
- ⁶⁷⁴ *Landliga* – Marx ovde upućuje na Land Tenure Reform Association (Udruženje za agrarnu reformu), koje je pod pokroviteljstvom Johna Stuarda Milla osnovano u julu 1869. 584
- ⁶⁷⁵ Marx je imao nameru da Proces kruženja kapitala (II knjiga) i Celokupni proces kapitalističke proizvodnje (III knjiga) objavi zajedno kao drugi tom *Kapitala*, dok je treći tom (IV knjiga) trebalo da obuhvati Istoriju teorija. Knjigu II i knjigu III izdao je kasnije Engels kao drugi i treći tom. Zemljišna svojina i zemljišna renta obrađene su u trećem tomu, drugi deo, šesti odeljak (vidi u 23. tomu ovog izdanja, str. 520 - 676). 584
- ⁶⁷⁶ U svom pismu od 1. februara 1870. odgovorio je César de Paeppe na Marxovu molbu i saopštio mu jedanaest naslova radova o zemljišnoj svojini koji su objavljeni u Belgiji. 584
- ⁶⁷⁷ Zvanično i privatno pismo Henrija Perreta Hermannu Jungu nosila su datum 4. januara 1870. 585
- ⁶⁷⁸ U kasnijem pismu Hermannu Jungu, od 15. aprila 1870, Henri Perret ulazi nešto detaljnije u ovaj događaj. Otac Jamesa Guillaume-a bio je sekretar državnog saveta u Nešatelu, i on je potpisao mandat za Martinaud-a. 585
- ⁶⁷⁹ Ovde Engels upućuje na revolucionarne događaje u maju 1849. u Elberfeldu. (Vidi o tome u 9. tomu ovog izdanja, str. 414 - 416.) U svom radu *Nemačka kampanja za državni ustav* Engels iscrpno prikazuje te revolucionarne događaje (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 91. i dalje). 588
- ⁶⁸⁰ Franciszek Duchiniński je svoju teoriju da ruski narod potiče od Mongola postavio u svojim radovima od 1854. do 1861, među kojima i u knjizi *Les origines slaves. Pologne et Ruthénie*, Pariz, 1861. Henri Martin izlaže ovu teoriju u svom radu *La Russie et l'Europe*, objavljenom 1866. u Parizu, koji je 1869. Gottfried Kinkel preveo na nemački. 591
- ⁶⁸¹ Po ugovoru od 30. marta 1867. ruski posedi u Severnoj Americi (Aljaska) ustupljeni su SAD za 7 200 000 dolara (11 miliona rubalja prema tadašnjem kursu). 591
- ⁶⁸² Ovo pismo je odgovor na pismo Charlesa Dobsona Colleta od 20. januara 1870.

- u kome je ovaj zamolio Marxa da ga obavesti o pojedinostima u vezi sa zajmom železnica. 593
- ⁶⁸³ Obligacije zajma ruskih železnica u vrednosti od 12 miliona funti sterlinga izdao je Rotschild 27. januara 1870. radi prodaje u Parizu. 593
- ⁶⁸⁴ Ovo pismo, od koga je, koliko znamo, sačuvana samo prva stranica, predstavlja odgovor na pismo Petera Imandta od 18. februara 1870 (vidi i u ovom tomu, str. 409. i 410). 595
- ⁶⁸⁵ Paul Lafargue, u svom pismu Marxu od januara 1870, opisao je večernji kružok kod sitnoburžoaskog francuskog socijaliste Jules-Antoine-a Moilina, na kome se diskutovalo o planovima za socijalnu reformu. 596
- ⁶⁸⁶ Wilhelm Bracke je ovaj izvod iz pisma objavio u svojoj knjizi *Der Braunschweiger Ausschuß der sozialdemokratischen Arbeiter-Partei in Lötzen und vor dem Gericht*, Braunšvajg, 1872. U zaglavlju pisma bilo je odštampano: «General Council of the International Working Men's Association, 256, High Holborn, London. W. C.» Nije poznato gde se nalazi taj Marxov rukopis. 602
- ⁶⁸⁷ Partijski odbor Socijaldemokratske radničke partije intenzivno se, u skladu sa odlukom Ajzenaškog kongresa, zalagao za pojedinačno pristupanje članova partije Međunarodnom udruženju radnika, što je bilo potrebno da bi se, izbegavajući zakon o udruživanju, partija organizaciono povezala s MUR. Wilhelm Bracke je u dodatoj rečenici u pismu Odbora od 17. marta 1870 (vidi nap. 713) primetio da je još pre dužeg vremena od Johanna Geoga Eccariusu poručeno 3000 članskih karata MUR, koje bi partija mogla da razdeli. Pošto poručena pošiljka još nije stigla, Odbor bi hteo da eventualno sam štampa članske karte MUR. Marx je odmah po prijemu tog pisma poslao željene članske karte Leonhardu von Bonhorstu, sekretaru partijskog Odbora. 602
- ⁶⁸⁸ Leonhard von Bonhorst je kao sekretar Odbora Socijaldemokratske radničke partije poslao Marxu 21. februara 1870. finansijski izveštaj Partije za 1869. godinu. U prapratnom pismu je, pored ostalog, stajalo: «Odbor ne propušta da Vam prilikom dostavljanja obračuna za proteklu godinu izrazi i svoju zahvalnost za Vašu tako efikasnu pomoć Partiji. Međutim, Vi ćete upravo iz ovog izveštaja sasvim jasno sagledati koliko je Partiji takva pomoć veoma potrebna i... da zaključite u kakvom se kritičnom položaju ponovo nalazimo.»
Bonhorst je, 17. marta 1870, preko Sigismunda Borkheima poslao Marxu finansijski izveštaj i obavestio o teškom finansijskom položaju Partije. Borkheim je 21. marta 1870. prosledio pismo dalje Marxu. 602
- ⁶⁸⁹ Ovo pismo se objavljuje prema prepisu nepoznatog lica. U zaglavlju pisma bilo je odštampano: «General Council of the International Working Men's Association, 256, High Holborn, London, W. C.» 603
- ⁶⁹⁰ Ludwig Kugelmann je, u svom pismu od 21. marta 1870, zamolio Marxa da ga odmah obavesti da li bi njegovu kćer Jenny «možda obradovao jedan lep primerak celokupnih Goetheovih dela za njen rođendan». 604
- ⁶⁹¹ Očigledno aluzija na anegdotu o mladiću, koju je Marx ispričao kod porodice Kugelmann. Taj mladić se stalno žalio: «Ah da sam umesto latinskog učio francuski!» Gertrud Kugelmann ponovila je ovu rečenicu u svom pismu porodici Marx, od 21. marta 1870. 604
- ⁶⁹² Kao sekretar-korespondent za Nemačku, Marx je zajedno sa svojim pismom Ludwigu Kugelmannu od 28. marta 1870. poslao i *Poverljivo saopštenje*, koje je on sastavio, a koje je bilo namenjeno Odboru Socijaldemokratske radničke partije (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 336 - 346). 605
- ⁶⁹³ Zbog teškog oboljenja Marx je bio u stanju da u toku zime 1869 - 1870. prisustvuje samo trima sednicama Generalnog veća, 14. decembra, 4. januara i

15. marta. Generalno veće je 29. marta, na predlog Benjamina Lucrafta, odlučilo da »Marxu izrazi svoje saosećanje i žaljenje zbog njegove dugotrajne bolesti. Ovu odluku saopštio je Marxu Johann Georg Eccarius 4. aprila 1870. 606
- ⁶⁹⁴ Misli se na pismo Friedricha Leßnera Marxu, od 6. aprila 1870. U njemu on govori o predlogu koji je dat na jednoj sednici Generalnog veća, da se osnuje finansijska komisija »kako sekretar (Eccarius), koji je opet strašno jadikovao, ne bi uvek morao da govori o sopstvenom plaćanju«. 606
- ⁶⁹⁵ Sigfrid Meyer je poslao Marxu svoje pismo, upućeno Johannu Georgu Eccariusu, od 26. marta 1870. Ostavio je njemu da postupi po svom nahodjenju. 606
- ⁶⁹⁶ Pod naslovom *Nemačka radnička unija Njujorka radnicima Pariza*, F. Carl i F. Jubitz pozdravili su revolucionarnu energiju pariskih radnika. Oni su pariski proletarijat označili kao prvoborca za slobodu i jednakost na putu socijalne revolucije. 607
- ⁶⁹⁷ *Absentees* – engleski krupni zemljoposednici u Irskoj, koji su svoj bez muke stečeni prihod rasipali van zemlje i uglavnom bili odsutni sa svojih imanja. 609
- ⁶⁹⁸ Paul-Laurent je literarni pseudonim Paula Lafargue-a. Marx ga upotrebljava u oslovljavanju Paula i Laure, jer je sastavljen od imena njih dvoje. 611 613
- ⁶⁹⁹ Na Marxov predlog, Generalno veće je 12. aprila 1870. dalo Henriju Verlet-u punomoćje kao dopisniku Međunarodnog udruženja radnika u Francuskoj. 611
- ⁷⁰⁰ Paul Lafargue je 19. aprila 1870. odgovorio Marxu da se Statut ne može objaviti u listu »La Libre pensée«, jer je taj list registrovan kao čisto književna publikacija. Lafargue-u je ipak pošlo za rukom da publikuje korigovan tekst, koji je izašao posle 20. aprila u Parizu. Prevod je ispravio Lafargue. Zbog sve većih policijskih progona u Francuskoj izdavanje Statuta moralo se ubrzati, te Lafargue nije mogao da pošalje korekture Marxu. U junu 1870. Lafargue-ov prevod objavljen je drugi put u izdanju: »Procès de l'Association Internationale des travailleurs. Première et deuxième commission du Bureau de Paris«. Deuxième édition. Paris, Juin 1870. 611
- ⁷⁰¹ Ovdje Marx upućuje na članak Henrija Verlet-a *Force et matière* u listu »La Libre pensée« od 16. aprila 1870. U ovom članku je knjiga Ludwiga Büchnera *Kraft und Stoff*, dobila visoku ocenu; 1869. u Lajpcigu objavljeno je deseto izdanje knjige. 611
- ⁷⁰² Ovdje Marx upućuje na članak Paula Lafargue-a o knjizi A. Ranca *Le roman d'une conspiration*, u listu »La Libre pensée« od 16. aprila 1870. 611
- ⁷⁰³ U svom pismu od 18. aprila 1870. Paul Lafargue je informisao Marxa o osnivanju Federacije Međunarodnog udruženja radnika u Parizu (vidi nap. 579), te je pisao: »Mogao bih da uredim da me neka sekcija imenuje za člana Federalnog veća, ali mislim da je bolje ako nastupim kao predstavnik londonskog Generalnog veća. Da li biste me idućeg utorka imenovali za predstavnika Generalnog veća u Pariskoj sekciji.« Lafargue je, 17. maja 1870, s obzirom na hapšenja u Parizu, naimenovan za specijalnog dopisnika Generalnog veća. 613
- ⁷⁰⁴ U svom odgovoru od 29. aprila 1870. Paul Lafargue je obavestio Marxa: »Bakunjin je preko svog prijatelja Robina pokušao da pitanje« (rascep na kongresu romanske Švajcarske u La Šo-de-Foņu; vidi nap. 558) »odmah prenese u krilo pariske Federacije. Rekao sam Robinu da se to nikako ne tiče Pariske sekcije, već Generalnog veća i da on ne postupa pravilno što stalnim sporovima unosi nered u Federaciju, te da bi trebalo, pre nego što ovdje nešto preduzme, najpre da sačeka odluku Generalnog veća.« 613
- ⁷⁰⁵ Prilikom diskusije o nacrtu programa na kongresu Lige za mir i slobodu, u Bernu 1868, Mihail Bakunjin je više puta branio svoju rezoluciju. Ti govori,

- kao i izjava o istupanju iz Lige objavljeni su 1. decembra 1868. u listu »Колоколъ» Aleksandra Hercena (vidi i nap. 280). 613
- ⁷⁰⁶ Heinrich Heine piše u svojoj *Luteciji* o Victoru Hugou: »... on je egoist, i da kažem još gore, on je igoist.« 613
- ⁷⁰⁷ U dvadesetim godinama 19. veka sledbenici Saint-Simona širili su i dalje razvijali njegovo učenje. Zahtev za ukidanje prava nasleđivanja postavio je Saint-Amand Bazard u svojoj knjizi *Doctrine de Saint-Simon*. *Première année*. Exposition. 1829. Pariz, 1830, str. 143 - 169). 614
- ⁷⁰⁸ Program Međunarodne alijanse socijalističke demokratije glasi: »l'égalisation politique, économique et sociale des classes« (političko, ekonomsko i socijalno izjednačavanje klasa). 614
- ⁷⁰⁹ Generalno veće je pitanje prava nasleđa uvrstilo u dnevni red Bazelskog kongresa Međunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 333). U pripremama kongresa, u leto 1869, vodena je o tome diskusija u Generalnom veću. Trećeg avgusta Generalno veće je potvrdilo *Izveštaj Generalnog veća o pravu nasleđa* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 300 - 301), koji je sastavio Marx. Taj izveštaj pročitao je Johann Georg Eccarius na Bazelskom kongresu 11. septembra 1869. 615
- ⁷¹⁰ Pismo Marxove kćeri Laure Lafargue od 18. aprila 1870 (vidi i nap. 698). 617
- ⁷¹¹ Trećeg maja 1870. Wilhelm Bracke i Leonhard von Bonhorst zamolili su Engelsa za dopuštenje da njegovo pismo Brackeu od 28. aprila 1870. objave u listu »Der Volksstaat«, »ukoliko je ono od opšteg interesa - to jest ukoliko je ono u stanju da pokrene na akciju druge imućne istomišljenike... Ako do 10 [tekućeg meseca] od Vas ne dobijemo negativan odgovor, pretpostavićemo da se Vi slažete.« Izvod iz Engelsovog pisma objavljen je u listu »Der Volksstaat« od 14. maja 1870 (vidi u ovom tomu, str. 464). Mi donosimo izvod prema listu »Der Volksstaat«. 618
- ⁷¹² Sekretar Odbora Socijaldemokratske radničke partije Leonhard von Bonhorst poslao je Engelsu, 17. marta 1870, finansijski izveštaj za 1869. godinu, da bi ga informisao o lošem finansijskom stanju Partije. 618
- ⁷¹³ Leonhard von Bonhorst, kao sekretar Odbora Socijaldemokratske radničke partije, uputio je jednaka pisma, 17. marta 1870, Marxu i Engelsu: »Vi takođe znate kako nam besкраjno slabe snage i dalje stoje na raspolaganju - pošto baš najmoćnije snage leže u saznanju radničkog sloja a on je još zahvaćen neznanjem u koje je sve zaraslo, čak letargičnom tupošću i stanjem potpune duhovne tromosti. Okolnost što je naša partija pri tom još i najmlađa od onih koje su stupile na socijalno-političku arenu, očigledno joj takođe ne pomaže da ojača.« 618
- ⁷¹⁴ Marxova kći Jenny pisala je 30. maja 1870. u Mančester. 620
- ⁷¹⁵ Aluzija na početno slovo pseudonima Williams, pod kojim je pisala Jenny Marx (vidi i nap. 531). 620
- ⁷¹⁶ *Mornington Palace* - Mornington Street 86, kuća u kojoj je Engels stanovao poslednjih godina svog boravka u Mančesteru i u kojoj je Marx sa svojom kćerkom Eleanor boravio u maju-junu 1870. 620
- ⁷¹⁷ Ovo pismo je odgovor na pismo Victor-P. Le Lubez-a od 11. juna 1870. U njemu je on pitao Marxa nije li on možda autor dopisa u listu »Der Volksstaat« od 11. maja 1870. U ovom dopisu, koji je nosio naslov *Is Engleske*, razotkrivene su provokatorske mahinacije takozvane Francuske sekcije u Londonu, naročito njeno nastupanje u ime Međunarodnog udruženja radnika na banketu koji je, 3. maja 1870, održan u Londonu u čast Gustave-a Flourensa (vidi nap. 575). 622
- ⁷¹⁸ U svom pismu od 13. juna 1870. Marxu pitao je Ludwig Kugelmann da li:

- koliko soba da rezerviše u Karlsbadu za porodicu Marx. U pismu su bili i pozdravi kćerke i gospode Kugelmann zajedno sa nadom »da se uskoro nešto čuje o našem zajedničkom putovanju«. 623
- ⁷¹⁹ Uz ovo pismo na engleskom jeziku Marx je priložio *Poverljivo saopštenje svim sekcijama*, kao i dnevni red koji je Generalno veće odredilo 12. jula 1870. za kongres Međunarodnog udruženja radnika, koji je trebalo da počne 5. septembra 1870. u Majncu. Oba dokumenta pisana su na francuskom. Ona su objavljena već u 27. tomu ovog izdanja, str. 356. i 357. 625
- ⁷²⁰ Pismo Jozefa Carda (Cwierciakiewicza) od 10. januara 1868. Marxu (vidi u ovom tomu, str. 22). 629
- ⁷²¹ Članak Johanna Philippa Beckera *O Ligi za mir i slobodu* objavljen je bez potpisa u listu »Der Vorbote«, br. 12, od decembra 1867.
O Ligi za mir i slobodu vidi nap. 29. 629
- ⁷²² Jenny Marx aludira na dva događaja. U decembru 1867. eksplodiralo je bure baruta u londonskom zatvoru Clerkenwell; pristalice fenijanaca (vidi nap. 35 i 470) htele su da oslobode zatočenike. Dvadeset trećeg novembra 1867. u Manchesteru su pogubljena tri fenijanaca. Oni su bili uhapšeni kad su zajedno sa drugima izvršili oružani prepad na zatvorska kola da bi oslobodili dvojicu uhapšenih voda fenijanaca. 631
- ⁷²³ Te *ispovesti* su Engelsovi odgovori na pitanja koja mu je dala Marxova kći Jenny i u čijem su albumu ona zapisana. Slični šaljivi upitnici bili su u to vreme u Engleskoj i Nemačkoj omiljena društvena igra (vidi Marxove *Ispovesti* u 38. tomu ovog izdanja, str. 551). 633
- ⁷²⁴ Lisac Reinecke – glavni junak germanske sage o životinjama iz srednjeg veka, koja se susreće u mnogobrojnim verzijama s različitim stepenom satire i kritike društva i koja i dan-danas spada u najomiljeniju poeziju o životinjama. Najznačajnija obrada srednjovekovne sage o životinjama objavljena je 1498. u Libeku pod naslovom *Reynke de Vos*; nepoznati autor, verovatno sveštenik, oblikovao je kao ciničnu, naročito protiv klera i plemstva uperenu satiru u 6800 stihova, sa umetnutim objašnjenjima u prozi. Godine 1544. objavljena je prva verzija na visokonemačkom jeziku. Posle drugih obrada i Johann Wolfgang von Goethe se prihvatio teme i spevao ep u heksametrima *Reinecke Fuchs*, u kome je politički realizam stare poezije, pun humora, dat u savršenoj umetničkoj formi. 633
- ⁷²⁵ Pismo Arnold-a Ruge-a Steinthalu, od 25. januara 1869, dostavio je Marxu 4. februara Wilhelm Strohn, prijatelj Steinthala. Marx je sadržinu ovog pisma saopštio Engelsu, Sigismundu Borkheimu i Ludwigu Kugelmannu. Ovom poslednjem on je poslao to pismo 11. februara 1869 (vidi u ovom tomu, str. 537). 634
- ⁷²⁶ Arnold Ruge netačno citira jedan pasus na str. 744 - 745. prvog izdanja prvog toma *Kapitala* (vidi u 21. tomu ovog izdanja, str. 672). 634
- ⁷²⁷ Uporedi prvo izdanje *Kapitala* Karla Marxa, str. 608 (vidi i u 21. tomu ovog izdanja, str. 549). 634
- ⁷²⁸ U izveštaju Johanna Georga Eccariusia o prvim sednicama Bazelskog kongresa (vidi nap. 333), koji je 15. septembra 1869. objavljen u listu »The Times«, bio je u celini izložen govor američkog delegata Andrewa Camerona. 635
- ⁷²⁹ Friedrich Leßner je poslao ukupno pet pisama Marxu (6, 7, 8, 9. i 11. septembra 1869), u kojima ga je iscrpno informisao o toku Bazelskog kongresa (vidi nap. 333). Od pisama Wilhelma Liebknechta o tom kongresu sačuvano je samo jedno, od 7. septembra 1869. 635
- ⁷³⁰ U svom izveštaju o nemačkom radničkom pokretu na Bazelskom kongresu

- Medunarodnog udruženja radnika (vidi nap. 333), 7. septembra 1869, Wilhelm Liebknecht je razotkrio demagoško držanje J. B. von Schweitzera. 635
- ⁷³¹ William Shakespeare, *Macbeth*, 3. čin, 2. scena. 637
- ⁷³² Eleanor Marx putovala je sa Engelsom i njegovom ženom Lydijom Burns od 6. do 23. septembra 1869. po Irskoj (vidi i nap. 415). 638
- ⁷³³ Engels je od kraja decembra 1869. do početka januara 1870. boravio kod svojih rodaka u Barmenu; na svom putu u Nemačku posetio je Marxa u Londonu. 639
- ⁷³⁴ *Oranžisti* – pripadnici reakcionarne terorističke organizacije, koju su 1795. osnovali lendlordovi i protestantsko sveštenstvo za borbu protiv nacionalnooslobodilačkog pokreta naroda u Irskoj. Taj red je vodio sistematsku hajku protiv irskih katolika. Svoje ime dobio je u znak sećanja na Williama III Oranskog, koji je ugušio ustanak u Irskoj 1688 – 1689. 640
- ⁷³⁵ Henri Rochefort je hteo da na dan pogreba Victora Noira spreči nepotrebno prolivanje krvi. U listu »Der Volksstaat« od 22. januara 1870, u rubrici »Politički pregled«, osuđeno je njegovo držanje. 645
- ⁷³⁶ Jenny Marx citira iz uvodnog članka Paula Granier-a de Cassagnaca u listu »Le Pays« od 15. januara 1870. 645
- ⁷³⁷ U drugoj polovini januara 1870. više od 10 000 radnika Schneiderove livnice i rudnika u Krezou obustavilo je rad iz protesta zbog otpuštanja nekoliko rudara. Opušteni su pripadali delegaciji koja je trebalo sa direkcijom da pregovara o upravljanju kasom osiguranja. Kad su se u Krezou pojavile vladine trupe, štrajk je dobio politički karakter. Masovnim hapšenjima bonapartistička vlada je uspjela da ga uguši. Jedan od vođa štrajka bio je mehaničar Adolphe-Alphonse Assi. O štrajku je izvestio »Der Volksstaat« od 26. januara 1870. 645
- ⁷³⁸ Jenny Marx citira iz članka Adolphe-a Guérout-a *Les grèves* u listu »L'Opinion nationale« od 28. januara 1870. 645
- ⁷³⁹ U listu »The Irishman« od 2. aprila 1870. objavljeni su izvodi iz drugog članka Marxove kćeri Jenny o irskom pitanju. Šesti članak, *Agrarni zločin u Irskoj*, objavljen je u potpunosti u listu »The Irishman« od 7. maja 1870.
O člancima Jenny Marx o irskom pitanju vidi u nap. 531. 648
- ⁷⁴⁰ Ludwig Kugelmann napisao je na početku ovog pisma: »Nedostaje slika Rosse.« 651
- ⁷⁴¹ Ovdje Jenny Marx upućuje na zbirku irskih pesama pod naslovom *Erins Harfe. Irländische Volksmelodien nach Thomas Moore*. Pevač Joseph Rissé, s kojim su se Marx i njegova kćerka upoznali 1867, za vreme svog boravka kod porodice Kugelmann, aranžirao je tu zbirku i izdao je u Hanoveru 1870. Engelseve *Napomene za predgovor jednoj zbirci irskih pesama* (vidi u 27. tomu ovog izdanja, str. 412), koje se pominju u ovom pismu, nisu upotrebljene za predgovor zbirci. Engels je pisao – očigledno nedovoljno informisan o planiranom sadržaju zbirke pesama – o staroirskim narodnim pesmama bardova i harfista iz 12. do 18. veka, dok je Rissé izdao nemački prevod engleske zbirke pesama *Irske melodije*, koju je sastavio Thomas Moore od 1808. do 1834. 652
- ⁷⁴² Ovo pismo pisano je dva dana pre izbijanja nemačko-francuskog rata. Jenny je dopustila da je zavede lažljiva bonapartistička štampa i nije tačno ocenila raspoloženje u Francuskoj u predvečerje rata. Šovinističke demonstracije u Parizu i u unutrašnjosti organizovala je vlada, koja se pri tom poslužila deklasiranim elementima i policijskim agentima. Paul Lafargue je pisao Marxu jula 1870. o Parizu: »Policija je morala sama da inscenira oduševljenje, kako bi učinila da se u njega varuje...« 652

Literatura

A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka Marxa i Engelsa

- Marx, Karl, *Beda filozofije. Odgovor na »Filozofiju bede gospodina Proudhona.* (Dela, tom 7, str. 51 - 144).
- Misere de la philosophie. Reponse à la philosophie de la misere de M. Proudhon. Paris, Bruxelles 1847. 167 170 238 364 486 512 514 519 525 540 547
 - *Belgijski masakri.* (Dela, tom 27, str. 287 - 290).
 - The Belgian massacres. To the workmen of Europe and the United States. London 1869. 283 287 288 550
 - *Crédit mobilier.* (Dela, tom 15, str. 164 - 170).
 - The French Crédit mobilier. U: New-York Daily Tribune, od 20. maja i 1. juna 1857. 54
 - *Četvrti godišnji izveštaj Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika.* (Dela, tom 27, str. 261 - 265.) (Vidi i nap. 176). 132 136 509
 - *Engleska vlada i zatočeni fenijanci.* (Dela, tom 27, str. 329 - 333).
 - Le Gouvernement anglais et les prisonniers féniens. U: L'Internationale, od 27. februara i 6. marta 1870. 416 418 599 610
 - *Francuski Crédit mobilier.* (Dela, tom 15, str. 235 - 237).
 - The French Crédit mobilier. U: New-York Daily Tribune, od 21, 24. juna, 11. jula 1856. i 28. septembra 1857. 54
 - *Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske.* (Dela, tom 27, str. 314 - 320). 382 398 404 407 412 414 583 585 599 608 616
 - *Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije.* (Dela, tom 27, str. 285 - 286). 248 250 615
 - *Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika članovima komiteta Ruske sekcije u Ženevi.* (Dela, tom 27, str. 334 - 335).
 - Главный Советъ Международнаго Товарищества Рабочих. Членамъ Комитета Русской Секции в Женевѣ. U: Народное Дѣло, od 15. aprila 1870. 424
 - *Gospodin Vogt.* (Dela, tom 17, str. 301 - 357). 22 60 141 171 210 226 228 234 259 261 287 487 513 532 543 590

- Marx, Karl, *Govor o slobodnoj trgovini, održan u Demokratskom društvu u Briselu.* (Dela, tom 7, str. 364 - 375).
- Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association Démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 janvier 1848 [Bruxelles 1848]. 486 512
 - *Inauguralna adresa Međunarodnog udruženja radnika.* (Dela, tom 27, str. 3 - 9).
 - Address. U: Address and provisional rules of the Working Men's International Association, established September 28. 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London. [London] 1864. 487 513
 - *Izjava Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika u Londonu.* (Dela, tom 27, str. 276 - 277).
 - Herrn C. Speyer, Sekretär des Deutschen Arbeiterbildungsvereins. 191
 - *Izveštaj Generalnog veća o pravu nasleda.* (Dela, tom, 27. str. 300 - 301). 586
 - Report of the General Council. U: Report of the fourth annual congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to 11th september 1869. London 1869. 586 616
 - *Kako je pismo gospodina Gladstone-a Engleskoj banci od 1866. pribavilo Rusiji zajam od šest miliona funti sterlinga.* (Dela, tom 27, str. 274 - 277).
 - How Mr. Gladstone's Bank Letter of 1866 procured a Loan of Six Millions for Russia. U: The Diplomatic Review, od 2. decembra 1868. 190
 - *Kapital. Kritika političke ekonomije.* Prvi tom. Knjiga I: Proces proizvodnje kapitala. (Dela, tom 21).
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. I, Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals. Hamburg 1867. 8 11 12 14 20 22 28 32 34 39 40 43 46 47 52 74 76 80 84 114 116 118 120 123 134 136 139 141 157 165 176 181 190 202 230 248 254 270 271 285 298 313 334 337 348 360 366 374 411 433 481 487 488 493 494 496 499 500 502 510 511 514 523 530 537 545 547 590 623 630 634
 - *Kapital. Kritika političke ekonomije.* Drugi tom. Knjiga II: Prometni proces kapitala. Izd. Friedrich Engels. (Dela, tom 22).
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 2, Buch 2: Der Circulationsprocess des Kapitals. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg, 1855. 11 20 22 76 156 160 185 387 500 512 543 547 550 584 624
 - *Kapital. Kritika političke ekonomije.* Treći tom. Knjiga III: Celokupni proces kapitalističke proizvodnje. Izd. Friedrich Engels. (Dela, tom 23).
 - Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Bd. 3, Buch 3: Der Gesamtprocess der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von Friedrich Engels. Hamburg 1894. 8 502 547
 - *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850.* (Dela, tom 10, str. 9 - 90. U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Januar-oktober 1850. sv. 1, 2, 3. i 5/6. 252 253 254 455 457
 - *Lord Palmerston.* (Dela, tom 12, str. 287 - 339).
 - U: The People's Paper, od 22. i 29. oktobra, 5, 12. i 19. novembra, 10, 17. i 24. decembra 1853.
 - Palmerston and Russia. 1 st ed., London 1853, 2nd ed., London 1854.
 - Palmerston and the treaty of Unkiar Skelessy. London 1854. 487 513 550 580

- Marx, Karl, *Međunarodno udruženje radnika i Alijansa socijalističke demokratije*. (Dela, tom 27, str. 278 - 279). 541 615
- *Moje plagiranje F. Bastiat-a*. (Dela, tom 27, str. 255 - 256). 111
- *Nacrt rezolucije Generalnog veća o držanju britanske vlade u pitanju amnestije Iraca*. (Dela, tom 27, str. 13). 345 356 359 370 382 599 607
- *The British government and the irish political prisoners*. U: Reynolds's Newspaper, od 21. novembra 1869. 367 370
- *International Working Men's Association 256, High Holborn*. U: National Reformer, od 28. novembra 1869. 370 372 375
- *U: Der Volksstaat*, od 27. novembra 1869. 580
- *Nacrt rezolucije Generalnog veća o istupanju Fèlix-a Pyat-a*. (Dela, tom 27, str. 254). (Vidi i nap. 138). 105 528
- *Nacrt rezolucije Generalnog veća o »Francuskoj federalnoj sekciji u Londonu*. (Dela, tom 27, str. 349). 464
- *Nacrt rezolucije o posledicama kapitalističke primene mašina koju je Generalno veće predložilo briselskom kongresu*. (Dela, tom 27, str. 258). 511
- *Odluka Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika u vezi s listom »Bee-Hive«*. (Dela, tom 27, str. 347). U: Der Volksstaat, od 11. maja 1870. 378 443 447
- *O P.-J. Proudhonu*. (Dela, tom 27, str. 20 - 26).
- *Ueber P. J. Proudhon*. U: Der Social-Demokrat, od 1, 3. i 5. februara 1865. 519
- *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*. (Dela, tom 11, str. 87 - 168).
- *Der 18te Brumaire des Louis Napoleon*. U: Die Revolution. Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften. New York 1852. Erstes Heft. 143 148 229 234 252 253 254 487 513
- *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. Zweite Ausgabe. Hamburg 1869. 248 250 290 295 301 341 315 317 321 322 331 335 336 376 392 394 400 402 413 455 539 551 568 572
- *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu*. (Dela, tom 11, str. 333 - 388). 242 487
- *Plagijarizam*. (Dela, tom 27, str. 180 - 184). U: Die Zukunft, od 12. decembra 1867 (vidi i nap. 5). 5 481 485
- *Poruka nacionalnom savezu radnika Sjedinjenih Država*. (Dela, tom 27, str. 291 - 292).
- *Address to the National Labour Union of the United States*. London 1869. 287 288 550
- *Poverljivo saopštenje*. (Dela, tom 27, str. 336 - 346). 455 605
- *Predgovor drugom izdanju (iz 1869) »Osamnaestog brimera Louis-a Bonaparte«*. (Dela, tom 27, str. 293 - 294). 295 315 568
- *Predgovor prvom izdanju prvog toma »Kapitala«*. (Dela, tom 21, str. 13 - 18).
- *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*. Von Karl Marx. Erster Band. Hamburg 1867. U: Demokratisches Wochenblatt, od 4. i 11. januara 1868. 22 547
- *Predsedniku i upravi Opšteg nemačkog radničkog saveza*. (Dela, tom 27, str. 259). U: Der Social-Demokrat, od 28. avgusta 1868. 128

- Marx, Karl, *Prilog kritici Hegelove filozofije prava. Uvod.* (Dela, tom 3, str. 150 - 160). U: Deutsch-Französische Jahrbücher. Paris 1844. 512
- *Prilog kritici političke ekonomije.* (Dela, tom 20). 36
- Zur Kritik der Politischen Oekonomie. Erstes Heft. Berlin 1859. 36 228 487 513 514 590/591
- *Prisilna emigracija – Kossuth i Mazzini – Pitanje izbeglica – Izborna korupcija u Engleskoj – G. Cobden.* (Dela, tom 11, str. 449 - 454). U: New-York Daily Tribune od 22. marta 1853 (vidi i nap. 477). 375
- *Privremeni statut Međunarodnog udruženja radnika.* (Dela, tom 27, str. 10 - 12).
- Provisional rules of the Association. U: Address and provisional rules of the Working Men's International Association, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London. [London] 1864. 513
- *Program za kongres Internacionale u Majncu.* (Dela, tom 27, str. 357). 625
- *Proklamacija Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o progonima članova francuskih sekcija.* (Dela, tom 27, str. 348). 449 455 647
- *Rezolucija o premeštanju mesta održavanja kongresa Internacionale.* (Dela, tom 27, str. 253). 88
- *Veze Međunarodnog udruženja radnika sa engleskim radničkim organizacijama.* (Dela, tom 27, str. 272 - 273). U: Demokratisches Wochenblatt, od 17. oktobra 1868. 158
- *Zapis dva govora Karla Marxa o politici britanske vlade prema irskim zatvorenicima.* (Dela, tom 27, str. 471 - 475). (Vidi i nap. 448). 356
- International Working Men's Association, 256, High Holborn. U: National Reformer, od 28. novembra 1869. 370 372 375
- The British government and the Irish political prisoners. U: Reynolds's Newspaper, od 21. i 28. novembra 1869. 367
- *Zapis govora Karla Marxa o »Bee-Hive».* (Dela, tom 27, str. 475). 443
- *Zapis govora Karla Marxa o pravu nasleđa.* (Dela, tom 27, str. 462 - 464).
- The International Working Men's Association. U: The Bee-Hive, od 24. jula 1869 (vidi i nap. 390). 318
- *Zatvorenici-fenijanci u Mančesteru i Međunarodno udruženje radnika.* (Dela, tom 27, str. 179).
- A. M. G. Hardy, secrétaire d'État de a Majesté. U: Le Courrier français, od 24. novembra 1867. 412
- Engels, Friedrich, *Direktorijumu Schillerovog zavoda.* (Dela, tom 27, str. 266 - 267). 134/135
- *Demokratski panslavizam.* (Dela, tom 9, str. 224 - 237). U: Neue Rheinische Zeitung, od 15. februara 1849. 157 176 178 180
- *Istorija Irske.* (Dela, tom 27, str. 377 - 409). 340 445 620 639
- *Izveštaj o udruženjima rudarskih radnika u ugljenokopima Saksomije.* (Dela, tom 27, str. 280 - 284). U: Demokratisches Wochenblatt, od 20. marta 1869 (vidi i nap. 290). 232 233 234 235 240 255 261
- *Karl Marx.* (Dela, tom 27, str. 295 - 299). U: Die Zukunft, od 11. avgusta 1869. 572

- U: Demokratisches Wochenblatt, od 21. avgusta 1869. 310 312 337 568
- *Konspekt »Kapitala« od Karla Marxa*. Prvi tom. (*Dela*, tom 27, str. 197 - 234). 56
- *Nacrt za kritiku političke ekonomije*. (*Dela*, tom 4, str. 24 - 44).
- *Umrise za einer Kritik der Nationaloekonomie*. U: *Deutsch-Französische Jahrbücher*, Paris 1844. 12
- *Napomene za predgovor jednoj zbirci irskih pesama*. (*Dela*, tom 27, str. 412 - 413). 475 652
- *Nemački seljački rat*. (*Dela*, tom 10, str. 275 - 348). U: *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*, maj do oktobra 1850. H. 5/6. 241 245 247 248
- U: *Der Volksstaat*, od 2. do 31. aprila, 4. do 28. maja i 4. do 25. juna 1870. 453 457
- *Der deutsche Bauernkrieg*. 2. Abdr. Leipzig 1870. 248 253 266 267 271 274 276 282 286 288 302 336 338 394
- *O raspuštanju lasalovskog radničkog saveza*. (*Dela*, tom 27, str. 268 - 270). U: *Demokratisches Wochenblatt*, od 3. oktobra 1868 (vidi i nap. 198). 145 153
- *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Na osnovu sopstvenih posmatranja i autentičnih izvora. (*Dela*, tom 4, str. 106 - 327). 52 398 537 640
- *Prethodna napomena za »Nemački seljački rat«*. (1870), (*Dela*, tom 27, str. 322 - 328).
- U: *Der Volksstaat*, od 2. i 6. aprila 1870. 394 400 402
- U: *Der deutsche Bauernkrieg*. Leipzig 1870. 431
- *Prusko vojno pitanje i nemačka radnička partija*. (*Dela*, tom 27, str. 31 - 63). 128 145 148 245 247
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za list »Beobachter«*. (*Dela*, tom 27, str. 185 - 186).
- *Karl Marx, das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band*, Hamburg, Meißner 1867. U: *Der Beobachter*, od 27. decembra 1867 (vidi i nap. 2). 5 7 8 500
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za »Demokratisches Wochenblatt«*. (*Dela*, tom 27, str. 191 - 196).
- *Das Kapital von Marx*. U: *Demokratisches Wochenblatt*, od 21. i 28. marta 1868 (vidi i nap. 61). 32 39 490 491
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za »Düsseldorfer Zeitung«*. (*Dela*, tom 27, str. 177 - 178).
- *Karl Marx. Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band*. Hamburg, Meißner 1867. U: *Düsseldorfer Zeitung*, od 17. novembra 1867. 485
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za »Elberfelder Zeitung«*. (*Dela*, tom 27, str. 175 - 176).
- *Karl Marx über das Capital*. (Hamburg, Verlag von Otto Meißner, I, Band, 1867.) U: *Elberfelder Zeitung*, od 2. novembra 1867. 485
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za »Fortnightly Reviews«*. (*Dela*, tom 27, str. 235 - 252). 13 24 25 45 51 52 82 90 94 97 100 101 102 112 115 120 122 632
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za »Staats-Anzeiger für Württemberg«*. (*Dela*, tom 27, str. 187 - 188).
- *Karl Marx, Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band*.

- Hamburg, Meißner 1867. U: Staats-Anzeiger für Wüttemberg, od 27. decembra 1867. 500
- *Recenzija prvog toma »Kapitala« za list »Zukunft«.* (Dela, tom 27, str. 168 - 170).
- Karl Marx, das Kapital. Erster Band. Hamburg. Meißner 1867. 784 Seiten. 8°. U: Die Zukunft, od 30. oktobra 1867. 500
- Marx, Karl i Friedrich Engels, *Manifest Komunističke partije.* (Dela, tom 7, str. 377 - 405). 271 298 300 446 486 513
- Манифестъ коммунистической партии. Женева 1869. 446
- *Prvi štamparsko-krivični proces protiv »Neue Rheinische Zeitung« i Proces protiv Rajnskog okružnog odbora demokrata.* (Dela, tom 9, str. 185 - 212). U: Zwei politische Prozesse. Verhandelt vor den Februar-Assisen in Köln. I. Der erste Preßprozeß der Neuen Rheinischen Zeitung. II. Prozeß des Kreis-Ausschusses der rheinischen Demokraten. Köln 1849. 486/487 513
- Engels, Friedrich i Karl Marx, *Sveta porodica ili kritika kritičke kritike.* Protiv Bruna Bauera i drugova. (Dela, tom 5, str. 3 - 185).
- Die heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer & Consorten. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt 1845. 486 512

B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora

I. Dela

- Accounts relating to trade and navigation for the year ended december 31, 1861.* U: The Economist, od 1. marta 1862, Beilage. 209
- Adresse an die Demokraten Spaniens.* U: Demokratisches Wochenblatt, od 31. oktobra 1868, Beilage. (Vidi i nap. 232.) 175
- Adresse au peuple et au Congrès des États-Unis d'Amérique.* U: La Cigale, od 8. novembra 1868; L'Espègle, od 8. novembra 1868 (vidi i nap. 234). 178
- Affaire de la soucription Baudin. Appel.* 3^{ème} éd. Paris 1868. 184 209 212
- Allgemeiner Deutscher Arbeiter-Congreß.* U: Der Social-Demokrat, od 30. septembra, 2, 4. i 7. oktobra 1868. 169
- An Actuary. Life assurance companies: their financial condition. Discussed, with reference to impending legislation, in a letter addressed to the Right Hon. W. E. Gladstone, M. P., first Lord of the treasury.* London 1869. 240 243
- The ancient laws of Cambria: containing the institutional triads of Dyonwal Moelmud, the laws of Howel the Good, triadical commentaries, code of education, and the hunting laws of Wales.* Translated from the Welsh, by William Probert. London 1823. 459
- Ancient laws and institutes of Wales; comprising laws supposed to be enacted by Howel the Good, and anomalous laws.* Vol. 1 - 2. 1841. 41 475
- Ancient laws of Ireland. Senchus Mor.* Vol. 1 - 2. Dublin 1865, London 1869 (vidi i nap. 466). 369 388 396 397 411 445 454
- An die deutschen Social-Demokraten.* U: Demokratisches Wochenblatt, od 17. jula 1869 (vidi i nap. 395). 322

- An die Vorstands-Mitglieder des Allgemeinen deutschen Arbeiter-Vereins.* U: Der Social-Demokrat, od 2. avgusta 1868. 118
- An Herrn Karl Marx in London.* Berlin, 6. Juli 1868. U: Der Social-Demokrat, od 14. avgusta 1868. 128
- Annala Rioghachta Eireann. Annals of the Kingdom of Ireland, by the Four Masters, from the earliest period to the year 1616.* Edited by John O'Donovan. 2nd ed. Vol. 1 - 7. Dublin 1856 (vidi i nap. 588). 461
- Annales IV Magistrorum Ex ipso O'Clerii Autographo in Bibliotheca Stowense.* Nunc primum editit. C. O'Conor. U: Rerum Hibernicarum Scriptores. T. 3. Buckinghamiae 1826 (vidi i nap. 588). 461
- Annales du sénat et du Corps législatif.* Paris 1869 (vidi i nap. 373). 306
- Annales Ultoniensis. ab anno D. CCCCXXXI, ad annum D. MCXXXI, ex Codice Bodleiano: itemque indicem generalem.* Nunc, primum editit. C. O'Conor. U: Rerum Hibernicarum Scriptores. T. 4. Buckinghamiae 1826 (vidi i nap. 588). 461
- Annual statement of the trade and navigation of the United Kingdom with foreign countries and British possessions in the year 1861,* London 1862 (vidi i nap. 275). 209
- Aycard, M., *Histoire du crédit mobilier 1852 - 1867.* [Paris] 1867 (vidi i nap. 19). 54
- Bakounine [M.], *Discours au deuxième Congrès de la Paix, à Berne.* U: Kolokol (La Cloche), od 1. decembra 1868 (vidi i nap. 280 i 705). 218 613
- *Hertzen.* U: La Marseillaise, od 2, i 3. marta 1870; Le Progrès, od 5, 12, i 19. marta 1870. 424 615/616
- Bakunin, Michail, *Aufruf an die Slaven.* Koethen 1848. 178
- *Briefe über die revolutionäre Bewegung in Rußland. I.* U: Der Volksstaat, od 16. i 20. aprila 1870 (vidi i nap. 570). 442 444 462
- Бакуиня, М.: *Редакторамъ „Колокола“* U: Колоколь, od 9. aprila 1870. 460
- *Русскимъ, польскимъ и всѣмъ славянскимъ грузьямъ.* U: Колоколь, od 15. фебруара 1862. 232 234
- Balzac, Honoré de, *Le curé de village.* 210
- Bastiat, Frédéric, *Harmonies économiques. Deuxième édition.* Paris 1851. 109
- Bebel, August, *An Herrn Dr. Schweitzer in Berlin.* U: Demokratisches Wochenblatt od 3. jula 1869 (vidi i nap. 369). 303
- Becker, Bernhard, *Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalle's.* Schleiz 1868. 127 128 131 148 261 265 546
- [Rede des Vereinspräsidenten, Bernhard Becker, gehalten in der Versammlung der Hamburger Mitglieder des Allgemeinen Deutschen Arbeiter-Vereins am 22. März 1865] U: Der Social-Demokrat, od 26. marta 1865 (vidi i nap. 199). 148
- Becker, Johann Philipp, *Die Internationale Arbeiter-Association und die Arbeiterbewegung in Basel im Winter 1868 auf 1869.* Genf 1869 (vidi i nap. 312). 249
- (anonimno) *An die deutschen Sozial-Demokraten.* U: Der Vorbote, od jula 1869 (vidi i nap. 388). 317
- (anonimno) *Zur Friedens- und Freiheitsliga.* U: Der Vorbote, od decembra 1867 (vidi i nap. 721). 629/630

- Bexer, Johann Philipp, (anonimno) *Was wir wollen und sollen*. U: Der Vorbote, od januara 1866. 137
- *Programm der Internationalen Arbeiter-Association*. U: Demokratisches Wochenblatt, od 1, 8. i 15. avgusta 1868 (vidi i nap. 186). 137
- Beesly, Edward Spencer, *Catiline as a party leader*. U: The Fortnightly Review. Vol I od 15. maja do 1. avgusta 1865. 539
- The social future of the working class. U: The Fortnightly Review, od 1. marta 1869. 243
- [Biscamp, Elard,] *Großbritannien*. London, 25. Sept. U: Allgemeine Zeitung, od 29. septembra 1868. 157
- Blake, W[illiam], *Observations on the principles which regulate the course of exchange; and on the present depreciated state of the currency*. London 1810 (vidi i nap. 297). 237
- Blanc, J[ean-] J[oseph-Louis], [*Korrespondenz über den Brüsseler Kongreß der Internationalen Arbeiterassoziation.*] U: L'Opinion nationale, od 10. septembra 1868. 142
- Boethius, Hector, *The History and chronicles of Scotland*. Edinburgh 1536 (vidi i nap. 302). 239 243
- Boisguillebert, [Pierre le Pesant], *Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs où l'on découvre la fausse idée qui règne dans le monde à l'égard de ces trois articles*. U: Economistes financiers du XVIII^e siècle. Paris 1843. 403
- Bonhorst, Leonhard, *Der famose Diktator und eine der Braunschweiger »Strohpudding« im Lichte der Baseler Beschlüsse*. U: Der Volksstaat, od 27. i 30. oktobra 1869 (vidi i nap. 436). 348
- [Borkheim, Sigismund Ludwig,] *Ma perle devant le Congrès de Genève*. Bruxelles 1867. 9 494
- *Meine Perle vor dem Genfer Congress. Von einem literarischen Diplomaten*. Zürich 1868 (vidi i nap. 19). 9
- *Russische Briefe. I - VII. Russische Eisenbahnen*. U: Die Zukunft, br. 23, 36, 49, 68, 82, 158, od januara do juna 1869.
- *VIII - X. Michael Bakunin*. U: Die Zukunft, od 21. jula, 13, 15. avgusta i 2. novembra 1869.
- *XI. Ein russischer penny-a-liner*. U: Die Zukunft, od 22, 23, 25. februara i 10. marta 1870. 223 232 407
- *Russische politische Flüchtlinge in West-Europa*. U: Demokratisches Wochenblatt, od 1, 8. februara, 25. aprila i 16. maja 1868. 171/172 309 490
- Boruttau, Carl, *Gedanken über Gewissens-Freiheit*. Königsberg 1867 (vidi i nap. 151). 113 114
- Buchez, P[hilippe]-J[oseph]-B[enjamin] et Roux, P. C., *Histoire parlementaire de la révolution française, ou journal des assemblées nationales, depuis 1879 jusqu'en 1815*. T. 1 - 40. Paris 1834 - 1838. 547
- Büchner, Ludwig, *Kraft und Stoff*. 10. verm. und verb. Aufl. Leipzig 1869. 611
- *Sechs Vorlesungen über die Darwin'sche Theorie von der Verwandlung der Arten und die erste Entstehung der Organismenwelt, sowie über die Anwendung der Umwandlungstheorie auf den Menschen, das Verhältniß dieser Theorie zur Lehre vom Fortschritt und den Zusammenhang derselben mit der materialistischen Philosophie der Vergangenheit und Gegenwart*. 2. Aufl. Leipzig 1868 (vidi i nap. 243). 183 186 192 193 223 228 515 527

- Butt, Isaac, *The Irish people and the Irish land*. Dublin 1867 (vidi i nap. 420) 341 355
- Cabanis, P[ierre]-J[ean-Georges], *Considérations générales sur l'étude de l'homme, et sur les rapports de son organisation physique avec ses facultés intellectuelles et morales*. U: Mémoires de l'institut national des sciences et arts, pour l'an IV de la République. Sciences morales et politiques, T. 1. Paris. An VI [1797 - 1798]. 183/184 527
- Cäsar, G. Julius, *De bello Gallico* (vidi i nap. 85). 49
- Camdenus, Guilielmo, *Britannia, sive florentissimorum regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae, et insularum adiacentium ex intima antiquitate Chorographica descriptio*. Francofurti 1590. 380
- *Britannia or Chorographical description of the most flourishing Kingdoms England, Scotland and Ireland and the Islands Adjoining*. London 1637. 380
- Cannon, John, *History of Grant's campaign for the capture of Richmond (1864 - 1865)*. London 1869. 380
- Carey, Henry C[harles], *The Harmony of interests, agricultural, manufacturing, and commercial*. 2nd ed. New-York 1856. 500
- *Principles of social science*. Vol. 1 - 3. Philadelphia 1868 - 1869. 350 355 360 364 368 637
- Carl, F., und F. Jubitz, *L'Union des travailleurs allemands de New-York aux ouvriers de Paris*. U: La Marseillaise, od 2. aprila 1870 (vidi i nap. 696). 607
- Castille, Hippolyte, *Les massacres de juin 1848*. Paris 1869. 253 255 544
- [Charras, Jean-Baptiste-Adolphe,] *Monsieur Napoléon Bonaparte (Jérôme)*. 3^{ème} ed. Fribourg en Suisse 1861 (vidi i nap. 219). 167
- Clement, K[nut] J[ungbohn], *Schleswig, das urheimische Land des nicht dänischen Volks der Angeln und Friesen und Englands Mutterland, wie es war und ward*. Hamburg 1862. 420
- Cluseret, G[ustave]-P[aul], [Serija članaka o situaciji u Sjedinjenim Američkim Državama] U: Le Courrier français, od 1 - 17. septembra 1867 (vidi i nap. 8). 5 17 18 632
- *Aux travailleurs américains*. U: La Marseillaise, od 2. aprila 1870. 607
- Cobbett, William, *To the Boroughmongers. On Castlereagh's cutting his Throat, and on their own probable Fate*. U: Cobbett's Weekly Register, Vol. 43, od 24. avgusta 1822. 403
- Congreve, Richard, *Mr. Huxley on M. Comte*. U: The Fortnightly Review, Vol. 5, od 1. aprila 1869. 270
- Correspondence, 1839 - 1841, relative to the affairs of the East, and the conflict between Egypt and Turkey*. 4 Parts. 272
- Curran, John Philpot, *The Speeches of the Right honorable John Philpot Curran*. 2nd ed. Dublin 1855. 375/376 379
- Cyclopaedia Americana* vidi *The New American Cyclopaedia*
- Darwin, Ch[arles], *De l'origine des espèces ou des lois du progrès chez les êtres organisés*. Traduit en français avec l'autorisation de l'auteur par Mlle Clémence-Aug. Royer. Paris 1862. 540

- *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life.* London 1859. 223
- *The variation of animals and plants under domestication.* Vol. 1 - 2. London 1868. 170
- Davies, Edward, *Celtic researches on the origin, traditions & language, of the ancient Britons; with some introductory sketches, on primitive society.* London 1804. 455
- Davies, John, *Historical tracts.* Dublin 1787 (vidi i nap. 467) 369 375 379 436 445
- [Defoe, Daniel,] *Memoirs of a cavalier or a military journal of the wars in Germany and the wars in England; from the year 1632, to the year 1648.* London [1720]. 325
- Diderot, [Denis], *Le neveu de Rameau, précédé d'une étude de Goethe sur Diderot suivi de l'analyse de la fin d'un monde et du neveu de Rameau de M. Jules Janin par N. David.* Paris 1865. 272 274
- Dietzgen, Joseph, *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie von Karl Marx.* Hamburg 1867. U: Demokratisches Wochenblatt, od 1, 22, 29. avgusta i 5. septembra 1868 (vidi i nap. 144). 109 503
- (anonimno) *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit. Dargestellt von einem Handarbeiter. Eine abermalige Kritik der reinen und praktischen Vernunft.* Hamburg 1869 (vidi i nap. 208). 157 160 174 260 527
- Dühring, Eugen: *Capital und Arbeit. Neue Antworten auf alte Fragen.* Berlin 1865. 28
- *Kritische Grundlegung der Volkswirtschaftslehre.* Berlin 1866. 488
- *Marx. Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie, 1. Band, Hamburg 1867.* U: Ergänzungsblätter zur Kenntniß der Gegenwart. Bd. 3. Hildburghausen 1867 (vidi i nap. 12). 8 9 11 30 488 500
- Dühring, Eugen, *Natürliche Dialektik. Neue logische Grundlegungen der Wissenschaft und Philosophie.* Berlin 1865. 16 488
- *Die Schicksale meiner socialen Denkschrift für das Preussische Staatsministerium. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte des Autorrechts und der Gesetzesanwendung.* Berlin 1868. 40
- *Die Verkleinerer Carey's und die Krisis der Nationalökonomie.* 16 Briefe. Breslau 1867. 28 30 40 43 46 483
- Ébéniste, A., *À propos de la grève.* Réponse à M. Goegg. Genève 1868 (vidi i nap. 261). 197 207
- Eccarius, [Johann] George, *Eines Arbeiters Widerlegung der national-ökonomischen Lehren John Stuart Mill's.* Berlin 1869. 284
- (anonimno) *The Geneva peace congress.* To the editor of the Bee-Hive. U: The Bee-Hive Newspaper, od 4. januara 1868. 16
- *Die Schneiderei in London oder der Kampf des großen und des kleinen Capitals.* U: Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue. Sv. 5/6. Maj do oktobra 1850. 241
- U: Demokratisches Wochenblatt, od 9, 16, 23, 30. januara i 13. februara 1869. 241
- (anonimno) *The International Working Men's congress.* U: The Times, od 9, 11, 14, 15. i 17. septembra 1868. 134 511

- Eccarius, [Johann] George, (anonimno) *The International Working Men's congress.* U: The Times, od 15. septembra 1869 (vidi i nap. 728). 511
- Die Edda – die ältere und jüngere nebst den mythischen Erzählungen der Skalda, übersetzt und mit Erläuterungen begleitet von Karl Simrock, Stuttgart und Tübingen 1851 (vidi i nap. 354). 293*
- Eichhoff, Wilhelm, *Die Internationale Arbeiterassociation. Ihre Gründung, Organisation, politisch-soziale Thätigkeit und Ausbreitung.* Berlin 1868 (vidi i nap. 132). 118 120 134
- Eliot, George, *Felix Holt, the Radical* (vidi i nap. 500). 559
- Ensor, George, *An inquiry concerning the population of nations: containing a refutation of Mr. Malthus's essay on population.* London 1818. 348 356
- Erins-Harfe, *Irländische Volksmelodien nach Thomas Moore; Deutsch herausgegeben und arrangirt von Joseph Rissé. Hannover [1870] (vidi i nap. 741). 652*
- [Faucher, Julius,] Bücherschau. *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie von Karl Marx.* Erster Band. Buch I. Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg. Otto Meissner 1867. U: Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte. Bd. 20. Berlin 1868 (vidi i nap. 135). 102 109 125 499 500
- Der Feldzug der preußischen Main-Armee im Sommer 1866.* Bielefeld und Leipzig 1867. 107
- Der Feldzug von 1866 in Deutschland.* Redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des Großen Generalstabes. Berlin 1867. 7 18 288
- Firdusi, *Heldensagen. In deutscher Nachbildung nebst einer Einleitung über das Iranische Epos von Adolf Friedrich von Schack.* 2. verm. Aufl. der »Heldensagen« und der »Epischen Dichtungen«, Berlin 1865. 320
- Флеровский, Н., *Положение рабочего класса въ России.* Петербургъ 1869 (vidi i nap. 421). 342 343 397 400 403 405 409 410 424 432/433 438 453 578 580 599 637
- Flourens, Gustave, *Histoire de l'homme. Cours d'histoire naturelle des corps organisés au Collège de France.* Paris 1863. 442 647/648
- Fonvielle, Ulric de, [Beleška o Karlu Blindu] U: La Marseillaise, od 2. februara 1870 (vidi i nap. 504). 398/399
- Fonvielle, A. de, *Une dénonciation.* U: La Marseillaise, od 8. maja 1870. 455
- Foster, John Leslie, *An Essay on the principle of commercial exchanges, and more particularly of the exchange between Great Britain and Ireland: with an inquiry into the practical effects of the bank restrictions.* London 1804. 149 231 234 235 237
- Fraas, Karl, *Die Ackerbaukrisen und ihre I Heilmittel.* Ein Beitrag zur Wirthschaftspolitik des Ackerbauschutzes. Leipzig 1866. 40 49
- *Geschichte der Landwirthschaft, oder: Geschichtliche Uebersicht der Fortschritte landwirthschaftlicher Erkenntnisse in den letzten 100 Jahren.* Prag 1852. 40 49
- *Historisch-encyklopädischer Grundriß der Landwirthschaftslehre.* Stuttgart 1848. 40
- *Klima und Pflanzenwelt in der Zeit, ein Beitrag zur Geschichte beider.* Landshut 1847. 40 49
- *Die Natural der Landwirthschaft. Beitrag zu einer Theorie derselben.* Bd. 1 - 2. München 1857. 7 40 49
- Frankel, Leo, *Ein belauschtes Zwiegespräch.* VIII. U: Volkswille, od 2. aprila 1870 432 435
- Freiligrath, Ferdinand, *Banditenbegräbnis.* 307

- Freiligrath, Ferdinand *Piratenromanze* (vidi i nap. 376). 307
 — *An Joseph Weydemeyer* (vidi i nap. 228) 171
- Gambetta, [Léon], *Plaidoirie de M^e Gambetta, avocat de M. Delecluze*. U: *Affaire de la souscription Baudin*. 3^{ème} éd. Paris 1868. 301
- Ganilh, Ch[arles], *Des systèmes d'économie politique, de la valeur comparative de leurs doctrines, et de celle qui paraît la plus favorable aux progrès de la richesse*. 2^{de} éd. T. 1 - 2, Paris 1821. 111
- [Garnier, Germain,] *Abrégé élémentaire des principes de l'économie politique*. Paris 1796. 111
- The genealogies, tribes, and customs of Hy-Fiachrach, commonly called O'Dowda's Country*. With a translation and notes . . . by John O'Donovan. Dublin 1844. 462
- Die Generalversammlung des Allg. deutsch. Arbeiter-Vereins*. U: *Der Social-Demokrat*, od 28, 30. avgusta i 2. septembra 1868. 141
- Gentz, Friedrich von, *Aus dem Nachlasse Friedrichs von Gentz*. Bd. 1 - 2. Wien 1867 - 1868. 17
- Gewerbeordnung für den Norddeutschen Bund. 1869. 39 74 265 282
- Giraldus Cambrensis, *Opera Vol. I - VII*, London 1861 - 1877 (vidi i nap. 95). 390
 — *Topographia hibernica et expugnatio hibernica*. U: *Giraldi Cambrensis Opera*. Vol. V. London 1870 (vidi i nap. 480) 380 390 411
- Gladstone, W[illiam Ewart], [*Govor u Donjem domu.*] U: *The Times*, od 4. marta 1870. 412/413
 — *Ecce Homo*. London 1868. 413
 — *A Letter to the Right Rev. William Skinner, d.d., bishop of Aberdeen, and Primus, on the functions of laymen in the church*. London 1852. 413
 — *Land Tenure* (Ireland). U: *The Times*, od 16. februara 1870. 407
- Gobineau, M. [Joseph-] A[rthur] de, *Essai sur l'in égalité des races humaines*. T. 1 - 4. Paris 1853 - 1855. 596
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Egmont*. 316
 — *Faust*. 559
 — *Götz von Berlichingen*. 316
 — *Hermann und Dorothea*. 293
- Goegg, Amand, *Erklärung*. U: *Der Volksstaat*, od 9. oktobra 1869 (vid i nap. 424) 344
- Graff, E[berhard] G[ottlieb], *Althochdeutscher Sprachschatz oder Wörterbuch der althochdeutschen Sprache*, . . . Th. 1 - 6, Berlin 1834 - 1842. 45
- [Granier de] Cassagnac, Paul, [*Uvodnik.*] U: *Le Pays*, od 15. januara 1870 (vidi i nap. 736). 644
- Greulich, Hermann, *Die Heulmaierei gegen den Basler Kongreß*. U: *Der Volksstaat*, od 16. oktobra 1869. 344
- Grimm, Jacob, *Deutsche Rechtsalterthümer*. 2. Ausg. Göttingen 1854. 40 45 48/49
- Grün, Karl, *Armées permanentes ou milices. IV. Ce que l'Allemagne du Sud a fait et ce qu'elle pourrait faire*. U: *Les États-Unis d'Europe*, od 16. februara 1868 (vidi i nap. 51). 26 34

- Guérout, Adolphe, *Les grèves*. U: L'Opinion nationale, od 28. januara 1870 (vidi i nap. 738). 645
- Haeckel, Ernst, *Generelle Morphologie der Organismen. Allgemeine Grundzüge der organischen Formen-Wissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte Descendenz-Theorie*. 2 Bde. Berlin 1866. 186
- *Monographie der Moneren*. U: Jenaische Zeitschrift für Medicin und Wissenschaft. Bd. 4. Leipzig 1868. 186
- H[arris], G[eorge] E., *International Working Men's Association*. U: The National Reformer, od 28. novembra i 5. decembra 1869. 370
- *Yours or mine; or Short chapters, showing the true basis of property and the causes of its unequal distribution*. U: The National Reformer, od 5. decembra 1869. 370
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Phänomenologie des Geistes*. U: G. W. F. Hegel. Werke. Bd. 2. 2. Aufl., Berlin 1841. 47 485
- Heine, Heinrich, *Disputation* (Romanzero; vidi i nap. 319). 260
- *Kobes I.* (vidi i nap. 114). 79
- *Lutetia* (vidi i nap. 706). 613
- Held, Adolf, *Die ländlichen Darlehenskassenvereine in der Rheinprovinz und ihre Beziehungen zur Arbeiterfrage*. Jena 1869. 623
- Herzen, Alex[ander Iwanowitsch], *Lettre à N. Ogareff*. U: Kolokol, od 1. decembra 1868 (vidi i nap. 281). 218
- [Heß, Moses], *Aus Frankreich*. U: Der Volksstaat, od 19. februara 1870. 411
- Hiltrop, *Ueber die Reorganisation der Knappschaftsvereine*. U: Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus, od aprila, maja i juna 1869 (vidi i nap. 406). 334
- Horaz: *Episteln* (vidi i nap. 216). 165
- Horn, I[gnác] E[duard], *Frankreichs Finanzlage*. Pest, Wien, Leipzig 1868. 54 56
- *Bankfreiheit*. Stuttgart und Leipzig 1867. 183
- Humbert, A[ibert], *Le plébiscite de Boquillon*. Paris [1870]. 452 454
- Huxley, T[homas] H[enry], *The Forefathers and forerunners of the english people*. U: The Manchester Daily Examiner & Times, od 12. januara 1870. 416
- *On the physical basis of life*. U: The Fortnightly Review, vol. 5, od 1. februara 1869 (vidi i nap. 269). 206 253
- *The scientific aspects of positivism*. U: The Fortnightly Review, vol. 5, od 1. juna 1869. 559
- Искандер, *Тюрьма и ссылка*. Изъ записокъ Искандера. Второе Издание. Лондонъ 1858 (vidi i nap. 493). 389
- Jäger, Gustav, *Zoologische Briefe*. 1. Lfg. Wien 1864. 186
- [Jerusalem,] *La dictature universelle*. U: L'International, od 3. avgusta 1869. 324
- Johnston, James F[inlay] W[eir], *Notes on North America, agricultural, economical and social*. Vol. 1 - 2. Edinburgh and London 1851. 365
- Juárez, B[enito] P[ablo], *Mexiko, 9. mars 1868*. U: Le Courrier français, od 21. aprila 1868. 60

- Jubitz, F., und F. Carl, *L'Union des travailleurs allemands de New-York aux ouvriers de Paris*. U: La Marseillaise, od 2. aprila 1870. 607
- Juvenal, *Satiren* (vidi i nap. 304). 241
- Kane, Robert, *The industrial resources of Ireland*. 2nd ed. Dublin 1845 (vidi i nap. 481). 380
- Kirchmann, J[ulius] H[ermann] v., *Aesthetik auf realistischer Grundlage*. Berlin 1868 (vidi i nap. 334). 269
- *Ueber die Unsterblichkeit. Ein philosophischer Versuch*. Berlin 1865 (vidi i nap. 334). 2269
- Klemm, Gustav, *Die Werkzeuge und Waffen, ihre Entstehung und Ausbildung*. Sondershausen 1858. 313
- [Knox, Alexander Andrew, und George D. Pollock,] *Report of the commissioners on the treatment of the treason-felony convicts in the English convict prisons*. London 1867 (vidi i nap. 299). 237
- Kolb, G[eorg] Fr[iedrich], *Handbuch der vergleichenden Statistik der Völkerzustands- und Staatenkunde. Für den allgemeinen praktischen Gebrauch*. 5. umgearb. Aufl. Leipzig 1868. 437
- Lafargue, Paul-Laurent, [*Recenzija knjige »Le Roman d'une conspiration» od A. Ranc-a.*] U: La Libre Pensée, od 16. aprila 1870. 611
- Lanfrey, P., Le Guet-apens de Bayonne. *Histoire de Napoléon I^{er}* – T. IV. U: La Cloche, od 1, 2. i 3. februara 1870 (vidi i nap. 501). 397 400
- Lange, Friedrich Albert, *Die Arbeiterfrage. Ihre Bedeutung für Gegenwart und Zukunft*. 2. umgearb. und verm. Aufl. Winterthur 1870. 620 623
- *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart*. Bd. 1 - 2. Iserlohn 1866. 183 527
- La Rochefoucauld, [François] de, *Réflexions, sentences et maximes morales*. Paris 1853. 295
- Lassalle, Ferdinand, *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian oder: Capital und Arbeit*. Berlin 1864. 420
- Lavergne, Léonce de, *The rural economy of England, Scotland, and Ireland*. Translated from the French. Edinburgh and London 1855. 355
- Leabhar na g-Ceart, or the book of rights*. With translation and notes, by John O'Donovan. Dublin 1847. 462
- Ledru-Rollin, [Alexandre-Auguste], *Aux électeurs*. U: Le Réveil, od 10. novembra 1869. 352
- U: Journal des Débats, od 11. novembra 1869 (vidi i nap. 443). 352
- Lever, Charles, *Harry Lorrequer*. 452 454
- Leßner, Friedrich, [*Rede auf der Tagung des Brüsseler Kongresses der Internationalen Arbeiterassoziation über die Anwendung der Maschinen im Kapitalismus.*] U: The Daily News, od 11. septembra 1868. 510
- Liebig, Justus von, *Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie*. 6. Aufl. Braunschweig 1846. 5

- Liebknrecht, Wilhelm, *Erklärung*. U: Demokratisches Wochenblatt, od 20. februara 1869. 243
- *Ueber die politische Stellung der Sozial-Demokratie*. U: Demokratisches Wochenblatt, od 3. jula i 7. avgusta 1869 (vidi i nap. 369). 321
- [Lilienfeld, Pawel] Л. П., *Земля и воля*. С.-Петербургъ 1868. 103 178 395 403 590
- *Land und Freiheit*. U: Rußlands ländliche Zustände seit Aufhebung der Leibeigenschaft. Drei russische Urteile. Übersetzt und commentiert von Julius Eckhardt. Leipzig 1870 (vidi i nap. 136). 395 401 403
- Livius, Titus, *Ab urbe condita*. 124
- Longfellow, Henry Wadsworth, *Excelsior*. 284
- Ludlow, J[ohn] M[alcolm], *Ferdinand Lassalle, the German Social-Democrat*. U: The Fortnightly Review, od 1. aprila 1869 (vidi i nap. 330). 270 272 274 547
- Macleod, Henry Dunning, *The theory and practice of banking: with the elementary principles of currency; prices; credit; and exchanges*. Vol. I - II. London 1855/1856. 8 36/37
- Marryat, Frederick, *Peter Simple*. 452
- Martin, Henri, *La Russie et L'Europe*. Paris 1866. 591
- *Rußland und Europa*. Deutsche vom Verf. durchges. und verm. Ausg. Uebers. und eingel. von Gottfried Kinkel, Hannover 1869 (vidi i nap. 680). 591
- Marx, Jenny, *Artikel zur irischen Frage (Dela, tom 27, str. 479 - 497.)* U: La Marseillaise, od 1, 9, 19, 21, 29. marta, 12, 17. i 24. aprila 1870. 413 420 424 439 445 447 599 610 648
- U: The Echo, od 11. marta 1870. 417
- U: The Irishman, od 2. aprila i 7. maja 1870 (vidi i nap. 531). 648
- Maurer, Georg Ludwig von, *Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt*. München 1854. 40 41 45 48
- *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland*. Bd. 1 - 2. Erlangen 1865 - 1866. 41 45 48
- *Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland*. Bd. 1 - 4. Erlangen 1862 - 1863. 40 45 48
- *Geschichte der Markenverfassung in Deutschland*. Erlangen 1856. 40 41 45 48
- Mende, Fritz, *Herr J. B. von Schweitzer und die Organisation des Lassalle'schen Allg. deutschen Arbeitervereins*. Leipzig 1869 (vidi i nap. 489). 386
- Mill, J[ohn] S[tuart], *Thornton on labour and its claims*. Part II. U: The Fortnightly Review, od 1. juna 1869. 559
- Milton, John, *Das verlorene Paradies* (vidi i nap. 399). 330
- Moilin, Tony, *La liquidation sociale*. Paris 1869. 253
- Moltke, [Helmut Karl Bernhard von], *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829 dargestellt durch Freiherrn von Moltke, Major im Königlich Preußischen Generalstabe*. Berlin 1845. 17
- Monsieur, le bureau du Comité central permanent de la Ligue* . . . Bern, le 22 sept. 1868. 526
- Monteil, Amans-Alexis, *Histoire des français des divers états aux cinq derniers siècles* Vol. 1 - 10. Paris 1828 - 1844. 398 403

- Möser, Justus, *Osnabrücksche Geschichte*. Th. 1. Berlin und Stettin 1780. 40 48
- Müllner, Adolph, *Die Schuld* (vidi i nap. 651). 543 **Radnička biblioteka**
- Münster, Georg Herbert, Graf zu, *Politische Skizzen über die Lage Europas vom Wiener Congreß bis zur Gegenwart (1815 - 1867)*. Leipzig 1867. 17
- Naquet, Alfred, *La révolution et la science. De la fabrication du coton poudre et de son application, soit comme poudre de guerre, soit comme poudre de mine*. U: La Marseillaise, od 30. januara 1870 (vidi i nap. 506). 400
- Netschajew, [Sergej Gennadijewitsch], [*Netschajeff and den »Volksstaat«.*] U: Der Volksstaat, od 14. maja 1870. 464 466
- The New American Cyclopaedia: *A popular Dictionary of General Knowledge*. Edited by George Ripley and Charles A. Dana. Vol. 1 - 16. New York 1858 - 1863. 487 513
- Niebuhr, Carsten, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*. Bd. 1 - 2. Kopenhagen 1774 - 1778. 88
- O'Donovan, John, *A grammar of the irish language*. Dublin 1845. 462
- O'Donovan Rossa, [Jeremiah], *Letter from the member for Tipperary*. U: The Irishman, od 5. februara 1870. 610
 — U: La Marseillaise, od 9. marta 1870. 610
 — U: The Echo, od 11. marta 1870. 417
- O'Flaherty, Roderico, *Ogygia: seu rerum hibernicarum chronologia*. P. 1 - 3. Londini 1685 (vidi i nap. 586). 460 461
- Österreichs Kämpfe im Jahre 1866*. Nach Feldacten bearbeitet durch das k.k. Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte. Bd. 1 - 5, Wien 1867 - 1869. 7 288
- Petrie, George, *The ecclesiastical architecture of Ireland, anterior to the Anglo-Norman Invasion*. U: The transactions of the Royal Irish Academy. Vol. 20. Dublin 1845. 388
- Petty William, *The political anatomy of Ireland*. London 1691. 380
 — *Political survey of Ireland*. London 1719. 380
- Pour paraitre le 24 février [18]69. La Renaissance, Journal politique hebdomadaire*. U: La Renaissance, od 24. februara 1869 (vidi i nap. 650). 238 305 542
- Programm der Generalversammlung des Allgemeinen deutschen Arbeiter-Vereins, stattfindend in Hamburg, vom 22. bis 28. August 1868*. U: Die Zukunft, od 22 - 25. avgusta 1868. U: Der Social-Demokrat, od 21. avgusta 1868 (vidi i nap. 154). 116 128
- Programme et Règlement de l'Alliance internationale de la démocratie socialiste*. Genève [1868]. 213 246 541 613/614
- Prendergast, [John] P[atrick], *Cromwellian Settlement of Ireland*. London 1865. 355 368 379 382 388 390
- Prévost-Paradol, [Lucien-Anatole], *Paris, 16. janvier*. U: Journal des Débats, od 17. januara 1870. 387
- Prokesch-Osten, Anton von, *Geschichte des Abfalls der Griechen vom Türkischen*

- Reiche im Jahre 1821 und der Gründung des Hellenischen Königreichs. Aus diplomatischem Standpunkte.* Bd. 1 - 5. Wien 1867. 17
- Proudhon, [Pierre]-[Joseph], *Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère.* T. 1 - 2. Paris 1846. 364
- Pyat, Félix, *The French democrats and the fenians.* U: The Times, od 8. januara 1868 (vidi i nap. 26). 13
- *Lettre aux étudiants.* Londres 1866. 105
- Quételet, A[dolphe-Lambert-Jacques], *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale.* T. 1 - 2. Paris 1835. 543
- Ranc, A[rthur], *Le roman d'une conspiration.* Paris 1869. 341 611
- Raspail, [François-Vincent], [*Rede auf der Sitzung des Corps législatif am 8. Juli 1869.*] U: Annales du Sénat et du Corps législatif. Session extraordinaire du 28. juin au 6. septembre 1869. Paris 1869. 305
- La régence de Decembrostein.* Paris 1869 (vidi i nap. 441). 350
- Reich, Eduard, *Ueber die Entartung des Menschen. Ihre Ursachen und ihre Verhütung.* Erlangen 1868 (vidi i nap. 671). 581
- Reineke de Vos (vidi i nap. 724). 633
- Reports from the Poor Law Inspectors. Landlord and Tenant Right in Ireland 1870.* 433 436
- Reports from the Poor Law Inspectors. Agricultural Holdings in Ireland. Returns 1870.* 433 436
- Reports from poor law inspectors on the wages of agricultural labourers in Ireland.* Dublin 1870. 433 436
- Report from select committee on the bank acts; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence, appendix and index.* Ordered, by the House of Commons, to be printed, 1. July 1858. 148
- Report of the commissioners on the treatment of the treason-felony convicts in the English convict prisons.* London 1867. 237 420
- Rerum Hibernicarum Scriptores [veteres].* T. I - IV. Buckinghamiae 1814 - 1826. 460 461
- Resolution der Hamburger Generalversammlung des Allgemeinen deutschen Arbeitervereins über Marx' Buch [»Das Kapital«].* U: Der Social-Demokrat, od 30. augusta 1868, Beilage. 510
- Resolution der Hamburger Generalversammlung des Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins über das Verhalten zur Arbeiterbewegung anderer Länder.* U: Der Social-Demokrat, od 2. septembra 1868. 154
- Ricardo, David, *On the principles of political economy, and taxation.* 3rd ed. London 1821. 360 364 503
- Rogead, [Louis]-[Auguste], *Le plébiscite impérial.* Paris [1870]. 452
- Roscher, Wilhelm, *Die Grundlagen der Nationalökonomie.* Ein Hand- und Lesebuch für Geschäftsmänner und Studierende. 3. verm. und verb. Aufl. Stuttgart, Augsburg 1858. 8 11 28
- Roscoe, H[enry] E[ffield], *Kurzes Lehrbuch der Chemie nach den neuesten Ansichten*

- der Wissenschaft. Deutsche Ausg., unter Mitwirkung des Verf. bearb. von Carl Schorlemmer. Braunschweig 1867. 78 254*
- Rule Britannia.* (Engleska himna; vidi i nap. 316.) 258
- Sadler, Michael Thomas: *Ireland; its evils, and their remedies.* 2nd ed. London 1829. 343
- Sawaskiewicz, L.-L., *Tableau de l'influence de la Pologne sur les destinées de la Révolution française et de l'Empire.* 3^{ème} éd. Paris 1848. 408
- Schäfer, G. S., *Vom Rechte das mit uns geboren.* U: Der Volksstaat, od 10. (Beilage), 13, 17. i 20. novembra 1869 (vidi i nap. 459). 363
- Schëdo-Ferroti, D. K., *Études sur l'avenir de la Russie.* Dixième étude: Le patri-moine du peuple. Berlin 1868. 178 590
- Schmalz, [Theodor Anton Heinrich], *Staatswirthschaftslehre in Briefen an einen teutschen Erbprinzen.* Bd. 1 - 2. Berlin 1818 (vidi i nap. 146). 110
- *Économie politique, ouvrage traduit de l'Allemand . . .* T. 1 - 2. Paris 1826 (vidi i nap. 146). 110
- Schmeller, Andreas J., *Bayerisches Wörterbuch. Sammlung von Wörtern und Ausdrücken.* Th. 1 - 4. Stuttgart und Tübingen 1827. 1837. 45
- Schorlemmer, Carl, *Researches on the Hydrocarbons of the Series C_nH_{2n} + 2.* U: Proceedings of the Royal Society, Nr. 94 od 1867. i Nr. 102 od 1868 (vidi i nap. 87). 51 104
- Schweitzer, Johann Baptiste: *An die Mitglieder des Allgemeinen deutschen Arbeitervereins.* U: Der Social-Demokrat, od 18. i 20. septembra 1868. 144 151
- (anonimno) *Das Werk von Carl Marx.* U: Der Social-Demokrat, od 22, 24, 26, 31. januara, 2, 23, 26. februara, 8, 29. marta, 24, 29. aprila i 6. maja 1868. (vidi i nap. 82 i 612). 491 496 503
- Senior, N[assau] W[illiam], *Journals, conversations and essays relating to Ireland* Vol. 1 - 2. 2nd ed. London 1868. 315 338
- Shakespeare, William, *Macbeth* (vidi i nap. 731). 637
- [Siebel, Karl,] *Carl Marx: Das Capital. Kritik der politischen Oekonomie.* Erster Band. Hamburg, Otto Meißner. 1867. U: Barmer Zeitung, od 19. decembra 1867 (vidi i nap. 601). 485
- Silva de romances viejos.* Publicada por Jacobo Grimm. Vienna 1831 (vidi i nap. 237). 181
- Slade, Adolphus, *Turkey and the crimean war; a narrative historical events.* London 1867. 168
- Smith, Adam, *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. With a memoir of the author's life.* Complete in one vol. Aberdeen, London 1848. 85 91 111
- Smith, Goldwin, *Irish history and Irish character.* Oxford and London 1861. 355 369
- Stalder, Franz Joseph, *Versuch eines Schweizerischen Idiotikon mit etymologischen Bemerkungen untermischt.* Bd. 1 - 2. Aarau 1812. 45
- Statut. Geschäfts-Reglement.* U: Der Social-Demokrat, od 11. oktobra 1868. 169
- Statuten und Reglement der Internationalen Arbeiterassoziation.* (Dela, tom 27, str. 430 - 433.) 317 611

- St. Clair, S. G. B., and Charles A. Brophy, *A Residence in Bulgaria; or, notes on the resources and administration of Turkey*. London 1869. 34
- Stein, Lorenz, *System der Staatswissenschaft*. Ba. 1 - 2. Stuttgart und Augsburg 1852 - 1856. 9
- *Die Verwaltungslehre*. Th. 1 - 7. Stuttgart 1867 - 1868. 9
- Stern, Daniel, *Histoire de la revolution de 1848*. 2^{ème} éd. T. 1 - 2. Paris 1862. 539
- Sterne, Laurence, *Tristram Shyundy's Leben und Meinungen* (vidi i nap. 349). 395
- Steuart, James, *An inquiry into the principles of political oeconomy*. Vol. 1 - 2. London 1767. 84
- Stirling, James Hutchinson, *As Regards Protoplasm in relation to prof. Huxley's essay on the physical basis of life*. London 1869. 432
- *The secret of Hegel: being the hegelian system in origin, principle, from, and matter*. Vol. 1 - 2. London 1865. 84 432
- Struve, Gustav, und Gustav Rasch, *Zwölf Streiter der Revolution*. Berlin 1867 (vidi i nap. 615). 493
- Swift, Jonathan, *The Works*. Vol. 1 - 14. London 1760. 456 457
- Sybel, Heinrich von, *Oestreich und Deutschland im Revolutionskrieg*. Erg. H. zur Geschichte der Revolutionszeit 1789 bis 1795. Düsseldorf 1868. 406
- *Polens Untergang und der Revolutionskrieg*. U: Historische Zeitschrift, hrsg. von Heinrich von Sybel. Bd. 23. München 1870. 406 411
- Tacitus, Publius Cornelius, *Germania*. 48
- Talandier, [Pierre-Theodore-] A[lfred], *L'Irlande et le catholicisme*. U: La Marseillaise, od 18. februara 1870. 412 610
- *La Marseillaise et la presse anglaise*. U: La Marseillaise, od 15. marta 1870. 420
- *Nécrologie*. Alexandre Herten. U: L'Internationale, od 6. februara 1870. 412
- Tennyson, Alfred Lord, *Lady Clara Vere de Vere*. 284
- Ténot, Eugène, *Paris en décembre 1851. Étude historique sur le coup d'état*. 4^{ème} éd. Paris 1868 (vidi i nap. 273). 182 192 200 209 212 222 255 543
- *La province en décembre 1859. Étude historique sur le coup d'état*. 9^{ème} éd. Paris 1868. 209 212 215 255 543
- Thornton, William Thomas, *On labour, its wrongful claims and rightful dues, its actual present and possible future*. London 1869. 273 559
- *A new theory of supply and demand*. U: The Fortnightly Review vol. 6, od 1. oktobra 1866 (vidi i nap. 240). 183
- Thünen, Johann Heinrich von, *Der isolirte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie*. Th. 1 - 3. Rostock 1842 - 1863. 483 488
- Tone, Theobald Wolfe, *Memoirs of Theobald Wolfe Tone*. Written by himself. Vol. 1 - 2. London 1837. 355
- Tooke, Thomas: *An inquiry into the currency principle; the connection of the currency with prices, and the expediency of a separation of issue from banking*. 2nd éd. London 1844. 84
- Trench, W. Steuart, *Realities of irish life*. London, New york [1868]. 338 419

- The tribes and customs of Hy-Many, commonly called O'Kelly's country.* With a translation and notes . . . by John O'Donovan. Dublin 1843. 462
- Tridon, [Edme-Marie-] G[ustave], *La Commune révolutionnaire de Paris.* U: La Cigale, od 19. jula 1868 (vidi i nap. 644). 528
- *Gironde et Girondins.* La Gironde en 1869 et en 1793. [Paris 1869.] 303 544
- Turgot, [Anne-Robert-Jacques, de l'Aulne], *Réflexions sur la formation et la distribution des richesses.* U: Oeuvres de Turgot. Nouv. éd. par Eugène Daire. T. 1. Paris 1844. 85
- Ulrichs, Karl Heinrich, *Argonauticus. Zastrow und die Urninge des pietistischen, ultramontanen und freidenkenden Lagers,* Leipzig 1869. 293 382
- Vallancey, Charles, *A grammar of the iberno-celtic, or irish language.* 2nd éd. Dublin 1782. 461
- Vambéry, Hermann, *Eine neue Wendung in der central-asiatischen Frage.* U: Allgemeine Zeitung, od 4. novembra 1869. 354
- Vauban, S[ébastien le Prêtre], *Projet d'une dime royale.* U: Économistes financiers du XVIII-e siècle. Paris 1843. 403
- Venedey, J[akob], *Irland.* Th. 1 - 2. Leipzig 1844. 347
- Verlet, Henri, *Force et matière.* U: La Libre pensée, od 16. aprila 1870. 611
- Vermorel, A[uguste], *Les Hommes de 1848.* 3^{ème} éd. Paris 1869. 255 539 544
- V[ésinier], P[ierre], *Bulletin du travailleur.* U: La Cigale, od 21. juna 1868 (vidi i nap. 130). 91
- Virchow, Rudolf, *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre.* 2., neu durchges. Aufl. Berlin 1859. 496
- Vogt, Charles, *Mémoire sur les microcéphales ou hommes-singes.* U: Mémoires de l'institut national genevois. T. 11, 1866. Genève 1867. 228
- Voltaire, François-Marie, *Candide.* 484
- Vorlagen für den Allgemeinen deutschen Arbeitercongress, stattfindend vom 26. September 1868 ab zu Berlin.* U: Der Social-Demokrat, od 25. septembra 1868, Beilage. 162 164 517/518
- Wachsmuth, Wilhelm, *Europäische Sittengeschichte vom Ursprunge volksthümlicher Gestaltungen bis auf unsere Zeit.* Th. 2. Leipzig 1833. 459
- Wagener, Hermann, *Denkschrift über die wirthschaftlichen Associationen und socialen Coalitionen.* 2. Aufl. Neuschönefeld an Leipzig [1867]. 41
- Wagner, Adolph, *Die Abschaffung des privaten Grundeigenthums.* Leipzig 1870. 623
- Wakefield, Edward, *An account of Ireland, statistical and political.* Vol. 1 - 2. London 1812. 341 342 343 347 355 368 411 430 435
- Wakefield, Edward, (anonimno) *England and America. A comparison of the social and political state of both nations.* Vol. 1 - 2. London 1833. 365
- Ware, James, *Inquiries concerning Ireland, and its antiquities.* Dublin 1705 (vidi i nap. 586). 460 461
- *Two books of the writers of Ireland.* Dublin 1704. U: Ware, J.: *Inquiries concerning Ireland, and its antiquities.* Dublin 1705. 460 461

- Watts, John, *The facts of the cotton famine*. London. Manchester 1866.
- *Trade societies and strikes: their good and evil influence on the members of trades unions, and on society at large. Machinery; its influences on work and wages. And co-operative societies, productive and distributive, past, present, and future*. Manchester [1865] (vidi i nap. 349). 204 286
- Weerth, Georg, *Es gibt nichts Schöneres auf der Welt*. 483
- Young, Arthur, *A tour in Ireland; with general observations on the present state of that Kingdom: made in the years 1776, 1777, and 1778. And brought down to that end of 1779*. London 1780. 341 342 343 368

II. Dokumenti Međunarodnog udruženja radnika¹

Ženevski kongres MUR 1866.

- [Rezolucije Ženevskog kongresa o izdavanju biltena.] U: Rules of the International Working Men's Association. Administrative regulations. London [1867]. Articles 2, 3. 383
- The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868, London [1869] (vidi i nap. 292). 235 526

Lozanski kongres MUR 1867.

- Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 ou 8 septembre 1867. Chaux-de-Fonds 1867. 235 269

Briselski kongres MUR 1868

- Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs. Compte rendu officiel. Bruxelles, septembre 1868. U: Le Peuple belge, septembar 1868, Beilage. 269
- [Rezolucija o ratu koju su predložili nemački delegati.] U: Troisième Congrès de... U: Le Peuple belge, od 22. septembra 1868. 136
- U: The Times, od 17. septembra 1868. 137
- Dritter Kongreß der Internationalen Arbeiter-Assoziation in Brüssel (6 - 13. September).
- Beschluß über den Krieg. U: Der Vorbote, oktobar 1868 (vidi i nap. 184). 137
- Beschluß über das kollektive Eigentum. U: Der Vorbote, mart 1869 (vidi i nap. 181). 136
- [Rezolucija o Marxovom »Kapitalu«.] U: The Times, od 15. septembra 1868 (vidi i nap. 179). 136
- [Rezolucija Briselskog kongresa o Ligi za mir i slobodu.] U: Troisième Congrès de... U: Le Peuple belge, od 18. septembra 1868. Beilage. 219
- [Rezolucija Briselskog kongresa o obavezama sekcija i uplati članarine.] U: Troisième Congrès de... U: Le Peuple belge, od 24. septembra 1868. 269 311

¹ Dokumenti Internacionalne koja su napisali Marx i Engels dati su u spisku Marxovih i Engelsovih citiranih i pomenutih redova.

- [Rezolucija Briselskog kongresa o posledicama primene mašina.] U: Troisième Congrès de . . . U: Le Peuple belge, od 14. septembra 1868, Beilage. 136

Bazelski kongres MUR 1869.

- Report of the fourth annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle in Switzerland. From the 6th to the 11th september 1869. London [1869] (vidi i nap. 447). 356 359 404 586 607
- [Rezolucija Bazelskog kongresa o rešavanju konflikata unutar sekcija Internacionale.] U: Report of the fourth annual Congress . . . 383 432
- [Rezolucija Bazelskog kongresa o zemljišnoj svojini.] U: Report of the fourth annual Congress . . . (vidi i nap. 424). 344 346 350 371

Aufruf an die deutschen Arbeiter Londons. (*Dela*, tom 27, str. 459/460.) U: Hermann, od 15. avgusta 1868. 506

À Monsieur Bara, ministre de la justice. [Unterzeichnet von den Mitgliedern des Vorstandes und des Föderalrates der belgischen Sektion.] U: La Tribune du Peuple, od 24. maja 1868 (vidi i nap. 128). 88

Aux sections romandes. [Potpisali: u ime Romanskog federalnog veća Guétaz, predsednik, A. Perret, generalni sekretar.] U: Égalité, od 2. januara 1870 (vidi i nap. 512). 404

Internationale Arbeiterassociation. Zuruf an alle Arbeiter deutscher Sprache. Genf, 11. April 1868 (vidi i nap. 93 i 99). 58 227

Der Internationale Arbeiterbund von Genf an die Arbeiter Spaniens. Genf, 21. Oktober 1868. [Letak.] 58 227

— L'Association internationale des Travailleurs de Genève aux Ouvriers d'Espagne. Genève, le 21 octobre 1868. 323

— U: Der Vorbote, od decembra 1868. 323

Mahnruf. An unsere Bundesgenossen und die Arbeiter und Arbeitervereine aller Länder. Unterzeichnet im Auftrage der Sektionsgruppe deutscher Sprache: Becker, Jähring, Kannenberg, Genf, den 21. Oktober 1869. U: Der Vorbote, od oktobra 1869. 374

Questions proposées pour le congrès de Bruxelles. 1^{er} lundi de septembre 1868. [Potpisali Murat, Camélinat i Girardin.] U: Le Courrier français, od 11. decembra 1867. 17

Rundschreiben des Zentralkomite's der Sektionsgruppe deutscher Sprache an die Sektionen und zeitgenössischen Gesellschaften. Unterzeichnet vom Zentralkomitee der Sektionsgruppe deutscher Sprache. Genf, den 12. November 1868. U: Der Vorbote, od novembra 1868. 374

Rules of the International Working Men's Association. Founded september 28th 1864. London [1867]. 116 137 212/213 219 246 421 518 611

Statuts pour la Fédération des Sections Romandes adoptés par le Congrès Romand, tenu à Genève . . . les 2, 3 et 4 janvier 1869. 440

III. Periodika

Allgemeine Zeitung, od 24. februara 1869. Neueste Posten. 249

— od 4. marta 1869. Schweiz. 249

The Bee-Hive Newspaper, od 3. oktobra 1868. The International Working Men's Association. 522

- od 30. oktobra 1869. Ministers and the fenian prisoners. 346
 — od 13. novembra 1869. 355
La Cigale, od 18. aprila 1869. Association Internationale des Travailleurs. 280 281
The Daily News, od (8 - 12) septembra 1868. The Congress of the International Association of Workmen. From our special correspondent. Brussels, sept. 6, 7, 8, 9, 10. 132 134
 — od 11. marta 1870. 418 420
The Daily Telegraph, od 11. marta 1870. 420
Demokratisches Wochenblatt, od 11. januara 1868. Das Preußische und das Schweizer Heersystem (vidi i nap. 51). 26
 — od 11. aprila 1868. Politische Uebersicht (vidi i nap. 100). 60
 — od 18. aprila 1868. Politische Uebersicht (vidi i nap. 100). 60
 — od 22. avgusta, 5. septembra, 21. i 28. novembra 1868 i 6. marta 1869. Die demokratischen Ziele und die deutschen Arbeiter (vidi i nap. 314). 250
 — od 12. septembra 1868. Der fünfte Vereinstag deutscher Arbeitervereine zu Nürnberg (5 - 7. septembra). 134
 — od 3. oktobra 1868. Politische Uebersicht. 169
 — od 3. oktobra 1868. Gesellschaft und Staat. 528
 — od 10. oktobra 1868. Der Staat und die soziale Frage. 165
 — od 17. oktobra 1868, Beilage. Ein Hannoveraner. 169
 — od 3. aprila 1869. Politische Uebersicht (vidi i nap. 328). 265
 — od 10. jula 1869 (vidi i nap. 382). 311
 — od 17. jula 1869 (vidi i nap. 378). 309 311 322
 — od 17. jula 1869. An die deutschen Sozial-Demokraten (vidi i nap. 395). 322
 — od 17. jula 1869, Beilage. Was Bürger drüben können und hüben könnten. 309
 — od 14. i 21. avgusta 1869, Beilage. Protokoll des Congresses am 8. und 9. August. 335
 — od 28. avgusta 1869 (vidi i nap. 408). 335
The Economist, od 14. aprila 1866. A Phase of the cotton trade during the civil war (vidi i nap. 267). 201 205 207
 — od 3. novembra 1866. The »laws of demand and supply (vidi i nap. 240). 183
L'Égalité, od 16. oktobra 1869. Nouvelles de l'étranger. France (vidi i nap. 426). 344
 — od 11. decembra 1869. Réflexions (vidi i nap. 483). 382
 — od 15. januara 1870. Annex aux statuts généraux (vidi i nap. 512). 404
 — od 9. aprila 1870. Nouvelles du congrès (vidi i nap. 558). 432
L'Émancipation, od 10. septembra 1868. 142
L'Espègle, od 5. jula 1868. Documents historiques (vidi i nap. 138). 105
The Evening Star, od 15. septembra 1868. The International Congress of Workmen. 136
Le Figaro, od 11. oktobra 1868. Chronique de Paris (vidi i nap. 238). 183
Gazette médicale de Paris, od 11. januara 1868. Traitement arsénial de la phthisie pulmonaire. 492
L'International, od 22. aprila 1869. Dernières nouvelles. Berlin. 285
The Irishman, od 19. februara 1870. Inquest at Spike Island - condemnation of the prison treatment (vidi i nap. 536). 416
 — od 5. marta 1870. Irishman in Paris. 414
 — od 12. marta 1870. Current notes. 418/419
 — od 19. marta 1870. Treatment of political prisoners. Probable inquiry. 422
 — od 2. aprila 1870. Rochefort's »Marseillaise» and the fenian prisoners (vidi i nap. 739). 648

- Kölnische Zeitung*, od 12. oktobra 1868. Essen, 6. Oct. und Gladbach, 10. Oct. (vidi i nap. 213). 165
— od 3. maja 1870. Die Tiefsee-Untersuchungen. 454
- Kolokol* (Колоколь) od 2. aprila 1870, Къ русской публикѣ отъ редакция. 451
- Literarisches Centralblatt für Deutschland*, od 4. jula 1868. Marx, Karl, das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. (In 3 Bdn.) Erster Bd. Buch I. Der Produktionsprocess des Kapitals. Hamburg 1867. O. Meissner (vidi i nap. 143). 109 502
- Manchester Daily Examiner & Times*, od 30. marta 1870. The Irish roman catholic bishops on the land question. 438
- The Morning Advertiser*, od 16. septembra 1868. London, wednesday, september 16. 136
- Moskovskije Vedomosti* (Московскія Вѣдомости), od 23. septembra 1869. Бомбардирование корейской крепости винтовой лодкой „Соболь” (vidi i nap. 444). 352
— od 6. januara 1870. Москва, 5 января. 407 409 410
- The Observer*, od 28. novembra 1869. 581
- L'Opinion nationale*, od 10. septembra 1868. 142
- Le Peuple*, od 29 - 30. marta 1869. La grève à Genève. 263
- Der Pionier*, od 13. oktobra 1869. Unser Redakteur (vidi i nap. 435). 348
— od 27. aprila 1870. Das Treiben der deutschen Kommunisten. 468
- The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art*, od 18. januara 1868 (vidi i nap. 43). 22 25 486
- Der Social-Demokrat*, od 2. avgusta 1868. An die Vorstands-Mitglieder des Allgemeinen deutschen Arbeiter-Vereins (vidi i nap. 161). 118
— od 6. septembra 1868. Der Allgemeine deutsche Arbeiter-Congreß. 141
— od 30. septembra, 2, 4, 7. i 9. oktobra 1868 (vidi i nap. 220). 169
— od 17, 19, 24, 26. februara, 10, 12. i 14. marta 1869. Zur Agitation in Sachsen. 253
— od 14. jula 1869. Schwindel (vidi i nap. 375). 307 312
— od 21. jula 1869. Politischer Theil (vidi i nap. 395). 322
— od 20, 22. i 27. oktobra 1869. Der Baseler Beschluß wagen des Grundeigentums (vidi i nap. 436). 350
— od 10. novembra 1869. 363
— od 12. novembra 1869. 363
- The Standard*, od 15. septembra 1868. 136
— od 5. i 6. maja 1870. 449
- The Times*, od 17. marta 1868. Prussia. (From our own Correspondent.) Berlin Mauch 14 (vidi i nap. 81). 46
— od 11. aprila 1868. Switzerland. Geneva, april 10. 54
— od 22, 23. i 25. novembra 1869 [Uvodnik]. 368
— od 22. januara 1870. France. 645
— od 24. januara 1870. The great strike in France. 645
— od 10. marta 1870. The Fenian convict O'Donovan Rossa. 420
— od 27. marta 1869. The demonstration in Trafalgar-Square. 259
- Der Volksstaat*, od 22. januara 1870. Politische Uebersicht (vidi i nap. 735) 645
— od 26. januara 1870. Politische Uebersicht (vidi i nap. 737) 645
— od 26. februara 1870. Hamburg. 413
— od 2. aprila 1870. Anfrage. 437
— od 30. aprila 1870. Der deutsche Bauernkrieg. 454

- od 11. maja 1870. Aus England. 622
- Der Vorbote*, od novembra 1868. Zur Geschichte der Internationalen Arbeiter-association. 218
- od decembra 1868. Bericht über die Arbeiterbewegung in Basel 217 218
- od jula 1869. Zur Geschichte der Inter. Arbeiter-Assoziation. 317 320
- od aprila 1870. Zur Geschichte der internationalen Arbeiterassoziation. 446
- Die Zukunft*, od 25. i 29. jula 1868. Okonomische Briefe. 118
- od 28. avgusta 1868. 134
- od 7, 11, 13, 17. i 25. februara 1869. Die Gewerksgenossenschaften. 243 250
- od 25. i 26. marta 1869 (vidi i nap. 334). 269
- od 22. januara 1870. 392
- od 22. januara 1870. Beilage. 392

C. Spisak pomenutih časopisa i listova

- Allgemeine Augsburgener* – vidi *Allgemeine Zeitung*
- Allgemeine Volkszeitung* [Opšte narodne novine] – izlaze od marta 1868. u redakciji Wilhelma Angersteina u Beču; organ Radničkog udruženja, propagirao je socijalističke ideje. 248
- Allgemeine Zeitung* [Opšte novine] – konzervativni dnevni list, osnovao ga je 1798. J. Fr. Cotta, od 1810. do 1882. izlazio je u Augsburgu; u predmartovskom periodu uglavnom list liberalne nemačke krupne buržoazije; pedesetih i šezdesetih godina podržavao je plan ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Austrije. 12 157 241 249 354 500 595
- Arbeiter-Union* [Radnički savez] – nedeljni radnički list, izlazio je od 13. juna 1868. u Njujorku, od oktobra 1868. bio je organ Nacionalne radničke unije a od maja 1869. bio je dnevni list nacionalnog Radničkog saveza; objavljivao je dokumente, Internacionale, materijale u vezi s radničkim pokretom u Evropi i SAD kao i delove iz prvog toma Marxovog *Kapitala*. 606
- L'Atelier, Organe spéciale de la classe laborieuse, rédigé par des *ouvriers exclusivement* [Radionica. Specijalni organ radničke klase u redakciji samih radnika] – mesečni časopis, izlazio je od 1840. do 1850. u Parizu; organ zanatlija i radnika koji su bili pod uticajem ideja hrišćanskog socijalizma. Redakciju su činili predstavnici radnika koji su birani svaka tri meseca. 141 547
- Augsburger, Augsburgerin* – vidi *Allgemeine Zeitung*
- Barmer Zeitung* [Barmenske novine] – liberalni dnevni list, izlazi od 1834. 5
- The Bee-Hive Newspaper* [Košnica] – nedeljni list tredjuniona koji je od 1861. do 1876. izlazio u Londonu. Bio je pod uticajem buržoaskih radikala i reformista; 1864. postao je organ Međunarodnog udruženja radnika. Marx je u više navrata protestovao protiv iskrivljavanja i nepotpunog objavljivanja dokumenata Internacionale. List se 1869. pretvorio u organ buržoazije. Na Marxov predlog Generalno veće je u aprilu 1870. prekinulo veze s listom »Bee-Hives«. 16 235 288 318 320 346/347 355 372 378 382 393 443 447 500 522 526
- Der Beobachter* [Posmatrač] – dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1833. u Štutgartu; šezdesetih godina organ sitnoburžoaske demokratije s podnaslovom »Ein Volksblatt aus Schwaben«. 5 7 8 9 500
- Börsenhalle. Hamb. Abend-Zeitung* [Berza. Hamburški večernji list] – list za trgo-

vinu, pomorski saobraćaj, monetarne transakcije i politiku, izlazi, s prekidima, od 19. jula 1805. i s promenljivim naslovima. 500

Börsenzeitung – vidi *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*

Centralblatt – vidi *Literarische Centralblatt für Deutschland*

Le Charivari [Mačja dreka] – satirični dnevni list; izlazi od 1. decembra 1832. u Parizu; zastupao je buržoasko-radikalne interese; za vreme Julske monarhije bio je pun zajedljivih napada na vladu; 1848. prešao je na stranu kontrarevolucije. 106

La Cigale [Cvrčak] – nedeljni list, izdavan je od maja 1868. do jula 1869. u Briselu. 91 118 280 281 528 541

La Cloche [Zvono] – izlazio je od avgusta 1868. do decembra 1869. kao nedeljni list a od decembra 1869. do avgusta 1872. kao dnevni list u Parizu; organ liberalno-republikanske opozicije; kritikovao je Drugo crastvo; 1871. podržavao je versajce. 217 218 264 397 400 427 644

Cloche – vidi *Колокол*

Cobbett's Weekly Political Register [Cobbettov nedeljni politički pregled] – radikalni nedeljni časopis, izlazio je od 1802. do 1835. u Londonu pod različitim imenima. 348 403

The Commonwealth [Zajednica] – engleski dnevni list, izlazio je od februara 1866. do jula 1867. kao naslednik lista «Workman's Advocate». Marx je postigao da Georg Eccarius bude imenovan za urednika ovog lista. Međutim, oportunističko rukovodstvo trećuniona uspeo je da potisne uticaj Marxovih pristalica tako da je u aprilu 1866. George Odger postavljen za glavnog urednika. Od septembra 1866. list je potpao pod uticaj radikalne buržoazije. 271 500 510

Le Constitutionnel [Ustavni list] – dnevni list, izlazio je od 1815. do 1870. u Parizu, pod različitim imenima; četrdesetih godina je bio organ umerenog krila orleanista; u periodu revolucije 1848/49. zastupao je shvatanja kontrarevolucionarne buržoazije grupisane oko Thiersa; posle državnog udara Louis-a Bonaparte u decembru 1851. postao je bonapartistički list. 187

La Coopération [Kooperacija] – časopis, izlazio je od leta 1866. do kraja 1868. dva puta mesečno u Parizu s podnaslovom «Organe du progrès social»; organ radničkih kooperativnih društava koja su bila pod uticajem buržoaskih republikanaca; naslednik časopisa «L'Association» (Pariz - Brisel 1864 - 1866), a njega je, pak, nasledio nedeljni časopis «La Réforme» (Pariz 1869). 119

Le Courier français [Francuski glasnik] – politički nedeljni list, od juna 1867. dnevni list levih republikanaca; izlazio je u Parizu od 1861. do 1868. organ Prve internacionale u Francuskoj; između ostalog, objavio je Marxov predgovor prvom tomu *Kapitala* u prevodu Paula i Laure Lafargue. Od maja 1866. urednik je bio prudonist A. Vermorel. 5 17 18 24 36 60 63 629 632

Daheim [Dom] – ilustrovani književni nedeljni časopis, osnovan 1864. u Lajpcigu. 521

The Daily News [Dnevne novosti] – liberalni dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1846. do 1930. u Londonu; organ industrijske buržoazije. 132 133 134 234 273 412 418 420 453 511

The Daily Telegraph [Dnevni telegraf] – dnevni list, izlazio je od 1855. do 1937. u Londonu; najpre je bio liberalno nastrojen, a od osamdesetih godina postaje

- konzervativan; posle spajanja s listom »The Morning Post« 1937. dobio je naziv »The Daily Telegraph and Morning Post«. 417 420
- Democratic News* [Demokratske novosti] – socijalistički nedeljni časopis, izlazio je 1870. u Londonu. 234 393 394 447 510
- Demokratische Correspondenz* – sitnoburžoaski nedeljni časopis, izlazio je od 1867. do 1870. u Štuttgartu; organ Narodne partije. 137 309
- Demokratisches Wochenblatt* [Demokratski nedeljni list] – vidi nap. 14. 8 20 26 31 32 34 52 56 60 83 134 165 171 174 197 199 227 233 241 245 247 253 255 276 302 309 311 322 325 336 490 493 526 528 566 635
- Deutsche Arbeiterhalle* [Nemačka radnička hala] – mesečni radnički časopis, izlazio je od 1. juna 1867. do 4. decembra 1868. u Manheimu; organ Saveza nemačkih radničkih udruženja kojim je rukovodio August Bebel, nasledio ga je list »Demokratisches Wochenblatt«. 12
- Deutsche Post* – vidi *Londoner Deutsche Post*
- Deutsch-Französische Jahrbücher* [Nemačko-francuski godišnjaci] – časopis koji je u redakciji Karla Marxa i Arnolda Rugea izdavan u Parizu. Izašao je samo prvi dvobroj u februaru 1844. U njemu su objavljeni razni radovi Marxa i Engelsa. 486 512
- Le Diable à quatre* [Gnjev] – buržoasko-republikanski nedeljni časopis, izlazio je od 1868. do 1870. u Parizu; organ opozicije. 217 218
- Didaskolia*. Blätter für Geist, Gemüt und Publizität [Didaskolija. Listovi za duh, dušu i publicitet] – izlazio je od 1823. do 1903. kao dnevni prilog lista »Frankfurter Journal«. 372
- The Diplomatic Review* [Diplomatska revija] – časopis za pitanja spoljne politike; pod ovim nazivom je kao nastavak lista »The Free Press«, izlazio od juna 1866. do 1877. i to do jula 1870. jedanput mesečno, a nakon toga četiri puta godišnje; urednik mu je bio David Urquhart. 5 7 190 270 283/284
- Düsseldorfer Zeitung* [Diseldorfske novine] – dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1826. do 1926; od četrdesetih do šezdesetih godina 19. veka stajao je na liberalnim pozicijama. 485
- The Echo* [Odjek] – buržoasko-liberalni list, izlazio je od decembra 1868. do 1907. u Londonu. 417 464
- The Economist*. Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor: a political, literary, and general newspaper [Ekonomist. Nedeljni trgovački pregled, bankarske novine i željeznički savetnik; političke, književne i opšte novine] – nedeljni list, osnovan 1843. u Londonu; organ krupne industrijske buržoazije za privredna pitanja i politiku. 183
- L'Égalité* [Jednakost] – izlazio je jedanput nedeljno na francuskom jeziku od decembra 1868. do decembra 1872. u Ženevi; organ Romanske federacije Medunarodnog udruženja radnika. Od novembra 1869. do januara 1870. Bakunjin, Perron, Robin i dr. su pokušavali, kao članovi redakcije da list upotrebe za napade protiv Generalnog veća; u januaru 1870. romansko Federalno veće je donelo odluku da izmeni sastav redakcije i isključi bakunjiniste. Posle toga list je podržavao liniju Generalnog veća. 207 344 382 398 404 432 438 439 446 447 452 585 613 616
- L'Eguaglianza* [Jednakost] – list koji je od novembra 1869. do januara 1870. izlazio u Napulju; organ sekcije Internacionale u Napulju; bio je pod uticajem bakunjinista. 382

- Elberfelder Zeitung* – dnevni list, izlazio je od 1834. do 1904; šezdesetih godina organ liberalne buržoazije. 74 101 499 500 503
- L'Émancipation* [Oslobodjenje] – dnevni list, osnovan 1830. u Briselu; organ katoličko-crkvenih krugova. 142
- Ergänzungsblätter zur Kenntniß der Gegenwart* [Dopunski listovi za upoznavanje savremenog sveta] – naučnopopularni mesečni časopis, izlazio je od 1865. do 1871. u Hildburghauzenu. 500
- L'Espègle* [Vragolan] – satirični nedeljni list, izlazio je od marta 1864. do decembra 1868. u Briselu, najpre na flamanskom a od 1865. na francuskom; organ Internacionale; bio je na antibonapartističkim i antiklerikalnim pozicijama. U redakciji su radili francuski politički emigranti, levi republikanci. Održavali su veze s francuskom sekcijom u Londonu koja je bila neprijateljski raspoložena prema Marxu i masovno objavljivali njene materijale. 105
- Essener Zeitung* [Esenske novine] – buržoaski dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1860. do 1883. 81
- Les Etats-Unis d'Europe* [Sjedinjene države Evrope] – organ Lige za mir i slobodu; izdavan je od 1867. do 1870. i od 1872. do 1919, najpre u Bernu, zatim 1870. u Ženevi i najzad od 1896. opet u Bernu; izlazio je u različitim vremenskim intervalima na nemačkom i francuskom jeziku, ili istovremeno na nemačkom, francuskom i italijanskom jeziku. 26 34 526
- The Evening Star* [Večernja zvezda] – večernje izdanje lista «The Morning Star», koji je kao organ fritrejdera izlazio od 1856. do 1869. u Londonu. 136
- Examiner and Times* – vidi *Manchester Daily Examiner & Times*
- La Fédération* [Federacija] – nedeljni radnički list, izlazio je od avgusta 1869. do 1873. u Barseloni; organ tamošnje federacije Međunarodnog udruženja radnika; bio je pod uticajem bakunjinista. 332 382 443
- Felleisen* [Torba] – nedeljni časopis, izlazio je od 1862. do 1874. u Cirihu i Ženevi; organ centralizovanog nemačkog Radničkog udruženja u Švajcarskoj; u avgustu 1868. približio se Internacionali i objavljivao materijale o njenoj delatnosti. 335 346
- Le Figaro* [Figaro] – Konzervativni list, izlazio od 1826. u Parizu; održavao je veze s vladom Drugog carstva. 183 400 645
- The Flag of Ireland* [Irska zastava] – nedeljni list, izdavao ga je od 5. septembra 1868. do 6. avgusta 1881. Richard Pigott u Dublinu; organ fenijanaca. 443 445
- The Fortnightly Review* [Dvonedeljna revija] – mesečni časopis za pitanja istorije, filozofije i književnosti; pod ovim imenom je izlazio u Londonu od maja 1865. do juna 1934. a od juna 1934. do 1954. pod imenom «The Fortnightly»; osnovala ga je jedna grupa buržoaskih radikala. 8 13 14 19 21 25 38 76 78 79 80 84 114 122 123 170 183 243 253 265 270 271 547 559 632
- Frankfurter Börsenzeitung* – vidi *Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*
- Frankfurter Zeitung und Handelsblatt* [Frankfurtske novine i trgovinski list] – sitno-buržoasko-demokratski dnevni list, izlazio je od 1856 (od 1866. pod ovim imenom) do 1943. u Frankfurtu na Majni. 24 26 30 500
- The Free Press* [Slobodna štampa] – časopis, izlazio je od 1856. do maja 1866. u Londonu, kasnije kao «The Diplomatic Review»; bio je u opoziciji prema Palmerstonovoj vladi; izdavao ga je David Urquhart; u njemu je Marx objavio neke svoje radove. 328

- Die Gartenlaube. Illustriertes Familienblatt* [Senica. Ilustrovani list za porodicu] – sitnoburžoaski nedeljni časopis, izlazio je od 1853. do 1903. u Lajpcigu, a od 1903. do 1943. u Berlinu. 115 117 504 521 629
- Le Gaulois* [Gal] – konzervativno-monarhistički dnevni list, izlazio je od 1867. do 1929. u Parizu; organ krupne buržoazije i plemstva. 376 450
- Gazette médicale de Paris* [Pariske medicinske novine] – medicinski nedeljni list, izlazio je od 2. januara 1830. do 1916. 492
- Glowworm* [Kresnica] – večernji list, izlazio je od juna 1865. do februara 1869. u Londonu. 284
- Guardian* – vidi *The Manchester Guardian*
- Hamburger Börsenzeitung* – vidi *Börsenhalle. Hamb. Abend-Zeitung*
- Hermann. Deutsches Wochenblatt aus London* [Herman. Nemački nedeljni list iz Londona] – izlazio od 1859. u Londonu; organ sitnoburžoaske emigracije u Londonu. 17 104 275 277 407 595
- Hildburghäuser Ergänzungsblätter* – vidi *Ergänzungsblätter zur Kenntniß der Gegenwart*
- Historische Zeitschrift* [Istorijski časopis] – liberalni časopis za pitanja istorije, osnovao ga je 1859. istoričar Heinrich von Sybel u Minhenu, izlazio je do 1864. 406
- Illustrierte Zeitung* [Ilustrovane novine] – nedeljni list, izlazio je od 1843. do 1944. u Lajpcigu; sredinom 19. veka bio je na umereno liberalnim pozicijama. 25
- L'International* [Internacionalni list] – dnevni list, izlazio je na francuskom jeziku od 30. januara 1863. do 15. novembra 1871. u Londonu; zvanični organ francuske vlade. 285 324 449
- L'Internationale* [Internacionala] – nedeljni list, izdavan je od januara 1869. do decembra 1873. u Briselu uz čvrstu saradnju Césara de Paepe-a; organ belgijskih sekcija Internacionale. 412 414 416 418 421 464 599
- Internationale Revue* [Međunarodna revija] – austrijski mesečni časopis buržoasko-demokratske orijentacije, izlazio je od 1866. do 1867. u Beču. 8 12/13
- The Irishman* [Irac] – buržoasko-nacionalistički nedeljni list, izlazio je od 1858. do 1885, prvo u Belfastu, zatim u Dablinu. List se zalagao za fenijance. 17 42 237 371 372 377 413 414 416 417 418 422 442 465 548 648 651
- The Irish People* [Irci] – nedeljni list, izlazio je od 1863. do 1865. u Dablinu; vodeći organ fenijanaca; zabranila ga je engleska vlada i pohapsila članove njegove redakcije. 377
- Journal de Bruxelles* [Briselski list] – konzervativni list, izlazi od 1820; organ katoličkih krugova. 142
- Journal des Débats politiques et littéraires* [List za političke i literarne debate] – dnevni list, osnovan 1789. u Parizu; za vreme Julske monarhije organ vlade; organ orleanističke buržoazije, tokom revolucije od 1848. bio je na pozicijama kontrarevolucionarne buržoazije; posle državnog udara od 2. decembra 1851. organ umerene orleanističke opozicije. 136
- Journal officiel de l'Empire français* [Zvanični list Francuskog carstva] – izlazio je od 1. januara 1869. u Parizu umesto lista «Moniteur universel» kao zvanični organ vlade; u septembru 1870, posle pada Carstva, dobio je ime «Journal offi-

ciel de la Republique française; od 19. marta do 24. maja 1871. zvanični organ Pariske komune (za vreme Komune izlazio je kao organ Thiers-ove vlade u Versaju pod istim imenom). 449

Kladderadatsch [Graja] – ilustrovani političko-satirični nedeljni list, izlazio je od 1848. do 1944. u Berlinu; prvobitno je bio levo liberalno orijentisan, a zatim je stupio u službu reakcije. 452

Kölner Zeitung – vidi *Kölnische Zeitung*

Kölnische Zeitung [Kelske novine] – dnevni list, izlazio je od 1802. do 1945; organ rajnske krupne buržoazije i Nacionalno-liberalne partije; sedamdesetih godina 19. veka Bismarckovo glasilo. 160 165 212 265 454 481 500

Колокол. [Zvono] – revolucionarno-demokratski časopis koji su osnovali A. I. Hercen i N. P. Ogarjev; izlazio je na ruskom jeziku od 1. jula 1857. do 1865. u Londonu, a zatim do 1867. u Ženevi. Godine 1868/69. izlazio je i dalje u Ženevi na francuskom pod nazivom «Kokolok» (La Cloche). Revue du développement social, politique et littéraire en Russie s ruskim priložima. 462 616

Колокол. *Орѣанъ русскоѣ освобожденія, основанный А. И. Герценомъ* [Zvono. Organ ruskog oslobođenja koga je osnovao A. I. Hercen] – izlazio je od 2. aprila do 9. maja u Ženevi. 446 451 453 460 462

Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats-und gelehrte Sachen [Kraljevske privilegovane berlinske novine za državna i naučna pitanja] – dnevni list, izlazi od 1785. u Berlinu; poznat i pod imenom «Vossische Zeitung», prema imenu vlasnika lista. 500

Kreuz-Zeitung – vidi *Neue Preußische Zeitung*

La Lanterne [Fenjer] – antibonapartističko-republikanski nedeljni list, izdavao ga je Henri Rochefort od 1. juna 1868. u Parizu a posle njegove zabrane od strane bonapartističkih vlasti od avgusta 1868. do novembra 1869. u Briselu; oštro je napadao Drugo Carstvo; od 22. aprila 1877. izdavan je pod istim imenom jedan politički dnevni list koji je uređivao Rochefort. 127 167 237 264 400 436

Leipziger Illustrierte – vidi *Illustrierte Zeitung*

La Libre Pensée [Slobodna misao] – nedeljni list, izlazio je od januara do jula 1870; osnovala ga je jedna grupa blankista (Tridon, Flourens, Rigault, Verlet); saradnik lista je bio i Paul Lafargue; list je oštro kritikovao Drugo carstvo. 611

Literarisches Centralblatt für Deutschland [Centralni književni list za Nemačku] – nedeljni list, izlazio je od 1850. do 1944. u Lajpcigu; objavljivao je naučne informacije, rasprave i kritike. 109 503

Lloyd's Paper – vidi *Lloyd's Weekly Newspaper*

Lloyd's Weekly Newspaper [Lojdove nedeljne novine] – buržoasko-radikalni list, izlazio je od 1842. do 1918. u Londonu, od novembra 1842. do januara 1843. pod naslovom «Lloyd's Illustrated London Newspaper». 260

Londoner Deutsche Post [Londonska nemačka pošta] – nedeljni list, izdavao ga je E. Juch od 1. januara 1870. do 6. septembra 1870. 595

Manchester Daily Examiner & Times [Mančesterski ispitivač i vremena] – liberalni list nastao 1848. spajanjem listova «Manchester Times» i «Manchester Examiner»; četrdesetih i pedesetih godina potpomagao je pristalice slobodne trgovine; pod raznim imenima izlazio je do 1894. 438

- Manchester Guardian* [Mančesterski stražar] – dnevni list, izlazi od 1821; organ pristalica slobodne trgovine; kasnije organ Liberalne partije. 211
- La Marseillaise* [Marseljeza] – dnevni list, izlazio je od decembra 1869. do septembra 1870. u Parizu; organ levih republikanaca; glavni urednik je bio Henri Rochefort; objavljivao je materijale u vezi s delatnošću Međunarodnog radničkog pokreta i o radničkom pokretu. 398 400 412 413 414 417 418 420 424 438 439 445 446 449 455 464 599 607 610 617 621 644 648
- The Money Market Review* [Revija novčanog tržišta] – buržoaski nedeljni list za trgovinska i finansijska pitanja, pod ovim imenom je izlazio od 9. juna 1860. do 25. juna 1921. u Londonu. 223
- La Morale indépendante* [Nezavisni moral] – filozofski nedeljni list za pitanja morala, izdavao ga je Marie-Alexandre Massol od 1865. do 1870. u Parizu. 118
- The Morning Advertiser* [Jutarnji glasnik] – dnevni list, izlazio je od 1794. do 1934. u Londonu; pedesetih i šezdesetih godina 19. veka organ liberalne buržoazije. 136 239
- Московскія Вѣдомости* [Moskovske novosti] – jedan od najstarijih ruskih listova izlazio je od 1765. do 1914; pedesetih i šezdesetih godina 19. veka zastupao je reakcionarna shvatanja. 407 409 410
- Le Nain jaune* [Žuti patuljak] – časopis za pitanja književnosti umetnosti i nauke; izlazio je od 1814. do 1869. u Parizu s dužim prekidima pošto ga je vlada proganjala; od 1867. politički organ liberalne opozicije, ali je 1868. postao bonapartistički, zbog čega je ubrzo izgubio uticaj i prestao da izlazi. 63
- Народное Дѣло* [Narodno delo] – časopis ruskih revolucionarnih emigranata (od 15. aprila 1870. list), od 1. septembra 1868. izašao je u Bakunjinovoj redakciji u Ženevi; u oktobru 1868. redakcija, u kojoj je bio Nikolaj Utin i dr., raskinula je s Bakunjinom i istupila protiv njegovih shvatanja; od marta 1870. organ ruske sekcije Međunarodnog udruženja radnika, podržavao je liniju Marxa i Generalnog veća; objavljivao je dokumenta Internacionale; u septembru 1870. prestao je da izlazi. 424
- The National Reformer* [Nacionalni reformator] – nedeljni list, izlazio je od 1860. do 1893. u Londonu; organ buržoaskih radikala. 370 372 640
- Neue Freie Presse* [Nova slobodna štampa] – buržoasko-liberalni list, izlazio je od 1864. do 1939. u Beču. 12 19 20
- Neue Oder-Zeitung* [Nove odarske novine] – buržoasko-demokratski dnevni list, pod ovim imenom je izlazio od 1849. do 1855. u Breslavi; pedesetih godina je spadao među najradikalnije listove u Nemačkoj tako da ga je vlada proganjala; krajem decembra 1854. Marx je postao saradnik lista. 12
- Neue Preussische Zeitung* [Nove pruske novine] – dnevni list, izlazio je od 1848. do 1938. u Berlinu; ekstremnoreakcionarni organ pruskog junckerstva i visokog plemstva, u Bismarckovoj eri vodeći organ konzervativaca; nazivan je »Kreuz-Zeitung« zbog Gvozdenog krsta u zaglavlju lista. 212 500
- Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* [Nove rajnske novine. Organ demokratije] – dnevni list koji je pod rukovodstvom Karla Marxa izlazio od 1. juna 1848. do 19. maja 1849. u Kelnu. Pored Marxa kao glavnog urednika – članovi redakcije su bili Friedrich Engels, Wilhelm Wolff, Georg Werth, Ferdinand Wolff, Ernst Dronke, Heinrich Bürgers i od oktobra 1848. Ferdinand Freiligrath. Kao borbeni organ proleterskog krila demokratije list je postao vaspitač i vođa narodnih masa u borbi protiv kontrarevolucije. Informativne uvodnike o najznačajnijim pitanjima nemačke i evropske revolucije pisali su, po pravilu, Marx i Engels. Marxovo proterivanje od strane pruske vlade i represalije protiv drugih

urednika prinudile su redakciju da prekine izdavanje lista. »Neue Rheinische Zeitung« su bile »najbolji i neprevaziđeni organ revolucionarnog proletarijata« (Lenjin). 276 483 513 586

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue [Nove rajnske novine. Političko-ekonomska revija] – časopis koji su Marx i Engels osnovali decembra 1849. i izdavali do novembra 1850. On je bio teorijski i politički organ Saveza komunista, nastavak kelnskih »Neue Rheinische Zeitung« koje su Marx i Engels izdavali za vreme revolucije 1848/49. Od marta do novembra 1850. izašlo je ukupno šest svezaka časopisa, od toga poslednji kao dvobroj 5/6. Časopis je uređivan u Londonu a štampan u Hamburgu. Na naslovnoj strani je, pored toga, bio naznačen i Njujork kao mesto izdavanja, jer su Marx i Engels računali s rasturanjem časopisa među nemačkim emigrantima u Americi. 176 241 247 252 253 254 374 385 487 513

Neues Wiener Tagblatt [Novi bečki dnevni list] – demokratsko-liberalni nedeljni list, izlazi od jula 1867. 12 18 20 32 59

News – vidi *The Weekly News*

New-York Daily Tribune [Njujorška dnevna tribina] – dnevni list, izlazio je od 1841. do 1924, osnovao ga je poznati američki žurnalista i političar Horace Greeley; do sredine pedesetih godina organ levog krila američkih vigovaca, zatim organ Republikanske partije; četrdesetih i pedesetih godina bio je na naprednim pozicijama i borio se protiv robovlasništva; od avgusta 1851. do marta 1862. Marx i Engels su bili saradnici lista. 54 375 487 513 635

New-York Tribune – vidi *New-York Daily Tribune*

Norddeutsche Allgemeine Zeitung [Severno-nemačke opšte novine] – dnevni list, izlazio je od 1861. do 1918. u Berlinu; od šezdesetih do osamdesetih godina bio je zvanični organ Bismarckove vlade. 12

Notes to the People [Beleške za narod] – nedeljni list, izlazio je od 1851. do 1852. u Londonu u redakciji Ernesta Jonesa. Marx i Engels su potpomagali ovaj čaristički časopis, učestvovali u njegovom uređivanju i izdavanju i objavljivali mnoge svoje članke od juna 1851. do aprila 1852. 487

El Obrero [Radnik] – nedeljni list, izlazio je od 1869. do 1871. u Palmi (na Majorci); organ Međunarodnog udruženja radnika; posle zabrane od strane vlade u januaru 1871. nastavio je pod imenom »La Revolución social«. Izašla su samo tri broja, jer su urednici lista optuženi za »uvredu veličanstva« i izvedeni pred sud. 443 445

The Observer [Posmatrač] – nedeljni konzervativni list, izlazi od 1791. u Londonu. 453 581

Oder-Zeitung – vidi *Neue Oder-Zeitung*

L'Opinion nationale [Narodno mnjenje] – dnevni list, izlazio je u Parizu od 1859. do 1874. 142 455 645

The Pall Mall Gazette [Novine Pel Mela] – dnevni list, izlazio je od februara 1865. do 1920. u Londonu; šezdesetih i sedamdesetih godina bio je na konzervativnim pozicijama; od jula 1870. do juna 1871. Marx i Engels su održavali veze s njim; u to vreme je u njemu objavljena Engelsova serija članaka »O ratu«. 635

Le Pays [Otađbina] – dnevni list, osnovan 1849. u Parizu; za vreme Drugog carstva (od 2. decembra 1852) imao je podnaslov: journal de l'Empire. 394 417 528 644

- The People's Paper* [Narodne novine] – nedeljni list čartista, u maju 1852. osnovao ga je Ernest Jones u Londonu; od oktobra 1852. do decembra 1856. Marx i Engels su saradivali u ovom listu; u junu 1858. preuzeli su ga buržoaski biznismeni. 182 487
- Le Peuple* – journal de la révolution démocratique et sociale [Narod – list demokratske i socijalne revolucije] – izlazio je od 2. septembra 1848. do 13. juna 1849. kao nastavak »Le Représentant du peuple«, dnevnog lista radnika, čiji je glavni urednik bio P.-J. Proudhon. 540
- Le Peuple* [Narod] – bonapartistički dnevni list, izlazio je od oktobra 1868. do septembra 1870. u Parizu, od februara 1869. pod naslovom »Le peuple français«. 263
- Le vrai Père Duchêne de 1848* [Pravi čič Dišen iz 1848] – radnički list, izlazio je u maju 1848. 376
- Der Pionier* [Pionir] – nedeljni list, izlazio je od oktobra 1854. do 1858. u Njujorku a od januara 1859. do 1879. u Bostonu; organ nemačke sitnoburžoasko-demokratske emigracije; glavni urednik je bio Karl Heinzen. 289 348 468 469
- Political Register* – vidi *Cobbett's Weekly Political Register*
- Post* – vidi *Londoner Deutsche Post*
- Die Presse* [Štampa] – liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1896. u Beču; 1861/1862. kao list antibonapartistički orijentisan, objavljivao je Marxove članke i dopise. 12
- Le Progrès* [Progres] – bakunjinistički nedeljni list, izlazio je na francuskom jeziku u redakciji J. Guillaumes-a od decembra 1868. do aprila 1870. u Le Loklu; organ demokrata; otvoreno je istupao protiv Generalnog veća. 382 432 586 616
- Putnam's Monthly Magazine* [Putnamov mesečni magazin] – republikanski mesečni časopis, izlazio je od 1853. do 1857. u Njujorku; 1855. u ovom časopisu je objavljena Engelsonva serija članaka »Evropske vojsket«. 487 513
- Putnam's Revue* – vidi *Putnam's Monthly Magazine*
- The Queen's Messenger* [Kraljičin glasnik] – konzervativni nedeljni list za pitanja politike i književnosti, izlazio je od januara do jula 1869. u Londonu. 426 427 617
- Le Rappel* [Odziv] – dnevni list levorepublikanske orijentacije koga su osnovali Victor Hugo i Henri Rochefort; izlazio je od 1869. do 1928. u Parizu; oštro je kritikovao Drugo carstvo, zalagao se za podršku Pariskoj komuni. 350 644
- La Réforme* [Reforma] – dnevni list, izlazio je od jula 1843. do januara 1850. u Parizu; osnovao ga je Ledru - Rollin; organ sitnoburžoaskih demokrata i republikanaca kao i sitnoburžoaskih socijalista; od oktobra 1847. do januara 1848. u listu su objavljeni mnogi Marxovi i Engelsovi članci. 486
- La Réforme* [Reforma] – nedeljni list, izlazio je 1869. u Parizu kao naslednik časopisa »L'Association« (Pariz-Brisel 1864 - 1866) i lista »La Cooperation« (Pariz 1866 - 1868); organ buržoaskih republikanaca. 350 644
- Le Réveil* [San] – nedeljni list, od maja 1869. dnevni list levih republikanaca; izlazio je od jula 1868. do januara 1871. u Parizu pod uredništvom Charles-a Delescluze-a; objavljivao je dokumenta Internacionale i materijale o radničkom pokretu. 215 237 350 544

- Revue i Revue der Neuen Rheinische Zeitung* – vidi *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*
- Reynolds's* – vidi *Reynolds's Newspaper*
- Reynolds's Newspaper* [Reynoldsove novine] – nedeljni radnički list, izlazio od avgusta 1850. u Londonu; pod nazivom «Reynolds's Weekly Newspaper» osnovao ga je George William MacArthur Reynolds, koji je bio blizak čaristima; savremeni organ sindikalnog pokreta. 190 367 370 440 447 640
- Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe* [Rajnske novine za politiku, trgovinu i zanate] – dnevni list, izlazio je od 1. januara 1842. do 31. marta 1843. u Kelnu; od aprila 1842. Marx je bio saradnik ovog lista a od oktobra iste godine glavni urednik. Posle odluke državnog ministarstva od 19. januara 1843. o gušenju lista «Rheinische Zeitung» sledio je ukaz tri cenzora od 21. januara kojim je zabranjeno izlaženje lista od 1. aprila 1843. a sve do tog vremena list je bio podvrgnut strogoj cenzuri. 486 512
- Санктъ-Петербургская Вѣдомости* [Petrogradske novosti] – list je izlazio od 1728. do 1914. pod ovim nazivom, od 1914. do oktobra 1917. izlazio je dva puta nedeljno pod imenom «Петроградскія Ведомости»; zvanični organ vlade. 594
- The Saturday Review of Politics, Literature, Science and Art* [Subotnja revija za politiku, književnost, nauku i umetnost] – konzervativni nedeljni časopis; izlazio je od 1855. do 1938. u Londonu. 22 25 486
- Schwäbischer Merkur* [Švapski Merkur] – liberalni dnevni list, izlazio je od 1785. do 1885. u Štutgartu. 7
- Le Siècle* [Vek] – dnevni list, izlazio je od 1836. do 1939. u Parizu; šezdesetih godina 19. veka organ umerenih republikanaca. 544
- Der Social-Demokrat* [Socijaldemokrat] – izlazio je tri puta nedeljno od 15. decembra 1864. do 1871. kao organ Opšteg nemačkog radničkog saveza pod Schweizerovim i Hofstettenovim uredništvom. Redakcija je zamolila Marxa i Engelsa za saradnju u listu. Oni su dali saglasnost pošto propekt lista nije sadržao nikakve lasalovske stavove, jer se ni preko kojeg drugog organa nije mogao vršiti uticaj na nemački radnički pokret i zbog toga što je Leibknecht saradivao u listu kao nezvanični urednik. Oni su postigli da se u listu objavi niz značajnih dokumenata Internacionale a pisali su i sopstvene radove koji su uglavnom bili upereni protiv lasalovstva. Od početka su Marx, Engels i Liebknecht protestovali protiv Schweitzerovog podržavanja Bismarckove politike i protiv njegovog propagiranja Lassalle-ovog kulta. Pošto se to pretvorilo u određenu orijentaciju lista oni su objavili prekid svoje saradnje. 36 141 144 145 153 154 162 167 169 222 228 234 243 253 255 270 272 302 307 312 322 331 348 356 363 491 496 500 503 635
- The Social Economist, Industrial Partnerships' Record and Cooperative Review* [Social-ekonomist. Glasnik industrijskog društva i kooperativna revija] – mesečni časopis, osnovan je 1867. u Mančesteru a pod ovim imenom je izlazio od marta 1868. do septembra 1869. u Londonu; organ kooperativnih društava. 540
- Solicitor's Journal and Weekly Reporter* [Advokatski list i nedeljni izveštaj] – liberalni pravnički časopis, pod ovim imenom je izlazio od 1857. do 1927. u Londonu. 368
- La Solidaridad* [Solidarnost] – nedeljni list, izlazio je od januara 1870. u Madridu; organ Madridske sekcije Internacionale; u januaru 1871. vlada ga je zabranila. 443

- La Solidarité* [Solidarnost] – bakunjinistički nedeljni list, izlazio je od 11. aprila do 12. maja 1871. u Nešatelu i Ženevi; naslednik lista »Progrès» iz Le Lokla. 440 446 447 616
- The Spectator* [Posmatrač] – liberalni nedeljni list, osnovan je 1828. u Londonu; sada konzervativno orijentisan. 271
- Staats-Anzeiger für Württemberg* [Državne oglasne novine za Virtemberg] – konzervativni dnevni list, izlazi od 1850. s nedeljnim dodatkom »Gewerheblatt aus Württemberg» u Štutgartu; organ virtemberške vlade. 7 9 500 503
- Staats-Anzeiger* – vidi *Staats-Anzeiger für Württemberg*
- Staatsbürger-Zeitung* [Gradanske novine] – dnevni list, izlazi od 1863. u Berlinu; od 1865. do 1871. pod uredništvom F. W. A. Helda bio je radikalno-demokratski; zastupao je interese radnika i zanatlija. 153
- Staatszeitung* – vidi *Staats-Anzeiger für Württemberg*
- The Standard* [Zastava] – konzervativni dnevni list; osnovan je 1827. u Londonu. 136 449 453
- Star* – vidi *The Evening Star*
- Die Tages-Press* [Dnevna štampa] – bečki list u kome su došli do izražaja sukobi predstavnika nemačke Narodne partije; osnovan je 1869. 19 20
- Telegraph* – vidi *The Daily Telegraph*
- Le Temps* [Vreme] – konzervativni dnevni list, izlazio je od 1816. do 1943. u Parizu; organ buržoazije; bio je u opoziciji prema Drugom carstvu. 621
- The Times* [Vremena] – dnevni list, osnovan je 1. januara 1785. u Londonu pod nazivom »Daily Universal Register», pod imenom »The Times» izlazi od 1. januara 1788; najveći engleski list konzervativne orijentacije. 13 46 130 132 134 136 137 144 183 215 234 239 259 368 387 407 420 509 510 511 635 645
- Le Travail* [Rad] – nedeljni list, izlazio je od 3. oktobra do 21. novembra 1869. u Parizu; organ Pariske sekcije Internacionale; među najbliže saradnike lista spa dao je knjigovezac Eugène Varlin, poznati francuski radnički vod. 382
- Tribune* – vidi *New-York Daily Tribune*
- Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte* [Tromesečni časopis za narodnu privredu i kulturnu istoriju] – liberalni ekonomski časopis, izlazio je od 1863. do 1893. u Berlinu. 102 109 125 500
- Het Volk* [Narod] – holandski list, od probnog broja u martu 1870. u Roterdamu list verovatno nije dalje izlazio. 424 603
- Der Volksstaat* [Narodna država] – vidi nap. 454. 344 348 350 356 359 392 394 400 411 413 415 430 437 455 464 466 580 622 645
- Die Volksstimme* [Glas naroda] – radnički list, izlazio je od 11. aprila do 5. decembra 1869. dva puta mesečno u Beču, organ Socijaldemokratske partije; podržavao je Generalno veće Internacionale. 241 263 545
- Volkswille* [Narodna volja] – nedeljni radnički list, izlazio je od 30. januara 1870. do 27. juna 1874. u Beču. 432 438
- Volks-Zeitung* [Narodne novine] – dnevni list, izlazio je od 1853. do 1889. u Berlinu. 22
- Der Vorbote* [Vesnik] – mesečni časopis koji je u Ženevi izlazio od januara 1866.

do decembra 1871, najpre s podnaslovom »Organ der Internationalen Arbeiter-Association« a od januara 1867. s podnaslovom »Zentralorgan der Sektionsgruppe deutscher Sprache der Internationalen Arbeiterassociation«. Odgovorni urednik i pisac većine članaka bio je Johann Philipp Becker, koji je organizovao i prodaju. Časopis je redovno publikovao dokumenta Internationale, objavljivao protokole sa kongresa i informisao o delatnosti sekcija i razvoju radničkog pokreta u Evropi i SAD. Uglavnom je sledio liniju Marxa i Generalnog veća. List, koji je 1867. u jednom tiražu izašao u 1300 primeraka, rasturen je u Švajcarskoj i Nemačkoj, ali ilegalno i u Austriji i Madarskoj; osim toga čitali su ga nemački radnici u Parizu, Londonu, Njujorku, Čikagu i drugim gradovima Evrope i Amerike. Rasturanje lista »Vorbote« bio je jedan od značajnijih oblasti delovanja sekcija Internationale koje su se priključile ženevskom Centralnom komitetu, kojim je rukovodio Becker. I mesnim sekcijama u Nemačkoj list je služio kao značajan agitacioni materijal. 217 218 226 317 320 335 402 404 446 629

Vossische Zeitung – vidi *Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*

The Weekly News [Nedeljne novosti] – irski buržoasko-radikalni nedeljni list, izlazi od 1855. u Dublinu. 42

De Werker [Radnik] – nedeljni list, izlazio je na flamanskom jeziku od 1868. do 1914. u Antverpenu; osnovao ga je Philipp Coenen; organ flamanske sekcije Internationale od 1868. do 1874. i objavljivao je njena dokumenta. 264 427 446

Wesser-Zeitung [Vezerske novine] – izlazile su od 1844. do 1930. u Berlinu; bile su na liberalnim pozicijama. 157 158 595

Westminster Review [Vestminsterska revija] – buržoaski časopis, izlazio je od 1824. do 1914. četiri puta godišnje u Londonu. 84 168 170 228

Wiener Blatt – vidi *Neues Wiener Tagblatt*

Wiener-Neustädter Wochenblatt [Bečko-nojštetski nedeljni list] – liberalni list, izlazi od 1869. 332

Wiener Tagblatt – vidi *Neues Wiener Tagblatt*

Wochenblatt – vidi *Demokratisches Wochenblatt*

Zeitschrift des königlich preussischen statistischen Bureaus [Časopis kraljevsko-pruskog statističkog biroa] – mesečni časopis, izlazio je od oktobra 1860. do 1905. u Berlinu; zvanični statistički časopis u Pruskoj. 334

Die Zukunft [Budućnost] – buržoasko-demokratski list, osnovao ga je Johan Jacoby; izlazio je od 1866. do 1871. u Berlinu; organ Narodne partije; u njemu je objavljen predgovor i Engelsova recenzija prvog toma *Kapitala*. 5 12 26 27 36 56 79 82 100 116 118 134 137 145 161 219 223 228 230 234 243 250 255 257 261 264 265 269 274 276 277 282 310 352 389 391 392 394 402 407 430 431 500 572

Registar imena

- Abercorn, James Hamilton, Duke of* (Džeims Hemilton, vojvoda od Aberkorna; 1811 - 1885) – vicekralj Irske (1866 - 1868. i 1874 - 1876). 355
- Acollas, Émile* (Emil Akola; 1820 - 1891) – francuski pravnik, publicist i političar; sitnoburžoaski demokrat. 352
- Albany, Robert Stewart, Duke of* (Robert Stjuart, vojvoda od Olbenija; oko 1345. do 1420) mladi brat škotskog kralja Roberta III; regent Škotske (1406 - 1420). 239
- Albert, Edward* (Edvard Albert; 1841 - 1910) – sin engleske kraljice Viktorije, kao Edward VII. Kralj Velike Britanije i Irske (1901 - 1910). 309 405
- Aleksejev* – vidi Bartenjev, Viktor Ivanovič
- Alexander Ludwig Georg, Prinz von Hessen-Darmstadt* (Princ Aleksandar Ludvig Georg fon Hesen-Darmštadt; 1823 - 1888) – austrijski general; u austrijsko-pruskom ratu 1866. zapoveda 8. nemačkim saveznom korpusom. 108
- Allen* – engleski lekar, lečio je Marxa i njegovu porodicu. 7 91 98 400 402 642
- Altmeyer, Jean Jacques* (Žan Žak Altmajer; 1804 - 1877) – belgijski istoričar, liberal. 494
- Angerstein, Wilhelm* (Vilhelm Angerštajn) – austrijski novinar i pisac, glavni urednik lista »Die Allgemeine Volkszeitung« u Beču. 248 249
- Annabella Drummond of Stobhall* (Annabela Dramond of Stobhall; oko 1350. do 1402) – kraljica Škotske, supruga Roberta III. 239
- Applegarth, Robert* (Robert Eplgart; 1833 - 1925) – tesar, jedan od vođa engleskih tredjuniona, generalni sekretar Ujedinjenog saveza tesara i stolara (1862 - 1871), pripadao London Trades Council-u; član Generalnog veća MUR (1865, 1868 - 1872), delegat Bazelskog kongresa 1869; jedan od vođa Lige za reformu izbornog sistema; godine 1871. odbio da potpiše adresu Generalnog veća »Građanski rat u Francuskoj«; kasnije se povukao iz radničkog pokreta. 262 263 367 371 372 373 443 535 574
- Ariosto, Lodovico* (Lodoviko Ariosto; 1474 - 1533) – italijanski pesnik renesanse; glavno delo »L'Orlando furioso« (Besni Rolando). 633
- Aristotel* (384 - 322. pre n. e.) – među »starim grčkim filozofima... naj-univerzalnija glava«, koji je »još tada istraživao najbitnije oblike dijalektičkog mišljenja« (Engels). 183 527
- Arnth, Alfred, Ritter von* (Vitez Alfred fon Arnet; 1819 - 1897) – austrijski istoričar i političar. 411
- Assi, Adolphe-Alphonse* (Adolf-Alfons Asi; 1841 - 1886) – mehaničar, francuski levi prudonist; vod štrajka rudara u Krezou (1870); član Pariske sekcije MUR; član Centralnog komiteta Narodne garde i Pariske komune, nakon poraza Komune deportovan u Novu Kaledoniju. 645
- Aycard, M.* (M. Ekar) – bankar u Parizu. 54

- Badinguet* (Badenge) – vidi *Napoleon III*
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876) – publicist, ruski revolucionar, kasnije jedan od glavnih predstavnika anarhizma; učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj; ideološki uticao na narodnjački pokret u Rusiji; član MUR, u kome je nastupao kao žestoki protivnik marksizma; zbog razbijačke delatnosti isključen iz MUR na Haškom kongresu 1872. 157 171 176 178 211 213 214 220 226 227 232 234 235 246 248 250 251 312 317 319 342 344 382 383 389 398 401 404 407 410 424 425 428 432 439 440 442 444 446 447 451 453 455 460 462 464 468 471 535 541 585 586 592 613 - 617 630
- Balzac, Honoré de* (Onore de Balzac; 1799 - 1850) – znameniti francuski pisac kritičkog realizma. 210
- Bamberger, Ludwig (Louis)* (Ludvig, Luj, Bamberger; 1823 - 1899) – publicist, demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1849, potom emigrant u Švajcarskoj, Engleskoj i Francuskoj; vratio se 1866. u Nemačku, od 1871. član Rajhstaga. 14 630
- Bancel, Baptiste-François-Désiré* (Baptist-Fransoa-Dezire Bansel; 1822 - 1871) – francuski publicist i političar; buržoaski radikal; deputat Ustavotvorne narodne skupštine (1849 - 1851); posle državnog udara od 2. decembra 1851. prognan iz Francuske; od 1869. član Corps législatif. 638 645
- Bangya, János (Johann)* (Janoš, Johan, Banda; 1817 - 1868) – mađarski novinar i oficir, učestvovao 1848/49. u revoluciji u Mađarskoj; nakon poraza Kossuthov emisar u inostranstvu, istovremeno policijski agent; kasnije je pod imenom Mehmed Bej stupio u tursku vojnu službu; agent Turske za vreme rata Čerkeza protiv Rusije (1855 - 1858). 104
- Bara, Jules* (Žil Bara; 1835 - 1900) – belgijski državnik, ministar pravde, liberal (1865 - 1870, 1878 - 1884). 88
- Baring, Thomas* (Tomas Bering; 1799 - 1873) – šef banke Baring u Londonu; konzervativac, član parlamenta. 593
- Barrot, Camille-Hyacinthe-Odilon* (Kamij-Ijasent-Odilon Barot; 1791 - 1873) – francuski državnik; od decembra 1848. do oktobra 1849. predsednik vlade; oslanjao se na kontrarevolucionarni monarhistički blok; krajem 1849. povukao se iz političkog života. 539
- Barry, Charles Robert* (Čarls Robert Beri; rođen 1834) – irski pravnik; državni tužilac u Dablinu (1859 - 1865); član parlamenta, Solicitor-General (generalni prokurator) (1869 - 1870) i Attorney-General (vrhovni državni tužilac) (1870 - 1871) za Irsku. 187
- Bartels, Marie* (Mari Bartels; umrla 1869) – Engelseva nećaka, kći Karla Emila Blanka i Engelseve sestre Marie. 536
- Bartenjev, Viktor Ivanovič* (pseudonim Aleksejev, Njetov); rođen 1838) – ruski oficir, učestvovao u poljskom ustanku 1863. i uskoro potom penzionisan; emigrirao 1867. u Švajcarsku; član komiteta Ruske sekcije MUR u Ženevi; aktivno učestvovao u borbi protiv razbijačke delatnosti bakunjinista. 213
- Bassot* (Baso) – čuvar zaostavštine pariskog izdavača A. Franka. 525
- Bastiat, Frédéric* (Frederik Bastija; 1801 - 1850) – francuski ekonomist, propovedao harmoniju klasnih interesa u kapitalističkom društvu. 109 110 502
- Baudin, Jean-Baptiste-Alphonse-Victor* (Žan-Batist-Alfons-Viktor Boden; 1801 - 1851) – francuski lekar i političar, republikanac; poslanik Ustavotvorne narodne skupštine; život izgubio 3. decembra 1851. u borama na barikadama u Sent-Antoanu. 184 209 212
- Bauer, Bruno* (Bruno Bauer; 1809 - 1882) – filozof, istoričar religije i publicist; mladohegelovac; sa idealističkog stanovišta kritikovao Bibliju i ortodokсно poimanje boga; nakon revolucije 1848/49. saradnik reakcionarnog lista »Neue Preus-

- sische Zeitung» («Kreuz-Zeitung»)
41 325
- Bauer, Edgar** (Edgar Bauer; 1820 - 1886) - publicist, mladohegelovac; posle revolucije 1848/49. emigrant u Engleskoj; 1859. urednik londonskog lista »Die Neue Zeit»; nakon amnestije 1861. pruski činovnik; brat Bruna Bauera. 60
- Bazley, Thomas** (Tomas Bezli; 1797 - 1885) - engleski fabrikant, političar, pristalica slobodne trgovine, saosnivač Lige za borbu protiv zakona o žitu; predsednik trgovinske komore Mančestera (1845 - 1859), član parlamenta. 182 188 264 267
- Beales, Edmond** (Edmond Bilz; 1803 - 1881) - engleski pravnik, buržoaski radikal; predsednik British National League for the Independence of Poland, jedan od vođa Emancipation Society (engleskog društva za oslobođenje robova), koje je za vreme američkog građanskog rata podržavalo Sever; predsednik Lige za izbornu reformu (1865 - 1869). 16 190
- Beaury, Camille** (Kamij Bori; rođen oko 1848) - francuski podoficir. 450
- Bebel, August** (August Bebel; 1840 - 1913) - strugar, jedan od najznačajnijih vođa nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, prijatelj i učenik Marxa i Engelsa; od 1863. jedan od rukovodilaca, od 1867. predsednik Saveza nemačkih radničkih udruženja, član MUR od 1866, saosnivač Socijaldemokratske radničke partije 1869; član severnonemačkog Rajhstaga (1867 - 1870) i nemačkog Rajhstaga (1871 - 1881, 1883 - 1913); za vreme nemačko-francuskog rata aktivno je istupao protiv pruske aneksione politike i za odbranu Pariske komune; kao odlučni protivnik pruskog militarizma zalagao se za ujedinjenje Nemačke revolucionarno-demokratskim putem. 12 116 143 228 260 261 263 265 282 284 301 303 317 321 322 455 566
- Beck, Karl Isidor** (Karl Izidor Bek; 1817 - 1879) - sitnoburžoaski pesnik, sredinom četrdesetih godina predstavnik »istinskog« socijalizma. 354
- Becker, Bernhard** (Bernhard Beker; 1826 - 1882) - pisac i urednik; predstavnik frankfurtskog Prosvetnog udruženja radnika na osnivačkom kongresu Opšteg nemačkog radničkog saveza, beznačajan kao predsednik ONRS (1864 - 1865), pristupio je 1870. Socijaldemokratskoj radničkoj partiji, delegat Haškog kongresa MUR 1872; posle 1874. okrenuo je leđa radničkom pokretu, 1879. objavio je pogrđni napis protiv Pariske komune. 24 41 127 128 148 261 265 546
- Becker, Johann Philipp** (Johan Filip Beker; 1809 - 1886) - četkar iz Pfalca; govornik na Hambaškoj svečanosti 1832, vrhovni zapovednik badenske narodne odbrane 1849; od 1860. blizak prijatelj i saborac Marxa i Engelsa, 1864. saosnivač Ženevske sekcije MUR; 1865. predsednik nemačkog odeljenja ženevskog Centralnog komiteta MUR za Švajcarsku, 1866. predsednik sekcijske grupe nemačkog govornog područja MUR, 1866 - 1871. urednik mesečnog časopisa »Der Vorbote«, delegat Londonske konferen- cije i svih kongresa MUR 1865- do kraja života aktivan učesnik švajcarskog i međunarodnog radničkog pokreta. 41 58 120 137 171 197 211 212 217 219 220 221 226 227 249 251 263 275 301 307 317 319 323 332 374 384 404 425 432 440 446 541 615 629 - 631
- Beesly, Edward Spencer** (Edvard Spenser Bisli; 1831 - 1915) - engleski istoričar i političar, buržoaski radikal, pozitivist; profesor Londonskog univerziteta, predsednik osnivačke skupštine MUR 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; 1870/71. zalagao se u engleskoj štampi za MUR i Parisku komunu; bio je prijatelj s Marxom. 8 13 14 52 80 97 114 115 122 123 168 170 226 228 232 238 243 255 256 271 296 298 323 378 539 548 559
- Benedek, Ludwig August, Ritter von** (Ludvig August vitez fon Benedek; 1804 - 1881) - austrijski general,

- vrhovni komandant austrijske armije u prusko-austrijskom ratu 1866. 7 13 18
- Bentinck, William Cavendish, Lord* (Viljem Kavendiš Bentink; 1774 - 1839) - engleski general i državnik; učestvovao u ratu protiv napoleonske Francuske; guverner Madrasa (1803 - 1807), general-guverner Indije (1827 - 1835). 430
- Bergenroth, Gustav Adolph* (Gustav Adolf Bergenrot; 1813 - 1869) - istoričar i publicist, sitnoburžoaski demokrat; učesnik revolucije 1848/49, 1850. emigrirao iz Nemačke. 248
- Bernard, Marie* (Mari Bernar) - belgijski radnik, moler; član Generalnog veća MUR; sekretar-korespondent za Belgiju (septembar 1868 - 1869). 280 283
- Bernard, Simon-François* (Simon-Fransoa Bernar; 1817 - 1862) - francuski političar, republikanac; 1858. francuska vlada ga je optužila za saučesništvo u Orsinijevoj atentatu na Napoleona III, ali ga je engleski Glavni kriminalistički sud (Old Bailey) oslobodio. 450 648
- Bervi, Vasilij Vasiljevič* (pseudonim N. Flerovski; 1829 - 1918) - ekonomist i sociolog; prosvetitelj i demokrat, predstavnik narodnjačkog utopijskog socijalizma, autor knjige «Položaj radničke klase u Rusiji». 342 343 397 400 403 405 406 409 410 424 432 438 453 472 578 599
- Besson, Alexandre* (Aleksandr Beson) - bravar; francuski emigrant u Londonu; član Generalnog veća MUR (1866 - 1868); sekretar-korespondent za Belgiju; jedan od vođa francuske sekcije u Londonu; priključio se grupi Félix Pyat-a. 520
- Beta* (Beta) - vidi *Betzich, Heinrich*
- Bethell, Richard, Lord Westbury* (Richard Betel, lord Vestberi; 1800 - 1873) - britanski pravnik i državnik, liberal; Solicitor-General (generalni prokurator) (1852 - 1856), Attorney-General (vrhovni državni tužilac) (1856 - 1858, 1860 - 1861), lord-kancelar (1861 - 1865). 231 232 451
- Betzich, Heinrich* (pseudonim: *Beta*) - žurnalista, sitnoburžoaski demokrat, emigrant u Londonu i Kin-elov pristalica. 115
- Beust, Friedrich von* (Fridrih fon Bojst; 1817-1899) - pruski oficir, zbog političkih ubedenja 1848. napustio zemlju; 1848. član komiteta kelnskog Radničkog saveza, urednik lista «Neue Kölnische Zeitung»; jedan od vojnih rukovodilaca badensko-falačkog ustanka 1849; emigrirao u Švajcarsku; u Cirihu učitelj i školski reformator u duhu Pestalozzija i Fröbela; član ciriške nemačke sekcije MUR. 346
- Beust, Friedrich Ferdinand, Graf von* (Fridrih Ferdinand grof fon Bojst 1809 - 1886) - reakcionarni državnik, protivnik ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske i pristalica nezavisnosti nemačkih malih država; ministar saksionske vlade (1849 - 1866); ministar spoljnih poslova (1866 - 1871) i državni kancelar (1867 - 1871) Austro-Ugarske, kasnije ambasador. 104 107 270
- Biscamp, Elard* (Elard Biskamp) - sitnoburžoaski demokrat, novinar; učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj; emigrirao u London, 1859. osnovao nedeljni list «Das Volk». 157 158 595
- Bismarck, Otto, Fürst von* (knez Oto fon Bizmark; 1815 - 1898) - državnik i diplomat, zastupnik interesa pruskih junkera, predsednik pruske vlade (1862 - 1872. i 1873 - 1890) i državni kancelar (1871 - 1890); izvršio ujedinjenje Nemačke odozgo, nedemokratskim putem uz pomoć dinastičkih ratova; unutrašnjopolitičkim merama obezbedio spregu junkera s krupnom buržoazijom i potpomogao jačanje prusko-nemačkog militarizma; kao neprijatelj radničkog pokreta sproveo je 1878. zakon o socijalistima, koji je, zahvaljujući borbi radničke klase, oboren 1890; to je i bio glavni uzrok Bismarckovom padu. 18 30 38 51 52 64 139 174 227 250 284 302 315 325 385 407 429 591 595

- Blake, William** (Blejk Viljem) – engleski ekonomist u prvoj polovini 19. veka, napisao je nekoliko radova o opticaju novca. 237
- Blanc, Jean-Joseph-Louis** (Žan-Žozef-Luj Blan; 1811 - 1882) – francuski novinar i historičar; sitnoburžoaski socijalist; 1848. član privremene vlade i predsednik Luksemburške komisije; zastupao stanovište o pomirenju klasa i paktiranju s buržoazijom; u avgustu 1848. emigrirao u Englesku i tamo bio jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije; ustao protiv Pariske komune; deputat Narodne skupštine 1871. 354 358 442
- Blank, Karl Emil** (Karl Emil Blank; 1817 - 1893) – trgovac; četrdesetih i pedesetih godina bio blizak socijalističkim shvatanjima; oženjen Englesovom sestrom Marie. 536 571
- Blank, Marie** (Mari Blank; 1824 - 1901) – sestra Friedricha Engelsa; od 1845. supruga Karla Emila Blanka. 536
- Blanqui, Louis-Auguste** (Luj-Ogist Blanki; 1805 - 1881) – francuski revolucionar, utopijski komunist, organizator nekoliko tajnih udruženja i zavera; aktivni učesnik revolucije 1830. i 1848; znameniti vođa proleterskog pokreta u Francuskoj; proveo je ukupno 36 godina u zatvoru i kažnjeničkim kolonijama. 149 238 243 254 305 411 528 539 554 557 599
- Bleichröder, Gerson von** (Gerson fon Blajhreder; 1822 - 1893) – direktor velike banke u Berlinu, Bismarckov privatni bankar, njegov neslužbeni savetnik u finansijskim pitanjima i posrednik u mnogim špekulantskim finansijskim operacijama. 593
- Blind, Friederike** (Friderika Blind) – supruga Karla Blinda. 89 223
- Blind, Karl** (Karl Blind; 1826 - 1907) – publicist, sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1848/49; pedesetih godina jedan od vođa nemačke sitnoburžoaske emigracije u Londonu, od 1869. nacionalist. 14 16 60 105 107 115 136 399 621 630
- Boisguillebert, Pierre Le Pesant, sieur de** (Pjer Le Pezan, gospodar od Boagijbera; 1646 - 1714) – francuski ekonomist feudalnog apsolutizma, razvio je elemente klasične buržoaske ekonomije u okviru feudalne opšte koncepcije, zalagao se za uklanjanje bede masa. 403
- Bonaparte** – vidi *Napoleon III*
- Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prince Napoléon** (Žerom-Napoleon-Zozef-Šarl-Pol, knez Napoleon Bonaparta; 1822 - 1891) – sin Jérôme-a Bonaparte, sinovac Napoleona III; za vreme Druge republike poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine; poznat pod nadimkom Plon-Plon i Crveni princ. 46 167 209 455
- Bonaparte, Pierre-Napoléon** (Pjer-Napoleon Bonaparta; 1815 - 1881) – sinovac Napoleona III. 387 425 455
- Bonhorst, Leonhard von** (Leonhard fon Bonhorst; rođen 1840) – tehničar i konstruktor u mašinogradnji; od sredine šezdesetih godina delovao u Prosvetnom radničkom udruženju u Vizbadenu, u proleće 1867. stupio u vezu sa ženevskim Centralnim komitetom MUR, u jesen 1867. opunomoćenik Opšteg nemačkog radničkog saveza u Vizbadenu; 1869. odvojio se od ONRS, delegat Ajzenaškog kongresa, sekretar odbora Socijaldemokratske radničke partije u Braunšvajgu, optužen u procesu za veleizdaju 1871. u Braunšvajgu; kasnije se povukao iz političkog života. 340 344 346 348 371 402 444 602
- Boon, Martin James** (Martin Džeims Bun) – mehaničar, pristalica socijalno-reformatorskih gledišta čarliste Jamesa O'Briena (Bronterre); član Generalnog veća MUR (1869 - 1872), sekretar Land and Labour League, 1872. član Britanskog federalnog veća. 344
- Borchardt, Louis** (Luis Borhart) – lekar, Engelsonov poznanik u Mančesteru. 26 45 64 65 188 193 276 277 284
- Borkheim, Sigismund Ludwig** (Sigis-

- mund Ludvig Borkhajm; 1825 - 1885) – novinar i revolucionarni demokrat; učesnik revolucije 1848/49. (učestvovao u jurišvu na zatvor u Berlinu i u badensko-falačkim ustancima), emigrant u Švajcarskoj, Francuskoj i od 1851. trgovac u Londonu; od 1860. u prijateljskim odnosima sa Marxom i Engelsom. 9 12 16 17 20 22 32 41 81 83 102 103 113 114 121 124 125 127 134 137 139 142 143 155 156 157 160 171 174 176 178 180 181 187 189 200 201 203 207 208 210 211 220 223 231 232 235 237 255 264 275 284 320 343 352 358 384 388 401 403 407 409 410 431 435 441 442 444 452 454 464 472 490 493 550 602 630
- Boruttau, Karl** (Karl Boruttau; umro 1873) – lekar i publicist, lasalovac, kasnije član Socijaldemokratske radničke partije, saradnik lista »Der Volksstaat«. 113 114
- Bouverie, Edward Pleydell** (Edvard Pjidel Buveri; 1818 - 1889) – britanski državnik, vigovac, član parlamenta; zamenik predsednika Board of Trade (Ministarstva trgovine i saobraćaja) (1855), predsednik centralnog organa za pitanja siromaha (1855 - 1858); od kraja šezdesetih do početka sedamdesetih godina u opoziciji prema Gladstone-ovoj vladi. 403
- Bracke, Wilhelm** (Vilhelm Brake; 1842 - 1880) – izdavač i trgovac knjigama, saosnivač Socijaldemokratske radničke partije i jedan od njenih vodećih marksista; 1865. osnivač podružnice Opšteg nemačkog radničkog saveza u Braunšvajgu, od 1867. glavni blagajnik ONRS, zajedno sa strujom Bebela i Liebknechta predvodio je opoziciju u ONRS; na Ajzenaškom kongresu 1869. izabran u partijski odbor Socijaldemokratske radničke partije, sa ostalim članovima odbora uhapšen u septembru 1870, optužen na procesu za veleizdaju u Braunšvajgu 1871, član Rajhstaga 1877 - 1879; svojim radovima dao velik doprinos razbijanju lasalizma i prodiranju marksizma u nemački radnički pokret; jedan od najbližih saradnika Marxa i Engelsa. 312 313 315 316 340 371 373 402 444 445 459 464 467 602 605 618
- Bradlaugh, Charles** (Čarls Bredlo; 1833 - 1891) – engleski novinar, buržoaski socijalni reformator; urednik nedeljnog lista »The National Reformer«; nakon Pariske komune klevetao Marxa i MUR. 186 368 539
- Bramwell, George William Wilshere, Baron** (Džordž Viljem Vilšir Bramvel; 1808 - 1892) – engleski pravnik. 70
- Brass, August** (August Bras; 1818 - 1876) – novinar, učestvovao u revoluciji 1848/49. u Nemačkoj, nakon poraza emigrirao u Švajcarsku; od šezdesetih godina pristalica Bismarcka, nacionalliberal, izdavač lista »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«. 12 325
- Brentano, Lujo** (Ludwig Joseph) (Lujo - Ludvig Jozef Brentano; 1844 - 1931) – ekonomist mlade istorijske škole u Nemačkoj, katedarski socijalist, buržoaski reformist; saosnivač Saveza za socijalnu politiku (1872). 263
- Brewer, John Sherren** (Džon Šeren Bruer; 1810 - 1879) – istoričar i filolog, profesor na Queen's College u Londonu. 390
- Briggs, John** (Džon Brigs; 1785 - 1875) – engleski general; pristalica slobodne trgovine; od 1801. do 1835. bio u službi Istočnoindijske kompanije; autor i prevodilac više dela o Indiji i Persiji. 42
- Bright, Jacob** (Džeikob Brajt; 1821 - 1899) – engleski političar, radikal; član parlamenta. 182
- Bright, John** (Džon Brajt; 1811 - 1889) – engleski fabrikant; prominentni vođa radikalnoliberalne buržoazije; pristalica slobodne trgovine, saosnivač Lige za borbu protiv zakona o žitu; od početka šezdesetih godina vođa liberalne partije (levo krilo); više puta ministar u liberalnim kabinetima. 182 193 198 301 387 388 403 405 635

- Bronner, Eduard** (Eduard Broner) – lekar, sitnoburžoaski demokrat; 1849. poslanik badenske ustavotvorne skupštine; kasnije emigrirao u Englesku. 107
- Brontë, Charlotte** (pseudonim *Currer Bell*) (Šarlota Bronte, pseudonim Karer Bel; 1816 - 1855) – engleska spisateljica, predstavnica realističkog pravca. 559
- Brophy, Charles** (Čarls Brofi) – engleski predstavnik u Bugarskoj. 327
- Brosset, François** (Fransoa Brose) – švajcarski bravar, član MUR, aktivni predstavnik Saveza socijalističke demokratije, delegat Bazelskog kongresa 1869. 585
- Bruce, Henry Austin** (Henri Ostin Brus; 1815 - 1895) (od 1873) lord Aberdare (lord Aberdar) – britanski državnik, liberal, ministar unutrašnjih poslova (1868 - 1873). 298 301 303 414 418 420 422 449
- Bruhin, Caspar Aloys** (Kaspar Alojz Bruin; rođen 1824) – švajcarski publicist i političar; od 1864. vrhovni državni tužilac pokrajinskog kantona Bazel; član MUR, delegat Bazelskog kongresa 1869. 432
- Brunnov, Filip Ivanovič** baron (kasnije grof; 1797 - 1875) – ruski diplomat, poslanik (1840 - 1854, 1858 - 1860) i ambasador (1860 - 1874) u Londonu. 270 272
- Brut, Lucije Junije** (umro oko 509. pre n. e.) – prema predanju, osnivač Rimske Republike; naredio da se pogube njegovi sinovi, koji su učestvovali u zavjeri protiv Republike. 106 255 528
- Buchez, Philippe-Joseph-Benjamin** (Filip-Žozef-Benzamen Buše; 1796 - 1865) – francuski političar i istoričar, buržoaski republikanac, ideolog katoličkog socijalizma, učenik Saint-Simona. 141 517 547
- Büchner, Ludwig** (Ludvig Bihner; 1824 - 1899) – fiziolog, prirodnjak i filozof; učesnik revolucije 1848/49, pripadao krajnjem levom krilu sitnoburžoaske demokratije; član MUR, delegat Lozanskog kongresa 1867, odbacivao samostalni radnički pokret; predstavnik mehaničkog materijalizma. 74 183 184 186 187 192 193 223 228 515 527 611 624
- Bugeaud de la Piconnerie, Thomas-Robert** (Toma-Rober Bižo de la Pikoneri; 1784 - 1849) – maršal Francuske, orleanist; jedan od organizatora osvajačkih ratova u Alžiru i Maroku; 1841 - 1847. generalni guverner Alžira; u noći između 23. i 24. februara 1848. preuzeo vrhovnu komandu nad armijom Pariza, koja mu je već 24. februara 1848. ponovo oduzeta; 1849. vrhovni komandant Alpske armije; poslanik Zakonodavne narodne skupštine. 184
- Bürgers, Heinrich** (Hajnrh Birgers; 1820 - 1878) – radikalni publicist; 1844/45. sklopio prijateljstvo s Marxom u Parizu; član Kelnske podružnice Saveza komunista, 1848/1849. član redakcije lista »Neue Rheinische Zeitung«, 1850. član kelnskog Centralnog odbora Saveza komunista, 1852. kao jedan od glavnih optuženih na Kelnskom procesu komunistima osuđen na šest godina zatvora; kasnije pristalica Progressističke partije, potom nacionaliberal, urednik lista »Rheinische Zeitung« u Diseldorfu. 485
- Burke, Richard** (Ričard Berk; umro 1870) – pukovnik severnoameričke armije, fenijanac; u jesen 1867. organizovao oslobađanje fenijanaca uhapšenih u Manchesteru, ubrzo potom uhapšen, umro u zatvoru. 70
- Burns, Lydia** (Lizzy, Lizzie) (Lidija, Lizi Berns; 1827 - 1878) – irska radnica, učestvovala u irskom nacionalnom oslobodilačkom pokretu; druga žena Friedricha Engelsa. 50 96 98 99 101 120 164 173 181 192 193 210 222 223 252 253 254 256 258 261 264 320 324 327 330 332 359 401 411 418 420 447 457 466 470 474 477 504 649
- Burns, Mary Ellen** (Pumps) (Meri Elen Berns, Pumps) – sestričina Engelsove žene. 120 173 222 223 303 457 477
- Butt, Isaac** (Ajzek Bat; 1813 - 1879) – irski pravnik i političar; levi li-

- beral; član parlamenta; šezdesetih godina zauzeo se za zatočene feni-
jance; vođ Home Rule League,
stvorene 1873, koja se borila za
samostalnost Irske. 341 355 371
- Cabanis, Pierre-Jean-George* (Pjer-Žan-
-Žorž Kabanis; 1757 - 1808) - fran-
cuskii lekar i materijalistički filozof.
183 184 527
- Cacadou* (Kakadu) - vidi *Lafargue,
Laura*
- Camden, William* (Viljem Kemden;
1551 - 1623) - engleski istoričar. 380
- Cameron, Andrew* (Endru Kemerem)
- štampar, predstavnik američkog
radničkog pokreta, urednik lista
«Workingman's Advocate» (Čikago),
na Bazelskom kongresu MUR 1869.
predstavljao National Labor Union
SAD. 635
- Camperio, Philipp* (Filip Kamperio;
1810 - 1882) - pravnik; švajcarski
državnik italijanskog porekla; član
Velikog veća (1847 - 1870), pred-
sednik Državnog veća Ženeve, ru-
kovodio sudstvom i policijom. 56
- Camphausen, Ludolf* (Kamphauzen Lu-
dolf; 1803 - 1890) - bankar u Kelnu,
jedan od vođa rajnske liberalne bur-
žoazije; predsednik pruske vlade (od
marta do juna 1848), vodio politiku
sporazumevanja sa kontrarevoluci-
onarnim snagama; kasnije član Gor-
njeg predstavničkog doma. 373
- Cannon, John* (Džon Kenon) - američki
vojni pisac. 380
- Card, Jozef* (Jozef Kard) - vidi
Cwierciakiewicz, Józef
- Cardwell, Edward, Viscount* (grof
Edvard Kardvel; 1813 - 1886) - bri-
tanski državnik, najpre torijevac,
potom vodeći pilovac, kasnije libe-
ral; predsednik Board of Trade
(Ministarstva trgovine i saobraćaja)
(1852 - 1855), državni sekretar za
Irsku (1859 - 1861), ministar kolonija
(1864 - 1866) i ministar rata
(1868 - 1874). 149
- Carey, Henry Charles* (Henri Čarls
Keri; 1793 - 1879) - američki vul-
garni ekonomist, protekcionista, po-
bornik harmonije klasa u buržo-
askom društvu. 9 11 28 40 41
350 351 355 360 361 362 363 364
366 367 368 483 488 500 501 637
- Carl, F.* (F. Karl) - član jednog ne-
mačkog radničkog saveza u Nju-
jorku. 607
- Carlyle, Thomas* (Tomas Karlajl;
1795 - 1881) - engleski pisac, isto-
ričar i filozof idealist; pobornik
kulta heroja; kritikovao englesku
buržoaziju sa stanovišta feudalnog
socijalizma, torijevac; nakon 1848.
deklarisani protivnik radničkog pok-
reta. 434
- Carter, James* (Džeims Karter) - fri-
zer; sindikalni lider; član Reform
League, član Generalnog veća MUR
(od oktobra 1864. do 1867) i sek-
retar-korespondent za Italiju (1866 -
1867); delegat Londonske konferen-
cije 1865, Ženevskog kongresa 1866.
i Lozanskog kongresa 1867. 141
- Cezar, Gaj Julije* (Gajus Julius Caesar;
oko 100 - 44. pre n. e.) - rimski
vojskovođa i državnik; pisac isto-
rije, napisao delo «De bello Gallico».
49 647
- Cassagnac* (Kasanjak) - vidi *Granier
de Cassagnac, Paul-Adolphe-Marie-
-Prosper*
- Castille, Charles-Hippolyte* (Šarl-Ipo-
lit Kastij; 1820 - 1886) - francuski
pisac i publicist; najpre republika-
nac, za vreme Drugog carstva bona-
partist; autor više radova o istoriji
Francuske. 253 255 256 544
- Castlereagh, Henry Robert Stewart,
lord* (od 1821) Marquess of Lon-
donderry, Viscount (Henri Robert
Stjuart, lord Kaslrei, od 1821.
markiz od Londonderija, vikont;
1769 - 1822) - britanski državnik,
torijevac; ministar rata i kolonija
(1805 - 1806, 1807 - 1809), ministar
spoljnih poslova (1812 - 1822). 348
403
- Katilina, Lucije Sergije* (Lucius Ser-
gius Catilina; oko 108 - 62. pre n. e.)
- rimski političar, patricije; organi-
zator po njemu nazvane zavere
protiv aristokratske republike. 540

- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) – francuski general i političar, umereni buržoaski republikanac. 441
- Charles I* (Čarls I; 1600 - 1649) – kralj Engleske (1625 - 1649); za vreme engleske buržoaske revolucije pogubljen. 461
- Charras, Jean-Baptiste-Adolphe* (Žan-Batist-Adolf Šara; 1810 - 1865) – francuski vojnik i političar, umeren buržoaski republikanac; 1848. učestvovao u ugušivanju junskog ustanka pariskih radnika; za vreme Druge republike poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne skupštine, istupio protiv Louis-a Bonaparte; nakon državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske. 167
- Cherval, Julien* (u stvari Joseph Crämer) (Žilijen Šerval, odnosno Jozef Kremer) – pruski policijski špijun, koji je prodro u redove Saveza komunista; nakon cepanja Saveza komunista 1850. pripadao rukovodstvu Pariskog kruga, koji je pripadao sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; jedan od optuženih na procesu takozvanoj nemačko-francuskoj zaveri u Parizu februara 1852; utekao iz zatvora uz pomoć policije; 1853/1854. špijun i provokator u Švajcarskoj pod imenom Nugent. 287
- Chmoulevitch* – vidi Šmuljevič, Jakov S.
- Chorinsky, Gustav, Graf von* (grof Gustav fon Horinski) – austro-ugarski oficir, 1868. bio pod optužbom da je otrovao svoju ženu. 79
- Clanricarde, Ulick John de Burgh, Marquess of* (Julik de Berg, markiz od Klanrikarda; 1802 - 1874) – britanski diplomat i političar, vigovac; veleposednik u Irskoj. 426 427 618
- Classen-Kappelman, Johann* (Johan Klasi-Kapelman; oko 1817 - 1879) – fabrikant i gradski poslanik u Kelnu; šezdesetih godina pristalica Progressističke partije. 352
- Claren, Heinrich* (književni pseudonim Carla Heuna) (Hajnrh Klaren – književni pseudonim za Karla Hojna; 1771 - 1854) – pisac, autor sentimentalnih romana i pripovedaka. 10
- Clossmann, A. v.* (A. fon Klosman) – nemački oficir, sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1849; potom emigrant u Švajcarskoj, gde je radio kao novinar. 249
- Cluseret, Gustave-Paul* (Gistav-Pol Klizere; 1823 - 1900) – francuski političar i vojnik; 1860. učestvovao u Garibaldijevom pohodu u Italiji i u gradanskom ratu u SAD; član MUR, priključio se bakunjinistima; član Pariske komune; emigrirao u Belgiju nakon poraza Komune. 5 17 18 607
- Cobbett, William* (Viljem Kobet; 1762 - 1835) – engleski političar i publicist seljačkog porekla; prominentni predstavnik sitnoburžoaskog radikalizma, borio se za demokratizaciju političkog uređenja u Engleskoj; od 1802. izdavao je «Cobbett's Weekly Political Register». 348 403 427
- Coenen, Philippe* (Filip Kenen) – obučar; sekretar redakcije antverpenskog lista «De Werker»; delegat Briselskog kongresa 1868. i Londonske konferencije MUR 1871; na Haškom kongresu 1872. podržavao bakunjiniste; kasnije jedan od osnivača belgijske radničke partije. 603
- Collet, Charles Dobson* (Čarls Dobson Kolit) – engleski radikalni novinar i političar, izdavač i urednik glasila urkartovaca «The Free Press» (1859 - 1865), od 1866. izdavač časopisa «The Diplomatic Review». 184 190 272 328 593
- Comte, Isidore, Auguste-François-Marie* (Izidor-Ogist-Fransoa-Mari Kont; 1798 - 1857) – francuski matematičar, filozof i sociolog, osnivač pozitivizma. 253 256 270 271 421
- Congreve, Richard* (Ričard Kongriv; 1818 - 1899) – engleski filozof i publicist, pozitivist, pristalica Comte-a 270 559
- Conneau, Henri* (Anri Kono; 1803 - 1877) – lični lekar i prijatelj Napoleona III. 441

- Conningsby* (Koningsbi) – predstavnik engleskog demokratskog pokreta. 215
- Contzen, Karl Wilhelm* (Karl Vilhelm Koncen) – ekonomist, Roscherov pristalica, privatni docent na Lajpciškom univerzitetu. 22 32
- Coppel, Carl* (Karl Kopel) – bankar iz Hanovera. 22 28 485 488 490 492
- Costello, Augustin* (Augustin Kostelo) – oficir američke armije; irski fenijanac, došao 1867. u Irsku da bi učestvovao u ustanku, uhapšen je i osuđen na dvanaest godina prinudnog rada. 237
- Cremier, William Randall* (Viljem Rendal Krimer; 1838 - 1908) – tesar; jedan od voda engleskih tredjuniona i pristalica pacifističkog pokreta; saosnivač i voda Ujedinjenog saveza tesara i stolara, član Londonskog veća tredjuniona, Britanske nacionalne lige za nezavisnost Poljske, Lige zemlje i rada; jedan od organizatora osnivačke skupštine MUR 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; član Centralnog veća MUR i njegov generalni sekretar (1864 - 1866), delegat Londonske konferencije 1865. i Ženevskog kongresa 1866, član Izvršnog komiteta Lige za reformu; za vreme borbe za reformu izbornog sistema vodio kompromisnu politiku; kasnije pripadao Liberalnoj partiji; član parlamenta (1885 - 1895. i 1900 - 1908). 16 200
- Crompton, Henri* (Henri Krompton; 1836 - 1904) – engleski pravnik i političar, buržoaski radikal, pozitivist; bio aktivan u pokretu tredjuniona; zet E. S. Beečlyja. 548
- Cromwell, Oliver* (Oliver Kromvel; 1599 - 1658) – engleski državnik; vođ buržoazije i poburžoženog plemstva za vreme buržoaske revolucije u 17. veku; od 1649. vrhovni komandant irske armije i lord-namesnik Irske, od 1653 - 1658. lord-protector Engleske, Škotske i Irske. 343 357 376 390 540 581
- Curran, John Philpot* (Džon Filpot Karen; 1750 - 1817) – irski pravnik, buržoaski radikal, član irskog parlamenta, branilac na procesima protiv članova revolucionarnog udruženja United Irishmen. 414 379
- Currer Bell* (Bell Karer) – vidi *Brontë, Charlotte*
- Cuvier, Georges-Léopold-Chrétien-Frédéric-Dagobert, baron de* (Žorž-Leopol-Kretjen-Frederik-Dagober Kivije; 1769 - 1832) – francuski prirodnjak. 48
- Cwiciakiewicz, Józef* (Jozef Cverčakevič; 1822 - 1869) – novinar, učesnik u poljskom januarskom ustanku 1863, emigrant u Ženevi; član MUR, delegat na Ženevskom kongresu 1866. 22 23 24 25 629
- Černiševski, Nikolaj Gavrilovič* (1828 - 1889) – ruski materijalistički filozof i revolucionarni demokrat, jedan od najznačajnijih preteča ruske socijaldemokratije; pisac i književni kritičar. 472
- Dakyns* (Dakins) – engleski geolog; od 1869. član MUR, s Marxom i Engelsom bio u prijateljskim odnosima. 397 400 416 420 558 559 560 621
- Daniels, Roland* (Roland Danijels; 1819 - 1855) – lekar u Kelnu; član Kelnske podružnice Saveza komunista, 1850. član kelnskog Centralnog odbora Saveza komunista, jedan od optuženih na Kelnskom procesu komunistima 1852, porotni sud ga oslobodio; bio jedan od prvih stručnjaka koji je pokušavao da primeni dijalektički materijalizam u oblasti prirodnih nauka; Marxov i Engelsonov prijatelj. 80
- Danijeljon, Nikolaj Francevič* (pseudonim Nikolai-on; 1844 - 1918) – ruski pisac i ekonomist; jedan od ideologa narodnjaka osamdesetih do devedesetih godina; više godina u prepisci s Marxom i Engelsom, preveo 1, 2. i 3. tom *Kapitala* na ruski (prvi tom zajedno sa G. A. Lopatinom). 157 512
- Darwin, Charles Robert* (Čarls Robert Darwin; 1809 - 1882) – engleski prirodnjak, osnivač nauke o nastanku

- i razvitku biljnih i životinjskih vrsta. 49 187 223 397 434 527 540 623
- Davies, Edward* (Edvard Deivis; 1756 - 1831) - engleski sveštenik, pisac više radova o starim Keltima. 459
- Davies, Sir John* (Ser Džon Deivis; 1569 - 1626) - britanski državnik, pravnik, autor više napisa o istoriji Irske; vrhovni državni tužilac za Irsku (1609 - 1619); pristalica kolonizacije Irske od strane Engleske. 368 369 375 379 436 445
- Davis, Thomas Osborne* (Tomas Osborn Deivis; 1814 - 1845) - irski pesnik i političar; izdavač. 375
- Davison, A. N.* (A. N. Deivisn) - krajem šezdesetih godina sekretar Schillerovog zavoda u Mančesteru. 155
- Defoe, Daniel* (Danijel Defo; oko 1659 - 1731) - poznati engleski pisac i publicist, autor romana »Robinson Kruso«. 325
- Delescluze, Louis-Charles* (Luj Šarl Delekliz; 1809 - 1871) - francuski političar i novinar, sitnoburžoaski revolucionar, učesnik revolucije 1830. i 1848/49; poslanik Narodne skupštine 1871, član Pariske komune; poginuo na barikadama u Parizu u maju 1871. 215 544
- Demuth, Helene-Lenchen* (Helene-Lenchen Demut; 1823 - 1890) - kućna pomoćnica i verna prijateljica porodice Marx. 376 548 621 639
- De Paepe, César* (Sezar de Pepe; 1842 - 1890) - slovoslagrač, kasnije lekar; član Opšteg federativnog udruženja Belgije, jedan od osnivača Belgijske sekcije MUR, delegat Londonske konferencije 1865. i 1871, kongresa u Lozani 1867, u Briselu 1868. i u Bazelu 1869; nakon Haškog kongresa 1872. neko vreme podržavao je bakunjiniste; 1885. jedan od osnivača belgijske radničke partije. 88 254 384 398 409 416 494 535 584 - 587
- Diderot, Denis* (Deni Didro; 1713 - 1784) - francuski filozof prosvetiteljstva, pisac i prirodnjak, osnivač i izdavač »Enciklopedije nauka, umetnosti i zanata« (1751 - 1780); beskompromisni ateist i materijalist u teoriji spoznaje i posmatranju prirode, kritikovao religiju i feudalni apsolutizam, ideološki utro put francuskoj revoluciji, međutim, u svojim shvatanjima društva ostao je idealist; jedan od Marxovih omiljenih pisaca; Engels je ocenio njegov roman »Ramoov nećak« kao »remek-delo dijalektike«. 272
- Dietzgen, Joseph* (Jozef Digen; 1828 - 1888) - štavilac, radnički filozof, istaknuti propagator marksizma; učesnik revolucije 1848/49; samostalno došao do principa dijalektičkog materijalizma, od sredine šezdesetih godina u prepisci s Marxom; osnivač zigburške sekcije MUR, član Socijaldemokratske radničke partije, delegat Haškog kongresa 1872; nakon usvajanja zakona o komunistima emigrirao u SAD, tamo glavni urednik nemačke revolucionarne radničke štampe u Njujorku i kasnije u Čikagu. 101 109 157 160 174 176 178 260 336 338 497 503 523 527 530
- Dollfus, (Dolfiss)* - elzaški krupni kapitalisti. 491
- Dollfus, Jean* (Žan Dolfis; 1800 - 1887) - elzaški krupni kapitalist, buržoaski filantrop, gradonačelnik Miluza. 42 491
- Dönniges, Helene von* (Helene fon Deniges; 1845 - 1911) - žena rumunskog plemića Janka von Racovitze, koji je smrtno ranio Ferdinanda Lassalle-a u dvoboju 1864. 127
- Dronke, Ernst* (Ernst Dronke; 1822 - 1891) - publicist i pisac, povremeno pod uticajem »istinskog« socijalizma; od početka 1848. član Saveza komunista; 1848/1849. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung«; nakon poraza revolucije emigrirao u Francusku; u julu 1850. po nalogu Marxa i Engelsa putovao u Švajcarsku radi reorganizovanja Saveza; prilikom rasepa u Savezu komunista ostao Marxov i Engelsov pristalica; krajem aprila 1852. otišao u Englesku, gde je

- potpomogao Marxa i Engelsa u razotkrivanju policijskih zlostavljanja za vreme Kelnskog procesa komunistima; posle raspuštanja Saveza, u novembru 1852, povukao se iz političkog života. 595
- Drury* (Driri) – član Francuske sekcije MUR u Londonu, emigrirao 1867. u SAD. 200 509
- Duchński, Franciszek* (Francišek Duchinski; 1817 - 1893) – poljski istoričar i etnograf, posle ustanka 1830/31. emigrant u Parizu, autor više radova o istoriji i etnografiji Poljske i istočnih Slovena. 591
- Duffy, James* (Džejms Dafi; 1809 - 1871) – irski izdavač. 391 375
- Dühring, Eugen* (Eugen Diring; 1833 - 1921) – eklektički filozof i vulgarni ekonomist, predstavnik reakcionarnog sitnoburžoaskog socijalizma; u svojoj filozofiji udružio idealizam, vulgarni materijalizam i pozitivizam; metafizičar; pisao i o naučnim pitanjima prirode i o pitanjima književnosti; od 1863. do 1877. privatni docent na Berlinskom univerzitetu. 8 9 11 16 28 30 36 40 43 46 114 326 483 488 500 624
- Duncker, Franz Gustav* (Franc Gustav Dunker; 1822 - 1888) – publicist i izdavač, član Progresističke partije, saosnivač Hirsch-Dunckerovih sindikalnih udruženja 1868. 37 228 284 514
- Dupont, Eugène* (Ežen Dipon; oko 1831 - 1881) – proizvođač instrumenata, učesnik pariskog junskog ustanka 1848, od 1862. živeo je u Londonu; član Generalnog veća MUR od novembra 1864 - 1872, sekretar-korespondent za Francusku 1865. do 1871, delegat svih konferencija i kongresa MUR do 1872; borio se za sprovođenje politike Marxa i Engelsa; 1870. otišao je u Mančester i tamo osnovao sekciju MUR; po nalogu Generalnog veća, kao čovek za vezu sa Parisom komunom, ostao je u Londonu; 1872/1873. član britanskog Federalnog veća MUR, 1874. preselio se u SAD. 13 17 91 118 130 136 141 221 271 277 289 332 433 434 438 439 470 474 475 477 478 522 539 540 541 548 583 613
- Ebergenyi, Julie, baronesa fon* (Juli Ebergenji) – mađarska plemkinja, optužena je 1868. da je otrovala ženu grofa Gustava Chorinskog. 79
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarijus; 1818 - 1889) – krojač iz Fridrihroda; saborac Marxa i Engelsa i propagator naučnog komunizma; član Saveza pravednih, od 1847. Saveza komunista i njegovog centralnog organa, jedan od vođa Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; govorio je na osnivačkoj skupštini MUR 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu, član njegovog Generalnog veća (1864 - 1872), generalni sekretar (1867 - 1871) i sekretar-korespondent za Ameriku (1870 - 1872), delegat Generalnog veća na svim kongresima i konferencijama MUR do 1872; kao delegat Generalnog veća učestvovao na Skupštini Saveza nemačkih radničkih udruženja 1868. u Nirnbргу; sekretar Lige zemlje i rada; posle 1871. priključio se reformističkim vodima tredjuniona. 16 116 130 134 136 139 141 144 151 234 241 271 283 284 289 300 344 356 359 367 370 371 411 448 490 507 509 510 511 522 524 530 586 606 635
- Eck, Johann* (Johan Ek, u stvari Johann Maier – Johann Majer; 1486 - 1543) – katolički teolog, protivnik reformacije. 259
- Edwards, Edward Watkin* (Edvard Votkin Edwards) – engleski činovnik. 226
- Eichhoff, Albert* (Albert Ajhof) – izdavač, brat Wilhelma Eichhoffa. 36 38 229 235 247 248 282 286 287 295 338
- Eichhoff, Wilhelm* (Vilhelm Ajhof; 1833 - 1895) – trgovac, socijalistički pisac i urednik; zbog objavljivanja podataka o korupciji u pruskoj policiji osuđen 1859. na zatvor; od 1859. u prepisci s Marxom, koga je, kao i Engelsa, upoznao za vreme svog boravka u Engleskoj 1861 -

- 1866; od 1868. delovao je u berlinskom radničkom pokretu, član i dopisnik MUR, uz aktivnu Marxovu saradnju sastavio je 1868. istoriju MUR; od 1869. član Socijaldemokratske radničke partije i saradnik socijalističke štampe u Nemačkoj. 36 38 56 81 82 97 102 118 120 134 153 155 157 169 174 176 177 187 243 247 250 270 272 275 282 283 284 286 287 295 297 298 307 472
- Einhorn* (Ajnhorn) – vidi *Horn, Eduard* (*Ignác*)
- Eliot, George* (pseudonim *Mary Ann Evans*) (Džordž Eliot, pseudonim Meri En Evans; 1819 - 1880) – engleska spisateljica, autor značajnih realističkih romana. 559
- Elpidin, Mihail Konstantinovič* (oko 1835 - 1908) – početkom šezdesetih godina učestvovao u studentskom pokretu u Kazahstanu; emigrirao 1865. u Ženevu, osnovao tamo rusku štampariju, u kojoj je štampan časopis »Narodnoje Delo«; član MUR, član Saveza socijalističke demokratije. 213
- Engel, Ernst* (Ernst Engel; 1821 - 1896) – statističar, 1860. do 1882. direktor pruskog kraljevskog statističkog biroa u Berlinu. 263 334
- Engels, Elisabeth Franziska Mauritia* (Elizabeta Franciska Mauricija Engels; 1797 - 1873) – majka Friedricha Engelsa. 79 127 129 131 320 329 330 414 418 533 536 552 553 561 569 570 601 639
- Engels, Friedrich* (stariji) (Fridrih Engels; 1796 - 1860) – otac Friedricha Engelsa, 1837. u Mančesteru, a onda u Engelskirhenu sa Ermenom osnovao predionicu pamuka Ermen & Engels; pijetist. 418
- Engels, Hermann* (Herman Engels; 1822 - 1905) – brat Friedricha Engelsa, fabrikant u Barmenu, 533 552 553 601 639
- Engels, Rudolf* (Rudolf Engels; 1831 - 1903) – brat Friedricha Engelsa, fabrikant u Barmenu. 334 356
- Ensor, George* (Džordž Ensor; 1769 - 1843) – engleski publicist, Malthusov protivnik. 348
- Ermen, Anton* (Anton Ermen) – suvlasnik firme Ermen i Engels u Mančesteru. 80 169 553 561 562
- Ermen, Gottfried* (Gotfrid Ermen) – suvlasnik firme Ermen i Engels u Mančesteru. 77 78 131 139 192 194 195 204 208 224 228 298 314 320 328 373 380 533 552 553 561 562 570 571
- Ermen, Henry* (Henri Ermen) – vlasnik predionice u Bridžvoteru. 77 78 553
- Ermen, Peter* (Pitt) (Peter-Pit Ermen) – suvlasnik firme Ermen i Engels u Mančesteru. 553 571
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba* (Eženi-Marie de Montijo de Gusman, grofica od Tebe; 1826 - 1920) – carica Francuza, supruga Napoleona III. 376
- Eulenburg, Friedrich Albrecht, Graf von* (grof Fridrih Albreht fon Ojlenburg; 1815 - 1881) – pruski državnik i diplomat; ministar unutrašnjih poslova (1862 - 1878). 373 581
- Ewald, Georg Heinrich August* (Georg Hajnrih August Evald; 1803 - 1875) – orijentalist, tumač i kritičar Biblije. 386
- Eynern, Ernst von* (Ernst fon Ajnern; 1838 - 1906) – političar i trgovac, od 1879. član pruskog doma poslanika, nacionalliberal i ogorčeni neprijatelj socijaldemokratije. 39 41
- Faily, Pierre-Louis-Charles de* (Pjer-Luj-Šarl de Faji; 1810 - 1892) – francuski general, komandovao u nemačko-francuskom ratu Petim korpusom, bio zarobljen kod Sedana. 81
- Fallmerayer, Jakob Philipp* (Jakob Filip Falmerajer; 1790 - 1861) – istraživač istorije; putovao radi istraživanja; autor više radova iz istorije Grčke. 40
- Falloux, Frédéric-Alfred-Pierre, comte de* (Frederik-Alfred-Pjer grof od Falua; 1811 - 1886) – francuski političar i pisac, legitimist i klerikalac; 1848. učestvovao i odigrao presudnu ulogu u raspuštanju narodnih radio-

- nica i u ugušivanju junske pobune u Parizu; ministar školstva (1848/1849). 544
- Faucher, Julius** (Julius Fauher; 1820 - 1878) – publicist, mladohegelovac, vulgarni ekonomist i zastupnik slobodne trgovine; emigrant u Engleskoj (1850 - 1861); kao član Progresističke partije i (od 1866) Nacional-liberalne partije vratio se 1861. u Nemačku; član pruskog doma poslanika. 102 109 125 171 499 500 502
- Favre, Claude-Gabriel-Jules** (Klod-Gabrijel-Žil Favr; 1809 - 1880) – francuski advokat i političar, ume-reni buržoaski republikanac, poslanik Zakonodavne i Ustavotvorne narodne skupštine (1848 - 1851); šezdesetih godina poslanik Corps législatif, ministar spoljnih poslova u vladi nacionalne odbrane i Tiers-ovoj vladi (1870/71), dželat Pariske komune i jedan od inicijatora borbe protiv MUR. 411 544 645
- Fechner, Gustav Theodor** (Gustav Teodor Fehner; 1801 - 1887) – fizičar i idealistički filozof. 624
- Feuerbach, Ludwig** (Ludvig Fojerbah; 1804 - 1872) – najznačajniji predstavnik predmarksističkog materijalizma i ateizma, borbeni humanist; njegove ideje doprinele su ideološkoj pripremi revolucije 1848/49; međutim, borbu je vodio samo sa prosvetiteljsko-teorijske pozicije i pasivno se odnosio prema praktično-revolucionarnoj borbi, izvršio je temeljnu kritiku hrišćanske religije, raskinuo je sa Hegelovim idealizmom, ali je odbacio i njegovu dijalektiku, u svojim socijalno-političkim pogledima ostao je idealist; imao je znatnog uticaja na formiranje filozofskih pogleda Marxa i Engelsa; zbog njegovih gledišta celog života ga je napadala reakcija; poslednjih godina svog života približio se revolucionarnom nemačkom radničkom pokretu i izjasnio se za Socijaldemokratsku radničku partiju. 17 176 178 337
- Filden, John** (Džon Filden; 1784 - 1849) – engleski fabrikant, buržoaski filantrop, pristalica fabričkog zakonodavstva. 491
- Firdusi** (Abu'l-Kasim Mansur Firdusi); između 932. i 943. do približno između 1020. i 1026) – najveći epičar persijske i tadžikistanske literature. 320
- Firks, Fjodor Ivanovič, baron** (pseudonim Schédo-Ferroti); 1812 - 1872) – ruski publicist, liberal; autor više radova o agrarnom pitanju u Rusiji. 178 590
- Flavigny de, Marie, comtesse d'Agoult** (pseudonim Stern, Daniel) (Mari de Flavinji, grofica od Agua; 1805 - 1876) – francuska spisateljica i publicistkinja. 539
- Flerowski, N.** – vidi *Bervi, Vasilij Vasiljevič*
- Flourens, Gustave** (Gistav Flurans; 1838 - 1871) – francuski prirodnjak, revolucionar, blankist; jedan od vođa ustanaka od 31. oktobra 1870. i 22. januara 1871. u Parizu, član Pariske komune; u aprilu 1871. ubili su ga versajci. 394 397 405 411 434 439 442 449 450 451 453 617 647 648
- Flourens, Pierre-Jean-Marie** (Pjer-Žan-Mari Flurans; 1794 - 1867) – francuski fiziolog i lekar; od 1828. član Akademije nauka u Parizu, od 1833. njen stalni sekretar; per Francuske (1846 - 1848); otac Gustave-a Flourensa. 397 648
- Forcade-Laroquette, Jean-Louis-Victor-Adolphe de** (Žan-Luj-Viktor-Adolf de Forkad-Laroket; 1820 - 1874) – francuski državnik, bonapartist, ministar finansija (1860. i 1861), ministar unutrašnjih poslova (1868 - 1869). 373
- Foster, John Leslie** (Džon Lesli Foster; oko 1780 - 1842) – irski pravnik, torijevac. 149 231 234 235 237
- Fouché, Joseph** (Žozef Fuše; 1759 - 1820) – za vreme francuske revolucije jakobinac, pod Napoleonom I ministar policije; bio krajnje neprincipijelan. 238 455
- Fourier, François-Marie-Charles** (Fransoa-Mari-Sarl Furije; 1772 - 1837) – znameniti francuski utopijski socijalist. 49
- Fox, Peter** (Piter Foks; u stvari, Peter

- Fox André; umro 1869) – novinar, pozitivist; jedan od vođa Britanske nacionalne lige za nezavisnost Poljske; učesnik osnivačke skupštine MUR od 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; član njegovog Generalnog veća (1864 - 1869); od 1865. zvanični dopisnik štampe Generalnog veća, od septembra do novembra 1866. generalni sekretar Veća, sekretar-korespondent za Ameriku (1866 - 1867); 1866. jedan od urednika lista »Commonwealth«; član izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema. 13 28 32 41 58 116 141 289
- Fraas, Karl Nikolaus* (Karl Nikolaus Fras; 1810 - 1875) – botaničar i agronom, profesor u Minhenu; autor više radova o botanici i poljoprivredi. 5 7 40 49
- Frank, A.* (F. Frank) – izdavač u Parizu četrdesetih do šezdesetih godina 19. veka; 1847. izdao Marxovo delo *Beda filozofije* . . . 167 525
- Frankel, Leo* (Leo Frankl; 1844 - 1896) – zlatar; značajni predstavnik mađarskog i međunarodnog radničkog pokreta; saborac Marxa i Engelsa; član Pariske komune, član Generalnog veća MUR (1871. i 1872), delegat Londonske konferencije 1871. i Haškog kongresa 1872; jedan od osnivača Opšte radničke partije u Mađarskoj. 432 435 478
- Frankland, Sir Edward* (ser Edward Frenklend; 1825 - 1899) – engleski hemičar, specijalist za organsku hemiju, profesor, od 1853. član londonskog Royal Society. 78
- Fränzen, Franziska* (Frenchen, Franciska) – vidi *Kugelmann, Franziska Franz Joseph I* (Franc Jozef I; 1830 - 1916) – car Austrije (1848 - 1916). 555
- Freiligrath, Ferdinand* (Ferdinand Frajligrat; 1810 - 1876) – najznačajniji buržoasko-demokratski pesnik revolucije 1848/49; dugogodišnji prijatelj Marxa i Engelsa; od oktobra 1848. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung«, član Saveza komunista; 1851 - 1868. emigrant u Londonu, u toku tih godina povu-
- kao se iz revolucionarne borbe. 9 10 24 54 79 100 104 115 171 307 352 354 376 493 582
- Freiligrath, Käthe* (Kate) (Kete - Kate - Frajligrat; 1854 - 1904) – kći Ferdinanda Freiligratha. 9 10
- Freund, Wilhelm Alexander* (Vilhelm Aleksander Frojnd; 1833 - 1918) – ginekolog privatni docent. 202 530
- Friedländer, Max* (Maks Fridlender; 1829 - 1872) – publicist, buržoaski demokrat, član redakcije lista »Neue Oder-Zeitung« i bečkog lista »Die Presse«, u kojima je Marx saradivao pedesetih do šezdesetih godina; saosnivač i urednik lista »Neue Freie Presse« (1864 - 1872), nećak Ferdinanda Lassalle-a. 12
- Friedrich, Karl* (Fridrih Karl; 1828 - 1885) – princ Pruske, general, kasnije general-feldmaršal; u prusko-austrijskom ratu 1866. komandovao 1. pruskom armijom. 18
- Friedrich, Wilhelm* (Fridrih Vilhelm; 1831 - 1888) – prestolonaslednik Pruske; 1888. kralj Pruske i nemački car pod imenom Friedrich III; u prusko-austrijskom ratu 1866. komandovao 2. pruskom armijom. 18 447
- Friedrich, Wilhelm IV* (Fridrih Vilhelm IV; 1795 - 1861) – kralj Pruske (1840 - 1861). 75
- Fritzsche, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Friče; 1825 - 1905) – duvanski radnik, učesnik revolucije 1848/49, saosnivač Opšteg nemačkog radničkog saveza 1863. i Opšteg nemačkog saveza radnika u duvanskoj industriji 1865; predsednik sindikata radnika duvanske industrije do 1878; delegat Ajzenaškog kongresa 1869. i Gotskog kongresa ujedinjenja 1875, član severnonemačkog Rajstaga (1868 - 1871) i nemačkog Rajstaga (1877 - 1878); emigrirao 1881. u SAD. 156 307 308 312
- Fuad Efendi, Mehmed*; 1814 - 1869) – turski državnik; pedesetih i šezdesetih godina više puta bio veliki vezir i ministar spoljnih poslova. 270

- Gambetta, Léon* (Leon Gambeta; 1838 - 1882) - francuski državnik, buržoaski republikanac; član vlade Narodne odbrane (1870/71); predsjednik vlade i ministar spoljnih poslova (1881/82). 209 638 645
- Ganilh, Charles* (Šarl Ganil; 1758 - 1836) - francuski političar i ekonomist, epigon merkantilizma. 111
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) - italijanski nacionalni heroj, demokrat; pedesetih i šezdesetih godina stajao na čelu borbe italijanskog naroda za nacionalno oslobođenje i ponovno ujedinjenje Italije; borio se 1870/71. na strani Francuske Republike; podržavao obrazovanje sekcija MUR u Italiji. 412 541
- Garnier, Germain, comte de* (grof Zermen de Garnije; 1754 - 1821) - francuski ekonomist i političar, monarhist, epigon fiziokrata; prevodilac i komentator dela Adama Smitha. 111
- Gentz, Friedrich von* (Fridrih fon Genc; 1764 - 1832) - austrijski državnik i publicist; savetodavac i poverenik Metternichov. 17
- George IV* (Džordž IV; 1762 - 1830) - kralj Velike Britanije, Irske i Hanovera (1820 - 1830). 450 451
- George V* (Džordž V; 1819 - 1878) - kralj Hanovera (1851 - 1866). 28 64 227
- Gibson, Thomas Milner* (Tomas Milner Gibson; 1806 - 1884) - britanski državnik, pristalica slobodne trgovine, kasnije liberal; ministar trgovine i saobraćaja (1859 - 1865. i 1865 - 1866). 188
- Giraldus Cambrensis* (Sylvester Gerald Barry) (Džiraldus Kambrensis - Silvester Džerald Beri; 1146. do oko 1220) - engleski pisac; 1185. učestvovao u vojnoj ekspediciji protiv Irske, autor nekoliko napisa o Irskoj. 380 390 411
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) - francuski publicist i političar, tridesetih do šezdesetih godina s prekidima urednik lista »La Presse«, kasnije lista »Liberté«; odlikovao se krajnjom neprincipijelnošću u politici; pred revoluciju 1848. u opoziciji prema Guizot-ovoj vladi; za vreme revolucije buržoaski republikanac, poslanik Zakonodavne narodne skupštine (1850 - 1851), kasnije bonapartist. 539
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juart Gledston; 1809 - 1898) - britanski državnik, torijevac, potom pilovac; u drugoj polovini 19. veka vod Liberalne partije; predsjednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1866. i 1892 - 1894). 131 182 188 193 240 301 347 355 356 357 367 368 405 406 407 412 413 417 418 419 422 443 451 492 494 580 610 640 648
- Gobineau, Joseph-Arthur comte de* (Žozef-Artur grof Gobino; 1816 - 1882) - francuski reakcionarni sociolog, diplomat i pisac; jedan od osnivača nehumane rasne teorije. 596
- Goegg, Amand* (Amand Geg; 1820 - 1897) - novinar, sitnoburžoaski demokrat; član badenske privremene vlade; nakon poraza revolucije otišao u emigraciju; jedan od vođa Lige za mir i slobodu u Ženevi, član Centralnog komiteta radničkih prosvetnih udruženja Švajcarske u Ženevi (1869); sedamdesetih godina priključio se nemačkoj socijaldemokratiji. 14 16 34 56 197 322 335 344 346 630
- Goegg, Marie* (Mari Geg; rođena 1826) - predsednica Međunarodnog udruženja žena. 515 530
- Goethe, Johann Wolfgang von* (Johan Wolfgang fon Gete; 1749 - 1832) - najznačajniji predstavnik nemačke klasike; jedna od najistaknutijih pesničkih ličnosti svetske književnosti. 604 633
- Goldstücker, Theodor* (Teodor Goldštiker; 1821 - 1872) - sanskritolog; od 1851. profesor Londonskog univerziteta. 107
- Graglia, François* (Fransoa Gralja) - član komiteta Ženevske sekcije MUR, delegat Briselskog kongresa 1868. 55

- Graff, Eberhard Gottlieb** (Eberhard Gotlib Graf; 1780 - 1841) – germanist; u svome glavnom delu »Starovisokonemačko jezičko blago« dao je pregled svih oblika starovisokonemačkog jezika. 45
- Graham, Sir James Robert George of Netherby** (ser Džejms Robert Džordž od Neterbija, Greem; 1792 - 1861) – britanski državnik, vigovac, kasnije pilovac; ministar unutrašnjih poslova (1841 - 1846), prvi lord Admiraliteta (1830 - 1834. i 1852 - 1855). 424
- Grandperret, Michel-Étienne-Anthelme-Théodore** (Mišel-Etjen-Antelm-Teodor Granpere; 1818 - 1890) – francuski političar, bonapartist; od 1867. vrhovni državni tužilac u Parizu. 449
- Granier de Cassagnac, Paul-Adolphe-Marie-Prosper** (Pol-Adolf-Mari-Prosper Granije de Kasanjak; 1843 - 1904) – francuski novinar i političar, bonapartist; glavni urednik lista »Le Pays«. 528 645
- Grant, Ulysses Simpson** (Julisiz Simpson Grant; 1822 - 1885) – severno-američki general i državnik, pristalica Republikanske partije; učesnik američkog građanskog rata (1861 - 1865), od marta 1864. vrhovni komandant armije Severa, ministar rata (1867 - 1868), predsednik SAD (1869 - 1877). 380 549
- Grattan, Henry** (Henri Gretn; 1746 - 1820) – irski državnik; 1775 - 1800. vod umerene liberalne opozicije u irskom parlamentu; 1798. podržao ugušivanje ustanka u Irskoj od strane engleskih vlasti; priznao anglo-irsku uniju od 1801; od 1805. član engleskog parlamenta. 376
- Green, Alexander Henry** (Aleksander Henri Grin; 1832 - 1896) – engleski geolog, 1861 - 1874. obavio geološka istraživanja u Darbiširu i Jorkširu. 558
- Griesheim, Adolf von** (Adolf fon Gris-hajm; 1820 - 1894) – fabrikant, ortak firme Ermen i Engels, suprug Engelsove sestre Elise. 552
- Grimm, Jacob** (Jakob Grim; 1785 - 1863) – istaknuti filolog i istoričar kulture; sa svojim bratom Wilhelmom (1786 - 1859) osnovao je germanistiku kao nauku o književnosti i jeziku; 1837. zbog pripadnosti »Getingenskoj sedmorici« otpušten iz službe; član frankfurtske narodne skupštine 1848/49; počev od 1852, sa svojim bratom izdao je, pored ostalog, prva četiri toma »Nemačkog rečnika«. 40 45 48 49 181
- Grosselin, Jacques** (Žak Groslin; 1835 - 1892) – švajcarski časovničar, član MUR, delegat Bazelskog kongresa 1869. 585
- Grün, Karl** (pseudonim Ernst von der Haide) (Karl Grin; pseudonim Ernst fon der Hajde; 1817 - 1887) – sitnoburžoaski publicist, sredinom četrdesetih godina pripadao glavnim predstavnicima »istinskog« socijalizma; u revoluciji 1848/49. sitnoburžoaski demokrat; emigrant u Briselu (1850 - 1861), profesor u Frankfurtu na Majni (1862 - 1865), od 1870. u Beču, učesnik kongresa Lige za mir i slobodu u Ženevi 1867. 26 34
- Guérout, Adolphe** (Adolf Gerul; 1810 - 1872) – francuski publicist i političar, bonapartist, glavni urednik lista »Opinion nationale« (1859 - 1871). 645
- Guillaume, James** (Džejms Gijom; 1844 - 1916) – učitelj, švajcarski anarhist; jedan od organizatora Alijanse socijalističke demokratije, delegat kongresa MUR u Ženevi 1866, Lozani 1867. Bazelu 1869, i Hagu 1872; urednik listova »Le Progrès«, »La Solidarité« i »Bulletin de la Fédération jurassienne«; sa Bakunjinom isključen iz MUR na Haškom kongresu. 432 494 585 616 617
- Guizot, François-Pierre-Guillaume** (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) – francuski istoričar i državnik, od 1840. do februarske revolucije rukovodio unutrašnjom i spoljnom politikom Francuske, zastupao interese krupne finansijske buržoazije. 486 512
- Gumpert, Eduard** (Eduard Gumpert; umro 1893) – nemački lekar u

- Mančesteru, prijatelj Marxa i Engelsa. 7 13 19 45 52 60 64 65 89 98 114 116 156 181 193 222 224 228 253 256 276 277 278 323 331 387 431 435 438 447 466 485 560 620 642
- Gustav (II) Adolf Wasa* (Gustav II Adolf Vaza; 1594 - 1632) – kralj Švedske (1611 - 1632); čuven vojskovođa i vojni reformator. 325
- Habsburg* (Habsburg) – dinastija careva Svetog Rimskog Carstva nemačke nacije (s prekidima od 1273 - 1806), careva Austrije (od 1804) i careva Austro-Ugarske (1867 - 1918). 555
- Haeckel, Ernst* (Ernst Hekel; 1834 - 1919) – biolog, prirodnonaučni materijalist, ateist; branio i popularisao Darwinovu teoriju evolucije i na osnovu nje razvijao nauku o zakonima istorijskog razvitka bioloških vrsta (filogeneze); u suprotnosti sa svojim prirodnonaučnim progresivnim pogledima, u vezi s društvom zastupao reakcionarnu nauku socijal-darvinizma. 186
- Hagen, Theodor* (Teodor Hagen; 1823 - 1871) – član Saveza komunista u Hamburgu; izdavač lista »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue«. 336
- Hales, John* (Džon Hejls; rođen 1839) – tkač; vod sindikata; jedan od vođa engleskih tredjuniona, član Generalnog veća MUR (1866 - 1872) i sekretar Veća (maj 1871 - juli 1872), član izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema i rukovodstva Lige zemlje i rada; delegat Londonske konferencije 1871. i Haškog kongresa 1872; od početka 1872. stajao na čelu reformističkog krila Britanskog federalnog veća; borio se protiv Marxa i njegovih pristalica, po odluci Generalnog veća isključen iz MUR; najodgovorniji za cepanje Britanskog federalnog veća. 357
- Harney, George Julian* (Džordž Džulijen Harni; 1817 - 1897) – uticajni engleski radnički vod levog krila čartista; revolucionarni publicist, urednik listova »Norther Star«, »Democratic Review«, »Red Republican«; član briselskog Komunističkog dopisnog komiteta, saosnivač »Fraternal Democrats« i aktivan u Savezu komunista; do početka pedesetih godina održavao tesnu, kasnije labavu vezu s Marxom i Engelsom; povremeno potpadao pod sitnoburžoaske uticaje; živeo od 1863. do 1888. u SAD; član MUR. 284 367
- Harris, George* (Džordž Haris) – pristalica socijalreformatorskih pogleda čartiste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Generalnog veća MUR (1869 - 1872), blagajnik Veća (1870 - 1871). 357 370 378
- Harrison, Frederic* (Frederik Harison; 1831 - 1923) – engleski pravnik i istoričar, buržoaski radikal, pozitivist, aktivno učestvovao u demokratskom pokretu šezdesetih godina, član MUR. 271
- Hasenclever, Wilhelm* (Hazenklever Vilhelm; 1837 - 1889) – štavilac, novinar, lasalovac; od 1864. član, od 1866. sekretar i 1870. blagajnik Opšteg nemačkog radničkog saveza, od 1870. jedan od urednika lista »Der Social-Demokrat«, od jula 1871. predsednik ONRS, delegat Gotskog kongresa ujedinjenja (1875), jedan od dvojice predsednika Socijalističke radničke partije Nemačke (1875 - 76); s Liebknechtom rukovodio partijskim organom »Vorwärts« (1876 - 1878); član severnonemačkog Rajhstaga (1869 - 1871) i nemačkog Rajhstaga (1874 - 1878, 1879 - 1888). 243 284 307 311
- Hatzfeldt, Sophie, Gräfin von* (Grofica Sofi fon Hacfelt; 1805 - 1881) – Lassalle-ova prijateljica i njegov pristalica. 47 284 300 386 468 469 491
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich* (Georg Vilhelm Fridrih Hegel; 1770 - 1831) – najznačajniji predstavnik klasične nemačke filozofije; stvorio filozofski sistem objektivnog idealizma, »u kome je prvi put – i to je njegova velika zasluga – celokupan svet prode, društva i duha prikazan kao proces, tj. u stalnom kretanju, me-

- njanju, preobražavanju i razvitku, i učinjen pokušaj da se dokaže unutrašnja povezanost ovog kretanja i razvoja» (Engels). 9 16 17 47 49 84 178 272 285 434 453 454 455 464 484 488 497 512 623 264
- Heine, Heinrich** (Hajnrh Hajne; 1797 - 1856) - znameniti pesnik i vatreni patriot, neprijatelj apsolutizma i feudalnoklerikalne reakcije, prvoborac demokratske nemačke literature; prisni prijatelj porodice Marx. 352 613
- Heinemann** (Hajneman) - pruski policijski agent i špijun u Engleskoj, od 1869. glavni urednik nedeljnog lista »Hermann«. 200 275 277 284 407
- Heinzen, Karl** (Karl Hajncen; 1809 - 1880) - radikalni publicist, sitnoburžoaski demokrat, istupao protiv Marxa i Engelsa; kratko vreme učestvovao u badensko-falačkom ustanku 1849; emigrirao potom u Švajcarsku, kasnije u Englesku i najzad, u jesen 1850, u SAD, gde je postao glavni urednik lista »Pionier« (1854 - 1879). 47 348 352 413 468 469
- Held, Adolf** (Adolf Held; 1844 - 1880) - vulgarni ekonomist, predstavnik istorijske škole političke ekonomije; katedarski socijalist; 1867. privatni docent, kasnije profesor u Bonu. 537 623
- Heng, Fritz** (Fric Heng) - švajcarski graver, jedan od vođa Alijanse socijalističke demokratije, član MUR, delegat Bazelskog kongresa 1869. 585
- Henry, Mitchell** (Mišel Henri; 1826 - 1910) - irski političar, liberal; aktivni učesnik pokreta za samoupravu Irske (Home Rule); osamdesetih godina udaljio se od pokreta. 131 188
- Hercen, Aleksandar Ivanovič**; 1812 - 1870) - značajni ruski revolucionarni demokrat, materijalistički filozof, publicist i pisac; emigrirao je 1847. u Francusku, od 1852. živeo u Londonu, gde je osnovao Slobodnu rusku štampariju i izdavao almanah »Poljarnaja zvezda«, kao i časopis »Kolokol«; umro je u Parizu. 218 389 398 412 425 428 453 462 466 490 616 630
- Heß, Moses** (Mozes Hes; 1812 - 1875) - sitnoburžoaski publicist i filozof, jedan od osnivača »istinskog« socijalizma; emigrirao nakon revolucije 1848/49. u Pariz i ostao tamo, s kratkim prekidima, do kraja života; član Saveza komunista, 1850. god. pripadao sitnoburžoaskoj frakciji Willich-Schapper; nekoliko godina kasnije pristalica Opšteg nemačkog radničkog saveza; 1869. opredelio se za Socijaldemokratsku radničku partiju; 1868. učestvovao na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu MUR. 23 24 25 26 36 118 134 137 411 578 629
- Hilberg, Arnold** (Arnold Hilberg) - austrijski novinar, izdavač i urednik časopisa »Internationale Revue« (1866 - 1867). 13
- Hillmann, Hugo** (Hugo Hilman; 1823 - 1898) - radnik u pivari, gostioničar, demokrat; učesnik revolucije 1848/49. u Elberfeldu, emigrirao je 1849. u London, gde je pristupio Nemačkom udruženju za obrazovanje radnika, 1863. saosnivač Opšteg nemačkog radničkog saveza i opunomoćenik za Elberfeld, oko 1868. pristupio Savezu nemačkih radničkih udruženja, delegat Ajzenaškog kongresa 1869. 277
- Hins, Eugène** (Ežen Hins; 1839 - 1923) - belgijski novinar, prudonist, kasnije bakunjinist; saosnivač belgijske sekcije MUR, delegat Briselskog kongresa 1868. i Bazelskog kongresa 1869. 398 404 405 584 586 587
- Hirsch, Carl** (Karl Hirs; 1841 - 1900) - novinar, jedan od osnivača Socijaldemokratske radničke partije; član Opšteg nemačkog radničkog saveza, odvojio se od njega 1868. i postao saosnivač Demokratskog radničkog saveza u Berlinu, delegat Ajzenaškog kongresa 1869, urednik lista »Crimmitschauer Bürger- und Bauernfreunde« (1870/1871), prvog socijaldemokratskog dnevnog lista u Nemačkoj; nakon 1872. pariski dopisnik nemačke socijaldemokratske

- štampe, izdavač lista »La Lanterne« u Briselu (1878/1879). 259 261 590
- Hirsch, Max* (Maks Hirs; 1832 - 1905) - ekonomist, član Progresističke partije; osnovao sa Franzom Dunckerom 1868. reformističke Hirsch-Dunckerove saveze sindikata. 158 165 284
- Hofstetten, Johann Baptist von* (Johan Baptist von Hofsteten; umro 1887) - bavarski poručnik, potom novinar; član Opšteg nemačkog radničkog saveza (1864 - 1868), saizdavač i suvlasnik lista »Der Social-Demokrat« (1864 - 1868); delegat Ajzenaškog kongresa 1869, kasnije se odvojio od radničkog pokreta. 481 485
- Hohenzollern* (Hoencolern) - vidi *Friedrich Wilhelm IV*
- Holyoake, George Jacob* (Džordž Džejkob Houliouk; 1817 - 1906) - engleski publicist i socijalni reformator; tridesetih i četrdesetih godina pristalica Owena i čartista, kasnije predstavnik zadružnog pokreta. 357 359 540
- Horn, Eduard* (Ignác) (pravo ime Einhorn) (Eduard Horn-Ignac; 1825 - 1875) - mađarski ekonomist i publicist, sitnoburžoaski demokrat, učesnik revolucije 1848/49. u Mađarskoj, nakon poraza revolucije emigrant u Nemačkoj, Belgiji i od 1855. u Parizu; šezdesetih godina saradnik raznih francuskih listova; 1869. vratio se u Mađarsku. 56 183
- Howel Dda* (»the Good«) (Hauel Da »Dobri«; umro 950) - kralj i zakonodavac u starom Velsu. 459
- Hudson, George* (Džordž Hadson; 1800 - 1871) - engleski željeznički preduzimač, torijevac, član parlamenta. 334
- Hugo, Victor-Marie* (Viktor-Mari Igo; 1802 - 1885) - istaknuti francuski pisac i vođ progresivnog krila romantizma (1827 - 1843) u borbi protiv reakcionarnog klasicizma; član Académie française (1841); posle februarске revolucije 1848. poslanik demokratske levice u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj narodnoj skupštini; nakon državnog udara od 2. decembra 1851. proteran iz Francuske; živeo je 20 godina u izgnanstvu u Briselu i na ostrvima Džersiju i Gernsiju. 613
- Hühnerbein, F. W.* (F. V. Hinerbajn) - krojač, član Saveza komunista; za vreme majskeg ustanka 1849. u Elberfeldu član vojne komisije odbora bezbednosti. 385
- Huleck* (Halek) - 1868. god. član Generalnog veća MUR; član Francuske sekcije u Londonu, posle rascepa u ovoj sekciji 1868. istupao protiv Generalnog veća. 200
- Humbert, Albert* (Alber Ember; 1835 - 1886) - francuski pisac i karikaturist; 1870. član redakcije lista »Mar-seillaise«. 452
- Hume, David* (Dejvid Hjum; 1711 - 1776) - engleski filozof, subjektivni idealist, agnostičar, istoričar; kao ekonomist predstavnik teorije kvantiteta novca i protivnik merkantilizma. 206
- Hume, Robert William* (Robert Viljem Hjum) - američki sitnoburžoaski radikal, član MUR. 607
- Huxley, Thomas Henry* (Tomas Henri Haksli; 1825 - 1895) - engleski prirodnjak, najbliži saradnik Darwinov i propagator njegove nauke; u domenu filozofije nedosledan materijalist. 206 253 270 416 476 559
- Imandt, Peter* (Peter Imant) - učitelj iz Krefelda, demokrat, pristalica Marxa i Engelsa; učesnik revolucije 1848/49; emigrirao u Švajcarsku i zatim u Englesku; od jula 1852. član Saveza komunista; učitelj jezika u Dandiju; do 1873. u prepisci s Marxom. 409 410 595
- Isabella II* (Izabela II; 1830 - 1904) - kraljica Španije (1833 - 1868). 143 150 152 156 166
- Ivanov, Ivan Ivanovič* (umro 1869) - student poljoprivredne akademije u Petrovskom-Razumovskom; šezdesetih godina učesnik studentskog pokreta i član Nečajevljeve grupe; ubio ga je Nečajev. 471

- Jaclard, Charles-Victor** (Žaklar Šarl-Viktor; 1843 - 1903) – francuski publicist, blankist, član MUR; za vreme Pariske komune komandir legije Nacionalne garde; emigrirao nakon poraza Komune u Švajcarsku, potom u Rusiju; posle amnestije 1880. vratio se u Francusku, gde je i dalje učestvovao u socijalističkom pokretu. 432 494
- Jacoby, Johann** (Johan Jakobi; 1805 - 1877) – lekar u Kenigzbergu, publicist, dosledni sitnoburžoaski demokrat; za vreme revolucije 1848/49. poslanik pruske i nemačke narodne skupštine, 1863, član pruskog doma poslanika; odlučan protivnik prusko-nemačkog militarizma i Bismarckove aneksione politike, osnovao je list »Die Zukunft«, uhapšen septembra 1870. zbog istupanja protiv aneksije Elzasa i Lotringije; šezdesetih godina priključio se Socijaldemokratskoj radničkoj partiji. 352 392 393 394 591 644
- Jäger, Gustav** (Gustav Jeger; 1832 - 1916) – zoolog, Darwinov pristaica. 186
- Jakub-beg, Mohamed** (1820 - 1877) – vladalac Kašgara (1865 - 1877). 354
- James I** (Džeims I; 1566 - 1625) – kralj Engleske i Irske (1603 - 1625), kao James VI kralj Škotske (1567 - 1625). 239
- Janin, Jules-Gabriel** (Žil-Gabrijel Žanen; 1804 - 1874) – francuski pisac, kritičar i novinar. 272
- Jenny** (Jennychen) (Dženi, Dženica) – vidi *Marx, Jenny*
- Jessup, William J.** (Viljem Dž. Džesap) – brodski tesar; američki radnički lider; predsednik njujorškog Workingmen's Assembly, od 1866. potpredsednik i od 1867. sekretar-korespondent za National Labor Union u državi Njujork; jedan od vođa njujorškog radničkog saveza; zalagao se za priključenje MUR. 500 509 522 524
- Johannard, Jules** (Žil Joanar; 1843 - 1888) – francuski litograf; blankist; član Generalnog veća MUR (1868 - 1869. i 1871 - 1872), sekretar-korespondent za Italiju (1868 - 1869), osnovao je 1870. u Sen-Deniju sekciju MUR; član Pariske komune; posle ugušivanja Pariske Komune emigrirao u London; delegat Haškog kongresa 1872. 118 611
- Johnson, Reverdy** (Reverdi Džonson; 1796 - 1876) – američki pravnik i državnik; vrhovni državni tužilac (1849 - 1850), član Demokratske partije; izaslanik u Londonu (1868 - 1869). 215
- Johnston, James Finlay Weir** (Džeims Finli Vier Džonston; 1796 - 1855) – engleski agrohemičar. 365
- Jones, Ernest Charles** (Ernist Čarls Džouns; 1819 - 1869) – engleski proleterski pesnik i publicist; jedan od vođa levog krila čartista; prijatelj Marxa i Engelsa; kompromisom je 1858. doveo čartiste u mrežu buržoaskih radikala, što je dovelo do privremenog razdora između njega i Marxa i Engelsa; član MUR. 70 113 131 165 182 186 188 190 193 225 226 228 255 257 487
- Jones, Lloyd** (Lojd Džouns; 1811 - 1886) – publicist, ovenovac; aktivno delovao u engleskom zadržnom pokretu. 134 262 263 271
- Juárez, Benito Pablo** (Benito Pablo Huaras; 1806 - 1872) – meksički državnik, borac za nacionalnu nezavisnost svoje zemlje, vod liberalne partije za vreme građanskog rata (1858 - 1860) i intervencije u Meksiku (1861 - 1867); predsednik Republike Meksika (1858 - 1872). 60
- Jubitz, F.** (F. Jubic) – član Nemačkog radničkog saveza u Njujorku. 607
- Juch, E.** (Juh E.) – novinar, sitnoburžoaski demokrat, emigrant u Londonu, Kinkelov pristaica, od jula 1859. urednik nedeljnog lista »Hermann«, od decembra 1869. izdavač lista »Londoner Deutsche Post«. 275 595
- Jung, Georg** (Georg Jung; 1814 - 1886) – publicist, sitnoburžoaski demokrat, mladohegelovac, jedan od odgovornih izdavača lista »Rheinische Zeitung«; 1848. poslanik pruske na-

- rodne skupštine (levo krilo), kasnije nacionalnoliberal. 219 220
- Jung, Hermann* (Herman Jung; 1830 - 1901) - časovničar; učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj, emigrirao u London; član Generalnog veća MUR i sekretar-korespondent za Švajcarsku (novembar 1864 - 1872); blagajnik Generalnog veća (1871 - 1872); potpredsednik Londonske konferencije 1865, predsednik kongresa u Ženevi 1866, u Briselu 1868, u Bazelu 1869. i Londonske konferencije 1871, član Britanskog federalnog veća; do Haškog kongresa zastupao Marxovu politiku; u jesen 1872. priključio se reformističkom krilu Britanskog federalnog veća i liderima tredjuniora; posle 1877. odvojio se od radničkog pokreta. 91 118 133 398 432 511 520 526 540 542 548 574 583 585 625
- Kane, Anna* (Ana Kein) - rodaka Lydi-je i Mary Burns. 475
- Kane, Sir Robert John* (ser Robert Džon Kein; 1809 - 1890) - irski profesor hemije i fizike, bavio se takode pitanjima ekonomije Irske. 380
- Kant Immanuel* (Immanuel Kant; 1724 - 1804) - osnivač klasične nemačke filozofije. 285
- Kapp, Friedrich* (Fridrih Kap; 1824 - 1884) - istoričar i političar, sitnoburžoaski demokrat, učestvovao u revoluciji 1848/49; emigrirao 1850. u SAD. 337
- Karl der Grosse* (Karlo Veliki; oko 742 - 814) - kralj Franaka (768 - 800) i rimski car (800 - 814). 181
- Karl Theodor Maximilian August* (Karl Teodor Maksimilijan August; 1795 - 1875) - princ Bavarske, feldmaršal, za vreme prusko-austrijskog rata 1866. glavnomokomandujući trupa južnonemačkih država koje su bile u savezu s Austrijom. 108
- Katkov, Mihail Nikiforovič* (1818 - 1887) - ruski reakcionarni publicist, urednik lista «Moskovskije vjedomosti» (1850 - 1855. i 1863 - 1887). 407 409 410
- Kaulbach, Wilhelm von* (Vilhelm fon Kaulbah; 1805 - 1874) - slikar. 674
- Keil, Ernst* (Erns Kajl; 1816 - 1878) - publicist, izdavač i trgovac knjigama; sitnoburžoaski demokrat; izdavač nedeljnika «Die Gartenlaube». 115 521
- Keller, Charles* (Šarl Keler; 1843 - 1913) - francuski socijalist, član MUR, 1869 - 1870. preveo jedan deo prvog toma *Kapitala* na francuski; učesnik Pariske komune, emigrirao nakon njenog poraza u Švajcarsku. 376 578 579 599 637 638
- Kertbény, Karl Maria* (pravo ime Benkert) (Karl Marija Kertbenji - Benkert; 1824 - 1882) - mađarski pisac, buržoaski liberal, održavao veze sa vodećim ličnostima revolucije 1848/49. 22 24 25 115 485 504 521
- Ketteler, Wilhelm Emanuel, Freiher von* (baron Vilhelm Emanuel fon Ketteler; 1811 - 1877) - od 1850. katolički biskup u Majncu. 336
- Kinkel, Gottfried* (Gotfrid Kinkel; 1815 - 1882) - pesnik i publicist, sitnoburžoaski demokrat, učestvovao u badensko-falačkom ustanku 1849; pruski sud ga osudio na doživotnu robiju, pobeo iz zatvora i emigrirao u Englesku; jedan od vođa sitnoburžoaskih emigranata u Londonu, borio se protiv Marxa i Engelsa. 115 171 591
- Kirchmann, Julius Hermann von* (Julijus Herman fon Kirhman; 1802 - 1884) - pravnik i filozof, radikal; 1848. poslanik u pruskoj narodnoj skupštini (levi centar), kasnije član prusko-landtaga i nemačkog Rajstaga; autor više radova o filozofiji i pravu. 269
- Klein, Carl Wilhelm* (Karl Vilhelm Klajn) - radnik, 1849. učestvovao je u ustancima u Elberfeldu i Solingenu, član Saveza komunista; od 1852. u SAD; šezdesetih i sedamdesetih godina aktivan u nemačkom radničkom pokretu, član Opšteg nemačkog radničkog saveza, saosnivač solingenske Zadruge proizvođača željezne i čelične robe i solingenske sekcije MUR, delegat Lozanskog

- kongresa 1867. i Briselskog kongresa MUR 1868. 374 588
- Klein, Johann Jacob* (Johan Jakob Klajn; rođen oko 1818, živio do između 1895. i 1897) – lekar u Kelnu, član Saveza komunista; 1852. jedan od optuženih na Kelnskom procesu protiv komunista, porota ga oslobodila. 386
- Klemm, Friedrich Gustav* (Fridrih Gustav Klem; 1802 - 1867) – istoričar kulture, autor više radova iz te oblasti. 313
- Knox, Alexander Andrew* (Aleksander Endru Noks; 1818 - 1891) – engleski novinar i policijski sudija, član specijalne komisije, koja je 1867. podnela parlamentu izveštaj o postupanju sa političkim zatvorenicima u engleskim zatvorima. 237 420
- Kolb, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Kolb; 1808 - 1884) – političar, publicist i statističar, buržoaski demokrat. 437
- Korvin-Krukovskaja* (Jaclard), *Ana Vasiljevna* (Žaklar; 1843 - 1887) – ruska revolucionarka; član ruske sekcije MUR, učestvovala u Pariskoj komuni; supruga Charles-a-Victora Jaclard-a. 432
- Kossuth, Lajos* (Lajoš Košut; 1802 - 1894) – pravnik, mađarski državnik; vod mađarskog nacionalnog oslobodilačkog pokreta, u revoluciji 1848/49. stajao na čelu buržoasko-demokratskih snaga; šef mađarske revolucionarne vlade; emigrirao posle poraza revolucije, u emigraciji delovao u cilju ujedinjavanja podunavskih naroda protiv habsburškog apsolutizma. 485
- Kotzebue, August Friedrich Ferdinand von* (August Fridrih Ferdinand fon Kocebu; 1761 - 1819) – reakcionarni pisac i publicist. 272
- Kugelmann, Franziska* (Kugelman Franciska; rođ. 1858) – kći Ludwiga Kugelmana. 483 577 646
- Kugelmann, Gertrud*, rođ. *Oppenheim* (Gertruda Kugelman, rođena Oppenhajm; rođena oko 1839) – supruga Ludwiga Kugelmana. 312 483 492
- 515 530 577 580 604 624 644 647 648 652
- Kugelmann, Ludwig* (Ludvig Kugelman; 1828 - 1902) – lekar, demokrat; blizak saradnik i prijatelj Marxa i Engelsa, učesnik revolucije 1848/49, od 1862. do 1874. u stalnoj prepisci s Marxom, aktivan član MUR u Hanoveru, delegat kongresa u Lozani 1867. i Hagu 1872; bitno doprineo širenju *Kapitala* u Nemačkoj. 7 - 9 15 22 24 28 42 54 56 57 58 70 74 101 109 115 118 120 171 173 183 202 226 228 234 259 275 308 310 312 314 316 318 321 336 339 371 392 431 435 456 470 474 475 481 483 485 - 489 490 - 493 496 498 499 502 - 503 504 505 514 515 521 527 - 528 530 537 538 543 550 565 566 568 572 573 575 577 580 - 582 590 - 592 604 605 606 619 623 624 635 637 - 638 639 - 641 644 - 646 647 648 651 652
- Lodendorf, August* (August Loden-dorf) – sitnoburžoaski demokrat; učesnik revolucije 1848/49, šezdesetih godina jedan od vođa nemačkih radničkih prosvetnih udruženja u Švajcarskoj, delegat Lozanskog kongresa MUR 1867. Nirnberške skupštine 1868. i Aizenaškog kongresa 1869. 346
- Lafargue, Charles-Étienne* (Šarl-Etjen Lafarg; 1868 - 1872) – sin Paula i Laure Lafargue. 228 263 306 312 324 327 332 336 340 538 539 549 567 573 575 577 612 636 644
- Lafargue, François* (Fransoa Lafarg; umro 1870. ili 1871) – otac Paula Lafargue-a. 36 44 305 312 495 554 557 564 567
- Lafargue, Laura* (Laura Lafarg; 1845 - 1911) – druga kći Karla i Jenny Marx, predstavnica francuskog radničkog pokreta, od 1868. supruga Paula Lafargue-a. 18 20 30 31 36 44 45 47 54 65 70 114 116 133 137 140 141 158 179 195 220 228 237 253 254 256 258 261 262 301 304 305 312 321 324 332 336 340 397 416 419 489 490 492 494 495 529 539 - 541 549 550 567 568 573 575

578 596 - 600 611 613 - 617 636 643
644

Lafargue, Paul (Pol Lafarg; 1842 - 1911) - lekar, francuski socijalist; propagator marksizma, učenik i saborac Marxa i Engelsa, član Generalnog veća MUR, sekretar-korespondent za Španiju (1866 - 1868); saosnivač sekcija MUR u Francuskoj (1869 - 1870), u Španiji i Portugaliji (1871/1872); delegat Haškog kongresa 1872; saosnivač francuske radničke partije 1879; suprug Marxove kćeri Laure. 8 13 24 36 41 43 44 54 63 65 70 80 85 90 91 97 98 100 114 116 118 119 139 141 167 178 183 186 200 217 238 243 253 254 256 271 275 276 285 305 312 321 324 329 331 332 336 338 340 342 388 416 419 432 471 492 494 495 505 525 529 538 539 - 541 542 544 549 550 554 - 556 557 567 573 575 577 578 596 - 600 611 613 - 617 636 637 638 644

Lalor, John (Džon Lalor; 1814 - 1856) - engleski buržoaski publicist i ekonomist. 84

Lange, Friedrich Albert (Fridrih Albert Lange; 1828 - 1875) - filozof i socijalekonomist; sekretar trgovinske komore u Duizburgu do 1864; član stalnog odbora Saveza nemačkih radničkih udruženja (1864 - 1866); član MUR, delegat Lozanskog kongresa 1867; otišao 1866. u Švajcarsku, saradnik raznih švajcarskih listova, od 1870. profesor u Cirihi, od 1872. u Marburgu. 183 184 527 620 623 624

Langley, J. Baxter (Dž. Bekster Lengli) - engleski buržoaski radikal. 190

Landsdowne, Henry Charles Keith Petty Fitzmaurice, marquis of (Henri Čarls Kit Peti Ficmoris, markiz od Lenzdauna; 1845 - 1927) - britanski državnik, najpre liberal; od sedamdesetih godina bio ministar više resora. 419

Laplace, Pierre-Simon, marquis de (markiz Pjer-Simon Laplas; 1749. do 1827) - znameniti francuski matematičar i predstavnik mehaničkog materijalizma; primenjivao matematiku naročito na astronomske pro-

bleme i razvio kosmogonijsku teoriju. 256

La Rochefoucauld, François, duc de (Fransoa vojvoda od Larošfukoa; 1613 - 1680) - francuski pisac i moralist; saborac Fronde. 295

Lasker, Eduard (Eduard Lasker; 1829 - 1884) - pravnik, političar; član Rajhstaga, do 1866. član Progresističke partije, kasnije jedan od osnivača i vođa Nacionalnoliberalne partije, koja je podržavala Bismarckovu reakcionarnu politiku; odbacio je Bismarckovu politiku zaštitnih carina i odvojio se 1880. od Nacionalnoliberalne partije. 82

Lassalle, Ferdinand (Ferdinand Lasal; 1825 - 1864) - pisac i radnički agitator; učestvovao u revoluciji 1848/49, otada poznanik Marxa i Engelsa (prepiska do 1862); Lassalle-ova istorijska zasluga sastojala se u tome što je osnivanjem Opšteg nemačkog radničkog saveza u maju 1863. odgovorio težnji progresivnih radnika za organizacionim odvajanjem od liberalne buržoazije. Međutim, on radničkoj klasi nije predložio revolucionarnu perspektivu, nego je stvorio iluziju da uz pomoć junkersko-pruske države mirnim putem može da ukorači u socijalizam. Ova ideologija «kraljevsko-pruskog vladinog socijalizma» dovela je Lassalle-a do paktiranja s Bismarckom i junkersko-velikoburžoaskim pruskim militarizmom i time do pristajanja na ostvarivanje jedinstva Nemačke «odozgo» pod hegemonijom pruske države. 7 12 17 20 22 24 28 41 127 128 131 141 152 154 156 209 261 270 271 300 301 307 308 311 313 315 316 320 335 346 348 350 374 420 468 469 516 - 519 537 547 566 588 635

Lassassie, F. de (F. de Lasasi) - frizer; francuski emigrant u Londonu, član Generalnog veća MUR (1865 - 1868), delegat Londonske konferencije 1865, član Francuske sekcije MUR u Londonu, gde je branio liniju Generalnog veća. 118

Laura (Laura) - vidi *Lafargue, Laura*

Laveleye, Émile-Louis-Victor, baron de

- (baron Emil-Luj-Viktor de Lavleij; 1822 - 1892) - belgijski historičar i ekonomist. 584
- Lavergne, Louis-Gabriel-Léonce Guilhaud de* (Luj-Gabrijel-Leons Gijo de Laverni); 1809 - 1880) - francuski ekonomist i političar; monarhist; autor više radova iz oblasti ekonomije poljoprivrede. 355
- Law, Harriet* (Heriet Lo; 1832 - 1897) - vodeća predstavnica ateističkog pokreta Engleske; član Generalnog veća MUR (1867 - 1872). 1872. član sekcije MUR u Mančesteru. 89 530
- Law, John of Lauriston* (Džon of Loriston Lo; 1671 - 1729) - engleski ekonomist i finansijer, generalni kontrolor finansija u Francuskoj (1719 - 1720); poznat po svojim špekulacijama prilikom izdavanja papirnog novca, koje su propale 1720. god. i dovele celu privredu Francuske u kritično stanje. 54
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandr-Ogist Ledri-Rolen; 1807. do 1874) - francuski advokat i političar, jedan od vođa sitnoburžoaskih demokrata, 1848. ministar unutrašnjih poslova privremene vlade; deputat Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine, stajao na čelu stranke montanjara; emigrirao nakon demonstracija od 13. juna 1849. u Englesku, jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Londonu. 215 352 354 539 544
- Lee, Robert Edward* (Robert Edvard Li; 1807 - 1870) - severnoamerički general, šef štaba u ratu protiv Meksika (1846 - 1848); 1859. učestvovao u ugušivanju ustanka Johna Browna, za vreme američkog građanskog rata zapovedao trupama Juga u Virdžiniji (1862. do 1865), vrhovni zapovednik armije Juga (februar-april 1865). 380 381
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, Freiherr von* (Gotfrid Vilhelm fon Lajbniz; 1646 - 1716) - idealistički filozof, matematičar, fizičar, diplomat; naučnik, tvorac novih otkrića na gotovo svim naučnim poljima; inicijator stvaranja Berlinske akademije nauka i njen prvi predsednik. 456 457 647
- Le Libez, Victor-P.* (Viktor-P. Le Libe; rođen oko 1834) - francuski emigrant u Londonu; bio u vezi s buržoasko-republikanskim i radikalnim elementima u Francuskoj i Engleskoj; učestvovao na osnivačkoj skupštini MUR od 28. septembra 1864. u St. Martin's Hallu; član Centralnog veća (1864 - 1866), sekretar-korespondent za Francusku (1864 - 1865), delegat Londonske konferencije 1865; 1866. Ženevski kongres ga zbog intriga i kleveta isključio iz Centralnog veća. 16 520 622
- Lessing, Gotthold Ephraim* (Gothold Efraim Lesing; 1729 - 1781) - istaknuti pesnik, istoričar literature i umetnosti, najznačajniji predstavnik nemačkog prosvetiteljstva, osnivač realističke estetike; beskompromisni humanist, protivnik apsolutizma. 623 633
- Lessner* (Lesner) - supruga Friedricha Lessnera. 186 191 289
- Leßner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) - krojač, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa, član Saveza pravednih i Saveza komunista, učesnik revolucije 1848/49; na Kelnskom procesu protiv komunista 1852. osuđen na tri godine tamnice; od 1856. emigrant u Londonu, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog veća MUR (1864 - 1872). Delegat konferencija u Londonu 1867. i 1871, kao i svih kongresa od 1867. do 1872, aktivno se borio za sprovođenje Marxove i Engelsove politike; član Britanskog federalnog veća, saosnivač britanske Nezavisne laburističke stranke. 5 136 137 157 - 159 162 186 191 220 265 289 426 431 506 507 510 511 546 557 606 635
- Lever, Charles James* (Čarls Džejms Liver; 1806 - 1872) - engleski buržoaski romanopisac, rođeni Irac. 452
- Levy, Joseph Moses* (Džozef Mouzis Levi; 1812 - 1888) - jedan od osnivača i izdavača lista «Daily Telegraph». 136 417

Lewes, George Henry (Džordž Henri Ljuis; 1817 - 1878) – engleski fiziolog, pisac i filozof; pozitivist, pristalica Augusta Comte-a, urednik lista »Fortnightly Review« (1865 - 1866). 8

Lichfield, Thomas George Anson, Earl of (Tomas Džordž Enson grof od Ličfilda; rođen 1825) – britanski političar, liberal. 371

Liebig, Justus, Freiherr von (baron Justus fon Libig; 1803 - 1873) – hemičar; došao do novih otkrića u teoretskoj, naročito u organskoj i analitičkoj hemiji i njenoj primeni u poljoprivredi. 5 99

Liebknecht, Wilhelm (Vilhelm Libknecht; 1826 - 1900) – publicist, jedan od najznačajnijih vođa nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; učesnik revolucije 1848/49; emigrirao je u Švajcarsku, potom u Englesku, gde je postao član Saveza komunista; 1862. vratio se u Nemačku, od 1863. do početka 1865. kao Marxov i Engelsov poverenik član Opšteg nemačkog radničkog saveza; član MUR, propagator i agitator naučnog komunizma; 1866. osnivač i lider Saksanske narodne partije; 1869. saosnivač Socijaldemokratske radničke partije; odgovorni urednik listova »Demokratisches Wochenblatt«, »Der Volksstaat« i »Vorwärts«; kao odlučni protivnik pruskog militarizma zalagao se za ujedinjenje Nemačke revolucionarno-demokratskim putem; član severnonemačkog rajhstaga (1867 - 1870) i nemačkog Rajhstaga (1874 - 1900); za vreme nemačko-francuskog rata aktivno je nastupao protiv pruskih aneksionih planova i u odbranu Pariske komune. 8 9 12 14 20 22 26 31 32 34 36 39 47 52 55 56 60 64 75 82 85 115 116 117 137 141 143 144 - 146 148 151 153 154 157 158 160 - 163 165 170 171 173 - 176 197 199 210 226 - 228 233 - 235 240 - 245 247 248 250 253 255 259 - 261 263 265 - 267 269 270 271 274 - 277 282 284 287 289 293 295 298 300 301 302 303 307 - 309 311 313 314 - 317 321 322 324 325

335 336 338 340 344 348 350 352
358 359 360 363 383 389 392 394
400 402 405 411 413 415 430 431
435 437 442 444 445 447 453 454
455 457 459 462 464 466 481 485
490 493 498 500 503 515 518 522
526 528 543 566 575 635 645

Lilienfeld-Toal, Pavel Fjodorovič (1829 - 1903) – ruski vulgarni sociolog, baltički zemljoposjednik i visoki carski činovnik. 401 403 590

List, Friedrich (Fridrih List; 1789 - 1846) – buržoaski ekonomist, dosledni predstavnik interesa nemačke industrijske buržoazije u usponu pre 1848; odlučno je istupao protiv državne rasepkanosti Nemačke, zalagao se za stvaranje svenemačkog carinskog saveza i proširene mreže nemačkih železnica. 28

Lizzy, Lizzie – vidi *Burns, Lydia*

Lloyd – vidi *Jones Lloyd*

Löhrchen (Löhr) (Lerhen, Ler) – vidi *Lafargue, Laura*

Lochner, Georg (Georg Lohner; rođen oko 1824) – stolar, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; učesnik revolucije 1848/49, član Saveza komunista i Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog veća MUR (1864 - 1867). i 1871 - 1872). 530

Lopatin, German Aleksandrovič (1845 - 1918) – ruski revolucionar, narodnjak, prijatelj Marxa i Engelsa; član Generalnog veća MUR (1870); preveo veliki deo prvog toma *Kapitala* na ruski. 472 475

Louis XIV (Luj XIV; 1638 - 1715) – kralj Francuske (1643 - 1715). 403 456 590

Louis-Napoleon – vidi *Napoleon III*

Louis-Philippe, duc d'Orléans (Luj-Filip, vojvoda Orleanski; 1773 - 1850) – kralj Francuza (1830 - 1848). 141 184 272 306 369 547

Lowe, Robert (Bob), Viscount Sherbrooke (Robert-Bob Lou vikont Šerbruk; 1811 - 1892) – britanski državnik i publicist, vigovac, kasnije

- liberal, član parlamenta; ministar finansija (1868 - 1873). 198
- Luby, Thomas Clarke* (Tomas Klark Lubi; 1821 - 1901) – publicist, irski revolucionar, fenijanac, saradnik lista »Irish People«; 1865. osuđen na dvadeset godina prinudnog rada, 1871. oslobođen; emigrirao je u SAD, gde je radio kao novinar. 377 651
- Lucraft, Benjamin* (Bendžamin Lekraft; 1809 - 1897) – stolar, jedan od voda tredjuniona; učesnik osnivačke skupštine MUR u St. Martin's Hallu 28. septembra 1864; član Generalnog veća MUR (1864 - 1871), delegat kongresa u Briselu 1868. i Bazelu 1869; član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema; ustao protiv Pariske komune i adrese Generalnog veća *Gradanski rat u Francuskoj*, istupio je zbog toga 1871. iz Generalnog veća, koje je osudilo njegovo otpadništvo; kasnije liberal. 255 357 367
- Ludlow, John Malcolm Forbes* (Džon Malkolm Forbs Ladlou; 1821 - 1911) – advokat i publicist, hrišćanski socijalist, radio u engleskom združnom pokretu. 270 271 272
- Ludwig III* (Ludvig III; 1806 - 1877) – veliki vojvoda od Hesena-Darmštata (1848 - 1877). 60 169 227
- Lupus* (Lupus) – vidi *Wolff, Wilhelm*
- Luther, Martin* (Martin Luter; 1483 - 1546) – osnivač protestantizma u Nemačkoj; celokupno njegovo literarno delo, naročito prevod Biblije, imalo je znatan uticaj na razvitak jedinstvenog nemačkog pisanog jezika; u seljačkom ratu (1524 - 1525) Luther je odlučno ustao protiv revolucionarnog nastupanja seljaka i »priključio se buržoaskoj, plemićkoj i kneževskoj strani« (Engels). 259 548 590
- Machiavelli, Niccolo* (Nikolo Makijaveli; 1469 - 1527) – italijanski političar, istoričar i pisac; ideolog italijanske buržoazije u periodu nastajanja kapitalističkih odnosa. 425
- Macleod, Henry Dunning* (Henri Danning Meklaud; 1821 - 1902) – engleski ekonomist, bavio se naročito teorijom kredita. 8 36 84
- Malthus, Thomas Robert* (Tomas Robert Maltus; 1766 - 1834) – engleski sveštenik, ekonomist, ideolog poburžoazene zemljoposedničke aristokratije, apologet kapitalizma, postavio reakcionarnu teoriju o prenaseljenosti koja je trebalo da opravda beđu trudbenika u kapitalizmu. 202 362 548 623
- Manteuffel, Otto Theodor, Freiherr von* (Oto Teodor baron fon Mantojfel; 1805 - 1882) – pruski državnik, predstavnik reakcionarne plemićke birokratije; ministar unutrašnjih poslova (1848 - 1850), predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1850 - 1858). 513
- Marie, Alexandre-Thomas* (Aleksandr-Toma Mari; 1795 - 1870) – francuski advokat i političar, umereni buržoaski republikanac; 1848. ministar za javne radove u privremenoj vladi, kasnije ministar pravde u vladi Cavaignaca. 544
- Martin, Bon-Louis-Henri* (Bon-Luj-Anri Marten; 1810 - 1883) – francuski istoričar i političar; 1865. postao član MUR; napisao delo u više tomova o istoriji Francuske. 591
- Martinaud* (Martino) – bivši francuski sveštenik, potom slovoslagač, anarhist; član Pariske sekcije MUR; delegat Bazelskog kongresa 1869. 585
- Marx, Eleanor (Tussy)* (Elinor Marks, Tusi; 1855 - 1898) – najmlada kći Karla Marxa, predstavnica engleskog i međunarodnog radničkog pokreta; od 1884. supruga Edwarda Avelinga. 6 10 17 19 52 54 57 58 82 85 89 91 95 - 99 101 102 104 105 107 109 113 114 116 119 126 130 174 184 192 208 210 217 223 254 256 258 259 267 270 279 281 289 293 295 297 298 303 306 316 320 321 322 324 327 329 - 333 340 349 352 363 369 371 376 397 399 406 438 466 - 468 469 475 483 498 499 502 505 548 549 550 557 560

- 577 620 621 632 638 640 648 649
- Marx, Heinrich* (Hajnrh Marks; 1782 - 1838) - otac Karla Marxa, advokat, kasnije pravni savetnik u Trijeru. 48
- Marx, Henriette* (Henrijeta Marks; 1787 - 1863) - majka Karla Marxa. 70
- Marx, Jenny* (rođena von *Westphalen*) (Dženi Marks, rod. fon Vestfalen; 1814 - 1881) - supruga i saborac Karla Marxa. 36 85 109 114 115 116 119 124 126 133 151 196 218 279 - 281 283 284 287 289 311 438 464 481 482 550 567 575 621 635 636 638 642 643 648
- Marx, Jenny* (Dženi Marks; 1844 - 1883) - najstarija kći Karla Marxa, novinarka, predstavnica međunarodnog radničkog pokreta; igrala značajnu ulogu u borbi irskog naroda za njegovu nezavisnost; od 1872. supruga Charles-a Longuet-a. 9 12 60 64 91 95 - 97 99 101 102 104 105 107 109 113 114 116 126 183 196 223 224 226 254 256 258 259 271 284 289 295 297 299 303 308 310 312 314 318 321 322 334 336 337 338 339 341 376 378 397 400 403 412 - 414 417 418 420 422 424 426 438 439 446 447 468 469 472 475 478 483 498 499 502 505 538 543 550 557 558 - 560 565 568 575 577 580 599 604 606 610 620 621 624 637 638 639 - 641 644 - 646 647 648 649 651 652
- Marx, Laura* (Laura Marks) - *vidi Lafargue, Laura*
- Massol, Marie-Alexandre* (Mari-Aleksandr Masol; 1805 - 1875) - francuski novinar, utopijski socijalist; 1848 - 1850. saradnik listova «*La Réforme*» i «*Voix du Peuple*», glavni urednik nedeljnika «*La Morale indépendante*» (1865 - 1870); Proud-honov prijatelj. 118
- Maurer, Georg Ludwig, Ritter von* (Georg Ludvig fon Maurer; 1790 - 1872) - istoričar; istraživao društveno uređenje Nemačke starog i srednjeg veka; u velikoj meri doprineo istraživanju istorije opštinske marke (Gemeindemark). 40 41 45 48
- Mayer, Karl* (Karl Majer; 1819 - 1889) - sitnoburžoaski demokrat; 1848/49. član Frankfurtske narodne skupštine; emigrirao nakon poraza revolucije 1848/49. u Švajcarsku; šezdesetih godina urednik lista «*Der Beobachter*» u Štutgartu. 309 325 344
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) - italijanski buržoasko-demokratski revolucionar, jedan od vođa pokreta za nacionalno oslobođenje u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske Republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokratije u Londonu; pokušao 1864. da stavi MUR pod svoj uticaj. 251
- Meißner, Otto Karl* (Oto Karl Majnsner; 1819 - 1902) - hamburški izdavač, izdao *Kapital* i ostale radove Marxa i Engelsa. 5 7 26 34 - 36 38 39 41 47 52 82 102 115 118 134 137 139 142 229 234 235 245 247 248 252 253 254 260 267 286 290 295 298 301 303 312 317 336 339 340 392 402 413 414 455 470 474 481 494 540 551 568 623 624
- Mende, Fritz* (Fric Mende; umro 1879) - član Opšteg nemačkog radničkog saveza; kasnije predsednik lasalovskog Opšteg nemačkog radničkog saveza, koji se nalazio pod uticajem profice von Hatzfeldt (1869 - 1872). Član severnonemačkog rajhstaga (1869 - 1871). 284 307 - 386
- Mendelssohn, Moses* (Mozes Mendelson; 1729 - 1786) - idealistički filozof prosvetiteljstva, jedan od glavnih predstavnika deizma u Nemačkoj. 623
- Menke, Theodor Heinrich* (Teodor Hajnrh Menke) - statističar, fabrikant, prijatelj Ludviga Kugelmana; član MUR, interesovao se za Marxove radove. 374 375 385 418 426
- Merriman, J. J.* (Dž. Dž. Merimer) - član Generalnog veća MUR (novembar 1864 - 1867). 520
- Meyen, Eduard* (Eduard Majen; 1812 - 1870) - publicist, mladohegelovac,

- sitnoburžoaski demokrat; nakon poraza revolucije 1848/49. emigrirao u Englesku; urednik lista »Berliner Reform« (1861 - 1863), kasnije nacionalliberal. 431
- Meyer, Gustav* (Gustav Majer) – fabrikant u Bilefeldu, poznanik Ludwiga Kugelmanna. 42 50 490 491 496
- Meyer, Hermann* (Herman Majer; 1821 - 1875) – trgovac, socijalist; učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj, emigrirao 1852. u SAD, pedesetih i početkom šezdesetih godina stajao na čelu borbe za oslobođenje crnaca u državi Alabami, saosnivač sekcija MUR u St. Luisu, prijatelj Weydemeyera. 30 510
- Meyer, Carl Joseph* (Karl Jozef Majer; 1796 - 1856) – industrijalac, publicist i izdavač; osnovao je 1826. bibliografski institut, koji je štampao više izdanja leksikona; institut je dobio ime po njemu. 521
- Meyer, Sigfrid* (Zigfrid Majer; oko 1840 - 1872) – rudarski inženjer; socijalist, pristalica Marxa; član berlinske podružnice Opšteg nemačkog radničkog saveza, pripadao proleterskoj opoziciji, dopisivao se s Marxom; saosnivač Berlinske sekcije MUR, 1866. o sopstvenom trošku izdao *Komunistički manifest*. Godine 1866. iselio se u SAD, član Nemačkog komunističkog kluba u Njujorku, jedan od organizatora sekcija MUR u SAD. 35 200 207 337 500 509 510 522 524 530 606 - 610
- Michaelis, Otto* (Oto Mihaelis; 1826 - 1890) – vulgarni ekonomist i publicist, član pruskog doma poslanika i od 1867. severnonemačkog rajhstaga; od 1867. nacionalliberal; saizdavač časopisa »*Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft und Kulturgeschichte*«. 500
- Michel, Louis Chrysostome* (Luj Krizostom Mišel; 1797 - 1853) – francuski advokat i političar, sitnoburžoaski republikanac; za vreme julske monarhije branilac u mnogim procesima protiv republikanaca; poslanik Zakonodavne narodne skupštine (Montagne) (1849 - 1851). 209
- Mill, John Stuart* (Džon Stjuart Mil; 1806 - 1873) – engleski ekonomist i pozitivistički filozof; vulgarizirao Ricardovo učenje i propovedao harmoniju između interesa buržoazije za profitom i životnih interesa radničke klase; hteo da prevaziđe protivrečnosti kapitalizma reformom odnosa u raspodeli. 28 30 190 559
- Milner, George* (Džordž Milner) – krojač, irske nacionalnosti; pristalica socijalno-reformatorskih gledišta čartiste Jamesa O'Briena (Bron-terre), član egzekutive Lige zemlje i rada i Generalnog veća MUR (1868 - 1872); delegat Londonske konferencije 1871; od jeseni 1872. član Britanskog federalnog veća, ovde istupio protiv reformističkih razbijača. 357 367
- Miquel, Johannes* (Johanes Mikel; 1828 - 1901) – advokat, učesnik revolucije 1848/49; član Saveza komunista; kasnije prešao na stranu buržoazije; 1859. saosnivač Nacionalnog saveza, gradonačelnik Osnabrika (1865 - 1870, 1876 - 1880), od 1867. jedan od lidera Nacionalliberalne partije, član pruske skupštine, severnonemačkog i nemačkog Rajhstaga; 1897. dobio titulu plemića. 171 295 346
- Mitchel, John* (Džon Mišel; 1815 - 1875) – predstavnik irskog pokreta za nacionalno oslobođenje, stajao na čelu revolucionarno-demokratskog krila pokreta »Mlada Irska«, zalagao se za savez sa čartistima; 1848. proteran u kolonije zbog učestvovanja u pripremama ustanka u Irskoj; pobegao 1853. iz progonstva i emigrirao u SAD; za vreme američkog građanskog rata (1861 - 1865) pristalica Juga. 412
- Moelmud, Dyonwall* (Daionvol Moilmud; druga polovina 5 - prva polovina 6. veka) – legendarni zakonodavac u staroj Britaniji. 459
- Moilin, Jules-Antoine* (poznat pod imenom Tony) (Žil-Antoan Moalen, Toni; 1832 - 1871) – francuski lekar i publicist, sitnoburžoaski socijalist, učesnik Pariske komune, streljale

- ga versajske trupe. 238 243 253 254 596
- Moll, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Wilhelm Mol; oko 1835 - 1871) - radnik iz Solingena, 1863. član predsjedništva Opšteg nemačkog radničkog saveza, emigrirao 1864. u SAD, jedan od osnivača Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Njujorku; vratio se u Nemačku, član MUR, delegat Ženevskog kongresa 1866. 418 426 588 589
- Moll, Joseph* (Jozef Mol; 1813 - 1849) - časovničar iz Kelna, jedan od vođa Saveza pravednih, član centralnog organa Saveza komunista; od jula do septembra 1848. predsjednik kelnskog radničkog saveza, član rajnskog Okružnog odbora demokrata; nakon septembarskih događaja 1848. emigrirao u London, odakle se ubrzo vratio pod tuđim imenom i radio kao agitator u raznim krajevima Nemačke; 1849. učesnik u badensko-falačkom ustanku, poginuo u bici na Murgu. 418
- Mollin, Gabriel* (Gabrijel Molen) - francuski pozlaćivač, član MUR, delegat Bazelskog kongresa (1869). 421
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard, Graf von* (Helmuth Karl Bernhard grof fon Moltke; 1800 - 1891) - general-feldmaršal, vojni pisac, jedan od ideologa pruskog militarizma i šovinizma; šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888). 17
- Monroe, dr* (dr Monrou) - rođeni Škot, čiju je decu poučavala Jenny Marx. 196 299 337 397 403
- Monroe* (Monrou) - supruga dr Monroe-a. 196 299 312 314 337
- Monteil, Amant-Alexis* (Aman-Aleksis Monte; 1769 - 1850) - francuski istoričar. 398 403
- Montijo, Eugénie* - vidi *Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba*
- Moore, George Henry* (Džordž Henri Mur; 1811 - 1870) - irski političar, član parlamenta (1847 - 1857, 1868 - 1870); zalagao se za odbranu zatočenih fenijanaca. 298 422
- Moore, Samuel* (Semjuel Mur; oko 1830 - 1912) - engleski pravnik, prijatelj Marxa i Engelsa, član MUR; preveo *Manifest Komunističke partije* i zajedno sa Edwardom Avelingom prvi tom *Kapitala* na engleski. 46 91 100 120 123 130 131 133 149 172 175 199 228 243 245 253 255 260 264 285 297 330 331 338 339 347 356 360 393 400 422 433 447 558 559 621
- Morley, John Viscount* (Džon vikont Morli; 1838 - 1923) - britanski državnik i publicist, liberal; glavni urednik lista *«Fortnightly Review»* (1867 - 1883). 114 122 123 134 168
- Morley, Samuel* (Semjuel Morli; 1809 - 1886) - engleski industrijalac i političar, liberal, član parlamenta (1865, 1868 - 1885), od 1869. izdavač lista *«Bee-Hive Newspaper»*. 318 320 347 443
- Möser, Justus* (Justus Mezer; 1720 - 1794) - publicist, istoričar epohe prosvetiteljstva, državnik. 40 48
- Moses* (Mozes) - vidi *Heß, Moses*
- Mottershead, Thomas* (Tomas Mottershed) - tkač; član Generalnog veća MUR (1869 - 1872), sekretar-korespondent za Dansku (1871 - 1872), delegat Londonske konferencije 1871. i Haškog kongresa 1872; član egzekutive Lige zemlje i rada, u Generalnom veću i u Britanskom federalnom veću istupao sa reformističkim gledištima protiv Marxove politike, jedan od ljudi odgovornih za cepanje Federalnog veća; po odluci Generalnog veća 1873. isključen iz MUR. 367 370 421 443
- Müller, Friedrich Max* (Fridrih Maks Miler; 1823 - 1900) - engleski filolog nemačke nacionalnosti, indolog, autor više radova o indijskoj literaturi, istoriji, religiji i uporednoj mitologiji. 107
- Mundella, Anthony John* (Entoni Džon Mandela; 1825 - 1897) - britanski državnik i fabrikant, od 1868. član parlamenta, više puta bio ministar. 371

- Münster, Georg Herbert, Fürst von Dornenburg, Reichsgraf zu M.-Ledenburg, Freiherr von Gotthaus* (Georg Herbert Münster, knez od Dornberga, rajhsgraf M.-Ledenburga, baron fon Gotthaus; 1820 - 1902) - državnik, hanoverski poslanik u Petrogradu (1857 - 1864), 1866. prešao na stranu Pruske, od 1867. nasledni član pruskog Gornjeg doma (Herrenhaus); član severnonemačkog, kasnije nemačkog Rajhstaga. 17
- Murat, André-Pierre* (Andre-Pjer Mira; 1833 - 1893) - francuski mehaničar, prudonist, član Pariske sekcije MUR, delegat više kongresa MUR, izveden pred sud 1868. u prvom i 1870. u trećem pariskom procesu protiv MUR. 292
- Napolen I Bonaparte* (Napoleon I Bonaparta; 1769 - 1821) - car Francuza (1804 - 1814. i 1815). 19 309 397 581
- Napoleon III Louis Bonaparte* (Napoleon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) - sinovac Napoleona I, car Francuza (1852 - 1870). 17 30 81 88 105 139 140 142 143 152 156 189 209 217 254 255 263 306 309 312 350 369 373 385 387 396 399 437 441 442 445 451 453 468 469 485 528 581 645 647 648 652
- Nečajev, Sergej Genadijevič* (1847 - 1882) - ruski anarhist; 1868 - 1869. učesnik u studentskom pokretu u Petrogradu, stvorio je 1869. tajnu organizaciju Narodnaja rasprava u Moskvi; emigrirao u Švajcarsku; od 1869. do 1871. stajao u vezi s Bakunjinom, 1872. švajcarske vlasti su ga izručile ruskoj vladi, umro je u Petropavlovskoj tvrđavi. 464 466 471
- Nefftzer, Auguste* (Ogist Nefcer; 1820 - 1876) - francuski publicist, glavni urednik lista »Le Temps«. 621
- Nélaton, Auguste* (Ogist Nelaton; 1807 - 1873) - francuski hirurg, profesor, član Medicinske akademije, autor više radova. 16
- Neumayr, Ludwig* (Ludvig Nojmajr) austrijski publicist, socijaldemokrat; član MUR, delegat Bazelskog kongresa 1869; urednik lista »Wiener-Neustädter Wochenblatt«. 332
- Newton, Sir Isaac* (ser Isak Njutn; 1642 - 1727) - znameniti engleski fizičar, astronom i matematičar; osnivač klasične fizike. 256
- Niebuhr, Barthold Georg* (Bartold Georg Nibur; 1776 - 1831) - istoričar i istraživač antike, autor više radova iz istorije antike. 88
- Niebuhr, Carsten* (Karsten Nibur; 1733 - 1815) - danski putujući istraživač, autor više radova o Bliskom istoku. 88
- Nikolaj I* (1796 - 1855) - car Rusije (1825 - 1855). 407
- Noir, Victor* (Viktor Noar; 1848 - 1870) - francuski novinar, buržoaski republikanac; saradnik lista »Mar-seillaise»; 10. januara 1870. ubio ga princ Pierre Bonaparte. 394 397 645
- Oberwinder, Heinrich* (Hajnrh Obervinder; 1846 - 1914) - austrijski novinar, u početku lasalovac, kasnije se priključio ajzenahovcima; delegat Ajzenaškog kongresa i Bazelskog kongresa 1869; urednik radničkih listova »Die Volkstimme« i »Volkswille«; igrao dvoličnu ulogu u radničkom pokretu sedamdesetih godina i konačno se povukao iz njega. 241 242 248 263 545
- Oborski, Ludwik* (Ludvik Oborski; 1787 - 1873) - poljski pukovnik, revolucionar, učesnik poljskog ustanka 1830 - 1831, emigrirao je u London, vodeći član organizacije »Fraternal Democrats«; 1849. komandant divizije u badensko-falačkoj revolucionarnoj armiji, član Generalnog veća MUR (1865 - 1867), predsednik Londonske Centralne zajednice saveza poljskih emigranata. 441
- O'Brien, James* (pseudonim Bronterre) (Džejsms O'Brajen (pseudonim Bronter); 1802 - 1864) - engleski publicist, jedan od vođa čarističkog pokreta; tridesetih godina urednik lista »The Poor Man's Guardian«; autor socijalno-reformatorskih projekata; osnovao je 1849. Nacionalnu

- ligu za reformu izbornog zakona. 318 357
- O'Connell, Daniel* (Danijel O'Konel; 1775 - 1847) – irski advokat i buržoaski političar; vod desnog liberalnog krila irskog pokreta za nacionalno oslobođenje, 1797 - 1798. jedan od vođa organizacije »United Irishmen« i urednik njenog organa »Press«; u predvečerje ustanka 1798. uhapšen, emigrirao je 1803. u Francusku. 372 376
- O'Connor Arthur* (Artur O'Konor; 1763 - 1852) – predstavnik irskog nacionalno-oslobodilačkog pokreta; godine 1797/1798. jedan od vođa organizacije »United Irishmen« i urednik organa »Press«; uhapšen je na dan uoči ustanka 1798; godine 1803. emigrirao je u Francusku. 348
- O'Conor, Charles* (Čarls O'Konor; 1764 - 1828) – irski sveštenik i skupljač antikviteta; preveo je i uredio prvo izdanje irske hronike. 460 461
- Odger, George* (Džordž Odžer; 1820 - 1877) – obučar, jedan od vođa engleskih tredjuniona; saosnivač i od 1862 - 1872. sekretar Londonskog veća tredjuniona; član Britanske nacionalne lige za nezavisnost Poljske, Lige zemlje i rada i Lige za zastupanje radnika; učesnik osnivačke skupštine MUR 28. septembra 1864. u St.-Martins Hallu, član njegovog Generalnog veća (1864 - 1871) i predsednik Veća (1864 - 1867), delegat Londonske konferencije 1865. i Ženevskog kongresa 1866; član Izvršnog komiteta Lige za reformu; za vreme borbe za reformu izbornog sistema vodio kompromisnu politiku; 1871. zauzeo stav protiv Pariske komunne i protiv adrese Generalnog veća *Gradanski rat u Francuskoj*; istupio iz Generalnog veća, koje je osudilo njegovo otpadništvo; potom nastavio da vodi klevetničku kampanju protiv rukovodstva MUR i učesnika Komunne. 16 89 151 163 262 263 367 368 370 372 382 408 412 443 492 535
- O'Donnell* (O'Donel) – stara irska plemićka loza. 436
- O'Donovan, John* (Džon O'Donovan; 1809 - 1861) – irski filolog i istoričar, predstavnik kritičkog pravca u irskoj buržoaskoj historiografiji; od 1852. član vladine komisije za prevodenje i izdavanje starih zakona Irske. 461 462
- O'Donovan Rossa* (O'Donovan Rosa) – supruga Jeremiah-a O'Donovana Rosse, organizovala 1865 - 1866. sakupljanje novca za pomoć porodicama irskih političkih zatvorenika, sastavila proglas ženama Irske, koji je po odluci Generalnog veća bio objavljen u listu »Workman's Advocate« od 6. januara 1866. 420 651
- O'Donovan Rossa, Jeremiah* (Džeremija O'Donovan Rosa; 1831 - 1915) – saosnivač i vod udruženja fenijanaca u Irskoj, izdavač lista »Irish People« (1863 - 1865); uhapšen 1865. i osuđen na doživotnu robiju, pomilovan 1870; emigrirao u SAD, gde je predvodio organizaciju fenijanaca; osamdesetih godina povukao se iz političkog života. 187 355 367 369 403 412 413 414 416 417 418 420 471 472 581 610 640 651 652
- Offenbach, Jacques* (Žak Ofenbah; 1819 - 1880) – francuski kompozitor, jedan od tvoraca klasične operete. 452
- O'Flaherty, Roderic* (Roderik O'Flaherty; 1629 - 1718) – irski istoriograf. 460
- Ogarjov Nikolaj Platonovič* (1813 - 1877) – pesnik i publicist, ruski revolucionarni demokrat, prijatelj i saborac Aleksandra Ivanoviča Hercena. 460 462
- Ollivier, Émile* (Emil Olivje; 1825 - 1913) – francuski političar, umereni buržoaski republikanac, od 1857. član Zakonodavnog tela; krajem šezdesetih godina bonapartist, predsednik vlade (januar od avgusta 1870). 387 389 396 414
- O'Neill* (O'Nil) – stara irska plemićka loza. 436
- Oppenheim, Heinrich Bernhard* (Hajrih Bernhard Openhajm; 1819 - 1880) – političar, ekonomist i novinar, sitnoburžoaski demokrat; 1848. urednik berlinskog lista »Die

- Reforme;** 1849 - 1861. emigrant u Švajcarskoj, u Francuskoj i Engleskoj; kasnije nacionalliberal. 124
- Orsini, Cesare** (Čezare Orsini) - italijanski politički emigrant; član Generalnog veća MUR (1866 - 1867); propagirao je ideje MUR u SAD, brat Felicea Orsinija. 104
- Orsini, Felice** (Feliče Orsini; 1819 - 1858) - italijanski buržoaski demokrat, republikanac, učesnik borbe za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije; 1858. izvršio je atentat na Napoleona III i zbog toga je pogubljen. 104 450
- O'Shea, Henry** (Henri O'Shi) - irski liberal, zauzimao se 1869. za zatočene fenijance. 356
- Outine** - vidi Utin, Nikolaj Isakovič
- Owen, Sir Richard** (ser Ričard Oven; 1804 - 1892) - engleski zoolog i paleontolog, protivnik darvinizma; 1863. prvi opisao arheopteriks. 187 454
- Owen, Robert** (Robert Oven; 1771 - 1858) - fabrikant, znameniti engleski utopijski socijalist; kao kapitalist odvojio se od svoje klase i stao na stranu radničke klase. 491
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount** (Henri Džon Templ vikont Palmerston; 1784 - 1865) - britanski državnik, najpre torijevac, od 1830. jedan od desnih vođa vigo-vaca; ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841, 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), predsednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 80 107 186 254 270 451 550 580 648
- Parker, Sarah** (Sara Parker) - kućna pomoćnica Friedricha Engelsa. 181 222
- Parsons, William, Earl of Rosse** (Viljem Parsons, grof Rose; 1800 - 1867) - engleski astronom, 1867. izdao pamflet o odnosima između zemljoposjednika i zakupaca u Irskoj. 355
- Peel, Sir Robert** (ser Robert Pil; 1788 - 1850) - britanski državnik i ekonomist, vođ umerenih torijevaca, koji su po njemu nazvani pilovci; ministar unutrašnjih poslova (1822 - 1827. i 1828 - 1830), predsednik vlade (1834 - 1835. i 1841 - 1846), uz podršku liberala 1846. ukinuo zakone o žitu. 149 184 190
- Pelletan, Pierre-Clément-Eugène** (Pjer-Kleman-Ežen Peltan; 1813 - 1884) - francuski publicist i političar; buržoaski republikanac; član Zakonodavnog tela; član vlade nacionalne odbrane (1870 - 1871). 544 638 645
- Pelletier, Claude** (Klod Peltje; 1816 - 1881) - francuski demokrat; poslanik Ustavotvorne i Zakonodavne narodne skupštine (1848 - 1851); nakon državnog udara od 2. decembra 1851. prognan; emigrirao u SAD, francuski dopisnik MUR u SAD. 522 524
- Perret, Henri** (Anri Pere) - graver, jedan od vođa MUR u Švajcarskoj, član Saveza socijalističke demokratije (1868 - 1869), sekretar Romanškog federalnog komiteta (1868 - 1873), delegat svih kongresa MUR; 1869. raskinuo s bakunjinistima, ali je na Haškom kongresu 1872. zauzeo pomirljiv stav. 221 250 344 383 398 401 439 585
- Perron, Charles Eugène** (Šarl Ežen Peron; 1837 - 1919) - švajcarski emajl-dizajner, kasnije kartograf; bakunjinist; delegat Lozanskog kongresa 1867. i Briselskog kongresa MUR 1868; član Centralnog biroa Alijanse socijalističke demokratije; 1869. urednik lista «Égalité», jedan od urednika lista «Solidarité» i vođa Jurske federacije; kasnije se povukao iz radničkog pokreta. 585 586
- Persigny, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte** (od 1863) duc de (Žan-Žilber-Viktor Fijalen, grof, od 1863. vojvoda od Persinija; 1808 - 1872) - francuski državnik, bonapartist, jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851, ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1854. i 1860 - 1863), ambasador u Londonu (1855 - 1858. i 1859 - 1860). 441
- Petrie, George** (Džordž Petri; 1789 - 1866) - irski arheolog, član Kraljev-

- ске akademije Irske, autor više napisa o arhitekturi stare Irske. 388
- Petty, Sir William* (ser Viljem Peti; 1623 - 1687) – engleski ekonomist i statističar, »osnivač moderne političke ekonomije, jedan od najgenijalnijih i najoriginalnijih ekonomskih istraživača« (Marx); zastupao klasičnu buržoasku teoriju rada. 237 368 380
- Pfänder, Carl* (Karl Pfender; 1818 - 1876) – slikar minijatura; od 1845. emigrant u Londonu, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; član Saveza pravednih i Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Centralnog biroa Saveza komunista i Generalnog veća MUR (1864 - 1867. i 1870 - 1872). 431 454
- Philips* (Filips) – rodaci Karla Marxa po majci u Holandiji. 36 38 41 114 573
- Philips, August* (August Filips; umro 1895) – advokat u Amsterdamu, brat od ujaka Karla Marxa. 114 124 573
- Philips, Karl* (Karl Filips) – trgovac u Ahenu, brat od ujaka Karla Marxa. 124 336 573
- Piètri, Joseph-Marie* (Žozef-Mari Pjetri; 1820 - 1902) – francuski političar, bonapartist, policijski prefekt Pariza (1866 - 1870). 449 453
- Pigott, Richard* (Ričard Piget; 1828 - 1889) – irski buržoaski publicist, izdavač lista »The Irishman« (1865 - 1879), založio se za fenijance i zbog toga 1867. dospao na robiju, osamdesetih godina prešao na stranu engleske vlade. 42 370 371 372 377 420 422 443 445 478 651
- Pitt, William* (mladi) (Viljem Pit mladi; 1759 - 1806) – britanski državnik, torijevac, predsjednik vlade (1783 - 1801. i 1804 - 1806). 409
- Planch, Gottlieb* (Gotlib Plank; 1824 - 1910) – pravnik i političar, nacional-liberal, od 1867. član severno-nemačkog i nemačkog Rajhstaga i pruskog doma poslanika. 253
- Plon-Plon* – vidi *Bonaparte, Jérôme* -
- Napoleon-Joseph-Charles-Paul, princ Napoleon.*
- Poljakov, Nikolaj Petrovič* (oko 1841. do 1905) – napredni ruski izdavač, 1865 - 1873. bio blizak pristalicama N. G. Černiševskog; objavio 1872. prvo rusko izdanje prvog toma *Kapitala*. 403 514
- Pollock, George D.* (Džordž D. Polok) – engleski militarist, član specijalne komisije koja je 1867. podnela parlamentu izvještaj o postupanju prema političkim zatvorenicima u engleskim zatvorima. 237 420
- Potter, George* (Džordž Poter; 1832 - 1893) – tesar; jedan od vođa engleskih tredjuniona; član Londonskog veća tredjuniona, jedan od vođa Ujedinjenog saveza građevinskih radnika; osnivač i izdavač lista »Bee-Hive Newspaper«, vodio kompromisnu politiku s liberalnom buržoazijom. 151 356 359 372 492
- Prendergast, John Patrick* (Džon Patrik Prendergast; 1808 - 1893) – irski istoričar, liberal, autor više radova o istoriji Irske. 355 368 379 382 388 390
- Prévost-Paradol, Lucien-Anatole* (Lisjen-Anatol Prevo-Paradol; 1829 - 1870) – francuski publicist i političar; liberal. 368 387
- Probert, William* (Viljem Proubert; 1790 - 1870) – engleski sveštenik, poznavalac zakona i običaja starog Velsa. 459
- Prokesch-Osten, Anton, Graf von* (Anton grof fon Prokeš-Osten; 1795 - 1876) – austrijski diplomat, general i pisac; internuncijus (1885 - 1867) i zatim ambasador (1867 - 1871) u Konstantinopolju. 17
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer-Žozef Prudon; 1809 - 1865) – francuski pisac, sitnoburžoaski socijalist, jedan od teorijskih osnivača anarhizma; odbacio je revolucionarnu klasnu borbu; težio da reformističkim putem dođe do društva sitnih robnih proizvođača; Marx i Engels podvrgli su oštroj kritici njegova sitnoburžoaska shvatanja. 48 136 238 364 402 514 517 519 547

Pyat, Felix (Felix Pija; 1810 - 1889) – francuski publicist, dramatičar i političar, sitnoburžoaski demokrat; učesnik revolucije 1848, emigrirao je 1849. u Švajcarsku, potom u Belgiju i Englesku; protivnik samostalnog radničkog pokreta, godinama vodio klevetničku kampanju protiv Marxa i MUR i u tom cilju koristio francusku sekciju u Londonu; član Pariske komune. 13 88 105 - 107 116 130 172 174 178 184 280 527 528

Queen Annabella – vidi *Annabella Drummond*

Quêtelet, Lambert-Adolphe-Jacques (Lamber-Adolf-Žak Kettle; 1796 - 1874) – belgijski naučnik, statističar, matematičar i astronom; postavio je nenaučnu teoriju o »prosečnoj individui«. 543

Racowitza, Janko von (Janko fon Rakovica; umro 1865) – rumunski plemić; smrtno ranio Lassalle-a 1864. u dvoboju. 127

Ramsay, Sir Andrew Crombie (ser Endru Krombi Remzi; 1814 - 1891) – engleski geolog, profesor u Londonu, od 1862. rukovodio geološkim istraživanjima u Engleskoj i Velsu. 558

Ranc, Arthur (Artir Rank; 1831 - 1908) – francuski političar i publicist, buržoaski republikanac. 341

Randall (Rendal) – predstavnik američkog radničkog pokreta; sekretar radničkog udruženja u Bostonu (SAD), član MUR. 510

Rasch, Gustav (Gustav Raš; umro 1878) – publicist i pravnik, demokrat, učesnik revolucije 1848. u Berlinu, potom emigrant u Švajcarskoj i Francuskoj, kasnije član Socijaldemokratske radničke partije. 493

Raspail, François-Vincent (Fransoa-Vensan Raspaj; 1794 - 1878) – francuski prirodnjak i publicist, socijalistički republikanac, bio blizak

revolucionarnom proletarijatu, učesnik revolucije 1830. i 1848; 1848. poslanik Ustavotvorne narodne skupštine; nakon 1855. prešao na buržoasko-demokratske pozicije, u predvečerje nemačko-francuskog rata pripadao buržoasko-republikanskoj opoziciji. 305 350 645

Reclus, Jean-Jacques-Elisée (Žak-Žak-Elize Rekli; 1830 - 1905) – francuski geograf i sociolog, jedan od teoretičara anarhizma; emigrirao nakon državnog udara 1851; vratio se 1857. u Francusku, član MUR, urednik lista »Coopération« (1866 - 1868), učesnik Pariske komune; nakon poraza Komune proteran iz Francuske. 24 25 74 118 358 360 494

Reich, Eduard (Eduard Rajh; 1836 - 1919) – lekar, autor više radova o javnom negovanju zdravlja i higijeni. 581

Remy, Theodor (Teodor Remi) – nemački demokrat i socijalist; 1860. član Garibaldijevih odreda u Italiji; član ženevskog Centralnog komiteta MUR (1868 - 1870); kraće vreme pod bakunjinističkim uticajem. 317

Reusche, Friedrich (Fridrih Rojše) – novinar, član Opšteg nemačkog radničkog saveza; 1864/1865. saradnik listova »Nordstern« i »Der Social-Demokrat«. 41

Reuter, Paul Julius, Freiherr von (Paul Julijus, baron fon Rojter; 1816 - 1899) – godine 1851. osnovao telegrafsku agenciju Rojter u Londonu. 449

Ricardo, David (David Rikardo; 1772 - 1823) – engleski ekonomist; njegovo delo predstavlja vrhunac klasične buržoaske političke ekonomije. 362 364 366 488 503 675

Richard, Albert (Alber Rišar; 1846 - 1925) – francuski novinar, jedan od vođa Lionske sekcije MUR; član Alijanse socijalističke demokratije; učesnik ustanka u Lionu 1870. 407 586

Richelieu, Armand-Jean du Plessis, duc de (Arman-Zan di Plesi, vojvoda Rišelje; 1585 - 1642) – francuski

- kardinal i državnik, vodeći predstavnik apsolutizma. 325
- Richter, Heinrich Moriz Karl* (Hajnrh Moric Karl Rihter; rođen 1841) – austrijski historičar i publicist, liberal, profesor u bečkoj trgovačkoj akademiji, saradnik većeg broja austrijskih listova. 8 12 20 30
- Rissé, Joseph* (Jozef Rise; rođen 1843) – pesnik u Hanoveru, izdao 1870. zbirku irskih narodnih pesama, koju je sam sastavio. 472 651 652
- Rittinghausen, Moritz* (Moric Ritinghauzen; 1814 - 1890) – publicist, sitnoburžoaski demokrat; učesnik revolucije 1848/49, saradnik lista »Neue Rheinische Zeitung« (1848 - 1849); član MUR; od 1869. član Socijaldemokratske radničke partije, delegat Ajzenaškog kongresa i Bazelskog kongresa 1869, član Rajhstaga (1877 - 1878. i 1881 - 1884), prikriveni desni oportunist, 1884. isključen iz partije. 335
- Robert III* (oko 1340 - 1406) – kralj Škotske (1390 - 1406). 239
- Robert, Fritz* (Fric Robert) – švajcarski učitelj, bakunjinist, delegat Briselskog kongresa 1868. i Bazelskog kongresa 1869. MUR; član redakcije lista »Solidarité. 439
- Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore de* (Maksimilijen-Mari-Isidor de Robespjer; 1758 - 1794) – vod jakobinaca u francuskoj revoluciji; šef revolucionarne vlade (1793/1794). 269 547
- Robin, Paul* (Pol Roben; rođen 1837) – francuski učitelj; bakunjinist, od 1869. jedan od voda Alijanse socijalističke demokratije; član Generalnog veća (1870 - 1871), delegat Bazelskog kongresa 1869. MUR i Londonske konferencije MUR 1871. 451 585 586 613 616
- Rochefort, Victor-Henri, marquis de Rochefort-Luçay* (Viktor-Anri markiz od Rošfor-Liseja; 1830 - 1913) – francuski publicist, pisac i političar; levi republikanac; izdavač časopisa »La Lanterne« (1868/1869) i lista »La Marseillaise« (1869/1870); član vlade narodnog spasa (septembar-novembar 1870); krajem osamdesetih godina monarhist. 217 396 401 412 414 645
- Roesgen, Charles* (Čarls Rezgen) – službenik firme Ermen i Engels u Mančesteru. 120 123 156 248 309 317 331 429 474 562
- Roesgen von Floss, Philipp von* (Filip fon Rezgen fon Flos) – holandski novinar, predstavnik radničkog pokreta. 424 427 429 603
- Rogear, Louis-Auguste* (Luj-Ogist Rožar; 1820 - 1896) – francuski radikalno-demokratski publicist, 1864. saosnivač i urednik lista »Rive gauche«; 1865. proganjan zbog jednog antibonapartističkog pamfleta i emigrirao u Belgiju, kasnije u Nemačku; član Pariske komune. 452
- Roon, Albrecht Theodor Emil, Graf von* (Albreht Teodor Emil fon Ron, grof; 1803 - 1879) – pruski državnik i vojni funkcioner, od 1873. general-feldmaršal, ministar rata (1859 - 1873) i ministar mornarice (1861 - 1871), reorganizovao prusku armiju. 346
- Roscher, Wilhelm Georg Friedrich* (Vilhelm Georg Fridrih Rošer; 1817 - 1894) – vulgarni ekonomist, osnivač starije istorijske škole političke ekonomije u Nemačkoj, borio se protiv utopijskog socijalizma i klasične buržoaske političke ekonomije; teorijsku analizu zamenjivao površnim empirizmom, poricao postojanje ekonomskih zakona. 8 11 28 30 32 488
- Rösing, Johannes* (Johanes Rezing; rođen 1791) – bremenski trgovac, tridesetih do četrdesetih godina aktivno učestvovao u demokratskom pokretu u Nemačkoj; od 1848. rukovodio demokratskim savezom u Bremenu. 293
- Rosse, lord* – vidi *Parsons, William*
- Rothesay, Duke of* – vidi *Stewart, David, Duke of Rothesay*
- Rothschild* (Rotsild) – međunarodna banka
- Rothschild, Karl, Freiherr von* (Karl fon Rotšild, baron; 1820 - 1886) –

- šef banke Rotšild u Frankfurtu na Majni; član Carinskog parlamenta i severnonemačkog, kasnije nemačkog Rajhstaga. 64
- Rothschild, Lionel Nathan, Baron de* (Lajonel Natan, baron Rotšild; 1808 - 1879) – šef banke Rotšild u Londonu; vigovac, od 1858. član parlamenta, dvadeset godina finansijski agent ruske vlade. 593
- Rotteck, Karl Wenzeslaus Rodecker von* (Karl Venzeslaus Rodeker fon Rotek; 1775 - 1840) – istoričar i političar, liberal. 455
- Royer, Clémence* (Klemans Roaje; 1830 - 1902) – francuska spisateljka, autor više radova iz filozofije, sociologije i političke ekonomije; objavila je prvi francuski prevod Darwinovog »Porekla vrsta...« 540
- Ruge, Arnold* (Arnold Ruge; 1802 - 1880) – radikalni publicist, mladohegelovac, sitnoburžoaski demokrat; 1848. član Frankfurtske narodne skupštine (levo krilo); pedesetih godina jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Engleskoj; nakon 1866. nacionalliberal. 107 337 393 441 486 512 537 634
- Rüstow, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Ristov; 1821 - 1878) – oficir i vojni pisac, demokrat; učesnik revolucije 1848/49, emigrirao u Švajcarsku; 1860. šef Garibaldijevog generalštaba, Lassalle-ov prijatelj. 127
- Sadler, Michael Thomas* (Majkl Tomas Sadler; 1780 - 1835) – engleski ekonomist i političar, torijevac, buržoaski filantrop, protivnik Malthusa. 343
- Saint-Clair, S. G. B.* (S. G. B. Sent-Kler) – engleski predstavnik u Bugarskoj. 327
- Saint-Paul, Wilhelm* (Vilhelm Sen-Pol; oko 1815 - 1852) – činovnik pruskog ministarstva unutrašnjih poslova; 1843. cenzor lista »Rheinische Zeitung«. 117
- Saint-Simon, Claude-Henri de Rouvroy, comte de* (Klod-Anri de Ruvroa grof Sen-Simon; 1760 - 1825) – znameniti francuski utopijski socijalist. 614
- Samelson, Adolf* (Adolf Zamelson; 1817 - 1888) – očni hirurg; zastupao liberalne poglede, od 1857. emigrant u Mančesteru, član Schillerovog zavoda. 633
- Schack, Adolf Friedrich, Graf von* (Adolf Fridrih grof fon Šak; 1815 - 1894) – pesnik i istoričar književnosti, orijentalist; prevodilac arapskih klasika. 320
- Schapper* (Šaper) – supruga Karla Schappera, 441
- Schapper, Karl* (Karl Šaper; 1812 - 1870) – jedan od vođa Saveza pravednih, saosnivač Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Centralnog organa Saveza komunista, učestvovao u revoluciji 1848/49; 1850. prilikom cepanja Saveza komunista zajedno sa Willichom vođa sitnoburžoaske frakcije, usmerene protiv Marxa; 1856. ponovo se približio Marxu i Engelsu i ostao njihov saborac sve do kraja svog života; od 1865. član Generalnog veća MUR i učesnik Londonske konferencije 1865. 418 431 438 439 441 444 446 - 448 454
- Schaute* (Šaute) – vidi *Borkheim, Sigismund Ludwíg*
- Schédo-Ferroti, D. K.* (Šedo Feroti) – vidi *Firks, Fjodor Ivanovič*
- Schily, Victor* (Viktor Šili; 1810 - 1875) – pravnik, demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1849, kasnije emigrirao u Francusku, član MUR, podržavao Generalno veće prilikom učvršćivanja MUR u Parizu; delegat Londonske konferencije 1865. 22 24 25 70 74 167 200 201 305 541 578 629
- Schlöffel, Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm Šefel; 1800 - 1870) – fabrikant u Šleziji, demokrat; 1848. član Frankfurtske narodne skupštine (levo krilo). 145
- Schmalz, Theodor Anton Heinrich* (Teodor Anton Hajnrh Šmalc; 1076 - 1831) – pravnik i ekonomist;

- podražavalac škole fiziokrata; ekstretni reacionar. 110
- Schneller, Johann Andrian* (Johan Andrian Šmeler; 1785 - 1852) – germanist, profesor Univerziteta u Minhenu, autor više radova o staro-visokonemačkom jeziku. 45
- Schnacke, Friedrich* (Fridrih Šnake) – novinar, sredinom četrdesetih godina 19. veka «istinski» socijalist; učesnik revolucije 1848/49. 101 499 503
- Schneider, Eugène* (Ežen Šnajder; 1805 - 1875) – francuski krupni industrijalac, osnivač najvećeg francuskog koncerna za proizvodnju oružja u Krezou. 645
- Schneider (II), Karl* (Karl Šnajder II) – advokat u Kelnu, sitnoburžoaski demokrat, učesnik revolucije 1848/49; 1852. branilac na Kelnskom procesu protiv komunista; kasnije napustio politički rad. 276
- Schorlemmer, Carl* (Karl Šorlemer; 1834 - 1892) – istaknuti hemičar, profesor u Mančesteru, dijalektički materijalist; od početka šezdesetih godina prisi prijatelj i saborac Marxa i Engelsa, oni su ga upoznali sa međunarodnim radničkim pokretom; član MUR; aktivno učestvovao u revolucionarnom radu; svoja putovanja na kongrese prirodnjaka u Nemačkoj koristio da pod teškim prilikama zakona protiv socijalista prenosi informacije vodama nemačkog radničkog pokreta; pratio Engelsa na njegovom putu u SAD (1888) i u Norvešku (1890); profesor prve katedre koja je u Engleskoj otvorena za organsku hemiju na Viktorija univerzitetu (od 1874), član naučnih društava u Engleskoj, SAD i Nemačkoj. 5 - 7 14 28 51 57 78 80 82 104 131 155 172 249 254 260 285 294 356 360 400 422 438 452 558 565 621 630
- Schramm, Conrad* (Konrad Šram; oko 1822 - 1858) – revolucionar, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa, član Saveza komunista, učestvovao u revoluciji 1848 - 49; izdavač lista «Kieler demokratisches Wo-
- chenblatt»; od 1849. emigrant u Londonu, odgovorni urednik lista «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; ostao Marxov pristalica prilikom cepanja Saveza komunista 1850. godine. 80
- Schulze, Franz Eilhard* (Franc Ajlhard Šulce) – hegelovac. 434
- Schulze-Delitzsch, Franz Hermann* (Franc Herman Šulce-Delić; 1808. do 1883) – sitnoburžoaski ekonomist i političar; 1848. poslanik pruske narodne skupštine (levi centar); pokretač nemačkog zadugarstva, pokušavao da osnivanjem zadruga odvrti radnike od revolucionarne borbe; jedan od lidera Progresističke partije, od 1861. član pruske skupštine, kasnije nemačkog Rajhstaga. 24 153 284 420 516
- Schunck* (Šunk) – suvlasnik jedne trgovačke firme u Mančesteru. 571
- Schurz, Carl* (Karl Šurc; 1829 - 1906) – publicist, sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1849, emigrirao 1852. u SAD, u američkom građanskom ratu (1861 - 1865) – komandant divizije Severa; kasnije državnik SAD. 30
- Schütz, Jakob Friedrich* (Jakob Fridrih Šic; 1813 - 1877) – sitnoburžoaski demokrat, učesnik badensko-falačkog ustanka 1849, predstavnik badenske privremene vlade u Parizu; emigrirao kasnije u Švajcarsku, Englesku i SAD. 399
- Schwabe* (Švabe) – trgovac u Mančesteru. 26
- Schwabe* (Švabe) – Schwabeova supruga. 26
- Schweitzer, Johann Baptist von* (Johan Baptist fon Švajcer; 1834 - 1875) – advokat, kasnije novinar i pisac; suvlasnik i urednik lista «Der Social-Demokrat» (1864 - 1867), od 1868. jedini vlasnik; od 1863. član, od 1867 - 1871. predsednik Opšteg nemačkog radničkog saveza; podržavao Bismarckovu politiku ujedinjavanja Nemačke pod hegemonijom Pruske, kočio je priključenje nemačkih rad-

- nika Međunarodnom udruženju radnika i stvaranje jedinstva nemačkog radničkog pokreta na osnovi naučnog komunizma; 1872. isključen iz Opšteg nemačkog radničkog saveza. 47 54 56 74 76 83 114 115 - 117 127 128 141 143 144 145 148 151-156 160 - 163 164 167 169 171 190 191 197 199 243 - 245 259 260 263 265 267 269 270 271 272 274 277 282 284 293 298 300 301 302 303 307 - 309 311 312 313 315 322 331 344 348 350 363 382 383 384 386 392 - 394 402 432 455 464 491 500 503 515 516 - 518 528 556 566 635
- Seiler, Sebastian** (Sebastijan Zajler; oko 1810 - oko 1890) - publicist; početkom četrdesetih godina vajtlingovac u Švajcarskoj; 1846. priključio se u Briselu Marxu i Engelsu, bio je tamo član Komunističkog dopisnog komiteta, kasnije Saveza komunista; 1848 - 1849. radio u Parizu kao stenograf francuske Narodne skupštine; 1856. preselio se u Njujork i tamo radio decenijama kao novinar i učitelj, pomagao američki socijalistički pokret. 127
- Senior, Nassau William** (Viljem Nasau Sinijer; 1790 - 1864) - engleski vulgarni ekonomist; apologet kapitalizma, borio se protiv skraćivanja radnog dana. 315 338 436
- Serno-Solovjevič, Aleksandar Aleksandrovič** (1838 - 1869) - ruski revolucionar i demokrat, pristalica Černiševskog; početkom šezdesetih godina učestvovao u revolucionarnom pokretu u Rusiji, potom emigrirao u Ženevu; član MUR; radio u švajcarskom radničkom pokretu. 197 199 200 207 210 220 344 346
- Serrailier, Auguste** (Ogist Seraje; rođen 1840) - izradivač kalupa; Marxov saborac; član Generalnog veća MUR (1869 - 1872), sekretar-korespondent za Belgiju (1870) i Francusku (1871 - 1872); u septembru 1870. nakon pada Drugog carstva upućen u Pariz kao opunomoćenik Generalnog veća; član Pariske komune; delegat Londonske konferencije 1871. i Haškog kongresa 1872. 404 470 474 477
- Seubert, Adolf Friedrich** (Adolf Friedrich Zojbert; 1819 - 1890) - činovnik u virtemberškom ministarstvu rata, pisac, učesnik nemačko-austrijskog rata 1866. i nemačko-francuskog 1870 - 71; poznanik Ludwiga Kugelmana, kome je pomagao u objavljivanju Engelsovih recenzija prvog toma *Kapitala*. 8 9
- Seward, William Henry** (Viljem Henri Sivord; 1801 - 1872) - američki državnik, vod desnog krila Republikańske partije, senator; guverner države Njujork (1839 - 1843), prilikom izbora 1860. predsednički kandidat, državni sekretar SAD u Ministarstvu spoljnih poslova (1861 - 1869). 215
- Shakespeare, William** (Viljem Šekspir; 1564 - 1616). 604 633
- Shaw, Robert** (Robert Šo; umro 1869) - slikar, propagator ideja MUR u engleskim sindikatima; učesnik osnivačke skupštine MUR 28. septembra 1864. u St.-Martin's Hallu i član Generalnog veća (1864 - 1869), blagajnik Veća (1867 - 1869); delegat Londonske konferencije 1865. i Briselskog kongresa 1868. 133 583
- Shee (Ši)** - ortak izdavača C. G. Voglera u Briselu i vlasnik knjižare. 167
- Siebel, Carl** (Karl Zibel; 1836 - 1868) - rajnski pesnik, Marxov prijatelj, daleki Engelsov rođak; mnogo je doprineo širenju radova Marxa i Engelsa, naročito prvog toma *Kapitala* u Nemačkoj. 5 15 52 55 74 79 80 115 481 485
- Simon, Jules** (*Jules-François-Simon Suisse*) (Žil Simon; Žil-Fransoa-Simon Suis; 1814 - 1896) - francuski političar, umereni buržoaski republikanac, poslanik Ustavotvorne narodne skupštine (1848/49), član Zakonodavnog tela, ministar nastave u vladi nacionalne odbrane i u Tiers-ovoj vladi (1870 - 1873), poslanik Narodne skupštine 1871, jedan od inicijatora borbe protiv Komune; predsednik vlade (1876 - 1877). 544 638
- Slade, Sir Adolphus** (ser Adolfes Sleid; 1804 - 1877) - engleski mornarički

- oficir, kasnije admiral; od 1849. do 1866. bio u službi Turske. 168
- Smith, Adam* (Adam Smit; 1723 - 1790) - najznačajniji engleski ekonomist pre Ricarda; uopštio iskustva perioda kapitalističke manufakture i nastupajućeg fabričkog sistema, te klasičnoj buržoaskoj političkoj ekonomiji dao njen razvijeni oblik. 11 69 85 91 111
- Smith, Goldwin* (Goldvin Smit; 1823 - 1910) - engleski historičar, publicist i ekonomist; liberal, apologet engleske kolonijalne politike u Irskoj; preselio se 1868. u SAD, od 1871. živio u Kanadi. 355 369
- Sonnemann, Leopold* (Leopold Zeman; 1831 - 1909) - izdavač novina i političar, sitnoburžoaski demokrat; 1856. osnovao list »Frankfurter Handels-Zeitung»; 1859. saosnivač Nacionalnog saveza; član Stalnog odbora Saveza nemačkih radničkih udruženja i Narodne partije, bezuspešno pokušavao da radnički pokret drži pod uticajem buržoazije; istupao protiv ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske, član nemačkog Rajshstaga (1871 - 1876, 1878 - 1884). 137 432
- Sorge, Friedrich Adolf* (Fridrih Adolf Zorge; 1828 - 1906) - učesnik badensko-falačkog ustanka 1849, prisni prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; član MUR, organizator američkih sekcija MUR, član Nemačkog komunističkog kluba u Njujorku, saosnivač sekcije broj 1 MUR (1867) i Socijalne partije Njujorka i okoline (1868), nakon njenog raspuštanja saosnivač marksističkog Opšteg nemačkog radničkog saveza u Njujorku (1869), koji je kao »Labor Union Nr. 5 of New York» pristupila Nacionalnoj uniji rada; saosnivač severnoameričkog Centralnog komiteta MUR (1870), delegat Haškog kongresa 1872, generalni sekretar Generalnog veća nakon njegovog premeštanja u Njujork (1872 - 1874). 500 501 509 522 606 607
- Spencer, Herbert* (Herbert Spenser; 1820 - 1903) - engleski buržoaski filozof i sociolog, pozitivist, apologet kapitalizma. 84
- Speyer, Carl* (Špajer Karl; rođen 1845) - stolar, šezdesetih godina sekretar Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član MUR; emigrirao je 1870. u SAD; od 1872. član Generalnog veća MUR posle njegovog premeštanja u Njujork. 191
- Spier, Samuel* (Samuel Špir; 1838 - 1903) - učitelj; član Opšteg nemačkog radničkog saveza od 1867. i Socijaldemokratske radničke partije od 1869. u Volfenbitelu, član sekcije MUR u Braunšvajgu; delegat Bazelskog kongresa 1869; na Ajzenaškom kongresu 1869. izabran u partijski odbor, kome je pripadao do 1870; jedan od optuženih na procesu za veleizdaju u Braunšvajgu. 340
- Spinoza, Baruch (Benedictus de)* (Baruh, Benediktus de Spinoza; 1632 - 1677) - holandski filozof materijalist. 623
- Spurgeon, Charles Haddon* (Čarls Heddon Sperdžon; 1834 - 1892) - najznačajniji engleski baptistički propovednik posle 1850, veoma uticajan. 633
- Stadler, Franz Josef* (Franc Jozef Štadler; 1757 - 1833) - švajcarski filolog, postavio temelje švajcarskom istraživanju dijalekata. 45
- Stein, Lorenz von* (Lorenc fon Štajn; 1815 - 1890) - historičar i ekonomist; hegelovac, profesor filozofije i državnog prava na Univerzitetu u Kilu. 9
- Steinmetz, Karl Friedrich von* (Karl Fridrih fon Štajnmec; 1796 - 1877) - general, od 1871. general-feldmaršal, u nemačko-francuskom ratu komandovao prvom armijom (do septembra 1870). 18
- Steinthal* (Štajntal) - vlasnik trgovinske firme u Mančesteru, u kojoj je radio Georg Weerth od 1852. do 1856. 634
- Stepney, Cowell William Frederick* (Kauel Viljem Frederik Stepni; 1820 - 1872) - član Lige za reformu izbornog sistema, član Generalnog veća MUR (1866. do 1872) i bla-

- gajnik Veća (1868 - 1870), delegat kongresa u Briselu 1868, u Bazelu 1869. i Londonske konferencije 1871; član Britanskog federalnog veća 1872. 133 398 404 526 537 540 542 584 607
- Stern, Daniel* (Danijel Štern) – vidi *Flavigny de, Marie, comtesse d'Ago-ult*
- Sterne, Laurence* (Lorens Stern; 1713 - 1768) – engleski pisac, predstavnik sentimentalizma u engleskoj književnosti. 295
- Stewart (Stewart), Sir James* (takode pod imenom Denham) (ser Džeims Stjuart; Denem; 1712 - 1780) – engleski ekonomist, jedan od poslednjih predstavnika merkantilizma, koji je teorijski sistematizovao; protivnik kvantitativne teorije novca. 84
- Stewart, David, Duke of Rothesay* (Dejvid Stjuart, vojvoda od Rotseja; oko 1378 - 1402) – sin škotskog kralja Roberta III, guverner Škotske (1399 - 1402). 239
- Stieber, Wilhelm* (Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) – policijski savetnik (od 1851), šef pruske političke policije (1852 - 1860); organizovao izradu falsifikata koji su poslužili kao dokazni materijal protiv optuženih komunista u Kelnskom procesu 1852, glavni svedok optužbe; 1866. u prusko-austrijskom i 1870/1871. u nemačko-francuskom ratu šef vojne policije i nemačke špijunaže i kontrašpijunaže u Francuskoj. 81 233 275 422 620
- Stirling, James Hutchinson* (Džeims Hačinson Stirling; 1820 - 1909) – škotski filozof, propagirao je Hege-ovu filozofiju u Engleskoj. 84 434
- Strohn, Eugen* (Eugen Štron; umro 1868) – brat Wilhelma Strohna. 211 212
- Strohn, Wilhelm* (Vilhelm Štron) – član Saveza komunista, prijatelj Marxa i Engelsa; emigrant u Bredfordu. 12 20 144 148 171 173 211 266 382 416 537
- Strouberg, Bethel Henry* (Betel Henri Strausberg; 1823 - 1884) – preduzimač na železnici; jedan od najvećih špekulanata u oblasti železnica, bankrotirao 1875. 334
- Struve, Gustav* (Gustav Štruve; 1805 - 1870) – advokat i publicist, sitnoburžoaski demokrat; jedan od vođa badensko-falačkih ustanaka 1848/49; nakon poraza revolucije jedan od vođa sitnoburžoaske emigracije u Engleskoj; borio se kasnije u američkom građanskom ratu (1861 - 1865) na strani Severa. 34 52 145 493 528
- Stumpf, Paul* (Paul Štumpf; oko 1827 - 1913) – mehaničar, kasnije trgovac, prisni prijatelj Marxa i Engelsa; 1847. član Nemačkog radničkog udruženja u Briselu i Saveza komunista; učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj, osnivač i rukovodilac sekcije MUR u Majncu, delegat Lozanskog kongresa MUR 1867; od 1869. član Socijaldemokratske radničke partije. 336
- Sula, Lucije Kornelije* (138 - 78. pre n. e.) – rimski vojskovođa i državnik, konzul (88. god. pre n. e.), diktator (82 - 79. god. pre n. e.). 80
- Sullivan, Sir Edward* (ser Edvard Saliven; 1822 - 1885) – irski državnik, pravnik; vodio 1865. sudski proces protiv fenijanaca, vrhovni državni tužilac za Irsku (1868 - 1870), vrhovni nadzornik sudskog arhiva Irske, lord-kancelar Irske (1883 - 1885). 42
- Swift, Jonathan* (Džonatan Svift; 1667 - 1745) – engleski satiričar irskog porekla. 456 457
- Sybel, Heinrich von* (Hajnrh fon Sibel; 1817 - 1895) – istoričar i političar, od 1867. nacionalliberal, zastupao je ujedinjenje Nemačke na čelu sa Pruskom, bez Austrije; pisao je radove prožete duhom reakcionarnog prusizma i šovinizma. 406 408
- Sylvius, William* (Viljem Silvis; 1828 - 1869) – livac gvožđa, 1859. saosnivač Međunarodne unije livaca gvožđa i njen predsednik (1863 - 1869); učesnik američkog građanskog rata (1861 - 1865) na strani Severa; 1866. saosnivač Nacionalne unije rada u

- SAD i njen predsjednik (1868 - 1869); zalagao se za priključenje MUR. 333 500
- Szemere, Bertalan (Bartholomäus)* (Bertalan-Bartolomeus Semere; 1812 - 1869) - mađarski političar i publicist, učestvovao u revoluciji 1848/49. u Mađarskoj; 1848. ministar unutrašnjih poslova i 1849. šef revolucionarne vlade; emigrirao nakon poraza revolucije. 485
- Šmuljevič, Jakov S.* (rođen 1841) - ruski fiziolog; šezdesetih godina služalac na nemačkim i francuskim univerzitetima; autor više radova. 7
- Taine, Hippolyte-Adolphe* (Adolf-Ipolit Ten; 1828 - 1893) - francuski filozof, preneo Comte-ov pozitivizam na oblast literature i umetnosti; pedesetih do šezdesetih godina umereni liberal, posle poraza Pariske komune ideolog kontrarevolucionarne buržoazije. 494
- Talandier (Tallandier), Pierre-Théodore-Alfred* (Pjer-Teodor-Alfred Talandje; 1822 - 1890) - novinar, sitno-buržoaski demokrat; učestvovao u revoluciji 1848. u Francuskoj; emigrirao je posle državnog udara 1851. u London; Herculov prijatelj; 1864. član Centralnog veća MUR, poslanik francuskog parlamenta (1876 - 1880, 1881 - 1885). 412 420 442
- Tenge* (rođena oko 1833) - supruga vestfalskog zemljoposjednika, prijateljica Gertrude Kugelmanna; Marx ju je upoznao 1867. u Hanoveru i bio s njom u prijateljskoj prepisci. 544
- Ténat, Pierre-Paul-Eugène* (Pjer-Pol-Ežen Teno; 1839 - 1890) - francuski publicist, buržoaski republikanac. 182 192 200 209 212 215 222 255 543
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) - francuski državnik i istoričar, orleanist; predsjednik vlade (1836, 1840); 1848. poslanik Ustavotvorne narodne skupštine i 1849 - 1851. Zakonodavne; predsjednik republike (1871 - 1873), dželat Pariske komune. 544
- Thompson, John* (Džon Tompson; 1802 - 1891) - američki izdavač i bankar. 593
- Thornton, William Thomas* (Viljem Tomas Tornton; 1813 - 1880) - engleski ekonomist, pristalica Johna Stuartha Milla. 183 273 559
- Thünen, Johann Heinrich von* (Johan Hajnrh fon Tinen; 1783 - 1850) - ekonomist, radio je u oblasti ekonomije poljoprivrede. 483 488
- Tibaldi, Paolo* (Paolo Tibaldi; 1825 - 1901) - italijanski revolucionar, Garibaldijev pristalica, učesnik Pariske komune. 442
- Tolain, Henri-Louis* (Anri-Luj Tolen; 1828 - 1897) - graver, desni prudinist, saosnivač MUR i jedan od vođa Pariske sekcije; delegat Londonske konferencije 1865. i kongresa MUR do 1869; poslanik Narodne skupštine 1871; za vreme Pariske komune prešao na stranu versajca; 1871. isključen iz MUR. 133 137 611
- Tone, Theobald Wolfe* (Volf Tiobold Toun; 1763 - 1798) - irski revolucionarni demokrat, vođ udruženja Ujedinjeni Irci; jedan od organizatora ustanka 1798. u Irskoj. 355
- Tooke, Thomas* (Tomas Tuk; 1774 - 1858) - engleski ekonomist i vatreni prvoborac slobodne trgovine, kritikovao je Ricardovu teoriju o novcu; «poslednji engleski ekonomist koji nešto vredi» (Marx). 84
- Trautchen* (Trauthen) - vidi *Kugelmanna, Gertrud*
- Trench, William Stewart* (Viljem Stjuart Trenč; 1808 - 1872) - irski činovnik, upravljao imanjima engleskih zemljoposjednika; pisao knjige o Irskoj. 338 419
- Tridon, Edme-Marie-Gustave* (Edm-Mari-Gistav Tridon; 1841 - 1871) - francuski političar i publicist, blankist, član MUR; poslanik Narodne skupštine 1871; član Pariske komune, posle poraza Komune emigrirao u Belgiju. 238 303 544

- Turgot, Anne-Robert-Jacques, baron de l'Aulne* (An-Rober-Žak Tirgo; baron de l'Ol'n; 1727 - 1781) - francuski državnik i ekonomist, fiziokrat, učenik Quesnay-a; kao glavni kontrolor finansija (1774 - 1776) svrgnut zbog svoje napredne ekonomske politike. 85
- Tussy* (Tusi) - vidi *Marx, Eleanor*
- Urquhart, David* (Devid Urkart; 1805 - 1877) - britanski diplomat, publicist i političar, turkofil; tridesetih godina izvršavao diplomatske zadatke u Turskoj; član parlamenta (1847 - 1852), torijevac; osnivač i urednik publikacije »The Free Press«, koja je od 1866. izlazila pod naslovom »Diplomatic Review«. 5 7 40 76 184 190 270 283 327 406 550
- Utin, Nikolaj Isakovič* (1845 - 1883) - ruski revolucionar, učesnik studentskog pokreta, član narodnjačke organizacije »Zemlja i sloboda«; emigrirao je 1863. u Englesku, potom u Švajcarsku; jedan od organizatora ruske sekcije MUR; član redakcije lista »Narodnoje delo« (1868 - 1870), urednik lista »Égalité« (1870 - 1871), borio se protiv Bakunjina i njegovih pristalica, delegat Londonske konferencije MUR 1871; sredinom sedamdesetih godina povukao se iz radničkog pokreta. 432 444 616
- Vambéry, Armin* (Armin Vamberi; 1832 - 1913) - mađarski orijentalist i putujući istraživač; početkom šezdesetih godina putovao kroz srednju Aziju; napisao više radova o istoriji i kulturi naroda Bliskog istoka i srednje Azije. 354
- Vandenhouten, Alphonse* (Alfons Vandenhuten) - slikar; 1865. saosnivač Belgijske sekcije MUR, član Belgijskog federalnog veća MUR; sekretar za veze sa inostranstvom i dopisnik više gradova ugljenog basena Šarlroa. 88
- Varlin, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Varlen; 1839 - 1871) - knjigovezac, levi prudonist; istaknuti vođ francuskog radničkog pokreta; jedan od vođa sekcija MUR u Francuskoj; delegat više kongresa MUR; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i Pariske komune; 28. maja streljani su ga versajci. 292 616
- Vauban, Sébastien le Prêtre* (*Prestre*) *marquis de* (Sebastijen le Pretr, markiz od Vobana; 1633 - 1707); maršal Francuske, vojni inženjer, kritikovao je francuski poreski sistem. 403
- Venedey, Jakob* (Jakob Venedaj; 1805 - 1871) - publicist, sitnoburžoaski demokrat, vodeći član Nemačkog narodnog saveza i Saveza prognanih u Parizu; 1848/49. član Frankfurtske narodne skupštine (levo krilo); šezdesetih godina zastupao u Opštem nemačkom radničkom savezu interese liberalne buržoazije. 64 347
- Verlet, Henri* (pravo ime *Place*) (*Anri Verle - Plas*) - francuski novinar, blankist; član MUR. 611
- Vermorel, Auguste-Jean-Marie* (*Ogist-Zan-Mari Vermorel*; 1841 - 1871) - francuski publicist, prudonist, urednik lista »Courrier français« (1866/67), član Pariske komune. 255 544 645
- Vésinier, Pierre* (Pjer Vezinje; 1826 - 1902) - sitnoburžoaski publicist; emigrant; jedan od organizatora Francuske sekcije MUR u Londonu; delegat Londonske konferencije (1865), zbog klevetanja Centralnog veća isključen iz Veća 1866. i na Briselskom kongresu 1868. iz MUR; član Pariske komune; emigrirao u Englesku; sekretar »Section française de 1871«; izdavač lista »La Fédération« i član Federalističkog univerzalnog veća, koje je nastupalo protiv Marxa i Generalnog veća MUR. 88 91 105 118 130 137 528 541
- Victoria* (Viktorija; 1819 - 1901) - kraljica Velike Britanije i Irske (1837 - 1901). 348
- Vieweg, F.* (F. Fiveg) - izdavač u Parizu. 167 170 525 540
- Villemessant, Jean-Hippolyte-Auguste Cartier de* (Žan-Ipolit-Ogist Kartje de Vilmesan; 1812 - 1879) - fran-

- cuski reakcionarni novinar, monarhist; 1854. izdavač lista »Figaro«; u Drugom carstvu simpatisao bonapartiste. 645
- Virchow, Rudolf* (Rudolf Virhov; 1821 - 1902) - patolog, jedan od tvoraca moderne antropologije i etnologije, humanist, tvorac celularne patologije; saosnivač i jedan od vođa Progresističke partije; Bismarckov protivnik. 48 496
- Vivenot, Alfred, Ritter von* (vitez Alfred fon Viveno; 1836 - 1874) - austrijski historičar, autor više radova o istoriji i spoljnoj politici Austrije. 411
- Vogler, C. G.* (C. G. Fogler) - izdavač i trgovac knjigama u Briselu; izdavač Marxovog dela »Misère de la philosophie...«. 167 540
- Vogt, August* (August Vogt; oko 1830 - oko 1883) - obučar, pristalica Marxa i Engelsa, član Saveza komunista, učesnik revolucije 1848/49; član berlinske podružnice Opšteg nemačkog radničkog saveza, pripadao proleterskoj opoziciji; član berlinske sekcije MUR; 1867. otišao u SAD, član Nemačkog komunističkog kluba u Njujorku, jedan od organizatora sekcije MUR u SAD i sekretar-korespondent za Ameriku. 509 522 523 524 530 606 - 610
- Vogt, Gustav* (Gustav Vogt; 1829 - 1901) - švajcarski ekonomist, pacifist, jedan od organizatora Lige za mir i slobodu, urednik »États-Unis d'Europe« (1867 - 1870), brat Karla Vogta. 526
- Vogt, Karl* (Karl Vogt; 1817 - 1895) - prirodnjak, vulgarni materijalist, sitnoburžoaski demokrat; član Frankfurtske narodne skupštine (levo krilo), juna 1849. jedan od petorice regenata Rajha; emigrirao je 1849. u Švajcarsku; pedesetih do šezdesetih godina plaćeni tajni agent Louis-Bonaparte; jedan od najaktivnijih učesnika u hajci protiv proleterskih revolucionara; Marx ga je razotkrio u svom pamfletu »Gospodin Vogt«. 14 56 60 134 138 142 149 155 184 201 228 259 335 485 527 630
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Arue de Volter; 1694 - 1778) - francuski deistički filozof, satiričar, historičar, predstavnik buržoaskog prosvetiteljstva, borio se protiv apsolutizma i katolicizma. 515
- Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb* (Ernst Vilhelm Gotlib Vaksmut; 1784 - 1866) - historičar, profesor u Lajpcigu, autor više radova o antici i istoriji Evrope. 459 460
- Wagener, Hermann* (Herman Vagener; 1815 - 1889) - publicist, ideolog poburžoženog junkerstva, predstavnik reakcionarnog pruskog državnog socijalizma, saosnivač Konzervativne partije; činovnik u državnom ministarstvu Bismarcka (1866 - 1873), osnivač lista »Neue Preussische Zeitung« (»Kreuz-Zeitung«), kasnije saradnik lista »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«. 41 265 325
- Wagner, Adolph* (Adolf Vagner; 1835 - 1917) - vulgarni ekonomist, predstavnik takozvane socijalnopravne škole političke ekonomije, katedarski socijalist. 623
- Wakefield, Edward* (Edvard Veikfeld; 1774 - 1854) - engleski statističar i agronom, autor knjige »An account of Ireland, statistical and political«. 341 - 343 347 355 365 368 411 430 435
- Walesrode, Ludwig Reinhold* (Ludvig Rajnhold Valesrode; 1810 - 1889) - publicist, buržoaski demokrat; izdavač nedeljnika »Demokratische Studien« (1860 - 1861). 354
- Ward, James Clifton* (Džeims Klifton Vord; 1843 - 1880) - engleski geolog. 558
- Ware, Sir James* (ser Džejms Ver; 1594 - 1666) - irski historičar i državnik, predsednik organa za nadzor budžeta (1632 - 1649. i 1660 - 1666); pisao radove o istoriji Irske. 460 461
- Waterlow, Sydney Hudley* (Sidni Hadli Votterlou; 1822 - 1906) - britanski političar, liberal. 408

Watts, John (Džon Vots; 1818 - 1887) – engleski publicist, najpre utopijski socijalist, pristalica Roberta Owena, kasnije buržoaski liberal i apologet kapitalizma. 204 286

Weber, Joseph Valentin (Jozef Valentin Veber; 1814 - 1895) – časovničar, učesnik revolucionarnog pokreta u Badenu 1848/49, član Saveza komunista; nakon poraza revolucije emigrant u Švajcarskoj, potom član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu. 528

Weber, Wilhelm (Vilhelm Veber) – časovničar; lasalovac; nakon 1864. emigrant u Njujorku, 1866. predsednik Opšteg nemačkog radničkog saveza u Njujorku, sin Jozepha Valentina Webera. 174 178 184 468

Weerth, Georg (Georg Vert; 1822 - 1856) – »prvi i najznačajniji pesnik nemačkog proletarijata« (Engels), trgovac, preselio se 1843. u Englesku; 1843 - 1844. prisni prijateljski kontakti s Engelson; 1845. put u Brisel, upoznao Marxa, otada pripadao njegovom najpoverljivijem krugu; usvojio ideje socijalizma i dosledno se zalagao za njih; član Saveza komunista, 1848 - 1849. urednik feljtona u listu »Neue Rheinische Zeitung«; u leto 1849. u Parizu, prijateljstvo s Heinrichom Heineom; od juna 1850. duga poslovna putovanja; umro 30. jula 1856. u Havani. 80 155 447 483 580

Wehner, J. G. (J. G. Vener) – emigrant u Mančesteru, šezdesetih godina blagajnik Schillerovog zavoda, poznanik Friedricha Engelsa. 233

Weiss, Guido (Gvido Vajs; 1822 - 1899) – novinar, sitnoburžoaski demokrat, učesnik revolucije 1848/49. u Nemačkoj; šezdesetih godina član Progresističke partije (levo krilo), glavni urednik lista »Berliner Reform« (1863 - 1866) i lista »Die Zukunft« (1867 - 1871). 350 402 432 572

Welcker, Karl Theodor (Karl Teodor Velker; 1790 - 1869) – badenski pravnik, liberalni publicist, 1848/49.

član Frankfurtske narodne skupštine (desni centar). 455

Werner, Ernst (Ernst Verner) – knjigovezac; član Lajpciške sekcije MUR, osnivač i predsednik Međunarodnog saveza knjigovezaca 1869, delegat Ajzenaškog kongresa 1869. 332

Werner, Johann Peter (Johan Peter Verner) – advokat u Koblencu, 1848. član Frankfurtske narodne skupštine (levi centar). 263

West, Charles (Čarls Vest; 1816 - 1898) – engleski lekar, specijalista za dečje bolesti. 336 575

Westbury – vidi *Bethell, Richard*

Weston, John (Džon Veston) – tesar, kasnije preduzimač; pristalica Owena; učesnik osnivačke skupštine MUR 28. septembra 1864. u St.-Martin's Hallu; aktivni član Generalnog veća MUR (1864 - 1872), delegat Londonske konferencije 1865, član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema; jedan od vođa Lige zemlje i rada, član Britanskog federalnog veća. 255 357 358 367

Westphalen, Edgar von (Edgar fon Vestfalen; 1819, do oko 1890) – brat Jenny Marx; 1846. član Briselskog dopisnog komunističkog komiteta; pedesetih do šezdesetih godina živeo je u emigraciji u SAD. 50

Weydemeyer, Joseph (Jozef Vajdemajer; 1818 - 1866) – značajni predstavnik nemačkog i američkog radničkog pokreta; bliski prijatelj Marxa i Engelsa; sredinom četrdesetih godina pod uticajem »istinskog« socijalizma, 1846. pod neposrednim uticajem Marxa i Engelsa prešao na pozicije naučnog komunizma; član Saveza komunista, 1849 - 1851. rukovodilac Saveza komunista u okrugu Frankfurt na Majni; emigrirao je 1851. u SAD; za vreme američkog građanskog rata (1861 - 1865) pukovnik u armiji država Severa; postavio kamen temeljac širenju marksizma u SAD; bio je teorijski vrlo sposoban propagator marksizma. 30 80 447 510

Whaley, J. C. (Dž. K. Veili) – predstavnik američkog radničkog pokreta, 1867. predsjednik Nacionalne unije rada. 500

Wigand, Otto (Oto Vigand; 1795 - 1870) – izdavač i trgovac knjigama u Lajpcigu, izdavao dela progresivnih pisaca. 284 295

Wilhelm I (Vilhelm I; 1797 - 1888) – kralj Pruske (1861 - 1888), nemački car (1871 - 1888). 64 75 139

William J. (Dž. Viljem) – vidi *Marx, Jenny* (kći)

Willich, August (August Vilih; 1810 - 1878) – pruski poručnik, zbog svojih političkih uverenja otpušten iz vojne službe; član Saveza komunista, 1849. vođ odreda u badensko-falačkom ustanku; prilikom cepanja Saveza komunista 1850. zajedno sa Schapperom vođa frakcije koja je bila protiv Marxa; emigrirao 1853. u SAD; u američkom građanskom ratu (1861 - 1865) general država Severa. 441

Wolff, Wilhelm (Lupus) (Vilhelm Volf; Lupus; 1809 - 1864) – učitelj, proleterski revolucionar, jedan od najprisnijih prijatelja i saboraca Marxa i Engelsa; 1846. aktivan u briselskom Komunističkom dopisnom komitetu; član Saveza pravednih, saosnivač Saveza komunista, čijem je centralnom organu pripadao od marta 1848; 1848/1849. jedan od urednika lista »Neue Rheinische Zeitung«, član Frankfurtske narodne skupštine (krajnja leвица); emigrirao je u julu 1849. u Švajcarsku, sredinom 1851. u Englesku. 79 80 228 229 447 493 504 565

Yorck, Theodor (Teodor Jork; 1830 - 1875) – stolar; saosnivač Socijaldemokratske radničke partije i jedan od njenih vođa; član predsjedništva i opunomoćenik Opšteg nemačkog radničkog saveza u Harburgu (1863 - 1869), pripadao je proleterskoj opoziciji, saosnivač Opšteg nemačkog radničkog saveza i Opšteg nemačkog saveza stolara 1868; do svoje smrti predsjednik Sindikata stolara; delegat Ajzenačkog kongresa 1869, član partijske kontrolne komisije 1870, sekretar partijskog odbora (1871 - 1873), delegat svih partijskih kongresa do 1874. 253 261

Yonng, Arthur (Artur Jang; 1741 - 1820) – engleski agronom i ekonomist, predstavnik kvantitativne teorije novca. 341 342 343 370

Žabicki, Antoni (oko 1810 - 1871) – slovoslagač, predstavnik poljskog pokreta za nacionalno oslobođenje; emigrirao iz Poljske 1831; učesnik mađarske revolucije 1848/49; od 1851. emigrant u Engleskoj; jedan od vođa Demokratskog društva u Londonu, od 1863. izdavao časopis »Głos Wolny«, organ poljske demokratske emigracije; sekretar poljskog nacionalnog komiteta; član Generalnog veća MUR (1866 - 1871), sekretar-korespondent za Poljsku (1866 - 1871). 332 574

Žukovski, Nikolaj Ivanovič (1833 - 1895) – anarhist; član revolucionarnih kružoka u Petrogradu početkom šezdesetih godina; emigrant u Švajcarskoj; sekretar Ženevske sekcije Alijanse socijalističke demokratije. 213

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica
i lica iz književnih dela

- Erindur* – ličnost iz drame A. G. A. Müllnera *Die Schuld*. 543
- Crispin(us)* (Krispin) – ličnost iz Juvenolove IV satire. 241
- Falstaf, ser Džon* – komična ličnost debelog, pričljivog spadala iz Shakespeareovih komedija *Henri IV* i *Vesele žene Vindzorske*. 539
- Fratar José* (pater Jose) – ličnost iz satirične pesme Heinricha Heinea *Disputacija*; monah, fanatični pobornik hrišćanske religije. 259/260
- Felix Holt* (Holt Feliks) – glavna ličnost istoimenog romana engleskog pisca George-a Eliota. 397 420
- Gaudissart* (Godisar) – glavni junak iz dela Honoré de Balzaca *L'Illustre Gaudissart*; ličnost uspešnog trgovačkog putnika. 124 142 143 157 160 232 284 343 401 403 407 409 410 472
- Heineke* (Hajneke) – ličnost iz istoimene nemačke narodne pesme, koja predstavlja narodnu parodiju na tzv. grubijansku literaturu 16. veka. 468
- John Bull* (Džon Bul) – podrugljiv naziv za predstavnike engleske buržoazije; veoma mnogo je korišćen nakon 1712. kada je izašla politička satira Johna Arbuthnata (1675 - 1735) *History of John Bull*. 10 17 237 238 354 370 376 403 540 631 638 651
- Kaliban* – ličnost iz Shakespeareove komedije «Bura»; čovekoliko čudovište. 495
- Kobes I* – glavna ličnost istoimene pesme Heinricha Heinea, nadimak nemačkog publiciste Jakoba Venedeya, kome se Heine podsmevao kao uzoru filistra. *Kobes* na kelnskom dijalektu znači *Jakob* (Venedey je bio rodeni Keljanin). 79
- Rabbi Juda* (rabin Juda) – ličnost iz satirične pesme Heinricha Heinea *Disputacija*; rabin, fanatični pobornik judejske religije. 260
- Rameau* (Ramo) – ličnost iz dela Denis Diderot-a *Ramoov sinovac*. 272 274
- Robinzon Kruso* – glavna ličnost istoimenog romana Daniela Defoe; robinzonadu – literarni metod pozajmljen od Defoe-a, koristili su mnogi buržoaski prosvetitelji i ekonomisti. 360
- Sigurd* (Zigurd) – staronordijsko ime za Siegfrieda, centralnu ličnost nemačkih i nordijskih junačkih saga; otelovljenje narodnog idola jednog snažnog, smelog i plemenitog junaka. 293
- Uncle Sam* (ujka Sam) – podrugljiv naziv za buržoaziju SAD, moguće da je nastao od početnih slova reči «United States of America». 238

Sadržaj

Predgovor	VII
---------------------	-----

PRVI DEO

Prepiska između Marxa i Engelsa

januar 1868. sredina jula 1870.

1868

1 · Marx Engelsu · 3. januar	5
2 · Engels Marxu · 6. januar	7
3 · Engels Marxu · 7. januar	8
4 · Marx Engelsu · 8. januar	9
5 · Marx Engelsu · 8. januar	11
6 · Engels Marxu · 10. januar	14
7 · Marx Engelsu · 11. januar	16
8 · Engels Marxu · 16. januar	18
9 · Engels Marxu · 23. januar	20
10 · Marx Engelsu · 25. januar	22
11 · Marx Engelsu · 1. februar	24
12 · Engels Marxu · 2. februar	25
13 · Marx Engelsu · 4. februar	28
14 · Engels Marxu · 11. februar	30
15 · Marx Engelsu · 15. februar	31
16 · Marx Engelsu · 20. februar	32
17 · Engels Marxu · 20. februar	33
18 · Engels Marxu · 1. mart	34
19 · Marx Engelsu · 4. mart	35
20 · Marx Engelsu · 6. mart	36
21 · Engels Marxu · 10. mart	38
22 · Engels Marxu · 13. mart	39
23 · Marx Engelsu · 14. mart	40

24 · Marx Engelsu · 16. mart	42
25 · Engels Marxu · 17. mart	43
26 · Marx Engelsu · 18. mart	44
27 · Engels Marxu · 19. mart	45
28 · Marx Engelsu · 23. mart	47
29 · Marx Engelsu · 25. mart	48
30 · Engels Marxu · 29. mart	51
31 · Engels Marxu · 10. april	52
32 · Marx Engelsu · 11. april	54
33 · Engels Marxu · 17. april	56
34 · Marx Engelsu · 18. april	58
35 · Engels Marxu · 20. april	59
36 · Marx Engelsu · 21. april	60
37 · Marx Engelsu · 22. april	61
38 · Engels Marxu · 26. april	64
39 · Marx Engelsu · 30. april	66
40 · Marx Engelsu · 4. maj	71
41 · Engels Marxu · 6. maj	74
42 · Marx Engelsu · 7. maj	76
43 · Engels Marxu · 10. maj	77
44 · Engels Marxu · 15. maj	79
45 · Marx Engelsu · 16. maj	80
46 · Engels Marxu · 22. maj	82
47 · Marx Engelsu · 23. maj	84
48 · Engels Marxu · 25. maj	86
49 · Marx Engelsu · 27. maj	87
50 · Marx Engelsu · 20. jun	88
51 · Engels Marxu · 22. jun	90
52 · Marx Engelsu · 23. jun	91
53 · Engels Marxu · 24. jun	94
54 · Marx Engelsu · 24. jun	95
55 · Engels Marxu · 25. jun	96
56 · Marx Engelsu · 26. jun	97
57 · Engels Marxu · 26. jun	98
58 · Marx Engelsu · 27. jun	99
59 · Engels Marxu · 28. jun	100
60 · Marx Engelsu · 29. jun	101
61 · Marx Engelsu · 2. jul	102
62 · Engels Marxu · 2. jul	103
63 · Marx Engelsu · 4. jul	104
64 · Marx Engelsu · 7. jul	105
65 · Engels Marxu · 10. jul	107
66 · Marx Engelsu · 11. jul	109
67 · Engels Marxu · 14. jul	112
68 · Engels Marxu · 21. jul	113

	Strana
69 · Marx Engelsu · 23. jul	114
70 · Engels Marxu · 29. jul	115
71 · Marx Engelsu · 29. jul	116
72 · Marx Engelsu · 4. avgust	118
73 · Engels Marxu · 6. avgust	120
74 · Marx Engelsu · 10. avgust	122
75 · Engels Marxu · 12. avgust	123
76 · Marx Engelsu · 13. avgust	124
77 · Engels Marxu · oko 14. avgusta	125
78 · Marx Engelsu · 21. avgust	126
79 · Engels Marxu · 22. avgust	127
80 · Marx Engelsu · 26. avgust	128
81 · Engels Marxu · 28. avgust	129
82 · Marx Engelsu · 29. avgust	130
83 · Engels Marxu · 1. septembar	131
84 · Marx Engelsu · 9. septembar	132
85 · Marx Engelsu · 12. septembar	133
86 · Engels Marxu · 16. septembar	134
87 · Marx Engelsu · 16. septembar	136
88 · Engels Marxu · 18. septembar	139
89 · Marx Engelsu · 19. septembar	141
90 · Engels Marxu · 21. septembar	143
91 · Marx Engelsu · 23. septembar	144
92 · Engels Marxu · 24. septembar	145
93 · Marx Engelsu · 25. septembar	147
94 · Marx Engelsu · 25. septembar	148
95 · Engels Marxu · 25. septembar	150
96 · Marx Engelsu · 26. septembar	151
97 · Marx Engelsu · 29. septembar	153
98 · Engels Marxu · 30. septembar	154
99 · Engels Marxu · 2. oktobar	156
100 · Marx Engelsu · 4. oktobar	157
101 · Engels Marxu · 6. oktobar	159
102 · Engels Marxu · 8. oktobar	160
103 · Marx Engelsu · 10. oktobar	162
104 · Engels Marxu · 12. oktobar	164
105 · Engels Marxu · 14. oktobar	165
106 · Marx Engelsu · 15. oktobar	167
107 · Engels Marxu · 22. oktobar	169
108 · Marx Engelsu · 24. oktobar	171
109 · Engels Marxu · 28. oktobar	173
110 · Marx Engelsu · 4. novembar	174
111 · Engels Marxu · 4. novembar	175
112 · Engels Marxu · 6. novembar	176
113 · Marx Engelsu · 7. novembar	178

	Strana
114 · Marx Engelsu · 8. novembar	180
115 · Engels Marxu · 10. novembar	181
116 · Engels Marxu · 13. novembar	182
117 · Marx Engelsu · 14. novembar	183
118 · Marx Engelsu · 14. novembar	185
119 · Marx Engelsu · 18. novembar	186
120 · Engels Marxu · 18. novembar	188
121 · Engels Marxu · 20. novembar	189
122 · Marx Engelsu · 23. novembar	190
123 · Engels Marxu · 23. novembar	192
124 · Engels Marxu · 25. novembar	193
125 · Engels Marxu · 29. novembar	194
126 · Marx Engelsu · 30. novembar	196
127 · Marx Engelsu · 5. decembar	197
128 · Marx Engelsu · 6. decembar	198
129 · Engels Marxu · 8. decembar	199
130 · Marx Engelsu · 9. decembar	200
131 · Marx Engelsu · 10. decembar	202
132 · Engels Marxu · 11. decembar	203
133 · Marx Engelsu · 12. decembar	205
134 · Engels Marxu · 13. decembar	207
135 · Marx Engelsu · 14. decembar	209
136 · Marx Engelsu · 15. decembar	211
137 · Engels Marxu · 18. decembar	212
138 · Marx Engelsu · 19. decembar	215
139 · Marx Engelsu · 23. decembar	216

1869

140 · Marx Engelsu · 1. januar	217
141 · Engels Marxu · 3. januar	218
142 · Marx Engelsu · 13. januar	219
143 · Engels Marxu · 19. januar	222
144 · Marx Engelsu · 23. januar	223
145 · Engels Marxu · 25. januar	224
146 · Engels Marxu · 26. januar	225
147 · Marx Engelsu · 28. januar	226
148 · Engels Marxu · 29. januar	227
149 · Marx Engelsu · 29. januar	229
150 · Marx Engelsu · 13. februar	230
151 · Marx Engelsu · 15. februar	231
152 · Engels Marxu · 17. februar	232
153 · Engels Marxu · 21. februar	233

	Strana
154 · Marx Engelsu · 24. februar	234
155 · Engels Marxu · 25. februar	235
156 · Marx Engelsu · 1. mart	237
157 · Marx Engelsu · 2. mart	240
158 · Marx Engelsu · 3. mart	241
159 · Engels Marxu · 3. mart	243
160 · Engels Marxu · 4. mart	245
161 · Marx Engelsu · 5. mart	246
162 · Engels Marxu · 7. mart	248
163 · Marx Engelsu · 14. mart	250
164 · Engels Marxu · 15. mart	252
165 · Engels Marxu · 18. mart	253
166 · Marx Engelsu · 20. mart	254
167 · Engels Marxu · 21. mart	256
168 · Engels Marxu · 28. mart	258
169 · Marx Engelsu · 29. mart	259
170 · Engels Marxu · 2. april	261
171 · Engels Marxu · 4. april	262
172 · Marx Engelsu · 5. april	263
173 · Engels Marxu · 6. april	265
174 · Marx Engelsu · 7. april	266
175 · Engels Marxu · 7. april	267
176 · Marx Engelsu · 8. april	269
177 · Engels Marxu · 14. april	270
178 · Marx Engelsu · 15. april	271
179 · Engels Marxu · 16. april	274
180 · Marx Engelsu · 16. april	275
181 · Engels Marxu · 19. april	276
182 · Marx Engelsu · 24. april	277
183 · Engels Marxu · 25. april	278
184 · Marx Engelsu · 26. april	279
185 · Marx Engelsu · 1. maj	280
186 · Engels Marxu · 2. maj	281
187 · Engels Marxu · 7. maj	282
188 · Marx Engelsu · 8. maj	283
189 · Engels Marxu · 10. maj	286
190 · Marx Engelsu · 14. maj	287
191 · Engels Marxu · 19. maj	288
192 · Marx Engelsu · 21. maj	289
193 · Engels Marxu · 23. maj	291
194 · Marx Engelsu · 16. jun	292
195 · Engels Marxu · 22. jun	293
196 · Marx Engelsu · 26. jun	295
197 · Engels Marxu · 27. jun	297
198 · Engels Marxu · 1. jul	298

	Strana
199 · Marx Engelsu · 3. jul	300
200 · Engels Marxu · 6. jul	302
201 · Marx Engelsu · 14. jul	305
202 · Marx Engelsu · 17. jul	307
203 · Engels Marxu · 18. jul	308
204 · Engels Marxu · 21. jul	309
205 · Marx Engelsu · 22. jul	311
206 · Marx Engelsu · 24. jul	313
207 · Engels Marxu · 25. jul	314
208 · Marx Engelsu · 27. jul	317
209 · Marx Engelsu · 29. jul	318
210 · Engels Marxu · 30. jul	319
211 · Marx Engelsu · 2. avgust	321
212 · Engels Marxu · 3. avgust	322
213 · Marx Engelsu · 4. avgust	323
214 · Marx Engelsu · 10. avgust	324
215 · Engels Marxu · 12. avgust	327
216 · Engels Marxu · 16. avgust	329
217 · Engels Marxu · 16. avgust	330
218 · Marx Engelsu · 17. avgust	331
219 · Marx Engelsu · 18. avgust	332
220 · Engels Marxu · 5. septembar	334
221 · Marx Engelsu · 25. septembar	336
222 · Engels Marxu · 27. septembar	338
223 · Marx Engelsu · 30. septembar	340
224 · Engels Marxu · 22. oktobar	341
225 · Marx Engelsu · 23. oktobar	342
226 · Engels Marxu · 24. oktobar	343
227 · Marx Engelsu · 30. oktobar	344
228 · Engels Marxu · 1. novembar	346
229 · Marx Engelsu · 6. novembar	348
230 · Engels Marxu · 9. novembar	350
231 · Marx Engelsu · 12. novembar	352
232 · Engels Marxu · 17. novembar	354
233 · Marx Engelsu · 18. novembar	356
234 · Engels Marxu · 19. novembar	359
235 · Marx Engelsu · 26. novembar	364
236 · Engels Marxu · 29. novembar	368
237 · Marx Engelsu · 4. decembar	370
238 · Engels Marxu · 9. decembar	372
239 · Marx Engelsu · 10. decembar	374
240 · Marx Engelsu · 12. decembar	378
241 · Engels Marxu · 13. decembar	379
242 · Engels Marxu · 16. decembar	380
243 · Marx Engelsu · 17. decembar	382

244	· Engels Marxu	· 9. januar	385
245	· Engels Marxu	· 19. januar	387
246	· Marx Engelsu	· 22. januar	389
247	· Engels Marxu	· 25. januar	390
248	· Marx Engelsu	· 27. januar	392
249	· Engels Marxu	· 1. februar	394
250	· Engels Marxu	· 9. februar	396
251	· Marx Engelsu	· 10. februar	397
252	· Engels Marxu	· 11. februar	400
253	· Marx Engelsu	· 12. februar	402
254	· Engels Marxu	· 17. februar	405
255	· Marx Engelsu	· 19. februar	407
256	· Marx Engelsu	· 21. februar	409
257	· Engels Marxu	· 22. februar	410
258	· Marx Engelsu	· 5. mart	412
259	· Engels Marxu	· 7. mart	414
260	· Marx Engelsu	· 9. mart	416
261	· Marx Engelsu	· 10. mart	417
262	· Engels Marxu	· 13. mart	418
263	· Marx Engelsu	· 19. mart	420
264	· Engels Marxu	· 21. mart	422
265	· Marx Engelsu	· 24. mart	424
266	· Marx Engelsu	· 26. mart	426
267	· Engels Marxu	· 27. mart	427
268	· Engels Marxu	· 28. mart	429
269	· Engels Marxu	· 13. april	430
270	· Marx Engelsu	· 14. april	431
271	· Engels Marxu	· 15. april	435
272	· Engels Marxu	· 19. april	438
273	· Marx Engelsu	· 19. april	439
274	· Engels Marxu	· 21. april	440
275	· Marx Engelsu	· 28. april	441
276	· Engels Marxu	· 29. april	444
277	· Marx Engelsu	· 29. april	446
278	· Engels Marxu	· 1. maj	447
279	· Marx Engelsu	· 7. maj	449
280	· Engels Marxu	· 8. maj	453
281	· Marx Engelsu	· 10. maj	455
282	· Engels Marxu	· 11. maj	457
283	· Marx Engelsu	· 11. maj	459
284	· Engels Marxu	· 15. maj	461
285	· Marx Engelsu	· 16. maj	464
286	· Engels Marxu	· 17. maj	466

	Strana
287 · Marx Engelsu · 18. maj	468
288 · Engels Marxu · 19. maj	469
289 · Engels Marxu · 6. jul	470
290 · Engels Marxu · 6. jul	474
291 · Engels Marxu · 7. jul	477
292 · Marx Engelsu · 8. jul	478

DRUGI DEO

Pisma Marxa i Engelsa trećim licima

januar 1868. sredina jula 1870.

1868

1 · Engels Jenny Marx · 3. januar	481
2 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 11. januar	483
3 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 30. januar	485
4 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 6. mart	488
5 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 17. mart	490
6 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 6. april	492
7 · Marx Lauri i Paulu Lafargue-u · 11. april	494
8 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 17. april	496
9 · Marx Josephu Dietzgenu · 9. maj	497
10 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 24. jun	498
11 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 2. jul	499
12 · Marx Sigfridu Meyeru · 4. jul	500
13 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 11. jul	502
14 · Engels Ludwigu Kugelmannu · 31. jul	504
15 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 10. avgust	505
16 · Marx Friedrichu Leßneru · 11. avgust	506
17 · Marx Georgu Eccariusu i Friedrichu Leßneru · 10. sep- tembar	507
18 · Marx Sigfridu Meyeru · 14. septembar	509
19 · Marx Hermannu Jungu · 14. septembar	511
20 · Marx Nikolaju Franceviću Danijeljonu · 7. oktobar	512
21 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 12. oktobar	514
22 · Marx Johannu Baptistu von Schweitzeru · 13. oktobar	516
23 · Marx Hermannu Jungu · 19. oktobar	520
24 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 26. oktobar	521
25 · Marx Sigfridu Meyeru i Augustu Vogtu · 28. oktobar	522

	Strana
26 · Marx Williamu Jessupu · 28. oktobar	524
27 · Marx Bassot-u · 30. oktobar	525
28 · Marx Hermannu Jungu · 14. novembar	526
29 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 5. decembar	527
30 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 12. decembar	530
31 · Marx Asheru & Co. · 12. decembar	532
32 · Engels Hermannu Engelsu · 18. decembar	533
33 · Marx Hermannu Jungu · 28. decembar	535

1869

34 · Engels Emilu Blanku · 4. februar	536
35 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 11. februar	537
36 · Marx Lauri i Paulu Lafargue-u · 15. februar	539
37 · Marx Hermannu Jungu · 17. februar	542
38 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 3. mart	543
39 · Marx Heinrichu Oberwinderu · 3. mart	545
40 · Engels Friedrichu Leßneru · 4. april	546
41 · Marx Johanu Malcolmu Ludlow-u · 10. april	547
42 · Marx svojoj kćeri Eleonor · 26. april	548
43 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 11. maj	550
44 · Engels Hermannu Engelsu · 13. maj	552
45 · Marx Paulu Lafargue-u · 2. jun	554
46 · Marx svojoj kćeri Jenny · 2. jun	557
47 · Marx svojoj kćeri Jenny · 10. jun	558
48 · Marx Elisabethi Engels · 1. jul	561
49 · Marx François Lafargue-u · 7. jul	564
50 · Engels Ludwigu Kugelmannu · 10. jul	565
51 · Marx François Lafargue-u · 10. jul	567
52 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 15. jul	568
53 · Engels Hermannu Engelsu · 15. jul	569
54 · Engels Ludwigu Kugelmannu · 28. jul	572
55 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 30. jul	573
56 · Marx Hermannu Jungu · 13. avgust	574
57 · Marx Lauri Lafargue · 25. septembar	575
58 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 12. oktobar	577
59 · Marx Paulu i Lauri Lafargue · 18. oktobar	578
60 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 29. novembar	580

1870

61 · Marx Hermannu Jungu · 8. januar	583
62 · Marx Cesaru De Paepe-u · 24. januar	584

	Strana
63 · Engels Carlu Kleinu i Friedrichu Mollu · 8. februar . . .	588
64 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 17. februar	590
65 · Marx Charlesu Dobsonu Colletu · 19. februar	593
66 · Marx Peteru Imandtu · 23. februar	595
67 · Marx Lauri i Paulu Lafargue-u · 5. mart	596
68 · Engels Rudolfu Engelsu · 8. mart	601
69 · Marx Wilhelmu Brackeu · 24. mart	602
70 · Marx Philippu Coenenu · 24. mart	603
71 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 26. mart	604
72 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 28. mart	605
73 · Marx Sigfridu Meyeru i Augustu Vogtu · 9. april	606
74 · Marx Paulu i Lauri Lafargue · 18. april	611
75 · Marx Paulu i Lauri Lafargue · 19. april	613
76 · Engels Wilhelmu Brackeu · 28. april	618
77 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 8. maj	619
78 · Marx svojoj kćeri Jenny · 31. maj	620
79 · Marx Victoru Le Lubez-u · 14. jun	622
80 · Marx Ludwigu Kugelmannu · 27. jun	623
81 · Marx Hermannu Jungu · 14. jul	625

PRILOZI

1 · Jenny Marx Johannu Philippu Beckeru · 10. januar 1868.	629
2 · Laura Marx Engelsu · 13. januar 1868.	632
3 · Engels · Ispovesti · početak aprila 1868.	633
4 · Arhold Ruge Steinthalu · 25. januar 1869.	634
5 · Jenny Marx Ludwigu Kugelmannu · 15. septembar 1869.	635
6 · Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu · 30. oktobar 1869.	637
7 · Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu · 27. decembar 1869.	639
8 · Jenny Marx Engelsu · 17. januar 1870.	642
9 · Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu · 30. januar 1870.	644
10 · Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu · 8. maj 1870. .	647
11 · Jenny Marx Engelsu · 12. jul 1870.	649
12 · Jenny Marx (kći) Ludwigu Kugelmannu · 17. jul 1870. .	651

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	655
Literatura	735
A. Spisak citiranih i pomenutih dela i članaka Marxa i Engelsa . . .	735
B. Spisak citiranih i pomenutih radova drugih autora	740
I Dela i spisi	740

	Sadržaj
II Dokumenti Međunarodnog udruženja radnika	755
III Periodika	756
C. Spisak pomenutih časopisa i listova	758
Registar imena	771
Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela	817

ILUSTRACIJE

Prva strana Marxovog pisma Lauri i Paulu Lafargue-u od 5 marta 1870. 597

K. MARX — F. ENGELS

DELA ● tom 39

JANUAR 1868 — SREDINA JULA 1870

●
Pripremili za štampu saradnici Instituta
za međunarodni radnički pokret
Gligorije Ernjaković i Slobodanka Kovačević

●
Prevodioci

Ljubica Bauer-Protić je prevela pisma na str.: 494 - 495, 524 - 525, 532, 539 - 541, 547 - 549, 554 - 560, 564, 567, 574 - 576, 578 - 579, 583 - 587, 593 - 594, 596 - 600, 603, 611 - 617, 625, 637 - 641, 644 - 648, 651 - 652.

Marija Đorđević: 481 - 482, 497, 500 - 501, 504, 506 - 513, 516 - 620, 522 - 523, 526, 533 - 536, 542, 545 - 546, 552 - 553, 561 - 563, 665 - 566, 569 - 572, 588 - 589, 595, 601 - 602, 606 - 610, 618, 629 - 636, 642 - 643, 649 - 650.

Mara Fran: 5 - 478.

Milijan Mojašević: 483 - 493, 496, 498 - 499, 502 - 503, 505, 514 - 515, 521, 527 - 531 537 - 538, 543 - 544, 550 - 551, 568, 573, 577, 580 - 582, 590 - 592, 604 - 605, 619, 623 - 624.

●
Nacrt za korice *Eduard Stepančić*

Tehnički urednik *Borivoje Miladinović*

Korektori *Ljubica Kovačević, Milica Sekički i Nada Tomičević*

●
Izdaje

Izdavačka radna organizacija *Prosveta*

OOOR »Izdavačka delatnost«

Beograd, Dobračina 30

Institut za međunarodni radnički pokret

Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

●
Štampa

»Srbija« štamparsko-izdavačka radna organizacija

Beograd, Mije Kovačevića 5

●
Tiraž: 5 000 primeraka

